ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УРСР

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В ДВАДЦЯТИ ШЕСТИ ТОМАХ

КИЇВ — 1969

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ АН УРСР

$\frac{1-6-4}{372-69}$

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА
ім. М. В. ФРУНЗЕ

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
ПРЭЗІДЫУМ ВЯРХОЎНАГА СОВЕТА СССР
СССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ ПРЕЗИДИУМИ
ССРО ЖОҒАРҒЫ СОВЕТІНІҢ ПРЕЗИДИУМЫ
[illegible]
ССРИ АЛИ СОВЕТИНИН РӘЯСӘТ ҺЕЙ'ӘТИ
TSRS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMAS
ПРЕЗИДИУМУЛ СОВЕТУЛУЙ СУПРЕМ АЛ УНИУНИЙ РСС
PSRS AUGSTĀKĀS PADOMES PREZIDIJS
СССР ЖОГОРКУ СОВЕТИНИН ПРЕЗИДИУМУ
ПРЕЗИДИУМИ СОВЕТИ ОЛИИ СССР
[illegible]
СССР ЕКАРЫ СОВЕТИНИН ПРЕЗИДИУМЫ
NSV LIIDU ÜLEMNÕUKOGU PRESIIDIUM

ГРАМОТА

Президиум Верховного Совета
Союза Советских Социалистических Республик
за успехи, достигнутые в деле увеличения производства и заготовок зерна, сахарной свеклы, мяса, молока и других сельскохозяйственных продуктов, Указом от 26 февраля 1958 года наградил

Черновицкую область Украинской ССР

ОРДЕНОМ ЛЕНИНА

Председатель Президиума Верховного Совета СССР К. Ворошилов

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР М. Георгадзе

МОСКВА—КРЕМЛЬ 4 марта 1958 г.

Виступ члена Політбюро ЦК КПРС, секретаря ЦК КПРС М. А. Суслова в Чернівцях під час вручення області ордена Леніна. 1958 р.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ТОМУ

Встановлення Радянської влади на Північній Буковині і возз'єднання її з Радянською Україною стали поворотним етапом в історії краю.

Визволені від соціального й національного гніту, трудящі Чернівецької області — однієї з наймолодших областей Української РСР — за роки Радянської влади добилися глибоких соціалістичних перетворень у політичному та економічному житті. Колись колоніально-сировинний придаток Австро-Угорської імперії і королівської Румунії Північна Буковина за короткий історичний період перетворилася на передову область Радянської України з високорозвинутими промисловістю і сільським господарством. Машини, устаткування, верстати, товари масового споживання з чернівецькою маркою можна зустріти не лише у найвіддаленіших куточках нашої країни, а й далеко за її межами, чимало виробів експонувалося на всесвітніх виставках у Лейпцігу й Монреалі.

Завдяки колективній праці розквітло буковинське село. Щедрішою стала нива, збільшилося поголів'я громадського тваринництва, зросла його продуктивність. Вперше за багато віків у хату селянина прийшов достаток.

Всенародним визнанням досягнень колгоспного селянства краю є нагородження Чернівецької області орденом Леніна. За трудові подвиги 9593 буковинці відзначені урядовими нагородами.

Чернівецька область славиться своїми народними талантами. В ювілейних оглядах, присвячених 50-річчю Великого Жовтня, взяло участь понад 50 тисяч аматорів — представників усіх жанрів художньої самодіяльності, майстрів образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва, фото- й кінолюбителів. На заключному конкурсі республіканського й всесоюзного фестивалів завойовано 55 медалей.

Успіхи трудящих Радянської Буковини стали можливими завдяки перемозі Великої Жовтневої соціалістичної революції, торжеству ленінської національної політики Комуністичної партії, братерській допомозі всіх народів Радянського Союзу. Вони — яскраве свідчення невичерпних можливостей соціалізму, великої творчої сили вільних трудівників — справжніх творців історії.

Важкою і героїчною була боротьба трудящих краю за соціальне й національне визволення та возз'єднання з українським і російським народами. Вони пройшли шлях від безрадісного минулого до щасливого сьогодні, від економічної відсталості до нестримного прогресу. Величні соціалістичні перетворення, здійснені за

роки Радянської влади під керівництвом Комуністичної партії, є основною темою тому «Чернівецька область». Його видання — перша спроба систематичного вивчення й висвітлення з марксистсько-ленінських позицій історії населених пунктів Радянської Буковини.

У томі на основі археологічних, архівних, літературних та інших матеріалів досліджується історія краю, починаючи з найдавніших часів і до наших днів, спростовуються антинаукові твердження німецьких та румунських буржуазних істориків у цьому питанні. Автори переконливо доводять, що територія Північної Буковини є споконвічною слов'янською землею, автохтонним населенням якої були східнослов'янські племена.

Особлива увага приділена висвітленню героїчної боротьби трудящих проти колоніального гноблення турецьких феодалів, польських панів, австрійських баронів і румунських бояр, проти капіталістичного гніту, політичного безправ'я, національної дискримінації і політики онімечування та румунізації.

Населення Північної Буковини в тяжких умовах іноземного поневолення зберегло свою мову, звичаї, культуру. Тут гартувалися й мужніли визначні громадсько-політичні діячі, із середовища буковинців вийшли талановиті вчені, письменники, обдаровані художники, композитори.

Могутній вплив на визвольну боротьбу трудящих краю мали марксистсько-ленінські ідеї, революційний рух у Росії, зокрема перша російська революція 1905—1907 років. Особливе значення відіграла Велика Жовтнева соціалістична революція. Вона надала буковинцям впевненості у своїх силах, вказала їм шлях, яким треба прямувати до вільного життя.

У нарисах тому висвітлено історію створення та діяльності комуністичної організації краю як провідника марксистсько-ленінських ідей, натхненника й ватажка трудящих мас.

На конкретних фактах автори показують соціалістичні перетворення, які сталися в містах і селах Північної Буковини за Радянської влади, як зміцнюється економіка, розвивається промисловість, сільське господарство, культура, підноситься добробут трудящих.

Том «Чернівецька область» є частиною 26-томної фундаментальної праці «Історія міст і сіл Української РСР», створюваної на громадських засадах і присвяченої 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. У ньому — 54 нариси про міста, найважливіші селища міського типу і села, 10 довідок про райони, 174 довідки про центри сільських Рад.

У довідках розповідається про виникнення й розташування того чи іншого населеного пункту, шляхи сполучення, кількісний склад населення, про господарсько-адміністративні і культурні установи, економіку, охорону здоров'я, освіту, культуру, про історичні пам'ятки та видатних людей, які своїми трудовими подвигами прославляють нашу Радянську країну.

Том ілюстрований картами, схемами, фотодокументами, малюнками. Багато ілюстрацій публікується вперше. Для зручності користування томом подано іменний і географічний покажчики, а також словник історичних понять, назв предметів та одиниць виміру, якими раніше користувалися на Північній Буковині.

До створення тому були залучені широкі кола громадськості області — викла-

дачі вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, співробітники архівів, музеїв, бібліотек, установ державної статистики, вчителі, партійні, радянські, профспілкові й комсомольські працівники. Під керівництвом обласної редакційної колегії працювали міська і 10 районних комісій, які виконали чималу роботу по збиранню місцевого матеріалу, складанню довідок про села — центри сільських Рад.

Методологічною основою написання історії міст і сіл області були твори класиків марксизму-ленінізму, рішення партійних з'їздів та Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України.

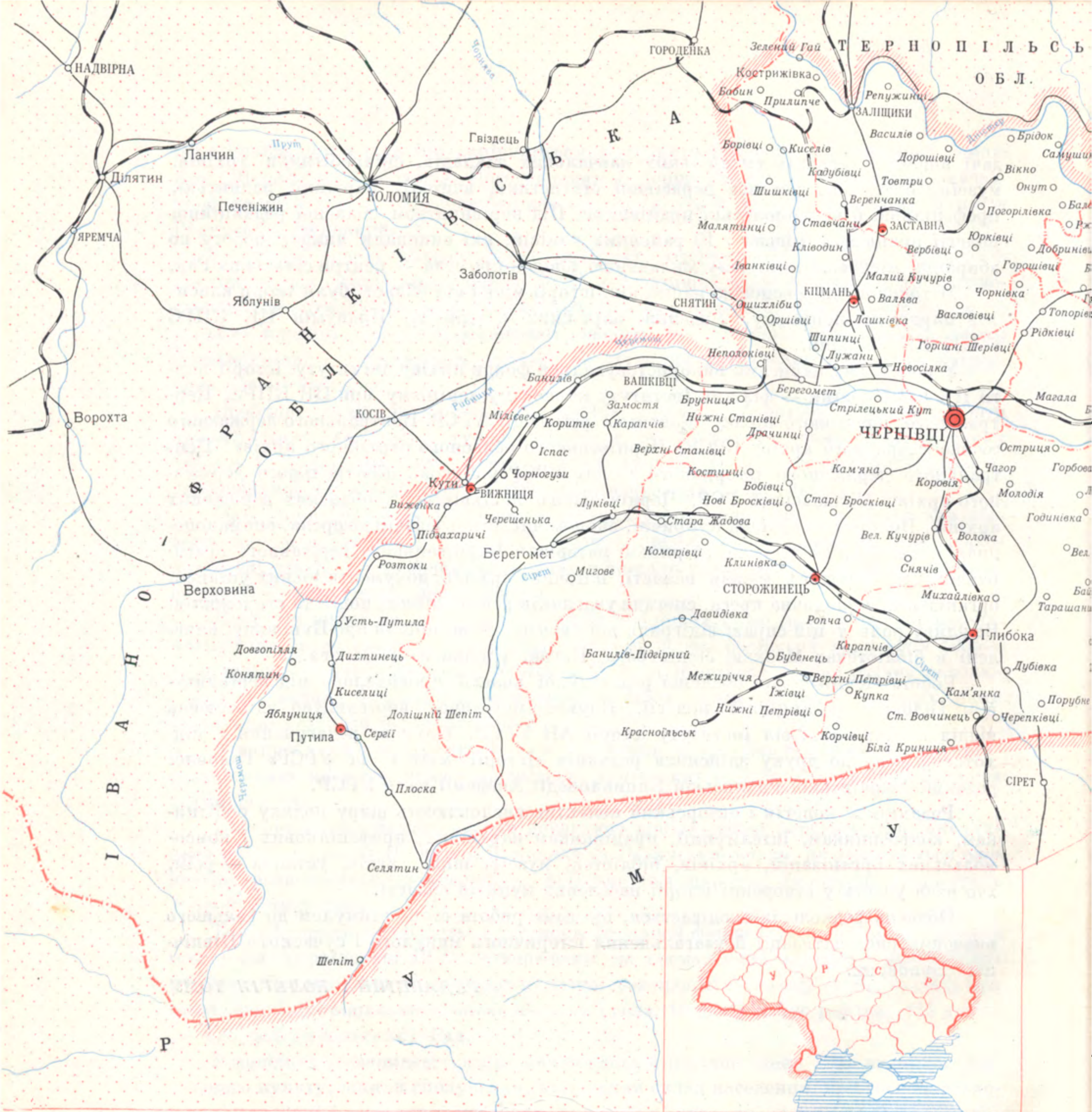
У роботі над нарисами використовувалися фонди архіву Інституту історії партії ЦК КП України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Центрального державного архіву Жовтневої революції УРСР, Центрального державного воєнно-історичного архіву СРСР, Чернівецького обласного партійного архіву, Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові, Центрального державного архіву Молдавської РСР, Чернівецького та Львівського обласних державних архівів. Використані також історичні, економічні, етнографічні джерела, енциклопедичні словники, статистичні збірники, матеріали Чернівецького державного краєзнавчого та народних музеїв області, поточних архівів, документи різних установ, організацій, періодична преса, спогади учасників революційних подій та старожилів. Важливу роль у цій справі відіграли документальні матеріали про Буковину, виявлені в бібліотеках Москви, Ленінграда, Києва, Кишинева і Львова.

Робота Чернівецької обласної редакційної колегії проводилась під керівництвом Головної редакційної колегії. Науково-методичне керівництво здійснював відділ історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР. Наукове редагування і підготовку тому до друку здійснила редакція «Історії міст і сіл УРСР» Головної редакції Української Радянської Енциклопедії Академії наук УРСР.

Редакційна колегія і авторський колектив висловлюють щиру подяку робітникам, колгоспникам, інтелігенції, працівникам партійних, профспілкових і комсомольських організацій, архівів, бібліотек, музеїв, шкіл, вузів, установ — усім, хто взяв участь у створенні історії населених пунктів області.

Обласна редколегія сподівається, що дана робота стане стимулом до дальшого вивчення, систематизації й узагальнення історичного минулого і сучасного Північної Буковини.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМУ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ

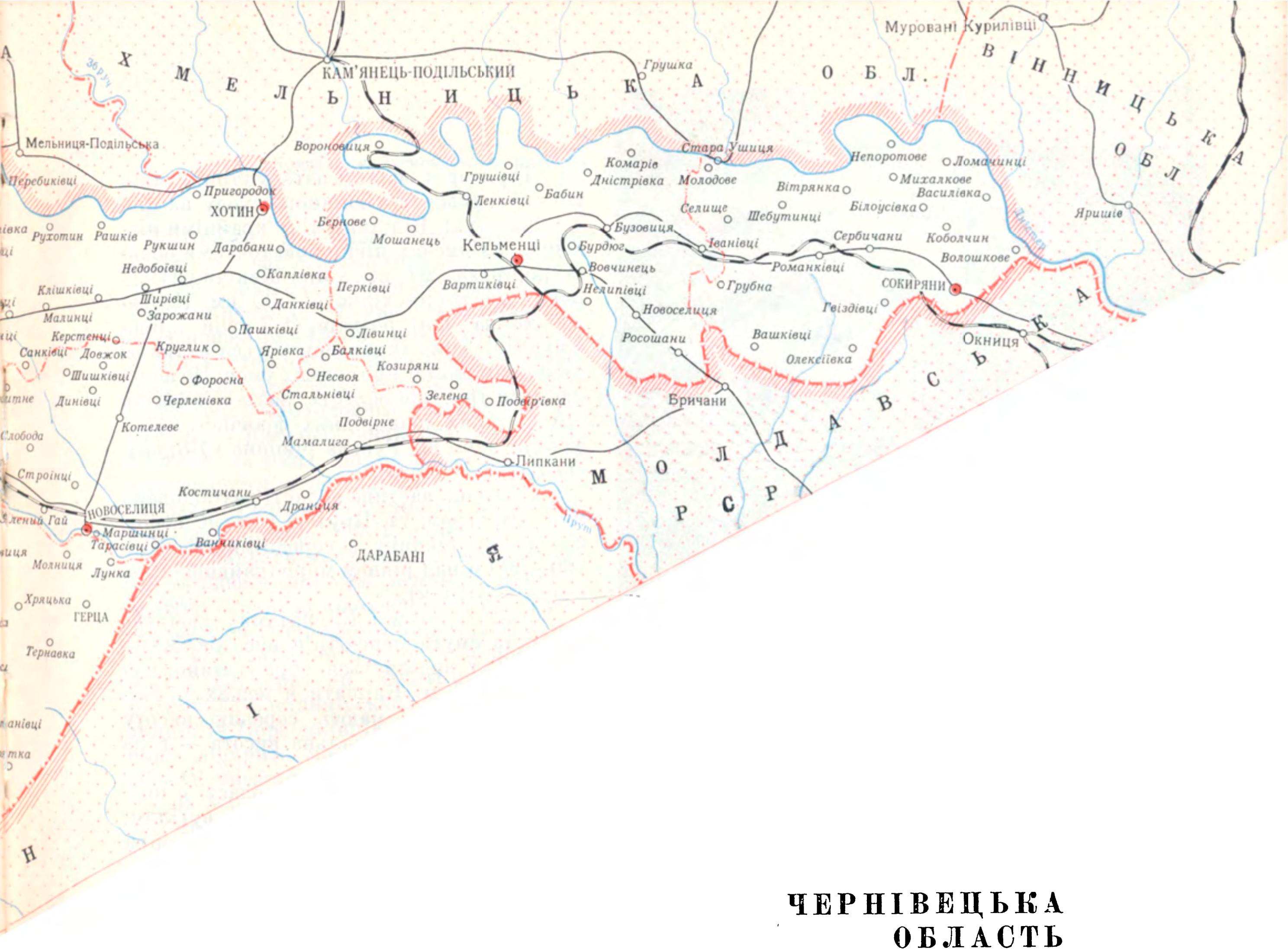
ЧЕРНІВЦІ	Міста з населенням 100 000–300 000 чол.	Окниця	Селища міського типу з населенням 5 000–10 000 чол.
КОЛОМИЯ	Міста з населенням 30 000–100 000 чол.	Путила	Селища міського типу з населенням до 5 000 чол.
ХОТИН	Міста з населенням 10 000–30 000 чол.		
ВИЖНИЦЯ	Міста з населенням до 10 000 чол.	*Веренчанка*	Села

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ за АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

- Центри областей
- Центри районів
- Інші населені пункти

МАСШТАБ

6 0 6 12 18 км

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

Чернівецька область розташована на заході Української РСР, у передгір'ях Карпат, по течії рік Дністра і Пруту. На заході вона межує з Івано-Франківською, на півночі — з Тернопільською та Хмельницькою, на сході — з Вінницькою областями УРСР та Молдавською РСР. На півдні області проходить кордон Радянського Союзу з Соціалістичною Республікою Румунією[1].

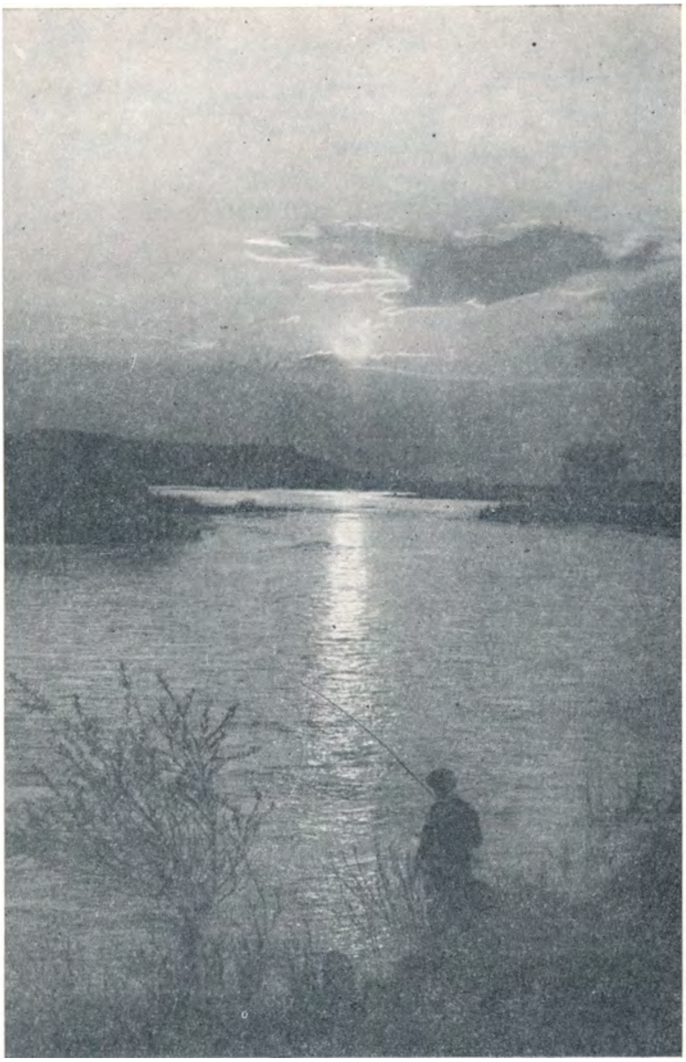
Площа області — 8,1 тис. кв. км. Населення — 849,1 тис. чол. Густота його 104 чол. на 1 кв. км. Більша частина проживає в сільській місцевості — 66,6 проц. За національним складом українці становлять 66,9 проц. На території області живуть також румуни — 10,3 проц., молдавани — 9,3 проц., росіяни — 6,6 проц., євреї — 5,4 проц., поляки — 0,8 проц. та інші національності[2].

Область поділяється на 10 адміністративних районів. У її межах — 10 міст, 8 селищ міського типу, 398 сільських населених пунктів. Вони підпорядковані 10 міським, 8 селищним та 206 сільським Радам депутатів трудящих.

---

[1] Атлас Украинской ССР и Молдавской ССР. М., 1962, стор. 3.

[2] Поточний архів Чернівецького облстатуправління.

На Пруті. 1967 р.

Територія області нагадує трикутник, що витягнувся з північного сходу на південний захід. Відстань між крайніми південно-західною і північною точками області дорівнює 200 км, а між північно-західною і південно-східною — 90 км. Незважаючи на малі розміри (1,3 проц. площі України), вона характеризується великою різноманітністю природних умов. Це пояснюється тим, що область розташована на стику таких різнорідних фізично-географічних зон, як Руська рівнина і Карпатська гірська зона[1].

Північна частина області розташована між Дністром та Прутом і являє собою підвищену рівнину з середніми висотами 200—300 м над рівнем моря (найвища гора Берда — 515 м).

Між Прутом і Карпатами пролягає горбиста смуга передгір'я висотою 300—400 м. Тут виділяється гора Цецино, яка досягає 587 м. Карпати в межах Чернівецької області мають середню висоту 800—1200 м. Максимальна висота — гора Яровиця (1572 метри).

З корисних копалин в області є кварцити, вапняки, мармур, кам'яне вугілля, нафта, природний газ, сланці, кухонна сіль, графіти, марганцеві руди.

Є кілька джерел мінеральної води. В Чернівцях, наприклад, відкрито джерело типу Іжевських мінеральних вод, де побудовано водолікарню. В селі Щербинцях Новоселицького району функціонує ревматологічний водолікувальний санаторій на зразок «Любена Великого» у Львівській області. У Брусниці Кіцманського району на базі джерела типу Мацеста відкрито санаторій. Широку популярність здобула буковинська мінеральна вода типу Боржомі, яку знайдено в селі Будинці Сторожинецького району.

Відмінності в рельєфі і кліматі зумовлюють значну диференціацію грунтово-рослинного покриву території області. В рівнинній частині переважають опідзолені чорноземи та сірі лісові грунти; у передгір'ях — дерново-підзолисті грунти; в гірській частині — бурі лісові та дерново-буроземні грунти. Грунтово-кліматичні умови сприятливі для вирощування пшениці, кукурудзи, цукрових буряків, соняшнику та розведення садів і виноградників.

Поверхня гір, зокрема Скибових і Мігурських Карпат, покрита лісами. Тут ростуть переважно бук, явір, граб, ялина з домішкою смереки; у рівнинній частині — ще дуби, клени, липи та інші дерева. Фауна теж різноманітна. З диких тварин водяться: олень, козуля, вовк, лисиця, рись, ведмідь, куниця, кабан. У річках є дунайський лосось, форель, марена та інша риба[2].

---

[1] П. П. Ващенко. Советская Буковина. М., 1963, стор. 7, 8.
[2] УРЕ, т. 16, стор. 134.

Краєвид у Путильському районі.

Північну Буковину почали заселяти люди ще з часів палеоліту. Про це свідчать палеолітичні стоянки, яких виявлено тут понад 130. Більшість із них існували понад 40—15 тис. років тому. Найдавнішу стоянку (понад 40 тис. років тому) досліджено на березі Дністра поблизу села Молодового Сокирянського району. Крім неї, знайдено ще п'ять стоянок, на яких кілька разів поновлювалося життя, а на одній з них — навіть 14 разів. Розкопано залишки найдавніших на території СРСР наметоподібних жител, каркаси яких складалися з черепів та бивнів мамонта, велику кількість знарядь праці із кременю, кісток та рогів, вироби із гірського кришталю, а також уламки флейти з рога північного оленя[1]. На території області поблизу сіл Звенячина Заставнівського району, Грозинців та Перебиківців Хотинського району відкрито поселення доби неоліту (V—IV тисячоліття до н. е.).

В 300 пунктах археологи знайшли пам'ятки трипільської культури, що існували за доби міді протягом IV—III тисячоліть до н. е. Найважливіші матеріали, здобуті на поселенні тих часів поблизу сіл Молодового і Комарева в урочищі Поливановому Яру, дають підставу вченим зробити висновок, що в цьому місці життя тривало на протязі кількох століть. Поселення розміщувалося на стрілоподібній височині, оточеній з трьох боків глибокими ярами, а з четвертого — укріпленій ровом. Крім наземних глинобитних жител та напівземлянок, уперше для трипільської культури було виявлено крем'яну майстерню. Поблизу сіл Круглика, Ставчан та Керстенців розкопано курганні могильники III тисячоліття до н. е.[2].

Ще за доби бронзи (II — початок I тисячоліття до н. е.) Буковина була заселена тими землеробськими племе-

---

[1] Н. А. Береговая. Палеолитические местонахождения СССР. М.-Л., 1960, стор. 19, 112, 113.

[2] Т. С. Пассек. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья. М., 1961, стор. 17, 25, 42, 72, 760.

Рештки ранньослов'янського поселення, розкопаного в с. Глибокій у 1951 р.

нами, що жили і на інших українських землях Придністров'я. У цих племенах деякі вчені вбачають предків слов'ян. Під час розкопок поблизу сіл Звенячина Заставнівського району, Магали Новоселицького району виявлено рештки жител місцевих землеробських племен, зібрано численні вироби з бронзи, каменю, глини та кісток.

На Північній Буковині зафіксовано понад 50 пам'яток доби раннього заліза. Є думка, що частину з них залишило згадане Геродотом плем'я скіфів-орачів, яке розселювалося переважно на території Придніпров'я. Поселення скіфського часу VII—III століття до н. е.) розкопувалися в Нагорянах, Селищі, Ленківцях Кельменецького району, Круглику і Долинянах Хотинського району. В Остриці Новоселицького району досліджувалися курганні та безкурганні могильники[1].

Єдність наддністрянських і наддніпрянських племен зміцнювалася з слов'янських часів. У Чернівецькій області відомо понад 200 пам'яток ранньослов'янської черняхівської культури (II—VI століття н. е.), центром якої є середнє Придніпров'я. Рештки поселень та могильників цього часу досліджувались у Хотинському, Кіцманському та Кельменецькому районах. Найвизначнішою пам'яткою є залишки найдавнішої на Україні склоробної майстерні (III—IV століття н. е.), вироби якої поширювалися на Побужжі і Подністров'ї[2].

Понад 250 слов'янських пам'яток VII—XIV століть виявлено в багатьох населених пунктах області. Тоді існували й городища в селах Бабиному Кельменецького району, Баламутівці Заставнівського району, Рухотині Хотинського району, Горбовій Глибоцького району.

Особливо цінні матеріали здобуто під час систематичних досліджень давньослов'янських пам'яток XI—XIII століть н. е., зокрема в стародавніх Чернівцях, літописних Василеві й Хотині[3].

Вивчення археологічних пам'яток VI—XIII століть н. е. показало, що на Буковині існувала в цей час культура, яка мала яскраво виражений східнослов'янський характер.

Назва краю — Буковина, як доводять історики, походить від назви букового лісу. В документах, які збереглися до нашого часу, ця назва вперше зустрічається в грамоті молдавського господаря Романа I від 30 березня 1392 року[4]. Вдруге вона згадується в договорі між королями Польщі Владиславом і Угорщини Сігізмундом I від 15 травня 1412 року[5].

Північна частина Буковини, що становить територію сучасної Чернівецької області, у X—XII століттях входила до складу Київської Русі, у XII—XIII століттях — до Галицько-Волинського князівства. Після монголо-татарської навали вона була поневолена Золотою Ордою.

В 1345 році угорське військо розгромило татар і вигнало їх із правобережжя Дністра. Північна Буковина перейшла під зверхність угорських феодалів. Трудящі маси не мирилися з поневоленням і весь час піднімалися на боротьбу проти гнобителів. Внаслідок народного повстання під проводом воєводи Богдана в середині

---

[1] Археологічні пам'ятки, вип. 6. К., 1956, стор. 207, 208.

[2] Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 82. М., 1960, стор. 63—66; вып. 116, 1964, стор. 186—195; Матеріали та дослідження з археології Прикарпаття і Волині, вип. 3. К., 1964, стор. 67—80.

[3] Памятники культуры, т. III. М., 1961, стор. 37—50.

[4] B. Petriceicu — Haşdeu. Arhiva istorică a României Bucureşti, 1899.

[5] Dogiel. Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae. Wilna, 1785, стор. 47

XIV століття було створено Молдавську державу. Їй підпорядковувалася і Північна Буковина. В 1340—1349 рр. на півночі краю окремо існувала автономна територіальна одиниця під назвою «Шипинська земля», яка в 1349 році була загарбана Польщею, а 1499 року ввійшла до складу Молдавії[1].

Верховна влада в Молдавії зосереджувалася в руках господаря (воєводи). Він був найбільшим феодалом-землевласником; йому підпорядковувались адміністративні й судові органи, збройні сили країни. Окремі найважливіші державні питання господар вирішував разом з боярською радою. Молдавія поділялася на волості. Волостями, містами й фортецями управляли бояри.

У Молдавській державі всі землі належали господареві. Перехід окремих ділянок землі від одного власника до іншого відбувався тільки з волі господаря, який на це видавав спеціальні грамоти. Внаслідок дарувань господаря і захоплювання общинних земель поступово виростало боярське землеволодіння. Великі землевласники розподілялися на дві групи: власники родових вотчин, або вихідці з общинної знаті, і нові вотчинники — з наближених слуг господарів. Так, воєвода Олександр грамотою від 25 грудня 1422 року подарував одному з них — Богушу село Кучурів[2]. Великими земельними наділами володіла церква. Монастирям і єпіскопствам, згідно з грамотами господарів, належало близько 200 сіл[3].

Селянство за тих часів поділялося на дві групи. До першої належали ті, що жили на землях феодала, другу становили т. зв. вільні селяни. Вони жили общинами. До цієї категорії входили і ті селяни, що хоч і жили на території поміщицьких сіл, але формально були незалежними. Частина угідь — ліси, вигони, сінокоси, водоймища— перебувала у загальному користуванні общини. А посіви, сади, виноградники та присадибні ділянки — в особистому володінні кожного общинника. Податки та різного роду повинності, якими держава обкладала селян, розподілялися серед общинників мирським сходом.

Перша група селянства, у свою чергу, поділялася ще на дві підгрупи. Перша з них жила за т. зв. волоським правом, а друга — за холопським, перебуваючи у цілковитій залежності від феодалів. Цих селян власники мали право продавати, обмінювати на тварин чи речі, давати в придане тощо. Селяни, які користувалися волоським правом, несли трохи легші повинності[4].

Зростання великого землеволодіння супроводилося дальшим закріпаченням селянства і посиленням його експлуатації. Це, в свою чергу, зумовило загострення класової боротьби. В 1490—1492 рр. вибухнуло масове селянське антифеодальне повстання під проводом селянина Мухи[5]. Повстання почалося на території сучасної Івано-Франківської області і швидко перекинулося на Північну Буковину. Тут до загонів Мухи приєдналося багато буковинських селян. Потім повстанці вирушили у Галичину і на Західне Поділля. Виступ селян набрав загрозливого характеру. Для його придушення польський король закликав на допомогу своєму військові пруссьских феодалів. У бою під Рогатином загинули майже всі повстанці, частина їх потонула в Дністрі. Муха з невеликим загоном відступив на Північну Буковину, а в 1492 році знову зробив похід у Галичину. Поблизу Галича загін був розбитий, а Муха по-зрадницькому схоплений і ув'язнений у тюрму в Кракові, де він і помер[6].

Основним видом повинностей залежних селян була рента продуктами. Крім цього, вони ще платили державні податки. Наприкінці XV століття було майже 20 видів державних податків і повинностей: на утримання армії, державної адміні-

---

[1] В. А. Ульяницкий. Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV—XVI вв., т. III. М., 1887.

[2] Українські грамоти XV ст. К., 1965, стор. 77.

[3] Documente privind istoria Romȃniei. Veacul 17. Seria A. Moldova. Vol. 1—5, Bucureşti, 1951—1957.

[4] История Молдавской ССР, т. 1. Кишинів, 1965, стор. 100, 101.

[5] Історія Української РСР, т. 1. К., 1967, стор. 132.

[6] УРЕ, т. 9, стор. 444.

страції, плата за користування бродом чи мостом, робота на виноградниках, перевезення вантажів, виплата десятини з бджіл, худоби, вина, сторожова служба тощо[1].

Селянство краю займалося землеробством і тваринництвом. У XIV столітті тут вирощували пшеницю, жито, суржик (суміш пшениці і жита), ячмінь, овес, просо, горох, коноплі, льон. Головними знаряддями обробітку землі були плуг, рало, сапа. Плуги робили дерев'яні, але з залізним лемешем, який називався «плужним залізом». Зерно вживалось у вигляді своєрідної каші, бо хліб з нього виготовлявся рідко. Із домашніх тварин були воли, корови, вівці, свині, коні. Поряд з рільництвом і тваринництвом значне місце відводилося рибальству та полюванню. Важливу роль, зокрема, відігравало бджільництво. Мед заміняв тоді цукор, а воскові свічки служили кращим засобом для освітлення жител.

Поступовий розвиток ремесла і відокремлення його від землеробства і тваринництва сприяли дальшому розвиткові міст. Найбільшими містами Північної Буковини того періоду стали Чернівці і Хотин. За своїм соціальним складом міське населення було різнорідним: ремісники, купці, духівництво, селяни та інші прошарки. В документах XV—XVI століть згадується 20 професій міських ремісників, серед них кравці, кушніри, шкіряники, хутровики, лимарі, ковалі, сукновали, столяри, зброярі, каменярі, мельники, м'ясники, художники[2].

Розвиток ремесла і суспільного поділу праці між містом і селом сприяли зростанню торгівлі. В документах XV століття зазначається, що в містах продавалися риба, капуста, яблука, віск, горшки, дерев'яний посуд, сукно, полотно, залізо, хутра, худоба, шкіри, сільськогосподарські знаряддя праці. Основна торгівля велася на ярмарках. Через Північну Буковину проходив міжнародний торговий шлях від Чорного моря на Львів, Краків, Західну Європу. З Буковини за кордон вивозились переважно велика рогата худоба, продукти тваринництва, мед, хутро. В Чернівцях і Хотині перебували таможні для збирання мита[3].

З кінця XIV століття зміцнювалися економічні, політичні і культурні зв'язки Молдавії з Московським князівством. Основою цього були спільні інтереси боротьби проти агресії Польщі, Литви і Туреччини. До Чернівців і Хотина приїжджали купці з Російської держави. Один з них, відвідавши в 1472 році Буковину, говорив про достаток і дешевизну там продуктів сільського господарства.

Коли польське військо в 1497 році вдерлося на територію Молдавії і обложило Сучаву, то Московське князівство виступило на боці молдавського господаря. Внаслідок дипломатичного втручання князя Івана III литовське військо, яке мало допомагати Польщі, не брало участі в цій війні. Це ослабило польську армію, змусило її зняти облогу молдавської столиці і повернутися назад. При відступі в Козминському лісі (нині Глибоцький район) стався жорстокий бій, в якому польські війська були наголову розбиті. Польський король змушений був просити миру.

Відбивши посягання Польщі, Молдавія дещо зміцнила свої кордони. В 1498 році їй вдалося до своєї території приєднати Покуття[4]. Але польська шляхта не хотіла примиритися з тим, що сусідня держава залишалася незалежною. І, незважаючи на мирний договір, польські війська в 1509 році знову вдерлися у Молдавію. Вони дотла спалили Чернівці, захопили Хотинську фортецю, пограбували населення.

Кам'яний хрест, на якому зберігся напис про наскоки турецьких яничар на село Василів у 1698 р. Чернівецький державний краєзнавчий музей.

[1] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 104.
[2] Там же, стор. 109.
[3] Там же, стор. 110—113.
[4] М. Кордуба. Ілюстрована історія Буковини. Чернівці, 1906, стор. 30.

Та незабаром на Буковину впало ще більше іноземне лихо. В 1514 році її землі загарбала султанська Туреччина. Це був один з найтяжчих періодів в історії молдавського і українського народів.

Турецькі окупанти сковували розвиток продуктивних сил, затримували формування більш прогресивних виробничих відносин, гальмували розвиток культури.

Після загарбання Молдавії Порта залишила тут попередній суспільний устрій, перетворивши державний апарат на слухняне знаряддя захисту своїх власних економічних і воєнно-політичних інтересів. Господарі повинні були тримати країну в покорі турецьким загарбникам, забезпечувати сплату данини і поборів, виконувати всілякі повинності. Молдавські господарі перетворилися на турецьких ставлеників, ретельних виконавців волі свого повелителя — султана.

Для збирання натуральної данини турки посилали своїх уповноважених, які робили в країні неймовірні безчинства. Водночас з іноземним гнітом населення терпіло від місцевих експлуататорів. Для свого особистого збагачення, розгульного, ситого життя господарі та бояри безжалісно грабували народні маси, тримали їх в злиднях і темряві.

Особливо страшне лихо насувалося на трудящих, коли турецькі і татарські орди проходили через країну або довгий час перебували на її території. Тоді знущанням не було меж: завойовники забирали в людей усі їхні пожитки, руйнували житла, у полон брали чоловіків і жінок. Над містами і селами стояв стогін і плач.

У XVI столітті були запроваджені ще додаткові податки: на будинки, рогату худобу, виноградники. Селянам доводилося платити навіть за димарі. І щоб позбутися зайвих непосильних податків, вони нерідко руйнували свої будинки і переселялися в землянки[1].

З метою закріпачення більшої кількості селян бояри у другій половині XVII століття домоглися від господаря грамот на встановлення нового порядку. Суть його полягала в тому, що селянин, «який прожив на боярській землі 12 років, вважався його кріпаком»[2]. Так основна маса молдавського і буковинського селянства перетворилась на безправних кріпаків.

Розвиток товарно-грошових відносин порушував патріархальну замкненість боярського господарства, яке було основним постачальником сільськогосподарських продуктів на внутрішній і зовнішній ринки. Жадоба до наживи штовхала бояр до посилення експлуатації залежних кріпаків. Вони домагалися все нових законів про дальше закріпачення селянства. Грамотою господаря Костянтина Маврокордата від 1745 року заборонявся перехід кріпаків від одного власника до іншого. Згодом Маврокордат установив, що люди, які живуть у монастирських вотчинах, зобов'язані і працювати на монастир, вносити десятину. Вони теж позбавлялися права переходу. В 1766 році воєвода Григорій Гіка видав т. зв. золоту грамоту, за якою визначалася норма панщини для всіх груп феодально залежних селян.

Але наперекір непосильному гніту, турецькій окупації у краї пробуджувалося громадське життя, розвивалася культура, зміцнювалися зв'язки Буковини з Україною і Росією. За допомогою Петра Могили, вихідця з Буковини, в 1640 році в Яссах була відкрита слов'яно-греко-латинська академія, а в 1641 році — перша друкарня. В академії вчилися і виховувалися діти феодалів. Вони одержували освіту також у школах Києва, Львова, Бара та інших українських міст.

Боротьба проти султанської Туреччини зміцнювала бойову співдружність українського і молдавського народів. У визвольній війні молдаванів проти турків 1563 року брали участь українські козаки на чолі з Дмитром Вишневецьким. У 1574 році молдавському війську прийшов на допомогу загін запорожців під командуванням Івана Сверчевського. Походи проти турецьких загарбників робили Іван Підкова

---

[1] История Молдавии, т. 1. Кишинів, 1951, стор. 182.
[2] Там же, стор. 183.

(1577 р.), Григорій Лобода і Северин Наливайко (1594—1595 рр.), Петро Сагайдачний (1621 р.).

У свою чергу молдавани і буковинці допомагали українським козакам боротися проти шляхетської Польщі. Пліч-о-пліч із загонами Богдана Хмельницького, які в 1648 році тримали в облозі Львів, бився буковинсько-молдавський загін. У боях під Берестечком брали участь буковинці і молдавани. Спільні дії проти іноземних загарбників у 1653 році провадило молдавсько-козацьке військо на чолі з Василем Лупулом і Тимошем Хмельницьким.

Надії молдавського і буковинського населення на визволення з-під гніту іноземних загарбників знову ожили під час російсько-турецької війни 1735—1739 рр. Російські війська вступили на територію Молдавії. 17 серпня 1739 року вони розгромили турецьку армію під Ставчанами і через два дні визволили Хотин. У цих битвах брали участь 2 гусарські полки, сформовані при російському війську з утікачів Молдавії та Буковини[1]. Цій події М. В. Ломоносов присвятив свою «Оду на здобуття Хотина».

Але у зв'язку з тим, що Австрія уклала сепаратний договір з Туреччиною, російські війська змушені були залишити Молдавію.

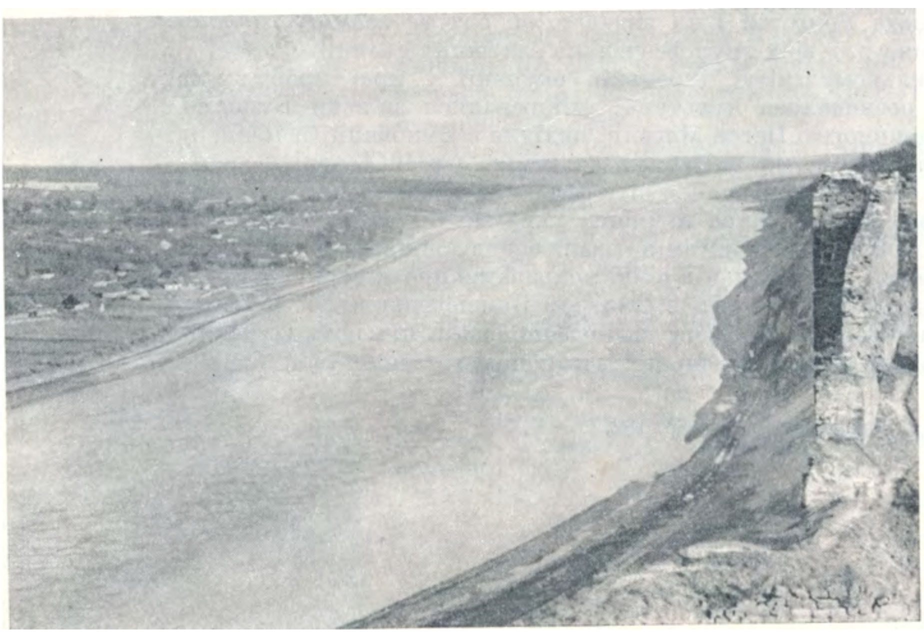
Становище трудящих Буковини дедалі погіршувалося. Крім іноземного поневолення, вони терпіли соціальний гніт від місцевих феодалів: відробляли панщину, платили різні непосильні податки. Все це викликало масовий антифеодальний рух, учасники якого називалися опришками. Особливо загострилася боротьба в 30—40-х роках XVIII століття, коли опришків очолював відважний борець Олекса Довбуш. Він діяв на території Західної України, Закарпаття і Буковини. Його загони сміливо нападали на панські маєтки, наводили страх на експлуататорів. Довбуша активно підтримували бідняки, вбачаючи в ньому свого захисника.

Вирішальні події, які внесли певні зміни в життя молдавського і буковинського населення, були пов'язані з російсько-турецькою війною 1768—1774 рр. Навесні 1769 року російські війська форсували Дністер і оволоділи Хотином. Наступ росіян успішно розвивався. Розбита турецька армія відступила аж за Дунай. Перемога російської армії запалювала місцеве населення на дальшу боротьбу проти поневолювачів.

За Кючук-Кайнарджійським мирним договором 1774 року Росія повернула собі береги Чорного моря від Південного Бугу до ріки Дніпра. Турецький уряд зобов'я-

---

[1] Д. Масловский. Материалы к истории военного искусства в России М., 1890, стор. 59, 60.

Дністер поблизу Хотина. 1966 р.

зався дати амністію населенню Молдавії і Валахії, яке воювало проти турків, повернути відібрані землі і майно. Цей договір зміцнив позиції Росії у придунайських країнах.

У розпалі війни Австрія, побоюючись впливу росіян на Балкани, запропонувала Туреччині укласти союз проти Росії. За допомогою підкупів турецьких чиновників Австрії вдалося загарбати Кимполунг, долину Сучави, а також Північну Буковину. Близько 100 тисяч українських і молдавських селян потрапили під владу австрійських окупантів, які панували на Північній Буковині з 1774 до 1918 року. Лише Хотинський повіт (теперішні Кельменецький, Новоселицький, Сокирянський і Хотинський райони) за Бухарестським мирним договором 1812 року відійшов до Росії.[1] За цим договором до Росії було приєднано і Бессарабію. Це мало прогресивне значення для розвитку економіки і культури цього краю.

Загарбавши Буковину, австрійські окупанти перетворили її на ринок збуту промислової продукції метрополії, по-хижацьки використовували її багатства. Край управлявся військовою адміністрацією. Будь-який протест населення нещадно придушувався.

У вересні 1786 року австрійський імператор Йосиф II видав указ про приєднання Буковини на правах округи до Галичини. Правда, це злиття остаточно завершилося лише в 1817 році[2].

Ватажок опришків Олекса Довбуш. Гіпс. Скульптори О. А. Здиховський та Й. Д. Ніколішин. 1950 р.

Буковинські феодали домагалися перед австрійським урядом, щоб на Буковині були встановлені такі ж самі кріпосницькі порядки, як і в Галичині. Австрійський уряд не зразу пішов на задоволення цих вимог, щоб не обурити проти себе населення. Він формально визнав дійсними порядки на Буковині, що існували до 1774 року, але поступово запроваджував і тут свою систему експлуатації селян. За прямою підтримкою уряду буковинські феодали почали збільшувати норми відробітку панщини і довели їх до таких розмірів, що кріпак ледве встигав виконати денне завдання за 2—3 дні. Уже наприкінці XVIII століття кріпаки змушені були працювати на пана по 80—100 днів на рік[3].

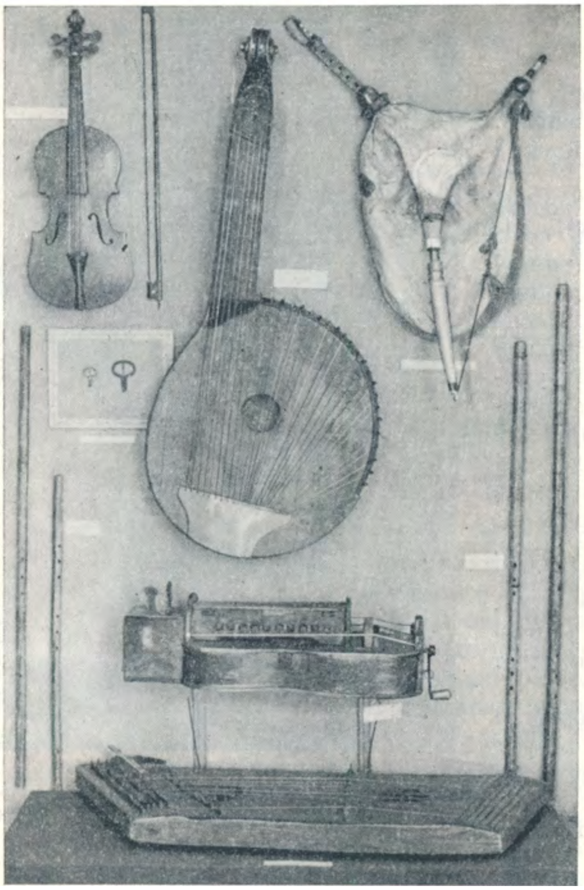
У 1786 році австрійський цісар видав патент (декрет) про обмеження права переходу кріпаків від одного власника до іншого. За патентом 1787 року ті землі, якими користувалися селяни з дозволу пана, заборонялося передавати іншим особам. Ці землі стали називатися рустикальними (селянськими).

Посилення феодальної експлуатації і розвиток капіталістичних відносин на селі були причиною дальшого зубожіння бідноти. На початку XIX століття селянство Буковини за майновим становищем поділялося на 4 основні групи. До першої належали заможні господарі, які мали наймитів, по 6 волів, 5—10 корів. Другу групу становили середняки, в їхньому користуванні була пара волів і кілька корів. Третя група — бідняки, які не мали робочої худоби, а лише по одній корівчині. До четвертої групи входили т. зв. халупники; крім хати, вони нічого не мали. А якщо деяким і належали ділянки землі, то настільки малі, що не могли прогодувати сім'ю[4].

В кінці XVIII і на початку XIX століття на Буковині поступово розвивалася культура. Ще за часів турецького поневолення у краї існували школи при монасти-

---

[1] Історія Української РСР, т. 1, стор. 368.
[2] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. К., 1949, стор. 10.
[3] N. G r ă m a d ă. Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848. Cernăuţi, 1934, стор. 11.
[4] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст., стор. 17.

Буковинські музичні народні інструменти кінця XIX століття.

рях, навчальним посібником яких була слов'янська граматика Максима Кондійського, видана в Москві[1]. В 1784 році в Чернівцях було відкрито першу міську школу. На кінець XVIII століття на Північній Буковині працювало 7 шкіл[2]. З 1808 року почала діяти Чернівецька гімназія з латинською мовою викладання.

В першій половині XIX століття буковинці Гаврило Продан (1816—1844) і Василь Фарлеєвич (1783—1851) роблять перші літературні спроби — пишуть і друкують вірші. Але їхні твори були дуже далекі від народу, його мови і прагнень. Іван Франко назвав збірку поезій В. Фарлеєвича «чудернацькими піснями»[3].

Водночас на Буковину проникали твори І. П. Котляревського, збірки народних пісень, зокрема альманах «Русалка Дністровая», який видали М. С. Шашкевич, І. М. Вагилевич та Я. Ф. Головацький. У 1848 році в Чернівцях було надруковано переробку п'єси І. П. Котляревського «Наталка-Полтавка» під назвою «Дівка на відданю, або на милуваня нема силуваня», з пристосуванням її змісту до західноукраїнських умов життя.

Розвиток культури Буковини яскраво виявлявся і в народно-поетичній творчості. В піснях місцевих складачів знаходили своє відображення героїчна боротьба українського народу проти соціального і національного гноблення, його мрії й сподівання. Багато лунало пісень про битву російських воїнів з турками під Хотином, про походи Богдана Хмельницького, про возз'єднання України з Росією, про народних месників — опришків та їхнього ватажка Олексу Довбуша тощо. У народній пісні «Ой Богдане, Богданочку» звучить мотив визволення Буковини:

Ой Богдане, Богданочку,
Звільнив ти Вкраїну.
То не забудь же, Богдане,
Нашу Буковину![4]

Народні пісні поширювалися і в рукописних збірках. З 1806 року зберігся збірник пісень Івана Велегорського. Сюди ввійшли українські і російські народні пісні з часів російсько-турецької війни 1768—1774 років[5]. Традиція рукописних «Співаників» продовжувалась на Буковині протягом всього XIX століття.

Дещо слабше розвивалося образотворче мистецтво. З кінця XVIII століття зберігся «Портрет міщанина з Чернівців» роботи невідомого автора.

[1] Д. Кантемир. Описание Молдавии. М., 1789, стор. 386.
[2] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині. Вашківці, 1905, стор. 26—34, 129.
[3] І. Франко. Карпато-руське письменство XVII—XVIII вв. Львів, 1907, стор. 151.
[4] Українські народні думи та історичні пісні. К., 1955, стор. 126—179; Я. Головацкий. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, ч. 1. М., 1878, стор. 4, 5.
[5] Газ. «Буковина», 13, 16 жовтня 1901 р.

Талановитим художником-аматором був Іван Лучинський (1816—1855) з Чернівців[1]. Він написав автопортрет у рембрандтівському стилі, кілька натюрмортів і пейзажів.

Музичне мистецтво Північної Буковини було представлене талановитими митцями з народу, переважно скрипалями. В літературі є спогади про скрипаля Миколу, прозваного Сучавським (1789—1864), грою якого захоплювався угорський композитор Ф. Ліст під час своїх гастролей у Чернівцях[2].

Спільність культури Буковини та Наддніпрянської України яскраво виявлялась і в народному мистецтві, де збереглися елементи культури слов'ян періоду Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Буковинці з давніх часів займались вишиванням, ткацтвом, килимарством, художньою обробкою дерева, металу, шкіри, плетінням з лози, гончарством тощо[3]. Частина виробів домашнього промислу збувалася на щотижневих ярмарках у Чернівцях, Хотині, Вижниці, Кіцмані та інших місцях. Тут поступово осідали кращі народні умільці, а міста набували своєрідної спеціалізації. Вижниця, наприклад, стала центром художньої обробки дерева, металу і шкіри, Хотин і Кіцмань — центрами килимарства, Заставна — вишивання, Садгора — гончарства[4].

У першій половині XIX століття на Буковині відбувалося дальше посилення кріпосницького гніту. Поміщики намагались відібрати у селян якнайбільше землі для розширення посівів товарного хліба. У 1802—1803 роках австрійський уряд надав право поміщикам застосовувати тілесні покарання до своїх кріпаків[5]. Панській сваволі не було меж. Це посилювало боротьбу селянства проти соціального гніту, активізувало рух опришків. Видатним ватажком карпатських опришків у 20-х роках XIX століття був селянин з с. Розток Мирон Штолюк[6]. Його загін діяв у районах Кутів (тепер Івано-Франківської області) і Вижниці, а також, як свідчать перекази, побував і на Закарпатті, Поділлі та Волощині.

Австрійський уряд, намагаючись придушити рух опришків, вдавався до найжорстокіших репресій. Проти них були кинуті великі військові і спеціальні стрілецькі загони, в горах діяли польові суди. Вони щороку страчували сотні селян, що наважилися кинути виклик системі гноблення і визиску. 2 червня 1830 року до Вижниці австрійськими посіпаками було зігнано тисячі селян-гуцулів з навколишніх гірських сіл, щоб перед їхніми очима виконати смертний вирок,винесений польовим судом семи народним месникам, серед яких був і Мирон Штолюк.

У 1843—1844 рр. у гірській частині Буковини вибухнуло селянське повстання, на чолі якого стояв славний син українського народу Лук'ян Кобилиця (1812—1851)[7].

Боротьба західноукраїнського селянства була однією з передумов революції в Австрії, яка почалася у березні 1848 року. Під впливом революційних подій австрійський імператор Фердінанд I 17 квітня 1848 року підписав указ про ліквідацію кріпацтва. Того ж року представники буковинського дворянства, духовенства і буржуазії, з метою зміцнення своїх класових позицій, виступили з домаганням про відокремлення Буковини від Галичини. Австрійський уряд пішов на поступки панівним класам і в 1849 році виділив Буковину в окрему провінцію[8], посиливши цим самим штучне дроблення західноукраїнських земель і підпорядкування українського населення Буковини румунському боярству і буржуазії.

---

[1] М. Голубець. Галицьке малярство. Львів, 1926, стор. 8.
[2] Сидір Воробкевич. Твори, т. 2. Львів, 1911, стор. 222
[3] Українське мистецтво, т. II. Київ—Прага, 1926, стор. 5—23.
[4] Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. Wien, 1899, стор. 354—360.
[5] Історія Української РСР, т. 1, стор. 398.
[6] Газ. «Радянська Буковина», 28 листопада 1964 р.
[7] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст., стор. 22.
[8] М. Кордуба. Ілюстрована історія Буковини, стор. 71, 72.

Скасування кріпосного права не поліпшило економічного становища селян. За своє «визволення» вони повинні були заплатити поміщикам мільйони крон. Не випадково зразу ж після реформи посилився антипоміщицький рух. Його знову очолив Лук'ян Кобилиця. Протягом 1848—1850 рр. селяни активно виступали проти поміщиків і чиновників, знищували органи поміщицької влади на селі, створювали своє самоврядування. Про мужнього і талановитого керівника селянського руху Кобилицю народ створив багато пісень і оповідань, у яких славить його непохитність в боротьбі за громадську справу. В одній з пісень, записаних С. І. Воробкевичем, йдеться про безсмертну славу народного героя.

Поки світ сей ме стояти,
Поки будуть люде,
Поти люд наш Кобилицю
Споминати буде[1].

Революція 1848 року стала поворотним етапом на шляху розвитку капіталізму. Хоч в Австрії кріпосне право скасували, проте в країні збереглися досить значні пережитки феодалізму, аграрне питання не було розв'язане, продовжував тяжіти національний гніт над знедоленими народами. Невдовзі після поразки революції реакційні сили домоглися ліквідації нещодавно прийнятої конституції; посилився колоніальний гніт. Згідно з даними австрійської статистики, в 1890 році українське населення Буковини становило 260 тис. чол. Однак воно не мало будь-яких політичних прав. З часу перетворення Буковини на окрему провінцію тут обирався сейм, більшість депутатів якого була з німецьких та румунських поміщиків. Права сейму були обмежені, прийняті ним рішення набирали чинності тільки після затвердження їх австрійським імператором.

Основною галуззю економіки краю залишалося сільське господарство. В 1857 році тут було завершено складання т. зв. земельних книг, а в 1869 році — облік будівель та іншого майна селян. На підставі цих матеріалів, австрійський уряд видав закон про податки[2]. Розміри їх значно перевершили попередні податки.

На селі відбувалася дальша диференціація селянства. Внаслідок розорення бідняцьких і середняцьких господарств більша частина землі переходила до поміщиків, церкви та куркулів. У 1904—1907 рр. за борги було розпродано 3 тис. селянських господарств Буковини. За даними перепису, на початку XX століття ті господарства, які мали до 0,5 га землі, становили 14,2 проц., а ті, що мали від 0,5 до

[1] Газ. «Радянська Буковина», 3 березня 1968 р.
[2] Die Bukowina. Czernowitz, 1899, стор. 340.

Я. О. Очеретько. «Лук'ян Кобилиця на мужицькій сесії у 1848 році перед повстанням». Олія. 1959 р. Чернівецький державний краєзнавчий музей.

20

1 га — 17,4 проц.[1]. Обом цим групам належало всього 47 552 га землі, тоді як у руках 63 поміщиків, що становили 0,03 проц. усіх господарств, зосереджувалось 315 485 га землі[2].

Великими земельними масивами володіла церква. Лише т. зв. релігійному фонду Буковинської православної митрополії належало 268 495 гектарів землі, лісу та інших угідь[3].

Безземелля і розорення примушували селян залишати села. Частина з них, не знаходячи роботи, емігрувала за кордон. За 1891—1910 роки з Буковини до Канади, США та Латинської Америки виїхало понад 48 тис. чоловік[4].

Юрій Федькович — поет Буковини. 1884 р.

В умовах колоніального гніту промисловість на Буковині розвивалась дуже повільно. Тут переважали дрібні кустарні підприємства з незначною кількістю робітників. У кінці XIX століття було 23 винокурні, 491 млин, 11 деревообробних, 28 текстильних та 66 дрібних підприємств виробництва будівельних матеріалів[5].

Слабо розвинута промисловість зумовила існування багатьох кустарів. На початку XX століття їх налічувалося 9 322 чоловіка. Розвивались лише ті галузі промисловості, які залежали від використання місцевої сировини. На Буковині, зокрема, селяни сіяли багато цукрових буряків, вивозити їх в центральні частини імперії було невигідно. Це спонукало австрійських капіталістів наприкінці XIX століття побудувати Лужанський цукровий завод. На початку XX століття було відкрито цукрові заводи «Жучка» і «Хрещатик». Австрійські імперіалісти по-хижацьки знищували природні багатства краю, нещадно вирубували ліси. На початку XX століття вони щороку вирубували 600—800 тис. куб. м деревини, причому лише 32 проц. її переоблялось на лісопильних заводах краю, а 68 проц. вивозилося для переробки на заводах імперії та за кордон[6]. Для вивозу сировини і ввозу промислових товарів розгорнулося будівництво залізниць. У 1866 році вступила в експлуатацію залізниця Чернівці—Львів, у 1869 році — Чернівці—Сучава, в 1884 році — Чернівці—Новоселиця, в 1886 році — Глибока—Бергомет[7].

У Хотинському повіті основною галуззю економіки теж було сільське господарство. Понад 47 проц. земельних угідь належало поміщикам і монастирям. 38 проц. селянських господарств змушені були орендувати землю у поміщиків. Не маючи змоги прохарчувати своєї сім'ї, 16,5 тис. селян щорічно йшли на заробітки на південь України і в Бессарабію[8]. Про тяжке становище бідноти Хотинського повіту писав В. І. Ленін у своїй праці «Розвиток капіталізму в Росії». Ленін підкреслював, що тільки злидні примушували селян брати землю в оренду або за відробітки у поміщиків, а заробіток хотинського селянина-половинщика був нижчий, ніж у російського поденного батрака[9]. Промисловість повіту теж була малорозвинутою. Тут

---

[1] Destrămarea Monarchiei Austro-Ungare 1900—1918. Bucureşti, 1964, стор. 25.
[2] A. Morariu. Bucovina (1774—1914). Bucureşti, стор. 99.
[3] Там же, стор. 85—99.
[4] Destrămarea Monarchiei Austro-Ungare 1900—1918. Bucureşti, 1964, стор. 81.
[5] Die Bukowina. Czernautz, 1899, стор. 336.
[6] Mitteilungen des Statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina. Heft 13, Czernowitz, 1909, стор. 3—4.
[7] Die Bukowina. Czernautz, 1899, стор. 334.
[8] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 134, арк. 10; спр. 38, арк. 41, 63.
[9] В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 164.

О. С. Маковей — український письменник, редактор газети «Буковина».

працювали цукровий, 3 пивоварні і 10 винокурних заводів та 57 парових млинів[1].

Стан торгівлі на Буковині теж свідчить про економічну відсталість і колоніальне становище краю. Предметами вивозу були будівельний ліс, худоба, птиця, сільськогосподарські продукти. Завозили сюди залізо, машини, кам'яне вугілля, тканини.

Умови праці робітників на Буковині були неймовірно тяжкими. Хоч у 1885 році вони домоглися від австрійського уряду запровадження 11-годинного робочого дня, але фактично їм доводилося працювати по 12—16 годин. Заробітна плата була дуже низька. Причому і тут виявлялася колоніальна політика австрійської буржуазії. Буковинський робітник-деревообробник за 16 годин одержував 25, а тірольський робітник за 11-годинний день — 90 крейцерів[2].

Незважаючи на колоніальні умови, культура Буковини продовжувала розвиватися. Зростала кількість шкіл. У 1896 році у краю діяло 335 початкових шкіл, у т. ч. 131 — з українською мовою викладання. У 1914 році вже існувала 531 школа, в т. ч. 218 — українських. І все ж багато дітей залишалося поза школою. Так, з 65 тис. дітей-українців шкільного віку навчалося лише близько 20 тис.[3]. В 11 гімназіях краю (із 13) навчання велося німецькою мовою. Крім цих навчальних закладів, у Чернівцях працювали реальна, торговельна, акушерська, ткацька і сільськогосподарська школи, 2 реальні училища і 3 учительські семінарії.

В 1905 році у Вижниці було відкрито крайовий навчальний заклад різьбярства і металевої орнаментики. В ньому працювали відомі майстри народного мистецтва В. Шкрібляк (1856—1928) та В. Девдюк, твори яких експонувались на світових виставках[4].

З 1875 року в Чернівцях розпочав роботу університет. Він мав тоді лише три факультети, де готувалися переважно педагогічні кадри. Заняття в університеті провадилося німецькою мовою.

Поступово утворювались інші культурно-освітні установи й товариства. Ще в 1865 році з допомогою місцевого населення в Чернівцях було відкрито бібліотеку. В 1869 році засновано товариство «Руська бесіда». Його статутом передбачалося влаштування концертів, театральних вистав. Згодом це товариство розширило сферу діяльності: в його функції ввійшли організація бібліотек, аматорських гуртків тощо[5]. Починаючи з 1887 року, в Чернівцях розгорнуло свою діяльність ще одне товариство — «Руська школа». В 1908 році його перейменовано на товариство «Українська школа». Основним завданням його було об'єднання вчителів українців, видання підручників рідною мовою, утримання дитячих притулків і жіночої семінарії. Товариства «Руська бесіда» і «Українська школа» в складних умовах іноземного поневолення були єдиними організаціями, які, незважаючи на їх ліберально-буржуазний напрям, поширювали освіту серед населення, сприяли розвиткові української культури.

У другій половині XIX століття, на грунті народної творчості і під впливом поезій Т. Г. Шевченка, на Буковині швидко розвивається українська література. Найвизначнішим її представником став Юрій Федькович (1834—1888). Він першим показав життя і страждання гуцулів, їх ненависть до експлуататорів, створив обра-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 157, арк. 2—5.

[2] Газ. «Allgemeine Zeitung», 18 червня 1905 р.

[3] В. Сімович. Українське шкільництво на Буковині. Чернівці, 1930, стор. 9.

[4] Журн. «Жовтень», 1965, № 4, стор. 111.

[5] Є. Дмитрів. Ілюстрована історія товариства «Руська бесіда» (1869—1909). Чернівці, 1909, стор. 10—67.

зи ватажків народних месників — Олекси Довбуша і Лук'яна Кобилиці. Велику роль відіграв Федькович і в суспільно-громадському житті Буковини.

Одночасно з Юрієм Федьковичем на літературній ниві виступали брати С. І. Воробкевич (1836—1903) та Г. І. Воробкевич (1838—1884). У творах цих письменників помітне місце посідає тема боротьби за возз'єднання українських земель. Своєрідну сторінку в історію української літератури вписала Є. І. Ярошинська (1868—1904). У повісті «Перекиньчики» вона реалістично змальовує життя буковинського селянства і гостро засуджує аморальні вчинки попівства.

Новим явищем в історії української літератури Буковини стала творчість О. Ю. Кобилянської (1863—1942). Їй належить багато творів з життя буковинського села, про творчу діяльність інтелігенції, долю жінки в капіталістичному суспільстві. У найвидатнішому творі «Земля» вона правдиво змалювала трагедію українського селянства в умовах капіталізму. У своїх творах письменниця відображала чарівну красу краю.

Під впливом творчості Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Ю. А. Федьковича, О. Ю. Кобилянської в останніх роках XIX століття виступали в літературі І. М. Бажанський (1863—1933) та І. І. Синюк (1866—1953). Вони обидва добре знали життя буковинського села і змалювали тяжку долю його трудівників. На початку XX століття ряди буковинських письменників поповнюють Д. Ю. Харов'юк (1883—1916), Г. В. Гордий (1881—1917), що друкувався під псевдонімом Івана Діброви, Д. Я. Макогон (1881—1961), В. О. Кобилянський (1895—1919). На творах Івана Діброви та Дмитра Макогона позначився вплив революційних подій 1905—1907 років[1]. У вірші «Робітники» Макогон писав:

Гей, не пора нам плакати, вмлівати,
полекші від капіталістів ждати!
Ставаймо, браття, в ряд один до бою,
прапор червоний берім із собою.

А Володимир Кобилянський, емігрувавши на Наддніпрянську Україну в 1913 році, став одним з перших співців Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Пожвавленню літературного життя на Буковині сприяло перебування тут у різні часи І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, О. Маковея, Г. Хоткевича, В. Стефаника та інших українських письменників.

Іван Франко приділяв велику увагу Буковині, по-належному оцінив талант і місце в літературі Ю. Федьковича та О. Кобилянської, дослідив боротьбу трудящих під проводом Лук'яна Кобилиці. Його твори постійно друкувалися на сторінках буковинських періодичних видань, виходили окремими книгами. Разом з своїм однодумцем М. І. Павликом він поширював соціалістичні ідеї на Буковині.

Слідами Каменяра пішов і Осип Маковей, який понад 10 років своєї діяльності присвятив Буковині — то як редактор газети «Буковина», то як викладач Чернівецької учительської семінарії. Серед його вихованців були згодом відомі культурні і громадські діячі — Д. Ю. Харов'юк, С. І. Канюк, Іван Діброва (Г. В. Гордий), В. О. Кобилянський, М. І. Марфієвич та інші. Він підготовував і видав твори Ю. А. Федьковича, Г. І. Воробкевича, С. І. Воробкевича, О. Ю. Коби-

Ольга Кобилянська і Леся Українка в Чернівцях. 1901 р.

[1] Письменники Буковини. К., 1958, стор. 25, 81, 177, 307.

лянської. Буковина посіла значне місце у художній творчості О. С. Маковея. У публіцистичних статтях він викривав націоналістичних верховодів краю.

Буковинські враження лягли в основу кількох віршів Лесі Українки, яка дружила з О. Кобилянською. Леся Українка познайомила російську громадськість з літературним життям краю, надрукувавши у прогресивному петербурзькому журналі «Жизнь» статтю «Малорусские писатели на Буковине».

Гнат Хоткевич приніс сюди ідеї першої російської революції 1905—1907 рр. На сторінках газети «Буковина» він надрукував нарис про Панаса Матюшенка — керівника повстання на броненосці «Потьомкін».

З іменем Юрія Федьковича пов'язаний і початок збирання та дослідження народної творчості краю. Він особливо багато записав пісень. Цю благородну справу продовжили С. І. Воробкевич та Є. І. Ярошинська. За збірку українських народних пісень «Понад Дністром» Є. І. Ярошинська була удостоєна премії і медалі Російського географічного товариства. Заходами цього товариства в 1875 році була видана збірка «Пісні буковинського народу», яку підготував етнограф-фольклорист Г. І. Купчанко.

Певні зрушення сталися і в розвитку преси та видавничої справи. У 1885 році в Чернівцях за редакцією Ю. Федьковича почала виходити українська газета «Буковина». Своїм завданням вона ставила боротись проти «пагубного буковинського сепаратизму», пропагувала ідею возз'єднання всіх українських земель. Газета видавалася 25 років. У різні часи її редакторами були відомі українські письменники О. С. Маковей, В. Г. Щурат, Д. Я. Лукіянович.

З інших прогресивних періодичних видань були часописи «Промінь» (1904—1907 рр.), «Каменярі» (1910—1914 рр.), «Іскра». На їх сторінках друкувалися твори українських письменників, статті з актуальних питань життя народних мас Буковини. У Чернівцях, зокрема, видавалися «Буковинський альманах» (1885 р.), альманахи «Зерна» (1887—1888 рр.), «За красою» (1905 р.), «На шляху» (1906 р.) та інші. Виходили твори Ю. Федьковича, І. Франка, О. Кобилянської, Лесі Українки, О. Маковея, М. Павлика, В. Стефаника, Марка Черемшини, Г. Хоткевича.

Поряд з оригінальними творами українських письменників друкуються переклади з російської літератури. У Чернівцях українською мовою вийшли — «Євгеній Онєгін» О. Пушкіна, «Воскресіння» Л. Толстого, п'єси й оповідання А. Чехова, М. Горького та інших класиків. Одним з активних пропагандистів російської літератури на Буковині був В. І. Карбулицький (1884—1908)[1].

На другу половину XIX століття припадає також значне пожвавлення музичного життя краю. Записує і популяризує музичний фольклор Ю. Федькович, здобуває славу композитор С. Воробкевич, який писав музику на слова Т. Шевченка, І. Франка та на свої вірші. Як професор музики Воробкевич виховав багатьох молодих композиторів[2]. Серед них всесвітньовідомий Євсебій Мандичевський, родом із Глибоцького району, що став визначним музикознавцем. Він збирав буковинський фольклор, писав музику на слова Т. Шевченка, Ю. Федьковича, обробляв українські, російські та молдавські народні пісні.

Помітне місце в культурному житті краю кінця XIX століття посідало театральне мистецтво. Хоч тут довго не було постійної театральної трупи, але сюди часто на гастролі приїжджав Львівський театр, у складі якого один час виступав і видатний український актор та драматург М. Л. Кропивницький. Цей театр ставив п'єси в Чернівцях, Кіцмані, Сторожинці та інших містах. На початку XX століття досвідчений артист Львівського українського театру Іван Захарко організував Буковинський народний театр. В його репертуарі були п'єси І. Котляревського, Г. Квітки-

[1] Вопросы русской литературы, вып. 1/7. Львів, 1968, стор. 74.

[2] М. П. Загайкевич. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. К., 1960, стор. 51—93.

Основ'яненка, Ю. Федьковича. Але через несприятливі умови театр незабаром припинив своє існування[1]. В 1917 році трупі аматорів за участю талановитого актора Сидора Терлецького з великими труднощами вдалося створити Чернівецький український театр. На жаль, і його спіткала лиха доля: у грудні 1918 року театр закрили новоявлені боярсько-румунські окупанти.

Кращими архітектурними творами другої половини XIX — початку XX століття стали колишня резиденція буковинських митрополитів і Чернівецький театр. Резиденцію будували протягом 1864—1882 рр. Автором цієї споруди був талановитий чеський архітектор Йозеф Главка. Приміщення театру побудовано в 1904—1905 рр. за проектом австрійських архітекторів Ф. Фельнера та Г. Гельмера.

На Буковині в цей час працювали відомі художники: портретист Ю. Г. Пігуляк (1845—1919), пензлю якого належать портрети Ю. Федьковича, О. Кобилянської, С. Воробкевича; майстер станкового живопису М. І. Івасюк (1865—1930) — автор широковідомих картин «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ», «Мати»; пейзажистка А. Й. Кохановська (1863—1927), художники Є. Максимович, Е. Бучевський та інші.

З Буковиною тісно пов'язана діяльність багатьох визначних молдавських і румунських письменників та громадських діячів. У місті Герці народився румунський і молдавський письменник, просвітитель і громадський діяч Георге Асакі (1788—1869). Він видав у своєму перекладі підручник І. К. Кайданова з історії Росії, в передмові до якого писав: «Ми повинні добре знати історію росіян, які значно вплинули на наше політичне життя і на наш національний характер»[2]. У селі Керстенцях (нині Хотинського району) народився молдавський письменник і фольклорист Александр Хиждеу (1811—1872). У своїх творах він висвітлював дружбу молдавського і українського народів. Його син Богдан Петрічейку Хашдеу (1838—1907) був письменником і академіком Румунської академії наук, а також членом-кореспондентом Петербурзької академії наук. Його твори відображають дружні взаємовідносини між молдавським і українським народами.

З розвитком капіталізму і формуванням робітничого класу в 90-х роках XIX століття на Буковині розгортається робітничий рух. У 1891 році відбувся перший страйк чернівецьких робітників. У 1893 році пролетарі Буковини вперше відзначають Перше травня. Того ж року почали створюватися соціал-демократичні гуртки, які в 1896 році об'єдналися в соціал-демократичну організацію. Навколо неї згуртувалися передові трудящі. Соціал-демократи популяризовували серед трудящих мас ідеї марксизму, скеровували їх на боротьбу проти гнобителів. Але згодом Буковинська соціал-демократична організація, сприйнявши реформістську програму Австрійської соціал-демократичної партії і буржуазно-націоналістичну ідею національно-культурної автономії, поступово стала відходити від революційних методів боротьби з капіталістичним режимом. Пролетарському інтернаціоналізму вони протиставляли націоналізм, сіяли ілюзії, ніби трудящі можуть добитися поліпшення свого становища шляхом реформ в умовах існуючого експлуататорського ладу[3].

В 1899 році Буковинська соціал-демократична організація розпалася на окремі національні групи. Національне розмежування позначалося і на професійних спілках. Це утруднювало згуртування робітничого класу, заважало розгортанню революційної боротьби. Але під впливом марксистсько-ленінської літератури, зокрема газети «Искра», розповсюджуваної тут, революційний рух на Буковині розвивався далі. Коли в 1900 році страйками було охоплено 52 підприємства, то в 1903 році — 155. Під час цих виступів відбувалися сутички між поліцією і робітниками[4].

---

[1] Вільна Буковина. Чернівці, 1945, стор. 131.

[2] Ф. Левит. Георге Асаки. Кишинів, 1966, стор. 63.

[3] 50 років першої російської революції. Львів, 1957, стор. 102.

[4] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною. Чернівці, 1958, стор. 13, 14.

Х. Б. Вакс. «Зустріч І. Я. Франка з населенням Чернівців». Офорт. 1956 р.

Особливо великого піднесення набуває революційний рух на Буковині під впливом першої російської революції. 29 січня 1905 року у Чернівцях відбувся багатотисячний мітинг, на якому присутні висловили свої глибокі симпатії героїчній боротьбі революційного пролетаріату братньої Росії. Мітинг пройшов під лозунгами: «Геть царизм!», «Хай живе революція!» Протягом 1905—1907 рр. неодноразово проводили мітинги, демонстрації і страйки залізничники, металісти, будівельники, деревообробники, цегельники, друкарі, робітники комунальних підприємств і торговельних фірм Буковини. Слідом за ними виступають селяни. В Юрківцях, Добринівцях, Горошівцях, Погорілівці, Чунькові, Василеві, Оршівцях, Товтрах, Рідківцях, Топорівцях, Карапчеві, Великому Кучурові, Чорториї, Драчинцях, Кам'янці, Шилівцях та багатьох інших селах прокотилася хвиля страйків. Подекуди вони переходили в збройні сутички. Виступаючи на підтримку російської революції, трудящі Буковини боролися за своє соціальне і національне визволення.

Після поразки першої російської революції настав і на Буковині період реакції. Австрійський уряд вживав найжорстокіших заходів, щоб придушити революційний рух. У міста і села направлялися військові з'єднання, посилені каральні загони. Та, незважаючи на репресії, боротьба трудящих краю не припинялася. На початку 1914 року в Чернівцях спалахнув загальний страйк, який тривав два місяці.

Перша світова війна принесла нові страждання, злидні, голод. Буковина стала ареною запеклих боїв між арміями Австро-Угорщини і Росії. На другий день війни лідери українських буржуазних націоналістів Буковини — депутати австро-угорського парламенту М. Василько, Є. Пігуляк, О. Попович та їм подібні звернулися до українського населення краю з відозвою, в якій закликали захищати «славну Габсбурзьку династію», штовхаючи його на братовбивчу війну.

З початку війни австрійський уряд запровадив на Буковині воєнний режим. До армії було мобілізовано чоловіків. У селян забирали всі продукти, закривали промислові підприємства, а устаткування й сировину вивозили вглиб Австрії.

Воєнні дії принесли великі руйнування. Поля було порито окопами, сади вирубано або спалено. Міста Чернівці, Новоселиця, Садгора, Кіцмань, Заставна і села Топорівка, Рідківці, Онут, Баламутівка, Вікно, Ржавинці, Боянчук, Рухотин, Грозинці, Рашків та багато інших були дуже пошкоджені або зовсім зруйновані.

Австрійські загарбники вчиняли криваві розправи над буковинцями за їх дружнє ставлення до російських солдатів. Вони відправляли до концентраційних таборів

тисячі людей. Так, із села Рідківців було вислано все населення. У Глибокій загарбники арештували 150 чоловік, жорстоко били їх, а п'ятьох повісили. Таке діялось по всій Буковині[1].

В 1916 році російські війська, якими командував видатний полководець О. О. Брусилов, успішно здійснивши наступальну операцію, відвоювали майже всю Буковину.

Російські солдати, що перебували на Буковині, по-дружньому ставилися до місцевого трудового населення, подавали йому допомогу. Не в одному селі вони врятували селян від голодної смерті, ділилися з ними хлібом, цукром, крупою тощо. Ненависть до імперіалістичної війни зближувала солдатські маси з трудящими Буковини.

ИЗВѢСТІЯ

Черновицкаго Гарнизоннаго Совѣта

ВОЕННЫХЪ ДЕПУТАТОВЪ.

№ 15. Среда, 24 мая 1917 года. № 15.

Сегодня, **въ среду**, 24 мая, состоится 18-ое очередное засѣданіе Черновицкаго Гарнизоннаго Совѣта Военныхъ Депутатовъ, въ 20 часовъ въ Кино „Уранія".

Въ виду исключительной важности засѣданія необходимо присутствіе всѣхъ депутатовъ.

Отъ Редакціи.

Обзоръ печати.

Газета «Известия» — орган Чернівецької гарнізонної Ради військових депутатів.

Більшовики, які перебували в армії, піднімали солдатів і буковинське трудове населення на революційну боротьбу. В 17-му запасному піхотному полку, розташованому в Чернівцях, нелегально проводили збори. Серед солдатів і місцевих жителів більшовики розповсюджували листівки з закликами проти імперіалістичної війни[2].

З великою радістю зустріли солдати фронту і трудящі Буковини звістку про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії. Повсталі солдати 8-ї армії, робітники і селяни краю обеззброювали царську поліцію і жандармерію. Царський губернатор Трепов утік з Чернівців. Були вигнані царські чиновники з Хотинського, Кіцманського, Сторожинецького та інших повітів. Селяни відбирали землю у поміщиків. Лідер румунських буржуазних націоналістів Янку Флондор просив власті захистити його маєтки.

Революційні солдати 8-ї армії створили в Чернівцях, Садгорі, Кіцмані, Радівцях, Хотині, Вижниці, Сучаві Ради солдатських депутатів. У всіх військових частинах були організовані військові комітети[3]. Робітники і селяни Буковини слідом за російськими солдатами створювали Ради робітничих і селянських депутатів. У Романківцях, Сокирянах, Кельменцях, Данківцях, Стальнівцях, Грозинцях та інших селах обираються селянські комітети[4]. З представників Рад робітничих, солдатських депутатів було створено виконавчий комітет міста Чернівців і Буковини, до рук якого фактично перейшла вся влада у краї[5].

Але через зрадницьку діяльність меншовиків та есерів, які становили більшість у Радах, виконавчий комітет Чернівців і Буковини передав владу Тимчасовому уряду. Він намагався зберегти на Буковині старий режим і придушити революційний рух. Комісарами повітів призначалися ставленики буржуазії і поміщиків. Народні маси, як і раніше, не допускалися в місцеві органи управління. Розруха й голод поглиблювались.

Трудящі маси не могли примиритися з тяжким становищем і піднімалися на бо-

---

1 Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 152, арк. 4.

2 К. Г. Ципко. Боротьба трудящих Буковини за возз'єднання з Радянською Україною. Станіслав, 1961, стор. 13, 14.

3 Газ. «Русский вестник», 30 березня, 1 квітня 1917 р.

4 ЦДАЖР УРСР ф. 398, оп. 2, спр. 83, арк. 118, 133, 135, 143, 157.

5 Газ. «Известия», 30 травня 1917 р.

ротьбу проти Тимчасового уряду. За допомогою солдатів вони вирубували поміщицькі ліси, відбирали землю, хліб, реманент. Так, у селі Котелевому селяни, зібравши кукурудзу, відмовились віддати поміщикові дві третини врожаю, як це було обумовлено орендною угодою. Трудящі Динівців, Каплівки, Лівинців та багатьох інших сіл поділили поміщицьку землю. У Сокирянській волості було вирубано близько 8 десятин лісу, який належав лісопромисловцям[1]. У селах Ломачинцях, Вашківцях, Сербичанах, Білоусівці, Щербинцях, Стальнівцях, Нагорянах, Іванівцях, Грушівцях, Бабиному, Вовчинці, Бурдюзі, Бузовиці, Атаках, Каплівці були розгромлені або спалені поміщицькі економії[2].

Велику Жовтневу соціалістичну революцію солдати фронту і трудящі Буковини зустріли одностайною підтримкою. 16 листопада 1917 року в Хотині відкрився армійський з'їзд, який обрав Військово-революційний комітет, що оголосив себе вищим органом Радянської влади у 8-й армії. Для координації роботи з Хотинською Радою робітничих, селянських і солдатських депутатів до складу комітету було обрано одного з керівників і організаторів революційного руху на Буковині — Й. І. Волошенка-Мардар'єва[3].

В Хотині 8—9 січня 1918 року відбувся четвертий повітовий селянський з'їзд, який проголосив перехід влади до Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. З'їзд прийняв рішення негайно запровадити декрети, видані Радянською владою[4]. 18 лютого 1918 року в Хотині зібрався п'ятий повітовий селянський з'їзд. Він ухвалив резолюцію про зміцнення Радянської влади і заходи по боротьбі з румунськими окупантами[5]. Хотинська Рада передала селянам 119,8 тис. десятин орної землі і 40 тис. десятин лісу, конфіскованих у поміщиків, монастирів, церкви і банків[6].

Імперіалісти не могли примиритися з існуванням Радянської влади, яка все більше і більше знаходила відгук у серцях трудящих. Вони робили усе для її знищення. За допомогою американських, англійських і французьких імперіалістів, у змові з українською буржуазно-націоналістичною Центральною радою королівська Румунія 5 січня 1918 року однією з перших розпочала воєнну інтервенцію проти Країни Рад[7]. Перейшовши Прут, інтервенти розгорнули наступ у Бессарабії. Захопивши станцію Окницю, вони підійшли до південної частини Хотинського повіту. Радянський уряд у своїй постанові від 26 січня 1918 року вказував, що румунська олігархія розпочала воєнні дії проти Радянської республіки і стала на шлях загарбання Бессарабії і перетворення її в оплот проти могутнього потоку російської революції[8].

Водночас з румунськими військами проти Радянської республіки виступили австро-німецькі інтервенти. 28 лютого 1918 року вони захопили Новоселицю, Хотин і через Дністер рушили вглиб України. В обозі австро-німецьких загарбників потяглися створені українськими буржуазними націоналістами т. зв. загони січових стрільців, очолені австрійським князем Вільгельмом Габсбурзьким, який під іменем Василя Вишиваного претендував на престол монарха України[9].

Окупувавши всі райони Буковини, інтервенти встановили жорстокий режим. Вони розгромили Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів. Селя-

---

[1] Центральний державний архів Молдавської РСР, ф. 39, оп. 1, спр. 800, арк. 1—16.

[2] ЦДВІА, СРСР ф. 218, оп. 1, спр. 11, арк. 83.

[3] Журн. «Красная Бессарабия», 1935, № 5, стор. 28.

[4] Н. В. Березняков. Боротьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917—1920 гг. Кишинів, 1957, стор. 87.

[5] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали. Чернівці, 1958, стор. 95, 96.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. 262, оп. 1, спр. 2, арк. 41—58.

[7] Хотин в огне восстания. М., 1929, стор. 9.

[8] Исторические записки, 1956, т. 57, стор. 25.

[9] Газ. «Буковина», 21 червня 1918 р.

нам було наказано повернути поміщикам і куркулям землю, худобу та реманент, одержані від Радянської влади.

Австро-німецькі окупанти безжалісно грабували населення. У кожному селі проводились поголовні реквізиції хліба і худоби. Особливо нещадні екзекуції інтервенти чинили в Вашківцях, Ленківцях, Клішківцях, Романківцях, Долинянах та інших селах.

Загарбання України австро-німецькими інтервентами В. І. Ленін назвав «величезною національною жертвою, яка загартувала пролетарів і бідних селян і посилила їх боротьбу за інтернаціональну робітничу революцію»[1]. Разом з усім українським народом робітники і селяни Буковини виступали проти іноземних загарбників, за Радянську владу, за возз'єднання з Радянською Україною.

Натхненником, організатором і керівником боротьби трудящих проти австро-німецьких окупантів була партія більшовиків. У вересні 1917 року в Хотині утворилася більшовицька організація на чолі з Й. І. Волошенком-Мардар'євим і Л. О. Томахом. Восени 1918 року більшовицькі організації створюються в Чернівцях, Заставні, Вашківцях, Вижниці, Дорошівцях, Новосілці, Станівцях та в інших населених пунктах краю[2].

На заклик більшовиків трудящі маси виступали проти іноземних поневолювачів. У містах розгортався страйковий рух, селяни ряду повітів захоплювали і засівали поміщицьку землю, громили австрійські жандармські пости. Перелякана австрійська адміністрація і поміщики тікали з сіл у Чернівці під охорону військ окупантів.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції у жовтні 1918 року трудящі Австро-Угорщини повалили габсбурзьку монархію. Це активізувало боротьбу народних мас за встановлення Радянської влади і в районах Буковини, загарбаних Австрією. 30 жовтня 1918 року повстали селяни Старої Жучки, Великого Кучурова, Тарашан Чернівецького повіту, Верхніх Петрівців Сторожинецького повіту[3]. До них приєдналися солдати 22-го, 24-го і 41-го австрійських полків, розташованих у Чернівцях і Сучаві. В Хотині, Грозинцях, Клішківцях, Данківцях створювалися виконавчі комітети, які брали владу до своїх рук, ліквідовували реставровану окупантами власність поміщиків на землю.

3 листопада 1918 року в Чернівцях відбулося Буковинське народне віче, де було близько 40 тис. чоловік. Крім українців, в ньому взяли участь і селяни-румуни. Трудящі сподівалися через віче розв'язати питання про возз'єднання Північної Буковини з Україною. У рішенні цього багатотисячного народного форуму записано: «Віче бажає прилучення австрійської частi української землі до України»[4].

Але на шляху революційної боротьби трудящих Буковини за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною стали на перешкоді українські буржуазні націоналісти. Вони у Чернівцях створили крайовий комітет, який увійшов до складу Української національної ради у Львові. Ця рада і проголошена нею т. зв. Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) спрямували свою діяльність на придушення революційного руху, збереження капіталістичного ладу, на боротьбу проти Радянської України.

Поряд з українськими буржуазними націоналістами на Буковині діяли румунські буржуазні націоналісти, очолювані поміщиком Янку Флондором. На своєму зборищі в Чернівцях вони проголосили свої права на всю Буковину, зачисливши її територію до Румунії.

---

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 28, стор. 91.
[2] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 459, арк. 2, 5, 6, 8.
[3] К. Г. Цинко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 98.
[4] Газ. «Буковина», 10 листопада 1918 р.

Буржуазні верховоди Румунії свого домоглися. За згодою й допомогою американо-англо-французьких імперіалістів румунські королівські війська 8 листопада 1918 року вдерлися на Буковину.

Загони чернівецьких робітників під керівництвом комуністів чинили героїчний опір новоявленим окупантам. Але перед переважаючими силами ворога вони були змушені відступити з міста за Прут. На допомогу робітникам поспішали селянські загони з навколишніх сіл. Запеклі бої відбулися в Жучці, Ленківцях, Мамаївцях, Лужанах, Неполоківцях та багатьох інших селах. Народні маси самовіддано захищали свою землю і свободу.

В січні 1919 року вибухнуло відоме Хотинське повстання, яке було яскравою демонстрацією героїчної боротьби народних мас Буковини за своє визволення від румунських окупантів, за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною. В Хотині утворилася тимчасова влада під назвою Директорія. В селах повіту відновлювали роботу Ради робітничих і селянських депутатів. У відозві до робітників і селян, опублікованій 23 січня 1919 року, Директорія проголосила незаконним приєднання Хотинщини до Румунії і закликала трудящих до боротьби за визволення рідної землі з-під іноземного поневолення. У відозві проголошувалося відновлення всіх свобод, здобутих народом в результаті перемоги соціалістичної революції в Росії і на Україні, підкреслювалось, що вся земля повинна перейти до селян. Повстанням було охоплено 82 села.

Дванадцять днів мужньо билися повстанці з бояро-румунськими інтервентами. Але сили були нерівні. Повстанців змусили відступити. Близько 4 тисяч бійців разом з 50-тисячами жителів Хотинського повіту перейшли на Поділля[1].

Перебравшись за Дністер, хотинські повстанці згодом брали участь у громадянській війні на Україні. Особливо багато їх було у частинах, якими командували Й. Е. Якір та Г. І. Котовський.

Революційний рух охопив і румунську армію. 17 листопада 1919 року повстали солдати українці 113-го полку, який дислокувався у Чернівцях. Вони обеззброїли пости, розігнали офіцерів і на вулицях проголошували: «Не будемо служити румунам!», «Хай живе Україна!»[2].

Радянський уряд ніколи не мирився із загарбанням Північної Буковини королівською Румунією. В ноті уряду УРСР від 1 травня 1919 року було висловлено рішучий протест і непохитну волю твердо захищати всіма засобами право робітників і селян краю на вільне національне самовизначення.

Разом з цим уряди РРФСР і УРСР у травні 1919 року заявили протест румунському урядові проти жорстокого придушення Хотинського повстання і вимагали вивести окупаційні війська з території Бессарабії[3].

Трудящі маси Буковини не мирилися з румунськими окупантами, вони далі продовжували боротьбу за возз'єднання з Радянською Україною. Особливо цей рух посилився влітку 1920 року в зв'язку з успіхами Червоної Армії, яка, розгромивши білополяків, почала визволяти західноукраїнські землі.

З усіх кінців краю до румунських властей надходили тривожні вісті. Агенти сигуранци повідомляли: «Настрій населення Чернівців перебуває під впливом подій, які відбуваються у Польщі, на кордоні з Буковиною.... Населення чекає приходу Червоної Армії». Робітники і селяни висловлювались про те, що «румунські війська недовго утримаються на Буковині», вони вірили в силу Червоної Армії і надіялись, що їх «тільки Радянська влада визволить від рабства і голоду».

Зважаючи на успіхи Червоної Армії, багато буковинців, особливо молоді, переправлялося через Дністер, щоб вступити до її лав і разом визволяти Буковину від

---

[1] К. Г. Ципко. Боротьба трудящих Буковини за возз'єднання з Радянською Україною, стор. 94.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 6, оп. 1, спр. 5, арк. 1.

[3] Красные книги, вып. II. Х., 1921, стор. 30—32.

румунських загарбників. У Хотинському повіті та Буковинських Карпатах діяли партизанські загони[1].

Народні маси прагнули визволитись з-під гніту окупантів і возз'єднатися з Радянською Україною. Уряд УРСР одностайно підтримував ці прагнення. Він звернувся з нотою до голови Паризької мирної конференції Клемансо і президента США Вільсона, в якій настоював: «Український робітничий і селянський уряд пропонує мирній конференції відхилити загарбницькі зазіхання румунського поміщицького уряду. Уряд України доводить до відома мирної конференції, що він не зупиниться ні перед якими засобами, щоб визволити з-під ярма румунської олігархії робітничу і селянську Бессарабію, що він не допустить, щоб на потерпілій і зруйнованій Буковині встановилась влада, ненависна самому румунському народові»[2].

Однак імперіалістичні кола не рахувалися з волею народних мас. Сен-Жерменським договором вони санкціонували загарбання Румунією Буковини, а Паризьким протоколом визнали й анексію Бессарабії[3].

Загарбавши Північну Буковину, румунські окупанти запровадили колоніальний режим, з допомогою американського і західноєвропейського капіталу перетворили її на аграрно-сировинний придаток своєї метрополії. Румунська буржуазія всіляко гальмувала промисловий розвиток краю. Капіталісти намагалися без значних капіталовкладень забезпечувати собі високі прибутки. Про низький рівень розвитку промисловості Північної Буковини свідчить, зокрема, той факт, що в 1930 році у промисловому виробництві було зайнято лише 7,9 проц. населення краю. Кількість підприємств весь час зменшувалась. Якщо в 1922 році їх було 617, то в 1939 році залишилося 318. У містах переважало кустарне виробництво. В 1930 році налічувалось 3757 кустарів[4]. Умови життя робітників дедалі погіршувались. Зростало безробіття. Одним з методів посилення експлуатації трудящих було подовження робочого дня до 10—12 годин. На дрібних і кустарних підприємствах він взагалі був необмежений. Все це зумовило безперервне падіння реальної заробітної плати пролетаріату. У порівнянні з 1913 роком в 1937 році вона знизилась на 68 проц. Нестатки змушували робітників погоджуватись на будь-які умови праці.

У надзвичайно тяжкому становищі перебувало і трудове селянство. В 30-х роках 72,5 тис. господарств не мали землі, а понад 30 тис. мали не більше як по 0,5 гектара. Краща земля зосереджувалась у руках поміщиків, церкви і куркулів. Самим лише куркулям належало 53 проц. землі. Аграрна реформа, що була проведена на початку 20-х років, зовсім не зачепила церковних і монастирських володінь, а з 627,5 тис. га поміщицької землі було розподілено всього 75,4 тис., близько 90 проц. її припало румунським колоністам[5]. Тягарем на плечі трудового селянства лягали податки, побори та різні напівфеодальні повинності. Монополістичні об'єднання встановили високі ціни на промислові товари і надмірно низькі — на сільськогосподарські продукти, що вкрай підривало економіку селянських господарств.

Заборгованість селянства безперервно зростала. Причому Буковину було найбільш задавлено боргами. Якщо в 1930 році в Мунтенії (старе королівство) середня заборгованість на один гектар селянської землі становила 3 338 лей, то на Буковині вона становила 11 203 лей[6]. Біднота лише номінально вважалась власником своїх господарств, оскільки заборгованість значно перевищувала їх вартість.

Тяжкий соціально-економічний гніт, якого зазнавали трудящі Буковини, доповнювався національним гнобленням та політичним безправ'ям. Проводячи шовіністичну політику дискримінації українських народних мас в усіх галузях суспільно-

---

[1] АІПП ЦК КП України, ф. 1, оп. 1, спр. 83, арк. 1, 2.

[2] Внешняя политика СССР 1917—1944 гг. Сборник документов, т. 1. М., 1944, стор. 232, 233.

[3] История дипломатии, т. III. М.—Л., 1945, стор. 52, 87.

[4] Anuarul statistic al României. Bucureşti, 1940, стор. 353.

[5] Історія Української РСР, т. II. К., 1967, стор. 432.

[6] Журн. «Аграрные проблемы», 1933, кн. 4—6, стор. 86.

політичного життя, румунська буржуазія не допускала українців в органи державної влади, переслідувала їхню мову й культуру. Окупанти намагалися довести, нібито на Буковині взагалі немає українців, а є «зукраїнізовані румуни», яких необхідно повернути у лоно румунської нації[1]. Щоб довести своє право на Північну Буковину, окупаційні власті вдавалися до найбезсоромнішої фальсифікації дійсності. Коли підсумки перепису населення в 1926 році показали, що значно більшу його частину становлять українці, то ці матеріали були скасовані. Через 11 місяців було заново проведено перепис, за даними якого кількість українців зменшилась більше ніж у два рази, бо їх записували румунами[2].

Одним із заходів румунізації краю було закриття українських шкіл. В 1919/1920 роках власті це зробили повсюдно південніше Прута, навіть у таких селах, як Глибока, Черепківці та багатьох інших, де не було жодного румуна. Внаслідок т. зв. шкільної реформи в 1927—28 навчальному році не залишилось жодної української школи[3]. Кафедру української мови Чернівецького університету теж було ліквідовано. Характерно, що в 1937—38 навчальному році з 2320 студентів Чернівецького університету українців було лише 62, або 2,7 проц. Українські товариства, аматорські театральні трупи, культурно-освітні заклади під тиском окупантів припинили своє існування. Українців примушували міняти свої прізвища на румунські. Назви міст і сіл також заміняли. Все, що є у народу найдорожчого, святого — його рідну мову, звичаї, культуру окупанти намагалися вирвати з корінням, подавити, знищити найменші прояви національних почуттів. Та, незважаючи на окупаційний гніт, переслідування, національну дискримінацію, народні маси Північної

---

[1] N. Iorga. Aportul Bucovinei şi cultura românească. Cernăuţi, 1925, стор. 5; I. Nistor. Zur Geschichte des Schulwessen in der Bukowina. Czernowitz, 1912, стор. 17—18.

[2] Газ. «Рідний край», 3 липня 1927 р.

[3] В. Сімович. Українське шкільництво на Буковині, стор. 12.

Буковини зберегли рідну мову, звичаї, яскраву барвами народну культуру. Вони віками зберігали свою духовну єдність з українським та російським народами, весь час плекаючи надію на возз'єднання з своїми єдинокровними братами.

Засновники Комуністичної партії Буковини. Зліва направо: М. Р. Шульдінер (Садков), С. І. Канюк, Ф. І. Альбота (Савчук), С. Ю. Гуцуляк.

Прагнення трудящих Буковини до возз'єднання з Радянською Україною знаходили своє відображення і в прогресивній пресі. З літературних видань у Чернівцях виходив місячник «Промінь» (1922—1923 рр.), навколо якого згуртовувалась передова літературна молодь.

Активну участь в літературному процесі брали С. І. Канюк, І. Д. Стасюк, Остап Вільшина (псевдонім Д. Пантелейчука), М. І. Марфієвич. У поемі «Галата» Марфієвич розповідає про антибоярське повстання 113-го полку в Чернівцях.

Виразником дум і сподівань народу залишалася його невмируща поетична творчість, зокрема пісні революційної боротьби. В одній з поширених буковинських пісень тих часів співалося:

Під стяг наш червоний, під стяг волі, труду
Мільйони рабів ми зберемо,
Збудуємо царство свобідного люду
Й нове життя заведемо![1]

Хоч на Буковині була встановлена сувора цензура, в краї поширювались твори радянської української та російської літератури, революційні львівські видання.

Під тиском прогресивної громадськості власті змушені були в 1929 році дозволити створити український пересувний театр. До його складу ввійшли кращі сили театрального колективу С. І. Терлецького. Відновило свою діяльність співацьке товариство «Буковинський Боян», яке стало називатися «Буковинський Кобзар». Організовувались аматорські мистецькі колективи[2].

Любов'ю до свого народу і рідної землі були пройняті твори художників Буковини демократичного напряму К. В. Дзержика, П. Ф. Видинівського[3]. Прогресивні діячі краю виступали проти політики денаціоналізації українського населення, проти утисків його національної культури, вони пробуджували невичерпні сили трудового народу до боротьби проти колоніального гноблення.

В умовах іноземної окупації населення Буковини, виступаючи разом з трудящими Румунії і Бессарабії проти експлуататорських класів, ніколи не припиняло боротьби і проти національного гніту, за возз'єднання з Радянською Україною.

Керівну роль у революційно-визвольній боротьбі трудящих краю відігравала комуністична організація Буковини. В листопаді 1918 року в Чернівцях відбулася нарада, на якій комуністичні групи краю були організаційно об'єднані в Компартію Буковини[4]. Комуністична партія (більшовиків) України, виконуючи свій інтернаціональний обов'язок, допомагала організуватись комуністам Галичини й Буковини, які перебували на території Радянської України. Вони створили спочатку Бюро, а потім Комітет Комуністичної партії Східної Галичини і Буковини при ЦК КП(б)У.

---

[1] Буковина в піснях. Чернівці, 1957, стор. 7—13.
[2] Кузьма Демочко. Мистецька Буковина. К., 1968, стор. 123.
[3] Історія Української РСР, т. II, стор. 434.
[4] С. Канюк. Буковина в румунській неволі. Х., 1930, стор. 93.

3 9-338

Учасники революційного руху на Буковині.

І. Д. Стасюк — редактор газети «Борець», член Буковинського підпільного обкому Компартії Румунії (1927—1929 рр.).

В. В. Гаврилюк — один з керівників комуністичної організації Буковини (1924—1926 рр.).

С. Г. Галицький — секретар Буковинського підпільного обкому Комуністичної партії Румунії (1927—1931 рр.).

У травні 1919 року Комітет почав видавати в Києві газету «Галицький комуніст». У квітні 1920 року в Києві відбулася партійна конференція комуністів — галичан і буковинців. На ній було обрано крайовий організаційний комітет Комуністичної партії Східної Галичини і Буковини. Комітет намагався встановити зв'язки з комуністичними організаціями Східної Галичини і Буковини. Але зробити цього не вдалося у зв'язку з нападом на Радянську Україну буржуазно-поміщицької Польщі[1].

З 1926 року комуністична організація Буковини входила до складу Комуністичної партії Румунії[2]. Вона перебувала на нелегальному становищі.

Організаторами і керівниками комуністичної організації Буковини були С. І. Канюк, І. Л. Клевчук, В. В. Гаврилюк, С. Ю. Гуцуляк, В. С. Штерн, Ф. І. Савчук, С. Г. Галицький, І. Д. Стасюк, С. Ю. Лопуляк, М. І. Шеленко, Б. Ш. Кац, К. І. Терлецький, Д. М. Руснак, Т. І. Григоряк, М. В. Павлюк, А. Я. Волох, С. Й. Подолян, Д. Й. Клоцан, О. А. Тудораке, А. І. Вайсман та інші.

В 1929 році з лівих елементів української соціал-демократичної організації було створено легальну масову революційну партію українських трудящих «Визволення». Її діяльністю керувала комуністична організація Буковини. У програмі партії «Визволення» вказувалось, що її метою є боротьба за соціальне й національне визволення і возз'єднання Буковини з Радянською Україною[3].

Комуністична партія Буковини в 1921 році видавала легальну газету «Громада». Водночас вона використовувала газети соціал-демократичної партії — «Воля народу» та «Боротьба», коли редакторами їх були комуністи С. І. Канюк та І. Д. Стасюк. Партія «Визволення» мала свою легальну газету «Борець». В 1932—1933 рр. комуністична організація краю підпільно друкувала газету німецькою мовою «Червона Буковина». Ці органи широко пропагували комуністичні ідеї і робили все необхідне, щоб заглушити «гадюче сичання», спростовували «несотворенні небилиці і неправди» про молоду Країну Рад, що друкувалися на сторінках газет буржуазно-націоналістичних партій.

Натхнені перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції і успіхами соціалістичного будівництва в СРСР, трудящі маси Буковини неослабно продовжували боротьбу проти гніту капіталістів і поміщиків. У 1920 році в Чернівцях відбулася першотравнева демонстрація, в якій взяло участь близько 20 тис. чол.[4]. В червні—серпні того ж року було проведено 14 страйків.

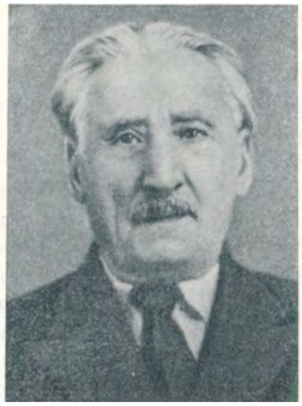
[1] Історія Української РСР, т. II, стор. 151.
[2] АІІП ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 157, арк. 8.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 118, оп. 4, спр. 6398, арк. 69—71.
[4] Газ. «Воля народу», 24 червня 1920 р.

К. І. Терлецький — член Буковинського підпільного обкому КПР (1928—1929 рр. та 1938—1939 рр.).

Б. Ш. Кац — член Буковинського підпільного обкому КПР (1927—1928 рр.), секретар обкому партії (1938—1939 рр.).

М. І. Ковальчук — керівник революційної легально-масової партії «Визволення» (1929—1931 рр.).

М. І. Шеленко — член Буковинського підпільного обкому КПР (1930—1932 рр.).

Наляканий піднесенням революційного руху румунський уряд у серпні 1920 року видав закон про заборону страйків. Це викликало знову хвилю обурення трудящих. У Чернівцях була проведена масова демонстрація протесту проти цього закону. Учасники її проголошували лозунги: «Хай живе революція!», «Хай живуть більшовики!», «Ми хочемо приєднання до Радянської України!»[1].

В роки тимчасової стабілізації капіталізму румунська буржуазія повела новий наступ проти трудящих. У грудні 1924 року уряд заборонив діяльність комуністичних організацій[2]. Але, незважаючи на це, революційний рух розвивався далі. В 1925—1926 роках відбулися страйки текстильників, деревообробників, друкарів та робітників інших галузей промисловості. В 1928 році хвиля страйкового руху охопила цегельні, млинарські підприємства, слюсарні майстерні. Страйкували також пекарі і столяри. 5 лютого 1928 року в Чернівцях відбувся багатотисячний мітинг. який пройшов під гаслом: «Вся влада трудящим!»[3]. На селах розгорнулася боротьба проти «аграрної реформи».

Світова економічна криза 1929—1933 років, що охопила і Румунію, з найбільшою силою і гостротою проявилась на Буковині. Весь тягар економічної кризи буржуазія намагалась перекласти на трудящих, що надзвичайно поглибило класові суперечності і посилило революційний рух мас. У квітні 1929 року відбувся загальний страйк, в якому взяло участь 15 тис. чол. Незважаючи на жорстокий терор, буковинці щороку вшановували пам'ять В. І. Леніна, святкували 1 Травня та річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Тогочасна румунська комуністична преса писала, що народні маси Буковини «перебувають у великому заворушенні» і що «треба чекати від них великих революційних дій»[4].

В 1934 році в Чернівцях була організована Антифашистська ліга, яка об'єднала всі демократичні антифашистські організації Буковини[5].

Виняткове значення в мобілізації мас на боротьбу з фашизмом, який посягав на свободу трудящих, мали рішення VII конгресу Комінтерну про проведення спільних антифашистських виступів робітників і селян різних політичних переконань в єдиному народному фронті. З ініціативи Комуністичної партії Румунії в 1936—1937 рр. в країні виник народний фронт боротьби.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 119, оп. 1, спр. 6, арк. 34.
[2] Журн. «Красная Бессарабия», 1931, № 5—6, стор. 2.
[3] Газ. «Боротьба», 12 лютого 1928 р.
[4] Documente din istoria partidului comunist din România. Vol. 3, Bucureşti, 1956, стор. 130—131.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 126, оп. 1, спр. 7083, арк. 37.

А. Я. Волох — член Буковинського підпільного обкому КПР (1935—1940 рр.).

М. В. Павлюк — член Буковинського підпільного обкому КПР (1939—1940 рр.).

С. Й. Подолян—секретар Буковинського підпільного обкому КПР (1940 р.).

Д. М. Руснак — член Буковинського підпільного обкому КПР (1937—1940 рр.).

Трудящі Буковини палко підтримували борців республіканської Іспанії. В 1936—37 рр. на допомогу їм у боротьбі з фашистами виїхало понад 40 добровольців. Серед них прославлений командир 11-ї інтернаціональної бригади Еміль Клебер (Манфред Штерн) — уродженець с. Волоки Вижницького району, С. Я. Побережник з с. Клішківців Хотинського району, М. Василинчук, І. Кирилюк та інші.

Багатолюдна антифашистська демонстрація відбулася в березні 1937 року в Чернівцях. Масові мітинги пройшли в Кіцмані і Заставні. Трудящі маси вимагали: «Хліба, роботи і свободи». Боротьба народних мас проти фашизму і війни була серйозною перешкодою здійсненню підступних планів імперіалізму перетворити Буковину і всю Румунію на плацдарм нападу на Радянський Союз.

Комуністична організація Буковини проводила велику роботу в профспілках, борючись за перетворення їх на справді класові організації трудящих. Комуністи проводили виховну роботу і серед молоді, створювали комсомольські організації, які об'єднувались Буковинським комітетом комсомолу.

Переломним періодом революційної боротьби трудящих Буковини за своє соціальне і національне визволення став вересень 1939 року, коли Червона Армія визволила Західну Україну і Західну Білорусію з-під гніту польської шляхти. На Буковині проходили масові страйки, збори, мітинги, демонстрації. Трудящі міст і сіл Буковини з нетерпінням чекали приходу Червоної Армії. Ховаючись від румунських властей, селяни Задубрівки, Бузовиці, Чорногузів, Керстенців та інших сіл вишивали червоні прапори, щоб піднести їх над своїми селами.

На вимогу Радянського уряду королівська Румунія змушена була погодитись на повернення Радянському Союзові Бессарабії і Північної Буковини. 28 червня 1940 року Червона Армія перейшла Дністер і визволила трудящих краю від іноземного ярма. 2 серпня 1940 року, задовольняючи гаряче бажання буковинців, Верховна Рада СРСР включила Північну Буковину до складу Української РСР[1].

Визволення Північної Буковини з-під бояро-румунської окупації і возз'єднання її з Радянською Україною було зустрінуте трудящими краю з величезним піднесенням. «Багатостраждальний буковинський народ,— писали в телеграмі Радянському урядові трудящі м. Чернівців,— переживає незабутні радісні дні. Здійснилась його віковічна мрія про визволення з тяжкого панського ярма, мрія про возз'єднання з єдинокровними братами в єдиній братній сім'ї Радянського Союзу»[2].

Перед трудящими Північної Буковини відкрилися широкі можливості для будівництва нового, соціалістичного життя. Натхненником і організатором соціалі-

---

[1] Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. К., 1949, стор. 106, 112.

[2] Газ. «Радянська Буковина», 1 липня 1940 р.

стичного будівництва стала Комуністична партія Радянського Союзу, її місцеві партійні організації. 4 липня 1940 року ЦК КП(б)У затвердив склад Чернівецького повітового комітету партії, до якого ввійшли І. С. Грушецький (перший секретар), Ф. М. Ольховський, М. С. Коник, В. Т. Очеретяний, С. Г. Нікітін[1]. 7 серпня 1940 року, відповідно до рішення VII сесії Верховної Ради СРСР від 2 серпня того ж року про включення Північної Буковини і Хотинського повіту Бессарабії до складу УРСР, створено Чернівецьку область. Чернівецький повітовий комітет КП(б)У було перетворено на обком партії. На кінець листопада 1940 року в області працювало 216 первинних парторганізацій і 11 кандидатських груп, які об'єднували 2424 комуністи[2].

Першочерговим завданням обласної партійної організації було створення і зміцнення органів Радянської влади, залучення найширших верств населення до активної трудової діяльності. На керівну роботу в місцевих органах державної влади і управління народним господарством було висунуто 13 853 чоловіка з місцевого населення[3]. Створювалися профспілкові, комсомольські та інші громадські організації.

12 січня 1941 року відбулися вибори до Верховних Рад СРСР і Української РСР. Першими депутатами трудящі краю обрали І. С. Грушецького, Г. К. Жукова, І. В. Галаніна, Д. М. Гешко, І. С. Зеленюка, І. Ф. Козачука, О. Л. Колікова, О. М. Мартинова, М. В. Павлюка, Т. С. Панчука і Я. Ф. Чайкуна[4].

Зразу ж після встановлення Радянської влади на Північній Буковині розпочалася ліквідація капіталістичної системи і створення соціалістичних виробничих відносин в економіці. На промислових підприємствах були створені робітничі комітети, які встановили контроль за виробництвом, а на тих фабриках і заводах, власники яких втекли з румунськими окупантами, вони взяли в свої руки керівництво виробництвом. Повітовий комітет партії та повітвиконком 2 серпня 1940 року провели повітову конференцію представників робітничого контролю[5].

Згідно з радянським законом на території Північної Буковини було оголошено державною власністю 836,3 тис. га землі, 4 банки, 318 промислових підприємств, 27 підпри-

Селяни Задубрівки готують прапор для зустрічі з Червоною Армією. Червень 1940 р.

Зустріч населення Північної Буковини з частинами Червоної Армії. Червень 1940 р.

---

[1] АІІП ЦК КП України, ф. 1, оп. 145, спр. 215, арк. 44.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 5, спр. 49, арк. 1.
[3] Там же, оп. 3, спр. 9, арк. 4.
[4] Там же, оп. 5, спр. 51, арк. 3.
[5] Газ. «Радянська Буковина», 3 серпня 1940 р.

Мітинг на могилі Ю. Федьковича в Чернівцях. Виступає О. Є. Корнійчук. 1940 р.

ємств комунального господарства, 853 торговельні підприємства і склади, 6170 домоволодінь, 426 км залізничної колії, 5 паровозних і вагонних депо, 46 залізничних станцій, 2100 км телеграфного і телефонного зв'язку. Малоземельним селянам краю передано у безплатне користування 71 тис. га колишньої поміщицької, куркульської та церковної землі[1].

Соціалістична націоналізація позбавила капіталістів і поміщиків приватної власності на засоби виробництва і тим самим знищила їх економічне панування. Поряд з соціалістичним сектором ще залишилися в області 1420 приватновласницьких дрібних підприємств (млинів, олійниць, швейних, меблевих, слюсарних та інших майстерень), з яких 36 проц. користувались найманою працею. На кінець 1940 року числилось 1575 приватних торговців[2].

Ліквідація великої капіталістичної власності, обмеження і витіснення експлуататорських елементів проходили в умовах загострення класової боротьби. Класові вороги стали на шлях шкідництва, диверсій і саботажу. На промислових підприємствах виводили з ладу устаткування, розкрадали сировину і готову продукцію. На селі куркульство поширювало провокаційні чутки про відбирання землі і реманенту у середняцьких господарств, про реквізицію врожаю. Німецьке консульство, яке було в Чернівцях до визволення Північної Буковини, в перші місяці воз'єднання стало притулком фашистських елементів, шпигунським центром. Довелося його закрити[3]. І як не силкувалися класові вороги протистояти радянській дійсності, вони не могли перешкодити здійсненню соціалістичних перетворень.

Проведені Радянською владою заходи в галузі економіки створили необхідні умови для швидкого зростання продуктивних сил, відкрили широкі можливості в найкоротший строк ліквідувати згубні наслідки панування окупантів. Для розвитку господарства і збільшення оборотних коштів з державного бюджету на друге півріччя 1940 року було виділено для промисловості Радянської Буковини 8826 тис. крб.[4]. З промислових центрів СРСР надходили сюди машини, верстати, сировина, паливо. Проводилось укрупнення дрібних фабрик і заводів. 33 трикотажні фабрики були об'єднані в 9 підприємств, 17 текстильних фабрик — у 7 підприємств, три басонні фабрики — в одну. На базі дрібних майстерень були створені одна взуттєва і дві швейні фабрики. Щоб збільшити виробництво товарів широкого вжитку і поліпшити побутове обслуговування населення, в області було створено 9 промкомбінатів[5].

Поряд з державною промисловістю в області було організовано 97 промислових кооперативних артілей. Вони об'єднали понад 4 тис. кустарів і ремісників[6].

Кількість робітників швидко зростала. За півроку їх збільшилося з 12,2 до

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-3, оп. 1, спр. 35; ф. 19, оп. 1, спр. 1—40.
[2] Там же, арк. 74.
[3] 40 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Чернівці, 1957, стор. 47.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 65, арк. 39—42.
[5] Там же, ф. Р—3, оп. 1, спр. 33, арк. 3.
[6] Там же, арк. 6—8.

23,2 тисяч чол. Крім цього, на підприємства і будови східних районів країни виїхало працювати 8,9 тис. чоловік[1]. Усі недавні безробітні дістали роботу. В зв'язку з великим поповненням робітничого класу на промислових підприємствах створили широку мережу курсів перепідготовки, шкіл техмінімуму, стахановських шкіл.

Корінні зміни сталися і в сільському господарстві. В області було організовано 9 радгоспів і 13 машинно-тракторних станцій. Вони стали опорною базою для впровадження передової радянської культури землеробства і вирішальною силою колективізації сільського господарства. Важливу роль у вихованні селян в дусі колективізму відіграли супряжні групи. Навесні 1941 року було 24 308 супряг, які обробили землю 45,5 тис. селянських господарств[2].

Радянська держава подала селянам велику допомогу посівним матеріалом і грішми. В села завозились мінеральні добрива та сільськогосподарські машини. Під час осінньої сівби 1940 року і весняної сівби наступного року селяни одержали в позику 10,6 тис. цнт насіння. З обласного бюджету на фінансування сільського господарства на другу половину 1940 року було виділено 6 млн. 118,8 тис. карбованців.

Всі ці заходи в поєднанні з політико-виховною роботою партійних організацій підготували умови для колективізації одноосібних селянських господарств. Але, як вчив В. І. Ленін, «переробити ці господарства яким-небудь швидким способом, яким-небудь наказом, впливом іззовні, з боку, було б думкою зовсім безглуздою. Ми прекрасно усвідомлюємо, що впливати на мільйонні дрібні селянські господарства можна тільки поступово, обережно, лише вдалим практичним прикладом»[3].

Для практичного ознайомлення з веденням колективного господарства, у вересні 1940 року до Москви на Всесоюзну сільськогосподарську виставку було відряджено 260 селян. Велика група селян виїжджала на екскурсію до Дніпропетровської області, де ознайомилась з життям колгоспників. Учасники екскурсій стали ініціаторами створення колгоспів.

Першим в області колгосп організувався 29 січня 1941 року у селі Ленківцях Кельменецького району. 25 лютого 1941 року обком партії та облвиконком провели обласну нараду селян, в якій взяло участь 900 чоловік. На цій нараді хлібороби Кам'янець-Подільської та Станіславської областей поділилися з молодими колгоспниками та одноосібними селянами Чернівецької області досвідом своєї роботи. Учасники наради звернулися із закликом до всіх селян Північної Буковини сміливо переходити на шлях колективізації[4]. Навесні 1941 року в області вже існувало 62 колгоспи. Вони об'єднували 4476 господарств з земельною площею 15379 гектарів[5].

Поряд з успіхами промисловості та сільського господарства в області широко розгорталася радянська торгівля. Державні й кооперативні торговельні організації завезли для населення із східних областей країни велику кількість товарів. Запровадили єдині ціни на них, значно нижчі, ніж вони були за румунської окупації. Це зумовило підвищення купівельної спроможності населення.

Жителі Чернівців читають перший номер газети «Радянська Буковина». 1940 р.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-3, оп. 1, спр. 25, арк. 26.

[2] Там же, спр. 35.

[3] В. І. Ленін. Твори, т. 30, стор. 172.

[4] Газ. «Радянська Буковина», 27 лютого 1941 р.

[5] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 9, спр. 144, арк. 14—16.

З перших днів возз'єднання розгорнулася велика робота в галузі культурного будівництва. Завдяки послідовному здійсненню ленінської національної політики вільно залунала українська мова, яку ще недавно всіляко забороняли окупанти. Вона стала знаряддям комуністичного виховання мас. Одним з основних завдань культурної революції стало запровадження загального обов'язкового безплатного навчання дітей шкільного віку, було розпочато ліквідацію тяжкої спадщини минулого — масової неписьменності та малописьменності дорослого населення.

В області почали працювати 538 шкіл, з них: 408 з українською, 111 — молдавською, 10 — російською, 9 — з іншими мовами навчання. Ця мережа повністю охоплювала дітей шкільного віку. В 380 школах ішло навчання з неписьменними і малописьменними.

До роботи широко залучалися вчителі, які працювали тут раніше. Для перепідготовки педагогічних кадрів влітку 1940 року були організовані короткострокові курси. На них навчалося близько 2000 чоловік. Крім цього, із східних областей України сюди на постійну роботу прислано 1180 учителів. Для підвищення педагогічних знань у Чернівцях у 1940 році створено обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів[1].

Зустріч українських письменників з Ольгою Кобилянською. 1940 р.

Колгоспник с. Задубрівки Заставнівського району В. М. Кавюк розповідає односельчанам про Всесоюзну сільськогосподарську виставку в Москві. 1941 р.

За постановою Ради Народних Комісарів УРСР від 13 серпня 1940 року старий університет у Чернівцях було реорганізовано в державний український університет, що по суті стало другим його народженням. У зв'язку з великою потребою в педагогічних кадрах відкрито Чернівецький учительський інститут.

У 1940—1941 рр. проведено значну роботу по створенню середніх учбових закладів для підготовки спеціалістів різних галузей народного господарства і культури. В області почали працювати 5 технікумів, 4 училища, 4 спеціалізовані школи. Діти робітників, селян та інтелігенції дістали реальну можливість здобути середню й вищу освіту.

Протягом першого року після возз'єднання відкрито 8 будинків культури, 223 клуби, 78 хат-читалень. При них почали діяти драматичні, танцювальні, співочі, музичні та інші гуртки художньої самодіяльності. В червні 1941 року вже було 632 гуртки, в яких брало участь 13 336 чоловік[2]. У містах і селах відкривалися бібліотеки.

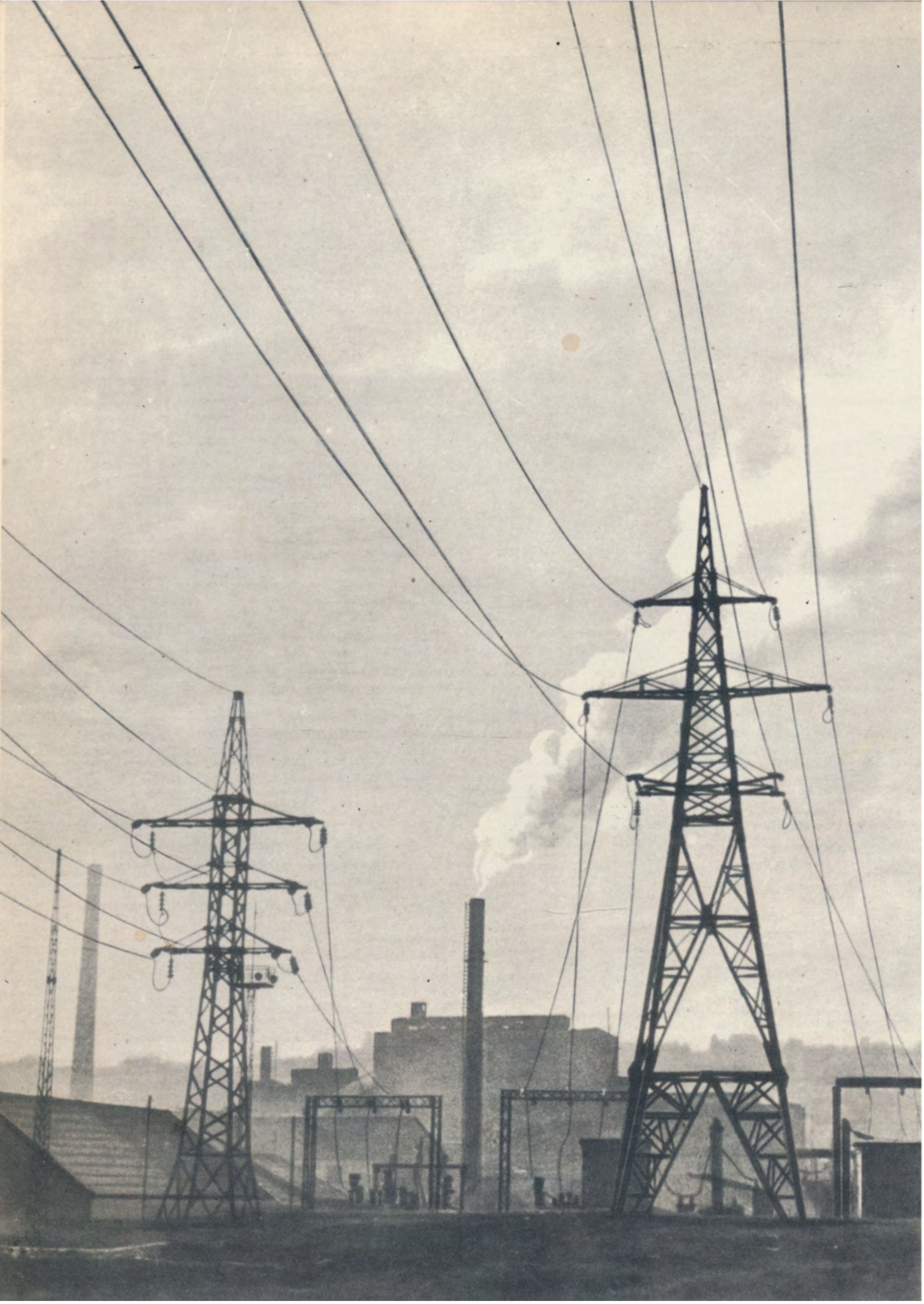
---

[1] Н. Й. Сирота. Розвиток культури Радянської Буковини. Станіслав, 1961, стор. 34, 35.

[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1 оп. 11, спр. 87, арк. 1—3; оп. 1, спр. 5, арк. 11.

Чернівці. Центральна площа. 1968 р.

Чернівці. Електростанція. 1968 р.

В 1941 році їх стало 285. Для подання методичної допомоги культосвітнім закладам створено обласний Будинок народної творчості.

Значного розмаху набуло кінообслуговування населення. Крім чотирьох кінотеатрів у Чернівцях, в райцентрах, за винятком Кельменців і Глибокої, відкрилися стаціонарні кінотеатри. Працювали 52 кінопересувки.

У грудні 1940 року в приміщеннях колишньої резиденції буковинського митрополита відкрито краєзнавчий музей. У Путилі, в будинку Юрія Федьковича, створено літературно-меморіальний музей письменника.

З 30 червня 1940 року почала виходити обласна газета «Радянська Буковина», з 3 вересня — обласна комсомольська газета «Комсомолець Буковини».

Я. Ф. Чайкун — перший депутат Верховної Ради СРСР від Чернівецької області. 1941 р.

Учасниця комуністичного підпілля, депутат Верховної Ради УРСР від Чернівецької області Д. М. Гешко. Кіцмань. 1941 р.

Велику допомогу в розвитку соціалістичної культури Північній Буковині подавали ЦК КП(б)У і республіканські мистецькі та творчі організації. 4 липня 1940 року до Чернівців прибула велика група культурно-мистецьких працівників, у складі якої були Микола Бажан, Олександр Корнійчук, Олександр Довженко та інші[1]. Трохи пізніше Радянську Буковину відвідали російські письменники Всеволод Вишневський, Костянтин Симонов, Євген Долматовський.

Видатною подією в культурному житті визволеної Буковини стало вшанування Ольги Кобилянської з нагоди 55-річчя її творчості. Зацькована у минулому сигуранцою, письменниця знову заговорила, висловлюючи думки і настрої всіх буковинців: «Радянська влада, ніби могутнім крилом знесла кривду і несправедливість, наче порох змела все, що стояло на шляху трудівників і не давало їм жити, радіти світом. Селянин підвівся з колін, робітник випростав свої зігнуті плечі, а безробітний знайшов працю — годувальницю... Легко дишеться мені. Так легко, як і всьому народові буковинському. Щастя у краю, щастя у хаті і щастя на душі»[2].

На постійну роботу 1940 року до Чернівців переїхав один з кращих театральних колективів України — Харківський український драматичний театр ім. Ленінського комсомолу. Пізніше йому присвоєно ім'я Ольги Кобилянської. В Чернівцях була створена також обласна філармонія, яка, крім своїх виступів, організовувала гастрольні концерти провідних колективів СРСР та УРСР[3].

Щасливим і повноправним життям зажили трудящі Північної Буковини. Комуністична партія і Радянський уряд створили їм найсприятливіші умови для розвитку промисловості, сільського господарства, народної освіти, для піднесення добробуту і культурного рівня.

Але віроломний напад німецько-фашистських загарбників на Радянську країну перервав мирну працю трудящих мас. На заклик Комуністичної партії разом з усім радянським народом піднялись на боротьбу проти кривавого ворога і буковинці. До міськкомів й райкомів партії, міських Рад, райвиконкомів і військкоматів приходили тисячі людей з проханням зарахувати їх до лав Червоної Армії, щоб зі зброєю в руках захищати соціалістичну Батьківщину. В усіх містах і селах області відбулися масові мітинги протесту проти бандитського нападу фашистських орд на Радянський Союз[4].

На Північній Буковині ворогу протистояли з'єднання й частини 17-го стрілець-

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 11, спр. 3, арк. 4.
[2] О. Кобилянська. Твори в 5-ти томах, т. V. К., 1963, стор. 191, 192.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 11, спр. 89, арк. 82.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 26 червня 1941 р.

кого корпусу під командуванням генерал-майора І. В. Галаніна і застави 97-го прикордонного загону під командуванням полковника Ф. А. Крилова. З повітря територію області прикривав 149-й винищувальний полк, яким командував підполковник М. Н. Волков[1].

Обласна партійна організація, радянські органи, профспілкові, комсомольські та інші громадські організації трудящих всіляко допомагали військовим частинам у зміцненні кордонів. На будівництві оборонних споруд щоденно працювало 15 тис. чоловік і використовувалось до 10 тис. підвід[2]. Тисячі буковинців, що евакуювалися у радянський тил, самовіддано працювали на заводах, у колгоспах і радгоспах, кували перемогу над ворогом. У зв'язку з небезпекою оточення 5 липня 1941 року частини Червоної Армії відійшли за Дністер.

Загарбану територію Радянської Буковини гітлерівці віддали боярській Румунії. Німецькі й румунські загарбники знищували населення, грабували майно. За час тимчасової окупації вони заподіяли збитків на 1500 млн. крб. У містах і селах було замучено і розстріляно 9783 чоловіка, вивезено в рабство до фашистської Німеччини і Румунії 52 058 чоловік[3]. Натомість на Буковину переселилося 8790 німецько-румунських колоністів[4].

Постійним представником німецької адміністрації на Буковині був консул Шельгорн. Він мав широкі зв'язки з українськими буржуазними націоналістами, які швидко порозумілися з окупантами. Не без його впливу вони намагалися сформувати у Чернівцях «добровільний» легіон, подібний до дивізії «СС — Галичина». Підло зраджуючи український народ, націоналісти допомагали фашистам грабувати край.

Однак окупанти, які вважали себе господарями, зустріли великий опір населення. Ще 28 червня 1941 року Чернівецький обком КП(б)У затвердив склад Хотинського, Вижницького, Сторожинецького, Чернівецького, Вашківського, Герцаївського, Глибоцького та Кіцманського підпільних райкомів партії[5]. У складних умовах вони організовували населення на боротьбу з ворогом.

Для організації і керівництва підпільною боротьбою в серпні 1941 року через лінію фронту на Північну Буковину був перекинутий створений підпільний обком партії на чолі з першим секретарем О. П. Боярком. Водночас у тил ворога переправились комуністи М. М. Цапирін, К. К. Малько, А. В. Квашенко, Ф. В. Терех, З. Д. Глєб, А. П. Панченко, М. Й. Тимченко, Я. Ф. Фесенко, Є. В. Стефюк. Оперативною базою підпільного обкому партії стало село Ленківці Кельменецького району. Незабаром О. П. Боярко та З. Д. Глєб були схоплені сигуранцою. Перебуваючи в тюрмі, вони підтримували зв'язок з підпіллям. 23 березня 1942 року їх було страчено[6].

Листівка з закликом до боротьби проти окупантів. 1943 р.

Напис з вимогою до робітників Чернівців розмовляти лише румунською мовою.

[1] ЦАМО СРСР, ф. 7, оп. 2704, спр. 6, арк. 1.
[2] Битва за Буковину. Ужгород, 1967, стор. 31.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 77, арк. 2.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 18 квітня 1965 р.
[5] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 133, арк. 3, 4.
[6] Там же, арк. 4.

О. П. Боярко — секретар Чернівецького підпільного обкому партії, розстріляний фашистами в березні 1942 р.

З. Д. Глєб — член Чернівецького підпільного обкому партії, розстріляний фашистами в березні 1942 р.

М. М. Удонов — командир партизанського загону, що діяв на території Буковини. 1944 р.

Проте фашистам не вдалося знищити підпілля. На тимчасово окупованій Радянській Буковині діяли далі підпільні партійні та комсомольські організації, партизанські загони і з'єднання. Безсмертну славу здобули хотинські комсомольці-підпільники на чолі з Кузьмою Галкіним, якому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу[1].

В області діяли партизанські загони: «Радянська Буковина» під командуванням П. Басова, ім. Чапаєва (командир І. К. Примак), ім. Лазо (командир Ф. Г. Хайрутдінов), партизанські загони М. М. Удонова і Т. Ф. Прокіна, партизанське з'єднання ім. Будьоного (командир В. М. Макаров). Відчутних ударів по ворогу завдавало партизанське з'єднання під командуванням Героя Радянського Союзу О. В. Тканка[2]. До підходу Червоної Армії загонам з'єднання і підпільним групам пощастило створити у багатьох селах Хотинського, Заставнівського і Новоселицького районів нові бойові групи. У Бочківцях, Шилівцях, Малинцях, Колінківцях, Поляні, Рухотині, Грозинцях, Рашкові, Ржавинцях, Баламутівці, Перебиківцях, Добринівцях, Чорнівці вони розгромили німецько-румунські гарнізони і відновили Радянську владу.

Разючою зброєю в боротьбі з фашистами було й слово. Як вогню боялися його вороги. Вони намагалися вчинити сувору розправу над хворою Ольгою Кобилянською, і тільки смерть письменниці перешкодила здійсненню цього варварського задуму.

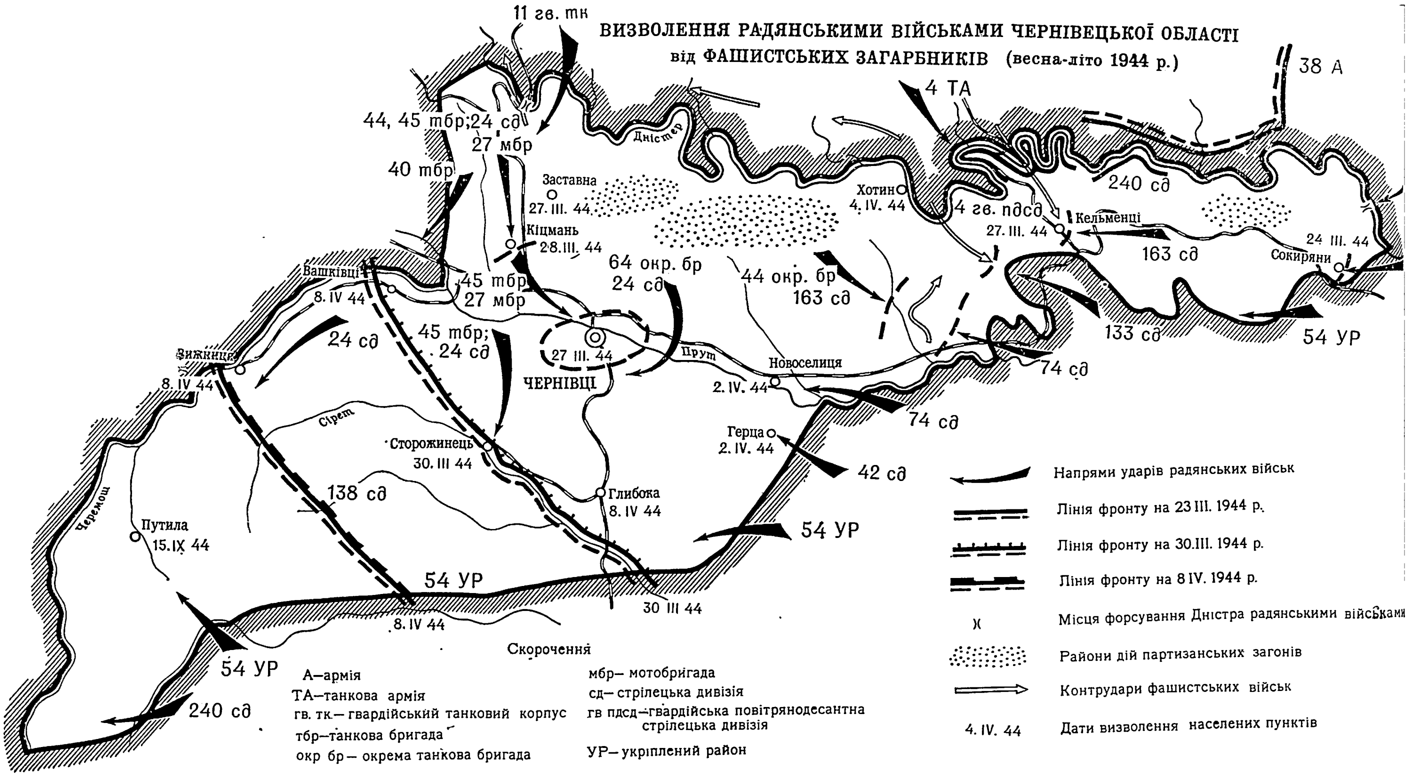
«На вулицях, у парках, у лісах, у полі, де тільки траплялася нагода, виучують і співають комуністичних пісень» — доносила 22 липня 1942 року хотинська сигуранца[3]. Такі пісні складав колгоспник з Сокирянщини Ф. Т. Аузяк, за що його кинули до в'язниці. Віру буковинців у перемогу над фашизмом, їх рішучість до боротьби висловлювала Параска Амбросій у вірші, складеному в тюрмі:

Ні, вороже лютий, тобі не закути
Народу мойого в залізнії пута,—
Бо влада Радянська нам рідная мати,
За неї готові життя ми віддати.

З наближенням фронту до Чернівецької області буковинці посилили боротьбу з окупантами, з тилу допомагаючи Червоній Армії визволити рідну землю від фашистського поневолення.

---

[1] Чернівецький облпартархів ф. 1, оп. 24, спр. 133, арк. 5, 6.
[2] Там же, арк. 12.
[3] Радянська Буковина. Чернівці, 1958, стор. 270.

Трудящі Північної Буковини діждалися радісних днів. 19 березня 1944 року 40-а армія 2-го Українського фронту в районі Могильова-Подільського форсувала Дністер і рушила сталевою лавиною у межиріччя Дністра і Пруту. 21 березня ударне угрупування військ 1-го Українського фронту, до складу якого входили 11-й гвардійський танковий корпус під командуванням Героя Радянського Союзу генерала армії А. Л. Гетьмана, 64-а гвардійська танкова бригада, якою командував Герой Радянського Союзу підполковник І. Н. Бойко, 40-а гвардійська танкова бригада полковника С. А. Кошелєва і 24-а Самаро-Ульяновська Залізна стрілецька дивізія під командуванням генерал-майора Ф. О. Прохорова, почало наступ у напрямі Чернівців.

Після запеклих боїв 29 березня 1944 року радянські війська визволили Чернівці. Населення радісно зустрічало своїх визволителів. У вересні війська 1-го і 2-го Українських фронтів повністю очистили територію Північної Буковини від фашистської погані[1].

З перших днів після визволення Чернівецької області відновили свою діяльність партійні і радянські органи. На 5 червня 1944 року працювали 3 міські і 13 сільських райкомів КП(б)У та виконкомів міських і районних Рад депутатів трудящих. Відновлено видання обласної газети «Радянська Буковина», а на кінець 1944 року кожний район мав свою газету[2]. Центральний Комітет КП(б)У, Президія Верховної Ради УРСР та Рада Народних Комісарів УРСР 27 листопада і 3 грудня 1944 р. звернулися з листами до трудящих західних областей України, в яких закликали їх докласти всіх зусиль до якнайшвидшої відбудови народного господарства, посилити всебічну допомогу фронту, рішуче боротися з ворогами народу — українськими буржуазними націоналістами. Ці документи широко обговорювались на зборах трудя-

---

[1] Битва за Буковину, стор. 82, 85, 166.

[2] З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України. Львів, 1963, стор. 34.

щих області, вони викликали нове піднесення трудової і політичної активності серед населення.

Ліквідація важких наслідків війни стала першочерговим, невідкладним завданням трудящих, партійних і радянських органів. Довелося заново створювати промисловість, транспорт та інші галузі народного господарства.

На відбудову народного господарства області з союзного та республіканського бюджетів було виділено 300 млн. крб[1]. Всі народи Радянської Вітчизни, і насамперед великий російський народ, подали руку щирої допомоги. На фронтах ще точилися бої, а вже з різних кінців країни — Уралу, Сибіру, Москви, Ленінграда, Куйбишева, Києва, Харкова та інших міст йшли десятки ешелонів з машинами, устаткуванням, будівельними матеріалами, продовольством. Партія послала на Північну Буковину багато інженерів, кваліфікованих робітників, досвідчених господарників, радянських та партійних працівників. Вони відіграли велику роль у відбудові і розвитку всіх галузей народного господарства, а також у підготовці і вихованні кадрів з місцевого населення. Внаслідок братерської допомоги відбудову було здійснено швидкими темпами. Випуск валової промислової продукції вже в 1947 році перевищував довоєнний рівень[2].

За короткий час не тільки докорінно було реконструйовано старі підприємства з відсталою технікою і кустарним обладнанням, але й створено нові галузі промисловості, які стали базою для всіх соціалістичних перетворень в області. Ці перетворення диктувалися об'єктивною необхідністю: економіку і культуру Чернівецької області треба було якнайшвидше піднести до рівня розвитку всієї Української РСР. Досвід будівництва соціалізму в СРСР показав, що це завдання можна успішно розв'язати лише на основі індустріалізації, соціалістичної перебудови села і культурної революції. Тому Комуністична партія і Радянський уряд, розгортаючи соціалістичне будівництво в західних областях УРСР, поставили завдання — здійснити індустріалізацію, провести колективізацію сільського господарства, забезпечити ріст культури.

Здійснення соціалістичних перетворень на Північній Буковині збігається з першою післявоєнною п'ятирічкою відбудови народного господарства СРСР (1946—1950 рр.). За прикладом ряду московських заводів, металургів і шах-

Червоні прапори радянських установ області, збережені трудящими під час фашистської окупації.

Десантна група партизанського з'єднання Героя Радянського Союзу О. В. Тканка, яка діяла на Буковині. 1944 р.

---

[1] Журн. «Економіка Радянської України», 1966, № 10, стор. 31.

[2] О. С. Григоренко. Буковина вчора і сьогодні. К., 1967, стор. 45.

тарів Донбасу в травні 1946 року робітники промислових підприємств області активно включились у всесоюзне соціалістичне змагання за перевиконання завдань післявоєнної п'ятирічки. На початку 1948 року в області було відбудовано і побудовано 96 підприємств, а всього діяло 347 промислових підприємств[1].

Спираючись на економічну могутність Радянського Союзу, переймаючи передовий досвід колективів промислових підприємств країни, трудівники Північної Буковини під керівництвом партійних організацій виконали завдання першої післявоєнної п'ятирічки на 102,5 проц. Понад 200 підприємств достроково виконали виробничі плани 1950 року. 30 тисяч робітників працювали в рахунок 1951—1952 років. Порівняно з 1945 роком промисловість області в 1950 році збільшила випуск валової продукції більш як у 4,8 раза[2].

На всіх підприємствах зростали кадри робітничого класу і радянської інтелігенції з місцевого населення. Робітники провідних професій вчилися працювати на кращих заводах і фабриках Москви, Києва, Ленінграда.

Трудящі Північної Буковини брали активну участь у відбудові всієї країни. Область взяла шефство над трестом «Чистяковантрацит», горлівськими шахтами і заводами, а також залізорудними шахтами Криворізького басейну. Тисячі вагонів кріпильного лісу відвантажила область на Донбас. Близько 12 тис. буковинців працювало на новобудовах та заводах Уралу[3].

Тимчасова окупація і воєнні дії завдали величезних втрат сільському господарству краю. Фашисти пограбували майно колгоспів і МТС, ліквідували колгоспи та ініціативні групи, організовані в 1941 році. Землю, машини, худобу радгоспів з перших днів окупації привласнили поміщики й куркулі. За 33 місяці «господарювання» німецько-румунських інтервентів зменшилось поголів'я всіх видів худоби на 51,5 проц., а робочих коней — основної на той час тяглової сили — на 55,7 процента[4]. Але й ці труднощі були переборені. У процесі відбудови всієї економіки поступово відроджувалось і сільське господарство. Розгорталась широка робота по створенню нових колективних господарств.

Для популяризації соціалістичних методів ведення господарства та для надання практичної допомоги селянським господарствам на землях краю було створено 7 радгоспів, 3 науково-дослідні станції та 2 сільськогосподарські школи. Із східних областей прибуло сюди для постійної роботи 40 агрономів, 13 ветеринарів, 14 зоотехніків, 18 старших механіків[5].

Проте передача в руки селянам поміщицької землі не могла сама собою ліквідувати великі вади в землекористуванні, які склалися в капіталістичних умовах (роздрібненість господарств, далекоземелля, черезсмужжя тощо). Досить того, що 160 тис. селянських дворів мали 1,5 млн. земельних ділянок, які нерідко були віддалені від села на десятки кілометрів[6]. Рік у рік бідняк на одній і тій же смужці землі висівав кукурудзу і збирав низький урожай.

Націоналізація землі полегшила перехід селянства на шлях колективізації. Озброєна ленінським кооперативним планом та досвідом радянських народів, Чернівецька обласна партійна організація здійснила соціалістичну перебудову сільського господарства. У цій важливій справі вона спиралася на союз робітників та селян.

Визначну роль в активізації громадської ініціативи селянства, залученні його до широкої участі у піднесенні сільського господарства відіграли земельні громади. Вже в травні 1945 року в області їх було 722, до складу яких увійшло понад 155,3 тис.

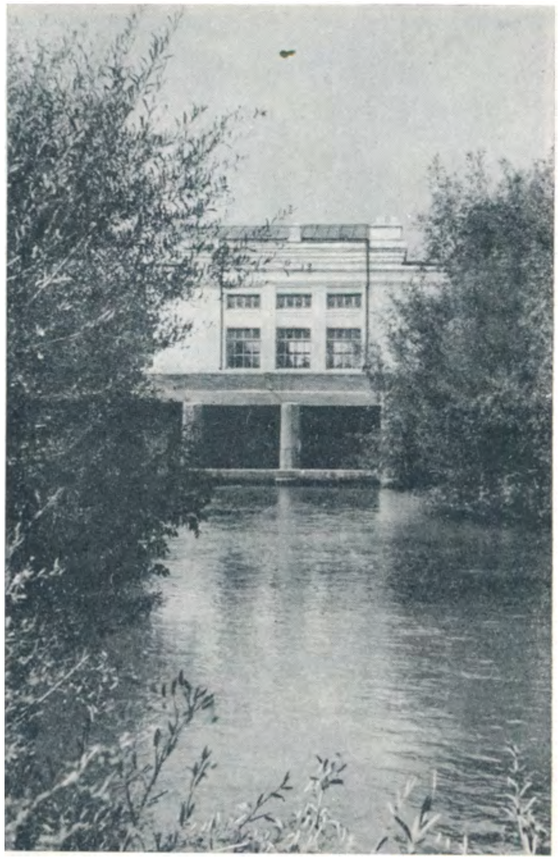
[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 720, арк. 13, 19.
[2] Народне господарство Чернівецької області. Чернівці, 1959, стор. 21.
[3] Вільна Буковина, стор. 59, 60.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 5, спр. 476, арк. 11.
[5] Вільна Буковина, стор. 46, 47.
[6] Д. Ганій. Соціалістичні перетворення на Буковині. Чернівці, 1949, стор. 33.

селянських дворів із загальної кількості 159 тисяч[1]. Вони проводили облік фондових і безгосподарних земель, організовували засівання їх, подавали допомогу безкінним господарствам, сім'ям червоноармійців та інвалідам Великої Вітчизняної війни.

Починаючи з 1944 року, масового руху набрала організація супряг. Вони допомагали селянам набувати навиків колективного господарювання. В 1947 році нараховувалось 16 611 супряг[2].

Створення МТС, радгоспів, земельних громад і супряжних груп готувало грунт для зростання колгоспного руху. Партія і уряд всіляко сприяли економічному зміцненню колгоспів. Протягом 1945—1947 рр. їм було передано 295 житлових будинків, 370 виробничих споруд, 44 млини, 390 робочих коней, 932 голови великої рогатої худоби, 567 овець, 115 свиней, 415 га садів, 226 ставків. Тільки в 1947 році держава видала колгоспам 1500 тонн насіння і продовольчих продуктів, 3700 сільськогосподарських машин, 900 тис. крб. грошової допомоги. Державна допомога кредитами на виробничі потреби за 1945—1949 рр. становила 1 млн. 665,4 тис. карбованців.

Щоб ознайомити селян західних областей УРСР з досвідом колективного господарювання, ЦК КП(б)У і Рада Міністрів УРСР у листопаді 1948 року організували масові екскурсії колгоспників і селян-одноосібників до Київської, Дніпропетровської, Харківської, Кам'янець-Подільської та Луганської областей. Сотні буковинців побували в колгоспах, радгоспах та науково-дослідних установах, де на власні очі побачили їхні переваги.

Перша колгоспна електростанція області, побудована в 1955 році, с. Кам'янка Глибоцького району.

Повсякденне керівництво ЦК КП(б)У сільським господарством, велика організаторська і масово-політична робота обласної партійної організації дали свої наслідки — селянство почало вступати до колгоспів. На кінець 1946 року на Буковині вже було 70 колгоспів, а на цей же час 1947 року налічувалось 296, що об'єднували близько третини всіх селянських дворів. 1949 рік став роком завершення колективізації. 491 колгосп області об'єднував понад 121 тис. селянських господарств, у користуванні яких знаходилось 308,6 тис. гектарів сільськогосподарських угідь[3].

Соціалістична перебудова сільського господарства проходила в умовах гострої класової боротьби. Куркулі та їх агенти — українські буржуазні націоналісти стали на шлях шкідництва, злісно агітували проти колгоспів. Іноді вороги пробиралися в колгоспи, намагаючись розвалити їх зсередини, вдавалися до терористичних актів — підпалів громадських приміщень, злочинних замахів на життя партійних, радянських, комсомольських працівників та колгоспних активістів. У селі Іспасі Вижницького району за одну ніч було спалено декілька хат і вбито 47 жителів. У Клинівці Сторожинецького району бандити вбили 11 активістів, а в селі Ошихлібах Кіцманського району закатували на смерть голову сільради, його дружину і десятирічну дочку. Від їх рук загинув організатор колгоспу села Витилівки Кіцманського району В. І. Крикливець, ім'я якого носить тепер це господарство.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 193, арк. 2.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 4, арк. 37.
[3] Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. К., 1957, стор. 107.

Герої Соціалістичної Праці Г. Є. Буркацька та Ф. І. Дубковецький серед учасників Чернівецької обласної наради голів колгоспів. 1957 р.

Трудівники пам'ятають подвиг сільських комуністів, робітників, спеціалістів. Тяжкі, сповнені тривог і турбот, дні та ночі лягли на їх скроні передчасною сивиною. Життя багатьох з них обірвали бандитські кулі. Але ні звірячі вбивства, ні провокації і погрози, ні труднощі не зломили їх більшовицького духу. У відповідь на контрреволюційні дії куркульства піднялися бідняцькі і середняцькі маси, вони ставили перед органами Радянської влади питання про експропріацію куркулів і вигнання їх із сіл. Трудове селянство під керівництвом партійних і радянських органів повело тверду і послідовну лінію на ліквідацію цього останнього експлуататорського класу, знищило своїх класових ворогів, назавжди покінчило з одноосібним господарюванням і впевнено стало на соціалістичний шлях.

Найближчим помічником партійних організацій в проведенні колективізації були комсомольці. Вони йшли в перших рядах колгоспного руху. На початок 1948 року в колгоспи вступила більшість сільських комсомольців, тринадцять господарств носили ім'я Ленінського комсомолу.

Юнаки й дівчата працювали на вирішальних ділянках суспільного виробництва трактористами, комбайнерами, машиністами молотарок, конюхами, доярками. В тих колгоспах, де не було комуністів, райкоми партії у своїй роботі спиралися на комсомольські організації.

З завершенням колективізації партійна організація області приступила до укрупнення дрібних сільськогосподарських артілей. У 1950 році створено 291 укрупнений колгосп, на кожний з них у середньому припадало 510 дворів і 1033 га орної землі[1].

Внаслідок цих заходів відкрилися можливості сконцентрувати технічні засоби на розвиткові основних галузей сільського господарства. На ланах почали працювати трактори Сталінградського, Челябінського, Алтайського тракторних заводів, комбайни та інші сільськогосподарські машини, що замінили соху і дерев'яну борону. Через МТС держава зміцнювала соціалістичний характер колгоспного виробництва і забезпечувала неухильне підвищення продуктивності праці. На кінець 1950 року в області було 16 МТС, тракторний парк яких нараховував 842 фізичні одиниці. В 1953 році станції виконували в колгоспах 70 проц. робіт по веснооранці, 76 проц. сівби ярих зернових, 95 проц. оранки зябу, широко застосовувалося комбайнове збирання хлібів. З кожним роком поліпшувалось матеріально-технічне обслуговування колгоспного виробництва.

На цій основі змінювалася структура землеробства. Замість однобічного зернового напряму інтенсивно почали розвиватися бурякосіяння, льонарство, товарне садівництво і виноградництво.

Соціалістична перебудова села вимагала від партійних, радянських та громадських організацій посилення керівництва колгоспами. З цією метою зміцнювалися колгоспні партійні організації, досвідчені комуністи посилалися на відповідальні ділянки роботи. Серед голів колгоспів, наприклад, у 1951 році працювало 217 членів партії. До роботи в бригадах, ланках, на тваринницьких фермах широко залучалися жінки, комсомольці.

Велику роль у посиленні партійного керівництва колгоспами, їх дальшому організаційно-господарському зміцненні відіграли політвідділи при МТС. Вони прово-

[1] Народне господарство Чернівецької області, стор. 33.

дили повсякденну виховну й організаторську роботу, поширювали передовий досвід у сільському господарстві.

За одержання високих врожаїв цукрових буряків за 1947—1953 роки 8 буряководам присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, 46 — нагороджено орденом Леніна, 230 — орденом Трудового Червоного Прапора, сотні колгоспників — медалями. До Героїв Соціалістичної Праці О. М. Хорбут, М. Д. Микитей, М. П. Вакарюк, М. Г. Вакалюк, Є. О. Даниляк, М. М. Кошмарик, Я. Й. Бабич, та В. С. Мигальчана приїздили колгоспники запозичати досвід. Високі врожаї кукурудзи вирощували М. І. Шелегон, А. А. Кобець. По 4 тис. і більше кілограмів молока надоювали за рік від кожної корови В. М. Григорович, М. С.Буряк та О. П. Зубик.

Обласна партійна організація та радянські органи вживали також заходів щодо налагодження роботи шкіл, культурно-освітніх закладів та ліквідації неписьменності серед дорослого населення.

Уже в 1944 році проведено значну роботу по відбудові, ремонту та обладнанню шкільних приміщень, що дало можливість своєчасно розпочати 1944/1945 навчальний рік у 436 школах. Кількість шкіл у наступному році зросла до 548[1]. Зверталась серйозна увага на розширення наявних і будівництво нових шкільних приміщень.

В 1944 році відновили роботу краєзнавчий музей і університет у Чернівцях. Для зміцнення матеріальної бази університету держава виділяла великі кошти. Лише в 1950 році було асигновано 1 млн. 170 тис. крб. на придбання наукового обладнання та літератури, 200 тис. крб. на господарські потреби. В квітні 1944 року в Чернівцях відкрито учительський та медичний інститути.

Значною перешкодою на шляху дальшого розвитку народного господарства була неписьменність частини населення, що залишилась у спадок від минулого. До ліквідації її приступили широким фронтом зразу ж після вигнання окупантів з краю. Близько 70 тис. чоловіків і жінок сіли за парти. Їх навчали 800 учителів і 2008 культармійців. Школи і гуртки держава забезпечила підручниками та необхідним навчальним приладдям. Наприкінці 1960 року неписьменність та малописьменність були повністю ліквідовані.

В містах і селах області швидко налагоджувалась робота будинків культури, клубів, хат-читалень, організовувалися гуртки художньої самодіяльності. В 1950 році вперше на Північній Буковині було проведено огляд драматичного мистецтва.

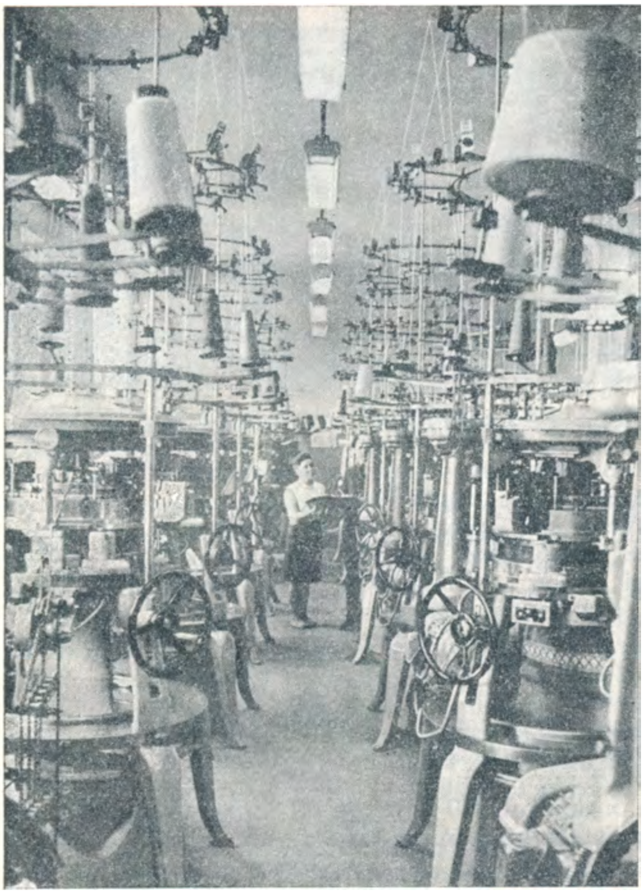
У деяких селах бракувало приміщень для клубної роботи. Це питання незабаром розв'язали. Народилася ініціатива — методом народної будови споруджувати клуби. Цей рух охопив усі райони. З 1949 по 1955 рік було збудовано й перебудовано 150 клубів.

Протягом п'ятої п'ятирічки швидко розвивалася промисловість. Лише в 1953 році на підприємствах Чернівців було введено в експлуатацію 800 нових машин і верстатів, десятки конвейєрів, багато удосконаленого обладнання. На підприємствах все ширше розгорталася боротьба за випуск продукції відмінної якості. Реалізація сотень раціоналізаторських пропозицій дала великі заощадження й позначилась на поліпшенні виробничого процесу. Зростала чисельність робітничих кадрів, спеціалістів різних галузей промисловості. Число робітників та службовців, зайнятих у всіх галузях, зросло з 21 400 чол. у 1946 році до 35 834 чол. у 1950 році[2].Вони, як і всі радянські люди, включились у боротьбу за успішне виконання виробничих завдань.

За роки п'ятої п'ятирічки промисловість області зробила великий крок вперед: випуск валової продукції збільшився в 1,8 раза, розширився асортимент, підвищилась якість. Основою високих темпів розвитку соціалістичного відтворення були капітальні вкладення у нове будівництво і реконструкцію промислових підприємств.

---

[1] Народне господарство Чернівецької області, стор. 151.
[2] Там же, стор. 24.

В'язальна дільниця Чернівецької трикотажної фабрики. 1967 р.

У 1956—1958 рр. введено в дію понад 20 нових підприємств — Чернівецький завод калібрування насіння кукурудзи, чотири цегельні заводи, Чернівецький і Лужанський полігони залізобетонних виробів та інші. З 1959 року почали працювати Кельменецький цукровий завод, Заставнівський і Герцаївський маслосирзаводи, Чернівецький хлібокомбінат. На діючих промислових об'єктах області побудовано понад 50 виробничих корпусів, реконструйовано і розширено майже всі старі підприємства.

Соціалістичне будівництво проходило не без труднощів. Передусім відчувалась нестача кваліфікованих кадрів, що позначалося на темпах розвитку. Розв'язувалось це завдання двома шляхами: комплектувалися кадри за рахунок посланих сюди спеціалістів з інших областей країни, крім цього, в самій Чернівецькій області у ремісничих училищах, школах, на технічних курсах посилилася підготовка фахівців різних професій. Водночас налагоджувався ритм роботи підприємств.

Перетворюючи в життя заходи, розроблені вересневим (1953 р.) і наступними Пленумами ЦК КПРС і ЦК КП України, а також XX, XXI, XXII з'їздами КПРС, партійна організація області та органи Радянської влади очолили боротьбу трудівників села за дальше піднесення сільськогосподарського виробництва.

Урожайність зернових культур постійно зростала. Якщо в 1954 році зібрано по 12,9 цнт. з га, то в 1957 році — по 19,4 цнт. Область вийшла в число передових у республіці[1]. Значно підвищилася продуктивність тваринництва. Цього ж року вироблено по 235 цнт молока і по 38,3 цнт м'яса на кожні 100 га сільськогосподарських угідь. За успіхи в розвитку тваринництва область одержала перехідний Червоний прапор ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР.

Після реорганізації машинно-тракторних станцій колгоспи повністю зосередили в своїх руках основні засоби виробництва. В 1959 році вони придбали 1639 тракторів, 635 комбайнів та багато інших машин і сільськогосподарського знаряддя.

Зростання виробництва продукції рільництва і тваринництва дало змогу збільшити доходи артільного господарства. Це особливо стало помітним, коли були підвищені державні закупівельні ціни на сільськогосподарські продукти. В 1953 році на один га орної землі одержано доходів 830 крб., а в 1955 році — 1100 крб. Зросла оплата трудодня.

Постійну допомогу селу подавали трудящі міста. Вона набирала різноманітних форм. Ставилось насамперед питання, щоб піднести там виховну роботу, зміцнити колгоспи керівними кадрами. З цією метою в сільські райони було послано на постійну роботу 1650 комуністів. Робітники міста допомагали колгоспам у ремонті сільськогосподарської техніки, обладнанні майстерень тощо.

[1] Газ. «Правда», 27 лютого 1958 р.

Комуністи й комсомольці організовували соціалістичне змагання серед колгоспників, виступали ініціаторами багатьох починань. Створення партійних організацій у всіх колгоспах, вступ до лав партії передових колгоспників, механізаторів, спеціалістів сільського господарства — все це докорінно змінило становище на селі, забезпечувало дальший розвиток усіх галузей колгоспного виробництва.

1958 рік був особливо знаменний для трудівників Північної Буковини: на прапорі Чернівецької області засяяв орден Леніна. Урядовими нагородами тоді було відзначено 1172 колгоспники, механізатори, спеціалісти сільського господарства, працівники партійних, радянських, профспілкових та комсомольських організацій[1].

Соціалістичний сектор став основним постачальником зерна, м'яса й молока. Питома вага колгоспів і радгоспів у заготівлі продуктів тваринництва становила в 1959 році 85,5 проц. по закупках м'яса і 95,8 проц. молока. По виробництву продуктів тваринництва на 100 га земельних угідь у 1959 році область зайняла перше місце в республіці[2].

Кращі з кращих удостоїлись високого звання Героя Соціалістичної Праці. Його було присвоєно головам колгоспів В. М. Гнепу («Більшовик»), В. П. Григоращуку (ім. В. І. Леніна), В. П. Савчуку («Зоря комунізму»), ланковій артілі ім. Фрунзе Глибоцького району М. Т. Довгей, доярці колгоспу ім. Кірова Заставнівського району О. П. Зубик, колишньому першому секретареві Кіцманського райкому КП України (нині першому заступникові голови облвиконкому) М. Д. Козакову.

Провідною галуззю економіки області стала промисловість. За вартістю валової продукції вона перевищує сільськогосподарську в 1,6 раза[3]. Найбільше тут розвинена харчова промисловість, потім — легка, лісова і деревообробна та машинобудівна. Обсяг усієї валової продукції у 1967 році, порівняно з 1945 роком, зріс у 22 рази[4].

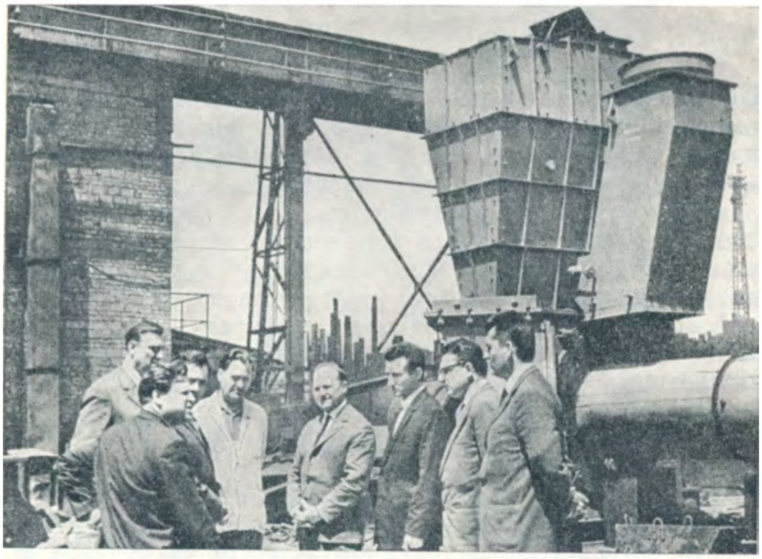
Соціалістичні перетворення в промисловості зумовили значні зміни в її структурі та характері підприємств. У січні 1967 року в області числилось 182 великі, обладнані сучасною технікою, промислові підприємства. Значно зросла чисельність робітників. Кількість невеликих і малорентабельних підприємств поступово скорочується за рахунок створення нових галузевих об'єднань. Особливо високими темпами в останні роки розвивається машинобудівна і металообробна промисловість. Їх продукція з 1945 по 1965 рік зросла в 325 разів, виробництво бавовняних тканин збільшилося в 38 разів[5]. Понад 100 тис. пар виробів випускає щодоби панчішний комбінат — перше підприємство в області, яке перейшло на нову систему планування та економічного стимулювання. Виробництво цукру в 1965 році збільшилося вп'ятеро проти 1950 року. Випуск консервів за останні 7 років подвоївся[6].

Промисловість Північної Буковини освоїла нові види продукції, що мають важливе народногосподарське значення для всієї країни. Тут випускається апаратура і устаткування для нафтової, хімічної та енергетичної промисловості, запасні частини до автомашин і сільськогосподарської техніки, різноманітні верстати та устаткування для трикотажної і швейної промисловості. Деякі види виробів є унікальними — їх виробляють тільки буковинські підприємства. Жодна рукавична фабрика не обходиться без машин, виготовлених на чернівецькому заводі «Легмаш».

Гордістю області є Чернівецький машинобудівний завод. По виробництву нафтоапаратури і котельного обладнання він є одним з найбільших у республіці. Його продукція йде не тільки на підприємства Радянського Союзу, а й у 20 зарубіжних країн. Докорінно реконструйовано 67 підприємств текстильної, трикотажної, гумовзуттєвої і деревообробної промисловості. Вироби трикотажних фабрик демонструвалися на виставках у Будапешті, Познані, Загребі, Парижі, Лейпцігу, Відні та

---

[1] Газ. «Правда», 27 лютого 1958 р.
[2] О. Г. Ботвинов. Під зорею Радянської влади. К., 1960, стор. 36.
[3] Журн. «Економіка Радянської України», 1966, № 4, стор. 7.
[4] Народне господарство Чернівецької області, стор. 15.
[5] Газ. «Радянська Буковина», 11 лютого 1967 р.
[6] Журн. «Економіка Радянської України», 1966, № 10, стор. 32.

Гості з братньої Польщі на Чернівецькому машинобудівному заводі. 1966 р.

багатьох інших містах. Трикотажні та рукавичні машини, що їх виробляє завод «Легмаш», не раз здобували високу оцінку на міжнародних ярмарках і виставках.

Високих показників добилися робітники текстильного об'єднання «Восход». Якщо в 1945 році тут випускалось 300 тис. м тканини, то в 1968 році — 17 млн. На гумовзуттєвому об'єднанні «Буковина» в 1965 році за одну добу випускалося майже стільки продукції, скільки за весь 1940 рік.

Набагато збільшилось використання електроенергії. Тільки на освітлення будинків колгоспників у 1966 році її витрачено в 4 рази більше, ніж було вироблено по всій області в 1940 році, а її споживання в усіх галузях народного господарства зросло в 67 разів. У 20 разів піднеслася електроозброєність праці робітників[1].

Неоціненним багатством Радянської Буковини є ліс. У минулому це багатство винищувалось заради прибутків буржуазії і поміщиків. Лісорубам доводилося працювати й жити в жахливих умовах. Тепер на зміну сокирі і цапині прийшли електричні і бензомоторні пилки, потужні лебідки, крани, мотовози та багато іншої техніки. Рівень механізації окремих видів лісозаготівельних робіт становить 70—90 процентів.

Успішний розвиток економіки, зокрема промисловості, значною мірою залежить від транспорту. Область має достатню кількість транспортних засобів для забезпечення потреб народного господарства. Провідним транспортом тут є залізниці. На них припадає 90 проц. усіх перевезень. Залізницями області також здійснюються транзитні перевезення між СРСР і зарубіжними країнами. На території краю проходять магістралі Львів—Чернівці, Чернівці—Окниця —Кишинів — Одеса та Івано-Франківськ—Чернівці—Київ. Щодо залізниць місцевого значення, то вони забезпечують зв'язок Чернівців з районами області. Густота залізничної мережі становить 56 км на 1000 кв. км території — це вдвоє більше, ніж у середньому по УРСР.

Автомобільний транспорт посідає друге місце щодо обсягу вантажних і пасажирських перевезень. Завдяки корінному поліпшенню старих і будівництву нових автомобільних шляхів густота їх становить 400 км на 1000 кв. км. Одночасно зріс і автопарк, який забезпечує зв'язок майже з усіма селами області. Повітряним транспортом Чернівці сполучаються з великими центрами країни, районами і окремими селами області. Чимраз більшого значення набуває застосування авіації в сільському господарстві.

Введенням у дію газопроводу Косів—Чернівці покладено початок розвитку трубопровідного транспорту, що поліпшило паливноенергетичний баланс області.

Однією з найяскравіших сторінок розвитку соціалістичного суспільства є змагання за комуністичну працю, зачинателем якого виступив колектив депо Москва-Сортувальна. Цей чудовий почин дістав палкий відгук і підтримку серед трудящих

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 4 липня 1967 р.
[2] П. П. Ващенко. Советская Буковина, стор. 107.

Радянської Буковини. Першими серед них була бригада молодих в'язальників-ентузіастів панчішного комбінату Чернівців. За право називатися комуністичним змагалося багато колективів. У 1963 році це почесне звання здобули 524 бригади, 24 цехи, 30 дільниць[1]. У 1968 році цим рухом було охоплено понад 88 тис. трудящих.

Тісні зв'язки встановилися між робітничими колективами Північної Буковини і ряду областей союзних республік. Ще в перші післявоєнні роки народилася дружба трудівників текстильних фабрик Чернівців і московського орденоносного комбінату «Трехгорная мануфактура» ім. Дзержинського. Між ними було підписано договір на соціалістичне змагання. Багато корисного дало також змагання чернівецьких залізничників з колективом московського відділка Московсько-Рязанської магістралі, робітників трикотажної фабрики № 2 із Загорською фабрикою № 1 Підмосков'я, панчішників і гумовзуттєвиків Північної Буковини з друзями по професії Ленінграда і Риги. Це змагання стало символом дружби і єднання народів нашої багатонаціональної країни. Воно допомогло розв'язати багато виробничих і технічних завдань, поширити передовий досвід.

Бригада комуністичної праці Чернівецького текстильного об'єднання змагалася з бригадою такого ж підприємства міста Цвіккау (Німецька Демократична Республіка). Перший секретар ЦК Соціалістичної єдиної партії Німеччини Вальтер Ульбріхт писав: «Це змагання сприяє дальшому зміцненню дружніх зв'язків між робітничим класом Радянського Союзу і НДР в боротьбі за мир і соціалізм»[2].

Науково-технічний прогрес в умовах соціалізму нерозривно пов'язаний з масовим раціоналізаторством, творчістю людей. Яскравим прикладом цього є виробнича діяльність інженерів, техніків і робітників багатьох підприємств області. Далеко за межами Північної Буковини відомі імена раціоналізаторів Т. А. Щербакова, В. М. Ковальчука, П. О. Нестерова, Ф. Й. Глазера, С. А. Ройтмана та інших. Кращі новатори виробництва в 1965 році внесли 7905 пропозицій, реалізація їх дала 3 млн. 97 тис. крб. економії.

Понад дев'ять тисяч буковинців нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу, а 33 трудівники удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці[3]. Область пишається ткалею О. М. Мазерською, в'язальницею М. Т. Петращук, депутатом Верховної Ради СРСР Г. В. Кушнірек, панчішницею М. М. Дудкою, заслуженим будівельником республіки І. В. Ригою, машинобудівником С. В. Козаком, машиністом Л. В. Яковкевичем, слюсарем І. Д. Королем, головним механіком текстильного об'єднання «Восход» А. О. Криловим, майстром меблевої фабрики Ф. В. Біликом, Н. І. Ванясовою та багатьма іншими.

Партійна організація області виховала великий загін ініціативних і творчих командирів виробництва. Це директори: текстильного об'єднання «Восход» — Г. М. Федоренко, швейного об'єднання «Трембіта» — М. С. Слабосильна, панчішного комбінату — Ю. І. Цикун, рукавичної фабрики — Р. М. Симонова, цукрокомбінату «Хрещатик» — М. Д. Черман, трикотажної фабрики № 2 — М. П. Пунченко, трикотажної фабрики № 1 — В. І. Дегтярьова, головні інженери: Чернівецького гумовзуттєвого заводу — Е. Л. Руденко, панчішного комбінату — В. Г. Машенцева.

Завдання семирічного плану промисловість області значно перевиконала. Загальний приріст виробництва перевищено майже на 13 проц., підвищено продуктивність праці на 7 проц. Розширився асортимент і поліпшилась якість виробів[4].

Як і всі радянські люди, з величезним піднесенням готувались трудящі Чернівецької області до славного 50-річчя Радянської держави. Дні ювілейної трудової вахти були ознаменовані дальшим розвитком соціалістичного змагання за виконання

[1] В. П. Толмач. Крокують бригади комуністичні. Вінниця, 1963, стор. 12.
[2] Газ. «Правда Украины», 11 жовтня 1959 р.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 19 грудня 1967 р.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 17 жовтня 1967 р.

накреслень XXIII з'їзду КПРС та XXIII з'їзду КП України. План двох років нової п'ятирічки по промисловості виконано на 104,8 проц. Понад план випущено на 36,9 млн. крб. продукції[1].

Підприємства краю 74 рази завойовували в ювілейному році всесоюзні та республіканські перехідні Червоні прапори. Панчішному комбінату присвоєно почесне найменування підприємства імені 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Соціалістичні перетворення в промисловості області є свідченням торжества ленінської національної політики Комуністичної партії. З усіх п'ятнадцяти республік, з Москви і Ленінграда, Мінська і Кишинева, Києва і Риги надходять вироби для потреб буковинців. В свою чергу, місцева продукція відома далеко за межами Української РСР, її постачають 30 країнам світу.

Поряд з промисловим прогресом високого розвитку досягло сільське господарство. Основним його сектором є колгоспи. Їм належить 84 проц. усіх сільськогосподарських угідь, 83 проц. орної землі, 91,5 проц. сінокосів, вигонів та пасовиськ[2]. На початку 1968 року в області було 209 колгоспів. На одне господарство в середньому припадає 780 дворів і 1461 га посівної площі.

Виконуючи завдання семирічки, трудівники села досягли значних успіхів у розвитку землеробства й тваринництва. Помітно зріс і їх загальноосвітній рівень. За даними перепису 1959 року, на кожну тисячу чоловік населення припадало 258 з середньою і неповною середньою освітою.

До 1940 року в сільському господарстві Північної Буковини зовсім не було спеціалістів. Тепер у колгоспах і радгоспах працюють 1798 агрономів, зоотехніків, ветеринарів, інженерів, механіків та економістів-плановиків. З них 238 чоловік із вищою і 986 з середньою спеціальною освітою. З 209 голів колгоспів 100 мають вищу освіту, 91 — середню спеціальну[3].

В колгоспному виробництві значну роль відіграють науковці Чернівецького університету і науково-дослідної станції. В 1957—1959 рр. провадилося дослідження грунтів. Вперше буковинські землі дістали докладну характеристику. Окремими кафедрами біологічного факультету розроблено ряд агрономічних заходів для вирощення високих урожаїв. Селекціонери дослідної станції вивели нові високоврожайні сорти гібриду кукурудзи «Буковинський» (1, 2, 3). У широких масштабах провадиться боротьба з ерозією грунтів. Наявність сучасної техніки скорочує проведення сільськогосподарських робіт і поліпшує технологію виробництва, полегшує працю селян. Понад 90 проц. усіх польових робіт механізовано. Тепер у середньому на кожне господарство припадає по 13—15 фізичних тракторів, 2—3 зернові комбайни, 10—12 вантажних автомашин та багато іншої техніки[4].

Багато зроблено для механізації виробничих процесів у тваринництві. Майже дві третини колгоспів мають ферми з механізованим водопостачанням, кожне третє господарство забезпечило свої ферми внутрішнім транспортом.

Молотьба льону в колгоспі «Україна», с. Нижні Станівці. 1965 р.

До возз'єднання з Радянською Україною в сільському господарстві Північної Буковини електро-

[1] Газ. «Радянська Буковина», 28 лютого 1968 р.
[2] Народне господарство Чернівецької області, стор. 27.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 4 липня 1967 р.
[4] «Экономическая газета», № 35, серпень 1967 р.

Делегація Чернівецької партійної організації на XXIII з'їзді КП України разом з керівниками партії та уряду УРСР. 1966 р.

енергія по суті не застосовувалась. У 1950 році на селах було лише 10 електростанцій, а в 1963 році їх уже стало 268. Вони виробили 13 365 тис. квт.-год. електроенергії. Із 409 населених пунктів користувалися електроенергією 310. Якщо в 1958 році витрати її в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь становили 22, то в 1965 році — 103 кіловат-години[1]. Зараз уся область підключена до державної електромережі.

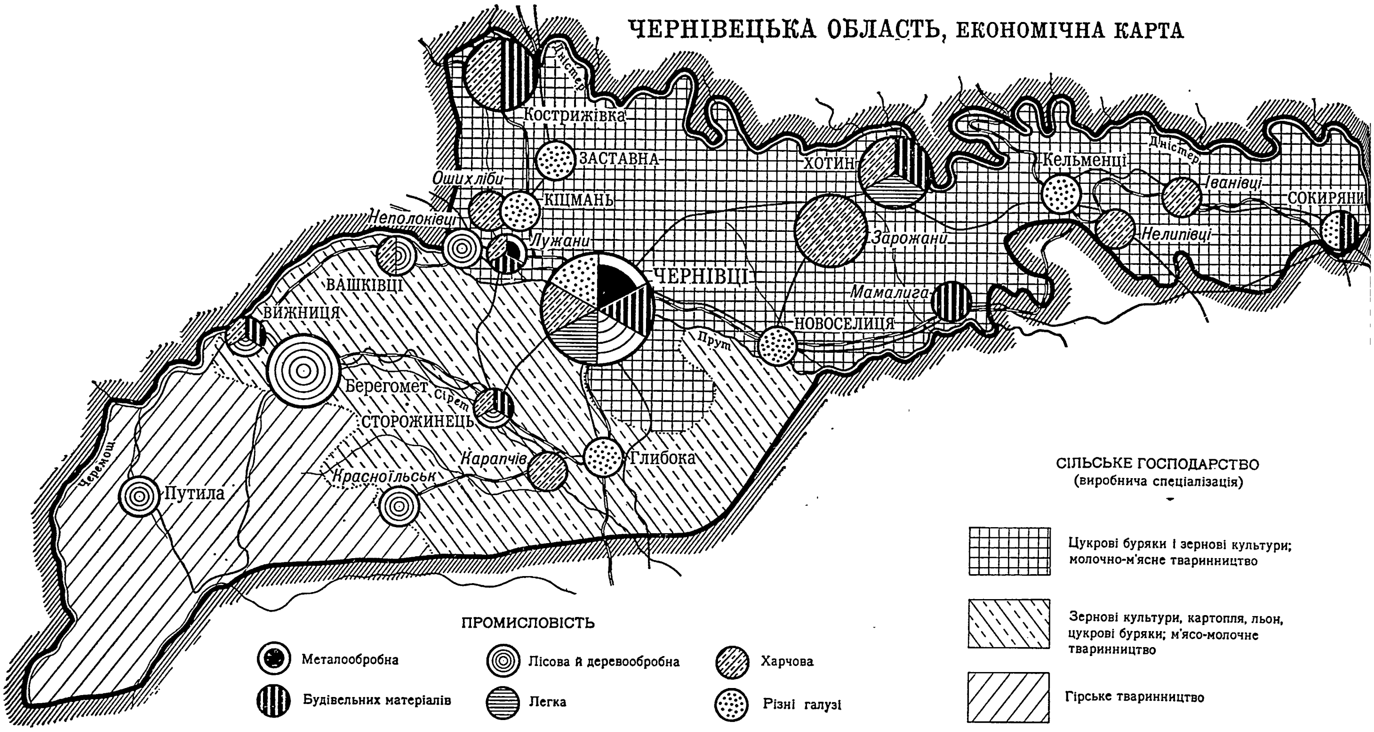
На основі електрифікації сільськогосподарського виробництва дедалі ширше впроваджувалася механізація трудомістких процесів у землеробстві і тваринництві, переводилися на електропривод механічні майстерні та інші допоміжні підприємства. Електричне світло, стаціонарні кіноустановки, радіоприймачі, телевізори, домашні господарські електроприлади почали масово поширюватись серед селянства.

В ході всенародної боротьби за круте піднесення сільського господарства значно пожвавилось сільське будівництво. Значну роль у цьому відіграють міжколгоспні будівельні організації. На початку 1957 року їх було 6, а в 1967 році — 19. Вони об'єднували 186 колгоспів.

Швидко розвивалось сільське господарство після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, який викрив недоліки в роботі і всебічно обгрунтував економічні заходи по зміцненню матеріально-технічної бази колгоспів, підвищенню матеріальної заінтересованості трудівників у наслідках своєї праці, поліпшенню системи заготівлі сільськогосподарських продуктів, впровадженню в сільське господарство досягнень науки і передового досвіду.

Виконуючи рішення XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду КП України, партійні і радянські організації області вміло скеровують зусилля хліборобів на дальше піднесення продуктивності праці і зниження собівартості продукції, зміцнення економіки колгоспів і підвищення оплати трудодня, поліпшення добробуту і зростання культури села.

[1] Журн. «Економіка Радянської України», 1966, № 10, стор. 33.

За останні три роки середньорічне виробництво зерна порівняно з попереднім триріччям (1962—1964 рр.) зросло на 16 проц., валовий збір пшениці подвоївся. В 1967 році зернових одержано по 26,3 цнт. з га. За цей же час виробництво м'яса збільшилось на 54 проц., молока —на 38, вовни — на 13 проц., яєць — більш ніж у два рази. На сто га сільськогосподарських угідь вироблено по 403 цнт молока і по 85,6 цнт м'яса[1].

Піднесення виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення закупівельних цін після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС позитивно позначилося на зростанні доходів і нагромаджень колгоспів. Виробництво валової продукції становило в 1967 році 181 млн. крб. проти 104 в 1958 році, а грошові надходження відповідно зросли з 57,8 млн. крб. до 168 млн. Основні засоби виробництва, які становили в 1950 році 7 млн. крб., в 1967 році досягли 170 млн. крб. Більшість колгоспів перейшла на гарантовану грошову оплату праці. В 1967 році в середньому на людино-день видано по 3 крб. Понад 45 тис. колгоспників похилого віку одержують пенсії. Значні кошти колгоспи виділяють у суспільні фонди. Більшість з них взяли на себе витрати на безплатні сніданки й обіди для школярів.

Ще кращі перспективи відкриваються перед сільським господарством на майбутні роки. Хлібороби Радянської Буковини поставили за мету довести в 1970 році урожайність зернових культур до 27,5 цнт з гектара, виробити багато молока, м'яса.

Трудівники розгорнули боротьбу за першість у соціалістичному змаганні з Рязанською і Закарпатською областями. Делегації колгоспного селянства області систематично відвідують своїх друзів по змаганню, вивчають передовий досвід, допомагають один одному в дальшому розвитку всіх галузей виробництва. Передавали свій досвід буковинцям двічі Герої Соціалістичної Праці М. О. Посмітний, Г. Є. Буркацька, Є. О. Долинюк, О. В. Гіталов, хлібороби Рязанської області та Молдавської РСР.

Область підтримує наукові та культурні зв'язки з багатьма містами й селами соціалістичних країн. Добре працює обласне відділення Товариства радянсько-

[1] Газ. «Радянська Буковина», 28 лютого 1968 р.

Масові спортивні виступи в Чернівцях на честь 50-річчя Радянської влади. 1967 р.

Святкування Дня працівника сільського господарства в Чернівцях. 1966 р.

Виступ Буковинського ансамблю пісні і танцю. 1966 р.

румунської дружби, яке має на 48 підприємствах, в колгоспах і установах своїх членів. Вони організовують виставки, лекції, доповіді, вечори відзначення ювілейних дат, листуються з відповідними установами, організаціями і колективами трудящих. Дружбу між радянським і румунським народами відбито і в працях науковців Чернівецького державного університету. Газети «Радянська Буковина», «Зориле Буковиней», «Молодий буковинець» систематично друкують матеріали про Соціалістичну Республіку Румунію.

Багато спеціалістів області беруть участь у поданні наукової та технічної допомоги народам зарубіжних країн.

Партія і уряд високо оцінили трудову доблесть буковинців. За успіхи в розвитку соціалістичної економіки і культури в зв'язку з 50-річчям Великої Жовтневої соціалістичної революції Чернівецькій області та колгоспу ім. Суворова Новоселицького району вручено на вічне збереження пам'ятні Червоні прапори ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС. Колгосп ім. Леніна Кіцманського району нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Колективам фабрики художніх виробів ім. Ю. Федьковича та чернівецького магазину «Світанок» вручено пам'ятні Червоні прапори ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР та Укрпрофради.

Великі досягнення в розвитку економіки стали міцною базою піднесення матеріального добробуту і культурного рівня населення. Це знайшло відображення у величезних асигнуваннях на соціально-культурні потреби. Тільки за післявоєнні роки вони зросли більш ніж у 8 разів[1]. Із загальної суми бюджетних коштів у 1968 році близько 78 проц. пішло на соціально-культурні потреби населення. На виплату пенсій і грошової допомоги багатодітним та одиноким матерям у 1967 році виділено 20,8 млн. карбованців.

Показником швидкого зростання купівельної спроможності населення на основі підвищення заробітної плати і росту доходів у колгоспників є розширення товарообороту. Порівнюючи з 1940 роком, він у 1967 році зріс у 25 разів. Потреби населення задовольняються не тільки через широку мережу державних і кооперативних торговельних підприємств, але й шляхом дальшого вдосконалення ринкової торгівлі. До возз'єднання люди купували лише хліб, сіль, гас та інші предмети найпершої життєвої необхідності, а тепер все частіше — мотоцикли, меблі, радіоприймачі, телевізори тощо.

Важливим показником зростання добробуту є також збільшення вкладів населення в державні ощадні каси. За Радянської влади вони зросли у 112 разів, а мережа ощадних кас розширилася в 9 разів[2]. Державні ощадні каси є тепер майже в кожному селі.

Однією з найважливіших проблем є житлове будівництво. Старожили добре

Делегація Чернівецької партійної організації на XXIII з'їзді КПРС. 1966 р.

[1] Газ. «Радянська Буковина», 23 грудня 1967 р.
[2] Журн. «Економіка Радянської України», 1966, № 12, стор. 13.

Передовики сільського господарства Чернівецької області, нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу. 1966 р.

пам'ятають, який убогий вигляд мала колись буковинська оселя: низенька хатка з підсліпуватими віконцями, солом'яною стріхою і, як правило, без димаря. Лише з приходом Радянської влади настав кінець солом'яним стріхам. Наче писанки, стоять у зелених садках будинки, покриті черепицею, шифером, бляхою. Дедалі більше стає в селах багатоквартирних двоповерхових котеджів, красивішають оселі колгоспників, сільської інтелігенції. Сучасні новобудови не тільки просторі, але зі смаком оформлені, гарно оздоблені різьбою, живописним орнаментом. Чепурними виглядають засклені веранди, ганки.

За століття до возз'єднання в селах краю будували в середньому по 249 хат на рік, а тепер 2300—2700. Споруджують не тільки житлові будинки, а й господарські приміщення артілей. Всюди виростають нові школи, клуби, лікарні, дитячі садки, крамниці, готелі, їдальні, кафе. Буковинське село оновлюється, набирає вигляду міста, красивішає, молодіє.

Водночас швидко розгортається і міське будівництво. За рахунок фінансування держави та кооперативних установ у містах і селищах міського типу за 1946—1968 роки збудовано понад мільйон кв. метрів житла[1].

Справжня революція відбулася на Радянській Буковині і в галузі охорони здоров'я. В 1939 році тут було лише 20 лікарень і працювали 128 лікарів. Медична допомога була платною, недоступною широким народним масам. Дуже поширеними були інфекційні, венеричні хвороби, туберкульоз.

З возз'єднанням краю з Радянською Україною становище різко змінилося. Уже в другій половині 1940 року кількість лікарів на 10 тис. населення зросла з 1,6 до 6,9. Після війни мережа закладів охорони здоров'я була швидко відновлена і продовжувала розвиватись. Тепер навіть у найвіддаленіших місцях області є лікарні, амбулаторії або акушерські пункти. У містах і селах працює 2211 лікарів. Серед медпрацівників 7 заслужених лікарів УРСР, 50 нагороджено орденами і медалями СРСР.

[1] «Экономическая газета», № 35, серпень 1967 р.

Для лікування трудящих дедалі інтенсивніше використовуються місцеві джерела мінеральних вод. У Чернівцях, Брусниці та Щербинцях побудовано водолікарні. В селі Валя Кузьминій відкрито пансіонат і будинок відпочинку «Вогник Буковини», у Виженці — будинок відпочинку «Зелені пагорби».

Популярною на Північній Буковині стала фізична культура. Близько 230 тис. трудящих є членами фізкультурних колективів. Ряд спортсменів брав участь у міжнародних змаганнях і Олімпійських іграх. Майстер спорту СРСР А. Г. Кривошеєв виступав на XV—XVII Олімпійських іграх.

На Північній Буковині створилися сприятливі умови для дальшого розвитку культурного життя, яке піднесено на небачену раніше височінь. Соціалістична культура оновленої землі стала справді загальнонародною, вона відповідає інтересам трудящих мас, розвивається у нерозривному творчому єднанні з багатющою культурою всіх народів Радянської Вітчизни, збагачується за рахунок кращих надбань людства і вносить свою скромну частку до мистецької скарбниці.

Запорукою цьому є широка мережа освітніх і мистецьких закладів. Виховання майбутнього творця матеріальних і духовних цінностей починається з школи. В області їх числиться 494, ними охоплено 139,9 тисяч дітей. У школах працює 9048 учителів. Серед них — 17 заслужених вчителів школи УРСР, 110 орденоносців, 422 відмінники народної освіти. Діють палаци піонерів, дитячі технічні станції, піонерські табори.

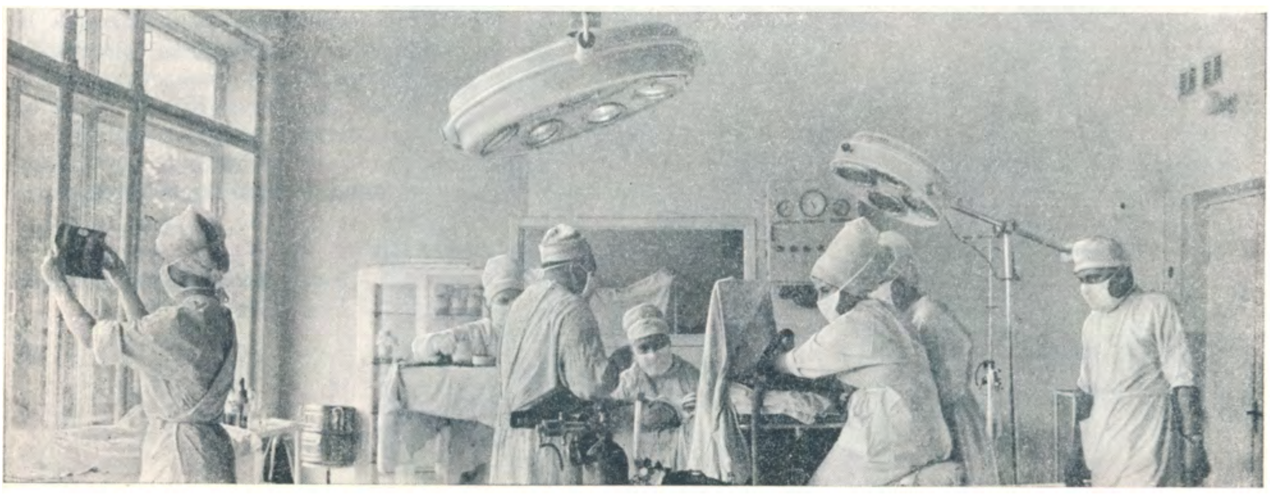
В області є 3 вузи (університет, медичний інститут, філіал Київського торговельно-економічного інституту) і 19 середніх спеціальних учбових закладів. Вони мають просторі учбові приміщення, лабораторії з сучасним обладнанням, численних висококваліфікованих спеціалістів. З 630 викладачів вузів — 345 докторів і кандидатів наук, трьом з них — К. М. Леутському, Б. Л. Радзіховському, А. Г. Самойловичу присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки УРСР.

У вищих і середніх спеціальних навчальних закладах навчається 26,9 тис. студентів. З розрахунку числа студентів на 10 тис. населення Чернівецька область випередила Францію у 2, Англію — у 2,4, Швецію — у 4,3 раза. Чимало буковинської молоді здобуває середню спеціальну й вищу освіту поза межами краю і республіки. В 11 професійно-технічних училищах і школах оволодівають фахом 5100 юнаків і дівчат.

Центрами культурно-освітньої роботи стали будинки культури і клуби. Їх уже в області 410. Для значної частини з них побудовано нові приміщення з місткими залами для глядачів, з добре обладнаними сценами, кімнатами для роботи гуртків художньої самодіяльності. Тут є стаціонарні кіноустановки (всього їх 501), що дає можливість демонструвати в кожному селі по кілька сеансів на тиждень.

Бібліотек різного типу в області — 1122 з книжковим фондом 8,6 млн. томів. Крім цього, багато трудящих мають свої власні бібліотеки. Зараз на Північній Буковині не знають такої хати, де б не було книжки, газети, журналу. Трудящі

В обласній лікарні. 1968 р.

в 1968 році передплачували 620 388 примірників періодичних видань, що становить 860 примірників на 1 тис. населення. Всі міста і села радіофіковані, у всіх районних центрах і більших селах є телефонні станції. Дедалі ширше входить у побут телебачення.

Все більше зростає вага області у мистецькому житті республіки. Провідним колективом і одним з кращих в республіці є Чернівецький обласний музично-драматичний театр ім. О. Ю. Кобилянської, який здобув популярність у всьому Радянському Союзі. Театр зумів створити своє самобутнє обличчя виставами про минуле й сучасне життя Буковини. В його репертуарі — п'єси радянських драматургів, вітчизняних і зарубіжних класиків.

Успішній роботі театру сприяла багаторічна творча діяльність народного артиста СРСР В. С. Василька, народних артистів УРСР Б. А. Борiна, В. К. Сокирка, П. Г. Михневича, Г. Я. Янушевич, Ю. О. Величка, заслужених артистів республіки П. Я. Столяренка-Муратова, Р. Б. Раїсової, В. В. Безпольотової, Ю. С. Козаковського, К. Г. Артеменка, М. О. Ананьєва, В. І. Зимньої, В. А. Жихарського, В. Г. Галл-Савальської, А. П. Пономаренка та інших. Склад колективу поповнився талановитою молоддю.

Гідно представляє мистецтво області Буковинський ансамбль пісні і танцю, художнім керівником якого є композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР А. М. Кушніренко. Особливого успіху здобули його виступи під час гастролей по Радянському Союзу. У складі філармонії працює також кілька концертних груп. Тут виступає заслужена артистка УРСР С. Л. Сіді-Таль.

На Північній Буковині живе й трудиться чималий загін журналістів і письменників. Вони активно співробітничають в обласних газетах «Радянська Буковина», «Зориле Буковиней», «Молодий буковинець», у районних і багатотиражних газетах, загальний тираж яких становить 169 тис. примірників.

З 1958 року в Чернівцях працює відділення Спілки письменників України, з якого вийшло чимало письменників. Це, зокрема, народна поетеса Параска Юхимівна Амбросій — автор книг «Буковинські співанки», «На сонячній дорозі», «Квітує моя Буковина». Народ полюбив її вірші, бо вони, як висловився Максим Рильський, «прості, як земля, і як земля на все хороше чуйні». Її поезії перекладені російською, білоруською, грузинською та іншими мовами, покладені на музику; вони стали піснями. Твори П. Амбросій знайшли широкий відгук в серцях народних мас, долетіли й до земляків, що в пошуках кращої долі за часів австрійської і румунської окупації опинилися за океаном.

Відомі своїми віршами поети М. М. Ткач, В. І. Левицький, В. Д. Колодій, В. Г. Демченко. Першому з них належать слова пісні «Марічка», «Ой не ріж косу»,

Виступ буковинських танцюристів у Москві. 1964 р.

«Ясени». Серед прозаїків добре зарекомендували себе М. Г. Івасюк, В. С. Бабляк, М. І. Бурбак, Х. Г. Меламуд. Роман В. Бабляка «Вишневий сад» розповідає про зміни, що сталися в житті і свідомості трудящих західних областей України за роки Радянської влади. Він витримав кілька видань українською мовою, його перекладено російською. Змужніння літературних талантів краю дало можливість створити 1958 року обласне відділення Спілки письменників України, а в 1959 році — відділення Спілки журналістів СРСР[1].

Народна поетеса П. Ю. Амбросій. 1966 р.

З студії «Художник Буковини», створеної в серпні 1944 року, виріс загін майстрів пензля. Вони об'єднані в обласне відділення Спілки художників УРСР. На чолі відділення тривалий час стояв найстаріший художник Північної Буковини, заслужений діяч мистецтв УРСР К. В. Дзерджик. До сім'ї художників входять заслужені діячі мистецтв УРСР І. М. Беклемішева та О. С. Плаксій, І. О. Холоменюк, П. Ф. Борисенко, В. М. Симоненко та інші. Визнання громадськості республіки заслужила ленініана В. М. Симашкевича, історичні роботи Я. О. Очеретька, графіка М. І. Молдавана і Л. О. Копельмана. Відповідальним творчим звітом художників стала виставка їх робіт, присвячена 50-річчю Великого Жовтня.

Поряд з професіональним мистецтвом успішно розвивається самодіяльна творчість трудящих. У 1967 році працювало 2909 аматорських гуртків, які охоплювали 45 тис. чоловік. Їх силами було проведено 17 450 концертів та вистав. В області організовано 345 агіткультбригад.

У самодіяльності беруть участь обдаровані трудівники полів і заводів, які часто не поступаються майстерністю перед професіоналами. Відомий співак — народний артист СРСР Дмитро Михайлович Гнатюк і популярний кіноактор, заслужений артист УРСР Іван Васильович Миколайчук прийшли у велике мистецтво з буковинської самодіяльності. Буковинські самодіяльні митці виступають не лише на обласних та республіканських оглядах. Схвалення москвичів, наприклад, здобули виступи народного ансамблю колгоспу ім. Леніна села Топорівців Новоселицького району, співачки С. М. Ротар і музиканта Ф. К. Коптаря з його інструментальним ансамблем із села Костичан, працівника бібліотеки Чернівецького університету І. О. Карпенко. Оперна студія Чернівецького палацу працівників легкої промисловості давала вистави на сцені Кремлівського театру, здобула диплом 1-го ступеня і Золоту медаль всесоюзного фестивалю, присвяченого 50-річчю Великого Жовтня.

Буковинські митці не лише виконавці, а й творці свого репертуару. У співдружності поетів з композиторами, які об'єднуються навколо обласного Будинку народної творчості, народилися пісні, що здобули собі широку популярність: «Марічка» і «Очі волошкові» заслуженого діяча мистецтв УРСР С. О. Сабадаша, «Орденоносна Буковина» заслуженого діяча мистецтв УРСР А. М. Кушніренка, «Черемшина» і «Смерічки» заслуженого працівника культури УРСР В. П. Михайлюка, «Знаменний день» Г. Ф. Шевчука та інші.

Буковина здавна славиться килимарством, вишиванням, різьбярством. Ці види народного мистецтва за радянських часів досягли ще більшого розквіту. Роботи заслуженого майстра народної творчості, вишивальниці П. Ф. Клим, заслуженого

---

[1] О. Губар, С. Дігтяр, О. Романець, Л. Чернець. Літературна Буковина. К., 1966, стор. 68—71.

майстра народної творчості, різьбяра Т. П. Герцюка, художника-орнаменталіста Г. О. Гараса, різьбяра В. Ф. Шевчука неодноразово експонувалися на республіканських, всесоюзних і міжнародних виставках. Відомі своїми роботами ще інкрустатор меблів К. Павельчук, майстер лозоплетіння І. Алайба, скульптор М. Іосипенко.

Партійні організації і радянські органи області підтримують і заохочують до творчої діяльності митців професіоналів і самодіяльних майстрів. Через пресу і виставки популяризуються їхні роботи. Двадцятьом колективам художньої самодіяльності присвоєно звання народних. Серед них 7 театральних, 6 танцювальних, 2 хорові, 5 оркестрових. Почесного звання заслужених працівників культури УРСР удостоєні керівники танцювального ансамблю села Топорівки Т. І. Подорожний, хору Вашковецького Будинку культури В. П. Михайлюк, ансамблю пісні і танцю Чернівецького медичного інституту М. А. Поморянський.

На чолі творчої праці трудівників області в боротьбі за виконання завдань комуністичного будівництва стоїть обласна партійна організація (перший секретар обкому О. С. Григоренко). Вона об'єднує 984 первинні організації і налічує понад 32 тис. комуністів.

Обласна партійна організація проводить велику роботу по вихованню трудящих у дусі дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму, здійснює керівництво Радами, профспілками, комсомолом та іншими громадськими організаціями. Активність широких мас дедалі набирає багатогранної діяльності. 9390 кращих людей є депутатами Рад, понад 96 тис. трудящих перебуває в профспілках, 80 тис. у Ленінському комсомолі.

Особливу увагу партійна організація приділяє вихованню молодого покоління. Через комсомольські організації юнаки й дівчата міст і сіл залучаються до активної участі в комуністичному будівництві. На революційних бойових і трудових традиціях старшого покоління виховують у них почуття відповідальності за доручену справу, озброюють життєвим досвідом, гартують мужність і стійкість у боротьбі за народні інтереси.

У творчих звершеннях трудящих області є незаперечна заслуга юнаків і дівчат. У промисловості й сільському господарстві, в усіх сферах матеріального виробництва працюють майже 40 тисяч комсомольців. Понад 2000 комсомольців області виїздили в степи Казахстану освоювати цілинні землі, 2800 — брали участь у будівництві шахт Донбасу. Молодь висуває із своїх лав сотні новаторів виробництва.

Чарівний щасливий край — сьогоднішня орденоносна Чернівецька область. Широкі перспективи відкриваються перед нею в найближчі роки, буде здійснена грандіозна програма будівництва. Стануть до ладу нові промислові підприємства, ще вищого розквіту набере сільське господарство, будуть вкладені великі кошти на поліпшення комунально-побутових умов населення, розвиток науки і культури.

В сузір'ї народів-братів Радянського Союзу трудящі Північної Буковини під керівництвом Комуністичної партії далі йтимуть по шляху творчого прогресу до вершин людського щастя.

Г. С. ІВАНУШКО, В. М. КУРИЛО,
Н. Й. СИРОТА

ЧЕРНІВЦІ́

Чернівці — місто обласного підпорядкування, центр Чернівецької області, один з великих промислових і культурних центрів Радянської України. Вузол залізничних, автомобільних шляхів та авіаліній. Розташовані на обох берегах ріки Прут, поблизу Карпатських гір. Відстань від Чернівців до Києва — 600 км. Територія сучасного міста 9940 га. Населення — 177,5 тис. чоловік. Адміністративно поділяється на три райони: Ленінський, Першотравневий і Садгірський.

Територія, на якій розміщені Чернівці, була заселена вже в добу пізнього палеоліту (40—13 тис. років тому). Про це свідчать стоянки мисливців на мамонта, виявлені на околицях міста — Садгорі (урочище Козацька Гора) та Червоному.

В передмістях Чернівців — Горечі, Рогатці, Рогізній, Червоному та на Сторожинецькій вулиці виявлено поселення трипільської культури (IV—III тисячоліття до н. е.). У Червоному (урочище Могила) розкопано ще поховання доби бронзи (II тисячоліття до н. е.). В добу раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) існували поселення на Горечі, Каличанці і Рогізній та городища на Винній горі (вулиця Декабристів) і на Новій Жучці (урочище Шанці).

З давніх-давен на території міста жили слов'янські племена. Рештки ранньослов'янських поселень рубежу нашої ери виявлені в Рогізній і Горечі. Ранньослов'янські пам'ятки II—V століть н. е. (черняхівська культура) знайдено на обох берегах річки Клокучки (передмістя Червоне), на правому березі річки Рудої (Руська вулиця) та на Рогатці[1]. Про те, що тут жили слов'яни і в період Київської Русі, свідчать поселення IX—XI століть у Горечі, Садгорі і на горі Цецино.

---

[1] Л. Новицький, Б. Тимощук. Чернівці. Довідник-путівник. Чернівці, 1959, стор. 75, 76; Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 116. М., 1964, стор. 187, 194.

За народними переказами Чернівці засновано в долині лівого берега ріки Прут. Там збереглися і руїни давнього міста, вивчення яких показало, що Чернівці почали свій розвиток з древньоруської фортеці, збудованої галицькими князями в II половині XII століття. Рештки цієї фортеці — земляний вал і рови — знаходяться в північно-західній околиці міста — Ленківцях.

Стародавні Чернівці (XII—XIII століття) складалися з трьох частин: дерев'яно-земляної фортеці, в якій жила військово-торговельна знать, укріпленого посаду, де зосереджувалась основна маса міського населення, і неукріплених селищ (Ленківці, Совиця), що примикали до міста.

Міську цитадель оточував високий земляний вал, поверх якого йшла, захищена дерев'яною стіною, бойова площадка. Остання використовувалась для спостереження та обстрілу ворога під час оборони. Навколо оборонного валу проходив рів завширшки 14 м, наповнений водою. У внутрішньому дворі фортеці розкопано рештки жител воїнів і феодальної знаті. У цих житлах знайдено залізні стріли, шпори, глиняний посуд місцевого виробництва за зразками східного походження, жіночі прикраси (намисто, браслети, підвіски), зроблені з скла, срібла, бронзи і янтарю, інструменти для письма, численні побутові та інші речі XII—XIII століть.

На території посаду, площею понад 30 га, виявлено рештки залізоробного й гончарного ремесла, розкопано останки дерев'яних будинків, знайдено інструменти ковалів і теслярів[1].

Є припущення, що назва «Чернівці» походить від старослов'янського слова «черн», тобто «чорного города» (Чорнограда). Це, очевидно, пов'язано з тим, що оборонні стіни були споруджені із землі та дубового дерева і мали чорний вигляд[2].

Чернівецька фортеця перестала існувати в середині XIII століття. Деякі дослідники твердять, що вона була спалена в 1259 році, коли татарський воєвода Бурундай зажадав від князя Данила Романовича зруйнувати всі фортеці Галицької Русі[3]. Після цього місто поступово спустіло.

Мешканці зруйнованого міста в долині Пруту заснували нове місто — на протилежному правому березі ріки. Це підтверджується археологічними дослідженнями. На високому правому березі Пруту, де зараз розташована Волгоградська вулиця, виявлено рештки поселення XIV—XV століть[4]. Вперше назва міста згадується у феодальній грамоті від 8 жовтня 1408 року[5].

З середини XIV століття до 1774 року Чернівці входили до складу Молдавської держави. В XIV—XVI століттях через місто проходив важливий торговий шлях із Львова (Польща) в Сучаву (Молдавія). Він зв'язував Північно-Західну Європу з південними та східними країнами. У Чернівцях знаходилась таможня по збору мита з товарів, які ввозились або вивозились з Молдавії. Тут кожен купець мав сплачувати «черновское мыто», брати «печать» від митника, тобто розписку, яка б підтверджувала, що з ним немає «заповедных товаров» (заборонених до вивозу). Львівські купці через Чернівці везли в Молдавію західноєвропейські товари (сукно, шовк, прикраси, зброю), а вивозили звідти худобу, шкіру тощо[6].

Чернівці вважались власністю молдавського господаря і були центром Чернівецького повіту. На чолі міста й повіту стояв староста, який підтримував дипломатичні відносини з Польщею, мав судейську владу, завідував стягненням податків.

---

[1] «Советская археология», 1959, № 4, стор. 250—257.

[2] Існують ще інші припущення щодо походження назви «Чернівці». Наприклад, від прізвища Чорний, від назви «Чорний люд». Ю. О. Карпенко. Топонімія центральних районів Чернівецької області. Чернівці, 1965, стор. 71, 72.

[3] «Вопросы истории», 1964, № 5, стор. 214, 215.

[4] Б. Тимощук. Дорогами предков. Ужгород, 1968, стор. 20.

[5] M. Costăchescu. Documentele Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. 2, Iaşi, 1932, стор. 630—633.

[6] R. F. Kaindl. Geschichte von Czernowitz. Czernowitz, 1908, стор. 19, 20.

Старостами призначались лише знатні бояри. В разі відсутності старости його функції виконував митник. У Чернівцях жила прикордонна варта — калараші, яка несла службу по охороні кордону з Польщею[1].

Завдяки вигідному розташуванню Чернівців на шляху Львів — Сучава і недалеко від кордону місто в XV—XVI століттях стає важливим торговельним центром. Чернівецький ярмарок збирав велику кількість купців з різних країн. Вони купували тут худобу і продукти тваринництва. В 1587 році в Чернівцях було продано 30 тис. голів великої рогатої худоби[3]. Ярмаркова площа міста за традицією розташовувалась на лівому березі Пруту, в Ленківцях.

Чернівці довго залишались великим митним пунктом. Мита орендували купці і бояри, які від цього одержували чимагі прибутки.

Ремесла в місті розвивалися слабо. В 1618 році згадується лише 5 ремісників[3]. Значні площі міської землі були зайняті під пасовиськами, вигонами, левадами. Вони використовувалися для ведення тваринництва, городництва, садівництва та інших галузей сільського господарства.

Основним населенням міста були українці. Про це писав у своєму щоденнику двірський секретар трансільванського князя Лестар Дьюлафі, який проїжджав через Чернівці у 1577 році[4].

У XVII столітті економічний розвиток Чернівців занепадає. Молдавія опинилася під владою султанської Туреччини (в 30-х роках XVI століття). Місто зазнавало постійних спустошень під час феодальних воєн. У 1497, 1509, 1531 і 1688 роках його палили й грабували польські війська, в 1476 і 1714 роках — турецькі і в 1626, 1646, 1650, 1672 роках — татарські орди[5]. Тому й закономірно, що в XVII і першій половині XVIII століття Чернівці являли собою невеликий населений пункт, який мало чим відрізнявся від села. В 1762 році єзуїт Йосип Боскович, відвідавши місто, писав, що в ньому нараховувалось менше 200 дерев'яних будинків, вкритих соломою та очеретом. З цього можна зробити висновок, що в Чернівцях тоді проживало не більше тисячі чоловік населення. Будівлі розташовувались навколо природного джерела, відомого під назвою Турецька криниця, вздовж берега невеличкої річки, яка протікала на місці нинішньої вулиці Богдана Хмельницького.

До Чернівців належали навколишні села: Гореча, Каличанка, Клокучка, Роша. Їх мешканці відробляли панщину на користь міста, платили десятину, несли сторожову службу.

За своїм соціальним складом жителі міста поділялися на кілька груп. Купці, лихварі, бояри належали до міської знаті. Найбільш безправною частиною населення була міська біднота. На неї лягав основний тягар податків.

Міщани зобов'язані були утримувати адміністрацію, армію, церкву, вносити соляний і сімейний податки, платили за ввіз і вивіз товарів, виділяли коней для поштових перевозок тощо. Вони також сплачували десятину від свиней і бджіл[6].

Не витримуючи жорстокої експлуатації, бідняки міста тікали в буковинські ліси і Карпатські гори, де вливалися в загони опришків. В Чернівецькому повіті особливо прославився загін опришків під керівництвом Детинки, який діяв у 50-х роках XVII століття[7].

Посиленню антифеодальної боротьби в Чернівцях сприяли українські козаки. В роки визвольної війни українського народу під керівництвом Богдана Хмельниць-

---

[1] Газ. «Буковина», 6 січня 1909 р.

[2] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 181.

[3] Вісті Чернівецького відділу Географічного товариства СРСР, вип. 1. Чернівці, 1958, стор. 118.

[4] D y u l a f i Lester. Főfjeguzossi 1565—1605. Monumente Hungarise Historica. Vol. 31. Budapesta, 1881, стор. 20.

[5] F. Z i e g l a u e r. Der Zustand der Bukowina. Wien, 1888, стор. 93—112.

[6] R. F. K a i n d l. Geschichte von Czernowitz. Czernowitz, 1908, стор. 16—18.

[7] M. C o s t i n. Opere. Bucureşti, 1958, стор. 167.

Герб міста Чернівців. 1784 р.

Печатка Чернівецького магістрату другої половини XIX століття.

кого проти польської шляхти запорізькі козаки були в місті двічі: в 1650 і 1653 роках. Під час першого молдавського походу в 1650 році козаки разом з міщанами знищили двори чернівецьких феодалів Стефана Моргулецу і Мирона Чоголі[1].

У XVIII столітті чернівчани не раз зустрічали російських воїнів як визволителів. Вони вперше тут побували у 1709 році, після розгрому шведів під Полтавою. Переслідуючи ворога, російські воїни підійшли до кордонів Молдавії, по Дністру і Черемошу зайняли оборону, щоб не допустити шведського короля Карла XII в Польщу. Недобиті шведські загони з дозволу турків розташувалися на околиці Чернівців, грабували населення, відбирали хліб, худобу, коней, запровадили нові податки. Буковинці звернулися тоді по допомогу до росіян. Місцеві провідники привели з Кут до Чернівців близько 4 тис. російських солдатів, які розгромили шведські загони біля села Михальча і гори Цецино.

В 1739 році російські війська завдали поразки турецькій армії у Ставчанській битві під Хотином і визволили Чернівці[2]. Однак тільки в 1769 році, завдяки перемозі російської армії у війні з Туреччиною (1768—1774 рр.), турецькі поневолювачі були остаточно вигнані з Буковини.

Скориставшись тим, що, згідно з Кючук-Кайнарджійським мирним договором, російські війська в 1774 році були виведені з Буковини, край загарбала австрійська монархія.

Життя трудящих Чернівців, як і всієї Буковини, за часів панування австрійських окупантів не поліпшилось, а дедалі погіршувалось. Хоч австрійська монархія обіцяла вжити заходів щодо обмеження панщини, дати привілеї міському населенню, але це були пусті балачки. Соціальний і національний гніт з роками посилювався, міська біднота терпіла від голоду й нужди.

За своїм соціальним складом населення Чернівців було різнорідним. Тут жили ремісники, селяни, купці, духовенство, бояри, чиновники. В 1775 році в місті нараховувалось 48 селянських і 6 боярських сімей, 114 чиновників і 10 священиків. Згідно з переписом 1779 року, в Чернівцях було 24 кравці, 24 хутровики, 22 шевці, 6 гончарів, 5 пекарів, 7 м'ясників, 3 пивовари, 4 годинникарі, 3 столяри, 3 теслярі, 2 зброярі, 2 ткачі, 1 ювелір, 1 слюсар, 1 будівельник, 1 скляр, 1 трубочист, 2 шкіряники, 63 торговці. Ремісники обслуговували потреби не лише міста, а й навколишніх сіл. Вони виробляли одяг, взуття, будівельні матеріали, харчові продукти.

З 1783 року почали створюватись ремісничі цехи. Через 20 років їх у Чернівцях було 12. Тринадцятий цех об'єднував художників, годинникарів, малярів, друкарів, ювелірів і токарів по дереву[3].

В II половині XVIII століття інтенсивніше зростає промисловість. На Пруті будуються водяні млини, виникають цегельні заводи. Ці заводи розміщалися, переважно там, де тепер проходить Руська вулиця і міститься філармонія.

Пожвавлювалась і торгівля. З 1786 року в Чернівцях, на території нинішньої Радянської площі, щороку влаштовувався Петрівський ярмарок, який тривав два

---

[1] F. A. Wickenhauser. Bochotin oder Geschichte von Czernäuz. Wien, 1874, стор. 36.
[2] Е. Шульман. Русско-молдавское боевое содружество (1735—1739). Кишинів, 1962, стор. 35.
[3] R. F. Kaindl. Geschichte von Czernowitz. Czernowitz, 1908, стор. 191.

тижні. На ньому продавали овець, коней, велику рогату худобу, різноманітні коштовні речі. Сюди приїжджали купці з різних країн Європи. В 1788 році в Чернівцях налічувалось 20 корчем і 15 пивних.

Економічному зростанню Чернівців сприяло перетворення їх в адміністративний центр краю. В 1786—1849 роках місто було центром Чернівецької округи, що входила до складу провінції Галичини. Коли в 1849 році Буковину виділили в окрему провінцію, то Чернівці стали крайовим містом. Проте воно залишалось невпорядкованим, тут не вистачало води, яку доводилось привозити з Пруту.

Лише наприкінці XVIII століття в місті почали зводити перші кам'яні будинки. Їх споруджували у південній частині Чернівців, що дістала назву «Верхнього міста». В 1855 році відкрито телеграф.

Хоч Чернівці розросталися, але вони довго залишалися невпорядкованими. Через недостатню кількість водосточних канав під час великого дощу територія старого міста затоплювалась. В долині Пруту, де тепер розкинулись корпуси машинобудівного заводу й будівлі залізничного вокзалу, були непролазні болота з хащами низького чагарника. А на місці нинішнього драматичного театру шумів густий ліс, і в зимові ночі звідти доносилось виття вовків. Люди ходили по дрова зі зброєю в руках. Першу лазню в місті відкрили лише в 1830 році.

Значна частина міського населення була неписьменною. Під документом за 1741 рік знатні люди міста замість підписів ставили відбитки пальців. В іншому документі, датованому 1762 роком, стоять відбитки пальців старости. В 1780 році на все місто працювала лише одна початкова школа, в якій вчили писати й читати за молдавським псалтирем. У 1783 році відкрито тривіальну школу, в ній навчали читати, писати й рахувати німецькою та молдавською мовами. Згодом відкрились школи з німецькою і польською мовами викладання. В 1869 році на 34 тис. жителів припадало 6 шкіл і 26 учителів[1]. З 1808 року в Чернівцях почала діяти гімназія.

В Чернівцях збереглося кілька архітектурних пам'яток часів феодалізму. Найдавнішою з них є дерев'яна Миколаївська церква, побудована в 1607 році. Вона складена з дубових брусів і вкрита шатровим гонтовим дахом. Церква дуже нагадує селянські хати, і тільки маківки з хрестами вказують на її справжнє призначення. В Чернівцях є також дерев'яна церква XVIII століття. На околиці міста Горечі розташована Георгіївська церква, споруджена в 1766 році. Її внутрішні стіни вкриті давніми фресками. Самі стіни дуже товсті (1,0—1,4 м) і мають елементи оборонного характеру — маленькі вікна-бійниці[2].

В першій половині XIX століття місто забудовується значно швидше. Більше з'являється громадських та адміністративних будинків. У 1813—1817 рр. споруджено приміщення гімназії (сучасна школа № 1). В 1830 році відкрито народний сад (нині парк культури і відпочинку ім. Калініна). За проектом архітектора Андрія Микулича в 1843—1847 роках збудовано міську ратушу[3]. Головний фасад споруди — зразок використання класичних форм. На фоні стіни виступають плоскі пілястри, які підкреслюють головний вхід. Будівля завершується високою стрункою баштою з шпилем.

Звістку про революцію 1848 року чернівчани зустріли з великою радістю. З цієї нагоди 22 березня в місті відбулась народна маніфестація. Під звуки музики сотні

Миколаївська церква у Чернівцях. Пам'ятка архітектури 1607 р.

[1] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 36—75.
[2] Ю. Ф. Хохол, Ю. С. Ковальов. Чернівці. Історико-архітектурний нарис. К., 1966, стор. 12—14, 19—21.
[3] Там же, стор. 23—26.

людей, прикріпивши до капелюхів синьо-червоні стрічки свободи, пройшли вулицями міста[1].

Демонстрації відбулись і в наступні дні. Вони часто супроводжувались биттям вікон в будинках реакціонерів. Була створена національна гвардія. У жовтні 1848 року демократична частина жителів міста послала групу добровольців на допомогу повсталим робітникам Відня.

Революція 1848 року ліквідувала в Австрії кріпосне право і відкрила шлях для розвитку капіталізму. В Чернівцях у II половині XIX століття з'являється кілька підприємств по переробці сільськогосподарської продукції: пивзавод, паровий млин, спиртозавод. В цей же час були збудовані тартак, кафельна фабрика, електростанція. Як і раніше в економіці міста основна роль належала кустарним промислам. За даними перепису 1895 року у Чернівцях налічувалось багато дрібних підприємств, на яких працювало 2566 робітників[2].

Але поступово відбувалась концентрація виробництва. В 1902 році в місті вже було 17 підприємств, на кожному з яких працювало понад 20 робітників. Найбільшими вважалися: цегельний завод (122 робітники), пивзавод (91 робітник), два млини (55; 70 робітників)[3].

В 1910 році в місті було 2140 ремісників, в т. ч. 346 кравців, 193 шевця, 106 ковалів, 30 слюсарів, 25 електротехніків, 14 ювелірів[4].

Важлива роль в економіці міста належала торгівлі. В 1910 році тут жило 1402 торговці. Крім Петровського ярмарку (тривав 2 тижні), щопонеділка, середи і п'ятниці відбувалися базари. З Чернівців до різних країн світу щороку вивозилося близько 18 тис. вагонів лісоматеріалів. На експорт ішли ще хліб, худоба, продукти тваринництва, фрукти.

В кінці XIX століття в Чернівцях створюються монополістичні об'єднання і торгово-фінансові банки — філіали австрійських та іноземних капіталістичних об'єднань. Найбільшими були філіали Англо-Австрійського банку (створений у 1863 році), Віденського банківського союзу (1904 р.), Галицького іпотечного банку у Львові (1867 р.). Вони зосередили в своїх руках основні ланки економіки й торгівлі краю.

В 1850 році створюється Чернівецька торговельна палата, а в 1877 році — Чернівецька торговельна біржа. Вони здійснювали внутрішні і зовнішні торговельні операції Буковини[5].

Відповідно до розширення промисловості й торгівлі зростає кількість населення. Якщо в середині XIX століття в місті жило трохи більше як 20 тис. чоловік, то в 1900 році — 67 622 чоловіка. Зростання населення в основному відбувалося за рахунок напливу німецьких, польських і румунських колоністів. Крім того, сюди переселялися євреї, переважно торговці. Процент українського населення постійно зменшувався. В 1910 році з 86 тисяч жителів міста українців було лише 11 тисяч, або менше 13 процентів[6].

З розвитком господарства і збільшенням населення в місті зводилися нові квартали, споруджувалися будинки. Щоб зосередити на невеликих клаптиках землі якнайбільше жителів і одержати від них якнайбільше прибутків, капіталісти будували 4—5-поверхові будинки з маленькими двориками-колодязями, без зелені й сонця. При цьому ігнорувалися вимоги санітарії і гігієни. Протягом 1895—1912 рр. було побудовано водогінну та водозабірні споруди, а в 1897 році прокладено трамвайну колію.

---

[1] Революции 1848—1849 гг., т. 1. М., 1952, стор. 419.

[2] Вісті Чернівецького відділу Географічного товариства СРСР, вип. 1, стор. 125.

[3] О. О. Нестеренко. Розвиток промисловості на Україні, ч. II. К., 1962, стор. 496.

[4] I. E. Toroutiu. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1916, стор. 230—237.

[5] Вісті Чернівецького відділу Географічного товариства СРСР, вип. 1, стор. 126, 127.

[6] I. Gronich. Album von Czernowitz. Czernowitz, 1925, стор. 3—13.

Поряд з житловими будинками з'являлися визначні споруди. Серед них: резиденція буковинських митрополітів (збудована в 1862—1882 рр. за проектом архітектора Йосифа Главки), кафедральний собор (1844—1864 рр., архітектор Рояль), вірмено-католицька церква (1869—1875 рр., архітектор Й. Главка), залізничний вокзал (1905—1908 рр.), вчительська семінарія (1882—1883 рр.), міський театр (1904—1905 рр., архітектори Ф. Фелькнер і Г. Гельмер), концертний зал музичного товариства (1876—1877 рр.) та інші.

Чернівці. 1845 р.

Центр Чернівців поступово набував вигляду впорядкованого європейського міста. Але на околицях переважали одноповерхові кам'яні і дерев'яні будинки. Зовсім невпорядкованими лишалися робітничі квартали (Каличанка, Клокучка). Тут антисанітарні умови вели до поширення різних захворювань, до виникнення епідемії чуми і холери. В 1849 році від холери померло 578 чоловік, в 1868 році — 2300 чоловік[1]. Медичне обслуговування було недостатнім. У 1910 році на 86 тис. населення припадало лише 2 лікарні на 25 ліжок.

У тяжких умовах доводилося працювати чернівецьким робітникам. Незважаючи на те, що в 1885 році австрійський уряд прийняв закон про 11-годинний робочий день, він фактично тривав 12—15 годин. Щоденний заробіток становив 20—30 крейцерів. Це в 2—3 рази менше, ніж у центральних провінціях Австрії. Місцеві робітники за одну й ту ж роботу одержували плату набагато нижчу за іноземців, які приїздили сюди на підприємства.

Крім соціального, трудящі міста зазнавали й національного гніту. Австрійський уряд перетворив Чернівці в центр онімечування українського населення всього краю. З цією метою в Чернівцях було відкрито кілька німецьких учбових закладів. Середню освіту давали три гімназії: німецька, німецько-українська і німецько-румунська. В них навчалися діти дворян, духовенства, купців і заможних міщан. Навіть у т. зв. німецько-українській гімназії основні предмети викладались німецькою мовою, а українською — лише закон божий та математика. В 1905 році у Чернівцях налічувалось 15 державних і 6 приватних шкіл, але ні в одній з них навчання не провадилось українською мовою[2]. Працювали й фахові школи: акушерська, агрономічна, ткацька та ремісниче училище. В 1870 році засновано учительську семінарію. Найбільшим навчальним закладом став німецький університет, відкритий в 1875 році. Перед ним ставилося завдання онімечувати український та інші слов'янські народи, протистояти зростанню їх національної самосвідомості. Австрійські власті чинили всілякі перешкоди українській молоді, яка прагнула вчитися в університеті. В 1900 році вона складала лише 8 проц. (35 чол.) від загального числа студентів.

На той час у Чернівецькому університеті працювали і передові вчені, такі, як Г. Онишкевич (1843—1883), який пропагував і видавав «Руську бібліотеку», О. Колужняцький (1845—1914) — відомий філолог-славіст, обраний у 1891 році членом-кореспондентом Петербурзької академії наук[3].

---

[1] Вісті Чернівецького відділу Географічного товариства, вип. 1, стор. 126, 127.
[2] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 134, 135.
[3] A. Norst. Alma Mater Francisco-Josephina. Czernowitz, 1900, стор. 34, 35, 65.

Студентами Чернівецького університету в різні роки були І. Франко, Л. Мартович, Д. Лукіянович, український лексиколог Ю. Кобилянський, автор латинсько-українського словника, С. Шпойнаровський — перекладач творів Т.Шевченка німецькою мовою та інші[1].

Проти соціального й національного гніту трудящі Чернівців піднімалися на революційну боротьбу. Цей рух активізувався в 90-х роках XIX століття. Тоді відбулося 12 страйків, а число страйкуючих досягло 2562 чол. Будівельники міста в 1897 році домагалися, зокрема, підвищення заробітної плати і встановлення 10-годинного робочого дня. Проти них були кинуті війська і жандармерія. Але страйк все ж закінчився успішно[2].

Починаючи з 1890 року в Чернівцях трудящі виходили щороку на вулиці, відзначали Перше травня. В цей день вони вимагали поліпшити умови свого життя.

Розвитку робітничого руху на Буковині сприяло широке розповсюдження революційної літератури, яка допомагала зростанню політичної свідомості робітників. Соціал-демократичні гуртки, що існували в місті з 1893 року, поширювали серед робітників твори К. Маркса і Ф. Енгельса, які надходили в Чернівці з Відня і Львова. Соціалістичні ідеї пропагувалися також на сторінках прогресивної літератури, яка видавалася в Чернівцях.

Твори К. Маркса і Ф. Енгельса, зокрема «Маніфест Комуністичної партії», примірники газети «Искра» читали в робітничих і студентських гуртках міста. Під впливом ідей марксизму робітники наполегливіше добивалися задоволення економічних і політичних вимог. Вони боролися за 8-годинний робочий день, за право вільно святкувати Перше травня, за загальне і рівне виборче право.

Місцеві органи влади всіляко перешкоджали розповсюдженню революційної літератури. В 1903 році чернівецька поліція конфіскувала в робітників твори К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Лібкнехта, А. Бебеля, Г. Плеханова, Ф. Лассаля[3]. Та незважаючи на відчайдушні зусилля поліції, заборонена література і далі проникала в Чернівці.

На початку XX століття робітничий рух стає більш масовим, набирає політичного характеру. Великий страйк будівельників Чернівців відбувся в серпні 1904 року. Вони організували на вулицях масову демонстрацію. В ній взяло участь 1,5 тис. чоловік[4]. Під впливом Російської революції 1905-1907 рр. страйки чернівецьких робітників носили бойовий характер і супроводжувалися політичними мітингами та демонстраціями. В 1905 році число підприємств, охоплених страйками, збільшилося порівняно з 1901 роком майже в 20 разів, а кількість страйкарів — в 4 рази[5]. 29 січня 1905 року в міській ратуші відбулися збори солідарності, на яких трудящі вітали революцію в Росії. Тоді ж було обрано комітет допомоги російським революціонерам. Від ратуші тисячі людей рушили до будинку російського консульства (на нинішній вул. Маяковського), щоб висловити свою солідарність з російським пролетаріатом. Проте поліція розігнала демонстрацію.

Боротьба трудящих Чернівців досягла найбільшого піднесення 28 листопада 1905 року, в день загального політичного страйку. Понад 15 тис. чоловік зібралося в центрі міста, вимагаючи загального і прямого виборчого права, запровадження 8-годинного робочого дня, вільного святкування Першого травня[6].

Виступи трудящих не раз закінчувалися кривавими сутичками з поліцією та військами. 17 травня 1906 року застрайкували робітники семи цегельних заводів.

---

[1] П. В. Свєжинський. Аграрні відносини в Західній Україні в кінці XIX на початку XX ст. Львів, 1966, стор. 143.
[2] Історія Української РСР, т. I, стор. 487.
[3] «Архіви України», 1967, № 7, стор. 87.
[4] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900—1919). К., 1960, стор. 118—134.
[5] УРЕ, т. 17, стор. 112—115.
[6] «Український історичний журнал», 1966, № 1, стор. 114—116.

Страйкарі щодня влаштовували демонстрації на вулицях міста. Під час однієї з таких демонстрацій проти робітників виступила поліція, підтримана військами. Поліцаї і солдати оточили страйкарів і почали тіснити їх до мосту на Руській вулиці. Карателі били людей нагаями, рубали шаблями, топтали їх кіньми. Рятуючись від побоїв, робітники через перила моста стрибали вниз, калічились. Серед демонстрантів було чимало тяжко поранених. 22 травня на Центральній площі сталася нова сутичка, яка набрала ще гострішого характеру. Коли поліція розганяла мітинг, робітники відбили її напад. Поліцаї захопили 2-х робітників і забарикадувалися за високою брамою одного з будинків. Страйкарі почали штурмувати браму, вимагаючи звільнити заарештованих товаришів. Незабаром прибули нові загони поліції і розігнали робітників, вчинивши масові арешти[1].

В. О. Кобилянський — український письменник. У 1896—1913 рр. жив у Чернівцях.

Одночасно з соціальною боротьбою трудящі маси відстоювали свої національні права. В жовтні 1908 року на зборах українського громадянства засуджувались національні утиски. Того ж року українські студенти Чернівецького університету добивалися, щоб українська мова була запроваджена в школах, судах та адміністративних органах[2].

В розвитку української культури Чернівці відігравали визначну роль. Тут сформувався як поет-демократ і написав багато своїх творів Юрій Федькович. Понад 50 років жила і творила письменниця О. Ю. Кобилянська. В Чернівцях вона закінчила найвизначніший свій твір «Земля», написала повісті «У неділю рано зілля копала», «Через кладку», «За ситуаціями» та інші твори. Письменниця брала участь в організації товариства руських жінок на Буковині.

Вагомим був внесок у пожвавлення культурного життя міста й краю письменника і педагога Осипа Маковея. З 1895 року він був редактором газети «Буковина», в 1899—1910 рр. викладав українську мову й літературу в учительській семінарії. В Чернівцях він написав історичну повість про Хотинську війну 1621 року «Ярошенко».

В стінах Чернівецької учительської семінарії в різний час здобували освіту письменники І. М. Бажанський, І. І. Синюк, С. І. Канюк, Д. Ю. Харов'юк, Іван Діброва (Г. В. Гордий), В. О. Кобилянський, М. І. Марфієвич, відомий оперний співак О. М Руснак та інші.

В літературно-мистецькому житті міста визначними подіями були приїзди сюди передових діячів української і російської культури. В 1890 році в Чернівецькому університеті слухав лекції І. Я. Франко. А коли він у травні 1913 року приїздив до Чернівців читати свої твори, його тріумфально зустрічало населення, молодь несла на руках свого улюбленого письменника. В Народному домі Каменяр читав поему «Мойсей», гаряче сприйняту всіма присутніми. В Чернівцях уперше побачили світ його твори «Русько-українська література», «Ліси і пасовиська», «Петрії і Довбущуки».

В 1892 році до Чернівців приїздив М. Павлик, коли за пропаганду ідей соціалізму тут була ув'язнена його рідна сестра Ганна.

Двічі до Чернівців приїздила Леся Українка: в 1901 і 1903 рр. Звідси в листі до родини вона писала: «Місто симпатичне і чистеньке, ціле на горі, околиця дуже гарна, якась ідилічна: гори ще не дуже високі. Прут під самими Чернівцями тихий,

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900—1919), стор. 150, 151.
[2] «Архіви України», 1967, № 1, стор. 85—88.

С. І. Воробкевич — український письменник і композитор, уродженець Чернівців.

в зелених берегах, в'ється собі поміж гаями по широких зарінках»[1].

В Чернівцях побували письменники М. М. Коцюбинський (1909 р.), В. І. Самійленко, Г. М. Хоткевич (1905 р.), В. Г. Короленко (1907 р.), В. С. Стефаник, Марко Черемшина, Н. І. Кобринська, Лесь Мартович, Д. Я. Лукіянович[2].

З розвитком поліграфії Чернівці стають одним з важливих видавничих центрів України. Тут друкувалися твори українських письменників, переклади з російської літератури, видавалася марксистська література. В 1903 році в Чернівцях побачила світ праця Ф. Енгельса «Розвиток соціалізму від утопії до науки», вийшло кілька брошур з серії «Бібліотека політична», яку видавав Д. Я. Лукіянович. Крім газети «Буковина», виходили періодичні видання «Руська Рада» (додаток до «Буковини»), «Земля і воля», «Нова Буковина», «Хлібороб» та інші. Протягом 1885-1893 рр. видавалася «Бібліотека для молодіжі»[3].

Пожвавленню мистецького життя Чернівців мали сприяти товариства «Руська бесіда», «Руське літературно-драматичне товариство». Проте вони виявилися нежиттєздатними. Постійного театрального колективу в місті так і не вдалося створити. Українське театральне мистецтво пропагувалося театром Львівської «Руської бесіди», який з часу свого існування і до першої світової війни систематично приїжджав до Чернівців на гастролі. Театр знайомив населення з творами української, російської та світової класики. На чернівецькій сцені в 1910 році вперше українською мовою зазвучав «Євгеній Онєгін» у постановці Й. Стадника. Чернівчани також дивилися п'єси М. Горького.

Перший напівпрофесійний театр в Чернівцях засновано в 1905 році І. Захарком. З 1907 року він називався Буковинським народним театром, але проіснував лише до 1910 року[4].

В 1862 році в Чернівцях було засноване музичне товариство. Воно складалося з вузького кола музик-аматорів. У пропаганді музичної освіти і культури провідне місце належить композитору й письменнику С. І. Воробкевичу. Він тут народився, закінчив гімназію, працював викладачем музики і співів. Воробкевич — автор підручників співів для шкіл, упорядник співаників. До багатьох віршів українських і молдавських поетів та театральних вистав Львівського театру він написав музику[5].

Розвиткові музичної культури сприяли також створені співацьке товариство «Буковинський Боян» та «Міщанський хор», метою яких було «плекати руську пісню, музику і штуку драматичну». Визначною подією в музичному житті Чернівців був приїзд і виступи Миколи Лисенка у 1903 і 1904 рр. та заснування в місті музичної школи ім. Лисенка.

Протягом 1899-1908 років у Чернівцях працювала рисувальна школа для «талановитої та бідної молодіжі», заснована художниками Ю. Пігуляком та М. Івасюком. У місті жили й працювали художники А. Кохановська, Є. Максимович, Е. Бучевський, О. Курилас, Я. Петрак та інші.

Періодично влаштовувалися в Чернівцях виставки творів народних умільців:

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 31 липня 1963 р.

[2] В. Губар, С. Діхтяр, О. Романець, Л. Чернець. Літературна Буковина, стор. 7—18.

[3] Книга і друкарство на Україні. К., 1965, стор. 171, 173, 175, 186.

[4] Журн. «Жовтень», 1965, № 8, стор. 12—14.

[5] Український драматичний театр, т. 1. К., 1967, стор. 439—441.

килими, горбатки, тайстри, пояси, сардаки, прикрашені буковинським орнаментом. Це була популяризація народного мистецтва.

У Чернівцях жив класик молдавської і румунської літератури Васіле Александрі (1821—1890). Йому належить чудова поетична обробка сюжету української народної пісні «Дунаю, Дунаю...». Тут писав Костянтин Стаматі-Чуря (1828—1898), що своє найкраще оповідання «Лісова квітонька» присвятив зображенню важкого життя українського народу. Учнями Чернівецької гімназії були класик молдавської і румунської літератури Михаїл Емінеску (1850—1889), австрійський письменник Карл-Еміль Францоз (1818—1904) та інші. У Чернівцях виступав видатний угорський композитор, піаніст Ференц Ліст.

Художниця А. Й. Кохановська. Автопортрет. Олівець. 1896 р.

В роки першої світової війни Чернівці перебували в смузі воєнних дій. На початку війни — 21 вересня 1914 року — російська армія визволила місто від австро-угорських військ, але через місяць залишила його. Після контрудару 28 листопада сюди знову вступили російські частини. Цього разу вони утримувалися тут до 17 лютого 1915 року. Нарешті 18 червня 1916 року російські війська втретє визволили Чернівці і залишалися в місті до серпня 1917 року.

Михаїл Емінеску — видатний румунський і молдавський поет, у 1858—1866 рр. вчився в Чернівцях.

Війна завдала руйнувань і злиднів. В результаті примусової евакуації, яку проводило австрійське командування, населення Чернівців скоротилось майже вдвоє. Становище трудящих виявилось настільки тяжким, що російське командування змушене було в 1916 році відкрити роздавальні пункти, де населення могло по доступних цінах одержувати продукти. Для голодних дітей-жебраків, які цілими групами ходили по вулицях, були організовані дитячі будинки. В них харчувалося 5—6 тис. дітей[1].

Серед трудящих міста все більше посилювалось невдоволення війною, загострювались класові суперечності між робітниками й капіталістами. Від революційних солдатів-більшовиків 8-ї російської армії жителі чули, що вихід з нестерпного становища один — перетворити імперіалістичну війну в громадянську, спрямувати зброю проти буржуазії, добитися справедливого миру. Тому, незважаючи на суворий військовий режим, робітники піднімалися на визвольну боротьбу, яка особливо посилилась після Лютневої революції в Росії.

Вже 23 березня в Чернівцях проходили мітинги з нагоди повалення царизму. На багатьох будинках з'явились червоні прапори. Трудящі міста надіслали палке вітання Петроградській Раді робітничих і солдатських депутатів[2].

Тим часом ліберальні елементи російської адміністрації та офіцери штабу 8-ї армії сформували Виконавчий комітет військових і громадських організацій Чернів-

---

[1] I. Gronich. Album von Czernowitz, Czernowitz, 1925, стор. 3.

[2] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих Галичини, Буковини та Закарпатської України на початку XX ст. (1900—1919), стор. 259, 260.

Мітинг у Чернівцях в дні Лютневої революції 1917 року.

ців і Буковини — буржуазний орган, який намагався загальмувати піднесення революційного руху. 19 березня в місті почала виходити газета «Русский вестник», що пропагувала політику Тимчасового уряду. Однак революційні виступи трудящих не припинялися.

28 березня було обрано Чернівецьку гарнізонну Раду військових депутатів. Згодом була створена Рада робітничих депутатів на Чернівецькому залізничному вузлі.

Першого травня 1917 року вулицями міста пройшло понад 10 тисяч демонстрантів. Вони крокували з оркестром і революційними піснями, з червоними прапорами і гаслами: «Геть війну!», «Хай живе мир між народами без анексій і контрибуцій!», «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Під лозунгами боротьби проти війни пройшла багатотисячна демонстрація і 18 червня 1917 року[1].

На початку серпня 1917 року російська армія, після провалу червневого наступу, залишила Чернівці. До міста вступили австро-угорські війська, які ліквідували Ради та інші революційні завоювання трудящих. Та все ж під впливом подій Великого Жовтня у Чернівцях революційна боротьба продовжувалась. 27 листопада чернівчани гаряче вітали посланців Радянської держави — військових парламентаріїв, які прибули сюди для укладання перемир'я з австро-угорським військовим командуванням[2]. Як тільки на вулицях з'явилися з білими прапорцями автомашини, в яких сиділи солдати з червоними стрічками на кашкетах, місто блискавично облетіла радісна звістка. Незабаром Театральна площа, де зупинилися машини, була переповнена людьми. Вигуками «Хай живе мир!» чернівчани вітали посланців Радянської держави. В січні 1918 року робітники міста приєднались до загального політичного страйку трудящих Австро-Угорщини і вимагали укласти справедливий договір з Радянською Росією — без анексій і контрибуцій[3].

Незабаром завдяки революційній боротьбі трудящих Австро-Угорщина розпалась. Створилися сприятливі умови для визволення народних мас Буковини. 3 листопада 1918 року в Чернівцях відбулося багатотисячне народне віче трудящих Північної Буковини, яке прийняло рішення про «приєднання австрійської частини української землі до України»[4]. Невдовзі в Народному домі відбулась нарада, її учасники вирішили «взяти владу на місцях, обеззброїти жандармів, утворити земельні комітети, розділити маєтки дідичів». Того ж дня в місті проходила численна демонстрація трудящих, було створено ЦК буковинських комуністів, який очолив С. Ка-

---

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих Галичини, Буковини та Закарпатської України на початку XX ст. (1900—1919), стор. 260, 264.

[2] Газ. «Czernowitzer Allgemeine Zeitung», 13 грудня 1917 р.

[3] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 76.

[4] Там же, стор. 101.

нюк[1]. Австрійський намісник на Буковині змушений був через кілька днів зректися влади.

Налякані розмахом революційної боротьби, буржуазно-поміщицькі кола запросили на допомогу війська боярської Румунії, які 11 листопада 1918 року окупували Чернівці, але революційний рух у місті тривав. На початку 1919 року в Чернівцях страйкували залізничники, деревообробники, робітники електростанції, трамвая, водогону. Перше травня трудящі відзначили 10-тисячною демонстрацією.

В ніч з 17 на 18 листопада 1919 року в Чернівцях повстали солдати 113-го стрілецького полку, який складався переважно з буковинців — колишніх австрійських солдатів. Повстання очолили комуністи. За сигналом пострілу з гвинтівки понад 2000 солдатів вийшли з казарм, обеззброїли пости, розігнали офіцерів, розгромили військовий склад і розібрали зброю. Тоді трьома колонами розійшлися по вулицях міста. Одна з них відправилась на станцію Чернівці, де захопила бухарестський поїзд, обеззброїла військові пости на мостах через Прут і захопила станцію Моші. Друга колона повстанців оволоділа вокзалом Градіна-Публіке і знищила там документацію. Третя колона вирушила до інших військових казарм, але була обеззброєна і арештована. Румунські окупанти придушили це повстання.

Ще більше посилився революційний рух у 1920 році. В лютому чернівецькі робітники активно виступили з протестом проти кривавої розправи румунського уряду над робітниками Бухареста. В серпні у місті відбувся 6-тисячний мітинг, учасники якого вимагали возз'єднання з Радянською Україною.

21 жовтня 1920 року робітники Чернівців провели загальний політичний страйк. Зранку на площі біля Робітничого будинку зібралося кілька тисяч людей. Страйкарі заявили, що вони не поновлять роботи, поки триватиме страйк у Румунії. Перелякані власті привели в бойову готовність війська, виставили на вулицях посилені озброєні загони. Багатьох учасників страйку було заарештовано і кинуто до в'язниці.

Протягом 20—30-х років у Чернівцях виникають нові промислові підприємства. Були збудовані меблева, взуттєва, гудзикова, панчішно-трикотажні і текстильні фабрики, металоштампувальний, сільськогосподарських машин, емалевого посуду, гумовий заводи та ряд інших підприємств. Більшість їх мала напівкустарний характер. Поряд існували кустарні майстерні. Промислових і кустарних підприємств у 1930 році в місті налічувалось 1672. З них 604 — належали кустарям-одинакам, 842 — мали від 2 до 5 робітників, 170 — від 6 до 20, 51 — понад 20,5 — понад 200 робітників. Промисловим виробництвом було зайнято 8390 робітників і службовців. А всього в Чернівцях у 1930 році проживало 111 470 чоловік[2].

У місті споруджували будинки, широко застосовуючи металеві й залізобетонні конструкції. До найбільших з них відносяться: будинок румунської культури (нині Будинок офіцерів), аеровокзал, поліклініка по Шкільній (нині Боженка) вулиці. В південній частині міста виросли цілі квартали добре обладнаних особняків, де жили багатії.

В Чернівцях відкривалися численні філіали румунських та іноземних банків. У 1924 році засновано філіал Румунського кредитного акціонерного банку. Найбільша частина його акцій зосереджувалась у Паризькому банку. Це створювало сприятливі умови для проникнення французького капіталу в економіку Буковини. Філіал банку «Мармарош банк і К°» контролював майже всю харчову й лісову промисловість краю. Національно-торговий, Східний акціонерний, Північнобуковинський та інші банки мали свої підприємства, склади, контролювали промисловість міста і сільськогосподарське виробництво всієї Буковини[3]. Питома вага Чернівців у зовнішній торгівлі Румунії становила 12—15 процентів.

---

[1] П. Василиненко. Нема безіменних героїв. Ужгород, 1967, стор. 61.
[2] І. Ф. Мінаков та інші. Чернівці. Львів, 1957, стор. 16, 17.
[3] I. Gronich. Album von Czernowitz. Czernowitz, 1925, стор. 3—15.

Становище чернівецьких робітників було набагато гіршим, ніж у центральних провінціях Румунії. Робочий день на промислових підприємствах тривав від 10 до 14 годин, а заробітна плата весь час зменшувалась. У 1929 році, порівнюючи з 1913 роком, вона становила 65 проц. Особливо згубно на становищі робітничого класу позначилась світова економічна криза 1929-1933 рр. Майже половина підприємств повністю або частково не працювала. Обсяг промислового виробництва скоротився в 3 рази, а кількість робітників — майже у 2 рази[1]. За офіційними даними румунської статистики, за 1927-1935 рр. зарплата робітників знизилась на 42 проц., а робочий день на більшості підприємств збільшився до 16 годин[2]. У зв'язку з скороченням виробництва тисячі робітників були викинуті на вулицю. В 1930 році в Чернівцях нараховувалось тисячі безробітних.

Трудящі фактично були позбавлені медичного обслуговування. В 1934—1937 рр. у місті на 140 тис. населення налічувалось 5 лікарень. Швидка допомога мала лише одну машину. В місті не було санепідемслужби. Приватна практика і висока плата за утримання хворих у лікарнях зробили неможливим лікування робітників і селян.

Окупація Буковини супроводжувалась примусовою румунізацією. В усіх народних школах, вищих та середніх учбових закладах навчання велося румунською мовою[3]. До того, за навчання в університеті слід було платити 10 000 лей за рік, а денний заробіток робітника-поденщика становив 27—40 лей.

Трудящі Чернівців не мирилися з соціальним і національним гнітом, під керівництвом комуністичної організації вони боролися за своє визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. В місті не припинялася страйкова боротьба. Великі страйки відбулися в 1924—1925 рр. Страйкарі вимагали підвищення зарплати, поліпшення умов життя, надання політичних прав[4]. Першого травня 1926 року в Чернівцях пройшли масові збори, в яких взяли участь понад 10 тис. робітників і селян з навколишніх сіл. 9 і 10 травня на багатолюдних зборах, приурочених виборам до румунського парламенту, трудящі вимагали самоврядування для Буковини, укладання миру з Радянським Союзом, припинення терору, надання демократичних свобод, передачі поміщицької землі селянам без викупу[5]. В 1928 році в Чернівцях відбулися мітинги під лозунгами передачі влади трудящим і приєднання Буковини до Радянської України.

Ще більшого розмаху набрала революційна боротьба трудящих в роки світової економічної кризи. Більшість промислових підприємств міста була охоплена страйковим рухом. У перших рядах борців проти гнобителів ішли комуністи. Під їх керівництвом 8 січня 1930 року робітники зібралися і попрямували до палати юристів, де йшов судовий процес над керівниками революційних профспілок. Комуніст друкар Є. Стефюк ніс червоний прапор з написом: «Ми вимагаємо звільнення наших заарештованих товаришів! Хліба для безробітних! Припинити підготовку війни проти Радянського Союзу!». Демонстрацію розігнали, а багатьох її учасників заарештували.

Грандіозна демонстрація відбулася в Чернівцях 21 березня 1932 року. Людському потокові не було кінця-краю. Всюди лунали вигуки: «Хліба! Роботи! Свободи!» Над колонами майорів червоний прапор.

З 1931 року в Чернівцях діяла революційна організація студентів. Її учасники розповсюджували комуністичні листівки, організовували вечори молоді та гуртки по вивченню творів класиків марксизму-ленінізму[6].

---

[1] Anuarul Statistic al României. Bucureşti.
[2] Наукові записки Чернівецького державного університету, 1957, т. 36, стор. 53.
[3] I. Gronich. Album von Czernowitz. Czernowitz, 1925, стор. 3—14.
[4] «Український історичний журнал», 1960, № 3, стор. 68—77.
[5] Історія робітничого класу Української РСР, том II. К., 1967, стор. 232.
[6] «Український історичний журнал», 1960, № 3, стор. 68—77.

Трудящі Чернівців вели невпинну боротьбу проти фашизму і війни. В 1934 році у місті створюється Антифашистська ліга. В травні 1936 року з ініціативи Буковинської комуністичної організації тут відбувся антифашистський мітинг, в якому взяло участь 20 тисяч робітників і селян. Його учасники проголошували гасла: «Геть фашизм!», «Геть війну!», «Ми хочемо миру!»[1].

Чернівці були центром революційного руху на Буковині. Тут перебували підпільні обласний і міський комітети Комуністичної партії Румунії. Обком видавав газету «Червона Буковина» (1932—1933 рр.). Буковинський обласний комітет комуністичної спілки молоді Румунії теж підпільно видавав газети «Молодий комуніст» (1926—1940 рр.), «Молода гвардія» (30-ті роки). В Чернівцях перебував секретаріат революційної партії «Визволення» (1929—1930 рр.), діяв об'єднаний комітет унітарних профспілок.

Протягом 1918—1922 рр. у Чернівцях жив і брав активну участь у комуністичному русі талановитий публіцист, вчитель С. І. Канюк (1880—1944). Він редагував прогресивні газети «Воля народу» (1919—1920 рр.), «Громада» (перша половина 1921 року), був одним із засновників комуністичної організації Буковини.

У Чернівецькій партійній організації виріс і змужнів визначний діяч комуністичного руху Румунії С. Г. Галицький (1889—1954). Він — син сільського шевця, після закінчення Празького університету з 1924 року працював у Чернівцях, брав активну участь у революційній боротьбі. В 1927 році його обирають секретарем підпільного обкому партії, а в 1931 році — членом Політбюро Комуністичної партії Румунії. В 1933—1935 рр. С. Г. Галицький був представником від КПР, а в 1935—1936 рр.— федерації балканських компартій у Комінтерні.

На нелегальній партійній роботі в Чернівцях працював також талановитий публіцист і оратор І. Д. Стасюк (1896—1945), член підпільного обкому КПР (1926—1930 рр.), редактор газет «Боротьба» (1925—1928 рр.) і «Борець» (1929—1930 рр.).

Діяча комуністичного руху В. В. Гаврилюка знали як здібного керівника студентських революційних гуртків. Водночас він підтримував тісні зв'язки з керівниками підпільних груп на селі. З 1925 року В. В. Гаврилюк очолював комуністичну організацію Буковини.

Комуністи Буковини разом з прогресивними діячами краю відстоювали здобутки української культури від нищення її завойовниками, докладали всіх зусиль, щоб вона розвивалася й далі. Прогресивна чернівецька преса — газети «Громада», «Борець», частково «Воля народу» та «Боротьба», коли їх редагували С. Канюк та І. Стасюк — обстоювали соціальні й національні права трудящих Буковини. С. Канюк на гектографі в 1920 році випустив збірку «Співаник робочих». Ця збірка швидко поширилась серед трудящих міста. С. Канюк та І. Стасюк брали активну участь у роботі літературно-громадського журналу «Промінь», що виходив у Чернівцях в 1922—1923 рр. і згуртовував навколо себе літературні сили, переважно молоді. За друкування творів українських поетів (П. Тичини, Д. Загула), статей про Країну Рад та революційну боротьбу трудящих Буковини журнал зазнавав неодноразових цензурних утисків і переслідувань. І. Стасюк виступав з промовами на шевченківських вечорах, викриваючи націоналістичних фальсифікаторів творчості Кобзаря. Революційній пропаганді сприяли й театральні вистави[2].

Серед чернівецької літературної молоді початку 20-х років особливо відзначався О. Вільшина (1899—1924). Великої популярності набув цикл його революційних віршів «Веснянки». Він виступав ще як критик, полум'яний пропагандист української радянської літератури.

---

[1] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 186.

[2] Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР, 1961, № 3, стор. 65—68.

В день визволення Чернівців від румунських окупантів. 28 червня 1940 р.

Постійні переслідування сигуранци перешкоджали розгортанню культурної роботи. Забороняючи навіть користуватися українською мовою на вулицях міста, окупанти водночас підтримували різні антирадянські націоналістичні видання[1].

Поворотним етапом в історії Чернівців стали червневі дні 1940 року. Трудящі дізналися, що Радянський Союз поставив вимогу перед королівською Румунією повернути загарбані Бессарабію і Північну Буковину. З неприхованою радістю вони з дня на день ждали приходу Червоної Армії[2].

Підпільні обкоми комуністичної партії і комсомолу 27 червня провели спільне засідання. На порядку денному стояли питання: збереження міста від грабежу румунськими військами, врятування життя політв'язнів та підготовка до зустрічі Червоної Армії. В ніч на 28 червня обласний комітет комуністичної партії розповсюдив на чернівецьких підприємствах відозву, закликаючи трудящих захищати матеріальні цінності від знищення і розкрадання та негайно створити загони робітничої охорони[3].

Вранці 28 червня 1940 року на дахах багатьох установ з'явились червоні прапори, а на будинку примарії був вивішений портрет В. І. Леніна. Тоді ж робітники виставили на підприємствах пости охорони. Одночасно в місті почалася робітнича демонстрація. Жандарми намагалися розігнати її учасників, але після короткої сутички були відтіснені. Демонстранти оволоділи тюрмою, звільнили політичних в'язнів і разом з ними рушили до Центральної площі, де зібралися трудящі міста для зустрічі червоноармійців[4].

Опівдні до Чернівців вступили частини Червоної Армії. Повсюди лунали радісні вигуки «Ура!», чернівчани вручали червоноармійцям квіти, обнімалися й цілувалися з ними. Свято зустрічі з визволителями тривало до пізньої ночі. Місто було залите вогнями, прикрашене червоними прапорами.

На честь визначної події у Чернівцях відбувся 40-тисячний мітинг. Багатолюдні мітинги проходили в наступні дні. Чернівчани висловлювали вдячність Червоній Армії за визволення від тяжкого гніту, звертались до радянського уряду з проханням включити Північну Буковину до складу Радянської України[5].

Після визволення Чернівців тут почалося нове радянське життя. Місто стало повітовим центром. В ньому розташувалися повітові партійні і радянські органи.

5 липня повітовий виконавчий комітет затвердив склад Чернівецької міської Ради. Незабаром створені були три міські райвиконкоми[6]. Розгорнули роботу міський та районні комітети КП(б)У. Ряди партійної організації постійно зростали. Уже в травні 1941 року міська партійна організація нараховувала 1451 члена і 510 кан-

---

[1] О. Губар, С. Дігтяр, О. Романець, Л. Чернець, Літературна Буковина, стор. 18—27, 32—35, 42.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 404.

[3] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали. К., 1967, стор. 13.

[4] Газ. «Радянська Буковина», 16 грудня 1967 р.

[5] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 11, спр. 3, арк. 1; газ. «Радянська Буковина», 3, 10, 18 липня 1940 р.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. Р—3, оп. 1, спр. 10, арк. 39.

дидатів у члени ВКП(б), які об'єднувалися в 154 первинних партійних організаціях[1]. Комуністи скеровували діяльність трудящих на соціалістичні перетворення економіки й культури міста, на організацію нових форм радянського життя.

Комуністам діяльно допомагали комсомольці. У травні 1941 року в місті було 126 первинних комсомольських організацій. В їх рядах перебувало 1903 члени.

На підприємствах і в установах визволених Чернівців створювались радянські професійні спілки. На 1 січня 1941 року вони об'єднували 8600 чоловік[2].

Розмова жителів Чернівців з воїнами Червоної Армії. 1940 р.

Одразу ж після визволення на заводах, фабриках, на торговельних підприємствах організовувались робітничі комітети. Вони виконували велику роботу по налагодженню порядку в місті, здійснювали керівництво залишеними власниками підприємствами. Комітети добивалися безперебійності роботи всіх фабрик і заводів, підвищення заробітної плати, встановлення восьмигодинного робочого дня, поліпшення санітарно-гігієнічних умов праці. Важливу роль, зокрема, вони відіграли у знешкодженні актів саботажу, диверсій та інших ворожих дій злочинних елементів[3]. Особливо активно діяли робітничі комітети фабрики «Тринако» і черепично-цегельного заводу, очолені робітниками І. Козачуком та М. Загорійчуком.

В липні до Москви виїхала делегація трудящих краю, щоб скласти подяку Комуністичній партії і Радянському уряду за визволення від іноземного ярма і просити Верховну Раду СРСР прийняти Північну Буковину до складу Радянського Союзу. Серед народних посланців були і чернівецькі представники — голова робітничого комітету фабрики «Тринако» І. Козачук, робітник ковбасної фабрики М. Михальчук, викладач університету Є. Панчук, директор школи № 14 П. Докторович та інші[4].

VII сесія Верховної Ради СРСР задовольнила бажання населення і винесла постанову про включення Північної Буковини до складу СРСР. З цієї нагоди у Чернівцях відбувся тридцятитисячний мітинг. Трудящі запевняли Комуністичну партію і Радянський уряд, що будуть вірними синами й дочками соціалістичної Вітчизни, всі сили віддадуть для її зміцнення.

Створені раніше Чернівецький і Хотинський повіти 7 серпня 1940 року були об'єднані в Чернівецьку область. З цього часу Чернівці стали обласним центром.

Радянська влада в Чернівцях націоналізувала 123 промислові і 461 торговельне підприємство, а також банки, трамвай, готелі та інші об'єкти[5]. Ліквідовувалась велика капіталістична власність і створювались умови для соціалістичної перебудови промисловості, торгівлі і культури.

Після націоналізації відбулося укрупнення і спеціалізація фабрик і заводів. Замість 33 дрібних панчішно-трикотажних фабрик створено 9 спеціалізованих підприємств. 17 текстильних фабрик реорганізовано в 7. Дрібні металообробні підприємства укрупнено в металоштампувальний завод[6].

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 114, арк. 44.
[2] Там же, оп. 1, 2, спр. 2, арк. 5; спр. 82, арк. 33.
[3] Там же, ф. 1, оп. 11, спр. 3, арк. 1—20.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 14 серпня 1940 р.
[5] Націоналізації підлягали торговельні підприємства, які мали річний оборот понад 600 тис. лей. Із промислових підприємств націоналізувались ті, на яких працювало понад 20 робітників або не менше 10 робітників при наявності двигуна потужністю 10 кінських сил. Газ. «Радянська Буковина», 17 серпня 1940 р.
[6] Чернівецький облпартархів, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 20, арк. 6; спр. 74, арк. 2, 3; спр. 195, арк. 1; ф. 1, оп. 13, спр. 126, арк. 56—59.

Засідання робітничого активу фабрики «Геркулес» з нагоди націоналізації підприємства. Чернівці. 1940 р.

Вживалися заходи по відбудові й пуску законсервованих підприємств. До початку 1941 року стали до ладу колишні текстильні фабрики «Інтекс» та «Лернер і Будобін», завод по ремонту автотракторних моторів, лісопильний, пивоварний заводи, взуттєва, кахельна фабрики. Відкривалися нові підприємства, зокрема фабрика індивідуального пошиття взуття[1].

В результаті укрупнення, відбудови й утворення нових фабрик у Чернівцях замість 123 невеликих стало на 1 квітня 1941 року 65 підприємств трикотажної, текстильної, взуттєвої, деревообробної, металообробної і харчової промисловості. Ці підприємства являли собою державну соціалістичну власність і посіли провідну роль у промисловості міста.

Одночасно з реорганізацією націоналізованих підприємств здійснювалося кооперування кустарів. Перша кооперативно-виробнича артіль «Стахановець» відкрилась у другій половині липня 1940 року. В ній об'єднались 32 кустарі-хутровики. Слідом за нею виникали артілі трикотажного, текстильного, металообробного, деревообробного, хімічного, шкіряного та іншого виробництв. На 1 квітня 1941 року вже нараховувалось 57 артілей[2].

Кількість робітників та службовців, зайнятих у промисловості, зросла більш як у три рази. На 1 квітня 1941 року в місті працювало 15 742 робітники і службовці, в т. ч. на державних підприємствах — 12 219 і кооперативних — 3523 чоловіка[3].

Зростання промисловості сприяло ліквідації безробіття — важкої спадщини іноземного панування. Міська Рада зареєструвала всіх безробітних і подбала про їх трудовлаштування. На підприємствах і в установах роботу одержали 8868 текстильників, металістів, інженерів, шоферів, столярів та інших спеціалістів[4]. На середину листопада 1940 року безробіття було повністю ліквідоване.

На фабриках і заводах розгорнувся рух за перевиконання виробничих планів. Заспівувачем цього змагання був робітник цвяхового заводу С. Пігуляк, який замість 6 став обслуговувати 16 верстатів. Його приклад наслідували робітники цього ж підприємства Г. Шкорейко та І. Ковальський, досягши високих наслідків праці. Г. Шкорейко обслуговувала 12 верстатів, І. Ковальський — 21 і щодня виконував виробниче завдання на 300—450 процентів. На 1 червня 1941 року вже налічувалось 3229 стахановців і 2676 ударників[5]. Швидко зростала продуктивність праці. На панчішно-трикотажних фабриках міста, зокрема, вона була на 48,1 проц. вищою, ніж до націоналізації.

Чернівецькі заводи і фабрики успішно справлялися з виробничим завданням. План 1-го кварталу 1941 року вони виконали на 103,6 процента.

Корінні зміни відбулися і в торгівлі. Після націоналізації покладено край панівному становищу приватного капіталу. Провідне місце в торгівлі міста посів

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 13, спр. 126, арк. 86—94; ф. 2, оп. 1, 2, спр. 74. арк. 3; спр. 82, арк. 14; спр. 178, арк. 9.
[2] Там же, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 178, арк. 9; спр. 20, арк. 6, 7; спр. 74, арк. 6.
[3] Там же.
[4] Там же, спр. 71, арк. 3.
[5] Там же, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 85, арк. 3, 4; спр. 178, арк. 95.

Театральна площа в Чернівцях. 1968 р.

На околиці Чернівців. 1966 р.

У парку Чернівецького
державного університету. 1966 р.

соціалістичний сектор. В кінці січня 1941 року працювало понад 250 державних і кооперативних крамниць, 58 їдалень, ресторанів та буфетів[1].

Трудящі дістали змогу брати активну участь в політичному й економічному житті. Міська партійна організація сміливо висувала на керівну роботу передових, найбільш досвідчених і кваліфікованих робітників. На 1 червня 1941 року керівні посади в промисловості й торгівлі міста займали 1198 висуванців з місцевого населення, зокрема 10 чоловік були призначені директорами і технічними керівниками підприємств, 70 — начальниками цехів, 161 — майстрами і помічниками майстрів, 190 — завідуючими магазинами. Серед них налічувалося 211 жінок[2].

Висуванці, як правило, успішно справлялися з своїми обов'язками. Добре зарекомендував себе на посаді заступника директора панчішної фабрики № 2 Г. В. Гнатюк, який раніше працював тут рядовим робітником. Колишній робітник фабрики «Тринако» І. Ф. Козачук займав посаду заступника голови райвиконкому. Він був обраний депутатом Верховної Ради УРСР[3].

На підприємствах і в установах діяли радянські закони про оплату праці, тривалість робочого дня, порядок оплати чергових профвідпусток і державного страхування робітників та службовців. Зразу запровадили 8-годинний робочий день. При скороченому робочому дні середньомісячний заробіток чернівецьких робітників зріс у кілька разів[4]. Поліпшилися також і житлові умови. За півроку, що минули з дня встановлення Радянської влади, з сирих підвальних приміщень у світлі квартири переселено 727 робітничих родин.

Після визволення Північної Буковини чернівчани дістали право користуватися безплатним медичним обслуговуванням. Лише за 6 місяців 1940 року Радянська держава витратила на охорону здоров'я населення міста 3 млн. 600 тис. крб. На ці кошти були розширені існуючі і відкриті нові медичні установи. Якщо до визволення в Чернівцях налічувалося 12 лікувальних установ, то в квітні 1941 року їх стало 40, працювало 237 лікарів, 772 чоловіки середнього й молодшого медичного персоналу[5].

Отже, протягом першого року існування Радянської влади в місті досягнуто значних успіхів у соціалістичній перебудові промисловості й торгівлі, в підвищенні матеріального добробуту трудящих. Ці успіхи стали можливими завдяки постійному піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду, всебічній допомозі, яку подавали чернівчанам народи Радянського Союзу. З багатьох районів країни в Чернівці надходили устаткування, сировина, товари. З Києва, Полтави і Одеси прибувало сюди прядиво для трикотажних фабрик, з Донбасу — вугілля, з Іванова і Москви — тканини, з Ленінграда — взуття.

Радянська влада відкрила широкі можливості для розвитку соціалістичної за змістом і національної за формою культури. За румунської окупації асигнування на освіту по Чернівцях становили всього 102 тис. крб. в рік, в той час як за другу половину 1940 року на потреби народної освіти витрачено 2,5 млн. карбованців[6]. Місто збагатилося широкою мережею шкіл з українською, російською і молдавською мовами викладання. У 1940/1941 навчальному році працювало 33 загальноосвітні школи. Вони охопили навчанням всіх дітей шкільного віку. Крім загальноосвітніх шкіл, у місті було відкрито семирічну музичну школу, 3 дитячі будинки, 2 школи-інтернати для глухонімих і сліпих, 2 семирічні і 2 середні школи для дорослих. Для позашкільної роботи серед учнів створено Палац піонерів і дитячу технічну станцію[7]. У школах працювало 489 учителів, тоді як до визволення їх було 280.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 82, арк. 31.
[2] Там же, спр. 85, арк. 3, 4; спр. 103, арк. 6, 7; спр. 178, арк. 95.
[3] Там же, спр. 20, арк. 8; спр. 82, арк. 22, 23; спр. 103, арк. 6, 7.
[4] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 95.
[5] Чернівецький облпартархів, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 18, арк. 28.
[6] Там же, спр. 82, арк. 13.
[7] Чернівецький облдержархів, ф. Р—72, оп. 1, спр. 18, арк. 36; спр. 8, арк. 118.

Міські органи народної освіти багато попрацювали, щоб ліквідувати серед дорослого населення неписьменність і малописьменність. До цієї роботи були залучені вчителі та активісти інших професій. Навчання провадилось у 5-и спеціально організованих школах.

Перебудовувалась робота у вищих і спеціальних середніх навчальних закладах. В університеті розпочалося викладання українською мовою. Замість трьох факультетів створено шість — історичний, філологічний, фізико-математичний, біологічний, геолого-географічний та хімічний. Раніше тут навчалося лише 3,1 проц. українців, то в 1940/1941 навчальному році — 45,6 проц. Серед студентів 40 проц. становили жінки.

Крім Чернівецького державного університету і вчительського інституту, в місті почали працювати вечірній університет марксизму-ленінізму, обласний інститут підвищення кваліфікації вчителів та ряд спеціальних середніх навчальних закладів, зокрема 2 педагогічні, акушерсько-фельдшерська, художньо-промислова школи, музичне училище, текстильний, кооперативний та будівельний технікуми. В 1940/1941 навчальному році у вищих і спеціальних середніх учбових закладах міста працювало 214 викладачів і навчалось 1982 студенти[1].

Для вдосконалення кваліфікації і підвищення політичного рівня вчителів, вихователів дошкільних дитячих установ, працівників торгівлі, завідуючих клубів і бібліотек були відкриті спеціальні курси. На фабриках і заводах працювали школи техмінімуму і стахановського досвіду. У них навчалося понад 6 тис. робітників.

Протягом першого року існування Радянської влади в місті працювали український театр, філармонія з хоровою капелою, краєзнавчий музей, 7 клубів, 5 кінотеатрів, 167 ленінських кімнат, 5 бібліотек.

За королівської влади в Чернівцях не було жодної радіоточки. Після визволення в місті побудовано радіовузол і вже на кінець 1940 року радіофіковано 600 квартир трудящих.

Навколо обласної газети «Радянська Буковина» гуртувалися літературні сили. Найвидатнішою постаттю серед них була О. Ю. Кобилянська. Вона виступала з публіцистичними статтями в обласній, республіканській і центральній пресі. В серпні 1940 року її прийняли в члени Спілки радянських письменників України. З 1940 року в Чернівцях почав виходити альманах «Вільна Буковина».

Всебічно розгорнулася художня самодіяльність. Її організуючим центром став обласний Будинок народної творчості. При клубах, на підприємствах, в установах і учбових закладах працювали драматичні, хорові, танцювальні та інші гуртки. 2 грудня 1940 року в Чернівцях відбувся перший на Буковині міський огляд художньої самодіяльності, в ньому взяло участь 660 чоловік[2].

Важливою подією в науковому й культурному житті міста був приїзд сюди відомих радянських вчених, письменників, композиторів, акторів і театральних колективів. Перед чернівчанами виступали академіки АН УРСР О. В. Палладін, О. І. Білецький, кінорежисер О. П. Довженко, письменники О. Є. Корнійчук, М. П. Бажан, Д. М. Косарик, В. В. Вишневський, артист Г. П. Юра, композитор Б. М. Лятошинський, Кам'янець-Подільський український театр ім. Г. І. Петровського, ансамбль народних танців під керівництвом І. О. Мойсеєва, державна капела бандуристів Української РСР, Червонопрапорний ансамбль червоноармійської пісні і танцю СРСР. Радянські вчені і митці знайомили трудящих визволеного міста з успіхами соціалістичного будівництва, досягненнями науки і мистецтва народів нашої Вітчизни.

Ще ширшими накреслювались плани на майбутнє. Намічались значні капіталовкладення в будівництво нових промислових підприємств і в комунальне господарство, на розширення торговельної сітки, лікувальних установ, загальноосвітніх шкіл

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 13, спр. 149, арк. 23.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 7 грудня 1940 р., 9 січня 1941 р.

та культурно-освітніх установ. Але напад фашистської Німеччини на Радянський Союз перервав здійснення цих планів.

Розташовані поблизу державного кордону, Чернівці зазнали ворожого обстрілу з першого дня війни. На світанку 22 червня 1941 року близько 100 фашистських літаків скинули бомби на аеродром та інші об'єкти міста. Одночасно з нальотом авіації ворог кинув у наступ понад 10 дивізій 3-ї румунської і 11-ї німецької армій. Фашисти мали намір завдати удару в напрямі Чернівців і швидко оволодіти містом. Але їм перетяли шлях радянські воїни. Рішучими контратаками вони відкидали фашистів за межі кордону. Червоноармійці і командири виявляли масовий героїзм у боях, завдавали ворогу великих втрат у живій силі і техніці. В перший день війни під час нальоту фашистських літаків на Чернівці пілоти ескадрильї капітана І. П. Матицина збили три німецькі бомбардувальники. Невмирущою славою вкрили себе зенітники батарей лейтенантів С. М. Чорного та М. В. Самосюка, що охороняли Чернівецький залізничний вузол і мости через Прут. Лейтенант М. В. Самосюк збив два ворожі літаки. Навіть пораненим він відмовився евакуюватись з міста і заявив про своє бажання залишитися в чернівецькому госпіталі, щоб якнайшвидше повернутися в діючі частини.

Радянське інформбюро 24 червня 1941 повідомляло: «Неодноразові спроби румуно-німецьких військ оволодіти Чернівцями і східним берегом Пруту закінчилися невдачею»[1]. Боротися з ворогом радянським воїнам допомагало мирне населення. До лав Червоної Армії вступали добровольці і йшли на передові позиції фронту. Багато чернівчан працювало на спорудженні протитанкових ровів, надовбів, запасних ліній окопів. У місті було створено 9 винищувальних рот, 18 взводів і близько 100 груп сприяння винищувальним батальйонам. Вони охороняли мости, промислові підприємства й установи[2]. Винищувальними підрозділами в місті знешкоджено 11 диверсантів.

В ці дні самовіддано працювали робітники міста. Колектив заводу гумових виробів з 22 по 25 червня виконав план на 146,4 проц. і взяв зобов'язання до 28 червня завершити піврічну програму з усіх показників. Великих успіхів досягли залізничники. Вони щодня перевиконували норми виробітку, з першого дня фашистської навали і до останнього дня оборонних боїв залишалися на бойовому посту, своєчасно усували пошкодження залізничних колій і рухомого складу, забезпечували безперебійний рух поїздів. 26 червня комплексна бригада слюсарів паровозного депо відремонтувала паровоз за 6 годин при нормі 14, виконавши план на 230 процентів.

Високу свідомість і почуття патріотизму виявили чернівецькі жінки. Коли їх чоловіки і брати зі зброєю в руках билися з ворогом, вони займали їх місця біля верстатів. Тільки за перші шість днів війни на фабриках облтрикотажтресту стали на роботу 226 жінок[3].

Тим часом становище на фронтах Вітчизняної війни ставало все важчим. Тоді як на Чернівецькому напрямі частини Червоної Армії успішно відбивали атаки противника, на північних ділянках фронту фашистським військам вдалося прорватися. Виникла небезпека оточення армій Південно-Західного фронту. Враховуючи це, командування дало наказ військам 17-го корпусу залишити Чернівці, вийти за Дністер і зайняти оборону, спираючись на Кам'янець-Подільський укріплений район.

6 липня фашисти вдерлися у Чернівці. Настали часи важкої окупації, яка тривала 2 роки і 9 місяців.

Окупанти ліквідували соціальні й національні здобутки, яких досягли трудящі протягом першого року існування Радянської влади.

Місто знову наводнили фабриканти, заводчики, домовласники, спекулянти. Вони прибрали до своїх рук народне добро. Румунські офіцери грабували в жителів майно і вивозили його додому своїм родинам[4].

---

[1] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 186.
[2] З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України, стор. 21, 23.
[3] Там же, стор. 24.
[4] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 200.

Танк екіпажу гвардії лейтенанта П. Ф. Нікітіна, що першим вступив до Чернівців 29 березня 1944 року.

В місті окупанти вчинили масові арешти, по-звірячому знищували радянських людей. Заступник губернатора Буковини Марінеску заявив: «Я заспокоюсь лише тоді, коли буду знати, що в Чернівцях залишились тільки румуни й німці. Для людей іншої національності тут немає місця»[1].

Під загрозою віддачі військово-польовому судові у Чернівцях заборонялося співати українських і російських пісень у громадських місцях. 9 листопада 1942 року командир чернівецького гарнізону генерал Д. Карлаонц видав наказ про заборону розмовляти українською мовою в магазинах, на ринках і навіть на вулицях[2].

Щоб придушити опір населення, окупанти розквартирували в Чернівцях 8-у румунську дивізію. При ній діяв військовий трибунал, він щоденно «розглядав» по 40—50 справ цивільних осіб, яких називали комуністами, партизанами, шпигунами. Трибунал виносив здебільшого смертні вироки. В роки окупації німецько-румунські загарбники замучили і розстріляли 6000 чернівецьких громадян[3].

Загарбники почали судове переслідування навіть старої і хворої О. Ю. Кобилянської, обвинувачуючи її у «більшовизмі». Коли письменниця померла, вони заборонили друкувати в пресі повідомлення про її смерть. Але й за цих обставин її похорон на міському кладовищі перетворився на своєрідний мітинг протесту проти фашистського засилля.

Жорстокий терор окупантів не міг зламати опору трудящих міста. Боротьба чернівчан наростала з кожним днем. Нею керували комуністи-підпільники.

Крицеву мужність і незламність у боротьбі проти німецько-румунських загарбників виявив секретар підпільного обкому партії Олексій Павлович Боярко. Кинутий у чернівецьку в'язницю, він з числа ув'язнених радянських патріотів створив там підпільний штаб, до складу якого, крім нього, входили З. Д. Глєб, В. О. Марковський, І. С. Гнатюк, О. К. Мошин, М. Г. Бесараб та інші. Через надійних людей їм вдалося налагодити регулярний зв'язок з підпіллям області і керувати його діяльністю. Після страти О. П. Боярка підпілля області очолив В. О. Марковський[4].

Організовувались невеликі антифашистські групи на фабриках «Негру», «Інтекс», «Тринако», на заводі «Індустрія» та інших промислових підприємствах Чернівців[5]. Радянські патріоти підпалювали приміщення складів, псували електропроводи, руйнували верстати і машини[6].

Наприкінці 1942 року активно діяли підпільні групи на Чернівецькому залізничному вузлі. У зв'язку з цим поліція доповідала міністрові юстиції в Бухарест, що місту загрожує небезпека. В одному з донесень від 18 листопада 1942 року зазначалося: коли в Чернівці прибув ешелон з військовими матеріалами, то наступного дня виявилось, що на чотирьох вагонах були зірвані пломби і один ящик пороху опинився між рейками під вагоном. Десь зникла 114-кілограмова бочка тротилу[7].

Генеральний директор румунської поліції запропонував ретельно розслідувати факти, що сталися на станції Чернівці. При цьому він нагадував, що 20 процентів вагонів і цистерн, які прибувають з Чернівців у майстерні Румунії, не мали важливих деталей, на багатьох з них були поламані крани гальмуючої системи.

[1] Газ. «Радянська Буковина», 26 грудня 1964 р.
[2] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 204, 218.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 18 квітня 1965 р.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 4 травня 1965 р.
[5] З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України, стор. 26.
[6] Газ. «Радянська Буковина», 26 грудня 1964 р.
[7] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 219.

Однією з форм опору чернівчан був політичний саботаж. 17 жовтня 1941 року після окупації німецько-фашистськими військами Одеси за наказом загарбників у Чернівцях мали відбутися мітинги. Проте, як повідомляв комісаріат поліції 1-ї дільниці м. Чернівців, «в цей день жоден українець не взяв участі у згаданій маніфестації»[1].

Чернівці були визволені від фашистських поневолювачів у результаті успішного здійснення Проскурівсько-Чернівецької операції, яка почалася на світанку 4 березня 1944 року. Вирішальну роль у боях за визволення міста відіграли 11-й гвардійський танковий корпус та 24-а Самаро-Ульяновська Залізна стрілецька дивізія. Радянське командування вжило всіх заходів, щоб зберегти Чернівці від руйнування. З цією метою здійснено глибокий обхідний маневр. 45-а гвардійська танкова бригада, якою командував полковник М. В. Моргунов, обійшла місто з заходу, а 64-а танкова бригада підполковника І. Н. Бойка — зі сходу. Під загрозою оточення фашистські війська в Чернівцях позбулися можливості енергійно оборонятися. Вуличні бої розгорнулися лише на околиці — в районі залізничної станції Північна (Моши).

Першим на своєму танку ввірвався в місто гвардії лейтенант П. Нікітін. Він загинув у боях з окупантами. Згодом його танк було встановлено на постаменті біля вокзальної площі. Одна з міських вулиць названа іменем героя.

Під кінець дня 29 березня 1944 року радянські війська повністю визволили Чернівці. На ознаменування цієї перемоги столиця нашої Батьківщини 30 березня салютувала 20 артилерійськими залпами.

В боях за місто радянські війська знищили понад 1500 і взяли в полон 900 ворожих солдатів та офіцерів. Були захоплені трофеї — 14 залізничних ешелонів, 12 великих складів з продовольством, озброєнням і боєприпасами, кількасот автомашин тощо[2]. За бойові подвиги, виявлені при визволенні міста, звання Героя Радянського Союзу було присвоєно командирам танкової бригади підполковнику І. Н. Бойку (з врученням другої Золотої Зірки), танкового батальйону майору І. П. Адушкіну, танкової роти старшому лейтенанту В. Ф. Шкілю, екіпажу танка гвардії старшині Г. І. Богданенку[3].

Наказом Верховного Головнокомандуючого 16 військовим частинам, які особливо відзначилися в боях за визволення міста, присвоєно найменування «Чернівецьких». 8 частин були нагороджені орденами[4].

Внаслідок навального натиску Червоної Армії німецько-румунські фашистські війська не встигли зруйнувати Чернівці, як це вони робили з іншими радянськими містами. Проте ворог завдав місту великої шкоди. Окупанти зруйнували повністю 442 і частково 1040 будинків, спалили телефонну станцію, знищили три мости через Прут, демонтували й вивезли устаткування багатьох підприємств, розграбували шляхове господарство залізничної станції. Від шкіл залишилися лише занедбані приміщення. Цінне обладнання шкіл, університету, міських театрів та лікарень було

Жителі визволених Чернівців розмовляють з радянськими танкістами. Квітень 1944 р.

[1] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 202.
[2] Сообщения Совинформбюро, т. 6. М., 1944, стор. 157, 158.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 23 червня 1965 р.
[4] Радянська Буковина. 1940—1945. Документи й матеріали, стор. 264, 265.

вивезено. Окупанти привели в напівоварійне становище електростанцію і міський водогін. Всього Чернівцям завдано збитків на 930 млн. карбованців[1].

Довелося трудящим докласти багато зусиль, щоб відновити зруйноване місто. Над здійсненням цього завдання зосереджувалася вся увага міської партійної організації. Уважно добиралися кадри. На керівну радянську й господарську роботу з місцевого населення було висунуто 630 чоловік. Налагоджувалася діяльність партійних організацій. У лютому 1945 року партійна організація міста складалася з 3-х райкомів партії, 113 первинних партійних організацій та 4-х партійно-кандидатських груп, які об'єднували 1660 комуністів.

Розгортаючи масово-політичну роботу серед населення, комуністи зуміли згуртувати робітників і трудову інтелігенцію на відбудову основних ділянок народного господарства. Насамперед відроджувались електростанція, металообробна, деревообробна, легка, харчова та інші галузі промисловості. Вже на початку 1945 року стали до ладу 59 підприємств і 32 промислові артілі[2].

Промисловість міста виконала ряд замовлень для потреб Червоної Армії. Чернівчани надіслали для потреб фронту 1605 тонн сухарів, 400 тонн борошна, 900 тонн м'ясних продуктів, 57 тис. кирок, 144 вози, 4 тонни ватину тощо[3].

Водночас органи державної влади подбали про забезпечення нормальних умов життя для населення. Почали працювати 58 магазинів, 27 їдалень, лікарні, амбулаторії, аптеки, дитячі садки, школи, 8 технікумів і середніх професійних шкіл. Відновили роботу і вищі учбові заклади — державний університет та учительський інститут, а 20 жовтня 1944 року в місті відкрили ще один вуз — медичний інститут.

Чернівчани активно включались у всесоюзне соціалістичне змагання за виконання і перевиконання п'ятирічного плану відбудови і розвитку народного господарства. Трудящі активно боролись за використання внутрішніх резервів, за режим економії. Дедалі знижували собівартість продукції, впроваджували у виробництво раціоналізаторські пропозиції. З кожним роком ширились ряди передовиків, новаторів виробництва. Понад 4 тис. робітників достроково виконали завдання п'ятирічного плану і вже у 1950 році працювали в рахунок 1951—1953 років[4].

Кращими передовиками соціалістичного змагання були клепальник мостозаводу № 4 Я. О. Орешков, снувальник текстильного комбінату Г. С. Ількович, фарбувальник трикотажної фабрики № 1 Д. Г. Морараш, котельниця панчішної фабрики № 4 А. М. Онипко та інші. За першу післявоєнну п'ятирічку вони виконали по 7,5—10 річних норм[5].

Трудовий героїзм робітників, безкорислива допомога всіх радянських народів-братів, бойова організаторська робота місцевих партійних організацій в масах забезпечили неухильне зростання продуктивності праці і значне зниження собівартості продукції. Вже у 1947 році промисловість міста досягла довоєнного рівня, а в 1950 році дала країні в 3,5 раза більше продукції, ніж у 1946 році[6].

Пам'ятник Герою Радянського Союзу Г. А. Оганянцу, який загинув у боях за визволення Чернівців. Біля пам'ятника — батько героя А. С. Оганянц. 1951 р.

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 2, оп. 1, 2, спр. 367, арк. 2; спр. 234, арк. 8.
[2] Там же, оп. 1, спр. 367, арк. 72.
[3] Там же, арк. 18.
[4] Там же, спр. 1160, арк. 62.
[5] Там же.
[6] І. Ф. Мінаков та інші. Чернівці, стор. 22.

П'ятирічний план розвитку народного господарства міста трудящі виконали за 4 роки і 4 місяці. Завершився важливий етап соціалістичної перебудови промисловості. Було зроблено вирішальний крок на шляху подолання економічної відсталості, здійснено кооперування кустарів і запроваджено єдиний соціалістичний тип виробництва. Створювались можливості для дальшого капітального будівництва, розширення і реконструкції діючих підприємств, поліпшення організації виробництва, підвищення якості продукції. В наступних роках були збудовані і здані в експлуатацію машинобудівний та авторемонтний заводи, олійно-жировий комбінат, завод «Емальпосуд», м'ясокомбінат, хлібокомбінат, бавовнопрядильна і шкіряно-галантерейна фабрики. Після реконструкції на текстильних фабриках міста було встановлено 32 жаккардові і 250 ткацьких верстатів. Протягом трьох років на основних підприємствах впроваджено близько 1600 одиниць нового обладнання[1]. Широко розгортався рух новаторів і раціоналізаторів виробництва, що прискорило технічний прогрес. Лише в 1954 році завдяки раціоналізаторським пропозиціям зекономлено понад 4 млн. карбованців[2].

Радянський герб м. Чернівців.

У виробничому житті міста активну участь брали комсомольці. На підприємствах, в установах і навчальних закладах вони показували приклади самовідданої праці і навчання. Близько 5 тисяч комсомольців стали передовиками виробництва. 150 юнаків і дівчат працювали на будівництві шахти «Чернівецька комсомольська», 400 чоловік за комсомольськими путівками виїжджали на освоєння цілинних і перелогових земель.

Ще більшими темпами розвивалася промисловість у період семирічки. На ряді підприємств стали застосовувати такі технологічні новинки, як зварювання в середовищі вуглекислого газу, фарбування з допомогою ультразвуку, гартування деталей струмом високої частоти тощо.

Невпізнанно змінився первісток важкої індустрії Північної Буковини — Чернівецький машинобудівний завод. Тут виросли нові корпуси ковальсько-пресового цеху і цеху котельно-допоміжного устаткування. Це дозволило машинобудівникам протягом 1959—1965 рр. збільшити випуск продукції майже в 2,5 раза[3].

На мальовничій околиці міста з'явилися корпуси заводу легкого машинобудування. Його колектив налагодив випуск устаткування для підприємств легкої промисловості. Виготовлені тут трикотажні і рукавичні машини дістали високу оцінку представників трикотажних фірм на міжнародних виставках і ярмарках. Тепер жодна рукавична фабрика в Радянському Союзі не обходиться без машин, виготовлених на заводі «Легмаш».

Виріс також інструментальний завод, колектив якого освоїв випуск кількох видів сільськогосподарських машин, наборів слюсарних інструментів та інших виробів. Багато відрадних змін сталося і на заводах «Емальпосуд», «Індустрія», металоштампувальному, металовиробів[4].

Успішному розвиткові промисловості міста сприяв рух передовиків виробництва за комуністичне ставлення до праці. В 1959 році число учасників цього руху складало 3 тис. чоловік, а в 1965 році — понад 42 тис. чоловік. Майже 12 тис. з них незабаром удостоїлись почесного звання ударників комуністичної праці.

Застрільником нового почину на машинобудівному заводі виступила комсомольсько-молодіжна бригада слюсарів-складальників на чолі з молодим комуністом

---

[1] З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України, стор. 98.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 2, оп. 5, спр. 1, арк. 23.
[3] О. С. Григоренко. Буковина вчора і сьогодні, стор. 50.
[4] Там же, стор. 51.

Колишній командир взводу особистої охорони В. І. Леніна, старий член партії К. І. Нейланд на зустрічі з учнями чернівецьких шкіл. 1960 р.

В. Д. Мимком. Вона зобов'язалася здавати продукцію лише відмінної якості, освоїти в 1959 році новий потужний шахтний млин, за семирічку всім здобути середню освіту й добитися, щоб кожний член бригади мав 2—3 спеціальності. Машинобудівники по-справжньому розгорнули боротьбу за зміцнення виробничої дисципліни і підвищення відповідальності кожного за спільну справу, організували вивчення суміжних професій — газорізальника і електрозварника. Це дало змогу відмовитись від послуг сусідніх дільниць і створити умови для підвищення продуктивності праці. Незабаром бригада стала виконувати норми виробітку на 225 і більше процентів.

На Чернівецькому панчішному комбінаті добре працювала бригада молодих в'язальників. Ознайомившись через пресу з роботою москвичів, панчішники вирішили теж боротися за звання бригади комуністичної праці. Жвава, пристрасна розмова відбулась на зборах комсомольської групи, де були присутні всі члени бригади. Дехто сумнівався: чи під силу бригаді братися за таке відповідальне завдання? Та з рештою вирішили: будемо змагатися. І взяли конкретні зобов'язання. Кожен відчув велику особисту відповідальність за взяті колективом зобов'язання, прагнув не тільки сам перевиконувати виробничі завдання, а й подавати необхідну допомогу товаришам. Взаємодопомога стала тією рушійною силою, яка зцементувала всю бригаду, підвищила продуктивність праці. Молоді в'язальники щомісяця виробляли продукції першого сорту на 130 процентів.

Партійна організація міста своєчасно підтримувала все нове й прогресивне, що з'являлося на підприємствах, подавала допомогу передовим виробничникам. Багато послідовників у Чернівцях знайшов почин прядильниці В. І. Гаганової, яка перейшла з передової бригади у відстаючу. Її приклад підтримали текстильники Я. П. Дацій і О. І. Головатий, панчішник П. О. Малюх, легмашівець Д. І. Гуменюк та інші.

Комуніст ткацької фабрики № 4 В. Арбузов тричі брав нові бригади і через певний час виводив їх у передові. Одна з його бригад вирішила змагатися з бригадою ткалі Ірмгард Ріхтер текстильного комбінату Цвіккау Німецької Демократичної Республіки. З приводу цього змагання Перший секретар ЦК СЄПН Вальтер Ульбріхт писав: «Тов. Ріхтер, так само, як і тов. Арбузов наслідували приклад радянської текстильниці Валентини Гаганової. Вона залишила добре оплачувану роботу в успішно працюючій бригаді і прийняла керівництво трьома відстаючими дільницями, які за її пропозицією об'єдналися в бригаду і тепер беруть участь у змаганні за право називатися бригадою соціалістичної праці... Я впевнений у тому, що змагання між бригадами т. Арбузова і т. Ріхтер приведе до взаємного обміну досвідом і піде на користь обом бригадам. Одночасно це змагання сприяє дальшому зміцненню дружніх зв'язків між робітничим класом Радянського Союзу і НДР в боротьбі за мир і соціалізм.

В цьому розумінні я вітаю текстильниць і текстильників у Чернівцях та Цвіккау і бажаю їм найкращих успіхів у їх змаганні»[1].

Чималий вклад в удосконалення виробництва, підвищення продуктивності пра-

[1] В кн.: О. С. Григоренко. У братній сім'ї. Ужгород, 1965, стор. 34, 35.

ці й поліпшення якості продукції вносять винахідники і раціоналізатори. Лише в 1965 році ними було внесено 3 тис. цінних пропозицій, впровадження яких дало економію понад 2 млн. карбованців[1].

Багато уваги раціоналізації і винахідництву приділяла партійна організація текстильного об'єднання «Восход». Вона організувала соціалістичне змагання між новаторами виробництва, за її ініціативою були відкриті кутки раціоналізаторів і винахідників, добре налагоджено технічну інформацію, вивчення передового досвіду кращих підприємств країни. Все це сприяло творчій винахідливості людей, зумовило удосконалення процесів праці. Раціоналізатор Б. З. Копанський за семирічку вніс 127 пропозицій, запровадження яких дало економію у 42 тис. 321 крб. О. П. Клобуков подав 186, а І. Б. Вахменін — 122 пропозиції. Протягом 1961—1962 рр. 11 робітників та інженерно-технічних працівників одержали авторські свідоцтва на винаходи від Комітету в справах винаходів і відкрить при Раді Міністрів СРСР. Винахідник Х. М. Зінгер разом з іншими розробив спосіб обробки тканин і шліхтування пряжі синтетичною речовиною поліакриломідом, яка замінила крохмаль і борошно. Це відкриття мало велике значення для текстильних підприємств всієї країни. Впровадження його зекономило десятки тисяч карбованців.

На заводі «Легмаш» кожний четвертий працюючий став раціоналізатором. Творча думка новаторів виробництва тут завжди знаходить гарячу підтримку всього колективу. Кращі винаходи широко реалізуються на підприємстві. Це сприяє підвищенню продуктивності праці, зниженню собівартості продукції. Досвід роботи раціоналізаторів заводу вивчають і наслідують робітники інших підприємств міста.

Велике значення в боротьбі за технічний прогрес промисловості міста відігравали творчі об'єднання. Це — громадські конструкторські бюро, громадські бюро економічного аналізу, технічної інформації, контролю якості, технічного нормування, творчі бригади, інститути технічного прогресу та багато інших.

Добре організували роботу громадського конструкторського бюро на панчішному комбінаті. В 1965 році воно розробило конструкцію лічильників кухтомотальної машини, що прискорює виробничі процеси.

На заводі «Емальпосуд» громадське конструкторське бюро розробило схему удосконалення конвейєрної печі обпалення емальованого посуду. Впровадження цього винаходу зменшило брак на 30 проц., а економічний ефект складав 11 тис. карбованців на рік.

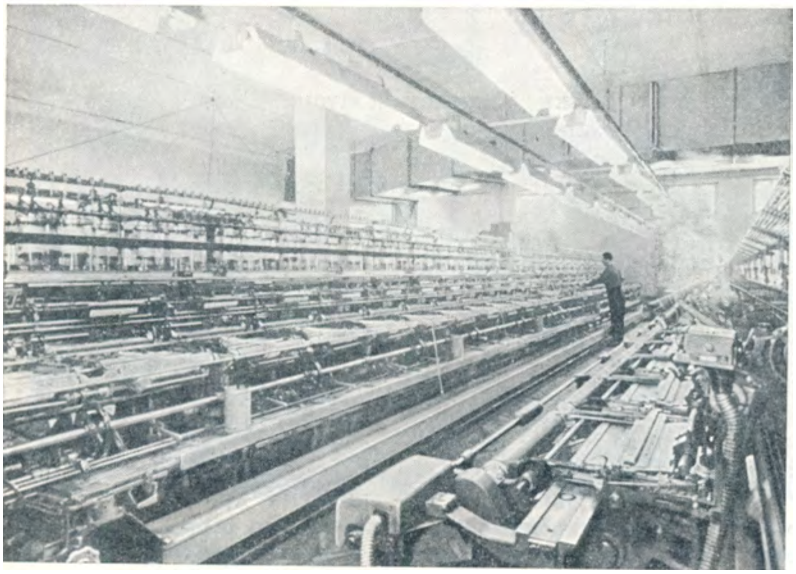
Самовіддана праця дала добрі наслідки. Трудівники міста достроково, 23 жовтня 1965 року, виконали семирічний план. Понад план дано продукції на 60 млн. карбованців. В 1965 році рівень промислового виробництва зріс у порівнянні з 1940 роком майже в 20 разів.

Радянський уряд високо оцінив зусилля робітників, інженерів і техніків, партійних, радянських і господарських працівників, спрямовані на піднесення виробництва. Майже 550 чоловік за успішне виконання семирічки було наго-

В цеху текстильного об'єднання «Восход». 1967 р.

[1] Поточний архів Чернівецького міськкому КП України. Стенограма XVII міської партійної конференції від 22 січня 1966 р., стор. 10.

Один з цехів Чернівецької котонної фабрики. 1967 р.

Новобудови м. Чернівців. 1967 р.

роджено орденами і медалями Радянського Союзу, а бригадирові гумовзуттєвого заводу Н. І. Вонясовій присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці. Орден Леніна одержали бригадир комплексної бригади машинобудівного заводу М. С. Одинок, формувальник заводу металовиробів Г. Т. Дуб, бригадир слюсарів-ремонтників будівельно-монтажного управління № 5 Д. Г. Чоботар та інші.

Тепер чернівчани наполегливо борються за успішне виконання нової п'ятирічки. Багато колективів змагається за те, щоб п'ятирічну програму завершити до 7 листопада 1970 року, а окремі бригади і цехи прагнуть справитись з цим завданням до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

Про високе трудове піднесення свідчать показники роботи, досягнуті в 1967 ювілейному році. 192 виробничі колективи добилися права називатися колективами ім. 50-річчя Великого Жовтня. Промислові підприємства міста дали країні понадпланової продукції на 13,6 млн. карбованців[1].

Уславили свої імена передовики виробництва: Герой Соціалістичної Праці текстильниця О. М. Мазерська, депутат Верховної Ради УРСР ткаля Д. В. Кучерян, керівник бригади комуністичної праці текстильного об'єднання «Восход» І. М. Гафонов, заслужений будівельник республіки, керівник бригади комуністичної праці будівельного управління № 1 облбудтресту І. В. Рига та інші.

На 77 підприємствах міста тепер зайнято понад 44 470 робітників та інженерно-технічних працівників. Незважаючи на швидкі темпи розвитку машинобудування, металообробної, хімічної, енергетичної і деревообробної галузей виробництва, провідною в місті залишається легка промисловість. Вона представлена текстильним об'єднанням «Восход», швейним об'єднанням «Трембіта», трьома трикотажними і двома галантерейними, взуттєвою, швейною, рукавичною і гудзиковою фабриками.

Друге місце належить харчовій промисловості — одній з найстаріших у місті. Обсяг її валової продукції, порівнюючи з 1946 роком, збільшився в 17 разів. До числа найважливіших харчових підприємств належать цукрокомбінат, масложир-

[1] Поточний архів Чернівецького міськкому КП України. Стенограма XVIII міської партійної конференції від 26 січня 1968 р., стор. 3.

комбінат, м'ясокомбінат, маслозавод. У 1967 році м'ясокомбінат виробив 3,6 тис. тонн ковбас і 22,4 тис. тонн м'яса. Він виготовляє продукцію не лише для Чернівецької області, а й відправляє значну частину її в Донбас, Москву і Ленінград.

Третє місце в структурі промислового виробництва посідає машинобудівна і металообробна промисловість. Ця галузь виросла майже в 73 рази. Найбільшими підприємствами є «Легмаш», «Емальпосуд», інструментальний, металовиробів, машинобудівний та інші заводи. Серед них важливе значення має машинобудівний завод. Він виробляє устаткування для нафтової і хімічної промисловості, а також потужні шахтні млини для теплових електростанцій. Його продукція далеко відома за межами нашої країни. Її охоче купують Болгарія, Польща, Румунія, Куба, Корейська Народно-Демократична Республіка, Демократична Республіка В'єтнам. Машини з маркою «ЧМЗ» працюють в Індії, Бірмі, Індонезії, Афганістані і на Цейлоні.

Новою галуззю промисловості є хімічна. Вона представлена хімічним і гумовзуттєвим заводами, фабрикою побутової хімії. Створений на базі дрібних клеєварного і лакофарбного заводів, Чернівецький хімічний завод випускає різноманітну продукцію. Підприємство оснащене досконалою технікою — центрифугами, змішувачами, вальцями та іншим устаткуванням, використання якого дозволило збільшити обсяг виробництва продуктів за останні 7 років у 2,6 раза.

Дедалі розвивається деревообробна промисловість. По випуску валової продукції вона посідає п'яте місце. Чернівецькі гарнітури, дивани, гардероби та інші меблі вивозять у різні міста країни — Москву, Київ, Харків, Донецьк, Одесу, Запоріжжя, Дніпропетровськ.

Для успішного розвитку промисловості міста організуюче значення має соціалістичне змагання і творча співдружність між колективами Чернівців і підприємствами інших міст Радянського Союзу. Ще в перші післявоєнні роки народилася дружба між робітниками текстильних фабрик Чернівців і московського орденоносного комбінату «Трехгорная мануфактура». Тоді й був укладений між ними перший договір на соціалістичне змагання. Це змагання стало справжнім символом дружби і єднання російських і українських трударів.

Плодотворним було й змагання колективу Чернівецької трикотажної фабрики № 2 з робітниками Загорської фабрики. Російські і українські трикотажники працювали над проблемою — механізація плоскофангових машин. Загорцям першим пощастило створити механізований привід до машин. Але певна заслуга була в цьому і чернівчан, які щиро ділилися з російськими братами результатами своїх досягнень. Як символ спільних творчих зусиль ще й сьогодні в цеху Чернівецької трикотажної фабрики стоїть машина з приводом загорців, металева табличка на ній — свідчення колективних пошуків поборників технічного прогресу.

Багато корисного дало змагання чернівецьких залізничників з колективом Московського відділка Московсько-Рязанської магістралі, робітників трикотажної фаб-

Лекція в Чернівецькому медичному інституті. 1965 р.

рики № 1 з молдавськими і білоруськими колегами, панчішників і гумовзуттєвиків Північної Буковини з друзями по професії з Ленінграда й Риги, колективу Чернівецької фабрики головних уборів з працівниками підмосковного міста Завидова.

Швидке зростання економіки міста сприяє неухильному підвищенню матеріального і культурного рівня трудящих. Яскравим показником цього є поліпшення житлових умов. З 1959 по 1967 рік побудовано 5838 квартир. Житловий фонд Чернівців збільшився на кінець цього року до 1421 тис. кв. м. Виросли нові вулиці: Фестивальна, Миру, Ярослава Галана, проспект 50-річчя Жовтня та інші.

Місто газифікується. За період з 1959 по 1967 рік прокладено 127,8 км газопровідної мережі, газифіковано 26 211 квартир і понад 775 промислових та комунально-побутових об'єктів. Крім того, побудовано міжобласну станцію стислого газу, яка обслуговує населення ще не газифікованих районів.

В особистому користуванні чернівчан є 36 тис. радіоприймачів і 20 300 телевізорів. З кожним роком місто стає красивішим, впорядкованішим. На вулицях і площах висаджено понад 1 млн. декоративних дерев. За останні 10 років заасфальтовано і вимощено 115,8 км вулиць. Електромережа вуличного освітлення становить 330 кілометрів.

Дедалі зростає торгівля. В 1958 році налічувалось 345 торговельних підприємств, а в 1967 році їх було 635. Через магазини населення придбало багато радіоприймачів, телевізорів, швейних машин, велосипедів, мотоциклів, меблів, бавовняних і шерстяних виробів.

Міське населення відчуває постійне піклування про своє здоров'я. В Чернівцях є 32 лікувальні установи, де працюють 1375 лікарів і 2695 працівників середнього медичного персоналу. Зросла кількість ліжок у лікарнях, хворих добре доглядають.

Для зручності користування міським транспортом трамваї замінено тролейбусами. Околиці міста — Червоне, Клокучка, Молдавське — з'єднано з центром автобусним транспортом. Крім того, в місті є таксомоторний парк.

Чернівці мають також добрий зв'язок з районами області. Радіально від міста відходять автомобільні шляхи на Новоселицю і Хотин, Глибоку і Сторожинець, Вашківці, Вижницю і Путилу, Кіцмань і Хрещатик. Населення користується приміським транспортом залізниць Чернівці — Вашківці — Вижниця, Чернівці — Заставна, Чернівці—Глибока—Сторожинець. Сталевими магістралями місто зв'язане з областями України та союзними республіками. З Чернівецького аеропорту відправляються пасажирські літаки на Москву, Київ, Львів, Кишинів, Сімферополь.

За роки Радянської влади Чернівці стали значним культурним і науковим центром. Повністю ліквідована неписьменність, значно підвищився культурний рівень населення. В 1967 році налічувалось 46 загальноосвітніх шкіл, 10 шкіл робітничої молоді, 4 школи-інтернати. У них працювало близько 2096 вчителів.

Молоде покоління виховується на революційних і трудових традиціях. У 41 школі відкриті ленінські зали і кімнати, а в 11 школах — музеї В. І. Леніна.

Експозиція багатьох шкільних музеїв відображає діяльність видатних діячів КПРС і Радянської держави, подвиги героїв Великої Вітчизняної війни, творчий шлях класиків української і російської літератури.

Гастроном «Берізка», м. Чернівці. 1968 р.

Популярним серед дітей став клуб інтернаціональної дружби середньої школи № 2. Його члени налагодили тісні зв'язки з комсомольськими організаціями ударних будов різних районів Радянського Союзу. У відповідь на їхні листи виробничники надсилають цікаві матеріали про свою роботу, зразки продукції підприємств, на яких вони трудяться. У клубі відбуваються зустрічі учнів з делегаціями зарубіжних гостей, які відвідують Чернівці. В музеї клубу зберігаються листи Моріса Тореза, Пальміро Тольятті, Гаррі Політа, Долорес Ібаррурі, Вальтера Ульбріхта, Георгія Георгіу Дежа, Селям Аделя та інших діячів комуністичного руху.

Д. Я. Макогон (1881 — 1961) — український письменник і педагог. Працював у Чернівцях.

У вихованні молодого покоління школам допомагають позашкільні заклади — Палац піонерів, Будинок піонерів, 2 спортивні школи, екскурсійно-туристська станція, станція юних техніків і натуралістів.

За плодотворну виховну роботу близько 100 чернівецьких педагогів нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, а К. С. Бондарець, С. В. Сальніковій, М. П. Ковальській, Р. І. Петкович присвоєно звання заслуженого вчителя школи УРСР.

Радянська влада широко відкрила двері вузів для трудящих міста. Письменниця Буковини О. Ю. Кобилянська писала: «Споконвіку не знав народ, що таке університет. Він міцно зрошував чужу землю своїм потом, а шлях до освіти, до правдивої культури був йому на важкому замку замкнутий... А тепер народу широко розкриті двері університету». Крім університету, в Чернівцях працюють медичний інститут, філіал Київського торгово-економічного інституту. Цими навчальними закладами охоплено близько 12 тис. студентів. За радянський час чернівецькі вузи випустили понад 16 205 кваліфікованих спеціалістів.

Підготовкою спеціалістів зайняті в державному університеті заслужені діячі науки УРСР професори К. М. Леутський і А. Г. Самойлович, професори Г. Х. Молотковський, А. В. Панфілов, Г. Т. Пилюгин, В. А. Домбровський; в медичному інституті — заслужений діяч науки УРСР, професор Б. Л. Радзіховський, професори С. Н. Савенко, Л. І. Роман, О. І. Самсон, С. А. Кац, О. О. Гладков, Ю. С. Касько.

Вузи міста ведуть також значну наукову роботу. Колектив державного університету здійснює комплексне вивчення історії, мови, культури, економіки і природних ресурсів Карпат та Прикарпаття. На основі матеріалів наукових експедицій університету вироблено ряд рекомендацій для народного господарства, видано 9 томів «Праць комплексної експедиції університету». З 1945 по 1967 рік тут видано 58 томів «Наукових записок», 24 монографії, 65 підручників, 123 томи інших видань. За цей же час медичний інститут опублікував 24 монографії, 6 підручників, 29 збірників наукових праць.

Важливою формою зв'язку наукової роботи з практикою народного господарства є розробка промислово-договірних тем, які здійснюються на основі договорів з підприємствами. Кафедри експериментальних дисциплін університету вже виконали 40 тем, дослідження їх впроваджуються на виробництві.

Корисну роботу проводять наукові товариства, зокрема міське відділення товариства «Знання». 10 265 його членів у 1967 році прочитали для населення 63 084 лекції. Особливою популярністю користуються лекції доцента університету О. С. Пулинця, доцента медінституту А. М. Яковлевої, заслуженого артиста УРСР Ю. С. Козаковського, вчительки М. М. Батаєвої та інших.

Партійні, радянські і господарські працівники, інтелігенція міста підвищують свій ідейно-політичний рівень у вечірньому університеті марксизму-ленінізму. З 1944 по 1967 рік університет закінчило понад 6 тис. чоловік.

Чернівецький державний університет. 1968 р.

Крім трьох обласних, у Чернівцях видаються газети «Радянський студент» (в державному університеті), «Текстильник Буковини» (на виробничому текстильному об'єднанні «Восход»).

Пишним цвітом розквітла в місті українська культура — національна формою, соціалістична змістом. Чернівчани люблять свій музично-драматичний театр ім. О. Ю. Кобилянської, державну філармонію, в складі якої є Буковинський ансамбль пісні і танцю, краєзнавчий музей, літературні музеї О. Кобилянської та Ю. Федьковича, парки культури і відпочинку. У місті є 28 клубів і будинків культури, 138 червоних кутків на підприємствах та в установах, літній театр на 2200 місць, 10 кінотеатрів.

Велику культурну й наукову цінність має державний краєзнавчий музей. Він знаходиться в центрі міста. В його 33 залах та фондах є близько 60 тис. експонатів, які розкривають історію і природу краю. Речові та документальні матеріали дохідливо висвітлюють економічне життя і класову боротьбу трудящих мас Північної Буковини, найістотніші етапи історичного розвитку: виступи селянства під керівництвом Олекси Довбуша і Лук'яна Кобилиці, повстання у Хотинському повіті 1919 року тощо. В залах експонуються зразки промислової продукції, макети краєвидів, сучасних будов та сільськогосподарських машин, численні документи минулих років, ілюстративні матеріали, картини буковинських художників.

Добре побудована експозиція літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської та літературного музею Юрія Федьковича. Музей О. Кобилянської розміщений в тому будинку, де письменниця прожила 13 останніх років свого життя. Тут збереглися речі і книги письменниці, видання її творів. На будинках, де жили О. Кобилянська та Ю. Федькович, відкриті меморіальні дошки.

В багатьох містах і селах країни працюють викладачами музичних шкіл, художніми керівниками будинків культури, диригентами самодіяльних хорів вихованці Чернівецького музичного училища. Деякі з них стали відомими артистами. Це — солісти Київського академічного театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка народний артист СРСР Дмитро Гнатюк та заслужена артистка УРСР Галина Шоліна, солісти Кишинівського оперного театру Мелентій Паранюк та Московського театру ім. Станіславського і Немировича-Данченка Н. Надточих-Ісакова.

У післявоєнний час відродилися літературні традиції міста Юрія Федьковича і Ольги Кобилянської. Почали видаватися альманахи «Буковинський Кобзар», «Сонце над Карпатами», «Радянська Буковина». Плідно працюють на літературній ниві чернівецькі письменники З. Прокопенко, В. Речмедін, В. Бабляк, М. Бурбак, М. Івасюк, Х. Меламуд, Г. Синельников, А. Добрянський, М. Палатура та інші. Чимале місце в їхній творчості посідає тема відображення минулого й сучасного життя Чернівців.

Свою частку в розвиток культури вносять чернівецькі композитори. У своїх піснях вони прославляють Радянську країну, її чудових людей. Популярним став «Чернівецький вальс» на слова М. Ткача та А. Добровича. Помітний слід у музичному житті міста залишив композитор Б. Крижанівський. Він написав симфонічну поему «Данило Галицький», музику до спектаклю «Земля», ряд пісень та інструментальних творів.

Під зорею Радянської влади на повну силу розквітло прикладне мистецтво, перетворившись із побічного заробітку бідаря на джерело радості, естетичної насолоди трудової людини. У місті працюють різьбярі, вишивальниці, килимарі. Своїми роботами добру славу здобув заслужений майстер народної творчості різьбяр Т. Г. Герцюк. За гобелен «Соціалістична Буковина», який експонувався на республіканській виставці, присвяченій 50-річчю Великого Жовтня, килимниці І. Б. Малій присвоєно звання лауреата фестивалю самодіяльного мистецтва з врученням диплому II ступеня і срібної медалі.

Понад 25 років живе й працює в Чернівцях учасниця Великої Вітчизняної війни, майстер художньої вишивки О. С. Винокурова. На її рахунку сотні робіт. Крім портретів, вона вишила картини «Орденоносна Буковина», «У звільненому Києві», «В. І. Ленін у Розливі» та інші. За свою благородну роботу О. С. Винокурова нагороджена тридцятьма почесними грамотами.

Значне місце в розвитку народного мистецтва належить Чернівецькій фабриці художніх виробів ім. Ю. Федьковича. Тут працює злагоджений мистецький колектив, який щорічно виготовляє понад 10 тис. екземплярів вишитого одягу. Кращі роботи вишивальниці фабрики В. Г. Леки експонувалися на республіканських, всесоюзних і міжнародних виставках. Підприємство нагороджено пам'ятним Червоним прапором ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради.

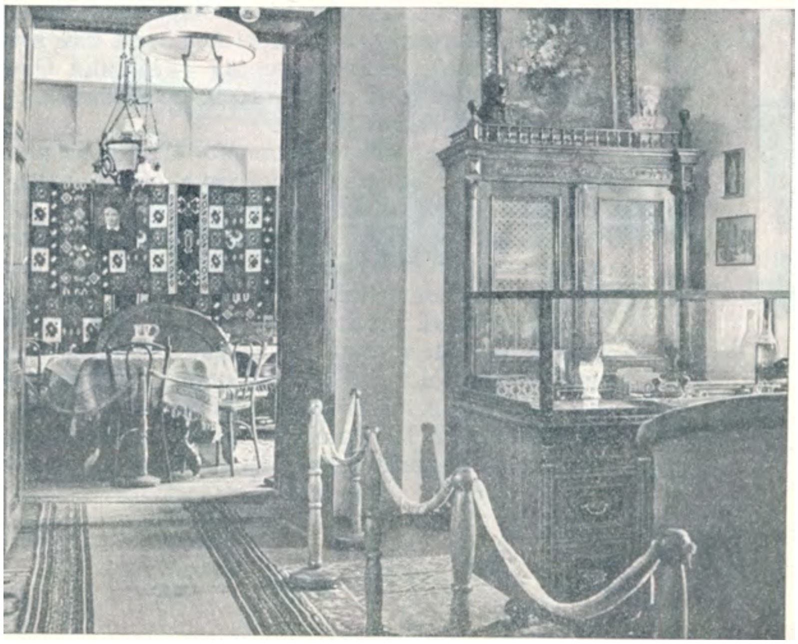
Популярними серед трудящих нашої країни стали буковинські сувеніри. Їх виготовляють на фабриці сувенірів «Буковина». Тільки на Всесоюзному ярмарку в 1968 році, який відбувся в Москві, закуплено понад 100 тисяч виробів народних умільців цієї фабрики.

Гарні речі виробляє також Чернівецька майстерня сувенірів. Здібними майстрами народ-

В Чернівецькому художньому профтехучилищі № 5. 1964 р.

Експозиція літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської у Чернівцях. 1968 р.

А. Г. Кривошеєв — заслужений майстер спорту СРСР, учасник Олімпійських ігор у Римі і Токіо. 1968 р.

ного мистецтва стали М. Катеринюк, В. Шевчук, Я. Полотайко, Р. Стратійчук та інші. 54 зразки сувенірів майстерні було представлено на Міжнародній виставці в Монреалі.

В галузі тематичної скульптурної різьби по дереву успішно працювали члени художнього гуртка, яким керував скульптор В. Куров при Чернівецькому художньому професійно-технічному училищі № 5. Чотири рази гуртківці були учасниками ВДНГ. Вони неодноразово нагороджувалися золотими, срібними і бронзовими медалями та грамотами. Їхні роботи експонувалися на виставках у Варшаві, Нью-Йорку і Брюсселі.

Бурхливо розвивається художня самодіяльність. У 1967 році при будинках культури і клубах працювало 1036 гуртків художньої самодіяльності, які об'єднували 20 тис. аматорів. Кращими з них є народні самодіяльні театри Палацу культури працівників легкої промисловості та Будинку вчителя, самодіяльний народний ансамбль танцю клубу залізничників, самодіяльний народний ансамбль пісні і танцю медичного інституту. Гуртки художньої самодіяльності відіграють значну роль в естетичному вихованні трудящих. В 1967 році вони виступили з 2338 виставами і концертами.

Багаті Чернівці також на бібліотеки. Їх налічується 114 з книжковим фондом понад 5 млн. примірників. Найбільші з них обласна і державного університету.

Чернівецька міська Рада подбала про розвиток фізичної культури і спорту. В спортивних школах тренуються тисячі чоловік. Для проведення змагань в місті є 2 стадіони, 14 футбольних полів, 23 комплексні спортивні, 72 баскетбольні і 127 волейбольних майданчиків.

Улюбленим місцем дозвілля чернівчан є парк культури і відпочинку ім. М. І. Калініна. Тут можна послухати лекції, доповіді, побачити концерти художньої самодіяльності, побувати на вечорах дружби народів Радянського Союзу, зустрітися з передовиками виробництва, ученими, артистами, художниками, Героями Радянського Союзу, учасниками Великої Вітчизняної війни, старими більшовиками та іншими знатними людьми країни й області.

Зелене, мальовниче місто Чернівці з кожним роком прикрашається і стає ще кращим. Споруджуються нові будинки, пам'ятники, впорядковуються парки, площі, вулиці. Одна з найкрасивіших — вулиця Ольги Кобилянської. На ній розміщені краєзнавчий музей, планетарій, дві бібліотеки, чотири кінотеатри. Не випадково вона завжди багатолюдна.

Завжди нарядною виглядає Радянська площа. Вона має форму правильного чотирикутника. Західна її частина облямована рядом багаторічних лип і покрита асфальтом. На східній — розбитий сквер з майстерно оформленими квітниками. В 1946 році на фоні розлогих дерев сквера побудовано обеліск на честь перемоги радянського народу над фашистами. В дні революційних свят на цій площі відбуваються демонстрації, мітинги.

Своєрідний архітектурний ансамбль становить Центральна площа. Звідси відходять головні вуличні магістралі, її пересікають тролейбусні лінії, що сполучають різні частини міста. Навколо площі розміщені будинки міського комітету КП України, міськради, обласного державного банку, центрального універмагу, готелю «Верховина». В 1951 році тут за проектом скульпторів М. Вронського та О. Олійника в оточенні багаторічних лип споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

ПЛАН-СХЕМА м. ЧЕРНІВЦІВ

1. Пам'ятник В. І. Леніну (скульптори М. Вронський, О. Олійник, архітектор М. Ашкіназі. 1951 р.).
2. Парк культури і відпочинку ім. Калініна
3. Центральна площа.
4. Пам'ятник Перемоги (скульптор Г. Петрашевич, архітектор В. Григор, 1946 р.).
5. Радянська площа.
6. Державна філармонія. У цьому будинку 28 березня 1917 року було обрано Раду військових депутатів Чернівецького гарнізону.
7. Медичний інститут.
8. 6, 9. Будинки, де 3 листопада 1918 р. відбулося Народне віче Північної Буковини.
9. Будинок, в якому 3 листопада 1918 року відбулися Установчі збори Комуністичної партії Буковини.
10. Будинок, де в березні — червні 1921 року видавалася газета «Громада».
11. Будинок, у якому 17 листопада 1919 року було ухвалено розпочати повстання солдатів 113 полку.
12. Приміщення колишньої учительської семінарії (тепер школа-інтернат № 1), де працював О. Маковей, вчилися І. Бажанський, І. Синюк, Д. Королюк, Г. Гордий (Іван Діброва), С. Канюк, В. Кобилянський, М. Марфієвич.
13. Корпус № 1 університету, студентами якого були І. Франко, Л. Мартович, Д. Лук'янович.
14. Приміщення колишньої гімназії (тепер школа № 1), де навчалися М. Емінеску, В. Кобилянський, Ч. Порумбеску.
15. Будинок, у якому в 1886—1888 рр. проживав Ю. Федькович.
16. Будинок, де народилися Сидір та Григорій Воробкевичі.
17. Будинок, у якому народилася І. Вільде.
18. Залізничний вокзал.
19. Пам'ятник героям Великої Вітчизняної війни.
20. Пам'ятник військам 1-го Українського фронту — визволителям Чернівців.
21. Український музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської.
22. Пам'ятник О. Кобилянській.
23. Університет. (Колишня резиденція буковинських митрополитів). Пам'ятник архітектури XIX ст., архітектор Й. Главка.
24. Обласний краєзнавчий музей. Літературний музей Ю. Федьковича. Планетарій.
25. Літературно-меморіальний музей О. Кобилянської.
26. Пам'ятник героям-комсомольцям Хотинського підпілля.
27. Готель «Буковина».
28. Кінотеатр «Дружба».
29. Автовокзал.
30. Миколаївська церква. Пам'ятка архітектури XVII ст.
31. Церква Різдва. Пам'ятка архітектури XVIII ст.
32. Успенська церква. Пам'ятка архітектури XVIII ст.
33. Стадіон «Буковина».
34. Парк ім. Шіллера.
35. Парк ім. Шевченка.
36. Лісопарк «Гореча».

до аеропорту
вул. Чкалова
просп. 50-річчя Жовтня
А
вул. Чапаєва
вул. Червоноармійська
вул. Сторожинецька
вул. Олега Кошового
вул. Зої Космодем'янської
вул. Федьковича
вул. Щербакова
вул. Сєдова
вул. Кармелюка
вул. 29 березня
вул. Нагірна
вул. Буковинська
вул. Кобилиці
вул. Нововінницька
потік Клокучка
вул. Київська
вул. Лесі Укра
вул. Котля
ревського
інки
вул. Карла Маркса
вул. Кобилянської
вул. Шевченка
вул. Лук'яна
вул. Українська
вул. Леніна
вул. Руська
на Герцу
вул. Університетська
вул. 28 червня
вул. Щорса
вул. Боженка
вул. Анрі Барбюса
вул. Волгоградська
вул. Заньковецької
вул. Богдана Хмельницького
на Київ
вул. гв. л-та Нікітіна
вул. Чернишевського
вул. Одеська
вул. Юрія Гагаріна
вул. Нікопольська
вул. Севастопольська
р. Прут
просп. 50-річчя Жовтня
вул. Леніна
А
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36

Пам'ятник Перемоги в Чернівцях. 1968 р.

В читальному залі Будинку політичної освіти обкому КП України. 1968 р.

Успіхи в господарському будівництві, підвищенні матеріального добробуту і культурного рівня трудящих міста здобуті під керівництвом Комуністичної партії. Міська партійна організація об'єднує 432 первинні організації, на обліку яких перебуває 14 515 комуністів. На пленумах і бюро міськкому партії систематично розглядаються питання організаційно-партійної і виховної роботи, аналізується робота підприємств, культурно-освітніх установ і навчальних закладів. Популяризовуються нові починання й передові методи праці кращих виробничників. Партійна організація скеровує енергію трудящих на боротьбу за дальший розвиток усіх галузей народного господарства, культури, освіти. Вона невпинно піклується, щоб усі жителі міста були активними творцями нового життя.

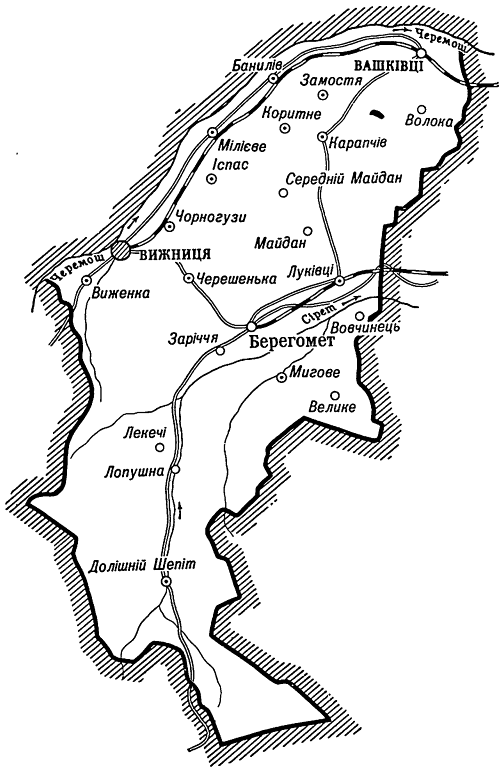
Через своїх посланців партійна організація здійснює керівництво Радами. До складу міської Ради депутатів трудящих входить 340 депутатів, серед них — 190 комуністів. За ратні й трудові подвиги 111 депутатів нагороджено орденами і медалями СРСР. У місті працюють три районні Ради: Ленінська, Першотравнева і Садгірська. При міській і районних Радах працюють постійно діючі комісії — комунального господарства і благоустрою, народної освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я та інші. Ними охоплено широкий актив робітників і трудової інтелігенції. Добре працюють депутати Н. П. Стрельчук (слюсар заводу «Легмаш»), К. М. Височанський (електрик меблевої фабрики), Р. І. Маковійчук (помічник машиніста локомотивного депо), М. Ф. Одинок (робітник машинобудівного заводу), Н. М. Сереброва (в'язальниця трикотажної фабрики № 1), О. Ф. Біла (швея швейного об'єднання «Трембіта»).

На честь 25-річчя від дня визволення Чернівців від фашистських загарбників виконком міської Ради депутатів трудящих присвоїв звання почесного громадянина міста колишньому секретареві підпільного обкому партії О. П. Боярку (посмертно), колишньому голові Чернівецької міськради 1944—1949 рр. А. І. Кошовому, командирам військових з'єднань і частин — генерал-полковнику А. Л. Гетьману, полковнику у відставці І. Н. Бойку, майору запасу І. П. Андрушкіну, гвардії лейтенанту П. Ф. Нікітіну (посмертно), заслуженому раціоналізатору республіки В. М. Ковальчуку. Їх героїчні подвиги в боротьбі з окупантами і славні звершення на трудовій ниві вписують яскраві сторінки в історію Чернівців і краю.

Захоплюючі перспективи відкрив перед нашою країною XXIII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. Чернівчани прагнуть внести свій достойний вклад у справу здійснення цих величних накреслень. Вони дедалі ширше розгортають соціалістичне змагання за те, щоб у новій п'ятирічці значно збільшити випуск продукції, поліпшити її якість, добитися ще кращих економічних показників. Їх мета — трудовими звершеннями прославити свою Радянську Батьківщину.

І. А. ГРИЦЕНКО, Б. О. ТИМОЩУК,
М. Т. ШЕПЕТА

ВИЖНИЦЬКИЙ РАЙОН

ВИ́ЖНИЦЯ

Вижниця — місто районного підпорядкування, центр однойменного району. Розташована в мальовничій місцевості, біля підніжжя Карпат, на правому березі бурхливого Черемошу, за 68 кілометрів від обласного центру. Кінцева станція залізниці Чернівці — Вижниця. Населення — 4,5 тис. чоловік. Назва міста походить від слова «вижній» (верхній)[1].

Найдавніша згадка про Вижницю зустрічається в літописі І. Некулче. Молдавський літописець відносить це поселення до сіл, що існували ще наприкінці XV століття[2]. Вижниця здавна розвивалася як торгове поселення, тісно зв'язане з гірськими і низинними районами Буковини. В 1767 році молдавський господар видав грамоту, яка надавала Вижниці право торгового містечка. З того часу тут чотири рази на рік відбувались ярмарки, де гуцули продавали вироби з дерева (посуд, іграшки, художньо оздоблені шкатулки, топірці), деревне вугілля, дьоготь, скипидар, каніфоль, вишивані сорочки, скатертини, рушники з чудовими візерунками, полотно, пояси, сукно, а також продукти тваринництва. Різьблені вироби охоче скуповували іноземні купці й вивозили за кордон. На вижницьких ярмарках гірські жителі купували хліб та інші товари першої потреби.

З кінця XVIII століття тут почала розвиватися лісова промисловість. Поміщики вирубували ліси й збували деревину на внутрішньому і зовнішньому ринках. В 1790—1812 рр. проведено регулювання русла Черемошу, що зробило його придатним для сплаву. Вижниця стала важливим пунктом лісової торгівлі, звідки буді-

[1] Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області. Чернівці, 1964, стор. 21.

[2] I. Neculce. Letopisețul Țării Moldovei și o seamă de cuvinte. București, 1959, стор. 11.

вельний ліс і дрова сплавлялися Черемошем і Прутом до Чернівців, а звідти — через Бояни — на Бессарабію і Поділля.

Розвиток лісової промисловості й торгівлі сприяв зростанню населення міста. В 1799 році Вижниця мала 296 хат, де проживало 1658 чоловік, а через 47 років кількість жителів збільшилася майже у три рази і становила 4464 чоловіка.

У господарській діяльності вижничан землеробство посідало незначне місце. У 1847 році тільки 79 дворів володіли землею, в т. ч. 61 мав до 2-х йохів, 14 дворів — від 2 до 5 йохів і 4 двори — від 5 до 10 йохів землі[1]. Основна маса міщан займалася торгівлею і ремеслом.

Тогочасна Вижниця не мала свого самоврядування, а підлягала владі дідичів, які розпоряджались нею, як своєю власністю. В 1776 році місто ділили між собою по одній третині Й. Кантакузіно, І. Стурдза і М. Джурджуван. В першій половині XIX століття повновладними господарями міста стали Г. Джурджуван і брати Грегор та Нарціс Айвази. Міщани повинні були, як це видно з угоди, укладеної вижничанами з дідичами в 1808 році, відробляти щороку по 10 днів панщини, сплачувати від кожного двору по 7 флоринів чиншу, привозити на винокурню по 4 вози (безкінні — по 2) дров. Крім того, мешканці зобов'язувалися ремонтувати млин, корчму, гуральню, здавати по курці та по 15 штук яєць[2].

Дідичі й урядовці ніколи не дотримували угод, вони примушували міщан відбувати значно вищі повинності, що призводило останніх до цілковитого розорення. У скарзі вижничан В. Близнюка та І. Сандуляка, поданій 15 березня 1817 року до окружного управління, а в липні — до цісаря, зазначалося, зокрема, що поміщик Г. Джурджуван і суддя Л. Єремчук здирали податки з осіб, звільнених від плати (бідняків, сліпих, калік і вдів), а зібрані гроші привласнювали; суддя гнав міщан обробляти власне поле, примушував працювати у своєму господарстві; піддані мусили безплатно возити мандаторові М. Вендичу дрова. Внаслідок утисків мешканці ставали жебраками й залишали місто, а поміщик забирав їх землю і зобов'язував інших підданих платити податки за вибулих.

Захоплювання дідичами землі й майна було звичайним явищем. 20 липня 1809 року Т. Нестерук заявляв, що 2 фальчі землі, розкорчовані і перетворені ним на родюче поле, яким він користувався 20 років, поміщиця С. Айваз одібрала і нахвалялася покарати буками, якщо про це стане відомо властям[3]. Від цієї ж поміщиці зазнав насильства також вижницький житель С. Шешорський. У травні 1809 року він скаржився, що С. Айваз відібрала у нього землю і двоє коней.

Жорстока експлуатація трудящих спричиняла масові виступи і заворушення. У 1817—1830 рр. в горах, поблизу Вижниці, діяв збройний загін опришків під керівництвом Мирона Штолюка (Катеринюка). Повстанці нападали на поміщицькі маєтки, розправлялися з їх власниками, карали панських прислужників та поміщиків. Понад 10 років, завдяки підтримці широких народних мас, загін був невловимим. Лише в січні 1830 року Штолюка, а пізніше й інших опришків, заарештували. Після кількох місяців звірячого катування польовий суд засудив їх до страти. 2 червня 1830 року М. Штолюка, В. Джуряна, К. Риндзака, Ф. Попюка, Т. Фреюка, Д. Долганюка і М. Артемчука було страчено у Вижниці.

Щоб залякати гуцулів і відвернути їх від участі в русі опришків, на місце страти було насильно зігнано тисячі жителів навколишніх гірських сіл. Туди з'їхались чимало чиновників і шляхти зі Львова, Чернівців, Станіслава і Коломиї. Проте панству не вдалося, як це воно сподівалося, потішитися жалюгідним виглядом зломлених тортурами ватажка опришків і його побратимів. Штолюк перед лицем смерті тримався з гідністю. Звертаючись до присутніх з прощальною промовою,

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 47.
[2] Ф. П. Шевченко. Лук'ян Кобилиця. К., 1958, стор. 43.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 2113, арк. 1—3.

він назвав дідичів та мандаторів кровопивцями й катами народу і гордо пішов на шибеницю[1].

Вижничани активно виступили проти соціального і національного гніту в революційні 1848 і 1849 роки. Свою непримиренність до гнобителів вони виявили вже під час виборів до рейхстагу навесні 1848 року. Як і селяни навколишніх сіл, вони одностайно проголосували за свого кандидата-селянина Лук'яна Кобилицю. Обираючи Л. Кобилицю, селяни покладали на нього, як на свого захисника від гніту панів, великі надії, і їх сподівання не були марними. Л. Кобилиця подавав до рейхстагу численні скарги на утиски панів, голосував за повну ліквідацію феодальних повинностей без будь-якого викупу. Переконавшись, що рейхстаг не розв'яже селянського питання, народний ватажок закликав селян до рішучої боротьби з панами. 16 листопада 1848 року він скликав збори виборців Вижницької округи. Понад 2600 чол. зібралися в урочищі Гледові, біля Вижниці. На цих зборах, як рапортував Буковинському обласному управлінню комісар Сиржистий, Кобилиця «давав усім підданим різні вказівки, бунтуючи громади проти дідичів та закликаючи їх не коритися домініям». Селяни активно підтримали заклик свого ватажка. Вони перестали відбувати повинності, почали ділити поміщицькі землі, розправлятися з експлуататорами та урядовцями[2].

Після селянської реформи зріс попит на сировину, особливо на карпатський ліс. Це сприяло дальшому розвитку лісової промисловості в гірських районах. Одночасно зростала і роль Вижниці як важливішого пункту лісової торгівлі. В кінці XIX століття через Вижницю по Черемошу і Пруту щороку сплавляли в середньому близько 10 830 плотів (216 680 куб. метрів деревини).

З побудовою в 1897 році залізниці Вижниця—Неполоківці зріс вивіз деревини суходолом. Звідси ліс відправлявся не лише в Австро-Угорщину, а і в інші країни, зокрема в Росію.

У другій половині XIX століття на вижницькі ярмарки привозилось багато хліба, що його купували горяни. В 70-х роках XIX століття тут продавалось щорічно в середньому по 38,6 тис. гектолітрів зерна. За кількістю проданого хліба Вижниця посідала на Буковині друге місце після Чернівців[3].

У 1855 році місто стало повітовим центром. В ньому швидко зростало населення. В 1900 році тут жило 4497 чол., а за переписом 1910 року — 5216 чол., в т. ч. 403 родини ремісників. Майже половина населення (423 сім'ї) займалася торгівлею[4]. Отже, переважну більшість мешканців становили ремісники і торговці.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 28 листопада 1964 р.

[2] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 178.

[3] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., Львів, 1964, стор. 49.

[4] I. E. Foroutiu. Popurația și clasele sociale din Bucovina, стор. 376—378.

Долина Черемошу. Вижницький район. 1966 р.

Довгий час Вижниця залишалась невпорядкованою. 14 березня 1859 року жандармерія доповідала крайовій президії: «Рови і водостоки у Вижниці забиті всіляким брудним сміттям. Тутешні жителі висипають у рови сміття, а покидьки викидають на дорогу перед хатою, що спричиняє сморід; а коли випадає дощ, вода не має відливу і заливає дороги, так що у Вижниці завжди болото. Про чистоту базарів і вулиць можна мати уявлення з того, що їх замітали і чистили тільки тоді, коли через Вижницю переїжджав крайовий президент»[1].

В. Ю. Шкрібляк—народний майстер художнього різьблення та інкрустації на дереві.

Місто не раз зазнавало стихійного лиха. Черемош, виходячи з берегів під час літніх дощів, часто затоплював т. зв. Зарінок. У 1895 році повідь майже повністю зруйнувала будинки міщан, розташовані понад річкою. На цій трагедії вирішив нажитися поміщик Рей. За високу плату він почав продавати потерпілим невеличкі ділянки, які знаходились на підвищеній терасі. Так виникла частина міста, яка зараз називається Новою Вижницею (район лікарні). У 1909 році багато будинків було знищено пожежею.

В епоху капіталізму Вижниця відігравала важливу роль у розвитку революційної боротьби трудящих Буковини. Сюди часто звідусіль сходилися лісоруби й селяни, влаштовували демонстрації протесту проти соціального й національного гніту. 20 січня 1906 року на віче, в якому взяло участь понад 3 тис. трудящих, селяни говорили, що їх «святий обов'язок боротися на випадок обману при проведенні виборчої реформи грудьми за свої хлопські права, а у випадку необхідності і кров свою пролити, але завоювати кращу долю, якщо не для себе, то хоч би для своїх дітей»[2].

У 1908 році в саду Мінки Фріст відбулися народні збори з нагоди 1 Травня. В резолюції, прийнятій тут, говорилося про необхідність посилення боротьби за визволення від політичного й економічного гноблення, висувалися вимоги запровадження соціального страхування, загального виборчого права, 8-годинного робочого дня; трудящі закликались до зміцнення інтернаціональної солідарності з робітниками всього світу, особливо з героїчним робітничим класом Росії.

На розвиток освіти й культури в місті колонізатори майже не звертали уваги. Ще в 1817 році вижничани почали добиватися відкриття школи, зібравши для цього гроші й зобов'язавшись забезпечувати її коштами й опалювачем. Але власті й міські багачі кілька десятиліть зволікали будівництво. Лише 1871 року у Вижниці було відкрито початкову школу для хлопчиків, в 1877 році — для дівчаток. Викладання провадилося німецькою мовою, відвідувала їх незначна частина дітей (за свідченням Юрія Федьковича, з 563 лише 59). Українську гімназію було відкрито тільки в 1908 році. У ній навчалися переважно вихідці з панівних класів.

1905 року у Вижниці організовано крайову школу різьбярства, токарства й металевої орнаментики. Її відвідувало 20 дітей. Засновниками і вчителями її були славнозвісні гуцульські різьбярі Василь Шкрібляк, Василь Девдюк, Марко Мегеденюк, Федір Гнатюк. Вироби школи незабаром стали відомими далеко за межами краю. Вони експонувались і відзначалися на виставках у Чернівцях, Коломиї, Бухаресті, Парижі, Празі, Відні, Лондоні, Петербурзі, Чікаго[3].

Протягом 1869—1872 рр. інспектором шкіл Вижницького повіту працював письменник Юрій Федькович. Деякий час у Вижниці жив і помер український ху-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 1513, арк. 1—4.

[2] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 177.

[3] Газ. «Радянська Буковина», 30 квітня 1946 р.

дожник, письменник і громадський діяч Корнило Устиянович (1839—1903). Тут народився відомий польський художник Юліуш Косак (1824—1899); провела свої дитячі і юнацькі роки польська художниця Ганна Чарториська. У місті бували українські письменники: Іван Франко, Леся Українка, Василь Стефаник, художник Іван Труш та інші діячі культури. Нині на будинку № 13 по Комуністичній вулиці, де перебували видатні письменники, встановлено меморіальну дошку. Громадськість міста завжди гостинно і радісно зустрічала своїх улюблених митців. 23 липня 1901 року на честь приїзду Лесі Українки в найбільшому на той час приміщенні було організовано великий концерт[1].

Помітний слід у культурному житті Вижниці залишив Львівський український драматичний театр, який приїздив у місто на гастролі. Артисти театру знайомили вижничан з кращими творами українських письменників-драматургів. Так, 27 грудня 1877 року відбулась прем'єра драми Ю. Федьковича «Довбуш». В 1892 році львів'яни поставили тут дев'ять п'єс українських класиків — Т. Г. Шевченка, І. П. Котляревського, М. Л. Кропивницького та інших.

Довгий час у місті не було лікарні. На її побудову повітова управа збирала з населення спеціальний податок протягом 25 років, а відкрила лише 1912 року. Лікарня мала 50 ліжок, її обслуговувало два лікарі, фельдшер і акушерка.

Вижниця зазнала страшного спустошення у роки першої світової війни. Місто кілька разів переходило з рук у руки, внаслідок чого більшу частину будівель перетворили на руїни, а кількість жителів зменшилася до 500 чоловік.

Вступивши сюди 1916 року вдруге, російські війська застали місто в жалюгідному стані. Начальник Вижницького повіту 17 липня телеграфував російському губернаторові в Чернівці: «Щиро прошу клопотання про надіслання Вижниці 600 пудів борошна, 300 хліба, 100 солі, 20 бочок гасу. Направити земський харчувальний пункт. Населення розорене. Страшно бідує»[2].

Російські військові власті організували тут пункти харчування, відкрили лавку й чайну, почали подавати населенню медичну допомогу, для дітей створювали притулки.

Населення міста й повіту виявляло щирі симпатії до Росії. Місцеві австрійські урядовці змушені були визнати, що українські селяни «мають потяг до Росії», що «солдати з русинів чекають лише зручного випадку, щоб здатись російським військам». Австрійські органи влади за це жорстоко переслідували їх. У січні 1915 року жандармський ротмістр Лакінгер хвалився у Вижниці, що він «перевішав багато людей»[3].

Лютнева революція в Росії сприяла розгортанню революційної боротьби в повіті. У квітні 1917 року вижницький гарнізон російської армії утворив Раду депутатів, а у військових частинах виникли солдатські комітети.

Під впливом агітації революційно-настроєних російських солдатів піднімалися на визвольну боротьбу і трудящі Вижниці та навколишніх сіл.

14 квітня 1918 року на десятитисячному мітингу вижничани вимагали проведення аграрної реформи, наділення землею безземельних селян за рахунок поміщицьких латифундій[4].

Великий вплив на трудящих міста й села мала агітація колишніх військовополонених, які після Великої Жовтневої соціалістичної революції і укладення Брестського миру повернулися з Росії додому. В окремих селах Вижницького повіту селяни проганяли поміщиків, ділили землю, забирали поміщицький хліб.

У листопаді 1918 року Вижниця потрапила під владу буржуазно-поміщицької Румунії. Окупанти запровадили військово-поліцейську диктатуру. Трудящих було позбавлено політичних прав і свобод.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 31 липня 1963 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 283, оп. 1, спр. 171, арк. 7.
[3] Там же, спр. 5, арк. 11.
[4] Журн. «Вопросы истории», 1947, № 10, стор. 74.

Місто відбудовувалося дуже повільно, мало убогий вигляд. Воно було невпорядкованим, забрудненим, неосвітленим. Електростанція довгий час не діяла. Торгівля в місті занепала. До 1923 року тут працювали лише дубильня, невеличкі миловарний і свічковий заводи, які мали по кілька робітників. Лише в другій половині 20-х років у Вижниці з'являються більш значні промислові підприємства. Граф Білгрей побудував у 1929 році лісопильний завод, примітивне обладнання якого складалося з трьох пилорам, трьох циркулярних, двох маятникових і однієї стрічкової пил. На заводі працювало 80 робітників[1]. У 1938 році він розширився за рахунок деревообробного цеху, в якому виробляли столярні плити. Заводчик використовував дешеву робочу силу, наймав безземельних і малоземельних селян. Механізації робіт у цеху майже не було, 85 проц. їх виконували вручну.

Трудящі перебували в тяжкому економічному становищі. Робітник Вижницького ДОКу С. М. Грицюк згадує: «Безрадісне було в мене життя за румунських бояр. Вже з малих літ я працював на тартаці, що належав капіталістові Білгрею. Робочий день становив 12—14 годин, умови праці були нестерпними, а заробіток мізерний. Два місяці треба було працювати, щоб придбати благенькі черевики»[2].

Окупанти закрили українську гімназію, замінивши її румунським ліцеєм; заборонили й товариство «Народний дім».

Невпинно посилювалася класова боротьба, яку очолювала підпільна комуністична організація. Керівником її був М. І. Цьопа, здібний організатор, полум'яний пропагандист марксизму-ленінізму[3]. 28 лютого 1927 року військовий суд засудив його до 6 місяців тюремного ув'язнення. Але покарання не зломило мужнього борця. Повернувшись із в'язниці, він ще з більшим запалом береться за роботу. Парторганізація знову активізує свою діяльність. Налагоджується масовий випуск листівок. Вижницький підпільний райком видає в цей час також нелегальну рукописну чотирьохсторінкову газету «Рада», перші номери якої писалися штемпельною фарбою і розмножувалися на шапірографі. Активним діячем підпілля був Т. І. Григоряк. Ще в дні запеклих боїв захисників Угорської Радянської Республіки з ворожими зграями він пішов добровольцем в інтернаціональний штурмовий батальйон Червоної Армії. Після повалення Радянської влади в Угорщині він повернувся додому і став одним із фундаторів перших комуністичних груп і організатором виступів трудящих Вижниці проти визискувачів. Т. І. Григоряк брав діяльну участь у створенні легальної партії «Визволення». З лютого 1929 року він був членом її ЦК. Після заборони окупантами прогресивних організацій Т. І. Григоряк переходить на нелегальне становище, працює секретарем підпільного райкому КПР.

В 1932 році підпільний райком видав і розповсюдив листівку «До всіх робітників і селян», у якій викривалася колонізаторська політика румунських окупантів та їхніх посіпак — куркулів і буржуазних націоналістів. Листівка закликала змести панську владу: «Боріться проти фашистської диктатури, проти внесення податків та боргів, за відібрання панської землі і реманенту без викупу, за українську школу, за оборону Радянського Союзу, за прилучення Буковини до Радянської України, за робітничо-селянську владу»[4].

Комуністи вели широку пропаганду і агітацію серед робітників і селян, поширювали марксистську літературу, надіслану Буковинським обласним комітетом. Широко розповсюджувалась газета «Карпатська правда» (орган Комуністичної партії Чехословаччини). Комуністи створювали гуртки для вивчення творів класиків марксизму, радянської преси, документів ВКП(б).

Під керівництвом підпільного райкому працювало товариство Міжнародної організації допомоги революціонерам (МОДР), через яке подавалася велика мате-

---

[1] Газ. «Верховина», 11 листопада 1959 р.
[2] Під Радянською зорею. Вижниця, 1958, стор. 10.
[3] Газ. «Радянська Верховина», 5 листопада 1966 р.
[4] І. Компанієць. Боротьба за Радянську владу на Буковині. К., 1950, стор. 42.

ріальна і моральна допомога політичним в'язням та їх родинам. Очолював товариство МОДРу комуніст Г. П. Лучик (згодом — почесний громадянин м. Вижниці, помер 2 квітня 1968 року). Йому допомагали Д. О. Стратейчук (нині робітник Вижницького ДОКу) та О. К. Лиферович (тепер агроном колгоспу «Зоря комунізму»).

Реакційна політика окупантів наштовхувалась на зростаючий опір мас. Робітники, очолювані комуністами, стали на шлях рішучої боротьби з капіталістами. Ще в грудні 1923 року у Вижниці організовано професійну спілку плотарів та сплавників, куди входило 204 чоловіка[1]. В роки світової економічної кризи її діяльність активізувалась. У 1929 році вибухнув страйк на лісопильному заводі Білгрея і вузькоколійній залізниці. Страйкарі вимагали восьмигодинного робочого дня. На допомогу хазяям прийшла поліція. Організаторів страйку звільнили з заводу. Тоді робітники знову припинили роботу. Адміністрація змушена була поновити звільнених. Це був перший страйк у Вижниці[2].

У жовтні 1930 року оголосили страйк деревообробники Вижниці і Бергомета на Сіреті. Керівником його став О. Матейчук. Страйкарів підтримали лісосплавники-керманичі. Всі вони вимагали підвищення заробітної плати, встановлення 8-годинного робочого дня, скасування штрафів. Між страйкарями і поліцією сталася сутичка. Робітники домоглися 8-годинного робочого дня і підвищення заробітної плати на 5 процентів[3].

В 1936—1938 рр. вижницькі комуністи активно включилися у боротьбу за підтримку Іспанської республіки. Вони зібрали 4600 лей, багато одягу, продуктів та медикаментів і з допомогою «Червоного Хреста» відправили до Іспанії. Син лісоруба з Вижниці Веніамін Бург боровся з фашистами у складі 11-ї інтернаціональної бригади, якою командував буковинець Еміль Клебер. В. Бург загинув у бою 8 січня 1937 року.

28 червня 1940 року радянські війська перейшли Черемош і визволили Вижницю від румунських окупантів. Зустріч представників Армії-визволительки перетворилась у всенародне свято.

Добрий день вам, браття наші,
Довго ми вас ждали,
Дякуємо, що з неволі
Ви нас визволяли,

— співалось в одній із пісень, складеній вижничанами в перші дні після приходу Червоної Армії.

У місті було створено міську і районну Ради депутатів трудящих, до складу яких увійшли кращі представники від робітників, селян і трудової інтелігенції. Першим головою Вижницької міської Ради був О. С. Філоненко, членами міської Ради — М. І. Безпалько, І. О. Дяченко, І. М. Боднар, М. І. Цьопа та інші.

У здійсненні соціалістичних перетворень керівною і спрямовуючою силою стала партійна організація. У 1940 році вона налічувала 104 комуністи. Першим секретарем Вижницького райкому КП(б)У був обраний А. І. Гулеватий. Помічником партії виступала комсомольська організація. В її 11 первинних організаціях було 80 юнаків і дівчат. Райком ЛКСМУ очолював М. С. Коптєв.

Всю землю з її надрами, лісами і водами Радянська влада оголосила державною власністю. У поміщика-лісопромисловця Білгрея держава відібрала 3586 га землі, в т. ч. 3360 га лісу. Разом з тим було націоналізовано два лісопильні і один фанерний заводи, три водяні млини[4], залізницю, філіали Східного й Румунського кредитного банків та житлові будинки, власники яких утекли з міста.

Кустарі об'єднувалися в промартілі. У вересні 1940 року 26 кравців організу-

---

[1] Газ. «Glasul Bucovinei», 26 січня 1924 р.
[2] Газ. «Борець», 14 липня 1929 р.
[3] Газ. «Верховина», 11 листопада 1959 р.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 245, арк. 38—39.

вали артіль «Червона зірка». Трохи пізніше виникли промартілі «Червоний хутровик» та ім. Поліни Осипенко. Члени цих артілей, в т. ч. 34 інваліди, були зайняті виготовленням швейних, кравецьких, хутрових та інших виробів.

Лісопильні заводи й фанерна фабрика об'єдналися в фанерно-лісопильний комбінат. Визволені від експлуатації робітники зразу активно і творчо включилися в боротьбу за підвищення продуктивності праці. На підприємстві з'явилися передовики й ударники: К. Маковей, О. Осипенко, М. Романюк та інші.

Нові умови праці привели до різкого зростання зарплати. У другій половині 1940 року вона підвищилась на 567 проц. порівняно з першою половиною того ж року.

Велика увага приділялася розвиткові освіти, культури й охороні здоров'я трудящих. Всі діти шкільного віку почали навчатись. Уже в 1940/1941 навчальному році Вижницьку середню школу відвідувало 310 учнів. Проводилася робота по ліквідації неписьменності серед дорослих. Органи Радянської влади проявили турботу про розвиток прикладного мистецтва. Постановою Чернівецького облвиконкому від 14 грудня 1940 року Вижницьку художньопромислову школу було реорганізовано в художньопромислове училище, яке дістало весь необхідний інвентар, механічноткацькі верстати, бібліотеку. В місті почали працювати клуб, бібліотека. Широко розгорнулась художня самодіяльність. Великим успіхом у вижничан користувалися «Ленін у Жовтні», «Ленін у 1918 році», «Юність Максима» та інші радянські кінофільми, що демонструвалися у міському кінотеатрі.

Трудящі міста дістали кваліфіковану безплатну медичну допомогу. Кількість ліжок у лікарні збільшилася майже вдвоє. 1 жовтня 1940 року відкрито поліклініку з терапевтичним, хірургічним, стоматологічним, гінекологічним та педіатричним кабінетами.

5 липня 1941 року Вижницю окупували фашисти. Разом з ними повернулися в місто заводчики, лісопромисловці, поміщики, урядовці. Загарбники запровадили жорстокий окупаційний режим. 2500 радянських громадян було заарештовано, 43 розстріляно, 1800 закатовано, багато молоді відправлено на каторжні роботи до Німеччини.

Окупанти пограбували художньопромислове училище. Вони вивезли чотири вагони цінного устаткування: столярні, токарні й килимарські механічні верстати, різьбярський інструмент, все майно гуртожитку, експонати навчального музею, неперевершені своєю майстерністю вироби славнозвісного гончаря Бахмінського. Загальна сума збитків від пограбування училища становила 1,7 млн. крб. (у довоєнних цінах)[1].

Переслідуючи відступаючі ворожі війська, частини Червоної Армії під командуванням генерал-майора Ф. А. Прохорова і полковника В. Є. Васильєва, що наступали в складі 2-го Українського фронту, 8 квітня 1944 року визволили Вижницю.

Трудящі міста свято шанують своїх визволителів. Поруч з міським стадіоном споруджено пам'ятник радянським воїнам, які загинули в боях за місто. Там поховано 33 офіцери, сержанти і солдати нашої Вітчизни, які віддали своє життя в боротьбі з фашистськими загарбниками.

Восьми воїнам — лейтенантові І. А. Дігтяру, старшому сержантові К. І. Гірському, рядовим М. І. Нищуку, В. П. Тонконоженку, В. П. Думському, В. М. Паламарчуку, Я. А. Майбороді і С. Ф. Троцьку виконком Вижницької міської Ради депутатів трудящих посмертно присвоїв звання почесного громадянина міста Вижниці.

На фронтах Великої Вітчизняної війни свою соціалістичну Батьківщину захищали понад 200 вижничан, 173 з яких удостоєні урядових нагород. Робітник Вижницького ДОКу, колишній (в 30-х рр.) секретар підпільного райкому комсомолу, Д. О. Стратейчук пішов захищати Радянську країну ще на самому початку війни.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2337, оп. 1, спр. 2, арк. 54.

Він пройшов славний бойовий шлях від Сталінграда до Берліна. За успішне виконання бойових завдань командування Д. О. Стратейчука нагороджено трьома орденами Червоної Зірки і трьома медалями[1].

Після визволення відновила свою діяльність міська Рада депутатів трудящих. Першочерговим її завданням стало надання допомоги частинам Червоної Армії та населенню.

Місто мало непривабливий вигляд. У ньому було зруйновано електростанцію, знищено всі культурно-освітні установи, школи, в бібліотеці не було жодної книги. Збитки, заподіяні місту німецько-румунськими окупантами, становили понад 64 млн. карбованців[2].

Налагодженню нормального життя трудящим Вижниці перешкоджали українські буржуазні націоналісти. В 1944 році вони зробили спробу спалити 2-й лісопильний завод і міст через р. Черемош. Бандити намагалися підпалити також 1-й лісопильний завод, але робітники перешкодили підлому намірові.

З великою наполегливістю трудящі, керовані комуністами, почали піднімати рідне місто з руїн. Уже в 1945 році тут відбудовано, крім приватних будинків, 3719 кв. метрів комунального житлового фонду. В 1945—1946 рр. здано в експлуатацію 202 житлові будинки, електростанцію, комунальні підприємства та інші господарські будівлі.

Відновили роботу районна бібліотека, Будинок культури, кінотеатр. Відкрилися двері міських шкіл. Почали працювати підприємства.

Лише на відбудові деревообробного комбінату в 1945 році трудилося 127 робітників. У 1946 році ДОК уже випускав продукцію. Однак механізація була низькою, обладнання застарілим і спрацьованим, значне місце посідала ручна праця. З 161 робітника біля верстатів працювало не більше $^1/_3$[3]. Та в 1948 році ДОК добився перших успіхів: було вироблено пиломатеріалів в 10 разів більше, ніж у 1939 році. На рік раніше колектив виконав і п'ятирічний план. В 1950 році підприємство не мало жодного робітника, який не виконав би норми, 116 передовиків і 115 ударників перевиконали планові завдання. Комсомолець В. П. Бойко, виконуючи норми виробітку на 160—200 проц., вже в січні 1950 року працював у рахунок 1952. Такі успіхи стали можливими внаслідок того, що партійна організація, значно поповнивши свої ряди, розгорнула широку масово-політичну роботу; на вирішальні ділянки направила своїх членів, які самовідданою працею всюди показували зразки свідомого ставлення до дорученої справи; організувала соціалістичне змагання серед працівників підприємства.

Вижницький ДОК зростав, збагачувався новим устаткуванням, збільшував випуск продукції. У 1950 році тільки в деревообробному цеху встановлено 16 високопродуктивних вітчизняних верстатів. Це дало змогу в 1957році за 20 днів випускати стільки продукції, скільки було вироблено за весь 1940 рік[4]. Готуючи гідну зустріч 45-й річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, Вижницький ДОК виконав план 10 місяців 1962 року на 168 проц. і був занесений на обласну Дошку пошани.

За семирічку ДОК освоїв нові виробничі площі: введено в дію дві потужні сушильні камери, котельню; реконструйовано і розширено столярний, лісопильний і механічний цехи; додатково встановлено три пилорами потужністю 60—80 куб. метрів кругляка за зміну кожна, дві напівавтоматичні лінії обробки і складання столярних виробів, паровий прес для виготовлення щитових дверей[5].

Комбінат перетворився на велике підприємство, де трудиться близько 700 робітників, інженерно-технічних працівників та службовців. У 1965 році тут перероб-

---

[1] Газ. «Радянська Верховина», 9 травня 1965 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 75, арк. 21.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 13, оп. 4, спр. 3, арк. 29; спр. 9, арк. 26; оп. 7, спр. 9, арк. 123.
[4] Під Радянською зорею, стор. 11.
[5] Газ. «Радянська Буковина», 19 вересня 1965 р.

лено близько 95 тис. куб. м деревини. Комбінат дає 10 видів продукції, частина якої йде на експорт в Німецьку Демократичну Республіку, Швейцарію та Федеративну Республіку Німеччини.

У трикотажному цеху райпобуткомбінату. 1968 р.

Робітники ДОКу систематично підвищують свої знання і технічний рівень. Більшість вчиться на курсах підвищення кваліфікації та в школах передового досвіду. В 1964 році понад 10 проц. робітників навчалося в школі робітничої молоді, технікумах і вищих учбових закладах.

Сотні робітників комбінату — ударники комуністичної праці. Кращих із них занесено на обласну Дошку пошани: столяра П. Ю. Никифоряка, вантажника В. Г. Щербаня, верстатника К. Д. Іосипчука. Торцювальницю лісопильного цеху А. С. Стратейчук за перевиконання виробничих планів занесено до районної Книги пошани. Передову робітницю Н. Л. Локазюк обрано депутатом Чернівецької обласної Ради депутатів трудящих. Із числа передовиків виросли досвідчені керівники виробництва. Колишній робітник М. І. Заболотний нині очолює ремонтно-механічний цех, а С. С. Колотило — лісопильний.

Добру славу здобула комсомольська організація ДОКу. Більшість її членів — ударники комуністичної праці. Молодіжна бригада П. В. Яремійчука з гордістю носить ім'я 45-річчя комсомолу України. Секретар комсомольської організації ДОКу В. Д. Чепіга нагороджений Почесною грамотою ЦК ВЛКСМ, він був делегатом XX з'їзду ЛКСМУ.

Успішно розвиваються, крім деревообробного, й інші підприємства міста: маслозавод, комбінати побутового обслуговування та комунальних підприємств, електростанція, друкарня та ремонтно-будівельна дільниця.

У 1965 році організовано автотранспортний парк, де у 1967 році налічувалось 154 автомашини, в т. ч. 35 автобусів, які курсують між Вижницею і обласним центром та селами району.

За Радянської влади значно розвинулися освіта, культура й охорона здоров'я. Гордістю міста є Вижницьке училище прикладного мистецтва, яке готує техніків-художників обробки дерева, моделювання одягу, конструювання промислових виробів побутового призначення з металів і пластмаси, з ткацтва. В 1967/1968 навчальному році в ньому навчалося 297 учнів і працювало 26 викладачів. Понад 500 вихованців училища працюють майстрами в мистецьких закладах Москви, Києва, Жданова, Одеси, Чернівців, Коломиї, Вижниці та інших міст.

Особливо плідно трудиться на ниві розвитку прикладного мистецтва династія Ключанів. Глава династії М. Ключан закінчив Вижницьку школу, здобув спеціальність різьбяра по дереву і в 1940 році став у ній викладачем. Його дочка Люба закінчила школу і працює майстром по килимарству. Високу оцінку одержала вона за випускну роботу — гобелен. Друга дочка Лизавета відома далеко за межами Буковини. Зроблений нею килим «Колгоспники на дозвіллі» експонується в Коломийському музеї народної творчості Гуцульщини. Після закінчення вищого навчального закладу вона повернулася у Вижницю і працює викладачем училища прикладного мистецтва. Третя дочка Марія закінчила училище, здобувши професію вишивальниці. До 300-річчя возз'єднання України з Росією вона вишила оригінальний портрет Богдана Хмельницького. Четверта дочка Віра закінчила відділ художнього ткацтва Вижницького училища.

Висохудожніми виробами прославила училище викладач О. О. Гасюк. Вишиті нею панно, рушники, скатерки, сорочки експонуються в музеях і на виставках народної творчості Чернівців, Львова, Києва, Москви й Ленінграда. Побували вони

Зустріч комсомольців 20-х, 30-х і 60-х років. Вижниця. 1968 р.

й на міжнародних виставках. Скрізь майстерність митця викликала захоплення. Майстер килимарства Г. Лозинська брала участь у фестивалі майстрів самодіяльного мистецтва УРСР, присвяченому 50-річчю Великого Жовтня. Постановою оргкомітету від 5 серпня 1967 року їй присвоєно звання лауреата фестивалю з врученням диплома II-го ступеня й срібної медалі.

На околиці Вижниці живе старійшина буковинських різьбярів 75-річний Микола Іванович Гайдук, учень В. Шкрібляка та В. Девдюка. Лише після встановлення Радянської влади, ставши викладачем художньої обробки дерева в училищі, він дістав широкі можливості для творчої роботи. Одним з перших на Буковині, зберігаючи народні традиції, він перейшов до використання в різьбярстві радянської емблематики та композиційних зображень. Його твори експонуються в багатьох музеях республіки.

Відомими є й багатофігурні композиції «Танець лісорубів» і «Трембітарі», а також мініатюрні скульптури «На полонину», «Млин» і «Будьонівець» О. Гайдука із с. Виженки; «Мисничок з посудом», «Дан приказ» Г. Ходаківського, інкрустовані вироби (касетки, ракви й топірці, прикрашені різнокольоровим деревом, бісером, металом, перламутром) К. Товарницького, сувеніри майстра художнього випалювання М. Фірчука.

В 1962 році у Вижниці була відкрита майстерня сувенірів художнього фонду УРСР. Тут працює 20 майстрів художньої обробки дерева. Це в основному учні відомих на Буковині художників-різьбярів М. І. Гайдука, В. Гулея, М. Г. Ключана та інших.

Діти навчаються в семи школах: двох середніх загальноосвітніх, школі робітничої молоді, заочній, школі-інтернаті, допоміжній школі-інтернаті та в початковій школі міської околиці Рівні.

В школах Вижниці працюють 130 учителів. Учителька середньої школи № 1 Н. Д. Вовк за успіхи в розвиткові народної освіти нагороджена орденом «Знак Пошани»; Вижницький райком КП України та виконком районної Ради депутатів трудящих на ознаменування XXIII з'їзду КПРС присвоїли їй звання заслуженого трудівника району. Н. Я. Щербину удостоєно почесного звання заслуженого учителя школи Української РСР. Десять учителів нагороджено значком «Відмінник народної освіти», а З. М. Гаврилюк занесено на обласну Дошку пошани.

В місті працює народний університет сільськогосподарських знань. На чотирьох факультетах підвищують свою кваліфікацію понад 170 працівників. На факультеті економіки сільського господарства — голови колгоспів, економісти, бухгалтери та помічники бухгалтерів; на факультеті рослинознавства — агрономи та бригадири рільничих, комплексних і садово-городніх бригад; на факультеті механізації сільськогосподарського виробництва — бригадири і механіки колгоспних тракторних бригад; на факультеті тваринництва навчаються зоотехніки, ветфельдшери, завідуючі фермами. Лекції читають доктори і кандидати наук Львівського зооветеринарного і Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інститутів та керівні працівники й спеціалісти району. Своїм досвідом діляться голови кращих колгоспів і фахівці сільськогосподарського виробництва.

Вижницька лікарня у повоєнні роки перетворилась у великий лікувальний заклад. Розрахована на 150 ліжок, вона має 10 відділень: хірургічне, терапевтичне,

пологове, гінекологічне, дитяче, інфекційне, травматологічне, очне, вухо-горло-носа і урологічне. Тут діють добре обладнані клінічна і санітарно-бактеріологічна лабораторії, рентгенівський, фізіотерапевтичний, діагностичний, зубопротезний кабінети, пункти переливання крові й швидкої допомоги. В системі охорони здоров'я трудяться 30 кваліфікованих лікарів та 81 працівник середньої кваліфікації. Заслужену повагу здобув головний лікар районної лікарні Я. З. Іцков. Багатьом хворим він повернув зір. У 1966 році йому присвоєно почесне звання заслуженого лікаря Української РСР. Районний хірург Л. М. Хорошанський за 12 років зробив 4 тисячі операцій. Він нагороджений орденом «Знак Пошани».

Велику культурно-освітню роботу серед населення проводить Будинок культури. З 1958 року він міститься у великому триповерховому добре обладнаному приміщенні з кількома кімнатами для гурткової роботи та залом на 400 місць. Тут працюють різні гуртки художньої самодіяльності, якими охоплено 200 чол., ансамбль пісні і танцю «Смеречина», що налічує 92 чол. Міністерство культури Української РСР в 1965 році присвоїло ансамблю звання народного. Агіткультбригада Будинку культури виступає не лише в райцентрі, а й у селах, на хуторах і полонинах.

Славиться й драматичний гурток Будинку культури. На п'ятій «театральній весні» в 1963 році за високу майстерність гурток одержав кубок області, а в 1967 році — звання народного драматичного театру.

Талановиті діти робітників і службовців дістали можливість розвивати свої таланти в музичній школі, відкритій у 1960 році.

Щороку до міста приїжджають артисти обласних і столичних театрів. 1964 року тут виступали артисти Московського театру музкомедії, Чернівецького та Івановського обласних драматичних театрів, колективи філармоній Києва, Дніпропетровська, Воронежа, Одеси, Ужгорода і Львова, а в 1967 році — артисти Московського і Київського цирків, Київського театру музкомедії.

Значною культурно-освітньою установою міста є районна бібліотека. В 1952 році її переведено у велике світле приміщення, з читальним залом, абонементом, методичною кімнатою. У Вижниці також працює дитяча бібліотека. На 1 січня 1968 року в обох бібліотеках налічувалось понад 55 тис. примірників книг.

Пам'ятник В. І. Леніну. Вижниця. 1968 р.

Проводи в Радянську Армію. 1968 р.

У 1962 році в місті побудовано широкоекранний кінотеатр на 350 місць. З 1946 року діє радіовузол, який обслуговує 2635 радіоточок. Населення міста й околиць придбало понад 500 радіоприймачів.

Місто має телевізійний ретранслятор, який забезпечує телепередачі не тільки з обласного центру, але й з Києва та Москви.

Невпинно збільшується передплата на газети й журнали. Якщо в 1964 році жителі міста передплачували 3850 примірників газет і журналів, то в 1968 році їх кількість зросла до 6033 примірників.

Все заможніше й краще живуть трудящі Вижниці. Про це свідчить зростання купівельної спроможності громадян міста. Коли в 1963 році тут продано товарів на суму 9189 тисяч карбованців, то в 1967 році торговельний оборот крамниць міста становив 12 млн. крб. В побут трудящих входять нові радянські обряди: проводи призовників до Радянської Армії, відзначення дня повноліття, проводи весною скотарів на полонини і повернення з полонини та закінчення осінніх сільськогосподарських робіт.

Швидко змінюється і зовнішній вигляд Вижниці. В центрі, де колись стояло багато дрібних приватних лавок, корчем та буфетів, нині красуються приміщення районного Будинку культури, широкоекранного кінотеатру, готелю «Верховина», триповерхового будинку торгівлі, дитячого садка, павільйону побутового обслуговування, будинку зв'язку, автовокзалу, міської поліклініки. Вулиці впорядковано, більшість їх заасфальтована. Невпізнанною стала Центральна площа, де виросли чудові сквери, ціле літо цвітуть троянди. Посаджено кілька тисяч декоративних і фруктових дерев. Милують око численні клумби і квітники.

Люблять вижничани своє місто і роблять усе, щоб воно стало найкращим містом Радянської Буковини.

І. А. ГРИЦЕНКО, І. І. КОЗИРЄВ

* * *

Вижницький район — утворений 11 листопада 1941 року, в сучасних межах — з 4 січня 1965 року. Розташований в північно-західній частині області; межує на південному заході з Косівським районом Івано-Франківської області, на південному сході — з Сторожинецьким та на заході — з Путильським районами Чернівецької області. На півдні проходить кордон СРСР з Соціалістичною Республікою Румунією. Територія — 903 кв. км. Населення — 57,4 тис. чоловік, у т. ч. міського — 19,2 тис. та сільського — 38,2 тис. чоловік. Густота населення 64 чол. на 1 кв. кілометр.

До складу району входять 34 населені пункти, підпорядковані двом міським, селищній та 12 сільським Радам. Територію району пересікають дві залізниці Вижниця — Чернівці і Берегомет — Чернівці. Земельні угіддя становлять 32,0 тис. га, у т. ч. орної 19,2 тис. га.

Основний напрям господарства — льонарство і тваринництво. Грошові прибутки від льонарства становлять 50 проц. всіх галузей господарства. Вирощують також

Засідання виконкому Вижницької районної Ради депутатів трудящих. 1968 р.

Вручення квитка члена КПРС доярці колгоспу ім. XX з'їзду КПРС М. І. Пушкар у Вижницькому РК КП України. 1968 р.

кукурудзу та інші культури. Середня врожайність зернових 18,7 цнт, у т. ч. озимої пшениці 19,5 цнт, кукурудзи 32,9 цнт, льоно-волокна 5,0 цнт.

В районі 14 колгоспів. Значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На ланах працюють 148 тракторів, 27 зернових і 11 кукурудзозбиральних комбайнів, 144 автомашини.

Набуло значного розвитку тваринництво. Тут у 1967 році вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь 289 цнт молока і 65,8 цнт м'яса. В тому ж році вироблено валової продукції сільського господарства на 8912 тис. крб. Колгоспи гірської зони основні доходи одержують від реалізації лісу, а також молока, яловичини, баранини, вовни.

В районі працює 91 спеціаліст, у т. ч. 36 агрономів, 17 зоотехніків, 19 ветпрацівників, 13 економістів і бухгалтерів, 6 механіків.

За успіхи в сільському господарстві 122 чоловіка нагороджено орденами і медалями, у т. ч. 4 — орденом Леніна, 15 — Трудового Червоного Прапора, 30 — «Знак Пошани».

За вирощення високого врожаю льону районові в 1967 році присуджено перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Української Ради професійних спілок.

13 місцевих промислових підприємств в 1967 році виробили валової продукції на 13,8 млн. крб., або 60 проц. продукції усіх галузей народного господарства. На підприємствах зайнято 4,1 тис. чоловік. Переважають лісова та деревообробна галузі. Найбільші підприємства — Берегометський лісокомбінат та Вижницький деревообробний комбінат.

Значно поліпшилось побутове обслуговування трудящих; постійно зростають мережа магазинів та товарооборот. В 1967 році 222 торговельні та 57 підприємств громадського харчування продали товарів на 17181 тис. крб., у т. ч. 479 телевізорів, 272 пральних та 297 швейних машин, 1092 велосипеди та мопеди, 124 холодильники, 10 піаніно.

За 1946—1967 рр. споруджено 5779 будинків.

Зростає мережа охорони здоров'я. Працює 53 лікарські заклади: 3 лікарні на 385 ліжок, тубдиспансер на 80 ліжок, 4 лікарські амбулаторії, 12 колгоспних пологових будинків та 28 фельдшерсько-акушерських і фельдшерських пунктів. Є 3 ясел системи охорони здоров'я (крім колгоспних). Працюють 82 лікарі й 350 медиків середньої кваліфікації.

Успішно здійснюється загальнообов'язкове навчання. Працюють 40 шкіл: 11 середніх, 22 восьмирічні і 7 початкових. Крім них, ще є 3 вечірні школи робітничої та 7 вечірніх шкіл сільської молоді. Дітей трудящих виховують 714 учителів, з них 10 відзначено урядовими нагородами, 44 — відмінники народної освіти. Н. Я. Щербині присвоєно почесне звання — заслуженого учителя школи Української РСР. Діють два середні спеціальні навчальні заклади. Для культурного дозвілля трудящих — 2 будинки культури, 2 профспілкові й 31 сільський клуб. При них працюють бібліотеки. В 15 населених пунктах організовані бібліотеки на громадських засадах. Загальний книжковий фонд 320,9 тис. примірників, якими користується 32 тис. читачів. У 226 гуртках художньої самодіяльності бере участь 3135 чоловік.

На перевалі Німчич. 1965 р.

При клубах — 40 стаціонарних кіноустановок, серед них 17 широкоекранних; 3 кінопересувки. Район радіофіковано, має 4 радіовузли, що обслуговують 2635 радіоточок.

Є 2 музичні школи у Вижниці та Вашківцях, у яких навчається 235 дітей робітників, службовців та колгоспників. Діють університет культури та 8 народних музеїв і музейних кімнат.

Вижницький район є центром розвитку народного мистецтва: вишивки, ткацтва і особливо художньої обробки дерева та металу.

Велику роботу в районі проводить організація товариства «Знання». 584 його членами 1967 року прочитано 3683 лекції та доповіді.

Районна партійна організація налічує 61 первинну організацію, де на 1 січня 1968 року було на обліку 1725 комуністів. 120 первинних комсомольських організацій об'єднують 4881 члена ЛКСМУ. Профспілкова організація складається з 136 первинних організацій, в яких працює 12753 члени спілки.

У районі виходить газета «Радянська Верховина» (з 1944 по 1962 рр.— «Верховина») та 4 багатотиражні газети. Район багатий на історичні пам'ятки та події. На території протягом 8 років (1738—1745 рр.) діяв загін опришків під керівництвом О. Довбуша. Поблизу села Виженки є печера Довбуша, а коло селища Берегомет, під горою Стіжок, т. зв. Гірська комора, де не раз перебували опришки. В 1843—1849 рр. тут відбувався масовий антифеодальний рух гірських селян під керівництвом Лук'яна Кобилиці.

БАНИЛІВ

Банилів (до 7 вересня 1946 року Руський Банилів) — село, центр сільської Ради. Розташований у передгір'ях Карпат, за 18 км на північний схід від районного центру і за 52 км від Чернівців. Залізнична станція. Через Банилів проходить шосейна дорога Чернівці—Вижниця. Населення — 3555 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бережниця.

На території села виявлено рештки кількох стародавніх поселень: в урочищі Коритниці — трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), на південно-східній околиці — доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.), в урочищі Долішній Кут — давньоруських часів (XII—XIII століття). У 1885 році в селі знайдено скарб римських монет II століття.

Найбільш ранні письмові відомості про Руський Банилів належать до XV століття. Із записів у галицьких судових актах видно, що село в 1445—1457 рр. входило до складу Снятинської волості.

Знаходячись на кордоні між Молдавським князівством і Польщею, Руський Банилів довгий час був місцем тривалої боротьби між польськими королями і молдавськими господарями.

На території села збереглися топонімічні назви, пов'язані з турецьким пануванням на Буковині («турецький вал», «турецька дорога»), та залишки турецького сторожового поста.

У 1490 році Руський Банилів був подарований молдавським господарем монастиреві Путні. З середини XVI століття село стало володінням світських феодалів: у 40-х роках XVII століття воно належало поміщикові К. де Луковцю, пізніше — його спадкоємцям. У XVIII столітті селом володів монастир св. Спиридона, який у 1779 році обміняв його на магазини Л. Імбо в Яссах[1].

За переписом 1775 року, проведеним австрійськими властями, у Верхньому Банилові і Нижньому Банилові, які складали Руський Банилів, нараховувалось 187 селянських сімей, 6 сімей мазилів (дрібних поміщиків) і 4 попівські сім'ї — всього 197 сімей. Основна частина села в той час розташовувалась між рікою Черемошем і його рукавом Млинівкою. Приріст населення відбувався здебільшого за рахунок селян, які тікали з місцевостей, де феодальний гніт був важчим.

У другій половині XVIII століття повинності селян Руського Банилова на користь поміщиків визначалися т. зв. золотою грамотою воєводи Г. Гіки. За цією грамотою панщина дорівнювала 12 дням на рік. Крім неї, селяни повинні були давати панові десяту частину врожаю[2]. Та фактично панщина була більшою. Після загарбання Буковини Австрією процес закріпачення посилився: пани за підтримкою властей почали збільшувати денні норми виробітку, встановлені золотою грамотою. В першій половині XIX століття, крім панщини, кінні селяни повинні були привозити поміщикові по одній підводі дров, працювати на ремонті його будинків, млинів, шляхів і т. д., а піші — давати десяту частину свого врожаю. До того ж селяни давали поміщикам по одній курці і одному мітковi пряжі[3].

Уявлення про економічне становище жителів Руського Банилова можна мати на підставі таких даних: у 1836 році поміщикові П. Богосевичу належало 21 парокінне господарство і 41 безкінне. 19 поміщиків у 1847 році володіли 3458 йохами, а тимчасом 769 селянських родин користувалися лише 5058 йохами землі.

Селяни страждали від великих податків, недородів, падежу худоби. Великий голод був викликаний, зокрема, неврожаєм 1815 року. Навіть австрійська адміністрація змушена була визнати, що у селян немає «запасів хліба ніяких». Лише найнеобхідніша допомога селянам повинна була становити, за даними адміністрації, 11340 флоринів. Проте феодали відмовлялися давати безпроцентну позичку селянам. Тому біднота йшла з села на заробітки до Селятина.

Жорстока поміщицька експлуатація, часті неврожаї та рекрутчина загострювали далі класові протиріччя. Масового характеру набули втечі з села. Лише 1815 року з Руського Банилова втекло 44 селянські родини.

Під час повстання під керівництвом Лук'яна Кобилиці банилівці одними з перших стали в ряди борців проти соціальної несправедливості. Окружний комісар доповідав Буковинському управлінню, що жителі Руського Банилова та інших сіл «збунтувалися» і що «повна відмова підкорятися домінії є результатом вказівок, даних Кобилицею»[4]. Як видно з документа від 21 грудня 1848 року, громади багатьох сіл, у т. ч. і Руського Банилова, захоплювали поміщицькі землі й ліси. 31 березня 1849 року виборці Руського Банилова гаряче відгукнулися на заклик Лук'яна Кобилиці і Юрія Тимоша з'явитися на нараду до м. Чернівців. Але адміністрація, дізнавшись про наміри селянських депутатів, заборонила проводити цю нараду.

28 січня 1851 року депутати Руського Банилова поставили свої підписи (хрестиками) під протестом 81 делегата Чернівецького повіту проти незаконного арешту Лук'яна Кобилиці і свавілля поміщиків та адміністрації[5].

---

[1] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 6. Bucuresti, 1942, стор. 282—283.
[2] Ф. П. Шевченко. Лук'ян Кобилиця, стор. 35.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 109, арк. 1, 2.
[4] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 178, 179.
[5] Там же, стор. 189, 222, 256.

Скасування кріпацтва не виправдало сподівань селянства на одержання землі. Більшість кращих земель належала й далі поміщикам А. та В. Гафенкам, К. Богосевич й іншим. Поміщики захопили й селянські ліси та луки. З 1847 до 1864 року вони загарбали 580 йохів угідь. У 1862 році селянин Д. Колотило подав скаргу до повітового суду на поміщика Т. Богосевича. Раніше цей селянин користувався 7 йохами 1121 сажнем землі, в т. ч. лукою і лісом. Після скасування кріпосного права поміщик заявив, що ліс належить йому, і заборонив Колотилові користуватися ним, хоч податок за ліс платив селянин. У селянина І. Ільчука поміщик також захопив 1 фальчу 50 пражин землі, яка поросла лісом[1].

З аналогічними скаргами зверталися до суду й інші селяни. В 1864 році, наприклад, 76 селян апелювали до державного міністерства у Відні. Вони заявили, що ще в 1849 і наступних роках подавалися скарги до повітового уряду та до Буковинського крайового управління на поміщиків Т. і М. Богосевичів, які захопили їх луки і ліс, але влада завжди вирішувала справу на користь поміщиків. У 1881 році селяни І. Ільчук, Д. Колотило, Д. Шендро та інші подали подібну скаргу до самого цісаря.

Зрозумівши, що скарги не допомагають, селяни почали самовільно рубати ліс на захоплених у них землях. 17 квітня 1876 року поміщик К. Богосевич скаржився крайовому управлінню на В. Колотила, О. Чорнокожа і Д. Шендра, які зрубали 210 дерев[2].

Після селянської реформи посилився процес розорення селянства. Якщо в 1847 році у Руському Банилові було 30 халупників, то у 1865—141. Кількість малоземельних селянських господарств, які мали до двох йохів землі, збільшилась за той час з 125 до 230. Зросла також кількість і малоземельних селян, які мали ділянки від 2 до 5 йохів (з 130 до 194). За рахунок середняцьких господарств росли куркульські господарства. Якщо в 1847 році їх було 5, то в 1865 — 16[3].

Після реформи в селі з'являються промислові підприємства, головним чином гуральні. Перша гуральня була побудована ще в 1840 році, через 20 років їх було вже три. У 1871 році вони випускали 4083 відер горілки.

1869 року в Руському Банилові відкрили пошту. Кожного дня звідси відправлявся поштовий кур'єр на Вашковецький поштамт. З 1880 року було дозволено проводити в селі щосереди ярмарки. В кінці 90-х років XIX століття тут розпочато будівництво залізниці Неполоківці—Вижниця, яка проходила через Руський Банилів. В селі була відкрита залізнична станція. Це посилило зростання населення. В 1871 році воно становило 3686 жителів. У 1900 році в Руському Банилові вже налічувалося 1024 будинки і 5152 жителі[4].

Тяжкі злидні, безземелля та малоземелля змушували селян залишати рідні місця і виїжджати до інших країн. В 1898 році до Канади емігрувало 17 сімей, у 1899 році— 11 сімей, у 1900 році — 4 сім'ї. Але там їх чекали ще більші злидні. Г. Колотило, повернувшись з Канади додому, розповів землякам про бідування емігрантів. Його розповідь справила сильне враження на мешканців села. Як видно з донесення банилівського жандармського поста повітовому жандармському управлінню, повідомлення Колотила «про нужденність, в якій емігранти знаходяться тепер у Канаді... настільки віднадило всіх, хто думав про еміграцію, що тепер про неї ніхто не говорить»[5]. Але ж через деякий час еміграція відновилась. На 15 вересня 1913 року з села емігрувало 502 чоловіка.

Перша початкова школа в Руському Банилові була побудована в 1856 році. Але з 558 дітей шкільного віку навчалися лише 32 хлопчики та 1 дівчинка. В 1871 році, коли школу відвідав Юрій Федькович, до неї записалося 69 дітей, а заняття фак-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 96; ф. 292, оп. 1, спр. 241, арк. 41.
[2] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1988, арк. 153.
[3] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 96.
[4] Там же, оп. 2, спр. 19 106, арк. 26.
[5] Там же, ф. 3, оп. 2, спр. 18 639, арк. 95.

тично відвідувало тільки 29. Шкільний будинок був дуже запущений і міг, за свідченням Ю. Федьковича, у найближчий час завалитися[1]. У 1906/1907 навчальному році з 629 дітей шкільного віку навчалося 412. У школі було 5 класів, із них два паралельних. Викладання вели 7 вчителів.

1911 року в селі відкрито читальню — філію товариства «Руська бесіда», яка поширювала освіту серед дорослих. Приміщення для читальні збудовано на кошти селян.

Перша світова війна принесла з собою нові злидні й страждання трудящим Руського Банилова, прирекла родини мобілізованих на повне розорення. У селян не вистачало робочої худоби, корів, посівного матеріалу і продуктів харчування. Різко скоротилися посівні площі. Населення голодувало. У травні 1917 року в селян вилучили останню робочу худобу, що не дало змоги провести весняну сівбу. Закрились гуральні. Десятки робітників залишилися без роботи. Все це викликало не лише невдоволення й численні протести, а й посилювало революційні настрої.

Звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції жителі села сприйняли з великою радістю. Зібравшись на збори, вони відкрито заявили про своє бажання жити в одній сім'ї з усім українським народом, що почав будувати нове життя[2]. Та несподівана окупація села буржуазно-поміщицькою Румунією перешкодила здійсненню цієї мрії.

Як і раніше, селяни Руського Банилова зазнавали жорстокого соціального і національного гніту. 822 га кращої землі належали поміщикам, куркулям і церкві. Поміщикам і куркулям належало також 6 водяних млинів потужністю від 10 до 22 кінських сил. Зате 41 селянське господарство не мало землі зовсім, а 791 — мало її не більше, ніж по 2 га. Безземельні та малоземельні селяни становили 69 проц. усіх мешканців села. 896 селянських господарств були безкінними, 597 — безкорівними[3]. На все село була тільки одна школа та одна амбулаторія, працювали 8 вчителів і один лікар.

Як і за часів австро-угорських поневолювачів, зубожілі селяни шукали заробітків за кордоном. Та й цих людей спіткало там те саме лихо, що й раніше — голод, тяжкі знущання хазяїв, виснажлива праця. Про свої поневіряння в Канаді селянин Т. Гекера розповідає: «Мені важко згадувати 1930 рік, коли я пішов шукати кращу долю за океаном, а ще важче пригадувати ті 27 років, які я працював у Канаді... Я вирішив шукати щастя в Канаді, але там мене зустріло те саме злиденне життя та гірка доля... Часто я був безробітний. Я хотів давно покинути Канаду і приїхати в своє рідне село, але не було коштів на дорогу...»[4].

Церква, жандармський пост, податкове відомство, примарія, пошта, пожежна охорона, кілька приватних крамничок, шинки, похилі селянські хати під стріхою, безземелля, злидні та різні епідемії — такий був Руський Банилів під час румунсько-боярської окупації.

Тому революційна боротьба ще більше загострювалась. У повстанні 114-го полку, яке спалахнуло 19 листопада 1919 року в Сучаві, брав участь житель Руського Банилова М. Радул. Після придушення повстання він, рятуючись від карателів, був змушений тікати до Галичини. Наприкінці 20-х років у селі діяла підпільна група, члени якої співчували Радянській владі й проводили серед селян політичну агітацію. Влітку 1929 року в село приїжджав секретар ЦК партії «Визволення» І. Д. Стасюк. На зборах у будинку селянина М. В. Іванчука він читав газету «Борець», розповідав про важке становище селян та про завдання партії «Визволення». Тут же було оформ-

---

[1] Матеріали до житєписа Осипа Юрія Городинського-Федьковича. Львів, 1910, стор. 535; Осип Маковей. Житєпис Осипа Юрія Городинського-Федьковича, Львів, 1911, стор. 409, 410.

[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—252, арк. 6.

[3] Чернівецький облпартархів, ф. 12, оп. 1, спр. 120, арк. 9—10.

[4] В. С. Іванцов. Що дала Радянська влада трудящим Вашківецького району. Вашківці, 1957, стор. 8.

лено передплату на газету в кількості 11 примірників. Приїзд Стасюка сприяв виникненню в селі первинної організації партії «Визволення». В листопаді 1931 року в Руському Банилові розповсюджувались листівки підпільного обкому Комуністичної партії Румунії, написані українською, німецькою і румунською мовами. Банилівська група підтримувала тісні зв'язки з підпільними групами Карапчів і Чорногузів. Посередником між організацією «Визволення» в Чернівцях і банилівською групою була молода жінка, що мала партійну кличку Роза.

28 червня 1940 року Руський Банилів визволено від румунсько-боярської окупації. Трудящі села радісно зустрічали своїх визволителів. Хліб-сіль частинам Червоної Армії підніс селянин В. Г. Куташ. Банилівці вітали один одного з новим, вільним життям. Житель села М. Є. Зозуля склав пісню:

Все, що було, не вернеться —
Позбулись неволі,
Вже працюєм не на панськім,
А на власнім полі[1].

Зразу ж в селі була створена Рада депутатів трудящих. До її складу ввійшло 7 осіб. Головою сільради став М. В. Іванчук, секретарем М. П. Гаврилюк — колишні бідняки.

12 січня 1941 року трудящі Руського Банилова обирали депутатів до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР. Вибори перетворилися у всенародне свято. Ще до початку голосування на трьох виборчих дільницях села зібралися сотні виборців. До двох годин дня голосування було закінчено. До виборчих урн з'явилося все доросле населення — 1330 чоловік.

Радянська влада передала трудящим понад 1500 га сільськогосподарських угідь, 230 голів великої рогатої худоби, 96 коней, 620 овець і багато дрібного сільськогосподарського інвентаря, подала матеріальну допомогу багатодітним матерям.

У серпні 1940 року в Руському Банилові на базі колишнього поміщицького господарства І. Богосевича було створено відділок радгоспу «Вашківці». Йому було передано понад 600 га орної землі, частину поміщицької худоби, дві молотарки, 4 кінні сівалки та інший реманент[2].

Калинівська МТС допомагала селянським господарствам у проведенні польових робіт. «З великою цікавістю,— згадує колишня ланкова Ф. Н. Гаврилюк,— перевіряли хлібороби роботу першого трактора, який прибув у село Банилів готувати грунт під озимі посіви господарствам, що не мали свого тягла. Селяни виміряли ширину борозни та її глибину, нюхали землю, чи не пахне гасом, та все було добре і трактор орав швидше і краще»[3]. Активно відвідували селяни гурток по вивченню Статуту сільськогосподарської артілі. Переконавшись у перевагах колективного господарства, банилівці у березні 1941 року почали подавати заяви до колгоспу. За кілька днів надійшло 38 заяв. Організаційні збори прийняли рішення про створення сільськогосподарської артілі ім. Комінтерну. Головою колгоспу селяни обрали бідняка В. О. Вівчука. Матеріальна база колгоспу складалася з 100 га землі, 12 коней та кількох голів рогатої худоби. Весною колгоспники дружно й організовано вийшли в поле. Калинівська МТС прислала трактор і допомогла їм успішно провести посівну кампанію.

Після визволення села від окупантів у Руському Банилові відкрилися семирічна школа, клуб, бібліотека. Почав діяти медичний пункт. Було створено близько 20 гуртків по ліквідації неписьменності й малописьменності. Зі східних областей Радянської України в село прибули досвідчені вчителі З. С. Бардиш, Г. С. Мазур, В. К. Терешко та інші. В клубі читалися лекції, демонструвалися кінофільми.

[1] Вільна Буковина. Чернівці, 1940, стор. 12.
[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. 252, арк. 9.
[3] Там же, ф. А—252, арк. 10.

З ініціативи Вашковецького райкому партії і райкому комсомолу в 1941 році створено комсомольську організацію, а також жіночу раду, яку очолила передова селянка М. П. Гавалешко.

Віроломний напад фашистської Німеччини на нашу Батьківщину обірвав мирну працю трудівників Руського Банилова. 5 липня 1941 року село окупували німецько-румунські війська. Фашистські загарбники з допомогою українських буржуазних націоналістів встановили жорстокий окупаційний режим. Колгосп був ліквідований, землю, ліс, пасовиська, худобу повернуто поміщикам і куркулям, які разом з окупантами прибули в село. До в'язниці було кинуто першого голову сільради М. В. Іванчука, до концентраційних таборів відправлено понад 300 жителів[1]. Українські буржуазні націоналісти по-звірячому вбили секретаря сільради М. П. Гаврилюка, голову колгоспу В. О. Вівчука, ланкову — голову жіночої ради М. П. Гавалешко, члена правління колгоспу Г. Д. Чорногуза та інших.

Окупанти пограбували населення, знищили велику кількість колгоспних будівель, робочої худоби, кіз, овець тощо. Вони забрали 155 коней, 25 свиней, 80 возів та багато іншого майна. Збитки, заподіяні окупантами, разом з податками, штрафами й контрибуціями, виплаченими загарбникам, обчислювалися в сумі 882642 крб. Ненависть мешканців села до фашистів зростала з кожним днем. Недарма місцеві власті називали банилівців «дуже злими» й заявляли, що вони не заслуговують довір'я окупаційної адміністрації[2].

8 квітня 1944 року радянські війська визволили Руський Банилів від загарбників. Трудящі почали добровільно вливатися в лави Червоної Армії, щоб скоріше добити ворога.

На фронтах Великої Вітчизняної війни захищали Радянську Батьківщину 66 банилівців, з них 43 чол. загинуло. За бойові заслуги 5 чоловік нагороджено орденом Червоного Прапора, 3 чоловіка — орденом Слави 3-го ступеня, решта — медалями. Банилівці брали участь в обороні Сталінграда, штурмували Кенігсберг і Берлін, громили японських агресорів на Далекому Сході.

Після визволення зразу відновили роботу сільрада, семирічна школа, гуртки по ліквідації неписьменності і малописьменності, клуб, бібліотека, медичний пункт. Радянська влада знову закріпила землю за трудящими. Щоб кожне селянське господарство могло своєчасно закінчити сівбу, Банилівська сільрада прикріпила безкінних селян до господарств, які мали тяглову силу і сільськогосподарські знаряддя. Найбідніші мешканці села одержали довгострокові кредити.

Одночасно в селі широко пропагувались ідеї колективізації. Роз'яснювальну роботу проводив завідуючий земельним відділом райвиконкому комуніст С. Е. Фесенко і селяни—активісти. Важливу роль у пропаганді колективних форм господарювання відіграв відділок радгоспу «Вашківці», відбудованого трудівниками села. В 1945 році банилівці організували кілька земельних громад.

Куркулі й захисники їх інтересів — банди українських буржуазних націоналістів—чинили впертий опір заходам Радянської влади. Вони залякували селян, убивали активістів, знищували громадське майно, спалили садибу відділка радгоспу «Вашківці». У січні—лютому 1945 року жертвами звірячих розправ бандитів стали 52 чоловіка села, зокрема голова сільради М. В. Іванчук, голова батьківського комітету школи Н. Ю. Зозуля, бригадир радгоспу О. В. Ільчук.

Та ніщо не могло залякати трудящих. В селі була створена і активно діяла група самоохорони. Вона затримала й передала органам влади чимало бандитів[3].

Створення групи самоохорони і її активна участь в боротьбі проти буржуазних націоналістів була яскравим свідченням зростання політичної свідомості селянства. У 1947 році в Банилові виникла ініціативна група по відновленню колгоспу. На

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—252, арк. 6.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 411, оп. 2, спр. 41, арк. 8.
[3] Там же, ф. Р—3, оп. 2, спр. 47, арк. 4.

зборах, скликаних нею, про свій вступ до колгоспу заявили 25 селян. Ф. Т. Андрич, подаючи заяву, сказала: «Крім власних натруджених рук, у мене більше нема нічого. Але ці руки ще можуть працювати, і вони не будуть зайвими в колгоспі». Колгоспники усуспільнили 50 га землі, 20 коней, 13 плугів, декілька борін. Радянська влада передала артілі 18 га церковної землі. Колгосп був названий іменем Юрія Федьковича.

Матеріальна база артілі швидко міцніла й зростала. В 1948 році на її полях з'явився трактор. В 1950 році на фермах колгоспу налічувалося 158 голів великої рогатої худоби, а надій молока на одну фуражну корову становив 1514 кілограмів.

Велику роль у зміцненні артілі відіграла партійна організація, створена в 1947 році. Вона допомагала правлінню налагодити зразкову трудову дисципліну, поліпшити керівництво бригадами й ланками, організувати дійове соціалістичне змагання за підвищення врожайності й продуктивності громадського тваринництва.

18 травня 1948 року партійна організація прийняла рішення створити в Банилові другий колгосп. Для цього було мобілізовано весь актив села, інтелігенцію, комсомольців, жіночу раду. Внаслідок широкої масово-політичної роботи в серпні 1948 року виник колгосп ім. Богдана Хмельницького. Почався період масового повороту селян від дрібного індивідуального господарства до великого колективного. На 1 січня 1949 року в колгоспи об'єдналися 242 двори. На кінець цього року колективізація була завершена.

5 вересня 1950 року на зборах членів сільськогосподарських артілей ім. Ю. Федьковича й ім. Б. Хмельницького с. Банилова та ім. Котовського с. Бережниці було прийнято рішення про створення укрупненого колгоспу, який дістав ім'я Ю. Федьковича. Площа земель об'єднаного господарства налічувала 3673 га, в т. ч. орної землі — 1870 га. Артіль об'єднувала 687 господарств, які мали 1268 працездатних членів.

Керівництво колгоспу основну увагу звернуло на боротьбу за підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Старанний обробіток землі, ущільнення строків посівів, широке використання органічних та мінеральних добрив допомогли артілі добитися великих успіхів. У 1955 році ланка А. С. Осташека виростила по 357 цнт цукрових буряків, а ланка М. Г. Іваняка — по 364 цнт. В 1956 році колгосп почав культивувати льон та сорго. Через рік ці культури дали 2 млн. крб. прибутку. Підвищилась і продуктивність тваринництва. У 1957 році було надоєно по 2266 кг молока на кожну фуражну корову.

За ці досягнення райком КП України та райвиконком нагородили колгосп ім. Ю. Федьковича перехідним Червоним прапором.

В наступні роки артіль добилась ще більших успіхів. В 1959 році доярка О. М. Іваничук за 10 місяців надоїла по 4590 кг молока від кожної корови, ланка М. П. Меглея одержала по 414 цнт, а ланка А. Г. Андрюк — по 404 цнт цукрового буряка, М. Т. Гаврилюк з своєю ланкою виростив по 8 цнт волокна льону з га. В 1965 році по урожайності зернових культур артіль зайняла перше місце в районі.

Колгосп ім. Ю. Федьковича тепер — це велике, багатогалузеве механізоване господарство, в розпорядженні якого 22 трактори, 15 автомашин, 6 комбайнів та багато іншої сільськогосподарської техніки. Він має механічні майстерні для ремонту сільсько-

На птахофермі колгоспу ім. Ю. Федьковича. 1968 р.

господарського інвентаря, пилораму, 4 електростанції (з них дві пересувні), млин потужністю в 12 тонн пшениці за добу.

Близько 100 тисяч карбованців прибутку дає цегельний завод, збудований в 1968 році. В колгоспі організовано лозоплетільний цех, яким керує старий досвідчений майстер С. Т. Загул. Сумочки, виготовлені банилівськими умільцями, користуються великим попитом. Від цього промислу колгосп має понад 20 тис. крб. прибутку щороку.

Засідання виконкому Банилівської сільської Ради. 1968 р.

Великими трудовими успіхами зустріли колгоспники 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Завдяки самовідданій праці вони одержали від землеробства 528 546 крб. та від тваринництва 339 017 крб. прибутків. Серед колгоспників виросло багато передовиків колгоспних ланів. Партія й уряд відзначили наполегливу працю колгоспників високими нагородами. Ордена «Знак Пошани» удостоєно ланкову М. Т. Гаврилюк.

У чайній с. Банилова. 1968 р.

Всі ці успіхи були досягнуті під керівництвом первинної партійної організації, яка основну увагу звернула на підбір, розстановку і виховання кадрів, на піднесення агітаційно-масової роботи. У колгоспному виробництві беруть участь 38 комуністів. Їх сумлінна праця є для всіх трудівників зразком комуністичного ставлення до дорученої справи. У своїй повсякденній роботі партійна організація спирається на комсомольців. Комсомольська організація у кінці 1967 року налічувала 170 членів. Комсомольці працюють у тракторній і рільничих бригадах, на фермі. Вони — активні учасники художньої самодіяльності; багато з них навчається в школі сільської молоді.

Важлива роль у розв'язанні завдань комуністичного будівництва належить виконкому сільради та постійним комісіям (бюджетно-фінансовій, сільськогосподарській, культосвітній, народної освіти, благоустрою села та іншим). На сесіях сільради розглядаються питання колгоспного виробництва, роботи школи, лікарні.

За роки Радянської влади сталися докорінні зміни в житті і побуті трудящих Банилова. Зріс матеріальний добробут селян. З 1 грудня 1966 року колгосп перейшов на грошову оплату праці. Непрацездатні колгоспники одержують пенсії за рахунок громадських фондів (на 1 січня 1968 року в колгоспі налічується 339 пенсіонерів). Трудящих обслуговують сільський універмаг, продовольчий магазин,

магазин залізних виробів, кілька кіосків, чайна — всього 8 торговельних підприємств.

Повністю ліквідовано неписьменність і малописьменність. Працює чотири школи: початкова, восьмирічна (в с. Бережниці), середня і школа сільської молоді. Приміщення середньої школи триповерхове, в ньому налічується 20 класних кімнат і 4 навчальні кабінети (фізичний, хімічний, біологічний, а також технічних засобів). Всі кабінети забезпечені необхідним наочним приладдям. Навчають і виховують школярів 50 учителів з вищою і середньою освітою. 30 жителів села здобули вищу освіту і працюють у різних галузях народного господарства, 26 банилівців продовжують навчання у вузах. Житель села Д. В. Колотило дістав звання кандидата хімічних наук.

У селі є дитячий садок і четверо сезонних дитячих ясел, пологовий будинок, аптека, лікарня з хірургічним відділенням та рентгеноустановкою. Медичну допомогу подають трудящим 2 лікарі, два фельдшери, одна акушерка і 8 медичних сестер.

Своє дозвілля банилівці проводять у двох клубах та трьох бібліотеках, книжковий фонд яких становить понад 10 тис. томів. У селі споруджено літній кінотеатр на 700 місць. При клубі працюють гуртки — хоровий і художнього читання, а також оркестр народних інструментів та агіткультбригада.

В оркестрі народних інструментів беруть участь 11 колгоспників похилого віку, багатьом з яких по 70 років. На сопілках, цимбалах та інших народних інструментах вони виконують буковинські народні пісні. Агіткультбригада виступає перед колгоспниками в полі та на сцені клубу. В 1967 році створено духовий оркестр. У село часто приїжджають артисти Чернівецького музично-драматичного театру, обласної філармонії, театру ляльок зі Львова. З 1956 року в Банилові виходить багатотиражна газета «Колгоспне життя». Сільське відділення товариства «Знання» організовує регулярне читання лекцій для жителів села, проводить тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, диспути.

В 1967 році в селі відкритий народний музей. В ньому зібрані речі з давніх часів до наших днів, зокрема ручні рубила й кам'яні сокири, різноманітні вироби з заліза, а також предмети побуту. Багато тут є газет та книг, що розповідають про успіхи соціалістичного будівництва. На стендах і діаграмах показано розвиток у Банилові сільського господарства, освіти, ріст народного добробуту. У музеї є також куток бойової слави, де експонуються портрети учасників Великої Вітчизняної війни, що загинули на фронтах.

Славиться село новими звичаями й обрядами. Традиційними стали вечори трудової слави та вечори праці і пісні, проводи до Радянської Армії. В урочистій обстановці відбувається реєстрація шлюбів. Серед оновлених календарних свят дуже колоритним і цікавим є свято Нового року. В ніч під Новий рік банилівці ходять щедрувати. У клубі влаштовують бал-маскарад, а вранці 1 січня діти йдуть від хати до хати посівати, приспівуючи:

Сійся, стелися, зерно крилате,
Радість родися у кожній хаті,
У кожній хаті в селі і місті,
Жити вам, люди, років по двісті.
Жити вам, люди, і не тужити,
І з кожним роком все молодіти.
Що нам ті літа, як серце юне,
Сходить зірниця, зоря комуни...

Під час проводів до Радянської Армії біля колгоспного клубу збирається багато молоді. Грає музика. Урочистий вечір, присвячений проводам, відкриває секретар партійної організації. Потім виступають колишні воїни, які розповідають майбутнім захисникам Вітчизни про свою службу в рядах Радянської Армії, про участь у Великій Вітчизняній війні, про вимоги, які ставляться перед радянськими солда-

тами. Від комуністів та батьків зачитується наказ допризовникам. Завтрашні воїни дають клятву відмінно служити в рядах Радянської Армії. Піонери з букетами квітів вітають їх. Дівчата прощаються з хлопцями, наказують писати про своє солдатське життя.

Швидко змінюється і зовнішній вигляд села. Зникли старі хати під солом'яною стріхою. Всюди тепер видніються світлі й просторі будинки під черепицею, шифером і залізними дахами. 427 нових будівель прикрашають колгоспний Банилів — одне з найбільших сіл Вижницького району.

Коли раніше кожне житло поділялося на «хатчину», що служила за кухню, їдальню й спальню і «велику хату», в якій ніхто не мешкав, тепер воно складається з чотирьох кімнат: кухні, світлиці, спальні й дитячої. Саморобні столи, лави та ліжка поступилися місцем перед сучасними фабричними меблями. В квартирах колгоспників можна бачити радіоприймачі й телевізори, газові плити й холодильники, швейні й пральні машини, пилососи. Невід'ємною частиною інтер'єру стали шафи з книгами.

Село електрифіковано. В 1951 році тут побудовано міжколгоспний радіовузол, який обслуговує й сусідні села. В Банилові відкрито комбінат побутового обслуговування, лазню, пошту й телеграф. Силами громадськості споруджено сільський стадіон, закладено парк.

Центральна вулиця Банилова одяглася в асфальт. Найпочесніше місце в селі відведено пам'ятнику-обеліску на честь банилівців, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни і в боротьбі з лютими ворогами народу — українськими буржуазними націоналістами.

Невпізнанним став Банилів за час, що минув від дня возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною. Його успіхи — наслідок повсякденного піклування Комуністичної партії й Радянського уряду про поліпшення добробуту трудящих.

О. М. ПОНОМАРЬОВ, І. М. ГРУШКОВСЬКИЙ

БЕРЕГОМЕ́Т

Берегомет (до 1946 р. Бергомет над Сіретом) — селище міського типу (до 1963 р.— село), центр селищної Ради. Розташований у південно-західній частині Чернівецької області, в мальовничій місцевості карпатського передгір'я, вздовж лівого берега стрімкої гірської річки Великого Сірету. Протяжність Берегомета — 12 км. Відстань до райцентру — 18 км, до обласного центру — 65 км. Із районним та обласним центрами селище зв'язане автошляхом Чернівці—Вижниця—Путила, що проходить через нього. Кінцева станція залізниці Чернівці—Глибока—Берегомет. Населення — 9347 чоловік. Берегометській селищній Раді підпорядковане с. Заріччя.

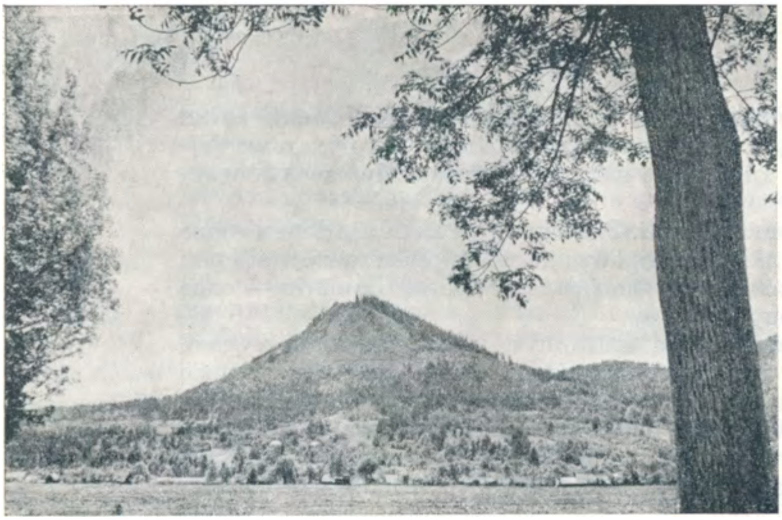
Назва селища походить від слова берегомет — місце, де берег ріки намивається водою.

Найдавніша письмова згадка про Бергомет належить до 1696 року[1]. Проте село виникло значно раніше. За народним переказом, це сталося в другій половині XV століття. Під час однієї війни з турками відзначився винятковою хоробрістю селянин Василь, який жив на невеликому хуторі, що знаходився між теперішнім Берегометом і Вижницею. За хоробрість і відвагу молдавський господар Стефан III наділив його землею (біля Заріччя — частини теперішнього Берегомета). Сім'я Василя, очистивши від лісу невелику ділянку, оселилася там. Згодом поряд з його садибою почали селитися інші жителі навколишніх місцевостей.

Село поступово розросталося. 1774 року в Бергометі над Сіретом проживало вже 63 сім'ї. Основним заняттям населення було скотарство і мисливство. Важливу

---

[1] T. B ă l a n. Documente Bucovinene. Vol. 3. Cernauţi, 1937, стор. 87.

Гора Стіжок поблизу селища Берегомета. 1968 р.

роль у господарській діяльності відігравали деревообробний промисел (виготовлення дощок, дранки, гонти тощо), а з 1799 року, коли на околиці села було виявлено солоне джерело,— також і соляний промисел. Вироби з дерева селяни продавали на ярмарках у Вижниці, а за ропою прибували підводи навіть із Чорткова (Галичина).

У другій половині XVIII століття селом володіли поміщики М. Кешко, К. Русеш, В. і С. Васильки. Селяни відробляли на них по 30 днів панщини щороку, давали пряжу, по одній курці і возу дров, а ті, що не мали виїзду,— платили по 1 флорину[1]. Крім того, з селян вимагали по 1 флорину в рік за право користуватися лісом для власних потреб[2].

В першій половині XIX століття повновладним володарем села стала поміщицька родина Васильків. Бергомет над Сіретом перетворився в центр їх обширної домінії, якій належало 68 793 йохи землі та велика кількість підданих селян. В селі перебували домініальна адміністрація, суд і в'язниця.

Експлуатація селян посилилася. За угодами, які 18 лютого 1826 року і 5 січня 1838 року уклав поміщик Й. Василько з своїми підданими, бергометські селяни повинні були доставляти дрова, віддавати поміщикові встановлену кількість пряжі й курей, ремонтувати панські будівлі та відробляти по 78 днів панщини. При ненормованих роботах день панщини тривав «від досвітку до ночі», а при нормованих— визначався такий обсяг роботи, який селянин не міг виконати протягом дня. Фактично піддані Василька щороку відбували не 78, а значно більше панщинних днів. Поміщик виганяв підданих на панщину в недільні і святкові дні, піддавав їх жорстоким катуванням, кидав до в'язниці.

Селяни постійно боролися проти важкого феодального гніту, утисків і знущань. Зокрема, в околицях села діяли загони опришків. До наших днів дійшло багато народних переказів про боротьбу народних месників із гнобителями-кріпосниками. В одному з них розповідається, як під час нападу опришківського загону на маєток бергометського дідича жовнірам вдалося схопити опришка. Він був засуджений до страти. Ніхто не зміг його врятувати через посилену охорону. Засудженого прилюдно четвертували, й частини тіла кинули серед поля, наказавши селянам не торкатися до них. Але кріпаки Бергомета не могли байдуже дивитись на знущання над прахом свого захисника. Йдучи в поле, кожен з них набирав у пригорщі землі і висипав її на пошматоване тіло. Так виріс курган біля Бергомета, який називається тепер горою Стіжком.

Незважаючи на очевидну легендарність цієї розповіді, вона становить значний інтерес, бо показує ставлення бергометських селян до опришківського руху, їх співчуття і допомогу опришкам. Є свідчення, що опришки часто переховувалися від переслідування урядових військ в околиці Бергомета, під горою Стіжком, в т. зв. Гірській коморі. Бергометчани вдавалися і до такої форми боротьби як втеча. Лише в 1805 році з села втекло 30 родин.

У 1848—1849 рр., під час повстання під керівництвом Лук'яна Кобилиці, бергометські селяни відмовилися виконувати панщину, захопили поміщицькі землі,

[1] Ф. П. Шевченко. Лук'ян Кобилиця, стор. 43.
[2] N. Grămadă. Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848. Cernăuţi, 1934, стор. 66—67.

перестали визнавати розпорядження урядових органів. Обласний комісар Сиржистий 30 листопада 1848 року доповідав обласному управлінню, що в Бергометі над Сіретом «громада зовсім збунтувалася»[1].

Бергометчани Федір Гнатюк, Олекса Думітро (Петрук) і Тодор Миронюк були найактивнішими учасниками повстання. Вони підтримували тісні зв'язки з Л. Кобилицею, передавали громаді його накази. Кілька разів був у селі і сам Л. Кобилиця. 22 березня 1849 року, прибувши до Бергомета над Сіретом, він закликав селян «відстоювати свої права і ні в чому не поступатися». Народний ватажок говорив, що селяни «самі стануть володарями своєї землі, лісів та пасовищ», для цього їм «треба по можливості добре озброїтися»[2]. Щоб привести селян до покори, на просьбу поміщика Василька в село були надіслані війська.

Антифеодальні виступи примусили австрійський уряд провести селянську реформу. За звільнення від панщини й інших феодальних повинностей від селян зажадали непосильного викупу. Над ними чинились нечувані насильства. В Чернівецькому обласному державному архіві зберігаються десятки скарг бергометських селян, у яких іде мова про захоплення Й. Васильком їхньої землі, худоби та іншого майна, про заборону користуватися лісами й пасовищами. 25 лютого 1849 року громада села заявила окружному управлінню Буковини, що поміщик забороняє селянам виганяти худобу в ліси, які з діда-прадіда належать їм, не дозволяє збирати хмиз для палива, внаслідок чого вони попалили всі свої тини й сади. Бергометські селяни М. Гриба, П. Мендришора, Г. Ткачук та інші, апелюючи до карного суду Буковини, 30 листопада 1851 року писали, що Василько «з дня на день переслідує їх ще більше утисками й насильствами. Він забирає... земельні ділянки, наказує своїм лісникам й наймитам відбирати у них худобу, сіно, дрова, хліб, та хатні речі». 27 травня 1853 року бергометчани скаржились, що «стали жебраками, а діти їх нидіють в нужді та голоді»[3].

Становище жителів Бергомета над Сіретом погіршувалось і тому, що протягом кількох років тут було розквартироване військо, введене в село 1849 року. Селяни зобов'язані були утримувати солдатів, витрачаючи на це останні свої заощадження. В скарзі, поданій 16 червня 1851 року до імператора, говорилося, що С. Саїн мусив утримувати двох солдатів протягом 9 тижнів і витратив на них 40 флоринів і 40 крейцерів. Селянин М. Берник утримував одного солдата, що коштувало йому 10 флоринів.

Насильства властей та поміщика над селянами, відкрите пограбування їх під час проведення реформи викликали не лише протести у формі скарг, а й переконували трудящих у необхідності старанної підготовки до нових масових виступів. Влітку 1853 року в Бергометі над Сіретом відбулося кілька таємних сходок. Поліції вдалося довідатися про них, і 27 учасників сходок були тяжко покарані: О. Думітро дістав 3,5 місяця ув'язнення й 25 буків, Є. Думітро — 25 буків, Г. Гнатюк — 20 буків, Т. Мендришора — 20 буків і т. д.

Барон Й. Василько, як і раніше, був господарем села. 29 вересня 1859 року він клопотався про виділення його володіння в окрему адміністративну одиницю, бо «площа його землі в Бергометі набагато перевищує площу громадської землі»[4].

Після реформи в селі посилилося розшарування селянства. З 1847 по 1865 рік кількість безземельних дворів у Бергометі над Сіретом збільшилася у шість разів. За цей же час кількість дворів, що володіли земельними ділянками від 5 до 10 йохів, скоротилася більше, ніж в два рази[5].

---

[1] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 180, 189.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 188, арк. 23—27; спр. 190, арк. 70—73.

[3] Там же, ф. 1, оп. 2, спр. 3374, арк. 33.

[4] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 1463, арк. 1.

[5] Там же, спр. 2808, арк. 45.

В той час, коли бергометські селяни, втрачаючи землю й розорюючись, змушені були шукати заробітку за межами села, цісарський уряд з метою онімечення українського населення переселяв до Бергомета над Сіретом та інших сіл Буковини німецьких колоністів. Перша німецька колонія Олександердорф виникла тут у 1863 році. В ній проживало 150 чол. Колонію Катарінендорф з населенням в 260 чол. німці заснували 1869 року. Колоністи знаходилися в значно кращих умовах, ніж місцеве українське населення. Вони одержували від держави землю, хати, робочу худобу, необхідний інвентар та звільнялися від податків і всяких повинностей на 10 років.

Розвиток капіталізму на Буковині сприяв посиленню використання бергометських лісів, що належали баронові Васильку. В 60-х і на початку 70-х років XIX століття від продажу будівельного лісу, пиломатеріалів, гонти, дранки, дров і поташу Василько мав щорічно понад 40 тис. флоринів прибутку. Четверту частину цієї суми він одержував від продажу поташу.

В 1886 році були здані в експлуатацію залізнична лінія Глибока—Бергомет завдовжки 53 км і вузькоколійка Бергомет—Межиброди завдовжки 9,2 км. Залізниці вплинули на дальший економічний розвиток Бергомета над Сіретом, особливо на розвиток лісової промисловості. Вузькоколійка зв'язувала село з паровою лісопильнею в Межибродах, а залізниця давала вихід бергометському лісу і пиломатеріалам на внутрішній і зовнішній ринки. Крім лісу, цією залізницею вивозилася з Бергомета і навколишніх сіл худоба, а довозилися борошно, залізні та інші вироби.

Зростало в селі й населення. Якщо в 1880 році тут налічувалося 2636 жителів, то в 1910 році село (разом з Черешенькою, Лопушною, Катарінендорфом, Олександердорфом і Межибродами) мало вже 7296 чол., в т. ч. українців — 5645, німців — 460, румун — 11 чол. Основна частина бергометчан працювала в сільському господарстві і лісній промисловості, 109 чоловік займалися ремеслом і 120 — торгівлею.

Дальший розвиток капіталістичних відносин поглиблював зубожіння й обезземелення селян. Так, за період з 1884 по 1912 рік середній розмір селянських ділянок зменшився з 2,2 до 0,7 га[1]. Посилилось розорення селянських господарств і збільшилась їх заборгованість. Більше третини селян на початку XX століття мали іпотечні борги, загальна сума яких становила 382 337 крон[2].

Селяни, які не могли погасити заборгованість, підпадали під екзекуції, внаслідок чого багато з них втрачали не лише землю, а й хати. У 1912 році 49 проц. бергометчан не мали ні хати, ні будь-якого кутка. Розорення й злидні примушували селян емігрувати за кордон. До 1913 року з Бергомета над Сіретом виїхало за океан 512 чоловік[3]

Тяжке економічне становище, політичне безправ'я й національне пригнічення викликали протести бергометчан, підіймали їх на боротьбу проти визискувачів. У 1896 році в селі виникло відділення Загальної професійної спілки Буковини, яка об'єднувала робітників різних національностей. Під впливом першої російської революції в листопаді 1905 року відбулися тут народне віче і демонстрація, учасники яких вимагали загального виборчого права[4].

В роки австрійської окупації більшість населення була неписьменною. Школу в селі відкрито тільки в 1861 році, але через матеріальні нестатки значна частина дітей відвідувати її не могла.

Крім читальні товариства «Руська бесіда», ніяких культурно-освітніх установ у селі не було.

---

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 37.

[2] Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina, Heft 16, Czernowitz, 1911, стор. 3—4.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29 703, арк. 126.

[4] Наукові записки Чернівецького державного університету, 1957, т. 26, стор. 104.

Знайомлячись з Буковиною, вивчаючи життя її населення, передусім гнобленого селянства, в 1905 році у Бергометі над Сіретом побував І. Я. Франко. На початку XX століття сюди не раз приїжджала О. Ю. Кобилянська.

Багато горя принесла жителям села перша світова війна. Чоловіче населення було мобілізоване до австрійської армії, значна частина сімей позбулася худоби внаслідок безперервних реквізицій. В 1916 році припинив роботу лісопильний завод. Тоді ж спалахнув голод. У лютому 1917 року в Бергометі голодувало 168 сімей безземельних і малоземельних селян. Незадоволення трудящих існуючими порядками ще дужче посилювалось. Великий вплив на зростання класової свідомості трудящих мала Велика Жовтнева соціалістична революція, про яку розповідали колишні солдати австрійської армії, що поверталися з російського полону. Так, один з них — Юрій Татарчук, повернувшись до рідного Бергомета, закликав односельчан іти за прикладом російських братів і відібрати у барона Василька землю, ліс та пасовиська.

20 березня 1918 року Василько доповідав президії крайового управління Буковини про те, що серед селян Бергомета над Сіретом та навколишніх місцевостей спостерігаються заворушення, «викликані розповідями солдатів, які повернулися з російського полону. Люди говорять про революцію, про розподіл маєтків, відмовляються платити за користування пасовиськом і вносити орендну плату. В ряді місць підпалили мої ліси»...[1]. Барон Василько просив посилити жандармерію в Бергометі над Сіретом та інших його володіннях.

Активну участь у революційній боротьбі брали жінки села. Під керівництвом своєї односельчанки Г. Граб вони настійно домагалися безвикупної передачі селянам лук і лісних угідь.

14 квітня 1918 року частина бергометчан з транспарантами «Земля і воля» з'явилися на мітинг і демонстрацію до м. Вижниці. Коли управитель барона Василька наказав відібрати в селян транспаранти, то жителі Бергомета, вигукуючи: «Ми платимо по 20 крон за візок дров і по 10 крон за кілок для тину», закидали його камінням. Після демонстрації селяни почали складати списки, визначати розміри земельних наділів та розподіляти поміщицькі землі, ліси і пасовиська. В травні того ж року вони зробили спробу конфіскувати поміщицьке майно, і тільки масові арешти, вчинені властями, перешкодили здійснити задумане.

В листопаді 1918 року Бергомет над Сіретом окупувала буржуазно-поміщицька Румунія. Та зміна влади не поліпшила тяжкого становища трудящих. Як і раніше, кращі землі й ліси належали поміщикам, а селяни користувалися лише невеличкими клаптиками. З 700 дворів, що володіли землею, 451 мав ділянки, які не перевищували 2 га. Крім того, 1000 родин зовсім не мали землі й перебивалися ненадійними заробітками на лісорозробках.

У 30-х роках сотні бергометчан залишилися без роботи в зв'язку зі скороченням закупок дров управлінням залізниць і військовими частинами, які почали користуватися вугіллям, придбаним у Польщі. Газета «Форвертс» у червні 1931 року писала, що через припинення робіт у лісній промисловості гуцули, які жили з лісних розробок, опинилися на стадії вимирання. «Не маючи змоги знайти роботу на своїй батьківщині, вони позбавлені будь-якого заробітку, а шукання роботи в інших районах є для них зовсім безперспективним»,— писала газета[2]. В 1930—1931 pp. у Бергометі над Сіретом налічувалося 300 безробітних.

Дуже дошкуляли бергометчанам податки, яких існувало понад 30 різних видів. Збиралися ті податки з неймовірною жорстокістю. «У Вижницькому повіті,— писала буржуазна газета «Гласул Буковиней»,— народові немає рятунку від жорстоких податкових агентів. Не стає грошей для оплати податків. В селах великі злидні,

---

[1] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 102.

[2] Там же, стор. 304.

а податкові агенти продають з торгів майно бідняків: одяг, подушки, єдину корову... Недаремно народ проклинає уряд і з нетерпінням чекає того часу, коли зможе гнати його в шию»[1].

Населення зазнавало й тяжкого національного гніту. Українську школу окупанти перетворили в румунську, хоч українці становили абсолютну більшість жителів села.

Королівський уряд не проявляв турботи про охорону здоров'я трудящих. В Бергометі був лише один приватний лікар і три фельдшери, які за лікування брали великі гроші.

Окупанти пильно стежили за кожним кроком мешканців села. Для цього вони постійно тримали в селі жандармський пост із 12 жандармів.

Проте румунським загарбникам не вдалося задушити боротьбу трудящих за визволення з-під іноземного гніту й возз'єднання з Радянською Україною, яка велася під керівництвом комуністів. Комуністи розгорнули широку роботу в масах під час виборів до парламенту в 1926 році. Незважаючи на шалений терор і масові арешти, за об'єднаний соціалістичний список у Бергометі над Сіретом та інших селах подано від 35 до 50 проц. голосів[2].

У серпні 1930 року в селі розповсюджувались листівки українською і румунською мовами. Шеф жандармського поста 24 січня 1931 року знайшов на одному будинку заклик, написаний синім олівцем російською мовою: «В случае мобилизации не идите против своих братьев. Да здравствует коммунистическая партия и революция! За воссоединение Буковины с Советской Украиной!»[3]

Протягом травня 1931 та січня — лютого 1932 року у Бергометі над Сіретом знову з'явилися листівки. Вони закликали трудящих до боротьби проти капіталістичного гноблення, за возз'єднання Буковини з Радянською Україною.

26 лютого 1932 року поліція доносила в Бухарест, що в Бергометі існує комуністична організація з 16 осіб. В ніч з 7 на 8 березня з допомогою провокатора жандарми розкрили її[4]. При обшуку вони виявили книгу на українській мові про роль комунізму, статут і програму комуністичної партії, книгу В. І. Леніна «Держава і революція» та іншу літературу. Тоді були заарештовані Д. Г. Шутак, Д. М. Грабовський, І. О. Думітро, С. П. Берник, П. Ю. Берник, Д. Думітро та 19 їхніх прибічників.

В кінці березня з 42 комуністів Бергомета над Сіретом під слідством знаходилося 37 чол., з них 16 були заарештовані. Не дивлячись на це, робота в масах проводилась і далі.

Уже в квітні поліція повідомляла про виявлення листівок серед учнів Бергометської початкової школи. Ранком 1-го Травня жандарми побачили на огорожі костьолу червоний прапор і 7 листівок. В листівках підкреслювалося значення свята 1 Травня, описувалося тяжке становище трудящих в роки економічної кризи. Вони закликали зірвати підготовку війни проти СРСР. В цей же день у Бергометі над Сіретом з нагоди свята було організовано мітинг. Листівки з революційними закликами «Геть війну!» і «Хай живе світова соціалістична революція!» знайдено в селі і 10-го травня 1932 року[5].

В 1933 році в Бергометі над Сіретом знову було заарештовано кілька членів партії. Однак комуністична організація не припиняла своєї роботи і протягом наступних років.

У червні 1940 року частини Червоної Армії визволили Бергомет над Сіретом від румунських окупантів. Зразу ж була встановлена Радянська влада. До складу пер-

---

[1] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР, стор. 290.
[2] Газ. «Боротьба», 16 червня 1926 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1263, оп. 1, спр. 28, арк. 47—48.
[4] Там же, арк. 137, 175.
[5] Там же, ф. 30, оп. 4, спр. 31, арк. 248—249; ф. 7126, оп. 1, спр. 28, арк. 175, 192—194, 270, 417, 506, 511, 513, 544, 554.

шої сільської Ради ввійшло 11 осіб селян, робітників і службовців. Відбулася націоналізація промислових підприємств, поміщицьких та куркульських земель. 19 липня 1940 року виник радгосп м'ясо-молочного напряму[1].

Старанно, з любов'ю трудилися бергометчани на одержаній від Радянської влади землі. Вчасному проведенню сільськогосподарських робіт сприяла допомога держави посівматеріалом, а також 160 супряг, які восени 1940 року організувала сільська Рада.

Частина населення Бергомета над Сіретом працювала на державних промислових підприємствах: в ліспромгоспі, на лісопильному заводі, залізниці й маслозаводі. Найбільшим був лісопильний завод, який обслуговували 150 робітників. Завод виробляв пиломатеріали й товари широкого вжитку: бочки, дранку, колеса для возів, деревне вугілля для місцевих потреб тощо.

Робітники запроваджували нові методи праці, швидко підвищували її продуктивність. На лісозаводі ширився рух ударників і стахановців. У першій половині 1941 року робітник П. І. Марфієвич виконував завдання на 143,8 проц., М. І. Шутак — на 149,1 проц., В. Незавершена — на 145,3 процента[2].

Здійсненням соціалістичних перетворень на селі керувала територіальна організація КП(б)У, створена 29 жовтня 1940 року. Її секретарем був В. В. Стельмах. Пізніше, в травні 1941 року, виникла первинна парторганізація при ліспромгоспі. Багато наполегливості в утвердженні нових форм життя виявила молодь та її авангард — сільська організація ЛКСМУ, яка виникла восени 1940 року.

Корінні зміни сталися і в культурному житті населення. В селі та на хуторах працювали українські школи, бібліотеки, хати-читальні. Сільська Рада організувала навчання 680 неписьменних та 250 малописьменних жителів. Було зроблено перші кроки в перебудові торгівлі на соціалістичний лад: почала працювати перша кооперативна крамниця.

В націоналізованих будинках графа Василька в серпні 1940 року відкрито амбулаторію з загальним і зуболікувальним відділеннями, а у вересні — лікарню на 25 ліжок. Тоді ж розпочав роботу фельдшерський пункт на лісопильному заводі. В лікувальних закладах працювали 23 лікарі, середні та молодші медичні працівники.

Зростала політична активність жителів села. 12 січня 1941 року в день виборів до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР з 4196 виборців 4169 проголосували за кандидатів блоку комуністів і безпартійних. Тим самим бергометчани продемонстрували свою моральну єдність і згуртованість навколо Комуністичної партії і Радянського уряду.

Та дальший соціалістичний розвиток економіки й культури села був перерваний. Німецько-румунські війська 5 липня 1941 року окупували Бергомет[3]. Почалися масові репресії. 35 жителів села були розстріляні. Окупанти відбирали у селян худобу, сільськогосподарські продукти, майно. Вони пограбували промислові підприємства й державні установи. Загальна сума збитків, нанесених ворогом, становила 2 365 493 крб.[4] Посібниками окупантів були банди українських буржуазних націоналістів. У кінці 1941 року вони спалили хату-читальню.

Бергометчани чинили впертий опір фашистам, не виконували їх розпоряджень, ховали худобу і зерно, зривали відправку молоді на примусові роботи до Німеччини. 197 жителів села влилися в ряди Червоної Армії й громили ворога на фронтах Великої Вітчизняної війни.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 19, арк. 31.
[2] Там же, арк. 36.
[3] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів. К., 1963, стор. 438.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р-653, оп. 1, спр. 75, арк. 2; ф. Р-2337, оп. 1, спр. 2, арк. 3, 4, 8.

Доярки колгоспу «Більшовик» на відпочинку. 1966 р.

8 квітня 1944 року Бергомет над Сіретом знову став вільним. Відновили роботу сільська Рада, промислові підприємства, відділення Верхньолуковецького радгоспу, школи, медичні заклади, бібліотеки. Під керівництвом партійної організації розгорнулася напружена відбудовча робота, яку доводилося проводити в тяжких умовах; адже на кожному кроці відчувалися заподіяні ворогом збитки, не вистачало коней, машин, реманенту. Наприкінці того ж року на 1128,5 га землі, що її мали селяни, було лише 92 коней, 27 кінних плугів, 50 борін, 2 віялки.

Труднощі ускладнювалися ще й діями українських буржуазних націоналістів, які нападали на село, тероризували населення. Наприкінці жовтня 1944 року озброєні бандити вдерлися в Бергомет і вбили 27 жінок, дітей та старих людей, спалили 18 житлових будинків, костьол, клуб, лісопильний завод.

Та націоналістичним бандам не вдалося зірвати відбудову господарства на соціалістичній основі. Комуністи переконували селян, що вийти з нужди вони зможуть лише тоді, коли стануть на шлях колективного господарювання. У серпні 1948 року на хуторі Підкраї виник перший берегометський колгосп «Більшовик», який об'єднав 117 дворів. Головою артілі колгоспники обрали С. Т. Бужору. Колгосп мав 250 га землі, в т. ч. 155 га орної. В 1948 році в Берегометі виникли ще три артілі. Кількість дворів у колгоспах поступово збільшувалася. Так, наприклад, на 1 січня 1949 року в колгоспи вступило 42,5 проц. дворів, то через рік було тут 62 проценти.

30 серпня 1950 року чотири берегометські артілі об'єдналися в один колгосп «Більшовик». Головою укрупненого господарства став колишній активний діяч партійного підпілля К. М. Лучик.

Протягом цього року до колгоспу вступило ще 175 дворів, і на 1 січня 1951 року артіль об'єднувала вже 916 дворів. Вона мала 2780 га землі.

Правління артілі звернуло велику увагу на поліпшення структури сільськогосподарських угідь. Лише з 1951 по 1964 рік тут розкорчовано й осушено 400 га землі. З кожним роком колгосп все більше й більше вносив на поля органічних та мінеральних добрив, проводив вапнування, обробляв посіви отрутохімікатами. Внаслідок цього колгоспники збирають порівняно високі врожаї навіть на бідних дерново-підзолистих грунтах підгірно-лісової зони. В 1960 році, наприклад, ланка М. Г. Думітро зібрала з гектара по 400 цнт зеленої маси кукурудзи. Урожай зернових в 1961 році становив 17,5 цнт з гектара.

Розвивалося в артілі й тваринництво. Для утримання худоби побудовані добротні приміщення з кормокухнею. Вони повністю електрифіковані й забезпечені автопоїлками та різними механізмами. З 1955 по 1960 рік кількість великої рогатої худоби зросла з 478 до 890 голів. За цей же час поголів'я свиней збільшилося майже в десять разів. В 1961 році колгосп виробив по 280 цнт молока та по 30 цнт м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь.

Тепер артіль «Більшовик» — високомеханізоване господарство м'ясомолочного і льонарського напрямів. Воно має 8 тракторів, 10 автомашин, 4 комбайни, 55 електромоторів та багато іншої сільськогосподарської техніки. Господарство обслуговують лісопилка, столярно-теслярська й деревообробна майстерні, а також майстерня по ремонту сільськогосподарських машин і знарядь. На всіх важливих ділянках артільного виробництва зайняті висококваліфіковані спеціалісти. У кол-

госпі працюють агроном, економіст, зоотехнік, ветфельдшер, 15 трактористів-машиністів, 10 шоферів.

В 1967 році колгоспники зібрали по 20 цнт зернових з гектара. Зросло також поголів'я худоби, підвищилась її продуктивність. Того ж року артіль мала 1205 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 337 корів. На колгоспній свинофермі нараховувалося 255 свиней. Це дало змогу виробити на 100 га сільськогосподарських угідь по 50,7 цнт м'яса і 296,4 цнт молока. Крім того, значна кількість тваринницької продукції виробляється в особистому господарстві берегометчан. В 1967 році колгоспники, робітники і службовці мали 1186 голів великої рогатої худоби і 506 свиней.

Успіхи артілі — це результат наполегливої праці сільських трударів. За сумлінну участь у колгоспному виробництві на артільну Дошку пошани занесені ланкова В. С. Терлибівка, тракторист Ю. М. Меленко, доярка К. Д. Клим, свинарка П. Т. Берник, скотар М. І. Косован, шофер І. П. Берник, їздовий К. І. Фальоса, будівельник К. М. Боднарюк та інші. Колгоспники, які здобувають найкращі успіхи в роботі, відзначаються преміями, цінними подарунками, посилаються за рахунок колгоспу до будинку відпочинку. Так, наприклад, у виженських «Зелених пагорбах» відпочивали комбайнер С. Ф. Фірчук, свинарки Н. О. Боднарюк і К. Т. Боднарюк, доярки Є. С. Томашук, Г. Д. Татарчук і Ф. І. Клим, бригадир Д. І. Дарій та багато інших.

Успішно виконують свої завдання і промислові підприємства. Після визволення селища від німецько-румунських окупантів відбудовані й розпочали роботу ліспромгосп та лісопильний завод, які згодом об'єдналися в один лісокомбінат. Партійна та профспілкова організації підприємства звернули особливу увагу на механізацію робіт по заготівлі деревини. Уже в 1960 році в лісних масивах працювало 14 пересувних електростанцій, 173 електро- і бензопили, 63 автомашини та багато іншої техніки. В 1965 році процес механізації на лісозаготівлях досяг 99,7 процента від усіх робіт.

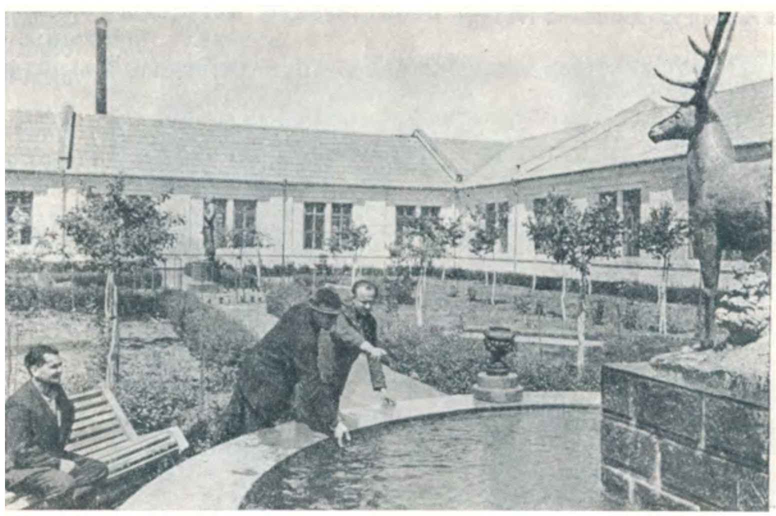
Реконструйовано і розширено лісопильний завод комбінату. В 1960—1965 рр. здано в експлуатацію механізовані цехи по виготовленню тари, меблів, вітамінно-хвойної муки, паливних брикетів із відходів виробництва, а також цех технологічної скіпки, який щороку вироблятиме 42 тис. куб. м цінної сировини для виготовлення целюлози.

Тепер Берегометський лісокомбінат є одним з найбільших не лише в області, а й на Україні. В 1967 році на ньому працювало 2877 робітників і службовців. Він випускає 23 види продукції, яка використовується в нашій країні та експортується до Чехословаччини, Угорщини, Швейцарії, Західної Німеччини, Туреччини, ОАР та до інших країн світу.

З кожним роком зростає тут кількість раціоналізаторів та винахідників. У 1967 році їх було 97. Вони внесли 75 цінних пропозицій, умовно-економічний ефект від впровадження яких становив 74 608 крб. Для керівництва рухом раціоналізаторів і винахідників на лісокомбінаті створені науково-технічне товариство і громадське бюро економічного аналізу.

Творча думка новаторів проникає майже в усі ділянки виробництва. Їхні пропозиції стосуються і використання сировини, і запровадження сучасної тех-

На подвір'ї меблевого цеху Берегометського лісокомбінату. 1968 р.

нології. Творчим пошуком зайняті тут майстри, інженери, начальники цехів.

Рада науково-технічного товариства часто відряджає своїх передовиків на інші підприємства для запозичення досвіду. В архангельських лісообробників, наприклад, побував В. М. Погребняк, внаслідок чого на комбінаті було реконструйовано лісопильний цех з урахуванням досвіду архангельців.

Серед робітників широко розгорнулося соціалістичне змагання за право називатися передовиком виробництва і бригадою комуністичної праці. В 1967 році 67 комплексних бригад і 416 робітників завоювали ці звання. 12 комплексним бригадам присвоєно звання бригади імені 50-річчя Радянської влади.

За допомогою інженерів та досвідчених майстрів сотні робітників оволоділи новими складними верстатами і стали справжніми майстрами своєї справи. Далеко за межі району йде слава про кращих виробничників лісокомбінату — майстра комплексної бригади комуністичної праці М. В. Говалешка, верстатницю М. М. Гунько та багато інших.

Чесну сумлінну працю робітників високо оцінили Комуністична партія й Радянський уряд, нагородивши кращих передовиків виробництва, новаторів і раціоналізаторів орденами та медалями Радянського Союзу. Орденом Леніна нагороджений майстер М. В. Говалешко, орденом Трудового Червоного Прапора — машиніст паровоза вузькоколійки М. І. Бучек, вальщики лісу С. Д. Гавриляк, Т. М. Данко, обробниця Л. П. Татарчук; орденом «Знак Пошани» — верстатниці лісозаводу М. М. Гунько, П. П. Ісар, вальщик лісу П. К. Боднарашек, майстер П. О. Іванюк, начальник лісоскладу В. О. Марчук, шофер С. Є. Полтавський, директор лісокомбінату О. В. Попов. Медалі «За трудову доблесть» удостоєні 7 робітників заводу, медалі «За трудову відзнаку»— 89 чоловік, Почесної Грамоти Президії Верховної Ради УРСР — бригадир комплексної бригади С. Д. Гавриляк.

З нагоди п'ятдесятирічного ювілею Радянської влади на Україні Берегометському лісокомбінату присвоєно ім'я 50-річчя Радянської України.

З 1-го липня 1968 року лісокомбінат перейшов на нову систему планування і економічного стимулювання, внаслідок чого збільшився випуск продукції, зросла продуктивність праці та заробітна плата робітників. Товарної продукції за цей рік було випущено на 10 753 тис. крб., замість 10 257 тис. крб., передбачених планом.

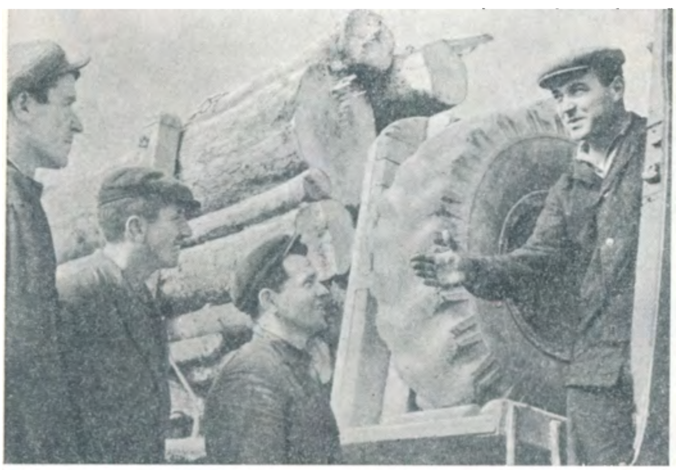
Колектив Берегометського лісокомбінату не раз виходив переможцем у соціалістичному змаганні колективів підприємств Міністерства лісової і деревообробної промисловості УРСР. В четвертому кварталі 1968 року йому було присуджено першу грошову премію та перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок.

З червня 1957 року в Берегометі працює міжколгоспбуд, який обслуговують 352 чоловіка.

В околицях селища міститься мисливське господарство «Буковина». Завдяки старанному доглядові лісників у навколишніх лісах швидко збільшуються стада оленів, козуль, вепрів та інших цінних видів тварин. Кількість оленів за останні роки зросла більш як у 4 рази, а вепрів господарство постачає тепер в інші заповідники республіки.

Соціалістичний лад став основою для невпинного зростання матеріального добробуту трудящих. В селищі розгорнулось інтенсивне житлове будівництво. За останні роки лише за рахунок державних коштів тут споруджено 146 житлових будинків.

Депутат Верховної Ради УРСР, кращий водій Берегометського лісокомбінату С. Є. Полтавський ділиться досвідом роботи з своїми товаришами. 1968 р.

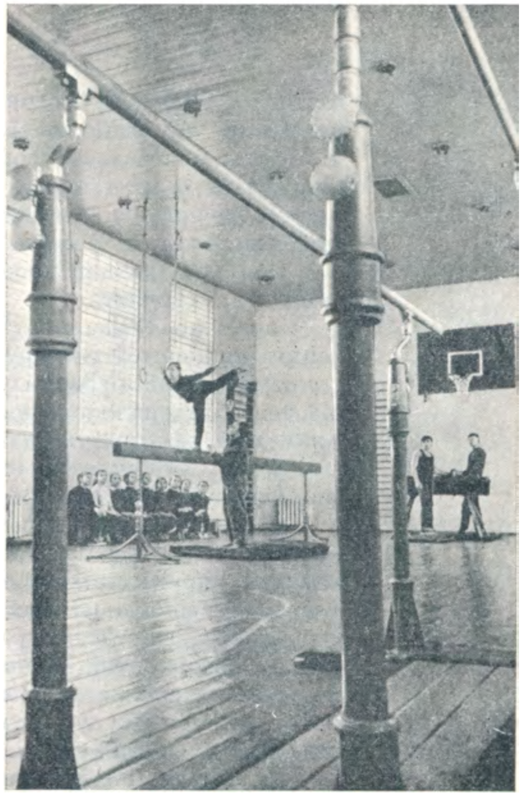

У 1950—1967 рр. виросли нові приміщення школи в Підкраї, школи на 960 учнів у Берегометі, дитячого садка, хлібозаводу, павільйону побутового обслуговування, лазні, кількох крамниць тощо. На честь 50-річчя Радянської влади споруджено Будинок культури, який оформлено в стилі текстури карпатського ясена.

Селище має 68 крамниць і ларків, в т. ч. книгарню, 23 їдальні. Найбільший попит у мешканців Берегомета мають тепер автомашини, мотоцикли, велосипеди, швейні та пральні машини, холодильники, радіоли, радіоприймачі, телевізори тощо. Тільки в 1967 році товарооборот торговельної мережі селища становив 4860,1 тис. карбованців.

Берегометчани користуються послугами побуткомбінату з шевською і кравецькою майстернями та майстернями по ремонту годинників і електропобутових предметів. Селище електрифіковане, а на центральних вулицях встановлено неонове освітлення. Є поштове відділення, автоматична телефонна станція на 50 номерів, газобалонна станція.

В Берегометі працює лікарня на 85 ліжок, медпункт при лісокомбінаті, аптека. Жителів селища обслуговують 11 лікарів та 23 чоловіка середнього медичного персоналу.

Урок фізкультури в Берегометській середній школі. 1967 р.

Разючі зміни сталися і в культурному житті трудящих. У 4 середніх та восьмирічних школах, школах робітничої та сільської молоді і консультпункті Вижницької заочної школи в 1967/1968 навчальному році налічувалося 1656 учнів. В 1966 році відкрито філіал районної дитячої музичної школи на 60 учнів. Виховують і навчають молодь 102 вчителі, з них 65 мають вищу або незакінчену вищу освіту.

Завдяки наполегливій праці всього населення повністю ліквідовано неписьменність серед дорослих. Десятки випускників берегометських шкіл здобули вищу освіту і стали спеціалістами з різних галузей знань. Багато з них працюють у рідному селищі. Так, С. М. Грибюк працює агрономом колгоспу, І. М. Говалешко — інженером меблевого цеху лісокомбінату, В. М. Боднарашек — начальником відділу кадрів Берегометського лісокомбінату. М. І. Шутак після закінчення аспірантури стала викладачем Харківського мединституту. Багато дітей колгоспників і робітників навчаються у вищих та середніх спеціальних учбових закладах з відривом та без відриву від виробництва. Лише на лісокомбінаті в 1967 році було 54 заочники. В Берегометі діє автомотоклуб, який готує кваліфікованих спеціалістів.

В селищі працює університет здоров'я. До читання лекцій залучаються кращі медичні спеціалісти селищної і районної лікарень. Медичні працівники несуть у маси свої знання і через будинок санітарної культури.

Найменші громадяни села виховуються у двох дитячих садках і яслах на 145 місць.

Жителі Берегомета користуються 5 стаціонарними і 7 пересувними бібліотеками. Коли демобілізований офіцер О. А. Авраменко в 1948 році прийняв центральну бібліотеку, то вся вона містилася в одній шафі і мала лише 38 читачів. О. А. Авраменко працює бібліотекарем і досі, але тепер книжковий фонд бібліотеки становить понад 22 тис. примірників, а в усіх бібліотеках селища налічується понад 40 тис. примірників книг.

З кожним роком зростає передплата періодичних видань. В 1968 році на кожну 1000 жителів селища припадало по 1051 примірнику газет і журналів. В селищі ви-

дається з 1955 року і своя багатотиражна газета «За комуністичну працю» — орган партійної, профспілкової та комсомольської організацій лісокомбінату.

Культурно-масову роботу серед трудящих ведуть Будинок культури, 14 червоних кутків, а на хуторах — хати-читальні. В селищі є три кіноустановки.

Добре організована тут художня самодіяльність. Працюють 2 драматичні і 2 танцювальні гуртки, 2 хори, гурток художнього читання, духовий оркестр.

Дбають у селищі про спорт. Його мешканці обладнали кілька спортивних майданчиків, стадіон.

Заможно й щасливо живуть люди на оновленій землі. Нові обряди — відзначення дня повноліття з врученням паспорта, проводи призовників у Радянську Армію і зустрічі демобілізованих, проводи трудівників підприємств і колгоспників на пенсію теж підтверджують це. Урочисто відзначається свято лісоруба. В кімнаті щастя проходить реєстрація шлюбів і новонароджених.

З кожним роком Берегомет красивішає. З'являється все більше й більше зелені, впорядковуються і покриваються асфальтом вулиці, майдани.

В день 20-річчя перемоги над фашистською Німеччиною відкрито мармурово-гранітний пам'ятник тим, хто загинув в роки Великої Вітчизняної війни та пізніше— від рук українських буржуазних націоналістів. Трудящі селища беруть активну участь в громадсько-політичному житті. 80 жителів обрані депутатами селищної Ради, 10 — депутатами районної Ради, Г. О. Бужора — депутатом обласної Ради, а С. Є. Полтавський — депутатом Верховної Ради УРСР. 5 трудівників селища працюють засідателями районного народного суду, а М. А. Шутько — засідателем обласного народного суду. Сотні громадян беруть участь у роботі народного контролю, народної дружини тощо.

У розв'язанні важливих питань організації виробництва, культосвітньої роботи, охорони здоров'я й відпочинку трудящих велику роль відіграє профспілкова організація, яка об'єднує понад 4000 робітників, службовців і спеціалістів сільського господарства.

Зросли комсомольські лави селища. 6 комсомольських організацій об'єднують нині 817 юнаків і дівчат.

Успіхи в розвитку економіки, поліпшенні матеріального добробуту і підвищенні культурного рівня — наслідок наполегливої праці всіх трудящих селища, очолених партійною організацією, яка в 1967 році зросла до 349 чоловік. Під керівництвом комуністів Берегомет перетворився в одне з найкращих і найбагатших селищ Радянської Буковини, а його мешканці стали свідомими борцями за торжество нових комуністичних ідеалів.

І. А. ГРИЦЕНКО, Г. В. КОБЕРНИК

ВА́ШКІВЦІ

Вашківці (до другої половини XIX ст. паралельна назва Васківці) — місто районного підпорядкування. Розташовані на правому березі р. Черемошу, на залізниці й шосе, за 32 км на північний схід від м. Вижниці. Населення — 7 тис. чоловік. Міськраді підпорядковане також село Волока.

На території міста, в урочищах Монастирці, Руді і Білій Горі, виявлено залишки трьох ранньослов'янських поселень черняхівської культури (II—VI століття). Рештки поселення XIV століття знайдено в центрі міста, на лівому березі річки Глибочка.

Назва міста походить від особового імені Васко. Перша письмова згадка про

Вашківці належить до 30-х років XV століття. З неї довідуємося, що 15 червня 1431 року вони були куплені якимось Купчичем у боярина Немирка[1].

У грамоті польського короля Владислава Ягайла від 13 грудня 1433 року говориться про передачу Вашківців молдавському воєводі Стефану: «А Васковцы Стецку воеводе отписали есмы к волоской земле, а и с тым со всем што к тому селу здавна прислушает»[2]. Останні слова — яскраве підтвердження того, що село виникло задовго до опублікування цитованого документа.

Протягом наступного періоду володарі Вашківців часто мінялися. Світські і церковні феодали дарували, ділили, обмінювали село разом з його населенням. 342 роки (з 1433 по 1775 р.) Вашківці перебували у складі Молдавської держави, а з 1775 року — входили до Габсбурзької імперії. В цей час власниками села були брати Микола та Йордаки Русети. Їх права на це село підтверджені австрійською комісією 12 березня 1782 року. 8 червня 1805 року брати Русети обмінюють свої буковинські маєтки на волоські володіння Теодора Мустаце. У 1808 році Вашківці дісталися барону Петрино.

Протягом усієї феодальної доби основним заняттям вашківчан було сільське господарство. Крім того, вони займалися ще гончарним виробництвом. За переписом 1775 року, тут мешкало 192, а в 1784 році — 282 родини. Селяни здавна жили в жахливих злиднях, терпіли від безземелля та малоземелля. Перед революцією 1848 року їм належало лише 3780 йохів землі, а барону Петрино — 2374 йохи. 28,3 проц. селянських господарств зовсім не мали землі, а 39 проц. володіли лише невеличкими клаптиками[3].

Розклад феодально-кріпосницьких відносин супроводився дальшим посиленням експлуатації селян поміщиками. Якщо за «золотою грамотою» Гіки панщина визначалася 12 днями на рік, то в 1834 році поміщик офіційно довів її до 48 днів на рік. Крім того, він вимагав від селян десятину кукурудзи та інші натуральні побори.

Вашківчани брали активну участь у антифеодальній боротьбі селянства Буковини. Десятиліттями домагалися вони вільного користування лісами й пасовиськами, вважаючи їх «природним і одвічним майном общини»[4].

В 1848 році на заклик Лук'яна Кобилиці вашковецькі селяни повстали і відмовилися виконувати панщину. Вони озброювались мисливськими рушницями, косами вилами і сокирами, виганяли поміщиків, їх слуг та урядових чиновників, захоплювали ліси, пасовища й полонини, забирали поміщицьку худобу і хліб. Наростання антифеодальної боротьби змусило братів Петрино вдатися до хитрощів. Ще до поширення урядового патенту на Буковину, вони першими в краї скасували панщину у вашковецькому маєтку[5].

Селянська реформа не лише зберегла в Вашківцях поміщицьке землеволодіння, але й зміцнила його: кількість землі, що була в користуванні селян, скоротилася, в поміщиків вона збільшилася на 250 йохів. Після реформи процес зубожіння і розорення селянства пішов ще більш швидкими темпами. З 1847 по 1865 рік кількість безземельних селян у Вашківцях зросла на 129 проц., а малоземельних — подвоїлась[6].

З розвитком капіталізму на Буковині в житті трудящих Вашківців відбуваються певні зміни. У XIX столітті село стає центром судової округи, а з 1903 року — містом, центром новоутвореного Вашковецького повіту.

---

[1] M. Costăchescu. Documente Moldoveneşti înainte de Stefan cel Mare. Vol. 1. Iaşi 1931, стор. 317.

[2] Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV—XVI вв. Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете 1887 г. Кн. 3. М., 1887, стор. 39—40.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 96.

[4] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 2317, арк. 136, спр. 421, арк. 7.

[5] Иван Франко. Сочинения в десяти томах, т. 10. М., 1959, стор. 419.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 96.

Ярмарок у м. Вашківцях на початку XX століття.

Населення міста збільшувалось. Якщо за переписом 1857 року у Вашківцях мешкало 2501, то в 1910 році — 5749 чоловік. Понад 65 проц. всього населення становили українці. Ставши формально містом, Вашківці за характером занять мешканців продовжували залишатися селом. Лише 1,5 проц. (89 чоловік) займалися торгівлею і 0,8 проц. (45 чол.) — ремеслом. Решта жителів працювала в сільському господарстві.

У другій половині XIX — на початку XX століття у Вашківцях виникає ряд дрібних капіталістичних підприємств. У 1873 році була відкрита гуральня Р. Фрейтага, в 1900 — гуральня Ш. Гросмана і вальцовий млин А. Таца, в 1903 році — вальцовий млин Григореску, у 1911—1912 рр. підприємцем Д. Шауером споруджується завод для дистиляції спирту[1].

Розорення дрібних власників і концентрація землі в руках купки поміщиків та куркулів зумовлювали посилення класової боротьби. 18 липня 1904 року, в розпалі жнив, 350 селян Вашківців та сусідніх сіл оголосили страйк у маєтках орендаря Д. Шауера. Страйкарі відмовилися збирати жито за одинадцятий і дванадцятий сніп, вимагаючи восьмого—десятого снопа.

Ще гострішого характеру набрали селянські виступи під впливом першої російської буржуазно-демократичної революції. У 1905 році селяни Вашковець, озброївшись косами, ціпами і серпами, виступили проти поміщика[2]. Наприкінці 1905 року вашківчани одними з перших на Буковині висунули політичні вимоги. Мітинг, що відбувся у Вашківцях 24 грудня 1905 року за участю 1000 чол., прийняв рішення, в якому говорилося, що народ «жадає загального, рівного безпосереднього й тайного права виборчого й заявляє, що не залишить ніяких, навіть і найостріших способів у боротьбі за сим правом»[3]. Страйки сільськогосподарських робітників відбувалися і в 1906 році.

Безпросвітні злидні примушували вашківчан залишати рідне місто і в пошуках кращої долі емігрувати за кордон. З кінця XIX століття до вересня 1913 року з Вашковець до Канади емігрувало 193 чоловіка.

Культурний розвиток міста гальмувався реакційною політикою австро-угорських властей. Протягом тривалого часу у Вашківцях існувала лише одна приватна початкова школа, відкрита в 1788 році. Містилася вона в непристосованому приміщенні, вчителем був малограмотний дяк. Державну початкову школу було відкрито тільки в другій половині XIX століття. За даними Юрія Федьковича, у 1869 році з 275 дітей шкільного віку її відвідувало лише 27[4]. На початку XX століття в місті налічувалося три початкові школи, де навчання велося німецькою, польською й українською мовами. Жодного середнього навчального закладу тут не було.

Це ще більше посилювало боротьбу населення проти національного гніту. У резолюції, прийнятій на зборах 8 травня 1910 року, селяни заявляли: «Русини з В. н. Ч. (Вашківці на Черемоші) і з околиці висказують своє переконання, що конечно треба

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—19, оп. 1, спр. 51, арк. 9, 11; ф. 3, оп. 2, спр. 29 481.
[2] Наукові записки Чернівецького державного університету, 1957, т. 26, стор. 104.
[3] Газ. «Буковина», 18(31) грудня 1905 р.
[4] Н. Й. Сирота. Розвиток культури Радянської Буковини, стор. 12.

мати їм руську реальну школу в Вашківцях»[1]. Лише в 1912 році уряд дозволив відкрити приватну реальну гімназію, яку її організатори назвали іменем Т. Г. Шевченка.

Відкриття української гімназії у Вашківцях було само по собі позитивним явищем. Однак ця гімназія, де плата за навчання була досить високою, обслуговувала потреби лише верхівки міста та навколишніх сіл. Для дітей бідноти її двері виявилися зачиненими. Для них залишалась можливість засвоювати «науку» в ремісничій кошикарській школі (тут вчили робити вироби з лози), відкритій у місті 12 лютого 1904 року. З повною підставою журнал «Промінь» у 1905 році констатував, що в галузі освіти «Вашківський повіт належить до найбільш занедбаних...».

Незважаючи на національний гніт, Вашківці займали помітне місце в культурному житті Буковини. Тут протягом 1904—1907 рр. видавався двотижневик «Промінь», до складу видавничого комітету якого входили Є. Ярошинська, І. Синюк, К. Малицька, С. Канюк, І. Бажанський, І. Карбулицький. В ньому друкувалися вірші, оповідання, нариси О. Маковея, Н. Кобринської, І. Діброви, С. Яричевського; уривки з творів української класичної та переклади з російської і західноєвропейської літератури. З'являлися тут і літературознавчі та критичні статті. Журнал широко пропагував революційно-демократичні ідеї Івана Франка. Про Каменяра журнал писав, що він «ступав завсігда у першому ряду борців за волю, поступ і щастя свого люду». Багато місця відводив «Промінь» висвітленню подій першої російської революції. В ньому можна було прочитати такі статті, як «В боротьбі за свободу», «Жертви кривавих днів», «Царство тьми», «З поезії підпільної Росії». Не випадково царська цензура заборонила ввіз цього журналу на територію Російської імперії[2].

У Вашківцях провела свої останні роки і тут померла поетеса Зіновія Канюк (1837—1915). Проста селянка, родом з села Хлівищ Кіцманського району, вона майже 40 років складала вірші на зразок народних пісень та коломийок. Деякі її вірші друкувалися в періодичній пресі Буковини. Основний зміст поезії З. Канюк — зображення важкого життя селянина-трудівника, сиріт і вдів, «порадою і втіхою» для яких залишалися біль і сльози. Особливо зворушливим є вірш «Сльози», що закінчується словами:

Від пана милості немає,
Хоч з бідного живе багач.
А бог високо, цар далеко,
Тому для бідних — тільки плач!

Місто відвідували відомі українські письменники Наталія Кобринська і Гнат Хоткевич, тривалий час тут учителював письменник Іван Бажанський.

Певну роль у культурному житті Вашківців відіграли філії товариства «Руська бесіда», а також «Руський народний дім», «Руська школа», «Жіноча громада», які вели освітню роботу, та музично-хорове товариство «Боян».

В роки першої світової війни Вашківці протягом тривалого часу знаходилися в районі воєнних дій. В умовах господарської розрухи різко скоротилось промислове виробництво. Через відсутність сировини не діяли маслоробні і винокурний заводи, було зруйновано паровий млин. В надзвичайно важкому стані опинилось і сільське господарство: селяни внаслідок реквізицій майже повністю позбулися робочої худоби. На 30 серпня 1916 року на всі Вашківці залишилося 27 коней і 18 волів[3].

Після зайняття Буковини російською армією військова адміністрація зберегла непорушними існуючі тут аграрні відносини. Незважаючи на те, що вашковецька

---

[1] Газ. «Народний голос», 11 травня 1910 р.
[2] ЦДІА УРСР, ф. 295, оп. 1, спр. 60, арк. 122.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 283, оп. 1, спр. 157, арк. 47—48.

поміщиця Ольга Фрейтак втекла разом із австрійськими військами, її маєток був збережений в цілості.

Відлуння Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії докотилося і до Вашківців. У березні 1917 року тут створено Раду солдатських депутатів. Заворушилися й селяни. Влітку 1917 року вони почали самочинно збирати на полях панський хліб, громити поміщицькі маєтки.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції стала могутнім поштовхом для розгортання революційної боротьби трудящих Вашківців за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною. Навесні 1918 року у місті виникає одна з перших на Буковині комуністичних груп, у створенні якої велику роль відіграв С. І. Канюк.

У березні того ж року в Вашківцях відбулися масові збори, на яких після виступу С. І. Канюка було створено земельний комітет і обрано селянсько-робітничу Раду. Влітку селянські виступи охоплюють увесь Вашковецький повіт. Селяни забирали з поміщицьких полів і лук хліб та сіно, ділили землі, руйнували поміщицькі двори[1].

Вашківчани брали участь і в громадянській війні на території Радянської країни. Житель цього міста М. Т. Князький воював проти білогвардійців у складі інтернаціонального загону легендарного Олеко Дундича, а потім у рядах Першої Кінної армії завершував розгром контрреволюції і загинув смертю хоробрих.

Під час буржуазно-демократичної революції в Австро-Угорщині трудящі Вашківців посилили боротьбу за ліквідацію буржуазно-поміщицького ладу і за возз'єднання з Радянською Україною. Однак на перешкоді встановлення Радянської влади стало загарбання Буковини королівською Румунією. В листопаді 1918 року румунські війська окупували Вашківці.

Згідно з рекомендаціями «Ради десяти» Паризької мирної конференції про передачу Буковини Румунії питання про вузеньку територію вздовж ріки Черемошу (мова йшла про територію Вашковецького повіту) передбачалося вирішити пізніше[2]. Румунські окупанти, скориставшись тим, що ці землі були вже ними загарбані, інспірували «волевиявлення» українського населення, яке нібито добровільно бажало приєднання до Румунії. 20 липня 1919 року у Вашківцях було зібрано представників з усіх сіл повіту. Але витівка окупантів зазнала повного краху. Як повідомляв генеральний субінспектор поліції, «люди, що скупчилися біля примарії, почали кричати, що не хочуть бути ні під владою Польщі, ні під владою Румунії, а хочуть належати до України», молодь тимчасом організувала на вулицях міста демонстрацію протесту проти дій властей[3].

В середині жовтня 1919 року знову відбулися селянські збори (віче). Прибулі з усього повіту посланці протестували проти терору румунських окупантів і вимагали возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною. Одночасно учасники зборів протестували проти румунізації.

Період румунсько-боярської окупації був для вашківчан часом дальшого посилення соціального і національного гноблення. Румунські власті не проявляли турботи про благоустрій Вашківців та розвиток міського господарства, внаслідок чого воно перебувало у стані крайнього занепаду. На час ліквідації румунського окупаційного режиму в 1940 році у місті налічувалося 1803 двори, з яких 1460 займалися землеробством, решта — промисловістю, ремеслом, торгівлею. 24 проц. хліборобів були безземельними і 71,7 проц.— малоземельними. Сільська біднота складала 95,7 проц., середняки — 3,8 проц., куркулі — близько 0,5 проц. всього населення.

---

[1] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 91—95.

[2] О. Ю. Карпенко. Імперіалістична інтервенція на Україні (1918—1920). Львів, 1964, стор. 115—116.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 12, оп. 1, спр. 63, арк. 25.

Поміщикам Григореску, братам Бірнбаумам, Шауеру, Гелрайху, Гросману, Рознеру належало 613 га кращої землі, духовенству — 57 га, куркулям 110 га[1].

Найбільшим землевласником був вашковецький примар Григореску, якому в 1940 році належало 185 га землі, 2 житлові будинки, крамниця, 2 помешкання для наймитів, спиртозавод, млин, кузня тощо. Господарство куркуля М. Мінгайла за своїми розмірами мало в чому поступалося перед господарством дрібних вашковецьких поміщиків. Воно мало 51 га орної землі, комплекс господарських будівель, чималу кількість сільськогосподарського реманенту, коней, великої рогатої худоби тощо.

Вашковецька біднота була змушена гнути спину на поміщицьких та куркульських ланах, де панувала примітивна відробіткова система. Так, у маєтку Григореску буряки та картоплю давали людям на обробіток з половини, сіно — за третю копицю тощо[2]. Промисловість міста складалася з кількох напівкустарних підприємств, заснованих ще в період господарювання на Буковині австрійських загарбників. Це — спиртокрохмальні заводи Григореску і Шауера, вальцьові млини Григореску і Таца.

Земельний голод, незабезпеченість іншими засобами виробництва, зростання експлуатації з боку поміщиків і підприємців, безліч прямих і непрямих податків посилювали і прискорювали процес зубожіння трудящих. Особливо швидкими темпами відбувався він у роки світової економічної кризи 1929—1933 рр. Комісар вашковецької поліції 23 січня 1931 року повідомляв про надзвичайно важке становище населення, зумовлене економічною кризою[3].

Зростання безробіття, зменшення заробітної плати і різке коливання цін викликали все більше невдоволення широких верств міського населення існуючим ладом. Донесення поліції 1931—1932 рр. рясніють повідомленнями про нарікання трудящих на високі ціни на м'ясо й промислові товари, на низьку заробітну плату й мізерні пенсії. Протестували тоді не лише робітники і селяни, а й службовці залізничної станції і вчителі.

Наслідком колоніальних методів господарювання румунських окупантів були епідемічні захворювання людей на дизентерію, скарлатину, грип, кір. Близько 30 проц. населення Вашковецького повіту хворіло різними соціальними хворобами. 15 квітня 1921 року повітова префектура повідомляла про епідемію тифу й скаржилася, що «нікому надати населенню медичну допомогу, бо в місті не було навіть медичного пункту»[4].

Лікарське обслуговування через непомірно високу плату для переважної більшості трудящих було недоступним. Лікар Оберлендер у 20-х роках брав за одну лише консультацію 200 лей, за виклик додому в межах міста — 400—500 лей, за прийом пологів — 2000—3000 лей (що складало вартість корови); операція виразки шлунку, завороту кишок і гострого апендициту коштувала 10 тис. лей[5].

Небачених розмірів набрало національне гноблення. Українцям заборонялося мати свої культурно-освітні установи й навчальні заклади. Вашковецьку українську гімназію було закрито ще наприкінці 1918 року. П'ятирічні домагання вашківчан відкрити український клуб скінчились безрезультатно. В 1930 році окупанти перейменували і назви вулиць міста, мотивуючи це тим, що вони «носять імена українських поетів, письменників, військових і серед них немає жодного румунського імені»[6]. В ролі пособників румунізації активно виступало духовенство. Вашковецький піп на догоду окупантам знищив церковні актові документи за 200 років, які незаперечно свідчили про те, що населення міста здавна було українським.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—638, оп. 2, спр. 1, арк. 8.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 12, оп. 1, спр. 120, арк. 29; спр. 115, арк. 7.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 132, оп. 1, спр. 18, арк. 98.
[4] Там же, ф. 12, оп. 1, спр. 4683, арк. 2.
[5] В. С. Іванцов. Що дала Радянська влада трудящим Вашківського району, стор. 10.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 13, оп. 2, спр. 32, арк. 4.

Колоніальні порядки посилювали опір загарбникам. Трудящі Вашківців не визнавали їх влади над собою, продовжували домагатись возз'єднання з Радянською Україною. 23 листопада 1924 року поліцейський інспектор повідомляв, що у Вашківцях «відбулися збори українців, на яких були присутні 300 селян. Виступаючі критикували адміністрацію за те, що не було введено навчання українською мовою... Були відправлені протести королю і прем'єр-міністру»[1]. У 1925 році поліція заявила, що у Вашковецькому повіті ведеться більшовицька пропаганда серед безробітних і дрібних службовців. Не випадково у 1936 році населення міста бойкотувало відкриття пам'ятника румунському королю Фердінанду.

Боротьбу трудящих Вашківців проти соціального і національного гноблення, за визволення від румунських окупантів і возз'єднання з Радянською Україною очолювали комуністи. В 1930 році поліції стало відомо про існування у місті двох комуністичних осередків. Один із них складався з робітників та ремісників, другий — з службовців[2]. Вони займалися комуністичною пропагандою, поширенням листівок, викриттям реакційної політики румунського уряду. Власті негайно вдалися до репресій. 11 листопада 1931 року газета «Гласул Буковиней» повідомляла: «Органи поліції у Вашківцях разом з жандармами, проводячи обшук на квартирах осіб, запідозрюваних у розповсюдженні листівок, заарештували кілька чоловік. Проведені обшуки дали сенсаційні результати... знайдена пачка комуністичних листівок[3].

Незважаючи на масові арешти, окупантам не вдалося припинити діяльність вашковецьких комуністів. В ніч на 1 серпня 1934 року у місті були поширені листівки, спрямовані проти підготовки антирадянської війни, проти загрози фашизму. Вашковецька комуністична організація підтримувала зв'язок з Кіцманською та Чернівецькою партійними організаціями, одержувала від них заборонену літературу та революційні газети[4]. Активну участь у підпільній роботі в 30-х роках брали комуністи С. Гуцуляк, І. Гнатюк, М. Лютик та інші. Помітну роль у визвольній боротьбі трудового населення відігравала місцева організація партії «Визволення», що діяла під керівництвом комуністів.

У тяжких умовах окупаційного режиму трудящі Вашківців вели непримеренну боротьбу за своє визволення. Вони вірили, що воно прийде незабаром і настане радісний день возз'єднання з Радянською Україною. Їх надії особливо зросли після того, як у вересні 1939 року по той бік Черемоша, на Покутті, була встановлена Радянська влада і місто опинилося на кордоні з УРСР.

28 червня 1940 року частини Червоної Армії принесли вашківчанам довгоочікувану свободу. Жителі міста гаряче і дружньо привітали своїх визволителів.

На той час у Вашківцях було 1803 двори, населення міста нараховувало 6518 чоловік, серед них українців — 5358, поляків — 562, євреїв — 501. Близько 81 проц. населення працювало в сільському господарстві, решта — в промисловості, торгівлі, установах тощо[5].

Возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною відкрило перед трудящими Вашківців шлях до нового, щасливого життя. З 5 липня 1940 року місто стало адміністративним центром Черемоської волості, а з 11 листопада 1940 року — центром однойменного району Чернівецької області. В липні 1940 року створено партійні та радянські органи. На кінець року в місті нараховувалося 9 первинних парторганізацій, що об'єднували 76 комуністів, та 7 комсомольських організацій, в яких налічувалося 30 комсомольців.

Під керівництвом партійних і радянських органів вашківчани приступили до

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 13, оп. 1, спр. 2, арк. 54.
[2] Там же, ф. 30, оп. 2, спр. 28, арк. 14; оп. 4, спр. 31, арк. 219.
[3] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. Документи і матеріали, стор. 317.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 12, оп. 1, спр. 112, арк. 24.
[5] Там же, спр. 120, арк. 29.

соціалістичних перетворень. 14—15 липня відбулися загальні збори селян, які прийняли ухвалу про конфіскацію землі у церкви та тих землевласників, розміри володінь яких перевищували 15 гектарів. Поділ поміщицьких і церковних земель, що відбувався 25 липня 1940 року, пройшов організовано, селяни на поле з'явилися з червоними прапорами. Всього було експропрійовано 785 га поміщицьких, куркульських та церковних земель[1].

26 липня організувався Вашковецький радгосп з земельною площею 1088 га. Розпочалась робота по підготовці до кооперування одноосібних селянських господарств. Були організовані супряги для збирання врожаю, читались лекції, проводились бесіди та екскурсії до східних районів країни.

У 1941 році вашківчани організували колгосп ім. І. Франка, першим головою якого став колишній селянин-бідняк О. Г. Дарій. Тоді ж були націоналізовані спиртозаводи Шауера і Григореску, вальцьові млини Григореску і Таца, електростанція, 42 крамниці, 23 будинки тощо.

Серйозні зрушення відбулися і в добробуті трудящих. Заробітна плата робітників спиртозаводів, порівняно із зарплатою часів румунської окупації, зросла більше як у 8 разів. Відкрились районна лікарня на 25 ліжок, медамбулаторія, дитяча консультація, три спеціалізовані диспансери. Медична допомога стала безплатною.

Було запроваджено загальне обов'язкове початкове навчання, проведено облік і розпочато ліквідацію неписьменності дорослого населення. Почали працювати середня і кілька початкових шкіл з українською мовою навчання, бібліотека, клуб. При клубі діяли гуртки художньої самодіяльності, які лише в січні 1941 року порадували вашківчан виставами «Мартин Боруля» Карпенка-Карого та «Пошилися в дурні» М. Кропивницького. 25 серпня 1940 року мешканці міста вперше дивилися радянський кінофільм, що його демонструвала кінопересувка, а наприкінці 1940 року тут уже працював стаціонарний кінотеатр.

Соціально-економічні перетворення і значна агітаційно-масова робота сприяли зростанню політичної свідомості та громадської активності вашківчан. Це особливо яскраво виявилося 12 січня 1941 року в день виборів до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР. Всі виборці взяли участь у голосуванні.

Багато уваги приділяла Радянська влада благоустрою міста, на що в 1941 році було асигновано 74 500 крб. Питання про санітарно-культурний стан та благоустрій обговорювалося на засіданні Вашковецького РК КП(б)У.

Діяльність всіх масових організацій спрямовувала районна партійна організація. Поза її увагою не залишалось жодної ділянки роботи. Тому з повною підставою в резолюції своїх перших звітно-виборчих зборів комуністи району відзначали: «Районна партійна організація багато працювала над тим, щоб вдихнути життя в напівзруйновану промисловість, особливо над розподілом між селянами землі, загарбаного поміщиками майна, в справі розвитку культури, мистецтва, охорони народного здоров'я, ліквідації жахливих наслідків панування румунських бояр».

Будівництво нового життя перервав віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз. Трудящі міста піднялися на боротьбу з підступним ворогом. Лише 25 червня 1941 року на спорудженні протитанкових ровів й підготовці запасних ліній окопів працювало 6 тисяч селян і 450 робітників та службовців міста й району[2]. Винищувальні загони, створені в місті, налічували 200 чоловік, 228 громадян влилося до лав Червоної Армії. Вони брали участь в обороні Москви і Ленінграда, Сталінграда і Кавказу, у визволенні Варшави, в штурмі Кенігсберга й Берліна, пізніше громили японських мілітаристів. 52 жителі міста загинули смертю хоробрих, 174 — нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—638, оп. 2, спр. 1, арк. 8.

[2] З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України. Львів, 1963, стор. 22.

5 липня 1941 року радянські війська залишили Вашківці. Місто було окуповане румуно-німецькими загарбниками. Однак трудящі міста і району не припинили боротьби. Парторг Вашковецького радгоспу І. П. Шуляк з групою бійців Червоної Армії, що опинилася в оточенні, спалили 200 тонн авіаційного пального на польовому аеродромі ворога[1]. Патріоти створили кілька підпільних радіопостів, які інформували трудящих про становище на фронтах й закликали посилювати опір окупантам.

В самому місті діяло комуністичне підпілля. В 1944 році вашковецька поліція змушена була констатувати: «... члени комуністичної організації на місці відновили свою діяльність, працюючи з великою конспіративністю»[2]. Серед населення розповсюджувались антифашистські листівки. 8 березня 1943 року в поїзді, що курсував між Вашківцями і Чернівцями, було виявлено листівки із закликом до трудящих: «Піднімайтесь і вбивайте румунських бояр! До зброї, сокир, знищуйте тиранів! Товариші робітники, румунсько-німецька армія вбиває щодня тисячі братів, в концтаборах знищують голодом селян і робітників. Робітники і селяни, об'єднайтесь ... повстаньте всі як один!»[3].

Румунські загарбники встановили режим кривавого терору і необмеженого свавілля щодо мирного населення. Вони замучили і розстріляли на території району 1025 чоловік. Міському господарству було завдано збитків на суму 331 377 крб.

8 квітня 1944 року частини 24-ї Самаро-Ульянівської Залізної дивізії, якою командував генерал-майор Ф. В. Прохоров, визволили Вашківці від гітлерівських головорізів. 20 воїнів Червоної Армії загинули в боях за місто. На братській могилі, де поховані герої, 15 жовтня 1949 року встановлено пам'ятник.

Вашківці знову стали райцентром (Вашковецький район існував до 5 січня 1963 року). Відновили діяльність районні партійні та радянські органи. Місто почало загоювати рани, заподіяні війною. У 1944 році вашківчани зібрали 105 118 крб. на будівництво танкової колони, своєчасно здали хліб у фонд Червоної Армії, успішно завершили виконання народногосподарського плану, за що район було нагороджено перехідним Червоним прапором обкому КП(б)У та облвиконкому.

В 1945 році відбудовано спиртозавод, організовано райпромкомбінат, райхарчокомбінат, артіль «Жовтень» тощо. Відбудова народного господарства відбувалася в умовах гострої боротьби з націоналістичними бандами. За перемогу соціалістичного ладу на вашковецькій землі віддали своє життя голова міськради В. М. Ревуцький, секретар райкому комсомолу В. С. Борисов, зав. відділом райкому партії П. Л. Козерук[4], зав. райвно П. Д. Шостак та інші активісти.

Вигнання румуно-німецьких окупантів створило умови для завершення соціалістичних перетворень, які розпочалися у передвоєнні роки. 28 березня 1947 року 19 бідняцьких і 4 середняцькі господарства, незважаючи на погрози й залякування оунівських бандитів, об'єднались у колгосп ім. О. Кобилянської. Ініціаторами організації сільськогосподарської артілі були В. Чибиряк, О. Дарій, М. Гогирла та В. Марчук. Першим головою правління був обраний голова Вашковецької земельної громади і земельної комісії при міськраді — В. М. Чибиряк, у минулому селянин-бідняк, демобілізований з рядів Радянської Армії, людина, яка користувалася великим авторитетом і повагою серед своїх земляків.

Вже протягом першого року існування артілі стали очевидні великі переваги колективного господарювання над одноосібним. Колгоспники швидко впоралися з польовими роботами, краще обробили землю і зібрали багато вищий урожай, ніж одноосібні господарства: проса — по 22 цнт, кукурудзи — по 40 цнт, ячменю і вівса — по 15 цнт з гектара. Успіхи членів артілі сприяли зростанню їх рядів. Наприкінці року колгосп об'єднував 42 селянських господарств і мав 10 коней.

У 1948—1949 рр. у Вашківцях виникло ще три колгоспи: ім. Івана Франка,

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 2, спр. 68, арк. 5.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 1263, оп. 3, спр. 150, арк. 128.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 27 березня 1948 р.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 12, оп. 3, спр. 53, арк. 2; спр. 54, арк. 9.

ім. Лесі Українки та «Вільна праця», внаслідок чого колективізація сільського господарства тут була завершена. Наступного року артілі об'єдналися в одну, а в 1958 році до неї приєдналася ще й «Радянська Буковина» із сусіднього села Волоки.

Тепер колгосп ім. О. Кобилянської — багатогалузеве господарство, в якому провідну роль відіграють рільництво і тваринництво. За ним закріплено 3519 га землі, в т. ч. сільськогосподарських угідь 2365 га. Колгосп добре забезпечений сільськогосподарською технікою і реманентом. Він має 18 тракторів, 7 комбайнів, 13 автомашин.

Провідна культура серед зернових — озима пшениця. У 1967 році вона займала 515 га й дала врожаю 20,1 цнт з га. Серед технічних культур перше місце посідає цукровий буряк. У 1967 році ним засівали 116 гектарів.

Високі показники у рільництві здобуває третя бригада, яка у 1966 році зібрала зернових по 25 цнт з гектара на всій закріпленій за нею площі. Її бригадира, депутата міськради комуніста Д. М. Зеленко нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Значні прибутки дає артілі й тваринництво. 4 ферми розміщені у 19 капітальних приміщеннях, де знаходиться понад 1200 голів великої рогатої худоби, близько 560 свиней та 870 овець.

Колгосп має сад, парникове господарство, пасіку. Допоміжними підприємствами є паровий млин, лісопилка, столярно-теслярська, деревообробна та ремонтна майстерні. У 1967 році вони виробили продукції більше, як на 150 тис. карбованців.

Помітні зміни відбулися в розвитку промисловості міста. Колишній спиртозавод поміщика Григореску у 1959—1960 рр. докорінно реконструйовано і на базі нової техніки перетворено у спиртокрохмальний комбінат. Якщо до возз'єднання його річна потужність не перевищувала 2—3 тис. декалітрів спирту, то в останньому році семирічки комбінат виробив 108,3 тис. декалітрів спирту. У 1961 році став до ладу крохмальний цех з річною потужністю близько 400 тонн крохмалю. Робітники комбінату активно включилися у рух за комуністичну працю. На 115—120 проц. виконують норми ударник комуністичної праці, депутат обласної Ради депутатів трудящих, токар комуніст Г. К. Подольчук, депутат районної Ради апаратник М. Д. Подільчук, слюсар Г. М. Мельничук і багато інших робітників.

Швидкими темпами розвивався райпромкомбінат, заснований ще у 1940 році. У післявоєнний час тут було збудовано столярний і меблевий цехи, повністю модернізовано устаткування. У 1964 році промкомбінат реорганізовано у фабрику господарського інвентаря, яка спеціалізується на виготовленні меблів, кухонних речей тощо. В результаті реконструкції виробництво продукції тут зросло у шість разів. Більше як на 120 проц. виконують річні норми ударники комуністичної праці столяр-верстатник І. О. Мар'янчук, депутат райради столяр-верстатник Я. Л. Друмйов, столяр-складач Я. Д. Борець, майстер лозоплетіння С. Т. Перепелиця та інші.

Великим підприємством поступово стає харчокомбінат, де докорінно реконструйовано млин № 1, що збільшило його виробничі потужності у 2,5 раза; збудовано

Заслужений працівник культури УРСР, самодіяльний композитор В. П. Михайлюк серед учасників художньої самодіяльності. 1968 р.

Заслужений майстер народної творчості І. О. Гарас. 1968 р.

консервний цех потужністю до 3 млн. умовних банок, став до ладу комбікормовий цех потужністю 3000 тонн кормів на рік, уведено в дію соковий і сушильний цехи. За роки семирічки комбінат збільшив виробництво консервів з 0,5 млн. до 3 млн. умовних банок.

У 1962 році у Вашківцях збудовано хлібозавод потужністю 33 тонни виробів на добу. Після відкриття додаткових цехів він почав випускати повний набір кондвиробів.

Докорінно змінилася соціальна структура населення міста. Якщо на час возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною у Вашківцях 81 проц. населення був зайнятий у сільському господарстві і тільки 19 проц. у промисловості, торгівлі й установах, то зараз у сільському господарстві працюють 46 проц., а в промисловості, торгівлі, транспорті і державних установах — 54 проценти.

Змінився і зовнішній вигляд міста. Низенькі халупи поступилися місцем світлим і просторим будинкам із затишними верандами, майстерно розмальованими стінами та оздобленими рослинним або геометричним орнаментом фронтонами. З'явилися кількаповерхові будинки. В квартирах тепер є радіо, телевізори, електрика, газ, телефон. Зникли сміття й бруд з вулиць. Частина їх вкрита асфальтом, обрамлена тротуарами та алеями декоративних дерев. Оновлюються старі сквери й парки, закладаються нові.

Населення обслуговують торговельний центр і побутовий комбінат.

Значно поліпшилося медичне обслуговування трудящих міста. Вже наприкінці 1944 року було відновлено роботу лікарні, розгромленої під час війни окупантами Згодом відкрито дитячу лікарню на 20 ліжок. У 1964 році завершено будівництво типової триповерхової лікарні на 125 ліжок, яка забезпечена новітньою апаратурою та обладнанням. Вона має 6 відділень і поліклініку, де працюють 22 лікарі та 150 чоловік середнього медичного персоналу. Є в місті й спеціалізовані лікарні, зокрема тубдиспансер на 95 місць.

Невпізнанним стало культурне життя міста. З глухого містечка, яке не мало навіть клубу й кінотеатру, Вашківці перетворилися в одне з вогнищ соціалістичної культури на Буковині. Тепер тут працюють середня загальноосвітня й початкова школи, а також середня школа робітничої молоді. З 1963 року в місті почало діяти медичне училище.

Гордістю мешканців міста є чудовий Будинок культури із залом на 640 місць, збудований в 1960 році. Його працівники активно включилися в дворічку культури, присвячену 100-річчю від дня народження В. І. Леніна. Тут обладнано виставку про життя і діяльність великого вождя, зібрано фонотеку його промов, створюється портретна галерея вашківчан — кавалерів ордена Леніна, організовується музей, який висвітлюватиме участь населення міста в боротьбі за встановлення Радянської влади. Один із відділів розповідатиме про боротьбу вашківчан з українськими буржуазними націоналістами.

В Будинку культури влаштовуються тематичні вечори й вогники, збираються ветерани праці, які розповідають про свої виробничі успіхи. Будинок культури приділяє багато уваги впровадженню нових обрядів — новорічних щедрівок, свята першого паспорта, проводів до Радянської Армії, комсомольських весіль. Агіткульт-

бригада Будинку культури — частий гість у навколишніх колгоспах. Популярністю серед молоді користуються виступи вчительки З. Я. Збризької, кращого лектора, невтомного пропагандиста правил хорошого тону й високих естетичних смаків.

Колективи художньої самодіяльності Будинку культури займають одно з перших місць в області. У цьому велика заслуга художнього керівника Будинку культури і хорового колективу, корінного вашківчанина, заслуженого діяча культури УРСР В. П. Михайлюка, відомого своїми піснями «Черемшина», «Смерічки», «Стежечка», «Буковинська фестивальна», «Подаруй мені Карпати» та ін. Керований ним хоровий колектив ще у 1955 році завоював першість на обласному огляді, не раз виступав на республіканських оглядах у Києві. В ювілейному 1967 році йому присвоєно звання народного хору. В складі цього хору — робітники й колгоспники, вчителі, службовці установ — люди різні за фахом і віком. Наслідком їх колективної творчості є багато пісень, серед яких найбільшої популярності набули «Вашковецькі коломийки».

Звання народного театру присвоєно і драматичному колективу Будинку культури.

Лео Штерн — відомий німецький історик, віце-президент Академії наук НДР.

Виявленню і розвитку народних талантів сприяло відкриття у Вашківцях музичної школи.

Дружать мешканці міста і з театральними колективами, особливо з Чернівецьким обласним музично-драматичним театром ім. О. Кобилянської. Вперше цей колектив побував на гастролях у Вашківцях у липні 1947 року. Відтоді він частий і бажаний гість вашківчан.

Людно вечорами в новому широкоекранному та літньому кінотеатрах, в міській та дитячій бібліотеках, книжковий фонд яких налічує близько 60 тис. примірників книг художньої, суспільно-політичної та наукової літератури.

За часів румунської окупації мало хто тут розумів зміст слова «спорт». А тепер у двох спортивних залах (на 125 місць кожний), на 7 спортмайданчиках та стадіоні ним займаються сотні юних і дорослих громадян міста.

У Вашківцях та на околицях можна познайомитися з цікавими пам'ятними місцями. На південь від міста височить мальовнича Ганнина гора. Давні легенди розповідають, що на ній, рятуючись від переслідування татар, сховалась дівчина Ганна.

Посеред міста, у зеленому сквері, стоїть пам'ятник Т. Г. Шевченку. Радянський патріот В. О. Собко протягом всього періоду тимчасової окупації як дорогоцінну реліквію переховував у себе бюст поета і зберіг його. Другого дня після визволення міста радянськими військами вашківчани знову побачили на постаменті дороге погруддя Великого Кобзаря.

Всі, хто цікавиться мистецтвом, побувавши у Вашківцях, не минають оселі народного митця, заслуженого майстра народної творчості УРСР, художника-орнаменталіста Г. О. Гараса, уродженця Вашківців. Все своє життя присвятив він збиранню барвистих народних орнаментів та вишивок. Біля 2500 взірців орнаменту створив Г. О. Гарас сам. Найвідоміші його твори, присвячені трьохсотріччю возз'єднання України з Росією. Експонувалися на обласній та республіканській виставках і здобули високу оцінку у нашій країні і за її межами такі твори, як «Розгром Пет-

Манфред Штерн (Еміль Клебер), командир 11 інтернаціональної бригади в Іспанії у 1936—1937 рр.

ром I шведів під горою Цецино», «Олекса Довбуш з побратимами», «Зустріч Червоної Армії на Буковині в 1944 р.». Панно-триптих «Нам завжди у битвах за волю народів був другом і братом російський народ» художник присвятив 50-річчю Великого Жовтня.

В селі Волоці народилися відомі брати Штерни: Манфред Штерн (Еміль Клебер) (1896—1954) — видатний діяч міжнародного робітничого руху, активний борець проти фашизму, учасник Гамбурзького повстання в жовтні 1923 року та громадянської війни в Іспанії; Вольф Штерн (1897—1961) — один із засновників Комуністичної партії Австрії, організатор і активний учасник повстання солдат 113 піхотного полку в Чернівцях 17 листопада 1919 року; Лео Штерн (нар. 1901 р.) — відомий німецький історик, автор ряду цінних праць з історії робітничого руху та історіографії, віце-президент Німецької Академії наук у Берліні.

Відрадні перспективи розвитку Вашківців. До 100-річчя від дня народження В. І. Леніна у місті виростуть нові багатоповерхові будинки, побутові підприємства, дитячий садок. Перспективним планом розвитку міста передбачено в найближчі роки побудувати тут інструментальний та гумовий заводи, новий готель тощо. Нові сквери і парки прикрасять Вашківці. Ще привабливішим і красивішим стане давнє місто над Черемошем.

Є. С. ПРИХОДЬКО

ІСПАС

Іспас — село, центр однойменної сільської Ради. Розташований у передгір'ях Карпат, на правому березі Черемошу, за 67 км від Чернівців і за 8 км від Вижниці. Сполучення між селом, обласним і районним центрами здійснюється по залізниці Чернівці—Вижниця і шосейному шляху. Залізнична станція. Населення — 3592 чол. Сільраді підпорядковане село Майдан.

На північно-східній околиці села, в урочищі Долішньому Куті, знайдено рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

Назва села, на думку краєзнавців, походить від слова пасовисько[1]. В письмових джерелах воно вперше згадується в літописі І. Некулче, де зазначено, що польський король з нагоди укладення миру з Молдавією наприкінці XV століття подарував Іспас разом з іншими населеними пунктами, розташованими на правому березі Черемошу, уповноваженому молдавського господаря на мирних переговорах логофетові Іону Теутулу[2].

Протягом тривалого часу село терпіло від частих турецьких нападів. У 1642 році турки спалили його. З тих пір східна частина Іспаса називається Згарищем.

Поступово село відбудувалось. 1784 року в ньому проживало вже 203 родини, які належали поміщикам Ю. Теутулу, О. Васильку, Й. Даріє і Й. Томузею. Пізніше село кілька разів переходило від одних власників до інших.

Напередодні селянської реформи найбільшою кількістю дворів в Іспасі володіли М. Ромашкан, М. Петрино, К. та І. Кочі. Крім них, тут було ще 13 дрібних поміщиків, кожному з яких належало від одного до дванадцяти дворів.

---

[1] Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області. Чернівці, 1964, стор. 34.

[2] I. Neculce. Letopisețul Țării Moldovei și o seamă de cuvinte. București, 1959, стор. 11.

Селяни сплачували поміщикам натуральні податки та відбували панщину. Розміри феодальних повинностей визначалися угодами, які укладалися між іспасчанами й поміщиками. В 1799 році, за згодою між поміщиком Євстафієвичем та його підданими, кріпаки повинні були щороку давати йому по одній курці, по десятку яєць, десятину від урожаю та відробляти по 4 дні панщини від кожного йоха кращої землі і по 3 дні панщини від кожного йоха гіршої землі, яка перебувала в користуванні селян.

В 40-х рр. XIX століття феодальні повинності іспаських селян значно зросли. Поміщику В. Тотоєскулу піддані давали по одній курці, одному возу дров, одному мітку прядива та відробляли по 84 дні панщини на рік. В той же час поміщику М. Ромашкану іспасчани не платили ніякої натуральної данини. Зате вони відробляли панщину, яка доходила до 171 дня на рік та, крім того, працювали по 6 днів на ремонті панських будівель[1].

Селяни зазнавали від поміщиків жорстоких насильств і катувань. 30 липня 1817 року іспаські жителі Ю. Токар, В. Горюк, Г. Маковійчук, І. Михайлюк, В. Павлюк та інші (всього 32 підписи хрестиком) скаржилися імператору Францу I, що поміщик Ромашкан постійно знущається з них, за найменшу провину забиває буками до смерті, мучить їх важкою роботою на панщині, замість кількох відроблених панщинних днів зараховує лише один, насильно відбирає землю і приєднує до своєї.

Особливо тяжким було становище тих селян, двори яких здавалися поміщиками в оренду. Нові власники, прагнучи якнайбільше нажитися, різко збільшували повинності селян. Коли іспаський поміщик Г. Антохі здав свій маєток на певний час поміщику М. Ромашкану, то кріпак В. Тодорук через непосильну панщину, запроваджену орендарем, покинув рідне село і переселився до с. Вілавчого, де й помер. Залишений наділ М. Ромашкан одразу ж прилучив до своїх земель.

Важко відбивалися на становищі селян непосильні державні податки. Доведені поміщиками до розорення, іспасчани не могли вчасно сплачувати їх, а тому завжди були боржниками.

Справжнім лихом для жителів села були часті неврожаї. Лише на початку XIX століття вони пережили чотири неврожайні роки. Переважна більшість селян голодувала. За даними, зібраними окружним управлінням Буковини, восени 1815 року в Іспасі тільки шоста частина селян мала запаси хліба до нового врожаю, п'ята частина селянських родин могла прохарчуватися власним хлібом до весни, а решта уже в листопаді місяці не мала ніяких запасів.

Іспаські селяни увесь час боролися проти важкого феодального гніту. Вони не лише скаржилися місцевій адміністрації й австрійському цісареві та тікали, але й повставали. Тільки в 1815 році через злидні з села втекло 45 селянських родин. Кріпаки Іспаса одними з перших відгукнулися на заклик Л. Кобилиці виступити проти гнобителів. 17 листопада 1848 року, озброївшись мисливськими рушницями, косами, вилами і сокирами, вони вигнали поміщиків та їх слуг, захопили ліси й пасовища, забрали поміщицьку худобу й хліб. Для придушення виступу власті направили в село військо. Однак і після цього іспасчани продовжували боротьбу.

За звільнення від панщини та інших феодальних повинностей селяни змушені були заплатити величезний викуп. Під час реформи поміщики вчинили нечувані насильства над ними. Поміщиця А. Томузея відібрала в селянина О. Демка одну фальчу лук, а графиня Розалія Сегалла захопила 11 йохів 200 кв. сажнів землі у М. Гакмана. Останній кілька разів подавав скаргу до крайового управління в Чернівцях, однак і в 1877 році ця справа не була вирішена на його користь[2]. Поміщики позбавили селян сервітутів. 23 квітня 1869 року громада Іспаса подала до крайової комі-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1899, арк. 5; спр. 2566, арк. 11.
[2] Там же, спр. 1929, арк. 9—17.

сії для ліквідації кріпосницьких повинностей скаргу, де говорилося, що до реформи всі жителі села мали право випасати худобу в лісі та користуватися ним для огороджування посівів і садиб, але в 1848 році поміщик Ромашкан позбавив їх цього права. З іншої скарги видно, що 20 липня 1869 року поміщик А. Ямбоїс захопив пасовище площею в 42 йохи 272 кв. сажні, яке здавна належало іспаській громаді.

За даними Буковинського крайового статистичного бюро, в 1902 році іспаським поміщикам належало 3553 га землі, тоді як селяни мали лише 2400 га, в т. ч. 1077 га орної землі[1].

В другій половині XIX століття в Іспасі з'явилося кілька невеликих промислових підприємств. Зокрема, М. Ромашкан відкрив мідноробний завод, на якому протягом року з довізної сировини виготовлялося близько 100 цнт мідної бляхи та інших виробів. Обслуговували його 6 робітників.

Тоді ж тут діяли три гуральні, які давали до 5874 відер горілки протягом року. Відходами виробництва власники гуралень щороку відгодовували для продажу від 200 до 560 голів великої рогатої худоби.

На початку XX століття в околицях Іспаса було відкрито поклади бурого вугілля. В 1913 році навіть організовувалася кампанія по його видобутку. Незабаром вона припинила діяльність у зв'язку з нерентабельністю виробництва. Руїни покинутих шахт збереглись і до наших днів.

За переписом 1910 року, в Іспасі налічувалося 4955 жителів, із них — 4437 українців. Основна маса жителів села займалася землеробством, лише 12 чоловік — ремеслом і 30 — торгівлею[2].

З розвитком капіталістичних відносин процес розшарування селянства посилився. В селі постійно збільшувалася кількість безземельних і малоземельних господарств — з одного боку і куркульських — з другого. На початку XX століття третина іспаських селян мала лише невеликі городи до 0,5 га, а половина — ділянки від 0,5 до 3 га. З кожним роком зростала іпотечна заборгованість селянських господарств. Потрапляючи в кабалу до торговців-лихварів і куркулів, селяни не могли погасити борги й ставали жертвами безперервних екзекуцій. Лише в першому десятилітті XX століття зареєстровано 599 випадків насильного стягнення боргів[3].

Нестерпні умови життя змушували іспаських селян тікати за океан. До 15 вересня 1913 року з Іспаса емігрувало за кордон 325 чоловік.

Жителі села не раз виступали проти важкого соціального гніту. На зростання їх революційних настроїв великий вплив мала визвольна боротьба народних мас Росії. В 1906 році іспасчани палко вітали першу російську революцію. На віче, що відбулося в селі 21 січня 1906 року, зібралося понад тисячу чоловік. Вони прийняли рішення, де говорилося: «Привітаємо своїх братів у Росії в боротьбі за волю і шлемо їм самий щирий привіт і одночасно висловлюємо глибоке обурення російському уряду за його варварські подвиги»[4].

На становищі селян важко відбивалась і їх неписьменність. Школа в селі була відкрита 1860 року. В ній навчалася лише незначна частина дітей. Відомий буковинський поет Юрій Федькович, який працював інспектором шкіл, у своєму звіті «Про стан навчання у Вижницькому повіті за 1871 рік» писав, що в селі Іспасі було 186 хлопчиків і дівчаток шкільного віку, з них записаних у школу — 48, а відвідували

---

[1] Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthum Bukowina. Heft 9. Czernowitz, 1902, стор. 407.

[2] Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthum Bukowina. Heft 17. Czernowitz, 1913, стор. 40, 88—89.

[3] Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthum Bukowina. Heft 16. Czernowitz, 1911, стор. 3, 7.

[4] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 156.

її — 15[1]. З іспасчанами підтримував зв'язки Іван Франко. Селянин Гуленчук надіслав йому в 1892 році старовинний український рукопис, який Іван Якович надрукував в 1900 році як додаток до свого дослідження «Карпато-руське письменство XVIII вв.».

Наприкінці XIX та на початку XX століття на Буковині великої популярності набула творчість Гриця Щипавки (літературний псевдонім Осипа Шпитка), що був уродженцем Іспаса. Його дошкульні сатири «Хруніада», «Новомодні коляди», «Новомодний співаник», «Листи з пекла» та інші їдко висміювали існуючі порядки. У Чернівцях 1903 року навіть видавалася «Бібліотека Гриця Щипавки». Твори О. Шпитка викликали лють чернівецької націоналістично-клерикальної верхівки. «Листи з пекла» були піддані анафемі, а їх автор вимушений був залишити Буковину[2].

В тяжких умовах соціального і духовного поневолення в Іспасі розвивалося народне мистецтво. Зокрема, на початку XX століття в селі працювали відомі майстри художньої обробки дерева, учні великого митця Гуцульщини Василя Шкрібляка — І. Труфин та Д. Іванчук. У своїх творах вони розвивали прогресивні традиції українського різьбярства.

В роки першої світової війни Іспас опинився в районі боїв між російськими й австрійськими військами. Мобілізація чоловічого населення й безперервні реквізиції викликали розруху й принесли жителям села нові страждання й злидні. Більшість із них втратила коней, поля здебільшого лишалися незасіяними. Лісопильний і горілчаний заводи були зруйновані і припинили роботу[3].

Все це посилювало ненависть іспасчан до цісарських порядків, породжувало революційні настрої. Селяни уважно стежили за подіями в Росії, встановлювали зв'язки з солдатами-більшовиками, що знаходились у селі. Окрилені Великим Жовтнем, вони повстають і починають захоплювати поміщицьку власність. Тоді ж було вирубано понад 20 га поміщицького лісу[4].

3 листопада 1918 року мешканці Іспаса М. І. Марфієвич, М. І. Угриновський та інші взяли участь у народному вічі в Чернівцях, де народні посланці одностайно висловилися за возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною. Та не судилося здійснитись народним мріям через окупацію краю королівською Румунією.

В роки панування на Буковині румунських окупантів кращими землями, як і раніше, володіли поміщики Більграй, Фішер та куркулі. Один лише Фішер мав 787 га. Поміщикам належали також спиртозавод, парова пилорама, 2 маслоробні та 2 водяні млини. Понад 200 га орної землі, сіножатей та інших угідь прибрали до своїх рук 14 куркулів. Водночас сотні іспаських бідняків тулилися на мізерних клаптиках землі. 104 господарства були зовсім безземельними, 419 — не мали корів, а 805 — коней[5]. Поміщики й куркулі жорстоко визискували малоземельних і безземельних селян. Як писала газета «Боротьба», у поміщика Фішера «за 15—30 лей працюють робітники від ранку до пізньої ночі на полі або в тартаку і харчуються з своєї торби. Що можна за 15 лей купити? Півкілограма м'яса або дві пачки тютюну, папір і сірники. Кривавий прибуток посилає дідич своєму синові у Париж, який вже більше ніж 30 років п'є, гуляє та в карти програє по різних містах Європи. За худобу, що пасеться на його полі, Фішер бере 1200 лей, 2 кг масла і 2 робочі дні. За винаймлення півгектара трави 1200 лей, 2 кугути і 2 робочі дні. За складометр дрібного палива 150 лей»[6].

Становище іспасчан стало ще гіршим внаслідок економічної кризи 1929—1933 рр.

---

[1] Осип Маковей. Житєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича, стор. 409.

[2] Газ. «Радянська Буковина», 23 червня 1962 р.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 283, оп. 1, спр. 129, арк. 120, 120 зв.; спр. 131, арк. 174; спр. 171, арк. 72.

[4] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 9, спр. 20, арк. 54, 55; ф. 13, оп. 1, спр. 245, арк. 13, 20.

[5] Газ. «Боротьба», 1 січня 1928 р.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. 132, оп. 1, спр. 18, арк. 18, 18 зв.

Український радянський поет, уродженець с. Іспаса М. І. Марфієвич. 1960 р.

Жандармський пост Іспаса доповідав 26 грудня 1930 року сторожинецькій повітовій поліції, що «економічна криза дуже важко давить на матеріальне становище жителів села. Немає роботи, понизились ціни на сільськогосподарські роботи, дуже багато безробітних. Багато людей було зайнято на лісорозробках, а тепер у зв'язку з дуже низькими цінами на лісоматеріали, роботи припинились і люди залишились безробітними. Люди настроєні проти існуючого уряду»[1].

Як і всюди на Буковині, румунські окупанти проводили в Іспасі політику насильницької румунізації. Українська мова фактично заборонялася. В 4 початкових школах села навчання проводилося тільки румунською мовою. Українські вчителі зазнавали повсякденних гонінь, І. Г. Тарновецький та О. І. Тарновецька були звільнені з роботи. В селі заборонялося виступати українським акторам, організовувати українські літературно-художні вечори. Коли 10 березня 1921 року вчитель М. І. Марфієвич влаштував у приміщенні школи літературний вечір, присвячений 60-річчю від дня смерті Т. Г. Шевченка, кінна жандармерія нагаями розігнала людей, що зібралися в школі і біля неї[2].

В 1925 році в Іспасі поселилися румунські колоністи. Вони одержали по 5 га землі й доручення «навчити селян... румунської мови та зробити їх добрими патріотами»[3].

На території села не було жодної культурно-освітньої установи, зате діяли 4 корчми, греко-католицька церква і синагога.

З перших днів окупації в Іспасі розгорнулася боротьба за соціальне і національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. На початку 20-х років активну революційну роботу в селі вели Т. І. Григоряк і М. І. Марфієвич. З 1929 року в селі діяла первинна організація партії «Визволення». Славну сторінку в історію революційної боротьби трудящих Іспаса вписав комуністичний осередок, який виник у селі на початку 1931 року. До його складу ввійшли О. І. Гакман, М. І. Угриновський, Л. М. Андрюк та інші, всього — 9 чоловік. Вони спиралися в своїй діяльності на 31 прихильника[4].

Наприкінці 1931 року сигуранці вдалося розкрити комуністичну організацію села. Її керівників було засуджено на 1—2 роки ув'язнення кожного. В травні 1933 року в Іспасі знову відбулися арешти. Цього разу жандарми схопили і кинули до в'язниці комуністів О. Михайляка, М. Кусяка та інших. Однак, незважаючи на терор і репресії сигуранци, комуністи Іспаса продовжували боротьбу.

«Вечорами після роботи сходились до хати Олекси Гакмана,— згадує селянин Ю. І. Денис,— де хазяїн завішував вікно рядниною і діставав зі схованки нелегальну газету. Найбільше, що цікавило нас у ті часи,— то земля. Олекса читав про колгоспи на Радянській Україні, про життя селян, які без панів і поміщиків спільно обробляють поля, орють їх тракторами. Глибоко в душу западало нам кожне слово, почуте в хаті Олекси».

О. І. Гакман, М. І. Угриновський та інші організовували в селі маївки, відзначення річниць Жовтневої революції, Ленінських днів та інших революційних свят. В такі дні вивішувались червоні прапори та поширювалися прокламації. Так, вран-

[1] Газ. «Радянська Верховина», 24 травня 1966 р.
[2] Г. Піддубний. Буковина, її минуле і сучасне. К., 1928, стор. 134.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 67, арк. 10.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 20 вересня 1957 р.

ці 1 Травня 1932 року в Іспасі з'явилися комуністичні листівки, на деревах замайоріли червоні лозунги українською мовою, які закликали не воювати з Радянським Союзом в разі війни[1]. Боротьба іспаських селян проти окупантів, за возз'єднання з Радянською Україною не припинялася аж до визволення села Червоною Армією.

28 червня 1940 року румунські власті втекли з Іспаса. Через тиждень тут була створена сільська Рада, яку очолив О. І. Гакман.

До її складу входили також М. І. Угриновський, Л. М. Андрюк, Т. І. Григоряк та інші, всього 11 чол., в т. ч. 2 жінки. Під її керівництвом трудящі села приступили до здійснення корінних соціально-економічних перетворень. У поміщиків було націоналізовано 994 га землі, житлові і господарські будівлі, спиртозавод, водяний млин, маслоробний та цегельний завод, у місцевих куркулів — 84,8 га землі.

Восени 1940 і навесні 1941 років іспаські селяни одержали від держави 376,5 цнт насіннєвої позики. Безкорівним господарствам було надано кредит для придбання корів, а багатодітним матерям — грошову допомогу по 2 тис. карбованців.

Сільська Рада організувала 248 супряг, що дало змогу бідняцьким господарствам вчасно обробити землю, якою наділила їх Радянська держава. Активно сприяв селянам у проведенні сільськогосподарських робіт Іспаський машинно-прокатний пункт, реорганізований згодом у МТС. Діяльність супряг, практична допомога селянам з боку МТС та інші заходи Радянської держави підготували умови для колективізації села. Велику політико-виховну роботу серед селян по організації колгоспу проводила утворена при Іспаській МТС первинна організація КП(б)У. Про перевагу колективного господарства над індивідуальним свідчили й успіхи колгоспів східних областей України, про які іспасчани довідувалися з повідомлень преси та з розповідей своїх односельчан. Зокрема, жителям села про досягнення колгоспів Радянської країни багато розповідав О. І. Гакман, який у вересні 1940 року відвідав Всесоюзну сільськогосподарську виставку у Москві.

Весною 1941 року в селі виникла перша у Вижницькому районі сільськогосподарська артіль, у якій об'єдналося 56 господарств. Засновниками артілі були активісти М. І. Угриновський, О. І. Гакман, М. І. Кусяк та інші. Головою правління селяни обрали колишнього підпільника М. І. Угриновського. Колгосп мав 740 га землі. Держава передала артілі два націоналізовані водяні млини.

Корінні зміни в той час відбулися і в культурному житті Іспаса. Замість румунських шкіл органи народної освіти відкрили українські семирічну і 4 початкові школи. Держава виділила значні кошти для ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослого населення. За парти сіли 283 неписьменні і 55 малописьменних жителів села. Широко розгорнулася культурно-масова робота. Було відкрито клуб, хату-читальню та масову бібліотеку. При клубі працювали політосвітній, військово-оборонний, фізкультурний, драматичний, хоровий і музичний гуртки, в роботі яких брали участь 176 чоловік, проводились тематичні вечори, влаштовувались концерти, читались лекції. Лише протягом останнього кварталу 1940 року тут було організовано 13 вечорів, які відвідало близько 5 тисяч глядачів.

Велика увага була звернута на охорону здоров'я. Вже протягом першого року існування Радянської влади відкрилася сільська амбулаторія та пологове відділення на 5 ліжок, де селянам подавалася безкоштовна медична допомога.

12 січня 1941 року жителі села вперше взяли участь у виборах до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР. Із 1225 виборців 1216 голосувало за кандидатів блоку комуністів і безпартійних. Наслідки голосування — яскраве свідчення сердечної вдячності іспасчан Комуністичній партії і Радянському урядові за звільнення, за турботу про покращення умов матеріального і культурного життя.

Соціалістичне будівництво на селі було перервано гітлерівською навалою. Німецько-румунські війська 5 липня 1941 року тимчасово окупували Іспас. Настали

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1263, оп. 1, спр. 28, арк. 500, 506, 559.

чорні дні фашистської неволі. Гітлерівці розстріляли 42 жителі села, ув'язнили голову сільради О. Ї. Гакмана, голову колгоспу М. І. Угриновського, вчителів І. Г. та О. І. Тарновецьких, а також багато інших активістів села. Фашисти пограбували господарство колгоспу, МТС, зруйнували ряд житлових і господарських будівель, відібрали у селян 90 голів худоби, сотні пудів зерна та інших продуктів. Посібниками окупантів були українські буржуазні націоналісти. Ці зрадники народу розповсюджували серед населення провокаційні чутки, чинили вбивства і пограбування. Разом з усім радянським народом іспасчани активно боролися з ненависним ворогом, чинили йому опір на кожному кроці. За мужність, виявлену в боях, 82 жителі села нагороджені орденами і медалями. 80 воїнів-іспасчан загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

8 квітня 1944 року в результаті успішного наступу 24-ї Самаро-Ульянівської Залізної ордена Суворова стрілецької дивізії (1-й Український фронт) та 1318-го стрілецького полку (2-й Український фронт) німецько-румунські окупанти були вигнані з села.

Одразу ж після визволення відновила роботу сільська Рада. Після майже трирічної перерви знов почали працювати школи, клуб, медичні заклади.

В магазин було завезено хліб, борошно, цукор, сіль тощо. Сільська Рада організувала допомогу родинам воїнів-фронтовиків і безкінним господарствам в обробітку землі, ремонті сільськогосподарських знарядь, придбанні і очищенні посівного матеріалу.

В дальшому розвитку сільського господарства села і особливо в його соціалістичній перебудові велику роль відіграла Іспаська МТС, яка відновила свою роботу на початку 1945 року.

4 березня 1947 року — дата другого народження знищеного окупантами колгоспу ім. Т. Г. Шевченка. 3 вересня того ж року в Іспасі виникло ще одне господарство — артіль «Перемога».

Великі труднощі післявоєнного часу довелося переборювати іспаським колгоспникам. «Ніколи не забуду,— згадує один із фундаторів артілі Ю. І. Денис,— ту першу колгоспну весну. На 150 гектарах поля було у нас лише дві пари коней і один трактор. Не вистачало плугів, бракувало насіння, не було добрив...»[1] Значні перешкоди в розгортанні колгоспного руху чинили банди українських буржуазних націоналістів. Убивствами і підпалами вони намагалися перешкодити організації і розвитку колгоспів. В червні 1947 року націоналістична банда напала на колгоспне подвір'я. Вона спалила приміщення, де зберігався реманент. Озвірілі бандити побили жінок, а М. І. Труфин, яка очолювала жіночу Раду, повісили на обгорілій балці, приколовши до її грудей напис «Так буде з кожним, хто не покине комуни». Після цього три сім'ї заявили про вихід з колгоспу. Але інші члени артілі, не злякавшись погроз, продовжували зміцнювати колективне господарство.

В 1948 році в селі організувався третій колгосп — ім. Орджонікідзе, а в 1949 році — четвертий — ім. XVI з'їзду КП(б)У. Через рік колективізація була завершена повністю.

22 вересня 1950 року всі артілі села об'єдналися в один колгосп ім. Т. Г. Шевченка. Земельний фонд укрупненого господарства становив 3762 га, зокрема орної землі за ним було закріплено 1227 га. В артілі налічувалося 568 голів великої рогатої худоби, 134 коней. Колгосп обслуговувала тракторна бригада Іспаської МТС.

Об'єднане господарство поступово зростало і міцніло. В 1950 році артіль уже мала власний цегельно-черепичний завод. В 1954 році на річці Черемоші спорудили колгоспну гідроелектростанцію потужністю 250 кіловат. Артіль придбала 5 автомашин, побудувала ряд господарських приміщень.

Вже в 1957 році на полях артілі було зібрано по 252,6 цнт цукрових буряків,

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 20 вересня 1957 р.

по 4,5 цнт льоно-волокна. Ланка М. А. Угриновської виростила по 180 цнт картоплі з гектара.

Підвищилася продуктивність тваринництва. В тому ж році артіль виробила по 275,8 цнт молока та 33,7 цнт м'яса на 100 га угідь. Грошові доходи колгоспу становили 202 210 карбованців.

Успіхи колгоспного виробництва стали можливі завдяки великій виховній і організаторській роботі Іспаської територіальної первинної парторганізації, яка виникла в квітні 1947 року. Більшість комуністів зайнята безпосередньо в сфері колгоспного виробництва. Зокрема, сім з них працюють в тракторній бригаді, п'ять — доярками. Члени КПРС І. Ю. Юрійчук, І. М. Труфин, М. Д. Бабій, І. М. Вінницький, В. Й. Мазуряк, Г. Ю. Чепух, С. Д. Якимюк, О. Т. Ярема, М. В. Клим, І. Ю. Гордей та інші служать прикладом для всіх колгоспників свідомим ставленням до дорученої справи, систематичним перевиконанням планів, настирливою боротьбою за збереження соціалістичної власності й суворий режим економії. Наприкінці 1967 року парторганізація налічувала 64 комуністи.

У своїй повсякденній роботі комуністи спираються на молодіжний актив, особливо на комсомольців. Сільська організація ЛКСМУ, яка виникла в 1948 році, на кінець 1967 року налічувала 220 членів. Комсомольці працюють на всіх ділянках колгоспного виробництва, на промислових підприємствах, в культосвітніх установах.

У вирішенні завдань комуністичного будівництва значна роль у селі належить виконкому сільської Ради, який очолює комуніст Ф. В. Денис. Іспаська сільрада активно допомагає артілі у вирішенні всіх виробничих справ. На її засіданнях розглядаються питання про роботу школи, лікарні, кооперативу, про благоустрій села.

За роки свого існування сільськогосподарська артіль ім. Т. Г. Шевченка виросла у високорозвинуте господарство льонарсько-тваринницького напряму. На початок 1968 року земельні вгіддя артілі становили 4408 га, в т. ч. 1130 га орної землі, 627 га пасовиськ, 1747 га лісу тощо. Наявність 14 тракторів, 6 комбайнів, 11 автомашин, 83 електромоторів та іншої сільськогосподарської техніки дала змогу механізувати і електрифікувати майже всі трудомісткі процеси в землеробстві і тваринництві.

Провідною галуззю колгоспу є землеробство. Він вирощує в основному пшеницю, кукурудзу, льон-довгунець. Завдяки широкому використанню добрив, старанному і вчасному обробітку грунту колгоспники, незважаючи на бідні землі, вирощують добрі врожаї. Протягом 1963—1967 рр. артіль в середньому збирала по 20 цнт озимої пшениці, 33 цнт кукурудзи (сухого зерна), 5,2 цнт льно-волокна з га. Деякі бригади вирощують значно вищі врожаї. Друга рільнича бригада, якою керує член КПРС Т. І. Токар, 1966 року на площі 99 га зібрала зернових (без кукурудзи) по 24,9 цнт з гектара, а третя комплексна бригада, яку очолює комуніст І. Ю. Гордей, виростила в 1965 році по 29,4 цнт пшениці з гектара.

Рослинництво дає артілі близько 45 проц. грошових доходів. Особливо прибутковим є льон-довгунець. В 1967 році на кожному із 120 га посіву цієї культури зібрано по 7 цнт волокна, від реалізації якого колгосп одержав 200 тис. крб., що становило понад 36 проц. усіх грошових надходжень.

Наполеглива праця трудівників колгоспних ланів високо оцінена партією й урядом. За досягнуті успіхи в землеробстві нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора бригадир рільничої бригади Ю. І. Денис та ланкова, ударник комуністичної праці В. Й. Мазуряк, орденом «Знак Пошани» — ланкова О. Т. Ярема. Ланкова В. Й. Мазуряк в 1965 році була учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

Важливе місце в господарстві артілі займає тваринництво. На території тваринницького містечка колгоспу розташовані 12 капітальних спеціалізованих приміщень і 2 кормоцехи. З 1959 року на фермах артілі механізовано прибирання приміщень,

приготування кормів, доїння та інші види робіт. На кінець 1967 року тут налічувалося 1134 голови великої рогатої худоби і 476 голів свиней. З 1962 року артіль почала сіяти на передгірних землях цінну кормову культуру — люпин. В 1964 році було розорано і засіяно цією культурою 300 га малопродуктивних лук. Це дозволило колгоспові вдосталь забезпечити худобу кормами. В артілі почала налагоджуватися племінна справа. З року в рік в колгоспному стаді збільшується кількість племінних корів.

У 1967 році колгосп виробив по 308,4 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь і реалізував по 66,1 цнт м'яса в живій вазі. Від продажу продукції тваринництва одержано 244 288 крб. грошових доходів.

За успіхи в підвищенні продуктивності тваринництва, досягнуті в III кварталі 1966 року, артілі присуджено перехідний Червоний прапор обкому КП України і другу грошову премію. Трьом колгоспникам-трудівникам ферм вручено високі нагороди. Зокрема, свинарки М. М. Кусяк та П. Д. Демко нагороджені орденом «Знак Пошани».

Значну увагу приділяють в артілі також садівництву, овочівництву, бджільництву, рибальству. Тут є 1747 га лісу, більш ніж у будь-якому іншому колгоспі району.

Артіль імені Т. Г. Шевченка має багато допоміжних підприємств: цегельно-черепичний завод, водяний млин, пилораму, столярну майстерню, майстерню по ремонту тракторів та інших сільськогосподарських машин, гідроелектростанцію.

Крім колгоспу, на території села розташовано ряд державних підприємств: цегельно-черепичний завод, Вижницьке райоб'єднання «Сільгосптехніка» та Вижницький гравійний завод, на яких працюють в основному іспаські жителі. На цегельно-черепичному заводі зайнято близько 100 робітників. Потужність підприємства — 4,5 млн. штук цегли і 160 тис. штук черепиці на рік. Виробництво цегли і черепиці механізоване. Раніше підприємство працювало сезонно, а з 1966 року перейшло на безперервну цілорічну роботу. Вижницьке райоб'єднання «Сільгосптехніка» було утворене на території села в 1958 році після реорганізації Іспаської МТС. Тут працює понад 200 робітників. Підприємство задовольняє потреби колгоспів у техніці, проводить ремонт сільськогосподарських машин, подає допомогу колгоспам у будівництві виробничих і культурно-побутових приміщень, у проведенні ліній електропередач, здійснює державний нагляд за технічним станом машинно-тракторного парку в колгоспах тощо. «Сільгосптехніка» має ремонтні майстерні, машинно-меліоративний загін, монтажну бригаду по механізації тваринницьких ферм і три спецбригади по техобслуговуванню.

У 1968 році в Іспасі відкрився цех художнього лозоплетіння Вижницької художньо-виробничої майстерні, в якому трудяться майстри М. М. Девда, М. Т. Зварич, О. М. Ковалюк. За зразками, затвердженими художнім фондом УРСР, вони виготовляють 8 видів різноманітних кошиків із лози.

Одночасно із зростанням економіки села безперервно поліпшується матеріальний добробут, побутові умови життя іспасчан. Давно минули ті часи, коли іспасчани мусили кидати своє рідне село і шукати «щастя» на чужині. Уродженка Іспаса М. Беженар, приїхавши в 1962 році до родичів із

На сільському стадіоні в с. Іспасі. 1968 р.

Канади, заявила: «Тепер і не впізнати рідного села. Як воно виросло, змінилось, покращало».[1]

І справді теперішнє село стало невпізнанним. У ньому діють павільйон побутового обслуговування, який складається з ательє мод, майстерень шиття, ремонту й фарбування, фотоательє і перукарні, а також лазня, їдальня, пошта.

Медичну допомогу трудящим подає сільська амбулаторія з рентгенівським і зуболікувальним кабінетами. В Іспасі є свій пологовий будинок, школа молодої матері, кімната санітарної освіти, молочна кухня.

Велика увага в селі приділяється фізкультурній роботі. В Іспасі працює три низових колективи товариства «Колос», які об'єднують понад 450 фізкультурників. В їх розпорядженні є сільський стадіон і 5 спортивних майданчиків.

Про зміни в житті трудящих свідчить і житлове будівництво, якого не знало буковинське село за всю багатовікову історію. Лише за останнє десятиліття тут зведено 332 просторі будинки, криті черепицею й шифером.

Небувалих успіхів досягли іспасчани в розвитку культури. Понад 900 учнів навчається рідною мовою у середній, восьмирічній, вечірній середній та 2 початкових школах, в яких працюють 43 вчителі. Неписьменність серед дорослих ліквідована повністю.

У павільйоні побутового обслуговування с. Іспаса. 1967 р.

Юні гуртківці в шкільному хімкабінеті, с. Іспас. 1968 р.

Радянська влада широко відкрила двері вузів і технікумів для дітей колгоспного селянства. Чи могли раніше мріяти діти іспаських бідняків І. Ю. Коваль та І. М. Низельський про вищу медичну освіту? Звичайно, ні. А тепер вони лікарі. Або М. Ярема, батько якого загинув на фронті? Якою була б його доля раніше? Злиденне, безпросвітне життя. А нині він навчається у військовій академії в Москві. 35 випускників Іспаської середньої школи здобули вищу освіту.

Справжніми осередками соціалістичної культури в Іспасі стали 3 сільські клуби. При них створено 10 гуртків художньої самодіяльності: драматичний, танцювальний, вокальний, художнього читання та інші. Особливо люблять іспасчани музику. Одних лише скрипалів та цимбалістів тут понад сто. У 1967 році самодіяльні митці села дали 37 вистав і концертів. Активними учасниками гуртків є члени комсомольсько-молодіжної ланки М. І. Низельської. Без їх участі не відбувся жоден концерт.

У селі регулярно демонструються художні та науково-популярні фільми — тут є 3 стаціонарні кіноустановки і 2 кінопересувки.

Добре працює Іспаська первинна організація товариства «Знання». Тільки в 1965 році члени товариства прочитали в селі 90 лекцій на суспільно-політичні, природничо-наукові та сільськогосподарські теми.

[1] Газ. «Радянська Верховина», 9 січня 1964 р.

Привітання молодих у кімнаті щастя, с. Іспас. 1965 р.

Кожна родина передплачує газети й журнали. В 1968 році жителі села одержували 1065 примірників журналів і 1985 газет.

В селі видається багатотиражна газета «Колгоспник» — орган парторганізації і правління артілі ім. Т. Г. Шевченка.

Повагою і любов'ю в іспасчан користується творчий колектив Чернівецького обласного музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської, який часто буває у селі. 27 вересня 1964 року, наприклад, чернівецькі актори виступили на сцені сільського клубу з виставою «Вовчиха», а 20 червня 1966 року — з п'єсою «У неділю рано зілля копала» (обидві за творами О. Кобилянської). У гостях в селі були народні артисти УРСР П. Г. Міхневич, Г. Я. Янушевич, заслужена артистка УРСР В. І. Зимня, заслужена артистка УРСР В. Г. Галл-Савальська, актор Л. М. Лісний та інші. В селі з концертною програмою виступав також Буковинський ансамбль пісні і танцю.

В ідейному і культурному вихованні трудящих немалу роль відіграють бібліотеки. У 1967 році їх було 5 з фондом 17 226 книг. За добрі показники в роботі сільській бібліотеці (завідуючий В. М. Малиш) присвоєно почесне звання бібліотеки відмінної роботи. Серед багатьох улюблених книг трудящих села — і твори їх земляка, українського поета Миколи Івановича Марфієвича (1898—1967). Син бідного селянина, майбутній письменник навчався в Чернівецькій учительській семінарії. Згодом працював учителем. За революційну діяльність його переслідували окупанти. У 1924 році він переїхав на Радянську Україну, де належав до літературної організації «Західна Україна». Там він здобув вищу освіту, а потім вчений ступінь кандидата філологічних наук і звання доцента, викладав у київських вузах. В останні роки свого життя М. І. Марфієвич працював доцентом Чернівецького університету. Його перу належать книги «Між верхами», «Буковині», «Крутіж», «Черемоше, братку мій» та інші.

На початку 1965 року в селі відкрито народний музей, організований членами історико-краєзнавчого гуртка середньої школи. В ньому розміщено численні археологічні знахідки, знаряддя праці та предмети побуту кінця XIX — першої половини XX століття, копії документів, фотографії тощо.

На честь 20-річчя з дня перемоги над фашистами в селі споруджено обеліск Слави. Це — чотиригранна п'ятиметрова колона, висічена з темно-сірого граніту. Біля колони — три мармурових плити: центральна і дві бокових. Золотом іскриться напис: «Вічна слава односельчанам, які загинули в боротьбі за свободу і незалежність нашої Батьківщини». На одній з плит обеліска викарбувані імена 80 іспасчан, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. На плиті з правого боку — імена полеглих у боротьбі з українськими буржуазними націоналістами. Серед них сільська активістка М. І. Труфин, ветерани колгоспного руху А. Клим і К. Варварюк, учителька М. Золотухіна, колгоспник М. О. Труфин і його син І. Труфин.

Успіхи, що їх домоглося село за роки Радянської влади, свідчення величезної життєвої сили соціалізму, його незмірних переваг над капіталізмом.

О. О. ЗАГОРУЙКО, І. А. ГРИЦЕНКО,
І. І. ТАРНОВЕЦЬКИЙ

МИГОВЕ

Герб с. Мигового. 1857 р.

Мигове — село, центр сільської Ради. Розташоване за 63 км від обласного і за 26 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Берегомет. Населення — 3110 чоловік. Сільраді підпорядковане село Велике (стара назва Мега).

Назва села походить від назви річки Мигової (правої притоки річки Сірету), по обох берегах якої воно розкинулося.

Спочатку Мигове було частиною села Луківців, від якого воно відокремилося в 1776 році. На той час в ньому проживало 67 родин[1].

Навколо Мигового ростуть смерекові й букові ліси. Великі площі займають пасовища і сіножаті. Орної землі було мало. Це визначило характер господарської діяльності населення. Мигівські селяни займалися в основному тваринництвом. Вони розводили велику рогату худобу і вівці. Був тут розвинутий і деревообробний промисел: виготовляли дошки, гонту, дранку тощо. Населення займалося також землеробством. На невеликих ділянках вирощували кукурудзу, овес, жито, городні культури — картоплю й капусту. Проте рільництво в їхній господарській діяльності посідало другорядне місце.

З часу виділення в окрему адміністративну одиницю і до скасування кріпацтва в 1848 році Мигове перебувало у володінні кількох поміщиків. Найбільша кількість земельних угідь і селянських дворів належала поміщикам Василькам, Флондорам, Богусевичам[2]. За користування землею і сервітутами селяни виконували натуральні і грошові повинності та відробляли панщину. В кінці XVIII і першій третині XIX століття кріпаки давали поміщикам десятину від урожаю, по одній курці, десятку яєць, мітку пряжі, доставляли по возу дров, працювали по дню на ремонті панських будівель, а також відробляли по 12 днів панщини щороку. Починаючи з 1836 року, панщина була значно збільшена і досягла 78 днів на рік. Крім того, селяни, що мали по чотири одиниці тягла, мусили кожної весни протягом 18 днів виходити на оранку панського поля. Всі піддані працювали тоді по 6 днів на ремонті будівель поміщика та відбували ті ж, що й раніше, натуральні повинності. Здебільшого панщинні роботи нормувались. Так, за день панщини треба було змолотити 2 клані, очистити збіжжя та занести до комори. За 10 днів панщини селянин мусив скосити 2,5 фальчі трави, висушити її та скласти в копиці. Такий обсяг робіт у визначений строк виконати було неможливо, тому кріпаки працювали на панщині значно більше днів, ніж це було офіційно визначено. При виконанні ненормованих робіт селяни працювали від світанку до ночі з двогодинною перервою.

Поміщики весь час посилювали експлуатацію селян, відбирали у них землю, самовільно підвищували повинності, а за непокору жорстоко карали. 5 серпня 1817 року мигівські селяни Д. Думенко, І. Чорний, Я. Клим, К. Шутак та інші звернулися до австрійського цісаря зі скаргою на поміщика В. Василька, який мучив і бив до крові жителів села, накладав на них безліч повинностей, яких вони не могли виконати. І. Кричуна панські слуги вигнали на панщину хворим. Коли він заявив поміщикові, що не може працювати на повну силу, В. Василько наказав дати йому 50 буків. Внаслідок покарання І. Кричун став калікою. Д. Думенка поміщик змушував відбувати натуральні повинності і панщину у подвійному розмірі. Скаржники писали також про нечуване насильство В. Василька над селянином І. Чорним. Цей селя-

---

[1] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Osterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 64, 132.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2445, арк. 31—48; 69—72; 2546, арк. 17—28, 38—49; спр. 2548, арк. 45—56.

Залишки доменної печі, с. Мигове. 1967 р.

нин купив у поміщика ділянку зарослої чагарником землі. Коли Чорний своєю важкою працею перетворив її на родюче поле, поміщик відібрав землю і не повернув грошей[1].

Селян виснажувала важка праця на панщині і в своєму убогому господарстві. Машин, які б полегшували її, тоді не було. Навіть в першій половині XIX століття, в останні роки існування кріпацтва, населення користувалося дерев'яним возом без жодної залізної деталі, незграбним важким плугом з дерев'яною відвальною плитою, дерев'яною бороною і дерев'яною лопатою, яка лише по краях була оббита бляхою.

Поля, як правило, не угноювались, а виснажені землі в умовах примітивного обробітку давали настільки низькі врожаї, що переважній більшості жителів села не вистачало власного хліба і доводилось голодувати.

У 1835 році поміщик В. Василько побудував у Миговому залізоробний завод. Як сировина використовувались руди, що неглибоко залягали на околиці села. Та швидко їх видобування припинилося, бо вони мали незначний вміст заліза. З 1845 року завод працював на металевому брухті, який привозили з Хотинської фортеці. У 1860 році цей завод припинив своє існування через нерентабельність. Ще й зараз в долині річки Мигової височать руїни залізоплавильної печі, які охороняються державою як пам'ятка старовини.

Будівництво заводу, а потім важка, цілоденна робота на ньому також лягали важким тягарем на селянські плечі.

Населення рішуче протестувало проти феодально-кріпосницького гноблення. У 1815 році, не стерпівши катування і жорстокого визиску, з села втекло 20 родин. Мигівські селяни брали участь і в повстанні під керівництвом Лук'яна Кобилиці. Вони захопили поміщицькі землі і відмовилися відбувати повинності. Поміщик С. Айвас 14 серпня 1848 року скаржився окружному управлінню Буковини, що піддані з села Мигового «наважились не тільки спустошити його власні ліси, але й насильно захопили домінікальні землі», що «багаторазові спроби стримати селян від подібних самоуправств лишились безуспішними». Він просив управління, щоб воно «якнайскоріше втрутилось і припинило ці безчинства»[2].

Після скасування панщини становище селянства так само залишалося тяжким. Безземелля і малоземелля були основною причиною цього. Мигівська біднота втрачала мізерні клаптики землі, які переходили до рук сільських куркулів. З 1847 по 1865 рік кількість безземельних селян (халупників) у селі подвоїлась.

На початку XX століття баронесі К. Василько та чотирьом іншим поміщикам належало 4962 га землі, що становило понад 70 проц. земельної площі села, а всім селянам — 1982 га землі, з яких орної було лише 662 га[3]. Та й ця земля розподіля-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 3482, арк. 1.
[2] Там же, спр. 3054, арк. 90; спр. 9177, арк. 1.
[3] Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina. Heft 9. Czernowitz, 1902, стор. 412—413.

лася між окремими селянськими господарствами нерівномірно. Більшість мигівчан або зовсім її не мала, або ж володіла ділянками, які не перевищували 0,5 га. Основна частина селян не мала також робочої худоби. В 1890 році в селі нараховувалось тільки 166 коней. Безземельні і малоземельні селяни в пошуках засобів до існування та коштів для сплати податків змушені були постійно вдаватися до заробітків на лісорозробках місцевих поміщиків або йти за межі села.

З кінця XIX століття поміщики Василько і Богусевич провадили інтенсивні лісорозробки. У 1894 році для транспортування деревини з мигівських лісів до парової лісопильні в с. Луківцях побудовано вузькоколійну залізницю завдовжки 9,2 кілометра.

В Миговому працювала й гуральня, на якій у 1862—1871 рр. вироблялося від 1950 до 3471 відра спирту щороку. При гуральні відгодовувалося на продаж близько 200 голів великої рогатої худоби.

Лісопромисловці і власник гуральні наживалися на жорстокій експлуатації трудящих. Робітники на лісових розробках жили в «колибах» у жахливих антисанітарних умовах. Єдиним продуктом харчування було кукурудзяне борошно низької якості, яке підприємці продавали робітникам[1]. Заробітної плати (5—10 золотих ринських на місяць) ледве вистачало для напівголодного існування, не говорячи вже про купівлю одягу, виплату податків тощо.

Тяжко жилося і сільським ремісникам, яких за переписом 1910 року було в Миговому 26 родин[2]. Їхні вироби не могли конкурувати з промисловими товарами, що надходили з Австрії, а тому продавалися по низьких цінах. Малоземельні селяни й ремісники змушені були звертатися за позиками під заклад нерухомого майна до кредитних установ, куркулів і лихварів. На початку XX століття бідняцько-середняцькі господарства села мали 1 090 926 крон боргу, або по 303 крони на 1 га землі.

Злиденним був і побут селян. У 1909 році в селі нараховувалося 585 будинків, в основному халуп, вкритих соломою або дранкою, з маленькими віконцями, низенькими стріхами. Переважна більшість хат мала одну кімнату з земляною долівкою, курні сіни без стелі, невелику комору.

Безпросвітні злидні породжували масову еміграцію селян. Лише за перше десятиліття XX століття з села емігрувало (переважно до Канади) 201 чол.[3]. Загострювались у селі й класові протиріччя. Під впливом першої російської революції в листопаді — грудні 1905 року трудящі Мигового та сусіднього села Бергомета виступили проти поміщика й лісопромисловця М. Василька. Вони зажадали від нього підвищення заробітної плати. Селяни вимагали також запровадження загального виборчого права.

Протягом тривалого часу мешканці села не мали можливості набувати освіти. Перша початкова школа в селі з'явилася лише в 1860 році. Заняття тут проводилися в одній кімнаті, яку наймали в селянина. Приміщення школи було побудовано тільки на початку XX століття. У 1906/1907 навчальному році в селі налічувалися 393 дитини шкільного віку, з яких навчалися 237, було ж атестовано — 199 учнів. Отже, майже половина дітей шкільного віку залишилася поза школою.

На початку XX століття в селі була відкрита читальня товариства «Руська бесіда», яка проводила освітню роботу серед селян.

За переписом 1910 року в Миговому проживало 3491 чоловік, в т. ч. українців — 2850, євреїв — 580, поляків — 48, румунів — 8, німців — 3, інших національностей — 2 чоловіка.

Перша світова війна принесла селянам чимало лиха. Понад 120 жителів Мигового загинуло на фронтах. Відступаючи, австрійські власті реквізували значну

---

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 60.

[2] I. E. Toroutiu. Poporatia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1916, стор. 291.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 126.

кількість коней і силоміць вивезли всіх чоловіків призовного віку. Три чверті ланів було не засіяно. Населення терпіло голод і нужду.

Після зайняття Вижницького повіту російськими військами в 1916 році начальник повіту доповідав російському губернаторові в Чернівцях, що продуктів першої необхідності «потребує більша половина повіту», що «особлива потреба відчувається в кукурудзі, борошні, солі, гасі і, в зв'язку з гострою потребою в цих продуктах, бажано по можливості скоріше одержати їх»[1]. Російські окупаційні власті подали допомогу грішми і продовольством тим селянам, які опинилися в особливо важкому становищі.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції мала великий вплив на трудящих Буковини. У квітні 1918 року представники Мигового взяли участь у демонстрації та мітингу у Вижниці, а 3 листопада того ж року — в багатотисячному вічі у Чернівцях. Трудящі одностайно підтримали вимогу всіх учасників віча воз'єднати Буковину з Радянською Україною.

В листопаді 1918 року Мигове окупувала буржуазно-поміщицька Румунія. Безземелля і малоземелля ще більше посилилося. Біднота змушена була перебиватись заробітками на лісорозробках, в поміщицькому та куркульському господарствах. Робочий день тривав по 14—15 годин на добу. За день роботи на панському полі селянин одержував 20 лей, а пара черевиків коштувала 400—500 лей. Тому й не дивно, що селяни носили одяг з домотканого полотна, до глибокої осені не взувались і ходили босоніж.

Становище селян ще більше погіршувалось у зв'язку з безробіттям. У 1930 році мигівчани, які заготовляли паливо в навколишніх лісах, втратили роботу через скорочення заготівель дров (залізниці перейшли на використання кам'яного вугілля, яке завозилося з Польщі).

Тяжкі умови життя штовхали окремих селян на злочини. Ще й зараз у Миговому пам'ятають жахливий вчинок Й. Бовгаря, який убив свою невістку, щоб одружити сина Онуфрія вдруге і взяти іншу невістку з новим клаптиком землі[2].

Населення зазнавало також важкого національного гніту. Розмовляти українською мовою в державних установах заборонялося. Українська школа була перетворена на румунську, хоч українці становили абсолютну більшість населення села. Румунські окупанти закрили читальню товариства «Руська бесіда»[3].

Тому боротьба проти соціального та національного гніту й далі не припинялася. 16 липня 1922 року мигівчани взяли участь у зборах представників різних сіл і міст Буковини в Чернівцях, де трудящі протестували проти терору, насильства, антинародної аграрної реформи, закриття українських шкіл, звільнення українських службовців, заборони української мови в державних установах. У 1925—1926 рр. трудящі активно включилися в кампанію протесту проти румунізації українських шкіл.

Великий авторитет серед жителів села мав осередок партії «Визволення», що його комуністи створили в 1929 році. На зборах, які відбулися в хаті Д. Гладчука того ж самого року, виступав член ЦК партії С. Ю. Лопуляк. Він викрив зрадницьку політику лідерів буковинської соціал-демократії, які уклали союз з буржуазно-поміщицькою націонал-цараністською партією, та закликав голосувати під час виборів за кандидатів партії «Визволення».

У 1930 році в селі створено підпільний комуністичний осередок, до складу якого ввійшли Д. П. Гладчук, М. С. Гладчук, М. С. Романюк, І. Ю. Шутак, Ф. Ю. Шутак, Г. П. Токар, І. В. Клим, В. Г. Шпитко, М. В. Бойко. Очолював осередок Ф. Ю. Шутак. Збираючись у хаті Д. П. Гладчука, М. С. Романюка та інших комуністів, підпільники вивчали праці В. І. Леніна, знайомилися з радянськими газетами.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 283, оп. 1, спр. 172, арк. 72.
[2] Газ. «Верховина», 28 листопада 1958 р.
[3] Г. Піддубний. Буковина, її минуле і сучасне, стор. 134.

Члени комуністичного осередку вели широку роз'яснювальну роботу серед населення. В ніч на 20 серпня 1930 року вони розповсюдили в селі комуністичні листівки. Лише в М. С. Романюка під час обшуків жандармерія знайшла 21 листівку, після чого він був заарештований.

Напередодні свята 1 Травня 1931 року комуністи вивісили в селі червоні прапори. Румунські жандарми заарештували багатьох людей, але їм не вдалося виявити членів осередку.

В ніч з 6 на 7 листопада 1931 року підпільники розклеїли по селу листівки, надруковані в нелегальній друкарні. В листівках викривалися злочинні дії румунських окупантів, йшлося про важке становище населення, про соціальний і національний гніт, підкреслювалося, що тільки шлях, прокладений Великим Жовтнем, виведе селян з-під гніту поневолювачів.

У 1932 році провокатор видав румунській сигуранці комуністичний осередок в селі Бергометі, тоді ж було заарештовано і мигівських комуністів Д. П. Гладчука, М. С. Гладчука та Ф. Ю. Шутака, які підтримували зв'язок з бергометським осередком. Заарештовані мужньо витримали катування і не видали своїх товаришів[1]. Підпільний осередок в селі продовжував свою діяльність. Комуністи розповідали селянам про життя в Радянському Союзі, про його досягнення в галузі економіки й культури, і селяни, які не переставали чекати визволителів зі Сходу, з жадобою прислухалися до голосу своїх мужніх земляків.

Сподівання трудящих здійснилися 28 червня 1940 року. В той день воїни Червоної Армії визволили Мигове від багатовікового соціального і національного гніту.

На час визволення в селі проживало 2762 чол., в т. ч. 2536 українців, 211 євреїв, 9 німців, 6 поляків і один румун. Майже всі вони займалися сільським господарством. Абсолютна більшість жителів була малоземельною і безземельною. З 889 дворів 36 — не мали землі зовсім, 499 — володіли ділянками до 2 га, а 192 — від 2 до 5 га. Трудящі майже не мали робочої і продуктивної худоби, не вистачало сільськогосподарського інвентаря. Село мало 71 плуг, 81 борону, 10 віялок і лише 4 молотарки. У 673 господарствах не було коней, 466 — були безкорівними[2].

5 липня 1940 року в селі утворено сільську Раду, яку очолив колишній учасник підпілля Д. П. Гладчук. До складу сільради входили В. Г. Шпитко, М. А. Стратій, М. С. Гладчук, І. Г. Шутак та М. В. Бойко. Серед депутатів було дві жінки: Є. Кириляк та К. Капельчук. Спираючись на актив з бідняків і середняків, сільська Рада одразу приступила до здійснення заходів по соціалістичній перебудові економічного і культурного життя. Було проведено розподіл між селянами колишньої поміщицької та частини куркульської землі. Трудящим передано також землю, житлові і господарські приміщення 4 садиб німецьких колоністів, які виїхали до Німеччини. Передусім одержали землю 31 безземельне і 45 малоземельних господарств.

Щоб допомогти бідняцьким і середняцьким господарствам своєчасно провести сільськогосподарські роботи, сільрада восени 1940 року організувала 106 супряг. Тоді ж селяни одержали від держави 71 цнт посівного матеріалу та 16 тонн зерна і 5 тонн борошна, як продовольчої допомоги, 40 безкорівним господарствам надано державний кредит для придбання корів[3], багатодітним матерям видано грошову допомогу по 2000 карбованців. Для вивчення досвіду передових колективних господарств Радянської країни мигівчанин М. В. Бойко у складі делегації селян Вижницького району побував на Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві.

Вже протягом першого року Радянської влади в селі відбулися значні зміни і в культурному житті. Відкрито школу з українською мовою навчання, працювали гуртки лікнепу, в яких зимою 1940/1941 року навчалося 395 неписьменних і мало-

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, інв. № 7625, арк. 4, 5. Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 219, 247.

[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 9, спр. 20, арк. 38—39.

[3] Там же, ф. 13, оп. 1, спр. 252, арк. 3; спр. 253, арк. 14, 105.

письменних громадян. Важлива роль у проведенні культурно-масової роботи належала клубові, відкритому восени 1940 року. При клубі діяли політосвітній, фізкультурний, хоровий і драматичний гуртки, що налічували понад 100 членів.

12 січня 1941 року мигівчани вперше брали участь у виборах до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР. До виборчих урн з'явилися 1696 жителів села. Всі вони віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних[1].

На початку липня 1941 року село загарбали німецько-румунські війська. Окупанти відібрали у селян землю, якою наділила їх Радянська влада, позбавили населення медичної допомоги. Не тільки в Миговому, а й в усій передгірній околиці в роки тимчасової окупації не було жодного лікаря. Школа знову була перетворена в знаряддя румунізації українців. Загарбники чинили нечувані звірства над радянськими людьми. Сільських активістів В. Г. Шпитка, І. В. Клима, І. С. Остафійчука, М. К. та Д. А. Шутаків й інших вони жорстоко катували. Фашисти розстріляли в селі 7 громадян, кинули до концентраційних таборів понад 200 і вивезли на роботи до Румунії 145 чоловік. Окупанти забрали в селян 62 коней, 14 свиней, 78 овець, 38 вуликів тощо. Ворог спалив приміщення сільської Ради та чимало інших будівель; загальна сума збитків, заподіяних селу, становила 233 тис. карбованців.

Населення брало активну участь у боротьбі з німецько-румунськими окупантами. 30 жителів села за виявлену в боях з ворогами мужність було відзначено урядовими нагородами. Два ордени Червоної Зірки і багато медалей прикрашають груди П. Г. Фівкіна, орденом і кількома медалями нагороджений Г. Г. Андрійчук. В боях з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах Великої Вітчизняної війни загинули 72 жителі села.

12 квітня 1944 року Мигове визволено від фашистських окупантів. Відразу відновила роботу сільська Рада, головою якої знову став Д. П. Гладчук. Під її керівництвом трудівники села дружно взялися за ліквідацію наслідків окупації та піднесення сільськогосподарського виробництва, за налагодження роботи школи, клубу, медпункту. Сільська Рада організувала ремонт сільськогосподарських знарядь. Родинам військовослужбовців подавалась допомога по обробітку полів. Від держави населення одержало насіннєву позику. Все це дало змогу вчасно провести всі польові роботи, виконати хлібопоставки та заготівлі сільськогосподарських продуктів.

Українські буржуазні націоналісти всіляко намагалися залякати селян, відвернути їх від активної участі у соціалістичній перебудові села. В 1944 році вони спалили в селі кілька будинків. Жертвою їх звірячої розправи стали С. Т. Стратій, М. С. Остафійчук, О. О. Артемійчук, І. М. Семеген, М. П. Токар. Та оунівцям не вдалося домогтися здійснення своєї підлої мети. Як і всі вороги Радянської влади, вони швидко були розгромлені.

В період, коли війна ще не закінчилася, трудящі подавали активну допомогу фронтові. В селі збиралися кошти на танкову колону «Радянська Буковина», продовольство і подарунки воїнам Червоної Армії. Вносили мигівчани свій посильний вклад і у відбудову народного господарства країни. Деревину, яку заготовляли вони в навколишніх лісах, відправляли до багатьох українських міст.

Відкриття обеліска Слави, с. Мигове. 1967 р.

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 13, оп. 1, спр. 244, арк. 26.

Та все ж домогтись крутого піднесення землеробства при одноосібному господарюванні не можна було. У 1944 році тут налічувалося 283 господарства, які мали менше 0,5 га землі, 237 господарств, що володіли ділянками від 0,5 до 1 га, 58 — від 1 до 1,5 га, 15 — від 1,5 до 2 га[1]. Це не давало можливості раціонально використовувати техніку, застосовувати передові методи обробітку грунту.

Досвід успішної роботи колгоспників східних областей УРСР переконував селян у необхідності колективізації своїх господарств. В січні 1949 року в Миговому створено сільськогосподарську артіль. За одностайним рішенням колгоспників її назвали іменем В. І. Леніна, головою артілі обрано А. І. Гайдука. Спочатку в артіль вступило тільки 6 дворів, але вже у грудні 1949 року їх було в артілі 216. У 1950 році до колгоспу подали заяви ще 329 господарств.

Весною того ж року в селі виникла партійно-кандидатська група, до якої спочатку входило два члени й один кандидат у члени ВКП(б). Але ряди Мигівської партійної організації безперервно зростали за рахунок передових ідейно загартованих колгоспників і сільської інтелігенції. У 1955 році першою жінкою-комуністкою в селі стала доярка К. М. Клим[1]. На партійних зборах обговорювалась робота сільської Ради, школи, сільського лекторію. В центрі уваги комуністів стояли питання організаційного і господарського зміцнення колгоспу, зокрема вчасного проведення польових робіт, підвищення продуктивності тваринництва, зміцнення трудової дисципліни тощо.

У вирішенні всіх цих питань активну участь брала також комсомольська організація села, яка виникла у 1950 році. Комсомольці не тільки добре працювали в колгоспі, але й вели значну агітаційну та культурно-масову роботу. Вони випускали стінні газети та гумористичий листок «Колючка», проводили бесіди, а також читки газет у бригадах і ланках.

Завдяки повсякденній організаторській та виховній діяльності комуністів, наполегливій праці сільських трударів господарство артілі зростало і міцніло. Вже в 1950 році колгоспники зібрали з кожного гектара по 14 цнт пшениці й по 12,5 цнт жита. Були успіхи й на інших ділянках виробництва.

У 1951 році відбулося укрупнення колгоспу ім. В. І. Леніна: до нього приєдналася артіль «8 Березня» села Великого. Укрупнений колгосп, який об'єднував 657 селянських дворів, мав 2966 га землі, в т. ч. 662 га орної. Після реорганізації МТС він придбав 3 трактори, а в наступному, 1959 році в господарстві працювало вже 6 тракторів, комбайн, 5 автомашин. Поліпшення обробітку землі сприяло різкому підвищенню врожайності: артіль зібрала по 16,7 цнт пшениці і по 20,8 цнт кукурудзи з гектара. Успішно розвивалось і тваринництво. З 1955 по 1959 рік поголів'я великої рогатої худоби зросло з 276 до 403, а свиней з 18 до 442 голів.

Дбаючи про розвиток рільництва і тваринництва, колгоспники розвивали також і допоміжні галузі артільного господарства. В умовах недостатньої кількості орної землі та низької її родючості це мало важливе значення для зайнятості колгоспників протягом усього року та збільшення грошових доходів артілі. Велику увагу звернуто було на розвиток деревообробного промислу на базі раціонального використання колгоспного лісу. До 1955 року колгосп в основному займався виробництвом лише дранки. Майже вся деревина продавалася колгоспам безлісих районів необробленою, а це потрібних прибутків артілі не давало. За ініціативою партійної організації з листопада 1955 року правління колгоспу почало інтенсивну переробку деревини. Для цього було організовано виробництво саней, ободів, пиломатеріалів тощо. Стимулом розвитку деревообробного промислу була видача працюючим 25 проц. прибутків від реалізації продукції. Через деякий час колгосп створив потрібні майстерні, оснастив їх сучасними деревообробними машинами та верстатами.

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1484, оп. 1, спр. 1, арк. 3; спр. 3, арк. 34; спр. 5, арк. 1; спр. 7, арк. 3; спр. 8, арк. 36.

В грудні 1958 року партійні збори артілі прийняли рішення про налагодження виробництва цегли і черепиці[1]. Було закуплено необхідне устаткування, і в 1959 році колгоспний цегельно-черепичний завод видав першу продукцію. Все це значно збільшило артільні прибутки. Уже в 1960 році від реалізації названої продукції до колгоспної каси надійшло понад 800 тис. крб. (в старому масштабі цін), артіль змогла перейти на гарантовану щомісячну грошову оплату праці.

Комуністи, яких у 1968 році налічувалося 53 чоловіка, очолюють у колгоспі найвідповідальніші ділянки роботи. Так, член КПРС І. І. Варус з 1955 року працює головою правління колгоспу. За високі показники в роботі та вміле керівництво він нагороджений орденом «Знак Пошани» і медаллю «За трудову відзнаку». Комуніст В. М. Петрюк працює агрономом колгоспу. За відмінну роботу його нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Комуніст І. К. Лашкиба керує рільничою бригадою, яка стала тут передовою. Член КПРС О. Я. Ісар очолює ланку по вирощуванню льону. Комуніст О. І. Гавриляк працює завідуючим фермою великої рогатої худоби. Сумлінною працею заслужили щиру повагу комуністи М. В. Трачук, В. Д. Попович, Т. І. Лаюк, П. М. Короп, М. П. Іванчук, В. А. Тріщук, П. С. Стратій та інші.

Великий вклад у розвиток колгоспного виробництва вносить комсомольська організація, яка об'єднує 108 юнаків і дівчат села.

Колгосп ім. В. І. Леніна на початок 1968 року виріс у високорозвинуте багатогалузеве господарство. Земельні угіддя його становлять 3077 га, в т. ч. орної землі — 728 га. Він має 8 тракторів, 11 автомашин, багато іншої техніки, потрібної для обробітку полів і механізації трудомістких процесів у тваринництві.

В господарській діяльності артілі провідна роль належить рільництву. В зв'язку з бідністю грунтів (лісові сіроземи, піщано-глинисті та дерново-середньопідзолисті) найбільш прибутковою культурою є льон. Вперше артіль посіяла цю культуру у 1957 році на площі 18 га. Наслідки були добрі. З того часу мигівчани з року в рік розширювали площу під льон, поліпшували агротехніку. В 1967 році на 94 га посіву артіль зібрала в середньому по 7,6 цнт волокна і по 3,5 цнт насіння з га, а ланка Д. Ф. Богданюк одержала волокна по 9,1 цнт з гектара.

Старанний обробіток полів, внесення органічних і мінеральних добрив, проведення вапнування дало змогу колгоспові на бідних грунтах збирати порівняно високі врожаї зернових культур. Так, у 1966 році озимої пшениці зібрано по 20,6 цнт з га. Третя рільнича бригада колгоспу, якою керує В. А. Тріщук, того року була учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

Важливою галуззю господарства стало тваринництво. Поголів'я великої рогатої худоби в 1967 році зросло до 713 голів. Виробництво м'яса на 100 га угідь, порівняно з 1959 роком, збільшилось у три рази. Підвищились і надої молока. Виросли кваліфіковані кадри тваринників. Доярка К. М. Петрюк нагороджена орденом «Знак Пошани», завідуючий фермою О. І. Гавриляк — медаллю «За трудову відзнаку».

В тваринницькому містечку знаходяться побудовані за типовими проектами корівник, п'ять телятників, три стайні та два кормоцехи. Переробка кормів, водопостачання тваринницьких приміщень, вивезення гною і деякі інші трудомісткі процеси в тваринництві механізовані. Механізація полегшила працю колгоспників, зробила її більш продуктивною.

Дальшого розвитку набули в артілі і допоміжні галузі господарства. Колгосп має тепер велику столярну майстерню, яка не тільки забезпечує потреби артільного господарства та всього села у таких виробах, як вікна, двері, парникові рами, а й виготовляє на замовлення різних організацій тару. Рентабельно працюють цегельно-черепичний завод та млин. Грошові доходи колгоспу в 1967 році становили 511.7 тис. карбованців.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1484, оп. 1, спр. 8, арк. 37; спр. 9, арк. 3—4; спр. 11, арк. 54.

Мигове поступово змінює своє обличчя. Сотні нових будинків виросли на його вулицях. Тут побудовано, зокрема, Будинок культури на 720 місць, середню школу на 600 місць, дитячий майданчик, медпункт, лазню, стадіон з футбольним полем і волейбольним майданчиком. За здійснення будівництва культурно-побутових об'єктів на кошти колгоспу рішенням Чернівецького облвиконкому від 27 жовтня 1967 року артілі ім. Леніна присуджено медаль ім. Т. Г. Шевченка.

Село Мигове. 1967 р.

Артіль подала значну допомогу своїм членам у спорудженні 300 нових житлових будинків. Правління виділяло забудовникам цеглу, черепицю, а також столярні вироби з колгоспних майстерень. Кращим трудівникам артілі надавалася грошова позичка з розстрочкою на п'ять—десять років.

Змінився і зовнішній вигляд сільських хат. Жителі відмовилися від використовуваних раніше будівельних матеріалів: дерева для зведення стін і соломи або дранки для покрівлі. Тепер вони будують хати на бетонному фундаменті, стіни викладають з цегли, покрівельним матеріалом стали: бляха, черепиця, шифер. Будинки здебільшого мають три-п'ять кімнат з меблями фабричного виробництва.

У них з'явилися різноманітні електроприлади, які полегшують працю домогосподарок: пральні машини, електропраски, електронасоси та інше.

В селі є 9 торговельних підприємств, у т. ч. 2 сільмаги та продовольчий магазин, 4 крамниці із змішаним асортиментом товарів, їдальня на 48 місць. Яскравим свідченням поліпшення матеріального добробуту мешканців є зростання їх купівельної спроможності. Лише за останнє десятиліття вони придбали 65 мотоциклів, 325 велосипедів, 82 телевізори, 390 радіоприймачів, 4 легкові автомашини, 371 швейну і 20 пральних машин. Якщо до встановлення Радянської влади жителі одягались у домотканий одяг та саморобне взуття, то тепер фабричні вироби стали надбанням кожної сім'ї.

Тут діють 3 медпункти, де працює 5 медичних працівників. Середню школу відвідують 617 учнів, їх навчають 42 вчителі, серед яких є справжні майстри своєї справи. Це Г. П. Муренко, Г. Й. Василіка, С. А. Гиренко та інші. При середній школі є консультаційний пункт Вижницької заочної середньої школи, де освіту здобуває близько 100 юнаків і дівчат, які з різних причин не змогли закінчити школу раніше. В селі є також і музична школа на 40 учнів. Систематично працюють гуртки політичної освіти та гуртки по вивченню передового досвіду в сільському господарстві. Різними видами навчання охоплено понад 300 чоловік дорослого населення.

Центром культурного життя став Будинок культури, при якому діють різні гуртки художньої самодіяльності, бібліотека, широкоекранна кіноустановка. Велику популярність серед односельчан має чотириголосий хор села, в якому бере участь понад 80 колгоспників, та оркестр народних інструментів. Славиться в районі Мигівський хореографічний колектив. До села часто приїжджають артисти Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської, Буковинського ансамблю пісні і танцю та інші мистецькі колективи.

Трудящих села обслуговують чотири бібліотеки, в яких налічується понад 18 тис. книг.

На 1 січня 1969 року в селі зареєстровано 675 радіоточок. Колгоспники регулярно (по вівторках і п'ятницях) слухають передачі місцевого радіомовлення, в програмі якого лекції, бесіди, колгоспні новини, концерти учасників художньої самодіяльності.

Міцно ввійшли в побут мешканців села нові обряди і свята, передусім — свято врожаю, випуск учнів середньої школи, вечори вшанування виробничників. На проводи майбутніх воїнів до лав Радянської Армії збираються всі жителі. Напутні слова виголошують батьки, дівчата-трудівниці, учасники Великої Вітчизняної війни. Призовники дають клятву високо нести звання радянського воїна, пильно охороняти кордони Батьківщини.

Натхненні рішеннями XXIII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, колгоспники Мигівської артілі ім. В. І. Леніна докладають багато зусиль, щоб добитися дострокового виконання п'ятирічного плану і забезпечити ще більший розквіт усіх галузей виробництва. Їм у цьому активно допомагають усі трудівники села.

К. Ф. ГЕРМАН, І. А. ГРИЦЕНКО,
І. М. РОМАНЮК

МІЛІЄВЕ

Мілієве — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Черемошу, за 12 км від м. Вижниці, на залізниці Чернівці—Вижниця. Населення — 1791 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Кибаки і Середній Майдан.

З заходу на схід Мілієве простягнулося на 5 км, а з півночі на південь, від Підлужного до Татаринської, — на 2 кілометри.

В урочищі Коритниця виявлено рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II-VI століття), а в урочищі Флондорівка — давньоруського селища XII—XIII століть.

Назва села, згідно переказів, походить від імені його засновника Міля (Омелька), який обрав для поселення місцевість над Черемошем, що привабила його не лише красою, а й зручністю розташування.

Перші документальні відомості про село належать до 1445 року. Із записів у галицьких судових актах від 1445, 1451, 1452 і 1457 років видно, що тоді Мілієве входило до складу Снятинської волості. В кінці XV століття за польсько-молдавською мирною угодою Мілієве разом з іншими селами над Черемошем перейшло від Польщі до Молдавського князівства. Тоді ж власником села став логофет І. Теутул. Його нащадки володіли Мілієвим аж до першої половини XVII століття, після чого воно перейшло до інших феодалів.

Міліївські селяни відробляли на користь феодала панщину та відбували грошові, натуральні і підводну повинності.

На становищі жителів села важко відбивалися польсько-молдавські та польсько-турецькі війни, які проходили на території Північної Буковини в XV—XVII століттях, а також часті спустошливі напади турків і татар. Ще й зараз частина села називається Татаринською, а шлях південніше Мілієвого — Турецьким.

На час захоплення Буковини Австрією в селі проживало 57 родин. Володіли ним поміщики Стурдза, Айвас, Флондор[1]. Селяни займалися в основному тваринництвом та лісним промислом. Проте, на відміну від інших лісисто-підгірних сіл Північної Буковини, в господарських заняттях міліївців значна роль належала також землеробству, адже міліївські землі були більш родючими і давали порівняно вищі врожаї. В 1-й половині XIX століття співвласниками села стали поміщики Т. Ро-

---

[1] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 4. Cernăuţi, 1938, стор. 190; Vol. 5. Cernăuţi, 1938, стор. 185.

машкан та Б. Вердіш. Селяни в цей час працювали на панщині по 3 дні щотижня влітку і по 2 дні — взимку, а також здавали поміщикам встановлену кількість курей, пряжі, горіхів[1].

Скарги свідчать, що феодальна експлуатація міліївських селян не обмежувалася цими «узаконеними» повинностями. 25 січня 1838 року селяни Д. Смук, В. Кисилиця, І. Швейко та інші (всього 12 підписів хрестиком) скаржилися цісареві, що поміщик В. Флондор накладає на них таку панщину, що їм не залишається часу обробляти свої поля та займатися господарством, що вони мусять цілий рік щоденно робити на пана, навіть у недільні і святкові дні, до того ж не лише господар двору, а й його дружина.

Поміщики жорстоко катували селян, часто без будь-якої провини. І. Рібей і Д. Смук скаржилися 5 квітня 1838 року Буковинському окружному управлінню, що сестра поміщика Флондора Ізабелла наказала економу покликати їх з панщини до себе і побити буками без всякої провини[2].

Змушені були міліївці відбувати повинності й сплачувати податки і на користь держави. Як і жителі інших сіл, вони до 1824 року з'являлися на т. зв. державну панщину по будівництву і ремонту шляхів. Лежала на їхніх плечах і рекрутська повинність, запроваджена австрійською владою на Буковині на початку 30-х років XIX століття. Служили в австрійській армії по 14 років (з 1845 року — по 8). Повсякденна муштра, приниження людської гідності, голод, відірваність від рідного краю і рідних, часті покарання шпіцрутенами — таким було життя австрійських солдатів. Щоб уникнути цього, юнаки призовного віку під час чергового рекрутського набору тікали з села. Тому урядовці намагалися проводити набори таємно. Робилося це в такий спосіб. У призначений день мандатор разом із своїми помічниками несподівано захоплювали хлопців, заздалегідь намічених для служби у війську, в'язали їх, заковували в кайдани і відправляли до окружних властей.

Австрійські окупанти використовували будь-яку нагоду для пограбування селян. Навіть за подачу скарг на панів трудящі повинні були платити, бо уряд вимагав, щоб ці скарги писалися на штемпельному папері, обкладеному спеціальним збором. Утиски і знущання, посилення феодально-кріпосницької експлуатації викликали різкі протести селян. На початку 1827 року міліївці виступили проти поміщика К. Айваса. 4 січня вони вчинили порубку поміщицького лісу. Коли поміщик спробував відібрати у селян нарубані дрова, то вони кілька разів побили лісничих, а ввечері і син поміщика «дістав топорищем по голові і був тяжко поранений»[3]. В 1838 році селяни Мілієвого відмовилися відбувати феодальні повинності. 15 березня 1839 року поміщиця І. Флондор заявила Буковинському окружному управлінню, що її піддані «цілий рік не хочуть нічого робити і панські поля залишаються не оброблені»[4].

Селяни Мілієвого взяли активну участь в антифеодальному русі під проводом Лук'яна Кобилиці. Вони перестали виконувати феодальні повинності, не визнавали розпоряджень влади, захоплювали поміщицькі землі. 7 листопада 1848 року до повсталих сіл Буковини був надісланий обласний комісар Сиржистий. Відвідавши Мілієве та інші села, Сиржистий повідомляв Буковинське окружне управління, що «громади, в яких нещодавно панували спокій і покірність, тепер були збунтовані» і що це «є наслідком вказівок, даних Кобилицею»[5].

Антикріпосницькі виступи змусили цісарський уряд провести селянську реформу. Як і всюди, в Мілієвому скасування панщинних та інших феодальних повинностей супроводжувалося жорстоким пограбуванням селян. За «звільнення»

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 2, спр. 13, арк. 61, 62.
[2] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 7203, арк. 1, 2.
[3] Там же, спр. 5003, арк. 1—3.
[4] Там же, спр. 7203, арк. 18—21.
[5] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 178, 179.

селянам доводилося платити величезний викуп Під час проведення реформи поміщики захоплювали селянські землі. 3 травня 1853 року міліївські селяни писали, що поміщик Б. Вердіш захопив у них лісові ділянки Перелісок та Медвежчик. І після скасування панщини поміщики продовжували чинити насильство над селянами. «Села тепер,— скаржилися 28 січня 1851 року селяни Мілієвого та інших сіл,— стогнуть більше під тягарами, ніж раніш. Пани знову заводять панщину і змушують виконувати її, спроваджують на нас і за наші гроші війська, грабують нас екзекуціями. Делегатів наших карають у кожному селі, б'ють і арештовують їх, грабують наше майно — не можна найти на панів ніякої справедливості і управи». В цій же скарзі селяни вимагали звільнення ув'язненого Лук'яна Кобилиці. Трохи згодом, 24 грудня 1852 року, міліївці скаржилися, що із-за важкого пригноблення поміщиками їм «нічого іншого не залишається, як разом з родинами покинути майно та добро і піти в жебраки»[1].

В селі зберігалося велике поміщицьке землеволодіння. В кінці XIX — на початку XX століття поміщикам Богусевичу і Флондору належало в Мілієвому 1071 га землі, в т. ч. 488 га орної, 317 га лісу, 126 га лук; понад 300 голів великої рогатої худоби. Міліївським поміщикам належало також 2 гуральні, де відходами виробництва відгодовувалося для продажу близько 150 волів щороку.

В той же час майже 600 селянських господарств мали лише 999 га землі, в т. ч. 642 га орної. У володінні селян було тільки 62 коней, 634 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 159 корів), 117 овець, 133 свиней.

Та й ця невелика кількість землі, робочої і продуктивної худоби розподілялася між селянськими дворами нерівномірно. Лише міліївському куркулеві М. Дутчаку в 1911 році належало 25,6 га землі, двоє коней, пара биків, три корови. В його господарстві близько 200 днів на рік працювали поденщики.

Непосильним тягарем на плечах міліївців лежала іпотечна заборгованість, яка становила на початку XX століття 59 468 крон і дорівнювала половині суми кадастрової вартості їх землі.

Про злидні і горе міліївських селян кінця XIX початку XX століття писав у автобіографії український радянський поет Дмитро Загул, який народився тут під убогою селянською стріхою: «Заробіток у пана-дідича не міг вистачати, а своєї землі — клаптик суглинку та супіску. Доводилося жати на панському лану за п'ятнадцятий сніп або працювати за 40 копійок з досвіта до ночі. Ми сліпли від голоду (така хвороба була у нас від недоїдання)»[2].

Надзвичайно важкі умови життя породжували масову еміграцію. На 15 вересня 1913 року з села емігрувало на американський континент 135 чоловік.

За переписом 1910 року, в Мілієвому жило 2567 чол., з них українців — 2158[3].

Майже до кінця XIX століття власті не приділяли ніякої уваги розвитку освіти. Школу відкрито лише в 1878 році. Вона знаходилась у звичайній селянській хаті. Більшість учнів, провчившись рік-два, кидали навчання і йшли в найми. За весь дорадянський час лише двом міліївцям пощастило закінчити гімназію.

В роки першої світової імперіалістичної війни Мілієве перебувало в зоні воєнних дій. Криваві бої та перехід села з рук у руки принесли нові страждання його мешканцям, а реквізиції та насильницьке вигнання чоловічого населення австро-угорськими військами в глибинні райони Австрії поставили селян у надзвичайно скрутне становище: вони майже повністю втратили робочу худобу й носівний матеріал, через що поля в значній мірі залишалися незасіяними. Гуральня була зруйнована. В селі лютували голод і епідемія висипного тифу.

В 1916 році Вижницький повіт удруге зайняли російські війська. Вони застали населення в стані повного розорення і злиднів. Російські окупаційні власті вимуше-

---

[1] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 255, 258.
[2] Дмитро Загул. Мотиви. Х., 1927, стор. 32.
[3] I. E. Toroutiu. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina Bucureşti, 1916, стор. 78.

ні були надавати йому продовольчу і медичну допомогу. Зокрема, хворі на висипний тиф міліївці були поміщені для лікування до Вижницького крайового шпиталю.

Розорення і злидні посилювали незадоволення братовбивчою війною. В селі загострювалися соціальні протиріччя. Після звістки про Велику Жовтневу соціалістичну революцію класова боротьба трудящих Мілієвого набирає активніших форм. У квітні 1918 року вони беруть участь у демонстрації і десятитисячному мітингу, що відбулись у Вижниці. Згодом селяни розпочинають ділити поміщицькі землі, ліси й пасовища[1]. Але здобути свободу сільським трударям в той час не вдалося. Цьому перешкодила окупація Буковини королівською Румунією.

Становище селян за королівської влади продовжувало залишатися важким. Найбільшим землевласником у селі була поміщиця О. Лисовецька-Богусевич, якій належало 350 га землі, спиртозавод і водяний млин. Великі земельні володіння мали також Г. Д. Більтнер (92 га) та С. І. Гогер (138 га).

Понад 100 га землі, два млини й значна кількість худоби належали восьми куркульським господарствам. Абсолютна більшість міліївців вела жалюгідне існування. В селі було 26 зовсім безземельних дворів, 304 двори володіли клаптиками землі до 0,5 га, 264 — до 2 га. 311 селян не мали корів, а 528 були безкінними[2]. Їх жорстоко визискували поміщики й куркулі. Наживалися на кривавій праці міліївців і власники крамниць, яких налічувалося 12 чоловік.

Економічне становище селян погіршувалося через важкий податковий гніт держави. Міліївців змушували сплачувати до 30 видів різних податків. В 1939 році, наприклад, з них було зібрано лише на армію 17 500 лей.

Окупанти зовсім не дбали про культурне і медичне обслуговування населення. Значна частина дітей залишалася поза школою, навчання в якій проводилося румунською мовою. В кінці 30-х років у Мілієвому було 147 неписьменних і 49 малописьменних. Як видно зі звіту міліївського примаря за 1939 рік, село не мало ні будинку культури, ні бібліотеки. Відсутній був також медичний пункт, хоч серед жителів села було багато хворих на туберкульоз. Зате в Мілієвому постійно перебувало 5 жандармів, утримувало яких місцеве населення[3].

Незважаючи на жорстокий режим, міліївці не припиняли боротьби за свої економічні й політичні права. Одним з найактивніших виступів був страйк сільськогосподарських робітників початку 30-х років. Колгоспник артілі «Радянська Буковина» В. П. Славнич розповідає, що страйк розпочався під час сезонних робіт у полі. Керівники його Ю. М. Маковійчук, В. М. Кузик та інші вертали селян з дороги на поле, роз'яснюючи: «До тих пір не виходьте на роботу, доки пан не збільшить плату». І на полі декілька днів не було жодної людини. Наляканий поміщик змушений був задовольнити вимоги селян.

Визвольною боротьбою сільських трударів керувала підпільна комуністична організація, на чолі якої стояв Микола Кузик. 31 травня 1933 року М. Кузик та інші комуністи були схоплені й засуджені до тривалого тюремного ув'язнення[4].

Великий вплив на мешканців села мали полум'яні вірші їх односельчанина — відомого радянського поета Дмитра Юрійовича Загула (1890—1938). Його вірш «Грими, грими, могутня пісня», покладений на музику композитором В. Верховинцем, в кінці 20-х і на початку 30-х років був однією з найпопулярніших пісень. Живучи на Радянській Україні, поет ніколи не забував своєї уярмленої Буковини, тієї землі, яка зростила його. Штучний кордон по Дністру не міг віддiлити поета від своїх братів і сестер, які несли «чужої держави іржаве ярмо».

[1] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 95.

[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 9, спр. 20, арк. 62, 63.

[3] Там же, ф. 13, оп. 1, спр. 245, арк. 4—9; спр. 216, арк. 2, 104—106; Чернівецький облдержархів, ф. 20, оп. 1, спр. 38, арк. 1, 2.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 1263, оп. 1, спр. 28, арк. 137; ф. 1254, оп. 1 спр. 31, арк. 219—247.

Відомий український радянський поет, уродженець с. Мілієвого Д. Ю. Загул.

Поет глибоко вірив, що настане час, коли Буковина возз'єднається з Радянською Україною, і закликав трудящих посилювати опір окупантам:

Тобі, нещасна, голота гола,
Не довго ждати ясних вогнів.
По наших горах, по наших долах
Горить ненависть, палає гнів.
За панські межі, за Збруч, за Дністер
До вас лунає мій братський клич!
Ловіть ознаки! Чекайте звісток!
Гартуйте зброю в бурхливу ніч! [1]

28 червня 1940 року прийшла жадана воля. Її принесли бійці Червоної Армії, палко зустрінуті трудящими. В економічному, політичному і культурному житті мілієвців відбулися корінні зміни.

Вже через тиждень в селі утворюється сільська Рада, яку очолив І. П. Шандро — колишній бідняк, активний учасник комуністичного підпілля. До складу сільської Ради ввійшли також М. І. Загул, К. Д. Загул та інші, всього 9 чоловік. Першим кроком сільради був розподіл між селянами поміщицької і куркульської землі, а також землі колишніх німецьких колоністів, які виїхали до Німеччини. Житлові і господарські будівлі цих садиб сільська Рада використала під культурно-громадські заклади та установи.

Власністю держави став спиртозавод, який раніше належав поміщикові. Підприємство, що тривалий час не працювало, було пущено в дію. В другому півріччі 1940 року на ньому вироблено 8 877 декалітрів високоякісного спирту, що становило 150 процентів планового завдання. Тут діяв також відгодівельний пункт, відкритий восени 1940 року Вижницькою районною конторою «Заготскот».

Під час проведення осінньої сівби 1940 року сільрада організувала 60 супряг. На початку березня наступного року бідняцькі господарства одержали від держави допомогу посівним матеріалом, а в травні того ж року — кредит для придбання корів. Поліпшенню добробуту міліївців сприяла державна грошова допомога, надана багатодітним сім'ям.

Налагодилось медичне обслуговування трудящих. Наприкінці літа в селі відкрито фельдшерський пункт і пологовий будинок. Уперше в своєму житті трударі Мілієвого одержали безплатне лікування.

Радянська влада проявила велику турботу й про задоволення культурних потреб міліївців. У селі відкрилася семирічна школа з українською мовою викладання, розпочалася робота по ліквідації неписьменності й малописьменності серед дорослого населення. Розгорнув роботу клуб, при якому було створено політосвітній, драматичний, хоровий і музичний гуртки, організовано читання лекцій, демонстрування кінофільмів та проведення вечорів художньої самодіяльності.

Зросла політична активність жителів села. Це яскраво проявилося в діяльності постійних комісій, створених при сільській Раді, в проведенні першої радянської виборчої кампанії, в наслідках голосування під час виборів до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР. 12 січня 1941 року всі 1273 виборці села з'явилися на виборчу дільницю і взяли участь у голосуванні. 1272 з них віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

В здійсненні перших заходів по соціалістичній перебудові села керівна роль належала партійно-кандидатській групі, створеній у Мілієвому в квітні 1941 року.

Діяльно готувалися міліївці й до організації колгоспу. 40 бідняків і середняків подали заяви про прийняття їх до сільськогосподарської артілі.

[1] Д. Загул. Вибране. К., 1961, стор. 147.

Та будівництво нового життя перервав напад фашистської Німеччини. 5 липня 1941 року німецько-румунські війська зайняли Мілієве. Ворог ліквідував соціальні і культурні здобутки, досягнуті міліївцями за рік існування Радянської влади. Румунська сигуранца та місцеві буржуазні націоналісти вчинили жорстоку розправу над непокірними жителями села. Було розстріляно 76 чоловік, 10 чоловік загнано на підневільні роботи до Німеччини. Багатьох міліївців, зокрема активістів О. Г. Палій, І. І. Ісака, А. Ремарського та інших, окупанти кинули до в'язниці.

Під час відступу в 1944 році фашисти забрали у селян 39 коней, 31 голову великої рогатої худоби, багато продовольства, знарядь праці та іншого майна. Матеріальні збитки, заподіяні окупантами громадянам Мілієвого, становили 210500 карбованців[1].

Криваві злочини вчинили в селі посібники окупантів, люті вороги українського народу — буржуазні націоналісти. Весною 1944 року, відчуваючи, що Червона Армія близько, вони серед ночі вдерлися до хати І. П. Шандра і почали знущатися з дітей та підлітків, особливо з його дочки Аннички, першої комсомолки села, яка недавно лише повернулася з концтабору. А потім ці кати з автоматів перестріляли всіх, хто був у хаті. Випадково залишився в живих наймолодший член сім'ї, малолітній Петро. Пізніше буржуазні націоналісти повісили Івана Дмитровича Палія — заступника голови сільської Ради. Знищуючи все, що створене людською працею, вони в грудні 1944 року спалили в селі спиртовий завод і багато будівель.

Жителі села не лише чинили впертий опір окупантам та націоналістам, а й брали участь у боях на фронтах Великої Вітчизняної війни. 92 чоловіка перебували у лавах Червоної Армії, 54 з них за мужність і хоробрість відзначені урядовими нагородами.

На площі у Мілієвому височить монумент, на якому викарбувані імена тих, хто віддав своє життя за свободу й незалежність нашої Батьківщини. Серед них є ім'я капітана Зоріна, працівника райвійськкомату, що поліг смертю хоробрих, захищаючи рубежі нашої Вітчизни.

25 березня 1944 року частини Червоної Армії визволили село від окупантів. Зразу ж відновила роботу сільська Рада. Селянам була повернута земля, яку відібрали в них під час окупації поміщики. Почали працювати медичні заклади, школа, бібліотека, на кутках створювалися групи по ліквідації неписьменності.

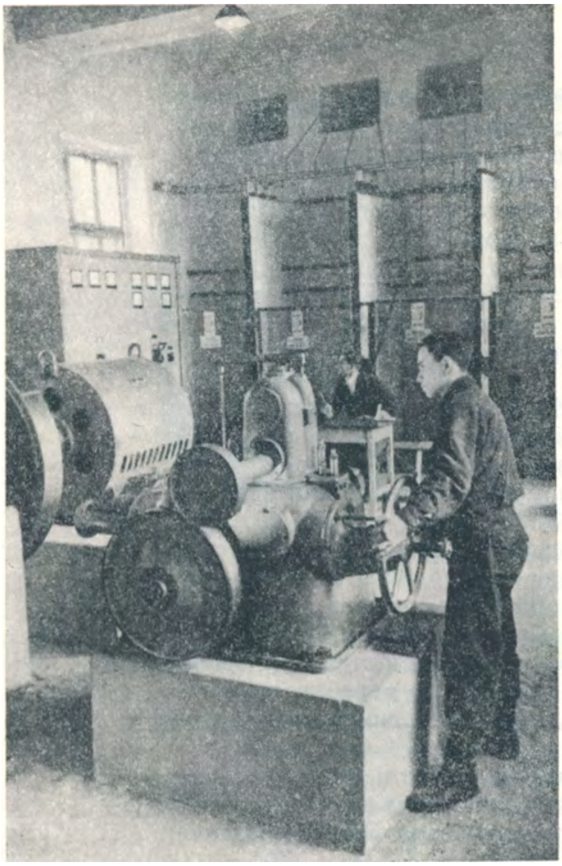
Партійні й радянські органи вели серед одноосібних селян широку роз'яснювальну роботу, спрямовану на розкриття переваг колективного господарства над індивідуальним, організовували екскурсії міліївців до колгоспів Кам'янець-Подільської області. Весною 1947 року в селі виникла ініціативна група по організації колгоспу. До складу цієї групи ввійшли М. Д. Татарин, К. К. Соколович, В. П. Славнич, Д. І. Олексюк та інші сільські активісти. 5 березня відбулися організаційні збори, на яких до колгоспу прийнято 26 осіб. Збори ухвалили назвати артіль «Радянською Буковиною», обрали правління на чолі з Д. І. Олексюком[2]. На 1 січня 1948 року в колгоспі вже нараховувалося 124 родини. Але господарство мало слабку економічну базу: 200 га землі (в т. ч. орної — 173 га), 45 коней, 2 корови, 20 овець і 20 свиней.

Подолати господарські труднощі колгоспникам допомогла держава. Рішенням Вижницького райвиконкому колгоспові було надано кредит. Члени артілі одержали зерно для посіву і вже в першу колгоспну весну змогли засіяти всі поля й зібрати непоганий урожай пшениці. МТС зорала і заборонувала 74,1 га колгоспної землі та обмолотила частину врожаю.

Успіхи членів артілі викликали люту ненависть українських буржуазних націоналістів. Темними ночами вони розвішували листівки, в яких погрожували колгоспникам убивствами і підпалами їхнього майна. Та ніякі погрози і терористичні

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2337, оп. 1, спр. 2, арк. 8, 10; спр. 7, арк. 23, 46, 47, 65.
[2] Там же, ф. Р—1587, оп. 1, спр. 2, арк. 1, 3, 5, 6, 7.

Машинний зал Міліївської електростанції. 1952 р.

акти бандерівських убивць не могли зупинити розвитку колгоспного життя. В 1949 році артіль об'єднувала вже 485 дворів. У наступному році колгосп «Радянська Буковина» об'єднався з колгоспом «30-річчя України» с. Кибаків. За укрупненою артіллю, що зберегла назву «Радянська Буковина», державним актом навічно закріплювалося 1 611 га землі, в т. ч. орної — 963 га. В 1952 році до колгоспу приєднано землі хутора Середнього Майдана.

З укрупненням артілі створювалися кращі умови для розвитку її господарства. В економічному зміцненні колгоспу велике значення мала постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів СРСР про пільги передгірським районам і про звільнення їх від хлібопоставок та поставок продуктів тваринництва на 3 роки, прийнята в червні 1952 року.

З року в рік колгосп міцнів організаційно, розвивалося його господарство. Зростання грошових доходів давало змогу здійснювати велике капітальне будівництво. В 1952 році артіль завершила спорудження гідроелектростанції на р. Черемоші потужністю 175 кіловат, 2 корівників, стайні, свинарника, птахоферми, 3 зерносховищ, 2 клунь, 3 критих токів.

Неухильно підвищувався культурний рівень сільських трударів. Міліївці поступово звільнялися від впливу церкви, тяглися до знань. В селі працювали гуртки політичної освіти, агротехнічного і зоотехнічного навчання. Пожвавилася робота клубу, в якому демонструвалися кінофільми, читалися лекції, працювали хоровий і драматичний гуртки. Швидко зростав книжковий фонд бібліотеки. В 1953 році він становив 5300 примірників книг політичної і художньої літератури. Послугами бібліотеки регулярно користувалося понад 400 читачів. Бібліотека організовувала читацькі конференції, літературні вечори.

В побут міліївців поступово входили нові радянські обряди. В 1951 році в селі вперше відзначався День урожаю. Підготовка до свята обговорювалася на відкритих партійних зборах, проходила під гаслом підведення підсумків наполегливої праці колгоспників за високі врожаї та за підвищення продуктивності тваринництва. В кожній ланці агітатори провели бесіди. Під час свята у Вижниці відкрилась районна сільськогосподарська виставка, де взяв участь і колгосп «Радянська Буковина». В колгоспному павільйоні були представлені експонати, діаграми, креслення, які розповідали про розвиток рільництва й тваринництва. На виставці побувало понад 400 колгоспників із Мілієвого. Вони ділилися своїм досвідом та запозичали досвід сусідніх артілей. Перед учасниками виставки виступали колективи художньої самодіяльності села.

В 1957 році міліївці урочисто відзначили 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Цей рік був ювелійним і в історії колгоспу «Радянська Буковина» — якраз виповнилось 10 років від дня його заснування. На відкритих партійних зборах, скликаних з цієї нагоди, комуністи і безпартійні колгоспники підводили підсумки десятилітнього господарювання. На цей час артіль виробила по 190 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь, надій молока на корову досяг 2000 кг. Колгоспники з повагою називали імена своїх кращих трудівників. Доярка

М. О. Олексюк надоїла від кожної корови по 2 643 кг молока (при зобов'язанні 2400 кг). Свинарка К. Г. Рижко добилася приросту живої ваги відгодівельної групи свиней по 600—700 грамів на добу. Добрих результатів домоглася друга рільнича бригада, яка виконала всі планові завдання. Ланки І. О. Палій і В. Т. Палій виростили по 39,9 цнт кукурудзи з га. Ланка І. О. Палій добилась найкращих результатів також по вирощуванню льону-довгунця. Вона зібрала з кожного гектара по 7,4 цнт насіння та по 10 цнт льоно-волокна.

Після реорганізації МТС колгосп закупив 5 тракторів, зернокомбайн та чимало іншої техніки.

Правління артілі та партійна організація головну увагу звертали на піднесення культури землеробства, на раціональне використання земельних угідь та підвищення їх продуктивності. Зокрема, артіль доклала багато зусиль до розкорчовування зарослих чагарниками і до осушення заболочених земель, що дало змогу довести площу орної землі в 1967 році до 1190 гектарів.

Впровадження сівозмін, застосування органічних і мінеральних добрив та поліпшення обробітку землі підвищувало врожайність колгоспних ланів, робило їх більш сталими й незалежними від примх природи. В першому році семирічки артіль зібрала по 18,1 цнт пшениці, 21,3 цнт ячменю та по 33,8 цнт кукурудзи з гектара.

Успішною була праця колгоспників і в розвитку громадського тваринництва. В 1962 році, наприклад, на кожні 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 297,1 цнт молока і по 73,4 цнт м'яса.

Ще більш високих рубежів у розвитку громадського господарства досягли міліївці в ювілейному 1967 році. Колгосп «Радянська Буковина» був визнаний найкращим господарством району. Його земельні угіддя становили 3 006 га. Він володів 10 тракторами, 8 вантажними автомашинами та великою кількістю іншої сільськогосподарської техніки. Висока технічна оснащеність господарства дала змогу запровадити широку механізацію трудомістких процесів та домогтись дальшого піднесення врожайності основних культур. Артіль зібрала по 22,8 цнт пшениці на кожному з 229 га, по 31,9 цнт озимого ячменю на кожному з 28 гектарів.

Із технічних культур провідною є льон-довгунець. Міліївські колгоспники щороку вирощують найкращі врожаї льону в області, мають найвищі прибутки від нього. В 1967 році вони одержали по 6 цнт насіння і по 9,9 цнт волокна з кожного гектара посіву. Від реалізації льону в артільну касу поступило 610,9 тис. крб. Це більше половини всіх грошових доходів артілі. Якість продукції міліївських льонарів — найвища на Радянській Буковині. За досягнуті успіхи у вирощуванні льону-довгунця в 1967 році колгосп «Радянська Буковина» став учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР. Артілі за добрі наслідки господарювання в галузі рослинництва було вручено також перехідний Червоний прапор райкому КП України та райвиконкому.

Колгосп «Радянська Буковина» досяг значних успіхів і в розвитку тваринництва. На території тваринницького містечка нині розташовані добре обладнані, побудовані за типовими проектами три корівники, чотири приміщення для телят, свинарник для відгодівлі свиней, кормокухня для свиней, два кормоцехи для великої рогатої худоби, дві стайні. На початку 1968 року тут нараховувалося великої рогатої худоби 1 025 голів, в т. ч. 281 корова. Тваринницької продукції вироблено: по 81,9 цнт м'яса та по 489,7 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь.

Міліївці дбають і про розвиток інших галузей виробництва. Колгосп має 53 га саду, город, парни-

Механізований обробіток посівів льону, с. Мілієве. 1968 р.

Ланкова льонарської ланки Герой Соціалістичної Праці К. К. Соколович. 1968 р.

кове господарство, лісопильню, водяний млин та цегельний завод. В 1967 році грошові доходи становили 1 064 тис. карбованців.

Успіхи в економічному розвитку «Радянської Буковини» — це результат наполегливої праці трудівників ланів і ферм. У колгоспі широко розгорнулося соціалістичне змагання за одержання звання колективу комуністичної праці. Вже в 1961 році передові ланки, які очолювали комуністи О. Д. Лоза і К. К. Соколович, першими завоювали це почесне звання. В 1963 році бригада Т. П. Загула також стала зватися колективом комуністичної праці.

Кращі люди села і колгоспу за свою самовіддану працю дістали високі урядові нагороди. Звання Героя Соціалістичної Праці удостоєна ланкова К. К. Соколович, два ордени Леніна прикрашають груди голови колгоспу П. І. Фоменка. Ланкова І. О. Палій теж нагороджена орденом Леніна. Бригадир Т. П. Загул одержав орден Трудового Червоного Прапора.

Досягнення артілі в розвитку громадського господарства та піднесенні матеріального добробуту і культурного рівня жителів села тісно пов'язані з організаційною і практичною діяльністю сільської партійної організації. Питання розвитку і зміцнення колгоспу, стан ідейно-виховної та культурно-масової роботи, перевірка виконання соціалістичних зобов'язань, робота комсомолу та інші важливі питання політичного і економічного характеру — в центрі повсякденної уваги 43 членів КПРС та 7 кандидатів у члени КПРС.

У здійсненні заходів, спрямованих на дальший розвиток народного господарства, поліпшення агітаційно-масової та культурно-освітньої роботи, активним помічником партійної організації є комсомольська, лави якої порівняно з 1949 роком зросли в чотири рази і налічують тепер 85 чоловік.

На території Мілієвого, крім колгоспу, є державне підприємство. Це консервний, соковий, безалкогольних напоїв, фруктовий та комбікормовий цехи Вижницького харчокомбінату, побудовані на базі колишнього спиртозаводу. Тут працює 72 робітники і службовці, переважно жителі села. В 1968 році харчокомбінат виробив на 397 тис. крб. варення, джемів, повидла, соків, безалкогольних напоїв, овочевих маринадів, сульфітованого фруктового пюре та інших видів продукції. Продукція комбінату використовується в Чернівецькій області, а також направляється в Дніпропетровськ, Чернігів, Львів, Івано-Франківськ і Коломию. Ведеться реконструкція підприємства. По закінченні цих робіт його потужність збільшиться вдвоє.

Одночасно із зміцненням громадського господарства артілі зростає й добробут міліївців. Близько 50 проц. доходів колгосп виділяє для оплати праці. В 1967 році, наприклад, зарплата колгоспників становила 521 913 крб. Понад 200 колгоспників одержують пенсії, багатодітним матерям держава видає грошову допомогу. Значні матеріальні вигоди мають жителі села від особистого господарства. В 1967 році в особистому користуванні міліївців було 649 голів великої рогатої худоби, 320 свиней, 116 бджолосімей.

Колгоспники Мілієвого користуються безплатним електроосвітленням. Не доводиться їм платити і за оранку городів та помел зерна. За рахунок артілі одержують вони туристські путівки та путівки до будинків відпочинку.

З кожним днем зростає забезпечення колгоспників предметами культурно-побутового призначення, одягом та взуттям. Звичайним явищем у господарствах міліївців стали легкові автомашини, велосипеди, телевізори, радіоприймачі, пральні та швейні машини.

В Мілієвому працює фельдшерсько-акушерський пункт. Діє у Мілієвому також зубопротезний кабінет, пологовий будинок, колгоспний профілакторій.

Восьмирічна школа села розташована в двох корпусах, один з яких збудовано в 1949 році. Її відвідують понад 300 учнів. Колектив учителів складається з 20 осіб. Працює також восьмирічна школа у с. Кибаках. Крім того, в Мілієвому є вечірня школа. Діти дошкільного віку виховуються в двох садках на 100 місць. У селі повністю ліквідована неписьменність серед дорослого населення.

На території Міліївської сільради працює 5 культурно-освітніх установ (два клуби і три сільські бібліотеки). В кінці 1966 року міліївці завершили будівництво двоповерхового Будинку культури на 700 місць. Він має великий зал для глядачів, режисерську кімнату, кіноапаратну, кімнати бойової і трудової слави, а також санітарно-освітньої роботи. Велика сцена зі змінною декорацією та сучасним освітленням дає можливість виступати не тільки самодіяльним, а й професіональним мистецьким колективам. Три кімнати займає бібліотека, яка налічує понад 10 тисяч томів. Послугами її користуються 1150 чоловік. Сільські активісти домоглися того, що книги увійшли в побут кожної сім'ї.

Ланкова колгоспу «Радянська Буковина» О. Лоза біля власної автомашини. 1965 р.

В двох кімнатах Будинку культури розмістився народний музей Мілієвого. Перший відділ його розповідає про минуле життя міліївців. Тут зібрано багато різноманітних речових пам'яток, схем та діаграм, фотографій. Знаряддя праці представлені кам'яними молотками й залізними плугами, предмети побуту — дерев'яними й фабричними виробами. Приковує увагу кожного відвідувача розмаїта колекція старовинного одягу: сардаки, киптарики, горбатки, сорочки, кожухи тощо.

Другий відділ присвячено досягненням народного господарства, кращим людям праці, новим рисам соціалістичного побуту.

Дбайливо зібрані експонати музею розповідають про учасників революційного руху та борців за нове життя. Є тут і портрети першого голови сільради І. П. Шандра та його родини, закатованих бандерівцями. Окреме місце відведено матеріалам, що висвітлюють життєвий і творчий шлях Дмитра Загула. Тут же — невеличка виставка робіт місцевого художника Д. М. Гаврилюка, серед яких виділяються майстерністю виконання й ніжною ліричністю картини «Річка Михідерка», «Буковинець», «Вечір», «Зима» та інші.

За роки Радянської влади змінився загальний вигляд села, поліпшилася його забудова. З допомогою державних кредитів та при підтримці колгоспу мешканці Підлужного кутка переселилися до центру села, і тепер їм не загрожують розливи Черемошу. Тільки за останні роки справили новосілля 62 колгоспні сім'ї, а всього з 1954 по 1968 рік збудовано 126 нових будинків. Коли дивишся на Мілієве згори, то легко помічаєш центральну вулицю обабіч шосе та розгалужені від неї бічні вулиці. Серед садів красуються різними відтінками фарб черепичні та залізні дахи чепурних синьо-голубих будинків колгоспників.

Нещодавно в селі побував французький громадянин Б. Реннерт. Він народився у Мілієвому і в 1927 році емігрував до Франції, тікаючи від злидарської долі. Оглядаючи село, Б. Реннерт був вражений тими величезними змінами, які відбулися тут за останні роки, й приємно задоволений достатками своїх односельчан.

Мілієве — це маленька частина нашої чудової Батьківщини, але й вона своєю працею вносить гідний вклад у велику справу побудови комуністичного суспільства.

О. Ю. БИКОВА, І. А. ГРИЦЕНКО, Л. М. ЧЕРНЕЦЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ВИЖНИЦЬКОГО РАЙОНУ

ВИЖЕ́НКА — село, центр сільської Ради. Розташована в Карпатах, по мальовничих берегах р. Виженки та її правої притоки Малої Виженки, за 3 км на південь від Вижниці. Населення — 1210 чоловік.

В селі знаходиться центральна садиба колгоспу ім. 40-річчя КП України, організованого в 1950 році. За ним закріплено 1 318 га землі, в т. ч. орної — 27 га, лісу — 620 га. Основний напрям господарства — тваринницький. На фермі налічується 320 голів великої рогатої худоби та 600 овець. Підсобна галузь — лісопереробка. Щороку колгосп переробляє до 1 300 куб. метрів ділової деревини.

Населення обслуговують 3 магазини продовольчих і промислових товарів, кафе «Карпати». В селі є фельдшерсько-акушерський пункт та пологовий будинок.

Природничо-кліматичні умови сприятливі для лікування та відпочинку трудящих. В 1940 році тут відкрито перший на Північній Буковині тубсанаторій, в 1947 році — будинок відпочинку ВЦРПС «Зелені пагорби», де щомісячно відпочиває в середньому по 350 чоловік. У 1965 році введено у дію спеціальний павільйон для оздоровлення колгоспників. Поблизу села є залізосульфітні води, які використовуються для лікування недокрів'я і загального занепаду сил.

Активна учасниця комуністичного підпілля с. Виженки М. Клим. У 1944 році вбита бандерівцями.

Виженка має восьмирічну школу та заочний консультпункт, 4 бібліотеки, 3 клуби з стаціонарними кіноустановками, Будинок атеїста. 114 жителів села за післявоєнний період справили новосілля.

Село вперше згадується у XVIII столітті (спочатку як Верхня Вижниця, потім як Виженка). За переказами, саме тут, при злитті річок Лісківця з Виженкою, зупинено просування татарських орд в Карпати. На цьому місці стоїть дерев'яна Іванівська церква, збудована в 1792 році (архітектурна пам'ятка, що знаходиться під охороною держави).

На каплиці, що біля церкви, зберігся напис, в якому розповідається про феодально-кріпосницький гніт.

Каплиця з написом про обов'язки кріпаків, с. Виженка. 1964 р.

У верхів'ях Лісківця, на горі Берізці, є печера, яку називають Довбушевою. Згідно з переказами, вона з'єднується з галицьким берегом підземним ходом, через який рятувались опришки Довбуша, коли потрапляли у скрутне становище.

У 1928 році в селі виник підпільний комуністичний осередок. Румунська сигуранца викрила підпільників і кинула в 1933 році керівників осередку — М. Ф. Клим, Н. А. Клима, М. Граба до бухарестської в'язниці на 3 роки.

Первинна організація ВКП(б) створена в 1948 році, комсомольська — в 1949 році.

Від рук буржуазно-націоналістичної банди в 1944—1947 рр. загинуло 8 активістів села, в т. ч. перші комуністи-підпільники М. Ф. Клим, Н. А. Клим, перший голова сільської Ради Ф. Ф. Клим. На братській могилі загиблих споруджено пам'ятник-обеліск, а бюст М. Ф. Клим встановлено біля підніжжя пам'ятника Свободи в Бухаресті.

Наприкінці XIX та на початку XX століття Виженку відвідали видатні діячі української культури Юрій Федькович, Ольга Кобилянська, Леся Українка, Іван Франко, Василь Стефаник, Марко Черемшина.

В селі народився 17 лютого 1902 року О. Є. Шевчукевич — український радянський скульптор. Тут живе і працює відома вишивальниця П. Ф. Клим, з 1960 року заслужений майстер народної творчості УРСР. В 1967 році їй присвоєно звання лауреата республіканського конкурсу самодіяльного мистецтва, присвяченого 50-річчю Великого Жовтня, та вручено диплом першого ступеня і золоту медаль.

Житель села П. С. Тихонов за героїзм на фронтах Великої Вітчизняної війни нагороджений кількома орденами та медалями Союзу РСР. Як командир партизанського загону, що діяв на території Чехословаччини, він удостоєний звання почесного громадянина Чехословаччини, а також вищих військових орденів — «За боротьбу з фашизмом» і «Ордена партизана Чехословаччини» 1-го ступеня.

Заслужений майстер народної творчості, уродженка с. Виженки П. Клим. 1966 р.

Виженка має чудові народно-пісенні традиції. Від І. Клима, О. Барабольчука та інших записано чимало переказів і пісень, значна частина яких народилася у самій Виженці. Зразу ж після визволення Буковини багато нових співанок склала селянка С. Костецька. У повоєнний час набули поширення коломийки М. Гудими, що відома також як вишивальниця. Її роботи не раз експонувалися на республіканських виставках.

ДОЛІ́ШНІЙ ШЕ́ПІТ (до 1963 р.— Шепіт) — село, центр сільської Ради. Розташований в Карпатах, на березі річки Сірету, за 30 км на захід від Вижниці. Населення — 1268 чоловік.

Сільраді підпорядковані села Лекечі, Лопушна, Фальків.

У Долішньому Шепоті міститься колгосп ім. XX партз'їзду. За колгоспом закріплено 2147 га землі, в т. ч. орної — 132, сіножатей — 641, пасовищ — 308, лісу — 765 га. Виробничий напрям господарства — тваринницький. Допоміжною галуззю є переробка деревини. Колгосп у 1955—1956 рр. був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і нагороджений дипломами і грамотами, а також премійований 2 автомашинами та радіовузлом.

У 1945 році в селі організовано Шепітський лісопункт — високомеханізоване підприємство по заготівлі та вирощуванню лісу, на якому працює 420 робітників.

За післявоєнні роки жителі села збудували 108 житлових будинків, крім того, поблизу виросло селище лісорубів. У Долішньому Шепоті є 2 їдальні, 3 магазини, працюють філія Вижницького побуткомбінату, пекарня, 2 лазні, пошта, медичний і аптекарський пункти, пологовий будинок, зуболікарський кабінет, 2 дитячі садки. Школа в селі — восьмирічна. клубів — 2, бібліотек — 2.

Вперше село Шепіт згадується в документах XVIII століття. У 1918 році під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції мешканці села почали захоплювати землі барона Василька.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 39 жителів, з яких 18 чоловік відзначено урядовими нагородами. Партійну організацію створено в 1953 році, комсомольську — в 1945 році.

В селі Лопушна знаходиться форелевий інкубаторій Чернівецького державного університету, який веде науково-дослідну роботу по темі «Біологічні основи освоєння і збагачення рибних багатств Карпат і Прикарпаття». Щороку в гірські річки Буковини він випускає від 30 до 60 тис. мальків форелі.

ЗАМО́СТЯ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 26 км на південний схід від райцентру, на правому березі річки Бережниці (притока р. Черемошу). Біля села проходить залізниця і шосейна дорога Вижниця—Чернівці. Населення — 2 321 чоловік.

Сільраді підпорядковане село Слобода-Банилів.

В Замості знаходиться колгосп «Перше травня», за яким закріплено 2639 га землі, в т. ч. орної — 1 197, саду — 136, лісу — 543 га. Основний напрям господарства — зерно-тваринницький.

За післявоєнні роки колгоспники звели 312 житлових будинків. Населення обслуговують два продовольчі і один промтоварний магазини, їдальня, чайна, шевська і швейна майстерні, пошта, ощадна каса. У Замості є фельдшерсько-акушерський пункт,пологовий будинок, колгоспний профілакторій, дитячі ясла і садок, дві бібліотеки, клуб. Освіту діти колгоспників здобувають у восьмирічній і середній вечірній школах.

Село вперше згадується в польській грамоті 13 грудня 1433 року. Його назва пішла від якогось давнього моста через Черемош (село в той час було замостям для жителів галицького берега Черемошу).

Під час археологічних розкопок на південь від села, в урочищі Березняк, виявлено пізньопалеолітичну стоянку; недалеко від центру села, на правому березі річки Бережниці,— залишки давньоруського поселення XII—XIII століть.

За виявлений героїзм і мужність в боях проти німецько-фашистських загарбників в 1941—45 рр. 85 жителів Замостя нагороджено орденами і медалями. Односельчанам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук бандерівців, в селі споруджено пам'ятник-обеліск.

КАРАПЧІ́В — село, центр сільської Ради. Розташований за 44 км на південний схід від райцентру. До найближчої залізничної станції Вашківці — 9 км. Через село протікає річка Глибочок, права притока р. Черемошу. Населення — 2 528 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бабине і Вали.

У Карапчеві з 1948 року існує колгосп «Червоний прапор». Напрям його господарства — зерно-льонарсько-тваринницький. За артіллю закріплено 4281 га землі, в т. ч. 1189 га орної і 1288 га лісу. Умови для землеробства в колгоспі несприятливі: грунти неякісні, кислі; підземні води знаходяться близько від поверхні; місцевість дуже пересічена; орні ділянки розкидані в 1088 місцях.

На території села розташоване господарство Чернівецької обласної дослідної сільськогосподарської станції, якій виділено 909 га землі, в т. ч. орної — 676 га. Напрям господарства — насінницький.

За роки Радянської влади колгоспниками побудовано 440 будинків. Село має 5 магазинів, їдальню, лазню, комбінат побутового обслуговування, відділення зв'язку, ощадну касу, зуболікарський кабінет, пологовий будинок, медпункт. В селі є 2 середні школи (масова і вечірня), 3 бібліотеки, клуб і Будинок культури. На честь 50-річчя Великого Жовтня в Карапчеві відкрито народний музей та кімнату бойової слави.

Партійна організація в селі створена в 1948 році, комсомольська — в 1940 році.

У 1848 році селяни Карапчева відмовились відбувати панщину, а в 1905 році, озброївшись косами, серпами і ціпами, виступили проти поміщика.

Односельчанам, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук бандерівців, карапчівці спорудили пам'ятник-обеліск.

У селі є пам'ятка природи, яка охороняється державою,— шкільний парк (площа 2 га).

В урочищі Криничках виявлено залишки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.), а в урочищі Городку — дерев'яно-земляного укріплення XIV—XV століть, яке в російських джерелах відоме під назвою Городок на Черемоші, а в молдавських — Хмелів.

КОРИ́ТНЕ (до 1946 р.— Велавче) — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Черемошу, у розвилці її приток Бережниці і Бережонки, за 27 км від райцентру. З півдня село оточують передгір'я Карпат. До найближчої залізничної станції Банилів — 5 км. Населення — 2562 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Бережонка.

В 1948 році в Коритному організувався колгосп ім. В. І. Леніна, нині «Пам'ять Ілліча». Це — багатогалузеве господарство тваринницького напрямку. Спеціалізується воно на виробництві яловичини, в рільництві — переважає льонарство.

Земельний фонд артілі — 2880 га, з них орної землі — 1164 га, саду — 126 га, лісу — 803 га. За роки існування колгоспу проведено осушення надмірно зволожених земель на площі 333 га.

В повоєнний час 270 колгоспників справили новосілля. Населення обслуговують новий універмаг, продмаг, госпмаг, буфет, їдальня, шевська і швейна майстерні, пошта, ощадна каса, фельдшерсько-акушерський пункт. У Коритному є 3 школи (середня, восьмирічна й початкова), 2 бібліотеки, Будинок культури, 4 дитячі ясла.

Село вперше згадується в документі 13 грудня 1433 року під назвою Велавче. На території Коритного та його околиць (Золота балка) виявлені поселення трипільської культури та доби раннього заліза.

В 1848 році у відповідь на заклик Лук'яна Кобилиці в селі відбулося повстання. В 80-х роках XIX століття у Велавчому перебував український письменник Ю. Федькович. 1914 року жителі села повстали проти місцевого поміщика.

В 30-х роках у селі діяла підпільна організація Компартії Румунії. Одним з її керівників був Андрій Мигуца. Місцева організація ВКП(б) в селі створена в 1947 році, комсомольська — в 1948 році.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 43 жителі села. Воїнам-односельчанам, що загинули в боротьбі з окупантами, в день 20-річчя Перемоги над фашистською Німеччиною відкрито пам'ятник. У 1959 році споруджено пам'ятник і першим комсомольцям, яких замучили бандерівці.

ЛУ́КІВЦІ (до 1960 р. ділились на Луко́вець Горі́шній та Луко́вець Долі́шній) — село, центр сільської Ради. Розташовані в передгір'ях Карпат, вздовж річки Сірету, за 22 км на північний захід від районного центру. Через село проходить залізниця Чернівці—Берегомет і автодорога Чернівці—Вижниця. Населення — 2756 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вахнівці, Вовчинець, Липовани і Майдан.

За місцевим колгоспом «Росія» закріплено 5972 га землі, в т. ч. орної — 1800 га, лісу — 1390 га.

За роки Радянської влади побудовано 317 нових будинків, універмаг, 2 їдальні, павільйон побутового обслуговування, перукарню, амбулаторію, зуболікарський кабінет, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, аптеку, пологовий будинок, дитячі ясла і садок.

У Луківцях працюють 2 школи (середня і восьмирічна), 2 бібліотеки, 2 клуби.

Назва села походить від слова «луг». Воно згадується вперше в грамоті від 16 лютого 1428 року.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 122 жителі села. За мужність і відвагу, виявлені в боях з окупантами, 96 чоловік нагороджені орденами і медалями.

Воїнам, які загинули в боротьбі з фашистами, та активістам села, підло вбитим бандерівцями, в Луківцях споруджено пам'ятник-обеліск. Партійна організація створена в 1947 році.

ЧЕРЕ́ШЕНЬКА — село, центр сільської Ради. Розташована в передгір'ях Карпат, вздовж річки Махідрі (притока р. Сірету), за 9 км на південь від Вижниці. Через село проходить шосейна дорога Вижниця — Сторожинець. Населення — 948 чоловік. Сільраді підпорядковане село Багна.

За місцевим колгоспом «Радянська Україна» закріплено 2887 га землі, в т. ч. орної — 1059 га, пасовищ — 560 га, сіножатей — 487 га.

Виробничий напрям господарства — льонарсько-тваринницький. Вирощуються культури: льон, люпин, картопля. На фермах артілі знаходиться 669 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 201 корова), 409 овець.

За повоєнні роки в селі побудовано 137 будинків, 2 корпуси восьмирічної школи. В Черешенці є 2 бібліотеки, клуб; працюють медичний пункт, пологовий будинок, 3 магазини, їдальня.

Партійна організація в селі створена в 1951 році, комсомольська — в 1940 році.

В селі споруджено обеліск воїнам-односельчанам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та громадянам села, замученим бандерівцями.

В Черешеньці живе й працює народний майстер художньої обробки дерева К. Товарницький. Його роботи експонувались на республіканських та обласних виставках.

ЧОРНОГУ́ЗИ — село, центр сільської Ради. Розташовані в передгір'ях Карпат, на правому березі річки Черемошу, за 3 км від районного центру та 70 км від м. Чернівців. У 1954 році до Чорногузів приєднаний хутір Діброва, що належав раніше селу Іспасу. Населення — 2165 чоловік.

За колгоспом «Зоря комунізму», що виник у квітні 1947 року, закріплено 1739 га земельних угідь, в т. ч. 588 га орної землі, 102 га сіножатей, 377 га пасовищ, 101 га садів. Основний напрям господарства — льонарсько-тваринницький.

За повоєнні роки в Чорногузах відкрито 3 крамниці, майстерню пошиву верхнього одягу, фельдшерсько-акушерський пункт. В селі працюють 2 школи, дитсадок, дитясла, клуб, бібліотека.

Вперше в письмових пам'ятках село згадується у XVIII столітті.

Чорногузівці брали участь в повстанському русі під проводом Лук'яна Кобилиці. 16 листопада 1848 року в урочищі Гледів, поблизу Чорногузів, Кобилиця скликав народне віче, на яке зібралося близько 2600 чоловік. Звертаючись до присутніх, народний ватажок радив: «Ви можете обирати нових війтів громад, якщо вашими незадоволені, й вибирайте таких, які не йдуть рука в руку з панами».

В 1867 році поміщики Айваси з допомогою підставних свідків та підробки підписів представників громади привласнили всі чорногузівські ліси. У відповідь на це жителі села наступного

Члени підпільної комуністичної організації с. Чорногузів Т. І. Григоряк та О. Ф. Матійчук. 1931 р.

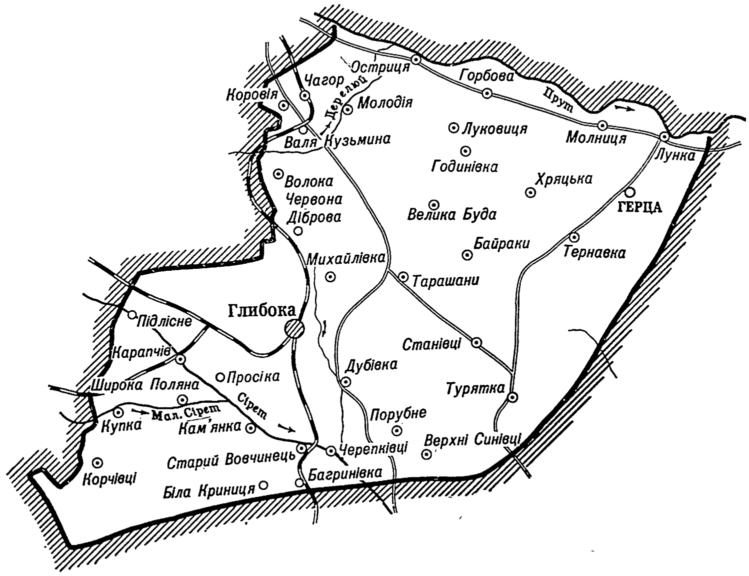
року розпочали масову порубку поміщицького лісу, а жандармський наряд, що в кінці грудня прибув у Чорногузи, закидали камінням.

Весною 1918 року близько 150 чорногузівських селян взяли участь у демонстрації, організованій у м. Вижниці.

У 1931 році в Чорногузах відбулася підпільна конференція, яка обрала Вижницький райком Компартії Румунії, а в 1935 році була створена підпільна кадрова школа, де вивчались твори основоположників марксизму-ленінізму, резолюції конгресів Комінтерну та з'їздів ВКП(б).

У Великій Вітчизняній війні взяло участь 75 мешканців села, 27 з яких загинули. На честь 25-річчя возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною чорногузівці спорудили пам'ятник-обеліск, на мармуровій плиті якого викарбувано імена воїнів-односельчан, що віддали життя за свободу й незалежність Радянської Вітчизни. Сільська організація ВКП(б) у Чорногузах створена в 1947 році.

ГЛИБОЦЬКИЙ РАЙОН

ГЛИБО́КА

Глибока (в 1919—1940 рр.— Адинката) — селище міського типу (з 1956 р.), центр Глибоцького району. Розташована в південно-західній частині області, за 30 км від Чернівців. Через селище проходять залізниця Чернівці — Бухарест та вітки на Сторожинець і Красноїльськ. Залізнична станція — Глибока-Буковинська. Пролягають також і важливі шосейні шляхи Чернівці — Порубне, Вижниця — Порубне та Глибока — Герца. Населення — 7317 чоловік. Селищній Раді підпорядковане с. Димка.

Назва селища походить від місця розташування — глибокої низовини[1]. Територію його заселено здавна. На високому мисі в урочищі Замчище досліджено рештки глинобитних жител поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.). В добу раннього заліза (VIII—VII століття до н. е.) на мисі існувало городище з трьома лініями валів та ровів, яке було заселено й в слов'янські часи. В урочищі Словачині виявлено наземні та напівземлянкові житла на слов'янському поселенні культури карпатських курганів (III—VI століття н. е.). За 1 км від нього — курганний могильник цієї ж культури.

За літописними даними, в долині, де тепер розташоване селище, на Чорній Поляні в 1359 році молдавське військо здобуло перемогу над поляками. У письмових документах Глибока згадується 1438 року як запустіла місцевість на Чорній Поляні, того ж року воєвода Ілля наділив придворного, суддю Петра Гудика цією ділянкою землі[2]. Напевне тоді і виникло село.

В літописах згадується про те, що в 1490 році церква Глибокої увійшла в підлеглість Радівецькій єпархії. В 1491 році молдавський господар Стефан III своєю грамотою ствердив передачу с. Глибокої придворному Юдці.

[1] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 33.

[2] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 1. Cernăuţi, 1933, стор. 118—120.

У 1497 році на Чорній Поляні Стефан III розбив військо польського короля Альбрехта[1]. Існує легенда, що після перемоги над поляками він велів запрягти в плуги 20 тис. полонених, виорати місцевість, де пролилося найбільше крові, та посадити дубовий ліс, який з того часу і називається Червоною Дібровою.

Пам'ятник В. І. Леніну в Глибокій. 1967 р.

Глибока з своїми землями і угіддями протягом довгого часу була власністю феодалів і монастирів, а населення перебувало в особистій залежності від них. Феодальний гніт посилювався національним поневоленням.

Про багаторічну боротьбу проти турецького гніту в народі існує чимало переказів. В одному з них розповідається, що в 1621 році козацький загін, очолений Миколою Мельником, разом з селянами Глибокої довгий час захищав Замчище від турків. Пізніше їм удалося вийти з нерівного бою без особливих втрат.

На час захоплення Буковини Австрією, в 1774 році в Глибокій проживало близько 30 сімей[2]. Село, як і раніше, часто перепродувалося поміщиками. Селяни ж при цьому залишалися в особистій залежності від панів, відробляли на їх користь панщину та інші феодальні повинності. Зокрема, в 1782 році кожний селянин мусив здати протягом року десяту частину врожаю, одну курку, міток пряжі та відробити 34 дні панщини. Кріпаки зобов'язані були також збирати для поміщика сіно, своїм тяглом орати землю, по одному дню весною і восени відробляти кіньми на різних роботах, ремонтувати панські будівлі, привозити врожай з панського поля[3]. Щоб виконати всі ці повинності, селянам фактично треба було працювати не 34 дні, а майже втроє більше.

У 1812 році власник Глибокої здав село в оренду Івоніці Вітану, який примушував селян виконувати надмірну панщину, бив їх, загарбав 12 фальч орної землі і 10 пражин общинних пасовиськ[4]. 1814 року за відмовлення виконувати додаткову панщину на молотьбі були жорстоко побиті 11 селян. Тоді втекло до Молдавії 18 сімей. За даними подвірних книг, у 1815 році в Глибокій був 131 двір, з них 13 дворів пустувало, бо господарі залишили село через непосильні побори та утиски[5].

У 1834 році з 110 селянських господарств 41 мало від 9 до 15 фальч землі, 20 — від 5 до 9, 22 — від 1 до 5 і 27 господарств халупників мали менше, ніж по 1 фальчі землі[6]. Із загальної площі землі общинного користування третина була під луками та пасовиськами, якими ще з 1786 року селяни користувалися спільно з поміщиком. Проте поміщики завжди намагалися привласнити ці землі. Наприклад, у 1823 році поміщик Михайло фон Туркул привласнив їх, хоч судові та адміністративні органи формально визнали належність цих земель сільській общині і зобов'язували його повернути їх селянам. Господар маєтку 1840 року захопив, а в 1856 році разом з ма-

[1] C. Kozak und E. Fischer. Heimatskunde der Bukowina. Czernowitz, 1900, стор. 69.
[2] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 33.
[3] N. Grămadă. Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848. Cernăuţi, 1934, стор. 83.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1017, арк. 41.
[5] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 3054, арк. 90.
[6] Там же, оп. 2, спр. 2006, арк. 5.

етком продав і селянські землі[1]. Незважаючи на скарги і протести селян, новий власник здав ці землі в оренду німецьким колоністам.

Зневірившись у можливості повернути загарбані землі за допомогою урядових органів, селяни самовільно повернули їх для випасу худоби. Крайове управління розцінило цей вчинок як бунтарський, і на вимогу поміщика в Глибоку прибули солдати і офіцери, які суворо розправилися з селянами і повернули землю поміщикові. Обурливість і облудність цього вчинку властей, ще й в тому, що на селян поклали витрати на утримання карателів.

Не допомогла селянам і їхня скарга імператорові Францу-Йосифу II (13 серпня 1862 року)[2]. Землемір, який прибув у село, щоб розмежувати селянські і поміщицькі землі, поділив їх так, що селяни остаточно позбавились права на пасовиська, за які вони боролись протягом майже 50 років. Щоб надати цьому акту вигляду законності, крайова рада зобов'язала поміщика дати за захоплені селянські землі жалюгідний викуп[3].

Після реформи 1848 року селяни Глибокої змушені були викупити не тільки свої феодальні повинності, а й 3138 йохів насовиськ та лісів[4], які поміщики оголосили своєю власністю на тій підставі, що в законі йшлося тільки про орні землі. Викупні платежі важким тягарем лягли на селянство, що викликало масові заворушення. Щоб їх придушити, уряд знову послав у Глибоку війська, які протягом 6 місяців розправлялися з селянами, перебуваючи на їх утриманні.

В газетах того часу є немало оголошень про продаж з молотка селянських господарств за несплату викупних платежів і податків. 6 червня 1869 року було розпродано майно селянина Глибокої Івана Гайдука, а 26 червня того ж року — Миколи Букатара та багатьох інших[5].

Більша частина землі залишилась в руках поміщиків. Якщо в 1890 році на 860 селянських дворів села припадало 1494 га землі, то на поміщицькі господарства — 2243 га. В середньому на селянський двір приходилося всього 1,7 га землі. Викупних платежів селянське господарство сплачувало пересічно 140 крон на рік. За селянські кошти утримувалися церква і школа. Щоб як-небудь прожити, селяни змушені були йти на заробітки до поміщиків і куркулів, найматись за дуже низьку плату (від 80 до 100 крон на рік)[6].

З ліквідацією феодально-кріпосницьких відносин створилися умови для більш швидкого розвитку капіталізму. Цьому сприяла й наявність дешевих робочих рук. У 1857 році в Глибокій збудовано спиртовий завод, що належав місцевому поміщикові[7].

Австрійський уряд провадив політику німецької колонізації Буковини, він надавав переселенцям кращі землі та різні пільги. Перші німецькі колоністи з'явилися в Глибокій у 1857 році.

В 1869 році почалося будівництво залізниці Чернівці — Вадул-Сірет — Сучава, яка пройшла через Глибоку. Від Глибокої відійшли вітки на Чудей і Берегомет. Активізувалися економічні зв'язки, чому сприяли також недільні ярмарки, що почали проводитися в Глибокій з 1887 року. Торгували хлібом, овочами, сільськогосподарським інвентарем та знаряддям праці, кустарними виробами. На початку 1900 року в селі було 47 ремісників і 43 торговці. З розвитком промислових, ремісничих та кустарних підприємств зростало число робітників. В Глибокій найбільше найманих робітників працювало в поміщика Скабинецького та колоніста Мора.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1017, арк. 109.
[2] Там же, спр. 1018, арк. 107—110.
[3] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1018, арк. 115—117, 145—147.
[4] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 4058, арк. 4.
[5] Газ. «Czernowitzer Zeitung» № 87 і 98, червень 1869 р.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 19106, арк. 12; спр. 14711, арк. 3.
[7] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 74, 67, арк. 1

В 1909 році 42 проц. господарів, які мали до 4 моргів землі, змушені були шукати заробітків. Але попит на робочу силу відставав від потреби селян у заробітках. Тому значна їх частина змушена була задовольнятися сезонними заробітками або працювати на збиранні врожаю у поміщика за десятий, дванадцятий сніп[1]. Постійний робітник фільварку не міг заробити більше 1 крони в день, жив як і за панщини, духом якої були пройняті поміщики. Кореспондент газети «Хлібороб» з Глибокої писав, що «господарства німців та румун ідуть вгору, як на крилах, а господарства українців, яких була більшість, мають значно гірші грунти, вони дають погані врожаї, особливо в долині Сірету»[2].

В 1910 році в Глибокій було 5549 чол. населення, з них українців — 3400, поляків — 641, румунів — 601, німців — 485, євреїв — 401, інших національностей — 21 чоловік[3].

Злидні гнали збіднілих і безправних селян у далекі краї. В пошуках шматка хліба тільки протягом 1913 року з Глибокої емігрувало до Канади 193 особи[4].

Австро-угорські власті наполегливо проводили політику онімечення та національного пригнічення населення. В цьому їм допомагали українські буржуазні націоналісти. В усіх ритуалах і святах, що кожного року влаштовувалися націоналістичним товариством «Січ», яскраво виявлялося намагання буржуазних націоналістів відвернути увагу селян від болючих економічних та соціальних питань, спрямувати їх інтерес до ілюзорного минулого, посіяти національну ворожнечу. В газеті «Народний голос» від 21 липня 1910 року про це писалося цілком відверто.

Глибоцька школа була в занедбаному стані. В 1910 році мешканці села звернулися до інспектора шкіл Сторожинецького повіту з протестом, що школі не приділяється будь-якої уваги, що вони онімечуються або румунізуються, бо вчителями працюють люди, які вороже ставляться до українського народу і не знають української мови[5].

Уряд послідовно здійснював свою колоніальну політику на Буковині, розпалюючи національну ворожнечу між українським, румунським, єврейським та іншим населенням. Офіційні представники влади натравляли один народ на другий, підбурювали українське населення до єврейських погромів[6].

Важкі умови життя піднімали трудящих на боротьбу проти економічного і національного пригнічення. Під впливом російської революції 1905—1907 рр. виступали робітники Глибокої, зокрема залізничники[7]. Серед населення поширювалася марксистська література. В 1908 році в Глибокій видано 2 журнали, один присвячений 90-річчю від дня народження Карла Маркса, другий — 60-річчю виходу в світ «Маніфесту Комуністичної партії»[8].

З 1905 року в Глибоцькій школі став працювати С. І. Канюк. Він був одним із перших пропагандистів марксизму, а також проводив широку культурно-освітню роботу серед населення. В 1918 році С. І. Канюк був обраний почесним громадянином Глибокої.

З початком першої світової війни національний гніт ще більше посилився, власті переслідували за будь-який прояв симпатії до Росії, намагалися викоренити прагнення українців до возз'єднання з своїми братами. У жовтні 1914 року австрійські жандарми за симпатії до російських солдатів заарештували в Глибокій 150 чоловік, серед яких були жінки, діти, старики. З них близько 60 чол. було відправлено

[1] Газ. «Борьба», № 2, 1909 р.
[2] Газ. «Хлібороб», 5 вересня 1905 р.
[3] I. Toroutiu. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1915, стор. 71.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 123.
[5] Газ. «Народний голос», 4 липня 1910 р.
[6] Газ. «Борьба», № 10—11, 1908 р.
[7] Наукові записки Чернівецького державного університету, т. 54, стор. 7.
[8] Газ. «Радянська Буковина», 5 травня 1958 р.

в сучавську в'язницю, а 5 чоловік повішено[1]. Селяни Глибокої відверто висловлювали своє незадоволення війною. На сільському сході А. Ганзюк прямо сказав: «Нам немає чого воювати з Росією».

Водночас власті всіляко підтримували буржуазно-націоналістичні об'єднання — товариство «Січ», кооперативи, каси взаємодопомоги та газети.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії значно активізувалась революційна боротьба робітників і селян Глибокої. В 1917 році разом з мешканцями сусідніх сіл Карапчева, Тарашанів, Верхніх Петрівців селяни Глибокої захопили землю поміщиків Скабинецького і Григорчі[2].

В листопаді 1918 року Глибока була окупована румунськими боярами. Серед солдатів 113-го полку, які повстали проти окупантів, були і мешканці Глибокої: М. Букатар, Д. Ткачук, Г. Визнюк, В. Кирилюк, М. А. Максимюк, М. Н. Максимюк, М. Майщук та інші. Коли одна з колон цього полку вирушила залізничним ешелоном із станції Градіна-Пибліке на станцію Адинката, румунське військове командування віддало наказ пустити під укіс поїзд з повсталими солдатами. Але залізничники Адинкати відмовились виконати цей наказ і солідаризувалися з солдатами.

Проводячи політику румунізації і нещадної експлуатації місцевого українського населення, румунські окупанти перейменували по-румунському всі села. Глибоку називали Адинкатою. Українська мова була заборонена. Коли мешканці Глибокої звернулися до префекта Сторожинецького повіту про дозвіл провадити викладання в школі українською мовою, румунська жандармерія почала переслідувати і жорстоко карати тих, хто підписав це прохання.

Про тяжке економічне становище пригніченого селянства писала газета «Боротьба». «Багато господарств бідняків-пролетарів,— говорилось в статті,— крім обідраної хати та десятка дітей, нічого не мали тому, що були вкрай розорені податками. І все ж до такої хати вривається шефик з вартівником, зриває останнє дрантя з дітей, з-під хворих видирає ковдру, або ж бере один черевик, а другий залишає. За кожну посвідку той же шефик вимагає по 50 лей»[3].

Примарем Глибокої став учитель Стефан Аврам, який був типовим румунським адміністратором. Він здавав в оренду общинні землі, привласнюючи собі більшу частину плати. Селян примар переслідував, поводився з ними брутально, ображав і навіть бив їх, щоб довести свою зверхність[4].

Не на поліпшення економічного становища селян була спрямована реформа, яку румунський уряд почав проводити 1921 року. Трьом глибоцьким поміщикам і церкві в цей час стало належати 2660 га землі, а 1050 селянських господарств володіли тільки 1000 га. Причому, 700 господарств мали лише по 0,5—0,6 га землі, а 60 господарств були взагалі безземельними. 222 господарства зовсім не мали ніякої худоби, 553 були безкоровними і 987 господарств не мали коней[5].

Не завжди вдавалося біднякам знайти роботу по найму. Газета «Форвертс» 6 березня 1931 року відзначала, що в Глибокій було 429 безробітних, а разом із сім'ями — 1614 на 6000 чол. населення. «Куди не глянеш, всюди злидні і голод та повна байдужість уряду до бідноти»[6].

Трудящі позбавлялися фактично і політичних прав та свобод. Вибори до парламенту та місцевих органів влади були простою формальністю. Селян примушували голосувати за кандидатів, висунутих окупантами. Наприклад, під час виборів

---

[1] І. Компанієць. Боротьба за Радянську владу на Буковині. стор. 15.

[2] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 98.

[3] Газ. «Боротьба», 14 лютого 1926 р.

[4] Газ. «Боротьба», 25 липня 1926 р.

[5] Чернівецький облпартархів, ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 3, 4.

[6] Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи і матеріали, стор. 293.

1936 року до Глибокої було прислано військо. Хто висловлював незадоволення політикою властей, того відразу заарештовували.

Тяжке економічне становище, політичне безправ'я і національне гноблення активізували боротьбу знедолених мешканців Глибокої за соціальне і національне визволення. Слово революційної пропаганди несли в маси комуністи. Підпільна партійна організація виникла в 1926 році. Ініціаторами її створення були Н. А. Ткачук, Д. Ткачук, В. Вонзар, В. Здрілюк[1]. Тоді ж створено і комсомольську організацію.

Підпільники сходилися на квартирах Антона Бочара, Артема Лютика, Сидора Ботушанського, де читали марксистську літературу, обговорювали плани своєї роботи[2]. Вони розповсюджували революційну літературу і листівки, очолили в 1927—1928 рр. страйки з вимогою 8-годинного робочого дня робітників залізниці, Глибоцького і Карапчівського спиртових заводів. 1929 року організовували також масові виступи і демонстрації трудящих на честь 1 Травня.

В ніч на 24 лютого 1930 року на станції Адинката заарештовано залізничників Андрія Тоненчука, Василя Стрільчука і Сидора Ткачука. Під час обшуку в них вилучили листівки, автором яких був С. Ю. Лупуляк — керівник Сторожинецької повітової комуністичної організації.

Незважаючи на арешти і переслідування, в 1931 році в селі були розповсюджені листівки із закликами ЦК Румунської комуністичної партії до боротьби селян за землю, до масових виступів трудящих в день 1 Травня. В цьому ж році відбулась масова демонстрація молоді, присвячена Міжнародному юнацькому дню. Виступи робітників і селян проти підготовки нової світової війни і проти окупаційного режиму відбувалися в Глибокій в 1932, 1933, 1934 і особливо в 1936 і 1937 роках[3]. В цей час румунська жандармерія проводила масові обшуки та арешти. За активну пропаганду революційних ідей були заарештовані і засуджені на різні строки ув'язнення робітники Антон Бочар, Петро Коломійчук, Іларіон Ботушанський, Артем Лютик, яких катували в чернівецькій і ясській в'язницях. За комуністичну діяльність 15 березня 1934 року були передані до військового трибуналу Іван Тоненчук і Ярослав Кобилянський. При обшуку на квартирі І. Тоненчука були знайдені брошури «Комуністичний буквар», «Про диктатуру пролетаріату», а у В. Білоуса — 3 номери газети «Український голос» (орган Компартії Канади)[4].

Засобом боротьби проти окупантів було також і гостре слово народної творчості. Глибоцька дівчина Домка Ботушанська склала «Колядку працюючих», в якій посилала прокляття капіталістичному ладові, в іншій колядці вона закликала трудящих «старий світ звалити». Окупанти не зважили на хворобу дівчини, заарештували її і кинули до в'язниці[5].

В 1938 році в Глибокій відбулися масові виступи молоді на честь Міжнародного юнацького дня, проходили демонстрації під гаслами боротьби з фашизмом, за єдиний фронт, проти загрози світової війни, за возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною[6].

28 червня 1940 року здійснилась споконвічна мрія народу Північної Буковини про возз'єднання з Радянською Україною. В цей день у Глибокій відбувся багатолюдний мітинг. Відразу ж в селі була створена Рада депутатів трудящих. Головою її став відомий підпільник, організатор комуністичного осередку Нестор Андрійович Ткачук, заступником — В. М. Равлюк, секретарем — А. М. Лютик і членами Ради були — А. П. Крючко, Ф. К. Маслюк, А. М. Бочар та інші.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 6.
[2] Там же, ф. 30, оп. 4, спр. 242, арк. 218.
[3] Газ. «Будівник комунізму» (Глибока), 1 травня 1963 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 126, оп. 1, спр. 7083, арк. 59, 60, 63.
[5] О. Губар, С. Діхтяр, О. Романець, Л. Чернець. Літературна Буковина, стор. 54, 55.
[6] Газ. «Будівник комунізму», 1 травня 1963 р.

5 липня 1940 року створено Краснодубровську волость з центром в Глибокій. До її складу ввійшло 36 населених пунктів, які підпорядковувалися 25 сільським Радам. Восени цього ж року Краснодубровську волость було перейменовано на Глибоцький район. Першим головою райвиконкому був Я. М. Величко.

В зв'язку з перетворенням Глибокої в районний центр, в селі з'явилося багато нових адміністративних, партійних, комсомольських, господарських організацій та культурно-побутових установ. Було відкрито 2 школи (початкова та семирічна) з викладанням українською мовою і укомплектовано їх кваліфікованими вчителями. Відкрито клуб, кінотеатр, бібліотеку.

Докорінно поліпшилась охорона здоров'я. В Глибокій почали діяти районна лікарня і аптека. Як і скрізь за радянських часів лікування населення здійснювалось безкоштовно.

В селі почали працювати 2 державні і 2 кооперативні магазини, а також книгарня.

Вже з перших днів Радянської влади в Глибокій були націоналізовані і пущені в дію спиртовий завод, фабрика бочкотари, млин та інші підприємства[1]. Близько 1500 га землі, яка раніше належала поміщикам і церкві, було націоналізовано і розподілено між безземельними і малоземельними селянами. Крім землі, селянам було передано багато продуктивної худоби та сільськогосподарського інвентаря[2]. Колишні батраки та найбідніші селяни одержали безкоштовно 125 житлових будинків[3]. 740 га землі було виділено новоствореному Просокирянському радгоспові та підсобним господарствам різних організацій.

В листопаді 1940 року в Глибокій створена машинно-тракторна станція, яка мала в своєму розпорядженні 11 тракторів, 1 комбайн, 3 автомашини. МТС обслуговувала селянські господарства. Як і в інших селах, створювалися супряги для спільного обробітку землі та допомоги господарствам, що не мали свого тягла. На кінець 1940 року в районі було близько 2000 таких груп. На їх базі створилися перші колгоспи в Стирчі, Багринівці, Тереблячому та Вовчинці, в них об'єдналося 118 господарств із земельною площею 600 га.

Для створення виробничих фондів цих колективів Глибоцький райвиконком передав 114 коней, 113 голів великої рогатої худоби, 90 овець, 67 свиней, 43 плуги та багато іншого інвентаря і збіжжя[4].

Восени 1940 року в Глибокій створено 9 первинних партійних організацій, які об'єднували 112 комуністів. Районна комсомольська організація налічувала 84 члени ВЛКСМ. Першим секретарем її була Г. О. Рибаченко, яку й досі пам'ятають в Глибокій. Це вона, перебуваючи у відрядженні, в ніч на 22 червня 1941 року разом з прикордонниками вступила в бій, відбиваючи атаку фашистів. Була тяжко поранена. До кінця війни перебувала Г. О. Рибаченко в рядах Червоної Армії. Пройшла шлях від рядового до командира батальйону. Стала кавалером бойових орденів[5].

Партійні та комсомольські організації роз'яснювали основи і суть радянського суспільного ладу, виховували місцевий актив, залучали населення до роботи в Радах і громадських організаціях. Понад 30 робітників, селян та службовців їздили на екскурсії до східних областей України.

Перехід до нового життя збудив величезне піднесення. Воно відображалося і в піснях та віршах. Активно виступала Домка Ботушанська з віршами в обласних газетах «Радянська Буковина», «Комсомолець Буковини», в альманасі «Вільна Буковина». Основною темою її творів було життя оновленої Буковини. Батько її

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 2, арк. 16.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 4.
[3] Там же, спр. 2, арк. 4.
[4] Там же, спр. 9, арк. 4.
[5] Газ. «Известия», 8 березня 1968 р.

Сидір Ботушанський на сторінках «Вільної Буковини» надрукував цикл віршів «Нове життя», де є й такі слова:

Сумно мені, що змарнував
Літа молодії.
І радію, що сповнились
Всі мої надії.

Разом з тим, ворожі елементи, колишні члени буржуазних націоналістичних партій цараністів, кузистів, молодіжної буржуазної організації «Аркаш» («Стріла») та українських буржуазних націоналістів проводили серед населення підривну антирадянську роботу. Весною 1941 року вони намагалися спровокувати частину селян на самочинний перехід кордону на румунську сторону. Але ця акція не знайшла підтримки серед населення і зазнала повного провалу. Як виявилося пізніше, безпосередніми організаторами провокацій були заслані з-за кордону агенти німецької і румунської розвідок.

Вже з перших годин Великої Вітчизняної війни на території Глибоцького району розгорнулися жорстокі бої. Більшість юнаків пішла до лав Червоної Армії. Після запеклих боїв наші війська в ніч на 5 липня 1941 року залишили Глибоку. На схід разом з відступаючими військами евакуювалася частина населення.

Німецько-румунські загарбники, зайнявши Глибоку, встановили в селі жорстокий окупаційний режим. За період окупації 110 мешканців села були знищені фашистами. Серед них радянські активісти Д. Щербань, О. Лютик, А. Лютик, М. Максимюк, І. Крупницький та інші.

Незважаючи на жорстокий терор, населення чинило опір окупантам: ухилялося від податків, ховало хліб, худобу, уникало призову до румунської армії.

Німецько-румунські окупанти грабували людей, вивозили в Німеччину та Румунію зерно, худобу, різне майно, обладнання промислових підприємств. Сотні громадян були вигнані на каторгу. 800 чоловік німці забрали з собою під час відступу.

8 квітня 1944 року радянські війська визволили Глибоку від німецько-румунських загарбників. Населення з величезною радістю зустріло визволителів і відновлення радянського ладу. До лав Червоної Армії вступило 50 добровольців. Поволі відроджувалося зруйноване господарство. Почали працювати спиртовий і бочкотарний заводи, млин, залізнична станція, райпромкомбінат, харчокомбінат і промислові артілі «Вільна праця» та «Новий шлях».

Було поновлене довоєнне селянське землекористування, запроваджене Радянською владою. Між 1150 господарствами розподілено 3079 га землі. Відновила свою роботу машинно-тракторна станція, яка мала на цей час 3 трактори, 10 сівалок тощо. В 1944 році нею було оброблено 700 га землі.

Радянська влада надала велику допомогу селянам у відновленні господарства, зруйнованого під час війни. Мешканці Глибокої тільки в 1944 році одержали від держави 70 тис. крб. кредиту на придбання худоби та сільськогосподарського реманенту. Для полегшення виконання сільськогосподарських робіт біднішим селянством було створено 4 земельні громади[1]. Як і всі радянські люди, мешканці Глибокої прагнули прискорити остаточний розгром фашистської Німеччини. Вони зібрали у фонд оборони і на створення танкової колони «Радянська Буковина» 40 тис. пудів хліба і 29,5 тис. пудів картоплі[2].

Партійна організація в своїй роботі по відновленню економіки спиралась на підтримку сільського активу, з числа якого близько 70 чол. було висунуто на відповідальні роботи в сільські і районні організації та установи. Головою районного виконавчого комітету став колишній наймит І. А. Забавський, зав. райфінвідділом — М. Д. Лупуляк, директором контори «Заготзерно» — батрак М. О. Бадюк, завідуючим відділом будівництва — В. М. Равлюк.

---

[1] Газ. «Нове життя», 30 вересня 1945 р.
[2] Газ. «Новий шлях», 8 січня 1945 р.

В процесі підготовки до колективізації сільського господарства довелося зіткнутися з шаленим опором куркульських елементів та бандерівських банд, що своїм терором намагалися залякати населення. Завдяки рішучим заходам радянських органів, бандерівські банди було ліквідовано.

В земельних громадах Глибокої були створені ініціативні групи, які провели підготовчу роботу по організації сільськогосподарських артілей. Організаторами та керівниками цих груп були комуністи Н. А. Ткачук, Г. Т. Костецький, І. М. Букатар та інші. Проводились екскурсії селян до колгоспів Вінницької та Кам'янець-Подільської областей.

15 квітня 1948 року на базі селянських господарств першої та третьої земельних громад був організований перший колгосп «Шлях до комунізму». В артіль спочатку вступило 23 селянські господарства, які усуспільнили 57 га землі, 5 коней, 7 голів великої рогатої худоби тощо. Головою артілі «Шлях до комунізму» був обраний комуніст Н. А. Ткачук. 26 квітня 1948 року на базі другої і четвертої земельних громад був організований ще один колгосп — ім. Івана Франка. В ньому об'єдналося 31 селянське господарство, усуспільнено 175 га землі. Головою цього колгоспу був обраний Г. Т. Костецький. В квітні 1948 року також було створено колгосп ім. О. Кобилянської в с. Димці. На початок 1950 року в с. Глибокій було вже колективізовано близько 60 проц., а на кінець року — понад 91 проц. господарств. В 1950 році колгоспи «Шлях до комунізму» та ім. Івана Франка об'єднались в один колгосп, в якому було 856 селянських дворів, артіль мала 2000 га землі, в т. ч. 1407 га орної, 290 га пасовиськ і 110 га лісу. В колгоспі було організовано 5 виробничих бригад. Головою укрупненого колгоспу обрали Е. С. Величка.

Одночасно створені партійна організація, в якій налічувалося 16 комуністів, та комсомольська, що об'єднала понад 20 юнаків і дівчат.

Значну допомогу колгоспу подала машинно-тракторна станція, яка закріпила за ним одну із своїх тракторних бригад.

В 1952 році була введена в дію електростанція райкомунгоспу, а в 1955 році колгосп одержав електроенергію від Кам'янської державної електростанції. Це дало можливість механізувати виробничі процеси, електрифікувати житлові будинки колгоспників, культурно-побутові установи і навчальні заклади.

За короткий час колгосп добився непоганих виробничих показників. Високий урожай цукрових буряків в 1956 році одержала ланка П. О. Бондарюк. Ланкова була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

В 1954—1955 рр. партійна організація колгоспу висунула на провідні ділянки виробництва досвідчених комуністів і комсомольців. На тваринницькі ферми пішли працювати С. О. Тоненчук, М. М. Найда, Д. С. Жижиян, В. П. Маслюк, сестри Є. О. та М. О. Андрусяк. В 1957 році по виробництву сільськогосподарської продукції колгосп зайняв одне із перших місць в районі. Грошові прибутки збільшились порівняно з 1948 роком в 5 разів. Колгосп купив 5 тракторів, 2 зернові комбайни та інші машини на суму 330 тис. крб. За цей період оплата праці колгоспників зросла більш, ніж в 2 рази. За постановою загальних зборів артілі в 1957 році було призначено пенсію 35 старим колгоспникам.

Збирання льону-довгунця в колгоспі ім. О. Ю. Кобилянської, с. Димка. 1965 р.

В артілі з'явилися майстри високих урожаїв. За вирощення 510 цнт цукрових буряків з га ланкова П. Т. Катренюк в 1959 році нагороджена орденом Леніна, а ланкова комсомольсько-молодіжної ланки

У павільйоні побутового обслуговування. Глибока. 1968 р.

Г. І. Цахман за одержання 480 цнт цукрових буряків з га — орденом Трудового Червоного Прапора. За високі показники в тваринництві комсомолка М. М. Найда нагороджена орденом «Знак Пошани». Всього в 1958 році було нагороджено орденами і медалями 12 колгоспників.

В 1959 році Глибоцький колгосп об'єднався з артіллю с. Димки. Об'єднаний колгосп став називатися іменем видатної української письменниці Ольги Кобилянської. Пізніше до нього влилась сільськогосподарська артіль ім. Мічуріна. Укрупнений колгосп об'єднав 1520 дворів. Земельний фонд його в 1967 році становив 5525 га, в т. ч. 3080 га орної землі, 650 га сіножатей і пасовиськ, 106 га лісу. Колгосп мав 35 тракторів, 18 комбайнів, 22 автомашини, необхідну кількість причіпного інвентаря. Виробничий напрям — льонарсько-буряко-тваринницький. В структурі посівних площ колгоспу зернові займають понад 37 проц., технічні культури — 14 проц. Під кормові культури відведено понад 41 проц. землі. В 1967 році колгосп ім. О. Кобилянської мав 1950 голів великої рогатої худоби (в т. ч. 560 корів), 800 овець. На 100 га сільськогосподарських угідь одержано 386,3 цнт молока і 50,7 цнт м'яса.

Все поголів'я худоби розміщено у типових приміщеннях. Крім них, збудовано багато інших виробничих споруд. Щороку колгосп витрачає на капітальне будівництво від 100 до 140 тис. карбованців.

Реалізована продукція дала артілі 1433,7 тис. крб. прибутку, в т. ч. рослинництво — 820,2 тис. крб і тваринництво — 457,7 тис. крб. Неподільні фонди колгоспу складають 1905,2 тис. крб. На один людино-день колгоспникам щороку в середньому видається до 3,5 крб. грішми. За високі виробничі показники 7 чол. відзначено урядовими нагородами. В 1967 році колгосп був учасником ВДНГ.

В післявоєнні роки значно розвинулася й промисловість. Докорінно змінився характер і обсяг виробництва окремих галузей. Споруджені нові підприємства — маслозавод, промкомбінат, побутовий комбінат, друкарня. Провідне місце посідають підприємства харчової промисловості, їх питома вага у випуску валової продукції становить близько 90 проц. Великим підприємством є харчокомбінат, створений у 1956 році на базі спиртового заводу. В його цехах працюють понад 200 робітників. На протязі року підприємство дає державі 7550 тонн борошна, 718 тонн олії, 871,6 тис. умовних банок консервів, 1348,6 тонни хлібо-булочних виробів тощо. Всі цехи харчокомбінату устатковані сучасним обладнанням. Очолює підприємство старий комуніст, командир партизанського загону, що діяв на Житомирщині та Київщині під час Великої Вітчизняної війни, Д. І. Схабицький.

Побутовий комбінат має широку сітку підприємств побутового обслуговування населення. Ремонт сільськогосподарської техніки колгоспу ім. О. Кобилянської і сусідніх сільськогосподарських артілей здійснюється одним із відділень районного об'єднання «Сільгосптехніка», що міститься у Глибокій. Завдяки реконструкції маслозаводу обсяг його виробництва зріс у 2,4 раза, порівняно з 1956 роком.

1968 року в селищі розпочато будівництво одного з найбільших на Україні заводів по виробництву рідкого скла. Проектна потужність заводу — 5—6 тис. тонн

рідкого скла, 500—600 тонн силікатних фарб, понад 10 тис. куб. м тротуарних плит на рік[1].

За роки Радянської влади широкого розвитку набула народна освіта. В селищі є середня, вечірня та заочна школи. В них працює 52 учителі, серед яких 4 відмінники народної освіти — М. А. Переверзева, В. І. Ревуцька, В. П. Кисіль, П. І. Яценко. Діє в Глибокій і дитяча музична школа. У двох установах виховується 230 дітей дошкільного і ясельного віку.

Розгорнув культурно-освітню і масово-виховну роботу районний Будинок культури. При ньому створені гуртки художньої самодіяльності — хоровий, музичний, драматичний, танцювальний, художнього читання, в яких беруть участь понад 100 чоловік. Дуже популярний в області самодіяльний оркестр народних інструментів. Керує ним секретар райкому партії В. П. Ністрян. В 1967 році, після успішного виступу на республіканському фестивалі самодіяльного мистецтва, оркестрові було присвоєно звання народного. На сцені районного Будинку культури часто виступають артисти столичних театрів і Чернівецького українського музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської. В селищі відкрито широкоекранний кінотеатр на 400 місць. З 1953 року діє Будинок піонерів. Є 3 бібліотеки з книжковим фондом близько 100 тис. примірників.

У читальному залі Глибоцького будинку культури. 1968 р.

Сцена з спектаклю «Земля» в постановці аматорів Глибоцького будинку культури. 1963 р.

За останні роки кількість ліжок в районній лікарні збільшено до 100, при ній діє рентгенівський кабінет. Крім лікарні, в селищі функціонують поліклініка, пологовий будинок, медичний пункт і аптека. В медичних установах працюють 22 лікарі і 50 чол. середнього медичного персоналу.

В селищі створена мережа торгівлі та громадського харчування: універмаг, 3 продовольчі і промтоварні магазини, багато ларків, їдальня, ресторан, чайна.

Змінюється і зовнішній вигляд селища. Протягом останніх 3 років споруджено багато сучасних приміщень, зокрема пошти, райкому КП України, кілька двоповерхових житлових будинків та побутових підприємств комунгоспу. Понад 400 добротних осель зведено колгоспниками, робітниками та службовцями. Широкі вулиці селища добре впорядковані, з електричним освітленням, заасфальтовані, обсаджені деревами. Поруч із залізничною станцією відкрито автобусну, яка забезпечує регулярне сполучення з обласним центром та всіма селами району.

[1] Газ. «Радянська Буковина», 3 січня 1969 р.

Глибока з невеликого відсталого села в минулому, з приземкуватими хатинами, приватними крамницями та церквою за роки Радянської влади перетворилася у велике красиве, чисте і добре впорядковане селище міського типу, населення якого користується всіма благами культури і соціалістичного суспільного виробництва.

Садиба письменниці О. Ю. Кобилянської, с. Димка. 1968 р.

В селі Димці, яке підпорядковане Глибоцькій селищній Раді, жила і написала свої кращі твори видатна українська письменниця О. Ю. Кобилянська. В основу цих творів лягли справжні факти і події, що відбувалися у цьому селі на грані XIX і XX століть. Герої «Банку рустикального», «На полях», «У св. Івана», «Під голим небом», «За готар», «Старих батьків», повісті «Земля» — земляки письменниці. В Димці Кобилянська дописувала і повість «В неділю рано зілля копала». Востаннє вона відвідала село в 1935 році.

В день 97-річчя письменниці, 27 листопада 1960 року, в Димці відкрито музей О. Ю. Кобилянської. В ньому завжди людно. Жителі Димки шанобливо зберігають усе, що пов'язане з пам'яттю знатної землячки.

Одним з перших до колгоспу вступив Іван Жижиян (син Сави Жижияна). Одержуючи акт на вічне користування землею, він сказав: «Ось вона, та земля, за яку вовком дивився сусід на сусіда, підіймав руку брат на брата. Лихі часи, коли земля була злою мачухою селянина, відійшли в минуле. Тепер для нас усіх вона стала рідною матір'ю».

М. Ю. ВИДАЛКО, С. М. ЗУЄВ

* * *

Глибоцький район — вперше утворений 11 листопада 1940 року, в сучасних межах — з 1965 року. Розташований на півдні Чернівецької області, в передгір'ях Карпат, займає частину Пруто-Сіретського межиріччя. На північному сході, вздовж Пруту, межує з Новоселицьким районом; на півночі — безпосередньо з Чернівцями, а на заході й північному сході — з Сторожинецьким районом Чернівецької області. На півдні, південному сході і сході проходить державний кордон СРСР з Соціалістичною Республікою Румунією.

Територія — 1,0 тис. кв. км. Населення — 87,2 тис. чол., в т. ч. сільського — 78,6 тис. Густота — 88 чол. на 1 кв. кілометр. В районі 60 населених пунктів, підпорядкованих 1 міській, 1 селищній та 28 сільським Радам депутатів трудящих.

Через територію району проходить залізниця Чернівці—Бухарест. Від станції Глибока-Буковинська (до 1966 року — Адинката) залізниця йде на захід до станції Карапчів, де розгалужується — до станції Берегомет і на південний захід до Красноїльська. Шосейні шляхи — Чернівці — державний кордон з СРР та Чернівці — Герца. По території району протікають річки Прут та Сірет з притокою Малим Сіретом.

Грунти — переважно дерново-підзолисті, в значній мірі перезволожені. Тому в районі широко проводяться роботи по їх осушенню гончарним дренажем.

Провідне місце в економіці району займає сільське господарство (74 проц. валової продукції). Питома вага району в сільськогосподарському виробництві обла-

Свято пісні й праці в Глибокій. 1967 р.

сті становить 12,4 процента. В районі 24 колгоспи. Основний виробничий напрям — буряко-зерно-льонарський та м'ясо-молочний.

Всього сільськогосподарських угідь — 63,8 тис. га, в т. ч. орної землі — 46,5 тис., лук і пасовиськ — 14,4 тис., садів і виноградників — 2,9 тис.; лісів — 25,7 тис. гектарів.

Провідними культурами є озима пшениця, цукрові буряки, картопля, льон-довгунець; під кормовими культурами зайнято 36,3 проц. посівної площі. Середня врожайність зернових — 25,3, цукрових буряків — 319, льону-волокна — 6,4 цнт з га.

Основні сільськогосподарські роботи механізовано. В районі 377 тракторів, 64 зернові, 45 кукурудзозбиральних та 27 бурякозбиральних комбайнів, 358 автомашин різного призначення. Працює 3 відділення «Сільгосптехніка».

На 1 січня 1968 року по всіх категоріях господарств було 53,9 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. корів 23 тис.; свиней — 27,2 тис., овець — 28,8 тисячі. В 1967 році в колгоспах вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь 354,8 цнт молока і 93,4 цнт м'яса.

В сільському господарстві працюють 183 спеціалісти. За видатні виробничі успіхи 13 чол. нагороджено орденом Леніна, 42 — орденом Трудового Червоного Прапора, 54 — орденом «Знак Пошани», всього нагороджено 313 чоловік. Серед них — один Герой Соціалістичної Праці.

В районі є 9 промислових підприємств, на яких трудиться близько 900 чоловік. Вартість валової промислової продукції 1967 року становила 7,7 млн. карбованців.

В районі функціонують 229 підприємств роздрібної торгівлі і 85 — громадського харчування. Товарообіг в 1967 році становив 16,1 млн. крб. Тільки споживспілкою цього року продано населенню 82 мотоцикли та моторолери, 720 телевізорів, 155 холодильників, 309 пральних машин, будівельних матеріалів на суму 760,1 тис. крб., книг на 70,9 тис. крб. та багато інших предметів тривалого користування. В торговельній мережі району працюють 38 відмінників радянської споживчої кооперації.

Для медичного обслуговування населення є 5 дільничних лікарень на 125 ліжок, 2 районні лікарні на 215 ліжок, 2 протитуберкульозні диспансери на 110 ліжок, 38 фельдшерсько-акушерських пунктів, 5 амбулаторій, 7 колгоспних зубних кабінетів, 26 колгоспних пологових будинків, 12 профілакторіїв; 8 аптек та 46 аптечних кіосків. В медичних закладах працюють 67 лікарів та 310 спеціалістів з середньою медичною освітою. Серед медперсоналу 1 заслужений лікар Української РСР,

4 — нагороджено орденами і медалями СРСР, 10 чол.— значками «Відмінник охорони здоров'я». Відкрито 66 колгоспних ясел (на 2200 дітей), з них 9 стаціонарних, 16 молочних кухонь.

Широкого розвитку набула народна освіта, в районі — 77 шкіл, в т. ч. 17 середніх, 37 восьмирічних та 23 початкові. Крім того, є заочна та 20 шкіл і класів сільської молоді та 1 школа робітничої молоді. Є також 2 музичні школи (76 учнів) та професійно-технічне училище, яке готує трактористів, комбайнерів, меліораторів та електриків. В районі — 11 дитячих садків, в яких виховується 585 дітей. В усіх школах району працюють 1097 вчителів та вихователів. За сумлінну працю 6 вчителів нагороджено орденами і медалями СРСР, а 31 — значком «Відмінник народної освіти».

За роки Радянської влади створена широка мережа культурно-освітніх установ. До послуг населення 8 будинків культури, 80 стаціонарних кіноустановок, 58 сільських та колгоспних клубів. У 317 гуртках художньої самодіяльності (духових інструментів, драматичні та народного танцю) — 4300 учасників. В районі 58 масових бібліотек з книжковим фондом 442 тис. примірників. Є 5 радіовузлів. При культурно-освітніх установах діють 7 університетів культури. Відкрито музей відомої української письменниці О. Ю. Кобилянської, 9 народних музеїв і музейних кімнат.

На 1968 рік населення району передплатило 73 940 примірників газет та журналів.

Працює відділення товариства «Знання», в якому налічується 958 членів. В 1967 році вони прочитали для трудящих району 4 366 лекцій. Поблизу с. Валі Кузьминої створено пансіонат з багатоповерховими приміщеннями, ресторанами; споруджено штучне водоймище з добре обладнаним пляжем та водною станцією. Прекрасні умови відпочинку приваблюють сюди багатьох туристів з різних кінців СРСР.

Піонерський табір «Вогник», с. Валя Кузьмина. 1968 р.

З року в рік зростає добробут трудящих. Невпинно збільшується число вкладників ощадних кас. В 1967 році сума вкладів складала 1,3 млн. карбованців.

Всі населені пункти району електрифіковано і радіофіковано, телефонізовано. Видається районна газета «Будівник комунізму» (з 1944 до 1962 р. — «Новий шлях»).

В Глибоцькому районі налічується 67 первинних партійних організацій, які об'єднують 2123 комуністи. Районна комсомольська організація складається з 165 первинних організацій, де на обліку перебуває 5 569 членів ВЛКСМ. 163 профспілкові організації об'єднують понад 9,5 тис. членів професійних спілок.

БІЛА КРИНИЦЯ

Біла Криниця — село, підпорядковане Старововчинецькій сільській Раді. Розташована на високих терасах правого берега річки Сірету, за 12 км від залізничної станції Вадул-Сірет, за 17 км від районного центру. Населення — 526 чоловік.

На місці теперішнього села вже у 1430 році існував населений пункт Тернавка[1]. В 1765 році вперше згадується поселення Варниця розташоване близько Тернавки. Внаслідок постійних воєнних сутичок у прикордонній смузі обидва вони на кінець XVIII століття спустіли[2].

Після загарбання Буковини Австрією цю місцевість передано релігійному фондові. Цісарський уряд був зацікавлений в колонізації спустошеної війнами Буковини. Тому тут знаходили притулок старообрядці, що втікали за межі Російської імперії від релігійних переслідувань. 7 квітня 1780 року територія колишніх Тернавки та Варниці передана російським старообрядцям, т. зв. липованам.

Патентом 1783 року російським громадам Придністров'я надавалися певні політичні права і пільги — свобода віровизнання, звільнення від військової служби «на вічні часи» та від податків — на 20 років.

22 квітня 1784 року було засновано село, яке назвали Білою Криницею (на південь від села є криниця з білуватою вапнистою водою)[3]. Спочатку тут оселилося 22 селянські родини[4]. Наступного року на захід від села, в лісі, засновано чоловічий монастир, який 1803 року перенесено на територію Білої Криниці.

Головним заняттям селян Білої Криниці було землеробство. В 1786 році сільська громада мала 685 йохів землі, з них 51 йох орної, 27 йохів було під садами та городами, 208 — під луками, 398 йохів займали пасовиська[5]. Спочатку кожній селянській родині було виділено по 10,5 фальчі орної землі. Крім землі, що належала громаді, було виділено 103 йохи пасовиськ, які знаходилися в спільному користуванні селян і релігійного фонду. Ліси належали релігійному фондові, але селянам надавалося право рубати дерева на дрова й будівельні потреби. За користування пасовиськами та за вирубку лісу кожний двір сплачував релігійному фондові 5 флоринів 30 крейцерів на рік[6].

З часом площа орної землі та садів збільшувалась за рахунок лук і пасовиськ. Разом з тим загальна площа землеволодіння до 1821 року зросла на 274 йохи, чому сприяла вирубка лісу.

---

[1] M. Costăchescu. Documentele Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. I. Iaşi, 1931, стор. 297.

[2] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. VI. Bucureşti, 1942, стор. 289.

[3] Ю. О. Карпенко. Топонімія центральних районів Чернівецької області, стор. 9.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 18, зв.

[5] R. F. Kaindl. Das Entstehen und die Entwicklung der Lippowaner-Colonien in der Bukowina. Archiv für österreichische Geschichte. Bd. 83. Wien, 1897, стор. 333.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 19.

Поступово зростала у Білій Криниці майнова нерівність. У 1844 році налічувалося 37 тяглових господарств, 7 нетяглових і 60 халупників. Селяни, котрі мали більші земельні наділи та робочу худобу, займалися рільництвом, садівництвом та городництвом. Крім того, багато з них торгували фруктами, квасом і виробами сільського ремесла: канатного, столярного, чинбарського. Бідніші змушені були ходити на відхожий промисел. Збираючись артілями по 10—15 чоловік, вони здебільшого копали стави, насипали дамби, впорядковували шляхи тощо[1].

Найстаріші мешканці Білої Криниці. Зліва направо: К. А. Порфіров, Ф. П. Алімпов, В. Т. Ларіонов. 1968 р.

Становище селян погіршувалося хронічною нестачею орної землі та пасовиськ. З року в рік посилювалась боротьба між селянами й румунськими поміщиками, які орендували землі релігійного фонду. В 1835 році поміщики захопили пасовиська і заборонили селянам рубати ліс. За спробу випасати на цих пасовиськах худобу й порубку лісу поміщицький лісничий 13 травня 1835 року заарештував білокриницького старосту та кількох селян[2].

Протягом першої половини XIX століття населення Білої Криниці швидко зростало, головним чином за рахунок втікачів з Росії. Іноді прибували цілі селянські родини, що втікали від кріпосницького гноблення та релігійних переслідувань. Лише 1839 року їх прибуло 20. Частіше приходили поодинці, переважно чоловіки, серед них було багато солдатів, що рятувалися від жорстокої миколаївської муштри. Велику групу прийшлого населення становили т. зв. красноярці — втікачі з аракчеєвського уланського поселення Красний Яр на Єлизаветградщині[3]. Серед збіглих були не лише старообрядці, але й православні росіяни, українці, білоруси, калмики та інші. Приймали білокриничани й австрійських підданих — українців, поляків, молдаванів, євреїв. Число монахів зростало в основному за рахунок прийшлих з Молдавії та Бессарабії[4].

Утікачів зустрічали радо, бо селяни співчували їм. Збіглих солдатів переховували в клуні, а взимку — в лазні, поки вони обростали бородою і ставали подібними до липованів. Пришельці наймитували в заможних липованів. Деякі з них одружувалися з білокриницькими дівчатами і входили до складу корінних родин. Інші з часом створювали власні господарства, збільшуючи кількість халупників.

Час від часу Буковинське обласне управління провадило в Білій Криниці, як і в інших селах, конскрипції — перевірки чисельності населення та його майнового стану, щоб визначити тяглових, нетяглових і халупників для оподаткування. Під час конскрипцій новоприбулих видавали за корінних мешканців. Цьому сприяла відсутність метричних записів, заборонених, за твердженням білокриничан, їхньою релігією[5]. Збіглих було так багато, що навіть одна з вулиць села називалася Беженаркою.

Нестача землі призвела до того, що в 1845 році частина білокриницької бідноти була змушена залишити село й заснувати в межиріччі Сірету і Косаванки хутір Липовани[6].

---

[1] R. F. K a i n d l. Das Entstehen und die Entwicklung der Lippowaner-Colonien in der Bukowina. Archiv für österreichische Geschichte. Bd. 83. Wien, 1896, стор. 317.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1559, арк. 48, 49.
[3] Н. С у б б о т и н. История Австрийского или Белокриницкого священства, т. 1. М., стор. 88—90.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 19.
[5] Там же, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 23.
[6] Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatskunde. Czernowitz, 1889, стор. 225.
R. F. K a i n d l. Kleine Studien. Die Lippowaner. Czernowitz, 1893, стор. 25.

На околиці Білої Криниці. 1968 р.

Російські селяни принесли на Буковину особливості укладу свого життя. Біла Криниця з самого заснування мала вигляд типового південноросійського села. Будинки ставили рублені, подвір'я обносили дерев'яним парканом, у кожній садибі була «чорна лазня». Селяни одягалися в національне вбрання. Широко побутували російські народні обряди, пісні, казки, приповідки. Жили білокриничани замкнено, з навколишнім населенням мало спілкувалися.

Посилення переслідувань прибічників старообрядництва у Російській імперії за Миколи I викликало прагнення їхніх представників з Москви та Петербурга створити за межами країни незалежну від царських властей ієрархію[1]. Посланий розкольниками-товстосумами на пошуки відповідного місця начотчик Павло Великодворський обрав для цього Білу Криницю — село лежало недалеко російського кордону, а тут існував старообрядницький монастир.

У 1844 році після подолання перешкод, що їх чинив православний єпископ Буковини, старообрядці одержали дозвіл австрійського імператора Фердінанда I на відкриття ієрархії. Через рік було дозволено відкрити жіночий монастир[2].

З цього моменту білокриницька ієрархія почала діставати значні пожертви від старообрядницьких громад Росії. Зокрема, московська громада вирішила жертвувати щороку на утримання білокриницької архієрейської кафедри по 24 тис. крб. та надати необмежений кредит для різних витрат. Надходили пожертви й від окремих осіб. Наприклад, родина купців Рахманових виділила 200 тис. крб. на будівництво єпископських і монашеських келій та церкви[3].

26 вересня 1846 року колишній боснійський православний єпископ серб Амвросій, що прийняв старообрядництво, був проголошений білокриницьким митрополитом. В січні 1847 року Амвросій висвятив малописьменного білокриницького дяка Купріяна Тимофєєва в сан єпископа[4].

Царський уряд був невдоволений заснуванням старообрядницької ієрархії за межами Російської імперії. В листопаді 1847 року Микола I зажадав від австрійського імператора її ліквідації. Вимогу царя було виконано, австрійські власті видали наказ закрити монастир, заслати митрополита і передати Росії збіглих селян[5].

Ігумен Алімпій (в миру — Милорадов) поїхав на Слов'янський з'їзд у Празі, сподіваючись щось зробити для поліпшення становища єдиновірців. Та справи липованів змінилися на краще не завдяки Слов'янському з'їздові, а під впливом революційних подій 1848—1849 рр. Австрійська конституція 1849 року проголосила свободу совісті. Тому білокриницька ієрархія більше не переслідувалася.

---

[1] Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1956 г., вып. 1, стор. 283.

[2] R. F. K a i n d l. Das Entstehen und die Entwicklung der Lippowaner-Colonien in der Bukowina, стор. 298, 299.

[3] Журн. «Людина і світ», 1967, № 2, стор. 43.

[4] Н. С у б б о т и н. История Австрийского или Белокриницкого священства, т. 1, стор. 312—314.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 14.

Після реформи 1848 року релігійний фонд привласнив у Білій Криниці пасовиська спільного користування[1]. Позбавлені пасовиськ селяни мали одержати компенсацію. Але релігійний фонд не тільки не сплатив відшкодування, а ще й вимагав по 10 крейцерів з йоха за випас селянської худоби[2]. Незважаючи на патент Йосифа II, що навічно звільняв липованів від панщини і десятини[3], власті примусили білокриничан протягом 40 років платити викуп релігійному фонду за звільнення від панщини та інших повинностей. Мешканці села неодноразово подавали скарги на сваволю релігійного фонду та його орендарів — румунських поміщиків. Протягом десятиріч не було відповідей на скарги. Поки, нарешті, в 1893 році селянам було відмовлено в їх позові[4].

Після скасування кріпацтва австрійський уряд жорстоко визискував селян, вимагаючи виконання різних повинностей: утримання прикордонних постів, участі в будівництві шляхів, прийняття на постій солдатів тощо. Населення Білої Криниці, виявляючи незадоволення утисками з боку урядовців, ухилялося від виконання цих тяжких повинностей. Білокриничани відмовлялися вести книги обліку повинностей, реєструвати народження та смерті, нумерувати будинки[5]. Посилаючись при цьому на релігійні переконання, липовани використовували свою релігійну відособленість як засіб самозахисту від австрійських властей.

У пореформений період капіталістичні відносини в селі розвивалися прискореними темпами. Посилився процес обезземелення та зубожіння селян. Вже через 15 років після реформи в чотири рази зросла кількість нетяглових[6], значно збільшилось і халупників. Водночас купка багатіїв відкрила в Білій Криниці 8 крамниць, вела велику торгівлю збіжжям, фруктами, воском, медом, горіхами не лише в межах Буковини, але й у Галичині та Молдавії.

Зміцніли в цей час зв'язки з російськими старообрядцями. Тому представники революційної еміграції — О. І. Герцен, М. П. Огарьов, М. О. Бакунін, а також письменник В. І. Кельсієв — намагалися використати Білу Криницю для налагодження зв'язків із старообрядцями Росії, для розповсюдження видань революційної еміграції[7]. Бакунін поновив листування з Милорадовим, а також з П. П. Овчинниковим. Найбільше листувалися з секретарем митрополита Філаретом. Однак переговори лондонського центру з Білою Криницею не дали та й не могли дати наслідків — верхівці старообрядництва (купцям-мільйонщикам і духовенству) було не по дорозі з революційною демократією. Тільки на деякий час вони хотіли використати безцензурну пресу. Особливо яскраво це проявилося під час польського повстання 1863 року. Білокриницька верхівка відмовилась від будь-яких стосунків з революціонерами.

Починаючи з 70-х років XIX століття зв'язки Білої Криниці з старообрядцями Росії послабились. Але доля її мешканців, що були змушені жити за межами батьківщини, хвилювала російських прогресивних письменників. Ще 18 березня 1859 року Л. М. Толстой зробив у щоденнику перший запис про Білу Криницю[8] й відтоді не втрачав до неї інтересу. Неодноразово згадується Біла Криниця в романах А. Печерського (П. І. Мельникова) «В лісах», «На горах» і творах та записних книжках В. Г. Короленка[9].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1559, арк. 42.

[2] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1559, арк. 47.

[3] Там же, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 18.

[4] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1552, арк. 138, 160.

[5] Там же, ф. 3, оп. 4, спр. 582, арк. 19, 22, 23.

[6] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 2830, арк. 1—56.

[7] Л. С т е к л о в. Михаил Александрович Бакунин, его жизнь и деятельность, т. 2, М.— Л., 1936, стор. 274, 276.

[8] Л. Н. Т о л с т о й. Полное собрание сочинений, т. 48. М.—Л., 1948.

[9] В. Г. К о р о л е н к о. Записная книжка 1907 г. Хорватия, Славония, Сербия, Буковина (рукописний фонд бібліотеки ім. В. І. Леніна).

Наприкінці XIX — на початку XX століття певну зацікавленість Білою Криницею виявляли Ватікан та уніатська церква. В 1900 році до села прибула спеціальна місія: французький богослов, особистий представник папи і щойно висвячений на греко-католицького єпіскопа граф Шептицький[1]. «Це була справжня розвідувальна комісія»[2]. Папські представники ставили питання про унію білокриницької ієрархії з католицькою церквою. Проте папська розвідка у Білій Криниці наслідків не мала.

На початку XX століття становище мешканців Білої Криниці погіршало. Австро-угорські власті порушували привілеї, надані линованам патентом Йосифа II[3]. Це викликало незадоволення серед селян, оскільки тепер вони мусили служити в армії і платити великі податки.

Перша російська революція 1905—1907 рр. зразу ж знайшла відгук серед мешканців Білої Криниці. Селяни жваво обговорювали революційні події. Царський указ від 17 квітня 1905 року «Про свободу вірувань» зробив легальними зв'язки білокриничан з Росією. В цей час серед буковинських росіян почався рух за повернення на батьківщину. Першими до Росії (на Амур) в 1908 році переселилися близько 200 чоловік. Поверталися білокриничани додому в 1910 та 1913 роках[4].

В пореформений період відбувався дальший розвиток культури. Діти заможних селян вчилися грамоти при чоловічому та жіночому монастирях, де викладання провадилося за псалтирем і часословом. На початку XX століття громада збудувала приміщення для двокласної школи. Першим учителем в ній був уродженець Білої Криниці В. М. Васильєв, який навчав дітей рідною мовою.

Хоча Біла Криниця протягом багатьох років була церковним центром старообрядництва, місцева народна творчість майже не піддавалася впливові релігійної ідеології. Духовні вірші та легенди тут не побутували. У білокриницьких піснях, казках, прислів'ях відсутні специфічні старообрядницькі особливості. Навпаки, їм притаманні глибокі патріотичні почуття, туга за батьківщиною: «На чужой сторонушке — рад своей воронушке». Були поширені антипопівські анекдоти, пісні, казки. Коли після 1873 року старообрядницькі громади Росії припинили матеріальну допомогу Білокриницькій ієрархії, вона посилила визиск місцевих селян. Зростання антиклерикальних настроїв серед населення відбилося у прислів'ї: «Владыка ел, пил, а обо мне забыл»[5].

Собор у Білій Криниці. Пам'ятка архітектури. 1908 р.

Переслідування старообрядців у Росії навело на думку одного з найбагатших московських купців Г. С. Овсянникова спорудити в Білій Криниці кам'яний старообрядницький собор. Його зводили протягом 1900—1908 рр. На будівництво витрачено 500 тис. крб. золотом. За словами білокриничан, всі будівельні матеріали та деталі було привезено з Москви,

[1] П. Овчинников. Беседа в Белой Кринице о современных церковных вопросах. Чернівці, 1901, стор. 3, 4.

[2] Газ. «Московские ведомости», 1901, № 27.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1559, арк. 168.

[4] Там же, арк. 168, 209; ф. 3, оп. 2, спр. 2973, арк. 123.

[5] Научный ежегодник Черновицкого государственного университета за 1956 г., вып. 1, стор. 278, 281.

тут споруду лише збирали. Собор створений в традиціях давнього московського зодчества. Ззовні суцільно вкритий глазурованими черепицею і цеглою. Прикрашений чудовим різьбленим іконостасом, в якому є ікони пензля старовинних володимирських, палехських і новгородських майстрів, собор являє собою визначний архітектурний твір[1].

Світова імперіалістична війна двічі спустошувала Білу Криницю. Австро-угорський уряд почав мобілізовувати її мешканців у армію. Але через недовір'я до білокриничан їх зараховували тільки в санітарні роти. Багато мешканців Білої Криниці відмовлялося служити в австро-угорській армії, яка воювала проти їхніх кровних братів[2].

Під час російського наступу 1914 року через село проходили донські козаки. Вони допомагали населенню харчовими продуктами. Коли у 1915 році російські війська були змушені відступити, то разом з ними пішла й частина білокриницьких селян. Після їх відходу австрійці кинули в концентраційні табори в Радівцях та Штирії багатьох білокриничан, де значна частина їх загинула від тяжких умов життя та голоду[3].

Гостро погіршилось економічне становище населення Білої Криниці. Сільськогосподарське виробництво зменшилося. Велику кількість селянської худоби було реквізовано австро-угорськими військами. Селян примушували знищувати тварин, аби вони не дісталися росіянам. Велике стадо селяни заховали в Карпатах, але худоба там загинула без води. Населення Білої Криниці було приречено внаслідок цього на голодування[4]. За роки війни зменшилась кількість мешканців Білої Криниці: якщо в 1910 році тут жило 853 чоловіка[5], то на 1919 рік залишилося 658[6].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції вплинула на зростання революційних настроїв селян Білої Криниці. Серед повсталих солдатів 113-го полку були й білокриницькі селяни К. О. Євсєєв, І. А. Іванов, І. П. Нестеров, А. Лукін.

Період окупації королівською Румунією характеризується посиленням соціального та національного гноблення. В Білій Криниці зростає визиск трудящих монастирями, куркулями, лихварями. Незаможні селяни змушені були наймитувати. Голод, обезземелення, національне гноблення гнали багатьох білокриничан у чужі краї. Селяни емігрували до Канади, США, та й там вони не знаходили кращої долі.

Румунські власті заборонили всілякі зв'язки населення Білої Криниці з Радянською Росією. Читання російських книжок розглядалось як державний злочин[7]. Навіть за рідну пісню били. Окупанти примусили білокриницьких дітей навчатися румунською мовою. Учням забороняли розмовляти по-російськи. За порушення цієї заборони їх били. Школа була занедбана, тісна, в двох кімнатах містилося 7 класів.

Білокриничани стійко трималися рідної культури. Коли вчителя російської мови В. М. Васильєва румунські урядовці вигнали зі школи, то селяни організували в звичайній хаті свою школу, де він і далі навчав дітей російською мовою.

У роки окупації в Білій Криниці провадили агітацію буржуазні партії, насамперед націонал-цараністська. Центром революційної пропаганди була комуністична організація міста Радівців. Звідти нелегально йшли радянські газети в Білу Криницю та навколишні села. Селяни жваво цікавилися радянською пресою, з неї вони дізнавалися про життя в Радянській Росії. Час від часу на вулицях Білої Кри-

---

[1] Газ. «Русский вестник», 21 березня 1917 р.

[2] Газ. «Радянська Буковина», 6 вересня 1953 р.

[3] Газ. «Русский вестник», 22 березня 1917 р.

[4] Бюллетень Комитета Юго-Западного фронта Всероссийского Земского Союза (Киев), 6 вересня 1917 р.

[5] I. E. Toroutiu. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina Bucureşti, 1915, стор. 71.

[6] Dicţionarul statistic al Bucovinei. Bucureşti, 1922, стор. 114.

[7] Газ. «Комуніст», 15 вересня 1926 р.; газ. «Час», 24 лютого 1931 р.

ниці румунські жандарми знаходили листівки із закликами до боротьби проти окупантів. Ці листівки розклеювали білокриницькі селяни, які співчували комуністам.

Новий етап у житті Білої Криниці почався в червні 1940 року, після возз'єднання з Радянською Україною. Червону Армію селяни зустріли хлібом-сіллю. Це було справжнє свято визволеного народу. Відразу ж виникли органи народної влади. В липні 1940 року створено виконком сільської Ради депутатів трудящих, який очолював незаможник Г. О. Євсєєв.

Нова влада, спираючись на підтримку трудящого селянства, повела боротьбу проти експлуататорських елементів — церковників і куркулів. Було виявлено для оподаткування сільськогосподарськими податками куркульські господарства з нехліборобськими і ринковими прибутками. Комісія, до якої ввійшли В. Т. Ларіонов, Е. П. Дєєв, Ф. І. Павлов, розподілила 14 га конфіскованої монастирської землі серед бідняків. Незаможникам було передано будинки, залишені куркулями, що втікли з румунсько-боярськими військами[1]. Бідніші селяни одержали від держави допомогу зерном. Їм було виділено 52 цнт сортового насіння вівса, ячменю та ярої пшениці.

Білу Криницю було приписано до дільничної амбулаторії в с. Кам'янці. 16 вересня 1940 року почалися заняття в школі. Діти дістали можливість навчатися рідною мовою, до Білої Криниці було направлено чотирьох кваліфікованих вчителів[2]. Директором школи призначено М. П. Мандрикіну, яка пропрацювала відтоді в селі понад 20 років.

12 січня 1941 року відбулися вибори до Верховних Рад СРСР та Української РСР. Місцеве населення з великим піднесенням йшло на виборчі дільниці. За кандидатів блоку комуністів і безпартійних віддали свої голоси 99,2 проц. виборців Білої Криниці[3].

Та всі плани білокриничан щодо будівництва нового життя були порушені. 22 червня 1941 року фашистська Німеччина без оголошення війни напала на Країну Рад. Воєнні дії в Білій Криниці почалися о 4 годині 40 хвилин того ж дня. Село було піддано інтенсивному бомбардуванню з повітря та артилерійському вогню з бронепоїзда. У перші дні війни село кілька разів переходило з рук у руки. Незважаючи на чисельну перевагу ворога, частини Червоної Армії обороняли Білу Криницю до 5 липня, поки не був даний наказ командування про відступ. У цих боях особливо відзначилися прикордонники — інструктор Крилов і кулеметник Бєляков, які з дзвіниці чоловічого монастиря прикривали відхід радянських частин. Обидва загинули смертю героїв.

Після відходу радянських військ почалися роки фашистського режиму румунсько-німецької окупації. Радянських активістів Г. О. Євсєєва, Є. П. Дєєва, Ф. П. Алімпова, В. Т. Ларіонова, Є. С. Ларіонова, Я. Н. Мокеєва, Ф. Меркулова, Т. Мокеєва, В. Савіна, А. Нікотова загарбники кинули до Садгірського концтабору. З особливою жорстокістю окупанти ставилися до росіян. Вони проводили насильницьку румунізацію. Викладання в школі було переведено на румунську мову[4], діловодство в усіх установах велося виключно румунською мовою.

Румунсько-німецькі загарбники заподіяли велику шкоду господарству: реквізували 28 коней, 14 підвід, багато худоби, вирубали 1,2 га саду, зруйнували 22 будинки в селі, майже всі господарські та житлові приміщення в обох монастирях. Загальна сума збитків, що їх завдали окупанти Білій Криниці, становила 8,5 млн. карбованців[5].

Церковники і куркулі в роки окупації співробітничали з фашистами. В лютому 1944 року митрополит Тихон Качалкін утік до Бухареста[6].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—719, оп. 1, спр. 6, арк. 15, 28.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 11, оп. 1, спр. 61, арк. 4.
[3] Там же, ф. 11, оп. 1, спр. 66, арк. 7.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—307, оп. 1, спр. 4063, арк. 27.
[5] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 73, арк. 20; спр. 52, арк. 1, 2.
[6] Там же, ф. Р—623, оп. 1, спр. 4, арк. 52.

8 квітня 1944 року Червона Армія вигнала фашистів з Білої Криниці й принесла свободу її жителям. Багато мешканців села вступили до Червоної Армії, боролися на фронтах Великої Вітчизняної війни. Добровільно пішли в лави діючої армії чотирнадцятирічні І. В. Дєєв та І. Ф. Єфімов. 18 білокриничан було відзначено урядовими нагородами.

Збирання фруктів у колгоспному саду, с. Біла Криниця. 1968 р.

Одним з перших кроків по відновленню зруйнованого війною господарства було створення земельної громади. Вона мала вилучити монастирську та куркульську землю, реманент, збіжжя і наділити цим незаможників і родини бійців Червоної Армії.

Та до земельної громади, як і до сільради, пролізли прислужники куркулів і такі, що під впливом пропаганди церковників були вороже настроєні до Радянської влади[1]. Вони чинили порушення у розподілі конфіскованої землі, привласнювали безгосподарне майно, брутально поводилися з селянами. Експлуататорські елементи роздмухували антирадянські настрої[2]. Дії цих елементів викликали гнів і обурення селян. Куркульських прислужників було виведено із складу сільради.

Незважаючи на агітацію куркулів і церковників, ідея колективного ведення господарства все більше оволодівала свідомістю трудящих села. 9 вересня 1948 року відбулися організаційні збори, на яких було створено сільськогосподарську артіль ім. А. О. Жданова. Головою селяни одностайно обрали прикордонника Василя Тимофійовича Мрачка, уродженця Вінницької області[3]. Спершу колгосп об'єднав 28 селянських господарств. Матеріально-технічна база нового господарства була невеликою — близько 130 га землі, в т. ч. 13 га саду; 1 молотарка та 4 віялки, 40 плугів і борін. В середньому кожен колгоспний двір усуспільнив по 1 коню, корові та вівці[4].

Кращі люди села брали активну участь у зміцненні Радянської влади. 7 лютого 1949 року було створено групу по охороні державного й колгоспного майна від зазіхань контрреволюційних елементів. Очолив її безпартійний лісник Г. Т. Ларіонов[5].

Колгоспники докладали чимало зусиль, щоб їх артіль виконувала виробничі завдання, давала більше сільськогосподарської продукції державі. Вже у 1949 році засіяли зерновими культурами 77 га. Однак більшість прибутків у той час давало садівництво, яке було традиційним для білокриницьких селян. Почали розвивати й нові галузі господарства. Того ж року на річці Тарнавці споруджено став, який зарибнено дзеркальним коропом.

З самого початку існування колгоспу держава надавала йому допомогу. На придбання худоби і сільськогосподарського інвентаря, а також мінеральних добрив було виділено близько 17,5 тис. крб. На електрифікацію виробництва й будинків

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 60.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—623, оп. 1, спр. 4, арк. 52.
[3] Газ. «Новий шлях» (Глибока), 9 вересня 1948 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—719, оп. 1, спр. 139, арк. 55; ф. Р—653, оп. 1, спр. 73, арк. 20.
[5] Там же, ф. Р—719, оп. 1, спр. 139, арк. 31.

колгоспників держава асигнувала 50 тис. крб.[1]. Крім того, допомогу було дано бідняцьким господарствам та багатодітним матерям[2].

У вересні 1950 року артіль ім. А. О. Жданова було об'єднано з артілями сіл Старого Вовчинця та Багринівки в один колгосп, який назвали «Шлях до комунізму». Це велике сільськогосподарське підприємство. Загальна площа земельних угідь його становить 2405 га, з них 1385 га орної землі[3]. Центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму» розміщена у Старому Вовчинці. В Білій Криниці знаходиться третя бригада колгоспу. З 1956 року розгорнулася електрифікація житлових будинків і тваринницьких приміщень.

Завдяки поліпшенню обробітку землі підвищилася врожайність зернових і технічних культур. Дальшого розвитку набуло громадське тваринництво. За десятиріччя поголів'я великої рогатої худоби зросло на 1 тис. Надої молока на одну фуражну корову збільшилися на 900 кілограмів[4].

Третя бригада колгоспу спеціалізована в традиційному для Білої Криниці садівничо-городницькому напрямі. Це відповідає природним умовам села, що розташоване в зоні бідних опідзолених грунтів (переважно т. зв. білиці). У 1969 році бригада мала 58 га плодоносного саду та 60 га молодих насаджень. Вирощують кращі сорти: ренети золотий і П. Ф. Симиренка, джонатан і білий налив. Розвивається також льонарство. Площа посівів льону досягла 25 га. В 1967 році врожайність льону становила 6,2 цнт волокна та 4,9 цнт насіння з га. Колгосп щороку підсаджує 4 га лісу, його вже відновлено на 250 гектарах. Провадить також роботи по осушенню 300 га болотистих грунтів під оранку та поліпшенню підзолистих вапнистих грунтів шляхом внесення добрив. Викорчовує чагарники, засипає балки. Намічено будівництво другого зарибненого ставка.

Зміцнення колгоспу «Шлях до комунізму» було нерозривно зв'язано з практичною діяльністю комуністів, які пішли в найважливіші ланки колгоспного виробництва. Здібним організатором трудящих виявив себе комуніст А. І. Меркулов, який з 1958 року майже безперервно очолює третю бригаду[5].

Першим секретарем парторганізації об'єднаного колгоспу був Олександр Омелянович Григоров. Він народився 1897 року в сім'ї білокриницького селянина. В 1915 році пішов з козачою частиною в Росію. Став комуністом ленінського призову. За мобілізацією ЦК КП(б)У проводив колективізацію сільського господарства в Полтавській області. Пізніше працював на відповідальних посадах у вугільній промисловості. За самовіддану працю О. О. Григорова було відзначено урядовими нагородами, йому присвоєно звання гірничого директора адміністративної служби 3-го рангу[6]. В 1951 році О. О. Григоров повернувся в рідне село.

Немалий внесок у розвиток колгоспного виробництва зробила комсомольська організація Білої Криниці, що налічує в своєму складі 52 члени. Велика заслуга сільської комсомольської організації в залученні до громадського життя жінок. Саме з комсомольських лав вийшла перша в селі трактористка Марія Сергєєва.

Піднесення добробуту змінило вигляд Білої Криниці. Тут споруджено близько 60 нових житлових будинків, кожний на 3—4 кімнати. За допомогою держави в 1967 році всі селянські житла вкрито шифером. Старих, дідівських традиційних хат майже не залишилося. Обстановка в будинках колгоспників стала подібною до міської. В кожному будинку є електрика, тому ввійшли у вжиток електронагрівальні прилади, радіоприймачі, пральні машини, холодильники. Поряд із новим у побуті зберігається краще з традиційного. Майже кожна родина має свою лазню. Але й ці типові для російського села будівлі мають нині більш сучасний вигляд.

---

[1] Чернівецький облдержархів, спр. 138, арк. 161, 163, 303.
[2] Там же, спр. 139, арк. 89.
[3] Там же, ф. Р—4, оп. 4, спр. 171, арк. 12.
[4] Там же, ф. Р—19, оп. 9, спр. 1220, арк. 41; спр. 468, арк. 144.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 11, оп. 3, спр. 518, арк. 2—5.
[6] Там же, ф. 11, оп. 2, спр. 239а, арк. 10, 11.

Білокриничани значні вигоди здобувають від суспільних фондів. Вони забезпечені безплатним медичним обслуговуванням, навчанням, користуються бібліотекою тощо. В селі існують фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, садок.

Зросла культура колгоспного села. Зразу після визволення Білої Криниці Червоною Армією школі було передано додаткове приміщення — хату куркуля, що втік з румунськими окупантами. В 1966 році закінчено спорудження цегляного будинку для восьмирічної школи. Крім класних кімнат, тут містяться їдальня, навчально-виробничі майстерні[1]. У школі працює 9 вчителів, серед них — заслужений вчитель школи УРСР Н. С. Васильєва. Вчителі беруть активну участь у громадському й культурному житті села. Створено шкільні зелені патрулі, що допомагають лісникам.

Майже всі випускники продовжують навчання: йдуть до Вовчинецької середньої школи, в різні училища, технікуми. За роки Радянської влади середню освіту одержали 88 чоловік. Середню фахову першим дістав Д. А. Меркулов. Працюючи вчителем у Білокриницькій школі, він закінчив географічний факультет Чернівецького університету. Тепер трудиться на кафедрі економічної географії ЧДУ. Вищу освіту мають 8 мешканців Білої Криниці (до Радянської влади — 1). Вчаться у вузах країни 10 дітей білокриницьких селян.

Багато білокриничан оволоділи різними технічними спеціальностями, працюють шоферами, лісорубами, шахтарями на Донбасі та Уралі, в Красноярському краї та Комі АРСР. Вихідці з села брали участь у будівництві Каховської ГЕС.

Розцвітає народна творчість. Поряд із традиційним фольклором побутують нові пісні, частушки, приказки, вірші самодіяльних поетів. В цих творах відображено радісні перетворення, що принесла буковинським селянам Радянська влада та Комуністична партія[2]. Новою традицією стало проведення районного свята врожаю в мальовничій місцевості між лісом і ставом на околиці села.

Спільна праця в одному колгоспі з українцями зі Старого Вовчинця й молдаванами з Багринівки виховує почуття міцної дружби, зруйнувала давню побутову й культурну відрубність колишніх липованів від навколишнього населення. Зламано віковічні заборони шлюбів з іновірцями.

Народну творчість та говірку білокриничан досліджують радянські фольклористи та діалектологи. Науковцями зібрано значний фольклорний, діалектологічний, топонімічний, етнографічний та історико-архівний матеріал[3]. Нині українські пісні становлять вагому частину пісенного репертуару Білої Криниці[4].

---

[1] Газ. «Будівник комунізму» (Глибока), 25 серпня 1966 р.

[2] Ученые записки Черновицкого государственного университета, 1952, т. 56, стор. 166—175.

[3] Журн. «Народна творчість та етнографія», 1962, № 1.

[4] Тези доповідей XXI наукової сесії Чернівецького державного університету, 1965, стор. 115—119.

Виступ жіночого вокального ансамблю «Мрія». 1968 р.

Найрізноманітніші впливи на побут і культурне життя Білої Криниці має служба юнаків у Радянській Армії, а також сусідство з прикордонниками. Селяни допомагають в охороні державного кордону. При школі існує дружина юних друзів прикордонників. На рахунку дорослих мешканців Білої Криниці і дітей — затримані порушники кордону[1]. Якщо раніше багато білокриничан-липованів відмовлялися служити в армії, то тепер із села вийшло 5 офіцерів. Через тих, хто служив у армії, прийшли заборонені старообрядницькою церквою музика й танці. Першими гармоністами в селі були прикордонники. Згодом почала грати на музичних інструментах і білокриницька молодь.

Важливим чинником культурного життя Білої Криниці є сільська бібліотека, що нараховує 4,5 тис. книжок, та клуб із стаціонарною кіноустановкою. Сільський колектив художньої самодіяльності (агітколектив, драмгурток, хор, солісти, танцювальний гурток) неодноразово здобував перші місця на районних оглядах самодіяльності. Колектив виступав у селах свого й сусідніх районів, а також у Чернівцях. Гордістю села є дівочий вокальний ансамбль, який поряд із народними російськими піснями виконує також українські та білоруські.

На 1 січня 1967 року передплачено 408 періодичних видань, тоді як за часів румунсько-боярської окупації одержували тільки 7 газет.

Влітку 1967 року в Білій Криниці працювала розвідувальна топографічна експедиція за завданням Держбуду РРФСР. Рекомендації експедиції покладено в основу плану перебудови села з метою наближення його до селища міського типу. На захід від села, в лісі, намічено спорудження будинку відпочинку.

Світлі перспективи відкриваються перед Білою Криницею та її мешканцями. Нащадки збіглих кріпаків і солдатів, що змушені були втікати з батьківщини в пошуках талану-щастя, знайшли це вимріяне щастя під зорею Радянської влади.

А. Р. ВОЛКОВ, І. П. ГАЛКІНА, В. Ф. ФІНІКОВ

КА́М'ЯНКА

Кам'янка — село, центр сільської Ради, розташоване у передгір'ї Карпат, на правому березі Сірету при впадінні в нього річки Кам'янки, за 12 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Вадул-Сірет. Населення — 4963 чоловіка.

Село розкинулось на кам'янистих горбах і простягається зі сходу на захід на 8, а з півночі на південь — майже на 6 кілометрів. Рештки наземних осель з глинобитними печами, що збереглися на т. зв. Кириловому горбі, дають археологам підстави датувати заснування Кам'янки XIV століттям. На території села та на його околицях є кілька археологічних пам'яток: в східній частині — поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), в урочищі Калатурі виявлено поселення передскіфського часу, а в урочищі Турецький вал, за 4 км на північний захід від села — городище передскіфського часу (VIII—VII століття до н. е.). Його центральний майдан (70 на 150 м) укріплений 5 валами і ровами[2].

Найдавніша писана згадка про село належить до початку XV століття. Грамотою молдавського господаря Олександра Доброго від 15 червня 1431 року стверджується, що с. Кам'янка є власністю Купчина[3]. 2 лютого 1503 року один з нащадків Купчинів — Георгій (Юрій) — подарував Кам'янку Путнянському монастиреві[4].

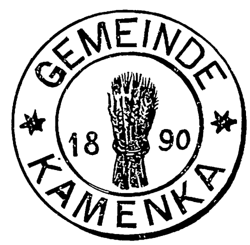
[1] Газ. «Радянська Буковина», 6 вересня 1953 р.

[2] Краткие сообщения Института материальной культуры АН СССР, вып. 57. М., 1955, стор. 110, рис. 40.

[3] T. B ă l a n. Documente Bucovinene. Vol. II. Cernăuţi, 1934, стор. 10.

[4] D. W e r e n k a. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 44. C. M o r a r i u. Skizzen über die Rumänen in der Bukowina. Wien, 1891, стор. 18.

Відтоді як власність монастиря вона звільнялась від державних повинностей і податків. Селяни мусили давати корцьове, горщину, а також відробляти панщину монастиреві. Корцьове визначалося як $^1/_{10}$ або $^1/_{20}$ частина врожаю пшениці, жита, ячменю,. сіна. Горщина становила одну з 10 овець. Проте головним обов'язком була праця на монастир. Розміри її конкретно не визначалися. Монастирські селяни зобов'язані були «орати, жати, молотити, косити і збирати сіно; перевозити врожай і горщину, а також виконувати всі транспортні потреби монастиря; обробляти виноградники, обгороджувати їх і витісувати гараги; будувати і ремонтувати будинки, млини і греблі; копати ставки; бути слугами і людьми довір'я в різного роду справах — пастухами, мірошниками і охоронцями проти злочинців». За відмову працювати молдавські господарі наказували винних «бити і примушувати виконувати потрібну монастирям роботу»[1]. Становище мешканців Кам'янки погіршало, коли господарська рада Молдови у 1632 році вирішила покласти ряд державних повинностей і на монастирських селян[2].

Герб с. Кам'янки. 1890 р.

Після загарбання Буковини Австрією «духовним регламентом» імператора Йосифа II у 1786 році з монастирських та церковних володінь було утворено православно-релігійний фонд[3]. Таким чином Кам'янка стала власністю релігійного фонду. Обов'язки його підлеглих було прирівняно до обов'язків поміщицьких кріпаків. Земельні володіння релігійного фонду здавалися в оренду цілими маєтками. Внаслідок цього фактичним господарем Кам'янки був орендар.

Мешканці села мусили щорічно давати десятину врожаю пшениці, кукурудзи, картоплі, курку, міток пряжі, привезти фіру дров, а також відробити на орендаря: тяглові і безкінні господарства по 12, а халупники — по 6 днів на рік. Причому, це були не просто робочі дні, а певна робота: наприклад, виорати 40 пражин цілини, або вижати 3 клані по 30 снопів, або обмолотити 2 клані тощо. На виконання цієї роботи потрібно було не менше 3 днів. Отже, селяни відбували не 12, а 36 днів панщини. Крім того, на ремонтні роботи відводилося 2 дні, а фактично необхідно було виконати весь ремонт у маєтку, а також інші роботи, включаючи і догляд за лісом[4].

З кінця XVIII століття село швидко зростало. У 1774 році населення його складалося всього з 18 родин українців[5]. Протягом 1779—1780 рр. сюди переселилося з Семиграддя кілька родин волохів, які осіли компактно й утворили Горішний Кут села. Волоська колонізація інтенсивно продовжувалась, і в 1817 році волохи становили вже $^1/_3$ населення (всього тоді було в селі 183 родини)[6]. Напередодні реформи 1848 року в Кам'янці було 233 двори, з них тяглових — 111, безкінних — 120 і 2 двори вільні. Крім цього, було 6 родин халупників. На цей же час земельний фонд села становив: орної землі 2259 йохів (2000 йохів у селянському користуванні і 259 — релігійного фонду), лук 1380 йохів (729 йохів у селянському користуванні і 651 — релігійного фонду), садів та городів 77 йохів. Халупники мали всього 14 йохів городів.

За даними 1842—1847 рр., основною сільськогосподарською культурою була кукурудза, яка займала майже половину всієї орної площі (1000 йохів), чверть орної землі засівалася вівсом. Сіяли також жито (250 йохів), пшеницю (84 йохи), садили картоплю (116 йохів). В середньому з йоха збирали по 10 корців кукурудзи,

---

[1] С. Giurescu. Istoria românilor. Vol. II, p. II, Bucureşti, 1940, стор. 478, 479.
[2] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 202, 203.
[3] В. Мордвинов. Православная церковь в Буковине. СПб., 1874, стор. 50.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2384, арк. 30, 73, 80, 81, 88, 91.
[5] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 175.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 3441, арк. 1.

12 — вівса, 95 — картоплі, 8 корців пшениці. У садівництві найбільше плекали сливу. Вона займала близько половини всієї площі садів (28 йохів)[1]. Загальна сума річного прибутку релігійного фонду з Кам'янки становила 2142 флорини[2].

Обов'язки підлеглих релігійного фонду хоч і визначалися положеннями 1802 і 1836 рр., але не лімітувалися ними, тому селянам доводилось відбувати значно більше повинностей. Комісія по проведенню реформи констатувала, що вони відробляли по 60—70 днів панщини на рік[3]. Орендар був повновладним паном у Кам'янці. З-поміж орендарів особливою жорстокістю відзначався пан Іліє Григорча з Карапчева. 10 січня 1816 року він через свого економа забрав весь урожай у Михайла Білочука, а Івана Космачука покарав 10 буками за те, що останній хоч і скинув шапку, за встановленим звичаєм, за 3 пражини до пана, але, як здалося Григорчі, не досить низько вклонився[4]. Селян примушували відробляти панщину не тільки в Кам'янці, а й по інших маєтках орендаря.

Селянин Іван Войнарович свідчив, що в 30-і роки XIX століття «законом було абсолютне домінікальне насильство з частим застосуванням бука»[5]. Саме за допомогою такого «закону» у кам'янчан 1831 року відібрано 75 фальч громадської землі, що називалася Багна (болота, мочари, пасовиська, сіножаті). Коли селяни запротестували, то дістали по 60—80 буків кожен. З 1834 року захоплену Багну релігійний фонд почав здавати в оренду селянам з розрахунку орендної плати у сумі 58 флоринів. Наступного року вона становила вже 120 флоринів і росла так, що на час скасування панщини досягла 306 флоринів. Після реформи Багну не повернули селянам. Вона залишалася власністю релігійного фонду з тією тільки різницею, що орендна плата збільшилася майже у 2,5 раза порівняно з 1848, або у 14 разів порівняно з 1834 роком, і в 1859 році становила 799 флоринів[6].

Селяни не мирилися з непосильним тягарем, протестували, відмовлялися виконувати роботи. У липні 1834 року приєдналися до виступу селян Купки та Йорданешт під проводом Юрія Тимоша (пізніше обраного депутатом австрійського парламенту), відмовилися йти на роботи до орендаря в с. Стирчу. Окружний староста заарештував Ю. Тимоша і посадив у в'язницю. Депутація селян у складі 30 чоловік з'явилася до старости і вимагала звільнення його. Тоді з Радівців до Кам'янки та Купки було вислано 2 загони прикордонної кінноти, і 28 липня почалися екзекуції. Спочатку представники влади умовляли кам'янчан, а потім почали викликати поодинці Семена Карлійчука, Василя Панцира, Михайла Телегуза та інших. Всі вони твердо стояли на ухвалі громади, і всі дістали по 25 буків. Припинена екзекуція була тільки «з причин надзвичайної спеки» і «втоми» війська. Кару було продовжено наступного дня. Киями влада «умовила» громаду, хоч їй і довелося піти на поступки — звільнити з в'язниці Ю. Тимоша[7].

Однією з форм соціального протесту були судові процеси селян проти визискувачів. Найбільшим процесом кам'янчан була справа за Багну. Вона порушувалася кілька разів: востаннє розглядалася судами протягом 1861—1870 рр. Чернівецький суд змушений був визнати право на Багну за селянами. Релігійний фонд оскаржив цей вирок. Львівський суд «за давністю часу» не задовольнив вимоги селян[8].

Щодо культури село було дуже відсталим. Панувала суцільна неписьменність — селяни «розписувалися» хрестиком. Цим користувалися спритні орендарі й підсовували їм різні зобов'язання. Поставивши на віру кілька хрестиків, селяни швидко переконалися, що це значить. Вся громада поклялася не ставити ніколи

---

1 Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2384, арк. 70, 82, 105, 116, 120—122.
2 Там же, спр. 1386, арк. 149.
3 Там же, спр. 2384, арк. 73.
4 Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 3123, арк. 3, 4.
5 Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1909, арк. 185.
6 Там же, спр. 1386, арк. 145.
7 Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 4520, арк. 3—8.
8 Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1386, арк. 1—385; спр. 1909, арк. 109—211.

на папері жодного хрестика. Михайло Телегуз, наприклад, якому кам'янська громада, обравши своїм уповноваженим, «заборонила ставити знак хрестика», дістав 25 буків, але розпису свого на вимогу властей не поставив[1].

Ще з 1817 року велися розмови про відкриття школи. Хоча в Кам'янці нараховувалось близько 250 дітей шкільного віку, школа так і не була відкрита. Селяни бідували, зібрати кошти на утримання школи не змогли. Пізніше згодилися на тому, що будуть відробляти за приміщення, що брали в оренду у корчмаря. Коли ж зажерливий корчмар зажадав, щоб село відробило йому аж 300 днів, і селяни з цим не погодилися, він за допомогою сільського радного викинув на вулицю парти та вчительські пожитки[2]. Так поневірялися учні з учителем до 1856 року, поки збудували школу. Проте і в ній навчалося тільки 267 дітей, а їх було на той час 494[3].

У другій половині XIX століття населення Кам'янки швидко зростало. За переписом 1857 року, тут налічувалось 2567 чол., у 1900 році — 3991 чоловік[4].

Скасування кріпацтва спричинилося до посилення класової диференціації селянства. Якщо в 1847 році в Кам'янці було 8 власників, які мали землі від 10 до 20 йохів, і жодного, що мав би понад 20, то в 1857 — до 20 йохів мали 50 чол., а у 1865 — вже стало 77 таких власників, а також 7 чол., що мали понад 20 йохів землі[5]. У 1890 році чверть всієї кам'янської землі опинилася в руках поміщика[6]. Тільки незначна частина спролетаризованих селян залишалася в селі. Безземельні мусили шукати заробітку в місті, а також за межами Буковини, зокрема в Молдові, а то й на Американському континенті. До першої світової війни в пошуки щастя за океан вимандрувало понад 400 чоловік, та тільки троє з них повернулися додому в грішми[7].

Власті не тільки не дбали про поліпшення становища селян, а навпаки душили всяке прагнення до цього. Навіть дозволу на відкриття позичкової каси в селі кам'янчанам довелося добиватися протягом 6 місяців і дійти для цього аж до Відня[8].

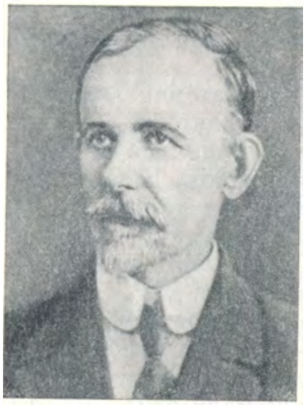
За півстоліття анітрохи не змінилася на краще шкільна справа в селі. В 1904 році кам'янська громада скаржилася: «Наші діти мають гіршу долю від худоби... 500 учнів — у приміщенні, що могло вмістити тільки 200»[9]. Щоб відвернути увагу селян від болючих питань, представники чернівецької «Народної ради», очолюваної реакційним москвофільським духовенством, заснували в Кам'янці в 1904 році «Братство тверезості» і читальню, збори якої починалися молитвою «Царю небесний». Часто приїжджав сюди сам верховода цієї «ради» священик Богатирець[10]. Та своєї мети вони не досягли.

Коли на Буковині посилився революційний рух, мешканці Кам'янки не лишилися осторонь. У червні 1900 року вони прийняли резолюцію, в якій вимагали скасування рогачок на дорогах, відміни перепідготовки резервістів в період польових робіт, скорочення терміну військової служби, утримання лікарів за державний кошт, запровадження державного страхування, закриття шинків тощо[11].

Під впливом російської революції 1905 року загальнодемократичний рух посилився, кам'янчани 31 грудня 1905 року зібралися на віче, яке висунуло вимогу «заведення загального, рівного безпосереднього і тайного нешахрованого права виборного до ради державної, до сойму і до громад» і застерегло: «Ніколи дідичі

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 4520, арк. 6.
[2] Там же, ф. 3, оп. 2, спр. 1585, арк. 1—11.
[3] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 96.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 116; оп. 2, спр. 19106, арк. 12.
[5] Там же, ф. 3, оп. 2, спр. 2808, арк. 115, 116.
[6] Там же, ф. 3, оп. 2, спр. 14711, арк. 139, 146.
[7] Газ. «Будівник комунізму», 18 липня 1964 р.
[8] «Руська рада», 10(23) січня, 4(17) липня 1903 р.
[9] «Руська рада», 14(27) травня 1904 р.
[10] «Народна рада», 17(30) червня 1905 р.
[11] Газ. «Буковина», 27 червня 1900 р.

Український письменник, уродженець с. Кам'янки І. І. Синюк.

не допустять до виборчої нешахрованої реформи, заповідаємо борьбу з найострішими средствами»[1]. Це була одна з найкатегоричніших резолюцій, ухвалених тоді по буковинських селах.

За переписом 1910 року в селі було 4175 чол., з них: 2552 українці, 1404 румуни, 133 євреї, 45 німців, 34 поляки, 7 ін. національностей. За цим же переписом у селі проживало 10 ремісників і 34 торговці (власники дрібних крамниць, шинків тощо).

Протягом багатьох років кам'янчани боролися за створення нормальних умов для навчання дітей. Нарешті 1910 року збудовано двоповерхове приміщення школи.

Хоч жили люди бідно, потяг до освіти був сильним. У 1911 році в Кам'янці засновано осередок товариства «Руська бесіда», відкрито читальню[2]. З Кам'янки родом український письменник Іван Ілліч Синюк, який правдиво змалював важке життя буковинських селян (новели й нариси «Село», «Баба», «Братчику, рятуй» та ін.). І. І. Синюкові належать статті про життя українського народу та про шкільну справу на Буковині, опубліковані в німецьких періодичних виданнях. З 1905 року він редагував «Ластівку» — перший дитячий журнал на Буковині. Разом з своїми однодумцями — Д. Харов'юком, Іваном Дібровою, Д. Макогоном та іншими І. Синюк самовіддано працював, щоб збагатити скарбницю культури рідного народу.

За часів панування королівської Румунії (1918—1940 рр.) економічне становище села було в основному таким же, як і за австрійської влади. Краща земля перебувала в руках релігійного фонду та сільських багатіїв. Напередодні визволення в Кам'янці нараховувалось 1282 господарства, з них 1127 — малоземельних (мали в середньому по 0,73 га), 40 господарств — безземельних; 602 — не мали коней. Один плуг припадав на 5 господарств. На все село була 1 сівалка та 7 примітивних ручних і кінних молотарок[3]. Переважна частина селян працювала у поміщиків навколишніх сіл Просіки, Черепківців, Глибокої. Бідність і безземелля, як і раніше, гнали людей на заробітки в інші країни. В ці роки до Канади, Бразілії, Аргентіни виїхало 50 чоловік; понад 230 чоловік пішло на заробітки в різні райони Румунії (Банат, Трансільванія, Яломиця, Ясси, Ботошани тощо)[4].

Національні права основної маси селян-українців затискувались. Українську школу було закрито, в румунській — навчалось лише 180 учнів[5].

Кам'янчани з перших же днів окупації чинили опір румунським загарбникам. Касіян Воробець, Денис Щербань, Дорофтей Карлійчук були активними учасниками листопадового повстання 1919 року 113-го стрілецького полку. Вони діяли у тій колоні, що оволоділа станцією Градіна-Публіке у Чернівцях і знищила наявну там документацію. На станції Косьмин повстанці захопили поїзд, відчепили паровоз з трьома вагонами і попрямували на Радівці, де був розташований 114-й полк[6]. На ст. Вадул-Сірет, побачивши безвихідь свого становища, залишили потяг. Їх заарештували, судили, і вони відбували кару у в'язниці.

Та це не зламало революційного духу повстанців. Повернувшись до рідного села, К. Воробець вів агітаційну роботу серед селян, читав їм чернівецьку газету «Бо-

---

[1] «Руська рада», 6(19) січня 1906 р.
[2] A. M i t t e l m a n. Bukowiner Vereines-Schematismus. Czernowitz, 1911, стор. 65.
[3] Газ. «Новий шлях», 3 жовтня 1957 р.
[4] Газ. «Будівник комунізму», 18 липня 1964 р.
[5] Газ. «Новий шлях», 1 травня 1951 р.
[6] К. Г. Ц и п к о. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 135.

ротьба». Таємно кам'янчани збиралися у домівках К. Воробця, В. Федорюка, В. Марфюка, Т. Лазаренка, Д. Величка, читали радянські газети і комуністичні видання, які діставали нелегально, «Кобзар» Т. Г. Шевченка, мріяли про возз'єднання з Радянською Україною[1].

28 червня 1940 року, прямуючи до нового кордону, через Кам'янку пройшли перші радянські танки. Селяни радо вітали червоноармійців-танкістів. Вже цього дня створено сільську Раду, до якої ввійшли 12 чоловік (2 з них середняки, решта — бідняки). Головою став Касіян Воробець, секретарем — Василь Федорюк. Вперше в органах сільської влади була жінка — Марія Іванюк. При сільраді створено земельну, шкільну, шляхову, торговельну, фінансову, санітарну і тваринницьку комісії. Найактивніше працювала земельна комісія, головою якої був Танасій Лазурко. Вона розподілила землі багатіїв між бідняками, організувала пункти очищення насіння, слідкувала за ремонтом сільськогосподарського реманенту, очолила соціалістичне змагання за закінчення посівних робіт до 1 травня 1941 року. Досить активно працювала і шкільна комісія, турбуючись про забезпечення школярів підручниками, про відкриття початкової школи у присілку Фондоя[2].

Створено було споживче товариство, при ньому відкрито пекарню, що випікала по 3,5 тонни хліба щодня[3].

Напередодні Великої Вітчизняної війни в Кам'янці налічувалось 1177 дворів, працювало 3 школи, клуб, бібліотека, лікарня[4]. В селі організовано комсомольський осередок.

З першого ж дня Великої Вітчизняної війни радянського народу Кам'янка потрапила в зону воєнних дій. Червоноармійці чинили тут ворогові героїчний опір і відійшли з Кам'янки лише за наказом командування[5]. До лав Червоної Армії у 1941 році пішло 320 кам'янчан.

Окупанти зразу ж відновили свої порядки. Вони знищили лікарню, клуб, майже увесь книжковий фонд бібліотеки. Забрали з Кам'янки понад 150 робочих коней і 73 підводи, наклали на населення продовольчу контрибуцію, примушували виконувати різні роботи[6]. Радянських активістів В. І. Федюка, В. І. Федорюка, Г. В. Божескула, Г. С. Глобака, Г. Д. Білінчука, Д. Д. Білінчука та інших було заарештовано і після катувань засуджено до різних термінів тюремного ув'язнення, 11 чоловік загарбники замордували, 80 — вигнали на фашистську каторгу.

Проте ці репресії не паралізували села. До хати В. Марфюка, який мав радіоприймача, потайки сходились люди, щоб дізнатися правди про становище на фронтах.

З 1943 року дії кам'янчан стали більш активними. В ніч на 1 травня В. Марфюк з В. Федорюком вивісили гасла біля примарії і школи: «Бийте румунських окупантів! Червона Армія недалеко і скоро нас визволить!» У серпні 1943 року хлопці Д. Федорюк і В. Величко пошкодили дроти на телефонній лінії Сторожинець—Радівці. В. Федорюк, В. Марфюк, В. Щербань і В. Федюк зібрали зброю для партизанів.

8 квітня 1944 року 24-а Самаро-Ульяновська Залізна стрілецька дивізія, якою командував генерал Ф. О. Прохоров, визволила село від німецько-румунських окупантів. З перших днів визволення до лав Червоної Армії вступило чимало добровольців. Протягом квітня—червня в армію призвано 720 кам'янчан. Кавалерами ордена Слави повернулись з війни Д. І. Скинтей, О. Т. Чабан, В. Д. Кирстюк, Т. М. Ватрич, П. І. Воробець та інші. 153 колишні воїни мають бойові ордени та

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 18 липня 1964 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—719, оп. 1, спр. 40, арк. 2, 3, 5—7, 11—21.
[3] Там же, ф. Р—19, оп. 1, спр. 68, арк. 146.
[4] Газ. «Новий шлях», 8 червня 1944 р.
[5] З історії Чернівецької обласної організації КП України, стор. 22.
[6] Газ. «Новий шлях», 8 червня 1944 р.

Кар'єр цегельного заводу, с. Кам'янка. 1967 р.

медалі. На фронтах полягло понад 300 чоловік[1]. В пам'ять про тих, хто віддав своє життя за честь і незалежність нашої Батьківщини, у центрі села встановлено обеліск.

Розвиткові нового намагалися перешкодити бандити з бандерівського підпілля. Вони тероризували населення, чинили дикі наскоки на село. 27 січня 1945 року від їх нападу постраждало 8 родин, 4 чоловіка було вбито. Бандерівці вбили сількора Василя Щербаня та сільського активіста фінансового агента Дениса Звоздецького, забравши у нього 9 тис. крб., замучили Фрозину Карлійчук. Бандити безчинствували, мародерствували[2]. Мешканці Кам'янки допомогли державним органам покінчити з кривавим ворогом. Близько 150 чол. вступило до винищувального загону, на чолі якого став Дмитро Ліщак.

Колишній фронтовик, комуніст Іван Білик очолив ініціативну групу по створенню колгоспу, до якої входили Василь Федорюк, Олекса Ткач, Василь Сучеван, Василь Семенюк та інші. У березні 1946 року вони організували в селі першу в Глибоцькому районі сільськогосподарську артіль. Колгоспники усуспільнили поле, вози, 15 коней, 11 плугів, 22 борони[3]. Дуже важко було працювати, через брак техніки доводилось обробляти землю дідівськими методами.

1946 року колгоспники приступили до будівництва електростанції, яке було завершене через 2 роки. На жовтневі свята 1948 року колгоспники отримали перші 25 квт. електроенергії. Цього ж року завершено колективізацію села. Спочатку в Кам'янці існувало 3 колгоспи.

Сільська партійна організація, створена в квітні 1948 року, всю свою роботу спрямовувала на зміцнення колгоспів. В цей час особливо відчутним був брак керівних колгоспних кадрів. На допомогу голові артілі «Нове життя» Г. І. Лазурку, який працював сумлінно, але не зумів створити актив, парторганізація послала комуніста Цибренка[4].

Комуністи постійно дбали про залучення всіх колгоспників до розв'язання насущних питань. Як правило, на партійних зборах були присутні 50—70 чол. активу. Це дало можливість глибоко і всебічно обмірковувати кожний захід. Так спільними зусиллями в 1949 році розроблено 3-річний план розвитку тваринництва.

Але в дрібних артілях сили і засоби розпорошувалися. Стало очевидним, що кращих виробничих результатів можливо домогтися в одному великому господарстві, ніж у трьох карликових. У 1951 році кам'янські артілі об'єдналися в колгосп, який з 1957 року називається «40 років Жовтня». Укрупнений колгосп міг по-новому використати свої економічні резерви. Це дало можливість побудувати на річці Сіреті гідроелектростанцію (закінчена у травні 1955 року) на 225 квт. та змонтувати на території колгоспу 20 підстанцій[5].

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 18 липня 1964 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—719, оп. 1, спр. 123, арк. 50—60.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 24 березня 1946 р.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 247, оп. 1, спр. 2, арк. 20, 23.
[5] Газ. «Новий шлях», 24 січня 1957 р.

У 1955 році на посаду голови артілі обрано тридцятитисячника Ю. С. Саутіна. Колгосп став багатогалузевим господарством із потужною матеріально-технічною базою. За ним закріплено 3179 га угідь, з них орної землі — 1512 га, садів — 210 га, сіножатей — 185 га, пасовиськ — 329 га, лісів і чагарників — 252 гектари.

Провідними культурами в господарстві є цукрові буряки та льон, площа під які поступово розширюється. Це — найприбутковіша галузь артілі. Серед бурякосійників кращою є ланка С. І. Воробець, яка вирощує по 350 цнт буряків з га, передові льонарки — О. М. Грижук і М. Н. Мігуца одержують по 5 цнт волокна з гектара.

Не менш важлива галузь тваринництво. Артіль утримує 1380 голів великої рогатої худоби, 1000 свиней. Поголів'я розміщено на 3 фермах — справжніх тваринницьких містечках. Тут є кормоцехи, крупорушки, підвісні дороги, транспортери тощо. Обладнано також приміщення для відпочинку працівників ферм. У 1967 році вироблено 102,3 цнт м'яса та 427 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь. Пошаною і повагою користується у всіх колгоспників доярка Порфира Панцир. Вона виховала трудівницею і доньку Марію, передала їй свою групу корів, а сама взяла молодняк. Серед передовиків — свинарки Д. К. Готопило, яка працює на фермі з часу її заснування, та У. Г. Гаурелой, пташниця Д. І. Марфюк, телятниця М. В. Гуцуляк та інші.

В колгоспі є 2 столярні та майстерня по ремонту сільськогосподарських машин і реманенту, які повністю забезпечують потреби колгоспу, а столяри виконують і особисті замовлення колгоспників.

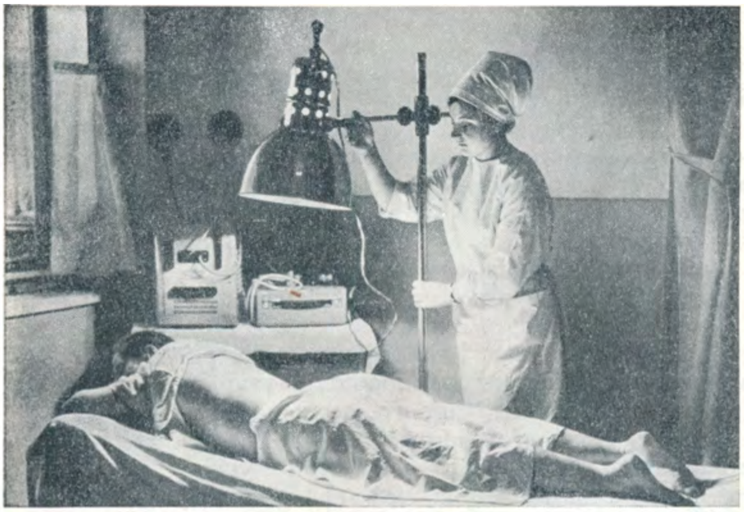
Від часу укрупнення артіль добилася значних виробничих успіхів. Врожайність зернових, наприклад, зросла майже в 4 рази. Прибутки господарства сягають 1 млн. крб. Це дало змогу збільшити капіталовкладення у будівництво, які порівняно з 1953 роком зросли більш як у 7 разів. За цей період зведено 44 господарські будівлі, закуплено понад 100 різних машин. Зросла й вартість людино-дня, в 1967 році вона становила 2,7 карбованця. Кам'янська артіль вийшла в число передових у Глибоцькому районі.

Нині парторганізація Кам'янки налічує понад 50 комуністів. Серед них немало справжніх вожаків мас, таких, як зоотехнік колгоспу В. Д. Карлійчук, інженер-механік В. Т. Стрілак та ін. Тепер комуністи Кам'янки спрямовують свою увагу не тільки на питання народногосподарського будівництва та підвищення ідейного рівня трудящих, а й на організацію дозвілля колгоспників, створення нової радянської обрядності, підготовку до республіканського конкурсу художньої самодіяльності тощо.

На території Кам'янки розташована також цегельня Сторожинецького заводоуправління будматеріалів. Виробничі процеси тут повністю механізовані. Потужність підприємства доведена до 3 млн. штук цегли та 420 тис. штук черепиці на рік.

Літній табір великої рогатої худоби колгоспу «40 років Жовтня». 1968 р.

В кабінеті фізіотерапії дільничної лікарні. 1968 р.

На цегельні сезонно зайнято 70 робітників, очолює їх майстер Д. В. Кузик. Кращими виробничниками є С. І. Кирстюк, який виконує норми на 110—120 проц., В. І. Пукай, В. П. Кузик та інші.

Змінилася й сама Кам'янка. 1958 року сільська Рада затвердила план перебудови села, озеленення його й забудови новими громадськими приміщеннями — культурними, побутовими, торговельними[1]. В цьому чимала заслуга М. В. Кінащук, доньки кам'янського селянина-бідняка, яку протягом багатьох років кам'янчани обирали головою сільської Ради, висували депутатом районної і обласної Рад депутатів трудящих. З 1964 року М. В. Кінащук очолює артіль «40 років Жовтня».

За останні 10 років у Кам'янці виросло понад 500 нових будинків, більшість з них цегляні, криті черепицею. Побудовані вони, як кажуть селяни, «за планом». Це — споруди типу міських котеджів, з великими вікнами, світлими кімнатами, на високих бутобетонних фундаментах, дощаних підлогах. Варистої печі в них немає, зникла й піч «з горном», натомість появився компактний кухонно-пічний блок, грубки у хатах, як правило, кахляні. Стеля і стіни зі смаком розмальовані. Для цього є свої майстри стінного розписування, з-поміж них виділяється В. М. Телегуз. Біля кожної хати стодола, криниця, молодий садок, багато квітів. Ось нова хата колгоспника інваліда Великої Вітчизняної війни М. С. Кирстюка. Велика зашклена веранда, 2 кімнати, кухня, кладовка, коридор. У хаті 3 розетки (11 електроточок, праска, приймач тощо), радіоточка, нові меблі (2 дзеркальні гардероби, ліжка, столи, стільці). Подібні житла звели і шофер В. В. Глобак, бригадир М. Т. Воробець та інші.

Кам'янка — одне з найчепурніших сіл Глибоцького району, вся потопає в зелені. Тільки 1967 року тут висаджено 4,5 тис. фруктових і декоративних дерев, більше кілометра живоплоту. На честь 50-річчя Великого Жовтня над Сіретом закладено парк[2]. Завзяті квітникарі ввели традицію наділяти новоселів кущами та розсадою найкращих квітів.

В селі наявні заклади торгівлі і побутового обслуговування. У Кам'янці є 14 продовольчих, промтоварних, господарських магазинів та ларків, кравецька і шевська майстерні, 3 їдальні, чайна, перукарня.

Кам'янська лікарня на 25 ліжок добре обладнана, є амбулаторія і зубний кабінет, аптека, колгоспний пологовий будинок і профілакторій. Тут працюють 4 лікарі і 13 спеціалістів середньої кваліфікації. На території саду другої бригади у 1968 році збудовано за типовим проектом дитячі ясла на 100 місць, є молочна кухня, дитячий садок на 30 місць.

В селі є середня, восьмирічна і початкова школи та середня школа сільської молоді, в яких працюють 62 учителі. За роки існування середніх шкіл у Кам'янці (з 1952 року) в них здобуло освіту 387 чоловік. Перед кожним з них — широкі шляхи в світ творчої праці, до вершин науки. Наприклад, всі семеро дітей колишнього бідняка Т. К. Панцира здобули спеціальність. Науковцем став Денис — викладає на кафедрі історії російської літератури в Чернівецькому університеті. Октавіан та

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—719, оп. 1, спр. 309, арк. 25.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 18 червня 1967 р.

Аврора також закінчили університет. Оволодівши фахом будівельника, зводив міста на цілині Михайло, одночасно навчаючись у Куйбишевському інженерно-будівельному інституті. Після закінчення інституту він став головним інженером тресту «Омскцелинстрой». В рідному селі працює зоотехніком Віра. Одержавши спеціальність токаря, брати Іван та Дмитро не залишали думки про продовження освіти. Нині перший — студент факультету журналістики Київського університету, другий — вивчає право в Харківському юридичному інституті. Всього в 1967/68 навчальному році у середніх спеціальних та вищих навчальних закладах навчалося 170 кам'янчан.

У духовному збагаченні мешканців села важливе місце належить Будинкові культури. Зведено його на толоці, де колись у вільні хвилини витанцьовувала босонога молодь. Це — обладнана по-сучасному культурна установа на 600 місць, споруджена колгоспом у 1960 році. Тут щоденно демонструються кінофільми (й широкоекранні). На його сцені часто виступають артисти Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської, обласної філармонії, мистецькі колективи республіки і Союзу. У травні 1966 року кам'янчани разом з чернівецькими науковцями та літераторами урочисто відзначали тут сторіччя з дня народження свого земляка — письменника І. І. Синюка.

Сільська бібліотека має 50 пересувних бібліотек, її загальний фонд — 10 300 книжок українською, російською та молдавською мовами. Є колгоспна і шкільні бібліотеки. Понад 20 жителів села мають особисті чималі бібліотеки. Наприклад, колгоспник Т. П. Зеленівський має особисту бібліотеку, яка нараховує понад 700 книг українських, російських, молдавських і румунських письменників. При його бібліотеці існує «абонемент», яким користуються 180 односельців.

Про культурне зростання населення, розширення його кругозору і зв'язків свідчить і передплата 4100 примірників газет і журналів. 10 років тому село обходилося 3 листоношами, а зараз їх 7.

Кам'янчани прагнуть дедалі краще проводити дозвілля. 1 березня вони урочисто зустрічають прихід весни, прощаються із зимою. Святково одягнуті люди збираються біля Будинку культури. Після урочистого обходу села, під спів «А вже весна, а вже красна, із стріх вода капле...» до присутніх підходить Весна із кошиком марцишорів на плечах. Вона низенько кланяється, потім дістає марцишори, приколює на груди Зимі, Снігуроньці, Морозові, передовикам-колгоспникам, а потім і всім присутнім на святі.

Звичай дарувати марцишори кам'янчани запозичили у молдаван. Марцишор — маленький сувенір з китичками, виготовлений з білих і червоних ниток, це символ душевної чистоти. Його приколюють на лівому боці грудей тому, кому бажають щастя. Носять марцишор до тих пір, доки зацвіте вишня, терен або інше дерево, яке першим розквітає у цій місцевості.

Заможно і культурно живе колгоспна Кам'янка. А щоб життя було ще кращим, перспективним планом розвитку села у новій п'ятирічці передбачено побудувати нові приміщення для середньої і восьмирічної шкіл, спорудити понад 10 господарських будівель, звести кілька восьмиквартирних будинків, прокласти водогін. Цей план, як і дальші творчі накреслення, озброєні науковою програмою Комуністичної партії Радянського Союзу, трудівники села успішно здійснюють.

О. С. РОМАНЕЦЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ МІСЬКИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ГЛИБОЦЬКОГО РАЙОНУ

БАЙРА́КИ (до 1946 р.— Могошешти) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 28 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 1484 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Петрашівка і Підвальне.

В селі розміщено колгосп «Ленінський шлях», організований в 1948 році. Артіль має 3518 га землі, в т. ч. 1487 га орної, 883 га пасовиськ. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. В господарстві понад 1100 голів великої рогатої худоби, понад 700 овець.

У Байраках є середня та початкова школи, Будинок культури на 250 місць, бібліотека. За роки Радянської влади зведено близько 130 будинків.

Село відоме з XVII століття.

ВЕЛИ́КА БУ́ДА — село, центр сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру, за 13 км від залізничної станції Косьмин. Населення — 826 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Круп'янське та Мала Буда.

У Великій Буді розміщена комплексна бригада колгоспу «Дружба народів». Господарство зерно-тваринницького напряму.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека.

Село вперше згадується в документі 1461 року під назвою Строїнці.

ВЕ́РХНІ СИНІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 20 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції Глибока-Буковинська. Населення — 454 чоловіка. Сільраді підпорядковано с. Нижні Синівці.

В селі розміщена бригада колгоспу «Заповіт Ілліча», що має 548 га землі, в т. ч. 410 га орної. Господарство рільничого напряму.

У Верхніх Синівцях є восьмирічна і початкова школи, клуб на 250 місць, бібліотека. За роки Радянської влади в селі збудовано 107 будинків.

Село згадується в документах XIV століття.

ВОЛО́КА — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Дерелюї (притока Пруту), за 30 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Косьмин. Населення — 2847 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Грушівка.

В селі розташований колгосп ім. Фрунзе, створений у 1947 році. Артіль має 2286 га землі, в т. ч. 864 га орної, 130 га лісу. Основний напрям рільничий, розвинуте також тваринництво. В господарстві близько 1020 голів великої рогатої худоби, 2800 овець. За високі показники у вирощенні зернових і технічних культур колгосп був учасником ВДНГ, 27 колгоспників відзначені урядовими нагородами, а М. П. Довгей присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У Волоці є середня школа з інтернатом на 25 місць, вечірня середня школа сільської молоді, Будинок культури на 450 місць, бібліотека. За радянських часів зведено понад 600 будинків.

Волока згадується в документах XVIII століття.

Учасниками повстання 113-го полку в 1919 році були мешканці села Д. Кимчинський, І. Пітей, М. Божеску, Г. Гуралюк.

У Волоці народилися Л. І. Коча — диригент Кишинівської філармонії та Д. І. Коча — артистка Кишинівського драматичного театру.

На території села виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та городище ранньозалізного віку (IX—VII століття до н. е.), на якому є рештки слов'янського поселення VIII—XI століть н. е.

ГЕ́РЦА — місто районного підпорядкування (до 1963 р.— районний центр). Розташована по обидва береги річки Герци (притока Пруту) за 45 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1500 чоловік.

В місті знаходяться цегельний завод, маслозавод, харчокомбінат, відділок Чернівецького бурякорадгоспу, який вирощує насіння цукрових буряків, культивує волоські горіхи. Тут розвинуте й молочне тваринництво.

Герца має середню школу (з українською мовою навчання), школу-інтернат (з молдавською мовою навчання) та вечірню середню школу, Будинок культури, Будинок піонерів, бібліотеку. Тут є лікарня на 100 ліжок, пологовий будинок, ветеринарний пункт. Місто прикрашають 7 скверів, штучне озеро. В центральному сквері встановлено пам'ятник радянським воїнам. Під час Великої Вітчизняної війни Герца була майже повністю зруйнована, відбудова завершена в 1950 році.

Місто виникло в першій половині XV століття на стику стародавніх торгових шляхів, що йшли з північних руських князівств до Дунаю і Чорного моря та через карпатські перевали в Центральну Європу.

У Герці народилися молдавський та румунський письменник, громадський і культурний діяч Георге Асакі та заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист Казахської РСР М. І. Гольдблат.

В околицях міста є пам'ятки трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), ранньозалізного віку (I тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та слов'ян (VIII—XI століття н. е.).

ГОДИ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 42 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Новоселиця. На-

Вшанування кращих механізаторів на святі весни, с. Годинівка. 1964 р.

селення — 1030 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Виноградівка.

Місцевий колгосп «Дружба народів» організований у 1947 році. Артіль має 4458 га землі, в т. ч. 2294 га орної, 570 га лісу, 1023 га пасовиськ. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим молочно-м'ясним тваринництвом. На фермах артілі — 1680 голів великої рогатої худоби, понад 1100 свиней, 1120 овець.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки споруджено понад 140 будинків.

Вперше згадується село в документі 1664 року.

На території села є пам'ятки трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), ранньозалізного віку (I тисячоліття до н. е.) та слов'ян (IX—XI століття н. е.).

ГО́РБОВА (до кінця XIX століття — Сініхеу) — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі ріки Пруту, за 46 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 2157 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Банчени та Радгоспівка.

В селі розташований колгосп «Перемога», створений в 1946 році. Він має 1814 га землі, в т. ч. 1356 га орної. В господарстві є понад 1000 голів великої рогатої худоби, близько 6000 штук птиці. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясним тваринництвом та птахівництвом.

У Горбовій працюють середня та 2 початкові школи, клуб, бібліотека. При школі створено сільський краєзнавчий музей. За роки Радянської влади споруджено понад 250 добротних будинків.

Вперше в історичних документах село згадується в 1629 році.

Мешканець Горбової М. К. Банчу в роки другої світової війни був бійцем інтернаціонального партизанського загону І. В. Пархоменка, який діяв у горах Югославії. Нині М. К. Банчу вчителює.

В урочищі Фортеця виявлені пізньопалеолітична стоянка (понад 15 тис. років тому), залишки слов'янського городища та трьох поселень (IX—X століття н. е.).

ДУБІ́ВКА (колишня назва — Опришани) — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Котівці (притока Сірету), за 10 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Вадул-Сірет. Населення — 1898 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Слобідка.

Дубівський колгосп ім. Чапаєва має 2213 га землі, в т. ч. 1394 га орної, 206 га пасовиськ. Господарство спеціалізується на зерно-буряковому виробництві та відгодівлі свиней. За видатні виробничі успіхи 4 колгоспники нагороджені орденами.

В селі працюють восьмирічна школа, Будинок культури на 400 місць, бібліотека. За радянських часів зведено близько 200 будинків.

Вперше село згадується в документі 1418 року.

На території села є ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

КАРАПЧІ́В — село, центр сільської Ради. Лежить по обидва береги Сірету, за 8 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 3864 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Підлісне.

У Карапчеві розташовані спиртовий завод та колгосп ім. Кірова. Артіль має 2850 га землі, в т. ч. 1703 га орної; спеціалізується на вирощенні льону, розвинуто також тваринництво. У колгоспі — близько 1270 голів великої рогатої худоби. На фермах встановлено 30 електромоторів, збудовані типові тваринницькі приміщення. Телятниця М. Ф. Табарча нагороджена орденом Леніна. На Карапчівському спиртовому заводі працюють понад 100 чоловік. Тут виробляються спирт-сирець, спирт-ректифікат та сухі дріжджі.

В селі є середня, 2 восьмирічні, вечірня середня та обласна спеціальна школи, клуб, бібліотека, парк культури і відпочинку з штучним озером. За роки Радянської влади споруджено понад 400 будинків. Тут широко відзначається свято серпа і молота. У Карапчеві створено колгоспні щедрівки, які виконуються під Новий рік.

Учителька Є. П. Александрова — перший голова Карапчівської сільської Ради. 1966 р.

Барвисті карапчівські килими славляться в області.

Село існувало вже в XV столітті, перша писемна згадка про нього є в грамоті 1573 року. У XVIII столітті село значно зросло за рахунок переселенців із Семиграддя.

В грудні 1944 року в Карапчеві створено первинну партійну організацію, в 1946 році виникла комсомольська організація. Комуністи і комсомольці провели велику агітаційну роботу серед селян. У жовтні 1948 року в селі організовано колгосп.

У Карапчеві народився молдавський радянський поет В. І. Левицький. Тут живе учасник Великої Жовтневої соціалістичної революції Є. Г. Наріжний.

В 1941 році румунсько-німецькі окупанти розстріляли перших комсомолок с. Підлісного Лізу та Ліду Лейзер. Комсомолки зустріли смерть співом «Інтернаціоналу».

КОРОВІ́Я — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Корові́ї (притока річки Дерелюю), за 26 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Косьмин. Населення — 2160 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Валя Кузьмина.

У Корові́ї розміщений колгосп ім. Калініна, який має 2125 га землі, в т. ч. 1070 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясним тваринництвом. В господарстві — 1100 голів великої рогатої худоби, 11 тис. штук курей, пасіка. 33 передовики колгоспного виробництва відзначені урядовими нагородами. Є допоміжні підприємства: млин, пилорама, столярна майстерня.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; пологовий будинок. За післявоєнні роки колгоспники звели понад 260 будинків. В с. Валі Кузьминій створено озеро з човновою станцією, піонерський табір і пансіонат.

Згадка про село є в писемних джерелах XVIII століття. Назва походить від річки Корові́ї.

У 1497 році поблизу с. Валі Кузьминої молдавський господар Стефан III розбив військо польського короля Альбрехта.

Пансіонат, с. Валя Кузьмина. 1966 р.

В околицях села виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби бронзи (II тисячоліття до н. е.) та слов'ян (VIII—X століття н. е.).

КОРЧІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 24 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Петрівці. Населення — 1912 чоловік.

У Корчівцях розміщена бригада колгоспу «Нове життя», за якою закріплено 938 га землі, в т. ч. 723 га орної. Виробничий напрям — зерновий. Тут також відгодовується молодняк великої рогатої худоби.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека. За роки Радянської влади з села вийшли 17 спеціалістів з вищою освітою, 120 механізаторів сільського господарства. За цей час у Корчівцях споруджено понад 130 будинків.

В історичних документах село вперше згадується в 1462 році.

КУ́ПКА — село, центр сільської Ради. Лежить на річці Малому Сіреті, за 14 км від районного центру. Залізнична зупинка. Через село проходить шосе. Населення — 2453 чоловіка.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу «Нове життя». Артіль створено в 1948 році. Вона має 3198 га землі, в т. ч. 1528 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Колгосп має цегельню.

У Купці є середня та восьмирічна школи, клуб на 200 місць, бібліотека. За роки Радянської влади з села вийшли 48 вчителів, 2 лікарі, 2 інженери, 123 механізатори сільського господарства, кілька агрономів та працівників лісової промисловості. За цей час споруджено понад 400 будинків.

Вперше село згадується в документі 1429 року.

У Купці народився відомий на Буковині керівник народного повстання 1848 року, соратник Л. Кобилиці, Юрій Тимош.

ЛУ́КОВИЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Кордуні (притока Пруту), за 40 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Чернівці-Південна. Через село проходить шосе. Населення — 1306 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Кут.

В селі знаходиться колгосп ім. Шевченка, організований у 1947 році. Він має 1362 га землі, в т. ч. 714 га орної, 123 га садів. Напрям господарства — зерно-буряковий з розвинутим молочно-м'ясним тваринництвом. Є допоміжні підприємства: млин, пилорама, 2 столярні майстерні. За видатні виробничі успіхи 6 колгоспників відзначені урядовими нагородами, 26 чоловік були учасниками ВДНГ СРСР і ВПДНГ України.

У Луковиці є середня та початкова школи, клуб на 150 місць, бібліотека. За роки Радянської влади колгоспники звели понад 210 просторих будинків.

Вперше село згадується в грамоті 1488 року.

В 1948 році в Луковиці створена комсомольська організація, в 1950 році — партійна.

Селянка К. Т. Костащук готує посилки для воїнів Червоної Армії, с. Луковиця. 1945 р.

В Луковиці тривалий час учителював відомий український письменник Д. Я. Макогон. Тут пройшли дитячі роки його дочки — української радянської письменниці Ірини Вільде. В 1953 році вийшла збірка її творів — «Нова Луковиця».

У селі зберігається архітектурна пам'ятка XVIII століття — дерев'яна церква.

ЛУ́НКА — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі ріки Пруту, за 50 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 389 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Великосілля та Могилівка.

В Лунці розміщена бригада колгоспу ім. Леніна, за якою закріплено 1628 га землі в т. ч. понад 1000 га орної. Господарство спеціалізується на виробництві зерна і м'ясо-молочної продукції.

У селі є початкова школа, клуб на 150 місць, бібліотека.

Вперше село згадується в документах XIX століття.

Уродженець Лунки Г. В. Григоруца — кандидат біологічних наук.

МИХА́ЙЛІВКА (до 1946 р.— Мигучени) — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Котівці, за 6 км від районного центру та від залізничної станції Глибока-Буковинська. Населення — 867 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Червона Діброва.

В селі розміщено колгосп «Україна», створений у 1948 році. Артіль має 1802 га землі, в т. ч. 808 га орної. Основний напрям господарства — зерновий, з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Колгосп має цегельню.

У Михайлівці є восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека. За роки Радянської влади зведено близько 280 будинків.

Найдавніша згадка про село датується 1508 роком.

На території села досліджено слов'янське городище (IX—X століття н. е.).

МО́ЛНИЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована за 51 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1767 чоловік.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Леніна, який організовано в 1946 році. Основний напрям господарства — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. Колгосп має 4765 га землі (в т. ч. 2550 га орної), понад 1220 голів великої рогатої худоби.

У Молниці є восьмирічна школа, клуб на 350 місць, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи, бібліотека. За роки Радянської влади колгоспники спорудили близько 220 будинків.

Вперше село згадується в грамоті 1461 року.

На території Молниці виявлено 2 слов'янські поселення (VI—IX століття н. е.).

МОЛОДІ́Я — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Дерелюї, за 34 км від районного центру, за 2,5 км від залізничної станції Чернівці-Південна. Населення — 3024 чоловіка.

У Молодії знаходяться міжколгоспний харчокомбінат та колгосп ім. газети «Правда», створений в 1947 році. Артіль має 2104 га землі, в т. ч. 867 га орної, 265 га пасовиськ, 150 га садів. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. Колгосп збудував електростанцію на річці Дерелюї.

В селі є середня школа, учбовий комбінат по автосправі та механізації сільського господарства, Будинок культури на 350 місць, бібліотека; протитуберкульозний диспансер, яким завідує заслужений лікар УРСР М. А. Руснак.

Перша згадка про село є в писемних джерелах XV століття. З Молодії вийшов український і австрійський музикознавець, композитор Єусебій Мандичевський (1857—1929), автор музики на тексти Т. Шевченка, Ю. Федьковича.

На території села є рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та давньоруське городище (XII—XIII століття н. е.).

О́СТРИЦЯ (давня назва — Клішківці) — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі ріки Пруту за 43 км від районного центру, за 10 км від залізничної станції Чернівці. Через село проходить шосе. Населення — 2355 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Маморниця та Цурень.

У селі розташований колгосп «Зоря комунізму», створений у 1948 році. Він має 2511 га землі, в т. ч. 1465 га орної, 90 га саду. Господарство спеціалізується на виробництві зерна та м'ясо-молочної продукції. На фермах артілі — понад 1000 голів великої рогатої худоби, близько 2100 свиней. За видатні виробничі успіхи 17 колгоспників відзначено урядовими нагородами, 5 чол. були учасниками ВДНГ.

В Острицї є восьмирічна та початкова школи, бібліотека, клуб. Острицький чоловічий хор широко відомий в області, він існує вже півстоліття. В селі розміщена дільнична лікарня на 20 ліжок.

Уперше згадується село в документі 1434 року.

На території Остриці виявлено пізньопалеолітичну стоянку, поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруське селище (XII—XIII століття н. е.).

ПОРУ́БНЕ (до 1946 р.— Тереблеча) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 16 км від районного центру і залізничної станції Глибока-Буковинська. За 2 км від села проходить автострада Чернівці—СРР. Населення — 2881 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горбівці та Стерче.

У Порубному міститься центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча». Артіль організовано у 1948 році. Вона має 5715 га землі, в т. ч. 3344 га орної, 580 га лісу, 240 га сіножатей. Господарство — зерно-бурякове з розвинутим тваринництвом. Колгосп має близько 2 тис. голів великої рогатої худоби, понад 1000 свиней, 700 овець. На фермах механізовані основні трудомісткі процеси. У 1967 році колгоспові присуджена медаль ім. Т. Г. Шевченка за спорудження культурно-побутових об'єктів. 3 колгоспники нагороджені орденом Леніна.

В селі є середня школа, восьмирічна школа-інтернат, 2 клуби на 150 і 200 місць, Будинок культури на 600 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок. За радянських часів зведено близько 340 будинків.

Першу письмову згадку про Порубне знайдено в грамоті XV століття.

26 листопада 1931 року селяни Порубного прогнали з села податкового інспектора і жандармів, які прибули сюди, щоб продати за борги господарство бідняка Н. Сигері.

На території села виявлено слов'янське поселення (VII—VIII століття н. е.).

СТАНІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 18 км від районного центру і залізничної станції Глибока-Буковинська. Населення — 1905 чоловік.

В селі розміщено колгосп ім. Жданова, який має 1780 га землі, в т. ч. 1144 га орної. Основний напрям господарства — буряко-тваринницький. За видатні виробничі успіхи 4 чол. були учасниками ВДНГ.

У Станівцях є восьмирічна і початкова школи, середня вечірня школа сільської молоді, бібліотека, клуб на 230 місць. За роки Радянської влади зведено близько 320 добротних будинків. В селі є колгоспні пологовий будинок та профілакторій.

Вперше згадуються Станівці в документі 1602 року.

СТАРИ́Й ВОВЧИНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Сірету, за 15 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Вадул-Сірет. Населення — 2172 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Багринівка та Біла Криниця.

В селі розташований колгосп «Шлях до комунізму», створений у 1948 році. Виробничий напрям його — зерно-буряковий і м'ясо-молочний. Артіль має 3887 га землі, в т. ч. 2127 га орної. На фермах колгоспу близько 1600 голів великої рогатої худоби, 1000 овець.

За видатні досягнення у сільськогосподарському виробництві 2 чол. нагороджені орденом Трудового Червоного Прапора.

У Старому Вовчинці є середня школа, Будинок культури на 480 місць, бібліотека відмінної роботи, пологовий будинок, профілакторій. За радянських часів в селі споруджено понад 290 будинків.

Старий Вовчинець відомий з XV століття.

В селі живе учасник повстання 113-го полку проти румунських окупантів Г. К. Гуцуляк. Тут народився радянський художник-графік Л. О. Копельман.

В околицях села виявлено поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.), черняхівської (II—V століття н. е.) культур та слов'ян XI—XIII століть н. е.

ТАРАША́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км від районного центру і залізничної станції Глибока-Буковинська. Через село проходить шосе. Населення — 971 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Привороки.

Місцевий колгосп ім. XXI з'їзду КПРС має 1830 га землі, в т. ч. 1249 га орної. Господарство зерно-льонарського напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Є допоміжні підприємства: млин, пилорама та механічна майстерня. У Тарашанах працює льонозавод, який переробляє на рік 4 тис. тонн волокна. На ньому працюють 150 робітників.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; пологовий будинок. За радянських часів зведено понад 250 просторих будинків.

Згадка про село є в документі 1588 року.

Наприкінці XIX — на початку XX століття за океан виїхали 192 бідняки.

В 1944 році в Тарашанах створені партійна та комсомольська організації.

ТЕРНА́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 41 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 2441 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Дяківці.

В селі знаходиться колгосп «Радянський прикордонник», організований у 1946 році. Господарство зерно-тваринницького напряму. Артіль має 4496 га землі (в т. ч. 1846 га орної), близько 2 тис. голів великої рогатої худоби, 1900 свиней, понад 1220 овець. Є допоміжні підприємства — пилорама та ремонтна майстерня. За успіхи у збільшенні виробництва сільськогосподарських продуктів 12 чол. нагороджені орденами та медалями.

У Тернавці є середня та 3 початкові школи, клуб відмінної роботи, бібліотека. За післявоєнні роки споруджено 300 будинків.

Село згадується в документі 1660 року.

В околицях Тернавки виявлені трипільське поселення (III тисячоліття до н. е.) та поселення культури карпатських курганів (III—VI століття н. е.).

Вишивальниця М. І. Фортуна, с. Буківка. 1968 р.

ТУР́ЯТКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 30 км від районного центру і залізничної станції Глибока-Буковинська. Населення — 1660 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Буківка, Куликівка, Поляна.

В селі знаходиться колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, який має 3514 га землі, в т. ч. 2044 га орної; близько 1570 голів великої рогатої худоби, понад 2 тис. свиней та овець. Господарство зерно-бурякового напряму, з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. 7 колгоспників відзначено урядовими нагородами.

У Турятці є восьмирічна школа, Будинок культури на 500 місць, бібліотека, лікарня на 25 ліжок.

Вперше село згадується в документі 1591 року.

Турятка здавна славиться добрими вишивальницями. М. І. Фортуна — переможниця заключного конкурсу фестивалю народного мистецтва УРСР, присвяченого 50-річчю Великого Жовтня. Їй присвоєно звання лауреата фестивалю. Обласний оргкомітет цього фестивалю нагородив дипломом 3-го ступеня вишивальницю М. Ф. Гребенар.

ХР́ЯЦЬКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 35 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1827 чоловік.

В селі знаходиться колгосп ім. Карла Маркса, створений у 1947 році. Господарство зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом. Артіль має 2523 га землі, в т. ч. 1060 га орної, 292 га лісу.

У Хряцькій є восьмирічна та 3 початкові школи, бібліотека, клуб на 210 місць.

Село відоме з XVIII століття.

Мешканці Хряцької брали участь у загальнорумунському селянському повстанні 1907 року, керував ними місцевий учитель Василь Константина.

ЧАЃОР — село, центр сільської Ради. Розташований за 29 км від районного центру. Залізнична зупинка. Поблизу села проходить автострада Чернівці — СРР. Населення — 3042 чоловіка.

Чагорський колгосп «Маяк» створено в 1947 році. Господарство зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом. Артіль має 1206 га землі, в т. ч. 762 га орної. Колгосп славиться в районі високими виробничими показниками: тут виробляють понад 100 цнт м'яса та надоюють близько 600 цнт молока на 100 га сільгоспугідь. 50 колгоспників відзначені урядовими нагородами. Артіль була учасницею ВДНГ.

У селі є середня школа, клуб на 250 місць, бібліотека відмінної роботи, пологовий будинок. За роки Радянської влади зведено близько 260 будинків.

Село відоме з XVIII століття.

У 1946 році створена партійна організація.

ЧЕРЕПЌІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Вадул-Сірет. Населення — 1559 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Новий Вовчинець.

Місцевий колгосп «Радянська Буковина» створений у 1947 році. Виробничий напрям його — зерно-буряковий з розвинутим молочно-м'ясним тваринництвом. Господарство має 2142 га землі (в т. ч. 1255 га орної), близько 1300 голів великої рогатої худоби, 540 овець, понад 6,3 тис. штук птиці. За видатні виробничі успіхи 11 колгоспників відзначені урядовими нагородами. Кращу телятницю району Є. Т. Пинтюк обрано депутатом Верховної Ради УРСР 7-го скликання.

У Черепківцях є восьмирічна школа, вечірня середня школа сільської молоді, клуб на 200 місць, бібліотека відмінної роботи.

За післявоєнний час зведено понад 180 будинків.

В 1946 році створена комсомольська організація, в 1947 — партійна.

У Черепківцях в 1907 році українські письменники Д. Я. Макогон та Іван Діброва видавали журнал радикального напряму «Іскра».

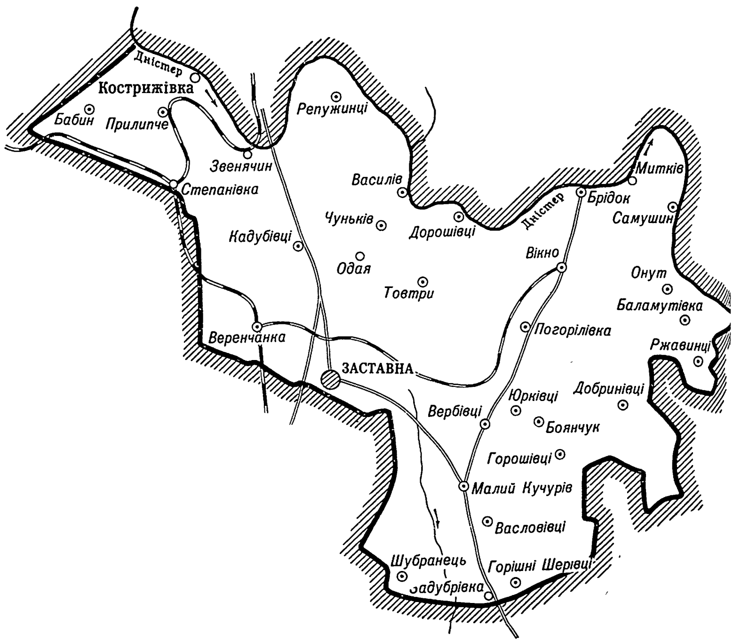
На території села виявлені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та культури карпатських курганів (II—V століття н. е.).

ШИР́ОКА ПОЛ́ЯНА — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Сірету, за 11 км від районного центру, за 3 км від залізничної зупинки Купка. Населення — 1265 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Петричанка, Просіка та Просокиряни.

У Широкій Поляні розміщена бригада колгоспу ім. О. Кобилянської. Господарство зерно-бурякового напряму. Бригада має 590 га землі, 553 корови, понад 230 голів молодняка. З допоміжних підприємств наявні пилорама, кузня, млин та цегельня, яка дає понад 3 млн. штук цегли та черепиці на рік.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека відмінної роботи, клуб на 200 місць.

ЗАСТАВНІВСЬКИЙ РАЙОН

ЗАСТА́ВНА

Заставна — місто районного підпорядкування (з 1940 року), центр району, розташоване за 38 км на північний захід від Чернівців, з якими має залізничне та автобусне сполучення. Населення — 6400 чоловік.

В околицях міста є кілька груп давніх курганів. У 1965 році в одному з курганів розкопано скорчене поховання доби бронзи (II тисячоліття до н. е.). В урочищах Базар і Вацький горб виявлені залишки ранньослов'янських поселень черняхівської культури II—VI століть. У центрі міста в урочищах Яма і Вербівський Потік знайдені залишки 3 давньоруських селищ XII—XIII століть.

Назва, напевне, походить від слова «застава». В Галицько-Волинському літописі згадується шлях від Василева — великого торгового центру на Дністрі — до Чернівців. У місці, зручному для переправи через річку Совицю, верхів'я якої було заболочене, стояла «застава», «загорода на дорозі», де брали з проїжджих купців мито. Тут і оселилися перші жителі Заставни. Село розташовувалося в ті часи вздовж правого берега Совиці. У навколишніх болотах жителі добували болотну руду, з якої виплавляли залізо. Це підтверджується знахідками залишків залізоплавильного ремесла — шлаків[1].

У документальних джерелах Заставна згадується набагато пізніше — 1589 року. У тогочасній грамоті зазначалось, що одне з володінь стольника Врінчана межує із Заставною. В наступному село часто переходило від одного феодала до іншого. У 1637 році половина Заставни була продана Юрашковичу за 500 срібних талерів. Друга половина належала Матіяшу[2]. У 1782 році Заставна стала власністю Туркула. У селі тоді було 196 дворів, 1035 жителів[3]. У 1831 році Вартарасевич купив Заставну у спадкоємців Туркула за 100 тис. гульденів.

---

[1] Б. О. Тимощук. Північна Буковина — земля слов'янська. Ужгород, 1969, стор. 157.
[2] T. Balan. Documente Bucovinene. Vol. I. Cernăuţi, 1933, стор. 107.
[3] Там же, стор. 215, 256.

Тяжким було становище трудівників. У 1836 році з 331 двора 31 не мав землі, з 300 дворів, що володіли землею, 130 не мали робочої худоби; по 2 голови її мали 143 селянина, по 4—6 — тільки 27 заможних господарів.

З початку XIX століття повинності селян визначала угода, яку вони укладали з поміщиком. Згідно з угодою 1837 року, кожний селянин зобов'язаний був щороку давати поміщикові певну кількість курей, яєць тощо. Крім того, село виставляло по 3—4 нічних сторожів для охорони поміщицьких ферм і двору. Щорічно — з квітня по листопад — селянин відробляв зі своїм тяглом та інвентарем 70 днів панщини, причому 24 з них — ненормовані. У такі дні робота тривала від зорі до зорі. Норми відробітків були настільки великими, що за день виконати їх було неможливо. Тому доводилося витрачати ще й додатковий час. Крім польових робіт, селяни виконували ще інші роботи — ремонтували греблю, поміщицький млин, ферми тощо. В цілому відробітки становили 93 дні панщини. Крім того, за мізерну плату — в'язку соломи для опалювання свого житла — селянин гнув спину в маєтку поміщика 30 днів на рік[1].

За найменший непослух поміщики жорстоко розправлялися з селянами. Трудівники Заставни неодноразово скаржилися на свавілля поміщиків, та їх скарги залишалися без відповіді[2].

Ліквідація кріпацтва у 1848 році не принесла полегшення. Навпаки, процес зубожіння селян прискорювався. У 1847 році безземельних було 199, у 1865 році — 248, що становило близько 55 проц. усіх селянських дворів Заставни. Водночас зростав прошарок куркулів, які концентрували у своїх руках землю, худобу, створювали власні підприємства, жорстоко експлуатуючи зубожілих селян. У 1850 році тут відкрили олійню з кінним приводом, дещо пізніше — водяний млин. Починають влаштовуватись ярмарки; у 1893 році, наприклад, на одному з них було продано 13 380 голів великої рогатої худоби, 14 320 свиней, 1554 коней.

Поміщика Вартарасевича змінив капіталіст Герш Вайсглас; йому належали 1126 га землі, гуральня, рибний став і тваринницька ферма, де щороку відгодовували на продаж до 600 голів великої рогатої худоби, 800 овець, понад 120 коней. Біднота працювала на Вайсгласа по 12 годин на день, а одержувала плату, як і скрізь на Буковині, у 1,5—2 рази меншу, ніж у центральних провінціях Австрії[3]. В пошуках кращої долі тільки до Канади у 1913 році з села емігрувало 334 чоловіка.

Поступово село зростає. В 1905 році воно стало центром повіту, мало значний прошарок торгово-ремісничого населення. За переписом 1910 року, в Заставні було 84 ремісники та 137 торговців[4].

Занедбаною була справа народної освіти. 1785 року тут недовго працювала румунська початкова школа. У 1844 році було відкрито українську початкову школу, до якої приймали хлопчиків, а з 1902 року — дівчаток, переважно із заможних родин. У 1911 році в селі існували філія товариства «Руська бесіда» та музично-хорове товариство «Заставнівський боян» тощо. Як і раніше, проводилася політика національного гноблення. Юрія Федьковича, який неодноразово бував у селі, затримали разом із селянами за співання українських народних пісень.

1865 року в Заставні у сім'ї тесляра народився М. І. Івасюк, який став відомим українським художником, автором картин «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ», «Богун під Берестечком» та багатьох інших. Талант М. І. Івасюка високо цінував І. Ю. Рєпін[5].

У роки першої світової війни населення Заставни зазнало багато горя. Село неодноразово переходило з рук в руки, панували розруха, голод.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2379, арк. 105, 106.
[2] Там же, арк. 96, 97, 103.
[3] І. Фесенко. Розцвітає Буковина під зорею Радянської влади. Чернівці, 1957, стор. 11.
[4] I. E. Toroußiu. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1916, стор. 293, 381.
[5] Газ. «Радянська Буковина», 26 серпня 1955 р.

М. І. Івасюк — український живописець, уродженець Заставної. Автопортрет.

Глибокий вплив справила на селян Велика Жовтнева соціалістична революція. У жовтні 1918 року в Заставні була створена революційна Рада, скликане народне віче, куди зійшлися представники з усього повіту. Віче закликало трудівників до боротьби за національне і соціальне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. В прийнятому рішенні говорилось: «Ми протестуємо проти посягання румунів на яку-небудь, хоч би найменшу, частину української території і урочисто заявляємо, що будемо обороняти нашу землю всякими способами, навіть збройною силою. Хочемо до України!» — такою була одностайна думка учасників віча[1].

У листопаді 1918 року Заставна, як і вся Північна Буковина, була окупована військами боярської Румунії. Загарбники встановили режим жорстокої військової диктатури. Вся влада у селі перейшла до рук командування підрозділів 13-го піхотного полку. Слідом за військами з'явилися жандарми і представники сигуранци. У лютому 1919 року у Заставні було запроваджено стан облоги. Населення позбавили елементарних прав. З вечора і до ранку заборонялося виходити на вулицю. Для переїзду з села у село, навіть на базар, потрібен був дозвіл поставленого окупантами префекта[2].

У таких умовах відбувалися вибори до парламенту і місцевих органів влади у 1919 році. Про їх політичну спрямованість можна судити з директиви шеф-секретаря внутрішньої служби окупантів, посланої 9 вересня 1919 року префектові Заставни. В ній говорилось: «Маємо точну інформацію про те, що в зв'язку з майбутніми виборами до парламенту, під виглядом агітаційних поїздок, особи, пройняті більшовицькими ідеями, використовують ці поїздки для проведення в селах пропаганди, ворожої державі. Пропонуємо застосувати всі заходи для викриття таких людей, щоб примарія і жандармерія у всіх випадках приїзду сторонніх дізнавалась, звідки вони приїхали, про мету приїзду, їх партійну належність. Агітаторів треба затримувати і передавати до рук військового трибуналу»[3].

Окупанти створили в Заставні спеціальний орган — «Комісію для антибільшовицької пропаганди» в складі префекта повіту, примаря Заставни, шефа жандармів, шефа сигуранци, начальника прикордонної застави, судді, священика та інших. Комісія провадила реакційну пропаганду і поліцейські репресії. На перших же засіданнях вона ухвалила посилити антибільшовицьку пропаганду, «щоб зупинити більшовицьку течію»[4].

Офіцерам румунських частин, розміщених у Заставні, давалась вказівка: «У разі агітації, революційних виступів чи будь-яких інших заворушень серед місцевого населення нещадно їх придушувати, а керівників арештовувати»[5].

Десять років окупанти не знімали в Заставні стану облоги. Терор не слабшав. Революційні виступи болгарських трудящих у 1923 році, естонських — у 1924 році здобули симпатії заставнівських трудівників. Боячись нових заворушень, окупанти ще дужче цькували все прогресивне. В директиві від 1924 року знову вимагалося нещадно придушувати найменший протест народу. Місцеві власті, спираючись на такі накази, лютували.

---

[1] Газ. «Буковина», 10 листопада 1918 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 18, оп. 1, спр. 4, арк. 17; спр. 1578, арк. 1, 2.
[3] Там же, спр. 3, арк. 1.
[4] Там же, спр. 1575, арк. 16, 17.
[5] Там же, ф. 15, оп. 1, спр. 6, арк. 3.

Прагнучи будь-що ослабити вплив Жовтневої революції, придушити рух селян Заставни, які вимагали негайної земельної реформи, румунський уряд оголосив, що передає їм у тимчасове користування 798 га землі з маєтку поміщика Вайсгласа. Та восени 1922 року селянам дали всього 42 га, а решту землі відібрали і передали спадкоємцям Вайсгласа. Весною 1923 року селяни подали у Бухарест скаргу на неправильні дії чернівецької обласної аграрної комісії. Скаргу відхилили[1]. Земельна реформа не поліпшила становища хліборобів. У 1926 році в Заставні було 7 великих землевласників, яким належало близько 1300 га землі. Процес концентрації її в руках багатіїв відбувався і після реформи. Разом з тим зростало зубожіння селян. У 1940 році з 1190 дворів Заставни 298 були безземельними, 768 мали всього до 2 га землі[2]. За румунських поміщиків і капіталістів близько двох третин селян Заставни були батраками. Злидні і безправ'я гнали їх за океан. У 1937—1938 роках тільки до Канади виїхало 160 чоловік. У селі лютували туберкульоз, віспа. Румунський уряд, збираючи величезні податки, не турбувався про охорону здоров'я, освіту, культуру трудящих. У Заставні понад 800 селян були неписьменними[3].

Населення зазнавало жорстоких національних утисків. Окупанти проводили політику примусової румунізації. Від українців вимагали заміняти прізвища на румунські, не дозволяли говорити українською мовою; українські школи було закрито, так само, як і культурно-освітні і громадські організації — «Руську бесіду», «Заставнівський боян», «Жіночу громаду» та інші.

Населення Заставни з перших днів окупації боролося за своє національне і соціальне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Жителі села М. І. Гарас, Д. Шелегон, Д. Гулько, В. М. Ралек та багато інших, одягнутих у солдатські шинелі, брали участь у повстанні 113-го полку в Чернівцях у листопаді 1919 року. Однією з форм боротьби проти окупантів була масова відмова селян від гужової повинності та обов'язкових робіт по ремонту шляхів. Про це свідчать, зокрема, численні судові справи, заведені на мешканців Заставни. Через цю відмову з жовтня 1920 по січень 1921 року до суду було притягнуто 56 чоловік[4].

Боротьбою трудящих Заставни проти соціального і національного гніту керували комуністи. Місцеву комуністичну організацію, що виникла у жовтні 1918 року, очолював один з перших учасників комуністичного руху на Буковині Г. І. Мартинюк. Влітку 1925 року комуністи зібрали понад 800 підписів під протестом проти закриття українських шкіл і заборони української мови.

У 1926 році в селі створено підпільний волосний комітет комуністичної партії. Неухильно зростав вплив комуністів на маси. Важливу роль у цьому відігравали місцеві організації партії «Визволення». В середині 30-х років у Заставні діяли чотири партійні осередки. Активними членами їх були В. Гуменюк, Г. Мартинюк, І. Дроник, М. Штефюк, М. Зубик, М. Юрчук та інші[5].

У Заставні часто бував секретар ЦК партії «Визволення» І. Д. Стасюк. Він проводив тут велику організаційну і пропагандистську роботу, зокрема, виступав з доповідями. За його особистою вказівкою під час виборів 1930 року до місцевих органів управління комуністи виступали разом з робітничо-селянським блоком на єдиній платформі[6]. Хоч примарем Заставни і обрали зрештою ставленика окупантів, діяльність комуністів не була даремною. Вибори показали зростання їхнього впливу. Поліція, налякана успіхами на виборах робітничо-селянського блоку у березні 1930 року, влаштувала обшуки у 35 жителів Заставни, запідозрених у комуністичній діяльності[7].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 687, оп. 1, спр. 116, арк. 61, 62.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 1, спр. 200, арк. 34.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20, 195, арк. 198, 199.
[4] Там же, ф. 18, оп. 2, спр. 72, арк. 5, 7, 9.
[5] Газ. «Прапор перемоги», 7 вересня 1965 р.
[6] Газ. «Прапор перемоги», 7 вересня 1965 р.
[7] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 1, спр. 103, арк. 4.

У січні 1932 року місцеві жандарми повідомляли своє начальство про діяльність робітничо-селянського блоку і називали його керівників — Г. І. Мартинюка та І. В. Лісовського. В поліцейському списку наведено 36 прізвищ жителів Заставни, які перебувають у комуністичній партії.

З ініціативи комуністів у Заставні було створено культурно-освітню організацію Народний дім. 19 червня 1932 року вона вшанувала пам'ять Т. Г. Шевченка. Промовці розповіли про життя і діяльність Кобзаря; хор виконав пісні з його творів.

Поліція Чернівецького повіту вважала, що в Заставні у 30-х роках було 164 комуністи[1]. Це свідчило про значний вплив комуністів на маси в суворі роки окупації.

У 1934—1937 рр. з нагоди 1 Травня, в антивоєнний день 1 серпня, у Міжнародний день молоді, роковини Великої Жовтневої соціалістичної революції в Заставні під керівництвом комуністів відбувалися демонстрації, мітинги, збори під лозунгами: «Геть фашистський терор!», «Геть криваву румунську монархію!», «Хай живуть Радянська Україна і Радянський Союз!».

Вікова мрія трудящих Заставни збулася 28 червня 1940 року. Червона Армія визволила їх від ярма румунських бояр. Щоб перешкодити ворогам зруйнувати або вивезти цінне обладнання, група озброєних жителів на чолі з В. Г. Коваликом напередодні взяла під свою охорону залізничний вокзал. Жителі зустріли радянських танкістів хлібом-сіллю. З вигуком: «Хай живе Радянський Союз!» В. Г. Ковалик на знак того, щоб на буковинську землю не ступала знову нога румунського жандарма, поклав на залізничну рейку румунські гроші з зображенням короля і розбив їх молотком[2].

До складу створених у Заставні районної і міської Рад, увійшли, зокрема, В. І. Буняко, Д. С. Конелюк, К. І. Дедецький, І. Ф. Шурба, С. І. Тотоескул[3].

Радянська влада безкоштовно передала трудящим Заставни 682 га поміщицьких та церковних земель, худобу і сільськогосподарський реманент, промислові підприємства, запровадила 8-годинний робочий день. Жителі здобули політичні права і демократичні свободи, записані в Радянській Конституції. Відкрилися українські школи, бібліотека, Палац піонерів. Розгорнулась робота по ліквідації неписьменності. Почали працювати лікарня, амбулаторія, санітарна станція, жіноча і дитяча консультації, акушерський пункт, дитячі ясла.

Трудящі Заставни активно включились у будівництво нового життя. У липні 1940 року в Заставні відбулося перше заняття гуртка по вивченню Радянської Конституції. Керівникові поставили численні питання про життя в СРСР. Формувався радянсько-партійний актив, насамперед — з наймитів і бідноти. Серед них — І. Н. Микитей, Г. В. Хортюк, Д. В. Зубик, М. Г. Кошмарик та багато інших.

При високій активності трудящих проходила підготовка і вибори до Верховних Рад СРСР та УРСР. На передвиборних зборах 60-літня Ф. І. Волощук сказала: «Я дуже рада, що обиратиму Радянський уряд на основі прав, наданих жінці Радянською Конституцією. Ці права нам принесла Червона Армія, яка визволила нашу Буковину від румунських бояр»[4]. У день виборів — 12 січня 1941 року — за блок комуністів і безпартійних проголосувало майже 100 проц. виборців.

2 березня 1941 року в Заставні було створено колгосп. Це стало визначною подією в житті трудівників міста.

Війна обірвала мирну працю. На початку липня 1941 року фашисти окупували Заставну. Вони запровадили кривавий режим терору та пограбувань. Багато активістів, зокрема Г. І. Чередюк, П. В. Юрчук, Л. М. Штефюк, Є. Д. Сороняк, В. Г. Ковалек, були кинуті до концентраційних таборів[5]. 56 жителів забрано на каторжні роботи до Німеччини. Окупанти вивезли з міста устаткування медичних закладів,

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1255, оп. 2, спр. 4475, арк. 1.
[2] Там же, ф. 1254, оп. 4, спр. 33, арк. 1180, 1184.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 1, спр. 175, арк. 2, 3.
[4] Там же, ф. 41, оп. 1, спр. 40, арк. 3.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 1266, оп. 7, 15, спр. 15, 26, арк. 1—3.

спалили 13 будинків, грабували населення; нанесені збитки становили 417 тис. карбованців[1].

На прополюванні кукурудзи в колгоспі ім. Кірова. Крайня справа — Герой Соціалістичної Праці М. Д. Микитей. 1968 р.

У березні 1944 року Заставну визволили гвардійці 64-ї танкової бригади Червоної Армії.

Жителі міста свято бережуть пам'ять про полеглих радянських воїнів. Їх імена викарбувані на пам'ятнику, встановленому в міському парку — це майор Калінін, капітани Новиков та Горбань, сержанти Іскандеров, Петров, рядові Захарук, Дробітько та інші — всього 56 чоловік. На могилі героїв завжди квіти.

Після визволення міста до лав Червоної Армії влилося 590 жителів Заставни. Багатьох з них за ратні подвиги удостоєно урядових нагород.

Зразу ж відновили свою діяльність органи Радянської влади, райком партії, райком комсомолу. У січні 1945 року почала виходити районна газета «Прапор перемоги» тиражем 800 примірників.

Після війни трудящі Заставни взялися за відбудову зруйнованого господарства. На початку 1947 року був відроджений колгосп. Його назвали іменем 29-х роковин Радянської Армії. Наприкінці року в ньому було 63 господарства. З допомогою МТС свій перший господарський рік артіль завершила успішно. Урожай усіх сільськогосподарських культур був вищий, ніж в одноосібних господарствах. Колгоспники одержали на трудодень, крім грошей, по 5,5 кг хліба, а також картоплю, овочі та інше[2]. У хати вчорашніх бідняків прийшов достаток.

Господарські успіхи артілі показали всім селянам переваги великого колективного господарства. Потяг до колгоспу зростав. Весною 1948 року до артілі вступило 312 господарств. Бюро Заставнівського райкому КП(б)У 7 липня 1948 року, обговоривши питання про колгоспне будівництво у Заставні, визначило заходи, спрямовані на дальше зміцнення артільного господарства та проведення масової роботи серед селян по залученню їх до колгоспу[3].

Велике значення для успішної колективізації у Заставні мало створення весною 1948 року територіальної партійної організації. Створилися ще дві артілі — ім. Кірова та «Радянська Україна». У 1948 році колективізацію було завершено.

Колгоспники почали добиватися все значніших успіхів. Комсомольсько-молодіжна ланка М. Д. Микитей у 1949 році виростила по 629 цнт цукрових буряків з гектара. За високі трудові показники М. Д. Микитей одній з перших на Північній Буковині у червні 1950 року було надано звання Героя Соціалістичної Праці. Цього звання було удостоєно і М. М. Кошмарик.

Восени 1950 року колгоспи ім. 29-х роковин Радянської Армії, ім. Кірова та «Радянська Україна» об'єдналися в артіль ім. Кірова. В ній було 829 дворів, 2560 га землі. Завдяки цьому артіль змогла краще використовувати землю, техніку, надану МТС, правильно розставити кадри. Колгосп ім. Кірова став добиватися значних успіхів. У 1955 році було зібрано по 22,8 цнт зернових та 400 цнт цукрових буряків з гектара; надоєно по 3249 кг молока від фуражної корови, вироблено по 70 цнт

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-653, оп. 1, спр. 39, арк. 2.
[2] Там же, ф. Р-4, оп. 9, спр. 523, арк. 220.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 2, спр. 83, арк. 2—4.

м'яса на 100 га сільськогосподарських угідь. У досягненні успіхів провідну роль відіграли комуністи артілі. Ланка М. І. Шелегон зібрала з гектара по 82 цнт кукурудзи, Ф. С. Василинчук — по 507 цнт цукрових буряків, К. Д. Хортюк — по 525 цнт кормових буряків з гектара. За вирощення високих урожаїв зернових і технічних культур урядових нагород було удостоєно 160 колгоспників Заставни.

Велику роль у досягненні високих виробничих показників відіграло соціалістичне змагання з колгоспниками Рязанської області, обмін досвідом. У 1955 році на Буковину прибула делегація трудівників Рязанщини на чолі з двічі Героєм Соціалістичної Праці П. М. Ковровою. Вона відвідала і Заставну. Ознайомившись з роботою доярки О. П. Зубик, П. М. Коврова рекомендувала свої методи праці. Скориставшись з її порад, О. П. Зубик добилася видатних успіхів. У 1958 році вона надоїла від кожної закріпленої корови по 6600 кг молока, за що була удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці[1].

Надбанням трудівників Заставни став і досвід двічі Героя Соціалістичної Праці Є. О. Долинюк, яка побувала тут.

Райком партії подає колгоспові постійну допомогу кадрами, порадами тощо. Зокрема, райком запропонував послати до міжобласної партійної школи кращого механізатора П. П. Князя, а до сільськогосподарської — Героїв Соціалістичної Праці М. Д. Микитей і М. М. Кошмарик. Здобувши спеціальність, вони повернулися працювати до свого колгоспу. Трудівники артілі добивалися все більших успіхів. Так, 1965 року було одержано по 33,2 цнт зернових, по 69 цнт кукурудзи, по 300 цнт цукрових буряків з га. На 100 га сільськогосподарських угідь того року вироблено по 621 цнт молока та по 127 цнт м'яса.

Батьківщина високо оцінила трудові досягнення. Багатьох колгоспників було удостоєно урядових нагород. Серед нагороджених — доярка К. Д. Хортюк і бригадир тракторної бригади П. П. Князь, ланкова Ф. С. Василинчук, М. М. Ковалик, Г. Є. Гуштик[2]. У 1967 році колгоспники відзначали двадцятиріччя своєї артілі. За ці роки вона стала багатогалузевим високомеханізованим господарством. У 1968 році в колгоспі було 19 тракторів, 14 різних комбайнів, 17 вантажних автомашин та інша сільськогосподарська техніка[3] (до Радянської влади в усьому повіті поміщики мали 3 малосильні трактори). Зростало поголів'я великої рогатої худоби — 1968 року воно становило 3670 — у півтора раза більше, ніж в усіх селян Заставни в 1940 році. Колгосп розширив рибний став, який дає щорічно багато риби, побудував тваринницькі ферми, стайні, зерносховище, гараж, ремонтні майстерні, спорудив Будинок тваринників.

Щоб гідно зустріти п'ятдесятиріччя Великого Жовтня, артіль успішно закінчила 1967 господарський рік. Було одержано по 360 цнт з га цукрових буряків; на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 662 цнт молока, по 127 цнт м'яса. Колгосп ім. Кірова — багаторазовий учасник ВДНГ; понад 200 колгоспників нагороджені золотими, срібними та бронзовими медалями ВДНГ. Серед них С. Л. Агатій, В. В. Гарас, П. Д. Буйновський та інші. За успіхи в розвитку всіх галузей господарства у 1967 році колгосп удостоєно диплома ВДНГ першого ступеня.

Ці успіхи досягнуто внаслідок самовідданої праці колгоспників, керованих партійною організацією. На початку 1968 року вона об'єднувала до 70 чоловік. Було створено партком, очолити який комуністи довірили кращому механізаторові П. П. Князю. На тваринницькій фермі, у механізаторів, рільничих та інших бригадах було створено партійні групи. В центрі уваги комуністів — виконання соціалістичних зобов'язань, обмін передовим досвідом, розстановка кадрів, поліпшення ідеологічної роботи тощо. В обговоренні цих питань брали участь і безпартійні.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-4, оп. 9, спр. 3486, арк. 15.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 13 січня 1966 р.
[3] Газ. «Прапор перемоги», 1 січня 1948 р.

М. І. Івасюк. «Мати». Олія. 1906 р. Львівський музей українського мистецтва.

Народний ансамбль пісні і танцю, м. Кіцмань. 1968 р.

Універмаг «Ювілейний», м. Заставна. 1967 р.

Партійна організація постійно вдосконалює масово-політичну роботу. У колгоспі систематично читають лекції на наукові та політичні теми чернівецькі лектори. Часті гості тут і кияни. Партійна організація виховує і своїх пропагандистів з кращих трудівників колгоспу. Серед них — Герой Соціалістичної Праці О. П. Зубик, ланкова М. І. Шелегон, бригадир механізаторів П. П. Князь та інші.

Поряд з партійною організацією зростала й комсомольська, що налічувала в 1968 році 50 юнаків та дівчат. За традицією, що склалася у колгоспі, молодь організувала молодіжно-комсомольську ланку в складі 16 комсомольців. Навіть у неврожайний 1967 рік ланка зібрала з гектара по 53 цнт кукурудзи, по 300 цнт цукрових буряків, по 140 цнт картоплі. Роботу члени ланки поєднують з навчанням.

Розвивається у Заставні і місцева промисловість. У 1958 році тут побудовано маслозавод, що виробляє тваринні жири, сир, бринзу тощо. У 1967 році завод реалізував готової продукції на 3054 тис. крб. У 1962 році стали діяти хлібоприймальний пункт та кукурудзокалібрувальний завод, з 1964 року працюють фабрика побутових товарів, побутовий комбінат. Крім того, у місті діє друкарня, млин, електростанція. На промислових підприємствах працює 467 чоловік.

Успішний розвиток господарства дав змогу підвищити добробут трудівників Заставни. Колгоспники кожного місяця одержують гарантовану грошову плату. Порівняно з 1960 роком у 1967 році вона зросла у 1,5—2 рази. Крім того, кожний колгоспник має підсобне господарство, худобу. Всього у членів артілі в особистій власності на 1967 рік було 586 голів великої рогатої худоби, 417 свиней, 164 вівці, багато птиці. Підвищився й життєвий рівень більшої частини населення, зайнятої у промисловості, торгівлі, зв'язку, комунальному господарстві, народній освіті, охороні здоров'я. Про заможність жителів Заставни свідчить, зокрема, той факт, що з 1948 по 1967 рік побудовано 957 житлових будинків.

Держава побудувала в Заставні лікарню. При ній діють пологовий будинок, поліклініка, рентгенкабінет, зуболікарський, зубопротезний кабінети, жіноча та дитяча консультації. На підприємствах працюють фельдшерські пункти. Медичні установи укомплектовані висококваліфікованими спеціалістами.

Зріс культурний рівень мешканців Заставни. Немає неписьменних. Понад 460 жителів мають вищу і спеціальну середню освіту. Вони працюють лікарями, вчителями, агрономами, інженерами, техніками, економістами, ветеринарами. Є три загальноосвітні школи: середня, восьмирічна та вечірня школа робітничої молоді; в них навчається до 1500 учнів. Крім того, є музична школа, а також професійно-технічна школа, що готує кадри механізаторів сільського господарства.

На місці колишнього приміщення жандармерії споруджено Будинок культури; тут демонструються фільми, відбуваються концерти, працюють гуртки художньої самодіяльності — хоровий, музичний, драматичний тощо. Духовий оркестр районного Будинку культури має звання народного. У місті є досвідчений драматичний колектив.

У побут заставнівців все більше входять сучасні обряди та звичаї. Утвердилися врочиста реєстрація шлюбу, наречення імені, проводи до лав Радянської Армії,

Вручення хліба-солі гостям з Туркменської РСР, м. Заставна. 1967 р.

свято врожаю, новорічні щедрування, свято трудової слави, свято весни. Цікавим святом, зокрема, є зустріч трудової весни[1]. В цей день люди з хлібом-сіллю зустрічають Весну-красну (вродливу дівчину в уквітчаній сукні, у вінку з живих квітів), яка в оточенні співучих веснянок іде, щоб вступити в свої права. Голова артілі рапортує Весні про успіхи колгоспу. Весна дякує, дає обіцянку допомагати людям у вирощенні високого врожаю, потім веде з дівчатами хоровод.

Успішно розвивається у місті прикладне народне мистецтво. Народні костюми, виготовлені майстерними руками місцевих вишивальниць, ткаль та кушнірів (Г. Дудчак, Т. Громко, М. Ковальська, М. Яворський), експонуються в музеях Москви, Ленінграда, Львова, а також за кордоном. У Заставні творив самобутній різьбяр Дмитро Юрчук (1901—1964). У Чернівецькому державному краєзнавчому музеї експонується більше десяти робіт митця, у музеї Т. Г. Шевченка в Києві — кілька доробків, присвячених життю і творчості Великого Кобзаря. Музею І. Я. Франка міста Вінніпега в Канаді різьбяр подарував рельєф «Великий Каменяр»[2].

У Заставні є бібліотека для дорослих, дві шкільні бібліотеки та колгоспна, в яких понад 87 тис. книг. На 1967 рік мешканці міста передплачували близько 12 тис. примірників газет і журналів, тобто на кожну сім'ю припадало по 2—3 примірники. У Заставні видається районна газета «Прапор перемоги» тиражем 6750 примірників.

Велику роботу проводять районна та міська Ради. Депутати та 90 чол. активу регулярно обговорюють та вирішують питання сільського господарства, культури, народної освіти, охорони здоров'я, торгівлі, побутового обслуговування тощо.

З бідного, з вузькими брудними вулицями села Заставна перетворилася в благоустроєне місто. За післявоєнний період тут виросли цілі вулиці нових будинків. Всі житлові будинки і квартири електрифіковані, частина з них газифіковані, прокладено водопровід, каналізацію. У місті є районний вузол зв'язку з поштою, телеграфом, телефоном. Вулиці Заставни—озеленені, заасфальтовані, з електричними лампами денного світла. Тут працюють сучасні магазини, зокрема універсальний, спеціалізовані; розгорнена сітка громадського харчування — чайні, закусочні, їдальні, кафе; діє комбінат побутового обслуговування. На честь ювілею Великого Жовтня закладено новий міський парк, де, крім дерев, посаджено кілька тисяч кущів троянд.

Віками трудящі Заставни зазнавали тяжкого соціального і національного гноблення. Чужоземні загарбники душили їх таланти та здібності. Тільки за Радянської влади народ розправив свої плечі. Колишні бідняки та їх діти стали героями колгоспних ланів, висококваліфікованими спеціалістами. Першою звання Героя Соціалістичної Праці у Заставні була удостоєна в 1950 році дочка колишнього бідняка, ланкова комсомольсько-молодіжної ланки М. Д. Микитей, яка виростила високий урожай цукрових буряків. За роки Радянської влади вона здобула освіту,

[1] О. Романець. Народна творчість орденоносної Буковини. Чернівці, 1961, стор. 219—221.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 12 серпня 1967 р.

стала агрономом, а нині член КПРС М. Д. Микитей працює головою правління рідного колгоспу. Трудящі Буковини виявили їй велике довір'я — два рази обирали своїм депутатом Верховної Ради Української РСР. У 1968 році вона обрана членом Чернівецького обкому КП України. У складі радянських делегацій М. Д. Микитей була в Румунії, Чехословаччині, Югославії, НДР, Швейцарії. Влітку 1963 року вона брала участь у роботі Всесвітнього конгресу жінок.

На святі пісні й праці, м. Заставна. 1967 р.

За панування румунських поміщиків та капіталістів дочка бідняка М. М. Кошмарик рано зосталася сиротою. Була б вона наймичкою, за шматок хліба гнула б спину на куркулів та поміщиків. Радянська влада відкрила перед нею ясну дорогу. В 1950 році за трудові досягнення їй було надано почесне звання Героя Соціалістичної Праці. Багато років вона очолювала ланку й завжди добивалась високих урожаїв. Багатодітна мати, нагороджена орденом «Материнська слава» всіх ступенів, М. М. Кошмарик нині — персональний пенсіонер.

По всьому краю відоме ім'я ланкової Ф. С. Василинчук. Рік у рік її ланка вирощує високі врожаї кукурудзи та цукрових буряків. Батьківщина високо оцінила її самовіддану працю, нагородила орденом Леніна, Трудового Червоного Прапора, медалями. Вихована комсомолом, ватажок колгоспної молоді, член Чернівецького обкому ЛКСМУ, неодноразовий делегат комсомольських конференцій, з'їздів, Ф. С. Василинчук нині — член КПРС. Комуністи виявили їй велике довір'я, обравши секретарем партійної організації рільничої бригади, членом парткому колгоспної парторганізації. Трудящі району обрали її членом районного комітету народного контролю. Сумлінний працівник і організатор, Ф. С. Василинчук є і завзятим агітатором та пропагандистом, проводить серед трудящих велику агітаційну роботу, словом і ділом закликає їх до нових трудових звершень. У неї багато послідовників, які вже сьогодні стали відомими передовиками, ударниками праці.

Відмінно працюють колгоспні механізатори. Активну участь у відбудові зруйнованого війною народного господарства брав бідняк Петро Князь. Він першим із молодих заставнівців оволодів професією шофера, а коли стало потрібно — сів за кермо трактора, проклав першу борозну на колгоспному лані. Вихованець комсомолу П. П. Князь став комуністом. І таких прикладів багато — в числі передових людей колгоспу і трудівниці К. Г. Сметанюк, К. Д. Хортюк, О. П. Зубик.

Діти колишніх нужденних злидарів, зацькованих румунськими жандармами, задурманених попами, здобувають тепер, за Радянської влади, вищу освіту, стають вчителями, лікарями, агрономами, інженерами. Одержавши дипломи лікарів, на роботу в своє місто повернулися І. В. Сливка, Ф. Д. Бурденюк, М. М. Одамко; з дипломом агронома став працювати Д. Д. Буйновський та багато інших, які дістали вищу освіту.

Уже не в молодому віці зустрів Радянську владу бідняк Г. І. Чередюк. Після возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною його призначено директором невеличкого маслоробного заводу, залишеного румунським капіталістом. Коли під час Великої Вітчизняної війни в село тимчасово повернулися румунські поміщики і капіталісти, вони кинули його до концтабору. Визволений радянськими воїнами, Г. І. Чередюк активно включився у відбудову та розвиток господарства

рідного краю. Незважаючи на свій солідний вік, він почав учитися. Закінчив вечірню школу, потім будівельний технікум. Комуніст Г. І. Чередюк уже багато років очолює Заставнівський міжколгоспбуд і добився, що колектив по виробничих показниках посів перше місце в області.

Багато мешканців Заставни стали офіцерами Радянської Армії — вірними захисниками Батьківщини. Серед них — підполковник С. С. Кирчик, капітани В. І. Папелюк, В. В. Дейнега та інші. В місті є свої композитори, зокрема Ф. І. Звоздецький, який написав музику до «Пісні про Заставну», «Заставнівського рушника» та до інших віршів місцевих поетів.

У майбутньому намічено дальший розвиток Заставни. Буде збудовано хлібозавод, кінотеатр. Розшириться газифікація квартир. У центрі міста виростуть нові багатоповерхові будинки. День від дня все кращою стає нова радянська Заставна.

О. П. БОГОМОЛОВ

* * *

Заставнівський район утворений 11 листопада 1940 року (в сучасних межах — 4 січня 1965 року); розташований на правому березі Дністра. На півночі (по Дністру) межує з Заліщицьким районом Тернопільської області, на північному заході — з Городенківським районом Івано-Франківської області, на заході та південному заході — з Кіцманським районом, на півдні — з Чернівцями, на південному сході — з Новоселицьким, на сході — з Хотинським районами Чернівецької області. Територію району пересікає шосе Чернівці—Тернопіль, а також залізниця Чернівці—Тернопіль.

Площа району — 0,6 тис. кв. км. До його складу входять 38 населених пунктів, підпорядкованих 25 сільським Радам, смт Кострижівка, місто Заставна. Населення — 59 тис. чоловік; середня густота 95 чол. на один кв. кілометр.

У районі 26 колгоспів та радгосп «Хрещатик», а також Звенячинське відділення Придністровської дослідної станції садівництва і виноградарства.

Район має високорозвинуте сільське господарство, питома вага якого щодо області становить 12,4 процента. Розташований у зоні лісостепу. Переважаючими грунтами є чорноземи. Господарства спеціалізуються на виробництві зерна, цукрових буряків та продукції тваринництва; за ними закріплено 46,6 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. орної землі — 40,2 тис. га, сіножатей — 0,7 тис. га, пасовищ — 3,4 тис. га, багаторічних насаджень — 2,3 тис. га. Крім того, є 8,7 тис. га лісу.

За семирічку значно зросли механізація та електрифікація сільськогосподарського виробництва. Майже повністю механізовано виробництво зернових культур, соняшнику та багатьох кормових культур, на 70 проц. механізовано виробництво цукрових буряків. У колгоспах і радгоспі в 1967 році працювало 363 трактори, 87 — зернозбиральних, 53 кукурудзозбиральні та 78 бурякозбиральних комбайнів, 309 вантажних автомашин. Села району електрифіковані від державної електромережі.

Тваринництво — важлива галузь господарства району. По всіх категоріях господарств на 1967 рік було: рогатої худоби — 38 тис. голів, у т. ч. корів — 15,6 тис., свиней — 37,8 тис., овець — 15,1 тис. голів. На 100 га сільськогосподарських угідь у 1967 році колгоспами і радгоспами вироблено по 520,8 цнт молока і 116,2 цнт м'яса.

У колгоспах і радгоспах працюють 220 спеціалістів сільського господарства; значна частина з них має вищу освіту. В числі спеціалістів — 97 агрономів, 47 зоотехніків, 33 ветеринарні працівники, 20 механіків та 24 економісти. За виробничі

успіхи 1286 працівників сільського господарства району удостоєні урядових нагород, зокрема орденом Леніна нагороджено 32 чол., Трудового Червоного Прапора — 143 чол., «Знак Пошани» — 68 чоловік.

У 1967 році за досягнуті успіхи в розвитку господарства Заставнівському районові присуджено перехідний Червоний прапор ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР та вручено грошову премію.

У районі 11 промислових підприємств, на яких працює понад 2 тис. чоловік. Значна частина підприємств переробляє сільськогосподарську продукцію. Найбільші з них — цукрокомбінат «Хрещатик» (селище Кострижівка) — виробляє щорічно понад 105 тис. тонн цукру; спиртозавод (с. Веренчанка), маслосирзавод (м. Заставна). Провідне місце посідає харчова промисловість. Загальний обсяг валової продукції промисловості оцінювався у 1967 році в 27,1 млн. карбованців.

У районі провадиться велике житлове будівництво — протягом 1946—1967 рр. зведено 5882 житлові будинки.

За Радянської влади зріс добробут трудящих, про що свідчить, зокрема, невпинне збільшення мережі місцевого роздрібного товарообороту. На початок 1968 року в районі налічувалось 185 магазинів та 42 підприємства громадського харчування. Обсяг товарообороту в 1967 році становив 12,9 млн. крб. 35 торговельних працівників нагороджено значком «Відмінник радянської споживчої кооперації».

Трудящих обслуговують 58 лікувальних установ. Серед них 3 дільничні, міська і районна лікарні, протитуберкульозний диспансер, 2 лікарські амбулаторії, 20 колгоспних пологових будинків, 30 фельдшерських та фельдшерсько-акушерських пунктів. У районі працюють 56 лікарів та 198 чол. середнього медичного персоналу, з них троє нагороджені значком «Відмінник охорони здоров'я».

В районі налічується 37 загальноосвітніх шкіл — 9 середніх, 21 восьмирічна, 7 початкових; навчається понад 10 тис. дітей. Крім цього, діють 1 заочна та 2 школи робітничої і сільської молоді — в Заставні і Горішніх Шерівцях. При 9 школах є також окремі класи (переважно 9—10) для сільської молоді. В 1967 році навчалося 11 480 учнів. У загальноосвітніх та вечірніх школах — 624 вчителі та вихователі, 289 з них мають вищу освіту. Урядових нагород удостоєно 9 працівників народної освіти, значка «Відмінник народної освіти» — 19 педагогів.

У Заставні є професійно-технічне училище, де спеціальностями комбайнера, тракториста і механізатора оволодівають 330 учнів. Працює музична школа, де навчається 258 дітей; у 5 садках та дитячих дошкільних установах виховується 420 дітей.

Діють 38 клубів та будинків культури, 45 стаціонарних кіноустановок, з них 23 широкоекранні, 39 сільських та 2 районні бібліотеки з книжковим фондом 330 тис. примірників. На кожного жителя району припадає по одному примірнику передплачуваних газет чи журналів.

Широкого розмаху набрала художня самодіяльність — у районі діє 237 гуртків, у роботі яких бере участь понад 3 тис. чоловік.

На громадських засадах працюють 13 народних музеїв та кімнат-музеїв. Лекційну пропаганду проводить відділення товариства «Знання» (530 членів). У 1967 році для трудящих району було прочитано близько 3500 лекцій.

З 1944 року видається районна газета «Прапор перемоги». Працюють 57 первинних партійних організацій, в яких на 1968 рік було об'єднано 1777 комуністів, 119 первинних комсомольських організацій з 4500 членами ВЛКСМ, 118 профспілкових організацій, що охопили 10 тис. чоловік.

За високі виробничі досягнення звання Героя Соціалістичної Праці удостоєні 9 трудящих; уродженець с. Прилипчого І. Ф. Козачук за подвиги і мужність у роки Великої Вітчизняної війни удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

БРІДОК

Брідок — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 47 км від обласного центру, за 7 км від найближчої залізничної станції Заставна. Населення — 758 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Митків.

Околиці сіл Брідка і Миткова багаті археологічними пам'ятниками. В урочищах Кизя і Стінка виявлені поселення трипільської культури (IV—III тисячоліття до н. е.). На березі Дністра біля Миткова в 1954 році було розкопано напівземлянкове житло слов'ян (IX—X століття), де знайдено залізні вироби (стріли, ножі), бронзові прикраси (лунниці). В 1966 році під час будівельних робіт виявлено давньоруський могильник XII—XIII століть. В одному з поховань знайдені срібні жіночі прикраси (скроневі кільця)[1].

У переказах виникнення Брідка і навколишніх сіл пов'язується з героїчним минулим українського народу, з визвольною війною під проводом Богдана Хмельницького проти польської шляхти. Зокрема, у давній легенді оповідається про хороброго козака Якима Сулиму, пораненого у битві біля Збаража. Вибравшись з ворожого оточення, Яким добрався до Дністра, перебрів його і спорудив собі у лісі землянку. Так, за легендою, було покладено початок Брідкові[2].

До XVIII століття Брідок був складовою частиною села Миткова, він належав поміщиці Ілені Савін. З 1710 року село переходить у власність Великоскитського монастиря в Галичині. У другій половині XVIII століття Брідок виділився у самостійну адміністративну одиницю.

Наприкінці XVIII століття село стало швидко розростатись: якщо на 1774 рік тут проживало 32 сім'ї, на 1780—68, то на 1786 рік — 135 сімей[3].

Жителі села розкорчовували навколишні ліси і на вивільнених землях сіяли зернові культури, провідне місце серед яких займала кукурудза. Крім землеробства, селяни займалися рибальством, що було допоміжним промислом.

З загарбанням краю Австрією село перейшло у власність православного релігійного фонду Буковини і вважалося складовою частиною Кіцманської домінії[4].

Православне духовенство, як і перед цим турецькі яничари, нещадно визискувало селян. Голод і злидні передчасно зводили в могилу багатьох трудівників Брідка. В книзі реєстрації смертності за 1803—1850 рр. зазначається, що протягом цього періоду померло 1300 чоловік. Особливо великою смертність була серед людей віком до 30 років.

У 1824 році між православним фондом і мешканцями села була укладена угода, за якою натуральна повинність замінялася грошовим оброком. Кожен селянин, що мав робочу худобу, повинен був платити фондові 6 гульденів оброку; той, хто не мав її,— 3 гульдени 30 крейцерів[5]. І це тоді, коли селянин, працюючи від зорі до зорі, міг заробити лише 10 крейцерів.

Не поліпшилось становище селян Брідка і після ліквідації панщини в 1848 році. Безземелля та малоземелля залишалось і надалі. Так, на 1847 рік у селі налічувалось 60 батрацьких сімей, у 1857 році — 70, у 1865 — вже 80 сімей. З наділом землі до 2 йохів у 1847 році було 20 дворів, у 1857 — 25, у 1865 — 35 дворів. І лише невелика кількість дворів (у 1847 році — 10, у 1857 — 5 і 1865 році — 5) мала земельні наділи від 10 до 20 йохів[6].

---

[1] «Український історичний журнал», 1965, № 6, стор. 158.
[2] Василь Гнеп. Колгосп на Буковині. Львів, 1958, стор. 5,6.
[3] D. Тора. Românismul în regiunea dintre Prut şi Nistru din Bucovina. Bucureşti, 1928, стор. 163.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 4734, арк. 1.
[5] Там же.
[6] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 100.

З розвитком капіталістичних відносин на селі змінилась лише форма експлуатації трудівників Брідка. Духівництво і чиновники австро-угорської адміністрації нещадно визискували селян. Збирач податків Криштоф на обмані селян та податкових махінаціях швидко розбагатів, ставши власником великого маєтку і гуральні в сусідньому селі Зозулинцях. Не меншим хижаком був і піп Голіпа, у господарстві якого селяни-бідняки працювали майже безплатно. Священик встановив навіть плату за шлюб: молоді повинні були тиждень відпрацювати на полі чи в домашньому господарстві попа.

Хата, в якій містилася сільська школа, с. Брідок. 1900 р.

Трудівники Брідка страждали не тільки від соціального, а й від національного гноблення. Австрійські власті проводили колонізаторську політику, вони всілякими засобами намагались ізолювати селян від братів-українців Наддніпрянщини та увіковічнити тут панування австро-угорських баронів. У селі робилося все, щоб примусити українське населення забути рідну мову, звичаї, історичне минуле.

Активну діяльність у протиборстві онімеченню українців Брідка провадив прогресивний діяч І. В. Ярошинський, який з 1884 року працював у селі вчителем школи, відкритої в 1864 році[1]. І. В. Ярошинський брав діяльну участь у роботі сільської читальні товариства «Руська бесіда», відкритої завдяки його клопотанню. Вона містилася у селянській хаті, мала невеличкий книжковий фонд, переважно твори Т. Шевченка, Ю. Федьковича, І. Франка. Її активні учасники, і насамперед І. В. Ярошинський, поширювали серед селян книги, організовували їх обговорення, навчали грамоти неписьменних, проводили велику освітницьку роботу[2].

Прекрасну сторінку в громадське і культурне життя села вписала своєю діяльністю дочка І. В. Ярошинського — Євгенія (1868—1904 рр.), яка деякий час проживала в Брідку. Будучи вчителькою (1893—1896 рр.), Євгенія Іванівна знайомила селян з ідеями українських революціонерів-демократів та інших письменників, відстоювала самобутність української культури, боролася проти політики насильницького понімечення. Вона наслідувала Ю. Федьковича у збиранні та вивченні фольклорно-етнографічних матеріалів Буковини. Ярошинська була однією з перших буковинських жінок-письменниць, подругою О. Кобилянської і другом М. Павлика. За його допомогою вчителька в 1889 році налагодила творчі зв'язки з прогресивним чеським етнографом О. Ржегоржем, допомагала йому в збиранні етнографічного матеріалу на Буковині. Прагнучи познайомити інші слов'янські народи, зокрема чеський, з мистецьким обдаруванням буковинських селян, Є. Ярошинська радо вітала задум Ржегоржа представити в чеських етнографічних музеях вироби народних умільців Буковини. Вона систематично надсилала йому потрібні матеріали. Такі творчі стосунки сприяли культурному зближенню українців і чехів[3].

Перебування в Брідку й вивчення життя селян, осмислення їх соціального становища, зрештою збирання народної творчості,— все це дало Ярошинській можливість написати ряд реалістичних творів, серед яких найбільш яскравими є повісті «Перекинчики» і «Над Дністром». На адресу «Російського географічного товариства» в Петербурзі нею також були надіслані 440 власноручно зібраних пісень, значну частину яких записано з уст селян Брідка. Її збірка «Пісні буковинсько-руського народу з-над Дністра» здобула щире схвалення з боку російських учених: 22 грудня

[1] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 131.
[2] Василь Гнеп. Колгосп на Буковині, стор. 6, 7.
[3] Євгенія Ярошинська. Вибрані твори. К., 1958, стор. 4.

1888 року на засіданні ради уже згаданого товариства збірку було відзначено срібною медаллю, а її автора — грошовою премією в сумі 50 карбованців[1].

Нещадна експлуатація, непомірні податки, нужденне існування, національне гноблення,— все це гнало брідчан за океан. Із року в рік еміграція набирала все більших розмірів. Якщо в 1889 році в Канаду переселилось 17 жителів села, в 1900 — 35 чол., то в 1913 році число емігрантів досягло 146 чоловік[2].

Не залишилось село осторонь революційних подій 1905—1907 рр. в Росії. Про революцію селяни узнавали з газети «Буковина» (Чернівці). До того ж, у Брідку майже рік перебували два учасники повстання на броненосці «Потьомкін», які після втечі з Румунії повертались через Буковину на батьківщину. Моряки розповідали селянам про революцію в Росії та земельні вимоги російського пролетаріату і селянства, що, безумовно, певною мірою революціонізувало свідомість жителів села.

Багато горя й нещастя принесла населенню Брідка перша світова війна. Село знаходилося в зоні активних воєнних дій, оскільки з 1915 по 1916 рр. лінія фронту проходила вздовж Дністра. Ще в 1912 році 350 селян Брідка були забрані в австрійську армію. Крім людських жертв, війна принесла брідчанам великі матеріальні збитки: вщент були розорені селянські господарства, спалено понад 20 будівель, забрано багато робочої худоби. Силою зброї селян примушували працювати на спорудженні військових об'єктів.

Трудівники Брідка схвально зустріли звістку про Велику Жовтневу соціалістичну революцію, вони підтримали вимогу Буковинського народного віча про возз'єднання Буковини з Радянською Україною. Посланці села Д. П. Мігайчук, О. П. Мігайчук, В. І. Тирон, М. Я. Бурик після повернення з віча виступили на організованому з цієї нагоди мітингу. Вони закликали селян зробити все, щоб не допустити роз'єднання штучними кордонами єдиного українського народу.

Тяжким було життя брідчан за часів румунської окупації. На 300 сімей припадало всього 707 га землі, а майже половина з них взагалі її не мала або тулилася на жалюгідних клаптиках. У власності селян, зокрема, в 1937—1938 рр., було тільки 167 робочих коней, 367 голів великої рогатої худоби, 126 овець[3].

Економічне гноблення селян з боку румунських бояр доповнювалося духовним і національним гнітом. У селі, де 1937 року проживало 1130 чол., з них 108 дітей шкільного віку, була тільки одна початкова школа. Все діловодство місцевих органів влади, як і шкільне навчання, здійснювалось румунською, а не рідною, українською мовою. На вивчення української мови відводилося лише по дві години на тиждень.

Рятуючись від жорстокої експлуатації та національних утисків, багато селян залишали рідний край і їхали шукати щастя за океан. Еміграція стала ще більш масовим явищем, ніж при австро-угорському пануванні. Органи румунської влади всіляко сприяли еміграції, оскільки низький рівень розвитку економіки не давав змоги розв'язати проблему зайнятості. В 1937—1938 рр. число емігрантів-брідчан досягло 180 чоловік. Це, в свою чергу, призводило до різкого зменшення населення.

На чужині брідчан, як й інших емігрантів, чекала тяжка, виснажлива праця і мізерні заробітки. Не щастя, а смерть знайшли за океаном М. П. Сторощук, М. М. Куницький, Д. Г. Мігайчук та багато інших. З надірваним здоров'ям і втраченими надіями повернулись в 1956 році до рідного села Ю. І. Мігайчук, Ю. І. Гриценюк, Т. І. Андрушко, В. М. Федорюк та інші.

Жорстокий окупаційний режим, встановлений румунськими загарбниками, не зміг зламати волю трудящих до боротьби за краще життя. Вихід з тяжкого економічного і політичного становища свідома частина селян шукала не в еміграції, а у боротьбі за соціальне визволення і возз'єднання з Радянською Україною.

---

[1] Матеріали XIX наукової сесії. Секція філологічних наук. Чернівці, 1963, стор. 32—35.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 18639, арк. 111.
[3] Там же, ф. 15, оп. 1, спр. 20195, арк. 163.

З революційними подіями, спрямованими проти буржуазно-поміщицького ладу та антинародної політики румунського уряду, пов'язані імена брідчан В. Ф. Рошка, А. М. Гудими та І. В. Тирона. Перебуваючи в румунській армії, вони разом з іншими селянами у солдатських шинелях восени 1919 року в Чернівцях виступили проти румунських загарбників. Після придушення повстання А. М. Гудиму було засуджено на 4 роки каторжних робіт, на 10 років каторги — В. Ф. Рошка. Вбивши жандарма, що його конвоював, В. Ф. Рошко втік з-під арешту і незабаром емігрував до Південної Америки[1]. Чимало юнаків села відмовлялося служити в румунській армії; у вересні 1920 року більша частина призовників перейшла через Дністер і вступила до лав Червоної Армії[2].

Своєрідним протестом, спрямованим проти румунізації українського населення, стала діяльність сільського драматичного гуртка. Його організатором і керівником був член Комуністичної партії Канади Ю. І. Мігайчук, що повернувся в 1931 році з еміграції. Переборюючи опір румунських властей, молоді аматори за 5 років (1932—1937) у селянських хатах, при каганцях, підготували і поставили багато п'єс прогресивних українських драматургів. Переслідуючи Ю. І. Мігайчука за активну громадську роботу, зокрема в гуртку, румунська адміністрація змусила його вдруге емігрувати до Канади, звідки він повернувся лише в 1956 році[3].

Світла сторінка в історії села відкрилася лише 28 червня 1940 року, коли радянські війська перейшли Дністер і принесли братам-буковинцям віками омріювану свободу. Після возз'єднання Буковини з Радянською Україною у Брідку була створена сільська Рада, першим головою якої став селянин-бідняк Ю. І. Ілюк[4]. За прикладом східних братів-українців хлібороби села прагнули створити у себе колгосп. Для ознайомлення з методами праці у великому соціалістичному господарстві, в складі делегації селян до Кам'янець-Подільської області й на Всесоюзну сільськогосподарську виставку їздила активістка М. І. Ілюк. У селі розгорнулася діяльна робота по ліквідації неписьменності, у школі знову зазвучала рідна українська мова.

Напад фашистських орд на Радянський Союз приніс багато лиха і брідчанам. Німецько-румунські війська окупували село 6 липня 1941 року, а 8 липня фашисти, при сприянні місцевих посібників-націоналістів, заарештували 18 жителів села, які брали активну участь у встановленні Радянської влади. Заарештованих по-звірячому катували, а одну селянку розстріляли. Багато селян було забрано у фашистську неволю.

Кривавий терор не зламав волі трудящих до боротьби. Жителі Брідка, зокрема М. М. Вакалюк, М. А. Кикоть, Ф. Д. Барабас, допомагали партизанам з'єднання Ковпака, які влітку 1943 року, під час рейду в Карпати, побували і в Брідку. Вони повідомляли партизанів про сили і розташування ворога, допомагали продовольством, були провідниками тощо.

Радянські воїни визволили село 25 березня 1944 року.

Зразу ж після визволення села до лав Червоної Армії влились 133 брідчани. За героїзм у боях проти фашистських загарбників 80 чол. були нагороджені орденами і медалями. Жителі села свято бережуть пам'ять про 42 героїв, полеглих на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Німецько-румунські загарбники завдали трудівникам Брідка великої шкоди. Було зруйновано школу. Одні лише господарські збитки складали 248 тис. карбованців[5].

Після визволення села поновила роботу сільська Рада депутатів трудящих,

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 18, оп. 1, спр. 1, арк. 37.
[2] Там же, ф. 12, оп. 1, спр. 1544, арк. 2, 3.
[3] Чернівецький державний краєзнавчий музей. Архів, інвен. № 12757, III — 7620.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 12 липня 1940 р.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 39, арк. 2.

Ветеран колгоспного руху, Герой Соціалістичної Праці В. М. Гнеп, с. Брідок. 1968 р.

головою якої було обрано колишнього селянина-бідняка Б. Ф. Федорюка. Незаможне селянство, яке складало переважну більшість населення, зразу ж потягнулось до колективних форм ведення господарства. Для спільного обробітку землі уже 1945 року в селі було створено два земельні товариства. На пропозицію ініціативної групи, до складу якої входили 25 найбідніших селян, у грудні 1947 року в Брідку було створено колгосп «Заможне життя», очолив його М. М. Куріяц.

Нелегко було налагоджувати господарювання по-новому. Артіль об'єднувала 27 дворів, де проживало 73 селян, з них лише 40 працездатних. Усуспільнена земля становила 130 га, у т. ч. 104 га орної. У колгоспі налічувалось 9 робочих коней, 15 кінних плугів, 15 борін. Економічні труднощі доповнювалися запеклим опором українських буржуазних націоналістів, які марно намагалися посіяти серед селян Брідка невіру в життєздатність колгоспного ладу, залякували і тероризували їх. Недолюдки по-звірячому замордували активістів — подружжя М. І. та Ю. І. Ілюків.

Уже перший господарський рік на практиці показав переваги соціалістичного ведення господарства над одноосібним. Це сприяло зростанню кількості бажаючих вступити до артілі. На 1949 рік із 359 дворів села, що володіли 1089 га угідь, у т. ч. 683 га орної землі, було колективізовано 96 проц. дворів, і понад 97 проц. земельних угідь.

Організатором і спрямовуючою силою всіх соціалістичних перетворень виступала партійна організація, створена в 1949 році. Комуністи очолили провідні галузі артільного виробництва, особистим прикладом вели маси на трудовий героїзм.

Наступна практика колгоспного господарювання свідчила про необхідність розширення масштабів сільськогосподарського виробництва шляхом об'єднання невеликих артілей у єдине господарство. На базі колгоспів «Заможне життя» села Брідка і «Правда України» — сусіднього села Миткова у січні 1951 року було створено колгосп «Більшовик» з виробничим центром у Брідку. Головою правління об'єднаного колгоспу було обрано комуніста В. М. Гнепа.

За артіллю було закріплено на вічне користування 1673 га землі у т. ч. 1178 га орної. Колгосп об'єднав 522 двори з населенням 1385 чоловік. Матеріально-технічна база новоствореного колгоспу складалась з вітряного двигуна, вантажної автомашини, 54 кінних плугів, 64 залізних борін, 8 сівалок тощо. Основні роботи в колгоспі виконувались механізаторами Вікнянської МТС.

В артілі створено дві рільничі бригади, садово-городню та будівельну, а також укомплектовано групу тваринників на фермах. За бригадами закріплено певні ділянки землі, робочу худобу, сільськогосподарський реманент. На найбільш відповідальних ділянках колгоспного виробництва були розставлені комуністи. Неослабна увага приділялася агітаційно-масовій роботі серед колгоспників. Цю ділянку роботи довгий час (1953—1965) очолював директор школи, комуніст О. Ф. Кравченко.

За ініціативою парторганізації для вивчення і пропаганди передового досвіду 1952 року в селі був відкритий Будинок агротехнічної культури, де були зібрані зразки високоврожайних сортів зернових, технічних та овочевих культур, вирощених у колгоспі. З того часу в Будинку систематично проводяться заняття агрозоотехкурсів, де колгоспники оволодівають знаннями, щоб практично застосовувати їх на ланах і тваринницьких фермах[1]. Неухильно зростала технічна база колгоспу. В 1959 році вона становила 10 тракторів, зернозбиральний комбайн, 5 сівалок, 11 ван-

[1] Газ. «Прапор перемоги», 27 листопада 1952 р.

тажних автомашин, 8 тракторних плугів, 10 культиваторів та багато іншої техніки. В 1967 році парк сільськогосподарських машин поповнився 6 тракторами, 8 комбайнами різного призначення, 11 сівалками, автомашиною.

Зростав і загін механізаторів. Наприкінці 1967 року в колгоспі працювали 25 трактористів, 15 шоферів, 12 комбайнерів, 2 механіки, 3 електрики, 3 машиністи по механізації тваринницьких ферм.

Високий рівень механізації, помножений на трудовий ентузіазм колгоспників — гарантія високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур. Відійшли в минуле дідівський обробіток землі, низькі врожаї одноосібного господарства з примітивними засобами праці. Навіть у несприятливому 1963 році трудівники артілі зібрали зернових по 22 цнт з га, цукрових буряків — по 227 цнт, картоплі — по 107 цнт, овочів — по 84 цнт з гектара. Ювілейний 1967 рік порадував хліборобів новими досягненнями — було вирощено по 30 цнт з га зернових, по 317 цнт цукрових буряків, 108 цнт картоплі, по 141 цнт овочів.

Невпинно підвищуючи врожайність, колгоспники створювали міцну базу піднесення громадського тваринництва. Якщо 1951 року питома вага тваринництва щодо рослинництва становила лише 6 проц., то в 1957 році вона перевищила 40 процентів[1]. Боротьба за високу продуктивність тваринництва з особливою силою розгорнулася в наступні роки. Кількісне та якісне зміцнення громадського стада дало можливість виробити у 1967 році по 163,9 цнт м'яса та по 647,6 цнт молока на 100 га угідь.

Сільськогосподарське виробництво розвивалося під безпосереднім керівництвом первинної партійної організації, яка наприкінці 1967 року налічувала 34 комуністи. Зміцніла і комсомольська організація. За 21 рік свого існування (1946—1967) вона зросла до 62 комсомольців. У ювілейному році тільки на колгоспних ланах і тваринницьких фермах працювало 48 комсомольців.

Партійна організація колгоспу велику увагу приділяла добору, вихованню і розстановці кадрів. Комуністи завжди були на найвідповідальніших ділянках роботи. Першу рільничу бригаду понад 15 років очолював В. Н. Бурик, трудові успіхи якого були відзначені двома орденами Трудового Червоного Прапора та Великою золотою медаллю ВДНГ СРСР. В числі передовиків колгоспного виробництва — комуністи В. І. Долей, Д. Д. Гудима та інші.

У Брідку трудились і трудяться багато справжніх майстрів високих урожаїв. Серед них — ланкова М. І. Ковалюк, у минулому наймичка, її нагороджено двома орденами «Знак Пошани», медаллю «За трудову доблесть». Вона нагороджена також Малою срібною медаллю та двома бронзовими медалями ВДНГ. За невтомну працю орденів Трудового Червоного Прапора, «Знак Пошани» та медалі «За трудову доблесть» удостоєна ланкова Г. П. Побігушко, доярка В. В. Піддубна, тваринник М. Л. Магайчук. Ланкові С. Я. Яблонська та Н. М. Кобець нагороджені орденом Леніна.

Високими урядовими нагородами — Зіркою Героя Соціалістичної Праці та орденом Леніна — відзначені доярка М. А. Федорюк, ланкова М. І. Вакалюк, голова артілі В. М. Гнеп. Досить сказати, що наприкінці 1965 року урядових нагород було удостоє-

Піонери Брідоцької школи вітають почесних гостей — учасників революційного руху на Буковині. 1966 р.

[1] Василь Гнеп. Колгосп на Буковині, стор. 28.

но 218 трудівників колгоспу, тобто нагороджено кожного другого члена артілі.

З 1958 року колгосп «Більшовик» є постійним учасником ВДНГ СРСР. За високі показники в сільськогосподарському виробництві Виставочний комітет тричі нагороджував його дипломом, а в 1955 році відзначив Великою золотою медаллю ВДНГ СРСР; 102 колгоспники нагороджені медалями ВДНГ і цінними подарунками.

Між колгоспниками артілі «Більшовик» та хліборобами Народної Республіки Болгарії, Соціалістичної Республіки Румунії, Німецької Демократичної Республіки, Польської Народної Республіки з 1958 року встановилися тісні дружні зв'язки. В 1958 і 1959 рр. трудівники Брідка гостинно вітали у себе сільськогосподарські делегації цих країн. Голова колгоспу В. М. Гнеп з поїздкою-відповіддю в серпні 1959 року побував у Румунії, а 1966 року — в Болгарії.

Тривалий час артіль «Більшовик» змагається з хліборобами артілі «Завет Ильича» Рязанської області. Переможцем виступала то одна, то друга сторона, але «переможених» не було — вигравали колгоспники обох артілей.

Організаційно-господарське зміцнення колгоспу сприяло значному поліпшенню добробуту трудівників села. Якщо до переходу на колективні форми ведення господарства переважній більшості селян ледь вистачало хліба для прожиття, то нині реальні прибутки забезпечують їх заможне і культурне життя. Пташниця колгоспу В. В. Бурик живе у світлому трикімнатному будинку. У його вітальні, як і в інших кімнатах, оздоблених українським орнаментом,— добротні меблі. Сім'я має телевізор, радіоприймач, швейну машину тощо. Привертає увагу добре укомплектована бібліотека, де переважає українська класична література, великий, любовно оформлений акваріум. Оселя В. В. Бурик — не поодиноке, а типове явище для села.

На належному рівні пенсійне забезпечення колгоспників. Наприкінці 1967 року кількість пенсіонерів у колгоспі зросла до 242 чоловік.

Невпізнанно змінився зовнішній вигляд села. Давно зникли курні селянські халупи під солом'яною покрівлею. За допомогою колгоспу в 1949—1967 рр. у Брідку споруджено близько 200 добротних будинків, село електрифіковано, радіофіковано. Силами колгоспників, на кошти артілі тут звели Будинок культури, великий стадіон, магазин на 4 робочі місця. Особливо активну участь у будівництві взяла молодь колгоспу.

Постійна турбота виявляється про здоров'я трудящих Брідка. До Радянської влади у селі не було жодного лікувального закладу. Жителі могли звертатися тільки до приватних чернівецьких лікарів, але через високу плату це було під силу лише окремим. Переважна ж більшість населення користувалась послугами знахарів, що призводило до високої смертності, частих епідемій. З 1951 року в селі працює медичний пункт і профілакторій, де хворим подають кваліфіковану допомогу. Під час польових робіт колгоспники користуються послугами дитячого садка, що утримується на кошти артілі. Багато років дітей любовно доглядала Н. В. Сторощук.

За роки Радянської влади великі зміни сталися в галузі освіти. За порівняно короткий час в селі було повністю ліквідовано неписьменність. Нині зроблено все, щоб діти колгоспників могли

У колгоспному профілакторії, с. Брідок. 1968 р.

здобути 8-річну освіту. У 1967/68 учбовому році в школі налічувалось 120 учнів, викладали 11 вчителів. Навчально-виробнича база школи (фізичний і біологічний кабінети, бібліотека з фондом близько 1,5 тис. примірників, спортивний зал і майданчик, столярна майстерня, дослідна ділянка площею 1,5 га та 0,5 га саду) дає змогу забезпечувати не тільки високий рівень загальноосвітньої підготовки підростаючого покоління, а й прищеплювати дітям любов і навики до суспільно корисної праці.

Хор колгоспників, с. Брідок. 1968 р.

Молодь має всі можливості здобути вищу або середню спеціальну освіту. За 20 років панування румунських бояр жоден бідняк Брідка не зміг здобути вищої освіти. Лише ж 1964 року у вузах країни навчалось 15, а в спеціальних середніх закладах — 20 місцевих жителів. З колишніх вихованців школи на той рік 20 чол. стало вчителями, 20 — агрономами, 6 — лікарями, 4 — механіками[1]. Багато юнаків та дівчат, закінчивши вузи та середні спеціальні учбові заклади, нині працюють у рідному селі. І. Д. Андрушко, М. М. Гудима, О. Г. Балан — вчителі, Б. М. Шастал — зоотехнік, І. В. Бурик — фельдшер тощо.

Справжнім центром культурного життя села став Будинок культури. Тут є бібліотека з читальним залом (книжковий фонд близько 15 тис. примірників), зал для глядачів на 450 місць, стаціонарна кіноустановка, приміщення для роботи гуртків художньої самодіяльності. При Будинку культури систематично діють хоровий, драматичний, домбровий, танцювальний, вокальний гуртки та гурток художнього читання, влаштовуються концерти, вистави, вечори вшанування трудівників колгоспу, відзначаються проводи в армію, на пенсію тощо. Будинок культури — поширювач нових обрядів, зокрема звіздин та реєстрації шлюбу. Для працівників бібліотеки стало правилом організовувати читацькі конференції, тематичні вечори, виїзди на поле з сільськогосподарською та художньою літературою. Лише 1967 року артіль витратила на культурно-побутові потреби села понад 17 тис. карбованців. Брідоцькому хору, яким уже багато років керує М. Ю. Дейнега, 1956 року на республіканському огляді художньої самодіяльності в Києві було присвоєно почесне звання народного ансамблю пісні і танцю та нагороджено дипломом другого ступеня і грошовою премією. У 1964 році хор було відзначено дипломом другого ступеня на обласному конкурсі народних талантів. У вересні 1956 року 26 учасників хору відвідали Сучавську область СРР. Наші румунські сусіди щиро дякували хористам за дзвінку пісню.

Загальне визнання завоювали брідоцькі вишивальниці бісером, умілі руки яких прикрашають квітами жіночі та чоловічі сорочки. Роботи брідоцьких майстринь, зокрема мальовничі комплекти святкового народного одягу, виготовлені передовою пташницею колгоспу В. В. Бурик, експонуються в Чернівецькому державному краєзнавчому музеї. Вироби брідоцьких вишивальниць купують також театри, ансамблі народного танцю тощо.

Історія Брідка — це історія звичайного села Радянської Буковини. Своєю працею трудівники Брідка вписали в неї славну сторінку. З гордістю за своїх одно-

[1] Газ. «Зоря Прикарпаття», 28 січня 1964 р.

сельчан, а разом з тим із сумом за втраченим пригадував свою поїздку в Брідок емігрант Василь Гудима. В одному із номерів газети канадських українців «Українське слово» він писав: «Їздили ми вдвох з дружиною в гості до рідних на Україну. Три місяці гостювали. Брідок! Не такий він тепер, як ми його залишили 33 роки тому. Все в ньому змінилось, все по-новому. Усі добре працюють і для колгоспу і для держави... Молодь гарно співає під проводом диригента М. Ю. Дейнеги. Цього колись не було в нашому Брідку. Тепер діти безплатно вчаться і мають нагоду використати таланти, на що хто здібний»[1].

Ще прекрасніші перспективи відкриває брідчанам майбутнє. Запорукою цьому є переваги соціалістичної системи господарства.

В. А. СВІРСЬКИЙ

ВЕРЕНЧА́НКА

Веренчанка — село, центр сільської Ради, розташоване у Пруто-Дністровському межиріччі, за 9 км від м. Заставни. Через село проходить залізнична лінія Чернівці—Тернопіль, за 5 км від села — асфальтована дорога Чернівці — Тернопіль. Населення — 4307 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Яблунівка.

На території села розкопані поховання доби бронзи (II тисячоліття до н. е.). В урочищі Новоселиці та в центрі села виявлені залишки двох ранньослов'янських поселень черняхівської культури (II—VI століття н. е.)[2].

За переказами, на місці села колись був хутір, де жила майстриня-ткаля, що виробляла чудові барвисті верені, тобто рядна; люди з навколишніх сіл ходили до неї милуватися різноманітними виробами, говорячи, що ідуть до «Веренчі». Ця назва з часом змінилась і залишилась за селом як Веренчанка[3]. Перша письмова згадка про село датується 1589 роком, коли за грамотою молдавського господаря воно було передано поміщикові Ончулу Веренчулу[4].

Після загарбання Буковини Австрією на початку 1775 року в селі налічувалось 133 родини, з них 129 — селянських[5].

Тяжким було становище трудівників Веренчанки. Власник села поміщик Контакузіно віддавав його в оренду численним орендарям, які посилювали феодальне гноблення, намагаючись одержати за рахунок експлуатації селян якнайбільші прибутки. У 1799 році орендар Зотта захопив 110 фальч громадської землі, у 1802 році — 67 фальч пасовиськ, де став випасати власну худобу: 150 коней, 80 волів, 100 корів, 300 овець. У той же час селянська худоба гинула через відсутність кормів. У 1808 році новий орендар Черновка теж намагався захопити селянські пасовища.

Селяни змушені були тікати з села, втечі набирали масового характеру. У 1809 році село залишили 27 родин (109 осіб) селян, у 1815 році втекло 26 родин.

За переписом 1821 року в селі було 2445 йохів орної землі. У 1840 році селяни звернулися до суду зі скаргою на поміщика, який загарбав велику частину цієї землі та пасовищ. «Слідство» у цій справі тривало майже 12 років і закінчилося на користь поміщика[6]. Експлуатація селян Веренчанки з кожним роком посилювалась.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 23 травня 1964 р.
[2] Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 116, стр. 193.
[3] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 115.
[4] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 6. Bucureşti, 1942, стор. 199.
[5] Ortschafts Verzeichnis der Bukowina. Czernowitz, 1893, стор. 8.
[6] Газ. «Радянська Буковина», 30 січня 1949 р.

На початку XIX століття селяни змушені були замість 12 офіційних днів панщини відробляти 70 ненормованих робочих днів. Крім того, селянин повинен був раз на рік безкоштовно перевезти до міста одну підводу панських харчів, дві підводи дров, давати панові десятину урожаю. Кожна родина здавала також міток прядива та птицю[1].

Революційні виступи селян Буковини в 1848—1849 pp. були прямим наслідком зростання феодально-кріпосницького гніту. Скасування панщини у 1848 році, проведене в інтересах поміщиків, майже не поліпшило становища трудівників Веренчанки. Селяни повинні були викупляти у панів право користуватися лісами і пасовиськами, які до цього належали громаді, сплачувати австрійській монархії «винагороду» за скасування феодальних повинностей. Поміщик пограбував селян, забравши у них понад 700 йохів землі. Це посилило обезземелення і розорення селянства. Неухильно зростала кількість халупників-батраків; у 1856 році їх було 49, у 1865 — 100[2]. Разом з біднотою вони складали майже половину мешканців села. Однією з форм експлуатації трудівників Веренчанки було «пропінаційне право» — поміщик примушував селян купувати за високу ціну горілку в його 4-х корчмах.

Боротьба селян проти гноблення тривала і далі. У 1855 році сільська громада Веренчанки відмовилась виконувати шарварки. Для придушення опору селян у Веренчанку були направлені солдати. Власті заарештували організаторів руху А. Васкана і С. Свища, але вони потім втекли. В їх хатах були розміщені солдати для екзекуції. В ніч з 23 на 24 серпня 1855 року селяни напали на солдатів, роззброїли їх і побили. Після цього селяни стали збиратися на вулицях, деякі з них були озброєні косами. Коли з сусіднього села прибуло кілька жандармів, на них з косою кинувся С. Свищ, але був поранений. На допомогу жандармам прибула рота солдатів, було заарештовано 8 селян. Сили були нерівні, селяни припинили боротьбу, що тривала понад 2 місяці[3].

Селянська біднота все більше заплутувалась у тенетах лихварського капіталу, потрапляла в залежність від куркулів. Селяни змушені були продавати свої клаптики землі та йти у найми. На 1871 рік у селі був паровий млин — власність поміщика та 2 винокурні, що належали куркулю Корчу.

Гнані злиднями, трудящі Веренчанки емігрували за кордон. В 1899 році до Канади виїхало 7 селян, у 1900 році вже 36 чоловік вирушили за океан в пошуках щастя[4].

Австрійські загарбники тримали селян Веренчанки у цілковитій темряві. До середини XIX століття в селі не було жодного культурно-освітнього закладу. Першу початкову школу тут відкрили тільки наприкінці 1857 року. Перший учитель — Семен Палієвич залишив по собі пам'ять доброї людини, що самовіддано допомагала селянам, захищала їх від сваволі експлуататорів. У 1875 році громада побудувала нову школу на 6 класних кімнат. Багато дітей, зокрема сільської бідноти, залишалося поза школою. У 1906—1907 pp. із 572 дітей шкільного віку навчалось 330, причому атестовано було тільки 213 учнів[5]. У 1911 році в селі відкрито читальню — філію товариства «Руська бесіда».

Український письменник і педагог Д. Я. Макогон, який довгі роки працював у Веренчанці вчителем, в оповіданні «Вибагливий панич» так описує навчання у місцевій школі: «В малій низенькій хатині з повибиваними вікнами і дірявими стінами збиралося щоднини 60 дітей на науку. Одні сиділи на лавках, а інші стояли рядом

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2246, арк. 109.

[2] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 100, 108.

[3] М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини в другій половині XIX ст., стор. 173.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 18639, арк. 112.

[5] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina, nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 74.

попід стінами. Свої місця міняли діти щоденно: котрі сьогодні сиділи, то мусили стояти завтра, коли прийшлося писати задачу, то ті, що стояли, притискали зошит до стіни і так писали»[1].

У Веренчанці провела свої юнацькі роки донька Д. Я. Макогона відома українська письменниця Ірина Вільде, у творах якої, зокрема в повісті «Повнолітні діти», відтворено картини пейзажу і побуту цього села. Згадує вона Веренчанку і в новелі «Лисні».

На початку XX століття боротьба селян проти соціального і національного гніту загострюється. Під впливом російської революції 1905—1907 рр. у Веренчанці відбувся страйк сільськогосподарських батраків та малоземельних селян, які протестували проти поміщицького і куркульського гніту. Селяни боролись і за політичні права. Їх представники разом із трудівниками сусідніх сіл були на вічі у м. Заставні, де висунули вимогу загального виборчого права.

З часом село зростало. За переписом 1910 року тут налічувалось 3887 чоловік.

Під час першої світової війни внаслідок воєнних дій Веренчанка зазнала великих руйнувань. Село декілька разів переходило з рук у руки. Австрійські власті своїми реквізиціями розоряли селянські господарства.

Велику роль в активізації боротьби народних мас відіграли революційні події 1917 року в Росії. Посилюється боротьба трудівників Веренчанки проти поміщиків та австрійських окупантів, за землю, за возз'єднання з Україною. Поміщики неодноразово доповідали австрійським властям, що селяни говорять про революцію, про розподіл маєтків, відмовляються платити за користування пасовиськами, вносити орендну плату. Влітку 1918 року жителі Веренчанки здійснили похід до Заставни, протестуючи проти реквізиції хліба, вимагали повернути їм громадські землі, захоплені поміщиками. Коли австрійські власті не прийняли протесту, делегація селян рушила із Заставни до Чернівців. Лише за допомогою жандармів австрійським властям вдалося розігнати селян[2].

З окупацією Буковини боярською Румунією, боротьбу трудящих Веренчанки за землю, свободу й незалежність очолили комуністи. У липні 1926 року сигуранца провела в селі поголовні обшуки, кількох селян за зв'язок з комуністами було заарештовано.

Національний і соціальний гніт трудящих села став нестерпним. Непосильні податки і повинності розоряли селян. Більше половини орних земель Веренчанки залишилося в руках поміщиків і куркулів. Зубожіння селян посилювалося. На 1930 рік у селі з 865 дворів 37 були зовсім безземельними, 77 не мали орної землі, 115 мали близько 0,5 га землі на родину, 173 — по 1 га, а 459 селянських господарств — від 2 до 10 га землі[3]. В той же час чотири куркулі і «Товариство цукру» володіли 1340 га, поміщикам Бабаду і Векслеру належало понад 1700 га орної землі. На території села були розташовані два спиртозаводи, на яких сезонно працювала переважно сільська біднота.

Культурно-освітнє життя села в період румунської окупації значно погіршилося. Незважаючи на те, що в 1937 році з 4180 чол. населення, що проживало у Веренчанці, 3774 були українцями, село не мало жодного українського культурно-освітнього закладу чи школи. Навпаки, українська школа і читальня товариства «Руська бесіда» з перших же днів окупації села були закриті.

Окупанти провадили насильну румунізацію населення. Вони видали наказ: «Розмовляти тільки румунською мовою». За українську мову та спів українських пісень населення переслідувалось в карному порядку. Жителі села були приречені

---

[1] Д. Я. Макогон. Вибрані оповідання. Львів, 1959.

[2] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали, 1917—1941, стор. 95, 164.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 619, оп. 1, спр. 13, арк. 1—20.

на цілковиту неписьменність. За період з 1934 по 1937 рр. румунську початкову школу закінчило лише 58 чоловік[1].

Тривалий час жителі села були позбавлені будь-якої медичної допомоги. Тільки 1930 року тут було відкрито приватний диспансер. Лікування вимагало великих коштів, тому селяни звертались до лікаря дуже рідко.

Незважаючи на багаторічний соціальний та національний гніт, окупантам не вдалося знищити у селян прагнення до свободи, до рідної мови, до возз'єднання з Радянською Україною.

28 червня 1940 року визволення прийшло і у Веренчанку. В липні 1940 року було створено Раду депутатів трудящих в складі Г. Г. Ільчука — голови сільради, А. Б. Захарійчука, Г. В. Дячука, Д. Д. Ваксмана, Д. В. Харюка, Е. М. Козоріза, М. І. Скрипника[2]. Між селянами було розподілено поміщицьку землю, худобу; всього вони одержали 1290 га землі, 105 корів, багато овець і свиней[3].В колишньому маєтку поміщика було утворено машинно-тракторну станцію. Трактори та інші машини були надіслані із східних областей УРСР. МТС обслуговувала населення під час польових робіт. На 1941 рік тракторний парк мав уже 15 тракторів.

В селі почалися великі культурні перетворення. У Веренчанці відкрилася семирічна школа, клуб, бібліотека, медичний пункт, крамниця тощо. Відремонтували також і стару школу. На 1940 рік навчанням було охоплено 630 дітей, крім того, працювали гуртки по ліквідації неписьменності. Велику роботу по ліквідації неграмотності та лекційній пропаганді проводили новостворені комсомольська організація та жіноча рада.

З великим піднесенням у січні 1941 року пройшли перші вибори до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР.

З перших днів Великої Вітчизняної війни жителі села, як і весь радянський народ, допомагали рідній Червоній Армії. У червні 1941 року трудівники Веренчанки та сусідніх сіл здали до фонду оборони Вітчизни близько 500 голів великої рогатої худоби та різних цінностей на суму понад 5 тис. карбованців.

У липні 1941 року до Веренчанки вдерлися румунсько-німецькі окупанти[4]. Настали чорні часи грабунків та терору. У селян відібрали і повернули поміщикам оброблену і засіяну землю. За роки окупації загарбники завдали жителям села збитків на 812 тис. крб. Вони відібрали у селян 118 коней, багато інвентаря. Сільськогосподарську техніку Веренчанської МТС окупанти вивезли до Німеччини[5].

У березні 1944 року Веренчанка була визволена від фашистських загарбників воїнами 64-ї гвардійської танкової бригади під командуванням Героя Радянського Союзу підполковника І. Н. Бойка. В лавах Червоної Армії Батьківщину захищали 262 жителі Веренчанки, 100 з них полягли смертю героїв; трудівники села свято шанують їх пам'ять. За героїзм у боях проти ворога орденами та медалями нагороджено 57 жителів села. Багато з тих, хто зі зброєю в руках захищав Батьківщину, пройшли важкий солдатський шлях від рідного села через Білорусію, Литву, Польщу до Німеччини. В. В. Соколюк брав участь у визволенні міста Сувалки (Польща), Д. Г. Єремій — міста Дрездена, Г. Г. Шершен закінчив свій бойовий шлях аж у далекій Японії. За бойові заслуги вони нагороджені орденами та медалями. Ордена Слави 3-го ступеня удостоєні Ю. І. Антомичук, Д. Г. Єремій, В. В. Соколюк, Ю. Ф. Франчук та І. М. Янчик, ордена Червоної Зірки — І. Д. Вакарчук та Ю. В. Харюк.

Відразу ж після визволення трудящі одержали землю, держава подала їм допомогу насінням, реманентом, худобою тощо.

Та праця в дрібних господарствах була малопродуктивною.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20195, арк. 313—316.
[2] Там же, спр. 12935, арк. 18.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 9 липня 1940 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, спр. 132, арк. 13.
[5] Німецько-фашистський режим на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 438.

Відновлення роботи Веренчанської МТС у квітні 1944 року відіграло істотну роль у залученні селянства до колективного господарювання. До зони обслуговування МТС належало 17 сіл з 8400 дворами. В МТС було 10 тракторів, 10 коней, автомашина тощо; її штат становив 38 чоловік[1].

Один з найперших тракторів, невеликий У-2 після багатьох років напруженої праці на колгоспних нивах височить на постаменті. До нього приходять юнаки та дівчата, школярі та колгоспники, і він, ніби людина, розповідає про історію створення МТС, перших колгоспів, будівництва нового життя. В 1945 році при МТС створено партійну організацію, секретарем якої обрано А. Ф. Цвяткина. Комуністи провели велику роботу по пропаганді колективного ведення господарства та створенню колгоспів. Було організовано гуртки по вивченню Статуту сільськогосподарської артілі, проводилися бесіди про організацію праці в колгоспах тощо. Внаслідок проведеної роз'яснювальної роботи 1947 року у Веренчанці створено 2 ініціативні групи по організації артілей.

До ініціативної групи по утворенню колгоспу «8 Березня» спочатку було подано 32 заяви. У новоствореному колгоспі, головою якого був обраний Е. М. Козоріз, налічувалось 950 га орної землі[2]. У 1950 році він мав уже 129 коней, 119 голів великої рогатої худоби, 115 свиней, 380 штук птиці.

У серпні 1948 року ініціативна група з 29 чоловік організувала другий колгосп — ім. І. Франка; його очолив І. Г. Захарійчук. На 12 вересня 1948 року тут налічувалося 117 осіб, які здали до артілі 28 коней, 27 возів, 26 борін, 23 плуги, молотарку тощо.

Протягом 1948 року виникають ще два колгоспи: ім. Тельмана та ім. Жовтня. В інтересах дальшого зміцнення економіки артілей, у січні 1950 року колгоспники на своїх загальних зборах вирішили об'єднати всі чотири артілі в одну — ім. «8 Березня». Першим головою об'єднаного колгоспу було обрано І. І. Новикова. Артіль мала 2846 га землі, у т. ч. орної — 2200 гектарів[3].

У зміцненні колгоспу велику роль відіграв політвідділ Веренчанської МТС, створений у 1945 році. Активну роботу вела і парторганізація спиртового заводу, створена у 1948 році, та партійна організація при Веренчанській залізничній станції, що виникла у 1949 році. Того ж року за рішенням Заставнівського РК КП (б)У у Веренчанці була створена територіальна партійна організація у складі 8 членів партії.

З 1947 року в селі діє комсомольська організація, на початок 1949 року вона налічувала вже 16 юнаків і дівчат[4].

Проведення соціалістичних перетворень зустріло запеклий опір куркулів, буржуазно-націоналістичних банд. У 1946 році націоналісти вбили директора Веренчанської МТС комуніста Р. Д. Шульгу, комсомольця Д. С. Дярика, активістів В. В. Кравця та Д. В. Костика.

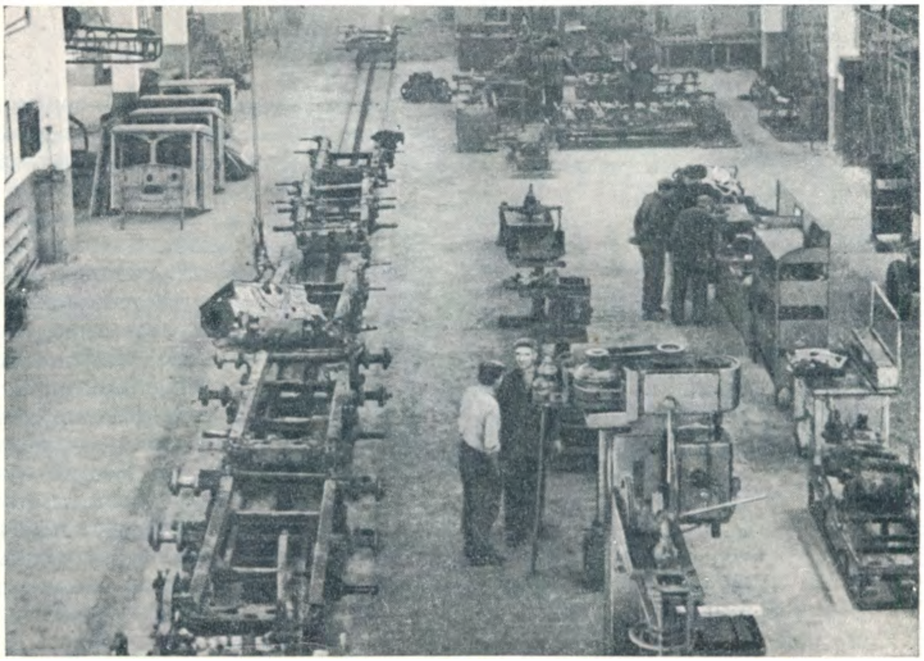
У боротьбу з буржуазно-націоналістичними бандами включилися всі мешканці села, які створили під керівництвом комуністів загони самооборони. Розгром бандитів сприяв залученню до активного соціалістичного будівництва ще ширших трудящих мас. Артіль неухильно міцніла. За успіхи в розвиткові сільського господарства в 1952 і 1954 рр. колгосп завоював право участі у Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві. За досягнення в розвиткові тваринництва артіль одержала премію — 2 вантажні автомобілі ГАЗ-51 та вітряну водокачку. На 1958 рік колгосп мав 9 автомашин, 18 тракторів, 16 сівалок, 6 плугів, 11 комбайнів тощо.

В артілі було споруджено нові ферми, на яких усі основні виробничі процеси було механізовано, проведено водопровід, створено кормоцехи. Збудовано новий

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1399, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 5.
[2] Там же, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 10—12.
[3] Там же, оп. 9, спр. 1216, арк. 33.
[4] Там же, ф. 1987, оп. 1, спр. 3, арк. 36.

У ремонтній майстерні райоб'єднання «Сільгосптехніка», с. Веренчанка. 1968 р.

чотирирядний корівник, де запроваджено електродоїння. Внаслідок механізації виробничих процесів значно зросла продуктивність праці у тваринництві. В 1953 році від фуражної корови було надоєно 2125 кг молока, в 1963 році — 2560 кг, одержано вовни з вівці відповідно 2 та 2,8 кг, яєць від курки-несучки в 1953 році — 37 штук, в 1963 році — 62 штуки. Кращі доярки колгоспу М. Г. Шевкеник та К. І. Олієвська у 1963 році одержали від кожної корови по 3060 кг молока.

Колгосп ім. «8 Березня» і далі розвивався швидкими темпами. Артіль стала високомеханізованим господарством, на 1968 рік вона мала 18 тракторів, 14 комбайнів, 15 автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки, яку обслуговують 66 механізаторів.

Виробничий напрямок колгоспу — зерново-тваринницький. Завдяки наполегливій праці колгоспників збільшувались прибутки від усіх галузей артільного господарства — рослинництва, тваринництва, садівництва, рибальства, бджільництва.

Важливою галуззю розвитку сільськогосподарського виробництва є тваринництво. На 1967 рік у колгоспі було 1520 голів великої рогатої худоби, 1620 свиней, 970 овець. Рибне господарство — нова галузь у колгоспі. На 1967 рік площа ставків становила 26 га, того року колгосп одержав 104 цнт риби.

В артілі працюють висококваліфіковані фахівці — агроном, зоотехнік, 2 ветлікарі, інженери-механіки. Бригадири виробничих бригад мають вищу і середню спеціальну освіту. В 1967 році на підготовку кадрів для сільського господарства колгосп дав 1788 крб., на стипендії учням, які здобувають середню спеціальну освіту — 943 крб., 6790 крб. колгосп витратив на проведення культурно-освітньої роботи. Колгосп був удостоєний медалі ім. Т. Г. Шевченка за будівництво коштом артілі культурно-побутових об'єктів, зокрема дитячих ясел, їдальні, побуткомбінату, лазні, хлібного магазину, Будинку культури.

До Книги трудової слави занесено кращих виробничників артілі: К. Д. Гращука, Д. М. Козоріза, І. К. Зарова, І. К. Осипенка, В. М. Гурняка, В. Г. Дрегебка та інших. Загальну шану здобула доярка Е. М. Шведик, яка в 1967 році надоїла від корови по 3004 кг молока. На районну Дошку пошани занесено ім'я телятниці Г. Г. Кулик.

У перукарні с. Веренчанки. 1968 р.

Всі відповідальні ділянки колгоспного виробництва очолюють комуністи. На початку 1968 року партійна організація налічувала 43 члени КПРС, 8 з них працюють на фермі, 9 — механізаторами, 14 — у рільничих бригадах. З ініціативи партійної організації артілі створено ударну молодіжну бригаду. Під час збирання врожаю комсомольці застосували цілодобове молотіння.

Під керівництвом партійної організації колгоспники добиваються все більших трудових успіхів. Ланка О. В. Чекановської зібрала з гектара по 616 цнт цукрових буряків, по 48 цнт кукурудзи, по 180 цнт картоплі. Ланки комуністок М. В. Кузнеченко, П. П. Хорюк, К. Г. Трущак завоювали високе звання колективів комуністичної праці. Згуртувавши колектив, К. Г. Смутяк доклала всіх сил, щоб правильно організувати працю, піднести її продуктивність.

Партійна організація постійно спрямовує роботу комсомольців колгоспу. Вона затвердила склад комсомольських ланок по збиранню цукрових буряків, запропонувала укомплектувати комсомольцями тракторні бригади. В різних галузях артільного господарства працює 60 членів ВЛКСМ. За звання ланок комуністичної праці боролись дві комсомольсько-молодіжні ланки. Ланка О. В. Чекановської перемогла в цьому змаганні; 1966 року за високі врожаї цукрових буряків ланкову нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

У березні 1968 року колгосп «8 Березня» був перетворений у радгосп Чернівецької науково-дослідної станції, яка займається вирощуванням високоврожайних зернових культур.

У відділенні «Сільгосптехніка», що діє в селі з 1960 року, працює 55 робітників різних спеціальностей: токарів, слюсарів, електрозварників, ковалів, столярів, бригада монтажників; увесь колектив бореться за високе звання колективу комуністичної праці.

На території Веренчанки розташовані харчокомбінат, млин, спиртозавод, кар'єр, залізнична станція.

На 1947 рік Веренчанський спиртозавод мав щодобову потужність 120 декалітрів спирту-сирцю, на заводі працювало 56 робітників. В 1965 році це підприємство було реконструйоване, його потужність зросла до 400 декалітрів на добу, значно збільшилась кількість робітників. При заводі з 1967 року став діяти цех сухого крохмалю, потужністю 3 тонни продукції на добу.

Харчокомбінат Веренчанки, що діє з 1958 року, має цехи: консервний, соковий, напівфабрикатів, сушильний та бондарний. Підприємство випускає щорічно різної продукції 100 найменувань, зокрема фруктові та овочеві консерви, олію, всього на 1317 тис. карбованців.

Після реконструкції підвищилась продуктивність праці на Веренчанському млині, який до 1940 року належав поміщикові. Якщо в 1944 році тут працювало 12 робітників, які щодобово переробляли 2 тонни зерна, то в 1960 році 6 робітників переробляли вже 30 тонн зерна на добу.

Відбулись зміни і на залізничній станції. Залізничники запровадили нові засоби зв'язку для руху поїздів — релейно-путівне блокування з електричною централізацією стрілок і сигналів. За рахунок заміни старих рейок новими та введення тепловозної тяги збільшилась швидкість руху. Якщо до 1940 року на Веренчанській станції число пасажирів становило лише 40—50 чоловік на добу, оскільки більшість жителів села ходила до Чернівців пішки, то за роки Радянської влади кількість паса-

жирів зросла до 200 чол. щодоби. За сумлінну працю значком «Відмінник соціалістичного змагання» нагороджено 6 залізничників.

З виявленням у жовтні 1962 року на території села покладів високоякісного гіпсового каменю, було відкрито кар'єр; в 1967 році на ньому видобуто 165 тис. тонн каменю. Камінь відправляється у Київ, Одесу, а 30 тис. тонн переробляється на гіпс в с. Кострижівцях. Всі процеси роботи на кар'єрі механізовані, 35 робітників обслуговує 3 екскаватори та багато вантажних машин.

Веренчанка — село суцільної електрифікації, воно радіофіковане і телефонізоване. В селі є 9 магазинів, 3 їдальні, 4 лазні, швейна та взуттєва майстерні, 3 дитячих ясел та дитячий садок.

На належному рівні охорона здоров'я трудящих. Зразу ж після визволення від фашистських окупантів у селі став діяти фельдшерсько-акушерський пункт з двома медичними працівниками та медичний пункт при МТС. В селі відкрито 2 лікарні на 100 та 25 ліжок, аптекарський пункт, зуболікарський кабінет. На 1968 рік у лікарні працювало 3 лікарі, 10 медичних сестер, 2 акушерки та 4 фельдшери. Щорічно всі жителі села проходять рентген-перевірку, профілактичний огляд, роблять щеплення проти захворювань. Проводиться профілактична робота з учнями.

Нова двоповерхова середня школа має різні навчальні кабінети, спортзал, майстерні. Тут набуває знань 800 учнів, яких навчає 40 учителів. За відмінну роботу вчительку К. Л. Тупицьку нагороджено орденом Леніна, Г. А. Руденко удостоєний значка «Відмінника народної освіти».

Молодь школи готується гідно зустріти 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Діти збирають матеріали про життя і діяльність Володимира Ілліча — картини, статті, спогади, марки. Найціннішими є знахідки творів Леніна та газет з його портретом, що переховувалися жителями села за часів румунської окупації.

Велику культурно-масову роботу проводить сільська бібліотека. Вона організовує на фермах і підприємствах тематичні вечори і читацькі конференції, веде серед населення пропаганду книги. Книжковий фонд бібліотеки на початок 1968 року налічував близько 10 тис. примірників. Тільки в 1967 році бібліотека придбала книжок на 300 карбованців. Майже кожна родина передплачує газети та журнали, у селі відкрито книжковий магазин.

При сільському клубі працюють драматичний, танцювальний, хоровий, музичний, вокальний та інші гуртки художньої самодіяльності. У клубі регулярно проводяться тематичні вечори, диспути. В лекціях розповідається про

Заняття гуртка кіномеханіків у Веренчанській середній школі. 1957 р.

Після трудового дня, с. Веренчанка. 1968 р.

досягнення народного господарства країни, про виконання виробничих планів та наслідки соціалістичного змагання трудівників Веренчанки. Лекції супроводжуються кінофільмами, виступами колективу агітбригади, чи сільського хору, що налічує 40 чоловік.

Доброю традицією стало у селі проведення комсомольських весіль, свят зустрічі весни, на яких вшановують передовиків сільського господарства, свята серпа і молота, проводів молоді до лав Радянської Армії.

Справжньою прикрасою села стали нові просторі житлові будинки; тільки протягом 1946—1968 рр. їх побудовано близько 900. Вони значно відрізняються від старих хат, яких у селі залишилось дуже мало. Жителі купують у крамницях меблі, килими, штори та інші речі промислового виробництва. Але це не означає, що з побуту трудівників Веренчанки зникли традиційні народні верені та килими домашнього ткацтва, якими славилось село ще у далеку давнину. Народне ткацтво, як і вишивання, розвивається і далі. Пишні квіти яскравими барвами розквітли на килимах, сорочках і хустках жінок та дівчат, прикрасили стіни хат. Квітковий орнамент полюбився не лише майстерницям Веренчанки, а й багатьом трудящим Заставнівського району.

На честь 50-річчя Великого Жовтня та встановлення Радянської влади на Україні закладено великий молодий парк, в центрі якого височить пам'ятник Невідомому солдатові.

Нові умови праці та широке запровадження техніки примножать виробничі успіхи трудящих Веренчанки, підвищать матеріальний і культурний рівень населення.

Т. І. БУШИНА, І. М. ТЕОДОРОВИЧ

ВІКНО́

Вікно — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на північний схід від Заставни, на 4 км південніше ріки Дністра. Населення — 1806 чоловік.

На південній околиці села виявлено залишки поселення та курганний могильник ранньоскіфського часу. В 1960 році в одному з розкопаних курганів виявлені рештки тризни (кістки тварин, уламки глиняного посуду та бронзові наконечники стріл VI століття до н. е.). Того ж року в урочищі Мартинівка розкопано залишки дерев'яної церкви XII—XIII століть, її підлога вистелена глиняними полив'яними плитками. На території церкви знайдено кам'яну гробницю давньоруського часу. Тут же виявлені залишки села XII—XVII століть.

За народними переказами назва села походить від слова «вікнина», що означає заболочену місцевість маленької річки, яка бере початок в центрі села і впадає в Дністер.

Вперше село згадується в документальних джерелах 1652 року. Під час російсько-турецької війни 1739 року через Вікно проходили частини російської армії під командуванням Мініха[1].

Селяни Вікна жорстоко експлуатувались феодалами. Наприкінці XVIII—XIX століть кращі землі належали князям Контакузіно, які здавали їх в оренду поміщикам Асслану, Ромашкану і Зотта. Кожний селянин змушений був відробляти панщину, що досягала 40 днів на рік, а також щорічно сплачувати десятину з ріллі та лугу, давати віз дров, курку, міток шерсті тощо.

З часом поміщики-орендарі постійно підвищували повинності, на що селяни Вікна скаржились в крайове управління і навіть до Відня. У 1846 році вони послали

---

[1] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. I. Cernăuţi, 1933, стор. 256—257.

скаргу на поміщика в окружне управління, в якій докладно описували всі порушення договору між ними і поміщиком, зокрема вказували, що поміщик довільно збільшує розмір ділянок, які повинні обробляти селяни, вимагає виконання непередбачених робіт, невірно розраховується з селянами. Під загрозою побиття поміщик примушував селян працювати і вночі.

Страждання трудівників Вікна поглибились у зв'язку з неврожаєм 1847 року. Все це вело до загострення класових суперечностей. Так, селянин Попадюк відмовився виконувати панщину на австрійського поміщика і розправився з управителем[1].

Скасування кріпацтва в 1848 році майже не полегшило становища селян. За одержану землю вони повинні були сплачувати великий викуп, до того ж кращі землі залишились за поміщиком. У 1865 році 289 господарств Вікна мали 1667 йохів землі, у маєтку ж поміщика налічувалось 1052 йохи[2]. Отже, малоземелля селян не було ліквідовано. З розвитком капіталістичних відносин різко посилився процес розшарування селян. Якщо в 1847 році тут було 13 халупників, то в 1857 — вже 29. Залишилось і засилля поміщиків. У 1870 році селяни Вікна подали скаргу «На височайше ім'я», в якій писали про те, що поміщик відібрав у них випаси. Скарга була передана до крайового управління, але воно залишило її без відповіді[3].

Наприкінці XIX століття господарське життя села пожвавлюється. На ярмарку 1893 року тут було продано 468 коней, 936 голів великої рогатої худоби, 468 овець і кіз, 4420 свиней тощо. Та становище селян в умовах розвитку капіталістичних відносин не поліпшилось. Безрадісна доля змушувала багатьох трудівників шукати щастя за океаном. Тільки протягом 1900—1918 рр. з Вікна виїхало за кордон понад 100 чоловік. Та щастя українські селяни там не знайшли. Злигодні життя за океаном яскраво відобразив емігрант-вікнянець В. Стащук у пісні «Ой Канадо, Канадочко...». Ця пісня — зойк наболілої душі буковинського селянина-емігранта, якого ошукали на заокеанській непривітній землі.

«Ой Канадо, Канадочко, Канадо небого,
Зрадила ти з Буковини газду не одного,
Ой Канадо, Канадочко, та й ти, Манітоба,
Жиє в тобі руський нарід, як тая худоба,
Ой Канадо, Канадочко, яка ти зрадлива,
Бодай ти ся, Канадочко, нікому не снила».

Українське населення не скорялося під гнітом австрійської монархії. Селяни зберігали свою мову, звичаї і культуру. Велику роль щодо цього відігравала діяльність письменника Івана Бажанського, який вчителював у Вікні протягом 24 років. За його сприянням 1902 року тут відкрито школу-читальню.

Наприкінці XIX — початку XX століття у Вікні існувало відділення культурно-освітнього товариства «Руська бесіда», офіційною метою якого було, як зафіксовано у статуті, «піклування про українську мову і освіту»[4].

Певний вплив на революційний рух селян Вікна мала російська буржуазно-демократична революція 1905—1907 років. Значна частина селян-бідняків виїжджала на заробітки до південних губерній Росії. Повертаючись до рідного села, вони приносили з собою вісті про революційні події у Росії, в т. ч. про селянські виступи. Все це сприяло зростанню революційних настроїв.

Злидні, голод, розруху принесла жителям села перша світова війна. Знаходячись у зоні воєнних дій, де проходили кровопролитні бої, село зазнало руйнувань. Поля були зриті окопами, сади вирубані, чимало будинків спалено. Багато селян, мобілізованих до австрійської армії, проливали кров за чужі інтереси австрійської монархії.

---

[1] 300 років возз'єднання України з Росією, 1954, стор. 56.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 100.
[3] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1391, арк. 1—3, 5.
[4] H. Mittelman. Bukowiner Vereines Schematismus. Czernowitz, 1911, стор. 69.

В 1917 році у Вікні стояли революційно настроєні частини російської армії[1]. Солдати по-братськи ставились до жителів села, рятували їх від голодної смерті, ділячись з ними хлібом. Від них селяни вперше почули про те, що в далекому Петрограді відбулася революція, яка скинула царя.

Під впливом Жовтневої революції в селі розпочалась стихійна боротьба проти австрійських поміщиків і властей. Люди відмовились сплачувати податки, виконувати різні повинності. Боротьба досягла такого розмаху, що місцевий поміщик Ранда, колишній австрійський військовий аташе в Румунії, звернувся в Бухарест з проханням прислати війська для придушення повсталих селян.

Посланцем селян Вікна на народне віче в Чернівцях була Я. В. Равлик. «Коли ми приїхали в Чернівці,— згадувала вона,— там зібралось стільки людей, що, як кажуть, голці ніде впасти. На вічі робітники й селяни дали рішучу відсіч українським буржуазним націоналістам. На їх намагання провести рішення про утворення «австрійської України» всі присутні відповідали: «Не хочемо Австрії, ми вимагаємо возз'єднання з Радянською Україною»[2].

Становище трудового населення під владою поміщицько-буржуазної Румунії стало ще тяжчим. Відчуваючи себе тимчасовими господарями, румунські власті жорстоко експлуатували трудящих, стягали з них непосильні податки, яких було понад 30. Особливо важким тягарем для селян були непрямі податки на сіль, цукор, мило, тютюн, сірники, вино. Навіть за користування шляхами населення змушене було платити спеціальний податок.

Проведена у 20-х роках земельна реформа не покращила становища селян, які, як і раніше, страждали від малоземелля. У 1930 році 379 господарств Вікна володіли всього 612 га орної землі, а на 32 заможних господарств припадало 267 га землі. Тільки один поміщик Ранда мав 324 га орної землі, в його маєтку постійно використовувалась праця 20 батраків. У той же час постійно зростала кількість малоземельних господарств, що володіли дрібними наділами розміром до одного гектара. Якщо в 1930 році таких господарств нараховувалось більше 60, то в 1938 році — вже 100, 75 господарств зовсім не мали ніякої землі[3].

Звичайним явищем у Вікні була безперервно зростаюча заборгованість селян поміщикові та сільським багатіям. Офіційні дані свідчать, що в 1931 році на кожен гектар селянської землі припадало в середньому 25 тис. лей боргу. Врешті-решт селянське майно списувалось і продавалось з молотка.

Румунські власті проводили у Вікні розгнуздану шовіністичну політику, жорстоко переслідували українську культуру. В перші ж дні було закрито українську школу і читальню, з'явилися таблички з наказом: «Розмовляти лише румунською мовою». За українську мову, спів українських пісень окупанти жорстоко переслідували населення, притягували до кримінальної відповідальності. Селянина С. Гогуша було забито на смерть буками лише за те, що він заговорив до свого товариша українською мовою[4].

Убогість, безземелля, жорстока експлуатація приводили до надзвичайно низького санітарного стану села. Інфекційні хвороби, туберкульоз, дизентерія були неминучою долею бідняцьких сімей. В селі був лише один лікар та й той практикував тут за гроші лише частину року.

Та вікнянські селяни не корились румунським окупантам. Їх боротьба набувала все організованішого характеру. В 1930 році тут виникла підпільна партійна організація, до якої увійшли С. М. Фицяк, В. І. Штефюк, В. М. Гнеп, В. М. Ландига. Комуністи розгорнули дійову роботу: закликали селян до боротьби проти румунських властей, до розподілу поміщицьких земель, читали і поширювали ре-

---

[1] A. R o n d a. Bucovina on guerre mondial. Cernâuţi, 1927, стор. 18.
[2] Газ. «Прапор перемоги», 23 березня 1967 р.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 1, спр. 200, арк. 34.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 14 червня 1967 р.

волюційну літературу. В селі з'явились радянські газети «Правда» та «Известия». Організація діяла понад півтора року. В жовтні 1931 року жандармерія натрапила на слід підпільників і кинула їх до в'язниці. Під час обшуку у членів організації були знайдені заборонені газети та брошури.

Нове життя прийшло в село зі Сходу. Радісно зустрічали вікнянці своїх братів, радянських воїнів-визволителів, які вступили в село 28 червня 1940 року. Вперше за всю історію Вікна селяни стали господарями своєї долі. В селі почалися докорінні зміни: в липні 1940 року було створено сільську Раду, вся поміщицька земля перейшла до рук держави, 324 га землі було розподілено між селянами. Крім цього, сім'ї бідняків одержали 65 голів великої рогатої худоби, понад 100 овець, 20 свиней, а також весь реманент з панської садиби. Держава подавала постійну фінансову допомогу незаможним селянам.

В серпні 1940 року в складі делегації буковинських селян жителька Вікна Гафія Ткачук їздила до східних областей України. Повернувшись звідти, вона розповідала: «Я була в п'яти колгоспах Дніпропетровської області і таке бачила, що за день розповісти не можна. Як гарно живуть колгоспники! Які в них хати, яке господарство! Кожен селянин там у чоботях. Мене це дуже здивувало. Адже у нас майже всі ходять у постолах. Питаю: «Де ви берете гроші на чоботи?» Вони, сміючись, відповідали: «В колгоспі заробляємо». Ночувала в однієї колгоспниці в хаті. Все вона має для гарного життя. Тепер буду всім розповідати про те, що бачила і всіх буду кликати в колгосп»[1].

Війна перервала мирну працю жителів Вікна. 6 липня село окупували фашистські загарбники, які принесли терор і гніт. За неповними даними, за час окупації селу було завдано збитків на суму 277 тис. карбованців. Жителі села, як і весь радянський народ, віддали багато сил боротьбі за визволення. 135 вікнянців зі зброєю в руках боролись проти загарбників, з них 62 нагороджено орденами і медалями. На фронтах Великої Вітчизняної війни загинули 55 жителів села. Нині в центрі Вікна споруджено величний монумент на честь героїв-односельчан.

В село над Дністром визволення прийшло 28 березня 1944 року. З великою радістю зустрічало населення воїнів-визволителів. Вікнянці внесли свій вклад у справу остаточного розгрому фашистської Німеччини. 1944 року 683 селянини підписались на 3-процентну державну позику в загальній сумі 31 125 карбованців[2].

Соціалістичні перетворення в селі по-справжньому розгорнулись після 1944 року. Спочатку селяни працювали в межах своїх одноосібних господарств. Кількість землі, що була в їх руках, значно зросла за рахунок наданої Радянською державою поміщицької землі. З часом трудящі зрозуміли, що лише колективна праця може поліпшити їх життя.

Восени 1946 року в селі було створено групу взаємодопомоги, яка об'єднала 230 господарств[3]. Перевага колективної праці підтвердилась практикою.

Весною 1947 року виникла ініціативна група для організації артілі, до її складу увійшло п'ять осіб. Було прийнято рішення використати досвід східних районів України, де колективне господарство довело свою перевагу. Члени групи побували у Вінницькій області, де ознайомилися з досвідом роботи колгоспів.

Керівну роль у створенні артільного господарства відіграли комуністи села, які в червні 1947 року об'єднались у партійну організацію; до її складу спочатку ввійшло три чоловіка[4]. У серпні 1947 року в селі був створений колгосп «Зоря»[5]. Тяжко було налагоджувати артільне господарство. Бракувало сільськогосподарської техніки, не було досвіду спільної роботи. Та головною перешкодою на шляху зміц-

---

[1] На оновленій землі. Чернівці, 1941, стор. 41.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 2, спр. 14, арк. 13.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 37, арк. 28.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 1264, оп. 1, спр. 1, арк. 11.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1424, оп. 1, спр. 3, арк. 3.

нення колгоспу стали сільські багатії, які прагнули будь-яким способом перешкодити створенню колгоспу, дискредитувати ідею колективної праці. Коли почався збір урожаю, куркулі та їх прибічники перейшли у наступ. Вони крали зерно з насіннєвого фонду, шкодили на тваринницькому дворі, зривали збиральну кампанію. Та сільський актив сказав своє вагоме слово. На сільському суді було викрито їх ворожу діяльність. Рішення селян було одностайним: конфіскувати майно та хліб запеклих куркулів, хліб віддати біднякам та державі.

Кількість заяв з проханням прийняти до артілі зростала з кожним днем. На колгоспних зборах велась велика ділова розмова: обговорювались питання про норми виробітку, створення машинно-тракторної станції тощо[1]. На початок 1950 року до колгоспу вступили 90 проц. дворів, його земельні угіддя охоплювали 99,7 проц. корисної земельної площі.

Колгосп був дуже молодим. Та, незважаючи на труднощі господарського характеру, за один лише 1948 рік на культурні потреби села він виділив 1345 крб. Люди не хотіли жити колишнім буденним, сірим життям, духовний культурний розвиток ставав у них потребою.

Значну допомогу колгоспам у дальшому розвитку сільського господарства подавала Вікнянська МТС, створена у березні 1951 року.

З кожним роком у МТС збільшувалася кількість тракторів, комбайнів, автомашин, знарядь для механізації робіт у рільництві і тваринництві. Якщо в 1951 році МТС мала 48 тракторів, 13 комбайнів, 3 вантажні автомашини, то в 1954 році — 72 трактори, 18 комбайнів, 6 вантажних автомашин, 149 плугів, 110 культиваторів, 86 сівалок тощо.

МТС подавала колгоспам велику допомогу щодо механізації трудомістких процесів у рільництві і тваринництві. Більшість колгоспів мала механізовані та освітлені токи для молотьби і очистки зерна, механізоване водопостачання і приготування кормів на фермах. Тільки в 1956 році було механізовано 27 тваринницьких ферм.

За досягнення у виробництві сільськогосподарської продукції понад 100 передовиків Вікна було нагороджено грамотами, 40 механізаторам оголошено подяку, 321 одержав грошову премію, а 25 передовиків стали учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки[2].

Сумлінна праця механізаторів була добре винагороджена. Тракторист С. Остапович за вироблені трудодні одержав від МТС 7950 крб., 1930 кг зерна, 820 кг картоплі. Механізатор Р. Білоус заробив 16 500 крб. і 3040 кг зерна. Великі заробітки мали й інші механізатори.

У 1958 році на основі рішення Пленуму ЦК КПРС, МТС реорганізовано в ремонтно-технічну станцію, а в 1961 році на її базі створено відділення «Сільгосптехніка». Нині це підприємство має 3 цехи, обладнані новими верстатами і устаткуванням, а також великий машинно-тракторний парк. Механізатори обслуговують 24 колгоспи, 1 радгосп, 6 районних організацій. З року в рік підвищувалась продуктивність праці. За успіхи, досягнуті у республіканському соціалістичному змаганні колективів, підприємств і організацій об'єднання «Укрсільгосптехніка», у 1969 році вікнянське відділення «Сільгосптехніка» нагороджене перехідним Черво-

У сільській чайній. 1968 р.

[1] Чернівецький облдержархів, арк. 2, 3.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 2001, оп. 1, спр. 8, арк. 82, 87, 90.

ним прапором Ради Міністрів УРСР і Української республіканської Ради профспілок та грошовою премією.

Трудівники Вікна сприйняли рішення вересневого (1953) Пленуму ЦК КПРС як програму крутого піднесення сільського господарства. Взимку 1953—1954 років правління і партійна організація колгоспу критично переглянули систему організації праці. У грудні 1953 року відбулись відкриті партійні збори, які прийняли новий план розвитку колгоспу, внесли суттєві зміни в організацію праці[1]. В січні 1954 року партійні збори спеціально обговорювали питання про розвиток тваринництва в світлі рішень партії та уряду.

Середня школа, с. Вікно. 1968 р.

Нові сприятливі умови, створені для розвитку сільського господарства, перебудова системи організації праці — все це добре позначилось на результатах праці членів артілі. Істотне значення мало також зміцнення партійно-політичної роботи в селі.

В 1954 році значно зросла врожайність усіх сільськогосподарських культур. Особливо багатим був урожай кукурудзи — 44 цнт зерна з гектара. Середня врожайність зернових становила 19,7 цнт з га. Новим явищем у розвитку артільного господарства було зростання ролі технічних культур. Вперше цукровий буряк був посіяний на значній площі (105 га), що становило приблизно $^{1}/_{10}$ частину всієї орної землі. Розрахунок був вдалим. З кожного гектара артіль зібрала по 281 цнт коренів. Витрати на вирощування буряків цілком себе виправдали, колгосп мав від цієї культури досить значний прибуток. Збільшення площі під технічними культурами та їхня економічна ефективність свідчили про перетворення артілі в багатогалузеве господарство з досить значною виробничою базою.

Неухильно зростав неподільний фонд колгоспу. Лише в 1953—1954 рр. він збільшився майже на 230 тис. крб., досягши на 1955 рік 1,6 млн. карбованців[2]. Зростала оплата праці. В 1954 році на трудодень було видано по 9,23 крб. та по 10 кг сільськогосподарської продукції.

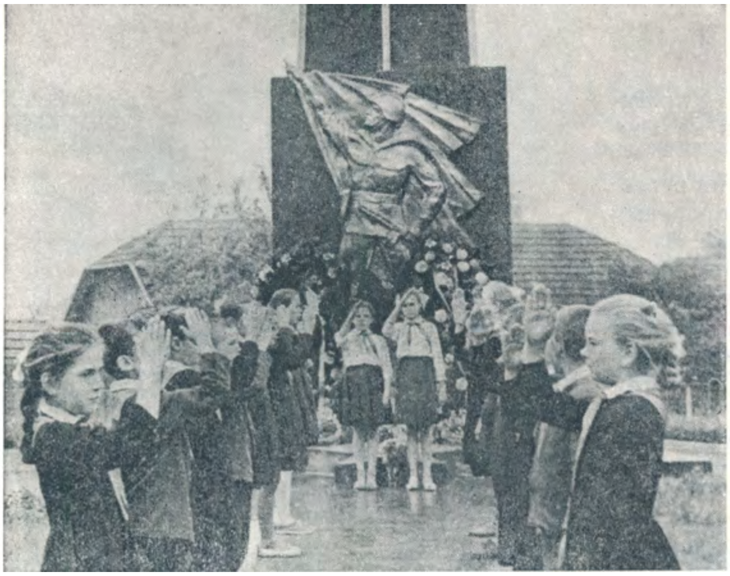
Суспільне господарство невпинно розвивалось, з'являлись нові його галузі, міцніла технічна база.

Цукровий буряк та інші технічні культури посіли важливе місце в економічному балансі артілі. В 1957 році врожай буряків досяг 359 цнт з гектара. Ця культура принесла господарству найбільший прибуток. Зростала і врожайність зернових. В 1959 році вона досягла 26 цнт з га, що становило вищі за середні показники в районі[3].

На початок 1957 року в господарстві вже була досить міцна тваринницька база. Колгоспне стадо налічувало вже близько 200 корів. Швидко розвивалось птахівництво. Того ж року на птахофермі було розведено понад 2000 штук гусей і курей. Значно підвищилась механізація трудомістких процесів, особливо у тваринництві.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1990, оп. 1, спр. 4, арк. 43, 44.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 2482, арк. 192.
[3] Там же, спр. 3278, арк. 171.

Почесна варта піонерів біля пам'ятника воїнам, полеглим у боях проти фашизму, с. Вікно. 1968 р.

Для водопостачання на фермах почали застосовувати електромотори, приміщення для худоби обладнані автопоїлками.

Про успіхи в розвиткові виробництва та підвищення матеріального добробуту трудівників свідчать, зокрема, господарські підсумки 1965 року. Колгосп одержав тоді на 100 га орної землі по 470 цнт молока, по 99,4 цнт м'яса.

1967 рік у Вікні був двічі ювілейним. Жителі села відзначали також двадцятиріччя від дня заснування артілі. Пишатися справді було чим. Всі поставки державі колгосп повністю виконав до 7 листопада. Чистий прибуток артілі — 188,2 тис. крб. був значно вищий, ніж у попередні роки.

Якщо в 1950—1958 рр. врожайність зернових була на рівні 15—20 цнт з га, то в 1967 році вона піднялась до 32 центнерів. Значно зросла і тваринницька база артілі. На 1968 рік тут було 720 голів великої рогатої худоби, 1020 свиней, 500 овець. На 100 га сільськогосподарських угідь було одержано по 102 цнт м'яса, 535 цнт молока, щорічний надій на одну фуражну корову становив 2506 кг за рік.

Виросли продуктивні сили колгоспу. На 1968 рік він мав 13 тракторів, 7 комбайнів, 11 вантажних автомобілів тощо.

Господарські успіхи колгоспу в 1967 році забезпечили перехід до гарантованої грошової оплати праці. Середній річний прибуток колгоспників становив 821 крб. на одного чоловіка, а механізаторів — по 1122 крб., тваринників — по 1055 карбованців.

Справжнім керівником та організатором трудівників колгоспу є партійна організація села, яка в березні 1968 року налічувала 35 чоловік. Прикладом в роботі для односельчан стали комуністи В. Н. Палій — їздовий ферми, доярка В. Д. Бабенчук, лікар, депутат районної Ради Н. М. Пужняк, вчитель І. С. Кицул та інші. Партійна організація постійно займається питаннями масово-політичної і виробничо-економічної діяльності. Успіхи колгоспу в значній мірі залежать від агітаційно-масової роботи. Тому саме цій ділянці партійна організація надає важливого значення. До пропагандистської роботи залучаються комуністи, комсомольці, інтелігенція, передовики сільського господарства. Життя колгоспу, діяльність усіх його виробничих ланок систематично висвітлюється на сторінках стінних газет: «Радянський колгоспник», «Тваринник», «Механізатор», «Вікнянський перець».

У лавах комсомольської організації села налічується близько 150 юнаків і дівчат. Комсомольці села трудяться на всіх важливих ділянках колгоспного виробництва. Багато з них виросли у справжніх майстрів своєї справи. Заслужену повагу здобув комсомолець тракторист В. Штефюк, який за високі показники в роботі нагороджений орденом Леніна. Навесні 1966 року комсомольці виступили ініціаторами масового насадження лісу, спорудили сільський стадіон.

Велику і всебічну роботу проводить у Вікні сільська Рада. Активно працюють створені при ній постійно діючі комісії: сільськогосподарська, культурно-освітня, благоустрою, бюджетно-фінансова. В селі діє 17 вуличних комітетів. Депутати та активісти сільради створили 2 контрольні пункти на фермі і один — в рільничій бригаді. Всього під керівництвом виконкому сільради постійно працює понад 60 сільських активістів.

В селі виросли справжні герої праці. З 1945 по 1968 рр. орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 60 чоловік, у т. ч. орденом Леніна — 3 і орденом Трудового Червоного Прапора — 7 колгоспників.

Значно зріс добробут жителів Вікна. Крім громадського господарства, джерелом достатків колгоспників є також особисте присадибне господарство. На початок 1968 року в індивідуальному користуванні жителів налічувалось близько 300 голів великої рогатої худоби. В особистій власності громадян на початку 1968 року було 5 автомобілів, 25 мотоциклів, багато велосипедів, телевізорів тощо.

Заняття у філіалі Заставнівської музичної школи, с. Вікно. 1968 р.

Добре забезпечена трудова старість колгоспників. На січень 1968 року на пенсійному утриманні було близько 200 чоловік. Для найменших жителів села є дитячий садок на 30 місць і ясла на 60.

За роки Радянської влади невпізнанно змінився побут трудящих. У селі є п'ять магазинів, їдальня «Буковина», діє також ательє побутового обслуговування, поштове відділення, аптека, лікарня на 50 ліжок, в якій працює 5 спеціалістів з вищою освітою. За успіхи в роботі лікарня одержала перехідний Червоний прапор президії обласного Товариства Червоного Хреста.

В селі відбулася справжня культурна революція. Головним засобом здійснення її було неухильне виконання принципу загального обов'язкового навчання. Центром освіти і культури на селі стали денна та вечірня середні школи, де в 1968 році набувало знань 376 учнів, працювало 26 педагогів. Жителі села заслужено пишаються своїми кращими вчителями.

Середню освіту в радянський час здобули понад 500 юнаків і дівчат, з них 168 одержали вищу освіту або навчаються в інститутах і технікумах. Троє жителів села стали кандидатами наук.

Заслужену популярність у селі має музична школа, в якій навчається понад 20 дітей.

Сільський Будинок культури, розміщений в колишній садибі поміщика Ранди, проводить велику і різноманітну роботу. При ньому є стаціонарний кінотеатр на 250 місць, працюють гуртки художньої самодіяльності. Сільський хор на обласному огляді художньої самодіяльності у 1966 році зайняв перше місце. Ще в 1953 році при Будинку культури силами учнів Вікнянської середньої школи створено музей історії села.

Музей дає можливість почерпнути безліч відомостей про безправне життя вікнянських селян до червневих днів 1940 року. Дерев'яний плуг, борона, прядка — живі свідки тяжкої селянської праці. Письмові документи розповідають про тяжкий податковий гніт, вимушену еміграцію селян до Канади, США, Бразилії.

Значне місце у житті Вікна займає бібліотека, що налічує понад 16 тис. примірників томів. Близько 1000 чоловік є її постійними читачами. Працівники бібліотеки регулярно пропагують передові досягнення науки і культури, зокрема організовують виставки новинок літератури, проводять конференції та диспути. Разом з працівниками Будинку культури активісти бібліотеки у 1967 році обладнали при тракторному стані червоний куток. Він має телевізор, бібліотечку, свіжу періодичну пресу. Газети і журнали давно стали у селі надбанням кожної колгоспної сім'ї.

Одним з проявів нового життя вікнянців є виникнення сучасних радянських обрядів. Серед них — мальовниче свято зустрічі зими з весною, свято врожаю, проводи до армії. При сільській Раді обладнано кімнату щастя, де в урочистій обстановці відбувається реєстрація шлюбів, новонароджених.

Невпізнанно змінилося і обличчя села. Завершується повна його реконструкція. Тільки протягом 1947—1968 рр. споруджено 420 нових будинків, заасфальтовано понад 1000 кв. метрів тротуарів, розширено вулиці. До 50-річчя Радянської влади перебудовано центральну площу.

Ще грандіозніші перспективи розвитку села. У 1969 році почалося будівництво універмагу на центральній площі, будинку нової школи.

Дружною працею на благо соціалістичної Вітчизни трудівники Вікна вносять гідний вклад у комуністичне будівництво.

М. М. МЕЖЕВИЧ, П. І. ЯЦЕНЮК

ДОРОШІВЦІ

Дорошівці — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км від Заставни. Мають пряме автобусне сполучення з обласним центром. Населення — 1795 чоловік. Поблизу села в урочищах Щовб, Толока, Острів виявлено залишки пізньопалеолітичних стоянок; в центрі села і в урочищі Городище — поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), на хуторі Вигнанка — поселення передскіфського часу (IX—VIII століття до н. е.). Залишки давньоруських поселень XII—XIII століть розташовані в центрі села, в урочищах Городище і Лука.

Перша документальна згадка про село датується 1617 роком, коли молдавський господар підтвердив своєю грамотою, що воно належить вдові колишнього чернівецького старости Д. Ленци[1]. Тут же зазначається, що грамота видана замість викрадених татарами «воєводських списків» часів господаря Штефана. Отже, напевне, Дорошівці існували вже у XV столітті.

У документальних джерелах 1652 року вказується, що при розподілі маєтків землевласника Матяша половину села віддали його дочці Іляні[2]. Оскільки мова йде про розподіл самого населеного пункту, а не земель, то можна вважати, що на той час його мешканці, як і всі селяни краю, були феодально залежними.

Із загарбанням Буковини Австрією у 1775 році становище кріпаків не поліпшилось. На той час Дорошівці належали поміщикам Яманді, в селі проживали 102 сім'ї; в 1780 році тут було уже 170 сімей[3]. На початку XIX століття обов'язки селян визначав договір, що укладався з поміщиком. За договором 1844 року з поміщиком Петровичем селяни зобов'язані були виконувати такі натуральні та панщинні повинності: щорічно давати поміщикові десяту частину врожаю всіх культур з городу і саду, віз дров, міток пряжі, курку, 12 яєць, а також відробити по 45 ненормованих днів панщини[4]. Крім того, селяни зобов'язані були по 4—5 днів працювати на ремонті поміщицького дому, господарських будівель, млина, греблі тощо. Непосильні повинності розоряли селян. У 1836 році з 212 селянських господарств Дорошівців халупниками були 19, а в 1847 році — вже 40[5].

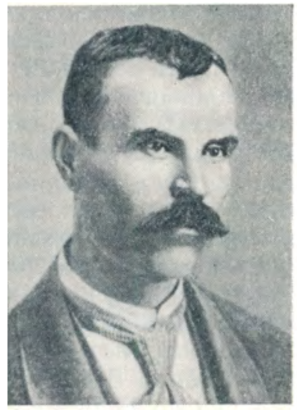
Скасування кріпацтва майже не поліпшило становища трудівників. Зберігалося велике поміщицьке землеволодіння: 211 селянських дворів мали всього 1400 йохів

---

[1] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. I. Cernăuţi, 1933, стор. 167, 168.
[2] Там же, стор. 256—258.
[3] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich. (1774—1875). Czernowitz, 1895, стор. 26.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2339, арк. 5.
[5] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 100.

землі, в т. ч. орної — 1164 йохи, а поміщикові Петровичу належало 2063 йохи землі.

З 60-х рр. XIX століття у селі стала діяти гуральня капіталіста Гольдберга. У 1863 році тут було вироблено 3905 відер спирту. При гуральні був відгодівельний пункт, де відгодовували на продаж худобу. В маєтку Гольдберга, на гуральні та відгодівельному пункті працювали наймані робітники — місцева біднота. Наймити зазнавали жорстокої експлуатації, робочий день тривав понад 12 годин, заробляли ж трудівники в 1,5—2 рази менше, ніж робітники центральних районів Австро-Угорщини. Жахливі умови життя, бідність, голод примушували трудівників села залишити рідний край, шукати щастя на чужині. У 1899 році в Канаду з села емігрувало 43 чоловіки.

Уродженець Дорошівців, український письменник Іван Бажанський.

Звістка про революцію 1905 року в Росії дійшла і до дорошівчан. У селі був створений селянський комітет у складі Г. Нуцуляка, Г. Кинзирського, О. Малика та М. Скибинського. Комітет очолив сільську бідноту, провадив серед трудящих культурно-освітню і революційну роботу; було створено касу взаємодопомоги, організовано читальню, де була і революційна література, зокрема газети з Росії. Влітку 1906 року селяни Дорошівців застрайкували, вимагаючи підвищення заробітної плати. Спроби поміщика Тенена зірвати страйк за допомогою заробітчан із сусіднього села Зозулинець були марними. Очолені комітетом, страйкарі з червоним прапором вийшли у поле і запропонували сусідам покинути роботу, що ті й зробили. Поміщик змушений був задовольнити вимоги комітету.

Після поразки революції 1905—1907 рр. у Росії австрійські власті розгромили селянський комітет і касу взаємодопомоги, голову комітету Г. Нуцуляка кинули до в'язниці[1].

Першу школу в селі відкрили тільки 1870 року. Проте відвідувати її могли далеко не всі діти. У 1906/07 учбовому році навчанням було охоплено лише 218 із 310 дітей шкільного віку[2]. У 1911 році в Дорошівцях стала діяти філія культурно-освітнього товариства «Руська бесіда». Вона мала свою бібліотеку та читальню з творами Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Ю. А. Федьковича та інших. Роботою цієї організації керувала місцева українська інтелігенція, зокрема учителі школи.

Уродженець Дорошівців письменник Іван Бажанський, згадуючи у своїх творах дитячі роки, проведені в селі, так писав про нужденне життя більшості своїх односельчан, як і всієї Буковини тих часів: «Хліба ніколи не ставало, треба було в людей заробляти. Тата майже ніколи не бачив я дома, хіба в неділю та свято; був все на роботі в дворі панському або в людей»[3].

Перша світова війна принесла трудівникам Дорошівців нові страждання. Село кілька разів переходило із рук в руки, багато будівель було зруйновано, чимало жителів не повернулося з фронтів. Але не тільки горе принесла війна — разом з солдатами російської армії сюди прийшли революційні ідеї, які підняли революційний дух трудящих.

Мрії про нове життя — без пана і наймита — були затьмарені румунсько-королівською окупацією у листопаді 1918 року. Окупанти запровадили в Дорошівцях жорстокий режим терору і грабунків. Тут були розташовані взвод прикордонних військ та жандармський пост. Господарями села стали жандарми. Насамперед вони

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, інв. № 1624, стор. 2, 3.
[2] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 158.
[3] Журн. «Жовтень», 1963, № 10, стор. 136, 137.

склали списки «лояльних» і «підозрілих» селян. Найменша підозра у революційній пропаганді призводила до негайного арешту. Жителі не мали права виходити на вулицю після сьомої години вечора, виїжджати без спеціального дозволу жандармерії до сусіднього села. Навіть на весілля треба було мати спеціальний дозвіл, слід було заздалегідь повідомляти, скільки буде гостей і звідки вони мають прибути. Населення позбавили елементарних політичних прав. Українська школа була закрита, українські книжки та періодичні видання заборонені. У селі, де жили 2249 українців і 24 приїжджі румуни, невільно було і розмовляти українською мовою. Здійснюючи примусову румунізацію, окупанти навіть священикові не дозволяли згадувати у проповідях про історію українського народу. Проведена окупантами земельна реформа 1919 року не поліпшила становища селян Дорошівців. Переважна більшість землі залишалася у власності поміщика Тенена; 60 родин були безземельними. Ті, хто отримав наділи, здебільшого продавали їх, не маючи змоги заплатити викупної ціни. Все це викликало протест трудящих Дорошівців. «Селяни вважають,— говорилося в одному з донесень дорошівецької примарії,— що аграрна реформа проводилась невірно, оскільки багато з тих родин, що потребували землі, її не отримали»[1].

Земельна реформа прискорила процес розорення селян. В 1940 році із 563 дворів землі не мали 90; до 2 га мали 329 господарств. Як визнавала сама примарія, у багатьох були такі маленькі ділянки, що на них ніде було плуга повернути. На той час у селі було 326 безкінних та 327 безкорівних господарств[2]. Щоб якось проіснувати, біднота шукала заробітків на кам'яних кар'єрах, за мізерну плату обробляючи вручну здоровенні брили і виготовляючи з них хрести, надгробки чи кам'яні стовпи для брам. Дехто животів за рахунок рибальства на Дністрі; цей заробіток був дуже небезпечним, бо румунським прикордонникам можна було і застрелити селянина.

Майже всю землю у селі прибрали до рук куркулі та капіталіст Д. Розенблат. Йому, зокрема, належало 238 га землі, спиртозавод, трактор, молотарка та інший сільськогосподарський реманент. Глитаї нещадно експлуатували бідноту. Не відставали і румунські власті — вони щорічно стягали з села податків на 214 тис. лей — по 400 лей з кожного двору.

Рятуючись від визиску та нестатків, багато селян емігрувало за океан. Тільки у 30-х роках до Канади виїхало 230 чоловік. Проводячи насильну румунізацію, уряд боярської Румунії заохочував еміграцію українського населення. Як зазначалося у румунських офіційних документах за 1924 рік, слід «усунути перешкоди в одержанні емігрантських паспортів до Америки для росіян та українців»[3]. В селі умисне поширювалися чутки про «хороше» життя за океаном. Який «рай» чекав там на бідняків, видно на прикладі М. І. Мигайчука. У 1928 році ступив він на канадську землю. Але замість щастя і багатства його чекали злидні та бродяжництво в пошуках заробітку, шматка хліба. Чим тільки не займався М. І. Мигайчук у Канаді: наймитував на фермах, працював на залізниці, рубав ліс, збирав ягоди й тютюн, варив сталь, був шахтарем на уранових копальнях, офіціантом у ресторанах, прибиральником у готелях Торонто. Селянський хлопець, який мріяв про свою власну землю, господарство, на власному досвіді спробував капіталістичного способу життя, пізнав долю безробітного, коли приходиться жити на один долар вісімдесят центів, одержаних за тиждень по безробіттю, звідав, яка там медична допомога, коли тільки за виклик лікаря треба заплатити десять доларів, а за найпростішу операцію — сто п'ятдесят і за право лягти на операційний стіл — ще тридцять доларів. У Канаді М. І. Мигайчук пройшов сувору школу класової боротьби: брав участь у 1938—1939 рр.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20195, арк. 232.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 1, спр. 200, арк. 34.
[3] Там же, ф. 18, оп. 1, спр. 1575, арк. 14.

у страйках спільно з кращими представниками канадських робітників, зі зброєю в руках захищав республіканську Іспанію. Після встановлення Радянської влади на Буковині рвався додому. Багато років по центу збирав гроші на квиток. У 1963 році М. І. Мигайчук повернувся на Батьківщину. Не довелося йому тут шукати роботу, колгоспники самі запросили його на роботу в будівельну бригаду. Колгосп допоміг побудувати хату. Живе тепер М. І. Мигайчук у своєму будинку, сучасному, світлому, має постійну роботу, хороший заробіток.

Занедбаною була справа охорони здоров'я трудящих Дорошівців. У селі зовсім не було лікаря. Медичну допомогу селянам подавали чотири знахарі — «недипломовані акушерки», як власті гучно називали бабок-повитух. Це спричинялося до значної смертності, зокрема серед дітей. За даними дорошівецької примарії, в селі щорічно народжувалось 50, а помирало 30 немовлят. Люди купались тільки літом у Дністрі, про лазню годі було й думати.

Не краще було і з народною освітою. В селі було 150 неграмотних, навчання в школі велося румунською мовою. Училися в ній переважно діти заможних. У 1936/37 навчальному році, наприклад, школу закінчило всього 7 хлопчиків і 9 дівчаток. Зате в Дорошівцях діяло аж 12 корчем.

Дорошівецькі трудівники вели невпинну боротьбу за своє соціальне і національне визволення. Коли у 1920 році частини Червоної Армії, прямуючи на Львів, наблизились до Дністра, багато юнаків переходило на радянський берег: з 27 травня по 28 серпня Дністер перейшло 38 чол., у т. ч. О. Г. Вигнан, Г. І. Скибинський, Г. Д. Герман, М. І. Куруляк та інші. Як доповідали жандарми, вони заявили, що «... йдуть до більшовиків, аби не служити в румунській армії, а потім разом з більшовиками повернуться до села...»[1].

Боротьбу трудящих села за кращу долю, за возз'єднання з Радянською Україною очолила місцева більшовицька група, створена навесні 1918 року[2].

З дорошівецьких трударів вийшов відомий діяч комуністичного руху Буковини І. Д. Стасюк. Син бідного каменяра, він після закінчення сільської школи вчився в Заставні, де познайомився з революційно настроєними солдатами російської армії і разом з ними у 1917 році відійшов на Україну. На початку 20-х рр. І. Д. Стасюк повернувся в рідні краї переконаним більшовиком. З 1925 року він входить до складу ЦК КП Буковини, в 1927—1929 рр.— до підпільного Буковинського обкому КП Румунії, з 1929 року — секретар ЦК партії «Визволення» й головний редактор її центрального органу — газети «Борець».

Влітку 1930 року партію «Визволення» та редакцію її газети було розгромлено, І. Д. Стасюка засудили до 3-х років ув'язнення, 80 тис. лей штрафу та позбавлення політичних прав на 8 років.

Партія «Визволення» мала на буковинських селян величезний вплив.

Особливий авторитет серед трудящих, зокрема Дорошівців,— здобув І. Д. Стасюк. Власті заявляли, що в Дністровській волості, до якої належали і Дорошівці, «... комуністичні ідеї почав поширювати відомий комуніст Стасюк»[3].

До складу місцевої організації партії «Визволення» входили С. В. Малек, С. М. Бажанський, І. М. Литвинчук, В. Г. Нуцуляк, Г. М. Григорович, Г. В. Крейтор, Г. Д. Герман, В. Ф. Литвинчук, І. Д. Бажало, Г. В. Вигнан, І. В. Кінзирський, В. М. Анака. На зборах «визволенців» часто бував І. Д. Стасюк.

Під час виборів 1930 року до місцевих органів управління примарем у Дорошівцях було обрано активного члена «Визволення» С. В. Малека. Однак румунські власті заарештували обранців народу і кинули в чернівецьку тюрму. Цим же шляхом 10 березня 1930 року під конвоєм були відправлені всі члени сільського осередку

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 18, оп. 1, спр. 162, арк. 39.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР, 1917—1940. Документи й матеріали, стор. 336.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 118, оп. 5, спр. 1582, арк. 3.

партії «Визволення»[1]. Після того окупанти призначили нові вибори, на яких було «обрано» бажаних урядові кандидатів.

Але терор не міг спинити революційного руху. Відбувалися збори, поширювалася революційна література. Претор Дністровської волості доповідав префектові Чернівецького повіту, що в 12 селах області, в т. ч. і в Дорошівцях «... протягом січня 1932 року органи жандармерії виявили комуністичні організації»[2]. Боротьба не вщухала аж до дня 28 червня 1940 року, коли дорошівецькі трударі хлібом-сіллю зустріли радянських воїнів-визволителів. У селі було створено сільську Раду, яку очолив І. Д. Стасюк. Над будинком сільської Ради замайорів червоний прапор, подарований російськими робітниками селянам Буковини ще у 1918 році[3]. Його принесли колишні військовополонені В. А. Хлівний та Г. Д. Герман. Разом з П. Скибинським вони таємно зберігали його двадцять два роки.

Радянська влада безкоштовно передала селянам націоналізовані у Розенблата 238 га землі, 7 коней, сільськогосподарський реманент. У селі відкрили українську школу та бібліотеку, укомплектовану книгами і періодичними виданнями рідною мовою, клуб.

Соціалістичні перетворення викликали велику політичну і трудову активність трудящих Дорошівців. У вересні 1940 року між трудівниками Дорошівців і Василева було укладено договір на соціалістичне змагання за гідну зустріч річниці Великого Жовтня[4].

На початку 1941 року в селі було створено ініціативну групу по організації колгоспу. До її складу увійшли І. А. Григорович, В. А. Хлівний та інші селяни.

З початком Великої Вітчизняної війни багато жителів села відійшли на схід з Червоною Армією. Вони з самого початку війни зі зброєю в руках захищали Вітчизну.

Окупанти завдали селу великої шкоди — знищили клуб, школу, багато будинків; загальна сума збитків становила 60 тис. карбованців[5].

24 березня 1944 року частини 27-ї мотострілецької бригади визволили Дорошівці від фашистських загарбників. Багато чоловіків стало до лав армії-визволительки. Батьківщина високо оцінила їх ратний подвиг. Бойовими орденами та медалями нагороджено 40 жителів села. Люди свято шанують пам'ять тих, хто віддав своє життя за Батьківщину; в центрі села їм поставлено пам'ятник.

Зразу ж після визволення відновила діяльність сільська Рада; під її керівництвом було здійснено ряд заходів по налагодженню та дальшому розвитку економіки і культури: відкрито сільський клуб і бібліотеку, почала працювати початкова школа.

У складних умовах 1944 і 1945 років, а також перших післявоєнних років сільська Рада організовувала трудящих на своєчасну сівбу та збирання врожаю тощо. У 1948 році було створено колективне господарство «Прапор перемоги». На осінь того року воно об'єднувало 100 дворів, мало 44 робочих коней, 22 кінні плуги, 29 возів, через рік до колгоспу вступила переважна більшість жителів села[6].

Колективізація проходила в умовах гострої класової боротьби. Марно намагаючись перешкодити соціалістичним перетворенням, куркулі та оунівські бандити вдавались до терору. Вони по-звірячому вбили 11 активістів села, зокрема голову сільської Ради Г. Г. Григоровича.

Та на місце загиблих ставали десятки нових людей, вони продовжували справу

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 118, оп. 5, спр. 1582, арк. 2.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 335.

[3] Газ. «Радянська Буковина», 24 вересня 1967 р.

[4] Чернівецький облпартархів, ф. 41, оп. 1, спр. 195, арк. 3.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 14, арк. 1.

[6] Там же, ф. Р—4, оп. 9, спр. 523, арк. 161, 165, 166.

своїх товаришів; куркульсько-бандитське охвістя було знищене. У 1948 році Дорошівці колективізовані повністю. Колгосп об'єднав 520 дворів, 2106 га землі, у т. ч. 1320 га орної, мав 168 робочих коней, 22 голови великої рогатої худоби тощо[1].

Засідання бюро економічного аналізу колгоспу ім. І. Д. Стасюка. 1968 р.

Складними були перші роки колективного господарювання. Вчорашнім одноосібникам бракувало досвіду роботи. Держава подавала новоствореній артілі всебічну допомогу. МТС забезпечила колгосп тракторами та іншою сільськогосподарською технікою, здійснила значну частину трудомістких робіт. У 1951 році в колгоспі було створено первинну партійну організацію у складі О. Ф. Кравченка, І. І. Григоровича, І. А. Парнета[2]. З перших днів своєї діяльності комуністи артілі спрямували зусилля колгоспників на зміцнення і розвиток господарства. На відкритих партійних зборах разом з численним колгоспним активом розв'язувались всі важливі питання артільного життя. Партійні збори скоро стали школою виховання колгоспників, учили, як будувати нове життя. У селі були створені школи політграмоти для активу, в яких вивчався досвід організації та керівництва соціалістичним сільським господарством. На 1951 рік у них навчалось 20 колгоспників, 36 найбільш підготовлених активістів брало участь у роботі агітколективу[3].

Керований партійною організацією, колгосп «Прапор перемоги» уже в 1954 році став одним з передових у районі. Його грошові доходи складали близько 2 млн. карбованців. Артіль придбала 4 вантажні автомашини, побудувала приміщення для худоби, гараж та інші господарські споруди.

Трудівники артілі неухильно добивалися все нових успіхів. У 1957 році грошовий доход колгоспу досяг 3710 тис. крб.; на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 367,6 цнт молока та 63,2 цнт м'яса. Зростав добробут членів артілі. У 1957 році вони отримали на трудодень, крім грошей, по 3,3 кг зерна[4].

Та найбільшим досягненням артілі було зростання свідомих своєї мети людей, озброєних передовою агротехнікою. Досвідченими керівниками рільничих бригад стали, наприклад, В. М. Анака, П. Д. Павчук, кращою ланковою колгоспу зарекомендувала себе М. В. Георгіца, високих показників досягли тваринники В. М. Скибинський, Г. А. Рудейчук, М. А. Нуцуляк. У 1958 році їх самовіддана праця була відзначена урядовими нагородами. Серед нагороджених — секретар партійної організації колгоспу І. А. Парнета.

З ініціативи партійної організації у 1959 році було складено семирічний план розвитку артільного господарства. Здійснюючи його, колгоспники підносили культуру праці, поліпшували обробіток землі, вправніше застосовували техніку, використовували добрива і хімікати. Все це не могло не дати добрих наслідків. У 1965 році колгосп зібрав з гектара зернових по 34,7 цнт, цукрового буряка — по 250 центнерів; на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 504 цнт молока та 111,9 цнт м'яса.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 729, арк. 271, 280.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1992, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[3] Там же, арк. 21.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 4, оп. 9, спр. 3277, арк. 63, 69, 71.

Батьківщина високо оцінила виробничі успіхи трудівників артілі. У 1966 році орденом Трудового Червоного Прапора був нагороджений Г. І. Білоус, орденом «Знак Пошани» — М. М. Головачук, М. Г. Нуцуляк, медалями — С. С. Осипенко, Г. В. Димуряк, Г. М. Нуцуляк, Г. М. Шипорт[1].

За високі показники у виконанні соціалістичних зобов'язань, активну участь у громадсько-політичному житті голову правління артілі С. С. Осипенка було занесено до обласної Книги пошани.

З часом колгосп «Прапор перемоги» перетворився на високорозвинуте механізоване господарство. У 1968 році його машинно-тракторний парк складався з 13 тракторів, 9 комбайнів, 13 вантажних автомашин та іншої грунтообробної, посівної і збиральної техніки.

Тваринницькі ферми колгоспу налічують 1024 голови великої рогатої худоби, 660 свиней[2]. На 1967 рік вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь по 586,2 цнт молока і 158,1 цнт м'яса.

Близько 30 жителів села працюють на цукровому заводі «Хрещатик» та в місцевому кам'яному кар'єрі, що належить Заставнівському райкомунгоспові. Тут добувають камінь для будівництва; тесаний камінь використовується у шляховому господарстві та для оздоблювальних робіт.

Досягнуті успіхи здобуто внаслідок повсякденної організаційної масово-виховної роботи партійної організації артілі. На початок 1968 року вона налічувала 34 комуністи, серед яких кращі люди села — ті, чиєю невтомною працею створюється колгоспний достаток. У тракторній бригаді й на тваринницькій фермі створено партійні групи.

Комсомольську організацію було створено 1947 року; спочатку вона об'єднувала невелику групу молоді, що повернулася з рядів Радянської Армії: В. Мороз, В. Боднарюк, І. Вигнан, В. Гора, І. Добенчук. Надалі організація неухильно зростала за рахунок найактивнішої частини молоді. У ній виховувалися перші комуністи Дорошівців І. І. Григорович, І. А. Парнета та інші. На початок 1968 року вона налічувала 104 члени ЛКСМУ. Крім колгоспної, у селі є дві шкільні комсомольські організації — учителів та учнів.

Комсомольці колгоспу йдуть у перших лавах ударників праці. Комсомольсько-молодіжна ланка М. І. Пицули в 1967 році виростила найвищий в колгоспі врожай цукрових буряків — по 304 цнт з гектара. Комсомольці працюють у полі, на фермах, у тракторній бригаді. Роботу вони поєднують з навчанням. Марія Загородюк багато років була ланковою, вирощувала високі врожаї цукрових буряків. Закінчивши заочно сільськогосподарський технікум, вона працює в колгоспі агрономом, Г. М. Нуцуляк, здобувши спеціальну освіту,— зоотехніком артілі.

Безперервно зростає добробут колгоспників. Їх грошові і натуральні прибутки порівняно з 1960 роком збільшилися в 1967 році більш як у 1,5 раза. Ветерани артілі отримують пенсії.

У селі відкрито колгоспний профілакторій, є пологовий будинок. Цілий рік діють дитячі ясла на 140 місць та молочна кухня для дітей.

У селі працюють дві школи — восьмирічна загальноосвітня та середня вечірня для молоді; з 18 учителів 11 мають вищу освіту, решта — незакінчену вищу і середню спеціальну. У 1967/68 навчальному році в загальноосвітній школі навчалося 260, у вечірній — 69 учнів. За Радянської влади вищу освіту здобули близько 20 селян, у т. ч. лікар М. Д. Скибинський, вчителі І. І. Григорович, П. І. Червонівська та інші.

Невпізнанними стали Дорошівці. З 1957 по 1967 рік у селі зведено 230 сучасних будинків; 277 будинків перебудовано. За рахунок колгоспу споруджені нові хати пенсіонерці В. Стасюк, колгоспниці Г. Лазаряк, зоотехніку М. Загороднюк, телятниці П. Якушик та іншим.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 12 січня, 29 березня 1966 р.

Будинок культури с. Дорошівців. 1962 р.

Дорошівці мають святковий вигляд: вулиці озеленені, чисті, освітлені; у 1967 році поставлено водорозбірні колонки водогону. Поштове відділення має телефонний зв'язок з будь-яким населеним пунктом Радянського Союзу. У селі є господарський і промтоварний магазини, книжковий кіоск, швейна і кравецька майстерні.

Гості з Канади — М. Павчук та І. Скибинський, що приїжджали влітку 1968 року, не впізнали свого села. «Коли я йду вулицею рідного села,— говорив І. Скибинський своїм односельчанам,— мені здається, я бачу сон. Так воно змінилося. А найголовніше — змінилися люди. Вони стали письменними, багато мають середню й вищу освіту. Одягнені так гарно, що не відрізниш від городян. Я ні в кого не бачив постолів — споконвічного взуття буковинців у минулому».

У селі побудовано клуб із залом на 500 місць. Тут регулярно демонструються кінофільми, працюють хоровий, танцювальний, драматичний та інші гуртки художньої самодіяльності, духовий оркестр. У 1968 році за відмінну багаторічну роботу клуб переведено до розряду сільських Будинків культури.

У двох бібліотеках — сільській і шкільній — налічується понад 12 тис. книг. У 1963 році сільська бібліотека здобула звання бібліотеки відмінної роботи.

Квітне народне ужиткове і образотворче мистецтво. В селі проживають самодіяльні художники В. Борщ та С. Кирилюк. Картини С. Кирилюка нагороджені грамотами республіканської виставки самодіяльних митців. Його кращі роботи — картини «Серце гір», «Бій у Карпатах», «Шевченко на засланні», «Колгоспна електростанція», «Колгоспна ферма», портрет Т. Г. Шевченка та інші. Знають — і не лише в селі — вишивальницю М. В. Анаку. Її вироби не раз експонувалися на обласних виставках.

У Дорошівцях запроваджуються нові радянські свята та обряди. В день проводів до Радянської Армії молодь збирається до клубу. Один з найстаріших ветеранів праці або учасників революційних подій виступає перед призовниками від імені односельчан, дає їм наказ віддано служити Батьківщині.

Діяльну роботу провадить сільська Рада. На її сесіях обговорюються важливі питання життя селян. Запорукою ефективної роботи Ради є те, що вона завжди спирається на широкий актив.

Постійно дбаючи про закріплення норм соціалістичного побуту, сільська Рада контролює роботу народної дружини, яка складається з колгоспної та робітничої молоді. Є у Дорошівцях і товариський суд, який розглядає різні побутові справи мешканців. Проте до адміністративних і судових заходів тут намагаються вдаватися у крайньому випадку. Партійна та комсомольська організації села, вся громадсь-

У музеї с. Дорошівців. 1968 р.

кість ведуть систематичну виховну роботу, використовуючи для цього і місцеві традиції трудової та революційної слави. У 1963 році урочисто відзначалося 100-річчя від дня народження І. Бажанського; у 1964 році було проведено великий вечір, присвячений І. Д. Стасюку, де виступали колишні учасники комуністичного підпілля на Буковині в роки румунської окупації, що працювали разом з ним,— І. Бутук з Дорошівців, К. Досяківський з Шипинців, М. Павлюк із Задубрівки, К. Терлецький і Б. Кац з Чернівців та інші[1]. При Будинку культури обладнано музей, де зібрано матеріали і речі, що розповідають про І. Д. Стасюка, революційне минуле села, про організацію колгоспу тощо. Шануючи пам'ять свого земляка, колгоспники звернулися з проханням про переіменування їх артілі «Прапор перемоги» на колгосп імені І. Д. Стасюка. Прохання було задоволено. 17 вересня 1968 року в урочистій обстановці відбувся мітинг, присвячений 28-м роковинам возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною та закладенню пам'ятника І. Д. Стасюку. «Стасюк ще змолоду присвятив своє життя боротьбі за Радянську владу, за возз'єднання Буковини з Радянською Україною. Він, як сміливий Данко з горьківської легенди, віддав своє серце людям»,— сказав на мітингу ровесник І. Д. Стасюка комуніст П. Д. Павчук. Від комсомольців села виступив секретар комсомольської організації І. Д. Роїк. Він запевнив присутніх, що молодь буде гідною зміною своїх батьків, які боролися й віддали своє життя за щастя народу. На закінчення мітингу піонери, комсомольці та хлібороби поклали на місце спорудження пам'ятника вінки живих квітів[2].

Планом дальшої розбудови Дорошівців передбачено забрукувати всі вулиці, заасфальтувати тротуари, звести будинки, їдальню, магазин тощо. Село стане ще кращим, як і тисячі сіл неосяжної Радянської Вітчизни.

О. П. БОГОМОЛОВ, Г. М. СТРАХОВ

РЖА́ВИНЦІ

Ржáвинці — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км на південний схід від Заставни, за 30 км від обласного центру. Населення — 3528 чоловік.

Назва села, напевне, пов'язана із особливостями складу грунту. Перші документальні згадки про Ржавинці датуються 1441 роком[3].

Село перебувало під турецьким гнітом понад три сторіччя. Про надзвичайно повільний ріст його населення в цей період переконливо свідчать, зокрема, такі дані: в 1771 році в селі налічувалось 68 дворів. Якщо вважати, що в середньому у одному

[1] Газ. «Радянська Буковина», 1 липня 1964 р.
[2] Газ. «Прапор перемоги», 17 вересня 1968 р.
[3] Documente privind istoria Romîniei. Veacul 14, 15, A. M o l d o v a. Vol. 1. (1384—1475). Bucureşti. 1954. стор. 177.

дворі жило 4 чоловіка, все населення села складало 272 особи. Через 50 років кількість жителів села майже не зросла і становила всього 300 чоловік.

Звільнення від турецького гніту в 1812 році сприяло економічному розвиткові села. У значній мірі зросло і його населення.

За даними 1817 року майже вся земля у Ржавинцях належала поміщикові Мілу, в руках якого було зосереджено 700 фальч орної землі, 450 — сінокосів, 120 фальч лук, 150 — лісу, 250 фальч інших земель. В селі діяло два млини, один із них був власністю поміщика, другий — попа[1]. Поміщицьке господарство базувалося переважно на дармовій праці селян. За користування мізерними клаптиками землі селяни працювали в маєтку поміщика, виконували ряд повинностей. До наданих поміщиком ділянок селянам доводилось докладати багато праці (викорчовувати дерева, чагарники, вибирати каміння), щоб зробити їх придатними для обробітку. Понині збереглися назви окремих ділянок землі, розчищених Гуйвановими, Грушевськими, Нюховими, Дудковими, Цуркановими та іншими.

В час реформи 60-х років селянам було виділено лише по 2,9 десятини на ревізьку душу[2].

Після реформи неухильно поглиблюється процес класового розшарування. На 1883—1884 рр. в селі налічувалося 278 господарств, у т. ч. 220 надільних. Понад 20 проц. надільних господарств були безземельними, 40 проц. не мали робочої худоби, 37 проц.— ніякої худоби, 14 селян не мали навіть власних хат[3]. Близько $^{2}/_{3}$ селян були змушені орендувати землю у поміщика. Плата за оренду однієї фальчі становила 17 крб., або половину зібраного врожаю. В пошуках засобів для прожиття селяни займалися ремеслом, зокрема виробляли вози, колеса тощо. Інші йшли на лісорозробки. Більшість була в кабалі у поміщика Стреньковського, який володів 1558 га землі, в т. ч. 1093 га лісу. Він мав у селі гуральню, споював селян горілкою. Сам Стреньковський рідко бував у Ржавинцях, за нього збиткувався над людьми управитель. Частина селян наймитувала у куркулів та церкви, якій належало 36 га землі[4].

У 1885 році в селі було побудовано меблеву фабрику, що належала промисловцям Букенду, а пізніше — Бронштейну. Тут працювало близько 100 робітників. Умови праці були надзвичайно тяжкими; абсолютна відсутність будь-яких правил безпеки призводила до виробничих травм. Понині живе у селі колишній робітник Тимофій Стругар, що втратив на фабриці ногу. Мізерної зарплати — від 10 до 30 копійок за день — ледь вистачало для напівголодного існування.

Не тільки злидні, а й темрява та неписьменність гнітили селян. За даними 1883—1884 рр. у Ржавинцях писати і читати вміли всього 20 жителів. Школу відвідувало 22 чол., переважно діти заможних. У 1904 році початкову школу закінчило 36 учнів, тоді як у селі було 110 дітей шкільного віку[5].

Безземелля і жорстока експлуатація, безправ'я і убогість викликали у селянської бідноти протест проти експлуататорів. Особливо загострились у Ржавинцях класові протиріччя під час російської революції 1905—1907 років. Першими на боротьбу стали робітники меблевої фабрики. В селі з'явилися листівки, що закликали до революційної боротьби[6]. Під впливом подій, що відбувалися у країні, селяни самочинно збирали врожай з поміщицьких земель, рубали поміщицький ліс, підпалювали поміщицькі скирти, відмовлялися працювати на поміщика, вимагаючи полегшення умов праці та підвищення її оплати. Селяни добились того, що стали працювати не за п'ятнадцятий, а за десятий сніп.

---

[1] C. N. Tomescu. Catagrafia Basarabiei din 1817. Ţinutul Hotinului. Chişinau, стор. 42.
[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—254, стор. 5.
[3] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии. М., 1886, таблиця II, стор. 2—4.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 854, оп. 1, спр. 206, арк. 1.
[5] Z. Arbore. Dicţionarul geografic al Basarabiei. Bucureşti, 1904, стор. 177.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 854, оп. 1, спр. 206.

В 1905 році селяни Ржавинець допомагали переправляти із-за кордону в Росію нелегальну літературу[1].

Перша світова війна принесла жителям села нові страждання. Знаходячись у смузі бойових дій, село піддавалось постійному артилерійському обстрілові, внаслідок чого було цілком зруйновано меблеву фабрику і спиртозавод, убито й поранено багатьох селян. У червні 1916 року у Ржавинцях розташувався один з підрозділів російської армії; саме звідси розпочався наступ, у ході якого було взято Чернівці. Сліди першої світової війни знати ще й досі: на полях — окопи і сховища, на околиці села — братська могила загиблих російських воїнів. За час воєнних дій більшу частину Ржавинців було обернуто на згарища та руїни, у селі панував голод і холод. Багато жителів загинуло на фронтах війни.

Звістка про Лютневу буржуазно-демократичну революцію сколихнула трудівників Ржавинців. За допомогою революційних солдатів із села були вигнані царські чиновники, створено селянський комітет[2].

Жителі Ржавинців палко вітали Велику Жовтневу соціалістичну революцію, декрети Радянської влади про мир і землю. Селяни отримали землю з розрахунку — одна десятина на кожного члена сім'ї. Народною власністю стали колишні поміщицькі ліси. Трудове селянство на власному досвіді переконувалося, що тільки Комуністична партія і Радянська влада насправді захищають інтереси трудящих. Делегати Ржавинців разом із представниками інших сіл Хотинщини у січні 1918 року голосували за встановлення в повіті Радянської влади.

У другій половині лютого Хотинський повіт, в т. ч. і Ржавинці, були загарбані австро-угорськими окупантами, на зміну яким на початку листопада 1918 року прийшли війська боярської Румунії. В селі запанував окупаційний режим: загарбники запровадили комендантську годину, влаштовували поголовні обшуки, конфісковували сільськогосподарські продукти. Селяни задихалися від грабіжництва і дикої сваволі. Вони неодноразово піднімалися на боротьбу проти гнобителів. Так, брати Кирило і Григорій Максимчуки на початку грудня 1918 року провели через усе село на цвинтар ненависного поміщика Толінга із зашморгом на шиї. Звістка про вчинок двох сміливців облетіла весь повіт. Максимчуки врятувались від розлючених окупантів, перейшовши Дністер. Чинили опір окупантам, за що були піддані звірячим катуванням і засуджені на довічне ув'язнення, також Д. Грушевський, І. Меленчук, І. Концаренко. На все життя скалічили бандити із сигуранци Д. Грушевського — йому перебили поперек[3].

У Хотинському повстанні 1919 року активну участь взяли і трудівники Ржавинців; після його поразки багато селян відступило за Дністер.

За час окупації різко зросла кількість безземельних селян, посилилося класове розшарування. Селяни страждали від безземелля і малоземелля. Аграрна реформа, проведена у 20-х рр. буржуазно-поміщицькою Румунією, зовсім не поліпшила становища трудящих Ржавинців. Непосильні податки неухильно зростали: з 1922 по 1931 рр. податки на кожне господарство збільшились у 4 рази — від 559 до 2000 лей[4]. Селяни і надалі залишилися безземельними. На 1940 рік у Ржавинцях було 3 поміщицькі, 120 середняцьких і аж 717 бідняцьких господарств.

Трудящі Ржавинців були позбавлені всяких політичних прав, вони зазнавали тяжкого соціального та національного гніту. Румунські властї проводили на Буковині жорстоку асиміляторську політику, прагнули обернути населення на покірних рабів. У 1922 році у Ржавинцях відкрилась початкова школа на 2 класні кімнати, але вже через 2 роки викладання українською мовою було заборонено, за-

---

[1] Газ. «Буковина», 7(20) січня 1905 р.

[2] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 21.

[3] Чернівецький державний краєзнавчий музей. ф. А—254, арк. 3.

[4] Газ. «Радянська Буковина», 2 жовтня 1957 р.

панувала румунська мова. Дітям невільно було розмовляти рідною мовою навіть на перервах. У 1928 році четвертий клас закінчило лише 14 дітей, з них 3 дівчини. На 1929 рік у селі налічувалось 665 дітей шкільного віку, однак до школи записалось тільки 171, а відвідувало заняття всього 15[1]. Про «душі» селян «піклувався» піп, а культуру «підносили» три корчми[2].

Трудящі не мирилися з колонізаторською політикою румунських властей, вели боротьбу за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

У 1934 році випускник Хотинської гімназії А. У. Бойчук організував у Ржавинцях підпільну молодіжну групу, до складу якої увійшли Л. Скутельник, І. Требиш, Ю. Перепужняк та інші. Вони мали зв'язок з Хотинською повітовою комуністичною організацією, одержували від неї революційну літературу, яку переховували у руїнах меблевої фабрики. Підпільники мали і бібліотеку, в якій були, зокрема, «Капітал» К. Маркса, «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса і Ф. Енгельса, робота В. І. Леніна «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти соціал-демократів?», твори російських та українських класиків. В 1962 році жителі Ржавинців у руїнах фабрики знайшли червоні полотнища прапорів та пожовклі від часу книжки. Члени групи вели агітаційну роботу серед призовників до румунської армії, розповідали жителям села правду про Радянський Союз, викривали загарбницьку політику окупантів. У 1935 році підпільники вивісили червоний прапор і лозунги: «Хай живе Радянська влада!», «Геть владу поміщиків та капіталістів!», «Хай живе Радянський Союз!».

У Ржавинцях велася підготовка до створення підпільної партійної групи. Але сигуранці вдалось натрапити на сліди підпільників, частину з них було заарештовано. А. У. Бойчук, якого переслідувала поліція, перейшов через кордон до Радянського Союзу[3].

28 червня 1940 року Червона Армія, форсувавши Дністер, подала руку братерської допомоги трудящим багатостраждальної Буковини. Радісно зустріли воїнів-визволителів і трудящі Ржавинців. Всіма шанований селянин К. І. Телелик від імені односельчан вітав радянських бійців хлібом-сіллю. Того ж дня у селі було створено сільську Раду, головою якої став К. І. Лутчик, а також земельну комісію, ССТ, відділ зв'язку. Радянська влада передала біднякам землі поміщика Толінга, а також 40 га церковної землі.

У 1940 році в селі було створено комсомольську організацію, яку очолив І. П. Цуркан. Першими комсомольцями були В. П. Столяр, С. М. Полатайко.

1940-й рік став роком великих соціалістичних перетворень. Для дітей шкільного віку і переростків відкрилися двері сільської школи з рідною українською мовою навчання. У селі були організовані гуртки по ліквідації неписьменності, якими керували вчителі П. Ганкевич, К. Мутулал, В. Брейндзан та інші. Стала діяти бібліотека. До червня 1940 року жителі села не виписували газет взагалі; у 1941 ж році було передплачено 160 екземплярів газети «Радянська Буковина» та 90 — «Комсомольской правды»[4].

З окупацією області фашистськими ордами у Ржавинцях був встановлений жорстокий окупаційний режим; запанував терор, проводились розстріли. Уже в перші дні окупації на околиці села було розстріляно 8 активістів, засуджено до розстрілу 13 чол., смертний вирок останнім був замінений ув'язненням. Жорстоко знущалися окупанти над К. І. Телеликом, що свого часу від громади зустрічав хлібом-сіллю радянських воїнів. Ржавинці перебували під особливим наглядом окупантів. Тут

---

[1] Газ. «Прапор перемоги», 7 листопада 1957 р.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 11 серпня 1965 р.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 8 квітня 1966 р.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 30 травня 1941 р.

Група партизанів, що діяла в околицях с. Ржавинців. 1941 р.

були жандармський пост, оперативна група, часто проводились облави. Найменше порушення режиму каралося побоями, ув'язненням. Особливо пильно фашисти стежили за тими, хто працював у лісі.

У середині березня 1944 року поблизу Ржавинців було висаджено радянську десантну групу під командуванням О. В. Тканка. Її завданням було організувати у буковинських лісах з місцевого населення партизанський загін для активних дій в тилу ворога. Першою, з ким партизани налагодили контакт, була жителька Ржавинців М. О. Козак. Вона турбувалась про партизанів, як про рідних синів; свого єдиного шістнадцятирічного сина Михайла сама проводжала у першу розвідку. Все необхідне робив для партизанів І. С. Колодрівський. У нього в хаті містився штаб загону, зберігалась рація. Подружжя М. Л. і С. С. Кушнірів переховувало в себе зброю та боєприпаси. Загін швидко зростав. Одними з перших до лав народних месників стали В. Ю. Буга, З. С. Колодрівський, І. Л. Колодрівський, В. Г. Стругар, В. Ф. Столяр, М. В. Агатій, П. Ф. Меленчук[1].

Протягом доби загін збільшився до ста чоловік. Для його ліквідації фашисти кинули майже батальйон автоматників. Вибравши зручні позиції і проводячи несподівані вдалі маневри, партизани перебили близько роти ворожих солдат і 19 березня 1944 року зайняли Ржавинці. На приміщенні сільської Ради замайорів червоний прапор. Зібравшись на сільському майдані, щасливі і радісні жителі вітали своїх визволителів; з поздоровленням виступив командир загону О. В. Тканко. Тут же сільську Раду очолив М. О. Мисько. Так у селі було відновлено Радянську владу.

Укріпившись у Ржавинцях, партизанський загін розгорнув активну діяльність. Раптові і сміливі напади партизанів на фашистські гарнізони сіяли серед ворога паніку, відтягували його сили від фронту, полегшували радянським частинам переможне просування вперед. У зведенні Радінформбюро від 28 березня 1944 року повідомлялось: «Партизанський загін, який діяв у Чернівецькій області, в ніч на 28 березня атакував німецький гарнізон в одному населеному пункті. Партизани знищили 40 гітлерівців, а решта розбіглася. Захоплене у німців продовольство роздано місцевим жителям. Партизани цього загону підірвали на мінах і знищили вогнем із засад велику кількість техніки і живої сили противника»[2].

Недаремно ж село Ржавинці було назване «партизанським», а загін О. В. Тканка — «ржавинським». Дії загону стривожили окупантів — вони обіцяли за кожного схопленого партизана нагороду в 60 тис., а за кожного командира — 80 тис. лей[3]. Але місцеві жителі активно підтримували народних месників. На бойовому рахунку загону — 127 знищених, 43 взятих у полон гітлерівських солдатів і офіцерів, 18 підірваних і спалених автомашин, у ворога було відбито 22 машини з боєприпасами і військовим спорядженням.

У боях з фашистськими загарбниками особливо відзначились жителі Ржавинців З. С. Колодрівський, В. Ю. Дробот, І. В. Колодрівський, В. Ю. Буга, М. Г. Столяр,

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 11 серпня 1965 р.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 30 березня 1963 р.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 21 лютого 1964 р.

В. Ф. Столяр, І. П. Писляр, П Г Мельник, М. В. Агатій, Л. Н. Агатій та інші[1].

В рядах Червоної Армії воювали 612 жителів Ржавинців, з них 166 нагороджено бойовими орденами і медалями. 263 учасники Великої Вітчизняної війни нагороджені ювілейною медаллю. Ніколи не забудуть односельчани тих двохсот воїнів, яким не судилося повернутися з фронтів до рідних домівок. З самої лише родини Агатіїв віддали життя за Батьківщину 12 чоловік[2]. На могилу воїна В. Агатія під Варшавою приносять квіти польські громадяни; в місті Вайгофені (Австрія) — Ф. Гончара, на околиці угорського міста Іллью — С. Клишковського, в селі Штекліні (ГДР) — П. Лучика, поблизу Трнави (Чехословаччина) — І. О. Шевчука.

Пам'ять про героїчні діла партизанів, воїнів-визволителів буде жити в віках. Ніколи не заросте стежка і не зів'януть квіти на братських могилах біля пам'ятника військової слави, де поховано героїв, що віддали своє життя за Вітчизну.

Нелегко було ржавинчанам у перші післявоєнні роки. Окупанти завдали селу величезної шкоди; втрати становили 1 479 230 карбованців. На 738 дворів з населенням 3013 чоловік було всього 17 коней, 10 волів. Із 1668 га орної землі засіяли озимими лише 273,3 га, що становило трохи більше 16 проц. На перешкоді будівництву нового життя ставали куркулі, українські буржуазні націоналісти. Від їх злочинних рук загинули активісти В. Ю. Буга, П. Г. Мельник, П. М. Бронік, В. Я. Агатій. Попри труднощі післявоєнної відбудови господарства, шалений опір куркульства та українських буржуазних націоналістів, трудящі успішно провадили будівництво нового життя.

У березні 1947 року в селі був організований колгосп, який ржавинчани назвали іменем В. І. Леніна. В артілі об'єдналось 4 господарства; вона мала 100 га землі, для обробітку якої було 10 коней, 10 плугів, 10 борін та 1 культиватор[3]. Були створені рільнича бригада та городня ланка.

Колективізація набирала чимраз швидших темпів. 27 вересня 1947 року організувався другий колгосп, до якого вступило 49 господарств; на 1948 рік у ньому налічувалось уже 123 господарства, працювало дві рільничих бригади. Сільськогосподарський реманент артілі становив всього 12 плугів, 4 борони, 6 культиваторів, 1 сівалку тощо. На 1950 рік у колгоспі вже було побудовано 2 конюшні, корівник, телятник та свинарник; працювали водяний млин, вапняний завод на одну піч, столярно-теслярська майстерня[4].

Влітку 1950 року суцільну колективізацію в селі було завершено.

Восени обидві артілі об'єдналися в колгосп ім. В. І. Леніна.

За успіхи в розвитку тваринництва 1962 року колгоспові було присуджено перехідний Червоний прапор обкому КП України та облвиконкому, а також грошову премію. Особливо було відзначено роботу кращих тваринників артілі — комуністів М. Т. Лутчика та Л. В. Чорної[5].

Пам'ятник героям, полеглим у боротьбі проти фашизму, с. Ржавинці. 1966 р.

---

[1] Битва за Буковину, стор. 67.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 11 серпня 1965 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 526, арк. 7.
[4] Там же, ф. Р—1426, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. Р—310, оп. 1, спр. 18, арк. 66.

Неухильно зростала врожайність сільськогосподарських культур: 1965 року на площі 521 га колгосп зібрав по 29 цнт з га зернових, у т. ч. озимої пшениці — по 30,4 цнт, кукурудзи — по 35, ячменю — по 25, гороху — по 26 центнерів. Того року тваринники на 100 га сільськогосподарських угідь одержали по 389 цнт молока.

Колгосп поступово росте і міцніє. В 1967 році у його користуванні знаходилось 2122 га орної землі, 11 га сінокосів, 18 га виноградників, 98 га лісу, 276 га фруктового саду, 180 га пасовиськ. Працювали дві рільничі, дві овочівницькі та дві садові бригади. Колгосп має 885 голів великої рогатої худоби, 760 свиней, 380 овець, 85 коней, 1140 штук птиці. В особистому користуванні жителів села 830 голів великої рогатої худоби.

Проведено великі будівельні роботи по спорудженню виробничих та допоміжних приміщень. Було збудовано два корівники, два телятники, два свинарники, конюшню, став зерновий склад, плодосховище, а також Будинок тваринника, приміщення сільської Ради і правління колгоспу. Розгорнуто будівництво тракторного стану, автопарку.

Збільшилась і технічна база колгоспу. В 1967 році в артілі було 11 тракторів, 8 комбайнів, пилорама, велика кількість сівалок, сінокосилок, та іншої сільськогосподарської техніки. Виросли нові люди — передовики колгоспного виробництва, активні будівники нового комуністичного суспільства.

Комуністи села працюють на найвідповідальніших ділянках виробництва. Вони служать прикладом для всіх колгоспників. Невпинно зростають лави сільської партійної організації. Якщо в 1947 році — на час свого створення — вона налічувала 6 комуністів, то в 1957 — 22, а в 1968 році — 94 комуністи. Найстаріший член партійної організації пенсіонерка І. Ф. Перепужняк — перша ланкова колгоспу — нагороджена медаллю «За трудову доблесть». В рільничих бригадах працюють комуністи З. С. Колодрівський (агроном), І. В. Палатайко (бригадир) та передові рільники Н. І. Меленчук, В. І. Ковальський. Комуністи-механізатори В. І. Столяр, Я. Ф. Ринжук, С. І. Васильчук, О. Г. Столяр та І. П. Писар завжди забезпечують своєчасне й доброякісне проведення посівної та збирання врожаю. Самовіддано працюють на тваринницьких фермах комуністи доярка Д. К. Кушнір, свинарка Н. П. Корнілова та інші.

Помічником партійної організації, її резервом є комсомол села. Наприкінці 1967 року комсомольський загін села налічував 120 чоловік. Комсомольці і молодь брали найактивнішу участь у колективізації села, за що організацію було нагороджено грамотою ЦК ЛКСМУ. Значну роль відіграє нині комсомол у колгоспному виробництві.

Його вихованка, нині молодий комуніст Н. М. Подвійна, створила комсомольсько-молодіжну ланку і очолила її. В ланці 18 чоловік, з них 10 мають середню освіту, решта вчиться у школі сільської молоді. Сама Надія вміло поєднує велику виробничу та громадську роботу з навчанням на біологічному факультеті Чернівецького державного університету. Ланка Н. М. Подвійної носить ім'я Уляни Громової. До складу ланки дівчата включили й Улю, вирощуючи кукурудзу на відведеній для неї ділянці. Вони систематично листуються з матір'ю відважної героїні, прагнучи у всьому бути подібними до відважної комсомолки. Дівчата організували гурток по вивченню економіки сільського господарства. Теорію вони вміло застосовують на практиці. Відмінно працює і комсомольсько-молодіжна ланка молодої комуністки О. В. Пістрюги — студентки-заочниці Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту. Дівчата зібрали кукурудзи по 36,7 цнт з га (в зерні) на площі

Ветерани колгоспного руху, с. Ржавинці. 1968 р.

20 гектарів. Такого врожаю ланка досягла завдяки правильній агротехніці, вмілій організації праці й використанню передового досвіду по вирощуванню кукурудзи. Ланка О. В. Пістрюги вміє не тільки відмінно працювати; це і злагоджений, дружний молодіжний ансамбль художньої самодіяльності, який виступає з концертами на польових станах свого колгоспу, в сусідніх селах і районах. Значних успіхів у праці добились у ювілейному році комсомолка Н. П. Агатій, яка зібрала по 166 цнт картоплі з га, Н. М. Грушевська — по 300 цнт буряків з га та інші.

Неухильно зростає добробут колгоспників, поліпшується їх побут. Газові плити, пральні машини стали невід'ємною частиною господарства колгоспників. В кожному будинку — радіоточка, багато членів артілі мають свої телевізори. Колгоспники обладнують квартири новими сучасними меблями, купують радіоприймачі. Село електрифіковано, при ССТ працюють швейна і взуттєва майстерні, що забезпечують пошиття одягу і взуття. В селі добре налагоджено торгівлю, побудовано меблевий магазин. Колгосп має свою їдальню, лазню.

На вулиці с. Ржавинців. 1968 р.

Партія та уряд піклуються про матеріальне забезпечення й добробут колгоспників: 330 ржавинчан одержують колгоспні пенсії по старості, 73 учасники Великої Вітчизняної війни — державні пенсії по інвалідності; 43 — як інваліди праці; 31 сім'ю забезпечено державою у зв'язку із втратою годувальників у роки Великої Вітчизняної війни.

Медичне обслуговування населення провадиться сільською амбулаторією. В селі відкрито стоматологічний, оздоровчий кабінети, пологовий будинок, дитячі ясла, аптеку.

Неослабна увага приділяється освіті трудящих. В 1946 учбовому році в неповній середній школі навчалося 440 дітей. 1956 року відкрито середню і вечірню школи сільської молоді. Одна з найбільших будівель села — двоповерхова школа, споруджена в 1965 році. 12 світлих класних кімнат, великий спортивний зал, учбові кабінети, парове опалення — все створено, щоб діти колгоспників оволодівали знаннями. В 1967 році у школі було 20 класів (560 учнів), дітей навчали 35 педагогів. При школі створено університет комуністичного виховання для батьків. Перед його слухачами з лекціями і доповідями виступають досвідчені вчителі.

За роки Радянської влади неповну середню і середню освіту здобуло близько 1500 жителів села, 120 чоловік — вищу і спеціальну середню освіту.

Біля нової школи в 1965 році учні посадили молодий сад, назвавши його ім'ям В. І. Леніна, розбили клумби, квітники. В школу часто приходять учасники Великої Вітчизняної війни, ті, що зі зброєю в руках завойовували вільне, щасливе життя. А таких у Ржавинцях немало, особливо колишніх народних месників. На одній з таких зустрічей до школярів звернувся учасник двох воєн, прославлений партизан В. Ю. Дробот зі словами: «Бережіть, діти, як зіницю ока, нашу землю, политу потом і кров'ю батьків і дідів. Любіть її, трудіться на ній, зміцнюйте колгоспний лад, шлях до якого вказав нам Ленін»[1].

Сільська бібліотека має у своєму фонді близько 15 тис. книг, кожна сім'я перед-

[1] Газ. «Молодий буковинець», 3 січня 1968 р.

плачує газети та журнали. В селі працює клуб із стаціонарною кіноустановкою, діють гуртки художньої самодіяльності.

У Ржавинцях відкрито великий стадіон і спортивний майданчик, де проводять свої заняття шкільні й колгоспні спортивні команди, відбуваються спортивні змагання.

Доброю традицією стало проведення вечорів передовиків сільського господарства, праці і пісні. Особливо урочисто проходять в селі проводи в армію. Учасники Великої Вітчизняної війни, колишні партизани дають завтрашнім молодим воїнам свій батьківський наказ — відмінно нести службу, примножувати славу своїх батьків, зміцнювати бойову міць Вітчизни.

У дні революційних свят, на День Перемоги збираються жителі села біля пам'ятника вічної Слави, який побудовано у 1967 році, вшановуючи тих, хто віддав своє життя за нашу Батьківщину.

Невпізнанним стало село Ржавинці, колись глухе, забуте й злиденне. Воно розрослось, оновилось. З'явились нові, світлі, просторі будинки, що споруджуються згідно плану забудови села. За роки Радянської влади в селі споруджено біля 1000 красивих житлових будинків. Село зв'язано автобусними лініями з районним центром та іншими населеними пунктами. Ржавинці розвиваються, квітнуть день у день.

В. І. СТОЛБУНОВА, О. М. ПОНОМАРЬОВ

НАСЕЛЕННІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ЗАСТАВНІВСЬКОГО РАЙОНУ

БА́БИН — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 29 км на північний захід від районного центру. До найближчої залізничної станції Стефанешти 6 км. Поблизу села проходить шосейна дорога Заліщики—Городенка, що зв'язує Тернопільську та Івано-Франківську області. Населення — 983 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Вимушів і Рудка.

На території села — колгосп ім. О. Кобилянської. Це одне з передових господарств району, очолюване депутатом Верховної Ради СРСР Д. І. Безкровним. Основний напрям — виробництво зерна, буряків і м'ясо-молочної продукції. Допоміжною галуззю є видобуток каменю. Починаючи з 1954 року колгосп — учасник Виставки досягнень народного господарства СРСР. За успіхи, здобуті в розвитку рільництва і тваринництва, багато колгоспників відзначено урядовими нагородами.

У селі діють торговельні підприємства; відділення зв'язку, ощадна каса, лазня, фельдшерсько-акушерський і аптечний пункти, пологовий будинок. Є 8-річна школа, бібліотека, клуб, стадіон.

На околицях села виявлено залишки трипільського поселення (III тисячоліття до н. е.) та давньоруського селища XII—XIII століть (урочище Городище).

Перші документальні згадки про село датуються XVII століттям. За мужність, виявлену в боях з німецько-фашистськими загарбниками, 21 житель села удостоєний урядових нагород.

В боротьбі за встановлення Радянської влади та організацію колгоспу від рук українських буржуазних націоналістів загинули радянські активісти В. І. Бойчук, Г. А. Гринюк, В. М. Юрчишин.

БАЛАМУ́ТІВКА — центр сільської Ради, знаходиться за 3 км від Дністра, за 25 км на південний схід від районного центру, за 9 км від найближчої залізничної станції Заставна. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1869 чоловік.

Провідний напрям колгоспу «Перше травня» є зерно-буряковий з розвинутим молочно-м'ясним тваринництвом. Артіль має добре розвинуте садівництво і виноградарство. В господарстві — 1525 га землі, в т. ч. орної — 773 га, 140 га садів і виноградників.

За трудові успіхи орденами й медалями Радянського Союзу нагороджено 60 колгоспників. З 1952 по 1958 роки колгосп був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР, нагороджений грамотами.

Трудящі села спорудили понад 400 житлових будинків. Діють торговельні підприємства, ощадна каса, відділення зв'язку, швейна майстерня, лазня.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, цілодобові колгоспні дитячі ясла; зуболікарський кабінет, пологовий будинок.

На всю Буковину славляться баламутівські килимарі. Рідну природу в суцвітті троянд, ніжних лілей і пишних піонів зображують вони на своїх килимах.

В скелястому березі Дністра є печера з малюнками мезолітичного часу (10 тисяч років тому). Недалеко від неї розташовані залишки пізньопалеолітичних стоянок (понад 15 тисяч років тому). В урочищі Таборище виявлено залишки слов'янського городища IX—X століть.

В письмових джерелах село згадується в XVII—XVIII століттях, яке виникло внаслідок розмежування села Онут на два поселення.

За мужність і відвагу, виявлену в боях з німецько-фашистськими загарбниками, 30 чоловік удостоєно урядових нагород. Зокрема, танкіст В. Я. Мазуряк на своїй бойовій машині дійшов до Берліна; його груди прикрашають 7 бойових орденів і медалей.

БОЯНЧУ́К — село, центр сільської Ради, розташоване в прилеглому до ріки Дністра Прут-Дністровському межиріччі, на південний схід від районного центру. До найближчої залізничної станції Заставна — 11 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1235 чоловік.

Рільнича бригада колгоспу ім. Жданова спеціалізується на рослинництві та тваринництві. За нею закріплено 1493 га землі, з них — 970 орної.

Тут розміщені підприємства — торговельні та громадського харчування. Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб; фельдшерсько-акушерський пункт, сезонні дитячі ясла.

В 1950 році створено партійну, в 1947 році — комсомольську організації. Першим комсомольцем був В. О. Голяновський, який нині працює головою сільської Ради.

Перша згадка про село датується 1551 роком. Як свідчать місцеві перекази, назва села походить від імені Боян.

За бойові заслуги в боях на фронтах Великої Вітчизняної війни 22 чоловіки удостоєні урядових нагород. На честь загиблих воїнів в 1965 році встановлено обеліск Слави.

ВАСИЛІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 14 км на північ від районного центру. До найближчої залізничної станції Заставна — 14 км, до річкової пристані — Заліщики Тернопільської області — 16 км. Через село проходить шосейна дорога, по Дністру курсує катер Заліщики—Зозулинці. Сільраді підпорядковано село Кулівці. Населення — 1324 чоловіка.

На території села розташований колгосп ім. Карла Маркса, за яким закріплено 1796 га землі, у т. ч. орної 1395 га. Основний виробничий напрям — виробництво зерна і м'ясо-молочної

Загальний вид с. Василева. 1968 р.

продукції. На фермах — 1079 голів великої рогатої худоби симентальської породи, 1283 голови свиней, 102 коней.

Машинно-тракторний парк колгоспу налічує 14 тракторів, 13 автомашин, 6 комбайнів та багато іншої техніки.

За здобуті успіхи в розвитку господарства 40 колгоспників удостоєно урядових нагород. Орденом Леніна нагороджено колишнього голову колгоспу О. С. Попадюка і бригадира рільничої бригади П. Д. Бузинського.

У Василеві працюють підприємства торгівлі та громадського харчування, павільйон побутового обслуговування, відділення зв'язку, ощадна каса.

Тут розміщуються амбулаторія, зуболікарський кабінет, пологовий будинок, аптечний пункт; восьмирічна школа ім. І. І. Коршівського, клуб на 350 місць, бібліотека.

Василів — одне з найдавніших поселень Північної Буковини. Згадується в літописах за 1230 рік. Археологічні матеріали стверджують, що у XII—XIII століттях Василів був древньоруським містом. Через нього проходив шлях з Галицького князівства на Балкани і до Чорного моря.

В 1967 році на території села та його околиць розкопано 7 гончарних горнів, древньоруський могильник. Тут також виявлено пам'ятки кам'яної, ранньозалізної доби та поселення трипільської культури.

Жителі Василева відгукнулись на події революції 1905 року в Росії. Тут відбувся селянський страйк.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 275 жителів села. За мужність в боях з німецькими окупантами 32 чоловіка нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

В боротьбі за встановлення Радянської влади від рук куркульських банд і українських буржуазних націоналістів загинув перший голова Василевської сільської Ради П. Ф. Бронік.

Тут живе заслужений колгоспник В. І. Довбенчук.

Як символ перших років Радянської влади і початку історії колгоспу на горі понад Дністром встановлено трактор «Універсал».

ВАСЛО́ВІВЦІ — село, центр сільської Ради, розміщене за 13 км на південь від районного центру. До найближчої залізничної станції Садгора 15 км. За кілометр від села проходить шосейна дорога Чернівці — Заставна. Населення — 1616 чоловік.

Місцева артіль ім. Дзержинського спеціалізується на виробництві зерна, технічних культур та м'ясо-молочної продукції. Колгосп має 2005 га землі, у т. ч. орної 1202 га, під пасовищами, садами і ставами — 451 гектар.

Машинно-тракторний парк налічує 12 тракторів, 7 комбайнів, 9 вантажних автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки.

До послуг жителів села — торговельні підприємства, відділення зв'язку, ощадна каса, шевська майстерня. 170 престарілих та непрацездатних колгоспників одержують пенсію.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; медичний пункт, колгоспний пологовий будинок.

На території села в урочищі Гидло виявлено залишки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.), а в центрі села — древньоруське поселення XII—XIII століть. В урочищі Селище знайдено рештки зниклого села XIV—XVII століть.

В історичних джерелах село згадується в 1662 році. В червні 1932 року тут відбулася кривава сутичка між румунськими жандармами і селянами.

В роки Великої Вітчизняної війни 115 жителів села брали участь в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників.

ВЕРБІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розміщене за 11 км на південний схід від районного центру. До найближчої залізничної станції Юрківці — 5 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 722 чоловіка.

В селі є бригада колгоспу ім. Ленінського комсомолу (садиба колгоспу розташована в с. Малому Кучурові), має 634 га орної землі. Провідною галуззю є виробництво зерна і м'ясної продукції.

В селі споруджено 82 житлові будинки, є підприємства торгівлі, восьмирічна школа, бібліотека, клуб; фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, стадіон.

Село Вербівці в письмових джерелах вперше згадувалося в 1448 році.

В період окупації Північної Буковини боярською Румунією на мешканців села великий вплив мала революційна легально-масова партія «Визволення». Під час підготовки до виборів у парламент і місцевих органів самоврядування ця партія йшла разом з робітничо-селянським блоком. На виборах у березні 1930 року в с. Вербівцях робітничо-селянський блок переміг: від нього було обрано переважну більшість гласних.

З 1932 року в селі діяла підпільна комуністична організація. Велику роботу серед населення проводив член Буковинського підпільного обкому Комуністичної партії Румунії М. І. Шеленко, якого було ув'язнено в тюрму Дофтану. Під час Великої Вітчизняної війни він брав участь в боротьбі з окупантами.

ГОРІ́ШНІ ШЕРІВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 27 км на південь від районного центру. До найближчої залізничної станції Садгора — 3 км. Населення — 2321 чоловік. Сільраді підпорядковане село Задубрівка.

В селі знаходиться колгосп ім. Шевченка. Виробничий напрям господарства — зерно-тваринницький. Культивуються сади і виноградники. Загальна площа землекористування 2580 га, у т. ч. орної землі — 1506 га, пасовищ — 194 га, сіножатей — 165 га.

205 сімей переселилися в просторі й світлі будинки, споруджені за останнє двадцятиріччя. Є підприємства торгівлі та громадського харчування.

Село має середню школу, вечірню школу сільської молоді, бібліотеку, клуб; медичну амбулаторію, фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок; сезонні дитячі ясла.

На околиці сіл Горішніх Шерівців та Задубрівки виявлено залишки поселень трипільської культури доби бронзи (III—II тисячоліття до н. е.); на горі Городище збереглися рештки земляного укріплення залізної доби (I тисячоліття н. е.); в урочищі гори Горгони — слов'янське поселення (VI—VII століття н. е.). В XII—XIII століттях тут існувало слов'янське поселення.

Про село Горішні Шерівці вперше згадується у 1453 році.

В Горішніх Шерівцях народився український письменник В. І. Карбулицький — перекладач і популяризатор творів І. С. Тургенєва, М. Є. Салтикова-Щедріна, Л. М. Толстого, А. П. Чехова, О. М. Горького.

Уродженець села М. П. Нагуляк є учасником революційних подій 1917 року в Росії, одним з організаторів революційного руху на Буковині.

У 1931 році 1 Травня в Задубрівці були розвішані червоні прапорці й полотнища з написами «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!», «Хай живе радянська молодь!», «Геть владу поміщиків та капіталістів».

В 1932 році створено комсомольську організацію. Першими комсомольцями були М. М. Хащюк, В. Л. Данилюк, П. Ю. Амбросій, В. П. Мінтянський, Г. Д. Іванюк та інші.

Задовго до визволення в селі готувались зустріти Червону Армію. Дружини учасників революційного підпілля Д. Смашнюк, С. Нагуляк і комсомолка П. Амбросій ще взимку вишили червоний прапор, з яким селяни 28 червня 1940 року вітали визволителів.

Першим головою сільради в Задубрівці був М. В. Павлюк. Одними з перших на Буковині жителі в січні 1941 року об'єдналися в колгосп.

У Задубрівці встановлено пам'ятник відважному прикордонникові М. П. Щербині — уродженцю села Іванівки Чернігівської області. На околиці села, прикриваючи відхід своїх товаришів, М. П. Щербина вступив у єдиноборство з трьома танками фашистів і загинув смертю хоробрих. Тут народилася й жила до 1960 року буковинська народна поетеса П. Амбросій, автор багатьох збірок віршів, пісень, коломийок. Живуть у Задубрівці місцевий скульптор М. Ісопенко, колишній член ЦК партії «Визволення» і член підпільного обкому Компартії Румунії М. В. Павлюк, який в 1940 і 1947 роках обирався депутатом Верховної Ради Української РСР.

У народному музеї села Задубрівки, організатором і завідуючим якого є персональний пенсіонер М. В. Павлюк, широко висвітлена діяльність підпільного комуністичного осередку села (1918—1941 рр.), найактивнішими учасниками якого були М. П. Нагуляк, П. І. Мінтянський, М. В. Павлюк.

ГОРОШІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км на південний схід від районного центру. До найближчої залізничної станції — Юрківці — 10 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1368 чоловік.

Тут — колгосп ім. Жданова, який має 2864 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. орної землі 1751 га. Спеціалізується на виробництві зерна, буряківництві та тваринництві; має 27 тракторів, 13 різних комбайнів, 13 автомашин. Збудовано й капітально переобладнано 350 житлових будинків. Населення обслуговують торговельні підприємства, відділення зв'язку, фельдшерсько-акушерський пункт, лікарня, амбулаторія, пологове відділення, дитячі сезонні ясла, восьмирічна школа, дві бібліотеки, клуб.

Вперше Горошівці згадуються в писемних джерелах 1617 року. Селяни в 1919 році виступили

проти румунських окупантів. Вони напали на маєток поміщика, забрали коней і на підводах вирушили до кордону, назустріч Червоній Армії.

В 30-х роках тут діяв підпільний комуністичний осередок. Радо зустрічали жителі прихід Червоної Армії в червні 1940 року. Вони вийшли з червоним прапором, на якому руками Д. Фуштей і Г. С. Гуцул були вишиті слова «Хай живе Червона Армія!»

Жителі свято шанують тих, хто віддав своє життя за їх свободу і незалежність. В селі встановлено пам'ятник-обеліск на честь загиблих радянських воїнів.

ДОБРИ́НІВЦІ — село, центр сільської Ради, знаходиться за 22 км на південний схід від райцентру. До найближчої залізничної станції Заставна — 12 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1698 чоловік.

Колгосп «Радянське село» — багатогалузеве господарство, спеціалізується на зернових, технічних культурах та м'ясо-молочному тваринництві. Землі в артілі 1411 га, у т. ч. орної — 922 га, решта під пасовищами, садами й водоймищами.

З допоміжних галузей є млин, майстерні по обробці дерева.

Діють павільйон побутового обслуговування з швейною майстернею і перукарнею, торговельні підприємства, ощадна каса. У селі є: фельдшерсько-акушерський пункт, зуболікарський кабінет, пологовий будинок, аптека, дитячі ясла, восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 400 місць. Побудовано 440 нових житлових будинків.

Вперше село згадується в історичних документах 1636 року; воно багате на пам'ятні події. В 1905 році тут вибухнув селянський страйк. 1919 року учасники повстання 113-го полку, що повернулися з Чернівців у село,— К. Мельничук та І. Мороз — разом з селянами розгромили жандармський пост. В 1925—1926 рр. жителі на сході протестували проти навчання їх дітей румунською мовою й вимагали викладати рідною українською. В 30-х роках у селі діяв підпільний комуністичний осередок.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 139 жителів села.

Від рук націоналістичних бандитів у 1945 році загинули перший голова Добринівської сільради комуніст М. Кременецький, радянські активісти Ю. М. Мігалескул, І. В. Гордий та В. О. Кирилюк. В центрі села на їх честь встановлено мармуровий обеліск.

В Добринівцях народився український письменник і публіцист І. Діброва.

Іван Діброва (В. Гордий) — український письменник, уродженець с. Добринівців.

КА́ДУБІВЦІ — село, центр сільської Ради, розміщене поблизу шосейної дороги Чернівці — Тернопіль за 10 км на північний захід від районного центру. До найближчої залізничної станції — Веренчанка — 4 км. Населення — 3271 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Йосипівка.

Колгосп «Росія» один з передових у районі. Виробничий напрям — рослинництво і молочне тваринництво. Землі в колгоспі — 2350 га, у т. ч. орної — 1829 гектарів.

Багато передовиків виробництва відзначено урядовими нагородами. Ордена Леніна удостоєна доярка Н. Ю. Гладій, ордена «Знак Пошани» — бригадири С. І. Борсук та М. М. Марусик.

За виробничі успіхи колгосп неодноразово був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

В селі споруджено 184 житлові будинки. Працюють торговельні підприємства та громадського харчування, швейна майстерня, відділення зв'язку, ощадна каса. В селі є середня школа, клуб, бібліотека, медпункт, колгоспні дитячі ясла, пологовий будинок.

Кадубівці — давній населений пункт Буковини. Його територію заселено ще в період кам'яного віку. В долині між Заставною і сучасним селом виявлено рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття). Перші згадки про село належать до XVI століття, його назва походить від первісного значення місця, де був кадуб (криниця).

В роки Великої Вітчизняної війни 150 жителів села захищали Радянську Батьківщину. За мужність, виявлену в боях, 80 чоловік нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

КОСТРИЖІ́ВКА — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 21 км на північний захід від районного центру. Через селище проходить залізниця Чернівці—Тернопіль. Є залізнична станція. Населення — 3400 чоловік. Селищній Раді підпорядковано село Звенячин.

В Кострижівці розміщений цукрозавод «Хрещатик», який за добу переробляє 26 600 цнт буряків.

За виробничі успіхи, досягнуті цукровиками, М. Ореста удостоєно орденом Леніна, А. Пилипюка та А. Палагнюка — орденом Трудового Червоного Прапора, Р. М. Коломійчука та Я. І. Галерович — орденом «Знак Пошани».

В 1920 році тут було відкрито кам'яний кар'єр з гіпсоварочним цехом. Нині — це велике підприємство, яке випускає гіпсоблоки, гіпсове борошно, черепицю, шпат, вапно.

Для обслуговування промислових підприємств в селищі створена автотранспортна колона, яка має понад 120 автомобілів.

В Кострижівці розташований колгосп «Дружба», він має 609 га земельних угідь і спеціалізується на виробництві м'ясної продукції.

У селищі двоповерхові житлові будинки з каналізацією і водопроводом, підприємства торгівлі та громадського харчування, павільйон побутового обслуговування; споруджено телетрансля-

ційну вежу; є дві лазні, лікарня, середня школа, дві бібліотеки, дитячий садок, два фельдшерсько-акушерські пункти, аптека, Будинок культури, стадіон. На честь 50-річчя Великого Жовтня на околиці села закладено парк культури й відпочинку. Кострижівка у документах вперше згадується 1780 року.

На околицях Звенячина знайдено пізньопалеолітичні стоянки. Під час першої імперіалістичної війни Кострижівка дуже потерпіла. Село кілька разів переходило з рук у руки.

Серед колективів станцій першої групи Львівської залізниці залізничники Кострижівки 1968 р. завоювали почесне місце, їм вручено перехідний Червоний прапор.

МАЛИ́Й КУЧУРІ́В — село, центр сільської Ради, знаходиться за 8 км на південь від районного центру. До найближчої залізничної станції Юрківці — 8 км. Через село проходить шосейна дорога Чернівці — Заставна. Населення — 1621 чоловік.

Колгосп «Ленінський комсомол» має 3297 га земельних угідь, у т. ч. орної землі — 1956 га, саду 109 га, ставків 38,8 га. Провідні галузі господарства — рослинництво та м'ясо-молочне тваринництво.

Машинно-тракторний парк артілі налічує 38 тракторів, 12 комбайнів, 14 автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки.

За роки Радянської влади в селі 280 родин справили новосілля. У селі працюють підприємства торгівлі і громадського харчування, відділення зв'язку, ощадна каса, лазня, автобусна станція, павільйон побутового обслуговування.

Функціонує районна тублікарня, фельдшерський пункт, колгоспний пологовий будинок, сезонні дитячі ясла, бібліотека, клуб, денна і вечірня середні школи.

В 1947 році у селі створено партійну організацію, фундаторами якої були В. М. Гуменюк, М. І. Дупешко, Г. Д. Ольховська, В. О. Загородний. Перша згадка про село належить до 1448 року. Під час археологічних розкопок на території села виявлено рештки жител трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), ранньозалізної доби (I тисячоліття до н. е.) та древньоруське селище XII—XV століть.

Літом 1918 року австрійські жандарми забрали весь хліб у бідніших селян. У зв'язку з цим в селі відбулося велике заворушення.

У 30-х роках діяв підпільний комуністичний осередок. Уродженець села Д. М. Грицик — активний учасник підпільного комуністичного руху, один з фундаторів колгоспу в своєму селі, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Нині він персональний пенсіонер, на громадських засадах працює завідуючим сільського народного музею.

У Великій Вітчизняній війні з Малого Кучурова брало участь 220 чоловік.

В 1947 році від рук українських націоналістів загинули радянські активісти села Д. Г. Бурженюк, Г. І. Негрич та І. А. Дулешко.

Тут встановлено обеліск односельчанам, які віддали своє життя в кровопролитних боях за Батьківщину.

ОНУ́Т — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра при впадінні річки Онута, за 28 км на схід від районного центру. До найближчої залізничної станції Заставна — 7 км. З райцентром і сусідніми населеними пунктами село зв'язано шосейними дорогами. Населення — 917 чоловік. Сільраді підпорядковане село Чорний Потік.

В колгоспі ім. 40-річчя КП України провідною галуззю є виробництво зерна та м'ясо-молочної продукції. Площа землекористування — 2237 га, у т. ч. орної землі — 1524 га. Машинний парк — 16 тракторів, 8 комбайнів, 13 автомашин.

Колгосп був тричі учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР, нагороджений двома дипломами. 11 його трудівників за високі виробничі показники удостоєно орденів і медалей Радянського Союзу.

Споруджено 140 нових житлових будинків. Є торговельні підприємства, відділення зв'язку, ощадкаса, павільйон побутового обслуговування.

В селі є фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла, пологовий будинок, Будинок культури на 300 місць, восьмирічна школа, бібліотека відмінної роботи.

Околиці села багаті на археологічні пам'ятки. На Турецькій горі виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), над Дністром ранньослов'янської черняхівської (II—VI століття н. е.), а також поселення древньоруського часу (XII—XIII століття н. е.). В урочищі Галицьке знайдено пізньо-палеолітичні знаряддя праці. Село згадується в Галицько-Волинському літописі 1213 року.

В XVII—XVIII століттях село було поділено на дві частини — Нижнє і Верхнє. З 1812 року його на двоє розділили кордон між Австро-Угорщиною і Росією.

У перших роках світової війни на території села Онут були жорстокі бої, внаслідок чого село зазнало великих втрат. В 30-х роках тут діяв підпільний комуністичний осередок. Нелегально надходила в село газета «Борець». Її приносив сюди в Чорний Потік П. А. Рубчисський і через жителя Онута Г. П. Мельничука газету передавали далі в село Самушин.

У Чорному Потоці народився М. Василенчук — учасник боїв в Іспанії у 1937 році; він там і загинув, захищаючи республіку.

ПОГОРІ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на схід від районного центру. До найближчої залізничної станції Заставна — 2 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1814 чоловік.

Колгосп ім. XXII з'їзду КПРС має 1747 га земельних угідь, у т. ч. — 1324 га орної землі. З допоміжних галузей розвинуто рибне господарство. Тракторний парк колгоспу налічує 17 тракторів, 9 різних комбайнів, 8 вантажних машин.

Колгосп п'ять разів був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР; нагороджений дипломом 2-го ступеню; премійований кінопроекційною апаратурою і 4 вантажними автомашинами. За здобуті успіхи 30 колгоспників удостоєні урядових нагород.

І. Ф. Козачук — Герой Радянського Союзу, уродженець с. Прилипчого Заставнівського району.

Село відзначається красивою забудовою: в центрі двоповерхова школа, Будинок культури на 450 місць, з кіноустановкою для демонстрування широкоекранних фільмів; медпункт, пологовий будинок, зуболікарський кабінет, дитячі ясла, бібліотека. 150 престарілих трудівників одержують колгоспну пенсію. Підвищується добробут колгоспника. Побудовано 200 добротних житлових будинків, лазню, є чотири торговельних підприємства, швейна майстерня, молочна кухня.

Партійну організацію в селі створено у 1950 році. Першими комуністами були директор школи Г. К. Кононенко, колгоспники С. Ф. Крищук, Ф. М. Давидюк. Комсомольська організація виникла у 1948 році, яка нараховує в своїх рядах 93 члени ВЛКСМ.

За два кілометри на захід від сучасного села в урочищі Чагор виявлено рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

Перші згадки про село належать до 1442 року. В селі не раз виникали пожежі, як твердять місцеві жителі. Звідси походить його назва. Село виникло на місці згорілої Калинівки.

Селяни виступали проти австро-угорського панування. В 30-х роках нинішнього століття в селі діяв підпільний комуністичний осередок.

У Великій Вітчизняній війні брали участь 255 жителів. У боротьбі з українськими буржуазними націоналістами загинули перший голова сільської Ради Г. Фанін, активіст М. Антонюк.

Тим, хто поліг за Батьківщину в роки війни, у центрі села споруджено пам'ятник-обеліск.

ПРИЛИ́ПЧЕ — село, центр сільської Ради, розміщене на високому березі Дністра, за 25 км на північний захід від районного центру. До найближчої залізничної станції Кострижівка — 7 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1135 чоловік. Сільраді підпорядковане село Степанівка.

Місцевий колгосп «Ленінський шлях» вирощує зернові і технічні культури. Має м'ясо-молочне тваринництво.

Машинний парк налічує 10 тракторів, 7 комбайнів, 7 вантажних машин.

За успіхи в розвитку господарства 11 колгоспників нагороджено орденами і медалями.

Працює восьмирічна школа, медпункт, колгоспні дитячі ясла, бібліотека, клуб.

Побудовано понад 120 житлових будинків. Є підприємства торгівлі та громадського харчування тощо.

На околицях села знайдено залишки пізньопалеолітичної стоянки (понад 15 тисяч років тому), поселення трипільської культури (IV—III тисячоліття до н. е.) та древньоруського селища XII—XIII століть.

Вперше село Прилипче згадується в документах XVII століття. 88 жителів брали участь у Великій Вітчизняній війні. За мужність в боях 21 чоловік відзначено урядовими нагородами. Уродженцю села Прилипче, розвідникові І. Ф. Козачуку за відвагу при форсуванні Дніпра надано звання Героя Радянського Союзу.

РЕПУ́ЖИНЦІ — село, центр сільської Ради, лежить на правому березі Дністра, за 22 км на північ від районного центру. До найближчої залізничної станції — Заліщики Тернопільської області — 9 км. Село має автобусне сполучення з районним центром. Населення — 1830 чоловік. Сільраді підпорядковане село Хрещатик. В селі — колгосп «Україна», напрям якого — виробництво зерна та м'ясо-молочної продукції, за ним закріплено 2464 га угідь, у т. ч. орної землі — 1821 га.

Споруджено 89 житлових будинків — кам'яних, оздоблених буковинським орнаментом. Є підприємства торгівлі, громадського харчування, відділення зв'язку, ощадна каса, швейна і шевська майстерні, фельдшерсько-акушерський пункт, стоматологічний кабінет, пологовий будинок, молочна кухня. 126 колгоспників одержують пенсію, 50 одиноких і багатодітних матерів — допомогу від держави.

В селі є школа, клуб, організація товариства «Знання».

Партійну організацію створено у 1952 році, комсомольську — в 1948 році.

В письмових джерелах село Репужинці вперше згадується в 1453 році. На околицях села в урочищах Обзаг, Деревниця, Клин виявлено пізньопалеолітичну стоянку трипільської культури, поселення ранніх слов'ян III—IV ст. н. е. черняхівської культури, а також рештки древньоруської гончарної майстерні. Є древньоруські селища XII—XIII століть.

Уродженець села Хрещатика В. В. Гаврилюк був секретарем ЦК КП Буковини в 1924—26 роках. В селі народився М. Д. Гаврилюк — учасник революційних подій в Петрограді і громадянської війни, який бачив і чув виступи 1917 року В. І. Леніна на VII Московській губернській конференції більшовиків, на III конгресі Комінтерну та на урочистих зборах робітників і службовців «Трехгорной мануфактуры» з нагоди четвертої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Довгий час М. Д. Гаврилюк працював на державній і партійній роботі в Москві та Підмосков'ї, а з 1940 року — на Буковині. Був одним з 25-тисячників у Середньо-Волзькому краї (1929—1931 рр.). Нині М. Д. Гаврилюк — персональний пенсіонер, живе в Чернівцях.

САМУШИ́Н — село, центр сільської Ради, знаходиться на правому березі ріки Дністер, за 30 км на північний схід від районного центру, до найближчої залізничної станції Заставна — 13 км, до найближчої пристані на Дні-

стрі Заліщики Тернопільської області 55 км. Населення — 578 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мусорівка. Тутешній колгосп ім. Жовтневої революції має виробничий напрямок — рослинництво та м'ясо-молочне тваринництво. Площа землекористування — 1325 га, у т. ч. орної — 935 га. 107 га зайнято під садами і виноградниками.

У господарстві 14 тваринницьких приміщень. На території тваринницького містечка — Будинок тваринника, в якому обладнано кімнату відпочинку, є бібліотека.

Колгосп — багаторазовий учасник Виставки досягнень народного господарства СРСР; нагороджений п'ятьма бронзовими медалями, трьома дипломами, премійований автомашиною.

53 колгоспники нагороджено орденами і медалями. Голова правління М. Д. Мигайчук удостоєний ордена Леніна, ланкові М. З. Лучик, С. М. Лопуляк, Д. Г. Костинюк, бригадир З. Ф. Козар — ордена Трудового Червоного Прапора; колгоспниця М. В. Ількун відзначена Срібною медаллю ВДНГ і значком «Знатний кукурудзовод України».

В селі споруджено 149 житлових будинків і 43 переобладнано; збудовано лазню, нову контору, два торговельні та підприємства громадського харчування; діють відділення зв'язку, ощадна каса.

В селі є школа, клуб; фельдшерсько-акушерський пункт, дитячі ясла; у селі Мусорівці — Будинок культури на 450 місць.

В документальних джерелах село Самушин згадується у 1636 році. В урочищі Долина (Східна частина села) виявлено рештки поселень ранньозалізної доби (I тисячоліття до н. е.). Розкопано горн ямного типу для виплавки заліза. Знайдено поселення черняхівської ранньослов'янської культури (II—VI століття н. е.) та залишки древньоруського поселення XII—XIII століть.

У селі народився майстер художньої обробки металу С. В. Ковалюк. Викарбуваний ним на мідній пластинці барельєф І. Ю. Рєпіна експонувався на виставці в Києві. До 100-річчя від дня народження О. Ю. Кобилянської він виготував настінне латунне посріблене блюдо з портретом письменниці; воно експонувалось на обласній виставці в Коломийському музеї «Гуцульщина», тепер експонується в одному з музеїв Чехословацької Соціалістичної Республіки. До 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка майстер створив дві гравюри на латуні: портрет великого Кобзаря і «Т. Г. Шевченка везуть на заслання». Ці роботи експонуються в Чернівецькому державному краєзнавчому музеї.

С. В. Ковалюк працює художником заводу «Легмаш». До 50-річчя Великого Жовтня умілець зробив медаль з портретом В. І. Леніна, герб СРСР та декоративну вазу з латуні.

У Самушині та Мусорівці від рук буржуазно-націоналістичних убивць загинули перший голова Мусорівської сільради М. О. Адамович, А. М. Адамович, В. А. Богуцький, М. Д. Сторож, І. П. Лучик, А. В. Лучик, М. Ковалюк, К. М. Табуза. Полеглим у Великій Вітчизняній війні і загиблим від рук бандитів 28 червня 1965 року в Самушині відкрито пам'ятник-обеліск.

ТОВТРИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від Дністра, за 5 км на північний схід від районного центру. Через село проходить шосейна дорога Чернівці—Дорошівці. До найближчої залізничної станції Заставна — 3 км. Населення — 1918 чоловік. Колгосп «Перемога» один з передових у районі. Провідною галуззю є виробництво зерна і м'ясо-молочної продукції. Господарству властива висока культура землеробства. Тут вирощують дорідні врожаї пшениці, кукурудзи, цукрових буряків. Є велика тваринницька і птахівнича ферми; млин, лісопильня, столярна і ремонтні майстерні.

Машинно-тракторний парк становлять 23 трактори, 6 зерно- і кукурудзозбиральних комбайнів, 3 бурякокомбайни, 11 автомашин.

За високі виробничі показники 27 колгоспників нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу. Орденів Леніна і Трудового Червоного Прапора удостоєні голова правління М. П. Ружецький, бригадир першої рільничої бригади І. Г. Кацюк. Колгосп з 1953 року—постійний учасник Всесоюзної виставки досягнень народного господарства СРСР, нагороджений двома дипломами.

У селі є школа, клуб, медпункт, пологовий будинок, типові дитячі ясла-садок, Будинок культури на 500 місць. Тут справляють комсомольсько-молодіжні весілля, влаштовують проводи до Радянської Армії, проводять вечори трудової слави. В Товтрах добре обладнаний колгоспний стадіон, є футбольна і волейбольна команди.

За Радянської влади перебудовано й заново збудовано 370 житлових будинків, є промтоварний і два продовольчі магазини, молочна кухня. Село вперше згадується в документах 1551 року.

В революцію 1905—1907 рр. селяни активно виступали проти існуючого ладу. В Товтрах відбулося віче, яке вітало своїх братів у Росії та їх боротьбу за волю.

В 1929 році створився осередок партії «Визволення». Його секретарем був І. Слободян.

З 1930 року в селі діяв підпільний комуністичний осередок. Тут жив один з перших письменників Буковини В. Фарлеєвич.

У боротьбі з українськими буржуазними націоналістами загинуло 7 сільських активістів. Голову сільради Я. П. Слободяна бандити спалили живцем. В центрі села встановлено пам'ятник загиблим.

ЧУНЬКІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 10 км на північ від районного центру; за 4 км від нього проходить асфальтована дорога, що з'єднує Чернівці з Тернополем. До найближчої залізничної станції Заставна — 10 км. Населення — 1763 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Одая.

Тутешній колгосп ім. Мічуріна спеціалізується на виробництві зерна та м'ясо-молочної продукції; є млин і олійниця.

Машинно-тракторний парк нараховує 12 тракторів, 10 комбайнів, 13 автомашин.

За високі показники 75 колгоспників нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу. Ордена Леніна удостоєні І. М. Филипюк та К. П. Драбюк.

Колгосп неодноразово був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР,

нагороджений багатьма медалями і преміййований дев'ятьма вантажними автомашинами.

В селі восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

В 1951 році було створено первинну партійну організацію. Першими комуністами були К. П. Драбюк і М. Г. Гулько.

Вперше Чуньків згадується у документальних джерелах 1546 року.

Тут у родині народного вчителя народилася українська письменниця Є. І. Ярошинська.

Революція 1905 року в Росії знайшла гарячий відгук у селян. У 1905 році в Чунькові стався селянський страйк.

Місцеві уродженці В. Т. Страдецький і П. С. Тамюк брали участь в повстанні 113-го полку в Чернівцях у листопаді 1919 року. Після придушення його вони повернулися в село, маючи при собі гвинтівки, і агітували селян, щоб вони не корились румунським окупантам.

У 1929 році в селі створено осередок партії «Визволення» (М. Г. Гніданник, Г. П. Драбюк, В. В. Філіпчук, І. І. Бабич, А. В. Кеварега, В. Г. Гуцул). В цьому році жандармерія заарештувала 19 селян, звинувачених в комуністичній пропаганді. У них було конфісковано брошури «Боротьба проти безробіття», «Бюлетень ЦК КП Румунії».

ШУБРАНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, лежить на річці Шубранець, за 18 км на південь від районного центру. До найближчої залізничної станції Садгора — 8 км. Є автобусне сполучення з Чернівцями і Заставною. Населення — 1870 чоловік.

Місцевий колгосп «Іскра» — передове господарство в районі й області. 25 років ним керував В. М. Якущенко. Господарство спеціалізується на виробництві зерна та м'ясо-молочної продукції. В 1968 році середній урожай зернових культур становив 29 цнт, у т. ч. озимої пшениці 42,5 цнт, кукурудзи — 42,6 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 564 цнт молока і по 109,2 цнт м'яса в живій вазі. 178 членів артілі нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу. Серед них С. С. Тумак — нагороджений орденом Леніна. Колгосп 12 років підряд — учасник Виставки досягнень народного господарства СРСР; нагороджений трьома бронзовими медалями й 12 дипломами; преміййований легковою автомашиною «Победа» й чотирма вантажними автомашинами.

За Радянської влади понад 200 сімей справили новосілля. В селі діють торговельні підприємства, павільйон побутового обслуговування, відділення зв'язку й ощадна каса, молочна кухня. Є фельдшерський пункт, колгоспний пологовий будинок, колгоспний профілакторій, сезонні дитячі ясла, бібліотека, Будинок культури на 450 місць; восьмирічна школа, вечірня середня школа сільської молоді, народний краєзнавчий музей.

На території села виявлено рештки поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та слов'ян VI—VII століть.

Про село вперше згадується в грамоті 1435 року під назвою «Собранец у Цецинской државі», а з XIX—XX століть вживається «Шубранець».

На колгоспному баштані, с. Шубранець. 1953 р.

В 1916 році селяни самовільно збирали на поміщицьких землях хліб і сіно. В 1927 році селяни виступили проти т. зв. аграрної реформи і румунізації.

В 30-х роках в селі діяв осередок партії «Визволення».

ЮРКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км на південний схід від районного центру. До залізничної станції Юрківці — 4,5 км. Через село проходить шосейна дорога. Населення — 1862 чоловіка.

Колгосп «Заповіт Ілліча» спеціалізується на виробництві зерна та м'ясо-молочної продукції. З допоміжних галузей є механічний млин, який переробляє 850—900 тонн зерна на рік.

Господарство — одне з передових у районі. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 596 цнт молока та 162,8 цнт м'яса.

Машинно-тракторний парк налічує 22 трактори, 9 комбайнів, 12 автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки.

Щороку — з 1954 по 1958 рік колгосп відзначався медалями ВДНГ СРСР, преміййований двома вантажними і легковою автомашинами, двома водонапірними баштами та електродоїльним агрегатом. Багато колгоспників удостоєні урядових нагород. Зокрема, голова колгоспу В. Й. Сікорський — орденами Леніна та Трудового Червоного Прапора, свинарка Ф. В. Звоздецька і бригадир І. Д. Гапей — орденом Трудового Червоного Прапора.

Побудовано 200 житлових будинків і 100 капітально перебудовано. Є три підприємства торгівлі та громадського харчування, побутовий павільйон.

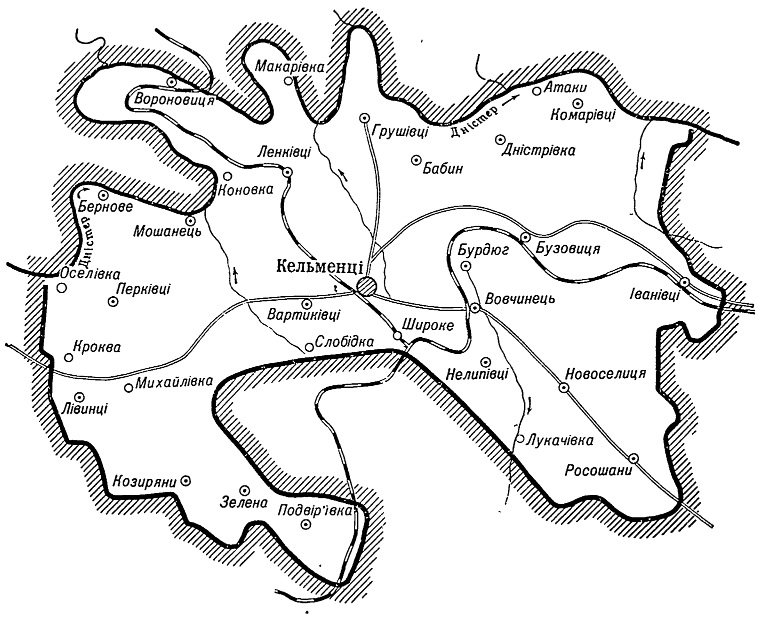
В селі є фельдшерсько-акушерський пункт, дитячий садок, Будинок культури на 450 місць, середня школа, дві бібліотеки.

На околицях села виявлено рештки поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та давньоруського селища (XII—XIII століття).

Село вперше згадується в документах 1448 року. Його назва походить від імені Юрко.

В 1927 році селяни виступали з протестами проти незаконних дій чиновників боярської Румунії під час проведення земельної реформи й збирання податків. В 30-х роках діяв підпільний комуністичний осередок.

КЕЛЬМЕНЕЦЬКИЙ РАЙОН

КЕ́ЛЬМЕНЦІ

Кельменці — селище міського типу з 1960 року, центр Кельменецького району. Розташовані на автошляху Чернівці—Сокиряни, за 4 км на північ від залізничної станції Ларга і за 106 км від Чернівців. Населення—6,3 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Широке.

В центрі сучасних Кельменців на березі Потока виявлено рештки поселення ранніх слов'ян черняхівської культури (II—VI століття н. е.), а на південних схилах Потока — рештки поселень XIV—XV століть[1].

Вперше село згадується в документах 1559 року під назвою Келменци[2]. Назва його кілька разів змінювалась. В 1642 році воно іменувалося Келмешти, а в 1817 році Келмещий[3].

За народною легендою першим на території сучасних Кельменців поселився корчмар на ім'я Кельман. Згодом рядом з корчмою з'явилося кілька будинків. Садибу корчмаря подорожні називали двором Кельмана, а людей, що служили в нього, кельменцями. Збереглися відомості про те, що з середини XVIII століття населення Кельменців належало до категорії царан. Земля, на якій вони поселилилися, належала феодалу. Основним заняттям було землеробство і скотарство. За користування землею кельменчани працювали у маєтку феодала та виконували різні повинності. За Положенням 1749 року царани мали одробити 24 дні на рік, дати феодалу десятину від врожаю, від приплоду тварин, від бджіл тощо. Крім того, селян змушували сплачувати великі податки на користь держави: подушне, від майна тощо. З 1766 року за Правилами Г. Гіки кількість урочних днів зменшувалась до 12. Але обсяг роботи на день визначався такий, що його можна було виконати тільки за 3—4 робочі дні. Отже, фактично панщина збільшувалась у 2—3 рази. Згідно ж «Пунктів», виданих

---

[1] Журн. «Советская археология», 1964, № 2, стор. 142.

[2] Т. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 2. Cernăuţi, 1934, стор. 32.

[3] Ю. О. Карпенко. Топонімія східних районів Чернівецької області. Чернівці, 1965, стор. 27.

молдавським диваном у 1810 році, кожне тяглове господарство царан повинно було обробити півфальчі панського поля, скосити фальчу сінокосу, давати панові десятину свого врожаю, привезти віз дров, постачати по 2 курки, по відру бринзи від кожних 100 дійних овець, по мітку пряжі, платити щорічно по 10 левів, за т. зв. панські дні тощо[1]. Насправді ж поміщик не дотримувався згаданих пунктів, а постійно збільшував повинності, жорстоко поводився з населенням. До того ж царани мали сплачувати і державні податки.

Становище селян ускладнювалось ще й утисками з боку турецьких загарбників. Селяни мусили сплачувати данину грошима, поставляти зерно, худобу, мед, виконувати різні трудові повинності, брати участь у походах турецьких армій, в складі молдавських військових загонів та інше[2].

Після приєднання Бессарабії до Росії взаємовідносини між кельменчанами і поміщиками регулювались «Положенням про царан» 1819 року, «Положенням про царан» 1834 року і т. зв. «Нормальним контрактом» 1846 року. Царани мали працювати на поміщика понад 50 робочих днів на рік та виконувати ряд інших повинностей[3]. Кількість робочих днів визначалась в залежності від величини земельного наділу селянина та кількості худоби.

Важкі умови життя, посилення феодальної експлуатації викликали протест з боку кельменчан. Найбільш розповсюдженою формою соціального протесту були скарги на непосильний гніт, на збільшення повинностей, захоплення поміщиками угідь. Мали місце часті втечі селян. Як повідомляв хотинський земський справник, у 1833 році «селяни залишають свої господарства..., відмовляються відбувати власникам повинності..., не бажають коритися ні їм, ні земській поліції»[4].

Не поліпшила економічного становища селян і реформа 60-х років. В Кельменцях, як і в інших селах Хотинського повіту, земельні наділи, близько 8 десятин, одержали тільки 25,5 проц. селян, решта — мізерні клаптики[5].

Зростало незадоволення селян. Вже у квітні 1869 року кельменчани та жителі сусідніх сіл відмовились від виконання повинностей на користь власника. Через два роки «буйні заворушення знов відновились в Хотинському повіті»[6], почалися хвилювання в Кельменцях, Гвіздівцях, Клокушні, Шибутинцях, Непоротовому і деяких навколишніх селах. Власті вимагали вжити негайно енергійних заходів, бо будь-яке зволікання тільки могло посилити заворушення. Бессарабський губернатор наказав командирові 15-ї піхотної дивізії Ольшевському направити в Хотинський повіт 2 батальйони солдатів, «щоб в разі необхідності вжити рішучих заходів для придушення повстань».

Процес обезземелення селян тривав. В пореформений період поміщики і куркулі все більше прибирали до своїх рук землі селянської бідноти, вдаючись до беззаконня та насильства; це змушені були визнати навіть представники влади. Бессарабське губернське в селянських справах присутствіє констатувало, що заможні селяни, користуючись слабкістю своїх односельчан, купують у них за найнижчу ціну земельні наділи і стають власниками величезних угідь. В той час як поміщик Старжинський у 1877 році володів майже 1400 десятинами землі та 430 десятинами лісу, селяни користувалися всього 2675 десятинами землі. Значна ж частина її належала багатіям. Уже в 1883 році з 482 селянських господарств 128 (26 проц.) залишилися безземельними; до того ж 150 (31,1 проц.) — не мали робочої худоби. Корови мали лише 34 (7,1 проц.) господарства.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 512, арк. 71, 97—99.

[2] Н. А. Мохов. Молдавия эпохи феодализма. Кишинів, 1964, стор. 209—211.

[3] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 414, 415.

[4] Я. Гросул. Крестьяне Бессарабии 1812—1861 гг. Кишинів, 1956, стор. 301.

[5] К. Ермолинский Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии. М., 1886, стор 126

[6] И. Г Будак. Развитие капитализма в сельском хозяйстве Бессарабии в пореформенный период Кишинів, 1954, стор. 56, 58

Задихаючись від безземелля, селяни змушені були орендувати землю у поміщиків і куркулів за дуже високу ціну. У 1883 році, наприклад, орендувало землю 16 проц. безземельних і 21 проц. надільних господарства. З орендованої землі вони давали власникові половину зібраного врожаю. Орендна плата за сінокіс становила близько 25 крб. за фальчу. За випас пари волів доводилося платити по 10—12 крб., за випас корови — 7—10 крб. Та селяни не завжди мали можливість орендувати землю безпосередньо в самих землевласників, тому що ті не бажали дробити її на малі ділянки, а надавали перевагу лихварям, які брали в оренду великими масивами. Тому в багатьох випадках селяни орендували землю з других і третіх рук. Виходило, що селяни платили за землю в 5—6 разів дорожче, ніж орендар, що брав у поміщика великий масив.

Становище основної маси селян Кельменців в кінці XIX — на початку XX століття залишалось важким. Основні земельні площі, що належали до Кельменців, були власністю поміщиків і куркулів. У 1905 році, наприклад, поміщики Старжинські та Холоневські володіли близько 1170 десятинами землі та понад 300 десятинами лісу, в той час як 410 селянським господарствам належало тільки 2361 десятина землі. При тому переважна більшість цих земель була в руках багатіїв[1]. Важким тягарем лягали на селян численні податки: викупні платежі, державні податки, мирські і земські збори, різні повинності. У 1903 році селяни Кельменців повинні були дати для виконання різних перевезень для військових потреб 116 підвід, для супроводження арештантів 86 возів і 442 провідники, для ремонту шляхів 1120 робітників та 26 підвід[2]. В 1911 році лише земського збору кельменчани сплатили 2236 крб. 74 копійки[3].

З розвитком капіталістичних відносин поміщики і куркулі організовували підприємства первинної переробки сільськогосподарської сировини. Вже у 1897 році в Кельменцях діяли олійниця, вітряний, кінний та водяний млини. Розвивалось ремесло та кустарне виробництво, якими, як правило, займалися безземельні селяни. В Кельменцях ткали килими, полотно, сукно, робили бочки, вози, плели кошики тощо. Ткацтвом займалась майже кожна селянська сім'я.

Незадовільними були медична справа на селі та становище з освітою. В 70-х роках XIX століття в Кельменцях було відкрито фельдшерський пункт, який обслуговував населення всієї волості. З 1884 року його перетворено на амбулаторію. З ініціативи земського лікаря К. П. Михалевича в Кельменцях у 1891 році почалося будівництво дільничної лікарні на 10 ліжок, яке завершилося через три роки. Один лікар з двома фельдшерами і акушеркою мали обслуговувати понад 20 тис. населення[4].

До кінця XIX століття в Кельменцях хоч і працювало вже дві школи — церковнопарафіяльна та земська, однак більшість дітей до школи не ходила. На той час лише 10 проц. населення вміли читати й писати[5]. У 1904 році тут було відкрито чоловічу і жіночу гімназії. Але вони були доступні дітям багатіїв.

В роки першої російської буржуазно-демократичної революції відбулися заворушення і в Кельменцях. Старожили згадують, що влітку 1905 року до них дійшла звістка про повстання на броненосці «Потьомкін». Про боротьбу робітничого класу і моряків-чорноморців розповідав їм їхній земляк В. Н. Мардар, який служив на Чорноморському флоті. Селяни жваво обговорювали революційні події, висловлювали свою підтримку борцям проти царизму. В селі розповсюджувалася революційна література, листівки.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 80, арк. 25.
[2] Там же, оп. 2, спр. 38, арк. 30.
[3] Там же, оп. 1, спр. 124, арк. 16, 17.
[4] Газ. «Наддністрянська правда», 6 жовтня 1966 р.
[5] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 330—332.

В. В. Раренко — учасник Хотинського повстання 1919 року, керівник Кельменецького загону.

Є. В. Раренко — учасниця Хотинського повстання 1919 року.

Багато лиха і страждань зазнало населення Кельменців під час першої світової війни: сім'ї залишились без батьків, без робочих рук, збільшились податки, повинності. Зубожілі селяни за безцінь продавали куркулям землю, худобу, а самі ставали наймитами. Повалення царизму в Росії викликало у трудящих Кельменців надію на покращення свого становища. На початку березня 1917 року селяни і солдати 17-го корпусу 8-ї російської армії, що перебували у селі, з червоними прапорами в супроводі оркестру прибули на мітинг. Кельменчани В. В. Раренко, П. К. Горобієвський та представники військових частин закликали встановити владу трудящих. Учасники мітингу вимагали оголосити всенародною власністю землю, ліси, пасовиська[1]. Незважаючи на протидію представників Тимчасового уряду, кельменчани рубали поміщицький ліс, забирали збіжжя, випасали на поміщицьких луках худобу.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції підняла до політичного життя всіх трудящих села. В кінці жовтня 1917 року в селі відбувся великий мітинг. В центрі села зібралися солдати волосного гарнізону і трудящі. На мітингу перший голова Кельменецької волосної Ради В. В. Раренко, сільські активісти П. Ф. Кучейник, П. Г. Горобієвський, солдати — представники гарнізону з радістю вітали перемогу Великого Жовтня і заявили про свою одностайну підтримку Ради Народних Комісарів на чолі з В. І. Леніним, готовність із зброєю в руках відстояти завоювання Жовтня[2]. Здійснюючи ленінський декрет про землю, кельменчани захоплювали поміщицькі землі, маєтки, на що скаржилась буржуазна газета 2 грудня 1917 року[3].

IV селянський з'їзд Хотинського повіту 8—9 (21—22) січня 1918 року, на якому були представники Кельменецької волосної Ради, прийняв рішення про встановлення Радянської влади в повіті. Взявши владу в свої руки, кельменчани розподілили між селянами поміщицьку землю, дружно включились у будівництво нового життя.

Однак не судилося в ті роки трудящим Кельменців здійснити свої плани соціальних перетворень. Вони змушені були піднятися на боротьбу проти австро-німецьких інтервентів, що захопили село в лютому 1918 року та румунських окупантів, які вдерлися на Північну Буковину. Окупанти ліквідували всі завоювання Радянської влади, встановили жорстокий режим.

На заклик більшовиків трудящі Кельменців стали на боротьбу проти іноземних загарбників. Вони взяли активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. Серед них особливо активними були В. В., О. В. Раренки, А. Ф. Кучейник, В. Г. Атаман, Прокіп і Сава Горобієвські та багато інших. В ніч на 23 січня

---

[1] Величні перетворення. З минулого і сучасного Кельменецького району Чернівецької області. Кельменці, 1957, стор. 8.

[2] Газ. «Рідне слово» (Кельменці), 1 червня 1958 р.

[3] Н. В. Березняков. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917—1920 гг. Кишинів, 1957, стор. 64.

1919 року за сигналом штабу Хотинського повстання виступив і повстанський загін кельменчан на чолі з В. В. Раренком. Над Кельменцями замайорів червоний прапор.

Румунські загарбники за допомогою Антанти кинули проти повстанців великі військові з'єднання. Після героїчного опору повстанські загони змушені були відійти за Дністер. Учасник повстання М. М. Раренко згадує, що кельменчан виводив на Поділля більшовик В. В. Раренко. Він вигукнув односельчанам на прощання: «Ми ще повернемось!» І трудящі Кельменців твердо вірили, що справа, за яку боролися повстанці, не загине.

Чимало кельменчан — учасників Хотинського повстання — влилось у кавалерійську бригаду Г. І. Котовського. В її рядах хоробро билися за Радянську владу на фронтах громадянської війни Прокіп та Сава Горобієвські, Володимир Раренко, Володимир Атаман та інші. Пізніше частина з них повернулася в село і провадили підпільну боротьбу проти боярсько-румунських загарбників.

Налякані повстанням і ворожим ставленням народу, окупанти встановили жорстокий режим. Не дозволялось виходити увечері на вулицю, приймати в квартирах гостей, збиратись групами. Щоб запобігти спілкуванню людей, були закриті на певний час навіть ярмарки і базари. Насилля і репресії панували повсюдно[1].

Мало що дала трудівникам і проведена румунами у 20-х роках земельна реформа. Більшість земель і кращі її ділянки залишились у поміщиків або згодом перейшли до рук куркульства. Безземельні і малоземельні кельменчани мали одержати по 1—3 га землі. За проектом селянам належало одержати близько 3 тис. га землі, а одержали лише понад 1 тис. га[2]. Високі викупні ціни на землю, брак тяглової сили, важкий податковий тягар призводили до того, що селяни поступово втрачали свої наділи, розорялися. Вже у 1940 році, на час возз'єднання Північної Буковини з УРСР, 3 проц. селянських дворів були зовсім безземельними, 10,2 проц. мали менше 1 га землі, понад 60 проц.— від 1 до 3 га, 19,1 проц.— від 3 до 4 га, близько 1,5 проц.— від 4 до 5 га землі. В цей же час 4 поміщики і церква володіли 285,1 га землі, 24 куркульські господарства — 286,2 га землі. В поміщицьких і куркульських господарствах працювало 384 постійні і сезонні робітники[3]. Безземелля і злидні спричинювали до ворогування і сутичок між рідними та сусідами. В 30-х роках селянин В. В. Рудий понад 10 років судився з рідною сестрою за межу на городі. Адвокати, судові чиновники та різні посередники навмисне зволікали справу і витягували з них останні соки.

За рахунок розорення основної маси селян зростали і економічно міцніли поміщицькі і куркульські господарства. В селі виникли різні дрібні підприємства первинної обробки сільськогосподарської продукції. Поміщикам і куркулям належало 2 парові, 11 водяних і 5 вітряних млинів та 2 олійниці[4].

У 1921 році в Кельменцях була створена підпільна комуністична організація на чолі з Савою та Прокопом Горобієвськими. До складу організації входили М. Г. Атаман, П. Ф. Дворник, Г. С. Раренко, В. В. Мойсеєв, Ф. А. Дворниченко, Д. С. Горобієвський, І. Д. Лупанчук, В. Д. Лупанчук, М. Ф. Раренко, М. В. Рингач та інші комуністи[5]. Підпільники розповсюджували революційні листівки, знайомили селян з успіхами соціалістичного будівництва в СРСР, закликали їх чинити опір окупантам, боротись за возз'єднання з Радянською Україною. Готуючись до збройного виступу, вони збирали зброю, вибухові матеріали тощо.

У 1923 році органи сигуранци натрапили на слід організації. В ніч з 30 на 31 серпня під час наради керівної групи будинок Б. Кучейника був оточений жандармами.

---

[1] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 157.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 854, оп. 1, спр. 101, арк. 1, 11, 75.

[3] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 66, арк. 2.

[4] Dicţionarul statistic al Basarabiei. Chişinău, 1923, стор. 330, 331.

[5] Чернівецький облпартархів, ф. 19, оп. 1, спр. 10, арк. 371; ф. 30, оп. 1, спр. 244, арк. 7, 61, 62, 69, 71, 76, 104, 106, 134, 161—165, 171.

І. С. Горобієвський — секретар Кельменецького підпільного комуністичного осередку 30-х років.

Підпільники вчинили опір жандармам — в них полетіли гранати, було відкрито вогонь з гвинтівок. Під час бою загинули Сава і Прокіп Горобієвські. Жандарми захопили зброю, листівки, революційну літературу. Всі заарештовані були засуджені до різних строків каторжних робіт[1].

Значну роботу проводила організація «Союз революційних селян Бессарабії», що виникла в 20-х роках у селі Кельменцях. Але в 1925 році сигуранці вдалося розкрити і цю організацію. Понад 300 чоловік було заарештовано і кинуто до в'язниць, серед них і кельменчани П. Ф. Кучейник, М. М. Раренко, О. Г. Берека, Ф. М. Герман та інші. Окупанти засудили їх до різних строків тюремного ув'язнення[2]. Понад 5 років довелось відсидіти у в'язниці П. Ф. Кучейнику, 8 років дзвенів кайданами на каторзі Г. С. Раренко[3].

Незважаючи на окремі провали підпільної роботи, арешти і репресії революційна боротьба не припинялась. 10 травня 1933 року в Кельменцях окупанти готувалися до відзначення 15-річчя загарбання Північної Буковини і Бессарабії. На вечір був запрошений оркестр з Бузовиці. Підпільники використали барабан для перенесення листівок. Оголосивши перерву ніби для ремонту барабана, керівник оркестру П. Т. Прядій передав листівки зв'язківцям. Цієї ночі в Кельменцях були розкидані і розклеєні сотні листівок, в яких говорилося, що трудящі Північної Буковини 15 років стогнуть під гнітом румунських поміщиків і капіталістів, які своєю колоніально-грабіжницькою політикою довели їх до голоду, злиднів і розорення. Листівки закінчувалися закликом: «Геть окупантів! Хай живе Батьківщина трудящих СРСР!»[4]. В ніч на 1 серпня 1934 року кельменецькі та бузовицькі підпільники вивісили червоні прапори з комуністичними лозунгами на проїжджих дорогах Бузовиця—Бурдюг—Кельменці, Бузовиця—Комарове—Рестеу-Атаки—Іванівці[5]. З 1934 року підпільна партійна організація кельменців діяла під керівництвом новоствореного Кельменецького райкому партії, що з причин конспірації знаходився в Бузовиці. В 1934—1936 рр. членом цього райкому був кельменчанин І. С. Горобієвський.

Окупаційний режим виявлявся в усіх галузях життя. У двох початкових школах села навчання велося лише румунською мовою. До учнів застосовувалися методи фізичного покарання. Все це призводило до того, що більшість дітей залишалась поза школою, не одержавши навіть початкової освіти. В червні 1940 року в селі було 1061 чоловік неписьменних і 306 малописьменних[6]. У своїй знахабнілій політиці національного гноблення окупанти навіть дійшли до того, що, реєструючи немовлят-українців, записували їх румунами.

Під час панування румунських бояр у Кельменцях не було ні клубу, ні бібліотеки, ні інших культурно-освітніх установ для культурного обслуговування трудящих. Зате тут було 3 магазини, де продавалась лише горілка, понад 20 шинків, церква, за допомогою яких окупанти одурманювали свідомість населення[7].

Велика плата за послуги лікаря, дорогі медикаменти були причиною того, що трудящі селяни не могли й думати про медичну допомогу.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1264, оп. 2, спр. 90, арк. 1, 2; ф. 19, оп. 1, спр. 10, арк. 371.
[2] Там же, ф. 858, оп. 2, спр. 90, арк. 2; ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 473.
[3] Газ. «Рідне слово», 28 червня 1960 р.
[4] Газ. «Наддністрянська правда», 2 липня 1963 р.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 79, оп. 1, спр. 49, арк. 1.
[6] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 59, арк. 7.
[7] Газ. «Рідне слово», 18 лютого 1954 р.

Та мешканці Кельменців не припиняли боротьби проти румунських окупантів і не втрачали надії на визволення, завжди звертали свої погляди на схід до могутнього Союзу РСР. Довгожданий час визволення настав у 1940 році.

28 червня 1940 року зранку селяни, молодь, діти — всі вийшли зустрічати визволителів — славних бійців Країни Рад. У перших рядах зустрічаючих були батраки О. Г. Берека, П. Ф. Кучейник, Ф. М. Грубий, І. К. Берека, Г. К. Куцан, Л. Г. Раренко.

Учасник цієї знаменної події М. М. Раренко згадує: «Над натовпом майнув червоний прапор, потім другий, третій... Їх багато приготували кельменчани до урочистої зустрічі наших дорогих визволителів. Хвилюються всі... Повільно рухаються військові автомашини з піхотою... Зупиняється перша машина. Червоноармійцям піднесли хліб-сіль. Колону визволителів оточують тисячі кельменчан. Обійми... Поцілунки... Під червоними прапорами тисячі людей вирушають у центр села...»[1], де відбувся багатолюдний мітинг. Учасники мітингу висловили подяку Комуністичній партії і Радянському урядові за визволення. В Кельменцях було відновлено Радянську владу.

На час возз'єднання у селі було 1280 дворів, проживало 4986 чоловік населення (чоловіків — 2349, жінок — 2637). Національний склад населення був такий: українці становили 93,9 проц., решту — росіяни, євреї, поляки, румуни, молдавани[2].

У перші ж дні Радянської влади були створені місцеві органи управління. Діяли волосний та сільський виконавчий комітети Рад депутатів трудящих. До керівництва прийшли представники трудового народу, селяни-бідняки. Головою волосного комітету став К. Є. Дудка, секретарем — Т. І. Солдатенко. Кельменецький сільвиконком очолив П. Ф. Кучейник. До складу сільвиконкому увійшли Л. Д. Гарабаджій, В. Л. Джуруляк, Ф. С. Горобієвський, Т. В. Крупко, О. П. Білобрицький та інші[3].

З листопада 1940 року Кельменці стали районним центром. Керівником і організатором трудящих у боротьбі за здійснення соціалістичних перетворень була волосна (пізніше районна) партійна організація, створена в перші дні після визволення. Першим секретарем волосного комітету партії був П. Г. Мудрак, другим — Д. Г. Фатєєв, секретарем — Г. І. Сушко. В січні 1941 року в райцентрі працювало 53 члени і кандидати в члени партії[4].

Розпочала свою діяльність волосна (пізніше районна) комсомольська організація. Першим секретарем волосного комітету комсомолу була обрана В. А. Бережна. В установах та на підприємствах виникли первинні комсомольські організації.

У серпні 1940 року в Кельменцях було націоналізовано паровий млин, торговельні підприємства, засоби зв'язку. Поміщицька і церковна землі були передані безземельним і малоземельним селянам. Для розподілу землі була створена земельна комісія, до складу якої увійшли активісти селяни-бідняки Ф. С. Горобієвський, В. Т. Безверхний, Ф. М. Рудий та інші. Радянська влада передала селянам Кельменців 408,5 га землі, весь сільськогосподарський інвентар колишніх поміщицьких маєтків[5].

З перших днів відновлення Радянської влади трудящі села відчували піклування Комуністичної партії і Радянського уряду про підвищення їхнього матеріального добробуту і культурного рівня. За короткий час у селі була побудована електростанція, почала працювати хлібопекарня, широка мережа підприємств державної і кооперативної торгівлі та побутового обслуговування. На будівництво шосейного

---

[1] Газ. «Рідне слово», 28 червня 1960 р.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 248, арк. 1—5; спр. 81, арк. 57.
[3] Там же, спр. 5, арк. 19; спр. 21, арк. 1, 6; спр. 72, арк. 10; спр. 248, арк. 5.
[4] Там же, спр. 10, арк. 1; спр. 16, арк. 1.
[5] Там же, спр. 66, арк. 2.

шляху від Кельменців до станції Ларга було виділено 198 тис. крб., на реконструкцію пекарні та школи — 185 тис. карбованців[1].

Вперше в історії кельменчани одержали право на безплатне медичне обслуговування. У липні 1940 року в селі була відкрита лікарня з терапевтичним, інфекційним і пологовим відділеннями, а також медична амбулаторія.

Радянський уряд подав грошову допомогу багатодітним матерям. Крім одноразової допомоги в розмірі по 2 тис. карбованців, їм було призначено по 2 тис. крб. щорічної допомоги[2]. 771 житель Кельменців і сіл району в 1940 році одержали пенсію.

Було створено всі умови і для культурного розвитку трудящих. З 1 вересня 1940 року в Кельменцях почали працювати 2 школи — середня і семирічна, де діти вчились рідною українською мовою. Вперше всі діти пішли до школи. Виявили бажання вчитися і дорослі. Населення жадібно тягнулося до знань. У селі була створена мережа гуртків по ліквідації неписьменності і малописьменності[3].

Держава щедро відпускала кошти на розвиток народної освіти оновленого краю. На початку 1941 року було виділено кошти на будівництво нового приміщення школи. Сільська Рада подала допомогу дітям сиротам.

Широко було розгорнуто в селі культмасову роботу. Почали діяти клуб, кінотеатр, бібліотека. Радіо, книга, газета входили у кожну сім'ю.

Трудящі Кельменців стали повноправними господарями країни, брали активну участь у господарському і культурному житті, в державному управлінні. Десятки кращих трудівників були обрані до сільської та районної Рад депутатів трудящих, працювали у державних установах. Великим всенародним святом для населення був день виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР — 12 січня 1941 року. Вперше простий трудівник мав право обирати до найвищого органу влади. Кельменчани одностайно віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Та недовго продовжувалося мирне, творче життя. На Радянський Союз напала фашистська Німеччина. Вже в перший день війни Кельменці зазнали бомбардування. Першою жертвою села стала маленька дівчинка, що загинула від фашистської бомби, скинутої з літака. 6 липня 1941 року Кельменці окупували загарбники. Настали дні чорної фашистської неволі. Окупанти встановили режим кривавого терору і необмеженого свавілля. Земля, якою наділила Радянська влада селян, була відібрана і передана поміщикам, що повернулися. Страшних знущань зазнали ті, хто в роки Радянської влади активно включився у будівництво нового життя. В перші дні окупації фашисти розстріляли 9 жителів села, серед них Ф. С. Горобієвського — голову Кельменецької сільської Ради. Багатьох активістів відправили на каторжні роботи або кинули до в'язниці, в табори смерті. Всього постраждало понад 120 громадян Кельменців[4]. Фашисти грабували і руйнували народне добро.

Але ні вбивства, ні насилля не залякали трудящих. Кельменчани не скорились ворогові. Вони вірили в перемогу і боролися за неї в рядах Червоної Армії, у загонах народних месників, саботували заходи окупантів.

28 березня 1944 року Червона Армія визволила Кельменці. В боях за визволення Кельменців відзначились воїни 163-ї стрілецької Роменсько-Київської ордена Леніна Червонопрапорної ордена Суворова, ордена Кутузова дивізії (командир — Герой Радянського Союзу генерал-майор Ф. Я. Карлов). Визволяючи Кельменці, смертю хоробрих загинув заступник командира 759-го стрілецького полку по політчастині майор М. Л. Ігдал та інші воїни. Всіх їх поховано в братській могилі в центрі селища і встановлено пам'ятник.

За героїзм, виявлений у бою за визволення Кельменців та району,звання Героя

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 10, арк. 18; спр. 300, арк. 41.
[2] Там же, ф. Р—7, оп. 1, спр. 5, арк. 17, 119, 120, 123, 236, 237.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 10, арк. 18.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 67, арк. 100, 101; спр. 138, арк. 18, 19.

В цеху Кельменецького маслозаводу. 1968 р.

Радянського Союзу присвоєно старшому сержантові М. Ю. Шамшину, сержантові М. Ф. Перепечину, єфрейторові Д. В. Шеруці і рядовим І. Я. Дубинському та С. Ю. Алекшевичу. Багато воїнів були удостоєні орденів і медалей.

У боротьбі проти фашистів жителі селища не шкодували ні сил, ні коштів, ні життя свого. Понад 630 кельменчан громили загарбників на фронтах, 128 з них загинули смертю хоробрих. Вдячні односельчани свято шанують пам'ять про своїх земляків. На їх честь встановлено пам'ятник-обеліск. 160 воїнів-кельменчан нагороджено бойовими орденами і медалями Радянського Союзу.

Після визволення Кельменців відновили свою діяльність районні, сільські партійні, радянські та громадські організації. До складу Кельменецького сільського виконавчого комітету увійшли І. Г. Атаман (голова), Г. С. Раренко (заступник голови), І. Д. Горобієвський, Т. К. Мардар, Є. С. Коновчук та інші[1].

Заліковуючи рани війни, кельменчани дбали і про перемогу над ворогом. Серед трудящих широкого розмаху набрав рух за збирання коштів у фонд допомоги фронту. Тільки за два дні квітня 1944 року було зібрано 15 тис. крб. За самовіддану працю і допомогу фронту в 1944 році було нагороджено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.» велику групу кельменчан, серед них 15 робітників Кельменецького маслозаводу та партійних і радянських працівників[2]. Хліборобам Кельменців було повернуто конфіскованую у поміщиків землю, реманент, худобу. Але дрібні селянські господарства були малотоварними. Тому одночасно з поверненням селянам землі, поданні допомоги в її обробітку, насінням, добривами, партійні і радянські органи райцентру провадили велику роботу по підготовці до об'єднання одноосібних господарств у колективні. Важливу роль у цьому відіграли 4 земельні громади, які об'єднували майже всі селянські двори. Вони сприяли організації супряжних груп, допомагали впорядковувати землекористування, подавали допомогу у проведенні сівби і збиранні врожаю сім'ям червоноармійців та інвалідам Вітчизняної війни тощо[3].

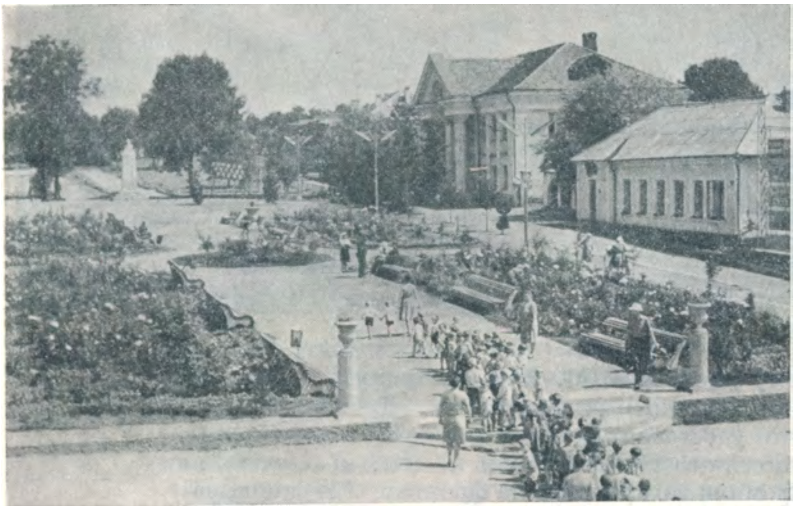
Наслідуючи приклад своїх братів східних областей України, селяни Кельменців 29 березня 1947 року створили перший колгосп «Красный луч». Ініціаторами його стали В. У. Москалюк, І. С. Ковальчук, Г. Г.Тодосійчук. Першим головою колгоспу обрано В. У. Москалюка.

Згодом був організований ще один колгосп—ім. Горького, який очолив М. М. Раренко, а на кінець 1949 року в Кельменцях було завершено суцільну колективізацію.

В серпні 1950 року два колгоспи об'єдналися в один під назвою «Красный луч». В 1958 році він був названий ім. В. І. Леніна, а в 1963 — «Заповіт Ілліча». Головою правління укрупненого колгоспу було обрано І. Г. Атамана. В колгоспі налічувалось 1127 дворів. Він мав 3344,7 га землі, понад 1 тис. голів худоби, 2 автомашини.

Великі зрушення у розвитку артільного виробництва відбулися в наступні роки. Здійснення розроблених вересневим (1953 р.) Пленумом ЦК КПРС ряду конкретних заходів, спрямованих на збільшення сільськогосподарських продуктів, а також

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1706, оп. 1, спр. 4, арк. 128, 129.
[2] Там же, спр. 7, арк. 32, 34, 40, 43.
[3] Там же, ф. Р—4, оп. 7, спр. 72, арк. 1, 4, 5.

Центральна площа Кельменців. 1967 р.

рішень з'їздів партії обумовило значне піднесення всіх галузей колгоспного виробництва. На кінець семирічки валовий збір зернових і бобових та продукція тваринництва в колгоспі збільшилися майже у 2 рази.

Ще показовіших успіхів досяг колгосп після XXIII з'їзду партії і березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Завдяки турботам партії про дальший розвиток колгоспного виробництва і самовідданій праці колгоспників у ювілейному 1967 році в артілі одержано врожай — зернових по 31,6 цнт з га, у т. ч. озимої пшениці — по 36,3 цнт, кукурудзи — по 41,2 цнт, цукрових буряків — по 250 цнт, соняшника по 16,3 цнт з гектара.

Добрі показники мав колгосп і у розвитку громадського тваринництва. На кінець 1967 року на фермах артілі було 1272 голови великої рогатої худоби, свиней — 2519 голів, птиці — 2258 штук. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 384,3 цнт молока, по 141,4 цнт м'яса.

Відчутну роль у розвитку рослинництва і тваринництва відіграло підвищення загальної культури виробництва, широке застосування передового досвіду та використання техніки. На полях артілі в 1967 році працювало 32 трактори, 17 комбайнів різних типів, 12 автомашин та інші складні сільськогосподарські машини і знаряддя.

У високомеханізованому колективному господарстві докорінно змінився характер праці, змінилось ставлення селян до праці. На всіх ділянках господарства працюють спеціалісти з вищою чи середньою освітою: агрономи, зоотехніки, механіки, інженери, ветпрацівники. В тракторній бригаді, яку з 1958 року очолює І. С. Свирида, працює понад 100 механізаторів. Їй першій в Кельменецькому районі присвоєно високе звання колективу комуністичної праці. Кращі механізатори артілі — Д. В. Лупашко, О. І. Гарабаджій, В. К. Огородник, С. Т. Горобієвський. Один з ветеранів бригади, слюсар Ф. П. Рингач, навчив механізаторських професій понад 400 чоловік.

Глибокою пошаною користуються передовики і ветерани колгоспної праці. Це — бригадир рільничої бригади П. К. Раренко, що працює на цій посаді понад 15 років і за сумлінну працю нагороджений орденами Леніна і «Знак Пошани», П. І. Никитюк, яка ось уже 10 років очолює овочеву бригаду, ланкові М. П. Підлубняк, Л. Ю. Підлубняк, доярки Г. М. Карапчієвська і Л. М. Мардар. Праця в колгоспі стала справою честі і трудового героїзму. Багато колгоспників за післявоєнні роки відзначено урядовими нагородами.

В перших рядах трудівників за дальше піднесення господарства йдуть комуністи — комбайнер В. К. Огородник, бригадир тракторної бригади І. С. Свирида, колгоспниця П. П. Рагульська, завідуючий молочно-товарною фермою О. О. Боднар, доярка Л. М. Задворна, ланкова Т. А. Цикнев, механізатори В. С. Плеванюк, Ф. І. Кушнір, І. І. Тарнавський, старший чабан І. І. Пунга та інші. Партійна організація весь час зростає за рахунок кращих виробничників. На початку 1968 року в її рядах налічувалось понад 50 комуністів[1].

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 16, спр. 189, арк. 1; спр. 350, арк. 24; спр. 370, арк. 7.

Активним помічником партійної організації і правління артілі є комсомольська організація, що існує з лютого 1948 року. Тоді вона об'єднувала 8 комсомольців. На 1 січня 1968 року на обліку в комсомольській організації налічувалось 41 член ВЛКСМ.

За роки Радянської влади в Кельменцях виникло ряд промислових підприємств. Найбільші з них — маслозавод, райпобуткомбінат, харчокомбінат, завод будівельних матеріалів, кукурудзокалібрувальний завод та інші. Продукція більшості підприємств йде за межі області і республіки. Їх колективи включилися у соціалістичне змагання і ювілейний 1967 рік завершили з перевиконанням своїх виробничих планів. Маслозавод виконав план майже на 110 проц. Колектив харчокомбінату виробив понад план 142,3 тонни хлібобулочних продуктів, 610,9 тис. умовних банок консервів тощо. На всіх підприємствах виросли кадри передовиків, майстрів своєї справи. Серед них — формувальники заводу будівельних матеріалів Г. О. Кавковський і В. І. Лавринюк удостоєні урядових нагород, на комбінаті побутового обслуговування — це робітники А. М. Грушко, М. Ю. Твердохліб, Ф. В. Никитюк, Ф. Ф. Підлубняк.

Небаченого раніше розмаху набуло за роки Радянської влади в Кельменцях будівництво. Із звичайного села воно перетворилось у селище міського типу. В Кельменцях за останні 15 років споруджено Будинок культури, кінотеатр, поліклініку, пологовий будинок, дитячий садок, медамбулаторію, раймаг, магазин книготоргу, триповерховий готель, цегельно-черепичний завод, хлібопекарню, лазню, двоповерховий універмаг, побутовий комбінат. Поруч — двоповерхові приміщення райкому партії, райвиконкому, друкарні і редакції районної газети «Наддністрянська правда», районної контори зв'язку. В центрі Кельменців красується нове триповерхове приміщення середньої школи, а в зелені молодого парку — просторе приміщення дитячої дошкільної установи. Своєрідним ансамблем двоповерхових будинків на околиці селища розташоване медичне містечко[1].

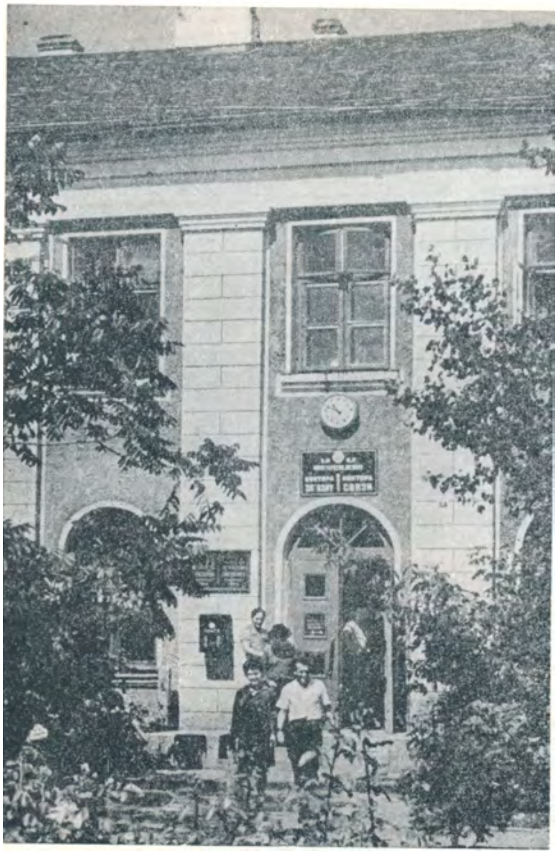
Соціалістичні перетворення в промисловості і сільському господарстві створили сприятливі умови для піднесення матеріального добробуту трудящих селища. Лише за 1960—1967 рр. тут збудовано за рахунок державних капіталовкладень 19 житлових будинків на 200 квартир. За цей час шляхом індивідуального будівництва споруджено 127 добротних будинків, перебудовано понад 120 будинків. В результаті розширення житлового будівництва в селищі з'явились нові вулиці: Заводська, Першотравнева, ім. Гагаріна[2].

Депутати районної та селищної Рад, всі трудящі докладають зусилля до того, щоб селище було упорядкованим, красивим. Багато зроблено по асфальтуванню вулиць і тротуарів, освітленню та озелененню селища. На площах та центральних вулицях — квітники і газони. Над селищем зростає ліс телевізійних антен. В 1966 році встановлена нова телефонна станція на 500 номерів.

В селищі широка мережа торговельних підприємств. Тут працює 27 магазинів і 13 підприємств громадського харчування. Значно зріс попит на культтовари та

[1] Газ. «Наддністрянська правда», 17 липня 1965 р.
[2] Газ. «Наддністрянська правда», 24 березня 1966 р.

Районна лікарня. 1968 р.

Районний вузол зв'язку. 1967 р.

товари побутового обслуговування. Лише в 1967 році жителі селища придбали 158 радіоприймачів і радіол, близько 200 телевізорів, 55 холодильників, 87 пральних машин, 24 пилососи. В особистому користуванні громадян понад 200 моторолерів і мотовелосипедів, 19 легкових автомашин, близько 1000 велосипедів.

Відрадні зміни сталися у медичному обслуговуванні за післявоєнний період в Кельменцях. В селищі створена широка мережа лікувально-профілактичних і стаціонарних установ — районна лікарня з поліклінікою та пологовим будинком, протитуберкульозний диспансер, профілакторій, молочна кухня, аптека. У закладах охорони здоров'я працює 121 медичний працівник. За заслуги у розвитку охорони здоров'я завідуючий терапевтичним відділом Кельменецької лікарні І. Г. Безручко нагороджений орденом «Знак Пошани».

Радянська влада відкрила шлях до культурного розвитку кельменчан. Після визволення від фашистських загарбників до знань потягнулися не тільки діти, а й дорослі. До кінця 1949 року неписьменність у Кельменцях була ліквідована.

Нині в селищі працює середня школа, в якій на початок 1967—1968 навчального року навчалося понад 1100 учнів, а також вечірня та заочна середня школи, в яких здобувають освіту близько 800 чоловік робітничої і сільської молоді. Навчають їх 64 учителі. Шаною і любов'ю учнів, батьків і громадськості користуються відмінники народної освіти Г. Я. Писанка, І. Ф. Смирнов, Є. П. Лахно та інші вчителі. За 1951—1967 рр. середню школу закінчило понад 700 юнаків і дівчат. Новозбудоване приміщення середньої школи має 65 класних кімнат, 12 навчальних кабінетів, 2 спортивних зали, столярну та слюсарну майстерні, їдальню. При школі діє клуб інтернаціональної дружби ім. Ернста Тельмана. Піонери і комсомольці листуються з школами і молодіжними організаціями 45 зарубіжних країн, з 68 учасниками Великої Вітчизняної війни — визволителями Кельменців. Члени клубу підтримують зв'язки з окремими школами, промисловими підприємствами і колгоспами союзних республік.

В Кельменцях є дитяча музична школа, дошкільний дитячий комбінат на 150 місць, районний Будинок піонерів.

Значне місце у вихованні трудящих відіграють районний Будинок культури, зимовий та літній кінотеатри, бібліотека для дорослих, дитяча бібліотека та 2 відомчих бібліотеки. Книжковий фонд бібліотек становить понад 55 тис. примірників. В 1967 році бібліотеки провели 10 читацьких конференцій, 53 тематичні літературні вечори, диспути та дитячі ранки.

Молодь селища вміє добре працювати і добре відпочивати. В райцентрі діє 13 гуртків художньої самодіяльності, які лише в 1967 році дали 47 спектаклів і концертів. Багато з них були присвячені 50-річчю Великого Жовтня і 50-річчю встановлення Радянської влади на Україні.

Про зростання культурного рівня кельменчан свідчить і те, що на 1 січня 1968 року кельменчани передплатили понад 8360 примірників газет і журналів.

Величні зміни сталися за роки Радянської влади в селищі. В цьому велика заслуга партійних і комсомольських організацій підприємств, колгоспу, закладів освіти і культури, адміністративних органів. В Кельменцях є 26 первинних партій-

них організацій, в яких на 1 січня 1968 року об'єднано понад 500 комуністів. У 23 первинних комсомольських організаціях райцентру на обліку 464 члени ВЛКСМ.

Як бойову програму дій сприйняли трудящі Кельменців рішення XXIII з'їзду КПРС. Вони живуть одним прагненням — успішно втілити в життя рішення з'їзду, що стане новим кроком на шляху побудови комуністичного суспільства в нашій країні.

А. Я. ВОЛОЩУК, П. В. МИХАЙЛИНА

* * *

Кельменецький район розташований у північно-східній частині області в лісостеповій зоні. На півдні межує з Молдавською РСР, на півночі — по річці Дністер з Кам'янець-Подільським районом Хмельницької області, на сході з Сокирянським, на заході — Хотинським та Новоселицьким районами Чернівецької області.

В районі 36 населених пунктів, у т. ч. 1 — центр селищної (Кельменецька) і 22 центри сільських Рад депутатів трудящих. Територія району дорівнює 671 кв. км. Населення — 58 тис. чоловік, з них сільського — 51,7 тисяч. Густота населення — 86 чоловік на 1 кв. кілометр.

Через територію району проходять залізниці Чернівці—Ларга—Могилів-Подільський та Чернівці—Ларга—Кельменці—Кам'янець-Подільський, а також шосейні шляхи: Чернівці—Сокиряни й Кельменці—Хотин.

Клімат помірно-континентальний. Грунти переважно темно-сірі (44,2 проц.) та сірі лісові (22,0 проц.). Майже 30 проц. всіх земель займають чорноземні грунти. Всього земельних угідь 55,4 тис. га, у т. ч. 46,8 тис. га орних земель (84,5 проц.), 1,1 тис. га сіножатей (2,0 проц.), 3,9 тис. га пасовиськ (7,0 проц.) та 3,6 тис. га багаторічних насаджень (6,5 проц.).

Провідна галузь в районі — сільське господарство. В 1967 році у валовій продукції району воно становило 62 проц. З зернових культур переважають озима пшениця, кукурудза, ячмінь, з технічних — цукрові буряки і соняшник. Окремі колгоспи вирощують також тютюн та фенхель. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

В районі — 22 колгоспи.

У 1967 році із загальної площі посіву 48,0 проц. відводилось під зернові культури, під цукрові буряки — 15,7 проц., кормові займали 26,4 процента. Врожайність провідної культури у колгоспах району в 1967 році озимої пшениці становила — 28,4 цнт з гектара. Вирощування і збирання врожаю зернових культур майже повністю механізовано. Впроваджується комплексна механізація на плантаціях цукрових буряків. У 1967 році на колгоспних полях працювало 435 тракторів, понад 100 зернових, 47 кукурудзозбиральних і 86 бурякозбиральних комбайнів, 280 автомашин.

З року в рік набуває дальшого розвитку тваринництво. На 1 січня 1968 року всі категорії господарств мали великої рогатої худоби 33,7 тис. голів (у т. ч. корів 13,7 тис.), свиней 29,4 тис., овець і кіз 35,6 тис. голів. Виробництво тваринницької продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у колгоспах району в 1967 році становило молока — 443,0 цнт, м'яса в живій вазі — 100,1 цнт, на 100 га зернових культур — 19,8 тис. яєць.

У сільському господарстві працює 227 висококваліфікованих спеціалістів, серед них 74 агрономи, 43 зоотехніки, 58 ветеринарних працівників, 31 механік і 21 економіст. За успіхи, досягнуті у розвитку сільськогосподарського виробництва, 443 передовики одержали урядові нагороди, серед них 16 чоловік орден Леніна, 52 — орден Трудового Червоного Прапора, 58 — орден «Знак Пошани».

В 1967 році в районі діяло 10 промислових підприємств. Основною галуззю промисловості є переробка сільськогосподарської продукції. Кельменецький цукровий завод дав 51 883 тонни цукру-піску. Харчокомбінат виробив майже 1000 тонн хлібобулочних продуктів та різних консервів понад 2600 тис. умовних банок.

Широко ведеться будівництво. Лише за 1961—1965 рр. збудовано понад 30 клубів та будинків культури, 5 лікарень на 95 ліжок, дитячих установ на 330 місць. За роки Радянської влади споруджено майже 6700 житлових будинків.

В районі працює 182 магазини і 55 підприємств громадського харчування. Товарообіг у 1967 році становив 14 440 тис. карбованців. Населенню продано через райспоживспілку 556 телевізорів, 888 велосипедів і мопедів, 91 мотоцикл і моторолер, 394 пральні машини, 36 пилососів, 488 швейних машин, 10 піаніно, будівельних матеріалів на 498,2 тис. крб. та інші предмети довгострокового користування. У торговельній мережі району працює 69 відмінників споживчої кооперації.

Поліпшується побутове обслуговування населення. В районі працює 64 майстерні, 7 павільйонів побутового обслуговування та одна пересувна майстерня.

В районі — 53 медичні установи, у т. ч. одна районна лікарня на 150 ліжок, 5 дільничних лікарень на 155 ліжок, один протитуберкульозний диспансер, 17 колгоспних пологових будинків, 25 фельдшерсько-акушерських пунктів, 2 оздоровчі пункти, одна лікарська амбулаторія. Є дитячі ясла на 35 місць; майже в кожному колгоспі працюють сезонні дитячі ясла і садки. Діють 14 зубних кабінетів, 18 профілакторіїв, 17 молочних кухонь, 7 аптек. Працює 62 лікарі та 286 середніх медпрацівників. Серед медичного персоналу 3 чоловіки нагороджені урядовими нагородами, а 11 — значком «Відмінник охорони здоров'я».

В 1967 році в районі працювало 10 середніх, 16 восьмирічних і 3 початкові школи. При школах діяло 7 інтернатів та 33 групи подовженого дня. В 1967—1968 навчальному році працювало 630 вчителів та вихователів. Серед них одна заслужена вчителька школи УРСР, 7 вчителів нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу, 23 є відмінниками народної освіти.

В районі 32 клубні установи, у т. ч. 17 сільських клубів і 15 будинків культури, 2 кінотеатри, 37 стаціонарних кіноустановок, з яких 17 — широкоекранні, 5 радіовузлів. У будинках культури і клубах працює 199 гуртків художньої самодіяльності, в яких беруть участь близько 2,5 тис. чоловік. 37 бібліотек мають книжковий фонд 303,4 тис. примірників. Ними користується близько 27 тис. читачів. Працює університет культури на громадських засадах, 6 народних музеїв та музейних кімнат. Діє музична школа, де навчається понад 90 учнів.

На 1968 рік передплачено 55 238 примірників газет і журналів, майже 1000 примірників на кожну тисячу населення. В районі видається газета «Наддністрянська правда» (до 1962 року — «Рідне слово»). В районі понад 600 членів товариства «Знання». В 1967 році вони прочитали близько 3800 лекцій та доповідей.

Районна партійна організація налічує 54 первинні організації, які об'єднують 1658 комуністів. У 98 комсомольських первинних організаціях на обліку 4547 членів ЛКСМУ. 111 первинних профспілкових організацій об'єднують близько 9 тис. чоловік.

БУ́ЗОВИЦЯ

Бузовиця — село, центр сільської Ради. Розташована за 3,5 км від правого берега Дністра, за 7 км від райцентру. До залізничної станції Іванівці — 4 км. Населення — 1952 чоловіка.

Назва села слов'янська і походить, очевидно, від найменування рослини бузина. На території села в урочищі Селище виявлені рештки поселення епохи бронзи (II тисячоліття до н. е.) та трипільської культури (III тисячоліття до н. е.). Ранньо-

слов'янські поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) знайдено в урочищах Панське Поле, Ставки, Сільце і Дальнє Поле[1].

В письмових джерелах село вперше згадується у 1620 році[2]. Зростало воно дуже повільно. Через 150 років тут налічувалось 24 двори. Тоді воно входило до складу Молдавського князівства. Тяжкий феодальний гніт, який виявлявся в непосильних повинностях, примушував селян покидати рідні місця. Молдавський літописець Микола Костін (1660—1720) пише, що на початку XVIII століття господар Маврокордат доручив своєму чиновнику розшукати двох збіглих селян села Бузовиці і повернути їх власнику.

З середини XVIII століття населення Бузовиці належало до категорії царан. За користування землею вони мусили працювати у маєтку феодала та виконувати різні повинності. Свавілля і знущання феодала викликали часті заворушення. Виступи царан у Бузовиці відбулися 1765, 1766 і 1767 роках. Особливо значним був виступ бузовчан і селян навколишніх сіл (Бурдюгів, Іванівців, Бабина) у 1769 році, коли вони відмовилися працювати на панському полі і прогнали наглядачів. Опір солдатам, що були надіслані для втихомирення селян, тривав кілька днів. У цьому виступі особливо відзначилися бузовчани Георгій Буржюк, Степан Верста і Мелентій Ринк[3].

Після приєднання Бессарабії до Росії Бузовиця стала власністю багатого поміщика Й. Кантакузіно. Поміщик володів понад 1100 га землі, 2 млинами. В цей час в селі було всього 116 дворів[4].

В складі Росії село зростало швидше. Цьому сприяли деякі пільги, які надавали власті приєднаним провінціям. На початку XX століття в селі вже налічувалось 316 селянських дворів[5].

До 1868 року взаємовідносини між бузовицькими царанами і місцевим поміщиком визначались «Положенням про царан» 1819 та 1834 років і т. зв. «Нормальним контрактом» (1846 рік). За користування поміщицькою землею царани змушені були працювати в маєтку поміщика в залежності від розміру земельного наділу, пересічно 36—52 і більше робочих днів на рік та виконувати ряд інших повинностей на користь поміщика.

Посилення експлуатації, свавілля поміщика та його адміністрації часто призводили до відкритої боротьби селян проти поміщика. Кантакузіно скаржився губернаторові, що царани «бунтували» в 1816, 1817, 1819, 1822, 1829, 1832, 1833 роках, відмовлялися виконувати повинності та сплачувати борги. Значним був виступ у 1858 році. На прохання поміщика власті прислали каральний загін поліції, який заарештував кількох жителів. Але селяни дали належну відсіч карателям і силою визволили заарештованих. На допомогу поліції прибув військовий підрозділ, який силою зброї придушив виступ царан[6].

Не покращили становища трудящих і реформи 60-х років XIX століття. За «Положенням» від 14 липня 1868 року наділ землі визначався добровільною угодою між царанами і поміщиками. Це дало можливість поміщику зловживати своїм становищем. Кантакузіно насильно заставляв селян брати наділи непридатних земель, обмежував розміри наділів тощо. Тому із 316 селянських дворів встановлений «Положенням» розмір наділу землі 8 десятин — одержали лише 28 дворів, 219 дворів — по 6,2 десятини, решта — мізерні клаптики — по 1—1,5 десятини[7].

---

[1] Материалы и исследования по археологии СССР. Вып. 82, М., 1960, стор. 63.

[2] Dicţionarul statistic al Basarabiei. Chişinău, 1923, стор. 328—329.

[3] Lupta ţaranilor, feodalilor pe timpul domniei lui Gheorghe Ghica. Bucureşti, 1951, стор. 67.

[4] C. N. Tomescu. Catagrafia Basarabiei din 1817. Ţinutul Hotinului. Chişinău, стор. 7.

[5] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 361.

[6] А. И. Крупенский. Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812—1912. СПб., 1912, стор. 21.

[7] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 10, 36.

В пореформений період поглибилося класове розшарування села. Високі викупні ціни на землю, відсутність тяглової сили, великі податки змушували мешканців продавати надільну землю, яка потрапляла до рук сільських багатіїв. Вже у 1873 році 74 селянські двори позбулися землі, а 154 — мали незначні земельні ділянки, тому дорослі члени родин змушені були йти на сезонні заробітки.

На початку XX століття соціальна диференціація села посилилася. В 1905 році поміщик Бернштейн володів 411 десятинами землі і 267 десятинами лісу, тоді як на 350 селянських дворів припадало 1320 десятин землі, при тому більшість її належала куркулям. Близько 75 проц. селянських дворів були безземельними і малоземельними[1]. Дуже ускладнювали становище селян різні податки і повинності. В 1903 році лише на дорожню повинність треба було виділити 11 підвід і 121 робітника, на етапну — 4 підводи і 18 чоловік, для різних військових потреб — 30 підвід[2].

Важкі умови життя, посилення експлуатації піднімали селян на боротьбу, яка особливо посилилася на початку XX століття. Під впливом революційних подій в країні у 1905—1907 рр. виступи селян Бузовиці набирали масового характеру. Селянським рухом керували колишні солдати, що повернулися додому після поразки у війні з Японією, Г. Д. Базюк, М. І. Ткач та інші. Під їх впливом влітку 1906 року 80 селян виступили організовано, зібрали на полях поміщика частину врожаю та розділили його між собою, прибулих жандармів вигнали з села з вигуками: «Забирайтесь геть, царські прислужники! Ми землю відберемо, вона наша»[3].

Безпросвітним було життя. Селяни були позбавлені медичної допомоги. Дитяча смертність, наприклад, у 1872 році досягла 65 процентів.

Надзвичайно низьким був і культурний рівень трудящих. У 1870 році в Бузовиці почала діяти двокласна школа. Всього письменних, дорослих і дітей налічувалось 50 чоловік, серед них — 3 дівчинки і 26 хлопчиків. З 130 дітей шкільного віку в кінці XIX століття школу відвідувало лише 50 дітей і то не регулярно[4]. В 1907 році в селі працював один учитель.

Перша світова війна посилила процес обезземелення селянських господарств. Чоловіки — основна робоча сила — були мобілізовані в армію. Крім того, великої шкоди селянському господарству завдала мобілізація працездатних членів сім'ї і навіть підлітків на оборонні роботи. До того ж, бідняків брали по 3—4 рази, як, наприклад, Марію Ковальчук з дочкою Харитиною; Катерину Гербей з десятирічним сином Онуфрієм та інших, а сільські багатії мали змогу відкупитися від усяких повинностей. Значно зросли і податки, що великим тягарем лягли на спини селян. Розорені селяни за безцінь продавали куркулям землю, худобу, а самі йшли в найми. До того ж село зазнало значних руйнувань, тому що в 1915 році тут проходила лінія фронту.

Після перемоги Лютневої революції і повалення самодержавства селяни посилили боротьбу проти поміщиків, буржуазії, куркулів; вони рубали поміщицький ліс, пасли свою худобу на поміщицьких пасовиськах тощо.

Радісно зустріли трудящі звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. В селі був створений земельний комітет, куди ввійшли машиніст залізничної станції бузовчанин А. І. Попов, селяни-бідняки Д. К. Прядій, О. М. Білоус, В. Г. Чебан. Земельний комітет вже в листопаді розподілив між бідняками частину поміщицької землі[5]. В боротьбі за землю і волю жителів Бузовиці підтримували солдати 1-го і 2-го Заамурських полків 8-ї російської армії, які були розквартировані в селі. В січні 1918 року в Бузовиці було проголошено владу Рад. Новообрану Раду селянських депутатів очолив Д. К. Прядій. До її складу ввійшли

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 80, арк. 27.
[2] Там же, оп. 2, спр. 38, арк. 30.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 212, арк. 61.
[4] Z. Arbore. Dicţionarul geografic al Basarabiei. Bucuresti, 1904, стор. 41.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 992, оп. 1, спр. 3, арк. 4—6.

Я. І. Бондар, А. І. Попов, Й. Т. Ткач, В. Г. Чебан. Рада конфіскувала майно, поміщицькі землі і частково куркульські і розподілила між бідняками й наймитами.

В кінці лютого 1918 року село окупували австро-німецькі війська. Селян примусили повернути поміщикам землю та інвентар, сплатити велику контрибуцію. Та бузовчани не корились окупантам. 13 травня 1918 року відбулася сутичка селян, очолених В. Г. Чебаном з комендантським патрулем австрійської армії, який прибув сюди, щоб примусити селян повернути майно поміщику. Селяни вигнали солдатів. У цій сутичці брало участь близько 100 селян. Окупаційні власті намагалися розправитись з непокірними. Це спричинило новий виступ. 28 червня озброєні селяни напали на загін окупаційних солдат і визволили трьох заарештованих односельчан.

На зміну австрійцям 10 листопада 1918 року Бузовицю окупували війська королівської Румунії. Вони встановили режим кривавого терору, ліквідували елементарні громадянські свободи. Але боротьба проти окупантів набирала дедалі більшого розмаху. Жителі Бузовиці взяли активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. На чолі сільського загону повстанців стояли колишні солдати російської армії Д. Д. Базюк, Я. Т. Грозь, Ю. М. Микитюк, Д. К. Прядій, В. Г. Чебан. Повстанський загін обеззброїв жандармів; об'єднавшись з кельменецьким повстанським загоном, взяв участь у боях з окупантами. В бою за визволення станції Окниці — важливого стратегічного і опорного пункту окупантів — відзначився машиніст-залізничник А. І. Попов.

Після придушення повстання в село прибув каральний загін окупантів. За наказом усі чоловіки повинні були з'явитися на площу біля церкви і здати зброю. Жителі відмовилися виконати цей наказ. Тоді солдати силою зброї зігнали близько 400 селян, примусили їх лягти на мокру землю обличчям униз. Окупанти жорстоко розправились над селянами. Понад 30 чоловік тут же померли від тяжких побоїв, багато втратили працездатність.

Протягом кількох наступних років справи повстанців розглядалися в судах буржуазно-поміщицької Румунії. В. І. Кушнір був засуджений до 20 років позбавлення волі і відправлений на каторжні роботи в соляні копальні Тиргу Окна, а В. Г. Чебан, який втік за Дністер і в складі кавалерійської бригади Г. І. Котовського боровся з ворогами Радянської влади, теж був засуджений заочно до 20 років тюремного ув'язнення. У 1927 році В. Г. Чебан був обраний членом ВУЦВКу, пізніше працював у прокуратурі Молдавської АРСР. Учасник Великої Вітчизняної війни, пізніше він працював у республіканській прокуратурі УРСР. Помер у 1959 році в Києві[1].

Селяни не забули про жорстокі розправи і, сповнені ненависті, не припиняли боротьби з загарбниками. Селянські заворушення краю примусили румунський королівський уряд у 1921 році прийняти закон про аграрну реформу. Всього землю повинні були одержати 443 селянські господарства Бузовиці, однак уже в листопаді 1921 року цю кількість зменшили до 361, а фактично землю (в розмірі 3 га) одержали лише 304 господарства. Селяни мали одержати 840 га землі. Однак значна частина і цієї землі не була передана селянам[2]. Пограбовані селяни дуже бідували. Це визнавали і самі окупанти. Представник властей Строєску заявив у румунському парламенті в 1927 році, що румунські власті в Бессарабії пригнічують населення по-звірячому, «що при попередньому російському управлінні становище їх було краще». Обділені землею селяни потрапили у боргову кабалу до поміщика. В 1931 році був прийнятий закон про конверсію, за якою держава прийняла на себе борги селян і сама розрахувалася з поміщиками. Селяни ж до визволення і возз'єднання з Українською РСР (1940 рік) сплачували державі 12 проц. з прибутків від придбаної землі. Багато з них на день визволення мали по 2000—2500 лей боргів, що в 3—4 рази перевищувало вартість земельної ділянки. Колишній директор Хотинського філіалу

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 212, арк. 63, 64.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 854, оп. 1, спр. 392, арк. 31, 39, 179.

Румунського банку писав у 1938 році, що в повіті рентабельними є лише ті зернові господарства, що мають площу не меншу, ніж 8 га. Абсолютна ж більшість селян Бузовиці володіла наділами близько 3 гектарів[1].

За землю в селі йшла смертельна боротьба. Билися, судилися і навіть вбивали один одного. Так, влітку 1930 року під час польових робіт С. Продан убив сапою селянку Г. Д. Олійник за те, що вона зорала частину його земельної ділянки. Брати Сафроній і Михайло Олійник судилися 10 років. Старший Сафроній був багатший і зумів відсудити частину землі у молодшого, у якого було шестеро дітей.

Важким тягарем на селян лягала податкова система королівської Румунії. З 1922 по 1931 рік податки на кожний селянський двір зросли майже в 4 рази. Це спричинило нові селянські заворушення. У червні 1931 року відбулась сутичка селян з жандармами і податковими агентами, які збиралися продати з молотка майно О. М. Білоуса за несплату боргів.

Надзвичайно низьким залишався культурний рівень населення. Окупанти проводили політику насильницької румунізації. В сільській школі було заборонено українську мову, всі предмети викладалися тільки румунською мовою. Понад дві третини дітей шкільного віку залишались поза школою. З 1918 по 1940 рік 7 класів школи закінчило лише 20 чоловік[2]. Зате для селян широко відкривалися двері церкви і корчми.

Не могли мешканці села користуватися і медичним обслуговуванням. В Бузовиці не було жодного медичного працівника. В кінці 1926 року в Бузовиці активно почала діяти група селян, з 8 чоловік—членів «Союзу революційних селян Бессарабії». Організатором і керівником її був учитель Н. Р. Єременко. Зв'язківцем з ЦК «Союзу» став Н. Семко[3]. Члени організації розповсюджували листівки. В одній з них говорилося, що окупанти посилюють терор, тим міцніше мають згуртовуватися ряди робітників і селян не лише Бессарабії, а й усієї Румунії, за визволення від боярського гніту. Листівка закінчувалася закликом до возз'єднання з Радянською Батьківщиною[4]. «Союз революційних селян Бессарабії» виступав з програмою боротьби за зняття податків і заборгованості з трудящого селянства[5].

В 1932 році в Бузовиці створюється підпільна комуністична організація. Членами її були П. П. Білоус, Г. С. Дячук, П. С. Дячук, П. І. Ласій, А. І. Попов, П. Т. Прядій, А. М. Федорець. Підпільники встановили зв'язок з Хотинським повітовим комітетом партії, від якого одержували рішення і директиви, революційну літературу, листівки, заклики тощо. Від повіткому партії тісний зв'язок з підпільниками Бузовиці підтримували А. Я. Волох, С. С. Грушецький, Ш. А. Кривий та інші. В 1934 році в Бузовиці був створений підпільний Кельменецький райком партії. На чолі його став місцевий житель П. П. Білоус, а з 1937 року А. М. Федорець. Підпільний райком партії своєю діяльністю охопив 10 навколишніх сіл, у т. ч. і Кельменці. В цей час активізувала свою діяльність і сільська комуністична організація. В 1935 році в ній вже налічувалось 24 комуністи[6].

На початку 1934 року виникла в селі комсомольська організація. Влітку 1935 року в ній вже налічувалось 10 комсомольців. Підпільники щорічно відзначали річниці революційних днів. В ніч з 31 липня на 1 серпня (антивоєнний день) 1934 року вони разом з підпільниками інших сіл вивісили червоні прапори і транспаранти наперехресті доріг Бузовиця—Бордюг—Кельменці, Бузовиця—Комарове—Рестеу-Атаки—Іванівці, на кладовищі села Комарового, на дорозі від станції Іванівці до села[7]. На транспарантах були написані лозунги з закликом до селян виступити

[1] А. Дольник. Бессарабия под властью румынских бояр (1918—1940). М., 1945, стор. 104.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 212, арк. 64.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 474.
[4] Архів Інституту історії партії при ЦК КП Молдавії, ф. 50, оп. 3, спр. 33, арк. 42, 43.
[5] ЦДІА МРСР, ф. 32, оп. 1, спр. 5586, арк. 34; спр. 5594, арк. 5.
[6] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 212, арк. 65.
[7] Чернівецький облдержархів, ф. 1260, оп. 1, спр. 49, арк. 1.

на захист першої у світі батьківщини трудящих — СРСР. На світанку 1 серпня комсомольці Василь Гринюк і Юхим Прядій закріпили червоний прапор на паровозі пасажирського поїзда Бельці—Чернівці, який виходив з станції Іванівці о 4 годині ранку. Комуністи Бузовиці постійно відзначали і такі революційні дні як декада трьох «Л» (Ленін, Лібкнехт, Люксембург), 18 березня (день Паризької комуни), Перше травня, 7 листопада та інші. У ці дні, збираючись нібито на іменини, організовувалися збори, а в літній період виїжджали на маївки. Влітку 1934 року комуністи організували страйк на полях поміщика Бернштейна. Страйкуючі вимагали підвищення оплати праці і скорочення робочого дня. В страйку взяло участь 150 селян.

Духовий оркестр с. Бузовиці, учасники якого у 30-х роках були зв'язковими між підпільними комуністичними організаціями.

У 1935 році окупаційні власті встановили новий податок з кожного селянського двора на ремонт церкви. Комуністи провели роз'яснювальну роботу проти цього заходу. Створений атеїстичний комітет в складі П. П. Білоуса, В. Й. Кривенького, Ю. Т. Прядія, Т. А. Гарюка зібрав понад 600 підписів протесту. Міністерство культів буржуазно-поміщицької Румунії змушене було скасувати податок.

Революційні ідеї комуністи доносили до трудящих і через пресу. Комуністична література потрапляла в село різними шляхами. Центральна газета «Скинтейя» («Іскра»), «Юний ленінець», «Казарма», «Бразда» привозилися з Бухареста В. Я. Гринюком, який відбував там військову службу. Через своїх зв'язківців Г. С. Дячука, А. І. Попова, А. М. Федорця бузовицькі підпільники одержували московську газету «Известия». З газети вони дізнавалися про життя в Радянському Союзі, по ній вчили своїх дітей російської мови, бо будь-яке українське чи російське друковане слово окупантами переслідувалося. Для перевезення і розповсюдження листівок та іншої літератури комуністи використовували духовий оркестр. Сільські музиканти комуністи брати Петро та Юхим Прядії створили оркестр, куди увійшли надійні люди. Жандарми нишпорили скрізь, перепиняли на шляхах перехожих і обшукували їх, але оркестр із своїм незмінним барабаном, у якому лежали листівки та інша література, був поза підозрою[1].

Роботу серед селянок проводили Т. М. Дячук та І. І. Прядій. Допомагали підпільникам і підлітки, які готувалися до комсомолу: І. Г. Дячук (нині заступник начальника районного відділу міліції у Сторожинці), І. П. Дячук (загинув під Сталінградом в кінці 1942 року), В. О. Мотрюк (загинув у фашистському таборі) та інші.

У селі діяла і організація МОДРу. Її члени систематично збирали продукти, гроші, ліки, одяг для політв'язнів, що відбували покарання у в'язницях «Сучава», «Мисля» і «Дофтана». 15 червня 1935 року члени МОДРу передали в Чернівці 2600 лей та 3,5 кг ліків.

У донесеннях поліції і жандармерії, а також у циркулярах генеральної сигуранци Бузовиця значилася як «більшовицьке», «червоне» село. В 1937 році внаслідок провокації вдалося викрити бузовицьке підпілля і заарештувати частину його учасників. Арешти тривали аж до дня визволення.

27 червня 1940 року вночі з села втекли поміщик, піп, жандарми і чиновники.

[1] Газ. «Наддністрянська правда», 2 липня 1963 р.

Тієї ж ночі сільські активісти — підпільники В. Я. Гринюк, Г. С. Дячук, Т. П. Прядій та інші однодумці виготовили червоний прапор з словами «Ласкаво просимо, дорогі брати!» З цим прапором і хлібом-сіллю населення Бузовиці пам'ятного 28 червня зустріли визволителів-бійців і командирів Країни Рад[1]. У цей же день повернулися з в'язниці Г. С. Дячук, Ю. Т. Прядій, В. П. Твердохліб, А. М. Федорець, і включилися до активного будівництва нового життя. В селі було створено сільську Раду. Очолив її колишній підпільник Ю. Т. Прядій, який до цього часу 3 роки просидів у в'язниці, секретарем став підпільник Г. С. Дячук[2].

На час возз'єднання в Бузовиці налічувалось 798 селянських дворів, у т. ч. 28 господарств безземельних, 94 — мали по 1 га землі, одне господарство — понад 10 га землі, інші — близько 5 гектарів[3]. Земельний комітет, обраний 16 липня 1940 року у складі комуністів В. П. Твердохліба, С. Г. Осадчука, Ф. М. Осадчука та інших, разом з сільською Радою і за активною участю бідноти розподілили селянам 105 га поміщицької землі, роздали багато корів та овець з поміщицького маєтку, організували збирання урожаю, провели посів озимих на площі 920 гектарів.

12 березня 1941 року в селі виникла ініціативна група по підготовці до створення колгоспу. Першими до колгоспу заяви подали А. М. Білоус, В. Я. Гринюк, Г. С. Дячук, П. С. Дячук, О. Г. Кушнір, Е. І. Петрюк, П. Т. Прядій, А. М. Федорець. 40 бідняцьких господарств першими виявили бажання об'єднатися у сільськогосподарську артіль[4]. 12 квітня відбулися організаційні збори. Колгосп назвали ім. 28 червня, на честь визволення трудящих Північної Буковини. Головою обрали Я. Й. Волошина, бригаду очолив П. Т. Прядій. Радянська держава виділила колгоспові кредит у сумі близько 26 тис. крб. для придбання сільськогосподарського інвентаря та худоби[5].

17 серпня в Бузовиці організовується споживча кооперація, головою правління став А. М. Федорець — колишній член Кельменецького підпільного райкому партії, а П. Дячук, А. Кирилюк та П. Прядій увійшли до складу правління. Для обслуговування населення було відкрито кілька магазинів.

В кінці 1940 року в селі відкрився медичний пункт.

З початком навчального року в селі стала працювати початкова школа з українською мовою навчання. Діти вперше побачили українські підручники, познайомилися з творами Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського. Для ремонту приміщення під школу Кельменецький райвиконком виділив 54 тис. карбованців[6]. Вперше всі діти шкільного віку пішли до школи. На батьківських зборах вчителька Є. І. Даневська, зустрічаючи батьків, сказала, що настав новий період у житті наших дітей. Вони повернулися до рідної мови, якою говорили їх предки, що тепер їм забезпечений великий і швидкий розвиток, і недалеко той день, коли серед них з'являться чудові лікарі, учителі, інженери. І це дає Радянська влада.

Багато уваги приділялося ліквідації тяжкої спадщини окупації — неписьменності. При школі і на десятихатках почали працювати групи по ліквідації неписьменності і малописьменності. Близько 600 жителів пішли навчатися грамоти.

В селі розпочали роботу хата-читальня і бібліотека.

З великим піднесенням пройшли в селі вибори до Верховних Рад СРСР і УРСР. Трудящі продемонстрували єдність і згуртованість, незважаючи на жалюгідну спробу деяких колишніх кузистів (ультрареакційна партія) зірвати вибори.

Дальшому соціалістичному будівництву на селі перешкодив віроломний напад на нашу країну фашистської Німеччини. Багато чоловіків пішли захищати рідну Батьківщину, інші працювали на спорудженні оборонних укріплень. Актив села

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 212, арк. 65.
[2] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 19, арк. 6; спр. 248, арк. 15.
[3] Там же, спр. 66, арк. 2, 6.
[4] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 296, арк. 19; спр. 14, арк. 1—8.
[5] Там же, спр. 15, арк. 101; спр. 300, арк. 61.
[6] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 15, арк. 73.

вжив заходів, щоб врятувати колгоспне майно. Активісти В. Я. Гринюк, П. С. Дячук, П. Т. Прядій вигнали велику рогату худобу і здали військовій частині у Вінницькій області[1].

8 липня 1941 року село захопили фашисти. Окупанти жорстоко переслідували усіх тих, хто встановлював Радянську владу на селі. Вже в перший день окупанти розстріляли комуніста-підпільника В. П. Твердохліба. На каторжні роботи фашисти вигнали 99 чоловік. Збитки, нанесені селу і особисто громадянам, дорівнювали близько 770 тис. крб. Наділена селянам Радянською владою земля була відібрана і передана у володіння румунському офіцеру.

Окупаційні власті для виправдання своєї загарбницької політики вдавалися і до фальсифікації. Бузовиця протягом усього свого існування була заселена виключно українцями. Під час румунської окупації тут проживало кілька румун-жандармів. Однак за сфальсифікованими даними, складеними окупантами у лютому 1944 року, у селі числилося 2225 чоловік румун і лише 450 українців. Тоді як насправді у селі налічувалась всього близько 2 тис. чоловік. В школі знову була заборонена українська мова.

Але мешканці села не корилися фашистським загарбникам. Вони всіляко саботували розпорядження та накази окупантів, переховували односельчан та жителів інших сіл, яких переслідували фашисти. М. Прядій випікала хліб для тих, хто переховувався від жандармів, О. Білоус переховувала у себе трьох дівчат, яким загрожувала німецька каторга.

У Великій Вітчизняній війні в боях з фашистськими загарбниками брали участь 286 бузовчан, з яких 121 загинуло, серед них колишній комуніст-підпільник П. С. Дячук — під Сталінградом, брати Юхим та Іван Прядій — під Керчю, Іван Гарюк — під Берліном за 2 дні до закінчення війни. 116 чоловік нагороджені бойовими орденами і медалями.

3 квітня 1944 року Бузовиця визволена радянськими військами. Зразу ж в селі почала діяти сільська Рада. Головою її став комуніст П. Ф. Рибак, секретарем В. І. Білий. Почалася відбудова зруйнованого господарства. Разом з тим трудівники села подавали допомогу фронту в остаточному розгромі фашистів. 29 жовтня 1944 року у фонд Червоної Армії було передано понад 100 цнт зерна і на танкову колону — близько 25 тис. карбованців[2]. Для організації сільськогосподарських робіт були створені земельна громада на чолі з комуністом Ф. О. Нагабасом та супряжні групи.

7 липня 1947 року відбулися загальні збори селян, які вирішили організувати колгосп, і назвали його ім. М. І. Калініна. Головою правління обрано П. Д. Чайкуна, членами правління О. Г. Бондаря, Ш. С. Монастирського, І. А. Нагабаса, П. Т. Прядія. 17 серпня 1947 року в селі організовано ще один колгосп ім. В. І. Чапаєва. Головою його став А. М. Федорець. 25 липня 1950 року обидва колгоспи об'єдналися в один ім. М. І. Калініна. Укрупнений колгосп налічував 680 дворів, мав 1468 га орної землі[3], 196 коней, 255 голів великої рогатої худоби, 233 свині, 331 вівцю[4]. Головою об'єднаного колгоспу обрали П. Т. Прядія.

Об'єднання артілей створило сприятливі умови для дальшого розвитку господарства. Вже в 1951 році грошовий прибуток колгоспу становив близько 850 тис. карбованців. Це дало змогу розгорнути будівництво. В цьому ж році було збудовано конюшню, пташник, столярну майстерню та інші господарські і побутові приміщення.

Здійснюючи рішення XX—XXIII з'їздів КПРС, вересневого (1953 р.) та наступних Пленумів ЦК партії. колгоспники домоглися великих успіхів в економічному і культурному житті. На кінець семирічки валовий збір зернових і бобових збіль-

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 212, арк. 65.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1706, оп. 1, спр. 4, арк. 144.
[3] Там же, ф. Р—1659, оп. 1, спр. 168, арк. 74.
[4] Там же, ф. 2400, оп. 1, спр. 8, арк. 1.

шився майже у 3 рази, цукрових буряків — у 2,8 раза, картоплі майже у 3 рази. У 2 рази зросла урожайність зернових, у 2,1 раза — цукрових буряків.

Значних успіхів домігся колгосп у розвитку тваринництва. В 1965 році, наприклад, у колгоспі було вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь молока і м'яса майже в 3,2 раза більше, ніж у 1953 році.

Помітно збільшились грошові надходження. За 1951—1965 рр. вони зросли у 5 разів і становили близько 450 тис. крб. Вартість людино-дня за цей же період зросла у 2,5 раза.

Відрадних успіхів в колгоспному виробництві добились хлібороби у ювілейному 1967 році. Колгосп одержав урожай зернових по 31,5 цнт. Урожай буряків становив 265,3 цнт з гектара. Хороших результатів добився колгосп в галузі тваринництва. На 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 54,6 цнт м'яса і по 488 цнт молока. Загальний прибуток колгоспу у 1967 році дорівнював майже 700 тис. карбованців.

Нині колгосп ім. Калініна високорозвинене господарство. Основний напрям господарства зерновий з розвинутим тваринництвом і спеціалізованим птахівництвом. У добре обладнаних приміщеннях утримується близько 2 тис. голів худоби, на птахофермі близько 11 тис. штук птиці. В господарстві використовуються 19 тракторів, 5 зернових комбайнів, багато сівалок, культиваторів, 12 автомашин. Численну техніку обслуговують 72 механізатори. Праця в колективі дала можливість трудівникам села виявити свої здібності, бажання працювати на благо всіх і добиватися високих виробничих показників.

Передовиками колгоспного виробництва, майстрами високих урожаїв стали ланкові В. І. Богомаз, Н. Ю. Гарюк, М. М. Ткач, комбайнер Д. В. Ковальчук, тракторист І. Н. Чебан та доярки М. Я. Кирилюк, О. Н. Косовська, О. І. Романенко, телятниця Н. Н. Демко та багато інших. Сім колгоспників за виробничі успіхи нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

Авангардну роль у господарському і культурному будівництві завжди відіграє сільська партійна організація, створена в 1944 році. У 1968 році в ній налічувалось понад 40 членів і кандидатів в члени КПРС. Бойовим помічником комуністів села є комсомольська організація, що об'єднує 70 юнаків і дівчат. Абсолютна більшість комуністів і комсомольців веде перед, працюючи у сфері матеріального виробництва.

За роки Радянської влади докорінно поліпшився добробут трудівників села, змінилося і саме село. Якщо за 22 роки окупації Бузовиці буржуазно-поміщицькою Румунією було збудовано лише 17 нових будинків сільськими куркулями, то лише за останні 15 радянських років споруджено 314 нових і капітально відремонтовано 32 будинки. У 1939 році у селі був лише один радіоприймач у поліцейського шпика, а тепер у власному користуванні жителів 211 радіоприймачів, 41 телевізор, 10 автомашин, 46 мотоциклів, 234 швейні машини, понад 400 велосипедів. В 1953 році село було радіофіковане, електрифіковане. Діють в селі шевська, швейна майстерні, чотири магазини, лазня, буфет. Свої заощадження колгоспники зберігають у сільській ощадкасі, заснованій у 1948 році.

Значні зміни сталися і в медичному обслуговуванні. В селі працюють медичний пункт, пологовий будинок, дитячі ясла на 120 місць. У 1960 році відкрито колгоспний профілакторій, дитячу молочну кухню.

Підпільники 30-х років, ініціатори створення колгоспу в с. Бузовиці — В. А. Гринюк, П. Т. Прядій, І. В. Кирилюк, Я. Й. Волошин. 1967 р

Докорінні зрушення за післявоєнний період сталися у селі в галузі культурного будівництва. Ліквідовано тяжку спадщину — неписьменність серед дорослого населення. Всі діти навчаються. В селі працює близько 50 чоловік спеціалістів з вищою і незакінченою вищою освітою.

Значне місце в культурно-освітній роботі відіграє клуб. Тут регулярно демонструються кінофільми, працюють агіткультбригада та гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь близько 100 чоловік. Духовий оркестр в селі існує вже понад 30 років, ним керує досвідчений музикант, колишній підпільник П. Т. Прядій. В селі працює 2 бібліотеки, книжковий фонд яких налічує понад 11 тис. примірників. Книга і газета стали доступними кожному трудівнику. Жителі села передплатили на 1968 рік понад 3200 газет і журналів.

Підпільники 30-х років П. П. Білоус та П. Т. Прядій в гостях у піонерів. 1965 р.

На громадських засадах працює сільська група товариства «Знання». 29 лекторів — учителів, агрономів, передовиків колгоспного виробництва — систематично виступають перед населенням з лекціями і бесідами. Працює в селі відділення добровільного спортивного товариства «Колгоспник», що об'єднує понад 30 сільських спортсменів. У ювілейному році в селі відкрито з ініціативи ветеранів комуністичного підпільного руху П. П. Білоуса та В. Я. Гринюка народний музей революційної і бойової слави.

Пам'ятник загиблим воїнам. 1967 р.

Важливу роботу по благоустрою, налагодженню культурного і громадського життя у селі проводить сільська Рада через свої постійно діючі комісії. З ініціативи сільської Ради в Бузовиці з участю громадськості споруджено пологовий будинок, профілакторій, впорядковано шосейну дорогу, вулиці тощо.

Трудівники Бузовиці в 1965 році збудували пам'ятник-обеліск землякам, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Трудівники села докладають всіх зусиль, щоб внести свою частку в будівництво світлого майбутнього — комунізму.

М. І. БРОФМАН

ІВА́НІВЦІ

Іванівці (до 1946 р.— Янівці, Яноуци) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 18 км від районного центру. Залізнична станція. До обласного центру — 127 км шосейним шляхом, 86 км — залізницею. Поблизу проходить залізнична колія Львів—Чернівці—Кишинів. Населення — 3879 чоловік. Сільраді підпорядковане село Поливанів Яр.

На північній околиці села збереглися пам'ятки ранньозалізного віку: рештки селища та кілька курганоподібних горбів. В ритуальній ямі біля одного з них знайдено бронзову булавку та мініатюрний глиняний глечик (VI століття до н. е.)[1].

В документах село вперше згадується у 1659 році[2]. Найбільш древньою є західна частина Іванівців. Село не раз зазнавало спустошень від нападів татар і турків, які вторгалися до Придністров'я. Часті спустошення великою мірою гальмували зростання поселення. У 1771 році тут налічувалось всього 7 садиб[3].

З другої половини XVIII століття селяни мали працювати в маєтку поміщика 12 урочних днів та виконувати інші повинності. Насправді ж селян примушували працювати у 3—4 рази більше, бо поміщик визначав на кожний урочний день такий обсяг роботи, який можна було виконати щонайменше за 3—4 дні. Крім того, селяни сплачували великі податки[4]. Становище мешканців села, як і всього краю, ускладнювалось ще й непосильними утисками з боку турецьких загарбників. Турки не тільки накладали великі податки (їх було аж 14), але часто й грабували село, а здорових чоловіків і жінок забирали у неволю. Селяни не раз повставали, протестуючи проти утисків, тікали в Карпати і степові райони. Одне з таких повстань відбулося у 1769 році. Селяни відмовились працювати на панському полі, прогнали наглядачів, не виконували вимог поміщика і властей. Для придушення повстання сюди прибув військовий загін. Кілька днів селяни чинили опір. Лише зброя примусила їх скоритися.

Майже не змінилося становище селян і після приєднання Бессарабії до Росії.

Село належало то одному поміщику, то іншому. Збереглися майже всі повинності селян, які існували раніше. 1817 року в селі налічувалось всього 180 жителів. Така кількість населення не забезпечувала поміщицьке господарство робочими руками. Тому поміщик заохочував окремими пільгами переселенців з інших сіл, у т. ч. з лівобережжя Дністра. Від назви окремих сіл Піжовка, Лісківці та інших, звідки прийшли переселенці, виникли з часом в Янівцях прізвища селян — Піжовський, Лісковський тощо.

Не поліпшили становища селян і реформи шістдесятих років XIX століття. Відповідно до «Положення 14 липня 1868 року» наділ землі мав визначатись за добровільною угодою між селянами (царанами) і поміщиками. Це призвело до великих зловживань поміщика Казиміра. Він насильно примушував селян брати наділи на непридатних землях, обмежував їх розміри. Тому лише близько 20—25 проц. селян одержали встановлені «Положенням» розміри земельного наділу (8 десятин), решта ж — мізерні клаптики.

У пореформений період основна маса землі була зосереджена в руках поміщика і заможних селян. У 1899 році поміщиця М. Казимір мала у своєму володінні 1100 десятин землі і 762 десятини лісу, тоді як майже 400 селянським дворам належало 1681 десятина, причому сюди ж входила і земля заможних селян. Більшість селянських господарств була безземельною і малоземельною[5].

---

[1] К. К. Черниш. Ранньотрипільське поселення на середньому Дністрі. К., 1959, стор. 9—102.

[2] L. T. Boga. Documente Basarabene. Vol. 16. Chişinău, 1933, стор. 4.

[3] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Iaşi, 1922, стор. 89

[4] Н. А. Мохов. Молдавия эпохи феодализма, стор. 402.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 53, арк. 49.

В кінці XIX — на початку XX століття поміщик і сільські багатії засновують підприємства по переробці сільськогосподарської продукції, які стали ще одним важелем експлуатації селян. Розвинулося тут, зокрема, борошномельне виробництво. У 1893 році в селі налічувалось 5 млинів (кінні), а на початку XX століття в поміщицькому і куркульських господарствах їх було вже 13 (переважно водяні)[1].

Важким тягарем лягали на селян різні податки і повинності. У 1903 році, наприклад, етапна повинність становила 9 підвід і 40 чоловік, дорожня — 76 підвід і 305 робітників[2]. На земські потреби в 1911 році з селян стягнули 1662 крб. 46 копійок.

Жалюгідним було культурне життя селян. У 1907 році в сільській школі один вчитель вів три класи. Навчалося тут близько 50 учнів, переважно діти заможних селян, діти ж бідняків, як правило, залишались поза школою[3].

У роки першої світової війни село було у прифронтовій смузі. Багатьох жителів мобілізували до армії. Війна призвела до занепаду селянські господарства. Значно зменшилися посівні площі. Розорені селяни за безцінь продавали куркулям землю і худобу, а самі йшли наймитувати.

Після повалення російського самодержавства селяни часто збиралися на мітинги і збори. Солдати-більшовики роз'яснювали селянам політику партії більшовиків, закликали їх на боротьбу за перемогу соціалістичної революції. В жовтні 1917 року селяни за допомогою революційних солдат розподілили майно поміщика Казиміра, забрали зерно, почали рубати поміщицький ліс[4].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції підняла до політичного життя і місцевих селян. Один з них, В. І. Бугаєць (Матеїшин) був активним учасником революції, боровся за встановлення Радянської влади на Поділлі. В 1919 році під час навали денікінців його призначено членом штабу оборони Полтави. На цьому посту комуніст Бугаєць (Матеїшин) і загинув.

У січні 1918 року в Янівцях встановлено Радянську владу. Вперше селяни обрали свій орган влади — Раду. Почалося нове життя. Поміщицька власність на землю була ліквідована згідно з ленінським декретом про землю.

Та вже наприкінці лютого 1918 року село окупували австро-німецькі війська, а в листопаді того ж року їм на зміну прийшли війська королівської Румунії. Інтервенти встановили окупаційний режим, що ліг на плечі трудящих мас непосильним тягарем соціального і національного гноблення. В село повернувся поміщик Казимір, який за допомогою властей відібрав у селян землю і розправився з активними учасниками революційних подій. Від побоїв жандармів помер селянин В. Д. Дорошкевич. На початку 1919 року жандарми схопили і прилюдно розстріляли на площі М. Ю. Харабару і В. С. Боднаря, які провадили активну революційну роботу серед населення, закликали на боротьбу проти інтервентів.

Але село не корилось загарбникам. Селяни брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. Після його поразки чимало Янівчан пішли за Дністер і в складі кавалерійської бригади Г. І. Котовського героїчно билися з ворогами Радянської влади. Особливо відзначились І. О. Кифорюк та І. П. Лісковський.

Під гнітом румунських окупантів селяни страждали від утисків та безземелля і малоземелля. Проведена в 20-х роках т. зв. аграрна реформа не розв'язала земельного питання, бо вона захищала інтереси поміщиків і куркулів. Переважна більшість селянських дворів була наділена невеликими клаптиками (1—3 га) малородючої землі[5]. Однак не маючи коштів на викуп землі і тяглової сили для її обробітку, селяни швидко втрачали і ці мізерні наділи. Землю прибирали до рук сільські бага-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 32, арк. 106, 107, 120, 121.

[2] Там же, спр. 38, арк. 40.

[3] Там же, спр. 103, арк. 966.

[4] Г. К. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 59, 67.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 854, оп. 1, спр. 101, арк. 1, 11.

тії. Розорені ж селяни змушені були орендувати землю та йти наймитувати до поміщиків і куркулів. Безземелля було причиною і страшних трагедій. У пам'яті старожилів й досі збереглись страшні спогади про те, як селянин Федір Семенюк у 1936 році вбив свого брата за клапоть землі[1].

Населення було позбавлене і політичних прав, страждало від національного гніту. Характерними рисами політики румунських окупантів були насильна румунізація, заборона української національної культури. В школі викладання велось виключно румунською мовою[2]. Основна маса жителів залишалась неписьменною.

Медичного обслуговування населення фактично не було. В селі не було жодного медичного працівника. Населення часто хворіло на тиф, трахому, коросту, віспу та інші епідемічні хвороби.

У важких умовах окупації трудящі не припиняли боротьби проти поневолювачів. У 1933 році в селі була створена підпільна партійна організація. З 1934 року вона діяла під керівництвом Кельменецького райкому партії, який на той час знаходився в Бузовиці. До неї входили В. І. Гуцул, М. І. Кувила, Г. В. Рудий та інші. Під керівництвом комуністів-підпільників в селі відзначались роковини Великого Жовтня та інші революційні дати. Члени групи розповсюджували революційні листівки, знайомили населення з господарським і культурним будівництвом в СРСР, саботували заходи окупаційних властей, піднімали трудящих села на боротьбу за возз'єднання з Українською РСР.

І цей довгожданий час настав. 28 червня 1940 року населення радо вітало своїх визволителів. Того ж дня в селі відбувся урочистий мітинг. Від імені мешканців села на ньому виступив колишній підпільник, селянин-бідняк В. І. Гуцул, він дякував рідній Комуністичній партії, Радянському урядові, Червоній Армії за визволення. Були створені органи Радянської влади. Першим головою сільської Ради став В. І. Гуцул. Поміщицьку землю передано безземельним і малоземельним селянам. Бідняки одержали 237 га засіяної панської землі.

Земельна комісія, члени сільської Ради та активісти допомагали створювати супряжні групи, які забезпечували успішне проведення польових робіт. Велику допомогу селянам в цій справі подала Кельменецька МТС, що була створена в 1940 році і містилася в Янівцях у садибі колишнього поміщицького маєтку. Селяни вперше побачили на своїх полях трактори та іншу сільськогосподарську техніку.

Трудівники села все більше виявляли інтерес до колективного господарювання. Для ознайомлення хліборобів району з колгоспним будівництвом райком партії і райвиконком організували кілька екскурсій у колгоспи східних областей України. У травні 1941 року в Янівцях була створена ініціативна група по підготовці колективного господарства.

З перших днів визволення трудівники села відчули турботу Радянської влади про людину. Селянські родини, які не мали худоби, одержали від держави довгостроковий кредит для придбання корів. Селяни похилого віку звільнялись від оподаткування. Одержали від держави допомогу і багатодітні сім'ї. Багатодітні матері одноразово одержали по 2 тис. крб.; їм була встановлена також щорічна допомога по 2 тис. крб.[3]. В селі почали діяти кілька крамниць, ощадна каса.

Трудящі вперше в житті стали користуватись безплатною медичною допомогою. В селі відкрились медамбулаторія і акушерський пункт, а в кінці 1940 року — лікарня. Медичний персонал широко застосовував профілактичні заходи, щоб запобігти захворювання серед населення. В квітні 1941 року відкрилась зооветлікарня.

Радянська влада багато зробила для задоволення культурно-освітніх запитів населення. В селі почала працювати семирічна школа з рідною українською мовою навчання. Для переобладнання приміщення під школу (колишній поміщицький буди-

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 25 січня 1967 р.
[2] Н. Й. Сирота. Розвиток культури Радянської Буковини, стор. 17, 19.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—7, оп. 1, спр. 5, арк. 238, 239.

нок) уряд виділив 25 тис. крб. В 1940—1941 навчальному році всі діти шкільного віку пішли до школи. При школі діяли класи, а на десятихатках — групи навчання грамоти дорослих.

Наприкінці 1940 року відкрито дитячий будинок на 100 місць, почали працювати дитячі ясла на 30 місць[1].

Місцем культурного відпочинку селян стали клуб і бібліотека. Тут читались лекції, проводились бесіди, голосні читання газет, журналів, влаштовувались концерти. При клубі почали діяти хоровий і драматичний гуртки, демонструвалися кінофільми.

Трудящі відчули себе повноправними господарями країни. Багато активістів, що входили до складу сільської і районної Рад депутатів трудящих та до комісій Рад, брали активну участь у господарському і культурному житті, в державних органах управління. Справжнім святом став день 12 січня 1941 року — день виборів до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР. Трудівники села вперше взяли участь у виборах до радянського парламенту і одностайно віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Керівну роль у проведенні соціалістичних перетворень, у залученні сільських трудівників до державного, господарського і культурного будівництва відіграли партійна і комсомольська організації села, які були створені на початку 1941 року. Напередодні війни партійна організація налічувала 10 комуністів.

Та почалася війна. На початку липня 1941 року Янівці окупували німецькі і румунські фашисти. Інтервенти встановили режим насилля і терору. 6 липня вони схопили сільських активістів — засідателів районного народного суду І. Ф. Чепурняка, І. А. Кушніра, М. М. Дудчака, І. М. Харабару та комсомольського вожака В. П. Триднівку. Після звірячих знущань усіх їх розстріляли румунські жандарми біля села Молодового і трупи скинули в Дністер[2].

Населення постійно чинило окупантам опір. Активну підпільну діяльність проводила молодь. В 1941 році комсомольці В. Г. Корнієць і М. В. Рудий разом з І. С. Чепурняком здійснили ряд диверсійних актів — підпалили два стоги поміщицької пшениці та воловню. В 1942 році І. С. Чепурняк та М. В. Рудий заснували підпільну комсомольську організацію, до складу якої ввійшли М. В. Семенюк, В. П. Шевчук, В. В. Адамчук, І. М. Корогода, М. С. Рябий, В. Г. Корнієць та інші[3]. Головну роль в організації цього комсомольського підпілля відіграв учасник Хотинського повстання 1919 року старий підпільник Р. Д. Каланжій.

На кінець 1943 року організація уже налічувала 12 чоловік.

Комсомольці встановили зв'язок з підпільниками міста Бричани Молдавської РСР. Зв'язківець М. С. Рябий доставляв з Бричан газети, листівки, політичну літературу, які розмножувались і розповсюджувались підпільниками в селах. В 1942 році підпільники тричі напали на жандармський пост і захопили гранати, спалили хліб у поміщика. Восени 1943 року вчинили замах на румунського підполковника, що приїхав з Хотина в Кельменці для мобілізації молоді в румуно-фашистську армію. В квітні 1944 року комсомольці І. С. Чепурняк та М. В. Рудий мали зв'язок з розвідницею В. І. Бережною, закинутою Українським штабом партизанського руху на територію Кельменецького району і передавали їй дані про розташування німецько-фашистських військ в районі міст Могилева-Подільського і Атак (Молдавської РСР).

Жителі села, що перебували в лавах Червоної Армії, хоробро боролись проти німецько-фашистських загарбників. 373 чоловіка з Янівців брали участь у Великій Вітчизняній війні, близько 70 з них нагороджено орденами і медалями СРСР. На фронтах Великої Вітчизняної війни загинуло 108 жителів села[4].

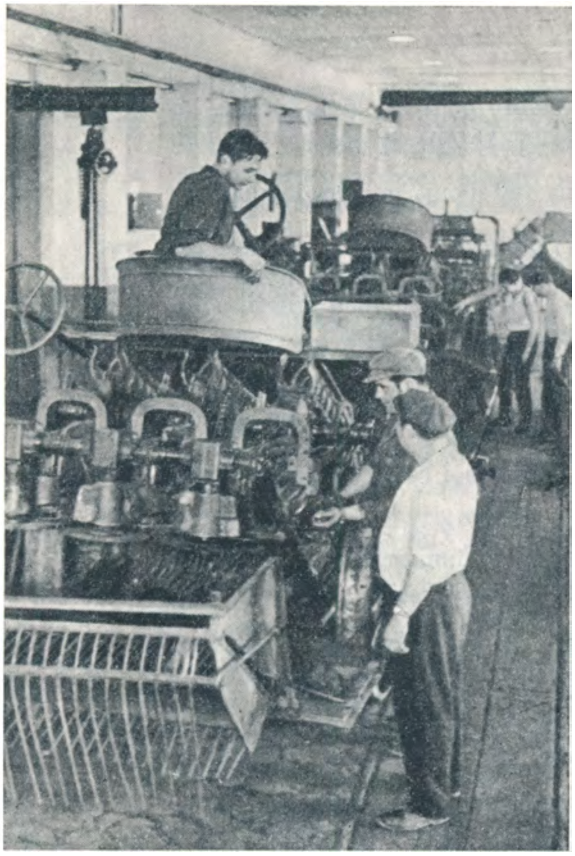
---

[1] Газ. «Рідне слово», 1 січня 1961 р.

[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—286, стор. 1.

[3] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 133, арк. 6, 7.

[4] Поточний архів Чернівецького облвійськкомату за 1966 р. Справа про учасників Великої Вітчизняної війни, арк. 4.

В майстерні відділення «Сільгосптехніка». 1967 р.

27 березня 1944 року 133-я стрілецька дивізія 40-ї армії 2-го Українського фронту визволила село від фашистського рабства[1]. У селі зразу ж була відновлена Радянська влада.

Трудівники приступили до відбудови зруйнованого господарства. Збитки, заподіяні селу за час окупації, становили близько 3 млн. карбованців[2].

Організовані в Янівцях 4 земельні громади відіграли значну роль у відбудові зруйнованого господарства. Влітку 1945 року відновила роботу Кельменецька МТС (директор К. С. Хоменко). Першими її механізаторами стали сільські комсомольці В. А. Мельник, М. І. Голяк, Г. М. Підлісний, В. С. Двірський, В. І. Семенюк. Велику допомогу у відбудові зруйнованого господарства подавав Радянський уряд. У 1947 році, наприклад, лише на придбання худоби селяни одержали грошову позику в розмірі 600 крб. на господарство[3].

У будівництві нового життя хлібороби обирають шлях колективного господарювання. В 1947 році організуються три колгоспи, а до середини літа 1948 року колективізація в селі в основному була завершена. Ініціаторами створення колгоспів були сільські активісти та учасники Великої Вітчизняної війни В. А. Семенов, П. Я. Гуцул, О. М. Дзик, Д. В. Руда, В. М. Бабій та інші.

В 1950 році відбулося об'єднання трьох артілей в одну — «Більшовик», головою якої обрали В. М. Радавчука. Новий колгосп мав 2782 га землі (у т. ч. 2124 га орної землі), близько 1 тис. голів худоби. У тому ж році грошові надходження колгоспу перевищили 1 млн. карбованців[4].

Дбайливими, здібними господарями показали себе хлібороби села.

Щороку міцнів і зростав колгосп. За досягнуті успіхи в галузі тваринництва в 1956 році артіль, а також окремі передовики — завідуючий молочно-товарною фермою В. І. Базь, свинофермою Д. В. Дзик, вівцефермою В. І. Гончарук, зоотехнік І. П. Лученко, телятниця М. Г. Ткачук, свинарка Є. Д. Ганжалюк — були учасниками Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Колгосп нагороджено дипломом ВСГВ II ступеня. Малу золоту медаль ВСГВ та іменний подарунок — мотоцикл одержав голова правління В. М. Радавчук. Малу срібну медаль — секретар парторганізації М. Г. Попович[5].

Радісним був 1958 рік. За високі виробничі показники сім колгоспників були удостоєні орденів і медалей Союзу РСР, серед них орденом Леніна нагороджений голова колгоспу В. М. Радавчук, орденом Трудового Червоного Прапора—бригадир рільничої бригади В. М. Сливка, доярка М. І. Піжовська — орденом «Знак Пошани».

---

[1] Битва за Буковину, стор. 115, 116.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1706, оп. 1, спр. 1, арк. 15.
[3] Там же, Р—176, оп. 4, спр. 7, арк. 138.
[4] Там же, ф. Р—4, оп. 2, спр. 1527, арк. 81.
[5] Там же, ф. Р—1706, оп. 4, спр. 263, арк. 17, 18.

Завдяки великій організаторській і масово-політичній роботі партійної організації та правління колгоспу, самовідданій праці, трудівники колгоспу домоглися в роки семирічки помітного руху вперед. Врожайність пшениці зросла на 77 проц., грошові надходження колгоспу подвоїлись.

Для дальшого успішного розвитку господарства колгоспу надзвичайно важливе значення мали рішення березневого (1965) Пленуму ЦК КПРС та квітневого (1965) Пленуму ЦК КП України. Поліпшились планування та організація сільськогосподарської роботи, зросли зацікавленість та ініціатива колгоспників. Все це, а також могутня техніка — 21 трактор, 10 комбайнів, 11 автомашин — дали можливість хліборобам навіть за несприятливих погодних умов у 1967 році зібрати добрий урожай: пшениці по 27,2 цнт, кукурудзи — по 33,4 цнт, цукрових буряків по 248 цнт з гектара.

Зміцнення кормової бази сприяло збільшенню поголів'я худоби, підвищенню її продуктивності. На початок 1968 року в колгоспі налічувалось близько 3 тис. голів худоби. Зросла продуктивність тваринництва. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 561 цнт молока, 91 цнт м'яса (в забійній вазі).

Колгосп давно вже став мільйонером. Зміцнення економіки колгоспу дало змогу широко розгорнути господарське і культурно-побутове будівництво. За післявоєнні роки колгосп побудував понад 20 типових тваринницьких приміщень, електростанцію, тракторний стан, зерносклад, пожежне депо та інші підсобні приміщення. Лише в 1967 році споруджено Будинок спеціаліста, автогараж, корівник, тютюновий склад, сушарку для тютюну. Молочно-товарна та свиноферма колгоспу мають вигляд добре впорядкованого містечка. В кожній з них споруджено будинки тваринника, де працівники ферм можуть відпочити, почитати газети, дивитись телепередачі та кінофільми. Тут обладнано стенди передового досвіду. На кожній фермі для обслуговуючого персоналу працюють їдальні, діє профілакторій.

В селі споруджено Будинок культури, їдальню, дитячий майданчик, лазню.

Славиться колгосп «Більшовик» працьовитими людьми. Вже кілька років підряд серед кращих доярок району називають О. Г. Базь, яка щороку надоює від кожної корови по 3200—3500 кг молока. Високих показників домагаються ланкові М. Ф. Чижевська, Н. Г. Білик, Є. В. Московчук та інші. Бригади, ланки борються за звання комуністичних. Пошаною користуються кращі механізатори Г. М. Кувіла, І. В. Семенюк, В. М. Гончарук та інші. За високі виробничі досягнення, зокрема у тваринництві, голова колгоспу В. М. Радавчук удостоєний почесного звання заслуженого зоотехніка Української РСР. Понад 30 колгоспників і спеціалістів сільського господарства нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

Колгосп «Більшовик» не єдине господарство в Іванівцях. В селі є відділення «Сільгосптехніка», яке подає колгоспу значну допомогу в ремонті техніки. Тут працює 15 ударників комуністичної праці.

За роки Радянської влади в Іванівцях з'явилось кілька промислових підприємств, продукція яких йде за межі області та республіки. Значне місце посідає райхарчокомбінат. В ювілейному 1967 році тут виготовлено 1,5 млн. банок плодоовочевих консервів. Його продукція — сухі фрукти, консерви, фруктові соки, плодоягідне вино, хлібобулочні вироби тощо відома на Уралі і в Сибіру. Велику питому вагу в еко-

Ділянка Іванівського лісництва-заповідника. 1968 р.

номіці району посіла Іванівська інкубаторна станція. В 1967 році разова потужність її становила близько 160 тис. яйцемісць. З 1958 року в селі працює плодоконсервний завод райспоживспілки. В ювілейному 1967 році на заводі було вироблено 1200 тис. умовних банок фруктових і овочевих консервів, 168 тонн сульфітованих соків, 99 тонн сухих овочів і фруктів, 560 тонн плодоягідного пюре. Завод очолює старий комуніст, колишній підпільник В. Г. Корнієць.

Боротьбу за піднесення сільськогосподарського і промислового виробництва очолюють первинні партійні організації села, які користуються великим авторитетом. Кількість членів та кандидатів в члени КПРС невпинно зростає. Якщо в 1945 році в селі було 3 комуністи, то на 1 січня 1968 року в Іванівцях є 6 партійних організацій, в яких налічується близько 140 комуністів.

Надійним помічником партійних організацій в господарському і культурному будівництві є комсомольська молодь. Вісім комсомольських організацій об'єднують понад 350 членів ВЛКСМ.

В усіх галузях життя: економічній, громадській, культурній значну роль відіграє сільська Рада депутатів трудящих. Питання про медичне та побутове обслуговування населення, забудова та благоустрій села, виховна робота та інше завжди в полі зору Ради — її голови, старого більшовика В. А. Семенова, депутатів-виробничників, колишніх комсомольців-підпільників В. Г. Корнійця, М. С. Рябого, В. П. Шевчука та інших.

Помітно зріс за роки Радянської влади матеріальний добробут населення. Яскравим прикладом цього є будівництво жител. За післявоєнний період колгоспники, робітники та службовці спорудили близько 550 нових будинків, вкритих черепицею, шифером або бляхою. Всі вони потопають в зелені садків.

Завідуючий виробництвом плодоконсервного заводу В. Г. Корнієць серед робітниць, с. Іванівці. 1967 р.

Будинок тваринника на фермі колгоспу «Більшовик». 1967 р.

В Іванівцях добре налагоджено торгівлю. Тут діє близько 15 торговельних закладів, які забезпечують населення промисловими і продуктовими товарами. Сільське споживче товариство очолює В. П. Шевчук — перший в області заслужений працівник торгівлі Української РСР.

Про високий матеріальний добробут мешканців села свідчить зростання попиту на промислові та культтовари. Лише в 1967 році торговельною мережею села продано населенню промислових товарів на суму понад 2 млн. крб. Трудівники села придбали до ювілейного свята 79 телевізорів, 131 велосипед, 8 мотоциклів, 93 радіоли, 13 холодильників. На початок 1968 року трудящі села мали 10 легкових автомашин, 67 мотоциклів, близько 500 велосипедів, понад 800 радіоприймачів і радіол, 137 телевізорів.

В селі працює їдальня, два буфети, павільйон побутового обслуговування (годинникова, швейна і шевська майстерні, перукарня і фотоательє), лазня. До 1950 року завершено суцільну радіофікацію та електрифікацію села.

Докорінні зміни відбулися в галузі охорони здоров'я. В селі споруджено нове приміщення лікарні на 50 ліжок. При лікарні працює поліклінічний відділ з зуботехнічним та рентгенівським кабінетами. Діє пологовий будинок, аптека. Населення обслуговують 4 лікарі і 18 працівників середнього медперсоналу.

Заслужена вчителька школи УРСР М. Д. Мельник серед учнів Іванівської школи. 1967 р.

Значних успіхів домоглися трудящі Іванівців у післявоєнний період в культурно-освітньому будівництві. З 1944 року почала працювати семирічна школа, всі діти пішли до школи. Дорослі навчалися в гуртках. З 1946 року працює вечірня середня школа сільської молоді. У новозбудованому типовому приміщенні працює денна середня школа. З 1953 по 1968 рік середню освіту здобули понад 300 юнаків і дівчат, 60 з них закінчили або навчаються у вищих і середніх спеціальних учбових закладах, решта трудиться у різних галузях народного господарства. Син активного учасника Великої Жовтневої соціалістичної революції та громадянської війни В. І. Бугайця (Матеїшина) став вченим — кандидатом історичних наук. В селі працює 40 спеціалістів з вищою та понад 100 чоловік з середньою освітою.

Заслуженою повагою в учнів, учителів та населення користується невтомний педагог, активний громадський діяч, відмінник народної освіти, заслужена вчителька школи Української РСР М. Д. Мельник, яка працює тут з 1946 року.

Турботу і любов виявляють в Іванівцях до найменших. Для них відкрито 4 дитячих ясел.

В центрі села височить двоповерховий Будинок культури. Його зал вміщує 600 глядачів. Тут демонструються кінофільми, читаються лекції, відбуваються концерти художньої самодіяльності, вистави. Частими гостями хліборобів є артисти з Києва, Кишинева, Чернівців, які виступають на сцені Будинку культури. За зразкову організацію культурно-виховної роботи серед населення цьому закладу присвоєно найменування Будинка культури відмінної роботи.

Працює в селі три бібліотеки з загальним книжковим фондом понад 20 тис. примірників. Книга, журнал, газета стали постійними супутниками кожного трудівника. Якщо до 28 червня 1940 року в село надходило 5—6 газет, якими користувались піп, примар, поміщик і кілька багатіїв, то на 1 січня 1968 року населення Іванівців одержувало понад 4300 примірників газет і журналів.

Значну роботу проводить сільська група товариства «Знання», яка налічує близько 60 лекторів. В 1967 році лекторами прочитано близько 200 лекцій.

Став масовим спорт на селі. В Іванівцях 5 спортивних команд, які об'єднують близько 100 юнаків і дівчат.

Невпізнанно змінився за роки Радянської влади зовнішній вигляд села. Не залишилось хат з саману, критих соломою. Нині Іванівці забудовують за затвердженим сільською Радою депутатів трудящих планом. Головні вулиці забруковано. В ювілейному 1967 році, напередодні Великого Жовтня, в центрі села відкрито монументальний пам'ятник односельчанам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Трударі своєю натхненною кропіткою працею втілюють в життя Програму КПРС. Вносячи гідний вклад у створення матеріально-технічної бази комунізму, іванівчани поступово перетворюють своє рідне село в населений пункт міського типу з впорядкованими житловими будинками, підприємствами побутового обслуговування, культурно-освітніми та медичними закладами. В недалекому майбутньому в селі виросте кілька добротних будинків, у т. ч. Будинок спеціаліста, комбінат побутового обслуговування, лазня та інші. Будуть розширені та озеленені тваринницьке містечко і стадіон. Головні вулиці села покриються асфальтом і бруківкою; на них з'являться тротуари і люмінесцентне освітлення. Найкращим місцем відпочинку буде закладений в 1967 році на честь 50-річчя Великого Жовтня і встановлення Радянської влади на Україні парк культури і відпочинку.

Село Іванівці за своїм зовнішнім виглядом і рівнем культурно-побутового обслуговування населення з кожним роком набирає рис соціалістичного міста. І лише сліди минулого, збережені для потомків в сільському краєзнавчому музеї у вигляді численних експонатів та фотографій, будуть постійно нагадувати про ті величні перетворення, про героїчні звершення, що відбулися в селі за роки Радянської влади.

Т. К. ДАГАЄВА, М. П. КРАЧИЛО,
П. В. МИХАЙЛИНА

ЛЕ́НКІВЦІ

Ленківці — село, центр сільської Ради. Розташовані за 7 км на північний захід від райцентру, з яким зв'язане шосейним шляхом. До залізничної станції Ленківці 3 км. Населення — 2 706 чоловік. Сільраді підпорядковані села Коновка і Макарівка.

В околицях села є багато археологічних пам'яток. В урочищі Гамарія за яром виявлено рештки поселення ранньотрипільської культури (IV тисячоліття до н. е.). На місці давніх жител знайдено примітивні знаряддя праці, виготовлені з кременю, сланцю, кісток та рогу, вироби з глини — посуд, статуетки, фрагменти модельок жител тощо. У розкопаному кургані скіфського часу (VI століття до н. е.) знайдено 28 бронзових наконечників стріл, залізні сокири, кинджал та спис, бронзове дзеркало, глиняний посуд. В кургані сарматського часу біля кістяків було намисто, глиняні важки до веретен та посуд[1]. Поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) є в урочищах Сурша, Баба, На бурдеях і Кар'єр[2].

За 4 км на північний схід від села, в урочищі Баба, виявлено залишки давньоруського городища XII—XIII століть[3].

Перша документальна згадка про село датується 1559 роком. Назва його неодноразово мінялася — Макарова Лука (1559 р.), Линкова (1584 р.), Ленкъуць (1670 р.), Ленкъуцей (1817 р.), Ленковцъ (1859 р.)[4]. Часто мінялися і власники села, які, пограбувавши, перепродували його один одному. Це призводило до занепаду села. Тому аж до половини XIX століття Ленківці розвивались дуже повільно. У 1771 році тут налічувалось лише 94 селянські двори[5].

Жителі села за користування землею змушені були працювати в маєтку феодала, виконувати т. зв. урочні дні, давати йому десятину від своїх доходів та виконувати різні повинності. До того ж їм доводилось терпіти утиски від турецьких поневолювачів. Загарбники не лише накладали непосильні податки, яких було аж 16 видів, але часто насильно забирали селян у свої володіння. У відповідь на жорстокі знущання і пограбування ленківчани не раз виступали зі зброєю в руках. Легенди розповідають, як селяни, утікаючи від поневолювачів, збиралися в печерах Цимбалової церкви і звідти часто нападали на турків та місцевих феодалів. Багато селян тікало в ліси і гори та на лівобережжя Дністра.

Після приєднання Бессарабії до Росії населення позбулося сваволі турецьких властей, більше ніж у 3 рази зменшились державні податки. Однак феодальна експлуатація селян не зменшилась, селяни страждали від безземелля і малоземелля. У 1817 році з 148 селянських господарств 113 користувалися невеликими клаптиками землі, які зовсім не забезпечували потреб селян, 17 — не мали землі зовсім. В той же час

---

[1] Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР. Вып. 53, стор. 67—73.

[2] Материалы и исследования по археологии СССР. Вып. 82, 1960, стор. 64; 1961. стор. 38—42.

[3] Б. О. Тимощук. Північна Буковина — земля слов'янська, стор. 163.

[4] А. Защук. Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Военное обозрение Бессарабской области. СПб, 1863, стор. 224—263.

[5] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Vol. 11. Iaşi, 1922, стор. 89.

церковному кліру належало 1430 десятин сінокосів, 572 десятини орної землі, 358 десятин лук, поміщики Червонводалі мали 1635 десятин орної землі та сінокосів, поміщик Андріяш володів 140 десятинами. Селяни за користування землею мали працювати в маєтку поміщика.

Посилення експлуатації викликало протести селян. В 1819 році жителі Ленківців подали скаргу до Хотинського повітового суду на поміщиків. Шукаючи виходу з важкого становища, селяни переселялися або просто тікали в інші райони. У 1856 році поміщики Червонводалі і Андріяш в листі до царського уряду звинувачували кілька селянських сімей у самовільному переході (вірніше втечі) в південні райони Бессарабії. Та селяни змушені були залишити село, бо навіть за вимушеним визнанням Хотинського повітового суду їх борги поміщикам були такими великими, що селяни ніколи б їх не змогли сплатити[1].

Марними були сподівання ленківчан на поліпшення свого становища внаслідок реформ 60-х років XIX століття. Поміщики, намагаючись залишити за собою кращі угіддя, всіляко ошукували селян — виділяли їм землю в кількох місцях, черезсмужно, зменшували розміри наділів, замість доброї землі давали ділянки зовсім непридатної.

В XIX столітті, особливо з розвитком капіталістичних відносин, помітно зростало і село Ленківці. Якщо в 1817 році тут налічувалось 148 дворів, то в 1883 році їх вже було 357.

Разом з тим поглиблювалось і класове розшарування селян. Біднота розорювалась, продавала куркулям свою надільну землю і йшла наймитувати. Вже у 80-х роках з 357 надільних господарств безземельними залишилось 105. До того ж серед господарств, які мали землю, 32 проц. було таких, що не мали своєї робочої худоби. У державних статистичних документах зазначалось що «село Ленківці — одне із найбідніших у Кельменецькій волості»[2].

Важкі умови життя, посилення експлуатації, безправне становище спонукали селян на боротьбу проти поміщиків, куркулів, царського самодержавства. У 1869 році ленківчани разом з селянами Кельменців, Нагорян та Грушівців відмовилися від виконання повинностей на користь поміщиків. Для придушення виступу в село прибув каральний загін жандармів[3].

Соціальна диференціація села на початку XX століття посилюється. В 1905 році три поміщики володіли 1537 десятинами орної землі та 264 десятинами лісу, тоді як понад 400 селянських дворів мали понад 1500 десятин землі, до того ж переважна більшість її належала невеликій групі куркулів[4]. Переважна більшість ленківчан страждала від безземелля і малоземелля. То ж не дивно, що кожний клаптик землі — джерело існування — ставав предметом жорстокої боротьби між селянами. В 1906 році у суперечці за межу бідняк Мелентій Цуркан убив свого сусіда Олексу Білого[5].

Водночас поміщицькі і куркульські господарства економічно міцніли. Сільські багатії відкривали підприємства переробки сільськогосподарської сировини, на яких за копійки працювала сільська біднота. Вже у 1897 році в селі діяло 7 водяних та 9 вітряних млинів і 2 олійниці, а через п'ять років з'являються ще 2 кінні млини та 4 вітряні.

Важким тягарем для селян були високі податки, викупні платежі за землю, державні поземельні і земські страхові збори, земські та мирські збори тощо. Селян примушували виконувати підводну, етапну, дорожню та інші повинності. За один

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 31, арк. 2, 3; спр. 1565, арк. 9—11, 31—38.

[2] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 36, 41, 42, 76.

[3] Положение крестьян и общественно-политическое движение в Бессарабии 1861—1895 гг. Документы и материалы. Кишинів, 1964, стор. 175.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 80, арк. 27.

[5] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—242, арк. 14.

1903 рік, наприклад, ленківчани дали 45 підвід для військових потреб, 6 підвід і 22 чоловіка для супроводження в'язнів до етапів, 120 селян і 13 підвід — для ремонту шляхів[1].

Щоб сплатити податки та заробити собі на прожиття, селяни змушені були йти на заробітки в південні райони Бессарабії. Часто до Ленківців заїжджали вербувальники, які вибирали для найму робочої сили найвигідніший момент — час сплати податків, коли селяни змушені були погоджуватись працювати за наймізернішу платню.

Таке економічне становище та безправ'я штовхали селян на боротьбу. Посилюються заворушення селян під час першої російської революції. Звістки про події 1905—1907 рр. приносили в село солдати, які поверталися з російсько-японської війни, а також селяни, які ходили на заробітки в інші губернії. Повернувшись з армії, Семен Хабаза привіз революційну літературу і листівки, які розповсюджував серед селян, знайомив їх з революційними подіями в Росії. Поміщики і жандарми жорстоко розправились з С. Хабазою. Він був ув'язнений, а потім убитий. Кинули в тюрму і його брата Федора, який допомагав Семенові в розповсюдженні літератури та листівок. Під впливом революційних подій, які розгорталися в країні, селяни Ленківців теж переходили до активних дій. Коли поміщик Кантакузіно хотів продати свої землі за високу ціну, то селяни з ініціативи Т. Дідова та І. Букатка перешкодили цьому, заявляючи, що земля по праву належить їм. Восени 1905 року селяни спалили скирти збіжжя поміщика Червонводалі[2].

Під час першої світової війни й без того важке становище ленківчан погіршало. Багато чоловіків було мобілізовано до царської армії. У селян реквізували тягло, вози, продовольство. Врожаї у селянських господарствах знизились ще більше. У 1916 році, наприклад, озимого жита селяни збирали по 55 пудів з десятини, пшениці — по 45, вівса — по 65, кукурудзи — по 80, ячменю — по 50 пудів з десятини[3].

Трудящі жили у безпросвітній темряві. В 80-х роках XIX століття в селі на 1592 жителі було лише 47 письменних. Навчалось у школі близько 40 дітей, переважно сільських багатіїв[4]. Діти бідняків, як правило, школу не відвідували.

Коли до Ленківців дійшла звістка про повалення самодержавства, то вже в березні 1917 року революційно настроєні селяни разом з солдатами 29-го шляхового загону, що квартирував тут, розібрали хліб у маєтку поміщика Друза[5]. Та питання про землю залишалося не вирішеним. Не сталося також ніяких особливих змін у правовому становищі селян.

Політичне піднесення і активність серед селян викликало повідомлення про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. На мітингах і зборах, що проходили часто з участю солдатів, селяни вимагали встановлення Радянської влади в селі. Воля народних мас здійснилась: в січні 1918 року в Ленківцях проголошено Радянську владу[6]. Але влада Рад у Ленківцях протрималася недовго. Австро-німецькі інтервенти в кінці лютого 1918 року окупували Хотинщину, встановили тут жорстокий режим. Трудівники села не раз піднімалися на боротьбу з загарбниками, чинили опір австро-німецьким властям, 24 липня відбулася сутичка між загоном окупаційних військ і місцевими жителями[7]. Окупанти безжалісно розправлялися з непокірними. Крім арешту кількох бідняків, на село була накладена контрибуція в сумі

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 38, арк. 30.

[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—242, арк. 12, 13.

[3] Н. К. Могилянский. Из итогов сельскохозяйственной переписи 1916 г. Кишинів, 1916, стор. 17.

[4] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 34.

[5] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 37.

[6] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 78, 95.

[7] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 152, арк. 78.

20 000 крб. Коли населення не сплатило її, карний загін обстріляв Ленківці, а потім пограбував у селян хліб, коней, худобу, майно. В серпні мешканці села напали на австрійський жандармський пост, розправилися з представниками окупаційних властей.

В листопаді 1918 року село захопили війська королівської Румунії. Та не послаблювали селяни боротьби і проти нових поневолювачів. Вони брали активну участь у відомому Хотинському повстанні 1919 року. Для підготовки повстання в Ленківцях був створений ревком, який діяв під керівництвом Хотинського підпільного революційного комітету. На чолі ревкому став учасник Жовтневого збройного повстання у Петрограді і Січневого повстання у Києві 1918 року В. І. Крючков (Цвентарний). До складу ревкому увійшли також жителі села Г. В. Мартинюк, Ф. М. Герман та інші. Під керівництвом ревкому був створений повстанський загін з 150 чоловік. Проте сили були нерівні. Загін ленківчан на чолі з В. І. Крючковим з боями відступив за Дністер. Згодом значна частина повстанців влилася в легендарну кавалерійську бригаду Г. І. Котовського. Серед них були: В. І. Крючков, Д. І. Соколовський.

Жителі с. Ленківців, учасники Хотинського повстання 1919 року, згодом бійці кавалерійської бригади Г. І. Котовського: І. Д. Соколовський, М. Д. Соколовський, Ф. І. Мотрюк, Ф. І. Мотрюк, В. І. Крючков, Х. І. Марандюк. 1920 р.

Румунські окупаційні власті люто розправилися з повстанцями. Карний загін, надісланий у Ленківці, спалив хати батька В. І. Крючкова, активних учасників повстання Г. В. Мартинюка, І. І. Букатка та інших. Г. В. Мартинюк потрапив до рук карателів і після знущань був відправлений на каторгу[1].

Після придушення повстання румунські окупанти відібрали у селян землю і повернули поміщикам. Зростання незадоволення селян примусило уряд буржуазної Румунії здійснити в 20-х роках аграрну реформу. В Ленківцях, за реформою, безземельні і малоземельні селяни наділялись по 1—3 га землі на двір. Королівський уряд зробив усе, щоб не зачепити інтересів поміщиків і сільських багатіїв. Селян наділяли непридатними або малопридатними земельними ділянками. Надзвичайно високі викупні ціни примушували селян відмовлятись від наділів або ж, протримавши їх кілька років, продавати за безцінь чи збувати за борги сільським багатіям.

Розорювала трудящих грабіжницька податкова система буржуазно-поміщицької Румунії. Селяни сплачували понад 30 різних видів податків, розмір яких постійно зростав. З 1922 по 1931 рік вони зросли в середньому з кожного селянського двора з 559 до 2000 лей[2]. Не вистачало тяглової сили і сільськогосподарського реманенту, земля оброблялась погано, тому врожаї були низькі. В 20-х роках у селянських господарствах врожайність становила: озимої пшениці — 8 цнт з га, ярої пшениці — 7,5, жита — 8, вівса — 6,5, ячменю — 7, кукурудзи — 12, гречки — 4. Посилювалась соціальна диференціація, роздрібненість селянських господарств. Напередодні возз'єднання з Українською РСР із 843 селянських господарств 79 не мали землі, 340 володіли клаптиками меншими ніж гектар, 138 мали 1—2 га. В той же час трьом поміщикам належало близько 300 га землі[3].

Безземелля і малоземелля були причиною ворогувань родичів та односельчан.

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—242, арк. 14, 16.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 2 жовтня 1957 р.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 66, арк. 2.

Брати бідняки Василь і Семен Галаї не раз бралися за сокири через клаптик батьківської землі. Понад 15 років вони судились у Хотині, Чернівцях, Бухаресті, де чиновники тягнули з них останні соки. Багато ленківчан наймитували у поміщиків та куркулів, йшли на сезонні або постійні заробітки на нафтові промисли Румунії, емігрували до США, Канади та інших країн. В 20-х роках виїхали на заробітки до США 9 селян-бідняків, 5 з них через деякий час повернулись інвалідами, вбиті горем і злиднями.

Крім важкого соціального гніту, трудящі зазнавали національного приниження з боку румунської боярщини. Українська школа в селі була ліквідована, а натомість відкрита румунська[1]. Майже половина дітей шкільного віку не навчалася. Здобути освіту мали змогу лише діти сільської верхівки. А про середню чи вищу освіту діти селян не могли навіть і мріяти. Королівський уряд переслідував українську мову, нехтував звичаями місцевого населення. Румунізація села проявлялася в усіх сферах громадського життя. Село Ленківці було перейменоване на «Ленкауці». Багато українців власті насильно записали румунами. В 30-х роках всі українські родини Ротарів, Сурдулів та інших, незважаючи на їх протести, були записані румунами[2].

Трудящі не мирились з важким окупаційним режимом і вели постійну боротьбу проти іноземних гнобителів за возз'єднання з Радянською Україною. Цією боротьбою керував підпільний партійний осередок, створений в селі у 20-х роках. Його очолив учасник Хотинського повстання Ф. М. Герман. Він же керував створеною тоді групою «Союз революційних селян Бессарабії», яка теж спрямовувала свою діяльність на боротьбу проти окупантів за возз'єднання з СРСР. У 1924 році румунська сигуранца арештувала Ф. М. Германа та його помічника Д. І. Мотрюка. За революційну діяльність їх було засуджено на 5 років каторжних робіт[3]. Та це не припинило діяльності комуністів. У 1935 році підпільники організували в лісі маївку, де селяни виступали з закликами посилити боротьбу проти румунських бояр, за возз'єднання з Радянською Україною[4].

28 червня 1940 року трудящі села з червоними прапорами зустріли радянських воїнів-визволителів. В центрі села відбувся багатолюдний мітинг, на якому Ф. М. Герман та колишній котовець Д. І. Соколовський від імені всіх присутніх висловили щиру подяку Комуністичній партії, Радянському урядові, славній Червоній Армії за довгождане визволення.

Селяни почали будувати нове життя. Був створений сільський комітет, а згодом сільська Рада депутатів трудящих, яку очолив Ф. М. Герман. До сільської Ради увійшли активісти — бідняки Г. І. Андріяш, Ш. Д. Гейман, Д. І. Мотрюк, С. Г. Назарчук, І. О. Негруцак, М. І. Польський, С. О. Шпаркий[5].

Сільська Рада за підтримкою активістів взяла під охорону майно поміщиків та куркулів, що втекли з Ленківців. За допомогою волосних організацій налагоджувалося постачання населенню промислових і продовольчих товарів. Новообрана земельна комісія, до якої увійшли активісти Д. І. Мотрюк, В. П. Невенгловський, А. Є. Негруцак, А. Ф. Шпаркий, П. Ф. Гавазюк[6] у серпні 1940 року розподілила між селянами 298 га поміщицької землі. З ініціативи сільської Ради і земельної комісії були організовані супряжні групи, очисні пункти зерна.

Кельменецький райком КП України і райвиконком велику увагу приділяли ознайомленню селян з методами колективного ведення господарства у східних областях республіки. Селяни Ленківців у складі районної делегації відвідали і ознайомились з діяльністю колгоспів Хмельницької і Київської областей. В грудні 1940 року

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 662, оп. 1, спр. 4415, арк. 7.
[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—242, стор. 12.
[3] Газ. «Наддністрянська правда», 2 серпня 1966 р.
[4] Газ. «Рідне слово», 31 липня 1955 р.
[5] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 21, арк. 6.
[6] Там же, спр. 276, арк. 1.

райком партії організував вивчення активом села Статуту сільськогосподарської артілі.

Всупереч підступній агітації ворожих елементів 29 січня 1941 року в урочистій обстановці відбулися збори селян, які одностайно прийняли рішення організувати колгосп. Це був перший на Північній Буковині колгосп. Правління його очолив Н. М. Андріяш. Організаторами колгоспного господарства стали активісти — колишні підпільники С. С. Білий, Д. І. Мотрюк, І. І. Мартинюк, А. Й. Мартинюк, Ф. М. Герман, Н. М. Андріяш. Колгоспу було передано садиби, майно, землю, які раніше належали поміщикам. Навесні 1941 року колгосп одержав від держави позичку близько 10 тис. крб. на придбання тягла, корів, насіння, добрив, організував три тваринницькі ферми. Велику роль в організаційно-господарському зміцненні колгоспу відіграла Кельменецька МТС. Багато допомогла молодому колгоспові сільська комсомольська організація (секретар М. В. Василенко), що оформилась у листопаді 1940 року.

Радянська влада зробила все і для задоволення культурно-освітніх запитів населення. В селі було відкрито неповну середню школу з рідною мовою навчання. Всі діти шкільного віку вперше дістали можливість навчатись. Велика увага приділялась ліквідації неписьменності і малописьменності. При школі і на десятихатках почали діяти класи і групи навчання грамоти.

Клуб і бібліотека стали вогнищами культури. Тут завжди було людно: бесіди, лекції, концерти організовувалися щодня. Вперше селяни побачили кінофільми.

Трудівники села стали безплатно користуватись медичною допомогою. Почали діяти акушерський пункт і амбулаторія. З метою запобігання захворювань медичні працівники проводили регулярні профілактичні огляди всіх жителів села[1].

Радянський уряд приділяв велику увагу поліпшенню матеріального становища трудівників. Селяни похилого віку та селяни інваліди звільнялися від оподаткування, безкорівні одержали довгостроковий кредит для придбання худоби[2]. В селі було відкрито кілька магазинів. З лютого 1941 року почала діяти ощадна каса.

Тільки за влади Рад селяни нарешті здобули право обирати своїх посланців у свій радянський парламент. В день виборів до Верховних Рад Союзу РСР і УРСР 12 січня 1941 року вони одностайно віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Та будівництво нового життя відбувалося недовго. Гітлерівська Німеччина напала на нашу країну. На початку липня 1941 року Ленківці захопили фашисти. Окупанти ліквідували всі соціалістичні перетворення в селі. Повернувшись, поміщики знову захопили землю. Загарбники зруйнували колгосп, встановили режим насилля і грабежу. Особливо жорстоко розправлялись вони з активними учасниками соціалістичного будівництва, радянськими активістами. Вже в перші дні війни вороги розстріляли 26 селян. Всього ж за роки окупації фашисти стратили 47 мирних громадян села.

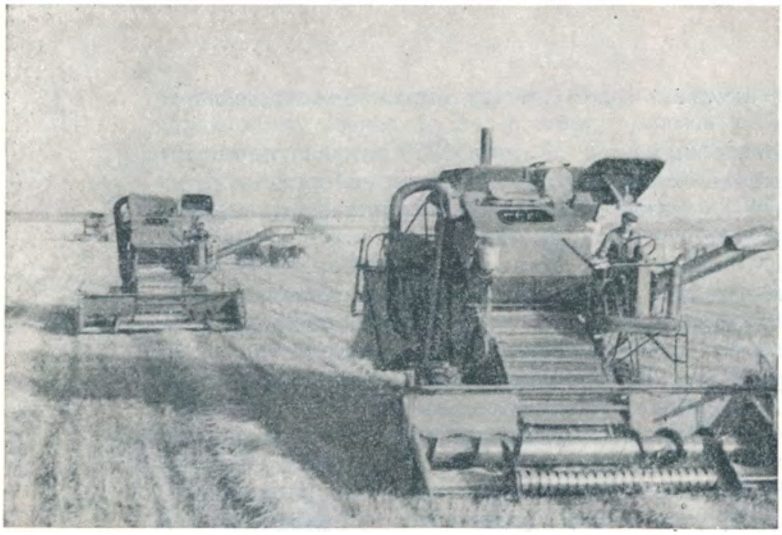
Та трудівники села не корилися загарбникам. Для подання допомоги трудящим Буковини у боротьбі з окупантами в серпні 1941 року почав діяти підпільний обком партії на чолі з першим секретарем О. П. Боярком. Оперативною базою обкому стало село Ленківці.

Окупанти дуже пограбували село. У селян забрали 120 коней, понад 100 підвід, майже всіх корів, овець, птицю; зруйнували багато житлових будинків, підсобних будівель. Збитки, завдані селу німецько-румунськими загарбниками, становили понад 1 млн. 200 тис. карбованців.

28 березня 1944 року воїни 4-ї гвардійської танкової бригади визволили село від фашистських поневолювачів. Доросле населення, здатне носити зброю, зразу ж вступило до лав Червоної Армії. У Великій Вітчизняній війні брали участь 459 жителів

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—6, оп. 1, спр. 86, арк. 7, 8.
[2] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 300, арк. 61; спр. 15, арк. 157.

Збирання врожаю в колгоспі «Радянська Україна». 1963 р.

Ленківців. Понад 300 з них за мужність і героїзм відзначені орденами і медалями, 191 загинув у боях проти фашистів.

З перших днів після визволення відновила діяльність сільська Рада. Її головою став бідняк С. А. Шпаркий. З метою якнайшвидшої ліквідації наслідків окупації при сільській Раді були створені комісії: земельна, фінансова, шляхова, культосвітньої роботи.

Трудящі доклали багато зусиль, щоб подати допомогу фронту, вони передали у фонд побудови танкової колони «Радянська Буковина» понад 7 тис. карбованців[1].

У відбудові зруйнованого господарства велику роботу провела сільська Рада та земельні громади. З їх ініціативи були створені супряжні групи, впорядковано землекористування, зариблено громадські ставки, відремонтовано школу, клуб тощо. За сумлінну роботу на відбудові господарства багато сільських активістів було відзначено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.», серед них С. Г. Назарчук, Ф. М. Герман, Д. І. Мотрюк, М. І. Думанський та інші.

Значною подією став день 4 вересня 1945 року — день відновлення колгоспу. Головою правління одноголосно обрали Ф. М. Германа.

Радянський уряд подавав допомогу колгоспу. Лише на придбання худоби наприкінці 1945 року колгосп одержав понад 100 тис. крб. довгострокового кредиту[2]. В наступному році в артілі уже була ферма великої рогатої худоби, свиноферма, птахоферма. На кінець 1948 року завершено суцільну колективізацію. У серпні 1950 року на загальних зборах колгоспників було прийнято рішення об'єднати два ленківецькі колгоспи та колгоспи хутора Макарівки і сусіднього села Коновки в один[3]. Головою об'єднаного господарства обрали Т. А. Хохуляка. В господарстві налічувалось 3981 га землі, у т. ч. 3259 — орної, 417 голів великої рогатої худоби, 279 свиней, 490 овець, 268 коней, 170 плугів, 24 сівалки, 9 соломорізок, 2 молотарки, 8 сортувалок[4]. Колгосп об'єднував 1230 селянських дворів. В урочистій обстановці 30 вересня 1951 року на загальних зборах трудівників колгоспу був вручений акт на вічне користування землею.

Керівну роль в організаційно-господарському зміцненні колгоспу відіграла партійна організація (з 1945 до 1949 року в селі діяла партійна група)[5]. Щороку міцніло і розвивалось господарство: збільшувались врожаї, зростало поголів'я худоби. Вже на другому році після об'єднання в колгоспі для утримання худоби було споруджено понад 10 типових приміщень. Тваринництво і рільництво стали основними галузями господарства.

Особливо помітними були успіхи колгоспу після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС. З натхненням працювали хлібороби на вільній колгоспній землі. В 1954 році колгосп затверджено учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. За господарські успіхи у рільництві та тваринництві комітет ВСГВ нагородив господар-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1706, оп. 1, спр. 4, арк. 1—4, 114, 115.
[2] Там же, ф. Р—1706, оп. 2, спр. 8, арк. 215.
[3] Там же, ф. Р—1706, оп. 4, спр. 34, арк. 82.
[4] Там же, оп. 9, спр. 1086, арк. 12, 13.
[5] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 10, спр. 6, арк. 138.

ство дипломом 1 ступеня. Малу золоту медаль одержав голова артілі Т. А. Хохуляк, Велику срібну медаль тваринник Г. Ф. Гавазюк, а Малу срібну — агроном І. В. Козлов та завідуючий свинофермою П. Ю. Грицик[1]. Грамотами та цінними подарунками були відзначені ще 12 чоловік учасників ВСГВ, серед них ланкові Г. І. Гавазюк, що виростила по 451 цнт цукрових буряків з га, та З. М. Вакар, що виростила по 184 цнт картоплі з гектара.

У 1959—1960 рр. райком КП України вжив ряд заходів до організаційного зміцнення колгоспу. Головою правління було рекомендовано другого секретаря райкому партії зоотехніка М. І. Макаренка. Бригаду № 3 очолив комуніст агроном М. М. Субаш, бригаду № 4 — комуніст І. Д. Дідов. На тваринницькі ферми пішли працювати 9 комуністів і комсомольців.

Правління колгоспу та партійна організація вжили заходів до організаційного зміцнення ланок. На чолі їх стояли комуніст А. М. Скрипій, комсомолка М. А. Мартинюк та інші передовики виробництва. Вони виступили ініціаторами змагання за впровадження високої агротехніки на вирощуванні зернових, цукрових буряків, картоплі. У бригадах та ланках було організовано вивчення передового досвіду новаторів сільського господарства області — Героїв Соціалістичної Праці М. Микитей, М. Кошмарик, В. Довгей та інших. У гуртках і на семінарах по вивченню передової технології у 1960—1961 рр. навчалося 230 колгоспників, а в 1965—1966 рр.— понад 500.

Вжиті організаційні та агротехнічні заходи дали змогу швидко виправити недоліки і досягти нових господарських успіхів. Вже 1961 року урожай зернових в порівнянні з 1959 роком збільшився у 2 рази, а цукрових буряків — у 3 рази. Значних успіхів було досягнуто у тваринництві. Зросло поголів'я худоби. На фермі великої рогатої худоби, свинофермі і вівцефермі утримувалось понад 5 тис. голів худоби. На птахофермі налічувалось понад 4200 штук птиці. У 2—3 рази зросла продуктивність тваринництва. В 1961 році колгосп став мільйонером. Загальний доход перевищив 1 млн. 200 тис. крб. Разом з цим оплата праці колгоспників зросла порівняно з 1953 роком більше як у 4 рази.

У зміцненні економіки колгоспу помітну роль відігравали допоміжні галузі виробництва. Тут працювали 4 теслярні і деревообробні майстерні, кузня, 2 водяні, 2 вітряні та один механічний млини, олійня, 2 кар'єри по видобутку бутового каменю, піщаний кар'єр.

Славну дату 50-річчя Радянської влади жителі Ленківців зустріли значними успіхами в економічному і культурному житті. Хлібороби у ювілейному 1967 році зібрали по 27,9 цнт зернових, по 306 цнт цукрових буряків з одного гектара. На кожні 100 га сільськогосподарських угідь тваринники одержали по 436 цнт молока, по 102,7 цнт м'яса в живій вазі.

Крім рільництва та тваринництва, в колгоспі з'явились нові, допоміжні галузі виробництва: виноградарство (63 га виноградників), садівництво (101 га фруктового саду), бджільництво (понад 210 бджілосімей). Було побудовано олійню та цех переробки винограду. В господарстві на той час налічувалось 29 тракторів, 18 різних комбайнів, 20 вантажних машин, десятки електродвигунів та іншої сільськогосподарської техніки. Це створило можливості механізувати усі трудомісткі виробничі процеси. Всіма ланками господарства керували 15 кваліфікованих спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою, серед них 2 агрономи, 2 зоотехніки, інженер, економіст та інші.

Колгоспний лад виростив плеяду передовиків виробництва, відомих далеко за межами села. В області добре знають ім'я ударника комуністичної праці Г. Г. Хохуляк. Після закінчення школи вона залишилася працювати дояркою в рідному колгоспі. У 1967 році колгоспниця надоїла по 3579 кг молока від кожної корови. Доярки — ударниці комуністичної праці О. М. Горбишина, В. Ф. Цибуляк, Г. М. Добрецька

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1706, оп. 4, спр. 184, арк. 1, 2; спр. 229, арк. 2—5.

Екзамени у школі сільської молоді. 1966 р.

щороку одержують понад 3000 кг молока від корови. Добру славу мають і механізатори. Серед них є чимало раціоналізаторів. За пропозицією колгоспного механізатора комуніста Ф. О. Грицая на автопоїлках замінено дефіцитні металеві труби гумовими, що дало змогу достроково змонтувати автопоїлки, встановлено транспортер для навантаження зерна на другий поверх млина тощо.

Партія і уряд високо оцінили самовіддану працю трудівників колгоспу. В 1966 році орденом Леніна нагороджені доярка Г. Г. Хохуляк та бригадир тракторної бригади В. Д. Корній, орденом Трудового Червоного Прапора — доярка Г. М. Добрецька, орденом «Знак Пошани» — ланкова О. О. Негруцак. За 15 років понад 80 трудівників відзначені орденами і медалями Радянського Союзу. Перший в області колгосп «Радянська Україна» в 1966 році нагороджений Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Понад 20 колгоспникам присвоєно звання ударника комуністичної праці, серед них дояркам О. М. Горбишиній, Г. Г. Хохуляк, трактористу Г. Г. Мотрюку. Кращому виробничнику А. Г. Корчинському (нині пенсіонер) присвоєно звання Почесного колгоспника з врученням диплома.

Провідною і спрямовуючою силою колгоспного виробництва, господарського і культурного життя трудівників села є партійна організація, на обліку якої у 1968 році налічувалось понад 80 комуністів. В селі діє 7 комсомольських організацій, які об'єднували у своїх рядах в 1968 році близько 260 юнаків і дівчат. Абсолютна більшість комуністів і комсомольців безпосередньо працюють в бригадах, ланках, на фермі і показують зразки роботи.

У багатогранному житті мешканців села велику роль посідає сільська Рада депутатів трудящих. До її постійно діючих комісій: бюджетно-фінансової, сільськогосподарської, культурно-побутової та інших входять кращі виробничники, залучається широке коло активістів. Разом з депутатськими постами та групою народного контролю комісії Ради відіграють значну роль у виробничому, культурному і громадському житті.

В кожну оселю прийшов добробут. Яскравим прикладом зростання матеріального добробуту трудящих є швидке будівництво житлових та господарських приміщень. Тут споруджено 311 нових житлових будинків на 2—4 кімнати, критих шифером, черепицею. Зникли хати з солом'яною покрівлею. Щороку густішає над будівлями ліс телевізійних антен. На 1 січня 1968 року в користуванні жителів було 123 телевізори, 487 радіоприймачів, 185 газових плит, 169 пральних машин, 287 мотоциклів, 16 легкових автомашин.

Діють в селі побутовий комбінат, в якому розміщені шевська, кравецька, годинникова та інші майстерні, 8 продуктових та промтоварних крамниць, ощадна каса, відділення зв'язку. В 1952 році завершено повну електрифікацію і радіофікацію села.

Добре налагоджено нині медичне обслуговування населення. Ще в 1944—1945 рр. почали працювати фельдшерсько-акушерський і амбулаторний пункти, пологовий будинок, з 1948 року — лікарня і з 1953 року — колгоспний профілакторій та аптека[1]. В медичних установах села працює 5 лікарів та близько 30 чоловік середнього медперсоналу.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 3, спр. 452, арк. 7.

В перші роки після визволення було ліквідовано тяжку спадщину капіталізму — неписьменність. Початкова школа скоро переросла у семирічну. З 1957 року в селі розгорнула роботу середня школа, для якої колгосп збудував нове приміщення. При школі є інтернат на 80 місць, їдальня, майстерні. Працюють 7 груп продовженого дня. Понад 250 юнаків і дівчат села одержали атестати зрілості.

Популярністю користується шкільний історико-краєзнавчий музей, створений учнями під керівництвом учителя історії О. В. Колодницького. В ньому зібрано понад 500 експонатів, що висвітлюють минуле і сучасне села.

Найбільш дорогою реліквією музею є бюст В. І. Леніна, подарований колгоспником М. Ф. Монічем. Як найдорожчий скарб переховував його колгоспник у роки фашистської окупації, а потім передав у музей. Біля бюста В. І. Леніна проходить прийом учнівської юні в жовтенята, до піонерів і комсомолу, урочисті лінійки. Хор хлопчиків середньої школи — постійний учасник районних і обласних конкурсів шкільної художньої самодіяльності. Керівник його, учень школи Павло Дворський, був членом делегації піонерів України до братньої Чехословаччини та учасником ювілейного пленуму ЦК ВЛКСМ, присвяченого 50-річчю Ленінського комсомолу.

З дошкільних установ в 1968 році у селі працювало 5 дитячих садків і ясел.

Незрівнянно зріс освітній рівень жителів села. Якщо у дорадянський час в Ленківцях більшість дітей не відвідувала школу, середню освіту мали одиниці з числа заможних жителів, то на 1 січня 1968 року в Ленківцях налічувалось 35 чоловік з вищою освітою, понад 250—з спеціальною і загальною середньою, 1150 чоловік з незакінченою середньою освітою. В 1967—1968 навчальному році у вузах і технікумах навчалося понад 90 уродженців села. У післявоєнний період 36 ленківчан закінчили вузи, 117 — технікуми. Із села вийшли вчені, радянські і партійні діячі, вчителі, лікарі. Серед них Н. К. Кондрацька — кандидат медичних наук, доцент Чернівецького медичного інституту; колишній столяр Л. П. Цвентарний — заступник голови Чернівецького облвиконкому. Дочка селянина-бідняка М. А. Грушка працює лікарем. Г. О. Серній, Г. Д. Паламарчук, Г. П. Моніч, Н. З. Корній — учителі Ленківецької середньої школи.

Здобули вищу освіту і спеціальність сини колишнього бідняка А. Я. Шпаркого, що загинув під час Великої Вітчизняної війни у боротьбі з фашистськими загарбниками. Партійні та радянські органи і актив села допомогли сиротам здобути освіту. Нині найстарший Ілля працює лікарем Кельменецької районної лікарні, Василь — учитель Кельменецької музичної школи, Андрій — студент Чернівецького медінституту.

Добре організовано в Ленківцях культурно-масову роботу. Завжди людно і весело в сільському клубі. Тут працюють 8 гуртків художньої самодіяльності, які об'єднують понад 100 юнаків і дівчат. На районному та обласному огляді художня самодіяльність села тричі посідала перше місце. За виконання пісні «Ленін з нами» місцевого композитора Д. В. Бурлаки і поета М. С. Крилатого хор механізаторів нагороджений грамотою обласного управління культури.

Концерт шкільної агіткультбригади на току колгоспу «Радянська Україна». 1966 р.

Значну культурно-виховну роботу проводить бібліотека, книжковий фонд якої становить близько 10 тис. примірників. При бібліотеці створено кімнату-музей В. І. Леніна і дитячу кімнату

В Ленківцях працює університет батьків і школа міжнародних

відносин. Лекційну пропаганду веде сільська група товариства «Знання», яка налічує понад 50 членів. У 1967 році вони прочитали близько 500 лекцій. В селі діє товариство по охороні пам'ятників історії і культури Української РСР, товариство по охороні природи, товариство мисливців та спортивне — «Колгоспник».

З ініціативи сільської Ради забруковано 4 вулиці, закладено сільський парк, розбито сквери, обладнано стадіон, спортмайданчики. Заплановано будівництво нового Будинку культури, їдальні, пекарні, приміщення дитячого садка.

Урочисто проводять ленківчани юнаків до лав Радянської Армії. В урочистій обстановці в клубі майбутніх воїнів вітають представники сільської Ради, парторганізації, правління колгоспу, учасники Великої Вітчизняної війни, передовики виробництва і дають їм наказ бути мужніми захисниками Радянської Батьківщини. Змістовно відзначаються свята весни, врожаю, трудової слави кращих виробничників та інші.

Ленківчани сповнені рішимості перетворити своє село в прекрасний населений пункт області соціалістичного зразка.

В. Ф. ДОБРЖАНСЬКИЙ, П. В. МИХАЙЛИНА, К. Є. ПАНЬКО

ЛІВИНЦІ

Лівинці — село, центр сільської Ради. Розташовані в західній частині району, за 5 км від населеного пункту — ріка Дністер. До райцентру — 22 км, до залізничної станції Ларга — 25. Населення — 1615 чоловік. Сільраді підпорядковане село Михайлівка.

На околицях села в урочищах Нори, Ставки і Скрипницький Яр виявлено ранньослов'янські поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.)[1]. В урочищі Нори збереглися залишки давньоруського селища XI—XIII століть. В кар'єрі знайдені уламки давньоруської кераміки[2].

Вперше Лівинці згадуються в документах 1677 року[3]. Ймовірно, що назва села походить від слова «левенці». Левенцями називали на Поділлі у XVIII столітті гайдамаків. Левенці-втікачі могли бути першими поселенцями села.

До початку XIX століття Лівинцями володів багатий боярський рід Кантакузинів. Пізніше власники села часто змінювалися. З 1812 по 1848 рік село перепродувалося чотири рази і в 1848 році разом з 1326 десятинами землі дісталося одеському купцю Рафаловичу. Жителі села з другої половини XVIII століття до реформи 60-х років належали до категорії царан. Взаємовідносини між лівинецькими царанами і поміщиками визначались різними «Правилами», «Пунктами» та «Положеннями», виданими молдавськими господарями та царським урядом. Згідно «Пунктів», виданих молдавським диваном у 1810 році, за користування поміщицькою землею кожне тяглове господарство царан повинно було давати поміщикові десятину свого врожаю, обробити пів-фальчі панського поля, скосити фальчу сінокосу, привезти віз дров, дати 2 курки, від кожних ста дійних овець — відро бринзи, міток пряжі, платити щорічно 10 левів за т. зв. панські дні тощо[4]. Однак на практиці поміщики ніколи не дотримувались зазначених пунктів і збільшували повинності на свій розсуд. До того ж, царани повинні були сплачувати різні державні податки.

Підневільне становище трудящих ускладнювалось ще й тим, що власники Лівинців здавали село в оренду. З метою наживи орендарі збільшували повинності, нещадно

---

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 82, стор. 64.
[2] Ученые записки Молдавского филиала АН СССР, 1957, т. VI, стор. 308, 309.
[3] L. T. B o g a. Documente Basarabene. Vol. 11. Chişinău, 1933, стор. 40.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 512, арк. 71, 97—99.

експлуатували населення. Експлуатація та знущання поміщиків і орендарів не раз викликали протести царан. Від нещадної експлуатації і знущань орендаря купця Гройсмана частина лівинчан тікала у південні райони Бессарабії, а ті, що залишались, відмовлялися виконувати збільшені повинності. У 1854 році Гройсман подав скаргу до суду на селян за те, що вони не виконали повинностей і цим завдали йому збитків на 9880 крб. Судова справа тяглася майже 12 років. Нарешті суд був змушений визнати, що селяни настільки розорені і збіднілі, що неспроможні сплатити таку суму орендареві[1].

Не поліпшили економічного становища лівинчан і реформи 60-х років. В Лівинцях земельні наділи розміром близько 8 десятин, як передбачалось «Положенням 14 липня 1868 року», одержали 25,5 проц. селян, решта — незначні клаптики землі[2]. Однак частина тих, хто одержав наділи, змушені були відмовитись від землі через високі викупні ціни. Після реформи розшарування селян поглиблювалося. Більша частина розорялася, а наділи їхні переходили до сільських багатіїв. У 1905 році Зарожанському промисловому товариству, якому продав свої угіддя Рафалович, належало у Лівинцях 1326 десятин землі, а селянам (близько 300 дворів) — лише 616 десятин. Майже 60 проц. селянських дворів були безземельними або ж мали мізерні клаптики землі[3].

Безземелля і злидні змушували лівинчан орендувати землю у поміщика і багатіїв за високу плату. Бідняки брали також землю у заможних селян за половину і третину врожаю або за відробітки. Частина селян йшла на сезонні та постійні заробітки в південні райони Бессарабії, у найми до поміщиків і куркулів. Водночас господарства сільських багатіїв економічно міцніли. Розбагатілі селяни створювали підприємства для переробки сільськогосподарської продукції. У 1902 році в селі уже було 4 млини. Важким тягарем лягали на селян податки та різні повинності. В 1903 році, наприклад, лівинчани мусили дати для військових потреб 29 підвід, на етапну повинність — 69 підвід і 170 чоловік для супроводження в'язнів; на дорожну повинність виставити 210 робітників і 95 підвід для ремонту шляхів[4].

Посилення експлуатації і сваволля поміщиків та сільських багатіїв, важкі умови життя призводили до частих заворушень. У 1896 році селяни спалили частину панського маєтку. У 1905 році лівинчани зруйнували економію і розправилися з представниками адміністрації Зарожанського промислового товариства[5].

Важкі умови життя, голод і злидні, відсутність медичної допомоги були причиною частих епідемічних захворювань, високої смертності населення. У 1874 році в Лівинцях дуже лютували віспа і холера, від яких померло багато жителів. Із 1208 жителів (610 чоловіків і 598 жінок за обліком 1859 року) на кінець 1874 року залишилось всього 533 чоловіка (266 чоловіків, 267 жінок)[6]. На початку XX століття в селі не було жодного медпрацівника.

На той час майже всі жителі села була неписьменними. Лише у 1912 році для школи виділили одну кімнату. Переважна більшість селянських дітей не відвідувала школи. Навчання проводив один учитель і піп.

Ще більше погіршилось становище трудящих під час першої світової війни: багато сімей залишилось без чоловіків, зросли податки і повинності. Війна прискорила занепад селянських господарств. Тому селяни все сильніше виявляли невдоволення політикою царського уряду. Після Лютневої буржуазно-демократичної революції вони почали захоплювати землі Зарожанського промислового товариства.

Радо зустріли трудящі звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Коли в листопаді 1917 року до села донеслася звістка про події в Петро-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 1431, арк. 125.
[2] И. Г. Будак. Развитие капитализма в сельском хозяйстве Бессарабии в пореформенный период, стор. 37, 38.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 80, арк. 22; оп. 2, спр. 57, арк. 25.
[4] Там же, ф. 42, оп. 2, спр. 34, арк. 41; спр. 38, арк. 12.
[5] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—146, стор. 5.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 1034, арк. 1.

граді, селяни спільно з революційними солдатами 8-ї армії провели мітинг, на якому вітали перемогу Великого Жовтня. В грудні селяни-бідняки за допомогою солдат розгромили панську економію, розібрали худобу, реманент[1].

Згідно рішення IV Селянського з'їзду Хотинського повіту в січні 1918 року в Лівинцях було проголошено Радянську владу. З перших днів своєї діяльності місцева Рада почала впроваджувати в життя ленінський декрет про землю. Малоземельні і безземельні селяни Лівинців одержали наділи — 1 га на кожного члена сім'ї.

Але радість трудящих була недовгою. В кінці лютого 1918 року село окупували австро-німецькі війська. Загарбники встановили режим жорстокого терору і насилля. Всі завоювання Радянської влади були ліквідовані. Окупанти відібрали у селян землю, закрили школу, конфіскували худобу, зерно, силою зброї примушували виконувати різні повинності. На початку листопада австро-німецьких інтервентів змінили війська королівської Румунії. Найперше, що зробили нові окупанти,— це встановили в селі жандармський пост. Жандарми з допомогою військових частин забирали у селян продовольчі продукти, худобу, примушували населення виконувати непосильні податки і повинності, глумились над українцями і їх культурою.

Терор і насилля посилювали ненависть населення до окупантів. Селяни відмовлялися платити податки і виконувати повинності, саботували розпорядження властей, піднімались на боротьбу. Майже все доросле населення Лівинців брало участь у Хотинському повстанні 1919 року.

На чолі лівинецьких повстанців став місцевий житель, учитель П. М. Бурдейний. Син селянина-бідняка він змалку пас худобу у вчителя, який допоміг йому вступити до школи. Пізніше П. М. Бурдейний закінчив Кам'янець-Подільську вчительську семінарію. Але вчителем йому не довелося працювати, його забрали до царської армії, відправили на фронт. Після Лютневої революції 1917 року Бурдейний повернувся в Лівинці людиною з революційними переконаннями, вів серед односельчан революційну агітацію, за що зазнавав переслідувань. Напередодні повстання жителі Лівинців С. Г. Перепічка і М. М. Паращук привезли з Хотина зброю і роздали односельчанам. Дехто з селян мав зброю, збережену з часів першої світової війни[2]. Лівинчани в складі 2-го Хотинського полку мужньо боролись з окупантами[3]. В бою біля села Козиряни особливо відзначилися А. М. Банар, М. М. Єремук, Д. Г. Громик, Ф. П. Німичко, М. М. Паращук, С. Г. Перепічка, І. П. Старий, І. Н. Урсул, Я. В. Щупанський, А. О. Шевчук та інші. Після поразки повстання частина лівинчан перейшла за Дністер і боролася за Радянську владу в складі кавалерійської бригади Г. І. Котовського.

Захопивши село, війська королівської Румунії жорстоко розправились з населенням. Після знущань окупанти розстріляли активного учасника повстання А. М. Банаря. Розправились окупанти і з П. М. Бурдейним. Після катувань він був засуджений військовим судом до 3-х років тюрми. Румунсько-боярські власті встановили в селі суворий поліцейський режим. До 1925 року тут постійно перебувало 14 поліцейських, які нещадно розправлялись з найменшим проявом незадоволення чи протесту. Людям заборонялось виходити увечері на вулицю, збиратись групами. Щоб запобігти спілкуванню населення, були закриті на певний час навіть ярмарки і базари.

В роки румунської окупації селяни страждали від безземелля і малоземелля. Не поліпшила їх становище і земельна реформа, проведена королівським урядом в 20-х роках. Більшість кращих угідь залишилась або ж перейшла до рук сільських багатіїв. У 1923 році 250 безземельних і малоземельних селянських дворів були наділені 1—3 га землі. Однак дуже високі викупні ціни на неї, брак тяглової сили, важкі

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—288, стор. 12, 13.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941 . Документи й матеріали, стор. 78, 95.

[3] Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции (1917—1920 гг.). Кишинів, 1967, стор. 226.

податки призводили до того, що значна частина селян поступово втрачала свої ділянки, розорялась, а їх земля потрапляла до рук багатіїв. На час возз'єднання з Українською РСР із 393 селянських дворів 153 були безземельними, 170 — володіли ділянками менше 1 га; водночас 12 куркульських господарств мали по 10—50 га земельних угідь.

Безземелля, постійні злидні гнали селян у найми до панів і куркулів, на заробітки на нафтові промисли Румунії, на лісорозробки в Карпати. Сільська біднота несла на своїх плечах і основний тягар різних податків. З 1922 по 1931 рік їх розміри з кожного селянського двору зросли майже в 4 рази[1]. У 1925 році лівинчани сплатили за прописку під час перепису 12 100 лей, за продаж тварин — понад 9000 лей. Селян примушували безплатно працювати і вносити кошти на будівництво приміщення примарії.

Важкі умови життя призводили до частих епідемічних захворювань, високої смертності. В селі не було жодного медичного працівника. Не кращим було становище з освітою. В початковій школі навчання велося румунською мовою. Застосовувались методи фізичного покарання учнів. Більшість дітей, особливо сільської бідноти, залишалася поза школою. Приміщення школи не відповідало елементарним вимогам. Навіть представники влади у 1938 році змушені були визнати це, але коштів для будівництва нового приміщення уряд так і не виділив[2]. Не було ні клубу, ні бібліотеки. Тільки церква і кілька корчем заманювали до себе жителів села.

Незважаючи на суворий поліцейський режим і терор властей, жителі Лівинців не припиняли боротьбу проти окупантів. Великий революціонізуючий вплив на цю боротьбу мали успіхи Радянської України в господарському і культурному будівництві. Дехто з лівинчан, не витерпівши окупаційного режиму, тікав на Радянську Україну і звідти допомагав своїм односельчанам пізнати правду про життя в Радянському Союзі. З 1921 і по 1940 рік за Дністер перейшли С. А. Банар, А. А. Єремук і М. І. Рябчик. М. І. Рябчик підтримував тісні зв'язки з односельчанами, постачав їм радянську літературу[3]. Пропагандистську роботу в Лівинцях провадили Іван і Марія Рябчики — брат і сестра М. І. Рябчика. У 1932 році румунські власті схопили Марію Рябчик і ув'язнили на 7 років.

Боротьбою проти окупантів керувала підпільна комуністична організація, створена в Лівинцях у 1925 році. В архівах жандармського управління Хотина збереглись документи про те, що на чолі цієї організації стояв учасник Хотинського повстання П. М. Бурдейний. Повернувшись з тюрми, він жив у Лівинцях під наглядом поліції. В 1925 році П. М. Бурдейний вступив до підпільної Комуністичної організації Кельменців. В тому ж році він створив комуністичну організацію в Лівинцях. Активну діяльність у ній брали Г. Баблюк, М. Банар, А. Васильчук, Ф. Німичка, О. Руснак, С. Требик. Комуністи-підпільники поширювали радянську літературу, листівки, знайомили трудящих з досягненнями Країни Рад, закликали зміцнювати зв'язки з СРСР, піднімали лівинчан на боротьбу проти бояро-румунських окупантів за возз'єднання з Українською РСР. Поліцаї і жандарми посилено слідкували за подіями в селі. Їм вдалося вистежити П. Бурдейного і Ф. Німичку. У 1926 році вони були арештовані і засуджені — П. Бурдейний на 3 роки, а Ф. Німичка на 2 місяці позбавлення волі. В 1931 році комуністична організація в Лівинцях була знов розкрита, і П. М. Бурдейний ще раз потрапив на лаву підсудних. Під час арешту у нього знайшли революційну літературу. 28 липня 1932 року військовий суд в Яссах засудив П. М. Бурдейного до 2-х років тюремного ув'язнення[4]. З 1934 року підпільна партійна організація Лівинців діяла під керівництвом Кельменецького підпільного райкому партії, що містився на той час у Бузовиці. З кінця 1934 року П. М. Бурдейний став його членом.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 2 жовтня 1957 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 19, оп. 1, спр. 491, арк. 153.
[3] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—288, стор. 2, 5—11.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 501, оп. 1, спр. 7, арк. 1, 38, 39, 46.

Борючись проти поневолювачів, лівинчани мріяли про возз'єднання з своїми радянськими братами з-за Дністра.

Це бажання здійснилось у 1940 році. 28 червня зустрічати радянські війська вийшло все населення. В центрі села відбувся мітинг. Старий підпільник, селянин-бідняк Федір Німичка від імені лівинчан щиро подякував Комуністичній партії і Радянському урядові за визволення.

На день визволення у Лівинцях налічувалось 393 селянські двори і проживало 1904 чоловіка. За національністю — всі українці. У перші ж дні після визволення в Лівинцях було створено сільську Раду депутатів трудящих. До її складу ввійшло 7 бідняків — активісти Д. І. Кундій (голова), М. М. Єремук (секретар) та члени Ради Ф. Німичка, В. Балацький, Я. Паращук, С. Клоченко, А. Лучик[1]. Сільська Рада і обрана земельна комісія на чолі з бідняком В. М. Єремуком розподілили між селянами поміщицьку і частину куркульської землі, допомагали селянам об'єднатись у супряги.

Велику матеріальну підтримку селянам Лівинців подала Радянська влада. Селяни похилого віку були звільнені від оподаткування[2]. Держава надала селянам 4600 крб. кредиту для придбання корів. Багатодітні матері одержали одноразову допомогу по 2 тис. крб. кожна. Їм також призначили щорічну допомогу в розмірі по 2 тис. карбованців. Вперше за всю свою історію лівинчани могли безплатно користуватися медичною допомогою. В листопаді 1940 року відкрився фельдшерсько-акушерський пункт. Для населення було відкрито магазин та кілька інших торговельних підприємств.

30 вересня 1940 року початкова школа з рідною українською мовою навчання відкрила двері для дітей трудящих. Всі діти шкільного віку прийшли до школи. Зустрів учнів П. М. Бурдейний, який в роки окупації був позбавлений права вчителювати. При школі і на десятихатках почали діяти гуртки по ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослого населення.

Розпочали працювати клуб та бібліотека. Мешканці села вперше побачили радянські кінофільми.

Лівинчани стали повноправними громадянами радянської країни, брали активну участь у громадському і державному житті. Народними засідателями районного суду від Лівинців були обрані колишні бідняки, активісти Є. П. Грубляк, М. А. Банар, Д. І. Кундій, Т. І. Панчук[3]. З великим патріотичним піднесенням пройшли в селі вибори до Верховних Рад СРСР та УРСР. День виборів 12 січня 1941 року перетворився у всенародне свято. Лівинчани одностайно віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Та недовго довелося радіти трудящим. Фашисти напали на Країну Рад. 6 липня 1941 року Лівинці окупували німецько-румунські війська. Повернулися старі порядки. Земля, яку одержали селяни за Радянської влади, була у них відібрана. Окупанти арештували активістів і «підозрілих». У Єдинецький концтабір кинули Д. І. Кундія, М. М. Єремука, П. С. Баблюка та інших[4]. Загарбники руйнували і грабували народне добро. Спалили близько 30 будинків, забрали багато корів, коней, птиці, свиней, овець, одежі. Збитки, заподіяні фашистськими окупантами громадянам Лівинців, обчислюються майже у півмільйона карбованців.

Фашисти вигнали на каторжні роботи 66 громадян села. Але люди не корились «новому» порядкові. Вони саботували розпорядження властей, зривали поставки хліба і худоби, не виходили на роботи.

Селяни добре пам'ятають березень 1944 року, коли Лівинці стали ареною жорстокого бою радянських воїнів проти фашистів. В ніч з 27 на 28 березня 759-й стрілецький полк, яким командував підполковник Д. Д. Бойко, з боями визволив Лівинці.

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 1, спр. 248, арк. 63.
[2] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 15, арк. 157.
[3] Там же, ф. 17, оп. 1, спр. 37, арк. 2.
[4] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—288, стор. 10.

Понад 400 гітлерівців, які не хотіли здаватися в полон і чинили опір, було знищено, взято в полон понад 500 ворожих солдатів і офіцерів. Велику допомогу радянським військам під час бою подало населення Лівинців. Брати Петро та Ілля Головачуки, А. Х. Головачук, В. Г. Руснак, В. Є. Єремук, С. Ф. Требик з сином Василем вказали радянським воїнам зручні підступи до села, розташування німців, склади боєприпасів.

Але ранком, 28 березня, ворог пішов у контрнаступ. Гітлерівці, що вдерлися на кілька годин в село, влаштували криваву розправу над населенням: розстріляли 15 жителів. Тоді загинули В. М. Грубляк, А. Х. Головачук, В. Г. Руснак, А. С. Требик, В. С. Требик, І. В. Требик, П. Ю. Рябчик, В. Є. Єремук, Г. В. Телін, М. С. Гермак, Т. С. Юрій, А. С. Кундій, брати Головачуки — Петро та 14-річний піонер Ілля. П'ятнадцятий із розстрілюваних — Данило Юрій був тяжко поранений, але залишився живий[1].

І все ж лівинчани, ризикуючи життям, всіляко допомагали радянським воїнам. Двох радянських військових дівчат, які не встигли відступити із своєю частиною, сховала В. М. Кушнір. Вона ледве встигла накинути на них поверх військового одягу своє вбрання, як до хати увірвалися фашисти. Видавши військових дівчат за своїх дочок, Варвара Михайлівна врятувала їм життя. Житель села Василь Сафрончук допоміг радянським розвідникам обеззброїти гітлерівців, які зайшли до його хати. В хаті селянки Олександри Перепічки засіли фашисти і почали обстрілювати радянських розвідників. Жінка, яку фашисти вигнали з малою дитиною з хати, крикнула розвідникам: «Паліть мою хату разом з катами!». Після війни колгосп збудував О. Перепічці нову хату. Її донька Марія нині краща доярка колгоспу[2].

Під кінець дня 28 березня Лівинці були назавжди визволені від фашистських загарбників[3]

Командиру 759-го стрілецького полку підполковнику Д. Д. Бойку, бійці якого визволяли Лівинці, присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. В зв'язку з 20-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні Радянський уряд нагородив посмертно Іллю Головачука орденом Вітчизняної війни II ступеня[4]. Ім'я Іллюші Головачука рішенням бюро Центральної Ради Всесоюзної ордена Леніна піонерської організації ім. В. І. Леніна занесено до Всесоюзної Книги пошани. Образ безстрашного піонера відтворив чернівецький художник В. Я. Яблонський.

Свято шанують лівинчани пам'ять загиблих при визволенні села воїнів і своїх односельчан, розстріляних гітлерівцями. На їх могилах ніколи не в'януть квіти. В школі є кімната бойової слави, де зібрані документи і фото про подвиги воїнів Радянської Армії та жителів при визволенні села. Учні підтримують тісний зв'язок з полком, що визволив село від фашистів.

Після визволення Лівинців 482 чоловіка вступили в ряди Червоної Армії і пройшли фронтовими дорогами Великої Вітчизняної війни. 232 з них загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників. Багато лівинчан відзначено урядовими нагородами.

Зразу ж після визволення в селі була відновлена Радянська влада. Головою сільради став Д. І. Кундій. Лівинчани доклали всіх зусиль, щоб якомога швидше загоїти рани, нанесені війною. Селянам повернули землю, відібрану окупантами, відновили роботу школа, клуб, бібліотека. Разом з тим трудівники села подавали всіляку допомогу фронту[5].

Одержавши допомогу від держави насінним матеріалом, тягловою силою, лівинчани засіяли озимої пшениці понад 300 га, жита — близько 200. Під урожай 1945 ро-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 141, арк. 1—2.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 24 лютого 1962 р.
[3] Битва за Буковину, стор. 159.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 8 травня 1965 р.
[5] Чернівецький облпартархів, ф. 17, оп. 2, спр. 1, арк. 116.

Видача авансу колгоспникам артілі «Україна». 1968 р.

ку було підготовлено 892 га ріллі, вивезено 100 тонн добрив. Важливу роль у налагодженні господарських справ відіграли три земельні громади. За їх участю організувалися супряжні групи, подавалась допомога в обробітку землі сім'ям інвалідів Великої Вітчизняної війни, воїнів Червоної Армії. Земельні громади провели значну роботу по підготовці до організації колгоспу. Були створені групи по вивченню Статуту сільськогосподарської артілі, організовувались екскурсії селян у колгоспи Хмельницької та Чернівецької областей.

8 січня 1947 року на загальних зборах селян було вирішено організувати колгосп[1]. Першими подали заяви до артілі селяни-бідняки П. С. Баблюк, У. І. Баблюк, Л. В. Гермак, Ю. Я. Єремук, В. М. Кушнір, А. М. Руснак, В. О. Руснак. Головою колгоспу обрано С. М. Клоченка. Куркульські та буржуазно-націоналістичні елементи чинили опір всенародному прагненню до нових форм життя і господарювання. Того вечора, коли в селі відбулися збори колгоспу, вороги вбили А. М. Руснак за те, що під час румунської окупації вона вела активну революційну роботу, поширювала серед селян більшовицьку літературу, однією з перших подала заяву до колгоспу. Восени від рук бандитів загинули колгоспний активіст М. З. Яковенко, фінагент І. М. Урсул[2].

Але ні терористичні дії ворожих елементів, ні залякування, ні труднощі початкового періоду колгоспного будівництва не залякали лівинчан. У 1949 році було завершено суцільну колективізацію[3]. Колгосп очолив комуніст Є. О. Олійник.

Керівну роль в організаційно-господарському зміцненні колгоспу відіграли комуністи. З 1948 року в селі почала діяти партійна організація (до 23 лютого 1950 року партійно-кандидатська група)[4]. Першим її секретарем був обраний Є. О. Олійник.

Лівинецький колгосп двічі укрупнявся. До нього увійшли два навколишні колгоспи: у 1950 році колгосп села Михайлівки, а в 1959 році — Оселівки. Об'єднаний колгосп названо «Україна». Головою правління став М. П. Борисюк.

Колгосп «Україна» — велике багатогалузеве господарство. Основний напрям буряко-зерновий, розвивається м'ясо-молочне скотарство. На 1960 рік він нараховував 4084 га землі; на фермах утримувалось понад 1200 голів великої рогатої худоби, близько 2700 голів свиней, понад 4300 штук птиці.

Значних успіхів домоглися трудівники артілі за роки семирічки. Заходи ЦК КПРС і Радянського уряду відкрили широкі перспективи для розвитку і зміцнення економіки колгоспу, розв'язали творчу ініціативу хліборобів. Успіхи не забарилися. В 1965 році середній урожай зернових становив 28,8 цнт з га, цукрових буряків — 254 цнт з га. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 434,5 цнт молока і по 102,1 цнт м'яса.

Водночас зростав і грошовий прибуток колгоспу. На кінець семирічки він перевищив 1,2 млн. карбованців. У 3,5 раза підвищилась і вартість людино-дня.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 7, спр. 630, арк. 6.
[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. А—246, стор. 7, 8.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 15.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 1243, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

Відрадних успіхів добились трудівники колгоспу «Україна» у ювілейному 1967 році. Підвищилась урожайність зернових і технічних культур, зросла продуктивність тваринництва. Грошовий прибуток від усіх галузей господарства становив 1,6 млн. карбованців.

Колгосп зміцнив матеріально-технічну базу. В господарстві налічувалося 34 трактори, 27 різних комбайнів, 22 автомашини, близько 200 одиниць іншої сільгосптехніки. За роки семирічки тут споруджено свою електростанцію. Всі трудомісткі процеси виробництва були механізовані.

Широкого розмаху набрало господарське та культурно-побутове будівництво. Для спеціалістів сільського господарства зведено 2 будинки на 12 квартир. В той же час для господарських потреб на фермах, в бригадах споруджено 15 типових приміщень.

Колгоспний лад виховав нову людину, трудівника-ентузіаста. Багато передовиків колгоспу «Україна» відомі в районі і області. Серед них ударники комуністичної праці доярки Л. М. Кундій, З. І. Паращук, які у 1967 році надоювали по 3 тис. і більше кг молока від корови. Славиться артіль і своїми буряководами. Ланка М. Х. Перепічки виростила по 300 цнт солодких коренів з га. Ланка Л. Д. Гоїк виростила по 60,8 цнт кукурудзи з га. Самовідданою працею уславились механізатори В. О. Попов, І. М. Паращук і В. Д. Паращук та десятки інших трудівників.

За трудовий героїзм близько 80 колгоспників удостоєні високих урядових нагород, серед них орденом Леніна нагороджені колишній голова правління М. П. Борисюк, буряковод І. І. Гнатюк, орденом Трудового Червоного Прапора — буряководи Н. П. Васильчук, М. І. Дуплячук, О. І. Натрасенюк, П. К. Лучик.

Фотографії передовиків колгоспу прикрашають Дошки пошани, що встановлені біля контори колгоспу, в клубі та кімнаті шкільного музею.

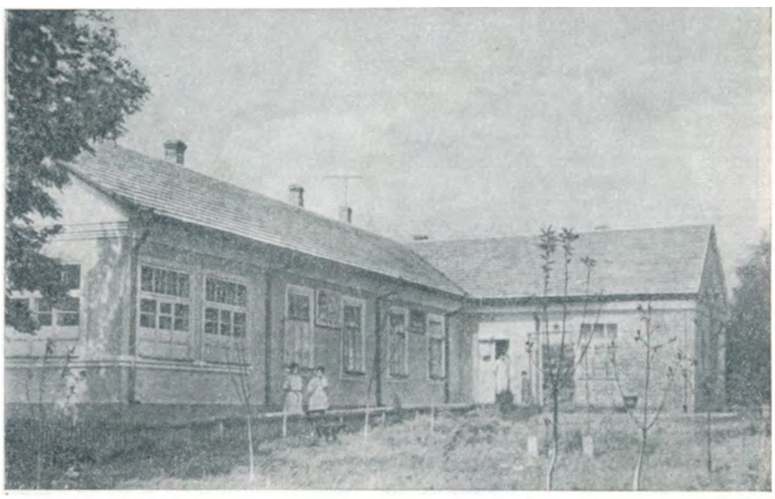
Вирішальна роль у зміцненні колгоспу належить партійній організації, в якій понад 80 комуністів. Абсолютна більшість комуністів зайнята безпосередньо на виробництві і показує зразки роботи.

Активним помічником партійної організації є комсомол. Організація налічувала на початок 1968 року близько 200 юнаків і дівчат. Переважна більшість комсомольців працює в ланках, бригадах, на тваринницьких фермах. Комсомольська організація пишається своїми вихованцями — передовиками виробництва М. О. Перепічкою, ланковою молодіжної ланки, І. П. Рябим — електриком, В. А. Гоїком — трактористом, С. В. Ткачом — будівельником.

Колгосп «Україна» не єдине господарство в Лівинцях. Крім колгоспу, в селі є черепичний завод. Його продукція постачається багатьом селам області. Є тут і швейна майстерня, яка виконує замовлення і жителів навколишніх сіл.

Неухильно поліпшується добробут лівинчан. З року в рік підвищується оплата людино-дня. Свідченням піднесення матеріального добробуту є зростання купівельної спроможності населення та житлове будівництво. В 1967 році товарообіг Лівинецького ССТ становив близько 320 тис. карбованців. У власному користуванні лівинчани мали 66 телевізорів, 235 радіоприймачів, 50 мотоциклів, 3 легкові автомашини. Майже в кожному дворі є велосипед. Зникли хатинки з солом'яною покрівлею. Кожна родина села, як правило, має світлий, упорядкований будинок. Лише з 1960 року мешканці села спорудили близько 200 нових і капітально відремонтували 77 будинків.

Лікарня с. Лівинців. 1967 р.

Про зростання добробуту трудівників та турботу держави може свідчить кожна сім'я. Колгоспниці П. М. Глухоті, чоловік і сини якої загинули на фронті, колгосп збудував нову хату, держава виплачує пенсію. У мешканця села В. Юрія, який загинув на фронті, залишилось сиротами шестеро дітей. Держава подбала про них. Всі вони набули спеціальність, живуть в достатках. Наймолодша з них Ганна закінчила університет. Понад 250 літніх жителів села, ветеранів праці та інвалідів, 25 багатодітних сімей та матерів-одиночок одержують пенсії і грошову допомогу.

З кожним роком зростає рівень обслуговування населення. В селі є магазини продовольчих, промислових та господарських товарів, книжкова крамниця, пошта і телеграф, міжміський та міжколгоспний телефонний переговорний пункт, чайна, лазня.

Добре налагоджено медичне обслуговування населення. В селі працює лікарня, одна з передових в області, пологовий будинок, аптека. Давно забулися тяжкі епідемічні захворювання. Лікарі та середні медичні працівники регулярно проводять профілактичну роботу по запобіганню захворювань.

Нині в Лівинцях працює середня школа, для якої колгосп збудував нове приміщення. У 1967—1968 навчальному році навчалося близько 400 учнів, працювало 29 вчителів.

Пам'ятник піонеру Іллюші Головачуку, розстріляному фашистами в березні 1944 р., с. Лівинці.

У кімнаті бойової слави середньої школи, с. Лівинці. 1967 р.

До 1968 року атестат зрілості одержали 387 юнаків і дівчат. Близько 50 з них закінчили вузи і технікуми, а понад 30 — продовжують навчання. У всіх галузях господарства села нині працює 27 спеціалістів з вищою і 56 з середньою спеціальною освітою.

В центрі села красується клуб на 400 місць, споруджений на кошти колгоспу в 1950 році. Кіно, концерти, літературні вечори, лекції, вечори запитань і відповідей приваблюють молодь. В клубі працює 6 гуртків художньої самодіяльності. Серед активних учасників гуртків передовики виробництва — електрик І. П. Рябий, тракторист В. А. Гоїка та інші. За зразкову організацію культурно-масової роботи в жовтні 1963 року цій установі присвоєно звання клубу відмінної роботи.

Завжди людно в бібліотеці, в якій понад 13 тис. томів художньої, політичної, наукової та науково-популярної літератури. Книга і газета стали обов'язковими для кожної родини. Багато сімей мають власні бібліотеки. У 1968 році лівинчани передплачували 1420 примірників газет і журналів.

Значне місце у пропаганді наукових знань серед населення посідає сільська лекційна група

товариства «Знання», до складу якої входить 25 чоловік — вчителів, лікарів, агрономів та інших спеціалістів. Лектору вчительці Н. Л. Паращук присвоєно почесне звання заслуженого працівника культури УРСР. В селі працює кілька громадських організацій: первинна організація по охороні пам'яток історії і культури Української РСР, спортивне товариство «Колгоспник», організація ДТСААФ, Червоного Хреста та інші.

Значну роботу по благоустрою, налагодженню культурного і громадського життя в селі проводить сільська Рада через свої постійно діючі комісії. З ініціативи сільської Ради у 1951 році споруджено обеліск Невідомому солдату, у 1967 році — пам'ятник лівинчанам, що загинули в роки Великої Вітчизняної війни та пам'ятник герою — піонеру Іллі Головачуку. Проект пам'ятника йому створив буковинський скульптор А. Г. Скиба.

Чудові у Лівинцях нові звичаї, народжені сучасною дійсністю. Нові за змістом, вони роблять життя лівинчан красивим, цікавим. Важко сказати, який з обрядів красивіший: чи урочиста реєстрація шлюбу, чи проводи до лав Радянської Армії, чи новорічні щедрівки, а чи зустріч весни-красуні. Всі вони хороші, цікаві, не схожі один на одного. Взяти хоча б свято врожаю, яке є символом заможності і достатку. З самого ранку селом ходять наряджені оповісники і піснями запрошують людей на свято. Колони трударів ідуть з дарами природи на місце, призначене для святкування. Той сніп пшениці золотої несе, той кілька буряків, той виноград, яблука тощо. Голова колгоспу звітує перед трударями, дякує за хорошу роботу. Жінки-трудівниці підносять господареві пишний калач з борошна нового врожаю. Голова цілує хлібсіль, називає імена кращих трудівників, нагороджує їх дарунками. До названих підходять дівчата, уквітчують їх вінками, співають пісень.

Заплели вінки дівчата
З колосків і рути-м'яти,
В пісні ожива
Слава трудова.

Правління колгоспу запрошує всіх до столу. Свято супроводжується веселими забавами, дотепними конкурсами, танцями, піснями.

Лівинчани щиро люблять своє село, дбають про те, щоб воно стало ще красивішим, селом високої продуктивності праці, зразкової соціалістичної культури.

Л. І. ЗВЄРЄВА, Н. М. КВАСНЮК, П. В. МИХАЙЛИНА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД КЕЛЬМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ

БА́БИН — село, центр сільської Ради. Розташований на правому березі Дністра, за 8 км від райцентру і за 3 км від залізничної станції Бурдюг. Через село проходить шосе Бурдюг—Грушівці. Населення — 2621 чоловік.

В селі — колгосп «Іскра», заснований у 1947 році, має земельних угідь 2529 га, у т. ч. орної землі — 1695 га. Напрям господарства — зерно-буряковий з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом. Провідні культури — пшениця, кукурудза, цукрові буряки, картопля, соняшник, тютюн. На птахофермі понад 6000 курей. Колгосп має млин, олійницю, пилораму, водонапірну башту, кузню. В господарстві використовується 34 електродвигуни, 2 металорізальні верстати, 20 тракторів, 12 комбайнів, 9 вантажних автомашин та інша техніка.

В Бабині — середня школа, Будинок культури на 450 місць, бібліотека. До послуг жителів — фельдшерсько-акушерський пункт, профілакторій, зуболікарський кабінет, пологовий будинок, молочна кухня, дитячі ясла, 5 магазинів, їдальня.

За роки Радянської влади населенням споруджено 400 житлових будинків. В селі працює близько 60 спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою.

Засновано Бабин у XV столітті. На його околицях виявлено 10 палеолітичних стоянок. На одній з них, в урочищі Яма, знайдено залишки тимчасових жител. Є тут і поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.), черняхівської культури II—VI століть н. е. та слов'ян IX—XI століть.

26 березня 1944 року радянські воїни під командою ст. лейтенанта М. М. Габова визволили село, захопивши великі трофеї. Габову (уродженцю Комі АРСР) присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В пам'ять односельчан, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, в центрі Бабина споруджено обеліск.

Село славиться умільцями-килимарниками, витвори яких не раз експонувалися на виставках у Києві.

БЕ́РНОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі Дністра, за 18 км від райцентру. Населення — 1438 чоловік.

У селі — колгосп «Комуніст», організований 17 лютого 1941 року. За ним закріплено 1465 га землі, у т. ч. орної — 1268 га. Напрям господарства зерно-буряковий, з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Основні сільськогосподарські культури — пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник, тютюн. На фермах понад 2 тис. голів худоби. В господарстві використовується близько 60 електромоторів потужністю 250 квт та багато іншої техніки. Діє в селі телефонна автоматична станція.

В Берновому — восьмирічна школа, клуб з кіноустановкою, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитячі ясла. Працюють промтоварний і продовольчий магазини. Бернове радіофіковане з 1953 року і електрифіковане з 1958 року. За післявоєнні роки село на дві третини перебудоване, споруджено близько 200 нових сучасних будинків. За роки Радянської влади 10 чоловік з села стали вчителями, 4 спеціалістами сільського господарства. Нині в селі працює 25 спеціалістів з вищою та середньою освітою.

Вперше у письмових джерелах Бернове згадується в XVII столітті. В околицях його виявлено поселення трипільської культури (IV тисячоліття до н. е.), скіфського часу (VI—III століття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

В 1940 році в селі створено комсомольську організацію, в 1947 — партійну.

БУРДЮ́Г — село, центр сільської Ради. Лежить на північ від райцентру, за 1 км від одноіменної залізничної станції Львівської залізниці. Населення — 1510 чоловік.

На території села — колгосп «Шлях до комунізму», заснований у 1947 році. За ним закріплено 1021 га землі, з яких орної — 906 га, садів— 60 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом. Господарство має 11 тракторів, 5 комбайнів, 6 вантажних машин, різні грунтообробні машини.

За роки Радянської влади село збагатилося новобудовами — споруджено восьмирічну школу, Будинок тваринника. З 1958 року село електрифіковане, з 1957 — радіофіковане. Є в Бурдюзі бібліотека, швейна майстерня, дитячі ясла, медпункт.

Вперше в документах село згадується в XVIII столітті. В його околицях виявлено рештки поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та доби бронзи (II тисячоліття до н. е.).

В селі народився Д. В. Каленчук — колишній командир полку кавалерійської бригади Г. І. Котовського, нагороджений орденом Червоного Прапора.

Комсомольська організація створена в 1947, партійна — в 1957 році.

ВАРТИКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 3 км від райцентру і за 40 км від станції Ларга. На околиці Вартиківців проходить асфальтоване шосе Кельменці—Чернівці та Вартиківці—Нелипівці. Населення — 1646 чоловік. Сільраді підпорядковане село Слобідка.

В селі є колгосп ім. Жданова, заснований у 1947 році. Його земельна площа — 3029 га, у т. ч. орної землі — 2214 га, садів — 59 га, виноградників — 7 га, ставків — 24 га. Господарство багатогалузеве, зерно-бурякового напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. На

фермах понад 3,3 тис. голів худоби та 2,5 тис. штук птиці. В колгоспі працюють млин, олійниця, пилорама, кузня, столярна майстерня, 68 електромоторів загальною потужністю 351 квт. За час існування колгосп спорудив нове приміщення школи, Будинок механізатора, Будинок тваринника та понад 30 господарських приміщень.

Є у Вартиківцях восьмирічна школа, бібліотека з фондом книжок 14 тис. примірників. За роки Радянської влади 53 жителі села здобули вищу і середню освіту, один із них став кандидатом наук. В селі 45 спеціалістів з вищою і середньою освітою. Працюють в селі фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, 2 промтоварні, продовольчий і господарський магазини, швейна майстерня, поштове відділення, автоматична телефонна станція. За післявоєнні роки жителі спорудили 154 будинки сучасного типу, придбали 120 телевізорів, 58 мотоциклів.

На території села виявлено рештки давньоруського селища XII—XIII століть.

В письмових джерелах село вперше згадується у 1771 році.

З 1945 року існує комсомольська, а з 1947 — партійна організації. Односельчанам, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни, споруджено пам'ятник.

ВОВЧИНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Вілії (притоці Пруту), за 9 км від райцентру і за 8 км від залізничної станції Ларга. Населення — 1690 чоловік.

У Вовчинці є колгосп ім. Фрунзе, організований в 1947 році, який має 1662 га землі, у т. ч. орної — 1209 га, саду — 70 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвинутим м'ясомолочним тваринництвом. Основні культури — пшениця, кукурудза, цукрові буряки. В господарстві 15 тракторів, 5 комбайнів, 6 вантажних автомашин, різні грунтообробні машини, пилорама.

За Радянської влади в селі з'явилося багато новобудов. Споруджено Будинок культури, фельдшерсько-акушерський пункт, сільунівермаг, їдальню, 3 артезіанські колодязі, водопровід на 800 метрів, дорогу з твердим покриттям довжиною 5 км, 12 господарських приміщень.

У Вовчинці працюють восьмирічна школа, клуб із стаціонарною кіноустановкою, сільська бібліотека з 10,5 тис. книг. Є тут медпункт, пологовий будинок, продовольчий та промтоварний магазини, дитячі ясла. З допомогою держави жителі звели нові та перебудували понад 300 житлових будинків.

У письмових документах село вперше згадується в 1634 році.

У роки Великої Вітчизняної війни багато мешканців села мужньо боролись проти фашистів, 95 з них удостоєні урядових нагород. Уродженець села М. М. Круглицький здобув вчений ступінь доктора хімічних наук.

ВОРОНОВИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 18 км на північний захід від райцентру. В селі залізнична станція Дністер. Населення — 1082 чоловіка.

Місцевий колгосп ім. Леніна організовано в 1941 році. Він має 900 га землі, у т. ч. орної — 884 га, саду 13 га, виноградника — 18 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. В господарстві 10 тракторів, 5 комбайнів, 7 автомашин та інша техніка. В 1959 році колгосп був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

В селі працюють восьмирічна школа, клуб з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека з фондом понад 9 тис. книжок, радіовузол. Відкрито медичний пункт, пологовий будинок, дитячі ясла. Є промтоварний магазин.

У письмових джерелах вперше село згадується в 1652 році під назвою Ворновець. На південний схід від села в урочищі Барвінкова гора виявлено пізньопалеолітичні стоянки (понад 15 тисяч років тому). В околиці села знайдено рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.). Вздовж села простягається т. зв. Троянів вал (перші століття н. е.) довжиною близько 4 кілометрів.

В 1964 році в селі встановлено обеліск, на якому викарбувані прізвища воїнів, що віддали своє життя, захищаючи Батьківщину від фашистів під час війни в 1941—1945 роках.

Комсомольська організація в селі створена у 1940 році, відновила свою діяльність у 1945, партійна організація діє з 1951 року.

ГРУ́ШІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 9 км на північ від райцентру, за 2 км від ріки Дністер і за 12 км від залізничної станції Ларга. Населення — 1851 чоловік. Сільраді підпорядковане село Нагоряни.

В селі є колгосп ім. Ватутіна, організований у 1947 році. Загальна земельна площа колгоспу — 3408 га, у т. ч. орної землі 2124 га, садів — 95 га, виноградників — 92 га. Господарство багатогалузеве, найбільшу питому вагу становлять у ньому вирощування цукрових буряків та м'ясомолочне тваринництво. На фермах понад 3 тис. голів худоби. Діє цех по виробництву вина, олійниця. В 1955 році колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і за досягнення в розвитку сільського господарства

Хата І. П. Вовчука, мешканця села Грушівців. 1968 р.

нагороджений бронзовою медаллю та премійований радіовузлом. У господарстві є 21 трактор, 4 комбайни, 14 автомашин.

У Грушівцях працюють восьмирічна школа, Будинок культури на 450 місць з стаціонарною кіноустановкою, бібліотека з фондом 8,5 тис. книг. Є в селі фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, профілакторій, дитячі ясла на 60 місць, 4 магазини, їдальня, поштове відділення, ощадна каса. В Грушівцях працює понад 60 спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою.

За роки Радянської влади з села вийшло 7 вчителів, 9 лікарів, 6 офіцерів Радянської Армії, 1 кандидат геологічних наук.

Вперше Грушівці в письмових документах згадуються в 1559 році. В околицях сіл Грушівців і Нагорян виявлено рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.). На північ від села вздовж Дністра проходить т. зв. Троянів вал (перші століття нашої ери).

Вдячні мешканці встановили в центрі села пам'ятник на честь 160 воїнів-односельчан, які загинули під час Великої Вітчизняної війни.

Партійна організація в селі створена у 1946 році, комсомольська — в 1940 році.

ДНІСТРІ́ВКА (стара назва — Рестеу-Атаки) — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі Дністра, за 17 км від райцентру і за 12 км від станції Іванівці Львівської залізниці. Населення — 1476 чоловік. Сільраді підпорядковане село Атаки.

В селі є колгосп «Перемога», організований у 1940 році і відновлений у 1945 році. Він має 2071 га землі, у т. ч. орної — 1444 га, садів 104 га. Основними культурами землеробства є пшениця, кукурудза, цукрові буряки, тютюн.

Самодіяльний композитор Г. Ф. Шевчук, уродженець с. Дністрівки. 1968 р.

В. І. Венгер — секретар підпільного комуністичного осередку, с. Дністрівка.

Напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. Допоміжні галузі — шовківництво, бджільництво. В машинному парку є 19 тракторів, 9 комбайнів, 9 вантажних автомашин та інша техніка. Працюють пилорама, кузня, черепичний цех, млин, олійниця, столярна майстерня.

За Радянської влади Дністрівка майже вся перебудована. На місці похилих хатин мешканці звели понад 300 нових житлових будинків. Побудовано за цей час Будинок культури, приміщення правління колгоспу, типові приміщення на фермах, лазню, промтоварний магазин. Є в селі восьмирічна школа, бібліотека, медпункт, молочна кухня, профілакторій, пологовий будинок, дитячі ясла. В селі працює близько 50 спеціалістів з вищою і середньою освітою.

Вперше у письмових документах село згадується в 1771 році. На околиці села виявлені рештки поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) і слов'ян (IX—XI століття).

Ще в другій половині XIX століття в селі був створений «мужицький хор», який виконував російські та українські народні пісні. У 1967 році хор відзначав своє 100-річчя. Йому присвоєно почесне звання народного.

В 1934—1937 роках в Дністрівці діяла підпільна комуністична організація. Одним з найбільш активних учасників її був В. І. Венгер (1887—1965).

В роки Великої Вітчизняної війни боронити Батьківщину пішли майже всі чоловіки села. 120 з них полягли смертю хоробрих на фронтах війни. 250 фронтовиків удостоєні урядових нагород. В пам'ять односельчан, загиблих під час Великої Вітчизняної війни, в селі встановлено обеліск Слави.

Уродженець Дністрівки — самодіяльний композитор Г. Ф. Шевчук. Він написав близько 100 музичних творів, у т. ч. музику до п'єс «Дністрові кручі» О. Ананьєва та «Леся» М. Андрієвич.

Партійна і комсомольська організації почали діяти в селі з 1948 року.

ЗЕЛЕ́НА — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Зеленій, за 20 км від райцентру, за 4 км від залізничної станції Медвежа Львівської залізниці. Населення — 2602 чоловіка.

Колгосп «Родина» організований у 1947 році, має 2729 га землі, у т. ч. орної — 2156 га, садів — 102 га. Сіють пшеницю, цукрові буряки, кукурудзу, соняшник. Основний напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. На фермах понад 3,5 тис. голів худоби. З допоміжних підприємств є млин, олійни-

ця, пилорама. В господарстві 20 тракторів, 5 комбайнів, 13 автомашин та інша техніка.

В Зеленій є середня денна та заочна школи, клуб з стаціонарною кіноустановкою, де працюють гуртки художньої самодіяльності: хоровий, танцювальний і драматичний, в яких беруть участь понад 100 чоловік. В сільській бібліотеці понад 6 тис. книг.

В селі відкрито лікарню на 15 ліжок, дитячі ясла, сільунівермаг, господарський магазин, пошту, автоматичну телефонну станцію, лазню, колгоспну їдальню, ощадну касу, зведено 370 нових житлових будинків.

В письмових джерелах село вперше згадується 2 квітня 1605 року. В околицях його виявлено рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) і черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

Партійна організація створена у 1946 році, комсомольська — в 1947 році.

За роки Радянської влади з села вийшло лікарів — 2, вчителів — 13, агрономів — 6, офіцерів — 3. Тут живе і працює ініціатор змагання за високу продуктивність тваринництва на Буковині К. Г. Панцерна, нагороджена орденом Леніна.

КОЗИРЯ́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 27 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Медвежа Львівської залізниці. Населення — 1514 чоловік.

В селі — колгосп ім. XIX з'їзду КПРС. Його загальна земельна площа — 1646 га. Основні галузі господарства — рільництво і м'ясо-молочне тваринництво, допоміжна галузь — садівництво. Є млин, пилорама, олійниця.

Козиряни мають восьмирічну школу, клуб із стаціонарною кіноустановкою, бібліотеку. Тут є фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний профілакторій, дитячі ясла, 2 магазини. Трудівники села за допомогою держави звели 360 нових житлових будинків.

Вперше село згадується в документах XIX століття.

За хоробрість і відвагу, виявлену на фронтах Великої Вітчизняної війни, 140 місцевих жителів нагороджені орденами і медалями. На вшанування односельчан, загиблих у боях проти фашистів, у Козирянах встановлено обеліск.

Партійна організація в селі створена у 1948 році, комсомольська — у 1945 році.

КОМАРІ́В — село, центр сільської Ради. Розташований за 17 км на північний схід від райцентру і за 13 км від залізничної станції Іванівці Львівської залізниці. Населення — 2413 чоловік. Сільраді підпорядковане село Майорка.

Колгосп «Зоря комунізму» організований у 1947 році, має землі 2120 га, у т. ч. орної — 1870 га, садів — 93 га. Основними сільськогосподарськими культурами є пшениця, кукурудза, цукрові буряки. Напрям господарства зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. На фермах близько 2,5 тис. голів худоби. На території села розташована вапнярка, потужністю 1,5 тис. тонн вапна на рік.

В Комарові є восьмирічна і вечірня середня школи. За роки Радянської влади значно змінився вигляд села. Збудовано клуб, бібліотеку, пологовий будинок, медичний пункт, молочну кухню, водопровід на господарському дворі колгоспу. Діють промтоварний, продовольчий і господарський магазини, поштове відділення, фельдшерсько-акушерський пункт. За останні 15 років тут споруджено 240 житлових будинків сучасного типу; мешканці придбали 24 телевізори, 260 радіоприймачів, 70 мотоциклів. В селі працюють 53 спеціалісти з вищою і середньою освітою.

В письмових джерелах Комарів уперше згадується 7 серпня 1665 року. В околицях його виявлені пам'ятки трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.). На місці черняхівського поселення (III—IV століття н. е.) знайдено залишки майстерні, в якій виробляли скляний посуд та листове скло.

Комсомольська організація села існує з 1940, партійна — з 1952 року.

МОШАНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований за 8 км на захід від районного центру, за 11 км від залізничної станції Ларга. Населення — 1752 чоловіка.

Колгосп ім. Кірова, створений у 1947 році, має 1784 га землі, у т. ч. орної — 1443 га, садів — 126 га, виноградників — 10 га. Господарство багатогалузеве; вирощується пшениця, кукурудза, цукрові буряки, соняшник. На тваринницьких фермах утримуються корови, свині, вівці, птиця. Колгосп має млин, кузню, столярну майстерню. У господарстві є понад 40 електромоторів загальною потужністю 170 квт, 14 тракторів, 11 комбайнів, 6 автомашин та інша техніка.

У Мошанці — восьмирічна школа, сільська бібліотека, клуб із стаціонарною кіноустановкою. Працюють фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитячі ясла на 40 дітей. Є в селі промтоварний і продовольчий магазини, швейна майстерня.

Вперше Мошанець згадується в документах 1817 року.

В околицях села виявлені пам'ятки трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.).

Понад 380 жителів села брали участь у Великій Вітчизняній війні, відстоювали незалежність своєї Батьківщини.

Комсомольська організація діє в селі з 1947, партійна — з 1949 року.

НЕЛИ́ПІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 11 км на південний схід від районного центру. До найближчої залізничної станції Ларга — 7 км. Населення — 2474 чоловіка. Сільраді підпорядковані села Браїлівка і Лукачівка.

В селі розташована центральна садиба колгоспу «Прогрес». Артіль має 2980 га землі, у т. ч. орної — 2244 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Вирощується пшениця, кукурудза, цукрові буряки, соняшник, овочі.

На околиці села споруджено Кельменецький цукровий завод. На його базі в Нелипівцях створено автотранспортне господарство, яке налічує понад 60 автомашин. Біля заводу виросло сучасне впорядковане робітниче селище з дво- і триповерховими житловими будинками, водопроводом, асфальтованими вулицями, Палацом культури, кінотеатром, торговельними і побутовокомунальними підприємствами.

Село перебудовується. Мешканці спорудили понад 300 житлових будинків. У двох школах — денній середній (з інтернатом на 45 учнів) і вечірній — навчається близько 1 тис. учнів. Є в селі бібліотека, Будинок культури, пошта, телефон, аптека, фельдшерсько-акушерський пункт, дільнична лікарня на 50 ліжок. Для відпочинку трудівників є парк, стадіон.

Перша згадка про село датується 1721 роком.

В січні 1918 року, після проголошення Радянської влади, земельний комітет в Нелипівцях конфіскував землю і худобу у місцевого поміщика і поділив серед селян.

За тимчасової окупації села від рук гестапівців загинув селянин А. Л. Плеванюк, який мав зв'язок з партизанами. Близько 800 жителів села воювали на фронті проти гітлерівців, 165 з них загинули в боях смертю хоробрих.

На території селища цукрозаводу встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

В селі Лукачівці народився український радянський поет Михайло Ткач.

НОВОСЕ́ЛИЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована за 16 км від райцентру. До найближчої залізничної станції Іванівці — 6 км. Населення — 3204 чоловіка.

На території села колгосп ім. Свердлова, організований 31 січня 1941 року, відновлений у 1946 році. За ним закріплено 3232 га землі, у т. ч. орної — 2382 га, садів — 96 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвиненим м'ясомолочним тваринництвом. На фермах утримується близько 4 тис. голів худоби. Колгосп має млин, олійницю. В Новоселиці розміщені цегельний завод і вапнярка. В господарстві 32 трактори, 17 комбайнів, 12 автомашин та багато іншої техніки.

В селі є середня школа, Будинок культури на 650 місць, бібліотека з фондом близько 9 тис. книг. Працюють 2 їдальні, 3 магазини, лазня, майстерні побутового обслуговування. За Радянської влади в Новоселиці зведено 695 нових житлових будинків. В особистому користуванні населення є 10 легкових автомобілів, 126 мотоциклів, 1020 велосипедів, 840 радіоприймачів, 80 телевізорів.

В письмових документах село вперше згадується у XVIII столітті.

На фронтах Великої Вітчизняної війни брали участь 350 жителів Новоселиці.

Партійна організація села створена в 1948 році.

ОСЕ́ЛІВКА (стара назва — Кишло-Неджимове) — село, центр сільської Ради. Розташована за 23 км від райцентру та за 27 км від залізничної станції Ларга. Населення — 1538 чоловік. Сільраді підпорядковане село Кроква.

В Оселівці розміщений колгосп ім. Шевченка. Напрям господарства зерно-тваринницький. Сільськогосподарських угідь 1686 га, з них орної землі 1312 га. У господарстві близько 750 голів великої рогатої худоби, понад 700 свиней, 850 овець, 1500 штук птиці.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, дитячі ясла. За Радянської влади село на $^2/_3$ побудоване заново. За допомогою держави мешканці збудували понад 270 житлових будинків.

В письмових джерелах село згадується у XIX столітті.

ПЕ́РКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км на схід від райцентру. До найближчої залізничної станції Ларга 19 км. Населення — 1824 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Путрине.

В селі колгосп «Дружба народів», організований у 1946 році. Він має 2281 га землі, у т. ч.— 83 га саду, виноградників — 24 га. Напрям господарства зерно-буряковий, з розвинутим м'ясомолочним тваринництвом. На фермах понад 2,5 тис. голів худоби. Основні культури— пшениця, кукурудза, цукрові буряки. В колгоспі є млин, олійниця. Господарство має 16 тракторів, 8 комбайнів, 9 автомашин та багато іншої техніки.

В Перківцях є середня школа, Будинок культури, бібліотека, яка налічує близько 16 тис. книг, дитячі ясла, радіовузол. Працюють медичний пункт, пологовий будинок, зуболікарський кабінет, 3 магазини, лазня, побутовий комбінат. За роки Радянської влади тут споруджено 400 нових житлових будинків.

Перші згадки про Перківці датуються XVIII століттям.

На околицях села виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та черняхівської — II—VI століть н. ери.

Комсомольська організація в селі створена у 1948, партійна — у 1952 році.

ПОДВІ́Р'ЇВКА (до 1946 р.— Кишло-Замжиєве) — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Медвідці (притока Пруту), за 25 км від райцентру, за 3 км від станції Липкани Львівської залізниці. Населення — 2821 чоловік.

Колгосп ім. Мічуріна, організований у 1946 році, має 2321 га землі, у т. ч. орної — 1835, садів — 127 га, виноградників — 13,8 га. На фермах утримується понад 4 тис. голів худоби. Господарство має 24 трактори, 5 комбайнів, 9 автомашин, 40 електромоторів.

Напрям господарства зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. У колгоспі сіють пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки. Є тут вальцьовий млин, олійниця, пасіка. За успіхи, досягнуті в розвитку сільського господарства, 25 колгоспників нагороджені орденами і медалями.

В Подвір'ївці працюють середня школа, Будинок культури, бібліотека. Є в селі фельдшерсько-акушерський пункт, стоматологічний кабінет, профілакторій, універмаг, 5 магазинів, лазня, молочна кухня, відділення зв'язку.

За роки Радянської влади колгоспники побудували 218 нових житлових будинків. У користу-

ванні населення — 68 мотоциклів, понад 600 телевізорів та радіоприймачів.

Вперше у письмових джерелах село згадується 17 червня 1429 року.

У 1939 році у Подвір'ївцях відбувся страйк сільських батраків. На фронтах Великої Вітчизняної війни 327 мешканців села брали участь у боях проти фашистів, з них 130 нагороджені орденами та медалями.

За роки Радянської влади 130 чоловік із села здобули середню спеціальну та вищу освіту. В. І. Лаба став кандидатом хімічних наук.

Житель села О. Г. Кормуш — учасник Хотинського повстання 1919 року, пізніше — писар 1-ї кавалерійської бригади Г. І. Котовського, нагороджений орденом Червоного Прапора.

Комсомольська організація в селі діє з 1940, партійна — з 1950 року.

РОСОША́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 18 км від райцентру і за 12 км від залізничної станції Ларга. Населення — 2392 чоловіка.

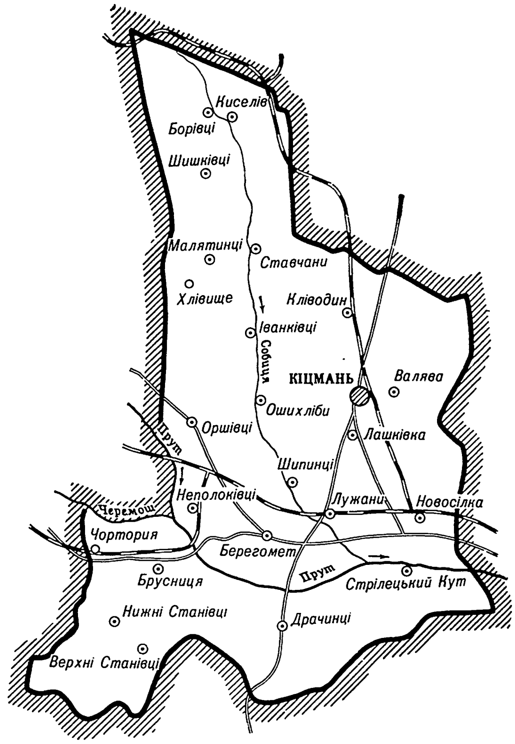
Колгосп ім. газети «Правда», створений у 1947 році, має 1993 га землі, у т. ч. 1750 га орної, 52 га садів, 17 га виноградників. У колгоспі є понад 2,5 тис. голів худоби. Господарство багатогалузеве, в 1950—1956 рр. було учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки. За виробничі успіхи колгосп нагороджений бронзовою медаллю і премійований двома автомашинами. За трудові досягнення 30 колгоспників удостоєні урядових нагород. Тракторній бригаді присвоєно звання бригади комуністичної праці.

В селі є восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека, дитячі ясла. В селі працюють швейна майстерня, медпункт, пологовий будинок, стоматологічний кабінет, поштове відділення, 5 промтоварних та продовольчих магазинів, їдальня, лазня. За роки Радянської влади в селі споруджено 300 нових житлових будинків.

Вперше Росошани згадуються в письмових документах 15 квітня 1710 року.

На фронтах Великої Вітчизняної війни в боях проти фашистів брали участь 372 жителі Росошан.

КІЦМАНСЬКИЙ РАЙОН

КІЦМАНЬ

Кіцмань—місто районного підпорядкування, центр Кіцманського району. Розташований на річці Совиці, за 25 км на північний захід від обласного центру. Залізнична станція. Населення — 7,5 тис. чоловік.

У першій половині І тисячоліття н. е. нинішню територію міста заселили стародавні слов'яни. Їх пам'ятки (черняхівська культура) виявлено по обох берегах річки Совиці (біля теперішньої залізничної станції та в урочищі Лан)[1]. Там же розкопано рештки давньоруського селища; є тут також давньоруські поховання (XII—XIII століття)[2].

В центрі сучасного міста, що на лівобережжі Потока, знайдено археологічні матеріали, які свідчать про існування поселення починаючи від XII століття до наших днів. Отже, Кіцмань, очевидно, почав свою історію не пізніше XII століття.

Про виникнення Кіцманя, його назву легенда засвідчує, що ніби ще задовго до татарської навали на Буковину 1240 року за п'ять—шість кілометрів на північ, між теперішніми Кіцманем і Заставною, лежало велике селище Сичет. Його жителі займалися землеробством. Та одного разу Сичет зазнав татарського нападу. Ординці забрали чимало людей в ясир, пограбували їх. Багатьом мешканцям пощастило втекти і сховатися в букових лісах. Згодом вони оселялися в зарослих ярах. Так поступово виникло нове поселення.

Історики гадають, що назва «Кіцмань» походить від буковинського слова «коц» — килимок, бо тут жили майстри килимарства. Є також припущення, що поселення дістало свою назву від чоловічого імені Козьма.

Вперше це поселення згадується у грамоті молдавського господаря Олександра Доброго від 6 червня 1413 року. За цим документом він подарував Великий Кіцмань (назва ця вживалася, коли йшлося про село з навколишніми присілками) своїй теще Анастасії[3]. Пізніше, за її заповітом, воно було передано церкві. Інші джерела свід-

---

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 82. 1960, стор. 65.

[2] Археологічні пам'ятники УРСР, т. III, К., 1952, стор. 413.

[3] V. Bănăţeanu. E. Knittel. Führer durch die Stadt Cernăuţi. Cernăuţi, 1939, стор. 62—63.

чать, що Олександр Добрий у тому ж 1413 році подарував Кіцмань Радівецькій єпархії[1].

В XVI—XVII століттях Кіцмань у порівнянні з іншими населеними пунктами Буковини значно розширив свої межі. Цьому сприяла та обставина, що поселення було прикордонним пунктом між Молдавією і Польщею, через який підтримувались стосунки між ними. До того ж, Кіцмань знаходився на перетині шляхів, які зв'язували долину між Дністром і Прутом. Розташування Кіцманя на кордоні призводило й до того, що він часто спустошувався військами різних держав. Влітку 1497 року польський король Ян Альбрехт зосередив тут своє 80-тисячне військо перед Шипинецькою битвою, яка передувала його походові у Молдавію[2]. Місцем розташування польсько-молдавських військ став Кіцмань і в 1685 році[3]. Часті постої військ спричинювалися до занепаду міста, бо вони завдавали йому великої шкоди. Жовніри грабували майно у населення, на мізерних наділах селян косили зернові культури.

У другій половині XVIII століття в Кіцмані почали розвиватися торгівля і ремесло. Це зумовлено було, зокрема, і відкриттям тут у 1788 році ярмарку, на якому йшла торгівля виробами із шкіри, худобою, сільськогосподарськими продуктами, лісоматеріалами, дерев'яним і глиняним посудом, вовною, воском та іншими товарами. На кіцманський ярмарок щорічно привозили понад 8,5 тис. голів великої рогатої худоби, 13 тис. молодняка, 40 тис. свиней. Куплену худобу транспортували до Відня, Праги, Ольмюца та інших міст[4]. Продавались за кордон і вироби кіцманських ремісників[5].

Наприкінці XVIII століття Кіцмань став постійним місцем перебування управителя маєтками православного релігійного фонду, розташованими як у самому місті, так і в навколишніх селах — Давидівцях, Суховерхові, Лашківці, Ревні, Бурдеї, Мамаївцях[6]. Експлуатуючи селян, православна церква наживала величезні прибутки, які рік у рік зростали. Якщо від кіцманського маєтку 1818 року вона одержала чистого доходу на суму 10 тис. флоринів, то у 1820 році — понад 22 тис. флоринів[7].

Насильства, що їх чинили австрійські власті, посилювали революційні настрої робітників і селян. Серед жителів міста 1848 року розповсюджувалися листівки революційного змісту, зокрема відозва Віденського комітету демократичних спілок до сільського населення Австрії «До зброї, жителі сіл!». Наслідком революційної агітації було те, що чимало кіцманців влилося до загону повстанців, очолюваного Лук'яном Кобилицею.

Під час селянської реформи 1848 року кіцманці зазнали масового пограбування. За своє «звільнення» вони повинні були заплатити православному релігійному фондові майже 100 тис. флоринів. 1890 року поміщикам і релігійному фондові у Кіцмані належало 2940 га, в той час коли всі селяни мали тільки 2345 га землі.

Місцеві органи влади не дбали про охорону здоров'я трудящих. Переважна більшість мешканців міста лікувалась у знахарів, баб-шептух. Все це призводило до високої смертності, частих епідемій. Коли в 1883 році у місті спалахнула епідемія дизентерії, то поліція і жандармерія, на які покладався нагляд за санітарним станом, заборонили протягом місяця в'їзд і виїзд з Кіцманя. В той час лікування хворих не проводилось, що спричинилося до смерті 43 чоловік[8].

У незадовільному стані була і народна освіта. Переважна більшість жителів міста була неписьменною. Першу однокласну школу в Кіцмані відкрито 1788 року;

---

[1] Schematismus der Bukowinaer griech.-orient. Archiepiscopal-Diöcese für das Jahr 1875. Czernowitz, 1875, стор. 3.

[2] Cronicele slavo-române din secolul 15—16 publicate de I. Bogdan. Bucureşti, 1959, стор. 11.

[3] I. Neculce. Letopiseţul Ţării Moldovei şi o seama de cuvinte. Bucureşti, 1959, стор. 106.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 16012, арк. 44.

[5] H. Lagler. Die Volksschulen in Kozman. Kozman, 1880, стор. 7.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. I, оп. 1, спр. 4058, арк. 2.

[7] Там же, спр. 4374, арк. 5.

[8] Р. Й. Дуб. Великі зміни (з минулого і сучасного Кіцманського району). К., 1957, стор. 17.

її спорудили на власні кошти мешканці міста та навколишніх сіл[1]. Тільки наприкінці XIX століття у місті відкрито шестикласну чоловічу і п'ятикласну жіночу школи[2]. Проте навчатися в них діти селян не могли через відсутність матеріальних умов.

Після довгорічних клопотань населення 1904 року в місті відкрито українську гімназію на кошти селян. 1911 року тут вже функціонувала повна 8-класна гімназія, в якій навчалося 579 учнів, дві бурси. В «Руській бурсі» на той час здобувало освіту 98 хлопчиків[3]. Працювала також рільнича школа, в якій навчалося 60 учнів.

Але австрійська влада встановила над усіма навчальними закладами суворий контроль, переслідувала їх, зокрема українську гімназію. Вивчення рідної мови вважалося, з погляду місцевої влади, злочином. Та вчителі, незважаючи на суворий контроль, прагнули прищепити любов до живого українського слова.

Борцями проти безправ'я і соціальної неправди у Кіцмані не раз виступали відомий український письменник і композитор С. І. Воробкевич та його брат Григорій, дитинство яких пройшло в цьому місті. Вони мали значний вплив на громадське життя, захищали права українського населення, вели боротьбу за збереження української мови.

Цій благородній справі служили також гастролі першого українського професійного театру «Руська бесіда», які були визначною подією у культурному житті Кіцманя в 70-х рр. XIX століття. Артисти трупи гастролювали у місті в серпні—жовтні 1875 року за участю видатного українського драматурга, основоположника українського професійного реалістичного театру, великого актора та режисера М. Л. Кропивницького[4]. Кіцмань добре запам'ятався Кропивницькому, і більш як через 20 років у листі до В. Лукича-Левицького він допитувався, чи є в Кіцмані театр.

Про гастролі цього театру у Кіцмані газета «Слово» писала в рецензії на останню виставу драми Н. Чернишова «Поламане життя» (переклад М. Л. Кропивницького). У рецензії відзначалося, зокрема, що п'єса пройшла дуже добре, а Кропивницький «в ролі Андрія Демченка не полишав нічого до бажання: він захопив публіку, приводив її до великого напруження ума і до сліз»[5].

Значно пожвавилось культурне життя міста з відкриттям української гімназії. Її директор С. Шпойнаровський (1858—1910) був упорядником читанок для українських шкіл, переклав німецькою мовою деякі твори Т. Г. Шевченка, які видав у 1904 році окремою книгою. У цій же гімназії вчителював український письменник С. Г. Яричевський (1871—1918). Чимало творів він присвятив «братові — пролетареві», з котрим пов'язував свої мрії про майбутній суспільний лад. С. Г. Яричевський відомий також як перший перекладач українською мовою словенського поета Фр. Прешерна та автор дослідження про нього.

Велику роботу по пропаганді української народної пісні та музики, зокрема вокальних творів М. В. Лисенка, на Буковині проводило кіцманське відділення культурно-освітнього товариства «Буковинський Боян», засноване 1904 року. Члени товариства організовували виступи хорових колективів, вистави драмгуртка, вечори відпочинку молоді тощо. Одним з важливих заходів, що їх здійснювало товариство, було щорічне вшанування пам'яті Т. Шевченка, яке перетворювалося на справжнє свято.

Під впливом революційних подій 1905—1907 рр. у Росії в Кіцмані посилюється класова боротьба проти соціального і національного гноблення. 29 листопада 1905 року у місті відбулося народне віче, на якому трудящі вимагали загального виборчого права.

Тяжко позначилася на становищі трудового люду перша світова війна. Внаслідок кровопролитних боїв, які розгорнулися на Буковині, місто було дуже пошкодже-

---

[1] H. Lagler. Die Volksschulen in Kozman. Kozman, 1880, стор. 7; J. Polek. Anfänge des Volksschulen in Bukowina. Czernowitz, 1891, стор. 98.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 18 603, арк. 20.

[3] Газ. «Каменяр», 25 жовтня 1911 р.

[4] Газ. «Радянська Буковина», 4 червня 1963 р.

[5] К. Демочко. Мистецька Буковина, стор. 31.

но — зруйновано багато будинків, реквізовано коней, худобу, сільськогосподарські продукти. Відвідавши 1915 року Буковину, американський кореспондент Джон Рід писав, що «витоптані хліба болісно жовтіли на полях, оселі були покинуті, зруйновані і почорніли від вогню. Багато виламаних вікон і дверей, хрестів, окопів, колючих огорож, свіжих могил»[1].

У роки першої світової імперіалістичної війни ще більше посилився вплив революційного руху в Росії на трудящих Буковини. Наприкінці березня 1917 року в Кіцмані солдати фронту створили Раду солдатських депутатів. У квітні Рада солдатських депутатів 270-го піхотного полку скинула начальника Кіцманського повіту і на його місце обрала свого комісара. Під керівництвом більшовиків солдати і місцеве населення спільно виступали проти Тимчасового уряду та імперіалістичної війни. 1 Травня 1917 року в Кіцмані відбувся багатолюдний мітинг солдатів і селян, на якому з промовами виступали солдати-більшовики.

У червні 1917 року місто захопили австро-німецькі війська, а в листопаді 1918 року — королівська Румунія. Загарбники запровадили жорстокий окупаційний режим. За наказом командуючого 8-ю румунською дивізією, розташованою на Буковині, у січні 1919 року в Кіцмані та повіті було оголошено стан облоги. Майже кожного дня тривали арешти, які набирали масового характеру. Агента дорожного бюро Лукенюка було заарештовано за те, що він нібито займався перекладом якихось заборонених творів. В сигуранці його тяжко побили, відправили до Чернівців. Тут його випустили, як ні в чому невинного. Шеф сигуранци арештував також вчителя, що йшов увечері з дівчиною. Лише після клопотання директора ліцею його випустили.

Коли у січні 1919 року в Хотинському повіті почалося повстання, команда 23-ї бригади оточила Кіцмань. У всіх будинках було проведено обшуки, заарештовано учнів гімназії, чимало селян. В кіцманській тюрмі стало зовсім тісно. Довелося частину ув'язнених супроводжувати до Чернівців, де на них чекала місцева тюрма. Гімназію в Кіцмані закрили, а замість неї відкрито румунський ліцей.

Проте ніщо не могло зламати волі трудящих до боротьби за краще життя. 1 Травня 1919 року в Кіцмані відбулася демонстрація робітників, селян, службовців, учнів, яка пройшла під гаслом: «Хочемо з нашою Батьківщиною — Радянською Україною». Демонстрантів розігнали жандарми. 27 учасників було заарештовано[2].

Виступи трудящих Кіцманя проти румунських властей набирали все ширшого розмаху. У травні 1919 року примар Кіцманя доповідав румунським властям, що серед жителів шириться більшовицька пропаганда, і пропонував виселити з міста 38 агітаторів. Пізніше він доносив, що населення проявляє незадоволення румунською владою і бажає возз'єднатися з Радянською Україною. 12 жовтня 1922 року в місті було розповсюджено листівки революційного змісту, які закликали трудящих до активного опору заходам румунських бояр на Буковині[3], протестувати проти закриття української гімназії та ремісничої школи.

Боротьбою трудящих Кіцманя і повіту керувала комуністична організація, яку створено у місті наприкінці 20-х років. Маючи свою друкарню, комуністи випускали листівки і прокламації, поширювали їх серед трудящих, закликаючи робітників і селян до боротьби проти соціального і національного гніту. В 30-х роках кіцманська комуністична організація налічувала понад 40 чоловік і складалася з кількох окремих осередків. В один з них входили Д. Руснак, І. Павлюк, В. Марковський, брати Петро і Юрій Фівчуки[4]. Д. Руснак спочатку був пропагандистом, а з 1936 року — членом підпільного обкому партії; Петро і Юрій Фівчуки — теж працювали в обкомі партії, а пізніше П. Фівчук — у обласному комітеті Комуністичної спілки молоді[5].

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 23 липня 1968 р.
[2] Газ. «Зоря Прикарпаття», 1 травня 1963 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1257, оп. 1, спр. 24, арк. 1.
[4] Газ. «Радянська Буковина», 8 жовтня 1957 р.
[5] Газ. «Радянська Буковина», 26 жовтня 1966 р.

П. І. Фівчук — заслужений лікар УРСР, учасник революційного підпілля в роки румунської окупації. 1967 р.

Крім розповсюдження листівок і прокламацій, комуністи організовували мітинги протесту проти антинародної політики румунського уряду, викривали зрадництво українських буржуазних націоналістів, а також проводили іншу роботу, спрямовану на посилення революційної боротьби трудящих. 1933 року вони випустили і поширили серед жителів 300 листівок на честь XVI роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції, а 7 листопада 1933 року вивісили в місті червоні прапори[1]. У березні 1937 року тут відбувся великий мітинг трудящих повіту, організований комуністами, в якому взяло участь 15 тис. чоловік. Він пройшов під гаслами «Геть війну!», «Геть фашизм!», «Геть капіталістів!»[2]. 13 червня 1937 року виступили сільськогосподарські робітники у маєтку кіцманського поміщика М. Костянтиновича.

Учасник революційного підпілля у 30-і роки Д. Руснак, згадуючи про діяльність Кіцманської комуністичної організації, писав: «Мене, зовсім тоді ще молодого сільського парубка, залучив в один з осередків Ю. Снятинчук. Контакт з керівниками організації ми підтримували через зв'язкового, який приносив нам завдання і політичну літературу. Ми гуртом студіювали «Маніфест Комуністичної партії», праці В. І. Леніна, розповсюджували одержані листівки, збирали кошти у фонд МОДРу.

Дні Жовтневих свят наша група завжди відзначала урочисто. У 1933 році слухали доповідь пропагандиста ЦК Комуністичної партії Румунії. Він привіз також 250 листівок, які ми вночі розклеїли на будинках і у парках Кіцманя. На хаті-читальні вивісили червоний прапор. Велику роботу ми розгорнули по збору коштів для республіканської Іспанії, куди з Буковини поїхало кілька десятків чоловік. Тільки підпільники Кіцманя зібрали їм на дорогу 20 тис. лей»[3].

Під керівництвом комуністів у Кіцмані активно діяла комсомольська організація, яка 1939 року налічувала в своїх рядах понад 50, а разом з навколишніми селами — 150 членів. Серед перших комсомольців Кіцманя були згадувані брати Юрій і Петро Фівчуки, Д. Руснак, Василь і Юрій Снятинчуки, В. Марковський, В. Легкун та інші. П. Фівчук виконував роль зв'язківця між центральними комсомольськими органами і кіцманськими комсомольцями. Він часто привозив і поширював нелегальну літературу, яку одержував у Бухаресті, Яссах, Клужі та інших містах Румунії.

Комсомольці Кіцманя проводили серед трудящих агітаційну роботу, збирали кошти у фонд допомоги політичним в'язням, брали активну участь у підготовці революційних виступів, мітингів.

На час возз'єднання Північної Буковини з УРСР у Кіцмані мешкало 4895 чоловік, у т. ч. 4080 українців[4]. Основним заняттям населення було сільське господарство, хоч переважна більшість селян була безземельною і малоземельною. На червень 1940 року у Кіцмані налічувалося 170 безземельних дворів, 721 — з кількістю землі до двох га, 256 — від 2 до 5 га і тільки 33 — понад 5 га, у т. ч. 4 куркульські двори мали від 10 до 20 гектарів землі[5].

Про ноту Радянського уряду урядові боярської Румунії мешканцям Кіцманя стало відомо в той же день, 26 червня 1940 року. Комуністи і комсомольці міста організували урочисту зустріч визволителям. Д. М. Гешко та О. З. Руснак приготували червоний прапор з вигаптованими на ньому зіркою та серпом і молотом. 28 червня

[1] Газ. «Зоря», 25 грудня 1957 р.
[2] І. Компанієць. Боротьба за Радянську владу на Буковині, стор. 48.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 21 жовтня 1967 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 16, оп. 1, спр. 249, арк. 1.
[5] Там же.

1940 року в Кіцмані відбувся багатолюдний мітинг, у якому взяли участь не лише жителі міста, а й навколишніх сіл. Протягом однієї години зібралося 5 тис. чоловік. За цей час селяни обладнали трибуну, прикрасили її червоними прапорами, квітами. З привітанням на честь бійців-визволителів, з глибокою подякою їм за визволення на мітингу виступили В. О. Марковський, І. В. Павлюк та П. І. Фівчук.

З першого ж дня визволення, користуючись правами, наданими Радянською владою, трудящі активно включилися в будівництво нового життя. Активних учасників революційного підпілля за часів окупації Північної Буковини, котрі мешкали в Кіцмані, висунуто на керівну роботу в органах Радянської влади по інших селах і районах Чернівецької області. Д. М. Руснака було обрано головою Герцаївської міської Ради депутатів трудящих, а пізніше — заступником голови виконкому Герцаївської районної Ради депутатів трудящих.

Селяни одержали землю. Їм було подано допомогу посівним матеріалом, реманентом та робочою худобою. Значну роль відіграла Кіцманська МТС, організована в серпні 1940 року, яка укладала договори з селянами на обробіток їх землі машинами, забезпечувала на вигідних для них умовах сільськогосподарським реманентом. МТС допомогла селянам-одноосібникам успішно проводити сільськогосподарські роботи в час весняної посівної кампанії 1941 року, внаслідок чого план сівби по індивідуальному сектору було виконано на 102 проценти.

Переконавшись у перевагах колективного господарювання, частина селян Кіцманя 13 березня 1941 року організувала сільськогосподарську артіль, яка об'єднала 49 господарств. Вони усуспільнили 130 га землі, 14 коней, 13 плугів і 22 борони. Артіль очолював Є. А. Руснак.

В перші місяці після возз'єднання партійні та радянські органи провели значну роботу по охороні здоров'я трудящих міста. Якщо в умовах гніту румунських бояр населення фактично було позбавлено медичної допомоги через високу плату за неї, то Радянська влада забезпечила безплатне лікування. У Кіцмані було відкрито лікарню на 25 ліжок, в якій працювало 22 лікарі та фельдшери.

Швидко розвивалася і культура Кіцманя. В школах було запроваджено безплатне навчання, здійснювалася ліквідація тяжкої спадщини минулого — неписьменності дорослого населення. Всі школи забезпечили потрібною кількістю підручників, зошитів, обладнанням для кабінетів. На роботу в Кіцмань приїхали кваліфіковані вчителі.

З листопада 1940 року Кіцмань став районним центром Чернівецької області. Райком партії і райвиконком, міська Рада спрямували свою діяльність на зміцнення Радянської влади. Місцеві працівники свої організаторські здібності віддавали великій справі Леніна. Д. М. Гешко в минулому брала активну участь у підпільних гуртках, організовувала жінок на боротьбу проти румунських гнобителів. А з перших днів на посаді заступника голови Кіцманської міськради вона зуміла згуртувати навколо себе актив, особливо жінок. В усьому Д. М. Гешко показувала приклад, не шкодуючи сил та енергії. Вона їздила до Москви на сільськогосподарську виставку, провела ряд бесід про досягнення Радянського Союзу. Д. М. Гешко за сумлінну і невтомну працю було обрано депутатом Верховної Ради УРСР.

Селяни йдуть ділити панську землю. Кіцмань. 1940 р.

Але сонце свободи і щастя знову затулили хмари насильства і неправди. Чорними круками налетіли на радянську землю в червні 1941 року гітлерівські орди. Почалася Велика Вітчизняна війна радянського народу проти фашистських загарбників. Відчули смертельне дихання війни і трудящі Кіцманя. Ескадрильї ворожих літаків

часто кружляли над містом і розстрілювали з кулеметів мирне населення. В Кіцмані з великою активністю проходила мобілізація до лав Червоної Армії. В райвійськкомат прийшло багато юнаків з проханням негайно відправити їх на фронт. Чимало трудящих у перші дні війни вийшли на спорудження оборонних рубежів. Мешканці міста і району організували також винищувальний батальйон, що налічував 80 бійців. Під керівництвом обласного комітету партії було створено і залишено в Кіцмані для підпільної боротьби проти загарбників групу комуністів.

8 липня 1941 року в Кіцмань вступив каральний загін СС на чолі з майором Гессом. За доносами куркулів, серед яких був і один з активних діячів оунівської організації — кіцманський адвокат Григорян, есесівці того ж дня заарештували 50 радянських активістів, 17 з яких через кілька днів розстріляли в Лужанській долині. Серед них М. І. Снятинчука, Н. І. Макотру, Є. Макотру, П. І. Гайдая, М. І. Литвинюка, М. В. Кантемира та інших. В. Марковську розстріляно лише за те, що її син був активістом [1].

Згодом у місто прибув батальйон румунських солдатів під командуванням підполковника Гилбу. Карателі заарештували ще 30 жителів Кіцманя за те, що вони роззброювали румунських солдатів у червні 1940 року. На довгі роки тюремного ув'язнення було засуджено радянських активістів О. Марковського, В. Марковського, І. Андрійчука, І. Чопика, Івана та Миколу Павлюків, Андрія, Євгенія, Карла і Михайла Ткачуків, О. Кушнірчука, М. Кантемира, О. Пігуляка та інших [2].

Проте і в жорстоких умовах фашистського режиму трудящі Кіцманя продовжували боротьбу. Вони саботували розпорядження окупантів, відмовлялися платити податки, ховали хліб, ухилялись від роботи, виявляли непокору в різних формах. Префект Кіцманської волості 14 березня 1942 року доповідав, що «населення Лужан і Кіцманя на протязі 7 днів після снігопаду по нашій вимозі на очищення шосейних і залізничних шляхів не виходить. За весь час вдалося вигнати 4 особи замість 460 чоловік».

Вдруге зустрічали трудящі Кіцманя армію-визволительку наприкінці березня 1944 року. 28 березня першими у місто ввійшли воїни 45-ї танкової бригади полковника М. В. Моргунова, які переслідували ворога в напрямі Чернівців. В Кіцмані було поновлено діяльність райкому партії, міської Ради депутатів трудящих [3]. Головою міськради обрали депутата Верховної Ради Української РСР Д. М. Гешко.

350 уродженців Кіцманя у роки Великої Вітчизняної війни в лавах Червоної Армії боролися проти німецько-фашистських загарбників. 98 кіцманців за бойові заслуги удостоєні урядових нагород. Серед них В. М. Гура, І. Ф. Жучкан, В. М. Кравчук, Д. М. Руснак, Г. М. Філіпчук та інші.

Свято бережуть у своєму серці мешканці Кіцманя пам'ять про тих, хто віддав своє життя в боротьбі проти лютого ворога: братів Івана та Василя Павлюків, Василя, Петра та Михайла Сохолотюків, М. О. Павлюка, М. О. Вовковича, І. В. Снятинчука, І. В. Довбошука, а також тих, що склали свої голови в боях за визволення Кіцманя. Героям-визволителям при в'їзді у місто встановлено пам'ятник, біля якого завжди квіти від вдячних кіцманців.

В грудні 1947 року до міської Ради обрано 35 депутатів. 28 грудня 1947 року відбулась перша після війни сесія Кіцманської міськради. До складу новообраного виконкому міської Ради ввійшли М. В. Гошовський, М. Д. Кантемир, А. І. Косенчук, І. В. Кривий, В. Д. Павлюк, М. Д. Сохолотюк та І. М. Фівчук. На цій же сесії затверджено чотири постійні комісії: сільськогосподарську, бюджетну,

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 62, арк. 2; ф. 1254, оп. 4, спр. 377, арк. 561—563.

[2] Там же, спр. 415, арк. 7—9.

[3] Чернівецький облпартархів, ф. 16, оп. 2, спр. 7, арк. 2.

культурно-масову та шляхову, які очолили депутати М. Д. Кантемир, І. М. Фівчук, А. І. Косенчук і М. Д. Сохолотюк[1].

У квітні 1944 року поновлено діяльність райкому ЛКСМУ, секретарем якого обрали П. Булаха. Протягом перших трьох місяців своєї роботи райком провів реєстрацію комсомольців, збір першотравневих подарунків фронтовикам і пораненим воїнам, а також дітям-сиротам[2].

Німецько-румунські загарбники завдали Кіцманю значної шкоди: зруйнували промислові підприємства, машинно-тракторну станцію, комунальне господарство, якому заподіяно збитків на суму понад 65 тис. карбованців.

Відбудовні роботи у місті розгорнулися відразу ж після визволення його. Вже у 1944 році в Кіцмані почали працювати млин, олійниця, майстерні побутового обслуговування. Значні зміни у промисловості міста сталися в середині 50-х років, коли було побудовано маслозавод. Це одне з найбільших підприємств району.

У забезпеченні населення товарами широкого вжитку важливу роль відіграв побутовий комбінат, який об'єднав усі галузі місцевої промисловості: швейну, взуттєву, деревообробну та інші.

У розвитку артільних господарств району значне місце посіла Кіцманська машинно-тракторна станція, яка відновила свою роботу 1945 року. МТС подавала також допомогу одноосібним господарствам, з якими уклала договори, що забезпечило повне завантаження машин на весь сезон. Тільки у липні МТС обмолотила селянам зернові культури з площі 1165 гектарів[3].

Весною 1945 року селяни Кіцманя організували колективне господарство, в яке об'єдналось 27 дворів. Спираючись на допомогу держави, яка весною того ж року надала позичку — 137 цнт насіння, зростала артіль. Вже 1945 року колгоспники домоглися певних зрушень. Зросла й оплата праці. На трудодень було видано 5,2 кг зерна і 2 крб. Наприкінці року за успіхи, досягнуті в розвитку громадського тваринництва, колгосп «Радянська Буковина» було нагороджено перехідним Червоним прапором райкому КП України та райвиконкому.

В грудні 1947 року в Кіцмані створено ще одну сільськогосподарську артіль. 1950 року обидва колгоспи об'єднано в господарство ім. 1 Травня. На лани колгоспу прийшли трактори МТС. Всі сільськогосподарські кампанії було проведено в стислі строки із застосуванням високої агротехніки. Старанна праця хліборобів, ретельний догляд за посівами, дбайливе ставлення до громадського майна — все це забезпечило зміцнення економіки артілі.

Колективне господарство все більше розкривало перед кіцманцями свої великі переваги. Вирішальною передумовою всіх досягнень артілі була повсякденна діяльність партійної організації. З 15 членів і одного кандидата в члени партії 13 працювали безпосередньо в колгоспному виробництві. Д. М. Руснак очолював правління колгоспу, І. В. Дмитрук, Б. Г. Крицул, І. А. Іллюк — рільничі бригади, М. Г. Ткачук — ланку, Я. Р. Тодорюк працював агрономом, Г. Д. Вовкович — трактористом, Г. І. Боровий — зоотехніком, М. О. Бризгалін — шофером. Буваючи повсякденно у гущі мас, комуністи ніколи не випускали з поля зору питання про те, як зробити вагомішим внесок артілі до загальнонародної справи, домогтися більш високої продуктивності праці; підняти ще вище свідомість та згуртованість всіх трудівників; що треба зробити, щоб колгоспники жили заможніше. Кожен комуніст показував приклад у праці, особистим словом запалював хліборобів, тваринників і механізаторів на нові трудові звершення. Тільки 1953 року комуністами та агітаторами проведено 1300 бесід на політичні, культурно-освітні, сільськогосподарські та інші теми.

У лютому 1959 року, в зв'язку з ліквідацією Суховерхівської сільради і приєднання території села до міста Кіцманя, колгоспи «Радянська Армія» та ім. 1 Травня

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1868, оп. 1, спр. 12, арк. 1—5.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 16, оп. 2, спр. 4, арк. 4.
[3] Там же, ф. 75, оп. 1, спр. 1, арк. 9.

знову було укрупнено і нове господарство названо «Радянська Буковина». Обговоривши на відкритих партійних зборах 2 грудня 1959 року заходи виконання завдань семирічки, комуністи колгоспу накреслили широку програму діяльності щодо здійснення взятих зобов'язань. Особливу увагу було приділено розгортанню соціалістичного змагання, зокрема руху за комуністичну працю. 1963 року за звання колективів і ударників комуністичної праці в артілі боролися 160 трудівників.

У своїй багатогранній діяльності партійна організація спирається на комсомольську, профспілкову та громадські організації, зміцнюючи через них свої зв'язки з безпартійними масами. Комсомольська організація налічує в своїх рядах 80 юнаків і дівчат.

Значну роль у трудовому вихованні колгоспників відіграла стінна преса: загальноколгоспна газета «Вперед», стінні газети «Тваринник», «Механізатор», сатиричні — «Перчик», «Колючка», «Їжак», «Блискавка». За стан стінної преси колгоспу, її оперативність і дієвість відповідали комуністи М. Г. Пясецький, М. М. Лудан, М. Й. Петрик, В. І. Крицул.

1960 року трудівники ланів зібрали 24 цнт зернових з гектара. Це на 5 цнт більше, ніж 1959 року. Виробництво молока зросло на 40 цнт на 100 га угідь. Собівартість сільськогосподарської продукції знизилася порівняно з 1959 роком по виробництву продукції рільництва — на 15, тваринницької: молока — на 10 і м'яса — на 22 проценти.

Багатий урожай виростили хлібороби артілі «Радянська Буковина» 1961 року, зібравши 32 цнт зернових, 246 цнт цукрових буряків, 151 цнт картоплі. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 430 цнт молока і 72 цнт м'яса.

Наприкінці семирічки трудівники артілі домоглися значних успіхів у механізації виробничих процесів. 1964 року в колгоспі працювало чотири механізовані ланки по вирощуванню просапних культур. Їх очолили комуністи Ю. Д. Вовкович, В. І. Гура, В. Ю. Кожухар, і Д. Ю. Олексюк. Трудівники другої комплексної бригади під керівництвом комуніста У. В. Кривого виростили по 407 цнт цукрових буряків і 228 цнт картоплі з кожного га. Ланки М. Мельник, М. Кримарюк, М. Семенюк, Є. Маринюк, Д. Фівчук і Г. Григорян зібрали — 443 цнт цукрових буряків, 46 цнт кукурудзи, 227 цнт картоплі.

Колгосп «Радянська Буковина» — багатогалузеве господарство, одне з передових на Буковині. Його сільськогосподарські угіддя становлять 2464 га, у т. ч. 2170 га орної землі. Її обробляє 16 тракторів, 13 комбайнами збирають врожай. Полями артілі курсує 13 вантажних автомашин. У господарстві значно зросла енергоозброєність. Всі основні виробничі процеси механізовано не лише в рільництві, а й у тваринництві, зокрема водопостачання, приготування і транспортування кормів, електродоїння тощо.

Технічне оснащення виробництва та енергоозброєність рік у рік підвищують врожайність полів, продуктивність тваринництва. У ювілейному 1967 році артіль виростила з кожного га 32,3 цнт зернобобових культур, у т. ч. — 34,7 цнт озимої пшениці; 36,6 цнт кукурудзи, 309 цнт цукрових буряків, 140 цнт картоплі і 157 цнт овочів[1]. На 100 га угідь вироблено 132,3 цнт м'яса і 689,6 цнт молока. Грошові прибутки становили понад 1 млн. карбованців.

[1] Газ. «Радянське життя», 12 січня 1968 р.

Водоплавна птиця колгоспу «Радянська Буковина». 1966 р.

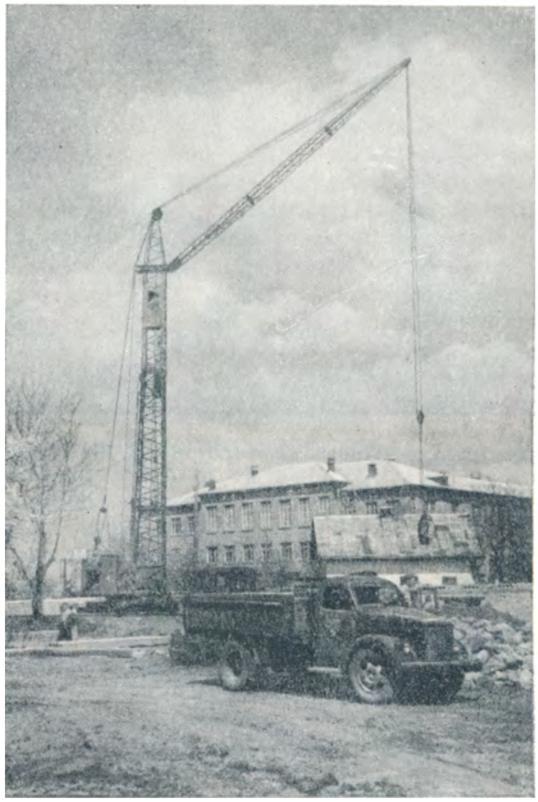

Зросла оплата праці колгоспників. В 1967 році вартість одного людино-дня становила 3,7 крб., тоді як за 1959—1966 рр.— 2,2 карбованця.

За невтомну і сумлінну працю, високі виробничі показники 25 трудівників артілі «Радянська Буковина» нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу. Серед них: М. П. Булегу, І. А. Іллюка, М. С. Отодюка, М. К. Півторака, Д. М. Руснака, Я. Р. Тодорюка та інших.

Розширюється торговельна мережа міста. В Кіцмані функціонує 24 торговельні підприємства, 2 їдальні, ресторан. Збільшується також товарооборот. Тільки 1967 року трудящі міста придбали різних товарів на 3,4 млн.крб. Вони, зокрема, купили 8 легкових автомобілів, 37 мотоциклів, 273 телевізори, 9 піаніно, 89 холодильників та багато інших предметів культурно-побутового призначення.

У повоєнні роки значно зріс житловий фонд міста. Тільки в 1949—1967 рр. він збільшився на 6,3 тис. кв. метрів, або на 219 проц. За цей час у Кіцмані побудовано шість 16-квартирних і дванадцять 8-квартирних будинків на державні кошти. Десятки будинків-котеджів зводяться щорічно індивідуальними забудовниками за допомогою держави. Розширюються роботи по впорядкуванню міста.

На будівництві нової школи в Кіцмані. 1967 р.

Великі зміни сталися в справі медичного обслуговування трудящих міста. Тут є поліклініка, в якій одноразово на стаціонарному лікуванні можуть перебувати 150 хворих, і три медпункти. В них працює 40 лікарів та 96 чоловік середнього медичного персоналу. Для наймолодших кіцманців відкрито дитячий садок на 120 місць та дитячі ясла на 75 місць.

Радянська влада подбала також про піднесення загальноосвітнього і культурного рівня трудівників Кіцманя. За порівняно короткий час тут було ліквідовано неписьменність серед дорослого населення, створено найсприятливіші умови для навчання дітей. В 1967/68 навчальному році у місті працювало 5 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. середня, школа-інтернат санаторного типу, восьмирічна і дві вечірні.

Кіцманська середня школа, яка 1967 року перейшла в новозбудоване світле і просторе приміщення, має обладнані фізичний, хімічний, біологічний і математичний кабінети, столярну і слюсарну майстерні, спортивний зал. При школі організовано групи подовженого дня, інтернат для дітей з сусідніх сіл. Керує нею заслужений учитель школи Української РСР О. В. Цибульська. Всього у місті працює 104 учителі.

В 1944 році у Кіцмані відкрито зооветеринарний технікум, який за роки свого існування підготував понад 2 тис. спеціалістів сільського господарства: ветеринарів, ветфельдшерів, зоотехніків та бухгалтерів колгоспного обліку[1]. Нині тут навчається 600 учнів.

З 1956 року в Кіцмані працює дитяча музична школа. В ній щорічно здобуває освіту 200 учнів. В 1967 році відкрито спортивну школу. У місті трудиться 168 спеціалістів з вищою і 778 — з середньою освітою. Переважна більшість з них — уродженці буковинських міст і сіл.

Трудящі Кіцманя мають всі необхідні умови для культурного відпочинку, задоволення своїх зростаючих духовних потреб. До їх послуг районний Будинок куль-

[1] Газ. «Радянське життя», 2 листопада 1967 р.

В контрольно-насіннєвій лабораторії, м. Кіцмань. 1967 р.

тури на 600 місць, клуб, три бібліотеки, три кінотеатри, Палац піонерів.

У повсякденне життя робітників, колгоспників та службовців міста все більше входять нові радянські обряди та звичаї. Традиційним уже стало проведення вечорів трудової слави, громадських проводів на пенсію, вшанування трудової родини. Серед них найпоширенішими є вшанування трудової людини. На все життя запам'ятають цей святковий вечір подружжя Микола Іванович і Домна Мандарівна Гнатчуки, які з першого дня створення артілі сумлінно працюють у колгоспі. У святково прикрашеному Будинку культури зібралися хлібороби, тваринники, механізатори. Сюди ж разом з рідними, друзями і знайомими прийшли «іменинники»—Д. М. Гнатчук, М. І. Гнатчук. Їх біля входу зустрічав духовий оркестр. Розпорядники вечора, дівчина і юнак в барвистому українському вбранні, вклонившись їм, привітали: «Ласкаво просимо на хліб, на сіль, на наше свято!» Потім прикололи до грудей емблему урочистості.

Подружжя пройшло килимовою доріжкою на сцену. Піонери салютували іменинникам. Присутні вітали гучними оплесками. Вечір відкрив секретар парторганізації колгоспу. «Дорогі товариші! — звернувся він.— В усіх наших досягненнях, сьогоднішніх і майбутніх, головною силою є наша радянська людина, яка своєю наполегливою, сумлінною працею наближає наше світле майбуття. Вшановуючи наших славних трударів, відзначаючи їх сумлінну працю, ми складаємо нашу подяку всім, хто чесно трудиться на благо соціалістичної Вітчизни. Це ваші роботящі руки робили все, щоб артіль стала передовою». Головуючий розповідає про основні показники колгоспу, урочисто, тепло говорить про трудові успіхи Гнатчуків, їх славний життєвий шлях. Під бурхливі оплески присутніх ювілярам вручають почесні грамоти, їм одягають ритуальні стрічки.

До трибуни підходить сивий дідусь — один з тих, хто створював колгосп. Він звертається до присутніх: «Дорогі товариші! Сьогодні у нас святковий день. Ми урочисто вшановуємо наших трудівників. Серце сповнюється гордістю за них, дітей бідняків, яких за часів панування румунських бояр «вшановували» хіба що буками. Такі ж почесті, як-от зараз, в ті часи — годі казати. Радіє моє старече серце, коли я бачу, як рідна партія і уряд піклуються про нас, простих трудівників. То ж цінуйте, дорогі друзі, це».

На сцену виходять дівчата, в їх руках вишивані рушники, пишні калачі — символ достатку і багатства. Слово бере керівник колгоспу. Він ще раз дякує Гнатчукам за сумлінну працю, бажає ще більших успіхів, здоров'я, радості, великого щастя в особистому житті і вручає подарунки. Грає музика, гримлять оплески, зачитують вітальні телеграми від райкому партії та виконкому районної Ради. На сцену виходять піонери, які виголошують своє привітання і дарують ювілярам живі квіти, пов'язують їм галстуки. На закінчення урочистої частини вечора з словом подяки до присутніх звернулися Гнатчуки. Потім головуючий оголошує, що на честь ювілярів відбудеться великий концерт.

Вшанування ветеранів праці, новаторів виробництва, переможців соціалістичного змагання стало традицією. 1968 року в районному та колгоспному будинках культури честі вшанування на урочистих зборах були удостоєні також родина Кашуків — Миколи Івановича і Тетяни Тодорівни; працівників райлікарні — Мінеадора Тодоровича і Ольги Василівни Багріїв та інші трудівники міста.

Широкого розвитку набрала в місті художня самодіяльність, в якій трудящі дістають велике моральне задоволення, виявляють і розвивають свої художні здіб-

ності і таланти. Тільки при районному Будинку культури і міському клубі працює 19 гуртків художньої самодіяльності, в яких бере участь 300 чоловік, любителів мистецтва.

Популярністю серед робітників, колгоспників, усіх трудящих міста і району користуються самодіяльні мистецькі колективи — оркестр народних інструментів та оркестр цимбалістів. Звання народних їм було надано в 1967 році. Обидва колективи об'єднують людей різного віку і професій. З першого дня створення оркестру народних інструментів (1956 рік) все своє дозвілля віддають йому лектор райкому партії М. Г. Дмитрюк, директор районної друкарні М. П. Бабай, агроном Є. Д. Литвинюк, учитель школи-інтернату В. Л. Бузуленко та інші.

Великим успіхом серед трудящих міста користується молодіжний вокальний ансамбль «Буковина». Цей колектив за участь у республіканському фестивалі, присвяченому 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, нагороджено грамотою комітету фестивалю. Драматичний колектив на обласному огляді на честь 50-річного ювілею Радянської влади на Україні здобув третє місце. Фундаторами і найактивнішими учасниками цього гуртка є В. А. Задубрівський, Г. П. Тимченко, Н. Т. Куликова та інші. Відомими мистецькими колективами є також хор районного Будинку культури, у складі якого 90 чоловік; молодіжний хор — 60 чоловік; хор хлопчиків при музичній школі, в якому співу навчається 80 дітей. З квітня 1968 року почала роботу дитяча балетна студія, в якій навчається 40 дівчаток і хлопчиків.

До 100-річчя від дня народження В. І. Леніна і 30-річчя возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною районний Будинок культури розробив дворічний план заходів, яким передбачено відкрити у Кіцмані районний історико-краєзнавчий музей, ленінську кімнату при Будинку культури, поліпшити роботу гуртків художньої самодіяльності, впровадити нові обряди, народні та трудові свята. Наприкінці 1968 року проведено районну виставку образотворчого та прикладного мистецва, конкурси на кращий вірш і пісню про Леніна, краще виконання пісні про Володимира Ілліча; кожну бібліотеку міста укомплектовано повним виданням творів В. І. Леніна.

Всі сучасні події, питання політичного і господарського життя країни і все, чим живуть трудівники міста, — культосвітні заклади пов'язують з пропагандою

На занятті в міжколгоспній агрохімлабораторії, м. Кіцмань. 1966 р.

Виступ агіткультбригади районного Будинку культури. 1967 р.

творів Володимира Ілліча. При районному Будинку культури створено клуб вихідного дня, який працює під девізом: «У праці і відпочинку наслідуй Ілліча», який користується великою популярністю серед жителів міста. Кожної суботи і неділі тут читаються лекції, проводяться тематичні вечори, виступи гуртків художньої самодіяльності та інші цікаві заходи. 1968 року клуб вихідного дня провів урочисті збори, присвячені Дню учителя, районний фестиваль молоді до 50-річчя ВЛКСМ і ЛКСМУ, районні змагання з легкої атлетики, гандбола, волейбола, баскетбола, настільного теніса.

Багатогранним життям міста керує міська Рада. В центрі її уваги — питання виробництва, побуту, культури, охорони здоров'я, контроль за своєчасним виконанням власних рішень та рішень вищих органів. До Кіцманської міської Ради обрано 50 депутатів, безпосередньо зайнятих на виробництві, які вносять значний вклад у виконання планів п'ятирічки.

Кличуть на дальші подвиги нові перспективи, що відкриваються перед містом. У Кіцмані наприкінці п'ятирічки значно зросте, зокрема, житлово-комунальне господарство. В 1970 році буде розпочато будівництво водопроводу, а згодом — і газопроводу. Вздовж центральної магістралі міста — по вулиці Леніна — виросте комплекс торговельних підприємств. Житловий масив по вулиці Українській, який мешканці міста любовно називають «кіцманськими Черемушками», дістане парове опалення. Буде зведено в місті також нові виробничі та культурно-освітні заклади: кінотеатр, пошту, побутовий комбінат та інші.

Все в ім'я людини, все для блага людини! Цей принцип, проголошений у Програмі КПРС, з усією послідовністю і наполегливістю перетворюється у життя і в буковинському місті Кіцмані. Невтомні трудівники примножують славні здобутки біля верстатів і на полях, фермах, в усіх виробничих колективах.

М. О. ЛІЩЕНКО

* * *

Кіцманський район утворено 11 листопада 1940 року. Розташований в північно-західній частині лісостепової зони Чернівецької області. Межує з Глибоцьким, Вижницьким, Заставнівським, Новоселицьким та Сторожинецьким районами Чернівецької і Снятинським районом Івано-Франківської областей. Територія — 608 кв. км, населення — 72,2 тис. чол., у т. ч. 64,7 тис., або 89,7 проц., проживає в селах. Густота населення — 119 чол. на кв. км. До складу району входять міська, 2 селищні та 19 сільських Рад, яким підпорядковано місто Кіцмань і 43 населені пункти.

Всі села району зв'язані між собою залізницею та шосейними шляхами. Зокрема, район перетинає залізнична лінія Чернівці—Івано-Франківськ—Львів з відгалуженням від станції Лужани на Тернопіль. Важливішими шосейними шляхами є автострада Чернівці—Івано-Франківськ та Чернівці—Тернопіль через Заліщики. Кіцмань має постійні автобусні маршрути з усіма селами і Чернівцями.

Кіцманський район — район високоінтенсивного сільського господарства, головний напрям якого — виробництво цукрових буряків, озимої пшениці, кукурудзи, м'ясо-молочне тваринництво. Розвинуто також свинарство і птахівництво. В районі є 20 колгоспів, Малятинське і Оршівське відділення Чернівецького цукрового комбінату та учбово-виробниче господарство Кіцманського зооветеринарного технікуму. Їх сільськогосподарські угіддя становлять 46,6 тис. га, у т. ч. 38,0 тис. орних земель, 5,9 тис. га лук та пасовиськ, 2,7 тис. га багаторічних насаджень.

Підвищується рівень механізації сільськогосподарських робіт. На ланах колгоспів і радгоспів працюють 520 тракторів (в 15-сильному обчисленні), 205 комбайнів, у т. ч. 65 зернових, 249 вантажних автомашин. Широко використовується електроенергія.

Ґерої Соціалістичної Праці Кіцманського району: голова колгоспу ім. Суворова З. Д. Глуханюк, ґолова колгоспу «Маяк» Д. І. Стасюк та голова колгоспу ім. Леніна В. П. Григоращук. 1968 р.

Важливою галуззю є також тваринництво. На кінець 1967 року по всіх категоріях господарств району на 100 га сільськогосподарських угідь припадало 82,7 голови великої рогатої худоби, у т. ч. 37 корів; 34,6 овець, 75,6 свиней на 100 га ріллі; вироблено 561 цнт молока, 110 цнт м'яса. Грошові прибутки від реалізації продукції сільського господарства у 1967 році в колгоспах становили 17,4 млн. крб., або по 443 крб. з гектара. За успіхи, досягнуті у виробництві продукції рільництва і тваринництва в 1962 році районові було присуджено другу, а в 1965 році — першу республіканську премії. За високі виробничі показники 740 колгоспників вшановано урядовими нагородами, у т. ч. орденом Леніна — 19 чоловік, орденом Трудового Червоного Прапора — 79 чоловік, орденом «Знак Пошани» — 87 чоловік.

У районі працює 13 промислових підприємств, на яких трудиться 2520 робітників. Вони в 1967 році виробили різноманітної продукції на 17,4 млн. карбованців.

Невпинно підвищується добробут трудівників району. Про його зростання свідчить збільшення товарообороту, який за період з 1944 по 1967 рік зріс в 60 разів, оборот підприємств громадського харчування — майже в 100 разів. Лише в 1967 році у районі продано населенню товарів на суму 16,4 млн. крб., що на 3,7 млн. крб. більше проти 1965 року. У 1968 році діяло 169 торговельних підприємств та 69 підприємств громадського харчування.

У районі функціонує 8 лікарень, 35 фельдшерсько-акушерських пунктів, 17 колгоспних пологових будинків, 22 зуболікарські кабінети, 4 медпункти на підприємствах, 15 молочних кухонь, 8 аптек, 17 колгоспних профілакторіїв. В медичних закладах району трудиться 75 лікарів та 305 чоловік середньої кваліфікації. 3-х працівників нагороджено орденами, 4 — значком «Відмінник охорони здоров'я».

Соціалістичний лад створив необмежені можливості для піднесення загальноосвітнього і культурного рівня трудящих. Всі діти шкільного віку охоплені навчанням; створено умови для підвищення фахового рівня робітників, колгоспників та службовців. За 22 повоєнні роки середню школу закінчило понад 5 тис. чол. Нині в 46 масових школах навчається 10 978 дітей. У вечірніх та заочних школах здобувають освіту понад 1,5 тис. учнів.

Значно зросли за Радянської влади кадри педагогів. 1967 року порівняно з 1940-м кількість вчителів збільшилась у 7 разів. 450 педагогів з 780 — вихідці з району, які здобули вищу освіту у повоєнний період. Сорока кращим учителям району надано звання відмінника народної освіти, 12 вчителів нагороджено орденами і медалями СРСР.

Великого розмаху набрала культурно-освітня робота. До послуг трудящих 43 клуби і будинки культури, 80 бібліотек з книжковим фондом понад 500 тис. томів, черво-

ні кутки, агітпункти. В культосвітніх установах району працює 267 гуртків художньої самодіяльності, в яких беруть участь 3,7 тис. народних митців. Агітаційну та пропагандистську роботу ведуть 670 членів районної організації товариства «Знання».

Організатором і керівником трудящих у здійсненні комуністичного будівництва є районна партійна організація, що нараховувала в своїх рядах на 1 січня 1968 року 1693 члени та 133 кандидати в члени КПРС. Вони об'єднуються в 57 первинних партійних організаціях.

Комсомольська організація району складається з 127 первинних організацій і налічує в своїх рядах 5297 членів. За успіхи в труді та комуністичне виховання молоді у 1967 році комсомольську організацію району нагороджено Пам'ятним ювілейним прапором ЦК ЛКСМУ.

Профспілкова організація району має 125 первинних організацій, які об'єднують 10 120 членів.

Комуністи району виховали багато новаторів сільського господарства і керівників колгоспів, бригадирів і механізаторів, майстрів землеробства і тваринництва. Серед них — 5 Героїв Соціалістичної Праці.

БРУСНИ́ЦЯ

Брусниця (до 1946 року — Барбівці) — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі Черемошу при злитті його з Прутом. Відстань до районного центру — Кіцманя — 22 км. Населення — 2620 чоловік. Брусницькій сільраді підпорядковані села Діброва, Зеленів, Остра, Чортория.

Барбівці згадуються у письмових джерелах XVI століття. Зокрема, в грамоті 1558 року говориться, що частину села продано панові Барбівському. Прізвище його названо і в грамотах 1528 і 1529 років[1].

Як і інші буковинські села та міста, Барбівці тривалий час входили до Молдавського князівства, яке з початку XVI століття загарбала Туреччина. Селяни терпіли тяжкий подвійний — соціальний і національний гніт; платили данину і туркам, і місцевим феодалам; постачали армії коней, волів і фураж. Крім того, вони відробляли на користь молдавського господаря за надані їм землю, пасовиська, сіножаті, право рибалити тощо.

Пани чим далі, тим більше визискували селян. Поміщик Калмуцький, крім десятини врожаю зернових і воза дров, зобов'язував кожного селянина відробити йому 40 днів панщини на рік, здати міток пряжі та курку. Селяни писали скарги на безчинства поміщиків. В одній з них говорилося про великий розмір панщини і податків, про те, що поміщик самочинно примушував селян працювати 75 і більше днів на рік усією сім'єю й своїм тяглом. Крім того, кожен селянин повинен був давати поміщикові щорічно курку і 12 курчат, 3—4 мітки своєї пряжі (по 40—50 пасом) і один місяць кожного року дерти пір'я птиці[2]. Це було водночас і грабунком, і шахрайством. Адже фактично поміщик одержував 13 курей (курчата повинні були здаватися тільки великими, які вже можна смажити). Відомо також, що на всій території України, у т. ч. й на Буковині, мітки бувають різної величини. Найбільш поширений розмір мітка — 10 пасом, а якщо тонка пряжа — 30—50. Поміщик, як видно, забирав першосортну тонку пряжу мітками найбільшого розміру. Отже, фактично він одержував не по 3—4, а по 12—20 мітків.

Рік у рік зростала й майнова нерівність. У 1847 році, напередодні скасування пан-

---

[1] T. B ǎ l a n. Documente Bucovinene. Vol. 1 (1507—1653). Cernǎuţi, 1933, стор. 61.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1635, арк. 7.

щини, у Барбівцях кільком поміщикам належало 975 йохів землі, а 142 селянським господарствам — тільки 830[1]. В селі було 7 безземельних господарств, 46 мали по 2 йохи, 45 — по 2—5, 30 — по 5—10, 13 — по 10—20 і лише одне — понад 20 йохів.

Значно посилився процес диференціації селян Барбівців і після скасування кріпацтва. Якщо в 1847 році із 142 господарств села безземельних і малоземельних було 98, або 69 проц., то в 1865 році — 81,6 (155 господарств із 190).

Селяни вели боротьбу проти соціального і національного гноблення. Значний вплив на дальше розгортання її справила революція 1905 року. Селяни Барбівців і навколишніх сіл на зборах у сусідньому селі Чорториї вимагали встановлення загального виборчого права.

Про соціалістичну революцію в Росії та на Україні розповідали односельчанам, зокрема, М. Т. Гаврилюк та О. І. Злотар. Гаврилюк повернувся з полону. Жовтнева революція застала його в Одесі. Там він на власні очі побачив, як трудящі встановлювали Владу Рад. Злотар один час був бійцем Богунського полку, яким командував Микола Щорс. Ленінські ідеї запалювали селян. Вони звертали свої погляди на Схід, беручи приклад з Радянської Росії та Радянської України.

Напередодні визволення Червоною Армією Північної Буковини у Барбівцях було 530 дворів, з них 408 мали до двох га землі, 14 — безземельні; 83 — без корів, 377 — без коней, 134 — по одному коневі; було 126 плугів, 2 сівалки і 180 возів. Більшість обробляла свої клаптики найманим тяглом. Цілком протилежне — у господарстві тутешньої поміщиці Самсон: 110 га землі, водяний млин; 30 корів, 30 свиней і 20 коней.

Гнані нестерпним життям селяни емігрували, як-от, скажімо, З. І. Петращук, що 1929 року подався до Канади. Там понад 4 роки бідував, мало не помер з голоду. Заробленого не вистачало навіть, щоб повернути борги. Замолоду опинився в Канаді й М. З. Антофійчук, теж поневірявся. Зрештою, після 7-річних злигоднів, позбувшись здоров'я, мусив повернутися.

Окупанти проводили політику жорстокого національного гноблення. У місцевій школі навчали тільки румунською мовою. Тут було лише три вчителі. Вони, лікар-самоук та сільський піп — оце й уся інтелігенція Барбівців.

Трагічною була доля представників української культури за румунського панування. Наприклад, Сидора Івановича Терлецького, родом барбівчанина. У пошуках заробітку батьки його переїхали до Чернівців. Майбутній актор протягом усього життя підтримував тісні зв'язки з Барбівцями, де мешкали його родичі і було залишено йому в спадщину батькову хату. Він був театральним діячем, режисером і актором у 1910—1914 рр. Виступав у Львівському театрі «Руська бесіда», керованому тоді Й. Стадником; спільно з Бучмою — своїм другом — грав і у Львівській трупі. Після війни створив театр у Чернівцях. «Цей театр,— згадував С. Терлецький,— проводив я сам до 1928 року і покривав усі дефіцити власними коштами. На це був я змушений продати останній клаптик землі і батьківську хату, що залишились у селі Барбівцях, біля Вашківців»[2].

Долаючи великі труднощі і перешкоди, театр під керівництвом С. Терлецького поставив ряд п'єс української та російської класики. Особливою популярністю у глядача користувалися вистави «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Ой, не ходи, Грицю...» М. Старицького, «Живой труп» Л. Толстого та інші.

Тільки за Радянської влади на повну силу зазвучав голос актора, розквітнув його талант. Але війна перервала натхненну працю митця. В роки окупації Буковини його переслідували. Румунські власті заборонили С. І. Терлецькому ставити п'єси, бо, як вказували вони, артисти «своєю грою підбурюють народ, викликають небезпечні почуття у глядачів». С. І. Терлецький тікає до Галичини, намагається повернутись

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 96.
[2] Газ. «Час», 16 квітня 1932 р.

на сцену. Він дає платні концерти, на яких виступає з декламаціями поезій Т. Г. Шевченка, влаштовує літературні вечори в галицьких містах і селах (тепер Івано-Франківська область). В серпні 1943 року його арештовують і кидають до коломийської, а потім львівської в'язниць. У жовтні 1943 року він був ув'язнений фашистами в концтаборі Бухенвальд, а потім ще в кількох таборах смерті. Так загублено цей чудовий, рідкісний талант. До кінця своїх днів С. І. Терлецький мріяв повернутися на Буковину.

20—30-і роки у Барбівцях ознаменувалися масовими виступами трудящих проти румунської окупації. Визвольна боротьба мас проходила під керівництвом Барбівського осередку партії «Визволення», який створено у 1929 році.

Діяльністю осередку «Визволення» керували комуністи, використовували його як легальну форму зв'язку з широкими масами трудящих. Вони проводили масову роботу, спрямовану на підтримку народних кандидатів під час виборів до парламенту та місцевих органів влади; вели агітацію серед населення за визволення Буковини від румунської окупації і возз'єднання з Радянською Україною. В селі часто розповсюджувалася література, яку одержував керівник осередку М. Т. Гаврилюк з Чернівців безпосередньо від секретаря ЦК партії «Визволення» і редактора газети «Борець» І. Д. Стасюка. Вашковецький комісаріат поліції 26 грудня 1930 року доповідав сторожинецькій повітовій поліції, що в Барбівцях, Замості і Зеленові було багато передплатників газети «Борець».

Активну боротьбу барбівчани розгорнули після того, коли в селі почав діяти комуністичний осередок (створено 1930 року). До нього входило 9 членів. Свого часу в Барбівцях оселився колишній батрак із Садгори, робітник Чернівецького цегельного заводу М. М. Міклин. Він одразу включився до агітаційної роботи. Працюючи кушніром, мав тісні стосунки з селянами, вів бесіди на політичні теми, читав їм радянські періодичні видання, брошури, які діставав нелегально.

Трудящі села наприкінці червня 1940 року радо вітали возз'єднання буковинських земель у єдиній Українській Радянській державі. На початку липня 1940 року в Барбівцях утворено сільську Раду. В 1940—1941 рр. головою сільради працював М. М. Міклин, його заступником — М. Т. Гаврилюк, секретарем — З. Г. Букотько. Радянська влада конфіскувала поміщицькі землі і урожай, розподілила їх між батраками та бідняками.

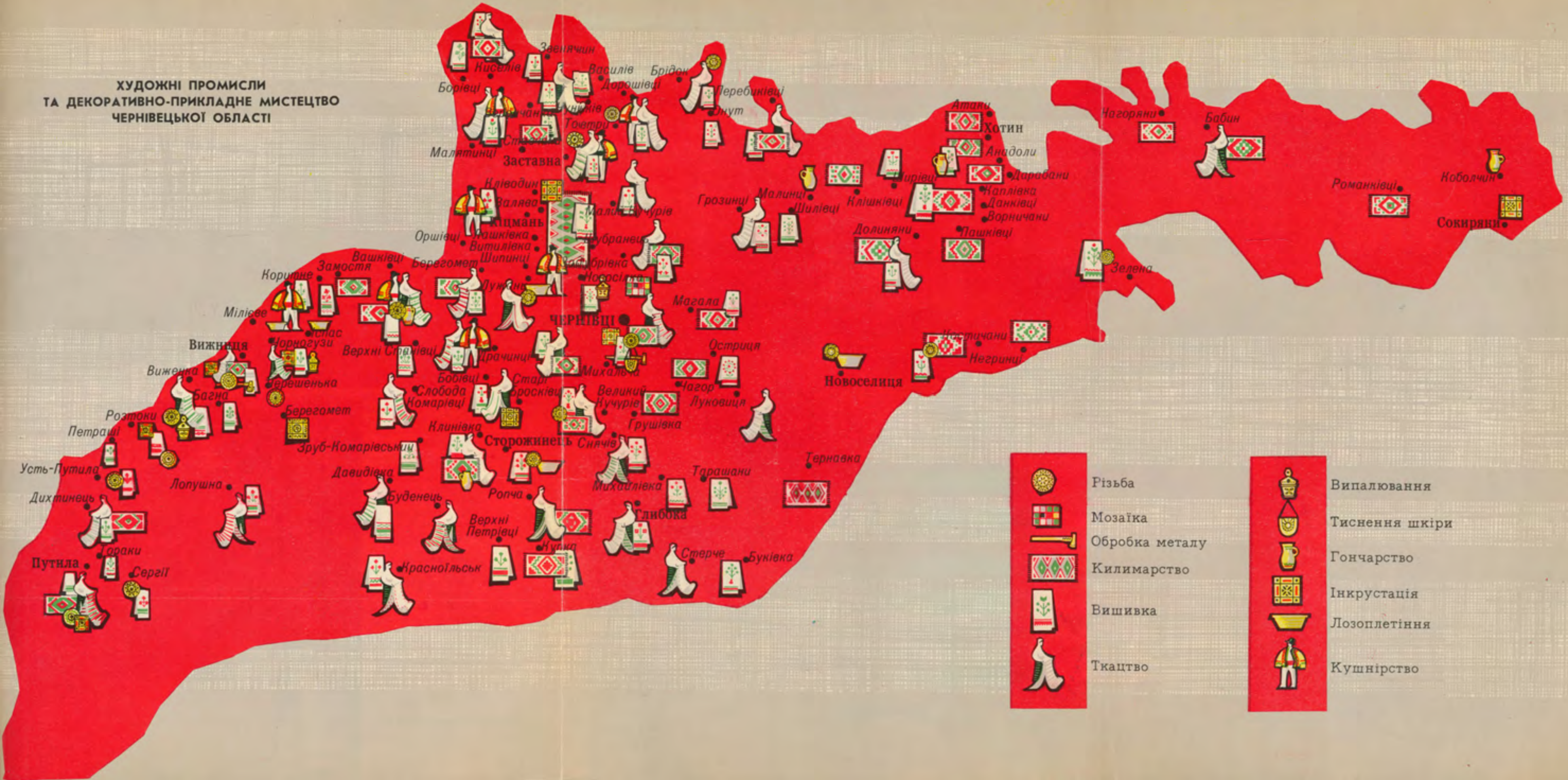
Сільська Рада та її активісти розгорнули серед селян широку масово-політичну роботу. При сільраді працювало 25 агітаторів, сільські активісти: М. М. Міклин, М. Д. Грендей, М. С. Хомік, Ю. Г. Даниляк, Д. С. Лукашук та інші. Вони проводили підготовку до виборів, читали селянам газети і журнали, вивчали з ними Конституцію СРСР і Конституцію УРСР, розповідали про права і обов'язки громадян Країни Рад.

1940 року в селі було створено комсомольську організацію. До її складу ввійшла найпередовіша частина сільської молоді, сини й дочки бідняків і батраків. Ватажком сільських комсомольців став В. Москалюк. Комсомольці-активісти Т. Лукашук, М. Козьма, Т. Міклин, Є. Торончук згуртовували молодь села і спрямовували їхню енергію на будівництво нового життя, були організаторами соціалістичного змагання, посилали своїх кращих представників на керівну і господарську роботу, допомагали сільраді в боротьбі з труднощами.

Значних успіхів у перший рік визволення було досягнуто і в галузі культурного будівництва. Всі діти шкільного віку сіли за парти, школу було забезпечено всіма необхідними підручниками, учбовими посібниками, обладнанням тощо.

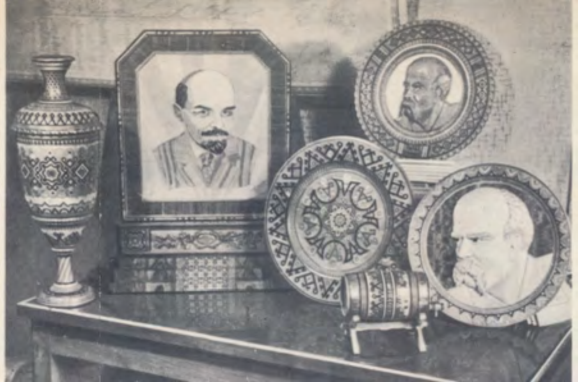
Більше року жили барбівчани за Радянської влади, але й за цей короткий час вони встигли на власні очі побачити її переваги, на власному досвіді переконатися, що це справді влада народу. Тому після віроломного нападу німецьких фашистів на СРСР 290 жителів села брали участь у боротьбі проти фашистських загарбників на фронтах Великої Вітчизняної війни, 140 з них за мужність і відвагу удостоєно урядових нагород. Орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня нагороджено Т. І. Миколайчука,

ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У килимарському цеху текстильного об'єднання «Восход» Чернівці 1967 р

Роботи заслуженого майстра народної творчості Т П Герцюка 1967 р

На Дністрі 1968 р

Буковинський орнамент роботи заслуженого майстра народної творчості УРСР Г О Гараса

Міст на Черемоші поблизу Вижниці 1967 р

Буковинський пейзаж 1968 р

медалями «За відвагу», «За бойові заслуги» та іншими — Д. С. Харину, С. Т. Петращука, М. Т. Лукащука, Т. О. Лукащука, М. З. Антофійчука, К. Т. Миколайчука, М. П. Серну, І. В. Суханка та багато інших. 100 барбівчан не повернулися з війни додому. У центрі села височить обеліск, на якому викарбовано імена тих, що полягли в боях за свободу і незалежність Радянської Вітчизни.

28 березня 1944 року Барбівці визволено від німецько-румунських загарбників воїнами 45-ї танкової бригади та частинами 24-ї стрілецької дивізії. Зразу ж після визволення поновила свою діяльність сільська Рада, головою якої став С. І. Даниляк. Радянська влада повернула селянам землю, для будівництва й відбудови жител та придбання худоби уже в червні 1945 року надала кредит в сумі 12 тис. крб., зокрема багатодітним матерям та сім'ям, що потерпіли від буржуазно-націоналістичних банд. Рішенням Вашковецького райвиконкому від 20 березня 1945 року встановлено щомісячну допомогу сім'ї С. Т. Захарюка, де 5 малолітніх дітей залишилися без батька, якого було вбито бандерівцями у жовтні 1944 року. Одноразову матеріальну допомогу в сумі 1700 крб. було надано багатодітній матері М. І. Ткачук.

Нове, радянське життя в Барбівцях встановлювалось і зміцнювалось у боротьбі з буржуазно-націоналістичними бандами, які чинили найжорстокіший опір Радянській владі. В лютій ненависті до радянських людей вони поширювали провокаційні чутки, листівки, вдавалися до погроз і відкритого терору проти комуністів, комсомольців, активістів села.

Трудівники Барбівців, незважаючи на погрози і терор, восени 1944 року першими в районі організували червону валку по здачі хліба державі[1]. Цього ж року в селі було створено земельну громаду, яку очолив колишній батрак П. О. Винничук.

У вересні 1946 року Барбівці перейменували на Брусницю. Це назва річки, що протікає через село.

1948 року в Брусниці створено партійну організацію, до складу якої входили О. Ф. Івашин, Д. О. Леонтюк, І. В. Грендей, О. М. Бойчук та О. І. Злотар. Секретарем парторганізації було обрано майстра залізничної станції Барбешти С. М. Безушенка. Відновила свою діяльність комсомольська організація, яку очолив Г. Г. Сироїжко.

Перший колгосп у селі — «Червона зірка» — організовано в березні 1948 року. Ініціатором створення колективного господарства і першим його головою був М. В. Даниляк, що колись шукав щастя за океаном — в Канаді. Спочатку артіль об'єднувала лише 40 дворів[2], господарство було слабке, не вистачало коней, знаряддя, реманенту, насіння. Люди з запалом трудилися, щоб зміцнити колективне господарство.

8 січня 1949 року на зборах ініціативної групи села було вирішено створити другий колгосп — «Червоний прапор», головою якого обрали Д. В. Миколайчука[3]. А ще через рік Брусниця стала селом суцільної колективізації. У процесі організаційно-господарського зміцнення колгоспів двічі відбувалося укрупнення їх. У 1950 році колгосп укрупнено за рахунок об'єднання п'яти артілей. Друге укрупнення проведено 1959 року. Два колгоспи — «Червона зірка» (Брусниця) і «Зоря комунізму» (Зеленів) — об'єднано в артіль ім. XXI з'їзду КПРС. Згодом її перейменовано на колгосп «Дружба».

З кожним роком артіль економічно міцніла, зростали її прибутки, збільшувалась урожайність, поліпшувався добробут трудівників. Тепер колгосп «Дружба» — велике, економічно міцне, механізоване господарство, що має 4271 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2759 га орної землі. В артілі створено 10 бригад, з них 7 комплексних. Господарство має 5 тваринницьких ферм. Зросла врожайність зернових та інших культур. Якщо 1953 року вона становила 16 цнт з га, то 1960 — 21,3 цнт (без куку-

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 12, оп. 2, спр. 4, арк. 4.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—633, оп. 1, спр. 107, арк. 56.
[3] Там же, ф. Р—633, оп. 1, спр. 166, арк. 126.

Учасник революційних подій 1917 в Росії М. Т. Гаврилюк розповідає односельчанам про Великий Жовтень, с. Брусниця. 1968 р.

рудзи)[1]. В 1968 році вирощено по 24 цнт зернових. Цукрових буряків 1960 року одержано по 202 цнт, 1968 — по 419 центнерів.

Значні успіхи здобув колгосп у розвитку тваринництва. У 1968 році на 5 тваринницьких фермах утримувалося 1350 голів великої рогатої худоби, 810 свиней, 806 овець, 290 коней, багато птиці. На 100 га сільськогосподарських угідь 1960 року вироблено по 319 цнт молока, по 69,3 цнт м'яса; 1968 — виробництво молока становило по 385 цнт і м'яса — по 94 центнери. Прибуток колгоспу зріс з 5 тис. крб. 1952 року до 298,5 тис. в 1968. Це дає можливість розгортати велике будівництво, забезпечити високу оплату трудодня колгоспникам. У господарстві споруджено 4 корівники, 7 телятників, 3 свиноферми, вівцеферму, 2 птахоферми.

Зведено також новий Будинок культури на 500 місць, приміщення нової середньої школи на 560 учнів — з паровим опаленням, навчальними кабінетами, залами.

Колгосп має цегельний завод потужністю 3,5 млн. штук цегли на рік; вальцьовий млин. Село підключено до державної електромережі, завдяки чому повністю механізовано майже всі процеси у тваринництві і рільництві.

Успіхи, що їх домоглося господарство за час свого існування, здобуті завдяки великій організаторській і виховній роботі партійної організації, яка налічує 76 комуністів, 52 з них безпосередньо зайняті в колгоспному виробництві. Комуністи очолюють 6 комплексних бригад. Вони спрямовують свої зусилля на економічне зміцнення колгоспу та ідейно-виховну роботу серед колгоспників, палким словом і особистим прикладом мобілізують трудівників артілі на виконання величних накреслень партії і уряду по дальшому піднесенню господарства.

В артілі виросло багато передовиків виробництва, імена яких відомі далеко за межами Буковини. Серед них колишня неписьменна селянка, що поневірялася по наймах, М. І. Букотько. Нині вона агроном з вищою освітою, здібний організатор, бригадир комплексної бригади, систематично одержує найвищий у колгоспі врожай зернових. Сумлінно трудиться Є. О. Даниляк, яку 1951 року удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці за вирощення цукрових буряків по 635 цнт з кожного га[2]. За одержання високих урожаїв буряків у 1952 році Є. О. Даниляк нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Широко відоме на Буковині також ім'я передового комбайнера-орденоносця і вдумливого раціоналізатора, комуніста М. В. Харини. Він прагне якнайповніше використати техніку. Взимку старанно її ремонтує, тому весною і влітку машини працюють бездоганно. За високий намолот зерна (4500 цнт) і раціональне використання техніки М. В. Харину нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Заслужену повагу здобув і бригадир тракторної бригади Г. М. Остапюк. Він завжди забезпечує своєчасний і доброякісний обробіток колгоспних ланів, охоче передає свій досвід роботи молодим механізаторам; заочно навчається в Хотинському сільськогосподарському технікумі. Авторитетним у людей є і комуніст О. І. Саве-

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1468, оп. 1, спр. 12, арк. 58.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 5 травня 1951 р.

льєв — один з перших організаторів колгоспу. 12 років працює дояркою і домагається високих показників комуністка С. С. Гаврилюк.

Гідним продовжувачем кращих традицій старшого покоління є молодь села. Жителі пишаються комуністом-орденоносцем П. Г. Блажко. Після закінчення середньої школи вона два роки працювала на різних роботах, а в 1959 році очолила комсомольсько-молодіжну ланку, якій уже в 1960 році надано почесне звання ланки комуністичної праці. З 24 її членів 14 — комсомольці, 9 з них мають середню освіту. Блажко в 1966 році здобула диплом Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, в якому вчилася заочно. Її працю також відзначено орденом Трудового Червоного Прапора.

Водолікарня с. Брусниці. 1968 р.

Рік у рік постійно підвищується добробут трудящих, збільшуються їх прибутки, зростає купівельна спроможність. У 1965 році М. К. Григорець, що працює свинарем на фермі, заробив 17 цнт пшениці та 635 крб.; його дружина Ф. Г. Григорець, свинарка, одержала 19 цнт пшениці та 760 крб.; старша доярка О. М. Нуцул — 19,5 цнт пшениці та 733 крб.; бригадир комплексної бригади М. І. Букотько — 12 цнт пшениці та 1140 крб. У 1967 році, з переходом на грошову оплату, заробіток бригадира Т. І. Ткачука становив 120 крб. на місяць, тракториста Д. З. Пенюка — 118 крб., комбайнера І. Д. Лукаша — 115 крб. 238 ветеранів колгоспу одержують пенсію. У 1968 році середній заробіток колгоспника був 80—90 крб., а механізаторів — 180—200 крб. Кожна родина має присадибну ділянку. На 1 січня 1968 року в особистих господарствах колгоспників Брусниці налічувалося 754 голови великої рогатої худоби, 480 свиней, багато птиці.

Невпізнанно змінилося обличчя села. Понад 300 сімей справили новосілля у просторих 3—4-кімнатних будинках, вкритих черепицею, бляхою або шифером. У 1964 році І. Д. Грендею вручили ключі від нового будинку з цегли, якого спорудив йому колгосп. Артіль допомогла збудувати хати М. Т. Колісник, Ф. М. Журавель, Ф. О. Харині. У світлицях колгоспників добротні меблі, телевізори, швейні машини тощо.

За часів боярської Румунії у селі не було жодної установи по охороні здоров'я. Тепер тут діють фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, амбулаторія, для працівників тваринницьких ферм збудовано профілакторій. В медичних установах трудяться 2 лікарі та 10 чол. середнього медичного персоналу.

У 1959 році на околиці Брусниці виявлено мінеральну воду, яку використовують для лікування ревматизму, гіпертонії, захворювань нервів, шкіри, суглобів тощо. У червні 1967 року на базі раніше невеликої водолікарні відкрито фізіотерапевтичну лікарню на 60 місць.

У колгоспі є 6 дитячих ясел, у яких виховується 200 дошкільнят. Діти шкільного віку щоліта відпочивають у піонерських таборах; багато колгоспників — у кращих здравницях країни: Криму, Одесі, Прикарпатті, Закарпатті.

У Брусниці повністю ліквідовано неписьменність серед дорослого населення. Всіх дітей охоплено загальнообов'язковим восьмирічним навчанням. Уже в 1945 році у семирічній школі було 9 класів, навчалося 280 учнів і працювало 10 учителів[1].

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-763, оп. 8, спр. 10, арк. 7.

У 1968 році в Брусниці діяли початкова, середня загальноосвітня та вечірня середня школа сільської молоді. Знання в маси несуть понад 30 педагогів, 17 із них — уродженці Брусниці. Учителі докладають багато зусиль не лише для успішного навчання дітей, а й беруть активну участь у громадському житті села: читають лекції, проводять бесіди, допомагають сільраді і партійній організації у здійсненні важливих політичних і господарських кампаній. Радянський уряд гідно оцінив, зокрема, діяльність директора Брусницької середньої школи Н. Л. Леонченко — її в 1960 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Учителеві З. Г. Михайлюку в 1968 році надано почесне звання заслуженого працівника культури УРСР.

Понад 100 уродженців Брусниці за Радянської влади здобули вищу та середню спеціальну освіту і тепер працюють лікарями, інженерами, агрономами, зоотехніками, механізаторами. Тільки Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут закінчило 15 юнаків і дівчат. В цьому ж вузі навчається колгоспний стипендіат І. Антофійчук; син колгоспника Є. Г. Савчука є студентом Київської консерваторії. Д. М. Федоряк, батьки якого загинули від рук буржуазно-націоналістичних банд,— в аспірантурі у Києві. Лише в 1968 році у вузах країни було 18 чоловік з Брусниці. Частина з них, здобувши спеціальність, повертається на роботу в рідне село, як-от: О. М. Антофійчук, З. Г. Михайлюк, М. Д. Харина, що нині учителюють. Нещодавно пішов на пенсію М. Т. Хомик; у 1929 році він, гнаний злиднями, емігрував на заробітки до Канади. За радянського часу закінчив Чернівецьке педагогічне училище і працював на ниві народної освіти. Багато брусничан трудяться в різних містах і селах країни: В. І. Дудка — хірург Чернівецької обласної лікарні, Є. А. Продан — кандидат технічних наук, доцент університету в Мінську, Е. А. Продан — інженер-метеоролог у Житомирі, І. М. Грушковський — директор Банилівської середньої школи Вижницького району, І. Ф. Вакарюк — директор Зеленівської восьмирічної школи, Т. Г. Мойсюк — учитель Вашковецької середньої школи цього ж району.

Трудівники артілі пишаються своїм земляком — нині заслуженим артистом УРСР І. Миколайчуком, уродженцем села Чорториї, підпорядкованого Брусницькій сільраді. Його ім'я знають не лише в усіх республіках Радянського Союзу, але й за кордоном. Миколайчук був ще студентом, коли йому запропонували роль Т. Г. Шевченка у фільмі «Сон». Кінокартина «Тіні забутих предків» обійшла весь світ. Він талановито зіграв і роль геніального Тараса, і бідака Палійчука, і комуніста Давида Мотузку («Бур'ян»), і капітана Курганова («Розвідники») тощо. Самий цей перелік свідчить про різнобічність обдарування артиста.

Центром культурно-освітньої роботи у селі став Будинок культури. Тут працює 7 гуртків художньої самодіяльності, в яких бере участь 138 аматорів. Для трудівників тут систематично читаються лекції, проводяться зустрічі з передовиками виробництва та інші цікаві заходи. Широкою популярністю користуються самодіяльні митці. В 1963 році на обласному огляді хор Брусниці посів першість. Він часто виступає і в сусідніх селах, виїжджає з концертами в інші райони області. Глядачі завжди тепло вітають цей талановитий колектив, зокрема його ветеранів—столяра В. К. Яворенка, коваля І. Д. Грендея, скотаря М. В. Доскалюка, бригадира колгоспу Т. І. Ткачука, старшу піонервожату Ф. М. Руснак.

Будинок культури с. Брусниці. 1968 р.

При Будинку культури є стаціонарна кіноустановка. В село часто приїжджають з виставами

артисти Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської, а також Івано-Франківського, Львівського та інших професіональних театрів.

Предметом першої потреби хліборобів стали книги, газети, журнали, радіо. Сільська бібліотека налічує у своїх фондах 8,3 тис. книг. Тут регулярно проводяться читацькі конференції, літературні й тематичні вечори, усні журнали, вечори книги. Брусничани активно обговорювали повість свого земляка М. Івасюка — «Червоні троянди», книгу В. Петльованого «Хотинці». Цікаво пройшли вечір зустрічі трьох поколінь, читацька конференція «Дорога батьків — шлях до подвигу» та інші.

У червоному кутку колгоспу «Дружба». 1968 р.

У побут села владно входять нові обряди: весілля, щедрівки, зорини, вшанування пам'яті загиблих воїнів, проводи в армію, на пенсію, свято трудової слави та інші. У пам'яті трудівників надовго залишаться урочисті вечори, коли в переповненому залі Будинку культури було влаштовано проводи на пенсію ветерана колгоспного руху О. П. Винничука, учителя М. Т. Хомика, голови колгоспу С. Є. Фесенка. Урочисто відзначено громадське вшанування народження дитини в подружжя Петращуків Василя Ілліча та Катерини Махтеївни. Ці зорини стали справжнім святом. В неділю у заквітчаних машинах приїхали до Будинку культури почесні батьки з немовлям, рідні батьки, за ними 34 пари кумів. Їх зустріли голова сільради, члени правління колгоспу. Хор у супроводі оркестру теж вітав батьків, кумів і зичив їм та дитині щастя-здоров'я. Тут же вручили подарунки для новонародженого. Батьки на вишиваному рушнику піднесли голові сільради калач і вино. Рушник залишається в Будинку культури. Минуть роки, стануть дорослими колишні немовлята. А подарований щасливими батьками рушник завжди буде свідком багатьох урочистих свят: проводів у армію, весіль, одержання нагород та інших визначних подій у житті людини.

Всі трудові здобутки хліборобів свідчать про невтомне піклування партії і уряду за дальше піднесення колгоспного села. Тільки Радянська влада дала змогу випростатися на повен зріст буковинському трудареві, навчила його здобувати трудові перемоги. Ще величніші перспективи Брусниці в майбутньому. Тут буде споруджено великий будинок — адміністративний центр села, нове приміщення медпункту; заасфальтовано дорогу до водолікарні, на базі якої виросте курортне містечко; здійснено й інші заходи щодо поліпшення матеріального добробуту і піднесення культурного рівня трудівників. Це буде новий внесок у літопис буковинського села на честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна.

В. А. ПРОКОПЕНКО, Н. Л. ЛЕОНЧЕНКО, Г. С. ГАБ

ДРА́ЧИНЦІ

Драчинці — село, центр сільської Ради. Розташовані за 17 км на південний захід від Кіцманя. Населення — 2125 чоловік. Сільській Раді підпорядковано населені пункти Глинниця, Коростувата і Нові Драчинці.

Вперше село згадується у грамоті від 13 березня 1459 року, в якій було визначено межу між Драчинцями і Глинницею[1]. Тривалий час поселення переходило від одного феодала до іншого. 1582 року молдавський господар подарував Драчинці монастиреві, який віддавав їх в оренду поміщикам. У 1775 році село орендував полковник Ломбардо із Сардінії.

Під час турецького поневолення селяни терпіли тяжкий соціальний і національний гніт. Крім сплати непосильних податків, їх примушували утримувати турецьку армію: постачати їй коней, волів, продовольство, фураж, ліс.

Не змінилося становище селян і в часи австрійського панування. Неврожаї, численні державні податки і повинності дуже тяжким тягарем лягали на плечі хліборобів, розоряли їх. Село занепадало, люди емігрували, рятуючись від злиднів. 1779 року тут була 141 родина; 1784 — всього — 93[2].

Поміщики самочинно збільшували панщину, відбирали у селян кращі землі, захоплювали общинні угіддя. Населення рішуче протестувало проти цієї сваволі, часто зверталося до уряду зі скаргами на гнобителів. 1799 року селяни писали, що поміщик Лазар примушує їх виконувати непосильну панщину і привласнює наділи, а В. Савчука, М. Продана, В. Будзя та Т. Фальосу за несплату боргів панові покарано киями[3]. Скаржилися селяни і до повітової управи на орендаря Мікулу, який примушував відробляти ненависну панщину.

Особливо гостро розгорнулась боротьба трудового населення проти кріпосних порядків і національного гноблення під час революції 1848 року, коли Буковина була охоплена масовим рухом під керівництвом Лук'яна Кобилиці. Драчинецькі селяни разом з трударями навколишніх сіл відмовилися сплачувати державні податки, виконувати панщину, заявивши: «Не визнаємо поміщиків — на панщину не підемо». Власті силою зброї придушили виступ селянських мас, вчинили жорстоку розправу над ними.

Коли під тиском революційних подій 1848 року австрійський уряд скасував панщину, кращі родючі угіддя в Драчинцях, як і раніше, залишилися в руках поміщиків, орендарів, селян позбавили лісів і пасовиськ. Орендар Тодорович примушував селян виконувати такі ж трудові повинності, як і під час панщини. 1851 року селяни поскаржилися на мандатора Слубчевського, який знущався з них, вимагав, щоб господарства, котрі мали коней, працювали на нього. У 1858 році мешканці Драчинців знову написали скаргу на пана, який привласнив громадські пасовиська, але повітова управа вирішила справу на користь поміщика.

За несплату боргів багато родин втрачали землю і майно, ставали заробітчанами і батраками. В газеті за 6 липня 1869 року було вміщено оголошення про продаж з молотка одного з господарств в Драчинцях і 35 пражин городу для сплати боргу за векселем на 60 флоринів[4].

1865 року в селі налічувалося 492 двори, з них безземельних, т. зв. халупників, було 119; дворів, що мали землі до 5 йохів — 244, а від 5 до 10 йохів — 115; від 10 до 20 йохів — 13, і понад 20 йохів — 1[5].

---

[1] T. B ă l a n. Documente Bucovinene. Vol. 5. Cernăuţi, 1939, стор. 75.

[2] D. W e r e n k a. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 28, 174.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 608, арк. 7—9.

[4] Газ. «Czernowitzer Zeitung», 6 липня 1869 р.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 96.

Безземелля, неврожаї, борги та великі податки змушували селян шукати заробітків за межами Буковини. 1899 року з Драчинців до США й Канади емігрувало 7 чоловік, у 1900 році — 18. На 1913 рік виїхало за океан 146 чоловік.

За австрійського панування селяни були позбавлені політичних прав, не могли здобути освіту. Школу в Драчинцях споруджено 1876 року, а почала вона функціонувати лише в 1879 році. Навчанням було охоплено лише частину дітей, бо школа мала тільки 5 класів[1].

Нестерпні умови життя, політичне і національне безправ'я викликали численні виступи селян за свої права. Великого розмаху, зокрема, набрав рух за ліси і пасовиська. На протязі 1856—1865 рр. населення рубало в лісі дерева і пасло худобу. Розлючений непослухом народних мас місцевий уряд тричі надсилав до села каральну експедицію. Та як тільки вона залишала село, виступи продовжувалися. Селяни прогнали навіть судову комісію, яка прибула в супроводі жандармів[2].

Знайшли відгук і події російської буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. Боротьба трудящих мас за соціальне й національне визволення набрала в той час ще більш організованого і бойового характеру. Селяни обговорювали на зборах питання про землю, вимагали, щоб вона належала тим, хто її обробляє. У листопаді 1905 року в Драчинцях відбулося народне віче і демонстрація з вимогою загального виборчого права.

Під час першої світової війни в Драчинці кілька разів заходили російські війська. Як свідчать старожили, солдати поводилися з мешканцями добре, намагалися допомогти їм продовольством, лікували хворих.

У 1915 році в село знову прийшли австрійські загарбники. Ставлення їх до селян було звірячим. Вони влаштовували привселюдні розправи над тим, хто не мирився з сваволею окупантів, цікавився подіями у Росії. Як згадує П. Г. Кошурба, в Драчинцях 1916 року було страчено кілька чоловік з сусіднього села Дубівців, яких австрійські власті підозрювали у симпатіях до російських солдатів[3].

Ще більш жорстокий режим було встановлено у Драчинцях, коли Буковину 1918 року захопила Румунія. В селі діяв каральний загін, який за найменшу провину вчиняв над населенням криваві розправи. Особливо переслідувались селяни, що співчували ідеям Жовтня. Ці ідеї поширювали солдати, котрі повернулися з російського полону і були революційно настроєні. За розповіді про події у Росії в 1917 році було кинуто до в'язниці В. М. Чабана, який повернувся до рідного села у 1918 році виснажений і хворий.

Непосильним тягарем на плечі трудового люду лягали також податки. Навіть доводилося платити такі побори, як за шляхи, за в'їзд до міста возом, за продаж худоби, за випас, за димар, стягували гербові збори. Ці побори забирали значну частину, а часто й увесь прибуток господарства. Капіталісти теж нещадно експлуатували трудовий люд, встановлюючи високі ціни на промислові товари. Щоб купити кілограм солі або гасу, треба було продати 3 кг зерна, а одна лопата коштувала стільки, скільки мішок кукурудзи[4]. Це вело до різкого скорочення купівельної спроможності селянина, господарство якого весь час занепадало.

Трудящі маси вели боротьбу проти соціального і національного гніту, яку очолив комуністичний осередок, створений у Драчинцях в 30-х роках. Комуністи проводили серед селян велику роботу. Поштар села Діюмена, завдяки своїй посаді, мав змогу поширювати серед людей періодичні видання антиурядового характеру українською і німецькою мовами, в яких писалося про кризи в капіталістичних країнах та про без-

---

[1] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор 136.

[2] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 156.

[3] Чернівецький державний краєзнавчий музей. Фонд А—241.

[4] Газ. «Glasul Bucovinei», 12 липня 1930 р

кризний розвиток в Радянському Союзі. Одна з листівок закликала трудящих не сплачувати податків, чинити опір їх збирачам, не йти до армії, боротися проти підготовки війни, а на випадок, коли її розв'яжуть — повертати зброю проти румунських окупантів. Листівка закінчувалась словами: «Геть фашизм!», «Хай живе селянський уряд!»[1]. Жандарми арештовували селян, які читали і пропагували підпільну літературу. Вони особливо жорстоко розправилися з П. Т. Прокопцем, Г. В. Казиміром й М. Б. Казиміром. Майже рік тримали у чернівецькій в'язниці М. Казиміра, Г. О. Бодюка, М. Г. Курку, В. М. Чабана, яких нещадно катували.

Віковічна мрія трударів про визволення здійснилася 28 червня 1940 року, коли в село прийшли бійці Червоної Армії. Поміщицьку й церковну землі націоналізували й передали селянам. Разом із землею вони одержали сільськогосподарський реманент, худобу. Було розгорнуто велику роботу по налагодженню навчання дітей і ліквідації неписьменності серед дорослого населення; стали діяти клуб, бібліотека, торговельні підприємства тощо. У 1940/41 навчальному році в селі було 4 школи, в яких навчалось 670 дітей, працювали вечірні класи для навчання дорослих. При неповній середній школі функціонував інтернат. У клубі виступали гуртки художньої самодіяльності.

Але на початку липня 1941 року німецько-румунські загарбники знову принесли трударям села страждання і лихоліття. Фашисти відібрали в них землю, обклали непосильними податками, здирали численні штрафи, постійно грабували населення. Почалися переслідування і вбивства активістів. Голову сільради В. Т. Зелінського окупанти кинули до чернівецької, а потім до садгірської в'язниці. Вони розстріляли в Драчинцях 52 чоловіка, вивезли на каторгу до Німеччини — 90 мешканців села.

Та вже з перших днів поневолення трудящі Драчинців всіма доступними засобами боролися проти окупантів: саботували заходи фашистів і навіть відзначали революційні свята. Й. І. Сіманович та М. Г. Хромюк переховували, незважаючи на смертельну небезпеку, радянських бійців. Адже І. В. Верстюка, мешканця села Глинниці, що підпорядковане Драчинецькій сільраді, мало не на смерть закатували в сигуранці лише за те, що переховував печатку сільради.

29 березня 1944 року частини 45-ї танкової бригади і 24-ї стрілецької дивізії визволили Драчинці від фашистських окупантів. 204 мешканці стали бійцями Червоної Армії. Аж до Берліна громили ненависного ворога І. Т. Бужуряк, І. К. Терендяк та інші. За бойові заслуги на фронтах Великої Вітчизняної війни 115 чоловік нагороджено орденами і медалями. І. К. Терендяка відзначено орденом Слави 2-го ступеня і чотирма медалями, М. В. Смирнова — орденами Червоної Зірки і Слави 2-го ступеня, кількома медалями. Смертю хоробрих на фронтах Великої Вітчизняної війни полягло 76 жителів Драчинців.

Внаслідок жорстокого окупаційного режиму багато селян залишилося без коней, реманенту, зерна. Фашистські загарбники завдали селу збитків на 1294 тис. крб.[2] Сільська Рада на чолі з А. І. Золотарем провела велику роботу по відбудові зруйнованого господарства. Було організовано супряги для спільного обробітку землі, проведено ремонт шляхів, мостів, школи, лікарні, надано дійову допомогу родинам червоноармійців та інвалідів Великої Вітчизняної війни. Депутати сільської Ради також стали організаторами колективного господарства. Особливо активно проявили себе в цій роботі Д. Сопіт, В. Зелінський, Ф. Пасішняк, І. Іфтимчук, Є. Сава, М. Кавценюк, П. Прокопець.

Активістам села довелося перенести важке випробування в боротьбі за нове життя з українськими буржуазними націоналістами, які вдавалися до залякування селян і звірячих вбивств. В 1944 році бандерівці розстріляли секретаря Драчинецької сільської Ради М. О. Гуцула. Жертвами бандерівців стали перший комсомолець села М. Г. Прокопець, активісти І. М. Савчук, І. С. Салагор та П. М. Савчук, учитель В. Ф. Закудряєв, секретар сільської Ради Є. М. Сава.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 132, оп. 1, спр. 28, арк. 48, 59.
[2] Там же, ф. Р-653, оп. 1, спр. 78, арк. 9.

Весною 1948 року в Драчинцях розпочалася колективізація сільського господарства. 12 травня організовано перший колгосп ім. Шевченка, який очолив І. П. Чорней. 28 червня створено артіль ім. Будьонного; в січні 1949 року — ще два колективні господарства — ім. Чапаєва та ім. Шверника.

Невпинно зростали колективні господарства, поліпшувалася культура землеробства і тваринництва, збільшувалися грошові прибутки: у 1949 році вони становили 884 тис. карбованців. 1950 року колективні господарства Драчинців укрупнено в артіль ім. Т. Г. Шевченка. До неї 1959 року приєднано колгосп сусіднього села Глинниці. За артіллю на вічне користування було закріплено 4869 га угідь.

Роботу по соціалістичній перебудові села очолила первинна партійна організація, яка 1951 року налічувала 5 комуністів. Роль комуністів у будівництві нового життя була великою. В. Н. Попадюк, І. П. Чорней, Є. В. Курчак були організаторами соціалістичного змагання, пропагандистами передового досвіду, очолили рух за дальше піднесення господарства. Комуністи М. С. Москалюк і А. С. Кузнецов керували політгуртками і палким пропагандистським словом пробивали дорогу усьому новому, прищеплювали і виховували у людей громадську відповідальність за доручену справу.

Збільшувалося виробництво зерна і тваринницької продукції. 1960 року урожайність зернових становила по 14,7 цнт з га, а 1965 — 22 центнери. На кожні 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 50 цнт м'яса і 234 цнт молока[1].

Зріс рівень механізації трудомістких процесів у рільництві і тваринництві. Колгосп має 17 тракторів, 8 комбайнів, 15 вантажних автомашин і багато причіпних знарядь.

В економіці артілі значне місце посідає громадське тваринництво. На фермах налічується 1320 голів великої рогатої худоби, 857 свиней і 920 овець. На місці колишніх примітивних стаєнь виросли капітальні приміщення: 8 корівників, 5 телятників, 3 свинарники, 2 вівчарні, 2 пташники, 4 конюшні та інші об'єкти. Виробництво тваринницької продукції теж зростає. 1967 року на кожних 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 67 цнт м'яса та по 335 цнт молока, а 1968 року відповідно — 78 і 335 центнерів.

Трудівники артілі працюють самовіддано, сумлінно. Авторитет і повагу серед колгоспників здобув П. В. Татарин. Працюючи вісімнадцять років на тракторі, він щорічно перевиконує норми виробітку, економить багато пального. Ланка Д. Т. Татарина протягом останніх п'яти років збирає найвищий в колгоспі урожай кукурудзи — (по 50—70 цнт з га), по 150—200 цнт картоплі. Велику пошану хліборобів завоював колишній голова артілі комуніст О. А. Михайлов, вмілий організатор і керівник. Тепер він — пенсіонер, а колгосп очолює комуніст Я. М. Бойда.

Комсомольська організація села налічує 178 юнаків і дівчат. Три комсомольсько-молодіжні ланки вирощують високі врожаї сільськогосподарських культур. Є. В. Харинович зібрала 1967 року по 421 цнт цукрових буряків і по 60 цнт кукурудзи з гектара. У 1968 році ця ланка одержала по 55 цнт кукурудзи, по 170 цнт картоплі і понад 400 цнт цукрових буряків. Високих показників добиваються телятниці-комсомолки О. В. Садова, О. В. Піць, свинарка М. О. Кузнецова, доярки

Механізоване тіпання конопель у колгоспі ім. Т. Г. Шевченка. 1968 р.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-19, оп. 9, спр. 465, арк. 82, 99.

М. В. Григорій, О. П. Лунгул, трактористи Г. І. Бондрюк, Ф. Т. Будзь та інші. Комсомольці — активні учасники руху за звання колективів комуністичної праці, що розгорнувся у колгоспі після XXII з'їзду КПРС і охоплював у 1969 році понад 400 чоловік.

При парторганізації колгоспу працює школа основ марксизму-ленінізму, де навчаються комуністи і безпартійні активісти. Нею керує досвідчений пропагандист К. І. Бацей. Його знають як людину широкої ерудиції, яка майстерно розкриває суть марксистсько-ленінського вчення, допомагає знайти в ньому ключ до розв'язання усіх питань. Лекції Бацей унаочнює та ілюструє уривками з художніх творів про видатних діячів міжнародного комуністичного і робітничого руху. Слухачі щомісяця випускають бюлетень школи, в якому діляться досвідом підготовки до занять, вміщують консультації, пропагують новинки політичної літератури.

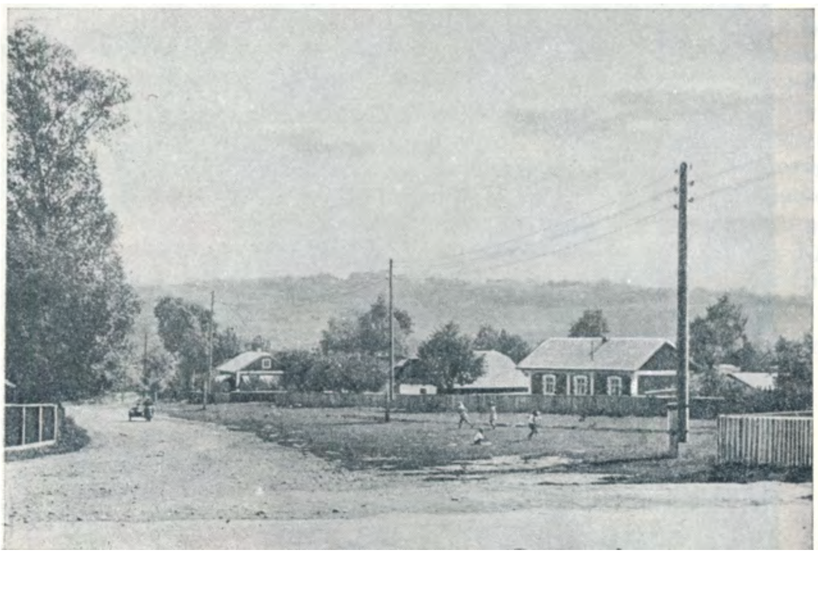
Велику роботу проводять партійні групи. Кожний комуніст має доручення відповідно до нахилів і здібностей. Виконання систематично перевіряється. Члени партії виступають ініціаторами цікавих заходів. За почином Є. В. Друцула та М. М. Антоняка було організовано недільники, на яких упорядковано вулиці на околицях села, містки, відремонтовано загорожі. Повністю реконструйовано й дороги на хуторах. Комуніст С. М. Ткачук активно працює з членами вуличних комітетів, обговорює з ними господарські справи. М. Д. Незнайко керує роботою агітпунктів, тримає тісний контакт з учителями школи, працівниками культосвітніх установ.

В колгоспі працюють постійно діючі школи передового досвіду. Тваринники вивчають зооветеринарію, а ланкові і механізатори агрономію. В пропаганді агрозоотехнічних знань беруть участь спеціалісти сільського господарства І. К. Петращук, Г. І. Телетій, І. Г. Задорожняк, С. Ф. Резник, а також майстри сільськогосподарського виробництва.

Трудівники артілі пишаються передовими людьми. 1966 року ланки Г. М. Поповича і П. В. Сави одержали по 8—9 цнт льону-волокна з га. Їх за здобуті успіхи нагороджено медаллю «За трудову доблесть». Ланка О. П. Казимір 1967 року виростила по 420 цнт буряків з га; а 1968 по 518 цнт. Рекордного врожаю цукрових буряків 1968 року домоглися й ланки Д. І. Кавценюк (500 цнт), Т. Д. Татарин (491 цнт), Є. В. Татарин (452 цнт), С. М. Попадюк (470 цнт).

Славляться трудовими здобутками і тваринники, яким створено хороші умови праці, обладнано побутові кімнати, відкрито дві їдальні. Наприкінці кожної декадитиденки в червоному кутку підбивають підсумки змагання, переможцям вручають перехідні червоні вимпели та грошові премії, узагальнюють досвід передовиків серед усіх трудівників ферми. А вчитися є в кого. Є. Т. Аврам 1968 року надоїла по 3962 кг молока від корови. Завоювали заслужений авторитет чабани І. Т. Чорней, М. В. Ротар, свинарки С. А. Токарюк, Д. І. Аврам, Ф. П. Скрипник та інші невтомні трудівники.

Центральна вулиця с. Драчинців. 1968 р.

Багатьох передовиків нагороджено орденами і медалями. Ордена «Знак Пошани» удостоєно голову колгоспу О. А. Михайлова, ланкову М. Г. Єричук — ордена Леніна, а ланкових С. М. Басар, Ф. В. Ткачук та Ф. І. Манкіш — ордена Трудового Червоного Прапора.

Про підвищення добробуту трудівників свідчить зростання їх купівельної спроможності. Тільки в магазинах Драчинецького споживчого товариства 1967 року вони купили товарів

на 1,1 млн. крб. Серед придбаних речей — 16 мотоциклів, 40 телевізорів, 30 радіоприймачів, 40 велосипедів тощо. ССТ має 13 торговельних підприємств, в яких можна придбати необхідні товари. В них все більше застосовуються нові форми торгівлі.

Колгоспники живуть у світлих, просторих будинках. Лише за 1958—1968 рр. споруджено й перебудовано понад 500 будинків. Обабіч широких вулиць виструнчились гарні оселі трудівників з радіо і телевізійними антенами. Архітектура їх своєрідна, характерна лише для Драчинців. В їх ансамбль органічно вплітаються громадські споруди — двоповерхове приміщення лікарні, середня школа, сільська Рада, сільмаг, продуктовий магазин, пошта, контора колгоспу. У центрі села височить встановлений 1953 року пам'ятник Т. Г. Шевченку. 1965 року у селі споруджено обеліск воїнам-односельчанам, що полягли на фронтах Великої Вітчизняної війни.

У селі Драчинцях працює лікарня, яка має 35 ліжок. Для неї колгосп спорудив 1965 року новий будинок. Тут працюють висококваліфіковані лікарі та середній медичний персонал. Лікар М. М. Андрюк в хірургічному відділенні проводить складні операції. 1968 року він успішно зробив 86 операцій.

У Драчинцях працює 3 школи: середня, восьмирічна і початкова. В середній школі обладнано хімічний, фізичний та біологічний кабінети, є майстерня, електростанція, лабораторії. У школах навчається 515 учнів. Вищу освіту здобули за роки Радянської влади 75 юнаків і дівчат села. О. М. Аврам закінчила медінститут, зоотехніками стали Г. І. Телетій та Ф. Г. Григорій, ветлікарем — І. К. Петращук. В селі працює 42 фахівці з вищою освітою, 700 чоловік з середньою і неповносередньою.

Педагогічний колектив села налічує 50 чоловік. Вчителями у рідному селі працюють О. М. Курчак, О. М. Казимір, Ф. Д. Терендяк, Ф. І. Сіманович, О. І. Гешко, Ф. М. Шородок, І. М. Тодосюк, О. К. Москалюк. Один син вдови Є. М. Гасяк закінчив Чернівецький університет і працює на кафедрі філософії, дочка здобула медичну освіту, найменша — вчиться у середній школі. У службовця Т. Г. Гешка двоє дітей мають спеціальну середню освіту і заочно вчаться у вищих учбових закладах. У колгоспника С. І. Піця два сини здобувають освіту у Чернівецькому медичному інституті.

Велику агітаційно-масову роботу проводить сільська організація товариства «Знання». Особливу пошану серед трудящих здобули лектори — учителі М. Г. Шестаков, К. І. Бацей, М. П. Гончарова, О. В. Федорченко й інші. О. В. Федорченко працює в системі народної освіти з 1945 року. Вона брала активну участь у колективізації сільського господарства, ліквідації неписьменності. За невтомну працю удостоєна значка «Відмінник народної освіти». Добра слава йде і про У. О. Шульгу, яка теж працює в школі з перших років встановлення Радянської влади. Шанують у селі і вчительку О. М. Кушнір за її велику громадську роботу серед колгоспників, за чуйність і доброту. Коли залишилася сиротою учениця Оля Сакалюк, вчителька потурбувалася, щоб її прийняли до Кіцманської школи-інтернату. Тепер згадує добрим словом Ольгу Милетівну не тільки О. Сакалюк, а й О. Мінська, випускниця школи, яка не пройшла по конкурсу до вузу. Вчителька підтримала дівчину у важку хвилину, порадила піти працювати у колгосп. Оля стала членом молодіжної ланки. Подобається їй робота, вона одночасно готується до вступу у вищий учбовий заклад. 12 років трудиться О. М. Кушнір у школі і завжди вона серед людей, допомагає їм порадою, добрим словом. Односельчани обрали Кушнір депутатом Драчинецької сільської Ради.

Для духовного зростання і культурного відпочинку трудящих — сільський клуб — клуб відмінної роботи, котрий 22 роки очолює комуністка Є. М. Гасяк. Тут працює 6 гуртків художньої самодіяльності: вокальний, музичний, драматичний, танцювальний, художнього читання, а також спортивний. В них бере участь понад 200 аматорів. Драчинецькі музиканти свято бережуть і примножують славу своїх попередників, зокрема скрипальських ансамблів, про які з захопленням писали Юрій Федькович і Ольга Кобилянська.

На протязі півстоліття основою оркестрів скрипалів і бандуристів є члени родин

У продуктовому магазині с. Драчинців. 1968 р.

Кирилюків, Костенюків і Блиськів. І. О. Кирилюк написав для оркестру ряд творів. Найбільш відомими є його «Буковинські мелодії». Записи віртуозної гри оркестру зберігаються як золотий фонд у фонотеках Українського республіканського і Чернівецького обласного радіо. Без драчинецьких скрипалів не минають громадські чи родинні врочистості не тільки в Драчинцях та Глинниці, а й у багатьох інших селах району. Оркестр нагороджено багатьма грамотами.

Ансамбль цимбалістів, створений 1965 року, завоював звання народного. Його нагороджено срібною медаллю та дипломом 1-го ступеня. Віртуоз-цимбаліст О. К. Блисько передає майстерність гри на цимбалах своїм синам Манолію та Олександрові. Народний ансамбль цимбалістів підготував цікаву програму до фестивалю, присвяченого 100-річчю від дня народження В. І. Леніна.

Постійним учасником обласного та республіканських оглядів художньої самодіяльності є також ансамбль пісні і танцю, до складу якого входить 120 чоловік. Йому надано звання народного, вручено Шевченківську медаль. Керують ансамблем досвідчені аматори сцени В. Ю. Гаврилюк та Е. В. Маркевич. Найбільш творчу мистецьку обдарованість показують Є. М. Гасяк, І. І. Гудима, О. О. Григорій, С. В. Незнайко, А. Г. Влад, Ф. Д. Кошурба, О. В. Кошурба.

Сільська бібліотека одна з кращих в області. Її фонд налічує 7815 томів. У бібліотеці є великий читальний зал, створено куток атеїста, куток передового досвіду, кабінет політосвіти. Бібліотека постійно влаштовує книжкові виставки, пропагує рішення Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України, проводить читацькі конференції і обговорення книг, бере активну участь в організації і проведенні нових свят та обрядів, розгорнула активну підготовку до 100-річного ювілею від дня народження В. І. Леніна. В окремому місці бібліотеки зосереджено фонд ленінської літератури, складено бібліографію творів В. І. Леніна і літератури про нього. Бібліотека організувала ленінські читання, проводить огляди літератури на теми: «Ленін — вождь, товариш, людина», «Образ Леніна в художній літературі», читацькі конференції, зустрічі з старими комуністами, з учасниками Великої Вітчизняної війни.

У Драчинцях працює дворічна Ленінська народна школа. На заняттях, що відбуваються двічі на місяць, колгоспники вивчають праці В. І. Леніна «Чергові завдання Радянської влади», «Великий почин», «Дитяча хвороба „лівизни" в комунізмі» та інші, знайомляться з листами вождя, з його планом побудови соціалізму в СРСР, з вченням про принципи соціалістичного господарювання, про пролетарський інтернаціоналізм. Заняття проводить досвідчений пропагандист О. М. Курчак. Про наслідки своїх занять та спостережень слухачі школи розповідають у бюлетені «Ленінський дороговказ», який виходить щомісяця.

Важлива роль у здійсненні соціалістичних перетворень належить сільській Раді. Депутати здійснюють керівництво культурно-політичним і господарським будівництвом. В центрі їх уваги і діяльність культосвітніх установ, організація нових обрядів і свят.

Депутати — невтомні шукачі нових форм роботи; вони залучають трудящих до розв'язання важливих проблем. З ініціативи виконкому встановлено міцну дружбу

колгоспників Драчинців з колишніми воїнами-визволителями. Багато трудівників села листуються з ними, часто зустрічаються. 23 лютого 1968 року — в день 50-річчя Радянських збройних сил — на буковинській землі побував танкіст В. М. Павловський з екіпажу Героя Радянського Союзу Г. П. Карюкіна. Мешканці Драчинців влаштували учасникові Великої Вітчизняної війни теплу зустріч.

Новими перемогами у боротьбі за перетворення в життя планів комуністичного будівництва трудящі зустрічають 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Намічено спорудити Будинок культури на 500 місць, поліклініку, 2 магазини, нові господарські об'єкти в артілі, розширити вулиці, озеленити садиби колгоспників. Радянська влада, колгоспний лад відкрили перед трудівниками села великі перспективи дальшого зростання.

Г. С. ГАБ, З. І. ІВАНЕНКО,
Л. Й. КРАТЮК

КИСЕЛІВ

Киселів — село, центр сільської Ради. Розташований у північно-західній частині Пруто-Дністровського межиріччя на відстані 45 км від міста Чернівців і 23 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Стефанешти — 5 км. Чисельність населення — 3253 чоловіка.

На території села виявлено археологічні пам'ятки різних епох. В урочищі Малярка розкопано поховання доби бронзи (II тисячоліття до н. е.) та ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.)[1], а в центрі села — могильник II століття н. е. Рештки давньоруського селища XII—XIII століть знайдено в урочищі Ізвор.

Початкова письмова згадка про село належить до першої половини XVII століття. Назва Киселів значиться на карті, складеній відомим французьким інженером Г. Бопланом[2]. Вона згадується також в акті від 4 березня 1652 року, де йдеться про розподіл майна померлого логофета Гаврилаша Матеяша, за яким Киселів став власністю його дочки Олександри[3].

У XVIII столітті село не раз переходило від одного феодала до іншого, та становище кріпаків лишалося тяжким. Усі попередні феодальні закони і т. зв. золота грамота молдавського господаря Григорія Гіки від 1766 року вимагала від селян коритися поміщикам, відбувати відробіткові, натуральні та грошові повинності, сплачувати податки.

Ще більш посилились експлуатація і гноблення після включення Буковини до складу Австрії в 1774 році. Рятуючись від злиднів і голоду, селяни тікали з села. Тільки 1815 року звідси до Молдавії подалися 14 родин. Причина — тяжка панщина (75 днів на рік), трирічний неврожай, борги поміщикові.

У наступні роки панщина значно зросла. В 1838 році поміщик Зотта визначив її у 125 днів на рік.

В 40-х роках XIX століття село поділили між собою два поміщики — Іван та Костянтин Зотта. Селяни щороку віддавали Іванові 79 курей, 79 мітків пряжі, 79 возів дров; відробляли 1828 днів кіньми, 510 днів пішої панщини; сплачували 778 флоринів десятини. Всього повинностей на 1234 флорини. Костянтин стягував ще більше.

За скасування феодальних повинностей, вартість яких комісія обчислила в 2566 флоринів, селяни мусили виплатити поміщикам ще й великий викуп, який набагато перевищував цю суму. До того ж, система відробітків існувала і після реформи 1848 року.

---

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, вип. 116, стор. 186—192.

[2] Ю. О. Карпенко. Топонімія центральних районів Чернівецької області, стор. 33.

[3] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 1. Cernăuţi, 1933, стор. 257.

Поміщики загарбали кращі землі, ліси й пасовиська. В 1867 році вони мали стільки сільськогосподарських угідь, скільки їх було у всіх селян. Проникнення капіталізму в село ще більше посилило гніт. Селянство розшаровувалося, куркулі збагачувалися і швидко ставали сільськими буржуями. 1867 року в Киселеві було 156 господарств з невеличкими наділами та кіньми, 39 — безземельні — т. зв. халупники. Людей позбавили лісів і пасовиськ. Про це свідчать і численні скарги, що їх вони надсилали до різних інстанцій. Так, 15 липня 1867 року селяни Киселева подали скаргу в суд, вимагаючи повернути пасовиська, що раніше перебували у громади. Але суд розв'язав цю справу не на користь селян. Такої ж невдачі зазнала спроба відсудити общинні землі, на яких поміщики побудували каменоломню. Судові процеси тривали протягом усього XIX століття.

На початку XX століття поміщицьке землеволодіння ще більше розширилося. У 1900 році, наприклад, воно включало 1187 га, тоді як селяни мали 993 га. У них відібрали ліс, а пасовиськ залишили 29 га[1]. У селян було всього 262 коней і лошат, 463 голови великої рогатої худоби, у т. ч. 64 корови.

Безземелля і малоземелля, безробіття спричиняли масову еміграцію: 1899 року виїхало 24 чоловіка, 1900 — 43. Всього напередодні першої світової війни емігрувало до Канади, США і Бразилії понад 400 селян.

На початку XX століття в Киселеві мешкало 2515 чоловік жителів[2]. Крім землеробства і скотарства, тут розвивалися ремесла і промисли. 1910 року було 19 ремісників і 30 торговців. Щодо господарського розвитку села наприкінці XIX на початку XX століть, то слід відзначити деяке піднесення порівняно з попереднім. Однак у цілому рівень сільськогосподарського виробництва все ще лишався дуже низьким. Тяжке становище селян, зумовлене безземеллям, цілковитою залежністю від поміщика та багатіїв, згубно позначилося на рівні сільськогосподарського виробництва.

Про наслідки колоніального визиску трудящих свідчать і такі факти. Австрійський уряд здійснював політику соціального і національного гноблення, позбавляв українців політичних прав, у т. ч. права участі в місцевому управлінні, переслідував усе українське. Першу трикласну школу в Киселеві відкрили тільки 1897 року. В ній працювало 3 вчителі. Дітей шкільного віку було 382, тоді як навчанням охоплено лише 284[3].

1913 року в Киселеві учителював український поет Володимир Олександрович Кобилянський. Того ж року він переїхав до Києва. У громадянську війну став одним з перших співців революції. «Я чую, що в огні щоденного страждання кується новий світ майбутніх кращих днів»,— писав поет. У своїх кращих творах В. О. Кобилянський відобразив життя і побут буковинців, передав красу Гуцульщини[4].

Під час першої світової війни Киселів був ареною запеклих боїв двох ворожих армій. Його кілька разів брали то російські, то австрійські війська. Це завдало селу великої шкоди. У селян реквізували продукти харчування, худобу, навіть особисті речі. За розпорядженням австрійського уряду населенню дозволялося мати не більш як 20 кг зерна та борошна для власних потреб.

Після розпаду Австро-Угорщини у 1918 році Північну Буковину загарбала боярська Румунія. Окупанти розклеювали листівки і плакати, в яких проголошували, що принесли сюди благоденство і мир. Насправді вони одразу вчинили жорстоку розправу над сільськими активістами, грабували населення, знущалися з нього. У Киселеві поміщик володів 1075 га землі, мав 1143 голови худоби, тоді як на 2260 бідних селян припадало 500 га і вдвоє менше худоби. 6 проц. селян зовсім не мали землі, у багатьох були такі ділянки, де нічого не родило.

---

[1] Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogthums Bukowina. Heft 9. Czernowitz, 1902, стор. 212—213.

[2] I. E. T o r o u ţ i u. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1915, стор. 30.

[3] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus den Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 160, 161.

[4] В. К о б и л я н с ь к и й. Поезії. К., 1959, стор. 86.

Малоземелля і безземелля приводило навіть до трагедій. Ще й тепер пам'ятають в Киселеві, як 1935 року Георгій Бабюк разом з дружиною і братом Іваном вбили її рідного сина (від першого чоловіка) — Миколу Федорчука, щоб поділити між собою землю, яка мала стати його власністю[1]. Багато горя принесла земля іншим біднякам села. Вона зруйнувала не одну сім'ю, робила м'які і ніжні людські серця жорстокими, примушувала виходити заміж за нелюба. Кожен клаптик землі в Киселеві полито селянським потом, покроплено сльозами.

Землю обробляли вкрай примітивно, часто самою лише дерев'яною бороною, лопатою або сапою. Врожаї зернових культур були мізерні. Багато селян не мали ні коней, ні корів. 1937 року, наприклад, було 486 коней, 420 голів великої рогатої худоби, у т. ч. 260 корів; 1020 овець, 760 свиней, 12 кіз. Худобу здебільшого утримували в непристосованих, забруднених приміщеннях. Від холодних зим, частих епідемій тварини гинули, як-от 1936 року, коли від чуми не стало 20 проц. свиней, 40 проц. домашньої птиці. Людям бракувало свого хліба. Йшли батракувати. Більшість не вилазила з боргів. Чимало убогих ставали жертвами лихварів — позбувалися всієї власності. Харчі були теж погані — житній хліб, картопля й мамалига. М'ясо, молоко і яйця — і то обмаль — тільки на свята: храм, різдво, великдень.

Румунський уряд і місцева влада нескільки не дбали про населення. Більше того, спроби селян організувати, скажімо, товариства або кооперативи для спільного обробітку землі, сприймалися як ворожі до існуючих порядків і нещадно придушувались. Намагання селян захистити свої економічні й політичні інтереси розглядалися владою як антиурядові дії й жорстоко переслідувались[2].

Незадовільним було й медичне обслуговування населення. Лікар, що перебував за 12 км від Киселева у селі Веренчанці, відвідував село два рази на місяць. До того ж за надану медичну допомогу вимагали платити великі гроші. А їх не мав бідний селянин. Люди часто хворіли на дизентерію, скарлатину, дифтерію, вітряну віспу, а також на туберкульоз та інші хвороби.

Темним і безправним було життя мешканців Киселева. Окупанти у 20—30 роки посилили політику примусової румунізації українського населення, заборонили розмовляти українською мовою. Отже, і семирічна школа була недоступною для дітей селян. В ній у 1937 році з 680 дітей шкільного віку навчалося тільки 60 проц. Реакційні сили Румунії не дбали про освіту населення, а намагалися отруювати людей релігійним дурманом. Тому-то письменних людей можна було перелічити на пальцях. В 1935—1937 рр. школу закінчило тільки 62 дітей.

Киселівські селяни рішуче виступали проти окупантів, вели боротьбу за соціальне і національне визволення. У листопаді 1928 року вони поставили перед старостою вимогу, щоб він добився перед вищими властями дозволу викладати в школі українською мовою, а румунську мову залишити як окремий предмет[3]. Але румунські власті не тільки не дозволили вести викладання українською мовою, а й викладати її як окремий предмет.

Не було в селі й бібліотеки. Читальню «Руської бесіди», що існувала з 1900-го року, в 1930 році було закрито румунськими загарбниками. Селяни декілька разів зверталися до уряду за дозволом, щоб відкрити українську народну читальню. В 1933 році такий дозвіл, нарешті, було одержано. До читальні записалось близько 50 чоловік, кожний з них зробив внесок у розмірі 25 лей. Бібліотекарем обрали Л. І. Чайковського. Однак у день відкриття читальні прийшло розпорядження заборонити її[4].

В 1932 році у Киселеві організовано драматичний гурток, який під керівництвом А. Карбишевського поставив кілька п'єс Т. Г. Шевченка, М. П. Старицького, І. К. То-

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей. Фонди № 11971—VII—5614.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20195, арк. 686.
[3] Там же, ф. 15, оп. 1, спр. 9658, арк. 17.
[4] Чернівецький державний краєзнавчий музей. А—247, арк. 1.

білевича. Найбільш активними учасниками гуртка були Г. С. Шпак, М. Г. Довголіс, Л. І. Чайковський, М. І. Клецько, Г. Д. Андрієць та інші. Першу виставу «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка киселівські аматори поставили влітку 1932 року. З п'єсами вони виступали також в сусідніх селах: Шишківцях, Борівцях, Бабиному та інших. Але згодом за розпорядженням властей діяльність гуртка було заборонено.

Мрії селян про волю, про життя без злиднів і страху за завтрашній день здійснилися 28 червня 1940 року, коли Червона Армія поклала край іноземній окупації Північної Буковини. З прапорами, з хлібом і сіллю зустрічали киселівці воїнів-визволителів. Було створено новий орган влади — сільську Раду, яку очолив С. В. Солонар, розподілено селянам-біднякам поміщицьку землю.

Бурхливо розгорнулась культурно-освітня робота на селі. Радянська влада асигнувала значні кошти на ліквідацію неписьменності і малописьменності, безплатне навчання в школі, в якій у 1941 році навчалось 425 учнів[1]. При клубі організовано хоровий та драматичний гуртки.

Довгождана воля тривала недовго. Всіх благ, які принесла Радянська влада, трудівників села позбавили німецько-румунські фашисти, які окупували область в липні 1941 року. Загарбники встановили найжорстокіший режим терору і сваволі. В будинку сільської Ради, що містилася в селі Борівцях, вони розстріляли радянських активістів: голову сільради В. О. Підгурського, секретаря сільради А. І. Сливку, фінагента Д. М. Кричака, директора школи Мельничука[2]. В ніч з 29 на 30 червня біля Киселева окупанти та їх посібники куркулі вбили ще 46 радянських громадян. 114 юнаків фашисти насильно вивезли на каторжні роботи до Румунії та Німеччини або мобілізували до румунської армії. Сигуранца свавільно арештовувала і заганяла у в'язниці невинних людей. Було закрито українську школу. Але киселівці не корилися ворогам. Вони твердо вірили в перемогу Червоної Армії. Селяни не виконували розпоряджень румунських властей, саботували здачу хліба. З цього приводу в селі навіть прислів'я склали: «Німців та румунів годувати — смерть на себе накладати»[3].

Під час окупації німецько-румунські загарбники заподіяли селу великих збитків, які в перерахунку на гроші дорівнювали 472,5 тис. карбованців[4].

23 березня 1944 року над селом знову замайорів прапор свободи. В цей день червоні бійці визволили Киселів від фашистських загарбників. Трудівники села знову включилися у будівництво нового життя. 464 уродженці села влилися до лав Червоної Армії й мужньо боролися проти гітлерівських орд. Багато з них за бойові заслуги удостоєно урядових нагород. Так, орденом Червоного Прапора нагороджено М. А. Мурзака, орденом Слави 3-го ступеня — Г. Д. Андрійця. 164 жителі Киселева не повернулися додому, віддали своє життя за визволення рідної Батьківщини від фашистського рабства.

Відбудовувати розорене війною господарство було нелегко. В селі після хазяйнування фашистських загарбників майже нічого не залишилося, не вистачало возів, худоби, коней. Відчувалась гостра нестача робочих рук. Та завдяки самовідданій праці всіх трудівників за короткий час заліковано всі рани, завдані війною. Село Киселів стало ініціатором розгортання соціалістичного змагання за одержання високих врожаїв у 1944 році та здачу державі сільськогосподарських продуктів. В газеті «Радянська Буковина» від 10 червня 1944 року селяни Киселева надрукували лист-звернення до всього трудового селянства Буковини, в якому зобов'язалися зібрати 15 цнт зернових культур, 300 цнт цукрових буряків, 200 цнт картоплі з кожного га. Лист закінчувався закликом: «Буковинці! Прославимо нашу Радянську Буковину великими патріотичними ділами! Всі як один виходьмо на соціалістичне змагання за зразкову підготовку і проведення жнив! Хай кожне село з селом, супряжна група

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—763, оп. 4, спр. 1, арк. 94, 95.
[2] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 62, арк. 12.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 10 червня 1944 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 79, арк. 36.

з групою, десятихатка з десятихаткою, бурячниця з бурячницею змагаються за високий урожай цього року!»[1].

У відповідь на заклик киселівців по всій області відбулися районні наради сільськогосподарського активу, на яких приймалися рішення включитись в соціалістичне змагання району з районом, села з селом. Хотинці, наприклад, записали на своїх зборах: «Ми одностайно підтримуємо заклик киселівських селян і зобов'язуємося боротись за такий урожай: зібрати зернових з кожного гектара 15 цнт, цукрових буряків — 300 цнт, картоплі — 200 цнт»[2].

Широкий шлях до поліпшення культури землеробства, механізації всіх робіт, піднесення врожайності відкрило колективне господарство, яке створено в Киселеві у 1947 році. Організаторами першої на селі сільськогосподарської артілі «Радянська Буковина» були І. М. Филипчук, обраний головою правління, В. П. Ковальчук, О. М. Задорожна, Г. В. П'ятківський, Г. Т. Савка та інші. У вересні 1948 року в Киселеві створено другий колгосп — ім. Чапаєва.

Перші кроки колективного господарювання були нелегкими. Українські буржуазні націоналісти намагались зірвати колгоспне будівництво, знищували худобу, сільськогосподарське знаряддя, вели серед селян агітацію проти колгоспу, вдаючись до безсоромної брехні, погроз і вбивства сільських активістів. Ці виродки застрелили О. М. Задорожну, закатували до смерті комсомольського ватажка І. В. Яківчика та інших активістів. Але марними були їхні намагання. Артільні господарства рік у рік зміцнювалися. На кінець 1949 року колгоспи «Радянська Буковина» та ім. Чапаєва об'єднували 97 проц. селянських родин[3].

В 1950 році артілі «Радянська Буковина» та ім. Чапаєва об'єднано. Укрупнений колгосп названо ім. Чапаєва, його головою обрано Н. А. Грабчака, ветлікаря за фахом, який працював на цій посаді 14 років.

Справу соціалістичної перебудови села, піднесення артільного виробництва і виховання радянських людей у дусі комуністичної свідомості очолила партійна організація села, створена в 1949 році. Першими її членами були В. М. Дребіт, В. Д. Федоряк, Г. Д. Федоряк та інші.

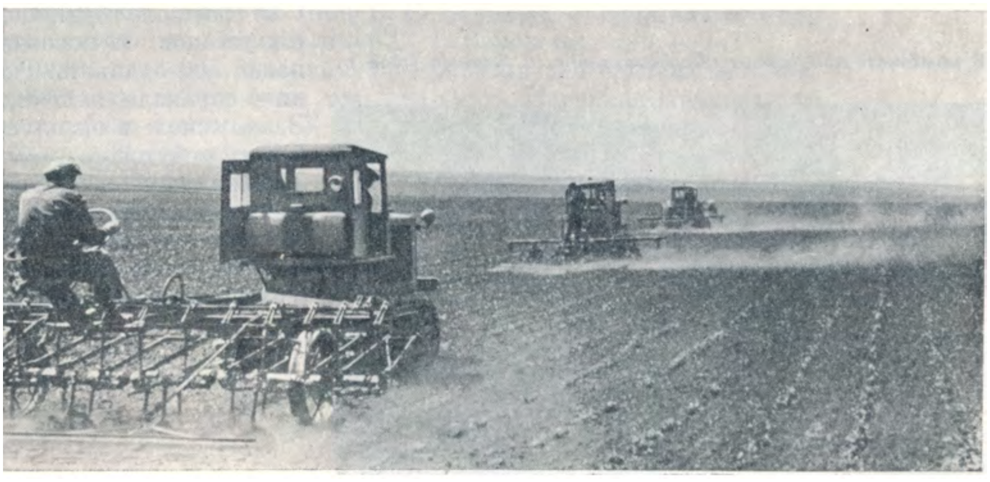
Велику масово-політичну та культурно-освітню роботу в той час проводила комсомольська організація, створена в 1947 році. Тепер вона налічує 148 членів ЛКСМУ, які разом з комуністами виступають ініціаторами багатьох цікавих починань та руху за комуністичну працю, боротьби за поліпшення якості продукції, за краще використання резервів виробництва, дострокове виконання планів п'ятирічки.

Колгосп ім. Чапаєва за короткий час перетворився на велике і передове господарство. Широке впровадження механізації і передової агротехніки у виробництво, застосування принципу матеріальної заінтересованості, дійове соціалістичне змагання — все це сприяло підвищенню продуктивності праці, дорідним і сталим врожаям,

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 10 червня 1944 р.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 24 червня 1944 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 18.

На полях колгоспу ім. Чапаєва. 1964 р.

високим показникам у тваринництві. Середня врожайність зернових за 1956—1965 рр. становила 27,7 цнт з кожного гектара.

За господарством на вічне користування закріплено 1851 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1625 га орної землі. Воно має 19 тракторів, 11 комбайнів, 19 вантажних автомобілів та багато інших машин.

Земля щедро віддячує хліборобам. Ланка М. І. Григірчик в 1966 році виростила по 54 цнт зерна кукурудзи, М. І. Григорович — по 478 цнт цукрових буряків, О. Г. Савки — по 152 цнт картоплі, М. М. Харюк — по 230 цнт овочів на гектарі.

Успіхів домоглися і механізатори, котрих очолює комуніст Г. О. Гунчак. Завдяки їх сумлінній праці артіль одержала у 1967 році по 29,7 цнт пшениці, по 34,2 цнт ячменю, по 35,9 цнт зерна кукурудзи, по 328 цнт цукрових буряків з гектара.

Артільне господарство посідає провідне місце в області і за продуктивністю тваринництва. В 1967 році на фермах налічувалося 1318 голів великої рогатої худоби, 1428 свиней, 559 овець. На кожні 100 гектарів сільськогосподарських угідь вироблено по 684 цнт молока і по 147,9 цнт м'яса. Передові доярки артілі М. М. Чоботюк та П. Т. Клецько щорічно надоюють від корови по 3825—3900 кг молока. На фермах майже всі роботи механізовано: подрібнювання, запарювання і роздачу кормів, напування худоби, доїння корів та інші виробничі процеси.

З допоміжних галузей господарства є рибальство. Площа водної поверхні ставів — понад 50 га. Вони мають деяке промислове значення. Колгосп щорічно виловлює в середньому по 180—200 цнт риби та по 30 цнт мальків. Грошові прибутки від рибальства обчислюються в 50 тис. крб. Це господарство старанно і вміло доглядає М. В. Солонар.

Керівна роль у проведенні всіх політичних і господарських заходів артілі належить партійній організації, яка об'єднує 42 члени і кандидати в члени КПРС. Їх з 1958 року незмінно очолює О. М. Гнатковський, якого справедливо називають ватажком села. Комуністи — бригадири В. М. Жилик, О. П. Андрієць, свинарка В. В. Бабчук, тракторист В. І. Пилипчук та інші — своїми невтомними ділами, гарячим партійним словом згуртовують навколо себе людей, піклуються про розвиток громадського виробництва, добробут і культуру трудівників.

Партійна організація має повчальний досвід у справі правильного добору, розстановки та виховання кадрів. Вона повсякденно поліпшує індивідуальну роботу з людьми, здійснює контроль і перевірку виконання взятих зобов'язань. В колгоспі працюють 7 агрономів, 7 зоотехніків, 2 економісти, 20 шоферів, понад 40 механізаторів, 10 електриків, які мають середню й вищу освіту, вміло управляють процесами виробництва, ведуть його на науковій основі. Комуністи роблять все, щоб спеціалісти боролися за зміцнення колективного господарства; були відданими громадській справі, прищеплювали колгоспникам любов до праці, запалювали їх своїм прикладом.

Збільшуються грошові прибутки колгоспу: в 1956 році вони становили 330 тис. крб., в 1967 році — 1 млн. 154 тис. карбованців. Економічне зростання сприяло розгортанню будівництва. В селі споруджено цегельний завод, який дає за сезон 6 млн. 800 тис. штук цегли, забезпечуючи потреби артілі та індивідуальних забудовників; звели і корівники, в яких розміщено все стадо. Значні кошти асигновано і на житлове будівництво, культурно-освітніх установ. За повоєнний час у селі зведено понад 500 будинків. Тільки в 1967 році 13 родин справили вхідчини у нових світлицях. Здано також в експлуатацію універмаг, комбінат побутового обслуговування, лазню, їдальню, клуб на 420 місць, пральню, молочну кухню для дітей, вальцьовий млин, закінчується спорудження продуктового магазину. В 1968 році розпочато будівництво Будинку культури. Для дітей колгоспників відкрито

В комбінаті побутового обслуговування, с. Киселів. 1968 р.

дитячий садок і ясла, які розміщено в двоповерховому будинку.

За досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства передових людей Киселева відзначено урядовими нагородами. На грудях багатьох з них — ордени і медалі. В 1958 році ордена Леніна удостоєний голова колгоспу Н. А. Грабчак (нині директор Кіцманського зооветеринарного технікуму); ордена Трудового Червоного Прапора — трудівники полів і ферм Н. І. Палагнюк, О. І. Палагнюк, Н. С. Шпак, І. Д. Янчик та інші. В 1965 році орденом Леніна нагороджено передову доярку М. М. Чоботюк, Трудового Червоного Прапора — бригадира В. М. Жилика.

Значно зріс загін застрільників комуністичної праці в наступні роки. У 1966 році голову колгоспу В. Ф. Олійнича відзначено орденом «Знак Пошани», а понад 40 хліборобів, тваринників і механізаторів нагороджено медалями. Колгосп здобув право бути постійним учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР та Виставки передового досвіду в народному господарстві Української РСР.

Економічно артіль ім. Чапаєва стала однією з передових в області. Це сприяло зростанню оплати праці. Вартість людино-дня обчислювалася у 1967 році по 3 крб. 20 коп. Доярки, свинарки, механізатори та інші трудівники заробляють щомісяця по 125—155 крб. Тракторист П. П. Яківчик одержує по 150—160 крб., доярки П. Т. Клецько та М. М. Чоботюк — по 140—150 крб., коваль М. М. Смеречанський — по 125 карбованців.

У дитячому садку колгоспу ім. Чапаєва, с. Киселів. 1964 р.

Учасники художньої самодіяльності перед виходом на сцену, с. Киселів. 1965 р.

Повсякденними у трудівників стали предмети сучасного побуту. Вони придбали 627 велосипедів, 453 радіоприймачі, 107 телевізорів, 12 холодильників, 35 мотоциклів, 5 автомашин та багато інших предметів.

Мають чим пишатися і працівники охорони здоров'я. В 1947 роц в селі було відкрито лікарню. Тоді в ній були лікар і 5 чоловік середнього медичного персоналу, тепер — 18 працівників. Стаціонарне відділення розраховано на 25 ліжок; має необхідне обладнання і рентгенографічний, зубний, хірургічний та інші кабінети, діє профілакторій. Плідно працюють головний лікар Є. С. Бабилюк — сумлінна й чуйна людина, яка має великий авторитет; дитячий лікар О. І. Волошин.

Відкрито широкий шлях до науки, до знань. 1944 року почала працювати неповна середня школа. Умови для роботи були тоді тяжкими. Навчання проводилося в 4 кімнатах, на 407 учнів було 8 вчителів. У 1958 році збудовано двоповерхову середню школу, в якій тепер є 38 вчителів. Середню освіту з 1959 по 1967 роки здобуло 211 чол., а навчалося в 1968/69 навчальному році 670 учнів. Багато вчителів — О. Л. Чайковська, М. Т. Андрієць, В. В. Филипчук, П. В. Кушнірюк, О. І. Корінець та інші — уродженці Киселева.

В школі працюють різні гуртки, клуб інтернаціональної дружби, які подають вчителям велику допомогу в підготовці учнів до трудової діяльності. В гуртках про-

водяться цікаві експериментальні роботи; учні підвищують свої технічні знання. На честь 25-річчя возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною діти оформили макети пришкільної ділянки. Один з них зберігається у Києві, другий — в Чернівцях, на станціях юних натуралістів. Юннати школи є постійними учасниками Виставки досягнень в народному господарстві СРСР. В 1968 році їх гурток нагороджено грамотою ЦК ВЛКСМ.

Сталися і великі культурні зміни. Трудівники села не уявляють собі життя без клубу, який став центром культурно-освітньої роботи. Тут є гуртки художньої самодіяльності, відбуваються цікаві масові заходи: виставки, лекції, зустрічі з передовими людьми. У репертуарі драматичного гуртка — п'єси «В степах України», «Фараони», «Нескорена полтавчанка» та інші, які йдуть на сцені з великим успіхом. Щорічно в клубі організовуються виставки вишивок, зроблених руками народних умільців. У 1968 році високу оцінку здобули роботи Н. І. Рохмістрюк, К. В. Каменюк, М. В. Калинюк, В. І. Волощук, О. А. Чайковської, Н. І. Мулик та інших.

Велику роль в ідейному та культурному вихованні колгоспників відіграє сільська бібліотека, в якій налічується понад 16 тис. томів. У бригадах і на фермах відкрито пересувні бібліотеки.

Трудівники підвищують свій рівень, фахові знання в системі політичної освіти, у трьох школах передового досвіду: агрономічній, зоотехнічній та інженерно-технічній. В пропаганді агрозоотехнічних знань беруть участь вчителі, медики, спеціалісти сільського господарства, передовики виробництва. Працівники культурно-освітніх установ систематично виступають з лекціями у клубі, в бригадах, на фермах.

Велику організаторську і виховну роботу проводить сільська Рада, до якої обрано 40 депутатів. У центрі їх уваги — питання будівництва і впорядкування села, побуту, розвитку культури та інші. З ініціативи народних обранців у Киселеві закладено парк, обладнано парове опалення в лікарні, побудовано дорогу з твердим покриттям на 3 км, розширено центральну вулицю, впорядковано стадіон.

Квітне оновлений Жовтнем колгоспний Киселів. Всюди зведено великі, добротні будинки з широкими вікнами, просторими світлицями, а біля них — сади, клумби, квіти. В кімнатах — картини, телевізори, радіоприймачі. Молодіє, набирає сил Киселів — звичайне село на Буковині.

Г. С. ГАБ, А. Д. ЗВЄРЄВ, Д. Г. ЛИСЕНКО

ЛАШКІВКА

Лашківка — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Совиця, за 4 км від районного центру. На околиці села проходить залізниця Чернівці — Тернопіль і Чернівці — Київ. Населення — 1362 чоловіка. Сільраді підпорядковано село Витилівка.

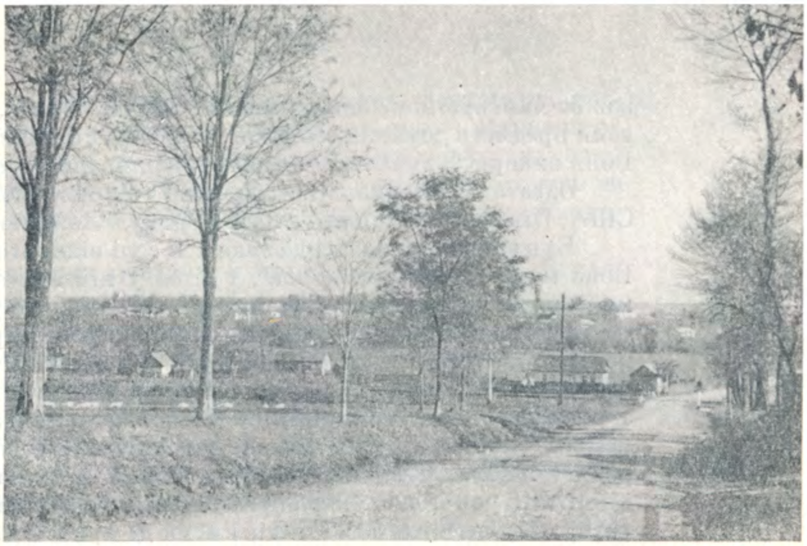
На території сільради виявлено археологічні пам'ятки різних епох. 1949 року було розкопано і знайдено рештки глинобитного житла ранньотрипільської культури (IV тисячоліття до н. е.)[1]; ранньослов'янське поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) знайдено в урочищі Потічок. В іншому урочищі є рештки давньоруського поселення XII—XIII століть.

Георгій Катаржі в «Описі Буковини» (1899 рік) пов'язує виникнення Лашківки з 1503 роком[2]. Е. Григоровіца також свідчить, що село вперше згадується у грамоті господаря Стефана III за 1503 рік[3]. Як розповідає народний переказ, назва села походить від імен Лашко, Ласт.

У складі Молдавського князівства Лашківка тривалий час була під турецьким ігом. 1769 року село потрапило під владу Росії, а 1774 року його окупувала Австрія. Лашківка стала володінням Радівецького єпископа Дософтея Хереску і боярина

[1] Археологічні пам'ятки АН УРСР, т. III. К., 1952, стор. 413.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20195, арк. 534.
[3] Em. Grigorovitza. Dicționarul geografic al Bucovinei. București, 1908, стор. 128.

Йордака. З 1786 року Лашківка — власність релігійного фонду. Селяни, що мали тягло, відробляли на користь церковників 15 днів на рік (номінальних нормованих) або 22,5 дні ненормованих двозапряжних з 2 кіньми чи волами. Коли церковникам невигідно було використовувати працю, то вони брали з селян 4 флорини 30 крейцерів. Крім того, селяни повинні були відробити 2 двозапряжні дні на ремонті панських приміщень або сплатити 24 крейцери.

Околиця с. Лашківки. 1968 р.

Безкінні господарства відробляли 15 днів номінальних (без тягла) або платили грішми 2 флорини 15 крейцерів. Селяни працювали також 4 дні на ремонті будівель, огорож, доріг. Двори, які належали релігійному фондові, теж здавали десятину, але не безпосередньо йому, а орендарям. Кожен селянин повинен був ще приносити їм курку, міток пряжі, а також виконувати інші повинності. Норма була високою. Треба було працювати кілька днів, щоб виконати її. Хіба за один день панщини селянин міг виорати 48 пражин землі або 40 пражин цілини? Той, хто мав 6 коней, цю норму забезпечував за два дні, хто 4 коней — за 4 дні, а двома кіньми треба було орати 6 днів. Коли люди працювали на збиранні врожаю, то їм зараховувався один день панщини, якщо вони скосили, зв'язали і склали в копи 90 снопів. За один день панщини вважали, коли селянин викосив $^1/_4$ фальчі сіна, висушив його, зібрав і склав у копиці. Треба було обмолотити 2 копи жита чи пшениці або 3 копи ячменю чи вівса[1].

Реформа, що проведена 1848 року, не поліпшила тяжкої долі селян. Відбувався дальший процес обезземелення і зубожіння. За рахунок пограбованої бідноти зростали, збагачувалися заможні верстви. Якщо у Лашківці напередодні реформи було 70 господарств халупників, у 1856 році — 92, то у 1865 році їх стало 109. В селі 1847 року не було жодної родини, яка б мала понад 20 йохів землі. В 1856 році таких сімей було три, а у 1865 році — 9[2]. Отже, реформа 1848 року погіршила становище селян. Терпіли вони також і від сваволі церковників. У 1859 році релігійний фонд захопив у них пасовиська площею 90 йохів, якими з давніх-давен спільно користувалися. Люди звернулися з скаргою до крайового управління. Але їм було повернуто тільки 74 йохи пасовиська, а 16 залишилося за релігійним фондом. Остаточно цю справу було вирішено тільки 1913 року[3].

Тяжке становище трудового люду погіршували і стихійні лиха. 6 травня 1898 року в селі виникла велика пожежа, під час якої згоріло 34 житлові і господарські будинки. Найбільше потерпіли від пожежі С. Сорохан, В. Шлемко, В. Пенюк та інші. Пожежа завдала збитків на 9094 флорини. Селяни звернулися з проханням до крайового управління Буковини і до цісаря, щоб їм подали допомогу. Але австрійські власті залишилися байдужими до людських страждань і горя. Вони навіть не дали відповіді на заяву мешканців Лашківки.

Обплутували своїми тенетами трудове населення торговці і лихварі. 1910 року у Лашківці, крім селян, було 6 ремісників і 16 торговців[4]. Ремісники займалися пере-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2090, арк. 22.
[2] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 32.
[3] Там же, ф. 2929, оп. 1, спр. 155, арк. 11—37; 54—96.
[4] I. E. Toroutiu. Poporația și clasele sociale din Bucovina. București, 1916, стор. 252, 332.

важно чинбарством, виготовленням взуття, одягу, посуду тощо. Торговці перепродували предмети домашнього вжитку — гас, сірники і тютюн, а також алкогольні напої. Вони використовували найману працю, брали дорого за товари.

Багато селян тікали від злиднів і темряви, шукали щастя за океаном — у Канаді, США, Південній Америці. До 1913 року з Лашківки емігрувало 61 чоловік[1].

Був закритий шлях і до знань. В селі відкрито початкову школу лише у 1876 році. Вона мала всього три класи[2], і дітей у ній навчалося дуже мало, а тому більшість мешканців були неписьменними.

Великих страждань зазнали жителі в роки першої світової війни. Протягом трьох років село було ареною воєнних дій. Тягарем на плечі селян лягали реквізиції продовольства і фуражу, худоби, які проводилися примусово і оплачувалися не грішми, а реквізиційними квитанціями. Селян примушували працювати на будівництві оборонних споруд, і це ще більше погіршувало становище їх сімей. Зовсім припинила роботу школа. Селяни Лашківки писали начальникові Кіцманського повіту наприкінці 1916 року, що «...з радістю послали би дітей в школу, але не мають у що їх одягати, тому що діти босі і голі, і нема де купити для них одежі, книг і зошитів також ніде дістати»[3].

Душили трудовий люд і численними податками — земельним, за користування дорогами та іншими. Лише 1934 року зібрали з 121 селянського двору 33 220 лей податків за користування повітовими і общинними дорогами.

За кошторисом примарії, 1939—1940 рр. передбачалося зібрати з селян 372 тис. лей. На березень 1940 було 306 тис. З цієї суми прибутків на утримання школи виділили лише 30 тис., тоді як утримання персоналу примарії забирало 78 900 лей.

За панування румунських бояр у селі не було жодного лікувального закладу, сама тільки акушерка, яка обслуговувала людей, брала за роботу велику плату. Якщо потрібна була більш кваліфікована допомога, то зверталися до Кіцманя.

У Лашківці більшість населення становили українці. 1937 року з 1750 чоловік було їх 1674. Окупанти здійснювали політику національного гноблення, штучно насаджували румунську мову. Розмовляти в ті часи українською мовою було заборонено. Хто порушував — того карали. В школах дітей навчали по-румунськи[4].

Трудящі маси були позбавлені політичних прав, свободи слова, зборів. Вибори у парламент і місцеві органи правили за ширму, яка прикривала військово-поліцейську диктатуру. На останніх виборах до румунського парламенту 1937 року в Лашківці із 1000 чоловік голосувало лише 207 виборців. Селянин Нечай говорив з цього приводу: «Я за румунів не брав участі у виборах — був бідним, мене називали жебраком і неблагонадійним політично. Таких у нас було багато»[5]. Коли проходили вибори, то розгорталася запекла боротьба. Селяни бойкотували їх, виражаючи цим свій протест проти реакційного режиму панівних класів боярської Румунії.

Селян згуртовувала на боротьбу проти окупантів комуністична організація, яка виникла 1935 року. До її складу входили С. Г. Запарнюк (секретар), І. В. Мельничук, В. Г. Зеленько, В. П. Побурянний, В. Г. Олійник, І. Ю. Маковійчук. Поєднуючи легальні і нелегальні форми діяльності, комуністи знайомили людей з життям радянського народу, систематично використовуючи газету «Известия» і журнал «На стройке», вселяли в їхні серця віру у визволення з-під румунського гніту і возз'єднання з Радянською Україною.

Комуніст-підпільник Д. М. Руснак був ініціатором створення комсомольського осередку в Лашківці. Комсомольці теж активно виступали проти антинародного ре-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 121.
[2] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 131.
[3] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 245.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 61, оп. 1, спр. 80, арк. 9.
[5] Чернівецький облпартархів, ф. 16, оп. 2, спр. 117, арк. 2.

жиму. Вони допомагали комуністам розповсюджувати революційну літературу, листівки, газету «Скинтейя», організовувати і проводити мітинги, на яких виступали за об'єднання всіх демократичних сил проти загрози фашизму, згуртовувати селян у єдиний народний фронт. Масові демонстрації та інші заходи сприяли розгортанню боротьби за соціальне і національне визволення, за возз'єднання Буковини з Радянською Україною.

28 червня 1940 року трудящі Лашківки зустрічали армію-визволительку. Червоних бійців на мітингу вітали палкими промовами Є. Т. Карп'юк, В. І. Крикливець, Т. С. Кушнірик та інші. Було створено сільську Раду. Але сюди пробралися спочатку колишні цараністи. Трудящі за допомогою Кіцманського РК КП(б)У в жовтні 1940 року викрили їх. До нового складу увійшли перевірені, надійні люди — представники колишньої сільської бідноти[1]. Головою сільради обрали П. М. Драпка, секретарем — І. Т. Андріяшика. До сільвиконкому увійшли також К. М. Пенюк, О. Ю. Кошман, І. М. Малайко, М. Ю. Малайко, Г. Д. Маковійчук. Першими заходами Радянської влади була конфіскація і розподіл поміщицької землі серед селян.

Соціалістичні перетворення проходили в боротьбі з куркулями, які всіма засобами намагалися перешкодити створенню колективного господарства, саботували заходи Радянської влади, засівали незначну частину землі — тільки для власних потреб. Сільські активісти І. Мельничук, В. Побурянний та інші роз'яснювали селянам значення ленінського кооперативного плану, організовували екскурсії до задністрянських сільськогосподарських артілей.

Налагоджено було культурно-освітню роботу: почали працювати клуб, бібліотека. З вересня 1940 року гостинно відкрила двері школа, організовано курси по ліквідації неписьменності та малописьменності, налагоджено медичне обслуговування. До магазину завозили багато різних товарів.

Щастя вільної праці затьмарили гітлерівські орди, які напали на нашу країну. Чимало юнаків села уже в перші дні війни влилися добровольцями до лав Червоної Армії; серед них І. М. Малайко, Г. М. Савчукевич, В. М. Сорохан, С. Т. Маковійчук, Ю. Т. Боднарюк, С. К. Твердохліб, В. П. Пенюк та інші. На початку липня 1941 року село захопили німецько-румунські загарбники. Тридцять три місяці тривала фашистська неволя. Окупанти, запроваджуючи «новий порядок», грабували селян, забирали коней, велику рогату худобу, вози, збрую, продовольство, меблі, одяг. Вони заподіяли збитків на 473 тис. карбованців.

Незважаючи на терор і насильства, населення вело боротьбу проти загарбників. Люди допомагали партизанам, саботували заходи фашистів. У січні 1942 року І. Т. Маковійчук вбив старшого сержанта жандармерії Тудора[2].

28 березня 1944 року Лашківку визволено Червоною Армією від фашистських загарбників. Ще йшла війна, а трудящі з небувалим піднесенням взялися за відбудову зруйнованого господарства. Сільська Рада провела велику організаторську роботу. Серед населення було успішно розміщено державну позику відбудови і розвитку народного господарства; селяни добровільно здавали продовольство у фонд оборони; надсилали подарунки воїнам. Чоловіки пішли до армії. 70 уродженців села загинули на війні, а 85 — повернулися з бойовими нагородами. Серед них І. О. Олійник, удостоєний двох орденів Червоної Зірки і п'ятьох медалей; В. С. Загарію теж нагороджено орденом Червоної Зірки і багатьма медалями; Г. М. Литвинюка — орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня і медалями.

На заклик селян Киселева депутати розгорнули змагання за високий урожай 1944 року. Вони організували супряги для спільного обробітку землі. На засіданнях виконкому обговорювалися питання про впорядкування землекористування: проведення сівби і збирання урожаю; поліпшення культурно-побутового обслуговування

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 16, оп. 1, спр. 87, арк. 1.
[2] Радянська Буковина 1940—1945 рр. Документи і матеріали, стор. 205.

Вручення акта на вічне користування землею колгоспу «8-е Березня». 1949 р.

населення, культурно-масової роботи серед селян; подання матеріальної допомоги багатодітним матерям та інші.

Налагоджувалося і культурне життя села. Відновила роботу школа, почав функціонувати клуб. Тут працювали політгурток, гуртки по вивченню Конституції СРСР, Конституції УРСР, статуту ВЛКСМ. Понад 30 агітаторів проводили на десятихатках бесіди про соціалістичні перетворення в Країні Рад, радянську виборчу систему, досягнення колективних господарств України.

Радянська держава подала грошову допомогу для побудови та ремонту житлових будинків, особливо демобілізованим з армії, родинам загиблих воїнів та інвалідам Великої Вітчизняної війни. У травні 1946 року надано кредит на будівництво житла С. І. Малайку та С. Д. Зеленьку — по 3 тис. карбованців[1].

7 березня 1947 року в Лашківці створено колгосп «8-е Березня», в який об'єдналося 36 господарств. Першим головою артілі обрали активіста В. Г. Зеленька. До складу правління входили В. Побурянний, Ф. Оленник, Є. Запарнюк і В. Пенюк. 17 липня 1947 року організовано партійно-кандидатську групу, секретарем якої обрано С. Д. Сагандикова. Першими комуністами села були В. П. Побурянний, П. Д. Олійник, В. М. Савчук, В. Г. Зеленько[2]. Того ж року виникла і комсомольська організація[3]. Партійно-кандидатська група керувала всіма справами артілі, звертала особливу увагу на її організаційно-господарське зміцнення. На зборах обговорювалися питання про зростання колгоспу, хід робіт, про ідейно-політичне виховання членів артілі та інші[4]. На 1 вересня 1947 року артіль об'єднувала 51 господарство, які мали 184 га орної землі. В перший же рік було вирощено високий урожай. Ланка К. Оленник тоді зібрала 70 цнт кукурудзи з га, а С. Шлемко — 600 цнт цукрових буряків.

1948 року Лашківка стала селом суцільної колективізації. Колгосп об'єднував 412 дворів.

Колгоспи Лашківки і Витилівки в серпні 1950 року об'єднано. Головою артілі «8-е Березня» обрали І. Г. Парафіла[5]. В ній був 651 двір, закріплено 1934 га угідь, у т. ч. 1512 га орної землі.

Уже в перший рік господарство домоглося помітних виробничих успіхів. Було зібрано в середньому з га 381,7 цнт цукрових буряків, 140 цнт овочів. Зростало поголів'я худоби — 1950 року налічувалося 276 голів великої рогатої, 398 свиней, 253 овець.

Зросла технічна озброєність артілі, що, в свою чергу, сприяло піднесенню виробництва продукції. Механізовано основні роботи не тільки в рільництві, а й тваринництві, зокрема водопостачання, переробку кормів, прибирання приміщень, доїння корів. Є подрібнювачі, транспортери, змішувачі, роздавачі, доїльні агрегати. Значно полегшує працю хліборобів і електроенергія.

1960 року правління артілі очолив досвідчений організатор, заслужений зоотехнік республіки І. П. Скрипка. Відтоді господарство, яке 1965 року названо ім'ям одного з перших ініціаторів колективного руху на Північній Буковині В. І. Крик-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1757, оп. 1, спр. 16, арк. 101.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 302, оп. 1, спр. 1, арк. 1—8.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 527, арк. 71.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 302, оп. 1, спр. 1, арк. 4—6.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. Р—1757, оп. 1, спр. 62, арк. 17, 18.

лизця, безперервно зростає. Культурно-технічному прогресові сприяє насамперед оснащення достатньою технікою. Вона змінила погляди селян на працю, підвищила їх культурний рівень. Машинний парк налічує 19 тракторів, 12 автомобілів, 6 комбайнів, багато причіпних знарядь.

Високий рівень механізації й агротехніки, правильна система удобрювання та добір кращих сортів насіння забезпечують високі і сталі врожаї всіх культур навіть у складних кліматичних умовах. Ювілейного 1967 року колгосп зібрав у середньому з гектара 34,6 цнт зернових, озимої пшениці — 35 цнт, 367 цнт цукрових буряків.

Збільшилося поголів'я худоби і птиці. В 1967 році на фермах артілі налічувалося 1170 голів великої рогатої худоби, з них 420 корів; 1418 свиней, 502 вівці, 2429 штук птиці. Вироблено на 100 га угідь 791 цнт молока, 132,8 цнт м'яса, на 100 га зернових і бобових — 32,6 тис. штук яєць.

Виросло багато справжніх майстрів артільної праці. Понад 10 років очолює ланку по вирощуванню цукрових буряків М. І. Кошман. В цьому колективі працюють з дня його організації П. Сорохан, Г. Руснак та інші трудівниці, які 1964 року одержали рекордний урожай — 535 цнт з га. У січні 1966 року в Лашківку прилетіла радісна звістка — М. І. Кошман удостоєна високої нагороди — ордена Трудового Червоного Прапора. М. І. Кошман неодноразово обиралася депутатом сільради, ім'я її занесено на Дошку пошани і до Книги трудової слави. Свинарка Г. О. Карпюк 1967 року виростила 18 поросят від кожної закріпленої свиноматки. На фермі працює 18 років і здобула заслужену пошану односельчан. Сумлінно ставиться до роботи телятниця М. І. Нечай. Вона добилася середньодобового приросту на кожну голову закріпленої групи телят по 900 грамів. Л. П. Твердохліб 1967 року надоїла від кожної корови 4250 кг молока. Доярку нагороджено орденом «Знак Пошани», грамотою райкому партії та райвиконкому.

Ордени і медалі прикрашають груди багатьох членів артілі. М. М. Михайлюк удостоєна двох орденів Трудового Червоного Прапора і трьох медалей. Колишнього бригадира В. С. Загарію теж нагороджено двома орденами Трудового Червоного Прапора і кількома медалями. Очолювана ним бригада 1947 року виростила 542 цнт цукрових буряків, а 1949 — 560 цнт з кожного га. Тепер він — голова виконкому сільської Ради. Два ордени Трудового Червоного Прапора здобула і колгоспниця Д. М. Куєк. Ланкову М. І. Крикливець вшановано трьома орденами Трудового Червоного Прапора. Її ланка 1947, 1949 і 1950 виростила по 510—520 цнт цукрових буряків з га. Всього орденами і медалями СРСР нагороджено понад 150 трудівників артілі.

Вихователем і організатором колгоспників є партійна організація, яка налічує 50 членів і кандидатів у члени КПРС. Комуністи очолюють найвідповідальніші

Підживлення озимини в колгоспі ім. В. І. Крикливця. 1967 р.

В агітпункті села Лашківки. 1966 р.

ділянки виробництва, працюють безпосередньо на полях, фермах, показують приклад високої дисципліни, самовідданої праці. Комуніст В. Г. Зеленько з 1950 по 1966 роки був бригадиром рільничої бригади. Його люди завжди першими справлялися з усіма роботами; вирощували 35—37 цнт пшениці з га. Тепер він керує садівничою бригадою, яка також має добрі виробничі показники.

Трактористів очолює комуніст Д. А. Худик. Вони систематично виконують норми виробітку на 120—130 проц., вчасно проводять сільськогосподарські роботи і посідають одне з перших місць у районі. І. Д. Маковійчук є передовим комбайнером. Його досягнення неодноразово відзначали преміями.

Славиться на весь район і комсомольська організація, яка налічує 87 членів ЛКСМУ. Вони ведуть першість у змаганні, показують приклад у навчанні. Самого лише 1965 року вечірню школу закінчило 15 юнаків і дівчат. Комсомольці виховали багатьох новаторів, передовиків сільського господарства. Ланка С. Сорохан виростила 1968 року по 450 цнт цукрових буряків на площі 16 га. Доярка М. Клепач рік у рік надоює 2800—3000 кг молока від кожної корови.

Докорінно змінився і зовнішній вигляд Лашківки. На зміну похилим хатам під солом'яною стріхою прийшли чепурні будинки під бляхою та черепицею. За повоєнні роки споруджено і капітально відремонтовано 230 будинків. 1968 року справили вхідчини ланкова Є. А. Твердохліб в чотирикімнатному кам'яному будинку, ланкові М. І. Кошман, Д. В. Марусяк—в 3-х кімнатному та інші колгоспники. У кожній світлиці — меблі нових зразків, телевізори, радіоприймачі. Характерною ознакою кожного будинку в Лашківці є квітники. Вулиці розширено, до садиб ведуть перехідні місточки. У мешканців села є 220 телевізорів, 5 легкових автомобілів, 65 мотоциклів, холодильники, пральні машини тощо. До послуг трудівників села сільмаг, продовольчий магазин, відділення зв'язку, майстерня побутового обслуговування, лазня.

На варті здоров'я трудящих стоять медичні працівники. В Лашківці працюють два медичні пункти, пологовий будинок, профілакторій; збудовано нові типові дитячі ясла. Профілакторій обслуговує в місяць 75—80 колгоспників. Тут проводяться лікувально-профілактичні заходи (фізіотерапевтичні процедури, санітарно-освітня робота) та інші.

У восьмирічній школі навчається 253 дітей, працюють 20 вчителів; тут є фізичний та хіміко-біологічний кабінети. Багато юнаків і дівчат здобувають освіту у вечірній школі.

Свій вільний час трудівники проводять у Будинку культури. Значне місце в організації змістовного дозвілля й культурного відпочинку посідає художня самодіяльність. Майстерність аматорських колективів — хореографічного, драматичного, вокального, художнього читання та інших — відома далеко за межами району. Велику популярність здобув драматичний гурток, у репертуарі якого п'єси — українських класиків і радянських драматургів.

Відкриття пам'ятника одному з фундаторів колгоспного руху на Північній Буковині В. І. Крикливцю в с. Лашківці. 1965 р.

В селі — 12 фахівців з вищою освітою; усі механізатори мають середню. 27 дітей хліборобів здобули вищу освіту. Серед них брати Андріяшики — Іван і Денис та їхня сестра Сидонія Юріївна. І. Ю. Андріяшик захистив кандидатську дисертацію, працює в Одесі. Денис закінчив аспірантуру, трудиться в Москві.

Зростає кількість читачів бібліотеки. Першим бібліотекарем став С. А. Баланецький. Спочатку було тільки 435 книг, тепер — 6900. В бібліотеці часто проводяться

літературні тематичні вечори, читацькі конференції, обговорення новинок літератури і творів класиків, усні журнали за участю спеціалістів різних галузей знань та інші цікаві заходи.

Немає оселі, куди б не заходив листоноша зі свіжими газетами та журналами. В 1969 році мешканці передплачували понад 3 тис. примірників періодичних видань. Це — ще одне підтвердження зростання культури колгоспників.

Дедалі все владніше відзначаються нові обряди. Вже давно відійшли у минуле часи, коли проводи до армії нагадували похоронну процесію. Плакали рідні, друзі новобранців. У народі говорили: «Королі жалю не знають, а людей за собак мають». Тепер виряджають до Радянської Армії так, що проводи стали справжнім святом. Линуть веселі, бадьорі пісні, грає музика.

О. М. Хорбут — перший Герой Соціалістичної Праці на Північній Буковині, с. Витилівка. 1967 р.

Цікаву і славну історію має село Витилівка, що підпорядковане Лашківській сільській Раді. 1941 року тут організовано один з перших на Буковині колгосп. 1948 року створено перший на Україні краєзнавчий сільський музей; живе і працює О. Хорбут — перший Герой Соціалістичної Праці Чернівецької області (1948 рік). Про неї поет Іван Нехода написав поему «Дівчина з Буковини». У Витилівці народився, виріс і загинув на бойовому посту один з фундаторів колгоспного руху на Буковині В. І. Крикливець. Письменник Ігор Муратов у «Буковинській повісті» змалював образ В. І. Крикливця. Прототипом його твору стала також М. Сорохан, уродженка цього села. Коли він почав роботу над книгою, то вона була ще кур'єром у сільраді, а закінчив повість — Марія стала головою сільради. Тут працює фельдшером поет Віктор Зубар — член Спілки письменників України, автор збірки поезій «Пагіння» (1959), драматичної поеми «Вітрова донька» (1962) та інших творів.

Трудівники Лашківки увічнили пам'ять В. І. Крикливця, якого було по-звірячому вбито бандерівцями у вересні 1946 року. Йому встановлено пам'ятник. На граніті викарбувано золотом слова: «Вічна слава нашому дорогому Василю Івановичу Крикливцю, який віддав своє життя за торжество соціалістичного ладу на Буковині».

Важлива роль у виконанні завдань в галузі господарського та соціально-культурного будівництва належить Лашківській сільській Раді. Депутати пильно стежать за виконанням наказів виборців, дбають про упорядкування сіл, піднесення економіки колгоспу, поліпшення роботи клубу, бібліотеки, шкіл і медпунктів, торговельних підприємств. З їх ініціативи до ферм прокладено тротуари, обсаджено їх плодовими та декоративними деревами, розбито клумби, обладнано кімнату для відпочинку тваринників. Народні обранці — також заспівувачі змагання за те, щоб Лашківка здобула право називатися селом зразкового порядку. Велику повагу здобули депутати І. Бойчук, Д. Гордійко, Р. Грижук, І. Сохолотюк, С. Тарновецька та інші.

Ще кращим стане село в майбутньому. Намічено до 100-річчя від дня народження В. І. Леніна спорудити нові культурні та побутові заклади, зокрема середню школу, їдальню, продовольчий магазин, вальцьовий млин, будинок механізаторів, побутовий комбінат; заасфальтувати центральну вулицю; капітально відремонтувати шляхи і озеленити їх плодовими та декоративними деревами. Мине небагато часу — і теперішня Лашківка стане ще кращою, бо невтомні трудівники села є творцями свого комуністичного достатку.

Л. І. ВАСЮК

ЛУЖА́НИ

Лужани (стара назва — Лукани) — селище міського типу з 1968 року, центр селищної Ради. Розташовані на лівобережжі Пруту та по обох берегах невеликої річки Совиці, за 8 км від райцентру. Тут проходять залізничний та автомобільний шляхи Чернівці—Львів. Населення — 3918 чоловік.

На східній околиці, в урочищі Селище, виявлено поселення черняхівської культури (III—V століття н. е.). Про його існування нагадують різні знахідки — уламки глиняного посуду, кам'яні жорна, побутові речі[1].

Вперше Лужани згадуються у грамоті від 7 жовтня 1453 року, де зазначено, зокрема, що поміщик Вранич продав село бояринові Федорові Вітольду за чотириста татарських злотих. В історичних джерелах сказано також, що боярин Вітольд у XV столітті спорудив кам'яний Успенський храм — найстаріший з уцілілих на Буковині. Це — тридільна споруда з гранчастою апсидою і прямокутним бабинцем, однакової ширини з нефом. Фрески, написані водночас з побудовою храму, є дорогоцінною пам'яткою буковинського малярства XV століття. Вони свідчать про високий рівень культури майстрів, їх вірність традиціям українського монументального живопису. Фреска на стіні ліворуч від входу зображує рицаря у червоній киреї, верхи на білому коні. Внизу слов'янською в'яззю — напис: «Аз пан Федір зовоми Витольда... хтитор храму сему...» («Пан Федір Вітольд ... засновник храму цього)[2].

Це поселення дістало назву від слова луки. Воно засноване в долині, де колись були великі луки.

З 1776 року село перейшло у володіння великого стольника Йордана Луку. В цей час тут проживало 84 сім'ї[3]. У 1810 році поміщик Антонович[4] на аукціоні купив село за 3600 гульденів.

У XVII—XVIII століттях — в період перебування Північної Буковини під владою Туреччини — в Лужанах, як і по інших селах, панщина поєднувалася з численними натуральними поборами. Селяни мусили натурою здавати поміщикові десятину врожаю: збіжжя, овочів, фруктів тощо. За користування випасами та сіножатями — продукти тваринництва: смушки, вовну, м'ясо; за полювання та вилов риби — дичину та рибу. Кріпаки також завозили в маєток паливо, матеріали, вивозили продукти на збут.

Посилення феодально-кріпосницького гноблення призводило до занепаду господарств. Селяни втікали у гірські райони Карпат, а тому кількість населення у XVIII столітті не зросла, а, навпаки, зменшилася.

В середині XIX століття, після скасування кріпацтва у Лужанах зростає виробництво сільськогосподарської продукції, виникають підприємства по її переробці. Особливо значного розвитку село набуло після того, як через нього 1866 року прокладено залізницю Львів—Чернівці. У Лужанах протягом 1895—1896 рр. чеська фірма збудувала цукроварню. Майже всі роботи тут виконувалися вручну. Буряки, паливо, всю продукцію підприємства перевозили волами. Лише 1906 року фірма придбала паровоз і проклала колію від станції до заводу.

В 1910 році недалеко від станції спорудили гуральню. Продуктивність її не перевищувала 100 декалітрів спирту на добу. Пізніше устаткували пивоварний цех та цех виробництва вуглекислоти, яку використовували на інших підприємствах харчової промисловості.

З розвитком промисловості збільшувалася чисельність населення. За переписами 1880 року, в Лужанах мешкало 2127 жителів[5], а 1910 року — 3363. Безземельні та

---

[1] Б. О. Тимощук. Дорогами предків, стор. 24, 25.

[2] Г. Н. Логвин. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. К., 1968, стор. 337—342.

[3] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 60.

[4] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 6. Bucureşti, 1942, стор. 314.

[5] R. Kaindl. Die Verteilung der Siedelungen in der Bukowina. Wien, 1892, стор. 5.

малоземельні селяни, що мали до 1 га землі, становили понад 60 проц. В них не було робочої худоби, на своїх клаптиках збирали дуже мізерний урожай. Щоб утримати сім'ю, змушені йти в кабалу до поміщика Ботушана. Він давав жати пшеницю лише за 10—12-й сніп, овес — за 8-й сніп.

Тяжке життя виснажувало селян, було причиною хвороб, особливо туберкульозу. У Лужанах мешкав приватний лікар, який обслуговував аж чотири села. Але медичну допомогу він надавав за велику плату.

Злидні гнали людей за океан. На заробітки до Канади та в інші країни Америки виїхало 300 чоловік. Емігранти поверталися в рідне село виснаженими, такими ж, як і були, злидарями. Вони привозили з собою самі лише журливі пісні. Емігрант М. В. Мощук працював у Канаді на шахті. Повернувся звідти осліплим і незабаром помер. Т. Куриша покалічило на чужині, де він згодом і загинув.

В роки першої російської революції лужанчани посилили класову боротьбу. В листопаді 1905 року тут відбулися демонстрація і народне віче, які зажадали загального виборчого права. В жовтні 1906 року страйкували робітники цукроварні. Вони добилися підвищення заробітної плати, деякого поліпшення умов праці. Керували виступом Ю. Тимощук, Л. Мощук і Т. Грекул.

Пам'ятка архітектури XV століття (Успенський храм), село Лужани. 1966 р.

Лужанці також були поспіль неписьменними. В початковій школі, яку відкрито 1860 року, дітей навчалося мало. Лише в 1906 році, коли приміщення розширили, добудували 5 класних кімнат, стало шестеро вчителів, то справи трохи поліпшали. Тут учителювали українські письменники І. Бажанський та К. Малицька. Вона, зокрема, виступала на сторінках буковинських прогресивних видань під псевдонімом Віра Лебедева. Їй належить і переклад революційних віршів — «Із пісень підпільної Росії», надрукованих у вашковецькому журналі «Промінь».

Чимало зробили для української культури тогочасні видатні діячі, котрі побували в селі. Добру згадку залишив тут український композитор М. В. Лисенко. Він побував у Лужанах в грудні 1903 року, коли проїжджав з Львова до Чернівців. Як згадує І. І. Карбулицький — письменник, журналіст, педагог, Миколу Віталійовича на залізничній станції зустрічали селяни, учні шкіл з Ревни (село напроти Лужан, за Прутом), Стрілецького Кута, Нових Мамаївців та інших сусідніх сіл. Його від усіх привітала школярка Садовчук: «Буковинсько-українська земля вітає вас якнайсердечніше і бажає вам, щоб ви ще многі-многі літа чарували своїми піснями серце великого українського народу! Слава вам, слава вічна!»[1].

За першої світової війни населення зазнало масових реквізицій та пограбування. В селян грабіжники німецького 2-го баварського кінного полку відняли не тільки худобу й продовольство, а й геть усе чисто[2]. Було зруйновано цукроварню.

Після Жовтня 1917 року селяни не раз виступали проти австро-угорської монархії. На масових мітингах висловлювали симпатії до Радянської влади. Коли австро-

---

[1] М. В. Лисенко у спогадах сучасників. К., 1968, стор. 602—605.

[2] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 210

німецькі війська почали тікати з Буковини, то лужанська бойова дружина, до якої входили Петричек, В. Макимюк, М. Заєць, І. Мощук, М. Тищук, І. Хронюк, Г. Ковалюк, Д. Луцяк та інші, роззброїла їхній ешелон.

У листопаді 1918 року сюди прийшли румунські загарбники. Селяни вчинили їм збройний опір. Як розповідає один з учасників, робітничий загін в кількості 50 чоловік став на захист села. Кулемети ворога вели безперервний вогонь. Раптом вони замовкли. Румунські солдати з піднятими руками рушили до загону. Згодом виявилось, що В. Угринчук пробрався у тил ворога і, погрожуючи гранатою, запропонував здатися. Гадаючи, що за цим сміливцем наступає весь загін, вони скорилися. Було захоплено три кулемети, взято полонених. Лише після того, як до окупантів прибуло підкріплення, робітничий загін та повстанці відступили.

Боротьбу проти соціального і національного гніту, за возз'єднання з Радянською Україною очолювала підпільна комуністична організація, якою керував М. К. Клим. Діяльну участь в боротьбі проти окупантів брали І. Кепко, М. Гандабуряк, І. Заєць, В. Юрійчук, В. Орлецький. Вони проводили в масах організаторську роботу, розповсюджували комуністичну літературу, відозви, листівки.

1929 року в Лужанах було створено легальний осередок партії «Визволення», до якої входило 76 чоловік. На виборах до румунського парламенту 1931 року кандидат у депутати від цього осередку — комуніст В. Г. Кашул одержав значно більше голосів, ніж кандидати від всіх буржуазних партій, разом узяті[1].

Діяла в селі у 30-і роки і комсомольська організація. За комуністами і комсомольцями полювали агенти сигуранци. Хто потрапляв у її катівні, той зазнавав нелюдських тортур. Г. І. Заєць не зніс катувань і помер у муках, М. Клим осліп за гратами.

За окупації була одна початкова школа з румунською мовою навчання. Зате діяло 10 шинків, церква, костьол, дві синагоги. Але навіть в умовах переслідувань та утисків трудящі боролись за розвиток рідної мови і культури. Вони таємно створювали драматичні та хорові гуртки і потайки — у стодолах — влаштовували концерти та вистави п'єс І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького та інших письменників. Ініціаторами цієї справи були В. Угринчук, Г. Кошарюк, М. Олійник. Жандарми розправлялися з організаторами культурних заходів. Проте були неспроможні щось вдіяти. Селяни купували твори Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаника, О. Кобилянської, М. Черемшини і несли в широкі маси.

У незабутньому 1940 році в селі завирувало нове життя. Лужани палко вітали визволителів. Ранком 28 червня 1940 року в центрі села замайорів червоний стяг, хоч тут були ще окупаційні війська. Прапор виготовили члени підпільного комуністичного осередку; вивісив його І. Кепко. Було створено сільську Раду, а також партійну та комсомольську організації. Володіння поміщика Ботушана конфіскували. 665 га землі передали безземельним та малоземельним селянам. На базі колишнього маєтку створили машинно-тракторну станцію[2]. Вона допомагала тим, хто не мав свого тягла і знарядь.

Сільрада трудовлаштовувала безробітних, налагоджувала виробництво на заводах, на іоналізованих державою,— цукровому, спиртовому та лісопильному.

Велику роботу проводили семирічна школа, клуб і бібліотека. При школі було запроваджено безплатне навчання усіх дітей; організовано курси по ліквідації неписьменності й малописьменності.

В перший рік існування Радянської влади у селі сталися значні зміни. Але гітлерівські загарбники перервали будівництво нового життя. Вже у перші дні війни у Лужанах відбувся багатолюдний мітинг, на якому трудящі одностайно схвалили ноту Радянського уряду на нечуване віроломство німецьких фашистів. Ворожі ескад-

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 16 березня 1962 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 1, спр. 31, арк. 1.

рильї зруйнували станцію Лужани, залізничну колію, розстрілювали з кулеметів мирне населення. В липні 1941 року село окупували німецько-румунські загарбники. Сюди повернулися поміщик, колишні власники підприємств. Вони відібрали у селян землю, чинили жорстокий терор. Лише восени 300 лужанців кинули до концентраційних таборів.

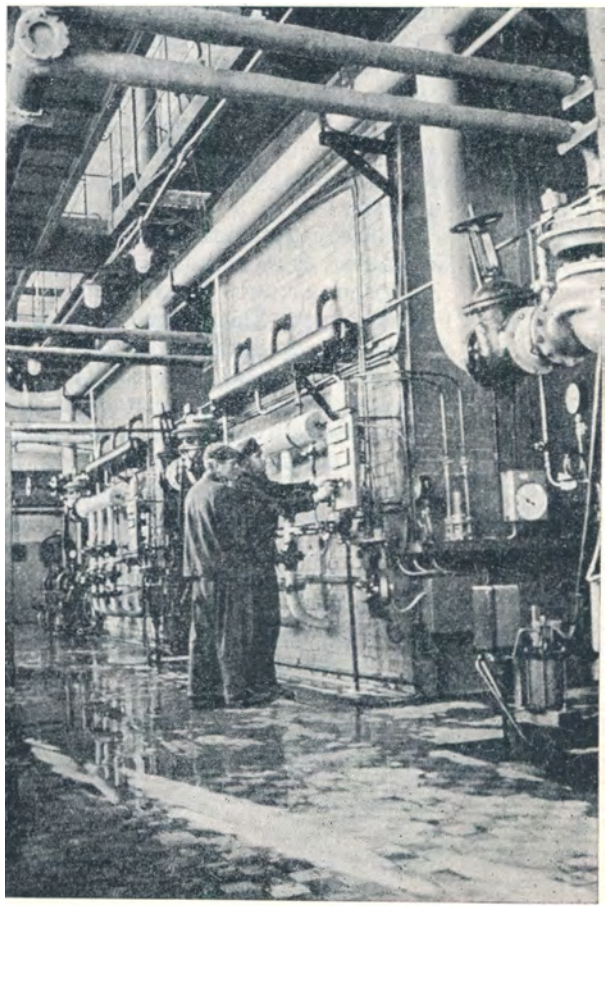
Всі чоловіки стали в ряди захисників Батьківщини. Багато трудівників вели боротьбу проти фашистів у тилу ворога. Власті раз у раз доповідали управі Кіцманської волості про відмову населення Лужан виконувати примусові роботи, здавати хліб, сплачувати податки тощо. Нотар Пинзору в березні 1942 року надіслав у Кіцмань список 24 селян, котрі відмовилися виконувати громадські роботи, і зажадав, щоб їх було ув'язнено до таборів[1].

29 березня 1944 року трудівники Лужан вдруге зустрічали бійців Червоної Армії, які визволили село від німецько-румунських окупантів. Відновили діяльність сільська Рада, партійна і комсомольська організації, що розгорнули велику політичну та організаторську роботу по відбудові промислових підприємств, налагодженню культурно-освітньої роботи. В селі працювали школа, клуб і бібліотека; вони стали центрами комуністичного виховання мас. Вчителі навчили грамоти десятки неписьменних і малописьменних селян.

За бойові заслуги в боротьбі проти фашистських загарбників нагороджено орденами і медалями 117 учасників Великої Вітчизняної війни — місцевих жителів. У травні 1965 року в сквері встановлено гранітний обеліск з написом: «Вічна пам'ять бійцям, які загинули смертю хоробрих у боях Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. Їх імена житимуть у віках». На мармуровій плиті викарбувано прізвища 52 лужанців, що полягли в боротьбі з фашизмом.

Після війни розпочалася реконструкція спиртового заводу, потужність якого в 1958—1960 рр. зросла до 3 тис. декалітрів на добу. На підприємстві створено цех рідких та сухих кормових дріжджів, прокладено газопровід і підведено газ до заводської котельні. У 1967 році тут працювало 196 робітників, серед них 14 ударників комуністичної праці. З 1966 року завод став експериментальною базою науково-дослідного інституту спиртової промисловості УРСР. Невпинно зростають виробничі потужності. Якщо у 1966 році підприємсто виробило 678 тис. декалітрів спирту і 76 тонн сухих дріжджів, то у 1967 — відповідно 742 тис. та 263 тонни. Повагу серед заводського колективу здобув старий робітник — слюсар Г. О. Шелепницький, який систематично перевиконує норми виробітку, опанував кілька виробничих професій. Свої знання він охоче передає молодим. Багато наполегливості виявляє комуніст К. І. Скакун. Він невтомно працює над удосконаленням виробничих процесів, бере активну участь в роботі профспілкової організації.

На Лужанському спиртозаводі. 1967 р.

Дружний, згуртований колектив очолює і мобілізує на нові трудові звершення партійна організація, що налічує 28 членів КПРС. Всі комуністи йдуть в авангарді змагання, успішно розв'язують найскладніші народногосподарські за-

[1] Радянська Буковина 1940—1945 рр. Документи і матеріали, стор. 206.

вдання. М. Д. Гатрич трудиться на заводі вже багато років. Він — слюсар 6-го розряду. За невтомну працю нагороджений орденом «Знак Пошани».

На базі колишньої цукроварні створено завод «Металіст», на якому працює понад 200 робітників. Вони випускають різноманітну продукцію для народного господарства та металовироби широкого вжитку. Підприємство рік у рік зростає. Тут споруджено новий цех для випуску сільськогосподарського інвентаря, цех по виробництву сіток для диванів.

Не впізнати тепер заводу. За роки свого існування він перетворився на велике підприємство, а всі робітники стали висококваліфікованими фахівцями. Бригада по виготовленню металевої черепиці, яку очолює І. Д. Мегера, постійно виконує виробничі завдання на 120—130 проц., члени цього колективу опанували кілька суміжних професій. Ветеран підприємства М. Д. Зеленько передає робітникам свій досвід. Людиною творчої думки зарекомендував себе В. С. Олександрюк. Очолювана ним бригада виконує завдання на 140—150 процентів.

В 1959 році у Лужанах збудовано завод залізобетонних конструкцій, на якому працює 300 робітників. Використовуючи великі запаси гравію і піску з кар'єру, що в заплаві Пруту, підприємство виробляє матеріали для житлового та промислового будівництва.

Бригаду арматурників очолює досвідчений майстер В. В. Буковей. Вона є передовим колективом на підприємстві, який бореться за звання комуністичного, неодноразово завойовував перехідний Червоний прапор заводу.

1947 рік став роком корінного повороту лужанських хліборобів на шлях колективного життя. Колишні учасники революційного підпілля і демобілізовані воїни Червоної Армії виступили ініціаторами створення першого колективного господарства. В грудні пройшли збори членів ініціативної групи, на яких прийняли рішення утворити сільськогосподарську артіль ім. Будьонного, що об'єднала 36 родин[1]. Головою обрали Д. Г. Тодощука. Першими вступили до колгоспу Д. П. Куриш, Д. С. Бережан, М. П. Пілат, В. В. Юрійчук, С. С. Кізима, М. В. Заєць та інші. За ним було закріплено 150 га сільськогосподарських угідь. Кожному трудівникові артілі добре запам'яталися перша весна, перша борозна, прокладена на оновленій землі радянським трактором. Все село вийшло дивитися, як разорювали селянські межі, ніби ховали минуле. Велику допомогу колгоспові надала машинно-тракторна станція, яку створено у Лужанах на базі колишнього поміщицького маєтку одразу після війни. Поступово всі селяни переконалися у перевазі артільного господарства над одноосібним. В 1949 році Лужани стали селом суцільної колективізації.

Рік у рік міцніла і зростала сільськогосподарська артіль, збільшувались врожаї зернових і технічних культур, підносилася продуктивність тваринництва, зводились нові громадські будівлі. Побудовано 5 корівників, 3 свинарники, вівчарник, конюшню, птахоферму, 2 зерносховища, кукурудзосушарку, гараж, ремонтні майстерні, млин, пилораму та інші споруди.

У січні 1963 року до Лужанського колгоспу приєднано сусідню артіль села Шипинців. Укрупнене господарство названо ім'ям російського полководця О. В. Суворова. В колгоспі неухильно підвищується культура землеробства і тваринництва, дедалі ширше впроваджується науково обгрунтована система господарювання. Це сприяє підвищенню врожайності зернових і технічних культур, піднесенню продуктивності тваринництва. В 1963 році зібрано зернових по 25,5 цнт з га, 1967 році — 32 цнт; цукрових буряків відповідно 281 і 385 центнерів. Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь збільшено з 488 цнт у 1959 році до 527 цнт в 1967 році. Помітно зросло виробництво м'яса, яке становило у 1967 році по 106 цнт на 100 га сільськогосподарських угідь. Держава постійно надає артілі допомогу.

У досягненнях лужанських трудівників велика заслуга і голови колгоспу

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 7, спр. 630, арк. 7

Обідня перерва у механізаторів колгоспу ім. Суворова. 1965 р.

З. Д. Глуханюка, уродженця сусіднього села Новосілки. Він очолює правління артілі з 1956 року і зарекомендував себе умілим організатором та добрим господарем. За невтомну працю його удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці, багатьох інших нагород[1]. Високо оцінено працю інших колгоспників. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено працівників тваринницьких ферм М. М. Лакусту, З. С. Куриш, агронома В. Г. Малишевського, ланкову Р. І. Кирилюк; медалями за «Трудову доблесть» і «За трудову відзнаку» — 90 чоловік; 15 хліборобів, тваринників і механізаторів були учасниками Виставки досягнень народного господарства СРСР. Велику пошану здобули знатні свинарки Ф. М. Фрійчук та В. М. Клепач, доярки В. В. Зеленко, М. Г. Войтюк та інші. Вони завжди показують приклад самовідданої праці. Їх в артілі знають як кращих виробничників.

Значно зросла, зміцніла організаційно, збагатилась досвідом партійна організація колгоспу. Вона налічує в своїх рядах 112 комуністів. Це майстри високих урожаїв, тваринники, спеціалісти. Партійна організація налагодила дійовий контроль за господарською діяльністю артілі, зміцнила, підвищила роль партгруп у боротьбі за виконання планів і соціалістичних зобов'язань. Бойовим вожаком виступає ветеран колгоспу комуніст І. Д. Орлецький, якого нагороджено орденом Леніна. Ферма, котрою він керує, укомплектована племінним високопродуктивним поголів'ям. Впровадження зеленого конвейєру сприяло створенню міцної кормової бази для тваринництва. Тут широко розгорнуто соціалістичне змагання. Щодекади завідуючий фермою разом з партійною групою підбиває підсумки, переможцям вручають червоні вимпели, грошові премії[2].

Славно трудиться бригада, яку очолює комуніст І. І. Лукач. 384 цнт цукрових буряків з кожного гектара — такий результат її самовідданої праці у 1966 році. Орден «Знак Пошани», яким нагороджено бригадира,— це визнання його організаторських і хліборобських заслуг. Цієї ж самої нагороди удостоєно також ланкову С. М. Солійчук.

Змінився зовнішній вигляд Лужан. Вони стали невпізнанними. Ще недавно славилося село лише сільськогосподарським виробництвом, а тепер виникли і промислові підприємства — заводи залізобетонних конструкцій, металовиробів, спиртовий. Звідси на схід і захід простяглися залізничні та автомобільні шляхи. Рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих Лужани 1968 року віднесено до категорії селищ міського типу.

Невпинно зростає добробут трудівників. Тут споруджено 500 житлових і громадських будинків. У власному користуванні жителів 400 телевізорів, 550 радіоприймачів, 20 легкових автомашин, 120 мотоциклів, 1700 велосипедів.

На зміну колишнім похилим хатинкам зведено великі оселі з мезонінами та балконами. Більшість з них мають вигляд міських будинків на 2 поверхи, 4—5 кімнат з усіма вигодами. Кожен пофарбовано в кілька різних кольорів, через подвір'я

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 4 січня 1966 р.
[2] Газ. «Радянське життя», 8 квітня 1965 р.

На засіданні комсомольського активу колгоспу ім. Суворова. 1968 р.

Інструментальний ансамбль музичної школи, селище Лужани. 1968 р.

прокладено цементовану доріжку, обсаджену квітами. У кожному дворі — криниця із різьбленою і розмальованою цямриною, дашок з оцинкованої бляхи.

Майже не знайти садиби без квітів. Навесні тюльпани та півонії багряніють, влітку жоржини та троянди полум'яніють, відсвічують хризантеми сріблом восени.

Типовим для лужанських забудовників є подвір'я ланкової Є. С. Грушки: цегляний будинок з мезоніном, оштукатурений у два кольори. Широкі вікна, чотири просторі кімнати, обставлені сучасними полірованими меблями. Крім них — фортепіано, радіоприймач, телевізор. Господиня користується газовою плиткою, пральною машиною, холодильником. Біля хати пофарбований маленький будиночок — літня кухня, а поруч — криниця, навколо безліч квітів. Мало чим відрізняється і подвір'я свинарки колгоспу Є. І. Бережан. Вона, вдова, мати трьох дітей-школярів, раніше про нову хату й мріяти не могла.

Разючі зміни сталися в усіх сферах духовного і культурного життя Лужан. Батькові М. В. Березки довелося покинути родину і податися до Канади на заробітки. Повернувся він додому калікою. Де вже міг дати освіту своїм дітям. А син Михайло про це тільки й мріяв. Та здійснилася ця мрія після визволення. Працюючи на залізниці, закінчив вечірню середню школу і курси залізничників. Здобув заслужений авторитет товаришів по роботі. Він член КПРС, обирався секретарем партійної організації станції Лужани. Великий книголюб, має власну бібліотеку. Його дружина Степанія працює ланковою, нагороджена медаллю «За трудову відзнаку». Дочка Марія закінчила Чернівецький університет, друга дочка — Орися — трудиться в колгоспі і водночас навчається заочно в Українській сільськогосподарській академії у Києві.

Радянська влада дбає і про здоров'я трудящих. В чудовому парку розташувалися лікарня на 50 ліжок, пологовий будинок, амбулаторія. Тут працює 25 медичних працівників, у т. ч. 9 лікарів. Завідує лікарнею і є її головним лікарем У. Ю. Тищук, уродженець Лужан, який після закінчення Чернівецького медінституту уже десять років трудиться на ниві охорони здоров'я.

Дев'ять торговельних підприємств, дві їдальні, продовольчий і промтоварний магазини відділу робітничого постачання залізниці забезпечують трудівників Лужан

всіма необхідними товарами. Невпинно зростає товарооборот селищного споживчого товариства.

В листопаді 1963 року почала діяти автоматична телефонна станція. Поліпшується побутове обслуговування населення. В селищі є взуттєва і швейна майстерні, перукарня, в яких працює 20 майстрів.

Не тільки заможним, а й культурним стало життя трудівників Лужан. В селищі працює великий загін інтелігенції (понад 280 чоловік), що мають середню та вищу освіту. В середній школі працює 42 учителі. У вечірній середній школі юнаки й дівчата оволодівають знаннями без відриву від виробництва. Є також музична восьмирічна школа, розташована у великому триповерховому будинку на 40 кімнат.

За повоєнні роки середню школу закінчило 516 юнаків і дівчат. Більша частина їх тепер трудиться у колгоспі, на підприємствах та в культурно-освітніх установах селища. 318 вихованців її — випускники технікумів і професійно-технічних училищ, 156 чоловік — вищих навчальних закладів — здобули спеціальність учителів, лікарів, інженерів та інші кваліфікації.

Своє дозвілля робітники і колгоспники, інтелігенція проводять у бібліотеці, кінотеатрі та клубі, при якому працюють гуртки художньої самодіяльності. Аматори сцени часто виступають перед населенням з новими концертами та виставами. Кращими виконавцями ролей в драмгуртку є В. М. Кошарюк, І. В. Юрійчук, Є. І. Мельничук, Д. П. Михайлюк та інші. В репертуарі колективу — п'єси Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля», І. К. Карпенка-Карого «Безталанна», В. Р. Коломійця «Фараони» та інші.

Молодь селища захоплюється фізкультурою і спортом. Влітку щотижня на колгоспному стадіоні відбуваються спортивні змагання, футбольні та баскетбольні ігри. Сюди приходять сотні болільників. Стадіон став улюбленим місцем відпочинку трудящих. Футбольну команду колгоспу ім. Суворова нагороджено грамотами Чернівецької обласної Ради добровільного спортивного товариства «Колос» за перше місце в змаганнях на кубок з футбола в 1956 і 1963 рр.

Мешканці широко відзначають свята, народжені нашою радянською дійсністю, а також впроваджують нові обряди, які допомагають викорінювати з побуту, сімейних відносин пережитки минулого, сприяють дальшому зміцненню нових суспільних відносин, принципів морального кодексу будівників комунізму.

Відійшли у минуле ті часи, коли п'яні юнаки-новобранці, що тинялися кілька днів селом, голосили прощальні, давні, як світ, журливі пісні. Не видно тепер і заплаканих матерів, що слізьми гіркими проводжали синів до війська. Нові звичаї міцно ввійшли в побут. Восени 1967 року село проводжало до Радянської Армії юнаків. Серед них Д. Михайлюка, К. Лакусту, В. Лисняка, І. Багрія та інших. Клуб заповнила молодь, робітники, колгоспники. На перших лавах — святково вбрані, радісні родичі новобранців, самі юнаки — в президії. Відкриваються урочисті збори. Про службу в армії, її традиції, про кращих воїнів-односельчан розповідає один з ветеранів, котрий, відслуживши, повернувся до рідного села. Призовники шикуються в шеренгу перед сценою, і голова сільради зачитує їм наказ односельчан служити вірно Батьківщині.

Ті у відповідь проголошують клятву пильно берегти мирну працю країни. Виступають з поздо-

Вручення молодому подружжю подарунку від колгоспу ім. Суворова. 1967 р.

ровленнями матері, сестри, вчителі, товариші призваних, вручають їм пам'ятні подарунки. До шеренги підбігають святково вбрані дівчата, приколюють до грудей майбутніх воїнів червоні квіти, обдаровують букетами. Потім виконують пісню «Ви служіте, ми вас почекаєм». Вечір закінчується великим концертом, веселими розвагами, іграми, танцями.

Успіхи трудівників у господарському і культурному будівництві досягнуто під керівництвом шести партійних організацій, які об'єднують 180 комуністів. Найбільша з них — колгоспна, яка налічує 112 членів КПРС. При парторганізаціях працюють початкова політшкола, школа основ марксизму-ленінізму та теоретичний семінар по вивченню філософії. Усіма формами в системі політичної освіти охоплено не тільки членів КПРС, а також багатьох безпартійних активістів. Кращими агітаторами і пропагандистами є комуністи З. Г. Леньова, Л. С. Биковець, Х. М. Клим, П. С. Абрамов. Велику масово-політичну роботу серед молоді села проводять п'ять комсомольських організацій, які об'єднують 280 членів.

Своїм справді другим народженням, небаченим розквітом лужанські трудівники завдячують рідній партії, Радянській владі. Вони ніколи не забудуть тих, хто приніс їм свободу і незалежність, свято бережуть традиції старших поколінь, примножують їх славними ділами на колгоспних ланах, промислових підприємствах. Селище робітників і хліборобів, працьовитих людей впевнено крокує в завтрашній день.

О. П. ГРАБ, Ф. А. РЕДЬКО

НОВОСІЛКА

Новосілка (до 1946 року — Нові Мамаївці) — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі ріки Пруту, за 10 км від районного центру. Населення — 2924 чоловіка. Сільській Раді підпорядковане с. Старосілля.

На території Новосілки та її околиць, зокрема в урочищах Селищі, Острові, Вікнині, Гуцулці і Рудці, виявлено 20 археологічних пам'яток. Серед них — поселення трипільської культури та скарб доби бронзи, що складався з браслетів, наконечників списів (V і II тисячоліття до н. е.)[1]. Знайдено також кілька поселень доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.), 5 ранньослов'янських поселень черняхівської культури (II—VI століття н. е.), поселення VIII—X століть та поселення і могильник часів Київської Русі (XI—XIII століття н. е.). В урочищі Гуцулка розкопано також святилище (VI століття до н. е.), яке складалось із великого кострища та жертовника.

Назва села, за народними переказами, походить від імені Мамай[2].

В XVI столітті село належало молдавському митрополиту Г. Могилі, котрий у 1580 році подарував його монастиреві Сучавиці. Ця дата і є першою згадкою про Нові Мамаївці. У володінні монастиря село перебувало до 31 березня 1648 року. Згодом господар Молдавії Василь Лупул передав Нові Мамаївці одному з монастирів Галичини[3].

Нові Мамаївці не раз зазнавали нападів татаро-монгольських орд та турецьких яничарів. Особливо пограбувала село татарська орда в 1667 році. Розвиток його на той час був повільним. Але в другій половині XVIII століття Нові Мамаївці помітно зростають. Якщо в 1774 році в селі мешкало 102 сім'ї, то в 1779 році — 318, у 1786 — 392[4].

Зі збільшенням населення в кінці XVIII — на початку XIX століття село було поділено на дві частини, які дістали назви — Старі Мамаївці і Нові Мамаївці. Нові

---

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, № 84, стор. 91.
[2] E. Fischer. Die Bukowina. Czernowitz, 1899, стор. 225.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20195, арк. 493—496.
[4] J. Polek. Die Bukowina zum Anfang des Jahres 1783. Czernowitz. 1894, стор. 28.

Мамаївці — стара частина села, а Старі Мамаївці — це молодший населений пункт, який одержав назву від того, що сюди було перенесено церкву із старого села.

У XIX столітті Нові Мамаївці в складі кіцманського маєтку належали до православного релігійного фонду. Духовенство, як і світські феодали, нещадно експлуатувало населення, збільшувало повинності, що призводило до зубожіння людей. В селі зростала кількість селян-халупників, які, крім хати, нічого не мали. В 1837 році їх налічувалося 190[1].

Тяжке становище трудящих мас ставало все нестерпнішим і викликало не раз масові виступи. В 1848 році селяни відмовились виконувати панщину. В село австрійська влада послала військовий загін для наведення порядків[2].

Ю. Г. Пігуляк— український художник, уродженець с. Нових Мамаївців. Автопортрет. 1885 р.

Реформа 1848 року не поліпшила становища селян. Основна маса земель залишилась у руках колишніх феодалів — церкви та поміщиків. За даними тогочасної офіційної статистики, в 1858 році у Нових Мамаївцях з 194 родин 136 мали менше 4 йохів землі, 55 господарств — від 5 до 10 йохів і тільки 2 володіли по 11 йохів[3]. Отже, 98,4 проц. усіх селянських господарств були напівпролетарськими і лише 1,6 проц.— середняцькими. За користування сервітутами селяни повинні були платити від 12 до 24 флоринів (12 — безкінні господарства і 24 флорини — ті, що мали коней).

Малоземелля і безземелля переважної більшості трударів змушувало поневірятися їх за межами рідного краю — в Канаді, Бразілії, Аргентіні та в інших країнах. Тільки за перші 13 років XX століття з Нових Мамаївців емігрувало 187 чоловік[4]. Багато з них потім повернулося в рідне село знесиленими, з підірваним здоров'ям, а чимало загинуло на чужині. Про те, в яких умовах жили емігранти, видно з листа колишньої жительки цього села Домни Андрусяк, яка шукала щастя в Канаді. Вона писала сестрі: «Тут, на чужині, багато наших людей. Та щастя ми не знайшли. Іванюк Штефан страшенно бідує, Беленецький Василь ніяк не влаштується на роботу, а Мельник Василь дуже хворий...»[5].

Тяжкі умови життя, масова еміграція були причиною повільного зростання населення. З 1900 по 1910 рік кількість мешканців тут зросла лише на 100 чоловік.

Австрійський уряд чинив різні перешкоди, щоб не дати освіти селянським дітям. В середині XIX століття у Нових Мамаївцях була парафіяльна школа, де піп навчав дітей закону божого, читати, писати і рахувати. Населення звернулося до місцевої влади за дозволом на відкриття тривіальної школи. Листування з приводу цього тривало майже 20 років. Незважаючи на те, що самі селяни збудували школу в 1864 році, функціонувати вона почала лише у 1873 році. 1906 року тут відкрито українську школу, в якій працювало 7 учителів. Відвідувало її 239 учнів. Понад 150 дітей не було охоплено навчанням[6].

На захист прав українського народу, національної культури, за врятування народу від онімечування виступив уродженець Нових Мамаївців український живописець Ю. Г. Пігуляк. У 1874 році він закінчив Віденську академію образотворчих

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 1299, арк. 67.
[2] Там же, оп. 2, спр. 1299, арк. 49—55.
[3] Там же, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 118.
[4] Там же, оп. 2, спр. 29703, арк. 117.
[5] О. Бодюх. Зростає добробут трудящих Радянської Буковини. Станіслав, 1960, стор. 13.
[6] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksshulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907. стор. 22.

мистецтв і з того часу працював учителем малювання Вищої реальної школи в Чернівцях, брав діяльну участь в культурному житті буковинських сіл.

З квітня 1909 року і до початку першої світової війни в Нових Мамаївцях виходив педагогічний двотижневик «Каменярі», орган «Вільної організації українського учительства на Буковині», який редагував український письменник і перекладач І. В. Карбулицький. Хоч і був журнал фаховим, та на його сторінках друкувалися художні твори про нужденне життя буковинського селянина, безрадісні дитинство і юність його дітей, про утиски, які чинила школі австрійська влада. Більшість таких оповідань належала українському письменникові і педагогу Д. Я. Макогону. Кращі з них увійшли до книжки «Шкільні образки», виданої у Нових Мамаївцях 1911 року.

Непосильним тягарем на плечі трудового люду лягла перша світова війна, з початком якої до австро-угорської армії мобілізовано 246 мешканців села. За поразки на фронті австрійські військові власті мстили місцевому населенню, жорстоко розправлялись з кожним, хто запідозрювався в симпатіях до росіян. У 1914 році за наказом генерала Фішера в селі було заарештовано, а згодом страчено М. Демчука та П. Завадюка[1].

Жорстокий гніт з боку військових та цивільних властей викликав до них ненависть трудящих, які виступали проти безправ'я і гноблення. В 1916 році селянка Нових Мамаївців М. Верхоляк відмовилась виконувати розпорядження австро-угорського командування про відбуття підводної повинності, за що була заарештована.

Селяни радісно зустріли звістку про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 року в Росії. І коли з цієї нагоди у Чернівцях було організовано демонстрацію, в ній взяли участь також мешканці Нових Мамаївців.

Коли в листопаді 1918 року Буковину почали загарбувати війська Румунії, у Нових Мамаївцях було організовано революційний загін, який захищав село від інтервентів. Лише після запеклого бою окупанти зайняли село і оголосили тут стан облоги, встановили жорстокий режим.

Під впливом Великого Жовтня та соціалістичного будівництва в Країні Рад боротьба трудящих набирала все більш організованих форм. Особливо вона активізувалася після створення в Нових Мамаївцях весною 1918 року комуністичної групи, до якої входили В. В. Гаврилюк, Ф. І. Коханюк, І. Д. Кудринський, О. В. Іваницький, М. І. Хімічук, І. В. Товстюк, М. М. Оленюк, В. М. Угринчук. Її очолював уродженець села І. Л. Клевчук — згодом один з керівників комуністичного руху на Буковині. Ще навчаючись у гімназії, він ознайомився з творами К. Маркса, Ф. Енгельса та В. І. Леніна. Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії застала його в госпіталі, куди він потрапив після поранення в роки першої світової війни. Хоча з госпіталю він повернувся інвалідом, був сповнений бажання боротися до кінця за ідеї Великого Жовтня. Виступаючи на мітингу в Чернівцях 3 листопада 1918 року, І. Л. Клевчук проголосив: «Ми підемо з Україною більшовиків! Ми за Леніна!»

Очолювана І. Л. Клевчуком комуністична група налагоджувала зв'язки з робітниками і селянами, піднімала їх на боротьбу проти інтервентів. Вона встановила контакти з комуністами Чернівців, Вашківців, Вижниці та Сторожинця. У дні Хотинського повстання 1919 року І. Л. Клевчук готував збройний загін, який повинен був підтримати хотинців. Проте виступити він не встиг у зв'язку з придушенням повстання на початку лютого 1919 року. Активною була участь Клевчука і в підготовці повстання 113-го полку, в організації зв'язків з комуністичним осередком, що діяв у військовій частині, у розповсюдженні серед солдатів революційної літератури.

Разом з С. Канюком Клевчук готував звітні матеріали про діяльність Комуністичної партії Буковини для всерумунської конференції комуністичних груп, що про-

---

[1] I. K a r b u l i t z k i. Die Henkereien in der Bukowina 1914. Czernowitz, 1929, стор. 21.

ходила у березні 1921 року в Яссах і підготувала перший з'їзд Компартії Румунії[1]. З 1922 по 1926 рік І. Л. Клевчук був членом Центрального Комітету Комуністичної партії Буковини, яка діяла в підпіллі[2].

Комуністи закликали трудящих посилити боротьбу за конфіскацію поміщицьких і церковних земель і розподіл їх між безземельними та малоземельними селянами, за возз'єднання Буковини з Радянською Україною. Ці заклики піднімали народ на боротьбу проти експлуататорів. Коли 15 квітня 1924 року до Нових Мамаївців прибули представники комісії для проведення розмежування земель згідно аграрної реформи, бідняки і середняки не допустили їх до обміру землі. Вони заявили, що земля належить їм і вони не віддадуть її куркулям-колоністам.

Про «неблагонадійність» місцевих жителів свідчить також лист генерального інспектора сигуранци Буковини до чернівецької префектури від 31 серпня 1927 року, в якому говорилось, що «Мамаївці — це село... до якого не можна мати довір'я»[3]. Власті намагалися придушити революційний рух трудящих. За допомогою своїх агентів їм вдалося 18 липня 1926 року заарештувати Клевчука та інших членів організації. В них вилучено дві друкарські машинки, круглу печатку з написом: «Комуністична партія Буковини. ЦК», деякі праці В. І. Леніна, 40 примірників газети «Боротьба», «Форвертс» та іншу літературу. Виявлені листи та інші матеріали свідчать про широкі зв'язки буковинських комуністів з партійними організаціями Бессарабії, Румунії, а також Відня, Праги, Берліна. Зв'язки з ЦК КП(б)У комуністи Нових Мамаївців здійснювали через КПЗУ[4].

Протягом кількох місяців жандарми допитували у чернівецькій в'язниці заарештованих, вони били їх ногами, товстими палицями, давали солону їжу і мучили спрагою. Кати шаленіли, кожного разу залишали свої жертви в крові. Вони жорстоко катували Клевчука, але його волі не зломили. Так і не вдалося їм вирвати у нього таємниці комуністичного підпілля.

Наприкінці листопада 1926 року перестало битися серце цього полум'яного революціонера-комуніста, замученого в застінках сигуранци[5]. На похороні, що став справжнім мітингом протесту, зібралося багато людей. «Прости нас, що ховаємо тебе не так, як цього заслуговуєш»,— сказав, прощаючись з покійним його близький друг, товариш по боротьбі М. Оленюк. Він висловив упевненість, що «настане час, коли вогонь, який ти ніс людям праці, освітить і нашу Буковину, а твоє ім'я згадають з повагою і вдячністю»[6].

Та ні жорстокі репресії, ні фізичні розправи не зломили волі патріотів до боротьби за визволення свого народу. Комуністична організація продовжувала діяти. В рапорті поліції від 28 червня 1931 року повідомлялось, що в Нових Мамаївцях комуністи закликали селян до боротьби проти румунських властей, розповідали про життя в Радянському Союзі.

Напередодні возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною в Нових Мамаївцях налічувалося 134 безземельні двори, а 496 мали землі лише до 2 га. Біднота становила 79 проц. від усієї кількості населення. Основна маса земель належала поміщикові та релігійному фондові. Тяжкими були умови праці 400 селян, що наймитували, одержуючи по 25—30 лей за 16-годинний робочий день. Інші орендували у поміщика землю за третину врожаю або за 12-й сніп.

Румунський уряд майже нічого не робив для поліпшення медичного обслуговування населення. Дільничний лікар, який мешкав за 5 км від Нових Мамаївців, та дві приватні медсестри не могли вчасно подати медичну допомогу тим, хто її потребував. Та й коштувало те лікування дуже дорого.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 5 листопада 1963 р.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 13 листопада 1964 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 7946, арк. 4.
[4] Там же, ф. 1265, оп. 1, спр. 28, арк. 1—5; 119—121.
[5] Там же, ф. 16, оп. 2, спр. 115, арк. 33.
[6] Газ. «Радянська Буковина», 26 жовтня 1966 р.

Трудящі не мирилися також з насильницькою румунізацією. Румунський уряд прирікав селянські маси на цілковиту неписьменність. Хоч село і мало початкову школу, але вона була в занедбаному стані, на її утримання асигнувалися мізерні кошти. Багато дітей залишалося поза школою, бо при переході з класу в клас треба було подавати «просьбу» з гербовими марками (вартість марки — 12 лей). До того ж школа давала обмежені знання, навчання велося румунською мовою.

Жителі не раз виступали з протестом і проти румунізації навчання. В 1925 році вони писали до міністра освіти Румунії: «Наше село знаходиться на території Північної Буковини, заселеній українцями, що живуть там... з X століття. Українці, що живуть на Буковині, в тому числі і в селі Мамаївцях, ніколи не говорили румунською мовою і тому до них не можна застосувати статтю 18 державного закону від 1924 року про навчання в початкових школах на румунській мові... Для встановлення законних прав просимо розпорядитись про проведення навчання в початкових школах українською мовою починаючи з 1926/27 навчального року в тих умовах, що існували до початку війни...»[1].

У 1937 році в початковій школі Нових Мамаївців із загальної кількості 378 дітей шкільного віку навчалося 298. У 1936—1939 рр. школу закінчило тільки 72 дітей. Такі «порядки» румунських властей щодо освіти в селі призвели до того, що 500 чоловік у Нових Мамаївцях були неписьменними.

Зорю свободи і визволення принесли на Буковину радянські воїни, що їх, як довгожданних братів, з сльозами радості на очах, з хлібом-сіллю і квітами, з червоним прапором, котрого ніс З. Глібка, зустрічали селяни Нових Мамаївців 28 червня 1940 року. З перших днів визволення трудящі села почали будувати нове вільне життя. Вони створили місцевий орган Радянської влади. Сільську Раду очолила М. М. Подільчук. До сільвиконкому ввійшли також В. П. Паранюк, І. Д. Соколовський, Д. Д. Паранюк, Д. Ю. Кудринський, Д. І. Петрюк. Вони налагодили роботу постійних комісій. Земельна комісія провела облік і розподіл серед бідняцьких господарств 225 га поміщицької землі, організувала супряги під час збирання врожаю, осінньої сівби та підняття зябу, допомогла провести здачу цукрових буряків на приймальний пункт, довела до кожного господарства план посіву цієї культури на 1941 рік. Крім землі, селяни одержали 37 коней, 26 корів, 30 свиней, 48 овець; 54 борони, 20 плугів, інший сільськогосподарський інвентар та реманент.

Сонце нового життя принесло радість і дітям. 16 вересня 1940 року в селі гостинно відкрила двері середня школа з українською мовою навчання. За шкільні парти сіло 392 учні.

Активізувалося і громадсько-політичне життя, зокрема під час підготовки до перших виборів у Верховну Раду СРСР та Верховну Раду Української РСР. Наприкінці 1940 року тут було організовано 25 гуртків по вивченню Конституції Української РСР, положення про вибори тощо.

Та радість вільної праці була короткочасною. Фашистські орди захопили Буковину. В село знову повернулися ті ж румунські бояри, які відновлювали старі порядки. Окупанти заарештували і ув'язнили багатьох сільських активістів, серед них М. М. Подільчук, І. Д. Кудринського, З. І. Глібку та інших. Двох останніх румунський суд ув'язнив на 20 років.

Визволення Буковини Червоною Армією врятувало їх від знищення. За 33 місяці окупації загарбники завдали селу збитків на суму понад 230 тис. крб. 50 уродженців Нових Мамаївців, що у лавах Червоної Армії мужньо боролися на фронтах Великої Вітчизняно війни, удостоєні високих урядових нагород, а танкіст Г. І. Кудринський — дванадцяти орденів та медалей. Тим, хто віддав своє життя за Батьківщину, в селі встановлено пам'ятник, його урочисто відкрито 9-го Травня 1965 року.

Новомамаївська сільська Рада депутатів трудящих, головою якої знову було обрано М. М. Подільчук, очолила відбудову села, організацію весняних польових

---

[1] О. Григоренко. Буковина вчора і сьогодні, стор. 74.

робіт, а також подала допомогу сім'ям фронтовиків та інвалідам Великої Вітчизняної війни.

Розгорнула культурно-освітню роботу комсомольська організація, створена на початку 1945 року. В ряди Ленінської Комуністичної Спілки молоді першими вступили Д. Д. Блазінський (обраний секретарем), М. М. Подільчук, М. І. Магдаленюк та інші. З ініціативи комсомольців при сільському клубі проводилися літературні вечори і читацькі конференції, гуртки художньої самодіяльності виступали з цікавими концертними програмами і виставами.

Водночас з відбудовою господарства сільський актив під керівництвом партійно-комсомольської групи проводив значну масово-політичну і організаторську роботу серед трудящих. Агітатори Ф. Пантелюк, П. Бурак, М. Юрчук та інші несли полум'яне слово партії в маси. Завдяки добре поставленій агітаційно-масовій роботі селяни успішно здійснювали господарські і політичні завдання. За вчасне розповсюдження 4-ої Державної позики в червні 1945 року Новомамаївську сільраду відзначив Кіцманський районний виконавчий комітет, який нагородив активістів сільради першою грошовою премією.

У піднесенні громадської ініціативи селян, залученні їх до активної участі у відбудові сільського господарства значну роль відіграла земельна громада, яку створили весною 1945 року. Вона допомагала проводити сівбу, впорядковувати село, організувала завезення будівельних матеріалів та дров для школи, провела ремонт шляхів, склала робочий план збирання врожаю і довела його до кожного господарства. У 1946 році село першим у Кіцманському районі завершило сівбу ранніх колоскових та інші сільськогосподарські кампанії.

1946 року Нові Мамаївці перейменували на Новосілку. Це — символ нового життя під зорею Великого Жовтня, розквіту і оновлення колгоспного села.

Будувати нове життя у селі перешкоджали класові вороги — куркулі та українські буржуазні націоналісти. Наприкінці 1944 року бандити протягом кількох годин тримали під обстрілом хату голови сільської Ради М. М. Подільчук, намагались вчинити розправу над нею. Проте ніщо не могло зупинити поступальної ходи селян, які йшли широким і світлим шляхом нового життя. Ідея колективізації все глибше проникала у свідомість людей. В грудні 1947 року у Новосілці організовано колективне господарство. Першими подали заяви до колгоспу М. І. Химичук, М. С. Верхоляк, З. І. Микулинський та інші. На 1 січня 1949 року на шлях артільного господарювання стало 355 родин. Головою артілі, яку було названо ім'ям Ольги Кобилянської, обрали М. С. Верхоляка. Вже протягом перших років колективної праці хлібороби домоглися значних успіхів у зростанні громадського господарства. В 1948 році грошові надходження тут становили 23 тис. крб., а наступного року зросли більш як у 18 разів[1].

Успіхи артілі стали агітацією для тих жителів Новосілки, які ще господарювали одноосібно. Наприкінці 1948 року створено другий колгосп — ім. Леніна, який об'єднав 162 двори. З цього часу Новосілка стала селом суцільної колективізації. В серпні 1950 року здійснено укрупнення двох новосілківських колгоспів, на базі яких створено артіль ім. Леніна. Головою було обрано Д. І. Стасюка. Укрупнення цих господарств відкрило ще більш сприятливі умови для дальшого розвитку його економіки. Значних успіхів досяг колгосп у 1954—1958 рр. Середній урожай зернових культур становив 20,8 цнт, тоді як за попередні чотири роки (1950—1953) — 17,3 центнера. Хлібороби колгоспу ім. Леніна протягом короткого часу вивели своє господарство в одне з передових не тільки району, а й області.

Багатогранною стала і діяльність партійної організації, секретарем якої був І. М. Разенков[2]. У серпні 1951 року парторганізація поповнилась передовими виробничниками. В їх числі були М. С. Верхоляк, О. В. Равлюк, М. І. Магдаленюк та інші.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. Р-4, 9, спр. 953, арк. 6.
[2] Там же, ф. 2648, оп. 1, арк. 1, 12.

Народні гуляння в Новосілці. 1954 р.

У 1952 році вона вже налічувала 9 комуністів, які проводили велику організаторську роботу, мобілізовували трудящих на успішне виконання завдань партії й уряду, прагнули поєднувати інтереси держави, артілі та колгоспників.

Піднесення зернового господарства сприяло зростанню продуктивності громадського тваринництва. Протягом 1950—1953 рр. у колгоспі середній надій молока на кожну корову становив по 2616 кг, а в наступне п'ятиріччя вже 3584 кг. Особливо високих показників у праці добилися доярки Є. М. Паранюк, яка в 1954 році надоїла від кожної корови по 4 тис. кг молока, Є. З. Подільчук — 3700 кг та інші[1]. Виробництво м'яса за 1954—1958 рр. зросло в колгоспі майже в п'ять разів. Грошові доходи артілі за той час збільшились з 2,1 до 3,4 млн. крб., а неподільні фонди — з 1,5 до 3,4 млн. карбованців.

Підвищилася оплата праці колгоспників. В перші роки після укрупнення артілі її члени одержали на трудодень по 2,5 кг зерна і 4,8 крб., у 1958 році відповідно — 4,2 кг зерна і 5,5 карбованця.

В 1959 році колгосп ім. Леніна об'єднано з сусіднім господарством ім. Мічуріна (село Старосілля). Укрупненій артілі було надано ім'я В. І. Леніна. Артіль стала багатогалузевим, високомеханізованим господарством, яке за своїми економічними показниками є одним з передових не тільки в області, на Україні, а й у Радянському Союзі.

Нових успіхів досяг колгосп у роки семирічки. Про це свідчить також зростання грошових надходжень та неподільних фондів. З 1959 по 1965 рік прибутки зросли з 749 тис. крб. до 1,2 млн. крб., неподільні фонди відповідно з 727 тис. до 1,3 млн. крб. Це обумовило дальше збільшення оплати праці колгоспників, яка зросла у 2,5 раза — з 1,3 крб. до 3,5 карбованця.

Ще кращих успіхів добилися ланки, бригади, ферми. Ланка, яку протягом 20 років очолює Р. Ю. Григоращук, виростила по 500 цнт цукрових буряків, 45 цнт кукурудзи, 165 цнт картоплі. Сумлінну і невтомну працю цієї трудівниці увінчано орденом Трудового Червоного Прапора, дипломом ВДНГ СРСР, а також надано почесне звання знатного кукурудзовода України. Високі врожаї зернових і технічних культур виборюють ланки О. О. Боднарюк, М. Юрійчук та багато інших.

Примножують багатства колгоспу і тваринники. Підносить його трудову славу П. Д. Лагодин, яка 10 років працює дояркою. За 1967 рік вона надоїла 5 тис. кг молока від кожної закріпленої корови. За успіхи, досягнуті 1966 року, Комітет Ради ВДНГ СРСР нагородив П. Д. Лагодин Золотою медаллю і грошовою премією. Доярки М. В. Смерека, О. Л. Коханська, А. С. Подільчуко надоюють понад 4 тис. кг молока від корови. Телятниці Є. І. Гаврищук, Р. І. Капацин, М. О. Полійчук 1967 року добилися середньодобового приросту від кожної тварини по кілограму.

За господарством на вічне користування закріплено 2936 га сільськогосподарських угідь. Ці великі масиви землі обробляють 20 тракторів, а врожай збирають 15 комбайнів. Артіль має також багато інших машин та причіпних знарядь. Завдяки високому

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 16, оп. 2, спр. 744, арк. 1.

рівню механізації, використанню передових методів праці та найновіших досягнень науки, а також ентузіазму трудівників колгосп рік у рік одержує високі врожаї усіх культур і добивається високої продуктивності громадського тваринництва. У 1967 році тут вирощено зернових по 32,6 цнт; на 100 га угідь вироблено по 154,6 цнт м'яса і 802,4 цнт молока. Середній надій молока на кожну фуражну корову становив 3446 кілограмів.

Колгосп розвиває і допоміжні галузі господарства, розкриває невикористані резерви. Особливо великі перспективи має Новосілка для розведення риби, водоплавної птиці. На околиці села довгий час пустували великі масиви землі, які не приносили ніякої користі. Тут росли тільки бур'яни. З ініціативи партійної організації на цьому місці утворено ставки на 50 гектарів водного дзеркала. Наповнили їх водою підземні джерела. У ставах розводять дзеркальних коропів. Рибництво дає значні грошові прибутки.

Честь і шану своєю невтомною працею здобули сотні колгоспників. Багато з них за високі показники в праці нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, а голову правління В. П. Григоращука удостоєно високого звання Героя Соціалістичної Праці. В 1967 році за досягнуті успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва господарство першим в області нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора та перехідним Червоним прапором Міністерства сільського господарства СРСР. Невтомну працю З. І. Микулинського, М. Г. Глуханюка відзначено орденом Леніна, М. І. Магдаленюк, Я. І. Кудринського, А. О. Свиридову — орденом Трудового Червоного Прапора, Д. Ю. Волощука, М. Ю. Мар'янчука — орденом «Знак Пошани».

Організатором і керівником трудящих у боротьбі за піднесення сільськогосподарського виробництва є партійна організація, яка постійно зміцнюється за рахунок передових колгоспників. За 1960—1968 рр. вона зросла майже вдвічі — з 50 до 98 членів і кандидатів у члени КПРС. У двох рільничих і тракторній бригадах та тваринницькій фермі створено партійні групи. Керівництво ними здійснює партійний комітет, секретарем якого з 1964 року обирають агронома колгоспу В. Г. Мудрого. Всі члени КПРС працюють на найбільш відповідальних ділянках виробництва. Я. І. Кудринський очолює ферму великої рогатої худоби, Ю. Я. Савчук протягом останніх 14 років — рільничу бригаду, М. І. Магдаленюк — сільську Раду, Д. Ю. Волощук — бригадир городньої бригади, Р. Ю. Григоращук — ланкова. Комуністи своїм особистим прикладом виховують у колгоспників почуття відповідальності за доручену справу, почуття високого громадського обов'язку, трудового сумління. Вміле виховання керівників виробництва, добір і висування людей за їх діловими і політичними якостями — запорука успіху партійної організації артілі. Колгосп ім. Леніна є справжньою кузнею кадрів сільськогосподарського виробництва. Трьох уродженців Новосілки — Д. І. Стасюка, З. Д. Глуханюка і К. М. Леника обрано головами правлінь колгоспів. Два перших з них удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці.

Партійна організація значну увагу приділяє пропаганді та поширенню передового досвіду в колгоспному виробництві, розвитку соціалістичного змагання. З цією метою тут часто проводять вечори трудової слави, зустрічі з ветеранами. Цікавими були вечори вшанування невтомних трударів М. С. Верхоляка, М. І. Химичука, А. Ю. Олевича, С. І. Яковича, Д. І. Леника та інших, які були фундаторами колгоспного руху в селі, прокладали перші борозни на колективній ниві. Завдяки виховній роботі партійної організації для багатьох членів артілі стало моральним обов'язком, внутрішньою потребою

Делегат XV з'їзду ЛКСМУ, передова доярка колгоспу ім. Леніна Є. В. Бойчук (справа) з подругою. 1967 р.

ділитися своїм досвідом і знаннями з іншими. На сторінках газет і журналів, спеціальних брошур часто виступають передовики виробництва Р. Ю. Григоращук, П. Д. Лагодин, М. І. Магдаленюк, М. В. Глібка, Є. С. Тащук та інші.

Комсомольська організація села налічує понад 100 членів. 78 юнаків і дівчат зайнято безпосередньо в колгоспному виробництві.

Новосілка повністю перебудувалася. В селі виникли нові широкі вулиці, на яких зведено чудові цегляні будинки — котеджі з 3—4 кімнат. За 1958—1968 рр. тут споруджено їх понад 300. Тільки 1967 року новосілля справили Є. М. Мельничук, Д. Я. Савчук, Ю. Я. Савчук, В. М. Подільчук та інші. В побут селян міцно ввійшли електрика, газ. Кожна світлиця зі смаком оформлена, обставлена хорошими меблями. Замість численних фотографій і розмальованих килимів стало звичним прикрашати кімнати художніми картинами.

Про підвищення матеріального добробуту і культурного рівня трудівників села свідчить також зростання купівельної спроможності та наявність речей побутового і культурного вжитку. Так, майже кожна сільська родина має один, а то й кілька велосипедів, пральну і швейну машини, в селі є понад 60 мотоциклів, 10 легкових автомобілів, понад тисячу радіоприймачів та телевізорів.

«Я просто не годен був пізнати ні свого рідного села, ні людей,— писав Ілля Подільчук, котрий колись емігрував до Канади, а це недавно відвідав Буковину. — У вас хати-котеджі, а люди... важко підібрати слова, щоб сказати, як вони змінились. Уявіть собі, доярки на фермі вивчають хімію...».[1] Інший житель села М. Буряк, який понад 40 років тому теж емігрував до Канади, про свої враження, побачивши Новосілку, говорив: «Лишив я село в злигоднях і темряві. Селяни жили у скособочених хатинах під стріхою, освітлювали житло скалками і каганцями... А нині колгоспники живуть у просторих, затишних будинках... В хатах електрика, радіо. Над багатьма будинками — телевізійні антени. Я безмежно радий, що люди на рідній Буковині живуть щасливо. Їх не лякає привид безробіття, який завжди стоїть за плечима кожного трудівника в Канаді, США та інших капіталістичних країнах»[2].

До послуг жителів села 5 торговельних підприємств, павільйон побутового обслуговування, перукарня.

Постійна увага приділяється охороні здоров'я трудящих. В селі працюють медпункт, стоматологічний кабінет, молочна кухня, профілакторій. Діти дошкільного віку виховуються у двох дитячих закладах, які утримуються за рахунок артілі.

Повністю ліквідовано неписьменність, створено найсприятливіші умови для навчання дітей і підвищення загальноосвітнього рівня дорослих. Лише у вечірній та заочній загальноосвітній школах без відриву від виробництва вчиться 96 чоловік. З 26 учителів 11 — уродженці Новосілки.

Серед вихідців села є і кандидати наук, доктори. Доктор фізико-математичних наук К. Д. Товстюк, завідуючий кафедрою напівпровідників Чернівецького держуніверситету, кандидат наук О. З. Глібка — викладач Чернівецького медінституту, Г. М. Подільчук і В. Ю. Кудринський працюють в інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР.

Широко відомими стали імена й інших уродженців села.

Народний артист СРСР Д. М. Гнатюк серед своїх односельчан. 1961 р.

[1] Б. Тимощук. Дорогами предків, стор. 22.

[2] Газ. «Радянська Биковина», 17 червня 1964 р.

В. О. Кокоянчук — відомий художник у Львові, а Д. М. Гнатюк — народний артист СРСР. Дмитро Гнатюк ще змалку пройнявся любов'ю і пошаною до пісні, до невмирущої краси музичного мистецтва. Грунтом, який живив його музичний хист, був поетичний побут буковинського села з його барвистими співанками, награванням флояр, іскрометними ритмами троїстої музики. Але щедро обдарований природою юнак міг лише мріяти про навчання, бо буковинська земля стогнала під гнітом румунських поміщиків.

Мітинг, присвячений відкриттю в с. Новосілці пам'ятника діячеві комуністичного руху на Буковині І. Л. Клевчуку. 1964 р.

Коли Буковину було возз'єднано з Радянською Україною в 1940 році, життєва бистрина понесла талановитого хлопця туди, куди прагнуло його серце. Д. М. Гнатюк бере активну участь в гуртках художньої самодіяльності, виступає в хорі Чернівецького музично-драматичного театру, а згодом — студент Київської державної консерваторії ім. П. Чайковського. Путівку в життя він одержав від знаменитого співака І. С. Паторжинського. Ім'я Дмитра Гнатюка на афішах Київського оперного театру вперше з'явилося в 1949 році. Молодий студент консерваторії успішно виконав невеличку роль в опері «Молода гвардія» Ю. Мейтуса. Після цього через два роки він увійшов до складу солістів трупи і одразу поринув у стрімкий вир напруженої творчої праці прославленого колективу, в якому піднявся на високу артистичну орбіту.

Ім'я народного артиста СРСР Д. М. Гнатюка відоме далеко за межами нашої Батьківщини. Мистецтву талановитого українського співака аплодували в Польщі, Чехословаччині, Угорщині, Ісландії, Данії, Норвегії, Австралії, Новій Зеландії, Канаді, багатьох африканських країнах. Зарубіжні мистецтвознавці називають Д. М. Гнатюка найкращим баритоном світу. Захоплюючись рідкісним обдаруванням співака, вони мають добру нагоду переконатися, що тільки соціалістичний лад дає людям наснагу для вільного розквіту їх талантів.

На адресу Д. М. Гнатюка було висловлено чимало схвильованих промов, щирих і теплих привітань друзів по мистецтву, палких прихильників його неповторного таланту. А скільки їх ще попереду! Новосілківці пишаються своїм земляком, завжди радісно його зустрічають, коли він приїжджає до рідного села. А гостює у Новосілці він кожного року. Своїм односельцям Дмитро Михайлович привозить нові пісні, допомагає самодіяльним аматорам у підготовці нових концертних програм.

Вечорами в Новосілці привітно сяють вогні Будинку культури, який має 650 місць, та двох бібліотек з книжковим фондом понад 13 тис. книг. Трудящі розвивають свої таланти в гуртках художньої самодіяльності — хоровому, драматичному, вокальному, спортивному та інших.

Великим успіхом, зокрема, користується чоловічий хор, який складається з 80 співаків. В цьому хорі, заснованому ще у 1935 році, пізніше співав і Дмитро Гнатюк. Керував ним тривалий час В. А. Мельничук, нині бригадир садової бригади колгоспу. В репертуарі хору є класичні, народні пісні, пісні радянських композиторів.

Велику популярність в селі має драматичний гурток. Його ветеранами є І. Д. Савчук, М. І. Мелен, Є. Ю. Верстюк, О. М. Савчук та інші. Цей гурток, як і хор, заборонявся румунськими окупантами і працював нелегально. 1939 року в лісі поблизу сусіднього села Стрілецького Кута гурток нелегально поставив п'єсу М. Л. Кропивницького «Невольник». Своїм мистецьким талантом аматори прищеплювали любов

до рідного слова, збагачували українську культуру в поневоленому краї, будили творчу наснагу і свідомість селян.

Своїми успіхами художня самодіяльність чимало завдячує завідуючому Будинком культури В. І. Кудринському, який є безпосереднім керівником багатьох аматорських гуртків. На цій посаді він працює з 1961 року після закінчення Чернівецького музичного училища та повернення до рідного села.

В Новосілці широкого поширення набули нові радянські обряди. Особливо хвилюючим і радісним є свято обжинок. Воно відзначається після закінчення жнив — наприкінці серпня. Прибраний і заквітчаний усіма барвами веселки сільський стадіон заповнюють трудівники артілі та їх гості — представники сусідніх колгоспів, партійних і радянських органів району.

Про початок свята сповіщає сурма. Потім виступає секретар партійної організації, який називає імена передовиків колгоспного виробництва, котрим випала честь відкрити свято. Вони під величну мелодію Державного Гімну Радянського Союзу і Державного Гімну Української РСР піднімають на високу щоглу кумачевий прапор. Один за одним слово беруть бригадири рільничих бригад і рапортують про успіхи хліборобів, про досягнення тих, хто виборював високий урожай. Учасників свята вітають представники партійних і радянських органів району, піонери шкіл. Передовикам вручають грамоти, подарунки, виступають гуртки художньої самодіяльності. До пізнього вечора тривають народні гуляння, розваги, виступи самодіяльних митців.

При Будинку культури працює студія фото- і кінолюбителів. Вона створила кіножурнал «Колос», який розповідає про досягнення села Новосілки за роки Радянської влади, про нові обряди.

Значних успіхів досягнуто в розвитку фізичної культури. Сільські футболісти посідають перше місце серед команд товариства «Колос». Вони 1967 року завоювали кубок області і району. З села вийшли майстри спорту І. І. Шерстянко, З. В. Оленюк. Молодь і багато літніх колгоспників працюють в секціях легкої атлетики, баскетбола, волейбола, настільного теніса.

Трудящі Новосілки люблять своє село, бережуть і примножують його славні революційні традиції. Вони свято шанують пам'ять свого героїчного земляка І. Л. Клевчука, який в умовах іноземної окупації боровся і загинув за волю рідного краю. Недалеко від Будинку культури на центральному майдані височіє мармуровий обеліск з бронзовим барельєфом, з якого дивиться вольове обличчя мужньої людини, а внизу викарбувані слова: «Визначний діяч комуністичного руху на Буковині Клевчук Ілля Леонтійович (1896—1926)».

Про славні діла новосілківських трудівників знають не тільки в Радянському Союзі, а й за рубежем. Живуть у селі роботящі й талановиті люди: хлібороби, співаки, художники. Часто бувають у Новосілці гості — німці, румуни, угорці, поляки. Гостюють і ті, що в часи лихоліття, неволі подалися за океан шукати щастя. Всі вони ходять вулицями, навідуються до колгоспних світлиць, оглядають ферми, поля, майстерні і дивуються великими змінами.

Вступивши у сьоме століття свого існування, оновлена Новосілка йде шляхом неухильного розквіту і зростання. Своєю колективною працею її трудівники рік у рік здобувають нові славні визнання Батьківщини.

К. Ф. ЛІЩЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ ТА СІЛЬСЬКИХ РАД КІЦМАНСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕГОМЕ́Т (до 1946 р.— Бергомет) — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі ріки Пруту, за 12 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Оршівці. Через село проходить шосе. Населення — 750 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубівці, Клокічка, Реваківці.

О. М. Руснак — видатний український співак, с. Дубівці. 1926 р.

В селі розташований колгосп «Радянська Україна», організований навесні 1948 року. Господарство — зернобурякового напряму з розвинутим тваринництвом. Артіль має 3829 га землі, в т. ч. 2600 га орної, 105 га садів, 75 га ставків. Допоміжні підприємства — 2 електростанції, пилорама, ремонтна майстерня. За успіхи, досягнуті в розвитку сільського господарства, 16 колгоспників нагороджені орденами і медалями, 65 чоловік — учасники ВДНГ.

У Берегометі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; пологовий будинок. За післявоєнний час зведено понад 200 житлових будинків.

Село вперше згадується в документах XVII століття. Офіційно називалося Бергомет-на-Пруті, народна назва — Руський Бергомет.

В селі народився Г. І. Купчанко (1849—1902)— український буржуазний етнограф і фольклорист. З с. Дубівців вийшов відомий оперний співак О. М. Руснак (1895—1960).

В околицях села знайдені поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та слов'ян (XII—XIII століття н. е.).

БОРІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані у верхів'ї річки Совиці, за 22 км від районного центру, за 6 км від залізничної станції Стефанешти. Населення — 2059 чоловік.

В Борівцях знаходиться колгосп ім. 800-річчя Москви, створений у 1947 році. Господарство— зерно-буряко-тваринницького напряму. Має 1628 га землі (в т. ч. 1460 га орної), понад 1000 голів великої рогатої худоби, 1150 свиней. 590 овець Є допоміжні підприємства: пилорама, механічний млин, 2 ремонтні майстерні. За видатні виробничі успіхи 13 колгоспників відзначено урядовими нагородами; 6 разів колгосп був учасником ВДНГ.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури, стадіон. За радянських часів колгоспники звели близько 240 житлових будинків.

Борівці відомі з XVII століття.

На території села досліджувались поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруське XII—XIII століть.

ВАЛЯ́ВА — село, центр сільської Ради. Розташована за 6 км від районного центру і залізничної станції Кіцмань. Населення — 1601 чоловік.

У Валяві міститься колгосп «Жовтень», організований у 1947 році. Напрям господарства — зерно-буряко-тваринницький. Артіль має 2320 га землі (в т. ч. 1745 га орної), понад 1300 голів великої рогатої худоби, 1160 свиней. Є електростанція, пилорама, механічний млин, столярно-теслярська майстерня. В колгоспі «Жовтень» — одна з кращих в області пасіка (145 бджолосімей).На міжнародній виставці 1962 року (Ерфурт) валявський мед відзначений золотою медаллю, неодноразово відзначався преміями і грамотами на обласних та республіканських виставках. В 1967 році колгосп «Жовтень» удостоєний медалі ім. Т. Г. Шевченка за спорудження культурно-побутових об'єктів.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 600 місць. За роки Радянської влади колгоспники спорудили понад 270 будинків.

Перша згадка про Валяву є в документі 1413 року.

В 1905 році відбувся сільськогосподарський страйк. У 1907 році сталася збройна сутичка між страйкуючими сільськогосподарськими робітниками та жандармами і штрейкбрехерами. Страйк було придушено. В роки румунської окупації активну участь у підпільному революційному русі брав П. Ю. Козьмак. Під час другої світової війни він був учасником партизанського руху в Югославії.

У Валяві збереглася архітектурна пам'ятка XVIII століття — дерев'яна церква та дзвіниця.

Поблизу села виявлені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та давньоруські XII—XIII століть.

ВЕ́РХНІ СТАНІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Брусниці, за 38 км від районного центру, за 11 км від залізничної станції Барбешти. Населення — 2441 чоловік.

В селі знаходиться колгосп «30 років Радянської України», створений в 1948 році. Виробничий напрям його — рільництво. Артіль має 1158 га землі, пилораму, механічний млин.

У Верхніх Станівцях є восьмирічна та вечірня середня школи, бібліотека, клуб, парк.

Верхні Станівці відомі з XVIII століття.

В 1848 році відбулося селянське заворушення, для придушення якого прибув військовий загін.

У Верхніх Станівцях деякий час жив і помер український письменник-перекладач В. І. Карбулицький (1884—1908).

ІВА́НКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Совиці, за 10 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Оршівці. Населення — 1336 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Гаврилівці.

В селі знаходиться колгосп «Прогрес», організований у 1947 році. Артіль має 2137 га землі в т. ч. 1767 га орної, 146 га садів, 23 га ставків; господарство багатогалузеве. На фермах — 1270 голів великої рогатої худоби, 1140 свиней, 530 овець. На пасіці — 148 бджолосімей. Допоміжні підприємства — пилорама, механічний млин, 2 ремонтні майстерні.

В Іванківцях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки зведено близько 280 житлових будинків.

Перша згадка про село є в документі 1452 року.

Партійна та комсомольська організації створені в 1944 році.

Під час румунської окупації в с. Гаврилівцях існував підпільний комуністичний осередок, очолював його Василь Готинчан.

На території села досліджувалися поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруське XII—XIII століть.

КЛІ́ВОДИН — село, центр сільської Ради. Розташований за 4 км від районного центру і залізничної станції Кіцмань. Поблизу села проходить автомагістраль. Населення — 1808 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Давидівці.

У Кліводині знаходиться колгосп «30-річчя Жовтня», організований в 1948 році. Господарство має 2088 га землі (в т. ч. 1709 га орної), 167 га садів, 20 га ставків; пасіку (150 бджолосімей). Виробничий напрям — зерно-буряковий, з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. З допоміжних підприємств є пилорама, 2 столярно-теслярські майстерні.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Ансамбль цимбалістів — лауреат республіканського конкурсу народної творчості, присвяченого 50-річчю Великого Жовтня. Нагороджений дипломом 2-го ступеня та срібною медаллю.

Перша згадка про село є в документі 1503 року.

В листопаді 1918 року тут відбувся збройний виступ селян проти румунських окупантів.

В околицях села виявлено 5 поселень доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та 2 давньоруські (XII—XIII століття н. е.).

МАЛЯ́ТИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 14 км від районного центру і залізничної станції Кіцмань. Населення — 1178 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Хлівище.

В селі знаходяться відділок Чернівецького цукрорадгоспу та колгосп ім. С. І. Канюка, створений у 1948 році. Виробничий напрям його зерно-буряковий з розвинутим молочном'ясним тваринництвом. Артіль має 1560 га землі, в т. ч. 1240 га орної. За видатні виробничі успіхи 6 колгоспників нагороджені орденами та медалями, а бригадирові трактористів В. І. Корнійцю присвоєно звання заслуженого механізатора Української РСР.

У Малятинцях є восьмирічна школа, 2 бібліотеки, Будинок культури, стадіон. За післявоєнні роки зведено понад 130 житлових будинків.

Згадка про Малятинці є в писемних джерелах XV століття.

В 1848 році мешканці Малятинців і Хлівища брали участь у антикріпосницькому повстанні, для придушення його в село прибув каральний загін.

В Малятинцях народився і зараз працює письменник І. Г. Кушнірик — автор багатьох перекладів з румунської літератури.

У Хлівищі народилася і провела життя перша буковинська народна поетеса Зіновія Канюк. Її син Сергій Іванович Канюк (1880—1944) став одним з організаторів Комуністичної партії Буковини, першим секретарем її ЦК. З Хлівища вийшов і заслужений діяч мистецтв УРСР К. В. Дзержик (1888—1964), автор широко відомих картин «Лісосплав», «Гуцул з трембітою», «Перший колгоспний сніп», «Ранок в Карпатах» тощо.

В околицях села археологами знайдені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), ранньозалізного віку (I тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруське XII—XIII століть н. е.

НЕПОЛО́КІВЦІ — селище міського типу (з 1968 р.), центр селищної Ради. Лежать на лівому березі ріки Пруту при впадінні в неї Черемошу, за 12 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Оршівці. Через село проходить автотраса. Населення — 2287 чоловік. Сільраді підпорядковане с. П'ядиківці.

В Неполоківцях розміщені деревообробний комбінат, районний харчокомбінат, хлібо- і бурякоприймальний пункти, контора заготсировини та комплексна бригада колгоспу «Радянська Україна». За нею закріплено 924 га орної землі. Господарство — рільничо-тваринницьке.

В селі є середня школа, бібліотека, 2 клуби; дільнична лікарня на 25 ліжок. За роки Радянської влади зведено понад 320 просторих житлових будинків. Дитячий танцювальний колектив брав участь у Всесоюзному фестивалі молодих талантів (1967 р.), всі учасники нагороджені срібними медалями.

Вперше Неполоківці згадуються в документі за 12 травня 1425 року.

Мешканці Неполоківців у 1918 році чинили збройний опір румунським окупантам.

В червні 1929 року відбувся страйк 120 робітників лісопильні, які вимагали підвищення заробітної плати.

На початку 30-х років у селі був створений комуністичний осередок. Комуністи розповсюджували листівки, які закликали до боротьби з румунськими окупантами.

Уродженець Неполоківців Н. Д. Урсуляк — кандидат фізико-математичних наук.

НИ́ЖНІ СТАНІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на річці Брусниці, за 29 км від районного центру, за 14 км від залізничної станції Вашківці. Населення — 1834 чоловіка.

На шкільному метеорологічному майданчику, с. Нижні Станівці. 1968 р.

Сільраді підпорядковані населені пункти Брусенки, Виноград.

У Нижніх Станівцях знаходиться колгосп «Україна», організований у 1948 році. Господарство — рільничо-тваринницьке. Артіль має 2862 га землі (в т. ч. 1258 га орної), понад 880 голів великої рогатої худоби. З допоміжних підприємств є пилорама, механічна, столярно-теслярська та деревообробна майстерні, вальцьовий млин, цегельно-черепичний завод. За високі показники в сільськогосподарському виробництві 4 колгоспники нагороджені орденами та медалями.

В селі є середня школа, бібліотека, клуб, сільський краєзнавчий музей. На честь 50-річчя Великого Жовтня закладено парк. При клубі створено кімнату щастя, в якій реєструються шлюби, новонароджені, проводиться вшанування сімей кращих трудівників. Лікарня на 25 ліжок.

Перша письмова згадка про село є в документі 1596 року.

Селяни Нижніх Станівців брали участь у повстанні 1848 року під проводом Л. Кобилиці. У 1869 році відбувся новий виступ селян, коли сервітутна комісія передала поміщикові частину громадського пасовиська. На придушення виступу прибув військовий загін.

Під час румунської окупації, в 20-х — на початку 30-х років, у Нижніх Станівцях діяв підпільний комуністичний осередок, його учасниками були Г. Тарабан, Г. Яцько, Т. Гуля, М. Волощук, К. і Д. Гулі. В поліцейських документах того часу вказувалося, що більшовицькі ідеї глибоко проникли в селянське середовище, і дехто з селян пропагував ці ідеї. Саме за це в 1931 році було заарештовано селянина Т. Альботу.

В 1940 році в селі створена комсомольська, а в 1946 — партійна організації.

Нижні Станівці славляться своїми майстрами народного мистецтва. Широко відомі вишивальниці М. В. Ремба, Ю. І. Вишиван, килимарниці Ф. М. Яцько, М. М. Симованюк, О. І. Єринюк, різьбяр-інкрустатор Й. В. Газінський.

З Нижніх Станівців вийшли С. Ю. Гуцуляк, один з організаторів Компартії Буковини; Х. Б. Боднарюк, кандидат хімічних наук, та Г. В. Гейко, кандидат медичних наук.

В околицях села знайдені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давнє городище.

О́РШІВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі ріки Пруту, за 13 км від районного центру, за 3 км від залізничної станції Оршівці. Населення — 2409 чоловік.

У селі розташований колгосп «Перемога», організований у 1948 році. Виробничий напрям — рослинницько-тваринницький. Артіль має 1408 га землі (в т. ч. 1222 га орної), близько 740 голів великої рогатої худоби, 810 свиней.

В Оршівцях є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, стадіон. За роки Радянської влади зведено понад 210 житлових будинків.

У писемних джерелах село згадується в 1638 році.

В 1905 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників.

Комсомольська організація створена в 1945, а партійна — в 1948 році.

На території села досліджувалися поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.) і черняхівської (II—VI століття н. е.) культур, а також давньоруське XII—XIII століть н. е.

ОШИ́ХЛІБИ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Совиці, за 5 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Оршівці. Населення — 1880 чоловік.

В Ошихлібах розміщені консервно-овочесушильний завод та колгосп «Маяк». Артіль організована в 1947 році, це передове господарство району. З 1959 року колгосп «Маяк» — постійний учасник ВДНГ, очолював його Герой Соціалістичної Праці Д. І. Стасюк. Господарство має 1810 га землі, в т. ч. 1426 га орної. Тут одержують по 40 цнт з га озимої пшениці, 68 цнт кукурудзи. На 100 га сільгоспугідь виробляють по 140 цнт м'яса та 865 цнт молока. Серед колгоспників понад 100 чоловік механізаторів різних профілів.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури. В роки семирічки село почали перебудовувати: вирівняли вулиці, встановили

Вихованці дитячого садка виступають перед колгоспниками, с. Ошихліби. 1965 р.

26 9-338

електричні ліхтарі, звели понад 500 нових будинків.

Перша згадка про Ошихліби є в документі 1410 року, за яким воно передавалося молдавським господарем польському князю Чарторийському.

Навесні 1918 року стався виступ селян проти сільських властей.

В Ошихлібах народився С. У. Мацієвич, відомий діяч трудової української еміграції в Канаді, комуніст.

На території села виявлені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруське XII—XIII століть н. е.

СТАВЧА́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі річки Совиці, за 10 км від районного центру і залізничної станції Кіцмань. Населення — 2103 чоловіка.

В селі знаходиться колгосп «Зоря комунізму», який має 1690 га землі, в т. ч. 1482 га орної, 56 га ставків, 55 га садів. Господарство — багатогалузеве. В Ставчанах також розміщено 785 га ставків рибгоспу «Чернівці».

У Ставчанах є середня школа, Будинок культури, бібліотека, стадіон; дільнична лікарня на 25 ліжок, поліклініка. За післявоєнні роки споруджено близько 300 житлових будинків.

Перша згадка про село є в документі 1582 року.

В околицях села досліджувалися поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруське XII—XIII століть н. е.

СТРІЛЕ́ЦЬКИЙ КУТ — село, центр сільської Ради. Розміщений на терасах правого берега ріки Пруту, за 23 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Мамаєшти. Населення — 2076 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Біла, Бурдей, Ревне.

В селі розташовані цегельний завод Глибоцького міжколгоспбуду потужністю 1,5 млн. штук цегли, 380 тис. штук черепиці та колгосп ім. Івана Франка, організований у 1947 році. Артіль має 1777 га землі (в т. ч. 613 га орної), 152 га виноградників і садів. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, ремонтна майстерня. Напрям господарства — зерно-тваринницький. Очолює колгосп член КПРС Д. І. Петрюк, інженер-агроном, колишній член Болгарської комуністичної партії, партизан.

Подарунки бійцям Червоної Армії, с. Стрілецький Кут. 1944 р.

У Стрілецькому Куті є середня школа, бібліотека, клуб, стадіон; пологовий будинок. За післявоєнні роки зведено понад 360 будинків.

Село відоме з XVIII століття.

Навесні 1901 року в селі побували Леся Українка і О. Кобилянська, тут вони записували оповідання від селян.

В с. Ревному є ліс-заповідник, де ростуть рідкісні породи дерев: дуглавія і берека.

В околиці села виявлені пізньопалеолітична стоянка та поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.), поблизу села Ревного — слов'янське городище IX—X століть н. е.

ШИ́ПИНЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі ріки Пруту, за 7 км від районного центру, за 2 км від залізничної станції Лужани. Через село проходить шосе. Населення — 3159 чоловік.

В Шипинцях розміщені 2 бригади колгоспу ім. Суворова. Основний виробничий напрям — зерно-тваринницький. В господарстві повністю механізовано оранку, сівбу і збирання врожаю, основні трудомісткі процеси в тваринництві. Колгосп двічі був учасником ВДНГ. В 1967 році вироблено по 106 цнт м'яса і 527 цнт молока на 100 га сільгоспугідь.

У селі є початкова та восьмирічна школи, консультаційний пункт заочної середньої школи, бібліотека, Будинок культури, при якому існує один з найстаріших хорів на Буковині, народний музей. Шипинці здавна славляться своїми музикантами, тут є цілі музичні династії, зокрема Міські, Блещуки. Оркестр народних інструментів Чернівецької філармонії складається в основному з уродженців села. Його керівникові І. М. Міському присвоєно звання заслуженого діяча культури УРСР.

За роки Радянської влади село перебудувалося — тепер три чверті будинків нові.

В писемних джерелах XIV—XV століть територія Північної Буковини називається Шипинською землею. На торговому шляху, що йшов уздовж долини Пруту, швидко зростав адміністративний і торговельний центр цієї землі — Шипинці, виникнення їх відноситься до XIII століття.

В період феодальної роздробленості на Шипинську землю претендували Польща і Молдавія. В середині XIV століття Шипинську землю з містами-фортецями Хотином, Цецином і Хмелевом загарбала Молдавія. Західна частина землі ввійшла до Чернівецького округу, східна до Хотинського, а Шипинці — перетворені у звичайне феодальне помістя.

В 1848 році селяни Шипинців відмовилися виконувати панщину, в селі протягом місяця перебував військовий загін, який примусив їх працювати на поміщика.

На початку XX століття з села емігрувало 248 чоловік.

В 1917 році з допомогою російських революційних солдатів селяни поділили поміщицьку землю.

У листопаді 1918 року в Шипинцях відбулося народне віче, яке обрало комітет самоврядування. До його складу ввійшли З. Ріпка, Д. Михальчук, І. Івасюк, П. Мельник, І. Грушка, Г. Салига. Віче передало всю повноту влади цьому комітетові, створило народну міліцію, а також прийняло рішення про возз'єднання з Радянською Україною.

У 20-х—30-х роках в селі діяла підпільна комуністична організація, одним з керівників якої був М. О. Хомащук. В 1929 році створена легальна організація партії «Визволення» на чолі з комуністом К. О. Досяківським. Під час парламентських виборів 1930 року ця організація разом з профспілками виставила своїх кандидатів, за яких голосувало 270 виборців. Через деякий час майже всі шипинські комуністи були заарештовані і звинувачені в незаконній передвиборній агітації. Внаслідок репресій загинули Микола Хомащук, Захарій Ріпка, Василь Каланча, Никифір та Іван Миронюки. ЦК Компартії Румунії в своєму зверненні від 1935 року вказував, що вбивство Івана Миронюка — це результат загальної системи фізичного знищення борців революції в королівській Румунії.

В травні 1935 року в Шипинцях відбувся мітинг буковинських жінок, на якому було присутніх близько 600 чол. Комуністки Домна Гешко, Раїфта Маковійчук, Ольга Руснак виступили з промовами проти політики фашизації країни і підготовки антирадянської війни.

В роки Великої Вітчизняної війни О. Г. Скакун, І. І. Різун, В. В. Міський та багато інших пішли добровольцями до лав Червоної Армії. Понад 300 мешканців села перебували в лавах діючої армії, а Д. П. Грекул боровся проти фашистських окупантів у комуністичному підпіллі на Поділлі (підпільна кличка Гречка). Він автор листівки «До молоді Поділля».

ШИ́ШКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 20 км від районного центру, за 9 км від залізничної станції Веренчанка. Населення — 1737 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Южинець.

У Шишківцях знаходиться колгосп «День урожаю», організований у 1947 році. В господарстві є 2332 га землі (в т. ч. 1812 га орної), 82 га садів, 50 га ставків. Виробничий напрям — зерно-буряко-тваринницький. За досягнення в розвитку сільського господарства 8 колгоспників удостоєні урядових нагород. Колгосп був учасником ВДНГ.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека; пологовий будинок.

Вперше згадується село в документі 1521 року.

В околицях села виявлені 2 поселення доби раннього заліза (І тисячоліття до н. е.) та давньоруське селище XII—XIII століть н. е.

НОВОСЕЛИЦЬКИЙ РАЙОН

НОВОСЕЛИЦЯ

Новоселиця — місто районного підпорядкування, центр району, розташоване за 36 км від обласного центру, на лівому березі ріки Пруту. Через місто проходить автомагістраль Чернівці—Кишинів та залізнична лінія. Населення 6,4 тис. чоловік.

Вперше Новоселиця згадується в документальних джерелах від 1456 року під назвою «Шишківці, де був Юріїв двір, на Пруті»[1]. У документах 1617 року село зазначається як «Шишкєуць біля Пруту, що тепер називається Новоселиця»[2]. Назва Новоселиця свідчить, зокрема, що йдеться не просто про заміну найменування, а про появу нового поселення на місці запустілих Шишківців.

В XII—XIV століттях долиною ріки Пруту з Галича — столиці князівства до Берлада проходив сухопутний торговий шлях. Берладська дорога, напевне, сприяла і виникненню Новоселиці, яка була на цьому шляху.

Становище жителів Новоселиці погіршилося з першої половини XVI століття, коли Буковина потрапила у васальну залежність від султанської Туреччини. Жителі села не мирились із поневолювачами, чинили їм опір. Після розгрому турків у 1774 році жителі Новоселиці з радістю зустріли російські війська. За умовами Кючук-Кайнарджійського договору Новоселиця була розчленована — через місто пройшов кордон. Західна частина Новоселиці потрапила під владу Австрії, а східна — знову залишилась за Туреччиною.

Західна частина Новоселиці належала на той час австрійському барону Зоті. Селян примушували працювати на полях барона від зорі до зорі, доглядати худобу, будувати маєток і господарські приміщення. Частина селян Новоселиці, які ще залишались вільними, в 1782 році стають кріпаками Радівецького єпископства, а через два роки були передані монастирю Горяче[3]. Доля монастирських селян була така ж

---

[1] M. Costăchescu. Documente Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. 2, Iaşi, 1932, стор. 577.

[2] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 1. Cernăuţi, 1933, стор. 169.

[3] F. A. Wickenhauser. Horecza. Radautz, 1908, стор. 20.

тяжка, як і кріпаків барона Зоти та селян, що були під гнітом турецьких феодалів. У 1788 році монастир зробив обмін новоселицьких земель на землі молдавського поміщика Кантакузіно; новоселицькі землі та закріплені за ними селяни перейшли у власність останнього.

Скасування австрійським урядом кріпацтва сприяло розвитку Новоселиці, вона починає розбудовуватись. На захід від річки Рокитної виникає поселення Долишні Строїнці, а ще західніше — Горішні Строїнці (пізніше — Тогуляни). Долишні Строїнці поступово з'єдналися з Новоселицею.

Селяни східної частини Новоселиці, які були під турецьким ігом, поряд з національним, зазнавали і тяжкого соціального гніту. Крім турецьких завойовників, населення визискували і місцеві експлуататори, які володіли значними земельними наділами, сотнями підневільних селян. Багатій Стурдза, наприклад, 1804 року мав у Новоселиці маєток з 204 селянськими дворами.

За Бухарестським договором 1812 р., Новоселиця у складі Хотинського повіту була приєднана до Росії. Західна частина поселення (по той бік річки Рокитної) залишалась під владою австро-угорських баронів аж до 1918 року.

Починає розвиватися економіка тієї частини Новоселиці, що ввійшла до складу Росії. Розширюється кустарне виробництво. На 1828 рік у Новоселиці було вже 2 шевці, 2 кравці, 3 кушніри, ткач, 2 колісники, коваль[1].

Вигідність географічного розташування і розвиток ремесла привели до відкриття на початку XIX століття в Новоселиці ярмарку. Саме тоді вона почала називатися містечком[2].

Перебуваючи на стику кордонів між Росією і Австрією, Новоселиця стає важливим транзитним пунктом. Через Новоселицю направлялися на схід товари з Австрії, Молдавії і Валахії. В російській частині містечка 1817 року, у австрійській — 1847 року відкривається прикордонна таможня[3].

У 1850 році, після прокладення дороги з Чернівців через Новоселицю на Липкани і побудовою в Новоселиці паромної переправи через ріку Прут у Молдавію, розвиток торгівлі та ремесла в містечку пожвавився. Це сприяло дальшому заселенню і забудові. З 1849 по 1859 рр. у Новоселиці побудовано 20 будинків, декілька водяних млинів, пристань. Як про це зазначалось у документах за 1860 рік: «Містечко Новоселиця має велике торгове значення. Тут є склад лісоматеріалів, які сплавляються по Пруту. З Новоселиці ліс перевозять сухим шляхом до Дністра, а звідти сплавляють у всі місця Середньої та Нижньої Бессарабії. Головний торговий шлях — Новоселиця, Хотин, Кишинів... Новоселиця є головним пунктом, через який направляються в Австрію худоба і шкіри»[4].

Тогочасна австрійська преса писала про шлях Чернівці — Новоселиця: «...це шлях, яким здійснюється все торговельне і пасажирське сполучення з Росією. По ньому щорічно прогонять тисячі волів у Відень, провозять тисячі підвід зерна, шкір тощо. Ця дорога служить транзитною дорогою для південної і північної частини Росії»[5].

Приєднання східної частини Новоселиці до Росії сприяло розвиткові господарства, який, проте, стримувався наявністю поміщицького землеволодіння. Незабаром після укладення Бухарестського договору уряд Олександра I визнав за молдавськими боярами їх давні феодальні права. Молдавським поміщикам і казні на той час належало 47 проц. всієї землі, 38 проц. селянських господарств змушені були на кабальних умовах орендувати землю у поміщиків.

---

[1] ЦДВІА, ф. ВУА, спр. 18589, ч. I, арк. 95-99.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 48, оп. 4, спр. 729.
[3] Там же.
[4] Материалы для географии и статистики России. Бессарабская обл., ч. II. СПб. 1861, стор. 71, 192.
[5] Газ. «Czernowitzer Zeitung», 10 серпня 1869 року.

Поміщиці Ромашкан належало в Новоселиці 364 десятини, а поміщику Цибульському — понад 100 десятин кращих орних земель. Багатій Стурдза прибрав до своїх рук кращі землі Новоселиці, сіл Маршинців, Тарасівців, Котелевого та інших. Крім того, він володів у Новоселиці кількома крамницями, готелем, винокурнею, 10 водяними млинами, 281 селянським двором з 1405 жителями.

Таким чином, тяжкий гніт знову ліг на плечі новоселицьких селян. Але трудящі не хотіли миритися з таким становищем, вони часто виступали проти своїх гнобителів, відмовлялись виконувати розпорядження царських властей. Про це свідчить, зокрема, рапорт хотинського земського начальника бессарабському губернатору від 21 червня 1832 року. Щоб запобігти ще більшим масовим виступам трудящих Новоселиці та навколишніх сіл, місцеві власті просили дозволу губернатора розмістити у Новоселиці військову частину[1].

Певний вплив на виступи трудящих Хотинщини, в т. ч. й Новоселиці, справило польське повстання 1863 року. Про це свідчить подання генерал-губернатора Новоросійського і Бессарабського міністру внутрішніх справ Росії П. І. Валуєву від 25 лютого 1864 року про посилення нагляду за поляками, що постійно проживали у Липканах та Новоселиці і які «мають великі зручності для спілкування з польськими революціонерами»[2].

Реформа 1868 року в Бессарабській області носила такий же грабіжницький характер, як і реформа 1861 року в центральних губерніях Росії. А тому селяни Новоселиці виступили проти «поміщицької волі», вимагали ліквідації стану тимчасово зобов'язаних. У травні—червні 1870 року трудящі Новоселиці та навколишніх сіл відмовились відбувати натуральні повинності. А через декілька днів вони відмовились і від виконання відрядних повинностей, не вийшли працювати на поміщицькі поля.

Селянські заворушення, слідом за Новоселицею, охопили весь Хотинський повіт. Справник звернувся до губернатора з проханням терміново прислати в повіт війська, хоча б сотню козаків. У Новоселицю було направлено дві сотні козаків, які жорстоко придушили виступ селян. П'ятьох керівників заворушень заарештували, а згодом ув'язнили[3].

Для повного придушення селянських виступів бессарабський губернатор у червні 1870 року направив у Хотинський повіт ще один козачий полк.

Революційні події в Європі мали свій вплив і на Бессарабію. В жандармських донесеннях за травень 1879 року йдеться про доставку через Бессарабію революційної літератури, перехід через кордон емігрантів та пропаганду революційних ідей серед населення Бессарабії.

Щоб запобігти впливу революційних ідей на населення Бессарабської області, в Новоселиці та інших прикордонних пунктах посилюється нагляд жандармів.

У пореформений період Новоселиця швидко забудовується, зростає кількість населення. На 1862 рік у Новоселиці було лише 300 будинків, у 1870 — 342, в 1875 році — вже 509.

На 1870 рік у Новоселиці діяли паровий млин, винокурня, два шкіряні заводи і олійня. Це були дрібні кустарні підприємства, де виробництво здійснювалось вручну. На обох шкіряних заводах у 1880 році працювало всього п'ять вільнонайманих робітників, які вручну обробляли за рік 2,5 тис. шкір. Умови праці на цих підприємствах були надзвичайно важкими. У 1880 році в Новоселиці було побудовано свічково-миловарний завод з річним виробництвом 50 пудів мила та 1100 пудів свічок. На ньому працювало всього два вільнонаймані робітники[4].

З розвитком капіталізму власники підприємств Новоселиці частково механізо-

---

[1] Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии 1812—1861 гг. Документы и материалы, ч. 1, Кишинів, 1962, стор. 232, 233.

[2] ЦДІАЛ СРСР, ф. 1282, оп. 1, спр. 9, арк. 9,10.

[3] ЦДА МРСР, ф. 2, оп. І, спр. 8093, арк. 10,26

[4] Там же, оп. 8, спр. 8548, арк. 147-149.

вували виробництво. Купець Клейтман, власник олійні, встановив на ній у 1880 році парову машину, два механічні преси, проклав водопровід.

Розвиваються шляхи сполучення, внутрішня і зовнішня торгівля. В 70-х рр. XIX століття продовжується будівництво шосейної дороги від Новоселиці до Кишинева. В 1884 році на австрійській території будується залізниця Чернівці—Новоселиця[1]. У 1882 році розпочинається будівництво залізничної лінії Новоселиця—Жмеринка, що стала до ладу в грудні 1892 року. Прокладення залізниці з Чернівців на Окницю і Жмеринку зробило станцію Новоселицю значним транзитним залізничним пунктом на російсько-австрійському кордоні. Через неї йшли численні вантажі: буковинський ліс і лісоматеріали, худоба, хліб та інша сільськогосподарська продукція. Завдяки залізниці Чернівці—Жмеринка розширялись торговельні зв'язки не лише Австрії з Росією, але й інших європейських країн з Росією і країнами Близького Сходу та Азії. Звідси товари йшли до Одеси, потім водним шляхом в інші країни світу. З цього часу Новоселиця стає містом.

У Новоселиці, після того як вона стала транзитним залізничним пунктом, почало швидко зростати число вільнонайманих робітників, робітників ремонтного депо та лісосплаву. В основному вони зосереджувалися на дрібних підприємствах, що не могло не впливати на їх організованість, хоча на захист своїх класових інтересів вони виступали вже в кінці XIX століття. На той час серед них поширювалася марксистська література. На початку XX століття в Новоселиці створюється соціал-демократична група, що допомагала переправляти з-за кордону через міста Чернівці, Новоселицю в Росію і на Україну нелегальну марксистську літературу. Наприкінці 1902 року на прикордонному пункті в Новоселиці були заарештовані Л. Кацельник, А. Старик, Т. Коган з соціал-демократичною літературою, яку вони везли в Росію з Австро-Угорщини. Слідство над ними велося аж до вересня 1905 року.

В кінці 1905 року новоселицькі залізничники страйкували разом з усім революційним пролетаріатом Росії. У донесенні начальника Бессарабського управління поліції 8 червня 1910 року вказується, що Л. Кушнір, М. Лікверман, Г. Грінберг, Ф. Гутман та інші « .... проживаючи в Новоселиці, займаються перевозом через кордон... нелегальної літератури та перевозом емігрантів»[2].

В роки революційного піднесення в Новоселиці не вщухали маївки і демонстрації. Департамент поліції вимагав від місцевих властей «...вжити найрішучіших заходів, щоб не допустити в день 1-го Травня намічених виступів революційних організацій, для підтримання в цей день спокою і порядку».

У 1912 році із Новоселиці за революційну діяльність було вислано І. І. Крояло-Мельника та П. В. Оруща.

В період капіталізму понад 90 проц. населення міста були неписьменними і малописьменними. Про це свідчить, зокрема, подання трудящих Новоселиці і Маршинців від 5 червня 1870 року, підписане за 122 безграмотних селян обер-офіцерським сином[3].

У австрійській частині Новоселиці не було жодної української школи, а 4-х класна школа з німецькою мовою викладання була відкрита лише у 80-х рр. XIX століття. В російській частині міста була одна церковнопарафіяльна школа, де навчалось 12 дітей, та земська — з 65 учнями.

На все місто в 1913 році була тільки одна приватна бібліотека

Вигляд м. Новоселиці наприкінці XIX — початку XX століття.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 12 192, арк. 7, 8.

[2] ЦДА Молдавської РСР, ф. 2, оп. 1, спр. 2016, арк. 2.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29 703.

на 800 книг; за користування нею власник брав з читача щомісяця по 30 копійок.

Тяжкий соціальний гніт, безземелля змушували трудящих Новоселиці залишати свою домівку і шукати заробітків за кордоном. Лише за дев'ять місяців 1913 року з Новоселиці емігрував 51 житель.

Новоселицю, як прикордонний населений пункт, часто відвідували видатні діячі культури. У 1907 році, зокрема, тут перебував В. Г. Короленко. Іменем цього видатного російського письменника нині названа одна з вулиць міста.

Почалася перша світова війна. Її кривавий подих особливо відчутним був між Прутом і Дністром, де відбувалися бої російських і австро-угорських військ. В центрі воєнних дій Південно-Західного фронту опинилася і Новоселиця.

У березні 1915 року американський журналіст, а згодом один із засновників Комуністичної партії США Джон Рід, у супроводі художника Бордмена Робінсона вирушив до Східної Європи, щоб описати воєнні події, які там відбувалися. Вони відвідали Італію, Грецію, Сербію та інші країни. Наприкінці травня 1915 року журналісти твердо вирішили їхати в Росію, «таємничу країну Достоєвського і Льва Толстого». Дорога лежала через Румунію. Виявилось, що одержати дозвіл для в'їзду в Росію по дипломатичних каналах — справа дуже затяжна. І журналісти відважились проникнути туди з «чорного ходу». Було домовлено пересікти фронт в районі м. Новоселиці, де перебував штаб 3-ї російської армії. В глуху безмісячну ніч мовчазний човняр переправив Д. Ріда з його другом через прифронтову ріку Прут. В Новоселиці у гостинному колі російських солдатів і офіцерів вони провели цілу добу[1]. Свої враження про Новоселицю Д. Рід змалював у військових кореспонденціях «Війна у Східній Європі». Він писав, що навколо Новоселиці поля зриті окопами, сади вирубані, будинки без покрівель, з розбитими вікнами. Великі товарні склади митниці знищені вогнем. Особливо зруйнована австрійська половина містечка. І скрізь — російські солдати у високих чоботях і робочих блузах, вершники з козацькими шаблями. В російській Новоселиці менше руїн. Але замість твердої дороги стояли великі калюжі, навколо дерев'яні будиночки, квартали маленьких магазинів з галасливими торговцями, молдавські селяни і замурзані діти. Д. Ріда і Б. Робінсона здивували відверті розмови солдат і офіцерів, які скаржились на недалекоглядність вищого командування, нестачу зброї, дезорганізованість. Солдати висловлювали незадоволення війною, для якої вони — гарматне м'ясо[2].

З Новоселиці американські журналісти виїхали в Тернопіль. Так комуніст Д. Рід, майбутній автор знаменитого твору «10 днів, які потрясли світ», почав своє мандрування по Росії.

Весною 1916 року під керівництвом військового інженера Д. М. Карбишева між Прутом і Дністром укріплювались позиції російських військ. Деякий час Д. М. Карбишев жив у Новоселиці, керуючи звідси будівництвом[3]. Іменем Героя Радянського Союзу, радянського військового інженера, генерал-лейтенанта Д. М. Карбишева названа одна з вулиць міста.

У червні 1916 року російські війська під командуванням генерала Брусилова почали прорив австро-угорського фронту. Саме із району Новоселиці почався наступ російських військ на Чернівці[4]. Під час боїв Новоселиця зазнала серйозних пошкоджень, значна частина садів і декоративних насаджень була вирубана або спалена, частина жителів евакуйована. А та частина міста, де стояли австро-угорські війська, була повністю спустошена. Якщо до війни там було близько 2,2 тис. чоловік, то на осінь 1916 року не залишилось жодного жителя[5].

---

[1] Т. Гладков. Джон Рід. М., 1962, стор. 135.
[2] J. Reed. The War in Eastern Europe. New—York, 1919, стор. 99—114.
[3] С. Голубов. Когда крепости не сдаются. М., 1954, стор. 295.
[4] А. А. Брусилов. Мои воспоминания. М., 1963, стор. 229.
[5] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 205.

Зі звісткою про Лютневу революцію в місті відбулися масові мітинги трудящих та російських солдатів. У березні 1917 року було обрано Раду робітничих депутатів у Новоселиці, а у військових частинах — Раду солдатських депутатів[1].

У вересні 1917 року під впливом Хотинської повітової більшовицької організації Новоселицька Рада солдатських депутатів більшовизується. 15 жовтня 1917 року на Хотинському повітовому сільському з'їзді були і представники від Рад Новоселиці.

У Хотинському повіті, зокрема, в Новоселиці, перебували частини 8-ї російської армії. Солдати — делегати Петроградського гарнізону, які побували тут, повідомляли, що солдатські маси 8-ї армії «повністю підтримують центральну владу — Раду Народних Комісарів».

Місцева контрреволюція чинила цілий ряд перешкод, щоб не допустити в місто жодної газети, листівки з словом правди про події в Петрограді. Але через завісу кадетсько-есерівської брехні ця правда доходила до робітників і селян. Їх несли в народ революційні солдати 8-ї російської армії[2].

Трудящі Буковини і Бессарабії радісно вітали перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Робітники і селяни Новоселиці та солдати 12-ї дивізії, що стояла тут в цей час, у листопаді 1917 року зібралися на мітинг, де прийняли рішення про підтримку Радянської влади і схвалили декрети II Всеросійського з'їзду Рад про мир, землю і створення уряду нової соціалістичної республіки. «Вітаємо Раду Народних Комісарів, як істинних виразників народної волі... Ми повністю підтримуємо і довіряємо владі Народних Комісарів, яких готові захищати зі зброєю в руках від посягання контрреволюційних сил і чорної раті» — говорилося в прийнятій на мітингу резолюції[3].

В роботі IV селянського з'їзду Рад Хотинського повіту, що проголосив встановлення Радянської влади, брали участь делегати і від Новоселицької Ради. Селянам було передано конфісковану у поміщиків землю.

28 лютого 1918 року австро-німецькі імперіалісти, зосередивши великі військові сили, окупували Хотинський повіт, у т. ч. й Новоселицю.

Становище трудящих Новоселиці, особливо робітників, під владою окупантів погіршилось. Росли ціни на продукти харчування. За 1914—1918 рр. їх вартість зросла в 15 разів. Робітник не в змозі був забезпечити сім'ю навіть хлібом, більшість сімей голодувала.

Населення активно виступило проти австро-німецьких загарбників. Боротьбу трудівників Новоселиці очолила більшовицька група, створена тут навесні 1918 року.

На початку листопада 1918 року під ударами революційних сил австро-німецькі окупанти були вигнані з Новоселиці. В місті відновили Радянську владу. На надзвичайних повітових земських зборах трудящі Хотинського повіту (у т. ч. і представники Новоселиці) прийняли рішення «підтвердити прагнення повіту до возз'єднання з Росією»[4]. Та в тому ж місяці Новоселиця була окупована військами боярської Румунії.

Окупанти запровадили жорстокий режим терору. Заборонялося проводити збори і сходки, збиратися групами більше трьох чоловік, переходити з одного села в інше, ходити вулицями після 8-ї години вечора. Кращі землі знову стали власністю поміщиків та бояр. Поміщик Цибульський мав 300 га земель, а поміщик Ромашкан — 200 га орної землі, 200 га лук і лози, яку використовував як сировину для виробництва предметів господарського вжитку. В той же час усі селянські господарства Новоселиці мали всього 300 га гірших земель. За найменший опір інтервенти розстрілювали без суду. Але катування не зламали волі трудящих до опору. Навпаки, їх організованість посилилась у боротьбі за визволення. Під час Хотинського повстання

---

[1] Газ. «Известия Черновицкого гарнизонного Совета военных депутатов». 17, 30 травня 1917 р.
[2] А. Юрченко. Хотинское восстание, стор. 18.
[3] Чернівецький облдержархів ф. Р-710, спр. 1, арк. 111.
[4] Там же, ф. 42, оп. 2, спр. 153, арк. 26, 27.

О. П. Руснак — учасниця Хотинського повстання. 1919 р.

у січні 1919 року в напрямку Новоселиці тікала велика група румунських військ на чолі з генералом Давидоглу. Їх переслідував Рукшинський полк хотинських повстанців.

Румунські окупанти, тікаючи з Хотинського повіту, грабували населення, чинили над ним нечувані звірства. Як свідчать документи, «...група румунів, що наступала на Новоселицю, по дорозі розстрілювала всіх, хто попадався їм на очі, навіть стариків і дітей»[1].

Громити окупаційні частини повстанцям допомагали і трудящі Новоселиці. В районі міста повстанці розгромили прикордонну частину, оточили два румунські полки. Влада перейшла до рук трудящих, які створили військові загони, відбирали у втікаючих окупантів награбоване майно.

Після придушення Хотинського повстання, над краєм нависла темна ніч румунської окупації. Всюди переслідувалася українська культура. Заборонялось навіть писати листи та розмовляти рідною українською мовою. В школах і установах Новоселиці запровадили, як обов'язкову, румунську мову. Трудящі були позбавлені будь-яких політичних прав. Виборча система була побудована так, щоб не допустити до парламенту представників народу. Ось як проходили вибори хоча б 1931 року. Побачивши в день виборів, що голосують за представників інших партій, прихильники урядової партії — іоргісти — організували підглядання за виборцями. І тих, хто голосував проти них, жорстоко били. А побитий «виборець» поспішно переказував сусідові, родичам, щоб вони голосували за іоргістів, бо їх жде така ж доля[2]. Для задурманення трудящих у Новоселиці на 1922 рік діяло 27 корчем, православна церква, 10 синагог.

Величезний ентузіазм серед населення Буковини викликали успіхи радянського народу в боротьбі з білополяками. З різних населених пунктів у сигуранцу надходили повідомлення про те, що населення краю відкрито виявляло почуття симпатії до більшовиків і з нетерпінням чекало Червону Армію. В агентурному донесенні начальникові Хотинської сигуранци говорилося: «...всі мешканці Маршинців, Новоселиці, Тарасівців та інших сіл з великою радістю чекають з тижня на тиждень приходу більшовиків». Посилювалась боротьба трудящих краю за возз'єднання з Радянською Україною[3]. Під керівництвом підпільної комуністичної організації, що діяла в Новоселиці, поширювались революційні листівки, газети, що таємно переправлялися з-за Дністра, відзначалися революційні свята, комуністи розповідали трудящим правду про Радянську владу, виховували їх у дусі солідарності з Радянським Союзом. У 20-х роках репресії проти трудящих посилились. В 1921 році у Чернівцях, як повідомляла газета «Громада», було заарештовано М. Рахмана — керівника комуністичної групи міста Новоселиці, тісно зв'язаної з комуністичним підпіллям Чернівців. Та боротьба робітників Новоселиці розвивалась і далі. Відбувалися страйки, які спочатку мали переважно економічний характер. Але згодом робітники включились і в політичну боротьбу. Вони масово відмовлялися переходити у румунське підданство, не з'являлись на призовні пункти для відправки в румунську армію.

В кінці 20-х років страйкова боротьба посилилась, набрала гострого політичного характеру. Новоселицька підпільна комуністична організація зміцнювала свої зв'яз-

[1] Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов, стор. 236

[2] Газ. «Радянська Буковина», 30 жовтня 1940 р.

[3] Борьба трудящихся Молдавии против интервентов и внутренней контрреволюции (1917—1920 гг.). Сборник документов и материалов, стор 424.

ки з масами через профспілки, комсомол, МОДР та інші організації. Комуністи проводили серед трудящих широку пропагандистську і агітаційну роботу. Активістами Новоселицької комуністичної організації були В. Топорчан, С. Сегал, П. Власюк, В. Гайда та інші[1]. Її очолював А. Гайда, що мав тісні зв'язки з СРСР, нелегально переходив кордон. Керував Новоселицькою організацією з Чернівців райком партії[2].

Під керівництвом комуністичної організації в Новоселиці в цей час вели підпільну роботу два комсомольські осередки на чолі з Ш. Шейном та Я. Кіжнером. Комуністи міста використовували для пропагандистської роботи легальну організацію «Інтернаціональний спортивний робітничий клуб», де активно діяли Ф. Домініков, М. Сорочинський, Ф. Козубенко та інші. Крім того, ця група читала жителям міста і навколишніх сіл радянські газети «Красная звезда» і «Красная Бессарабия», розповідала правду про СРСР, поширювала листівки, організовувала демонстрації. Вона мала тісні зв'язки з трудящими сусідніх сіл Зеленого Гаю, Боян, Маршинців тощо[4].

Активно діяли в Новоселиці осередки МОДР. Один з них очолював робітник залізничних майстерень С. Ковач, другий, жіночий,— Ш. Ліпіс. Члени цих осередків також поширювали нелегальну літературу, вели підпільну роботу, збирали кошти для допомоги політв'язням.

Економічна криза 1929—1933 рр. лягла важким тягарем на плечі трудящих. У Новоселиці вся промисловість була представлена лише птахорізкою та олійницею, примітивною, малопродуктивною. Всі роботи на обох приватних підприємствах виконувались вручну. Експлуатація робітників була нестерпною. Особливо в жахливих умовах працювали 150 робітників птахорізки. Робочий день тут був ненормований, зарплата дуже низькою. Як згадують ветерани праці Г. Д. Задорожний та Г. К. Сланін, «...робочий день тривав 12—14 годин. А покалічишся чи захворієш,— в той же день виженуть з роботи. То й працюєш, бо за ворітьми різниці десятки безробітних чекають роботи. Соціального забезпечення, платних відпусток ми не знали»[3].

Економічна криза ще більше загострила класові суперечності, привела до дальшого посилення революційної боротьби. У відповідь на це румунські власті, сигуранца посилили переслідування комуністів, активістів міста. Жандарми вживали всіх заходів, щоб розкрити і розгромити партійну організацію. В кінці 1931 року їм вдалося напасти на слід новоселицького підпілля. Були проведені масові арешти, а згодом суди[4].

У складних умовах терору і переслідувань трудящі Новоселиці не припиняли боротьби. Вони були глибоко переконані, що єдинокровні брати з Радянського Союзу, які успішно будували соціалізм, допоможуть їм визволитись з-під гніту окупантів. І ця надія здійснилась.

28 червня 1940 трудящі міста з величезною радістю зустрічали свою визволительку — Червону Армію.

11 листопада 1940 року за рішенням Верховної Ради УРСР був створений Новоселицький район з центром у м. Новоселиці.

Перед трудящими міста відкрились широкі можливості для будівництва нового життя. Натхненником і організатором соціалістичного будівництва стали Новоселицька районна і первинні партійні організації, створені зразу ж після визволення. Першим секретарем РК КП(б)У був обраний Ф. І. Жиленко, другим — І. М. Вихров. Разом з тим у Новоселиці стали діяти професійні та інші громадські організації, через які районна парторганізація згуртовувала трудящих, спрямовувала їх зусилля на будівництво нового життя. Передова місцева молодь, робітники і службовці поповнювали ряди ВЛКСМ. В числі комсомольців-активістів Новоселиці були Б. П. Ко-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1260, оп. 1, спр. 20, арк. 11—26.
[2] Там же, ф. 1264, оп. 2, спр. 64, арк. 211.
[3] Газета «Ленінським шляхом» (Новоселиця), 3 червня 1967 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 1260, оп. 1, спр. 20, арк. 11—25.

цюбинський, Л. В. Дроздовський, О. М. Чернелецький, В. Г. Лутаєв та інші. Секретарем Новоселицького РК ЛКСМУ був Г. Я. Дяченко.

Трудящі міста вступили на шлях соціалістичного будівництва. ЦК КП(б)У і республіканські органи направили в Новоселицю для зміцнення району кваліфікованими кадрами 130 партійних, радянських і господарських працівників, у т. ч. 71 комуніста та 46 комсомольців[1].

Велику роботу по соціалістичному будівництву в Новоселиці проводила міська Рада депутатів трудящих на чолі з І. А. Зибіним.

Радянська влада націоналізувала промислові підприємства, поміщицькі землі, банк і засоби зв'язку. За короткий час у місті і районі було ліквідовано безробіття, налагоджена робота підприємств та установ. Став до ладу лісопильний завод, організовані столярна, шевська і кравецька артілі, розширені виробничі площі шкіряного заводу.

Було відкрито чотири школи, у т. ч. середню з українською мовою та семирічну — з молдавською мовою викладання. Всі діти шкільного віку були охоплені навчанням. Створювались умови для ліквідації неписьменності, яка серед дорослого населення досягла 80 процентів[2].

Найкращий триповерховий будинок міська Рада віддала під Палац піонерів. Було відкрито Будинок культури, реконструйовано кінотеатр.

На належний рівень піднято медичне обслуговування трудящих: почали працювати поліклініка, диспансер, дитяча консультація, значно розширено лікарню. А за румунського панування працювала лише одна лікарня, але й та медичну допомогу подавала тільки за високу плату. А тому не дивно, що смертність була великою. Лише в 1931 році в Новоселиці зареєстровано 64 народження і 39 смертей, причому серед померлих була 31 дитина. З перших днів Радянської влади почалася активна боротьба медиків з смертністю взагалі, а з дитячою — особливо[3].

Яскравою демонстрацією політичної і трудової активності трудящих Новоселиці були вибори до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради Української РСР 12 січня 1941 року. У виборах взяло участь майже все доросле населення міста, яке віддало свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Трудящі Новоселиці з великим політичним і трудовим піднесенням наполегливо перетворювали в життя виробничі плани 1941 року.

З початком Великої Вітчизняної війни Новоселицька районна парторганізація всю свою роботу підпорядкувала вимогам воєнного часу. 23—24 червня 1941 року були проведені районні збори партійного активу і загальні збори в селах, які пройшли під лозунгами: «Всі на священну боротьбу з фашистськими загарбниками!»[4].

Районний комітет партії організував допомогу прикордонним частинам, забезпечував їх фуражем, продовольством тощо. На другий день війни в Новоселиці був створений винищувальний батальйон чисельністю 270 чоловік і направлений на захист радянських кордонів[5].

Активну участь у боротьбі з німецько-румунськими загарбниками брали, зокрема, Ф. І. Жиленко, І. М. Вихров, Д. І. Богачов.

Сім днів невеликі групи прикордонників спільно з місцевим населенням героїчно стримували чисельно переважаючі, до зубів озброєні озвірілі орди фашистів. В цих боях віддали своє життя за Вітчизну прикордонники Тарасівської та Ванчиковецької застав, зокрема К. А. Зубов, О. Ю. Бурковський, П. М. Молчанов, М. О. Рожиєв та інші. Їх поховали в міському парку. Імена трьох останніх відновили недавно червоні слідопити Ванчиковецької восьмирічної школи[6].

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 58. арк 3,14.
[2] Там же, арк. 22.
[3] Газ. «Слово правди», 19 травня 1958 р.
[4] Битва за Буковину, стор. 9.
[5] З історії Чернівецької обласної організації Комуністичної партії України, ч. 1, стор. 23.
[6] Газ. «Ленінським шляхом», 2 лютого 1967 р.

Прикордонникам і бойовим загонам із числа партійно-радянського активу подали допомогу радянські війська, що підійшли з тилу.

5 липня 1941 року Новоселиця була окупована; німецько-румунські карателі розпочали масові розстріли. В ніч з 5 на 6 липня окупанти зібрали близько 400 мирних жителів Новоселиці, вивезли за місто і в протитанковому рові розстріляли. Після війни на цьому місці новосельчани спорудили обеліск пам'яті жертвам фашизму. Переслідуванням і репресіям були піддані 1600 радянських громадян, яких фашисти кинули до концтаборів та в'язниць. 420 жителів Новоселиці загинуло в концтаборі поблизу села Кошаринець Бершадського району Вінницької області. У вересні 1968 року жителі цього села спорудили на місці колишнього концтабору обеліск, на якому викарбувано напис: «Тут поховано 420 жителів міста Новоселиці Чернівецької області, які загинули від рук фашистських окупантів в роки Великої Вітчизняної війни». На відкриття обеліску були запрошені і рідні загиблих — жителі Новоселиці.

Під час окупації радянські патріоти вели з ворогом героїчну боротьбу. Наприкінці 1941 року в Новоселиці створилась підпільна група, до складу якої ввійшли комуністи М. І. Дєда, Б. П. Коцюбинський, комсомолець Л. В. Дроздовський та інші[1].

Наприкінці серпня 1942 року в районі Новоселиці було висаджено десант радянських парашутистів чисельністю 15 чол. на чолі з Л. Норським, які, зв'язавшись з місцевими комуністами і радянськими патріотами, створили партизанське підпілля і ряд патріотичних груп.

У жовтні 1942 року в Новоселиці почала діяти партизансько-диверсійна група в складі 10 чоловік. Вже у грудні вона налічувала 17, а в січні 1943 року — понад 30 чоловік. У кінці 1942 року ця група пустила під укіс військовий ешелон зі зброєю. В 1941 році поблизу Новоселиці діяв також партизанський загін «Радянська Буковина».

Молодь Новоселиці активно підтримувала героїчну боротьбу хотинських підпільників. Начальник хотинської поліції писав у Чернівці: «Комуністичні маніфести і повідомлення Радінформбюро комуністами стали поширюватись щоденно і в масовому масштабі не тільки в селах Хотинського повіту, але і в Новоселиці»[2]. Допомагали доставляти в Новоселицю політичну літературу, радянські газети, листівки комсомольці підпільної організації Іванківців Кельменецького району.

Відступаючи, фашисти готували знищення промислових підприємств міста, великих будинків, замінували будівлю залізничного вокзалу. Коли танки старшого лейтенанта В. Ф. Шкіля увірвалися в Новоселицю, окупанти, тікаючи, підпалили бікфордів шнур на вокзалі. Але за ворогом слідкували патріоти-залізничники і, ризикуючи життям, вскочили в приміщення і перерізали шнури, врятувавши цим приміщення вокзалу.

2 квітня 1944 року доблесні воїни 42-ї гвардійської стрілецької дивізії (51-го корпусу) під командуванням Героя Радянського Союзу генерал-майора Ф. О. Боброва визволили місто від німецько-румунських окупантів. На підступах до Новоселиці першими атакували фашистів танкісти старшого лейтенанта В. Ф. Шкіля. Переслідуючи ворога, радянські танкісти знищили більше сотні гітлерівців, захопили батарею та 30 автомашин з боєприпасами і спорядженням. Виконавши поставлене завдання, В. Ф. Шкіль проявив ініціативу — на плечах відступаючого ворога прорвався до Новоселиці, розбив міст через ріку Прут, по якому відступали фашисти, і почав знищувати їх на переправі. Декілька сот солдатів знайшли собі могилу під Новоселицею. Потім танкісти вступили в місто, з якого в різні кінці тікали ворожі солдати. Було знищено ще 3 танки, 5 гармат. Так танкісти старшого лейтенанта В. Ф. Шкіля поклали початок визволенню Новоселиці. За зразкове виконання бойового завдання

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 133, арк. 5.
[2] Битва за Буковину, стор. 11.

Герой Радянського Союзу А. М. Птухін, полеглий у боях за визволення Новоселиці.

та героїзм, виявлений при визволенні міст Чернівців і Новоселиці, В. Ф. Шкіль удостоєний звання Героя Радянського Союзу[1].

За героїзм і відвагу на фронтах Великої Вітчизняної війни орденами і медалями нагороджено 273 жителі Новоселиці, зокрема, орденом Червоного Прапора — 4, орденом Слави — 4, медалями «За відвагу» — 17, «За бойові заслуги» — 26 тощо. Смертю хоробрих у боях проти фашистів полягло 115 жителів.

Німецько-румунські загарбники завдали місту великих збитків. Було зруйновано його центр, депо, шкіряний і лісопильний заводи, електростанцію, спалено близько 560 будинків.

Зразу ж після визволення міста відновила свою роботу міська Рада депутатів трудящих на чолі з В. М. Топорчаном. Почали працювати партійні, комсомольські, професійні та інші організації, радянські установи. Відбудовувалось народне господарство.

Завдяки великій допомозі держави кадрами спеціалістів, технікою, матеріалами і капіталовкладеннями швидко відбудовувались і ставали до ладу промислові підприємства міста. У 1945 році вже давали продукцію птахокомбінат, майстерні і цехи промкомбінату і райспоживспілки, а в кінці 1946 року — маслозавод, артіль «Перемога», друкарня. В 1948 році розпочалось виробництво цегли, артіль «Червоний мебельник» була оснащена деревообробними верстатами. Міжрайонний плодокомбінат одержав різного технологічного обладнання для переробки фруктів і овочів на суму 150 тис. карбованців.

З розвитком господарства збільшувалося населення міста, насамперед за рахунок робітників: в 1944 році налічувалось 4688 жителів, в 1959 році їх число зросло до 5,8 тис. чоловік.

Неухильно розвивалося промислове виробництво Новоселиці, провідне місце в якому посідає харчова промисловість. Найбільшими підприємствами міста є птахокомбінат, заводи плодоконсервний, винний, маслосироробний, обробки гібридного і сортового насіння кукурудзи, хлібопекарня. За винятком птахокомбінату, всі вони виникли за роки Радянської влади, в післявоєнний період. 1961 року введено в дію завод обробки гібридного і сортового насіння кукурудзи, річна потужність якого становить 2600 тонн. Свою продукцію він відправляє у всі союзні республіки, а також у Німецьку Демократичну Республіку і Румунію. У 1967 році на базі харчокомбінату виник винний завод потужністю 235 тис. декалітрів вина на рік. В ювілейному році на околиці міста став до ладу комплекс споруд нового маслосирзаводу — найбільшого підприємства по переробці молока не лише в Чернівецькій, але й в усіх західних областях України. Потужність новобудови — 76 тонн молока на добу. Тут випускають продукцію 14 найменувань, головні види якої — сир «ярославський» і «кубанський», вершкове масло, пастеризоване молоко, кефір, ряженка, сметана тощо. На заводі механізовані всі основні процеси виробництва: приймання молока, транспортування і миття посуду. Для очищення і пастеризації молока змонтовані автоматичні охолоджувальні установки пропускною здатністю по 5 тис. літрів на годину. Розливання молочних продуктів здійснюється на потоковій лінії продуктивністю 3 тис. пляшок на годину. Сироробний цех обладнаний чотирма механізованими агрегатами загальною одночасною місткістю заповнення 12 тис. літрів, а також формувальними установками і пневматичними пресами.

---

[1] Битва за Буковину, стор. 93.

Для теплової обробки молока змонтовані автоматизовані пастеризаційні установки з сепараторами-нормалізаторами. Вершкове масло виробляється на потоковій лінії продуктивністю 500 кг за годину. Всього на підприємстві змонтовано 417 одиниць технологічного, енергетичного та холодильного устаткування[1]. Завод став виготовляти також сировину для фармацевтичної промисловості — глюкозу та мальтозу.

Значно розширені і реконструйовані, з запровадженням механізації і автоматизації, птахокомбінат і плодоконсервний завод; останній щорічно став виробляти 6—7 млн. умовних банок консервів.

Значних змін зазнала місцева промисловість. Зникло дрібне кустарне виробництво, створені добре оснащені швейні та взуттєві майстерні райпромкомбінату. Він випускає продукцію не лише для потреб міста, але й для трудящих області. З 1960 року діє цех по виробництву штучного каракуля, обладнаний новітнім устаткуванням. Зросло виробництво дерев'яних меблів — шафів, столів, тумбочок, театральних крісел, диванів тощо.

В 1964 році на базі райпромкомбінату виникла фабрика спортінвентаря з добре оснащеними меблевими, хутряним, капроновим і швейним цехами.

Наприкінці 1966 року став давати продукцію міжколгоспний завод залізобетонних конструкцій потужністю 10 тис. куб. м на рік. Розширені майстерні районного відділення «Сільгосптехніка». У місті є автоколона, де близько 70 вантажних машин.

Промислові підприємства Новоселиці раніше відчували нестачу електроенергії. Кожне підприємство мало по кілька енергоустановок, які були нерентабельні і не забезпечували зростаючих потреб міста. В 1962 році Новоселиця була підключена до потужної енергосистеми, високовольтні лінії якої протягнулись у братні соціалістичні країни.

На всіх підприємствах міста організовано навчання робітників, шириться соціалістичне змагання. Першими ударниками комуністичної праці міста стали вулканізатор побуткомбінату А. Столяр, швея цього ж підприємства Н. Пуюл, робітниця птахокомбінату С. Сиротюк та інші.

Відрадні перспективи промислового розвитку міста. До кінця п'ятирічки буде розширено завод залізобетонних виробів з річною потужністю 40 тис. куб. м, фабрику спортінвентаря з щорічним виробництвом готової продукції на 1,5 млн. крб., побудують першу в області майстерню по ремонту комбайнів, автобазу облспоживспілки.

Новоселиця невпинно зростає і впорядковується. Поліпшуються житлові умови населення. В 1958 році в Новоселиці було 490 комунальних квартир, в 1968 році — 813. Лише з 1954 по 1966 рік в місті побудовано 26 двоповерхових будинків більше як на 200 квартир. За цей же час індивідуальні забудовники за допомогою держави спорудили 630 три-, чотирикімнатних будинків з цегли і блоків, критих бляхою, черепицею та шифером.

Поліпшується комунальне господарство. В 1958 році електроосвітлення було лише у половині комунальних квартир, водопроводом користувалася одна з 44 сімей, а газових плиток не було зовсім; на 1968 рік електроенергію одержу-

Пам'ятник героям, полеглим у боях за визволення Новоселиці від фашистських загарбників.

[1] Газ. «Радянська Буковина», 20 січня 1967 р.

вала кожна квартира, воду водопроводом — кожна десята, газові плитки є у 507 квартирах.

Витрати на благоустрій зросли до 162,8 тис. крб. у 1968 році проти 63,7 крб. в 1958 році.

З кожним роком Новоселиця стає все красивішою. 1966 року в центрі міста зведено триповерховий будинок, де розмістилися гастроном, дитяче кафе, ресторан «Буковина», контора райспоживспілки. В ювілейному році здано в експлуатацію двоповерхове приміщення комбінату побутового обслуговування, нову оптово-торгову базу. Всі вулиці міста упорядковані, мають тверде покриття — заасфальтовано 56 тис. кв. м вулиць та 20 тис. кв. м тротуарів. Силами трудящих міста закладено міський парк, споруджено водоймище та посаджено 30 га лісу на березі ріки Пруту. В ювілейному 1967 році закладено два сквери площею 4 га, один з яких названо іменем Ленінського комсомолу, посаджено 4 тис. фруктових і декоративних дерев, близько 100 тис. кущів.

У Новоселиці — широка мережа лікувальних закладів: районна лікарня на 125 ліжок, поліклініка з зуболікарським, фізіотерапевтичним, рентгенівським та іншими кабінетами і клініко-діагностичною лабораторією, пологовий будинок на 40 ліжок, санепідстанція тощо. В медзакладах міста працює 35 лікарів та 100 чол. середнього медперсоналу. Глибоку повагу жителів Новоселиці та навколишніх сіл заслужили хірурги М. Є. Меламедов та Д. М. Рац, дитячі лікарі О. І. Стецюк, Р. М. Мучник та Б. І. Комарова, зубний лікар М. К. Кошкіна. Їх знають як досвідчених спеціалістів.

Держава приділяє охороні здоров'я трудящих велику увагу. Лише протягом 1958—1968 рр. асигнування на медобслуговування жителів міста зросли в 22 рази. В Новоселиці постійно працюють дошкільні дитячі установи на 310 дітей.

В особистій власності жителів багато легкових автомашин, мотоциклів, телевізорів тощо. У місті є свій радіовузол на 9 тис. точок, діє АТС, 4 павільйони побутового обслуговування.

В Новоселиці працюють три середні школи з українською, російською і молдавською мовами навчання, початкова молдавська і середня школи робітничої молоді. За післявоєнний період число учнів зросло з 608 в 1944/45 навчальному році до 1500 в 1967/68 році, а число вчителів відповідно збільшилося з 19 до 144; переважна більшість з них має вищу освіту.

Держава виділяє на народну освіту значні кошти. В 1968 році було асигновано 79,8 тис. крб. проти 9,2 тис. в 1958 році. В інтернатах міських шкіл, в основному за рахунок держави, утримуються 250 учнів. Розгорнуто будівництво освітніх закладів. У 1961 році здано в експлуатацію типове двоповерхове приміщення середньої школи № 1. Це забезпечило скорочення двозмінного навчання в школах міста. У 1956 році відкрито медичне училище. На 1968 рік у ньому навчалося понад 300 студентів. З дня заснування в училищі підготовлено близько 1100 спеціалістів. Для дітей — музична і спортивна школи, Палац піонерів, дитяча бібліотека.

Новоселиця має розгалужену мережу культосвітніх закладів: 4 кінотеатри, 3 бібліотеки загального користування, 20 бібліотек підприємств і установ. В бібліотеках налічується понад 80 тис. примірників книг.

У кімнаті-музеї Т. Г. Шевченка Новоселицької середньої школи № 1. 1966 р.

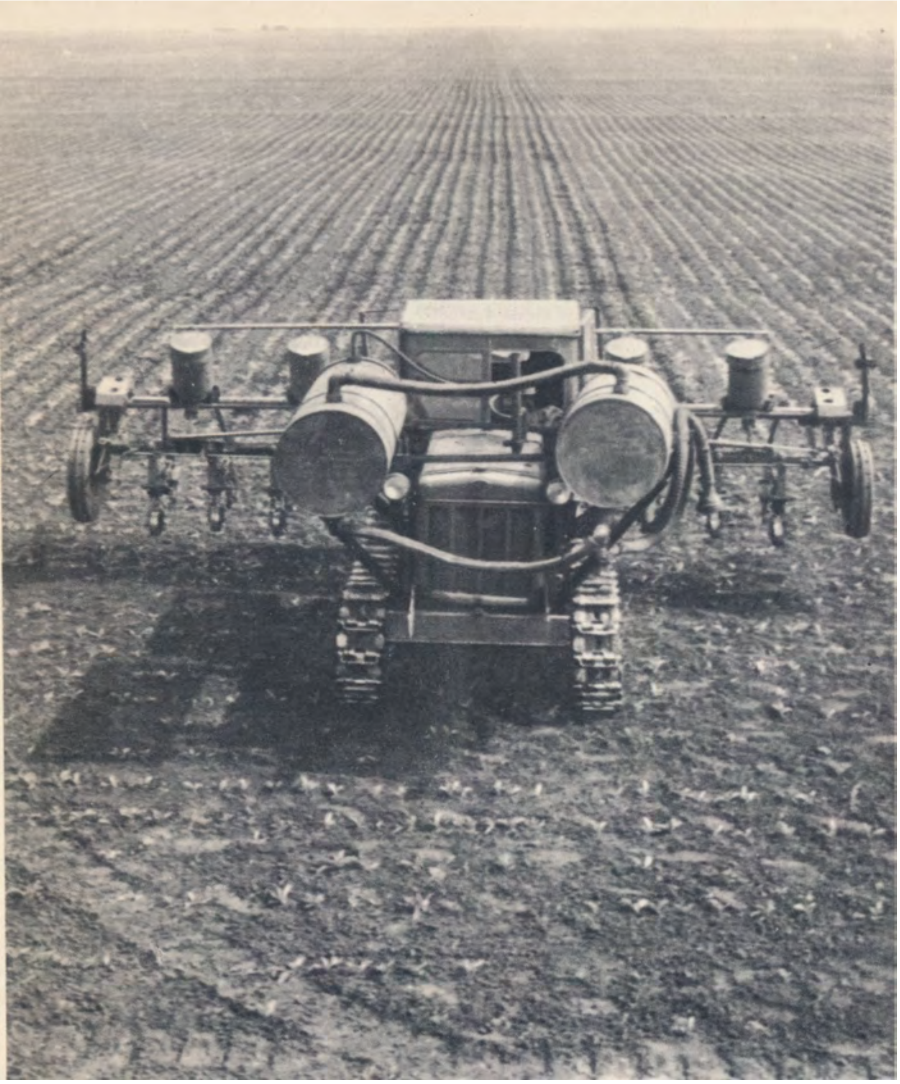

Збирання зернових культур у Заставнівському районі. 1961 р.

Вихідний день у селі Топорівцях. Новоселицький район. 1968 р.

Підживлення цукрових буряків у колгоспі «Маяк», с. Ошихліби Кіцманського району. 1968 р.

Збирання кукурудзи в колгоспі «Перемога» Глибоцького району. 1962 р.

А. Я. Волох — колишній секретар Хотинського підпільного повітового комітету Комуністичної партії Румунії — серед піонерів. 1967 р.

Важливим осередком культурного життя Новоселиці став Будинок культури. Його зразкова робота неодноразово відзначалась в області і республіці. В 1963 році тут проходила перша на Україні районна конференція збирачів фольклору, в роботі якої взяли участь сільська інтелігенція району, фольклористи Чернівців, Кишинева, Києва. При Будинку культури працюють гуртки художньої самодіяльності, учасники яких часто виступають перед трудящими району і області з творчими звітами. В 1965 році самодіяльному танцювальному гуртку міста присвоєно звання народного, а в 1967 році — заслуженого ансамблю танцю УРСР. На республіканському фестивалі цей ансамбль нагороджений бронзовою медаллю. Художня самодіяльність міста відома не лише в області. Інструментальний ансамбль Будинку культури під керівництвом солістки Ніни Мендреско виїздив на гастролі в Монгольську Народну Республіку, де представляв самодіяльне буковинське мистецтво.

Учасники самодіяльних гуртків беруть активну участь в організації і проведенні нових обрядів і свят. Особливо красиво і урочисто в Новоселиці проводиться у травні кожного року свято зустрічі весни з літом.

Серед жителів Новоселиці є чимало таких, які своєю працею звеличують нашу Вітчизну. Це заслужений зоотехнік УРСР О. Х. Романцев, лауреат Державної премії СРСР Є. Д. Чорний та інші. Після закінчення Новоселицької середньої школи і Львівського державного університету геолог Є. Д. Чорний поїхав працювати туди, куди кликала Батьківщина,— у найвіддаленіші райони країни. За розвідування і відкриття нових родовищ алмазів («трубка Айхал») йому і присвоєно почесне звання.

Разом з Є. Д. Чорним в 1952 році Новоселицьку середню школу закінчила Л. А. Костирко. Вона була активним учасником художньої самодіяльності, членом комітету комсомолу школи. Після закінчення Київського театрального інституту ім. Карпенка-Карого Л. А. Костирко виявила свої здібності в кіномистецтві — знімалась у фільмах: «Максим Перепелиця», «Перший хлопець», «Солдатка» та інших.

Випускників новоселицьких шкіл можна зустріти в багатьох місцях нашої неосяжної країни: в Ленінграді працює випускник середньої школи В. З. Негруца — кандидат геологічних наук, в Києві старшим науковим співробітником в АН УРСР — кандидат філологічних наук М. П. Муравицька, в Ровно в інституті водного господарства викладає В. В. Лутаєв — кандидат технічних наук.

В Новоселиці живе і працює майстер художнього лозоплетіння І. І. Алайба. Його вироби з лози і соломи не раз демонструвалися на обласній і республіканській виставках, вони поповнюють експозиції Чернівецького краєзнавчого музею, приваблюючи відвідувачів яскравою декоративністю тонкого мережива, своєрідністю. Працюючи в Новоселицькому райпромкомбінаті, самобутній митець організував цех художнього плетіння. Він передав свій досвід не одному десяткові молодих майстрів.

Відрадні перспективи розвитку міста. Намічається розгорнути капітальне житлове будівництво. Найближчим часом буде споруджено автобусну та автозаправочну станції, міжобласну Припрутську лукомеліоративну станцію на 200 одиниць сільськогосподарської техніки, лазню на 100 місць, районну лікарню на 240 ліжок, новий Будинок культури на 800 місць основного залу, ще один кінотеатр тощо.

У новосельчан одностайне бажання — перетворити своє місто на розвинутий промисловий і культурний центр, зробити його одним з найкрасивіших на Радянській Буковині.

А. О. ЯНЮК

* * *

Новоселицький район створено у листопаді 1940 року, в сучасних межах існує з 1965 року. Район розташований у південно-східній частині області на лівому березі Пруту в лісостеповій зоні. На півдні району (по р. Прут) проходить державний кордон СРСР з Соціалістичною Республікою Румунією, на сході район межує з Кельменецьким районом, на півночі — з Хотинським, на заході — з Заставнівським районом та містом Чернівцями, на південному заході (по Пруту) — з Глибоцьким районом Чернівецької області.

У складі району міська та 25 сільських Рад депутатів трудящих, яким підпорядковані 42 інші населені пункти. Площа району — 733,7 кв. км, населення — 83,8 тис. чол., у т. ч. 77,4 тис. чол. проживає в сільській місцевості. Густота населення — 114 чол. на 1 кв. кілометр.

Через територію району проходить залізниця Львів—Чернівці—Кишинів (від станції Окниця йде розгалуження на Київ) та автотраса із Чернівців з розгалуженням в м. Новоселиці на Кишинів—Одесу та на Хотин—Хмельницький—Вінницю—Київ.

Рельєф району — рівнинний. По його території протікає ріка Прут. Грунти — переважно темно-сірі опідзолені та чорноземні. В районі 28 колгоспів. Основний виробничий напрям господарств у рільництві — буряково-зерновий, у тваринництві — м'ясо-молочний. Всього у районі 63,9 тис. га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 51,1 тис. га орної землі, 9,5 тис. га лук і пасовиськ, 3,3 тис. га садів та виноградників.

Провідна галузь економіки району — сільське господарство. Воно займає 62 проц. валової продукції району.

Значно зросла механізація сільськогосподарських робіт. На 1967 рік у районі працювало 465 тракторів, 84 зернові комбайни, 49 кукурудзозбиральних та 68 бурякозбиральних комбайнів, 312 вантажних автомашин, 970 електромоторів тощо. У районі діє 2 відділення «Сільгосптехніка».

Тваринництво — важлива галузь економіки району. Тільки у громадських господарствах району в 1967 році на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 454,1 цнт молока та 87,2 цнт всіх видів м'яса у живій вазі.

За високі виробничі досягнення урядових нагород удостоєно 765 чол., у т. ч. звання Героя Соціалістичної Праці — 9 чол., ордена Леніна — 27 чол., Трудового Червоного Прапора — 85 чол., «Знак Пошани» — 60 чоловік.

Промисловість району спеціалізується на переробці сільськогосподарської продукції, базується на місцевій сировині. Провідною галуззю є харчова промисловість (Новоселицький маслосирзавод, птахокомбінат, харчокомбінат, плодокомбінат тощо). Розвивається також виробництво будівельних матеріалів (Мамализький гіпсовий завод) та деревообробка (фабрика спортінвентаря).

На 13 промислових підприємствах району в 1967 році працювало близько 2 тис. робітників, ними вироблено валової продукції на 17,4 млн. карбованців.

Завдяки господарським успіхам зростає і добробут трудящих, про що свідчить, зокрема, розмах житлового будівництва в районі. За період з 1946 по 1967 рр. споруджено 8080 житлових будинків.

Свято дружби трудящих Новоселицького району Чернівецької області та Бричанського району Молдавської РСР. 1967 р.

В районі добре розвинута торговельно-кооперативна мережа, тут працює 211 магазинів роздрібної торгівлі та 61 підприємство громадського харчування.

Значком «Відмінник радянської споживчої кооперації» нагороджено 55 робітників. Добре поставлено медичне обслуговування трудящих. У районі є 9 лікарень на 420 ліжок, 3 лікарські амбулаторії, 16 пологових будинків (у т. ч. 12 колгоспних), 24 фельдшерсько-акушерські пункти. В закладах охорони здоров'я працює 70 лікарів та 289 чол. середнього медичного персоналу. За сумлінну працю 4 медичні працівники удостоєні урядових нагород, 23 — значка «Відмінник охорони здоров'я». Силами колгоспів в селі Щербинцях на базі сірководневого джерела побудовано водолікарню, де працює 7 лікарів та 28 чол. середнього медперсоналу. В кожній артілі відкрито дитячі ясла, діє 14 молочних кухонь, 13 профілакторіїв.

В районі 25 багатодітних матерів, нагороджених орденом «Мати-героїня», 70 — орденом «Материнська слава» I ступеня, 157 — II ступеня, 423 — III ступеня, «Медаллю материнства» I і II ступеня нагороджено 2188 жінок.

У місті і селах району функціонують 38 загальноосвітніх шкіл, заочна, 2 школи сільської молоді та школа робітничої молоді; в них працює 834 вчителі та вихователі. Середні спеціальні учбові заклади району — Рідківський сільськогосподарський технікум бухгалтерського обліку та Новоселицьке медичне училище. 13 працівників народної освіти удостоєні урядових нагород, 45 — значка «Відмінник народної освіти», 2 — почесного звання заслуженого вчителя школи Української РСР.

До послуг населення 43 будинки культури та клуби, 48 бібліотек з книжковим фондом 375 тис. примірників. При сільських клубах та будинках культури працюють 294 гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 5000 чол. Діє музична школа, в якій навчається 200 учнів. Великий успіх у глядачів здобули заслужений ансамбль танцю УРСР «Ватра» районного Будинку культури та народні самодіяльні ансамблі танцю сіл Боян і Топорівців. Вони є лауреатами Всесоюзного ювілейного фестивалю самодіяльного мистецтва. Керівникові ансамблю с. Топорівців Т. І. Подорожному надано почесне звання заслуженого працівника культури Української РСР.

У районі діє 46 стаціонарних кіноустановок, у т. ч. 29 широкоекранних. Район повністю радіофікований, тут працює 5 радіовузлів, створено 7 народних музеїв та кімнат-музеїв.

В 1967 році на 1000 чол. населення району припадало по 873 примірники періодичної преси.

Велику культурно-освітню роботу проводить товариство «Знання». В районі є 74 первинні партійні організації та 136 комсомольських, що на 1967 рік налічували 2055 комуністів та 7345 комсомольців. Профспілкова районна організація об'єднує 147 первинних організацій, всього близько 10 тис. членів профспілок. З 1962 року виходить районна газета «Ленінським шляхом» (з 1944 по 1962 рр.— «Слово правди») українською та молдавською мовами.

БО́ЯНИ

Бояни — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Пруту, за 12 км від Новоселиці. Через село проходить залізниця Чернівці — Ларга та асфальтований шлях Чернівці — Новоселиця. Населення — 6847 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Боянівка, Гай і Припруття.

На північний захід від села, біля річки Гуків. виявлено сліди трипільської культури III тисячоліття до н. е. В цьому ж районі є рештки поселення ранньозалізної доби I тисячоліття до н. е. Ранньослов'янські поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) виявлені на південно-східній околиці села на лівому березі річки Гуків та за 2 км на північний захід, на правому березі цієї ж річки[1]. Збереглися

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 116, М., 1964, стор. 194.

також сліди кількох поселень XII—XV століть. Археологічні дослідження показали, що сучасний населений пункт виник близько XII століття. В ті часи долиною Пруту проходив торговий шлях з Галичини до Молдавії. Йому, мабуть, і завдячує село своїм виникненням.

Вперше Бояни згадуються в грамотах молдавських воєвод Штефаніци від 1523 року[1] і Рареша від 1528 року[2]. На той період село оцінювалось приблизно в 1500 злотих, що, певно, являло собою грошовий вираз прибутків феодала, одержаних внаслідок експлуатації селян. З кінця XIV століття Бояни були власністю феодалів Табучі та їх спадкоємців Стирчі, а з 1704 року належали боярам Кантакузіно. Селяни Боян зазнавали страждань і від загарбників. Через село неодноразово проходили турецькі, татарські, польські та інші війська, на його території відбувались кровопролитні битви. У 1673 році тут зупинялись на 6 днів польсько-литовські війська під командуванням польського короля Яна Собеського, які йшли на Хотинську фортецю проти турків. З 1 по 10 жовтня 1685 року тут точилися жорстокі бої між польською армією під командуванням Яблоновського та турецькими яничарами. Польське військо, зазнавши великих втрат, відступило. Роком пізніше — 2 серпня 1686 року, армія Яна Собеського знову проходила через село. В Боянах панували грабунки і насильства.

На початку XVIII століття село стає власністю Іона Некулче (1672—1745) — молдавського письменника-літописця, державного і військового діяча, одного із сподвижників молдавського господаря Кантеміра, прихильника зближення з Росією. В складі російської армії Петра I у битві під Станілештами (1711 рік) він командував молдавським військом. Після поразки Іон Некулче емігрував до Росії, а потім — до Польщі. Його «Літопис Молдавської країни від Дабіжі-Води до Іоана-Води Маврокордата», що охоплює події 1661—1743 рр., містить багаті матеріали з історії молдавсько-російських відносин[3].

В історичній долі жителів села важливу роль відігравали визвольні походи російських військ на Буковину й Молдавію. Російські війська проходили через Бояни під час російсько-турецької війни 1735—1739 років. У районі сіл Боян і Рідківців сталася битва з татарами. В селі й досі збереглася «могила Кирила», де, за переказами, поховано російського воєначальника Кирила[4].

Після окупації Буковини Австрією Бояни поступово перетворилися у торгове прикордонне містечко. 1775 року австрійські власті розмістили тут митний та карантинний (для худоби) пункти, а дещо згодом — інспекторат буковинських і подільських митниць[5].

На кінець XVIII століття село стало одним з найбільших на Буковині. В 1780 році тут проживало 429 сімей, воно мало 5 млинів, заїжджий двір, 2 корчми та винокурню; все це належало поміщикові. Неабияке значення для розвитку села мали ярмарки. У 1817 році їх влаштовували щотижня, а з 1818 року — ще й разові (6 раз на рік). На ярмарки, крім місцевих торговців, прибували купці з Галичини, Бессарабії та Молдавії.

Наприкінці XVIII — першій половині XIX століття село належало родині Некулче, а в 1845 році було продано Штефановичу і Скехде. Феодальні повинності зростали. Селян зобов'язали відробляти панщину, віддавати десятину урожаю, ремонтувати поміщицькі будівлі. До панського двору селяни везли паливо, птицю й бринзу, пряжу. Община змушена була давати 100 ліктів полотна, 900 ок борошна тощо. Селяни відбували також і державні повинності, зокрема, сплачували земельний податок. На 1837 рік з них щорічно стягали 1447 флоринів[6]. Крім того, з трудящих стягали

---

[1] Documente privind istoria României. Vol. 1, veacul 16, Bucureşti, 1953, стор. 216, 217.

[2] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 1. Cernăuţi, 1933, стор. 26—28.

[3] Istoria României. Vol. 3. Bucureşti, 1938, стор. 66; I. Neculce. Letopiseţul Ţarii Moldovei şi o seamă de cuvinte. Bucureşti, 1959.

[4] E. Fischer. Die Bukowina, Czernowitz, 1899, стор. 200.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 13 795, арк. 36, 37.

[6] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 1370, арк. 83.

всілякі церковні побори, зобов'язували виконувати різні роботи — доглядати за шляхами, оборонними укріпленнями, забезпечувати транспорт для потреб австрійської армії тощо.

У Боянах письменних майже не було. Замість підписів, жителі позначали документи тих часів хрестиками. Школу відкрили тут лише у 1820 році.

Трудящі Боян не мирились з соціальним і національним гнобленням, вони неодноразово повставали на боротьбу проти поневолювачів. У 1799 році орендар звинуватив кількох чоловіків у бунті. Панський суд присудив по 30 буків кожному прилюдно, «... щоб було наукою для інших»[1]. Бояни були пунктом переправи революціонерів, учасників повстання 1831 року в Польщі. Переходити кордон їм допомагав начальник боянської пошти емігрант О. Павлусевич[2]. Про боротьбу боянських селян за свої права свідчить і той факт, що з їх середовища в 1848 році був обраний один із семи депутатів Буковини до австрійського рейхстагу — Василь Кирстя. Разом з Лук'яном Кобилицею та іншими буковинськими депутатами він обстоював інтереси своїх виборців — селян. Коли депутат Михайло Боднар порушив питання про скасування панщини та десятини без будь-якої компенсації і вимагав поставити його на відкрите голосування, Василь Кирстя доповнив ці вимоги: «Землевласники, які незаконно привласнили протягом 60 років ділянки землі, негайно і без винагороди повинні цілком повернути їх старим власникам, селянам або громадам. Землевласники, які примушували селян працювати зверх панщини, зобов'язані заплатити за кожний незаконно відроблений день»[3]. Повернувшись з Відня у 1848 році, саме тоді, коли Лук'ян Кобилиця згуртовував народні маси гірських районів Буковини, Василь Кирстя зібрав у Боянах селян з навколишніх сіл і закликав їх боротися з поміщиками та австрійською владою.

Реформа 1848 року не полегшила становища боянських селян. Вони змушені були заплатити поміщику великий викуп за феодальні повинності. Боянському поміщику Штефановичу селяни виплатили понад 57 тис. флоринів[4].

Після реформи в Боянах збереглося поміщицьке землеволодіння. Штефановичу і крупним орендарям належало 3889 йохів кращих земель, тоді як 756 селянських господарств мали тільки 6007 йохів землі, у т. ч. 1018 йохів луків і сіножатей та 19 йохів садів і городів. Земля розподілялась між селянами вкрай нерівномірно: 24,7 проц. господарств володіли ділянками до 2 йохів, близько 9 проц.— від 2 до 4, 9 проц. господарств зовсім не мали землі, 32 проц. господарств були безкінними[5]. Нестача землі, великі, пов'язані з викупом податки, висока плата за користування пасовиськами, брак інвентаря та тяглової сили ще більше погіршили і без того важке становище «визволених» селян.

У період капіталізму економічний розвиток Боян дещо пожвавився. Прикордонне положення села та побудова у 1884 році залізниці Чернівці—Новоселиця, яка пройшла через село, сприяли розширенню його торговельних зв'язків. Наприкінці XIX — на початку XX століть Бояни були зараховані до категорії торговельних містечок. Поряд з торгівлею розвивалась і промисловість. Крім діючих до цього часу млинів та винокурень, запрацювала примітивна фабрика мінеральних добрив. Економічне пожвавлення супроводжувалось зростанням чисельності населення. Якщо в 1857 році тут проживало 4656 чол., то в 1900—6694, а в 1914 році — 7468 чоловік[6].

Розвиток капіталістичних відносин ще більше посилив експлуатацію трудівників Боян. Гнані злиднями й голодом, вони йшли на заробітки. Частина, зневірившись,

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 95, арк. 120—123.
[2] Селянський рух на Буковині в 40 роках XIX ст., стор. 37.
[3] R. K a i n d l. Die Bukowina in dem Jahren 1848 und 1849. Wien, 1900, стор. 8.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 811, арк. 112—115.
[5] Там же, арк. 1—111.
[6] І. І. К о м п а н і є ц ь. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 205.

Село Бояни наприкінці XIX століття.

виїздила за кордон. Особливо посилилась еміграція з кінця 80-х рр. XIX століття. Тільки до Канади у 1889 році з села емігрувало 124 чол., в 1900 — 58, а на 1913 рік — 208 чоловік.

Австрійські власті змушені були визнати, що причиною масової еміграції було важке матеріальне становище селян, безробіття та низька оплата праці[1]. В Канаді боянські емігранти заснували поселення і в пам'ять про рідний край назвали його Боянами. Селяни емігрували не лише до Канади, але й до Аргентіни, Бразілії, США тощо.

В 1913 році покинув рідне село і вирушив шукати щастя за океаном 15-річний підліток Дмитро Чеботар. Що примусило його покинути рідний край? Ті ж злидні, голод, що панували в кожному буковинському селі. «Не жили, а животіли,— згадує Д. Чеботар.— Тулились у старенькій хаті. Я спав роками у стайні. З дитинства ходив у найми до багатіїв-колоністів Готліба, Гайтнера, Меча. Працював від зорі до зорі. Коли пішла чутка, що в Америці можна легше заробити, туди подались два мої брати, а за ними влітку 1913 року помандрував і я. Америка зустріла не райським життям. Працював тяжко за мізерну платню, де тільки не довелося продавати свої руки: в шахтах, на заводах, на фабриках. Повернутися додому не міг, бо від братів і сестер одержував листи, в яких ті скаржилися на гірке й злиденне життя. Румунські окупанти гнітили й ошукували селян не менш, ніж австрійські барони. Моя рідня просила, аби я хоч трохи допомагав. Час від часу відривав від себе по долару, більше не міг — заробіток мав жалюгідний...»[2].

Культурний та освітній рівень населення залишався дуже низьким. Переважна більшість селян була неписьменною, навіть староста общини не знав грамоти. Більшість дітей не могла відвідувати школу через матеріальні нестатки. Австрійські власті не турбувалися про освіту селян Боян. Приміщення школи було збудовано тільки в 1873 році, тобто лише через 50 років після її заснування.

Величезних втрат і страждань завдала жителям села перша світова війна. З самого початку тут проходила передова лінія фронту, відбувалися кровопролитні бої. Майже все населення було евакуйоване у віддалені губернії Росії. До осені 1916 року в селі проживало тільки 26 чол. Бояни багато разів переходили з рук у руки і були майже повністю зруйновані[3].

В 1916 році, коли до Боян вступили російські війська, значна частина евакуйованих жителів села повернулася. Але не було житла, інвентаря, посівного матеріалу. Становище лишалося тяжким, хоч російські власті і допомагали біженцям грішми, будівельними матеріалами, продовольством, медикаментами. Чимало жителів Боян, евакуйованих і військовополонених (з австрійської армії), залишились жити в Росії, частина з них брала активну участь у революційному русі і разом з російським пролетаріатом боролася за владу Рад. Так, І. Ф. Істинюк у складі першого Туркестанського кавалерійського полку, а згодом інтернаціональної бригади громив ворогів Країни Рад у Середній Азії та на Україні. Повернувшись 1920 року до рідного села, він тривалий час зазнавав переслідувань румунських жандармів.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 18 639, арк. 8.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 23 листопада 1968 р.
[3] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 205, 234.

У листопаді 1918 року, на час загарбання Північної Буковини Румунією у селі проживало 4603 чол.[1], або 61,7 проц. довоєнного населення. Селяни терпіли через малоземелля та безземелля. Основна частина земель, як і раніше, належала поміщикам й куркулям. Здійснена румунськими властями земельна реформа анітрохи не розв'язала земельної проблеми. Боянські поміщики були власниками найбільш родючих земель. На початку 20-х років колоністи-румуни утворили в селі колонію Арборені: їм наділялося по 5 га землі, справжні ж господарі — боянські селяни — змушені були задовольнятись невеликими клаптиками — 0,5—1 гектар.

Умови життя трудящих Боян невпинно погіршувались. Селяни втрачали землю, худобу. Так, на початок 1940 року близько 30 проц. господарств мали земельні наділи менше 1 гектара[2]. На 1827 сімей (6552 чол.) налічувалось всього 720 коней і 954 корови, включаючи худобу поміщиків та куркулів. Значна частина селян змушена була постійно ходити на заробітки. Крім поміщиків, бідноту Боян експлуатували і місцеві куркулі (їх налічувалось близько 50). Наймити працювали по 14—16 годин на добу за мізерну плату — 20—40 лей за день (коробка сірників коштувала тоді 2 леї). Про охорону здоров'я не могло бути й мови. За неповними даними, в 1940 році 24 жителі села хворіли на сухоти. На початку 1940 року понад 500 сімей селян не мали власного житла, зате було 12 корчем, 3 церкви[3].

Злидні й голод часто примушували трудящих шукати засобів існування в містах. Залишив рідне село і працював на різних підприємствах Чернівців бідняк Ф. В. Білик. Зазнавши жорстокої експлуатації, пройшовши школу революційної боротьби, на початку 30-х років він вступив до лав Комуністичної партії. З 1933 по 1940 рр. він був членом Чернівецького підпільного міськкому партії. За революційну діяльність його заарештовували 18 разів. Але ні в'язниці, ні катування не зламали волі борця за краще майбутнє своїх земляків. Події революційної боротьби тих років і, зокрема, участь у ній Ф. В. Білика, знайшли своє відображення в документальній повісті «За Прутом, у Садгорі»[4].

28 червня 1940 року трудівники Боян, як і всієї Північної Буковини, радісно зустрічали воїнів Червоної Армії.

В перші дні після визволення була створена сільська Рада в складі 7 чол., її головою став В. В. Гаєвський. Землю одержали 289 безземельних та малоземельних сімей. Селяни-бідняки і колишні батраки М. Л. Василович, В. М. Ляхович, М. С. Матей та інші виступили ініціаторами створення колгоспу, заснованого у березні 1941 року. В артілі «Більшовик» об'єдналось 69 сімей з 302 га землі. Головою артілі колгоспники обрали колишнього поміщицького наймита В. М. Ляховича.

Розгорнулась робота щодо ліквідації неписьменності серед населення Боян. У 1940/41 навчальному році тут діяли чотири школи, двері яких широко відкрились для дітей трудящих.

У здійсненні соціалістичних перетворень на селі активну участь брала створена в лютому 1941 року комсомольська організація, секретарем якої був М. В. Ляхович.

5 липня 1941 року до села вдерлися німецько-румунські окупанти. В перші ж дні вони по-звірячому вбили 86 жителів Боян. Багато жителів потрапило до концтаборів, де їх і закатували. Тільки в Садгірський та Єдинецький табори були кинуті 17 жителів села, у т. ч. І. М. Ткач, В. М. Ляхович, М. Л. Василович, І. М. Віксич та інші. Окупанти розграбували громадське і особисте майно селян, землю знову відібрали поміщики та куркулі.

Трудівники села не корилися окупантам. В районі Боян і навколишніх сіл діяв партизанський загін. У жовтні 1942 року поблизу Боян партизани пустили під укіс ворожий ешелон зі зброєю. Внаслідок диверсії було знищено 32 фашистські солдати та офіцери, виведено з ладу залізницю.

---

[1] Dicţionarul statistic al Bucovinei. Bucureşti, 1922, стор. 36, 37.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 734, оп. 1, спр. 1, арк. 12.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 13 листопада 1957 р.
[4] М. Бурбак, Х. Меламуд. За Прутом, у Садгорі. Станіслав, 1960, стор. 163—170.

28 березня 1944 року танки підрозділу Героя Радянського Союзу гвардії старшого лейтенанта В. Ф. Шкіля вступили до Боян з півночі, визволивши село від фашистських загарбників. Відновили свою роботу сільська Рада, школи. Трудящим повернули землю, вони взялися до відбудови зруйнованого окупантами господарства.

У вересні 1944 року відновила роботу комсомольська організація. Комсомольці проводили серед населення велику роз'яснювальну та агітаційно-масову роботу, брали участь у ліквідації наслідків війни, в боротьбі з ворожими елементами тощо.

Важливу роль у налагодженні мирного життя в Боянах відіграли створені влітку 1945 року земельні громади, які очолювали активісти В. М. Ляхович, В. С. Костел та інші. Велику організаторську і роз'яснювальну роботу в цей період розгорнула місцева партійна організація, яка виникла в червні 1946 року. В 1947 році вона налічувала 6 комуністів; її секретарем обрали М. С. Яцуру[1]. В селі розпочався рух за колективізацію сільського господарства. У вересні 1946 року відновив свою діяльність колгосп «Більшовик».

В 1947 році у Боянах були організовані ще чотири колгоспи: «30 років Жовтня», «Радянська Буковина», «Ленінський шлях» та ім. Кірова. Колективізація проходила в гострій боротьбі з рештками ворожих елементів — куркулів та українських буржуазних націоналістів. Від їх рук загинув активіст М. Л. Василович, були поранені Л. М. Кула та Д. Г. Ігнатюк. Та незважаючи на терор ворогів, колективізація проходила успішно: в 1947 році в колгоспах налічувалось 258 господарств, у 1948—598, а в 1949 році вона була завершена повністю[2].

Швидко зростала партійна організація села — на 1950 рік у ній налічувалось 18 комуністів. Керовані партійною організацією, колгоспники самовіддано працювали, налагоджуючи спільне господарство. Багато уваги приділялось рільництву, зокрема розвиткові буряківництва. Самовіддана праця принесла перші успіхи. Протягом 1948—1950 рр. посівні площі цукрових буряків зросли більш як у 3 рази, а врожайність підвищилася з 46 до 242 цнт з гектара[3]. З'явились перші майстри високих врожаїв, зокрема відомий буряковод В. С. Мигальчан, який у 1950 році зібрав по 635 цнт цукрових буряків з кожного га на площі 5 га, за що був удостоєний високого звання Героя Соціалістичної Праці. Урядові нагороди одержали 47 боянських колгоспників: орден Леніна — ланковий буряковод П. Г. Афтимічук, орден Трудового Червоного Прапора — ланкові А. Ф. Каба, О. В. Кучурян та колгоспники М. В. Мигальчан, А. М. Євчук, В. Д. Мигальчан, Л. Ф. Стриєнко та інші.

Неухильно розвивалось і тваринництво. Кількість великої рогатої худоби протягом 1948—1950 рр. зросла більше, як у 10 разів, свиней — майже в 20 разів, овець — у 19 разів тощо.

В 1950 році відбулося укрупнення колгоспів села, вони об'єдналися в артілі «Родина» та ім. Жовтневої революції.

Велика увага приділялась механізації виробництва. В 1958 році колгоспи Боян вже мали 22 трактори, 4 комбайни та багато іншої сільськогосподарської техніки. Сумлінна праця трудівників Боян була винагороджена. На 1958 рік, порівняно з 1950, валове виробництво кукурудзи збільшилось в 4,8

Шефська допомога робітників Чернівецького машинобудівного заводу колгоспникам, с. Бояни. 1964 р.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1583, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 2.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2027, оп. 4, спр. 1, арк. 1, 3, 25.

[3] Там же, арк. 2, 3.

раза, пшениці — в 1,5 раза, цукрових буряків — у 1,3 раза тощо.

Колгоспні парники, с. Бояни. 1967 р.

Помітних успіхів досягнуто після березневого (1965 року) Пленуму ЦК КПРС. В 1967 році на полях і фермах села працювало 42 трактори, 16 різних комбайнів, 27 автомашин та багато іншої техніки. Тепер більшість виробничих процесів у землеробстві повністю механізовано. Все це значною мірою сприяло зростанню врожайності та валового виробництва продукції рослинництва. У 1967 році у колгоспі «Родина» з кожного гектара було зібрано 26,3 цнт пшениці, 32,8 цнт кукурудзи, 322 цнт цукрових буряків, а в колгоспі ім. Жовтневої революції досягнуто ще кращих показників — відповідно 33,2 цнт, 34,1 цнт і 373 центнери.

Розвиток рослинництва зміцнив кормову базу тваринництва, що сприяло значному збільшенню поголів'я всіх видів худоби. На 1968 рік у селі було 3495 голів великої рогатої худоби (у т. ч. корів — 1590), свиней — 2824; з них 1558 голів великої рогатої худоби (у т. ч. 1023 корови) та 710 свиней,— в особистій власності трудящих села. Зросла і продуктивність громадського тваринництва: у 1967 році у колгоспі «Родина» на 100 га угідь вироблено 402 цнт молока та 70 цнт м'яса, в колгоспі ім. Жовтневої революції відповідно — 218 і 151 центнерів. Серед найдосвідченіших тваринників села передовики — дояр М. В. Басараба, доярки М. Г. Босович, М. І. Кройтор, телятниця С. І. Бізові та чимало інших.

Колгоспи провадять велике будівництво. Лише за останні роки споруджено чотири приміщення для техніки з майстернями по ремонту автомобілів та тракторів, сховище для мінеральних добрив і зерна, три тваринницькі приміщення, кормоцех, олійницю, лісопильню тощо.

Зростає добробут колгоспників. На 1967 рік кожний людино-день у колгоспах Боян оплачувався в 5 разів вище, ніж у 1950 році. На соціальні й культурні потреби села в 1967 році було затрачено коштів у 26 разів більше, ніж у 1950 році[1]. На січень 1968 року в селі пенсії отримували 598 чол., у т. ч. 520 колгоспників.

У Боянах діє державний млин, який до Радянської влади належав власникові кількох млинів на Буковині Кіслінгеру. Млин реконструйовано, переведено на електроенергію. Потужність його зросла в 2,5 раза.

В селі працює пекарня, яка забезпечує хлібом не тільки населення Боян, але й навколишніх сіл; діє побутовий комбінат, де є швейна і взуттєва майстерні, перукарня, фотоательє, прокатний пункт, відкрито майстерню по ремонту годинників, радіоприймачів і телевізорів.

На околиці села у колишньому маєтку поміщика Готліба розмістилась Всесоюзна науково-дослідна станція по раку картоплі ВНДІ захисту рослин. В семи лабораторіях станції науково-дослідну роботу провадять 26 фахівців, у т. ч. 6 кандидатів наук та 6 аспірантів. Вчені випробовують селекційний матеріал на стійкість до захворювання раком, досліджують біохімічну природу стійкості картоплі до цієї хвороби. Останнім часом вивчаються також засоби боротьби з шкідниками зернових та плодоягідних культур.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2027, оп. 4, спр. 1, арк. 6, 7.

Механізоване зрошування посівів, с. Бояни. 1967 р.

Науковці пропагують найновіші досягнення науки в галузі захисту рослин та запроваджують їх у сільськогосподарське виробництво. Станція має дослідне господарство з 243 га орної землі, сад і тваринницькі ферми. Побудовано триповерховий корпус, де розмістилися лабораторії, правління господарства, 24-квартирний житловий будинок з усіма комунальними вигодами, а також склади, гаражі, котельня, теплиця тощо.

Три партійні організації (колгоспів і ВНДС) налічують 142 члени та кандидати в члени КПРС. В десяти первинних комсомольських організаціях села — 285 членів ВЛКСМ. За роки Радянської влади виросли свої кваліфіковані кадри. Понад 12 років очолює правління колгоспу «Родина» А. І. Наконечний, який здобув великий авторитет в односельчан. Головою колгоспу ім. Жовтневої революції працює колишній тракторист, нині агроном Ф. М. Мигальчан, бригадиром — В. І. Матей, економістом колгоспу «Родина» — М. І. Костел, бухгалтером цього ж колгоспу — В. Д. Бота; всі вони навчаються заочно у вищих учбових закладах.

За роки Радянської влади значно підвищився матеріальний добробут населення. Зростаючі потреби трудящих забезпечують 27 торговельних підприємств Боянського сільського споживчого товариства. В 1967 році вони продали населенню різних товарів на 2,2 млн. карбованців. Стали до ладу два нових магазини, автобусна станція, комбінат побутового обслуговування. В 1967 році було відкрито колгоспний комбінат комунального обслуговування, який виконує різні будівельні роботи для жителів села, забезпечує їх газом тощо.

Радянська держава постійно дбає про охорону здоров'я трудящих. В Боянах є амбулаторія з 5 кабінетами, у т. ч. рентгенкабінетом і лабораторією, лікарня на 25 ліжок, три фельдшерсько-акушерські пункти. Селян обслуговують 20 медичних працівників, зокрема 5 лікарів.

Величні зміни сталися в культурному житті. За боярської Румунії значна частина селян лишалась неписьменною, до середніх і вищих учбових закладів могли пробитись лише одиниці із заможних сімей. За весь час австро-угорської та румунської окупації тільки 12 жителів Боян здобули вищу освіту. На 1968 рік у селі налічувалось 6 шкіл (у т. ч. 2 середні), в них навчалося 1400 учнів, працювало 114 вчителів. Переважна більшість з них — це діти боянських селян, зокрема С. І. Лунгу — директор середньої школи, удостоєна ордена Трудового Червоного Прапора, І. М. Мороз — відмінник народної освіти та Г. І. Босович — директори 8-річних шкіл; М. І. Козуб, завуч школи; відмінник народної освіти Є. І. Мороз, вчителі А. Г. Білецька, Г. І. Павел, Д. М. Порожній, А. П. Тома та інші. А заслужений вчитель школи УРСР В. М. Бізові, крім педагогічної діяльності, плідно працює на науковій ниві. У співавторстві з доцентом Чернівецького університету, колишнім вчителем Боянської середньої школи Ш. П. Садовником він написав підручник молдавської літератури для п'ятого класу, що витримав уже п'ять видань, посібники для вчителів молдавської мови та літератури, а також ряд наукових і методичних статей з молдавської літератури. За роки Радянської влади в школах села середню освіту здобули 660 чол., причому понад 200 з них закінчили вищі й середні спеціальні учбові заклади, понад 180 чол. навчається у вузах і технікумах.

Вищу освіту здобули діти колишнього наймита В. М. Ляховича — Д. В. Ляхо-

вич став завучем школи, М. В. Ляхович — кандидатом історичних наук. Вчителями стали А. Г. Боднарюк і Є. Г. Боднарюк, дочки колишнього батрака. Випускники середніх шкіл Боян після закінчення вищих навчальних закладів працюють у різних куточках нашої Батьківщини, в т. ч. 100 — вчителями, 5 — лікарями, 3 — геологами, 2 — юристами, 4 — інженерами; 10 — офіцери Радянської Армії. А біохіміки З. Г. Тома, І. С. Кавуля, біологи К. С. Тимчук, В. І. Ткач, географ В. Ф. Цапу, медик К. Ф. Поплітар, мистецтвознавець В. І. Москалюк продовжують своє навчання в аспірантурі. Частина випускників боянських шкіл стала науковцями: В. І. Мудряк та Т. І. Боднар — кандидати технічних наук, М. С. Будяну — кандидат фізико-математичних наук та інші.

Вчителі шкіл села проводять серед населення велику освітню, культурно-масову та виховну роботу. Ще на початку 50-х років вони добилися ліквідації неписьменності. Майже всі вони є агітаторами або лекторами. В двох лекторіях села налічується 46 лекторів. Тільки за останні два роки ними прочитано для жителів села понад 650 лекцій. До послуг трудящих хата-читальня, 7 бібліотек із загальним фондом близько 53 тис. книжок, три клуби з стаціонарними кіноустановками.

Колективи боянських аматорів відомі далеко за межами села й області. Радіослухачам і телеглядачам добре знайомі боянський хор з його солістками Д. М. Аксані і В. Ф. Кибак, танцювальна група, в якій разом з молоддю виступають колгоспники старшого віку, у т. ч. незмінний учасник, 69-річний Г. І. Лучак. Для танцювальної групи особливо творчим був ювілейний 1967 рік; того року вона показувала своє мистецтво у Києві на республіканському фестивалі самодіяльного мистецтва; аматори завоювали право участі у всесоюзному фестивалі. В столиці високо оцінили їх виступи. Особливо сподобалась глядачам майстерність виконання місцевих молдавських танців. Колективу боянських танцюристів було надано почесне звання народного ансамблю танцю і нагороджено срібною медаллю та дипломом лауреата фестивалю самодіяльного мистецтва УРСР. Ансамбль одержав також бронзову медаль і диплом лауреата всесоюзного фестивалю самодіяльного мистецтва. Срібними медалями й грамотами Міністерства культури СРСР нагороджені керівники ансамблю Л. Г. Ропчан — вчитель середньої школи та завідуючий клубом І. Г. Ігнатюк.

Пишаються земляки і талановитими художниками І. М. Свеклою та П. В. Чеботаренком. Односельчани знають Ф. В. Білика не тільки як колишнього учасника революційного підпілля, а й талановитого майстра художньої обробки дерева. Заслужену славу принесли йому створені з кольорового дерева портрети В. І. Леніна та картина «Марічка». Один з портретів В. І. Леніна експонувався на обласній виставці, присвяченій 50-річчю Великого Жовтня, а другий він подарував народному музею рідного села.

Бояни щедрі на народні таланти. З'явилися тут і молоді письменники. Наприкінці 1968 року на сторінках молдавського журналу «Нистру» надрукована перша частина роману «Ла рэскруга Боянулуй» («Біля Боянського роздоріжжя») вчительки Боянської середньої школи В. Ф. Кибак[1]. Тепер вона готує до друку продовження цього роману. У творі йдеться про життя кількох селянських сімей Боян протягом півстоліття, кінця XIX— початку XX століть, за часів чужоземного панування на Буковині.

На автобусній зупинці, с. Бояни. 1968 р.

[1] Журн. «Нистру» (Кишинів), 1968, № 9, 10.

На сторінках газет «Зориле Буковиней» і «Культура Молдавей» та інших все частіше з'являються вірші молодої боянської поетеси Теодори Зварич, яка навчається на філологічному факультеті Чернівецького державного університету.

Невпізнанно змінився зовнішній вигляд села. Ще на початку 60-х років воно було повністю електрифіковане і радіофіковане. Тут працює радіовузол, який обслуговує 2160 абонентів. По місцевому радіо часто виступають з лекціями вчителі шкіл, спеціалісти сільського господарства, лікарі, передаються концерти художньої самодіяльності. Колгоспники споруджують нові світлі, благоустроєні, красиві будинки. Тільки за останні 10 років їх зведено 380, в кожному з них є електрика і радіо. Головна вулиця села заасфальтована, в центрі прокладені тротуари, впорядковано сквери, є стадіон з комплексом спортивних споруд, відкрито кімнату щастя. В 1967 році в центрі села зазеленів Парк культури та відпочинку ім. 50-річчя Радянської влади. В 1965 році в Боянах здано в експлуатацію нове триповерхове приміщення середньої школи на 640 учнів, а в 1968 році закінчено спорудження колгоспних дитячих ясел.

Побувавши восени 1968 року на батьківщині, боянський емігрант Дмитро Чеботар поділився враженнями про життя своїх земляків: «Побачене, звичайно, перевершило всі мої сподівання. Від колишніх Боян не лишилося й сліду. Наче й не було отих хат, критих соломою, з підсліпуватими віконцями. Замість них з'явилися красиві котеджі, в кожному — модерні меблі. Чимало мотоциклів та автомобілів. Хто міг колись мріяти про середню школу в Боянах для селянських дітей? Я побував у просторих класах, у навчальних кабінетах, спортивному залі, майстернях. Молодь у вас має все потрібне. Хочеш вчитися — вчись, хочеш працювати — завжди є робота». З болем згадував Д. Чеботар про безрадісне дитинство, про нелегке життя своєї сім'ї на чужині, порівнював його з становищем своїх земляків. «В дитинстві як я любив книжки! Після закінчення початкової школи, пригадую, вчитель умовляв батьків, аби вчили мене далі. А на які кошти? Я щиро радію, що інакше склалася доля Драгоша і Георгія Порожніх, Михая Хакмана та багатьох інших. Завдяки Радянській владі вони мають вищу освіту, стали вчителями, інші вивчились на інженерів, лікарів, агрономів»[1].

Бояни розташовані в мальовничій місцевості. Не випадково працівники кіностудії «Молдова-фільм» обрали саме це село для зйомки фільму «Маріанна» за документальною повістю П. Г. Білика «В тилу ворога». Значну частину фільму знімали тут взимку 1966—1967 років.

Величні зміни стались у селі за роки Радянської влади. Все це відображено в новоствореному народному музеї, відкритому напередодні святкування 50-річчя Великого Жовтня. Численні матеріали, діаграми та фотографії розповідають про розквіт економіки колгоспів, неухильне зростання матеріального добробуту та культурного рівня колгоспників, благоустрій села тощо. В центрі уваги — сучасна людина-трудівник. Завжди людно у сільському музеї. І старі й молоді з цікавістю слухають розповіді екскурсоводів — членів шкільного історичного гуртка.

На зборах колгоспників спільну думку жителів Боян висловив Герой Соціалістичної Праці В. С. Мигальчан:

«Світло, достаток і радісне життя — ось що дала нам Радянська влада. За все це ми безмежно вдячні Комуністичній партії Радянського Союзу».

Г. Ф. МОРОЗ, М. В. КУРИЛЮК, А. О. ЯНЮК

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 23 листопада 1968 р.

ДРАНИ́ЦЯ

Дра́ниця (до 1947 року — Шендрень) — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі Пруту, обабіч асфальтованої дороги Чернівці—Кишинів, за 59 км від Чернівців, за 25 км від Новоселиці та за 5 км від найближчої залізничної станції Мамалиги. По р. Прут, за півкілометра від села, проходить державний кордон СРСР з Соціалістичною Республікою Румунією. Населення — 1725 чоловік. Сільській Раді підпорядковане село Негринці.

Перші документальні згадки про село датуються 1646 та 1665 рр., коли його поділили між спадкоємцями поміщиків Хиждеу та Шандрю. Напевне, звідси й походить колишня назва села Шендрень (в перекладі — дранка, драниця)[1].

Після приєднання Бессарабії до Росії село ввійшло до Хотинського повіту Бессарабської області. У 1817 році воно стало власністю поміщика Тодореке Чуре[2]. На той час селяни Драниці відносились до категорії царан. За користування землею вони змушені були працювати у маєтку поміщика та виконувати ряд інших повинностей[3].

Не поліпшили становища селян і реформи, проведені царизмом у Бессарабії протягом 60-х років. Селяни не могли сплатити непомірно великого викупу за землю і тому й надалі залишались у кабалі в тих же поміщиків. Безземелля, голод, злидні, виснажлива праця на глитаїв — таким було життя трудівників Драниці. Як зазначається в документальних матеріалах 1883—1884 рр., 39 проц. селян Драниці були безземельними. «А якщо до них причислити і 16 сімей, які мають тільки 54 пражини толоки і присадибної землі,— говорилося тут же,— то число безземельних збільшиться до 57 процентів. Село найбідніше у волості і одне з найбідніших у повіті». Про це ж красномовно свідчать і такі дані: в селі було 88 господарств, з них робочої худоби не мали 52 проц. тих, що володіли наділами, і 70 проц. тих, що були безземельними. Господарів, які мали наділи, але змушені були ходити на заробітки, налічувалось 68 процентів[4].

Землею в селі, як до реформи 60-х рр., так і після неї, в епоху капіталізму,— володіли поміщики, куркулі та церковники. Найбільші й найкращі масиви належали поміщикам Сонседським, Хилевським, Борчи-Буткевичам, Мошану та іншим. Взагалі 3—4 поміщикам та декільком куркулям і церковникам у селі належало землі вдвічі-втричі більше, ніж усім селянам. Протягом 1867—1917 рр. поміщики Драниці мали від 902 до 1042 десятин землі, тоді як у володінні селян було лише від 403 до 543 десятин землі[5].

В умовах жорстокої експлуатації, напівголодного існування, безпросвітної темряви, відсутності хоч якогось медичного обслуговування, приріст населення, збільшення кількості дворів були незначними. На 1771 рік у Драниці налічувалося 18 дворів, на 1817 — 69 сімей (дворів було значно менше), а у 1904 році село мало 158 дворів і 798 чол. населення[6], тобто за 133 роки з'явилося всього 140 дворів.

Аж до возз'єднання з Українською РСР у селі не було навіть фельдшерського пункту (один фельдшерський пункт на декілька сіл відкрився в сусідньому селі Костичанах тільки в 1905 році)[7]. До 1917 року не мало село і своєї початкової школи. Незначна частина дітей відвідувала початкову школу в сусідньому селі Негринцях.

---

[1] L. T. Boga. Documente Basarabene. Vol. 15. Chişinău, стор. 10.

[2] C. N. Tomescu. Catagrafia Basarabiei din 1817. Ţinutul Hotinului. Chişinău, стор 67.

[3] Я. Гросул, И. Будак. Крестьянская реформа 60—70-х гг. XIX века в Бессарабии. Кишинів, 1956, стор. 3, 67.

[4] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 89.

[5] Н. В. Березняков. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917—1920 гг., стор. 17.

[6] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Vol. 11. Iaşi, 1922, стор. 90.

[7] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 145, арк. 189.

Так, на 1886 рік з обох сіл училося всього 4 хлопчика (дівчаток серед учнів не було); із 326 мешканців письменних було тільки 7[1].

Не розв'язала питання про землю Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року. В селі з'явилися накази місцевих правителів — ставлеників Тимчасового уряду, з загрозою суворої розправи за захоплення поміщицьких земель. Більшовики 8-ї армії, окремі частини якої було розміщено в Хотинському повіті, вели серед селян діяльну агітаційну роботу, викриваючи маневри Тимчасового уряду, який «годував» селян обіцянками про передачу поміщицьких земель в орендне користування. Селян не задовольняли ці обіцянки, та вони й не вірили їм. Трудівники по-своєму почали розправлятися з поміщиками. Так, у серпні 1917 року, як доповідав Хотинський управі дільничний міліцейський пост, у Драниці були підпалені скирти хліба поміщиці Мошану[2]. Слідом за цим селяни розподілили між собою церковну землю, відмовилися вносити орендну плату і обробляти панські землі; на 1917 рік лишились необробленими 255 десятин землі[3]. Восени 1917 року селяни Драниці та навколишніх сіл стали рубати поміщицький Шендрянський ліс. Всі намагання хотинських властей перешкодити цьому були марними.

Велика Жовтнева соціалістична революція, ленінські декрети про мир і землю були зустрінуті селянами Драниці із захопленням. У січні 1918 року, із встановленням на території Хотинського повіту Радянської влади, у Драниці, як і по інших селах, сформувалися селянські комітети, що почали розподіл поміщицьких земель між біднотою. На мітингу, організованому колишніми солдатами П. Гуданом та М. Василакі, одностайно було прийнято рішення про повну конфіскацію поміщицьких земель і передачу їх селянам[4].

Та 28 лютого 1918 року Драницю зайняли австро-німецькі інтервенти, а в листопаді сюди вдерлися війська боярської Румунії. Для боротьби з окупантами створюється більшовицьке підпілля, яке очолив Ф. П. Кучук. За дорученням Хотинського підпільного центру воно готувало повстанські загони в селах Стальнівецької волості (куди входила і Драниця). Сформовані загони активно боролися з інтервентами, зокрема під час Хотинського повстання[5].

У період румунсько-боярської окупації становище трудівників Драниці різко погіршало. Дедалі більше селян потрапляло в кабалу до поміщиків і куркулів. Дрібні господарства розорялись. За т. зв. «аграрною реформою» 20-х років, спрямованою на відновлення поміщицької власності на землю, наполовину зменшилася кількість землі, яку селяни мали право одержати у поміщиків за викуп[6].

Напередодні визволення, на 1940 рік, у Драниці було 369 дворів. Поміщики і куркулі володіли більшою частиною землі — 1312 га найкращих земельних угідь, тоді як понад 200 селянських господарств зовсім не мали землі і худоби, решта ж мала дрібні ділянки від 0,25 до 1 гектара. До того ж, земля, що належала беднякам, була виснаженою, наділи складалися з декількох клаптиків, що знаходились у різних місцях. Зате багатії володіли доброякісними суцільними земельними масивами. Поміщику Колонелу належало 190 га землі, Добжанському — 180, Мошану — 150, Богатшулу — 100 тощо.

Переважна частина селян майже не мала сільськогосподарського реманенту, землю обробляли примітивними знаряддями — дерев'яними плугами і боронами, сіяли вручну. Звідси і мізерні врожаї — по 4—5 цнт зернових з гектара. Поміщики ж і куркулі одержували значно більші врожаї — у середньому по 10—12 центнерів. 350 бідарів Драниці, що наймитували у куркулів та поміщиків, за день виснажливої

[1] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 84.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 145, арк. 188.
[3] Там же, ф. 652, оп. 1, спр. 1, арк. 124.
[4] А. Юрченко. Хотинское восстание, стор. 19, 20.
[5] Хотин в огне восстания, стор. 34—39.
[6] В. Ф. Малинский. Аграрная реформа 1918—1924 гг. в Бессарабии. Кишинів, 1949, стор. 57.

праці одержували всього по 15—20 лей[1]. Для порівняння варто зазначити, що 1 кг макаронів коштував 22,75 лей, 1 кг цукру — 32 леї, 1 кг мила — 30 лей, коробка сірників — 2 леї[2]. Навіть за офіційними даними 1937 року, голодна смерть загрожувала у Драниці 126 селянам.

В селі збереглося кілька хатинок, в яких жили селяни до червня 1940 року. Це жалюгідні, наполовину врослі в землю житла, напівтемні і вогкі, де сім'ї юрмилися разом з худобою.

Румуно-боярські окупанти зовсім не дбали про розвиток культури. Село з населенням 1409 чол. (за станом на 1930 рік) мало лише початкову школу, побудовану в 1936 році, з однією класною кімнатою. На 1930 рік у Драниці було 172 дітей шкільного віку (від 7 до 12 років), з них у школі навчалось лише 10. На той час у селі налічувалось 900 неписьменних, у т. ч. чоловіків — 369, жінок — 531. Письменних було 190 чол., з них 180 мали початкову освіту[3].

В день визволення Бессарабії і Північної Буковини — 28 червня 1940 року — все населення Драниці вийшло зустрічати Червону Армію. З сльозами радості люди вітали радянських воїнів. У селі відбувся мітинг, на якому з промовою виступив командир підрозділу. Він привітав селян з визволенням з-під гніту іноземних загарбників і урочисто проголосив, що віднині вся влада належатиме трудящим.

Зразу ж після визволення в селі створюється сільська Рада, першим головою якої став бідняк М. С. Левчик. Понад 1100 га поміщицьких і куркульських земель були конфісковані і передані в користування селян. Не стало безземельних господарств, зникла наймана праця. Радянська держава допомагала селянам кредитами (наприкінці 1940 року вони одержали 5400 крб. для придбання корів), посівним матеріалом, реманентом[4]. Почав здійснюватися закон про загальне обов'язкове навчання. У 1940/41 навчальному році 5 класів Драницької неповної середньої школи відвідувало вже 175 учнів, навчання було безплатним. Розпочали діяльність клуб та бібліотека, які стали центрами культурного дозвілля драничан. Селяни вперше дістали змогу дивитись кінофільми.

Під керівництвом Новоселицького райкому партії розгорнули свою діяльність агітколективи, які вели серед населення велику роз'яснювальну роботу. 12 січня 1941 року — в день виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР — все доросле населення Драниці взяло участь у виборах і віддало свої голоси за кандидатів блоку комуністів та безпартійних. Цей день був для трудящих справжнім святом[5].

Та вільна радісна праця трудящих була перервана віроломним нападом гітлерівської Німеччини на СРСР. З липня 1941 року Драницю захопили німецько-румунські окупанти, разом з якими повернулися і поміщики та куркулі. У селі запанував режим терору та грабунків, над активістами Радянської влади чинилися масові репресії. Голову сільської Ради М. С. Левчика було прилюдно побито до непритомності. На каторжні роботи до фашистських Румунії і Німеччини окупанти насильно вивезли 98 чоловіків і жінок. Над кожним «підозрілим» було встановлено постійний жандармський нагляд, розширювалась мережа таємної агентури. У зв'язку з посиленням на території Хотинського повіту партизанського руху в селах було оголошено військовий стан. Після 10 години вечора під загрозою смертної кари заборонялося виходити на вулицю. Окупанти знущалися над селянами, били навіть за невідвідування церкви. Діти трударів знову були позбавлені змоги вчитися.

Фашисти завдали селу великих збитків: пограбували майно школи, сільської Ради. Крім того, вони забирали у селян домашнє майно, одяг, худобу, птицю; розби-

---

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 24 грудня 1964 р.

[2] Anuarul statistic al României 1939—1940. Bucureşti, 1940, стор. 664.

[3] Recensământul general al populaţiei României din 29 Decembrie 1930. Vol. 11. Bucureşti, 1938, стор. 233.

[4] Чернівецький облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 49, арк. 3.

[5] Газ. «Радянська Буковина», 15—17 січня 1941 р

рали для оборонних споруд будівлі. Всього окупанти заподіяли жителям села збитків на суму близько 200 тис. карбованців[1].

Село було визволене 31 березня 1944 року воїнами 42-ї гвардійської стрілецької дивізії. До лав Червоної Армії пішло понад 200 жителів Драниці. Понад 80 жителів Драниці за героїзм нагороджені орденами і медалями СРСР, 80 чол. смертю хоробрих полягли в боях з фашистами. Їх імена золотом викарбувані на гранітному постаменті пам'ятника, урочисто відкритого в центрі села 6 грудня 1966 року.

Тяжкими були перші, післявоєнні роки. Не було тягла, реманенту, війна значно скоротила працездатну частину населення. У 1945 році 37 господарств села зовсім не мали ніякої робочої худоби, тільки у 185 з 423 сімей були корови[2].

Селяни дедалі більше переконувались, що єдиним шляхом до заможного життя є шлях колективізації. У червні 1947 року в селі виникла ініціативна група по організації колгоспу, до якої увійшли селяни-бідняки С. Ф. Василакі, П. А. Шевчук, Г. В. Няун, І. Ф. Булдица, Ф. М. Мелентій. У серпні було створено колгосп ім. Будьонного, який об'єднав 157 дворів, що мали 887 га землі. На 1947 рік у господарстві налічувалося 15 голів великої рогатої худоби, 30 овець та 70 штук птиці. Та незважаючи на післявоєнну розруху, завдяки сумлінній праці і допомозі з боку держави, артіль почала неухильно зміцнюватися. Наприкінці року в селі було повністю завершено колективізацію. У вересні 1950 року колгосп ім. Будьонного об'єднався з колгоспом ім. Котовського (село Негринці) в одну укрупнену артіль ім. Будьонного, що 1956 року отримала назву «Зоря комунізму». В 1950 році тут було 4 рільничі, 2 кормодобувні та 2 овочево-городні бригади; налічувалось 1020 га орної землі, 270 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 33 корови; 257 свиней, 330 овець, 1480 штук птиці[3].

Велика роль у колективізації села, мобілізації трудящих на зміцнення економіки артілі, на боротьбу за соціалістичні перетворення належить партійній організації колгоспу, створеній у 1951 році. Спочатку вона налічувала 5 членів партії, у 1958 році — 12, а за станом на 1 січня 1968 року — 54 комуністи. В її складі 5 партійних груп — на тваринницькій фермі, у рільничій і тракторній бригадах, в автопарку, школі.

В ряди Комуністичної партії вступають кращі люди села — передові доярки, механізатори, агрономи, бригадири, ланкові, рядові колгоспники, вчителі, лікарі. З 54 комуністів Драниці 42 чол. зайняті безпосередньо в колгоспному виробництві. Це забезпечує здійснення повсякденного контролю та керівництво найвідповідальнішими ділянками колгоспного виробництва. Найефективніше використання резервів, підвищення продуктивності праці, застосування нових агротехнічних засобів, боротьба за високу врожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тваринництва, поліпшення добробуту колгоспників, благоустрій села, ідейно-виховна робота — завжди в центрі уваги партійної організації.

Вірною опорою комуністів є комсомольська організація, що виникла невдовзі після визволення села. В 1956 році вона налічувала 76 членів ВЛКСМ, а в 1967 році — 169 комсомольців — передової молоді села, об'єднаної в трьох первинних організаціях (колгоспу, школи, лікарні). Юнаки та дівчата беруть активну участь у всіх виробничих процесах. У 1956 році за ініціативою комсомольців під керівництвом партійної організації було створено 4 комсомольсько-молодіжні ланки по вирощуванню цукрових буряків і кукурудзи, по вивезенню добрив та для снігозатримання. Між комсомольсько-молодіжними ланками широко розгорнулося соціалістичне змагання за підвищення продуктивності праці. На заклик партійної організації комсомольці і молодь пішли працювати на тваринницькі ферми, заготівлю кормів для худоби[4].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 653, оп. 1, спр. 76, арк. 20.
[2] Там же, ф. Р—144, оп. 4, спр. 2, арк. 671.
[3] Газ. «Слово правди», 27 серпня 1947 р.
[4] Газ. «Ленінським шляхом», 24 грудня 1964 р.

У 1956 році вісімнадцятирічний комсомолець Г. С. Василакі за високі показники по вирощуванню кукурудзи, картоплі, соняшнику і цукрових буряків нагороджений орденом Леніна.

Завдяки трудовим зусиллям усіх колгоспників, організаторській роботі партійної організації, колгосп «Зоря комунізму» невпинно зміцнювався. Вже у 1954—1955 роках він став економічно розвиненим, багатогалузевим господарством.

Земельні угіддя закріплено за артіллю навічно, вони являють собою великий цільний масив з однорідно-рівнинним рельєфом, лише в північній частині ланів місцевість стає гористою, покритою лісом. На півдні колгоспного масиву знаходиться озеро площею 65 га та розкинулась болотиста місцевість, густо поросла очеретом, який використовується для палива. На 1968 рік у колгоспі налічувалось 1513 га орної землі, 196 га луків і пасовиськ, 46 га сінокосу, 81,5 га саду, 2 га виноградників.

Значно зміцнилась і далі зростає технічна база колгоспу. Якщо в 1958 році поля обробляли 6 тракторів Стальнівецької МТС, то в 1967 році колгосп мав 13 власних тракторів, 3 зернові та 3 бурякозбиральні комбайни, 16 культиваторів, 19 тракторних сівалок, 12 вантажних автомашин та багато іншої техніки.

В 1958 році колгосп побудував власну електростанцію (на дизельному паливі). У 1965 році село підключено до державної електромережі. На фермах, водокачці, на токах, в зерносховищах та на інших господарських об'єктах стало діяти понад 70 електродвигунів. Колгосп має свої постійні ремонтні майстерні.

Виріс значний загін кваліфікованих механізаторів — трактористів, комбайнерів, шоферів, електромеханіків, слюсарів — всього 75 чоловік. Серед них — чимало передовиків виробництва.

Орден Трудового Червоного прапора сяє на грудях заслуженого механізатора, нині пенсіонера Г. П. Стратійчука, колишнього пастуха у куркулів. Будучи бригадиром тракторної бригади, він перший на Буковині запровадив використання техніки на підвищених швидкостях. Успішно працюють механізатори В. Г. Баран, В. О. Хажіу, С. П. Ткач. Високих показників добився ланковий механізованої ланки по вирощуванню кукурудзи і цукрових буряків С. О. Козак. В 1967 році його ланка зібрала з га по 401 цнт буряків собівартістю 74 коп. за центнер.

Збирання врожаю зернових у колгоспі «Зоря комунізму». 1964 р.

У 1965 році було споруджено Будинок механізатора — з їдальнею, душем, кімнатами відпочинку, бібліотекою, читальним залом, червоним кутком. Профспілкова організація сільських механізаторів, яка об'єднує 80 членів, в центрі уваги ставить питання найефективнішого використання сільськогосподарської техніки, поліпшення умов праці сільських механізаторів, підвищення їх кваліфікації, організації дозвілля і відпочинку.

Провідною галуззю виробництва є зернове господарство. Серед зернових найбільша питома вага припадає на озиму пшеницю, під яку щорічно відводиться не менше 400 га посівної площі. Урожайність її збільшилась від 11,5 цнт з га у 1953 році до 29,2 цнт з га у 1967 році[1]. Значну площу зайнято під кукурудзою. В 1966—1967 рр. під цю культуру було відведено 200—220 га; урожай становив 40—45 цнт зерна з гектара. По 50—63 цнт кукурудзи з гектара протягом 1966—1968 рр. збирала ланка Є. Ф. Єремія.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—19, оп. 9, спр. 476, арк. 132, 156.

Серед технічних культур найважливіше місце займає цукровий буряк. Протягом 1957—1967 років на площі 280 га його врожайність досягала 365 цнт з гектара. Найвищих урожаїв в 1967 році досягли ланки І. Я. Мартисона — 384 цнт та С. І. Ротар — 401 цнт з гектара. Дедалі більшого товарного значення набуває вирощування картоплі, овочево-городніх культур, садівництво. Цьому особливо сприяє побудований 1968 року консервний завод. За перший же рік роботи він виготовив 136 тис. умовних банок різних салатів, варення, компотів — усього 60 тонн. Від продажу цієї продукції колгосп одержав 28 тис. крб., покривши ними видатки на спорудження заводу. В 1967 році обсяг виробленої заводом продукції становив 65 тонн. Крім того, колгосп щорічно виробляє понад 10 тонн виноградного і плодоягідного вина.

Однією з провідних галузей господарства є тваринництво; колгосп має 4 спеціалізовані ферми. За станом на 1 січня 1968 року ферма великої рогатої худоби мала 990 голів, свиноферма — 835, вівцеферма — 740, птахоферма — 2000 штук птиці.

Всі ферми електрифіковано, повністю механізовано водопостачання, встановлено автопоїлки. Для утримання худоби в зимовий період у артілі побудовані 12 теплих, добре обладнаних приміщень. Влітку худобу утримують у літніх таборах. Для корів, овець і свиней у цих таборах теж побудовано спеціальні загороди, навіси з автопоїлками.

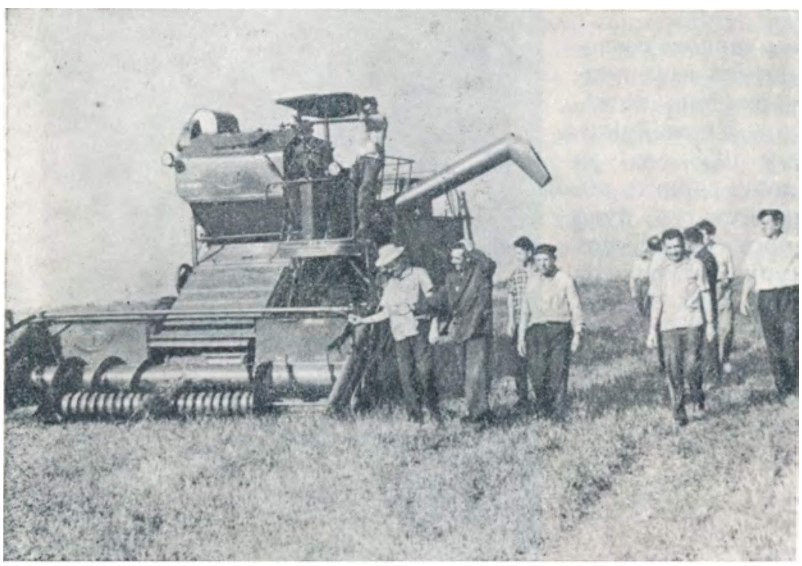
Налагоджено силосування кукурудзи, бурякової гички. За буряки, здані на цукрові заводи, колгосп щороку одержує 2000—2500 тонн жому, який іде на відгодівлю худоби. Все це сприяє підвищенню продуктивності тваринництва. Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь збільшилося з 245 цнт у 1958 році до 567 цнт у 1967 році, м'яса — відповідно з 42 до 85 центнерів.

Серед тваринників багато передовиків виробництва. Особливо великих успіхів досягла знатна доярка, комуніст О. М. Журату, її нагороджено двома орденами Леніна. Протягом останніх років вона одержує 4000—4300 кг молока від кожної корови. Її приклад наслідують С. Д. Точинська, Д. Г. Паскар, Н. І. Унгурян та інші. До 400—500 г приросту в живій вазі на тварину за добу на відгодівельному майданчику добивається М. М. Гирла. Добре організовано дозвілля працівників ферм. У Будинку тваринника, спорудженому 1964 року, є добре обладнані кімнати для відпочинку, читальний зал, бібліотека, їдальня, душ, ванни. Тваринники мають можливість самостійно підвищувати свою ділову кваліфікацію, знайомитись і вивчати досвід передовиків[1].

Механізація та електрифікація трудомістких процесів вносять корінні зміни в характер праці, полегшують її, підвищують культуру виробництва, продуктивність праці. З кожним роком зростають грошові доходи колгоспу. В 1967 році вони досягли 872 тис. крб. проти 235 тис. в 1953 році. Протягом останніх 15 років більше, ніж у 6 разів зросли неподільні фонди (з 207 тис. крб. у 1958 році до 1 млн. 258 тис. крб. у 1967 році). Тільки протягом 1964—1968 рр. колгосп побудував гараж на 10 автомашин, відгодівельний майданчик на 400 голів, два великі зерносховища, склад для мінеральних добрив, трирядний корівник на 350 голів, обладнав свинарник, вівчарню, курятник. З'явилися підсобні підприємства: ремонтні майстерні, кузня, пилорама, млин.

Артіль «Зоря комунізму» бере

Механізатори Чернівецької області в колгоспі «Зоря комунізму», с. Драниця. 1968 р.

[1] Газ. «Соціалістична культура», 4 березня 1959 р.

діяльну участь у міжколгоспному будівництві. Разом з колгоспами ім. Кірова, ім. Шевченка, ім. Суворова та «Більшовик» на пайових началах побудовано цегельно-черепичний завод. Одержання готової продукції з цього заводу розширює і здешевлює будівельні роботи в колгоспі.

З великим натхненням працювали драничани в ювілейному 1967 році. На ознаменування 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції та 50-річчя встановлення Радянської влади на Україні всі бригади і ланки взяли підвищені соціалістичні зобов'язання, між ними широко розгорнулось соціалістичне змагання. Серед рільничих бригад одно з перших місць зайняв колектив, очолений комуністом П. А. Кирилюком. Свідома трудова дисципліна, висока виробнича активність всіх колгоспників стали запорукою добрих показників у господарюванні. Ювілейного року бригада зібрала з гектара по 357 цнт цукрових буряків, по 42,4 цнт кукурудзи в зерні, високий урожай інших культур. Того року перед у соціалістичному змаганні вели також ланкова Т. Н. Лянка, тваринниця М. І. Гирла, трактористи М. С. Паскар, Г. С. Єфтемій та інші[1].

Голова колгоспу «Зоря комунізму» В. П. Савчук серед піонерів. 1962 р.

У ювілейному році колгоспники успішно виконали взяті зобов'язання — артіль одержала 102 тис. крб. чистого доходу — найвищого показника за всю історію колгоспу.

Піднесення прибутковості господарства зумовило збільшення оплати праці колгоспників, підвищення їх добробуту. В 1966 році артіль перейшла на гарантовану оплату праці грішми і натурою. Порівняно з 1953 роком, оплата праці у 1967 році збільшилася втроє.

В колгоспі виросли свої висококваліфіковані кадри — агрономи, бригадири, ланкові, механізатори. З початку організації колгоспу правління незмінно очолює В. П. Савчук, син селянина-бідняка. З 1937 року і до визволення Буковини він був наймитом у місцевих поміщиків та куркулів. Під час Великої Вітчизняної війни він боровся з фашистами у лавах Червоної Армії, його удостоєно урядових нагород. В. П. Савчук обирався депутатом Верховної Ради УРСР та депутатом Чернівецької обласної Ради депутатів трудящих. У 1958 році за вміле керівництво колгоспом, за високі показники в господарстві йому було надано звання Героя Соціалістичної Праці. Вагомий внесок у справу зміцнення колгоспу вніс член правління комуніст М. Г. Русу, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора. Протягом тривалого часу він очолював ферму великої рогатої худоби, колектив якої не раз був учасником ВДНГ СРСР. Нині М. Г. Русу працює завгоспом колгоспу. Багато праці і знань у піднесення культури землеробства вклала агроном колгоспу комуніст Д. Ф. Адамчук, нагороджена орденом «Знак Пошани». Великим авторитетом серед трудящих села користується один з ветеранів колгоспу, бригадир садово-городньої бригади Г. І. Капра, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Партія і уряд високо оцінили сумлінну працю членів артілі. В 1954 році орденами і медалями нагороджено 76 колгоспників, з них 9 — орденом Леніна. Велику групу передовиків удостоєно урядових нагород і в наступні роки. Високою урядовою нагородою — орденом Леніна, крім уже згаданих Савчука В. П., Журату О. М. та Василакі Г. С., нагороджені колгоспники В. Г. Бежан, Є. В. Бежан. Всього у колгоспі «Зоря комунізму» налічується близько 150 орденоносців.

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 11 січня 1968 р.

Будинок тваринників колгоспу «Зоря комунізму». 1962 р.

Партійна організація та правління колгоспу постійно дбають про виховання і освіту молодої зміни колгоспних кадрів. У колгоспі немає жодного молодого бригадира чи ланкового, які б не мали середньої спеціальної сільськогосподарської освіти або не навчались би у сільськогосподарському закладі. І тут комуністи і комсомольці ведуть перед. Так, на 1967 рік сільськогосподарський технікум закінчили бригадир механізаторів В. Г. Баран, ветфельдшери П. С. Нантой, І. Т. Змунчила, продовжували навчання бригадири П. Г. Кирилюк, С. П. Єремія, економіст В. І. Паскар.

Незрівнянно зросли культура і добробут драничан. Назавжди відійшли в минуле жалюгідні, криті очеретом халупи. Тільки протягом 1964—1968 рр. у селі з'явилося 217 будинків (переважно трикімнатних) — високих, світлих, з великими вікнами, більшість з верандами, під залізним дахом, з дбайливо орнаментованими фасадами. А всього за Радянської влади споруджено 502 нові будинки.

Село повністю електрифіковано і радіофіковано, в кожній хаті є радіоточка. Крім того, в особистому користуванні жителів — близько 500 радіоприймачів (за часів королівсько-румунської окупації був лише один радіоприймач — у попа), близько 200 телевізорів. На колгоспні кошти в 1955—1958 рр. побудовано лікарню на 35 ліжок, аптеку, амбулаторію, лазню. Разом із трудівниками сусідніх сіл у Щербинцях побудовано колгоспний санаторій.

На належному рівні справа народної освіти. Якщо в 1944/45 навчальному році школу відвідувало 186 учнів, яких навчали 2 педагоги, то в 1967/68 році — 392 учні. Нині тут працюють 24 учителі — переважно вихідці з Драниці і сусідніх сіл. Серед педагогів — відмінник народної освіти, заслужений учитель школи УРСР М. Г. Когут. У 1967 році колгосп побудував приміщення нової школи на 400 місць з актовим та фізкультурним залами, кабінетами фізики, хімії, біології та 12 класними кімнатами. Школу було відкрито в день 50-річчя Радянської влади на Україні. У 1966 році завершено будівництво двох дошкільних дитячих закладів на 160 місць.

Напередодні визволення 83 проц. населення Драниці було неписьменним. Вже в 1949 році неписьменність було ліквідовано. На 1968 рік понад 30 проц. мешканців мали незакінчену середню, середню та незакінчену вищу освіту, 50 чол. здобули вищу освіту. Багато дітей колгоспників після закінчення місцевої восьмирічки продовжують навчатися в середній школі села Костичан. В 1967/68 навчальному році у технікумах набувало знань 158, у вищих учбових закладах — 27 вихідців із Драниці. З 1949 року тут працює школа сільської молоді, де в 1967/68 навчальному році восьмирічну освіту здобувало 150 чоловік.

У селі діє клуб на 350 місць із стаціонарною широкоформатною кіноустановкою. Тут проводяться вечори відпочинку, де виступають колективи художньої самодіяльності, читаються лекції, доповіді тощо. При клубі є бібліотека з книжковим фондом близько 5 тис. примірників. Багато колгоспників має свої власні бібліотеки, кожна сім'я передплачує газети та журнали.

В селі є місцеве радіомовлення. «Говорить Драниця!» — ці слова регулярно раз на тиждень линуть з репродукторів Драниці та Негринців. Радіослухачі мають можливість довідатись про сільські і колгоспні новини, послухати розповіді про передовиків, про досвід їх роботи, а також критичні зауваження на адресу тих, хто безвід-

повідально ставиться до своїх обов'язків. У колгоспі виходить 6 стінних газет, одна з яких сатирична.

Активну діяльність провадить місцеве відділення «Знання», що налічує понад 30 чоловік. З лекціями та бесідами про життя і діяльність В. І. Леніна, на важливі політичні, економічні, літературно-мистецькі теми, про міжнародне становище і про актуальні завдання розвитку колгоспу виступають партійні працівники, новатори колгоспного виробництва, агрономи, вчителі, лікарі.

Завзяті і наполегливі драницькі трударі. Вміють вони добре подбати і про красу, зовнішній вигляд свого села, своєї оселі, свого одягу. Естетика, висока культура міцно входять в їх повсякденну працю і побут. Урочисто і радісно відзначають у колгоспі «Зоря комунізму» свято врожаю. За святковий, багатий плодами наполегливої праці стіл запрошується вся колгоспна сім'я. Найпочесніші місця займають сивоголові ветерани колгоспу, найстаріші заслужені колгоспні трударі. Відбувається урочиста церемонія — обряд їх вшанування. З шанобливим поклоном перед ними проходять молодші покоління колгоспників. Після того, як з дозволу ветеранів усі займуть свої місця за святковим столом, голова колгоспу або секретар партійної організації називає імена кращих членів артілі, які особливо відзначились у боротьбі за високий врожай, вручає їм подарунки, премії. А потім починаються розмаїті розваги, народне гуляння. Над селом линуть мелодії молдавських, українських, російських народних пісень, грає колгоспний оркестр, змагаються між собою аматори художньої самодіяльності, спортсмени, на сільському майдані починаються веселі хороводи, танці.

Значну роботу по благоустрою, піднесенню культури, активізації громадського життя проводить сільська Рада, депутати якої — передовики колгоспного виробництва, представники сільської інтелігенції. При сільській Раді працюють 8 постійних комісій, на засіданнях яких за участю широкого активу вирішуються важливіші питання життя села. З 1953 року сільську Раду очолює комуніст Є. В. Сака. Ця енергійна, ініціативна жінка користується заслуженою пошаною і довір'ям виборців сіл Драниці і Негринця. Обидва села нині з'єдналися в один добре впорядкований населений пункт, їх розділяє лише спільна для них центральна площа.

Невпізнанною стала Драниця за роки Радянської влади. Успішно здійснюється проект забудови села на найближчу п'ятирічку. Центральний майдан прикрасять Палац культури, будинки — пошти, їдальні, магазину, восьмиквартирні житлові будинки.

Ще красивішою стане Драниця в майбутньому.

С. І. ДІГТЯР

КОСТИЧА́НИ

Костичани — село, центр сільської Ради, розташоване на Надпрутнянській рівнині, вздовж лівого берега Пруту з мальовничими долинами, і гірничим правобережжям Румунії, вкритим лісами, за 20 км від м. Новоселиці, за 4 км від найближчої залізничної станції Ванчиківці. Через село проходить асфальтований шлях Чернівці — Кишинів, що зв'язує Костичани з районним центром. Населення —1240 чоловік. Сільській Раді підпорядковані села Думени та Новоіванківці.

Перші згадки про Костичани датуються 1619 роком, коли господар Молдавії Гаспар закріпив частину села за поміщицею Марікою[1]. Як свідчать документи 1655 року, решта його належала поміщиці Гафіці. Наприкінці XVIII століття село стало

[1] Журн. «Arhivele Basarabiei» № 3, 1929, стор. 94.

власністю бояр Черлюл. Крім царан, тут мешкали вільні селяни, які володіли невеликими наділами землі. Та в 1806 році бояри Чуре загарбали у них більшу частину землі, лишивши на кожну сім'ю по одній фальчі, за що доводилося сплачувати по 14—15 крб. річних податків та виконувати, як і царанам, повинності на користь поміщика[1].

Після приєднання Бессарабії до Росії у 1812 році село увійшло до складу Хотинського повіту, а через п'ять років у ньому вже «хазяйнували» бояри Голбанештяни. Західна частина села і до цього часу зветься «Голбанень». На той рік у селі проживало 253 чоловіка, було 600 фальч орної землі і 895 фальч сінокосів, лук та інших земель, налічувалось 9 водяних млинів[2]. На 1859 рік у Костичанах було вже 75 дворів, 550 мешканців. Селяни змушені були працювати на поміщиків, сплачувати податки та виконувати різні повинності.

Не принесла костичанцям полегшення реформа 1868 року. На 1883 рік, коли в селі налічувалось 120 дворів, землю мали тільки 92, а решта 28 були безземельними. Не мали худоби 45 господарств, корів — 47 господарств, 7 сімей — хат[3]. Після реформи інтенсивно проходив процес класового розшарування на селі. Найбільш заможна частина селян скуповувала землю у розорених селян. Так, у 1883 р. з 50 надільних господарств 2 мали по 1,5 наділи, 7 — по 2, а 1 господарство вже володіло 6 наділами. Характерно, що власник цих 6 наділів орендував землю навіть у місцевого поміщика (45 фальч), сплачуючи йому за рік по 14 крб. за фальчу, і зразу ж переорендовував її безземельним селянам по 18—20 крб. за фальчу[4].

Яскравим прикладом швидкого обезземелення надільних господарств є заява від 31 березня 1877 року до Хотинської земської управи 5 костичанських сімей. Селяни скаржилися, що від них вимагають сплачувати поземельний податок та земський збір, а фактично вже не їм «належить цей податок платити», бо ще в минулому 1876 році вони втратили свої наділи[5]. Подібних скарг надходило чимало. Податки за землю весь час зростали. Так, у 1879 році частина селянських господарств Костичан сплачувала 98,56 крб. повітового збору і 23,38 крб. губернського, а вже у 1886 році за ту ж кількість землі вони повинні були сплатити відповідно 124,97 та 26,33 крб.[6] Все це розоряло бідняцькі господарства, а тим часом куркулі й поміщики багатіли. Кількість господарств у селі невпинно зменшувалася, зростало число спролетаризованих селян, які покидали село в пошуках заробітків, йшли працювати за безцінь до глитаїв.

Шукаючи порятунку від безземелля й злиднів, багато костичанців наймалося на цукроварні і лісопильні, залізниці Чернівців та Одеси. Під час столипінської реакції біднота переселялася в Сибір, Південну Бессарабію, але й там не знаходила щастя.

Злидні, темрява та неуцтво обсіли кожну селянську сім'ю. В Костичанах панувала майже суцільна неписьменність. У 1886 році на 568 жителів налічувалось лише 9 чоловік письменних, серед яких — жодної жінки. Навчалося лише 8 хлопчиків. Власної школи в селі не було, діти заможних селян відвідували церковнопарафіяльну школу в сусідньому селі Негринцях[7]. В Костичанах школу було збудовано (на дві класні кімнати) лише в 1899 році. Про перший медичний пункт в Костичанах згадується в документах аж за 1905 рік.

---

[1] Ученые записки Кишиневского государственного университета, 1937, т. 26, стор. 17.

[2] C. N. Tomescu. Cartagrafia Basarabiei din 1817. Ţinutul Hotinului. Chişinău, стор. 31—32.

[3] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, М., 1887, табл. II, стор. 74—76.

[4] Там же, стор. 88.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 5, арк. 22.

[6] Там же, оп. 1, спр. 7, арк. 17, 18.

[7] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 74—76.

На початку першої світової війни Костичани опинились у фронтовій смузі, внаслідок чого зазнали руйнувань та спустошення. Чоловіче населення було повністю мобілізоване, тяглова худоба реквізована, жінок і молодь примушували копати окопи, виконувати інші воєнні роботи.

Звістку про Лютневу буржуазно-демократичну революцію в Росії тут зустріли створенням комітету по розподілу поміщицької землі. У вересні 1917 року костичанці розгромили садибу і розподілили між собою землю поміщика Пантазі, в зв'язку з чим останній подав скаргу до земської управи Хотинського повіту[1]. Але селяни не підкорялись більше властям, відмовлялись обробляти поміщицькі землі — на листопад 1917 року в Костичанах не було оброблено жодної з 249 десятин поміщицької землі[2].

Небувале піднесення охопило трудящих Костичан, коли вони дізналися про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Селяни включилися в активну боротьбу за встановлення Радянської влади. Після IV Хотинського селянського повітового з'їзду в Костичанах відбувся мітинг, на якому виступали учасник з'їзду — в минулому фронтовик Ф. П. Кучук та інші. Вони розповіли селянам про ленінські декрети, про перемогу соціалістичної революції в Росії.

Але Радянська влада в Хотинському повіті проіснувала недовго. Наприкінці лютого 1918 року село окупували австро-німецькі війська. У згоді з окупантами Хотинська повітова земська управа видала наказ про повну сплату населенням повіту всіх недоїмок, про заборону мітингів, про беззастережне виконання розпоряджень військових властей, про обов'язковий засів усієї, взятої в оренду, поміщицької землі та стягнення з сільських громад орендної плати за всі землі, про сувору заборону користуватися поміщицькими землями[3].

В листопаді 1918 року село загарбали війська боярської Румунії. З перших же днів окупанти запровадили найсуворіший військовий режим.

Незадоволення населення жорстокою окупацією зростало. Коли в січні 1919 року вибухло Хотинське повстання, в числі його активних учасників були й костичанці, зокрема І. І. Смокін-Урсу, Ф. П. Кучук, Г. П. Афанасій та інші. Після поразки більшість повстанців відступила за Дністер. Серед них був і костичанець Ф. П. Кучук, який брав участь у громадянській війні у складі відомого Таращанського полку, а після вигнання петлюрівців з Бердичева в 1919 році був комендантом цього міста[4].

Панування в селі румунських окупантів з кожним роком ставало все нестерпнішим. Загарбники обкладали селянські господарства різноманітними податками, які весь час зростали. Населення відмовлялось їх сплачувати, але окупанти стягували їх шляхом застосування суворих жандармських репресій. У 1919 році з жителів Костичан стягували податки не лише за поточний рік, а й за минулі 1917 та 1918 рр., навіть усі борги селян російській державній казні[5].

Внаслідок тяжких умов життя та антисанітарії у 1919 році в селі лютувала епідемія віспи і тифу, проти якої не було вжито відповідних заходів. Більше того, центральний санітарний відділ Бессарабії попередив медичні установи, що в допомозі і відповідях буде відмовлено всім, хто буде звертатися до них не румунською мовою. Навіть у такий трагічний час окупанти здійснювали примусову румунізацію населення. За румунської окупації село майже не зростало; якщо у 1922 році там було 240 хат, 246 сімей, 1050 жителів[6], то на 1930 рік в селі налічувалось 245 хат, 265 сі-

---

[1] Научные записки Черновицкого государственного университета, вып. 4, т. 35, стор. 91, 92.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 922, оп. 1, спр. 11, арк. 20, 21.

[3] Там же, ф. Р-670, оп. 1, спр. 4, арк. 41.

[4] Журн. «Красный архив», 1940, т. 4(101), стор. 100.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 153, арк. 334, 341.

[6] Dicţionarul statistic al Basarabiei. Chişinău, 1923, стор. 320—321.

мей і 1169 чол. населення[1]. Отже, за 10 років боярського панування кількість дворів майже не збільшилась, зате кількість безхатних сімей зросла з 6 в 1922 році до 20 в 1930 році.

Понад 600 га землі під час румунської окупації належало поміщикам Пантазі, Сенсецькому та куркулям, а три чверті селянських господарств мали кожне від 0,5 до 3,5 га, чого ледь вистачало, щоб не вмерти з голоду. Більшість селян не мала тяглової худоби, у 50 проц. сімей не було корів. Головним знаряддям для обробітку грунту залишались дерев'яні плуг та борона. Тільки на початку 30-х років у куркульських господарствах з'являються залізні плуги. Зате поміщики Пантазі, Сенсецький та орендарі Групман, Донетзу та інші, використовуючи техніку, мінеральні добрива, вирощували цукрові буряки, соняшник, сою, виноград, одержуючи великі прибутки. Малоземельні селяни змушені були батракувати, їх заробіток за 16—17-годинний робочий день не перевищував 15—20 лей. І це в той час, коли 1 кг господарського мила коштував 12—18 лей, 1 кг цукру — 28,5 леї, макаронів — 22 леї, коробка сірників — 2 леї. І навпаки, сільськогосподарські продукти коштували дуже дешево: кілограм часнику — 0,5 леї, картоплі — 0,8 леї тощо[2].

Невпинно зростали розміри державних податків. У 1931 році загальна їх сума становила 158 тис. лей та 131 тис. лей недоїмок, а вже в 1938 році ці суми збільшились відповідно на 37 тис. та на 32 тис. лей. За несплату податків селян штрафували, а майно конфісковували. У 1937 році 43 господарства Костичан просили місцевих властей допомогти їм кукурудзою, щоб врятувати від голоду сім'ї.

Надзвичайно низьким був рівень освіти та культури на селі. На 1930 рік у Костичанах 65 проц. селян були неписьменними, решта ж мала освіту в межах 4 класів підготовчої школи. В єдиній початковій школі навчалися переважно діти місцевих багатіїв.

Ніхто не дбав і про медичне обслуговування населення. На все село були лише фельдшер та акушерка, що лікували за плату.

28 червня 1940 року всі костичанці вийшли зустрічати своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Одразу ж після визволення в селі була встановлена Радянська влада. Першим головою сільської Ради став селянин-бідняк М. Ф. Каптар[3].

Настав час соціалістичних перетворень. Близько 500 га поміщицької та куркульської землі було передано бідняцьким сім'ям. Кожна родина одержала в середньому по 3,2 гектара. Були також роздані відібрані в поміщиків та куркулів худоба, інвентар тощо. В будинках багатіїв розмістилися сільрада, клуб, школа, аптека, сільмаг[4].

Почалась боротьба за піднесення сільського господарства. Місцеві активісти під керівництвом районної парторганізації робили перші кроки до колективного господарювання: створювали супряжні групи, обмолотні, зерноочисні та ремонтні пункти, які поповнювались за рахунок конфіскованих у поміщиків молотарок, віялок та інших машин. На весну 1941 року в селі вже було 3 зерноочисних і 5 ремонтних пунктів[5]. Обробляти землю селянам допомагала також МТС, створена в сусідньому селі Кошулянах[6]. Всі ці заходи забезпечили своєчасне збирання врожаю 1940 року. А весняну сівбу наступного року провели набагато швидше, ніж раніше. В цей час активісти-бідняки села створюють ініціативну групу; її мета — організувати сільськогосподарську артіль.

Радянська влада ліквідувала в селі приватну торгівлю. Були закриті корчми, крамниці, які належали власникам, натомість з'явились кооперативні й державні торговельні магазини. Населення Костичан почало вступати у споживчу кооперацію.

---

[1] Recensămîntul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. IX, București, 1930, стор. 127; Vol. 1, стор. 110—111, 634.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 19, оп. 2, спр. 389, арк. 6, 25.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 46, арк. 3—5.
[4] Там же, спр. 39, арк. 3, 4.
[5] Там же, спр. 65, арк. 20.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 10, оп. 1, спр. 65, арк. 20.

У будівництві нового життя на селі велику роль відігравали постійні спільні семінари працівників сільської Ради, ССТ, бухгалтерів, агітколективів, якими керувала районна партійна організація. Особливо важливу роботу по підвищенню політичної свідомості селян, по роз'ясненню прав і обов'язків радянських громадян, згідно з Конституцією СРСР, про переваги колективного способу господарювання над одноосібним проводив костичанський агітколектив, відзначений у звіті Новоселицького РК КП(б)У від 24 січня 1941 року як кращий в районі[1].

До цієї великої політичної кампанії включилась і молодь села. Весною 1941 року в Костичанах було створено комсомольську організацію, до якої ввійшло 17 юнаків і дівчат, зокрема М. Т. Реус (згодом голова сільради), І. Т. Мунтян, П. В. Нікорич, М. І. Юнгман, М. Б. Курц, В. Г. Маляр, І. Ф. Каптар, В. П. Загорський. Секретарем комсомольської організації було обрано М. І. Юнгмана[2].

Докорінно поліпшилось медичне обслуговування селян. Вперше в історії села була відкрита лікарня з безплатним медичним обслуговуванням.

Запроваджувалася радянська система народної освіти. Всі діти трударів дістали змогу навчатись у Костичанській початковій та Ванчиківецькій семирічній школах. В 1940/1941 навчальному році в Костичанській початковій школі налічувалося 223 учні. На 1941/42 навчальний рік у селі планувалось відкрити семирічну школу[3]. До знань потяглися й дорослі — у жовтні 1940 року почались заняття з неписьменними та малописьменними.

У клубі, що відкрився, регулярно відбувалися бесіди і лекції для трудящих на наукові та політичні теми; їх знайомили з досягненнями в галузі економіки, тут демонструвались кінофільми, працювали гуртки художньої самодіяльності. Невдовзі село радіофікували, стала провадитись передплата на газети й журнали.

Раптовий напад фашистської Німеччини порушив мирне життя. Почалась Велика Вітчизняна війна.

Протягом 10 днів Костичани перебували у фронтовій смузі. 30 червня 1941 року село захопили німецько-румунські окупанти. Запанував режим терору і насильства, були заарештовані всі сільські активісти. Усі землі, які належали селянам, знову захопили поміщики і куркулі. Селяни саботували заходи окупантів. Почався занепад сільського господарства, про що свідчать документи самих окупантів. Так, прімпретор Новоселицької пласи писав, що за станом на 5 грудня 1942 року по селах Костичани, Думени і Новоіванківці з плану посіву 870 га пшениці і 260 га жита фактично посіяно лише 498 га пшениці та 60 га жита[4]. Хліб, коней та підводи органи окупаційної влади реквізували, а на селян були накладені непосильні податки. Так, лише в другій половині 1942 року за неповними даними з костичанців було стягнуто понад 46 тис. лей податків, відібрано 47 коней, 13 возів тощо. З 302 дворів села зовсім без худоби залишились 43, без корів — 134 господарства.

Опір загарбникам зростав, налякані окупанти змушені були в серпні 1942 року створити в Костичанах окремий жандармський пост. Жителям заборонялось без дозволу виїжджати з села, після 8 години вечора ніхто не мав права з'являтися на вулиці. Переважна більшість дітей не відвідувала школи, де методом виховання стали фізичні покарання.

У березні 1944 року, коли до села наблизився фронт, звідти панічно втекли окупаційна адміністрація та німецько-румунські війська. При відступі близько 140 чоловік костичанської молоді було забрано для відправки до Румунії, але майже всі вони втекли з-під охорони. Багато жителів допомагали партизанським загонам, що проходили через село.

31 березня 1944 року село визволили частини 42 гвардійської стрілецької дивізії.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 35, арк. 8.
[2] Там же, ф. 30, оп. 2, спр. 6, арк. 11; спр. 8, арк. 11.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—763, оп. 4, спр. 1, арк. 104, 105.
[4] Там же, ф. 196, оп. 2, спр. 9, арк. 11.

Герої Соціалістичної Праці П. У. Гуцу та М. І. Скорокиржа. 1968 р.

Усе чоловіче населення призовного віку (313 чол.) стало до лав Червоної Армії для боротьби з фашизмом. Смертю героїв на фронті полягло 98 костичанців. За бойові заслуги орденами й медалями було нагороджено 78 костичанців, у т. ч. орденом Слави III ступеня — С. І. Каптаря та І. П. Білика.

Важко було відбудовувати господарство. Та Радянська влада прийшла трудівникам на допомогу. Селянам було повернуто забрані поміщиками землі, видано зерно для посіву, надано допомогу сім'ям фронтовиків, бідняків та багатодітним матерям.

Велику роль у відбудові господарства Костичан відіграла земельна громада, організована 7 квітня 1945 року на чолі з П. Ф. Каптарем. До її складу увійшло 300 господарств. Діяльну роботу по підготовці села до колективного господарства провадив комітет бідняків, куди входили М. Ф. Каптар, І. П. Білик, М. Ф. Іванес, П. І. Каптар та інші. Опір куркулів було зламано, розпочалася підготовка до створення колгоспу. У вересні 1947 року костичанці на сільських зборах ухвалили організувати артіль «Пролетарій»[1]. Першими колгоспниками були бідняки М. Ф. Іванес, П. Г. Стончу, І. Х. Дідук, В. І. Каптар, М. Ф. Каптар та ін., правління колгоспу очолив О. Д. Іванов. Вже у 1949 році колективізацію Костичан було завершено.

На 1949 рік у колгоспі «Пролетарій» об'єдналося 295 дворів з 1010 чол. населення. Артіль мала 645 га землі, 60 голів великої рогатої худоби, 43 коней, 16 возів, 31 плуг, 11 борін тощо.

Велику роль у боротьбі за завершення колективізації та зміцнення колгоспу відіграла первинна партійна група, створена у Костичанах в лютому 1949 року. До її складу входили спочатку 3, а з квітня 1949 року — 5 комуністів. Протягом тривалого часу партійну організацію очолювала В. П. Криловська.

Активним помічником комуністів села була комсомольська організація, яка відновила свою діяльність у грудні 1944 року, спочатку вона складалась з 6 чоловік, її очолювала Ліда Кушнір.

Колгосп «Пролетарій», а також артілі сусідніх сіл Думенів та Новоіванківців були невеликими господарствами, що не дозволяло широко застосувати в них сільськогосподарську техніку та новітню агрономічну науку. Тому на загальних зборах колгоспники Костичан та сусідніх сіл Думенів і Новоіванківців у серпні 1950 року ухвалили об'єднати три колгоспи в одну артіль ім. Ватутіна. Головою правління обрали здібного організатора колгоспного виробництва О. Г. Тодоріку[2]. Завдяки укрупненню в артілі об'єдналося 767 дворів, зросла й кількість худоби та інвентаря.

Колгосп ім. Ватутіна став неухильно міцніти, перетворився в багатогалузеве, високорозвинене господарство. Станом на 1968 рік у ньому налічувалося 974 двори, 2274 члени артілі, з них 1612 працездатних. За колгоспом закріплено 2827 га угідь, у т. ч. орної землі — 1928 га, лук, сіножатей, пасовиськ — 330, садів — 52, виноградників — 17, під озерами і ставами — 22 гектари.

Значно зросла матеріально-технічна база колгоспу, механізація виробництва. Якщо до укрупнення не було ні двигунів, ні автомашин, то на 1968 рік у розпорядженні костичанців — 27 тракторів, 9 різних комбайнів, 21 сівалка, 14 вантажних та 2 спеціальні автомашини тощо. Побудовано млин, олійницю, лісопилку, винобробний цех, три кузні, з 1965 року колгосп включений до державної електромережі. На фермах, водокачці, токах, зерносховищах тощо працюють двигуни. Для 45 механізаторів артілі споруджений Будинок механізатора з їдальнею, душем, кімнатою відпочинку. В ньому є бібліотека з читальним залом, червоний куток, телевізор,

[1] Газ. «Слово правди» (Новоселиця), 2 жовтня 1947 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 1227, арк. 49, 57, 63.

радіоприймач. Головний напрям господарства артілі — зернове виробництво. Завдяки дружній та наполегливій праці, застосуванню новітньої техніки та передових методів виробництва, костичанці добиваються дедалі більших успіхів. Так, у середньому за 1965—1967 рр. вирощено врожаю зернових і зернобобових культур по 38 цнт з га, в т. ч. пшениці — по 32 цнт, кукурудзи — 50 цнт; крім того, соняшника — 21 цнт, цукрових буряків — 320 цнт, картоплі — 160 центнерів.

Для збереження врожаю побудовані 2 зерносховища місткістю 800 тонн, зерноочисні та зерноочисносушильні пункти на 140 тонн, овоче- та картоплесховища. Колгосп має парникове господарство на 1000 рам та теплицю на 580 метрів.

Одержання високих врожаїв — результат самовідданої натхненної праці всіх трудівників Костичан. Передовиками колгоспних ланів є, зокрема, кукурудзоводи ветерани артілі Я. Т. Ротар, М. Д. Тудорой, А. С. Білик та багато інших. Кращими буряководами протягом багатьох років є ланкові Г. М. Мунтян, Ф. Ф. Мунтян, Я. Т. Ротар та інші. За вирощення високих врожаїв цукрових буряків та зернових культур урядових нагород удостоєно 18 колгоспників артілі. Високе звання Героя Соціалістичної Праці у 1952 році надано чотирьом ланковим артілі — М. І. Скорокиржі, М. І. Гарабажіу, П. У. Гуцу та Ф. Ф. Паскар. Старанно працює садоводом С. Г. Кокостирк, який щорічно одержує не менше 60 цнт фруктів з кожного гектара саду.

Створення зернового господарства та міцної кормової бази сприяло успішному розвиткові громадського тваринництва. Станом на 1968 рік великої рогатої худоби у колгоспі було 1158 голів (у т. ч. 430 корів), 1028 свиней, 770 овець тощо. Порівняно з 1950 роком поголів'я великої рогатої худоби збільшилося в 12,5 раза, зокрема корів — у 32 рази. Відповідно зросла й продуктивність тваринництва з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь: м'яса з 7 до 124,9 цнт (у 18 разів), молока — з 14 до 564 цнт (в 33 рази), вовни — з 2,4 до 27 цнт (в 11 разів).

Для худоби побудовані світлі і теплі приміщення: 4 корівники на 500 голів, три телятники на 600, два свинарники на 1100, вівчарня — на 1000, конюшня на 100 голів, пташник — на 1500 штук тощо.

За останні роки досягнуто високого рівня механізації та електрифікації тваринницьких ферм: механізовано водопостачання, підвіз і роздача кормів, здійснюється механічне доїння корів тощо. Побудовано також літні табори з навісами і автонапувалками. Кормоцех обладнаний новітніми універсальними агрегатами.

Передовиками тваринництва в артілі є свинарки А. В. Горя, О. Д. Ботезат, Г. Ф. Каптар, З. Ф. Костин. Кращі доярки колгоспу — Е. М. Коптар, В. С. Раца та багато інших.

Правління та комуністи артілі неослабну увагу приділяють організації відпочинку та дозвілля колгоспників. Ще в 1956 році відкрито Будинок тваринника; тут працює їдальня, є душ, кімната відпочинку, бібліотека, читальний зал, червоний куток з телевізором, радіолою, настільними іграми тощо.

Неухильно зростають грошові прибутки трудівників села. Загальна сума грошових надходжень у 1967 році досягла 1394,5 тис. крб., тобто зросла порівняно з 1950 роком в 9 разів. Фонд оплати праці порівняно з 1960 роком зріс більш як у 3,5 раза, а чистий доход становив понад 566 тис. карбованців. Стали рентабельними всі галузі артільного виробництва. Колгоспники нарівні з службовцями й робітниками щомісячно отримують зарплату, а також додаткову і акордно-преміальну оплату в натурі. Невпинне зростання оплати праці — надійна запорука підвищення їх добробуту. Колгоспники поліпшують свій добробут і за рахунок особистого присадибного господарства. Ветеранам праці артілі виплачуються пенсії. Переконливим свідченням поліпшення матеріального добробуту колгоспників є зростання їх купівельної спроможності. Лише ССТ в 1967 році продало костичанцям товарів на суму більше 450 тис. карбованців. Про це ж свідчить і невпинне надходження числа вкладів до ощадної каси. Якщо в 1939 році на всі три села було тільки 4 радіоприймачі (у багатіїв), то в 1967 році лише в Костичанах їх 870. У 1963 році в селі з'явився перший телеві-

зор, а в 1968 році їх уже налічувалося близько 200. В розпорядженні трудівників багато мотоциклів, пральних машин, холодильників тощо.

Докорінно змінився і зовнішній вигляд села. Замість старих, убогих селянських хатинок обабіч доріг красуються високі, з верандами й великими вікнами, криті шифером та бляхою багатокімнатні будинки. З 1950 по 1967 рр. нові просторі будівлі звели 600 колгоспних сімей (з 960).

Поряд з індивідуальним, розгорнуто і значне громадсько-державне будівництво. Лише протягом 1967—1969 рр. у селі відкрито нові продовольчі, промтоварні, господарчі магазини, їдальню, павільйон побутового обслуговування — все це побудоване за рахунок держави. Споруджено також 2 дитячих ясел.

Добре налагоджено в селі медичне обслуговування. В 1967 році стала до ладу нова лікарня, де працює 15 спеціалістів з вищою й середньою освітою. В селі є пологовий будинок, рентгенкабінет, процедурний, зубний, фізико-терапевтичний, хірургічний, педіатричний, гінекологічний кабінети, лабораторія, аптека тощо.

Значного рівня досягла на селі культура. Ще в перші роки Радянської влади тут повністю ліквідували неписьменність. Нині немає жодної дитини, яка б не вчилася, жодного дорослого, який би був неписьменним. З 1958 року Костичанська школа стала середньою. Вона працює у побудованому того ж року двоповерховому приміщенні на 14 класних кімнат, з двома навчальними кабінетами, спортзалом, двома майстернями по металу й дереву. У 1967/68 навчальному році у школі навчалося 635 учнів, працювало 39 педагогів — майже всі костичанці, що здобули освіту за Радянської влади. Школи забезпечені наочністю, тут є майстерні, різні кабінети. Для вчительського колективу зведено два двоповерхових будинки. В 1966 році учителька математики З. С. Кодиця, вихованка Костичанської школи, за успіхи у навчанні й вихованні дітей нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Незмінно протягом 20 років школу очолює В. А. Остаф'єв, удостоєнний значка «Відмінник народної освіти». Тільки протягом 1958—1967 рр. середню школу закінчило 202 чол. За роки Радянської влади вищі й середні спеціальні заклади закінчили 135 жителів Костичан. Серед них — 83 вчителі, 20 медпрацівників, 16 спеціалістів сільського господарства й торгівлі, 3 інженери, 5 вчиться в аспірантурі, А. М. Банар — кандидат медичних наук. На 1968 рік у вузах і технікумах навчалося 133 костичанці.

Осередком культурного життя села став Будинок культури на 500 місць, побудований на колгоспні кошти ще в 1953 році. Тут щоденно демонструються кінофільми, є широкоекранна кіноустановка. З 1961 року при клубі успішно працює ансамбль народних інструментів, його керівник — викладач місцевої музичної школи Ф. К. Каптар. Під його керівництвом при сільському Будинку культури працюють хоровий, драматичний, танцювальний гуртки, вокальна і сольна групи.

Після обходу в сільській лікарні. 1967 р.

За успішні виступи з концертами у Києві, Москві, Ленінграді він нагороджений медаллю «За трудову доблесть», а клуб у 1961 році став клубом відмінної роботи. Федір Костянтинович Каптар не тільки чудовий музикант, а й неперевершений майстер виготовлення народних молдавських інструментів — окарини і наю. Окарини, виготовлені ним з глини і випалені на вогні, любовно прикрашені народним орнаментом і вкриті поливою, за висотою звучання вони різні — від сопрано до контрабаса, а за характером звуку — навіть чистіші і ніжніші флейти. Багато художнього смаку й хисту вкладає він і у виго-

товлення духового інструменту — багатоствольної флейти наю, широко розповсюдженої в Молдавії. Досвід Ф. К. Каптаря підхоплюють інші костичанці, зокрема учні школи. При Будинку культури створено дитячий ансамбль «Пролісок», очолений Р. К. Каптарем. У репертуарі колективу юних — молдавські, українські і російські мелодії. Своєю майстерною грою «Пролісок» уже здобув визнання — на запрошення Чернівецької студії телебачення він виступав перед телеглядачами. Діє в селі і молодіжний духовий оркестр, яким керує викладач музичної школи А. П. Гончар, колишній механізатор.

Самодіяльний ансамбль народних інструментів «Флуєраш», с. Костичани. 1968 р.

Дружина Ф. К. Каптаря — Євгенія Андріївна, як і більшість жінок села, також майстер на всі руки — вишивальниця. Створені нею різні рушники, доріжки, килими з молдавським національним орнаментом неодноразово побували на виставках[1]. Такі ж килими й вишивки прикрашають завдяки майстерним рукам костичанських жінок майже кожну сільську оселю.

У селі є три бібліотеки з книжковим фондом близько 20 тис. книг. На 1968 рік костичанці передплачували близько 3 тис. примірників журналів і газет.

Вирішальну роль у швидких темпах перетворення села, його економіки та культури відіграла партійна організація, яка на 1968 рік налічувала 70 комуністів. Вона здобула великий авторитет, спирається у своїй роботі на широку підтримку громадськості.

Серед кращих трудівників села — голова правління колгоспу комуніст О. Г. Тодоріка, в минулому учасник Вітчизняної війни (нагороджений орденом Вітчизняної війни, орденом Слави III ступеня та багатьма медалями). За трудові успіхи його удостоєно орденів Леніна та Трудового Червоного Прапора. Він був неодноразовим учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Партійну організацію артілі очолює заступник голови колгоспу, агроном за фахом, делегат XXIII з'їзду КП України Л. А. Івончик. За самовіддану працю її нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, удостоєно звання відмінника соціалістичного сільського господарства СРСР, знатного кукурудзовода України, заслуженого агронома України. Л. А. Івончик також багато разів була учасником ВДНГ СРСР.

Чимало сил віддають розвиткові господарства комуністи Г. А. Гуцу, В. Ф. Мораpу, В. М. Гайсан та інші. В правлінні колгоспу налічується 12 спеціалістів з вищою й середньою освітою.

Комсомольська організація села на 1968 рік об'єднувала 265 комсомольців-колгоспників та 167 комсомольців-учнів і вчителів.

Велику організаційно-масову ідеологічну роботу проводить сільська Рада депутатів трудящих, до складу якої у 1968 році входило 40 чоловік. Політично-масову роботу діяльно розгорнув агітколектив села, що налічує 65 чоловік. Лекційну пропаганду здійснює організація товариства «Знання», всього 33 лектори: спеціалісти сільського господарства, вчителі та медичні працівники. Лише за 1967 рік прочитано 228 лекцій на політичні, атеїстичні й науково-популярні теми. Кращі лектори — директор школи В. А. Остаф'єв, вчитель О. Г. Урсуляк, секретар партбюро

[1] Газ. «Буковина советикэ» (Чернівці), 28 вересня 1966 р.

Л. А. Івончик та багато інших. У селі успішно діють громадські організації: ДТСААФ, ДСТ, «Колос», товариство Червоного Хреста.

Новими трудовими досягненнями відзначили костичанці 50-річчя Радянської влади. На честь цієї знаменної дати в селі побудовано пам'ятник-обеліск воїнам-односельчанам, загиблим у боротьбі проти фашизму.

У Костичанах відкрито дитячу музичну школу на 5 спеціальних класів, став до ладу сільський стадіон, за ініціативою сільської Ради силами громадськості відремонтовано й перетворено в шосе кілька доріг села.

Таке минуле й сучасне колись непримітного і відсталого до Радянської влади села Костичан. Та ще краще чекає костичанців у майбутньому. Про це свідчать і розроблені перспективні плани розвитку економіки й культури села.

В. Я. ЧАЙКОВСЬКИЙ, А. В. НІКОРИЧ,
С. І. ДІГТЯР, А. О. ЯНЮК

ПОДВІРНЕ

Подвірне (до 1946 року — Кишло-Салієве) — село, центр сільської Ради. Розташоване на березі річки Потік, за 36 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Мамалига — 8 кілометрів. Населення — 2850 чоловік.

За переказами, село виникло під час перебування на Хотинщині турецьких завойовників. На території сучасного Подвірного колись нібито був розташований турецький табір, навколо якого турки оселювали жителів сусідніх сіл, яких використовували як робочу силу. Турецьким загоном командував начебто якийсь Салій. Слово — «кишла» в перекладі з турецької мови означає поселення чи подвір'я. Звідси — нібито і назва села[1].

Вперше село згадується в документальних джерелах 1790 року[2]. З 1812 року, після включення Бессарабії до складу Росії, село Кишло-Салієве стало входити до Липканської волості Хотинського повіту.

Селяни Кишло-Салієвого до наділення їх землею згідно з «Положенням 14 липня 1868 року» користувались землею поміщиків за орендну плату, відробляючи, крім того, різні повинності. У 1867 році вони орендували 1773 десятини поміщицької землі, за яку платили щорічно 4100 карбованців. Кожний господар повинен був обмолотити 10 четвериків хліба, відробляти щотижня у господарстві поміщика по одному дню. Селяни орендували землю всією общиною, розподіляючи її між собою на окремі ділянки[3].

Тяжке становище селян погіршувалося і внаслідок надто низької врожайності. Через низький рівень обробітку грунту врожаї зернових ледь досягали 2—3 цнт з гектара.

Селяни не мирилися з своїм становищем, вони неодноразово виступали проти гнобителів. Весною 1865 року у масових селянських заворушеннях, що спалахнули в панських маєтках Хотинського та інших повітів Бессарабії, брали участь і трудівники Кишло-Салієвого. Царські власті змушені були направити для придушення селянських виступів значні військові сили[4].

Після реформи земельні наділи одержали 290 господарств села. Однак, високі викупні ціни на землю (50 крб. за десятину проти ринкової вартості — 22 крб.), відсутність тяглової сили примушували селян продавати свої ділянки. Внаслідок

---

[1] Ю. О. Карпенко. Топонімія східних районів Чернівецької області, стор. 45.

[2] Dicționarul statistic al Basarabiei. Chișinău, 1923, стор. 328.

[3] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии стор. 101, 102.

[4] История Молдавии, т. 1, стор. 451—454.

цього вже на 1884 рік 98 надільних господарств стали безземельними, а 28 змушені були шукати побічних заробітків. А заробітки були надто мізерні. У 1903 році в Липканській волості за збирання хліба або трави з однієї десятини платили всього 5 карбованців[1].

Важке економічне становище доповнювалося надзвичайно низьким освітнім рівнем населення. В селі панувала майже суцільна неписьменність, не було школи; на все доросле населення у 1884 році налічувалось лише двоє письменних[2]. Зате в селі була побудована велика кам'яна церква.

Значний вплив на зростання свідомості трудівників Кишло-Салієвого мала революція 1905—1907 років. У селі ширилися революційні настрої, відбувалися сходки, мітинги. Жителі пишаються своїм земляком А. Д. Мамаєвським, колишнім матросом броненосця «Потьомкін», учасником збройного повстання.

Кровопролитні битви, які розгорнулися у Хотинському повіті під час першої світової війни, завдали жителям нових страждань. Багато чоловіків було мобілізовано в царську армію, більшість з них не повернулася. В селянських господарствах панувала розруха, була реквізована вся тяглова худоба.

Коли до Кишло-Салієвого дійшла чутка про Лютневу революцію 1917 року, з села були вигнані царські урядовці, тут проходили численні збори і мітинги[3].

З величезним піднесенням і радістю зустріли селяни звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, про ленінські декрети. На мітинг, що відбувся на сільській площі, зібралося все населення Кишло-Салієвого. Потім селяни попрямували до садиб поміщиків Лісовського та Орбінського, що вже встигли втекти, і поділили між собою їхнє майно та землю.

Разом з трудящими Хотинського повіту у січні 1918 року встановлення Радянської влади вітали і жителі Кишло-Салієвого[4]. Та радість селян була недовгою. Незабаром село захопили австро-німецькі загарбники. Почалися тяжкі часи окупації. Знову повернулися поміщики, які відібрали у трудящих землю. Наприкінці лютого 1918 року окупанти видали наказ про сувору заборону захоплювати поміщицькі землі, про повну оплату селянами повіту всіх недоїмок, заборону мітингів, обов'язковий засів усієї взятої в оренду поміщицької землі та стягнення з сільських громад орендної плати.

Після падіння габсбурзької монархії, з відходом окупаційних військ у листопаді 1918 року село зайняли війська боярської Румунії. З перших же днів установлюється жорстокий режим терору та грабунків. Окупанти проводили масові реквізиції худоби, забирали одяг, зерно, продукти харчування. За найменший непослух чи опір окупанти карали штрафами, ув'язненнями, смертю. Українська мова не визнавалась, «законною» була тільки румунська мова[5].

Та трудівники села не мирилися з порядками новоявлених «господарів». Наприкінці 1918 року в Кишло-Салієвому був обстріляний румунський військовий загін; окупантам так і не вдалося затримати сміливця — місцевого жителя З. Олієвського[6].

За роки румунської окупації становище жителів села значно погіршилось. Особливо тяжким було воно у бідняків. У 30-х роках більшість селян мала тільки по 0,2—0,5 га землі. Зате поміщики Лісовський та Орбінський — по 1200 га кращих земель, глитай Мойсей Вержак — 28 гектарів[7].

З року в рік зростав тягар державних податків. Якщо в 1926 році загальна сума податків на селян Кишло-Салієвого становила 82,3 тис. лей, а недоїмки за попередні

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 38, арк. 59.

[2] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 91, табл. II.

[3] Український історичний журнал», 1967 р., № 12, стор. 25.

[4] Боротьба трудящих Буковини за соціальне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи і матеріали, стор. 95, 96.

[5] Хотин в огне восстания, стор. 91.

[6] Газ. «Радянська Буковина», 30 серпня 1964 р.

[7] Чернівецький облдержархів, ф. 19, оп. 1, спр. 367, арк. 18, 26.

роки — 14,6 тис. лей, то в 1936—1937 рр.— відповідно 206,5 тис. та 29,7 тис. лей[1]. За несплату податків селян штрафували, конфісковували їхнє майно.

Окупанти посилювали національне гноблення, провадили нестримну румунізацію населення. За переписом 1930 року, в селі було 2753 чол. населення, з них румунів — лише 53, українців — 2647, росіян — 8, євреїв — 23, циган — 22[2].

За розпорядженням хотинського повітового інспектора під загрозою суворої кари було заборонено завозити в села повіту російську та українську літературу. Румунські окупаційні власті не тільки нав'язували українському населенню свою мову, а й змушували українців міняти свої прізвища на румунські. Окупанти всіма засобами намагалися тримати селян у темряві та неуцтві. За весь цей період ніхто з жителів не закінчив навіть середнього учбового закладу. За станом на 1930 рік 67 проц. жителів села були неписьменними.

В занедбаному стані знаходилось і медичне обслуговування населення. На 1923 рік у селі не було жодного медичного працівника[3]. Не було тут і бібліотеки. Але трудівники зберегли свою рідну мову і культуру. Вони не скорились окупантам.

Мрії трудящих про возз'єднання з Радянською Україною здійснилися 28 червня 1940 року, коли Червона Армія визволила село.

Відразу ж була створена сільська Рада на чолі з селянином-бідняком І. О. Малимоном. І. О. Малимон брав активну участь у захисті Радянської влади. Після нападу фашистів на СРСР він одним з перших пішов на фронт, де й поліг смертю героя[3].

З перших днів визволення почалися соціалістичні перетворення. На початку липня 1940 року в селі було створено земельну комісію, яка спільно з сільською Радою провела розподіл поміщицької та куркульської землі. Безземельні й малоземельні селяни одержали наділи розміром до 3 га, а також відібраний у поміщиків і куркулів інвентар, худобу тощо. Держава подавала бідняцьким господарствам безкорисливу допомогу; вже у перші місяці Радянської влади було виділено кошти для придбання корів[4].

Сільські активісти під керівництвом районної парторганізації робили перші кроки на шляху до колективного господарювання. Створювались супряжні групи, обмолотні, зерноочисні та ремонтні пункти. Все це сприяло своєчасному збиранню врожаю 1940 року та швидкому проведенню весняних робіт наступного року[5].

У селі було відкрито державні та кооперативні магазини, трудящі стали об'єднуватись у споживчу кооперацію. Почала працювати школа з українською мовою навчання. В 1940/41 навчальному році за парти сіло 360 учнів[6]. Вже у жовтні 1940 року у селі почались заняття з неписьменними та малописьменними. Одним з перших педагогів була Ф. І. Чорна, уродженка села, згодом — «Відмінник народної освіти». Центром відпочинку трудящих став клуб, при якому розпочалась демонстрація кінофільмів, була відкрита сільська бібліотека.

У травні 1941 року в селі розгорнула діяльність новостворена комсомольська організація.

Нове вільне життя було перерване нападом на Радянський Союз фашистської Німеччини.

6 липня 1941 року Кишло-Салієве окупували фашисти. В село повернулися поміщики, встановився жорстокий окупаційний режим. Фашисти проводили масові грабежі, тероризували населення. Жорстоких переслідувань зазнавали активісти села Й. Ф. Дудка, В. А. Мамаєвський, Ф. Я. Чорний та інші. Особливо жорстоким катуванням було піддано у румунській сигуранці Й. Ф. Дудку.

---

[1] Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930. Vol. 2. p. 1. Bucureşti, 1938, стор. 218.
[2] Dicționarul statistic al Basarabiei. Chişinău, 1923, стор. 360—361.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 10, оп. 1, спр. 48, арк. 70, 79; спр. 106, арк. 1—5.
[4] Там же, спр. 3, арк. 12; спр. 106, арк. 1—5.
[5] Там же, спр. 2, арк. 13.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. Р—763, спр. 1, арк. 105, 106.

Румунізація, що її проводили окупанти і до 1940 року, особливо відверто насаджувалась у 1941—1944 роках.

Та і в чорні дні окупації трудящі Кишло-Салієвого були глибоко переконані в неминучості перемоги радянського народу над фашистськими загарбниками. Так, комсомолець Л. І. Керунець зберіг червоний прапор піонерської організації села. Після визволення Кишло-Салієвого від окупантів цю дорогу реліквію передано до Чернівецького державного краєзнавчого музею[1].

Наступив березень 1944 року. В запеклих боях, долаючи опір фашистів, на Буковину знову прийшла героїчна Червона Армія. 29 березня 1944 року село визволили воїни 42-ї гвардійської стрілецької дивізії. Збитки, завдані окупантами селу, за неповними даними, становили 384 тис. карбованців[2].

У Великій Вітчизняній війні брали участь 382 жителі села. За мужність і хоробрість у боях проти фашистів орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 257 чоловік. Свято шанують мешканці села пам'ять про 125 своїх земляків, які віддали життя за нашу Батьківщину. Їх імена викарбувані на обеліску, встановленому в центрі села.

Зразу ж після визволення стали провадитись заходи по налагодженню мирного життя. Відновили роботу сільська Рада, комсомольська організація.

Радянська влада повернула селянам землю. За ініціативою селян у травні 1945 року в селі організувалася земельна громада, яка об'єднала 720 дворів з 2806 га землі[3]. Своєю діяльністю вона сприяла підготовці селян до колективізації.

У серпні 1947 року в селі було створено колективне господарство — артіль ім. Суворова, яка об'єднала 17 бідняцьких господарств. Вся тяглова сила спочатку складалась з 7 усуспільнених коней. В числі перших колгоспників були П. Мамаєвський, Л. Незвищук, Г. Тарновецька та інші.

У червні 1948 року в Подвірному виник ще один колгосп — «Молода гвардія», в якому налічувалось 30 селянських господарств. На початку 1949 року в селі була завершена суцільна колективізація. Колгосп ім. Суворова мав 1299 га землі і об'єднував 329 дворів, колгосп «Молода гвардія» — відповідно 1634 га землі, 443 двори[4].

Не все зразу добре йшло в молодих колгоспах. Бракувало досвіду ведення господарства, не вистачало техніки. Для зміцнення колгоспів багато зусиль доклали комуністи і комсомольці села. У січні 1948 року в Подвірному була створена первинна парторганізація, яка на перших же зборах розглянула питання організаційного зміцнення господарств. Велике значення надавалось авангардній ролі комуністів на виробництві, постійно здійснювалось керівництво комсомольцями, сільською Радою, роботою всіх громадських організацій.

В 1951 році обидві артілі були об'єднані в колгосп ім. Суворова, за яким закріпили 2915 га землі, з них 2072 га — орної[5].

Тоді ж у колгоспі створилася парторганізація, а згодом — партгрупи на фермах і бригадах[6]. Завдяки самовідданій праці колгоспників артіль невдовзі стала однією з передових не лише в районі, але і в усьому Придністров'ї.

Особливо значних виробничих успіхів колгосп добився в 1959—1965 роках. Неухильно зростали врожаї зернових і технічних культур як провідних галузей рослинництва. У 1967 році колгосп виростив по 32,5 цнт пшениці, 38 цнт кукурудзи в зерні, 38 цнт гороху, по 354 цнт цукрових буряків з га тощо. Добрі врожаї давали і сади на площі 98 га та 42 га виноградників.

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, інв. № 5990.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 76, арк. 23.
[3] Там же, ф. Р—1447, оп. 4, спр. 2, арк. 669.
[4] Там же, ф. Р—1447, оп. 7, спр. 6, арк. 266.
[5] Там же, ф. Р—4, оп. 9, спр. 1531, арк. 116.
[6] Чернівецький облпартархів, ф. 1881, оп. 1, спр. 1, арк. 44.

У центрі с. Подвірного. 1968 р.

Розвитку рільництва сприяло здійснення цілого комплексу заходів. Насамперед запроваджувалися нові високоврожайні сорти, зокрема пшениця «Миронівська-808». Крім того, зростала кількість сільськогосподарської техніки, дедалі раціональнішим ставало її використання. Як правило, колгосп ще взимку закінчував ремонт необхідної для польових робіт техніки. На 1967 рік артіль мала 21 трактор, 11 різних комбайнів, 16 тракторних причепів, 16 вантажних автомобілів, 6 спецмашин тощо.

Велике значення для своєчасного ремонту техніки та механізації всіх виробничих процесів мало підключення села у квітні 1965 року до державної електромережі.

Правління колгоспу невтомно дбає про зміцнення артільного господарства. Тільки протягом 1965—1968 рр. тут побудовано 2 автогаражі, навіс для тракторів і сільськогосподарських машин, майстерню, склад для мінеральних добрив, 3 криті токи, 2 нафто-, зерно-, овочесховище тощо.

На колгоспних ланах працює багато передовиків виробництва. Далеко за межами району відома своїми трудовими ділами тракторна бригада, очолювана Ф. М. Чорним. Цей дружний колектив першим у районі перейшов на комплексну механізацію всіх польових робіт, першим почав вирощувати кукурудзу та буряки без затрат ручної праці. За сумлінну працю Ф. М. Чорний нагороджений орденом «Знак Пошани». В числі передовиків — тракторист В. Верега, який у ювілейному 1967 році трактором «Т-16» виробив 700 га умовної оранки при нормі 400 га, зекономивши 1020 кг пального[1]. Відмінно працює В. Баловецький, кількаразовий переможець змагання комбайнерів.

Другою прибутковою галуззю господарства артілі є м'ясо-молочне тваринництво. Виробництво тваринницької продукції неухильно зростає.

Якщо протягом 1958—1962 рр. в середньому на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 529,8 цнт молока та 80,3 цнт м'яса, то в 1967 році — відповідно 733,2 та 141,5 центнера.

Створена в 1961 році спеціалізована ферма по вирощуванню племінного молодняка рік у рік дає добре поповнення маточного поголів'я. Ферма племінної худоби розміщена в чотирьох приміщеннях, у двох з них встановлено автопоїлки, транспортер для прибирання приміщень. В 1965 році на першій в області виставці-аукціоні племінної худоби бики і телиці колгоспу привернули найбільшу увагу. Їх швидко розкупили інші господарства[2]. Поголів'я худоби поступово зростає. На 1968 рік у колгоспі налічувалось 565 корів, 916 свиней, 730 овець.

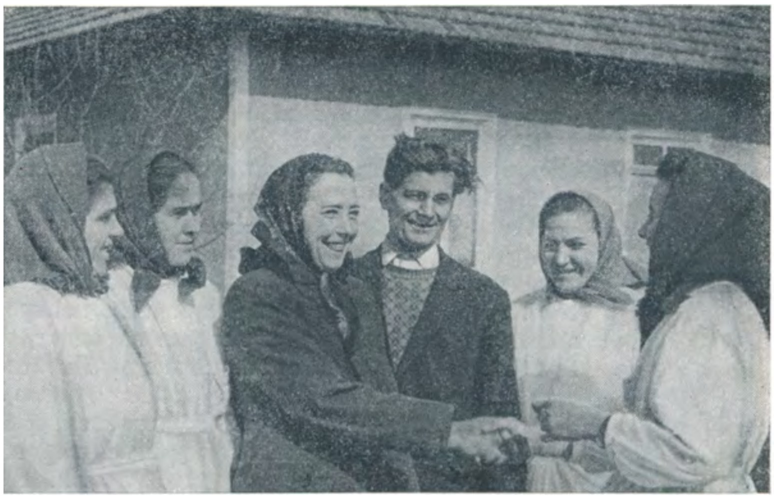
Успішному розвиткові тваринництва колгоспу сприяло розгорнуте будівництво типових приміщень для худоби. Протягом 1965—1968 рр. побудовано 5 корівників, 7 свинарників, 6 телятників, конюшню, вівчарню, 2 пташники, 4 кормокухні, ветеринарну амбулаторію, ветеринарний ізолятор, сепараторний пункт, кормоцех, відгодівельний майданчик, спеціальні приміщення для молодняка з автопоїлками тощо.

Колгосп ім. Суворова — ініціатор міжколгоспних зв'язків у своєму районі. У 1953 році в артілі побудовано міжколгоспний цегельно-черепичний завод, у 1963 році — міжколгоспну інкубаторну станцію, відгодівельний пункт.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 19 січня 1968 р.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 13 квітня 1966 р.

Немало працівників тваринництва колгоспу славиться своїми трудовими ділами. З 1954 року доярка М. С. Буряк тримає першість у соціалістичному змаганні за високі надої молока, щорічно одержує понад 3000 кг молока від кожної закріпленої за нею корови. За 15 років роботи на фермі вона надоїла близько 700 тис. кг молока. За успіхи в розвитку тваринництва М. С. Буряк нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Серед нагороджених і пташник М. Ф. Тарновецький та зоотехнік П. Д. Резничук.

Делегат XXIII з'їзду КПРС, передова доярка Г. Д. Малимон (у центрі) серед односельчан, с. Подвірне. 1966 р.

Для обміну передовим досвідом Подвірне часто відвідують тваринники з колгоспів Чернівецької та інших областей УРСР. Господарство артілі неухильно міцніє. Грошові надходження колгоспу в 1965 році становили понад 1152 тис. крб., а в 1967 році — 1665 тис. карбованців.

Піднесенню всіх галузей господарства сприяла нова організація оплати праці. З 1964 року колгосп перейшов на грошову гарантовану оплату трудодня. Ланки переведено на господарський розрахунок; на 1967 рік у артілі були такі госпрозрахункові одиниці — рільнича, садова і тракторна бригади, ферми великої рогатої худоби, свиней, овець, птахоферма та транспортна бригада. Крім основної, нараховується ще і додаткова оплата за планову та понадпланову продукцію. Розцінки затверджуються на загальних зборах членів артілі. В 1967 році оплата праці становила в середньому 4,25 крб. на людино-день та 1 кг хліба на зароблений карбованець основної оплати.

Парторганізація колгоспу є ініціатором усіх важливих починань. Комуністи артілі, яких на 1968 рік налічувалось 50 чол., працюють на відповідальних ділянках господарства. З 1957 року колгосп очолює член КПРС Г. Д. Прохоренко, за професією учитель. Спираючись на комуністів та широкий актив артілі, він став ініціатором масової підготовки колгоспних кадрів. Після ліквідації неписьменності це був другий у Подвірному похід — похід за знаннями. У селі організували три консультаційні пункти — у тракторній бригаді, на фермі та при середній школі. Їх завданням було допомагати тим, хто прагне здобути спеціальну освіту заочно. «Ми вже навчились виробляти багато продукції,— сказав Г. Д. Прохоренко,— взяли добрий розгін. Продуктивність праці, собівартість, рентабельність — ось над чим ми зараз працюємо. Треба, щоб усі були економістами». Радянський уряд відзначив невтомні пошуки Г. Д. Прохоренка, його неабиякий вклад у надбання одного з кращих господарств Північної Буковини високою нагородою — орденом Леніна. Комуніст С. Н. Гураль працює завідуючим фермою по вирощуванню молодняка; комуніст І. М. Боднарюк — агрономом колгоспу, член КПРС доярка Г. Д. Малимон, що працює на фермі близько 10 років, була делегатом XXIII з'їзду КПРС.

В тому, що артіль зробила великий крок вперед, найважливішу роль відіграє повсякденна робота з людьми. Добір кадрів, правильна розстановка, піклування про їх навчання завжди були і залишаються на першому плані роботи партійної організації колгоспу ім. Суворова.

В селі є дві комсомольські організації — колгоспна і шкільна. Комсомольці приділяють багато уваги не тільки питанням виробництва, але й вихованню сільської молоді. За їх ініціативою у колгоспі організовано гурток «Кругозір», де молодь поповнює свої політичні знання, регулярно проводить літературні вечори.

З 1965 року в селі працює профспілкова організація, яка на 1968 рік налічувала 130 чоловік. Профорганізація села допомагає партійній організації керувати соціалістичним змаганням, вирішує питання охорони праці, культурно-масової роботи.

Велику роль у житті села відіграють групи народного контролю, що діють у тракторній бригаді, на фермах, у рільничій та садово-городній бригадах. Вони займаються питаннями якості виконаної роботи, стану кормової бази, економії нафтопродуктів тощо. Про велику роботу народних контролерів свідчить, зокрема, нагородження в лютому 1968 року члена групи народного контролю фуражира А. П. Незвищука Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР[1].

Основою успішного розв'язання нового п'ятирічного плану є послідовне здійснення системи економічних заходів, вироблених березневим (1965 року) Пленумом ЦК КПРС. Комуністи колгоспу ім. Суворова почали з того, що організували економічне навчання кадрів середньої ланки. Бригадири, завідуючі фермами, ланкові, доярки, механізатори прослухали цикл лекцій про культуру землеробства, шляхи впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду. Крім цього, у колгоспі створено три школи підвищення фахових знань колгоспників, де вивчаються питання конкретної економіки в рільництві та тваринництві. Партійне бюро добрало кваліфікованих керівників шкіл — комуністів з спеціальною теоретичною підготовкою і досвідом практичної роботи. Так, школу рільництва очолив секретар партбюро колгоспу агроном І. М. Боднарюк.

Уміло застосовуючи здобуті знання, нову технологію вирощування цукрових буряків, ланка І. Д. Кифяка зібрала в 1966 році по 437 цнт буряків з кожного гектара. Собівартість центнера цукрових буряків, зібраних ланкою,— 87 коп., а по колгоспу — 1 крб. 18 копійок. Чистий прибуток від продажу буряків, вирощених ланкою І. Д. Кифяка, перевищив 42 тис. карбованців.

Прибутковими стали майже всі галузі артільного виробництва. У 1965 році рівень рентабельності в цілому по колгоспу становив 55 проц., а в 1966 році — 80 процентів[2].

Правління, партійна, комсомольська і профспілкова організації роблять усе, щоб створити колгоспникам хороші умови для праці. У Будинку тваринника є кімната для відпочинку, їдальня, червоний куток. У вільний час тваринники дивляться телевізійні передачі, слухають радіо, читають газети, журнали, книги. Будинок механізатора розташований на польовому стані тракторної бригади; він має дві просторі кімнати для відпочинку, червоний куток, їдальню, кухню, роздягальню, бібліотеку на 500 книг, метеорологічну станцію.

У 1959 році артіль спорудила котедж для відпочинку колгоспників у міжколгоспному санаторії в селі Щербинцях. На фонди колгоспу утримуються дитячі ясла на 120 місць.

На ознаменування трудових успіхів у комуністичному будівництві, за успіхи у виконанні взятих зобов'язань на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, у 1967 році колгосп нагороджено пам'ятним Червоним прапором ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР і ВЦРПС. Того ж року колгоспові — переможцю у всесоюзному соціалістичному зма-

Тракторна бригада колгоспу ім. Суворова. 1968 р.

[1] Газ. «Радянська Буковина», 16 лютого 1968 р.

[2] Газ. «Радянська Буковина», 25 листопада 1966 р.

Юні краєзнавці в гостях у ветерана революції 1905 року А. Д. Мамаєвського, с. Подвірне. 1966 р.

ганні — вручено перехідний Червоний прапор Міністерства сільського господарства СРСР та ЦК профспілки працівників сільського господарства і заготівель.

Велику роль відіграє у житті Подвірного сільська Рада депутатів трудящих, очолювана І. Ф. Кифяком. При сільраді створено 6 постійних комісій, до складу яких входять 35 депутатів, кращих людей села, серед них два чоловіка обрані до районної Ради депутатів трудящих: М. І. Швець — доярка колгоспу і Г. Д. Прохоренко — голова колгоспу. На вирішальних ділянках виробництва (фермах, тракторній бригаді) створено депутатські пости. Сільрада працює в тісному контакті з правлінням колгоспу, школою. Вона систематично займається питаннями культури, медичного обслуговування, благоустрою села тощо. За відмінну роботу Подвірнянській сільській Раді в 1967 році було вручено перехідний Червоний прапор виконкому обласної Ради депутатів трудящих та обкому профспілки працівників державних установ.

За післявоєнні роки значно зріс добробут трудящих, докорінно змінилось обличчя села. Ведуться великі будівельні роботи. За післявоєнний період споруджено 425 будинків, вони утворюють нову, широку центральну вулицю. Приємно вражає те, що біля старих хатин або на їх місці виростають нові сучасні будинки. Жителі споруджують їх, як правило, з цегляних або гіпсо-вапняних блоків, вкривають черепицею, шифером, бляхою. Старі ж хати використовуються як підсобні приміщення.

В особистій власності колгоспників багато телевізорів, радіоприймачів, велосипедів, мотоциклів, легкових автомашин.

В селі діють сільмаг, 2 продовольчі, господарський та комісійний магазини, чайна. У світлому просторому приміщенні розмістився павільйон побутового обслуговування; він має цех пошиття верхнього чоловічого та жіночого одягу, фотоательє, перукарню, цех по виготовленню огорож та бляхарний цех.

За післявоєнні роки побудовано колгоспний профілакторій, пологовий будинок. При медпункті Подвірного діють стоматологічний та рентгенівський кабінети, є машина швидкої допомоги. Колгоспна молочна кухня готує страви для малят.

На належному рівні пенсійне забезпечення трудящих. Лише колгоспників-пенсіонерів у селі налічується 374 чоловіка. Загальною турботою оточені в Подвірному сільські пенсіонери, люди похилого віку. Вони безкоштовно забезпечуються електроенергією, паливом. Державну допомогу отримують багатодітні матері, у 1966 році вона була надана 40 родинам.

Колгоспники глибоко шанують своїх односельчан — ветеранів праці. На одній з подвірнянських хат на пам'ятній дошці викарбувано: «Тут живе почесний колгоспник артілі А. Д. Мамаєвський». Славні діла за плечима ветерана, якому близько 90 років. Це він у буремному 1905 році брав участь у повстанні на броненосці «Потёмкин». Після трирічного ув'язнення А. Д. Мамаєвський повернувся в Подвірне; він часто розповідає молоді про героїчну боротьбу моряків Чорноморського флоту. Своєю самовідданою, багаторічною працею в артілі А. Д. Мамаєвський здобув заслужену повагу земляків.

В далеке минуле відійшли ті часи, коли в Подвірному всі жителі, за винятком поміщиків і попа, були неписьменними або малописьменними. Якщо за всю

дорадянськv історію існування села жоден його мешканець не здобув вищої освіти, то на 1968 рік 227 жителів села мали середню освіту, 44 — вищу, у різних вузах країни навчалося 34 подвірнянці. Показова щодо цього родина П. Вакарюк. Після війни П. Вакарюк залишилася вдовою з чотирма маленькими дітьми. Колгосп, Радянська влада виховали, вивчили, вивели дітей у широкий світ. Василь став трактористом, Микола — інженером, Серафима — фельдшером, а наймолодший Іван вчиться в Одеському політехнічному інституті.

В 1968 році у Подвірному провели свої відпустки уродженці села інженер-геолог лауреат Державної премії, депутат Верховної Ради Якутської АРСР Є. Д. Чорний та інженер-радіотехнік М. З. Вакарюк, який працював у Гвінейській республіці. Вони зустрілися з односельчанами; розповіли про свою роботу, про плани на майбутнє. Частим гостем рідного села буває кандидат сільськогосподарських наук, співробітник Кишинівського сільськогосподарського інституту Ф. М. Довбуш.

У 1966/67 навчальному році понад 600 дітей і дорослих Подвірного набувало знань у денній та заочній середніх школах, де працюють 32 учителі, переважна більшість з них має вищу освіту. Вчителі ведуть велику громадську роботу на селі: вони і агітатори, і розповсюджувачі літератури, і лектори, і перші помічники правління колгоспу та сільської Ради у здійсненні господарських та культурно-масових заходів. Партійна організація, правління колгоспу, сільська Рада приділяють школі постійну увагу. При ній організовано музичний клас для навчання музики дітей колгоспників, створено фізичний, біологічний та інші кабінети, обладнано радіовузол. У 1967 році, наприклад, на придбання приладів і наочних посібників колгосп витратив близько 1600 карбованців. Ще в 1960 році він створив за свій рахунок піонерський табір на 100 дітей. Колгосп будує нову середню школу, два восьмиквартирні житлові будинки, де житимуть вчителі.

Нове заможне життя поступово витісняє з побуту селян старі звичаї і обряди. У 1960 році через відсутність віруючих у селі перестала діяти церква. Доброю традицією стало проведення вечорів трудової слави, на які приїжджають гості з навколишніх колгоспів, зокрема з братньої Молдавії. Свята проходять урочисто, радісно. Передовикам вручають почесні грамоти, подарунки. Увечері в Палаці культури відбувається концерт. У 1963 році на вечір трудової слави в село завітали гості з Канади. Це колишні жителі Бессарабії, які в пошуках щастя виїхали за океан. Канадські туристи були глибоко схвильовані. Вони на власні очі побачили нове життя, дізналися, якою пошаною оточена у нас людина праці.

На запрошення партійної організації та правління колгоспу на такі свята часто приїздять знатні люди області і республіки. На одному з свят трудової слави гостем була ланкова з Тернопільщини двічі Герой Соціалістичної Праці Є. О. Долинюк.

Весело зустрічають у Подвірному Новий рік. Сільські комсомольці та молодь готують до цього свята карнавальну програму. Біля клубу, контори колгоспу і школи в новорічну ніч засвічуються яскраві ялинки, розпочинається бал-маскарад. Три діди Морози у супроводі духових оркестрів ходять по селу від хати до хати, вітають трудівників із святом, вручають поздоровлення від парторганізації та правління колгоспу, а дітям — подарунки.

По-новому справляється у Подвірному весілля. Молодий на відкритій легковій машині з ескортом мотоциклів їде з «весільними батьками» до нареченої, а потім разом з нею та її гостями весільний поїзд направляється до клубу, де молодих зустрічають члени сільської Ради та правління колгоспу. Далі молоді реєструють шлюб, їх вітають. Після урочистої частини влаштовується весільний обід.

Неухильно зростають культурні запити населення. Велика увага приділяється роботі культурно-освітніх закладів. У центрі Подвірного в 1967 році споруджено Палац культури. Мозаїка, різьблення по дереву прикрашають сцену, зал, кімнату щастя та кімнату-музей. У залі, який вміщує понад 600 чоловік,— лампи денного світла, парове опалення. Приваблює своєю урочистістю триптих «Під прапором Леніна — вперед, до комунізму». В Палаці розміщена також бібліотека з читальним залом, кім-

нати для роботи гуртків, зокрема хорового, драматичного, хореографічного, гуртка народних інструментів тощо.

У клубі систематично читаються лекції, проводяться тематичні вечори та вечори запитань і відповідей. Крім місцевих аматорів, на сцені клубу часто виступають артисти Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської, Буковинського ансамблю пісні й танцю, гастрольні естрадні колективи.

За активну участь у масово-політичній та культурно-освітній роботі значна частина учасників художньої самодіяльності Палацу культури була нагороджена почесними грамотами Міністерства культури УРСР, а сам Палац культури — дипломом І-го ступеня Міністерства культури СРСР.

В селі є кінотеатр «Колос», в якому щоденно демонструються кінофільми для дорослих та 3 сеанси на тиждень для дітей.

У Подвірному діють три бібліотеки: сільська при Палаці культури, дитяча, шкільна. При Будинку тваринника теж є бібліотека громадського користування. Лише сільською і дитячою бібліотеками користуються 1100 читачів, книжковий фонд всіх бібліотек становить понад 8000 томів. Жителі Подвірного — часті відвідувачі бібліотеки — тут проводяться читацькі конференції, літературні ранки для дітей, обговорюються нові твори.

Всі родини Подвірного передплачують періодичну пресу. В середньому на кожний двір припадає по 4 примірники періодичних видань. В селі випускаються стінгазети «Комсомолець», «За високий врожай», «Комсомольський прожектор», «Тваринник», «Механізатор», в школі виходить газета «Відмінник». У 1967 році колгосп витратив на потреби культурно-побутових закладів і проведення культмасової роботи понад 20 тис. карбованців.

В Подвірному добре налагоджена спортивна робота. Тут діють секції настільного тенісу, шахова, волейболу, футболу та секція ручного м'яча. В 1967 році на першості району чоловіча і жіноча команди з ручного м'яча зайняли перше місце, футбольна — завоювала кубок. Спортсмени колгоспу займають друге загальнокомандне місце серед спортивних колективів району.

Виросло й розквітло Подвірне. Щасливо живеться його мешканцям. Шлях до щастя відкрила їм Радянська влада.

М. П. КУШНІРУК, В. А. ЛЮБИЧАНКІВСЬКИЙ,
А. О. ЯНЮК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД НОВОСЕЛИЦЬКОГО РАЙОНУ

БА́ЛКІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 32 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 2033 чоловіка.

В Балківцях знаходиться колгосп «Іскра», створений у 1947 році. Господарство — багатогалузеве. Артіль має 1227 га землі, в т. ч. 1026 га орної.

У селі є восьмирічна школа, Будинок культури на 450 місць, бібліотека, стадіон. За роки Радянської влади зведено 500 просторих житлових будинків.

Перша згадка про село є в документі 1665 року.

Партійна організація в Балківцях створена в 1948 році, комсомольська — у 1949.

ВАНЧИКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі ріки Пруту, за 16 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить шосе. Населення — 3532 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Ванчинець.

Самодіяльний композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР С. О. Сабадаш. 1965 р.

В селі розташований колгосп «Ленінський шлях», організований у 1947 році. Господарство — рільничого напряму, має 1670 га орної землі, 130 га садів і виноградників. За одержання високих врожаїв зерна та цукрових буряків 43 колгоспники нагороджені орденами і медалями, колгосп 4 рази був учасником ВДНГ.

У Ванчиківцях є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 550 місць. За роки Радянської влади зведено 880 нових житлових будинків (усього в селі 1000 дворів).

Перша згадка про село є в грамоті 1435 року.

У Ванчинці народився С. О. Сабадаш, композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР.

ДИНІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 12 км від районного центру і залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 3155 чоловік.

В Динівцях знаходиться колгосп ім. Карла Маркса, створений у 1948 році. Виробничий напрям його — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. Колгосп має 2422 га землі (в т. ч. 1778 га орної), консервний цех. За видатні виробничі успіхи 10 колгоспників удостоєні урядових нагород.

В селі є денна та вечірня середні школи, клуб, бібліотека; лікарня на 25 ліжок. В роки семирічки зведено 310 житлових будинків.

Згадка про село є в грамоті 1437 року.

У 1870 році жандарми повідомляли про «зухвалу непокору селян» поміщикові. У 1918 році селяни захопили 114 десятин поміщицької землі.

Динівецькі селяни брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. Тут був сформований загін, до якого ввійшли Степан та Микита Кирилюки, Іван Хамневич, Іван Рябко та ін.

У 1931 році відбувся виступ селян проти збирачів податків.

В околицях села виявлено залишки поселень трипільської (III тисячоліття до н. е.) та черняхівської (II—VI століття н. е.) культур.

ЗЕЛЕ́НИЙ ГАЙ (кол. назва — Легучени-Тевтул) — село, центр сільської Ради. Розташований за 4 км від районного центру, за 1 км від залізничної зупинки Легучени. Через село проходить шосе. Населення — 1827 чоловік.

В селі розміщений колгосп ім. Леніна, створений у 1948 році. Господарство зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом. Артіль має 1450 га землі (в т. ч. 1065 га орної), 725 голів великої рогатої худоби, 900 свиней, 470 овець, 5 тис. штук птиці. Є електричний млин.

У Зеленому Гаю є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Зведено близько 300 добротних будинків.

Вперше згадується село в документі 1754 року, до цього воно було частиною с. Припруття.

КОТЕЛЕ́ВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції Новоселиця. Населення — 2500 чоловік.

В селі знаходиться колгосп ім. Чапаєва, створений у 1947 році. Господарство має 1440 га землі (в т. ч. 1107 га орної); консервний цех, пасіку. Колгосп тричі був учасником ВДНГ, 8 передовиків виробництва нагороджені орденами та медалями.

У Котелевому є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 400 місць. За роки Радянської влади зведено понад 410 добротних будинків.

Село відоме з початку XV століття.

Мешканці Котелевого брали участь у Хотинському повстанні 1919 року. До загону повстанців входили Юхим Міщенко, Ілля Трипадуш, Василь Яковенко, Максим Семенов та інші. Над селом тоді замайорів червоний прапор, піднятий Петром Вакарчуком.

У 30-х роках у Котелевому діяв підпільний комуністичний осередок, одним з його організаторів був Л. В. Грицуник. В період німецько-румунської окупації фашистам вдалося схопити Л. В. Грицуника, Н. І. Бузила та інших комуністів і стратити їх.

Зал-музей В. І. Леніна Котелівської середньої школи. 1968 р.

МАГАЛА́ — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі ріки Пруту, за 22 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 2465 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Буда та Остриця.

В селі розташований колгосп «Дружба», створений у 1947 році. Артіль має 2683 га землі, в т. ч. 2100 га орної. Виробничий напрям — буряко-зерновий з розвинутим тваринництвом. За видатні виробничі успіхи 30 колгоспників відзначено урядовими нагородами.

У Магалі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць, стадіон, дитячий будинок; дільнична лікарня на 25 ліжок. За післявоєнні роки в селі зведено близько 320 просторих будинків.

Магала згадується в документах XVIII століття.

На території села розкопано рештки глинобитного житла трипільської культури (III тисячоліття до н. е.). Досліджуються поселення доби пізньої бронзи та раннього заліза (II—I тисячоліття до н. е.) і давньоруське поселення (IX—XIII століття н. е.).

МАЛИНІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 15 км від районного центру і залізничної станції Новоселиця. Населення — 1571 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Берестя і Довжок.

В Малинівці знаходиться колгосп «Дружба народів», організований у 1947 році. Господарство має 2694 га землі, в т. ч. 2158 га орної, 210 га садів, 40 га виноградників. Працює консервний цех, а в с. Довжку — комбікормовий завод.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 150 місць, бібліотека. За роки Радянської влади зведено близько 300 будинків.

Перша згадка про Малинівку є в грамоті 1437 року.

МАМАЛИ́ГА — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі ріки Пруту, за 26 км від районного центру. Залізнична станція. Через село проходить шосе. Населення — 2489 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Кошуляни.

У Мамализі розміщені гіпсовий завод, хлібо- та бурякоприймальний пункти, об'єднання «Сільгосптехніка», олійниця, млин, колгосп ім. Кірова. Артіль має 2834 га землі, в т. ч. 1866 га орної. Господарство — зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом і овочівництвом. Артіль одна з кращих в районі. Не раз була учасницею ВДНГ. Очолює колгосп заслужений агроном Української РСР В. Ф. Кушнір.

В селі є середня та вечірня середня школи, бібліотека, 2 будинки культури, широкоекранний кінотеатр; місцева лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок. За останні роки зведено 500 будинків.

В наявних історичних джерелах Мамалига вперше згадується в 1771 році.

На території села виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.).

МА́РШИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 1 км від районного центру і залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 4578 чоловік.

В селі знаходиться колгосп ім. Жданова, організований у 1947 році. За ним закріплено 2530 га землі, в т. ч. 2160 га орної. Є вальцьовий млин. Господарство спеціалізується на відгодівлі свиней, яких має понад 3000. Колгосп 4 рази був учасником ВДНГ.

У Маршинцях є восьмирічна школа, бібліотека, стадіон, клуб на 200 місць. За післявоєнні роки зведено понад 600 просторих будинків. Колектив художньої самодіяльності — неодноразовий учасник республіканських оглядів, нагороджений дипломами. Золотою медаллю Всесвітнього фестивалю молоді в Софії (1968) відзначена виконавиця народних пісень Софія Ротар.

Маршинці відомі з 1617 року.

В селі збереглася дерев'яна церква, збудована в 1710 році, охороняється як архітектурна пам'ятка.

В урочищі Солонець виявлено слов'янське поселення IX—XI століть н. е.

НЕСВО́Я — село, центр сільської Ради. Розташована за 33 км від районного центру, за 12 км

від залізничної станції Мамалига. Населення — 1849 чоловік.

В селі знаходиться колгосп «Більшовицька правда», створений у 1947 році. Це багатогалузеве господарство, яке має 1650 га землі, в т. ч. 1370 га орної. Колгосп 4 рази був учасником ВДНГ.

У Несвої є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 500 місць, стадіон. За роки Радянської влади колгоспники звели понад 450 світлих просторих будинків.

Вперше Несвоя згадується в грамоті 1432 року.

З села вийшли талановиті музиканти брати Усачі: Орест і Михайло — артисти Великого театру Союзу РСР, Павло — артист Молдавського ансамблю «Жок», Георгій — артист Молдавського ансамблю «Букурія», а Олександр — керівник духового оркестру сільського Будинку культури.

РИНГА́Ч — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Рингачі, за 12 км від районного центру. Населення— 1342 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Шишківці.

У селі знаходиться колгосп «Україна», організований в 1947 році. Артіль має 1620 га землі, в т. ч. 1310 га орної. Господарство зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом. За високі виробничі успіхи 15 колгоспників нагороджені орденами та медалями.

В Рингачі є середня школа, бібліотека, клуб, стадіон. Сільська волейбольна команда була чемпіоном України. За післявоєнні роки колгоспники звели понад 280 просторих будинків. 285 мешканців села одержали вищу і середню освіту.

Перша згадка про Рингач є в документі 1771 року.

На берегах річки Рингача виявлено поселення трипільської культури та знайдено скарб мідних речей (III тисячоліття до н. е.). Є також залишки поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

РІ́ДКІВЦІ (до 1946 р.— Раранча) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 35 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Магала. Населення — 4376 чоловік.

У Рідківцях розміщений колгосп «Пам'ять Ілліча», організований в 1945 році. Артіль має понад 3500 га землі, в т. ч. 2970 га орної. Господарство буряко-тваринницько-зернового напряму. Є допоміжні підприємства — олійниця та кар'єр, де видобувається щорічно 1000 куб. м каменю.

В селі є денна та вечірня середні школи, сільськогосподарський технікум, що готує бухгалтерів та економістів, бібліотека, Будинок культури на 500 місць, стадіон. За радянських часів зведено 700 просторих будинків.

Рідківці відомі з XVIII століття. В 1739 році поблизу села російські війська здобули перемогу над турками.

В 30-х роках нинішнього століття в селі діяла підпільна комуністична організація, до якої входили В. Д. Кравчук, В. Г. Кашул, Г. І. Бринзан, І. М. Кironда, Г. Н. Бойко. На виборах 1931 року всі селяни голосували за комуніста В. Г. Кашула. 26 травня 1932 року в Рідківцях відбулася сутичка селян з жандармами.

У Рідківцях в кінці XIX — на початку XX століття вчителювала відома українська письменниця Є. І. Ярошинська. При школі відкрито кімнату-музей письменниці.

В околицях села виявлені залишки давньоруського поселення (XII—XIII століття н. е.).

РОКИ́ТНЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 15 км від районного центру і залізничної станції Новоселиця. Населення — 2770 чоловік.

В Рокитному знаходиться колгосп «1 Травня», створений в 1947 році. Господарство зерно-бурякового напряму з розвинутим тваринництвом. Артіль має понад 1830 га землі, в т. ч. 1174 га орної, 85 га саду. За видатні виробничі успіхи 42 колгоспники нагороджені орденами та медалями, 9 чол. були учасниками ВДНГ.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За роки Радянської влади зведено близько 400 добротних будинків.

Згадується Рокитне в грамоті 1437 року.

Партійна організація в селі створена в 1948 році, комсомольська — в 1946.

СЛОБОДА́ — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Рокитній, за 7 км від районного центру та залізничної станції Новоселиця. Населення — 1823 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Ревківці.

В селі розміщений колгосп ім. О. Кобилянської, організований в 1948 році. Артіль має 1924 га землі, в т. ч. 1530 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. 32 колгоспники нагороджені орденами та медалями.

У Слободі є середня школа, бібліотека, Будинок культури на 400 місць; поліклініка. У ювілейному році колгоспу ім. О. Кобилянської присуджена медаль ім. Т. Г. Шевченка за спорудження культурно-побутових об'єктів.

Згадка про Слободу є в писемних джерелах XVIII століття.

Поблизу села виявлено залишки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

СТАЛЬНІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 35 км від районного центру, за 5 км від залізничної станції Мамалига. Через село проходить шосе. Населення — 2292 чоловіка.

В селі знаходиться колгосп «Більшовик», створений у 1947 році. Він має 1840 га землі, в т. ч. понад 1500 га орної, 100 га садів і виноградників. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. У 1967 році тут вироблено по 130 цнт м'яса та 540 цнт молока на 100 га угідь. Понад 50 колгоспників нагороджено орденами і медалями, 10 — були учасниками ВДНГ.

У Стальнівцях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць. За роки Радянської

Х. С. Руснак— керівник загону повстанців с. Стальнівців під час Хотинського повстання.

влади колгоспники звели понад 550 добротних будинків. Споруджено пам'ятник воїнам, що полягли у Великій Вітчизняній війні.

Перша згадка про село під назвою Становлівці є в грамоті 1432 року.

Російські війська під командуванням генерала-фельдмаршала П. О. Рум'янцева визволили Стальнівці від турецьких загарбників у 1771 році.

Селяни брали участь у Хотинському повстанні 1919 року. Повстанський загін очолював Х. С. Руснак, колишній матрос Чорноморського флоту.

На території села виявлено залишки поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

СТРО́ЇНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 3 км від районного центру і залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 1418 чоловік.

В селі знаходиться колгосп «Заповіт Ілліча», організований у 1945 році. Артіль має близько 1400 га землі, в т. ч. 1100 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. В колгоспі трудяться Герої Соціалістичної Праці Н. М. Галушко, І. В. Єфтемій, Г. Н. Калараш. У Строїнцях розміщена Новоселицька сортодільниця.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки колгоспники звели понад 240 будинків.

Строїнці вперше згадуються в писемних джерелах 1642 року.

ТАРА́СІВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на лівому березі ріки Пруту, за 7 км від районного центру. Через село проходить автомагістраль. Населення — 5197 чоловік.

В селі розташований колгосп «Радянський прикордонник», створений у 1947 році. Господарський напрям — зерно-буряковий з розвинутим тваринництвом. Артіль має 3700 га землі, в т. ч. 2800 га орної, 174 га садів і виноградників. Поголів'я великої рогатої худоби — 1450, свиней — 1530. З допоміжних підприємств наявні вальцьовий млин, олійниця, цехи консервний та безалкогольних напоїв.

Кавалер ордена Слави трьох ступенів І. В. Русанов у родинному колі, с. Тарасівці. 1966 р.

У Тарасівцях є середня школа, клуб, бібліотека, стадіон; дільнична лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок. За післявоєнні роки зведено 760 просторих будинків.

Перша згадка про село є в грамоті 1473 року.

В листопаді 1917 року селяни захопили церковну землю.

Мешканець села І. В. Русанов — кавалер ордена Слави трьох ступенів.

В околицях села виявлені рештки поселень доби пізньої бронзи (II тисячоліття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

ТОПОРІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 33 км від районного центру, за 12 км від залізничної станції Магала. Населення — 4580 чоловік.

Весільний поїзд, с. Топорівці. 1968 р.

В селі знаходиться колгосп ім. Леніна, створений в 1941 році, відновлений у 1945 році. Господарство — багатогалузеве. Артіль має 3054 га землі, в т. ч. 2250 га орної, 282 га саду. Великої рогатої худоби — 1300 голів, свиней — 1000, овець — 800. З допоміжних підприємств є 2 млини та пилорама.

У Топорівцях є середня школа, клуб, бібліотека, стадіон. Танцювальний колектив села широко відомий на Україні. Більша частина репертуару топорівських танцюристів зафіксована на кінострічці. Цьому колективу першому на Україні присвоєно звання самодіяльного ансамблю народного танцю. Керує колективом заслужений працівник культури УРСР Т. І. Подорожній. В селі знаходиться дільнична лікарня на 35 ліжок, колгоспний профілакторій. За роки Радянської влади в селі реконструйовано і споруджено 1185 будинків.

Вперше село згадується в грамоті молдавського господаря 1412 року.

В роки румунської окупації в селі діяла підпільна комуністична група, яку очолював Д. М. Василашко. Дмитро Михайлович загинув у румунській в'язниці в 1944 році.

У 80-х роках XIX століття в Топорівцях жив український поет Г. І. Воробкевич. В селі народився майстер художньої обробки дерева, народний умілець М. Д. Василишин. Його вироби експонуються в Чернівецькому краєзнавчому музеї.

Поблизу села виявлені залишки поселення доби раннього заліза (І тисячоліття до н. е.) та двох давньоруських поселень (XII—XIII століття н. е.).

ФОРО́СНА — село, центр сільської Ради. Розташована за 45 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 1168 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жилівка і Щербинці.

У Форосній знаходиться колгосп «Жовтень», створений у 1945 році. Господарство — тваринницького напряму з переважаючим птахівництвом. На фермі близько 10 тис. штук птиці, в т. ч. 6,2 тис. курей-несучок. Колгосп має понад 2000 га землі, в т. ч. 1607 га орної.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Уперше згадується село в документі 1598 року.

В с. Щербинцях знаходиться ревматологічний санаторій на 150 місць.

ЧЕРЛЕ́НІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 15 км від районного центру, за 8 км від залізничної станції Ванчиківці. Населення — 2161 чоловік.

В селі знаходиться колгосп ім. Котовського, створений у 1947 році. Основний виробничий напрям — тваринництво та буряківництво. Артіль має 1670 га землі, в т. ч. 1286 га орної, 78 га садів та виноградників.

У Черленівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, стадіон; дільнична лікарня на 25 ліжок.

Згадка про село є в грамоті 1437 року.

В липні 1941 року румунські жандарми розстріляли 7 активістів села.

В околицях села виявлені рештки двох поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та одного — черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

ЧО́РНІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 50 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Чернівці. Населення — 2579 чоловіків.

У Чорнівці розміщений колгосп «Комсомольська правда», створений у 1947 році. Господарство спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. Артіль має 1452 га землі, в т. ч. 1130 га орної, 70 га саду.

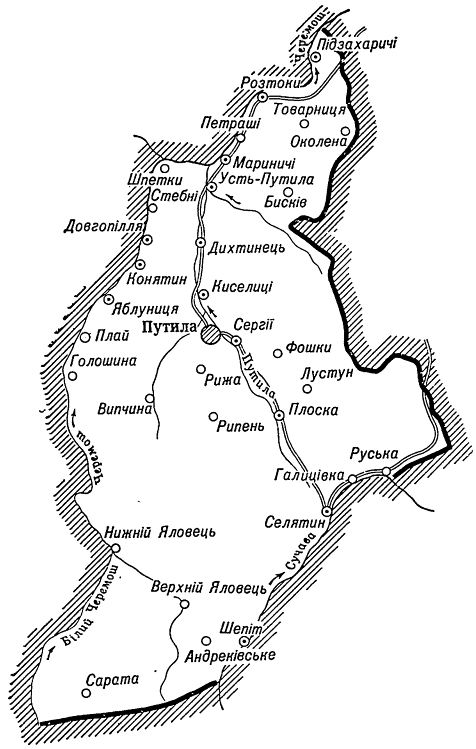
В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Згадується Чорнівка в грамоті молдавського господаря Олександра Доброго 1412 року.

В 1848 році в Чорнівці жив Васіле Александрі, класик румунської і молдавської літератур, фольклорист. На початку XX століття тут вчителював український письменник і педагог Д. Я. Макогон.

На території села виявлено залишки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та слов'ян (VIII—IX століття н. е.).

ПУТИЛЬСЬКИЙ РАЙОН

ПУТИЛА

Путила (давні назви — Путилів, Сторонець-Путила) — селище міського типу (з 1949 р.), центр Путильського району. Розташована за Карпатським перевалом Німчичем, у мальовничій долині річки Путили (притока Черемошу), за 45 км від залізничної станції Вижниця, за 115 км від Чернівців. З обласним центром сполучена шосейним шляхом. Населення — 3000 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Паркулина і Рижа.

З давніх-давен поселилися в цій місцевості мисливці й скотарі, які рятувалися в горах і лісах від феодального гніту. Тяжкою працею відвойовували вони у лісових хащах землю, розчищали її від каміння. Завдяки наполегливості трударів цей край став придатним для життя людини. Не припинявся приплив населення в гори з сусідніх земель, де швидко посилювалося феодальне гноблення. І тут його уникнути вдавалося ненадовго — слідом за втікачами йшли пани з князівськими грамотами, які стверджували їх права на ці землі.

Вперше Путила згадується 1501 року. Поряд із іншими населеними пунктами, які передавалися польським королем у володіння феодалу Іону Теутулу за заслуги в справі укладення миру між Польщею та Молдавією, названо й Путилу[1].

Вже в першій половині XVII століття в гірській частині Буковини — Руському Кимполунзі — феодально-кріпосницькі відносини були встановлені феодальним законодавством і довголітньою практикою. Зокрема, грамота князя В. Лупула 1643 року підтверджувала раніше дані поміщикам права на землі у Руському Кимполунзі, а селян зобов'язувала платити встановлену князем десятину.

Розчищені від лісу ділянки селяни вважали своєю власністю. Вони відмовлялися виконувати повинності на користь панів і платити десятину. Виникали конфлікти,

[1] R. F. K a i n d l. Geschichte der Bukowina. Absch. 2. Czernowitz, 1903, стор. 26; F r. W i c k e n h a u s e r. Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina. Bd. 2. Czernowitz, 1891, стор. 31.

Чільце — жіноча прикраса, знайдена в Путилі. XIX століття.

які часто розв'язувалися за участю князя. Наприклад, у грамоті згадуваного В. Лупула від 20 травня 1647 року писалося, що від селян Путилова і Розток Русько-Кимполунзької округи надійшли скарги про утиски бояр та монастирів.

На кінець XVII століття поміщики вже не вдовольнялися повинностями, встановленими грамотами попередніх князів. Знову посипалися скарги князеві на те, що пани вимагають від селян виконання тих повинностей, які встановлювалися тільки для підданих в долинах, хоч гірські жителі не мали родючих земель.

З грамоти К. Дуки (1693 р.) видно, що селяни Русько-Кимполунзької округи в XVII столітті платили панам данину: заможні давали по 9, середні по 6, а бідні по 3 курки, а за кожний кв. сажень зібраного сіна платили по 2 монети. За невиконання повинностей селян карали. Грамота К. Дуки встановлювала, що за селянами лишаються ділянки, які вони очистили від лісу власними руками, а землі, віддані ними в заставу, пани можуть повернути собі. Селянам заборонялося продавати грунти, встановлювався грошовий чинш на користь пана в таких розмірах: із багатших селян — 3 монети, з середніх — 1,5 монети, з бідних — 1 монета. Всі селяни повинні були платити по 3 монети за кв. сажень зібраного сіна, а з урожаю давати поміщикові десятину. Як і в попередні часи, залишалася десятина з мисливства та рибальства.

Ніякими князівськими грамотами не було обмежено намагання панів збільшувати повинності кріпаків. Спочатку деякі повинності вводилися як тимчасові, або «добровільні», а згодом під них починали підводити звичай, і вони ставали обов'язковими.

Селяни Русько-Кимполунзької округи платили і державні податки. Як видно з грамоти Г. Калімаха 1761 року, селяни тоді скаржилися на тяжке становище. Тому князь встановив на всю округу 2400 лей податку, виплату якого було розподілено на 4 терміни. Але при цьому залишено податок натурою — гоштину — 300 баранів на рік. З князівської грамоти видно, що лише під час стихійних лих селяни звільнялися від податку за пасовиська і десятини з пасік.

Після загарбання Буковини Австрією повинності, встановлені за часів панування молдавських князів, були підтверджені. Уряд не вносив корінних змін у відносини між панами та їх підданими. Зберігся й порядок установлювати обов'язки підданих до свого пана у формі договорів. Складена угода набирала сили закону, бо її затверджував обласний уряд.

В угоді 1803 року між панами Флондорами та їх підданими з Путилова говорилося, що селяни повинні платити від кожної хати, або «халупи» по 2 флорини на рік готівкою, десятину овочів та різного збіжжя — натурою, з кожного сажня сіна — 3 крейцери. Натурою повинні платити за полювання та рибальство, а також за гілки дерев для годівлі кіз і овець — смушок та вовну з однієї вівці. За згодою з селянами, всі повинності сплачувалися грішми, ця виплата називалася руптою. В зв'язку з цим піддані поділялися на 5 груп. Перша — платила 9 флоринів, друга — 6, третя — 4, четверта — 2, п'ята — 1 флорин на рік. Крім того, селяни, які мали коней, повинні були перевозити до панської корчми горілку. За полонини платили бринзою. Селяни повинні були ремонтувати «та тримати у доброму стані панські корчми і млини». Грошовий і натуральний чинш перепліталися з панщиною. Як і всюди на Буковині, тут яскраво виступала тенденція до збільшення панщини і різних повинностей. Всілякими способами пани намагалися забрати в селян землю і на ній випасати свою худобу.

В липні 1817 року селяни Путилова подали скаргу до імператора Франца I, в якій вказувалося, що протягом останніх 10 років пани підвищили податок за землю в 10 разів, встановили новий податок вівцями. З тих, які не мали коней, за те, що вони не перевозили панської горілки, брали по 2 флорини, а якщо не міг заплатити — били киями. Скарга була передана обласному урядові в Чернівцях, який послав комісара для її перевірки лише в 1825 році. Проте, розслідування було проведене в інтересах поміщиків, здирства і сваволя яких не знали меж. Свідченням цього є численні скарги, що подавали селяни до різних урядових установ. Селянин з Путилова Влас Петран скаржився, що до 1822 року він платив земельного податку 5,5 флорина, податку під назвою келтунок — 1 флорин, 1 повісмо, 1 бербеницю бринзи і відбував т. зв. терхи (привіз горілки), що вважалося панщиною. З появою 1822 року нового поміщика Ромашкана В. Петран лише земельного податку почав платити 30 флоринів і 30 крейцерів, келтунку — 1 флорин, замість повісма — 9 флоринів, за рибальство — 9 флоринів; давав 1 бербеницю бринзи, 2 вівці з ягнятами, зобов'язуючись виростити цих ягнят і на третій рік віддати поміщикові. Крім того, повинен відробити 80 днів панщини на рік.

В. Петран від себе та за уповноваженням всієї громади кілька разів подавав до різних інстанцій скарги на поміщиків Флондора і Ромашкана. В 1827 році Ромашкан доручив своїм людям спіймати Петрана, але той, щоб уникнути знущань, переховувався. Панські слуги знущалися над його жінкою, потрощили речі в хаті, забрали худобу. Коли ж їм вдалося схопити Власа Петрана разом з його братом Миколою, вони їх побили, а потім прикували на ланцюзі до стіни і протримали так 20 тижнів. Лише за розпорядженням обласного уряду Петрани були випущені на волю. Та на цьому переслідування не закінчилося. Ромашкан виселив В. Петрана з його господарства, поселивши туди його сина Максима. Батько ж повинен був стати йому слугою. Не стерпівши цього глуму, В. Петран залишив село. Така розправа не була поодинокою. Буковинський обласний уряд в 1832 році змушений був звернути увагу обласного комісара на безчинства поміщиків Флондора, Джурджувана, Ромашкана, мандатора Малиновського.

Незважаючи на те, що скарги не вирішувались на користь селян, вони все ж продовжували їх подавати. В жовтні 1842 року від усіх громад Русько-Кимполунзької округи надійшла скарга до крайового уряду в Львові. В ній селяни писали про захоплення поміщиками лісів і полонин, надмірні податки і панщину, зловживання мандатора Гординського та старшого стрільця Завадинського. Громади підкреслювали, що від поміщиків не одержували ніяких земель, тому відмовлялися від усяких повинностей на користь панів. Вони заявили, що хочуть бути цісарськими підданими, тобто державними (камеральними) селянами.

На скаргу від 20 січня 1843 року, за дорученням крайового уряду, Чернівецький обласний уряд відповів, що ліси в Русько-Кимполунзькій окрузі є власністю поміщиків. Останні ще більше посилили охорону лісів, заборонили користуватися навіть тими деревами, які виросли на землі, ще раніше розчищеній від лісу. Без користування лісом у цій місцевості селяни не могли прожити. Тому вони вирішили силою захопити його та прогнати панських лісничих. З цього і почалося заворушення селян Руського Кимполунгу восени 1843 року.

В протоколах того часу відзначається, що селяни Путили та інших сіл вийшли з послуху, перестали ремонтувати мости, панські будинки, ходити до церкви, не мали ніякої поваги до своїх священиків і не хотіли слухати їх повчань. А на путильського священика Гусятинського навіть нападали, він змушений був просити військову охорону для відправлення служби[1].

Щоб придушити селянські виступи і «навести порядок», до Путили влада послала військовий загін. Солдатів розквартирували по хатах найбільш активних повстанців[2].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 8165, арк. 4.
[2] Там же, арк. 1.

На допитах селяни свідчили, що поміщики М. Ромашкан, Г. Айвас, Д. Флондор змушують їх платити надмірні податки не тільки за ті землі, якими вони користуються, але й за ті, що у них відібрані. Поміщики позбавляли селян права на ліси, хоч грошові податки були збільшені у декілька разів[1].

Основні вимоги селян були сформульовані їхнім керівником Лук'яном Кобилицею. Народився він у 1812 році в Путилі. Вже в 27 років став громадським делегатом, самовіддано відстоював інтереси і права громад. Селяни відмовлялися визнавати поміщицьку (домінікальну) владу, виконувати повинності, не корилися владі мандатора, усували небажаних війтів, виступали проти зловживань урядовців, оголосили ліси й полонини своєю власністю, вимагали відкриття шкіл по селах.

Жодна з цих вимог не була задоволена. Виступ селян був жорстоко придушений. 3 грудня 1843 року барон Ріперда заарештував 14 ватажків селянського руху, в т. ч. Лук'яна Кобилицю, Івана Галицю, Йосипа Бирлу та інших.

Каральна експедиція, очолена заступником обласного старости Збишевським, по-звірячому розправилася з селянами. Масова екзекуція над повстанцями почалася 4 грудня 1843 року і тривала до березня 1844 року. Киями або різками було покарано 231 чоловіка. В документах не відображено деталей катування, але вони збереглися в народній пам'яті. В одному з оповідань говориться: «Били людей, так били, що коло лавки кров людську пси хлептали»[2]. Та все ж налякана селянським рухом влада змушена була звільнити ватажків повстання[3]. Причини, що породжували незадоволення селян, залишалися і після придушення повстання. Поміщики ще більше посилили гніт.

В скарзі цісареві Фердінанду І 20 травня 1846 року, підписаній 25 мешканцями Путилова, зазначалося, що сваволя панів стала нестерпною і селяни вже подали в різні установи 11 скарг.

Внаслідок революційних подій австрійський уряд вимушений був видати конституцію, яка оголошена 25 квітня 1848 року. На початку червня були проведені вибори до рейхстагу. Від Вижницької виборчої округи депутатом був обраний Лук'ян Кобилиця.

Лук'ян Кобилиця брав активну участь у роботі рейхстагу. З його ініціативи і за його участю депутати-селяни подавали до рейхстагу скарги громад Буковини на місцевих поміщиків. Разом із депутатами від Галичини і Буковини він голосував за скасування кріпацтва без викупу, а також за те, щоб допустити на засідання і вислухати делегатів революційної Угорщини[4].

7 вересня 1848 року Фердінанд І видав патент про ліквідацію феодальних повинностей за викуп.

В кінці жовтня 1848 року, згідно з вказівкою імператора, рейхстаг перервав свої засідання. Повернувшись на Буковину, Лук'ян Кобилиця не тільки звітував перед виборцями про свою діяльність, але й вирішив активно боротись проти гнобителів та не повертатись до рейхстагу. Він говорив громадам, що домінії вже не мають влади, селяни повинні підкорятися тільки вищій владі і депутатам, обирати громадські органи влади. Селяни гаряче відгукнулися на його заклики.

До Вижницької виборчої округи прибув комісар обласного управління, проте його зусилля зробити народ слухняним були марними. Громади заявили, що слухаються наказів тільки депутата рейхстагу Лук'яна Кобилиці. Тоді Буковинське обласне управління в найбільш неспокійні місця направило військові підрозділи. При звістці про наближення війська Л. Кобилиця зник. Не був він присутнім і у рейхстазі, що відновив засідання у листопаді 1848 року.

10 грудня 1848 року мандатор Ласковський із Путили доносив буковинському

---

[1] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст., стор. 134, 135.
[2] І. Франко. Лук'ян Кобилиця, стор. 9.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1, спр. 8165, арк. 11.
[4] Ф. П. Шевченко. Лук'ян Кобилиця, стор. 154

старості, що селяни в горах «нікому не вірять, ні одному службовцеві домінії, ні представникам влади» ... Він вважав, що спокій триватиме, поки будуть у горах війська. Коли ж вони відійдуть, то з'являться такі прихильники Кобилиці, як Василь Бирла, Влас Фошка та інші[1].

6 лютого 1849 року рейхстаг позбавив Л. Кобилицю депутатських повноважень, марно намагаючись зменшити цим його вплив на гірське населення.

Селянські заворушення тривали і далі. Посилаючись на те, що в патенті від 7 вересня 1848 року говорилося лише про землю, поміщики оголосили ліси і полонини своєю власністю та вимагали з селян плати не тільки за них, а й за ті ліси, що раніше вважалися рустикальними. Уряд їх підтримував, посилаючи в села для збору плати військові експедиції.

В травні 1849 року мандатор доносив обласній слідчій комісії про те, що мешканець Путили Яким Кропивницький так розтлумачив селянам патент від 7 вересня, що нібито всі ліси і пасовиська в Русько-Кимполунзькій окрузі належать гірському населенню. Ця звістка з швидкістю блискавки поширилась в горах. Громади заявили, що не даватимуть овець за користування угіддями. Зазначаючи, що місцева влада не в силі побороти опір 16 громад, мандатор просив військової допомоги[2].

Літературно-меморіальний музей Ю. Федьковича в Путилі. 1965 р.

Вимога мандатора була задоволена — в гори прибув військовий загін на чолі з обласним комісаром. Селян примусили заплатити податі панам за минулий рік і укласти угоду на наступний. Яким Кропивницький був засуджений до двомісячного ув'язнення, після відбуття якого був узятий під поліцейський нагляд.

На протязі 1849 року громади Руського Кимполунгу подали кілька прохань до різних установ, щоб Лук'янові Кобилиці, Василеві Бирлі, Степанові Степанчукові та іншим було дозволено повернутися додому. Але власті дали вказівку стрільцям живими або мертвими взяти Лук'яна Кобилицю, Бирлу Миронюка та ін. організаторів виступів селян. Навесні 1850 року стрільцям вдалося заарештувати Лук'яна Кобилицю. Після закінчення слідства його направили на поселення до м. Гурагумори. Внаслідок жорстоких тортур під час слідства Л. Кобилиця став калікою і тяжко хворим. В жовтні 1851 року він помер. Однак полум'яний борець за визволення народу від панського гніту живе в серцях вдячних нащадків. Й досі гуцули розповідають легенди і співають пісні про свого славного земляка. В с. Сергіях споруджено пам'ятник Лук'янові Кобилиці.

Протягом 50-х років XIX століття поміщицький гніт ще більше посилився. Класове розшарування села відбувалося прискореними темпами. В 1865 році в порівнянні з 1847 роком у Путилі кількість халупників, а також селянських господарств, що володіли земельними ділянками до 2 йохів, зросла майже вдвоє[3]. Частина селян змушена була займатись ремеслом, виготовляти для продажу різні вироби з дерева, шкі-

[1] Ф. П. Шевченко. Лук'ян Кобилиця, стор. 165.
[2] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст., стор. 236, 238.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 47.

Вигляд Путили на початку XX століття.

ри, вовни. Однак широкого розвитку ремесло не набуло. В 1910 році, наприклад, на 2027 чол. мешканців Путили було лише 48 ремісників[1]. У значній мірі це зумовлено наявністю в горах лісорозробок, які особливо розвинулися в 70-х роках XIX століття. Деякі селяни в пошуках кращої долі емігрували за кордон. За даними 1913 року, з Путили виїхало 57 чоловік.

В 1786 році в Путилі відкрито двокласну школу, на кошти самого населення. Викладання в ній провадилося переважно німецькою мовою[2]. Більшість дітей не була охоплена навчанням. Школа майже не розвивалась. Навіть через століття — у 1906/07 навчальному році — в ній було 2 основні та 2 паралельні класи, в яких працювало 4 вчителі[3].

На культурний розвиток села значний вплив мала громадсько-політична і літературна діяльність видатного українського письменника-демократа, уродженця Путили Юрія Федьковича. В 60—70-х роках XIX століття він активно виступав на сервітутових процесах, захищаючи інтереси селян.

Юрій Федькович поширював у Путилі і навколишніх селах поезії Т. Г. Шевченка, боляче переживав онімечення рідного народу, закликав рішуче «раз і назавжди покинути наш смішний і для нас так згубний сепаратизм, жити одним духом і тілом з прочим руським народом»[4].

1875 року Ю. Федьковича відвідав український вчений і громадський діяч М. П. Драгоманов. Між ними встановилися дружні зв'язки.

Ю. Федькович порушував питання про вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. Тільки у березні 1901 року, з нагоди 40-х роковин від дня смерті Кобзаря, заходом щойно створеної філії товариства «Руська школа» відбувся багатолюдний вечір. На ньому з доповіддю про життя і творчий шлях Т. Г. Шевченка виступив педагог і композитор, автор музики до «Заповіту» Іполит Омельський. Селяни почули тут поему «Кавказ», вірш «Не той світ», пісню «Реве та стогне Дніпр широкий». Цього ж року мешканці Путили побачили п'єсу «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського. В ній виконували ролі представники місцевої інтелігенції.

На початку XX століття в Путилі частим гостем був український письменник, артист, мистецтвознавець, організатор першого гуцульського театру Г. М. Хоткевич[5]. Перебуваючи в Галичині як політичний емігрант, він багато корисного зробив тут для розвитку української культури і літератури. Він об'їхав всю Галичину і Буковину, чаруючи людей своїм співом і грою на бандурі. Г. М. Хоткевич також вивчав побут гуцулів, їхній фольклор.

Під впливом буржуазно-демократичної революції в Росії трудящі Гуцульщини включилися в рух за демократичні свободи. 4 лютого 1906 року на віче до Путили зібралося близько 5 тис. чоловік. Віче висловило обурення з приводу «задавленої свободи нашого культурно-національного розвитку»[6].

---

[1] І. Е. Toroutiu. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1916, стор. 79, 292

[2] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 129, 136.

[3] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 154—155.

[4] Газ. «Буковина», 16 травня 1886 р.

[5] Журн. «Артистичний вісник», червень, 1905 р.

[6] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 177.

Імперіалістична війна важким тягарем лягла на плечі трудящих. Злидні, голод були постійними супутниками кожної трудової сім'ї. На кінець 1916 року багато повітів було охоплено голодом. Нестача борошна, солі і гасу стала звичайним явищем[1]. Про це також згадано було на нараді представників адміністрації російських військ 20 вересня 1916 року в м. Вижниці. На нараді виявилось, що найбільше терпіли від голоду гірські села. Щоб хоч до певної міри попередити загальний голод, говориться в цьому документі, необхідно виділити для населення 15 вагонів кукурудзи, 8 вагонів житньої муки, 4 вагони пшеничної муки, 1 вагон солі і 1 вагон гасу, а також необхідно відкрити продовольчі магазини в кількох населених пунктах, в т. ч. й в Путилі[2].

Звістка про перемогу в Росії Великої Жовтневої соціалістичної революції окрилила трудящих вірою в краще майбутнє. Вона піднесла їх дух і волю до боротьби за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною.

Рішучим опором зустріло населення прихід королівсько-румунських загарбників, які встановили жорстокий окупаційний режим, проводили політику румунізації, переслідували українську культуру. В рапорті Вижницької сигуранци секретаріату внутрішніх справ Буковини за 1920 рік писалося, що житель Путили Михайло Анхелюк твердив, нібито Червона Армія незабаром прийде на Буковину, селяни відберуть у багатих землю та майно. Місцевий примар хотів його арештувати, але Анхелюк не підкорився, та ще й хотів побити примаря. Лише за допомогою жандармів Анхелюка було заарештовано[3].

Навіть самі окупанти змушені були визнати, що життя трудящих Путили злиденне. В інформаційному повідомленні Чернівецькому інспектору поліції від 7 травня 1931 року відзначалось, що в зв'язку з економічною кризою і безробіттям економічне становище населення гірської частини Путильського повіту було надзвичайно тяжким. В інформації підкреслювалося, що в повіті поширюється комуністична пропаганда, розповсюджуються листівки із закликами до боротьби проти румунських окупантів[4].

В рапорті претора королівському намісницу провінції Сучава від 5 вересня 1938 року говорилося, що населення Путильського повіту голодує. В селах відсутні споживчі кооперативи, скрізь погані дороги, в школах не вистачає класних кімнат[5]. Викладання в школі велось лише румунською мовою, в ній працювало 3 вчителі-румуни. В Путилі 91 проц. жителів неписьменні.

В. І. Чапаєв під час перебування російської армії в Путилі. 1916 р.

Про медичну допомогу не могло бути й мови. Часті хвороби, висока смертність — характерні для тогочасної Путили. Особливо смерть косила дітей. Із 130 новонароджених 105 помирало[6]. На весь повіт був лише 1 приватний лікар.

З усіх придатних для обробітку земель тільки 4 проц. належало селянським господарствам, переважно куркульським[7]. Основним засобом до життя більшості мешканців Путили була вільнонаймана праця на лісорозробках і сплаві лісу. Бідніші вербувалися на сезонні роботи до Румунії, інші в пошуках щастя їхали до Бразілії, Канади, США.

---

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 233.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 283, оп. 1, спр. 171, арк. 73.
[3] Там же, ф. 12, оп. 1, спр. 1540, арк. 1.
[4] Там же, ф. 30, оп. 1, спр. 119, арк. 6,7.
[5] Там же, ф. 26, оп. 1, спр. 69, арк. 14.
[6] Там же, ф. 13, оп. 2. спр. 35, арк. 76.
[7] Праці експедиції по комплексному вивченню Карпат та Прикарпаття, т. 5. Серія географічна. Львів, 1960 р., стор. 119.

Омріяне віками визволення від гнобителів настало в червні 1940 року. В перші ж дні після возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною в Путилі були націоналізовані 2 бакалійні магазини — один з річним обігом 800 тис. лей, другий — 1 млн. лей, будівлі примаря тощо, передано селянам поміщицькі землі і маєтки[1].

На той час у Путилі було 1950 чол. населення. 515 господарствам належало 7184 га землі, в т. ч. орної — 180 га, сінокосів — 1126 га, випасів — 1622 га, лісів — 4256 гектарів[2].

Запровадження в життя радянських законів здійснювала сільська Рада, створена 5 липня 1940 року. Перші кроки радянського будівництва проходили під керівництвом територіальної партійної організації, яка налічувала в своєму складі 8 комуністів. Було відкрито початкову і середню школи з викладанням рідною мовою, лікарню на 30 ліжок, амбулаторію, санепідстанцію. Тільки в травні 1941 року 6 багатодітним матерям було подано допомогу по 2 тис. карбованців[3]. Перед трудящими відкрились двері клубу, бібліотеки з фондом понад 1 тис. книг. Садиба письменника-демократа Ю. Федьковича була перетворена на літературно-меморіальний музей.

Дальші соціалістичні перетворення перервала війна. 5 липня 1941 року Путилу окупували німецько-румунські війська. Чорні сліди в історії села лишили й українські буржуазні націоналісти. Від їх рук загинуло 126 радянських громадян[4].

15 вересня 1944 року війська 1-го Українського фронту визволили від фашистських загарбників Путилу. Та від села залишилися одні згарища і руїни. Тому до 1947 року районні організації розміщувалися в Селятині. Відразу відновила діяльність сільська Рада. Відкрито школи, культурно-освітні установи. Зусилля мешканців села спрямовувалися на відродження господарства. Почали працювати лісгосп та ліспромгосп, які одержали значну кількість машин і механізмів із східних районів Радянського Союзу.

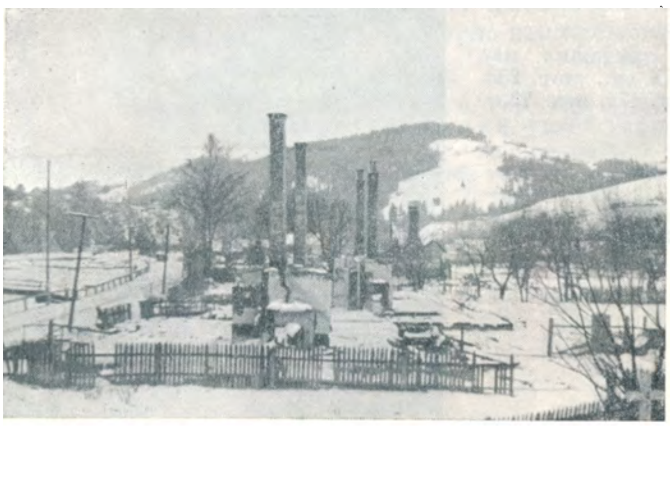
В лютому 1948 року створилася ініціативна група по організації колгоспу, до якої ввійшло 25 господарств. В жовтні засновано сільськогосподарську артіль ім. Юрія Федьковича, в ній об'єдналося 101 господарство.

Колективізації села перешкоджали банди українських буржуазних націоналістів. Вони вели ворожу пропаганду, вбивали активістів, спалили літературно-меморіальний музей Ю. Федьковича та багато житлових будинків. Але незважаючи на залякування, селяни вступали до колгоспу, наприкінці 1950 року колективізацію було завершено. За артіллю закріплено 3086 га землі, в т. ч. орної — 123 га, пасовиськ та сіножатей — 1300 га, решта — ліси і чагарники. В господарстві на той час нараховувалось 280 голів великої рогатої худоби, 480 овець та 33 коней.

В 1953 році в Путилі організовано МТС, яка подавала колгоспові значну допомогу тракторами і іншими сільськогосподарськими машинами. Держава постачила насіння, добрива, виділила позику.

Рік у рік артіль міцніла, розвивалась. Вже в 1959 році кількість великої рогатої худоби в артілі збільшилась до 600 голів, а овець і кіз було 1270[5]. Зростала також технічна оснащеність колгоспу. Він має 4 трактори, 7 автомашин, 33 електромотори, 13 силосорізок та дробарок. Зведено 5 корівників, 7 телятників та 4 вівчарні. Артіль має пасіку. Для виробничих потреб є пилорама, кузня, майстерня та 2 електростанції.

Путила, спалена фашистами та українськими буржуазними націоналістами. 1945 р.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—715, оп. 1, спр. 2, арк. 27.

[2] Чернівецький облпартархів, ф. 18, оп. 1, спр. 59, арк. 3, 7.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—7, оп. 1, спр. 5, арк. 257.

[4] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 141, арк. 23.

[5] Там же, ф. Р—19, оп. 9, спр. 445, арк. 30.

Завдяки механізації трудомістких процесів та науковому підходу до складання раціонів годівлі значно зросла продуктивність тваринництва. В 1967 році на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 52 цнт м'яса, 290,5 цнт молока і настрижено 1,9 кг вовни від вівці. В 1967 році доходи колгоспу становили 248 тис. крб. Оплата праці колгоспників порівняно з 1963 роком зросла більше, ніж в 5 разів.

Велику пошану і авторитет серед трудівників села мають Г. І. Кера — завідуючий вівцефермою, І. Ф. Кожухов — голова колгоспу, удостоєний ордена «Знак Пошани», працівники тваринницьких ферм П. С. Косар, П. П. Герасимчук, О. О. Івонча та інші.

Зростає і промисловість Путили. З 1965 року в селищі діє Путильське районне об'єднання «Сільгосптехніка», основним завданням якого стало поліпшення обробітку колгоспних земель району та ремонт тракторів, різних сільськогосподарських машин. У двох типових майстернях, обладнаних найновішою технікою, працює 105 робітників. Загін механізаторів допомагає колгоспам освоювати землі, звільнені від лісу. При об'єднанні є бригада механізації трудомістких робіт на тваринницьких фермах. В її розпорядженні — пересувна авторемонтна майстерня, зварювальні апарати та агрегат для стрижки овець. Об'єднання має автомашини для обслуговування замовників, пилораму, склад запасних частин та ремонтних матеріалів. Колективу механізованого загону присвоєно ім'я 50-річчя Великого Жовтня.

За десятиліття свого існування (з 1958 р.) Путильський лісокомбінат перетворився у велике механізоване підприємство. Його робітничий колектив налічує 1720 чол. Головна увага інженерно-технічних працівників, партійної та громадських організацій лісокомбінату спрямована на розумне використання лісових насаджень. На заготівлі, вивезенні та переробці деревини застосовуються 44 автомашини, 31 трактор, 5 лебідок, 80 бензопил, 18 лісовозів тощо. Ділянки зрубаного лісу відразу ж засаджуються новим.

Добра слава йде про ударників виробництва. Бригадир комплексної бригади В. В. Малиш нагороджений медаллю «За трудову відзнаку» та значком «Почесний майстер лісу і сплаву», бригадир комплексної бригади М. В. Костюк — удостоєний ордена Леніна та значка «Почесний майстер лісу і сплаву». Бензопильщик І. І. Корня, тракторист М. В. Герасимюк, трелювальник В. В. Настащук, шофер О. М. Думітру систематично перевиконують виробничі завдання, вони є прикладом для всього колективу. Для високопродуктивної праці і відпочинку лісорубів створено всі умови. При кожному лісопункті є гуртожиток, їдальня, магазини, червоні кутки і бібліотеки.

Заможно живуть сьогодні трудящі Путили. Тільки в 1967 році магазини селища продали їм 1240 годинників, 35 холодильників, 50 вело- і мотовелосипедів, 14 мотоциклів, 180 радіоприймачів, 170 телевізорів, 14 піаніно, 28 фотоапаратів, 45 швейних машин тощо. Поліпшується побутове обслуговування населення. При райпобуткомбінаті працюють швейна, взуттєва, столярна, годинникова та інші майстерні.

З 1953 року тут діє лікарня на 100 ліжок, в якій працюють 82 медпрацівники з вищою та середньою спеціальною освітою. Є в селищі аптека, пологовий будинок.

У середній та 2 початкових школах працює 44 вчителі. Вчительці Н. О. Гуран присвоєно звання заслуженого вчителя школи УРСР. При середній школі є гуртожиток для учнів, майстерні по обробці дерева й металу, навчально-дослідні ділянки, спортивний і географічний майданчики, обладнано різні кабінети. До послуг дітей — Будинок піонерів, в якому працюють гуртки інтернаціональної дружби, фотографічний, туристський, художній, хоровий, різьби по дереву і металу, авіамодельний, радіотехнічний, музичний, танцювальний.

У 1956 році в селищі відкрито Будинок культури на 500 місць, при ньому діють 10 гуртків художньої самодіяльності. На його сцені виступали також Молдавський молодіжний естрадний ансамбль, Московський цирк та естрада, Київська, Кіровоградська та Черкаська естрадні групи, артисти Львівської консерваторії та багато інших творчих колективів країни. В селищі побудовано широкоекранний кінотеатр

Туристський табір на березі Черемошу, Путильський р-н. 1967 р.

ім. XXII з'їзду КПРС на 450 місць. У 1969 році закінчено будівництво басейну, зони відпочинку.

Запроектовано будівництво в Путилі туристської бази і готелю, щоб трудящі з інших міст могли приїздити сюди милуватися чудовою красою, про яку ще Ю. Федькович писав: «Най каже, хто що хоче, а я все своєї: нема й нема кращого світа, понад гуцульські гори. Небо над ними чисте, як дорогий камінь, смеречина зеленіє як зимі, так літі, пташка не втихає, а хрещатий барвінок стелеться по шовкових травах... Бринить ріка Путилівка по білому камінню чиста-чиста... як сльоза»[1].

В 1959 році громадськість України широко відзначала 125-річчя від дня народження Юрія Федьковича. Одне з засідань наукової сесії Чернівецького університету відбулося в його рідній Путилі.

Велику роботу по вихованню трудящих і пропаганді наукових знань проводить Путильське відділення товариства «Знання», яке налічує 280 членів. В селищі діють народні університети права, сільського господарства та здоров'я.

В Путилі є бібліотеки — районна з книжковим фондом близько 26 тис. примірників, дитяча (19 тис. книг) та селищна (понад 6 тис. книг). Лише протягом 1966—1967 рр. бібліотеки провели 47 читацьких конференцій на різноманітні теми, зокрема: «Завжди з нами Ленін», «Партія — наш керманич», «Дорогою батьків», «Славний шлях комсомолу», 107 літературних та тематичних вечорів, на теми: «Повернення солдата в село», «Посвячення в колгоспники», «Ми не забули їхніх чорних справ», «Покоління героїв», «Наукові передбачення і релігія», «Шана рукам робочим», «Вічно живе слово вождя» та інші. В бібліотеках провадиться також обговорення нових книг, журналів.

В побут мешканців селища входять нові звичаї та обряди. Щорічно проводяться свята виходу на полонину, свята лісорубів, плотогонів і тваринників.

Полонинським ходом у Карпатах називають вигін худоби на літні випаси на полонини і повернення їх додому. Полонинські ходи здавна відзначалися урочистістю. У минулому їм надавалася якась магічна сила, бо треба було заворожити щастя, щоб худоба добре вилітувала і збереглася, щоб чабанам-полонинникам не траплялося лихих пригод.

Тепер проводи пастухів з отарами на високі гірські пасовиська перетворилися в колгоспне трудове свято. В Путилі воно провадиться в останню неділю травня на районному стадіоні. Відкривається свято виходом з центральних воріт стадіону трембітарів. Кличні звуки сповіщають про початок торжества. І ніби на поклик трембіт із західних воріт, несучи поперед себе бідон і «чашу достатку», з'являються тваринники, а з протилежних воріт — прямують зі снопом і короваєм рільники. Зустрівшись посеред майдану, вони урочисто обмінюються плодами своєї праці. Старший вівчар підносить ватагові святковий калач.

Під звуки трембіт на баских конях у барвистому гуцульському вбранні з'являються на стадіоні вершники-чабани. Услід за ними на заквітчаних машинах їде колгоспна гвардія — передовики сільськогосподарського виробництва. Після цього на зелене поле виїздять автомобілі, оформлені за певною тематикою. Експозиція

[1] І. Ю. Федькович. Вибрані твори. Львів, 1953, стор. 211.

розповідає про те, як обслуговуються влітку тваринники. Перед очима глядачів пропливають полонинські будні. Тут праця й громадське харчування, кіно й агіткультбригада, червоний куточок і бібліотека, кормодобування і виготовлення бринзи, ветеринарна служба і медпункт. Крім того, чудово відтворені легендарні постаті борців за щастя народне, за владу Рад на Буковині.

Об'їхавши почесне коло, передовики сходять з машин і потрапляють в обійми молоді. Дівчата й хлопці дарують їм квіти, прикрашають барвінковими вінками слави. З натовпу випурхає зграйка піонерів з букетами квітів. Ще мить — і вони вже вишикувались, утворивши живу доріжку від імпровізованої трибуни до щогли. Підняти прапор свята честь надається передовикам сільськогосподарського виробництва. З короткими промовами виступають керівники району та передовики виробництва. Кращих працівників колгоспів нагороджують цінними подарунками. Після урочистої частини розпочинаються змагання, ігри, виступають колективи художньої самодіяльності.

Потім полонинники сідають за стіл, пригощаються, дякують за хліб-сіль і збираються в дорогу.

«Запаліть, хлопці, смолоскипи,— звертається ватаг до полонинників,— несіть цей вогонь на полонини, та щоб не загасав він там усе літо!» Високо піднявши їх над головою, полонинники роблять по стадіону прощальне коло. Дівчата співаючи кроплять дорогу кришталевою водою, встеляють її запашними квітами. Коли зникнуть за горбом вівчарі, учасники свята повертаються на майдан, щоб продовжити гуляння.

Самодіяльний колектив Будинку культури виконує пісні. До деяких з них музику написав завідуючий районним відділом культури Я. О. Стрілецький на слова місцевих авторів М. С. Крилатого та М. В. Пілатюка.

Славиться Путила і своїми народними умільцями. Вишивають тут в кожній хаті. Загальне визнання кращої вишивальниці здобула П. К. Білак. Все життя присвятила вона любимій справі. Багато сорочок вишила своїм рідним та односельцям. Вдома в неї цілий музей вишиванок. Її роботи були представлені на районній виставці самодіяльного народного мистецтва, присвяченій 50-річчю Великого Жовтня, а також експонувались на обласній і республіканській виставках.

В Путилі народився талановитий майстер-різьбяр та інкрустатор по дереву М. Г. Ключан (1894—1957). Він був учнем славнозвісних В. Ю. Шкрібляка та В. Г. Девдюка. З 1944 року М. Г. Ключан викладав у Вижницькому училищі прикладного мистецтва.

Чимало осель у Путилі прикрашено художнім різьбленням. Широко вживаються побутові дерев'яні речі, оздоблені гуцульським орнаментом, виконаним плоскою різьбою та випалюванням. Традиції народної художньої обробки дерева розвивають вихованці Вижницького училища прикладного мистецтва І. В. Мацкан, К. Д. Чучко, М. В. Климасевич. В Путилі діє майстерня по художній різьбі та інкрустації на дереві. Вироби путильських умільців демонструвалися на міжнародній ярмарці 1967 року в м. Лейпцигу.

В селищі добре поставлена фізкультурна робота. В різних спортивних секціях налічується понад 100 спортсменів, серед них понад 50 розрядників. До їх послуг стадіон та 3 спортивні майданчики.

За останні роки збудовано 66 громадських і житлових здебільшого двоповерхових будинків. Лише 1968 року мешканцям Путили продано 11,7 млн. штук цегли, 280 тис. кв. м черепиці, 2,5 тис. тонн цементу. Лампочки Ілліча засяяли і в житлових

Доставка пошти в гірські населені пункти Путильського району. 1961 р.

будинках, і на вулицях. Радіо, телевізор стали звичайним явищем. Широкі вулиці та тротуари заасфальтовані, добре озеленені, скрізь багато квітів. Прикрасою селища і гордістю усіх трудящих району є пам'ятники В. І. Леніну та воїнам, що полягли у боротьбі з фашистськими загарбниками. Споруджуються районний планетарій, приміщення середньої школи, лікарняне містечко. Для молоді буде відкрита аматорська кіностудія і спортивна школа.

Примножуючи свої славні здобутки в економіці, освіті, культурі й мистецтві, трудящі оновленої Путили гідно зустрічають 100-річчя від дня народження великого вождя В. І. Леніна.

В. В. ТИМЧЕНКО

* * *

Путильський район створений 11 листопада 1940 року. Розташований в зоні Карпат, займає південно-західну частину Чернівецької області. На півдні проходить державний кордон СРСР з Соціалістичною Республікою Румунією, на заході межує з Верховинським районом Івано-Франківської області, на півночі і північному сході — з Вижницьким районом Чернівецької області.

За природними умовами Путильський район дуже відрізняється від інших районів області. Рельєф гірський, вкритий хвойними та листяними лісами. Опадів випадає понад 1000 мм на рік. Грунти бідні, буроземні. В районі густа мережа швидкоплинних річок — Чорний і Білий Черемош, Путила і Сарата, які використовуються для сплаву лісу.

Територія району — 878 кв. км (11,3 проц. території області). Населення — 24,5 тис. чол., в т. ч. 3 тис. міського. Густота — 28 чол. на кв. км, або майже в 4 рази менше, ніж по області в цілому. В районі 51 населений пункт, підпорядкований селищній і 13 сільським Радам. По території району проходить шосейна дорога Чернівці — Путила.

Меліоративні роботи в Путильському районі. 1967 р.

Сільськогосподарських угідь в районі 22,2 тис. га, з них орних земель 1,2 тис. га, сіножатей — 12,1 тис. га, пасовищ — 8,6 тис. га, багаторічних насаджень—0,3 тис. га. По кількості лісу (59,7 тис. га) Путильський район займає перше місце в області.

В економіці району провідною галуззю є лісове господарство (40 проц. валової продукції), а також тваринництво. В усіх 13 колгоспах району деревообробка має таку ж питому вагу, як і тваринництво. Питома вага рільництва — лише 10 проц. 92,9 проц. орних земель колгоспів використовуються для вирощування кормів. Серед культур найбільш врожайними є кормовий люпин, куузіка, кормові буряки.

На 1 січня 1968 року в усіх категоріях господарств налічувалося 18,6 тис. голів великої рогатої худоби (в т. ч. 8,3 тис. корів), овець — 24,4 тис. в основному напівгрубововняні. В 1967 році трудівники сільського господарства району виробили на 100 га сільгоспугідь 258,7 цнт молока, 47,8 цнт м'яса, 122,2 кг вовни.

Колгоспи району мають 72 трактори, 97 вантажних автомашин та багато різного причіпного інвентаря.

В районі працюють 79 спеціалістів сільського господарства, в т. ч. 18 агрономів, 18 зоотехніків, 13 механіків, 12 економістів та 18 ветеринарних працівників.

За успіхи, досягнуті в розвитку громадського тваринництва, 199 чол. нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, в т. ч. орденом Леніна—2, Трудового Червоного Прапора —9, «Знак Пошани» — 24 чоловіка.

Із 5 промислових підприємств району найкрупнішим є Путильський лісокомбінат, який дає 63 проц. валової промислової продукції. Великим підприємством є також Путильський маслозавод.

Скеля Кам'яна Багачка, Путильський район. 1967 р.

Про підвищення матеріального добробуту трудящих свідчить велике житлове будівництво. За роки Радянської влади в районі зведено 1172 будинки.

Торговельна мережа складається з 135 магазинів роздрібної торгівлі та 22 підприємств громадського харчування. Лише по лінії райспоживспілки в 1967 році населенню продано 40 холодильників, 30 мотоциклів, 36 пральних машин, 60 швейних машин, 11 піаніно, книг на 18,1 тис. крб. Серед працівників торгівлі — 10 відмінників Радянської споживчої кооперації.

Трудящих району обслуговують 35 медичних закладів, в т. ч. районна лікарня на 100 ліжок, 3 дільничні лікарні на 65 ліжок, 7 колгоспних пологових будинків, 24 фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти. В них працює 21 лікар і 107 працівників з середньою медичною освітою.

В районі 37 загальноосвітніх шкіл, в т. ч. 4 середні, 14 восьмирічних і 19 початкових. Є також 1 заочна та 6 вечірніх шкіл. 4 дитячі дошкільні установи на 310 місць. У районній музичній школі навчається 62 дітей. В усіх навчальних закладах працює 411 учителів та вихователів, серед них 1 заслужений вчитель школи УРСР, 3 — нагороджено орденами і медалями, 17 — відмінників народної освіти.

В районі є 7 будинків культури і 26 клубів, при яких працює 154 гуртки художньої самодіяльності. Кінофікація представлена 22 стаціонарними установками (3 широкоекранні). Крім цього, працює 2 кінопересувки. Книжковий фонд 26 масових бібліотек становить 187 тис. примірників. Діють 5 музеїв та 4 музейні кімнати на громадських засадах, де представлено матеріали з історії населених пунктів.

Видаються районна та 3 багатотиражні газети.

Трудящі Путильського району передплачували в 1968 році близько 22 тис. примірників газет і журналів.

В районі — 31 первинна партійна організація, в яких об'єднано 792 комуністи. В 66 комсомольських організаціях 2100 членів ВЛКСМ. Профспілкових організацій — 71, в яких налічується близько 4 тис. чоловік.

ДИХТИНÉЦЬ

Дихтинець — село, центр сільської Ради. Розташований у Карпатах, за 7 км від районного центру, за 35 км від залізничної станції Вижниця. Через село протікає річка Путила. Населення — 588 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Греблина, Замогила і Малий Дихтинець.

Одна з вулиць с. Дихтинця. 1968 р.

Уперше село згадується в письмових джерелах 1774 року. Тоді тут проживало 115 сімей[1]. Своєрідність гірських умов і брак придатних для поселення місць позначилися на забудові села. Воно має хутірський характер.

Власниками землі, як і селян, в першій половині XIX століття були поміщики М. Ромашкан і брати М. і Г. Айваси[2]. За право користування землею селяни відбували феодальні повинності, розмір яких регулювався насильно укладеними угодами. За однією з них від 1828 року кожний з 83 кріпаків був зобов'язаний платити поміщикові Ромашкану від 2 до 20 флоринів на рік, привезти 2 бочки горілки з с. Іспаса в панські корчми; здати по 12 повісм лляної пряжі; косити та скиртувати поміщицьке сіно, ремонтувати панські будівлі. Крім цього, кріпаки платили і державні податки, вносили натуральний оброк на утримання сільського священика, т. зв. маріяші, та відбували 2 дні панщини в рік на користь сільського старости[3]. В руках поміщиків були і такі знаряддя економічного пригнічення кріпаків, як сервітути та право пропінації. Тому в селі на 150 дворів було відкрито 5 корчем. Спиртне часто насильно нав'язували селянам. Як скаржились дихтинчани разом з іншими селянами Руськo-Кимполунзької округи в 1843 році, «їх змушують купувати напої у корчмах, через що вони в такій мірі заборгували, що в них повідбирано хати й грунти»[4].

Поміщикам належало і так зване право млина. Воно існувало з часів перебування Буковини у складі Молдавії. Селянин змушений був молоти зерно лише в млині свого пана. А коли відстань від садиб до млина перевищувала одну милю, селянам дозволялось молоти вдома на жорнах, але й у цьому разі вони зобов'язані були платити панові 15 крейцерів на рік.

У справі судочинства Дихтинець підпорядковувався Путильській домінії. На чолі її стояв пан (в різні часи це були Айвас, Флондор, Джурджуван), який судив селян. Його помічником був мандатор[5].

В міру загострення кризи феодально-кріпосницької системи господарства натуральні та грошові повинності селян все більше зростали. Підданих змушували додатково давати поміщику оброк вівцями, в кілька разів збільшувалися і грошові побори[6].

Посилення феодального гніту викликало повстання селян Русько-Кимполунзької округи 1843—1844 рр. Активними учасниками його були й трудящі Дихтинця. Незважаючи на заборону властей, протягом кількох місяців селяни збиралися у громадських делегатів (уповноважених) З. Маршевки, С. Степанчука, Л. Кобилиці. Обговорювали скарги на панів та місцевих начальників. Коли ж урядовці заборонили збори, селяни заявили, що не визнають влади домінії. Вони оголосили своєю власністю ліси, прогнали панських лісничих. У протоколі допиту від 29 листопада 1843 року зазначено, що селяни «...вийшли цілком з послуху, перестали ремонтувати

[1] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 24.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 3079, арк. 49, 50, 66.
[3] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 5210.
[4] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 81, 273.
[5] Там же, стор. 269.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 1653, арк. 26.

мости, панські будинки тощо ... Водночас перестали ходити до церкви, не мали ніякої поваги до своїх священиків і не слухали їх повчань»[1].

В Дихтинець, як в одне з «найбільш неспокійних» сіл, за розпорядженням обласного управління від 18 грудня 1843 року послано військовий загін — 20 рядових і одного офіцера. Виступ селян було придушено. Найбільш активні його учасники Іван Кричуняк, Микола Фокшик, Іван Фокшик, Петро Чвіль, Федір Микитчук, Василь Леберда, Прокіп Кричун та багато інших були покарані киями. Про стійкість мешканців Дихтинця свідчить і те, що карателів відкликали звідси тільки на початку лютого 1844 року[2].

Однак причини повстання не було усунуто. Економічне становище дихтинчан ще погіршилося. Майнова нерівність зростала. На 1847 рік в Дихтинці з 232 селянських господарств 4 були халупниками, 36 мали до 2 йохів землі, 80 — від 2 до 5, 92 — від 5 до 10, 12 — від 10 до 20; в той же час 8 господарств мали кожне понад 20 йохів, а 3 поміщики — 650 йохів землі[3].

Не залишились селяни Дихтинця осторонь повстання під проводом Лук'яна Кобилиці в 1848—1849 рр. На заклик Лук'яна Кобилиці вони переобрали сільського війта, захопили поміщицький ліс і перестали виконувати повинності на панів. Посланий в округу каральний загін не зміг справитись з повсталими селянами. Хоча в серпні 1848 року австрійський уряд скасував кріпосне право, селянський рух не припинявся. Депутат рейхстагу Лук'ян Кобилиця, повернувшись в листопаді з Відня, говорив своїм виборцям, що домінії вже не мають влади. Він закликав громади Русько-Кимполунзької округи обирати місцеві власті, а поки що слухатися лише депутатів. Дихтинецькі селяни гаряче відгукнулися на ці заклики. Обласний комісар, який прибув для наведення порядку, переконався, що селяни слухаються лише Л. Кобилиці. Тоді на його вимогу обласне управління направило сюди війська.

Становище селян не поліпшилось і після скасування кріпацтва. Щоб користуватися лісами, селяни повинні були укладати кабальні договори з поміщиками. У Микити Смука, який не уклав такої угоди з поміщиком Ромашканом, панські посіпаки в 1849 році забрали «5 баранів, дійну корову; з батьківського грунту вивезли 4 кв. сажні сіна і вимагали 5 флоринів», а в 1850 році забрали «4 баранів, 31 ягня, 1 дійну корову разом з телятком, одну кобилу, одну сокиру, одну шкуру з корови, 3,5 м тонкого сукна»[4].

До 1876 року поміщики тримали в своїх руках і право пропінації. Дальше зубожіння селян спричиняв і податковий гніт. Крім внесення 55 проц. надбавки до прямих податків, яка йшла у фонд викупу кріпацьких повинностей, селяни платили державний поземельний податок, утримували на свої кошти общинне управління, церковних співаків та ряд інших осіб[5].

З розвитком капіталістичних відносин посилюється процес розшарування селянства. Як свідчить тодішня статистика, на 1870 рік у Дихтинці налічувалося 124 господарства, в т. ч. 22 куркульські, 29 халупників, 61 малоземельне. Із 1235 йохів загальної кількості землі куркулям належало 743 йохи. Пересічно на малоземельне господарство припадало по 5 йохів землі[6]. Однією з причин малоземелля була також неспроможність бідняцьких господарств розширювати свої ділянки за рахунок лісів. Адже необхідно було докласти багато сил і часу, щоб викорчувати дерева, очистити місце від каміння, а іноді й завезти сюди землю з долин. Ті ж, кому вдавалося це

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 8165, арк. 3.

[2] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 66, 75, 100, 116.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 45.

[4] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 178—182, 257.

[5] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 1475, арк. 70, 71.

[6] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 2299, арк. 1—11.

зробити, часто, потрапивши у скрутне становище, змушені були за безцінь продавати клаптики землі глитаям.

Зубожілі селяни потрапляли в кабалу до поміщиків та куркулів, залізали в борги. Наприклад, вже 1873 року 22 господарства мали іпотечну заборгованість перед Чернівецьким земельним банком[1].

Через скрутне матеріальне становище, селяни змушені були за безцінь продавати свою робочу силу місцевим лісопромисловцям, молдавським плантаторам. Займались також ремеслом, різними підсобними промислами. Виготовляли вироби з дерева, шкіри, вовни, займались вишиванням, художньою обробкою металів. Славу майстра художніх металевих виробів здобув І. Д. Федюк (1831—1932). Заслуговують на увагу виготовлені ним топірці, защипки до кожухів, кільця, обручки, намисто з монет та інше, що зберігаються тепер в Українському державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР у м. Львові[2].

Австрійські власті не дбали про освіту українських селян. Лише 1862 року в Дихтинці відкрито двокласну школу, в якій працювало всього 2 вчителі, навчалось 127 дітей[3], тобто лише половина дітей шкільного віку.

Хоча село відзначалося майже суцільною неписьменністю, визвольні ідеї доходили й до Дихтинця. Ю. Федькович пропагував революційне слово Т. Г. Шевченка. Українське культурне піднесення відчувалося також і тут. Кілька мешканців села вступило до путильського культурно-освітнього товариства «Руська школа». В березні 1901 року дихтинчани були активними учасниками вечора пам'яті Великого Кобзаря. Зокрема, жителька Дихтинця Євдощак читала його вірші.

В 1911 році в селі було засновано відділення товариства «Руська бесіда»[4], яке також проводило культосвітню роботу. У бібліотеці товариства влаштовувалися читання книг, газет, організовувались бесіди з питань ведення господарства. Та практично це мало що змінювало, бо селяни були задавлені нуждою. Шукаючи кращої долі, до 1913 року за океан виїхало 28 родин[5].

Під час першої світової імперіалістичної війни Дихтинець перебував у смузі воєнних дій — через село в Карпати вела єдина гірська дорога. Бої тут вів 326-й полк 82-ї дивізії російської армії.

Руйнування, злидні й голод, заподіяні війною, лишилися й в повоєнний час. Нові гнобителі — румунські бояри лише експлуатували багатства краю та його людей. На бідування селян часом вказували навіть представники офіційних органів румунської влади. В донесенні Чернівецького облінспекторату поліції від 7 травня 1931 року зазначалось, що через кризу припинилися роботи на лісорозробках і дрібних деревообробних підприємствах, і жителям ніде заробити грошей, щоб купити необхідну для харчування кукурудзу і картоплю[6].

Власті проводили політику насильницької румунізації. Рідне слово, пісня заборонялися. Все українське переслідувалося, придушувалося.

Поглибилося класове розшарування села. На початок 1940 року 14 куркульських господарств зосередили в своїх руках 565 га сільгоспугідь, багато корів, коней, овець та іншої худоби[7], а 89 бідняцьких господарств зовсім не мали ніякої худоби[8].

В умовах окупаційного режиму, коли за місцевим населенням стежили агенти сигуранци, лунали заклики до боротьби з загарбниками. Серед селян поширювалися

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 3791.
[2] Л. М. Суха. Художні металеві вироби українців східних Карпат другої половини XIX—XX ст. К., 1959, стор. 46.
[3] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus des Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 144—145.
[4] Газ. «Зоря Карпат» (Путила), 11 березня 1961 р.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 127.
[6] Там же, ф. 30, оп. 1, спр. 119, арк. 6, 7.
[7] Там же, ф. Р—715/422 с, оп. 1, спр. 16, арк. 25.
[8] Там же, спр. 12.

листівки, в яких говорилося про возз'єднання з Радянською Україною. Революційну роботу в Дихтинці проводили комуністи Георгій Гнатюк та Мойсей Григорій[1].

Час визволення з-під іноземного гніту, з кабали глитаїв настав улітку 1940 року. 28 червня дихтинчани радо зустріли червоноармійців — в селі відбувся мітинг. 5 липня 1940 року в Дихтинці створено сільську Раду депутатів трудящих. Першим її головою був Д. С. Готліб. Рада націоналізувала поміщицькі землі, магазини торговців та будинок урядовця[2]. Було відкрито початкову школу з рідною мовою викладання, медпункт, клуб та бібліотеку. Від Радянської держави значну допомогу одержали багатодітні матері. 8 із них видано по 2 тис. карбованців[3].

12 січня 1941 року дихтинчани вперше віддали свої голоси за народних посланців до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР.

З початком Великої Вітчизняної війни стали на захист Батьківщини Д. С. Готліб, Т. Г. Фокшек, І. Г. Чав'юк, В. Г. Ковбиш та інші. В липні 1941 року Дихтинець зайняли німецько-румунські війська. Встановився жорстокий окупаційний режим. У селян відібрали землю, переслідували активістів. За роки окупації селу завдано великих матеріальних збитків. Досить того, що загарбники спалили 30 житлових будинків.

16 вересня 1944 року бійці 138-ї стрілецької дивізії 4-го Українського фронту визволили Дихтинець від німецько-румунських окупантів. Відновила свою діяльність Дихтинецька сільська Рада. Вона повернула селянам 653 га землі, відібраної окупантами[4]. Розпочали роботу медпункт, школа та бібліотека.

До Путильського ліспромгоспу, створеного в 1945 році, ввійшли і ділянки лісу, конфісковані у місцевого лісопромисловця. Переважну більшість робітників становили жителі Дихтинця. Працюючи на радянському підприємстві, вони по-новому почали ставитися до праці. Саме дихтинчани 1947 року звернулись до трудящих району з закликом достроково виконати план лісозаготівель і заготовити понад план 3 тис. куб. м та вивезти 6 тис. куб. м деревини[5]. Взяті зобов'язання було виконано. Селяни Дихтинця завоювали перехідний Червоний прапор Путильського РК КП України і райвиконкому. Особливо відзначились на лісозаготівлі брати Андрій, Василь, Танасій, Олексій, Дмитро Павловичі Кричуни, Ю. І. Бурак та І. М. Терен, які виконали своє завдання на 200 процентів[6].

У 1945 році в Дихтинці були створені перші супряжні групи, а вже навесні 1947 року в них об'єдналися майже всі селянські господарства. Партійні та радянські органи проводили велику роботу по підготовці селян до переходу на колективні форми ведення господарства, зокрема організовували екскурсії селян у колгоспи східних областей України. Дихтинчани О. М. Грамажора і Т. Г. Фокшек побували у Вінницькій і Київській областях, відвідали вже створені колгоспи Чернівецької області. Там ознайомилися з досвідом ведення колективного господарства. Повернувшись у село, вони розповідали односельчанам про те, як живуть і працюють селяни, які раніше стали на шлях колективізації.

Велику роль у перетворенні сільського господарства на соціалістичних засадах відіграла районна машинно-тракторна станція. Вона не тільки обробляла машинами землю. Через неї організовувалась державна допомога посівним матеріалом, добривами.

Внаслідок війни та через наскоки бандитів Дихтинець майже весь був спалений. Тому багато уваги приділялося його відродженню. Щорічно потерпілим виділялися будівельні матеріали, надавалися позички.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 297.
[2] Там же, ф. Р—715/422 с, оп. 1, спр. 3, арк. 13.
[3] Там же, ф. Р—715, оп. 1, спр. 7, арк. 4.
[4] Газ. «Зоря Карпат», 27 квітня 1945 р.
[5] Газ. «Зоря Карпат», 13 листопада 1947 р.
[6] Газ. «Зоря Карпат», 15 квітня 1948 р.

Пам'ятник «Скеля трьох чекістів», с. Дихтинець. 1969 р.

Проведенню колективізації села жорстокий опір чинили українські буржуазні націоналісти. Вони вели антирадянську пропаганду, ширили провокаційні чутки, залякували селян, вбивали активістів, партійних та радянських працівників. Чорні сліди лишили у Дихтинці підлі зрадники народу: знищили 38 осель, закатували дільничного міліціонера Ковпака та комсомольця М. Ф. Фокшека, спалили живцем сім'ю активіста Ю. І. Іліщука, по-звірячому вбили трьох радянських військовослужбовців: майорів М. С. Новожилова та О. І. Маняшкіна і капітана П. Ф. Большакова. Скелю, під якою бандерівці вчинили цей злочин, названо «Скелею трьох чекістів». 1968 року на місці загибелі воїнів встановлено пам'ятник.

В грудні 1948 року в селі створено ініціативну групу по організації колгоспу, до якої ввійшли бідняки П. В. Томнюк, М. М. Кмич, Ю. Ф. Тодосійчук, І. Д. та К. І. Ковбиші, О. Ф. Левицький, О.Ю. Микитчук та інші. 23 лютого 1949 року в Дихтинці організований колгосп, в якому об'єдналося 25 господарств. Головою обрали О. М. Грамажору[1].

З допомогою органів Радянської влади дихтинчани покінчили з бандами українських буржуазних націоналістів і в 1950 році завершили колективізацію села. В колгоспі об'єднались 158 селянських дворів, усуспільнивши 96,4 проц. усіх земель, 104 голови великої рогатої худоби, 12 свиней, 203 вівці, 20 коней та наявний сільськогосподарський інвентар[2]. Невпинно господарство зростало, міцніла його матеріально-технічна база. Значну роль у розвитку артілі відіграла партійна організація колгоспу, створена у 1951 році.

У травні 1952 року Радянським урядом були вжиті заходи щодо подання допомоги колгоспам гірських і передгірських районів західних областей України, внаслідок чого Дихтинецький колгосп заощадив понад 47 тис. карбованців. Звільнення від обов'язкових поставок зерна та надання права оплачувати грішми роботи, виконані МТС, відіграло першорядну роль у його дальшому організаційно-господарському зміцненні. Цього ж року артіль одержала з державного фонду 37 га сіножатей та 231 га гірських пасовиськ, а також 15 тис. кредиту. Крім того, колгоспові був наданий довготерміновий кредит у сумі 66,7 тис. крб. для побудови тваринницьких приміщень і придбання необхідного реманенту. В 1957 році село електрифіковано.

В 1958 році Дихтинецький колгосп об'єднався з сусіднім Усть-Путильським. Укрупненій артілі було надано ім'я В. І. Леніна. Колгоспники мали 8 двигунів загальною потужністю 109 кінських сил, 7 вантажних автомашин, 2 трактори. Незабаром колгосп мав 1630 голів великої рогатої худоби і 1517 овець. На 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено 266,8 цнт молока та 33,4 м'яса[3].

Партійна організація та правління колгоспу спрямовували зусилля колгоспників на поліпшення організації праці, механізацію трудомістких робіт, зниження собівартості продукції, організацію соціалістичного змагання, зміцнення кормової бази[4].

Значну роль у піднесенні колгоспного виробництва відігравала комсомольська організація, що виникла в 1945 році, її очолила Г. І. Каленич. З ініціативи ком-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 40.
[2] Там же, спр. 168, арк. 91; оп. 9, спр. 1229, арк. 126—133.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 1315, оп. 1, спр. 1, арк. 14.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 1229, арк. 123.

сомольців створено молодіжну ферму, яка за трудові досягнення кілька разів відзначалась Похвальними грамотами Путильського райкому ЛКСМУ. Найвищих виробничих показників добилися комсомолки Г. К. Фокшек та Я. Д. Фокшек, вони систематично перевиконують плани надоїв молока. Дбали комсомольці й про полегшення праці тваринників. Тепер на фермі механізовано майже всі трудомісткі процеси.

Складні гірські умови, обмаль придатних для землеробства земель визначили спеціалізацію колгоспу, він розводить велику рогату худобу та овець. Цій основній галузі виробництва підпорядковано використання наявних земельних угідь. Із 4154 га закріпленої за колгоспом землі орної — лише 127 га. Вона засівається такими кормовими культурами як куузіка, кормові буряки, картопля і овес. Решта угідь під природними сіножатями, пасовиськами та лісом.

Зміцніла матеріально-технічна база колгоспу. На 1967 рік господарство мало 8 вантажних автомашин, 6 тракторів, 8 двигунів, 2 електростанції, 23 електромотори, 2 пилорами, столярню та майстерню по ремонту сільськогосподарських машин, необхідний реманент. Зростання технічної оснащеності дозволяє колгоспникам з року в рік добиватись значних успіхів у розвитку господарства. Особливо вони помітні в громадському тваринництві. Кількість великої рогатої худоби досягла 2 тис. голів, овець — також 2 тис. У колгоспі є 8 корівників, 6 вівчарень, 12 телятників, 2 конюшні та свинарник.

Виробничі процеси все більше механізуються. В 1967 році на фермах діяло 4 силосорізки, 5 дробарок, 5 мийок-коренерізок, 4 пароутворювачі. Встановлено автонапувалки, побудовано підвісні дороги для подачі кормів і прибирання приміщень.

Грошові надходження від тваринництва становлять основну статтю прибутків колгоспу. Наприклад, в 1967 році — 190,5 тис. крб., а від решти галузей виробництва — 157,8 тис. З 1959 по 1967 рік неподільний фонд колгоспу зріс більш як у 3 рази.

Поряд з глибокими економічними перетвореннями невпізнано змінились і люди. Справжніми майстрами виробництва стали бригадир В. П. Томнюк, доярки О. В. Кочерган, Г. К. Фокшек, К. І. Ковбиш, Г. Ф. Кмич, чабани — В. Я. Євдощук, Ф. М. Бідоча і О. Д. Жабка.

1969 року дихтинчани урочисто відзначили 20-річчя свого колгоспу. Цей ювілей вони зустріли новими виробничими успіхами. Доярки надоюють більш як по 2 тис. кг молока від кожної корови. Дбайливо доглядають худобу тваринники, вони систематично добиваються високого приросту ваги молодняка. За 20 років неподільні фонди і грошові доходи колгоспу зросли майже в 50 разів.

Відповідно поліпшується і добробут колгоспників. На належному рівні пенсійне забезпечення — 112 чоловік одержують пенсію.

В селі є восьмирічна школа, в якій працюють 18 учителів з вищою та середньою спеціальною освітою (4 з них — вихідці з села). В школі обладнано навчальні кабінети, майстерню по обробці дерева та металу. Відкрито також вечірню середню школу сільської молоді.

За роки Радянської влади в Дихтинці повністю ліквідовано неписьменність, переважна більшість молоді має середню загальну та спеціальну, а 13 чол. здобувають вищу освіту.

Змінився і зовнішній вигляд Дихтинця. За післявоєнні роки фактично збудовано нове село — 320 добротних будинків на 2—3 кімнати. З 1966 року село отримує електроенергію від Бурштинської ДРЕС.

Гуцульське весілля, с. Дихтинець. 1961 р.

Вишивальниця О. О. Гасюк, викладач Вижницького училища прикладного мистецтва, уродженка Дихтинця. 1967 р.

В 1953 році в Дихтинці споруджено клуб, при якому працюють хоровий, драматичний, вокальний, танцювальний гуртки та гурток художнього читання. Для їх роботи артіль придбала музичні інструменти, костюми тощо. Тричі на тиждень демонструються кінофільми, читаються лекції. З 1958 року в Дихтинці існує народний музей. Ініціатор його створення — П. В. Котилевський, колишній директор школи й секретар парторганізації. Крім багато ілюстрованого документального матеріалу про життя і побут трудящих села, тут є зібрання творів Ю. Федьковича та О. Кобилянської. В експозиції висвітлюється участь мешканців Дихтинця в повстанні під керівництвом Л. Кобилиці. Активістами музею є юні краєзнавці. Вони обладнали експозицію, присвячену В. І. Леніну, що має експонати, які відображають поширення ленінського слова в гірській частині Буковини за часів румунської окупації.

В Дихтинці працює бібліотека, фонд якої налічує близько 8 тис. примірників книг. Кожна колгоспна родина передплачує газети та журнали. В будинки колгоспників проведено електричне світло, встановлено радіоточки. В побут мешканців села входить телебачення.

Є добре обладнаний фельдшерсько-акушерський пункт та колгоспний пологовий будинок; відділення зв'язку та ощадна каса, послугами якої користується 300 мешканців села.

Розвинуто в Дихтинці прикладне мистецтво. Зберігаються кращі традиції минулого в художньому різьбленні та інкрустації на дереві. Один з продовжувачів їх різьбяр В. І. Курилюк. Вироби його систематично експонуються на обласних виставках.

В селі є чимало майстрів художнього вишивання і ткацтва, серед яких виділяється М. Т. Курилюк. Її роботи стали надбанням експозиції багатьох музеїв, зокрема музею фольклору та етнографії при обласному Будинку народної творчості. Відома своїми чудовими вишивками Г. В. Довбуш, яка відтворила на полотні образ великого В. І. Леніна.

Набувають поширення нові, радянські обряди. При сільському клубі відкрито кімнату щастя, в якій по-новому проводиться реєстрація шлюбів. Урочисто відбуваються і проводи юнаків на службу до Радянської Армії.

Одним з великих свят у Дихтинці є повернення отар з полонин, коли мешканці села влаштовують вівчарям теплу зустріч. На центральній вулиці села споруджують зелену заквітчану браму. Двоє трембітарів трембітять вівчарям, що наближаються. Попереду — метрів за 200 від отар — йде ватаг із смолоскипом у руці. Він запалює обабіч дороги багаття, проходить під аркою з трембіт. Назустріч полонинникам вибігають дівчата і увінчують прибулих барвінком. Дівчатам-дояркам хлопці підносять квіти. Загнавши овець до кошари, вівчарі разом з усіма вирушають на майдан. З привітальним словом виступає найстаріший колгоспник, який вітає вівчарів з успішним закінченням літування. Ватаг дякує односельцям. Секретар парторганізації вручає полонинникам подарунки. Свято закінчується концертом художньої самодіяльності.

Багато уваги благоустрою села приділяють члени постійно діючих комісій Дихтинецької сільської Ради. Вони розробили план розвитку села. За цим планом розгорнуто будівництво школи-інтернату, 8-квартирного будинку для вчителів та лікарів, під'їзних шляхів до ферм, залізобетонного мосту через річку Путилу. Завдяки турботам шляхової комісії здійснено впорядкування доріг, зведено залізобетонні містки над потоками і рівчаками, прокладено 6 км дороги з твердим покриттям, що пройшла до Малого Дихтинця.

Буковинський пейзаж. Путильський район. 1968 р.

Урочистий вихід на полонини.
Путильський район. 1968 р.

З давніх-давен в селі побутує легенда під назвою «Калинове гроно». В ній розповідається, що на одній скелі біля Дихтинця росло-родило калинове гроно, хто зірвав би його, не знав би горя і жив у достатках. Ніхто не міг до нього дістатися — ні лісоруб, ні пастух, ніхто з простих селян не міг щастя мати. А коли над Карпатами замість грон калинових замайоріло червоне полотнище, а під ним гуцул-трудар розпростав свої плечі, кожен знайшов оті грона. Відтоді, як зоря Радянська засвітила, кожен щастя має[1].

О. Ф. ПАСТУХ

РОЗТОКИ

Розтоки — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Черемошу, за Карпатським перевалом Німчичем, на шосейному шляху, що зв'язує Вижницю і Путилу, за 30 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 1227 чол. Сільраді підпорядковані населені пункти Околена, Товарниця та Ями.

Назва походить від слова «розток», що означає розгалуження річки на окремі русла. Саме тут Черемош «розсипався на сім розтік»[2]. Не виключено, що ця назва була перенесена сюди з населеного пункту, який розташований на лівому березі Черемошу і теж раніше називався Розтоками (нині село Івано-Франківської області). Це підтверджується тим, що в ряді письмових джерел нинішні Розтоки мають назви Тисова Рівня, Тисоваровна (тобто рівнина, на якій росли тисові дерева). З XVIII століття почали вживати назву Розтоки.

Найдавніша письмова згадка про село належить до 1501 року, коли було встановлено кордон між Польщею і Молдавією по Черемошу, а с. Розтоки відійшли до Молдавського князівства. Його населення перебувало в феодальній залежності і змушене було виконувати різноманітні повинності на користь панів, які не тільки визискували селян, а й відбирали в них землі, очищені від лісу. Про це, зокрема, свідчить скарга мешканців села князю В. Лупулу (вона згадується в його грамоті від 20 травня 1647 р.)[3].

З розвитком феодальних відносин збільшувалися повинності селян. Підвищену норму виробітку на один день панщини селянин ледве міг виконати за 3—6 днів. Це призвело до того, що вже в кінці XVIII століття панщина становила фактично 70—100 днів на рік[4].

Селяни Розток не раз піднімалися на боротьбу проти своїх визискувачів. Вони брали найактивнішу участь у рухові опришків під проводом Олекси Довбуша в 30—40-х рр. XVIII століття. Сам Довбуш тривалий час переховувався у Розтоках від переслідувачів[5]. Житель села Мирон Штолюк очолював великий загін опришків, який діяв на початку XIX століття[6].

В кінці XVIII — на початку XIX століття всі земельні і лісові масиви Розток належали чотирьом поміщикам — Г. Айвасу, Г. Джурджувану, М. Ромашкану та А. Логофетті. Селяни ділилися на 4 основні групи: заможні, що володіли землею, худобою і тримали слуг; середні — мали пару волів і кілька корів; бідні — крім корови, не мали ніякої худоби, і халупники — не мали нічого, крім хати[7]. В селі було лише 52 господарства, які володіли ділянками від 10 до 20 йохів землі, 98 господарств — до 2 йохів, 47 — від 2 до 5, 112 — від 5 до 10 йохів[8]. В дуже тяж-

---

[1] Легенди Карпат. Ужгород, 1968, стор. 9, 10.
[2] Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області, стор. 60.
[3] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 24.
[4] Там же, стор. 15.
[5] I. Nistor. Problemă ucraineană în lumina istoriei. Cernăuţi, 1934, стор. 67, 68.
[6] Газ. «Радянська Буковина», 28 листопада 1964 р.
[7] I. Nistor. Problemă ucraineană în lumina istoriei. Cernăuţi, 1934, стор. 67, 68.
[8] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 46, 47.

кому становищі були халупники. Вони мусили орендувати землю або найматись на різні роботи.

За користування землею селяни платили грішми, натурою та відробляли панщину. Поміщик Джурджуван одержував від 90 своїх підданих у Розтоках понад 877 флоринів на рік. Крім того, селяни сплачували панові за натуральні повинності 412 флоринів 19 крейцерів[1].

Поміщику Ромашкану кожна селянська родина, а їх у Розтоках було в нього 62, мусила віддати в'язку (хіту) льону, підводу сіна і дров, 2 гарнці вівса, а також відбути 12 днів панщини на рік.

Плату за оренду землі Ромашкан визначав в залежності від якості та використання земельної ділянки[2].

Поміщик Логофетті, крім встановленої законом десятини, збирав від кожної з 16 закріпачених родин, натуральних повинностей на суму 9 флоринів 45 крейцерів[3]. Мешканці Розток, як і всі селяни, платили також державні податки, відбували рекрутську повинність, яка введена на Буковині 1824 року.

З 1832 року Русько-Кимполунзька округа в юридичному відношенні поділялася на 3 домінії — Розтоки, Путилів, Довгопілля. До складу Розтоцької домінії входили села Мариничі, Межиброди, Петраші та Підзахаричі. На чолі її стояв поміщик Г. Айвас, який разом з урядовцем-мандатором судив селян. Дрібні спірні питання вирішував війт, якого обирала громада. Проте в обранні громадських війтів і присяжних основна роль належала панові. Крім того, для захисту інтересів громад у різних справах, особливо в суперечках з поміщиками, ще з XVIII століття громадам дозволено обирати своїх уповноважених (делегатів). Зважаючи на те, що піддані одного пана жили в усіх трьох домініях Русько-Кимполунзької округи, делегатів обирали не від громади, як це було в інших місцях, а від кожної домінії. Піддані одного пана обирали 2 уповноважених. Через мандатора, священиків та війтів поміщики впливали на вибір делегатів, часто протягуючи своїх прибічників з числа заможних селян. Та незважаючи на це, серед обраних було багато й таких, які самовіддано захищали інтереси селян, звертались зі скаргами на визискувачів до різних інстанцій, навіть ходили до Відня. Серед них виділялися Лук'ян Кобилиця, Влас Петран, Іван, Микола та Михайло Повідаші, брати Фошки та інші. Поміщики називали таких обранців бунтарями, самозванцями, докладали всіх зусиль, щоб обласний уряд позбавляв їх повноважень, а скарги, подані від імені громад, вважав недійсними й анулював їх.

У 1837 році обласний комісар провів вибори нових делегатів, бо ті, що були обрані раніше, подавали багато скарг на утиски панів, бунтували громади. Такі, як брати Повідаші, писав комісар «горять ненавистю і злобою до панів, так що від них не можна сподіватися успішного розв'язання справи».

Переконавшись, що скарги на ім'я місцевих та інших властей залишаються без будь-якої відповіді, селяни восени 1843 року вирішили силою оволодіти лісами. Своєю непокорою властям особливо виділялись мешканці Розток. Тут виступи селян очолювали Дмитро Дондюк, Василь Бурсук, Федір Василюк і Пилип Хромей. Люди вимагали повернення відібраних у них лісів, виганяли панських лісничих, усунули війта, який захищав інтереси поміщиків, а на його місце обрали свого ватажка Федора Вакулика[4].

У грудні 1843 року для придушення селянського виступу до Розток було направлено 60 солдатів на чолі з офіцером. Карателі заарештували Федора Яков'юка, Танасія Яков'юка, Петра Скрипчука, Максима Скрипчука та інших і покарали їх киями[5]. Солдати карального загону утримувалися за рахунок селян. Тільки в березні 1844 ро-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 174, арк. 6.
[2] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 786, арк. 1—3.
[3] Там же, спр. 274, арк. 4.
[4] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 47, 48, 52.
[5] Там же, стор. 92, 93.

ку військовий загін залишив село[1]. Після придушення повстання панський гніт ще посилився.

Восени 1848 року депутат рейхстагу Лук'ян Кобилиця закликав громади не підкорятися домінікальній владі, не визнавати ліси панською власністю. Мешканці Розток підтримали ці заклики.

На вимогу місцевих панів до Руського Кимполунгу в грудні 1848 року знову прибув військовий загін, що налічував близько 200 чол. Карателі грабували мешканців сіл, руйнували їх житла. В своїй скарзі селяни писали:« У Розтоках солдати пограбували і з'їли два воли і дві корови...» Учасника повстання, громадського писаря Івана Дашкевича (брата Юрія Федьковича) кати побили, а потім ув'язнили[2].

Проте, як тільки військо було відкликане, селяни почали захоплювати ліси й пасовиська, не платили панам данину вівцями. В травні 1849 року в Розтоки знову прибув каральний загін на чолі з обласним комісаром. Коли ж селяни відмовилися виконати наказ комісара, він заарештував Василя Степанюка та забрав у селі худобу. Протягом 4 днів всіх підданих з Розток примусили заплатити встановлену данину і укласти з поміщиками угоди на наступний рік[3].

Не поліпшилось матеріальне становище селян і після реформи 1848 року. Вони й далі несли на своїх плечах весь тягар податків. І все ж у пореформений період досить швидко зростало населення в Розтоках, чому сприяли розширення місцевих лісорозробок, проникнення товарно-грошових відносин, розвиток торгівлі. У 1880 році в Розтоках разом з прилеглими хуторами було 1323 чол. населення[4], а за переписом 1910 року — 2200, з них 1985, або понад 90 проц., становили українці. На цей час в селі проживало 16 ремісників та 41 торговець[5]. З ремесел найбільш поширеними були чинбарство, шевство, виробництво дерев'яних речей домашнього вжитку.

Тяжкі економічні умови, в яких перебувала переважна більшість населення, породжували вкрай низький рівень освіти і культури в селі. Австрійська влада штучно гальмувала розвиток культури. Тільки 1863 року в селі було відкрито однокласну школу[6], в якій вчили читати, писати і рахувати. Але й тут могли навчатися діти тих, хто мав бодай мінімальні достатки — основна маса населення залишилась неписьменною.

Чимало зробили для піднесення культурного рівня трудящих Юрій Федькович, письменник Данило Харов'юк, що певний час учителював у Розтоках. В селі в різні періоди працювали український письменник і громадський діяч Олекса Ремез, пізніше — український радянський поет Микола Марфієвич[7]. У 1911 році тут було відкрито читальню товариства «Руська бесіда»[8].

Населення Розток взяло активну участь в революційному русі, що охопив Буковину під впливом першої буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. у Росії. 7 травня 1907 року тут зібралося велике віче, на якому селяни вимагали заборони екзекуцій, скасування земельного та інших податків, а також висловили протест проти судочинства німецькою мовою[9].

Надзвичайно тяжкі умови життя примушували розточчан шукати кращої долі за океаном. Лише протягом перших тринадцяти років XX століття з села емігрували 73 чоловіка[10].

---

[1] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 134.
[2] Там же, стор. 199, 200.
[3] Там же, стор. 241, 242.
[4] R. F. K a i n d l. Die Verteilung der Siedlungen in der Bukowina. Wien, 1892, стор. 18.
[5] I. E. T o r o u ţ i u. Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1916, стор 79, 292, 378.
[6] І. К а р б у л и ц ь к и й. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 131.
[7] Газ. «Радянська Буковина», 15 квітня 1962 р.
[8] H. M i t t e l m a n n. Bukowiner Vereines—Schematismus. Czernowitz, 1911, стор. 88.
[9] І. І. К о м п а н і є ц ь. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку XX ст., стор. 176.
[10] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 127.

Під час першої світової війни Розтоки двічі (в 1914 і 1916 рр.) займали російські війська. Спілкування з ними мало великий вплив на мешканців села. Серед солдатів було немало членів РСДРП, які пропагували революційні ідеї серед селян. Незабутнє враження на селян справляло гуманне ставлення російського війська до місцевого населення. Голодуючим вдовам і біднякам солдати подавали всіляку допомогу.

Одним з найтяжчих періодів в історії села були роки окупації королівською Румунією. Безземелля і малоземелля, масове безробіття, а отже і втрата будь-яких засобів до існування, насильницька румунізація — ось що принесли трудящим окупанти. Напередодні возз'єднання Північної Буковини з УРСР в Розтоках понад 17 проц. селян зовсім не мали землі. Для переважної більшості населення єдиним засобом існування була робота по найму на лісозаготівлях[1].

Ніякої системи охорони здоров'я трудящих не існувало. В Розтоках була лише одна акушерка. Внаслідок відсутності медичної допомоги та антисанітарних умов деякі хвороби передавалися по спадковості, стали соціальним лихом. Навіть офіційна статистика змушена була констатувати, що в окремі роки (наприклад, у 1922) смертність перевершувала народжуваність[2].

У Розтоках у роки панування румунських загарбників була лише одна початкова школа з трирічним строком навчання. Містилась вона в тісному приміщенні, збудованому ще в 1905 році[3]. Викладання проводилось румунською мовою. В навчальній програмі домінуюче місце посідав закон божий. Учнів примушували вступати до фашистської дитячої організації «Стражер», вели серед них антирадянську пропаганду.

Проте ніщо не могло знищити у трудящих прагнення до свободи і кращого життя: вони активно виступали проти соціального і національного гноблення. В 1930 році в селі виник осередок партії «Визволення», члени якої поставили собі за мету боротися за визволення краю і возз'єднання з Радянською Україною. Активними діячами організації були Василь Касіян, Іван Яків'юк та інші. 1 травня 1931 року на високому дереві в центрі села вони вивісили червоний прапор. Це викликало переполох у властей. В зв'язку з цими подіями у Розтоках з Бухареста вимагали від місцевої поліції протягом 48 годин надіслати відомості про розтоцьку комуністичну організацію та список її членів[4]. В 1933 році поліцаї розгромили сільський осередок партії «Визволення». Його керівника І. А. Яків'юка було заарештовано і засуджено до п'ятирічного ув'язнення.

Незважаючи на репресії, комуністи проводили роботу серед мас, вчили трудящих, що єдиним виходом з тяжкого становища, в якому перебуває переважна більшість населення, є активна боротьба проти окупантів. «Ми можемо звільнитися від цієї страхітливої, кровожадної експлуатації, якщо об'єднаємось і будемо гнати цих панів і куркулів»[5],— писалося в одній з листівок, розповсюджених у селі.

Довгожданий день визволення настав 28 червня 1940 року, коли в Розтоки вступили радянські війська. Як рідних братів вітали їх жителі села на багатолюдному мітингу. Незабаром була створена сільська Рада, до якої увійшло 9 чоловік. Головою став В. Я. Шемберко, секретарем — М. І. Тащук[6]. Першим заходом сільради було наділення бідноти землею та пасовиськами за рахунок конфіскованих поміщицьких і куркульських володінь. Це зумовило піднесення матеріального добробуту селян і майбутні соціалістичні перетворення у галузі сільського господарства. У перші дні після визволення створено споживчу кооперацію, яка розгорнула радянську торгівлю в селі.

Вже протягом першого року після возз'єднання з УРСР в селі проведено низку культурно-освітніх заходів, спрямованих на ліквідацію неписьменності і малопись-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 132, оп. 1, спр. 18, арк. 17.
[2] Там же, ф. 12, оп. 1, спр. 8274, арк. 2, 5.
[3] Там же, ф. 662, оп. 1, спр. 4415, арк. 19.
[4] Там же, ф. 1263, оп. 1, спр. 28, арк. 135, 138.
[5] Газ. «Радянська Буковина», 24 лютого, 1957 р.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. Р—3, оп. 1, спр. 131, арк. 21.

менності серед дорослого населення, розгортання художньої самодіяльності. Початкову школу, яка існувала за королівської Румунії, перетворено на семирічну, навчання в ній проводилось рідною українською мовою. Відкрито клуб, при якому працювали політосвітній, драматичний та хоровий гуртки. Аматори підготували і поставили спектакль «Наталка Полтавка». В клубі демонструвались радянські фільми, читались лекції[1].

Колгоспники артілі ім. Кірова на косовиці. 1960 р.

Важливою подією в житті селян стали вибори до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради УРСР, що відбулися 12 січня 1941 року. В той день вони вперше відчули себе повноправними громадянами і всі як один взяли участь у виборах. Щастю трударів не було меж, але тривало воно не довго. 5 липня 1941 року в Розтоки вдерлися німецькі і румунські фашистські війська. Активістів села В. Я. Шемберка, М. І. Тащука, М. П. Дарія, П. М. Гав'юка, І. Д. Мафтієвича, Д. І. Букатка заарештовано і відправлено до Садгірського концтабору[2]. Окупанти ув'язнили місцевого поета В. Товстюка за те, що він друкувався в радянській пресі та брав участь у художній самодіяльності[3]. На каторжні роботи до Німеччини відправили 19 чол., а 55 — розстріляли[4]. Окупанти зруйнували 295 будівель, на 281 га землі повністю знищили багаторічні насадження, вивезли сотні голів худоби, багато різної птиці[5].

У вересні 1944 року Червона Армія визволила село від німецько-румунських окупантів. Знову почала діяти сільська Рада, яку очолив І. Д. Мафтієвич, а згодом — М. І. Марусяк. Розпочато відбудову господарства. Утворивши супряжні групи, селяни вчасно провели осінню сівбу 1944 року, поступово набували навичок спільного господарювання.

Переломним моментом в житті села став 1949 рік, коли було створено колгосп ім. С. М. Кірова, що об'єднав 220 селянських дворів. Головою правління артілі трудівники обрали М. Т. Гав'юка[6]. Наступного року в Розтоках виникла сільська партійна організація, її секретарем працював Л. І. Шкляр. Комуністи зосередили найбільшу увагу на організації праці в артілі, на зміцненні трудової дисципліни серед колгоспників, на успішному виконанні господарських та інших завдань. Проводячи масово-політичну та організаторську роботу, комуністи власним прикладом сприяли піднесенню трудової і політичної активності колгоспників.

Соціалістичні перетворення в Розтоках проходили в умовах гострої класової боротьби. Оунівці не тільки поширювали різні провокаційні чутки, знищували громадські будівлі, а й чинили терористичні акти. Від рук буржуазних націоналістів загинули кращі люди села — голова сільської Ради М. І. Марусяк, голова колгоспу М. Т. Гав'юк, секретар комсомольської організації М. Т. Матіос, начальник відділення зв'язку І. Д. Мафтієвич, командир групи по боротьбі з бандами М. В. Досяк.

---

[1] Чернівецький облдержархів,. ф. Р—19, оп. 1, спр. 84, арк. 9.
[2] Там же, ф. Р—2337, оп. 1, спр. 2, арк. 14.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 15 квітня 1962 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2337, оп. 1, спр. 2, арк. 14.
[5] Там же, ф. Р—2237, оп. 1, спр. 2, арк. 19.
[6] Там же, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 7.

Передовий чабан колгоспу М. В. Матіос на полонині, с. Розтоки. 1968 р.

Бандити спалили контору артілі та 15 будинків колгоспників. Але криваві дії бандерівців лише посилювали до них ненависть трудящих, бажання найшвидше покінчити з ворогом.

Колективне господарство продовжувало розвиватися. Вже в 1950 році Розтоки стали селом суцільної колективізації, через 2 роки місцеве господарство об'єднано з артілями ім. Франка (с. Мариничі) та «Верховина» (с. Петраші). Внаслідок заходів, вжитих радянським урядом для надання допомоги колгоспам гірських районів, артіль одержала близько 100 тис. крб. економії. В період створення укрупненого колгоспу, який об'єднав 3 різні за своїм господарським рівнем артілі, ця допомога була особливо необхідною і вчасною. Артіль одержала позику для придбання племінної худоби, механізації трудомістких процесів у тваринництві. Додатково отримали силосорізки, автонапувалки, коренерізки, макухоподрібнювачі, концентровані корми, мінеральні добрива, понад 80 тис. крб. довгострокового кредиту[1].

Допомога, подана державою, а також заходи, здійснені місцевими партійними і радянськими органами щодо добору і виховання кадрів, посилення матеріальної заінтересованості колгоспників у розвиткові громадського господарства, поліпшення масово-політичної роботи на селі — все це обумовило дальше зміцнення колгоспу ім. С. М. Кірова. Якщо у 1952 році на 100 га сільськогосподарських угідь налічувалось 40 голів худоби, в т. ч. 9 корів, то в 1959 — 54 голови, в т. ч. 12 корів.

В роки семирічки економіка колгоспу ще більш зміцніла. Зросли його доходи: у тваринництві на 58, а в рільництві — майже на 500 процентів.

Проте віддаленість сіл і хуторів, розкиданість тваринницьких приміщень утруднювали керівництво таким великим господарством. Ось чому в 1965 році колгоспники прийняли рішення про розукрупнення артілі.

Тепер артіль ім. С. М. Кірова об'єднує лише мешканців Розток. Основний господарський напрям — тваринництво. За артіллю закріплено 4199 га землі, з яких орної — 62 га, під садами — 38 га, під сіножатями і пасовиськами — 1146 га, а 2710 га під лісом і чагарниками. Тваринницьке містечко складається з 12 нових капітально побудованих приміщень, де утримується 600 голів великої рогатої худоби, понад 1100 овець. Ферми обладнано автонапувалками, діє цех по приготуванню кормів. В артілі широко використовується техніка: 6 тракторів, 23 електродвигуни, 10 вантажних автомобілів та інші сільськогосподарські машини і знаряддя. Село підключено до державної електромережі, на його території поставлено 3 підстанції загальною потужністю 250 квт годин. Все це сприяє росту продуктивності тваринництва. На 100 га сільськогосподарських угідь тут одержують понад 300 цнт молока. За виробничі успіхи колгосп ім. С. М. Кірова на честь п'ятдесятиріччя Радянської влади нагороджено ювілейним Червоним прапором Путильського райкому партії та райвиконкому.

Ці успіхи стали можливими завдяки трудовому героїзму колгоспників. Серед тваринників розгорнуто соціалістичне змагання, авангардна роль в якому належить комуністам. Ю. А. Матіос, який тривалий час працює доярем, щорічно надоює понад 3 тис. кг молока від корови. Передовими тваринниками є комуністи О. Д. Дмитрюк, О. В. Северин та інші.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 2040, арк. 28, 32.

Однією з основних галузей колгоспного виробництва є переробка лісу. Деревина розпилюється на 2 пилорамах, переробляється в столярному та ободному цехах, які виконують різні замовлення господарств не тільки Чернівецької, а й сусідніх областей. Деревообробка щорічно дає понад 100 тис. крб. доходу[1].

Колгоспники артілі ім. С. М. Кірова проявили себе ретельними господарями лісу. Вирощування його — завжди в полі зору партійної організації і правління колгоспу. З цією метою створено ланку, яку очолює Т. І. Клим. Щорічно вона відновлює ліс на 20—30 гектарах.

Значні прибутки (понад 13 тис. крб.) приносять колгоспна пасіка і сад. Питома вага рільництва незначна. Воно в середньому дає 15—20 тис. крб. на рік.

З 1964 року всі бригади, ферми, цехи переведено на госпрозрахунок, що обумовлює матеріальну заінтересованість колгоспників в добрих наслідках своєї роботи. В поєднанні з належною організацією праці, дійовою агітмасовою роботою це приносить відчутні результати. Протягом останніх 15 років оплата праці зросла в 6,5 раза. Вона повністю гарантована по розцінках радгоспів. Середній заробіток доярки в 1967 році становив 90—112 крб. на місяць. Зростання економіки колгоспу дало змогу збільшити відрахування до неподільних фондів, які за останні 10 років зросли майже в чотири рази.

Керівником і організатором трудівників села є партійна організація, яка об'єднує 53 комуністи. На найважливіших ділянках колгоспного виробництва створено 4 партійні групи, а в період виходу на полонини на кожній з них створюються тимчасові партійно-комсомольські групи.

Велику увагу партійна організація приділяє вихованню і розстановці кадрів. 42 комуністи зайняті безпосередньо у колгоспному виробництві, вони ведуть перед у соціалістичному змаганні. Регулярно наприкінці кожного місяця партбюро підводить підсумки змагання.

В лавах ВЛКСМ — понад 90 юнаків і дівчат, які в усіх справах не відстають від комуністів.

За рахунок артільних і державних коштів у селі провадиться значне культурно-побутове і житлове будівництво. Споруджено їдальню і пекарню, павільйон побутового обслуговування, лазню, дитячий садок і ясла на 60 місць, гуртожиток для працівників ободного цеху, 8-квартирний будинок для вчителів та лікарів. Протягом 1967—1968 рр. зведено понад 150 житлових будинків. Село повністю електрифіковане і радіофіковане.

В Розтоках працюють 2 сільмаги, культмаг, господарчий, продуктовий та взуттєвий магазини. За відмінне обслуговування населення і перевиконання планів товарообороту сільське споживче товариство чотири рази нагороджувалося перехідним Червоним прапором Путильської райспоживспілки. Тільки за 1968 рік через магазини ССТ колгоспники придбали 3 легкові автомашини, 15 мотоциклів, понад 30 телевізорів, 180 радіоприймачів та багато інших цінних речей.

Бесіда агітатора, с. Розтоки. 1964 р.

У післявоєнні роки в Розтоках створено мережу медичних установ. Відкрито лікарню на 25 ліжок, яка має рентгенівський, зубний і фізіотерапевтичний кабінети, клінічну лабораторію, хірургічне відділення. Діють 5 фельд-

[1] Газ. «Кіровець», 17 лютого 1968 р.

шерсько-акушерських пунктів, аптека. В них працюють 2 лікарі, 8 фельдшерів, 8 медсестер та 14 санітарок. Авторитетними людьми в селі є головний лікар Я. О. Паскар, фельдшер Є. А. Бубульчук — учасниця оборони Ленінграда, лікар О. М. Паскар, кавалер ордена Трудового Червоного Прапора, уродженка села.

За радянських часів перед трудящими відкрито широку дорогу до освіти. У денній і вечірній середніх школах навчається 536 учнів, тут працюють 55 учителів та вихователів. В школах є добре обладнані кабінети фізики, біології та хімії, шкільний історичний музей, в яких проводяться спеціальні уроки, створено ленінську кімнату. Для учнів з віддалених сіл і хуторів при школі відкрито інтернат на 105 місць.

Велику повагу здобули в Розтоках директор школи Є. С. Вербицький, який нагороджений орденом Леніна, учителі О. Т. Гусаченко, Г. Г. Мороз, І. І. Панкевич.

За час існування середньої школи її закінчило близько 400 юнаків і дівчат, які успішно працюють у різних галузях народного господарства і культури, навчаються у вузах. К. Ф. Герман — нині старший викладач Чернівецького державного університету, кандидат філологічних наук, М. М. Гав'юк та П. В. Матіос стали вчителями, Ф. Ф. Журавець — зоотехнік колгоспу, Г. М. Матіос — фельдшер сільської лікарні. Чимало випускників школи трудяться в рідному селі.

В Розтоках створено умови для культурного розвитку кожної людини, для виявлення її талантів, духовного зростання. З 1959 року тут працює Будинок культури. В ньому регулярно демонструються художні, науково-популярні та хронікально-документальні фільми, читаються лекції на суспільно-політичні і природничо-наукові теми, організовуються тематичні вечори тощо. 1967 року відбулися вечори спогадів старих комуністів про В. І. Леніна, «Великий Жовтень нам шлях осяяв». Проведено усний журнал «Буковина за роки Радянської влади», читацьку конференцію «Шляхом Великого Жовтня» та інші.

Хороших успіхів досягли учасники художньої самодіяльності села. Ще в 1951 році танцювальний колектив було нагороджено похвальною грамотою Комітету в справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР, а в 1954 році — Грамотою ЦК ЛКСМУ. Він тричі виступав на республіканських оглядах художньої самодіяльності. Особливо великий успіх серед глядачів мали танці, створені самим колективом — «Лісоруби», «Розтокчанка», «Довбуш», «Опришки» та інші. Люблять жителі села у вільний час послухати і сучасні коломийки, які виконує хоровий колектив.

Буковинці-трудолюби йдуть до комунізму,
Здійснюють усі завзято рішення партз'їзду.
Ще і ще раз заспіваєм про наші Розтоки,
Виконаєм п'ятирічку за чотири роки.

В репертуарі драматичного гуртка — твори української і російської класики, радянських авторів. Самодіяльні актори в квітні 1968 року завоювали кубок «Театральної весни» і право на участь в обласному огляді драматичних колективів[1].

Будинок культури с. Розток. 1968 р.

В сільській бібліотеці налічується понад 12 тис. примірників книг. Добре налагоджена робота сільського відділення товариства «Знання», за що голова його Г. Д. Бойчак нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Важливу роль у формуванні

[1] Газ. «Радянська Буковина», 13 квітня 1968 р.

Брати Влас та Василь Різуни за виготовленням сувенірів, с. Розтоки. 1968 р.

комуністичного світогляду трудівників села відіграє колгоспна багатотиражна газета «Кіровець».

Нещодавно в Розтоках завершено будівництво комплексу спортивних споруд. Стадіон став улюбленим місцем не тільки для школярів і молоді. На спортивних змаганнях тут охоче бувають і люди старшого покоління, які «вболівають» за своїх футболістів.

Трудівники села беруть активну участь в роботі органів Радянської влади, численних громадських організацій. Під час виборів до місцевих Рад в березні 1969 року обрано 25 депутатів, серед них 12 комуністів.

Через депутатські пости, створені на тваринницькій фермі, в рільничій та лісовій бригадах, споживчому товаристві і лікарні, виконком сільської Ради забезпечує належну організацію праці, контролює виконання рішень. В батьківському комітеті школи, жіночій раді, добровільній народній дружині, товариському суді плідно працюють 136 мешканців села.

Добре працюють постійні комісії сільської Ради, зокрема, пенсійна: за останні 3 роки, завдяки її піклуванню пенсіями забезпечено 135 ветеранів праці. Жіноча рада систематично залучає до участі в громадському житті всіх жінок села. В колгоспі на громадських засадах створено ряд комісій, які допомагають правлінню краще організовувати працю, сприяють розгортанню соціалістичного змагання, зміцненню трудової дисципліни. Прикладом може бути діяльність артільного бюро економічного аналізу. Щоб добитися піднесення продуктивності праці в тваринництві і поліпшити агрокультуру пасовиськ, бюро запропонувало заходи щодо поліпшення кормових угідь на площі 1175 га, вапнування 56 га кислих грунтів, осушення 15 га надмірно зволожених земель. Передбачено і закладення 14 га насінників пасовищних трав, доведення виробництва органічних добрив до 20 тис. тонн.

... Подорожуючи по Буковині в 1901 році Леся Українка піднімалася на перевал Німчич, звідки добре видно село Розтоки. Незабутнє враження справили на неї неповторної краси краєвиди. Поетеса писала: «Робили ми чимало проходів, раз заїхали високо на гору Німчич і бачили звідти при заході сонця щось таке гарне і срібне, як мрія,— кажуть, що зветься Розтоки...»[1].

Розквітло, забуяло щасливим життям гірське село під зорею Радянської влади. Більш як на 6 км тягнеться воно вузькою смугою вздовж Черемошу. Тому, хто тепер дивиться на Розтоки з перевалу Німчич, впадають в око нові, добротні будівлі в селі, зокрема двоповерхові приміщення школи і дитячого садка, Будинок культури, лікарня, їдальня, пекарня тощо. Недалеко від центру розташовані господарські приміщення колгоспу. На околиці села видніється колгоспна пилорама. І все це в буйній зелені фруктових садів. Особливо багато тут волоського горіха, яблунь, груш, черешень.

Прекрасні не тільки краєвиди, природа Карпат, прекрасні люди, які тут живуть, їх славні діла, їх помисли і мрії.

М. О. ЛІЩЕНКО; Ю. Д. ПОЛІЩУК,
І. М. ТАЩУК

[1] Леся Українка. Твори в 10 томах, т. 10. К., 1965, стор. 46.

СЕЛЯ́ТИН

Селятин — село, центр сільської Ради. Розташований в долині річки Сучави, за 25 км від районного центру, за 65 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 1200 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Галицівка і Руська.

Село з усіх боків оточене горами. Від східних вітрів його захищають гори Костиль і Лупшин, вкриті вічнозеленими смереками і соснами. З півдня височать Дітча та Магара. На заході тягнуться верховини Штивйори і Мінти, над якими здіймається кругла Панюкова Кечера. На півночі долину замикають гори Плоска та Красний Діл, увінчений віковими буками, смереками, соснами.

Перші поселенці вважали долину в Карпатських горах, якою протікала річка, зручним місцем, де можна оселитися. Імовірно, це відбилося в назві населеного пункту, яка, до речі, свідчить, що засновниками його були слов'яни[1].

Вперше Селятин згадується в грамоті молдавського князя Стефана III 13 березня 1490 року як власність Путнянського монастиря[2].

Землю від монастиря одержувала вся громада. Громадський суд, що складався з сільського старости, т. зв. двірника, та присяжних, періодично розподіляв землю між членами громади. Не переділювалися тільки левади. Пасовиськами (толоками) громада користувалася спільно під контролем громадського суду. Під час володарювання молдавських князів, коли Буковина була вкрита великими лісами, селяни могли вільно ними користуватися, бо землевласники (в т. ч. й монастирі) були зацікавлені у викорчуванні лісових ділянок. Селяни мусили виконувати на монастир ряд повинностей. Крім цього, мешканці Селятина відбували ще по 2 дні панщини на попа. З 1632 року, як і всі монастирські селяни, вони повинні були платити державні податки.

Обов'язки кріпаків довгий час не були унормовані, а визначалися звичаєвим правом. Лише після 1766 року, коли була видана грамота воєводи Г. Гіки, панщина мала дорівнювати 12 дням на рік. Визначалися й норми виробітку. До того ж кріпаки повинні були платити десятину з врожаю.

Австрійський уряд після загарбання Буковини офіційно не скасував повинностей, встановлених Г. Гікою, але й нічого не робив, щоб обмежити їх. Наприкінці XVIII століття відбувається дальше посилення феодально-поміщицького гніту. Селян позбавили права користуватися лісом на паливо, полювати й рибалити. Тепер за все це необхідно було платити.

У 1786 році, після створення релігійного фонду, Селятин відійшов до його володінь. Посилилося гноблення та різні утиски з боку австрійських чиновників і релігійного фонду. Селян позбавляли найелементарніших прав, їм забороняли переселятися з однієї місцевості в іншу, збільшували феодальні повинності. Хто з селян не міг відробити панщини, той мусив платити грішми за кожен день по 16—20 крейцерів[3].

На початку XIX століття більша частина села відійшла до Радівецьких державних володінь, а його мешканці стали камеральними (державними) селянами, які були менше, ніж панські, обтяжені різними податками і повинностями.

Державними селянами відав т. зв. камеральний мандатор, призначуваний урядом. Він був необмеженим господарем над ними і зловживав своєю владою. Селятинці не раз скаржилися на мандатора Амброзіуса та радівецького управителя. З 1822 по 1843 рік до Буковинського обласного управління надійшли сотні скарг з Селятина й інших сіл про те, що урядовці відбирали у селян землі, лісові ділянки і відда-

---

[1] Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області, стор. 38.
[2] I. Nistor. Zur moldawisch-politischen Grenzfrage. Czernowitz, 1911, стор. 11.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1267, арк. 5, 13—16.

вали їх в оренду багатіям. Селяни також скаржилися на завишені податки, які накладали на них, що приводило багатьох, як писали вони, до крайнього зубожіння.

Але скарги залишалися без відповіді роками. В 1824 році було організовано комісію, яка змушена була винести рішення про повернення захоплених у селян земель, а також визнала незаконним накладання додаткових податків на гірських поселенців. Проте після апеляції управителя рішення комісії було скасовано самим же обласним управлінням. Тоді селяни знову написали скаргу. Справа тягнулася кілька років, і в 1843 році було вирішено, що скарги селян мусить вирішувати сам радівецький управитель[1].

Тому разом з панськими селянами Русько-Кимполунзької округи в антикріпосницькому повстанні 1843—1844 рр. активну участь брали камеральні селяни з радівецьких державних володінь. У багатьох документах австрійські жандарми та інші урядовці називали селятинців бунтівниками, що не коряться властям.

За участь у повстанні в грудні 1843 року були заарештовані, покарані киями, а потім відправлені у Радівці жителі Селятина Михайло Величко, Олександр Маковійчук, Трифон Моркилек, Олекса Сердан і Гаврило Мотчук[2].

У 1848 році під впливом революційних подій в Австрії селятинці знову повстали. Спільно з селянами Русько-Кимполунзької округи вони боролися в цей час проти феодальної земельної власності та панського гноблення. Як доповідав буковинський обласний староста австрійському міністерству внутрішніх справ, мешканці громади Селятин «мали сміливість виявити безстрашно свої злонамірені вчинки проти законного порядку та безпеки»[3].

На придушення селянського повстання австрійський уряд послав значні військові сили, частина яких в кінці листопада 1848 року вступила до Селятина. Вдираючись у селянські оселі, солдати грабували населення, забирали худобу й хатні речі, робили всякі безчинства[4].

І після скасування кріпацтва не поліпшилось економічне становище селян. В пореформений період відбувається дальше зубожіння переважної більшості населення Селятина, посилюється процес класового розшарування, про що, зокрема, свідчить зростання в селі кількості селян-халупників, які, крім хати, нічого не мали. Якщо в 1847 році їх нараховувалось 147, то через 18 років — 181. За цей же час тих, що мали землі до 10 йохів на двір, збільшилось у 9 разів[5]. За даними на 1871 рік, земельна площа села становила 69 369 йохів, з яких майже 50 тис. йохів (близько 75 проц.) належало релігійному фонду, який здавав землю в оренду[6].

Селятинці терпіли в час австрійського панування не тільки від важкого матеріального становища — їх пригнічували політично, позбавляли всяких прав, обмежували можливість здобути навіть початкову освіту. Лише в 1864 році в Селятині була відкрита початкова школа, в якій навчалась незначна частина селянських дітей. В 1907 році з 520 дітей шкільного віку її відвідувала тільки половина[7].

Не краще було й з медичним обслуговуванням у Селятині. В селі не було навіть фельдшера, мешканці його змушені були ходити на лікування аж до Путили, де був один платний лікар на весь повіт. Серед жителів Селятина ширились різні хвороби, від яких понад 50 проц. дітей помирали у віці до 4 років[8].

Гостре безземелля, малоземелля і безправ'я штовхали багатьох на еміграцію в чужі краї. Вже у 1890 році з села виїхало до Америки 3 сім'ї[9].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1549, арк. 1—27.
[2] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 57—61.
[3] Там же, стор. 246.
[4] Там же, стор. 197, 198.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 108.
[6] Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina. Lemberg, 1872, стор. 49.
[7] І. Карбулицький. Розвій народного шкільництва на Буковині, стор. 131.
[8] R. F. Kaindl. Die Huzulen. Wien, 1894, стор. 7—8.
[9] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 18639, арк. 132.

Особливо ускладнилось становище мешканців Селятина під час першої світової імперіалістичної війни. Чоловіків було мобілізовано на фронт, а їх сім'ї терпіли тяжку матеріальну скруту. За браком робочої сили і сировини 2 лісопилки припинили роботу. В селі не вистачало борошна, солі, гасу. В жовтні 1916 року в Селятині почався голод[1]. Коли російські війська внаслідок розгрому австро-угорської армії зайняли Селятин, трудящі зустріли їх з радістю. Тоді ж російські солдати побудували залізницю, що проходила через Селятин, з'єднуючи Бродин із Шепотом. Командування російської армії подавало матеріальну допомогу селянам.

У 1918 році трудящі Селятина разом зі всіма буковинцями потрапили під владу нових гнобителів. З перших років хазяйнування румунських бояр ще більш посилився соціальний і національний гніт. Трудящі Селятина відразу відчули вороже ставлення до себе окупантів. Чиновники позбавляли їх політичних прав, переслідували українську мову і культуру, стягували величезні податки. Вже навесні 1920 року кілька мешканців Селятина змушені були звернутися до румунського уряду зі скаргою на знущання урядовців[2].

Про тяжке становище трудящих Селятина в час окупації краю румунськими загарбниками свідчать навіть особи, яких неможливо запідозрити у співчутті до пригноблених і бідних. У книзі «Види прекрасної Буковини», виданій у 1925 році у Бухаресті, автори-румуни писали: «Селятин — остання станція, до якої підходить поїзд. Хати розміщено рідко, більшість з них крамнички з товарами, виставленими на дворі... І як скрізь, корчми і корчми з пляшками у вікнах, з бочками вина, відкритими на дворі у зелені... Здається, що це місто рабів, де людина купується щоденно: на місяць, рік, щоб важко працювати на роботі з деревом або камінням».

Нічого не дала бідноті й аграрна реформа, проведена румунським урядом в 20-х роках. Кілька сільських багатіїв володіли значними земельними масивами: Я. Тай (828 га), Л. Амброзій (730 га), С. Ткач (530 га), Г. Яницький (530 га)[3]. Основна ж маса селян була малоземельною. Щоб проіснувати, селянин мусив йти в найми до багатіїв або працювати на лісорозробках.

Особливо тяжким було становище лісорубів — довгий робочий день, низька заробітна плата, постійна загроза безробіття, невпевненість у завтрашньому дні. Лісоруби зазнавали жорстокої експлуатації не тільки з боку власників підприємств, а й з боку численних службових осіб, підрядчиків тощо. Так, управління лісопильним заводом «Інфор», який належав релігійному фондові, за формування і сортування лісу платило по 11 лей за складометр. Але наряд на ці роботи був переданий якомусь Василю, який не розумів даної роботи і взяв собі компаньйона. Робітники одержували за роботу вже не 11, а 9 лей. Підрядчик та його помічник клали в кишені чистого прибутку 2 леї за складометр. В середньому за робочий день на формуванні лісу робітник одержував 45 лей, на сортуванні деревини — 38 лей[4]. Якщо додати до цього, що робітники повинні були мати свої пили і напилки і, що напилок після 3-денного вживання ставав непридатним, а новий коштував 40 лей, то зрозуміло, що робітникам-лісорубам на прожиття залишалось дуже мало.

На жорстоку експлуатацію, політичне безправ'я і національне гноблення трудящі Селятина відповідали посиленням боротьби за свої права. Ця боротьба під впливом агітації і організаторської роботи комуністів-підпільників набирала все більш організованих форм. Одним з великих виступів був страйк 120 робітників-лісорубів 27 червня 1929 року. Страйкуючі вимагали скорочення робочого дня і підвищення заробітної плати[5].

---

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 213, 233.

[2] Газ. «Glasul Bucovinei», 29 травня 1920 р.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—715, оп. 1, спр. 16, арк. 7.

[4] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 292.

[5] Газ. «Glasul Bucovinei», 30 червня 1929 р.

В 1929 році з ініціативи комуністів у Селятині під виглядом спортивного товариства створено спеціальну групу пропагандистів для роботи серед лісорубів. Організатори планували зареєструвати товариство у відповідних румунських органах. Але поліція довідалась про справжні цілі його фундаторів і не дала згоди на реєстрацію товариства[1].

Комуністи шукали нових форм впливу на трудящих і продовжували роботу серед селятинців. 26 січня 1930 року в Селятині відбулися збори, на яких пропагандисти, що виступали, закликали робітників-лісорубів до страйку, а також вийти на демонстрацію в день 1 Травня[2].

Злиденний рівень життя більшості селятинців сприяв поширенню таких тяжких хвороб, як туберкульоз, трахома та ін. Представники Радівецької префектури, які обслідували санітарний стан жителів Селятина, повідомляли у міністерство охорони здоров'я 6 квітня 1930 року про високу смертність, особливо дітей, про нестачу ліків тощо[3].

День визволення Червоною Армією став переломним в історичній долі жителів Селятина. В липні 1940 року за активною участю трудівників села створено сільську Раду, яку очолив селянин-бідняк А. Ф. Костиль[4]. Сільська Рада провела націоналізацію орної землі, лісу, пасовиськ і наділила ними безземельних і малоземельних селян. Селятинці одержали з рук Радянської влади 118 га орної землі, 1220 а сіножатей, 1132 га пасовиськ і понад 9 тис. га лісу. Були націоналізовані приватновласницькі підприємства лісової промисловості і на їх базі створено ліспромгосп.

Однією з найважливіших політичних подій в житті селян були вибори до Верховної Ради СРСР і Верховної Ради Української РСР, які відбулися 12 січня 1941 року. Вперше в своєму житті на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні, без будь-яких обмежень трудящі Селятина обирали депутатів до найвищих органів державної влади.

З встановленням Радянської влади трудівники Селятина дістали небачені можливості для піднесення загальноосвітнього рівня і культури, виявлення і розвитку своїх талантів і обдарувань. 16 вересня 1940 року в селі відкрито середню школу з українською мовою викладання. Сюди було направлено 9 учителів. Найбільш дітей (118) було прийнято до першого класу[5]. Це тому, що в перший клас радянської школи пішли не тільки діти 7—8 років, а й старші, які раніше ніде не вчилися. Всього в школі навчалося тоді 255 учнів. Розпочалася також ліквідація неписьменності та малописьменності серед дорослого населення. Вчителі і сільські активісти організували вечірні заняття по десятихатках.

Восени 1940 року в Селятині були відкриті дитячі ясла[6], лікарня на 16 ліжок[7]. Вогнищем культури на селі став клуб, при якому були створені гуртки художньої самодіяльності, проводились лекції, бесіди, голосні читки газет тощо.

Незабаром після початку Великої Вітчизняної війни для Селятина настали тяжкі часи німецько-румунського уярмлення. Окупанти принесли не тільки відновлення старих порядків, соціальний і національний гніт, а й кривавий терор, спрямований на масове знищення корінного населення. Німецько-румунські загарбники вивезли з Селятина і знищили понад 120 радянських громадян. Активісти Ольга Яворська та Савета Марусяк, яких обирали народними засідателями, і Олександра Дутчак були заарештовані і кинуті до в'язниці.

Замість української школи окупанти відкрили румунську, вчителями в якій працювали лише румуни. Ліквідували вони й лікарню. Лише в 1942 році в Селятині

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 13, оп. 2, спр. 35, арк. 101, 102.
[2] Там же, арк. 99.
[3] Там же, спр. 34, арк. 100, 101.
[4] Там же, ф. Р—715, оп. 1, спр. 2, арк. 18.
[5] Там же, ф. Р—763, оп. 2, спр. 8, арк. 33, 34.
[6] Там же, ф. Р—6, оп. 1, спр. 22, арк. 4.
[7] Там же, спр. 2, арк. 7.

померло 27 малолітніх дітей. Цього ж року в селі було 8 випадків мертвонароджень.

Ненавидячи загарбників, селятинці саботували розпорядження окупаційних властей, сприяли діям партизанів. Зокрема, вони подавали велику допомогу партизанам із загону ім. Богдана Хмельницького, який діяв у Путильському районі в 1943—1944 рр. Зв'язок з партизанами здійснювали підпільники, серед них — завуч Селятинської школи М. М. Цапирін.

Німецько-румунська окупація завдала Селятину великих матеріальних збитків. Відступаючи з села, фашисти зірвали будинок адміністрації лісового господарства, лісопильний завод на 6 пилорам, зруйнували млин, спалили міст через річку Сучаву, пограбували багато худоби.

19 вересня 1944 року Селятин було визволено Червоною Армією. Оточивши село з трьох боків, частини 54-го укріпрайону повністю розгромили ворожі сили. У боях за Селятин особливо відзначились воїни підрозділів капітана М. Т. Васильченка і старшого лейтенанта П. В. Полохова. Червоноармійці в цих боях знищили 172 гітлерівці[1].

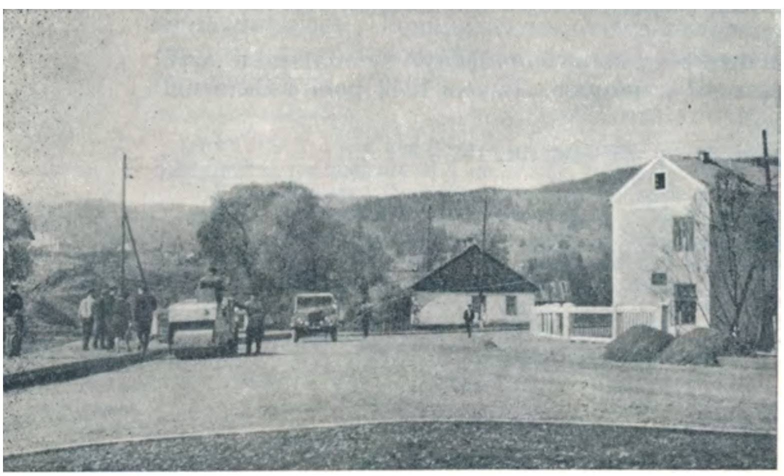
Вже у перші дні було відновлено сільську Раду, під керівництвом якої селятинці відбудовували господарство. Почали працювати крамниця, пекарня, лазня. В зв'язку з великим руйнуванням, завданим районному центру Путилі, в Селятині розмістилися районні організації. Здійснюючи керівництво діяльністю сільради та інших громадських організацій, районний комітет партії, райвиконком та райком комсомолу подавали допомогу селятинцям у вирішенні найважливіших завдань, які стояли перед ними в цей час.

У серпні 1947 року відбулися перші організаційні збори комуністів села, на яких було створено партійну організацію. Вона спочатку складалася з 5 членів. Секретарем партійної організації було обрано демобілізованого прикордонника Й. Ш. Ульбашева[2], який висловив бажання залишитися на постійне проживання в селі. Комсомольська організація створена в 1944 році.

Одним з найвідповідальніших завдань, здійснених в той час під керівництвом районної партійної організації, була колективізація сільського господарства. Ініціаторами створення колгоспу в селі стали селяни-бідняки Данило Чепіль, Тихон Бойчук, Дмитро Путря, Семен Грицюк та Юрій Олександрюк. 20 грудня 1947 року створено колгосп, якому було дано ім'я «Зоря Карпат». Головою артілі обрали Д. П. Чепеля.

Партійна організація спільно з правлінням артілі, спираючись на комсомольську організацію, секретарем якої був Микола Скриплюк, вже з перших днів організації колгоспу почала працювати над згуртуванням колгоспників, проводила серед них масово-політичну роботу, спрямовану на зміцнення громадського господарства. Агітколектив, очолюваний Є. С. Космачовою, провів широке роз'яснення Статуту сільськогосподарської артілі. Було налагоджено зоотехнічне навчання колгоспників та одноосібників, поліпшено облік праці в колгоспі. Комуністи забезпечили широку гласність соціалістичного змагання — його результати висвітлювались у пресі, на дошці показників, пропагувався досвід роботи передовиків. Комуністи також вирішували конкретні виробничі питання, мобілізовуючи

Впорядкування вулиці у Селятині. 1968 р.

[1] Битва за Буковину, стор. 168, 169.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 346, оп. 1, спр. 1, арк. 1—6.

Ветерани колгоспу «Зоря Карпат» (зліва направо): М. В. Бойчук, П. М. Торак, Й. Д. Маковійчук, А. Г. Семанюк. 1968 р.

колгоспників на доброякісне і вчасне проведення робіт. У 1948 році парторганізація запропонувала і здійснила цілий ряд конкретних заходів по допомозі правлінню артілі в проведенні сівби та інших сільськогосподарських робіт. Влітку було споруджено криті токи, зерносушарки, чим забезпечено безперебійне збирання врожаю в складних погодних умовах. В результаті цих заходів вже протягом першого року свого існування колгосп значно зміцнів. В ньому тоді об'єдналося 315 селянських родин. На цей час налічувалося 12 робочих коней, 12 волів, 50 голів великої рогатої худоби, 68 овець. Правління артілі придбало кінну молотарку. Грошові доходи колгоспу становили 300 тис. карбованців.

Господарські успіхи колгоспу стали наочною демонстрацією переваг колективного господарювання перед одноосібним, найкращою агітацією за колгоспний лад. «В селі Селятині вже немає жодного одноосібного господарства, все село колективізовано»,— повідомила 22 жовтня 1949 року районна газета «Радянські Карпати».

В організаційно-господарському зміцненні колгоспу велику роль відіграла допомога держави. У відповідності з постановою Ради Міністрів СРСР від 30 травня 1952 року було знижено прибутковий податок, поставки молока і сіна. В результаті чого колгосп «Зоря Карпат» одержав уже в 1952 році понад 47 тис. крб. економії, що складало понад четверту частину минулорічних доходів артілі. Крім того, гірським колгоспам було подано допомогу сільськогосподарською технікою та реманентом. Колгосп одержав вантажну машину, 5 сепараторів, близько 30 емальованих котлів тощо. В Селятині було організовано пункт прийому та переробки лісових ягід, що давало колгоспникам додаткові прибутки.

Значну допомогу в проведенні сільськогосподарських робіт подали колгоспникам прикордонники, сільська інтелігенція. На заклик парторганізації колгоспу вони організували догляд за посівами, брали участь у збиранні врожаю.

Завдяки цим заходам зросла політична і трудова активність колгоспників, що обумовило дальші господарські успіхи артілі. За 1954—1958 рр. грошові доходи колгоспу зросли більш як у два рази. Вдвоє збільшились і неподільні фонди. Це в свою чергу принесло зростання оплати праці та суспільних фондів споживання.

Дальшого господарського і організаційного зміцнення колгосп «Зоря Карпат» набув у роки семирічки. У цей час партійна організація артілі зуміла мобілізувати сільських трудівників на успішне вирішення господарських завдань. На посади бригадирів комплексних бригад, ланкових, лісників було висунуто комуністів, вмілих організаторів[1].

За ініціативою комуністів у 1966 році розроблено план підвищення родючості грунтів. У ньому передбачено здійснення комплексу заходів, зокрема, осушування, вапнування, очищення від корчів, а також поліпшення сіножатей і пасовиськ, більш інтенсивне удобрення[2].

Завдяки поліпшенню справи виховання і розстановки кадрів, посиленню уваги до створення належної кормової бази значно зросла продуктивність громадського тваринництва, його прибутковість. Якщо в 1959 році грошові доходи від тваринництва складали 66,2 тис. крб., то в 1965 вони зросли до 167 тис. крб. В цілому ж грошові доходи артілі за цей період збільшилися майже в два рази.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1304, оп. 1, спр. 22, арк. 67. 86

[2] Там же, ф. 1304, оп. 1, опр. 22, арк. 60.

Один з корпусів школи-інтернату, с. Селятин. 1968 р.

Загальна площа земельних угідь колгоспу — 3,4 тис. га, в т. ч. орної землі — 115 га, пасовиськ — 1,9 тис. га, сіножатей — 1220 га, лісу — 570 га. Основний господарський напрям артілі — тваринництво. Всього на його фермах налічується близько 1 тис. голів великої рогатої худоби (в т. ч. 400 корів), понад 1,5 тис. овець. Всі важливі процеси у громадському господарстві механізовано. В артілі є 6 тракторів, 8 вантажних і легкових автомашин, власна електростанція на 30 кіловат, сінорізальна машина, 2 подрібнювачі кормів, електродоїльні апарати тощо.

В артілі «Зоря Карпат» створено хороші умови для утримання худоби. Тільки протягом останніх 5 років тут побудовано корівник на 200 голів, свинарник, 4 приміщення для телят, 2 вівчарні. Розпочато будівництво ще одного корівника, кормокухні та вівчарні на 500 овець.

Організатором і натхненником трудящих села є партійна організація колгоспу, яка значно зміцніла, поповнилася за рахунок кращих виробничників. В ній налічується 45 комуністів. Переважна більшість їх працює безпосередньо на виробництві, 16 — в тваринництві, 10 — в рільництві, решта — механізатори і спеціалісти сільського господарства. Вже 16 років очолює одну з ферм колгоспу комуніст Д. Г. Путря. Його 3 сини і 4 доньки були кращими учнями Селятинської школи, а тепер — передовики колгоспного виробництва. Чабан Г. Ф. Ямницька 1968 року одержала 110 ягнят від 100 вівцематок. Ланкова О. І. Ліска щороку вирощує по 325—335 цнт кормових буряків на га. Протягом тривалого часу партійну організацію колгоспу очолює Є. С. Космачова.

Надійними помічниками комуністів є комсомольці, яких в сільській організації налічується 81 чоловік. Більшість комсомольців працює на тваринницьких фермах, у рільництві, в тракторній бригаді. Разом з комуністами комсомольці є найактивнішими учасниками соціалістичного змагання, всіх політичних і господарських заходів, які тут провадяться. Особливо відзначилася своїми виробничими успіхами в ювілейному 1967 році комсомольська бригада чабанів у складі Василя Ігнатюка, Павла Ткачука і Василя Лукана. Всі вони одержали по 100—103 ягнят від 100 вівцематок.

Досягнення в розвитку громадського господарства — результат самовідданої праці всього колективу артілі, насамперед передовиків колгоспного виробництва, таких, як О. Я. Заєць, яка від кожної закріпленої за нею корови надоює по 2 тис. кг молока, телятниця О. В. Петляк, що в літні місяці домоглася приросту ваги телят 600—700 грамів за день, ланкова С. Г. Паладійчук, яка виростила по 480 цнт кормових буряків на га, та багато інших. Виховання передовиків колгоспного виробництва — один з найважливіших результатів впливу на селянство всієї соціалістичної дійсності.

Разом з піднесенням громадського господарства артілі в хати колгоспників прийшов достаток, заможне і культурне життя. Лише за останні 5 років оплата праці в колгоспі виросла майже вдвоє. Щорічне зростання грошових доходів сприяє не тільки підвищенню оплати праці, а й дозволяє правлінню виділяти значні кошти на пенсійне забезпечення старих колгоспників, хворих, а також на організацію дитсадків, дитясел та задоволення культурно-побутових потреб за рахунок громадських фондів. Якщо у 1965 році на ці заходи було виділено 6,8 тис. крб., то в 1967 вже близько 15 тис. карбованців.

На території Селятина розташоване найбільше в Путильському районі лісове господарство — Селятинський лісопункт, що входить до складу Путильського лісокомбінату. Площа лісів Селятинського лісопункту перевищує 7,5 тис. га. Це високомеханізоване господарство, в якому працюють понад 200 робітників. Тут своя електростанція, електропилки, десятки автомашин, лісовозів, тракторів, бульдозерів, підйомних кранів, автонавантажувачів, лебідки та інші необхідні машини.

Серед робітників лісопункту є багато передовиків, які систематично перевиконують норми виробітку. Це І. В. Ліска, Ю. Т. Сойма, О. В. Мантос, М. О. Радощук, М. І. Грабович. Їм присвоєно почесне звання ударника комуністичної праці.

З великим піднесенням працював робітничий колектив у 1967 році. Він вийшов переможцем у республіканському змаганні на честь 50-річчя Великого Жовтня, давши країні 8,8 тис. крб. економії. Селятинському лісопункту було присуджено другу грошову премію Міністерства лісової, целюлозно-паперової та деревообробної промисловості УРСР.

Заможно і культурно живуть лісоруби. Держава допомогла їм побудувати світлі й просторі будинки, а для тих, що прибувають на роботу з інших сіл,— затишні гуртожитки, де є читальні, червоні кутки, радіо, телевізори.

Постійно зростають матеріальні достатки робітників та службовців лісопункту. Середньомісячний заробіток лісоруба дорівнює заробітній платі робітника заводу. У Олексія Логоша, наприклад, в 1967 році він становив 118 крб., у тракториста Степана Бойчука — 120 крб., у шофера Миколи Корная — 213 карбованців.

Широка торговельна мережа (13 торговельних пунктів, у т. ч. універмаг, продмаг, сільмаг, культмаг, кілька ларків), підприємства побутового обслуговування населення, електрика і радіо, пошта, телефон, телеграф — все це, властиве нинішньому Селятину, наближує побут мешканців цього віддаленого гірського села до міського.

В селі проводиться широке житлове будівництво. Багатьом сім'ям колгоспників, які раніше мешкали далеко від села, на хуторах, держава і правління колгоспу допомогли побудувати добротні, світлі житла поблизу від садиби колгоспу[1]. Всього в Селятині зведено 100 нових будинків.

Населення Селятина обслуговують лікарський пункт із стаціонарним відділенням на 25 ліжок, а також відділ амбулаторного лікування. В селі діють пологовий будинок та рентгенівський кабінет. Хворих обслуговують 3 лікарі і 20 осіб середнього і молодшого медперсоналу. В селі є також аптека, колгоспний профілакторій.

Постійною увагою та піклуванням оточені в селі жінки-матері та діти. До їх послуг дитячий садок і дитясла. 15 багатодітних матерів нагороджено орденом «Материнська слава»[2].

За радянських часів створені всі умови для освіти трудящих. В Селятині функціонують денна і вечірня середні школи, восьмирічна школа-інтернат, в яких навчається близько 800 учнів. Лише в середній школі працює 40 учителів. При школах є гуртожитки, де мешкають діти з віддалених хуторів. Школи мають свої бібліотеки, навчальні кабінети фізики, хімії, біології, математики, суспільствознавства, іноземної мови. Багато випускників шкіл здобули вищу і середню спеціальну освіту. Лікарями стали Павло Чепіль, Сільва Космачова, Наталія Гурдіяш. Син зачинателя колгоспного руху в селі Дмитра Костиля — Юрій закінчив Чернівецький залізничний технікум, його сестри Віра й Марія — Чернівецьке педагогічне училище. В своєму колгоспі працює ветфельдшером К. В. Тихонюк, зоотехніком — К. А. Семенюк. Всі випуск-

Пам'ятник бійцям, полеглим у боях за визволення Селятина. 1968 р.

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 346, оп. 1, спр. 6, арк. 17.
[2] Газ. «Радянські Карпати», 11 листопада 1966 р.

32 9-338

ники шкіл сумлінно трудяться в різних галузях народного господарства і культури.

В центрі Селятина височить Будинок культури. Сюди приходять колгоспники і лісоруби відпочити, культурно провести дозвілля. При Будинку культури створено гуртки хоровий, драматичний, танцювальний, агіткультбригаду, ансамбль пісні й танцю. В них близько 100 учасників. Самодіяльні артисти користуються популярністю не лише в Селятині. На районному і обласному оглядах художньої самодіяльності вони виступали з оригінальною програмою. Композиція «Гуцульське весілля», вокально-хореографічна сюїта «Вечір прикордонників» принесли аматорам справжній успіх. 20 кращих учасників художньої самодіяльності нагороджені грамотами.

При Будинку культури створено естрадну бригаду з 15 комсомольців, яка виступає в бригадах лісорубів, на тваринницьких фермах, в полі.

Значну культурно-освітню роботу в селі проводять народний історико-краєзнавчий музей, бібліотека, в якій налічується 7,5 тис. книг. Тут відбуваються читацькі конференції, літературні диспути, колективні обговорення книг, організуються виставки новинок літератури. Працівники бібліотеки обслуговують читачів також безпосередньо на робочих місцях: у бригадах, на фермах, на лісорозробках.

З кожним роком красивішає Селятин. На його вулицях ростуть декоративні дерева, садиби колгоспників і робітників лісопункту потопають у садках. Вулиці чисті, прибрані, з електричним освітленням. З села до районного центру тричі на день курсують автобуси.

Щороку 5—6 родин села справляють новосілля. Радісно і заможно живуть селятинці. Це надихає їх на нові трудові звершення.

Д. М. БІЛЕЦЬКИЙ, М. О. ЛІЩЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ. ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ПУТИЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

ДОВГОПІ́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Білого Черемошу, за 30 км від районного центру, за 42 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 801 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Греблина, Плита, Стебні.

В селі знаходиться колгосп «Маяк», створений в 1948 році. В артілі 2497 га землі, в т. ч. 646 га сіножатей, 336 га пасовиськ, 1237 га лісу. Виробничий напрям — тваринництво, допоміжні галузі — заготівля і переробка лісу, виготовлення цегли (3 млн. штук за сезон).

Є восьмирічна та вечірня середня школи, клуб, одна з кращих в районі бібліотека; пологовий будинок. За роки Радянської влади тут споруджено понад 200 будинків.

Вперше в документах село згадується в 1607 році.

В листопаді 1843 року жителі Довгопілля взяли участь у повстанні під керівництвом Л. Кобилиці.

У Довгопіллі жив Герой Соціалістичної Праці лісоруб Ю. І. Кіндратяк.

У 1940 році в селі записано пісню, в якій прославляється Лук'ян Кобилиця — «Ой у моїм городчику копана криниця». 1953 року в с. Стебнях від О. Яновської записано історичну пісню про Б. Хмельницького «Ой, Богдане, Богдане».

КИСЕЛИ́ЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані вздовж річки Путили, за 8 км від районного центру, за 37 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить автотраса Чернівці—Путила. Населення — 457 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гробище, Площі, Поляківське, Соколій, Тораки.

Місцевий колгосп «Дружба» створений в 1948 році. За ним закріплено 3394 га землі, в т. ч. 1261 га сіножатей, 571 га пасовиськ. Господарство тваринницького напряму. Артіль має 857 голів великої рогатої худоби, 1460 овець; типові тваринницькі приміщення, кормоцех. Допоміжна галузь артілі — переробка лісу.

Працюють восьмирічна школа, клуб на 220 місць, бібліотека, якій присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи.

Вперше Киселиці згадуються в документах XVIII століття.

У 1843 і 1848 рр. жителі села під проводом Л. Кобилиці повставали на боротьбу з кріпосниками.

Село Тораки здавна славиться своїми вишивальницями і килимарницями. На початку XX століття особливою популярністю відзначалася М. І. Гапіла. Нині широкої популярності зажив майстер по виготовленню гуцульських костюмів П. Д. Малиш.

КОНЯ́ТИН — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі річки Білого Черемошу, за 30 км від районного центру, за 48 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить шосе. Населення — 582 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Великий Липовець, Самакова.

Гербова печатка с. Конятина. 1900 р.

Тут розташований колгосп «Перемога», створений в 1948 році. Господарство тваринницького напряму. Має 2840 га землі, в т. ч. 813 га лук, 612 га пасовищ; 770 голів великої рогатої худоби, 1050 овець. Наявні кормоцехи, пилорама, деревообробна майстерня.

У Конятині є дільнична лікарня на 15 ліжок, середня школа, консультаційний пункт заочної середньої школи, Будинок культури на 400 місць, бібліотека. За останні 5 років з гір переселилося в село понад 100 чол., для них споруджено просторі будинки. В 1966 році в Конятині встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перша згадка про село є в документі 1774 року.

Мешканці Конятина активно підтримували селянські виступи, керовані Л. Кобилицею. В урядових документах з приводу придушення цих повстань Конятин названо одним з найбільш бунтарських сіл. Найактивніше діяли в селі Кузьма Генкул та Гнат Буздига, які були жорстоко покарані.

МАРИ́НИЧІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Черемошу, за 23 км від районного центру, за 25 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить автотраса. Населення — 416 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бисків та Петраші.

В селі є колгосп «Радянська Буковина», за яким закріплено 3930 га землі, в т. ч. 506 га пасовиськ, 709 га сіножатей, 2485 га лісу. Основний виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво, допоміжний — заготівля й переробка лісу.

Працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб, при якому створений Гуцульський ансамбль пісні і танцю. В побут гуцулів входять нові обряди і звичаї: вечори трудової слави, комсомольські весілля, зорини тощо.

Вперше це село згадується в документах XVIII століття. За переказами, засновником села був І. Маринич, звідки й пішла назва.

У 1843 і 1848 рр. селяни Мариничів брали участь в антикріпосницьких повстаннях під проводом Л. Кобилиці.

В Мариничах споруджено пам'ятник радянським активістам, що загинули від рук бандерівських бандитів.

Український письменник Д. Ю. Харов'юк.

В селі є чимало самобутніх митців — різьб'ярів на дереві, найбільш відомі серед них В. Н. Шатрюк, Д. І. Яковійчук.

ПІДЗАХА́РИЧІ — село, центр сільської Ради. Лежать вздовж правого берега річки Черемошу, за 33 км від районного центру, за 13 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 303 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Міжброди й Хорови.

У селі розташований колгосп «Червона Буковина», організований в 1950 році. Колгосп має 2202 га землі, в т. ч. 327 га пасовиськ, 341 га сіножатей. Господарство спеціалізується на тваринництві, допоміжні галузі — видобуток каменю та деревообробка. Колгосп нагороджено ювілейною медаллю ім. Т. Г. Шевченка за спорудження культурно-побутових об'єктів.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село згадується в документах XVIII століття. Назва його походить від гори Захарича.

Жителі села брали активну участь у повстанні Л. Кобилиці.

У Підзахаричах народився український письменник Д. Ю. Харов'юк. Поблизу села є печера Олекси Довбуша.

ПЛО́СКА — село, центр сільської Ради. Розташована по обидва береги річки Путили, за 16 км від районного центру, за 61 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить шосе. Населення — 717 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Лустун.

Місцевий колгосп «Нове життя» створено в 1947 році. Артіль має 3653 га землі, в т. ч. 923 га пасовиськ, 896 га сіножатей; головний виробничий напрям — тваринництво, розвинута також деревообробка. Господарство має понад 800 голів великої рогатої худоби, 1500 овець; механізовану майстерню, де виробляються віконні і дверні блоки, кузови для автомашин. В селі розташований цегельний завод міжколгоспбуду.

У Плоскій є восьмирічна школа, при якій створено інтернат на 50 місць, бібліотека, якій присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи, клуб на 250 місць.

Згадка про село є в документах XVIII століття.

Селяни Плоскої брали участь в антикріпосницьких повстаннях під проводом Л. Кобилиці.

В квітні 1929 року в Плоскій на лісопильному заводі «Селятин» відбувся страйк. Робітники вимагали 8-годинного робочого дня та підвищення заробітної плати.

СЕРГІ́Ї — село, центр сільської Ради. Розташовані по обидва береги річки Путили, за 6 км від районного центру, за 50 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить шосе. Населення — 2 165 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Випчина, Рипень, Тесницька, Фошки.

В Сергіях розміщена центральна садиба колгоспу ім. Лук'яна Кобилиці. За ним закріплено 6202 га землі. Основний виробничий напрям — тваринництво. На фермах артілі — 1500 голів великої рогатої худоби, 2500 овець. Тваринницькі приміщення споруджені за типовими проектами, всі трудомісткі процеси механізовано. На полонинах збудовано 7 гуртожитків для тваринників. Колгосп має лісопильний завод.

Працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб, пологовий будинок.

У письмових джерелах село вперше згадується 1780 року.

Під час антикріпосницьких повстань під проводом Л. Кобилиці село було в центрі подій. Кобилиця жив тоді на хуторі Красному Долі (тепер — частина с. Сергіїв).

В селі відкрито музей Л. Кобилиці; встановлено йому пам'ятник.

За роки Радянської влади виникли нові звичаї, обряди. Особливо урочисто проходять дні посвяти в колгоспники, вшанування кращих трудових сімей.

Генерал армії А. І. Єременко розмовляє з онуком Лук'яна Кобилиці — П. Д. Кобилицею, с. Сергії. 1944 р.

УСТЬ-ПУТИ́ЛА — село, центр сільської Ради. Розташована по обидва береги річки Путили при впадінні її в Черемош, за 20 км від районного центру, за 29 км від залізничної станції Вижниця. Через село проходить шосе. Населення — 562 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бісків та Шпетки.

В Усть-Путилі розміщені комплексна бригада колгоспу імені Леніна та лісництво. Виробничий напрям господарства бригади — м'ясне тваринництво, а також заготівля і переробка лісу.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку. Споруджено пам'ятник загиблим від рук буржуазних націоналістів.

Вперше село згадується в документах XVIII століття.

Мешканці Усть-Путили брали участь в антикріпосницьких повстаннях 40-років XIX століття, які очолював Л. Кобилиця.

Пам'ятник Лук'яну Кобилиці в с. Сергіях. 1964 р.

Серед населення Усть-Путили зберігається багато народних поетичних творів, зокрема співанок-хронік.

В селі збереглася дерев'яна церква та дзвіниця — пам'ятка архітектури XIX століття.

Поблизу Усть-Путили є оригінальна скеля, яку народ назвав Кам'яною Багачкою. Про неї складено немало легенд, С. І. Воробкевич написав баладу «Скам'яніла багачка».

ШЕ́ПІТ (до 1946 р.— Шепот-Камерал) — село, центр сільської Ради. Лежить на лівому березі річки Сучави, за 35 км від районного центру, за 78 км від залізничної станції Вижниця. Зв'язане шосейним шляхом з Чернівцями. Населення — 436 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Андреківське, Верхній Яловець, Нижній Яловець, Сарата.

У селі розташований колгосп «Радянський прикордонник», організований у 1948 році. Артіль має 4840 га землі, в т. ч. 1292 га сіножатей, 942 га пасовиськ. Господарство спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві, допоміжна галузь — заготівля і переробка деревини (колгосп має 3 пилорами).

В Шепоті—восьмирічна школа з інтернатом на 60 місць, бібліотека, клуб. За роки Радянської влади споруджено 160 будинків, обеліск відважним прикордонникам, що першими відбивали атаки гітлерівців протягом 13 днів.

Вперше село згадується в документах XVIII століття. Мешканці Шепоту брали участь у повстанні 1848 року під керівництвом Л. Кобилиці.

ЯБЛУНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Білого Черемошу, за 36 км від районного центру, за 54 км від залізничної станції Вижниця. Населення — 585 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Голошина та Плай.

В Яблуниці розміщені колгосп ім. Калініна та лісництво. Артіль має 2255 га землі, в т. ч. 708 га сіножатей, 384 га пасовиськ. Господарство тваринницького напряму, займається також заготівлею та переробкою деревини. За видатні виробничі успіхи орденом Трудового Червоного Прапора нагороджена доярка П. Д. Паучек

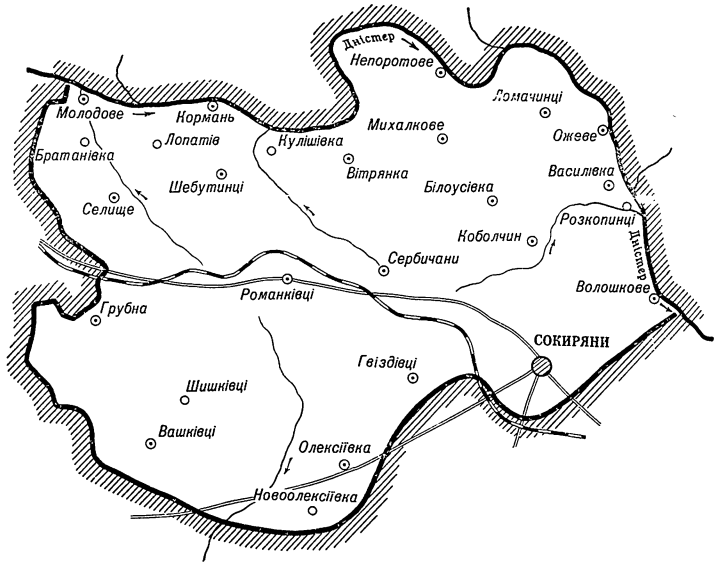
У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць. У гуртках художньої самодіяльності бере участь близько 100 чоловік. При клубі обладнана кімната щастя, в якій урочисто відбуваються посвята в колгоспники, зорини та інші нові обряди. За роки Радянської влади в селі споруджено понад 120 будинків.

Село згадується в документах XVIII століття. У 1843 році селяни брали участь у повстанні під керівництвом Лук'яна Кобилиці.

Проводи на пенсію В. І. Волошенка — першого голови колгоспу ім. Л. Кобилиці, с. Сергії. 1966 р.

СОКИРЯНСЬКИЙ РАЙОН

СОКИРЯ́НИ

Сокиряни (до 1944 року Секуряни) — місто районного підпорядкування, центр однойменного району Чернівецької області. Розташовані в долині річки Сокирянки, правої притоки Дністра, за 150 км від Чернівців. Однойменна залізнична станція від міста за 3 км. Населення — 8,7 тис. чоловік.

У травні 1960 року Сокиряни були віднесені до категорії селищ міського типу, а в листопаді 1966 року до міст районного підпорядкування.

Перша письмова згадка про Секуряни датується 1666 роком[1]. Щодо назви села існує кілька легенд. В одній з них говориться, що перших поселенців, які прийшли сюди з сокирами, щоб розчистити собі місце в густих лісах, називали «сокирянами», звідси ніби й назва нинішнього міста. Назва Сокиряни зустрічається в документах XVII століття. Пізніше українське «сокира» доповнювалося молдавським відповідником «секуре», звідси і з'явився варіант Секуряни. Вигідність географічного розташування також сприяла розвитку села. У 1771 році в ньому налічувалося 37 дворів, а вже з 1772 року тут почав діяти ярмарок[2]. Основним заняттям населення було землеробство і скотарство. Частина займалася ремеслом і торгівлею.

В середньовіччі Секуряни входили до Молдавського князівства і його мешканці терпіли всі ті соціально-економічні утиски, які припали на долю селян Молдавії.

Після приєднання Бессарабії до Росії Секуряни стали волосним центром. Та й після цього становище трудящих мало змінилося. Царський уряд силою примушував селян підкорятися поміщикам та відбувати повинності за користування землею. В «Положенні» від 1819 року ще раз узаконювалось це право землевласників.

Та селяни не мирилися з своїм становищем і чинили опір поневолювачам. Про це свідчить і скарга секурянців 1824 року на посесора. В ній перелічувалися численні

---

[1] Ю. О. Карпенко. Топонімія східних районів Чернівецької області, стор. 53.

[2] Dicţionarul statistic al Basarabiei. Chişinău, 1923, стор. 356—357.

зловживання поміщика, який не тільки відібрав толоку, але й примушував селян працювати в своєму маєтку понад встановлену норму, косити сіно і возити пошту до Окниці, своїми плугами орати його землю. Коли ж селянин замість себе посилав у поміщицький маєток своїх дітей чи дружину, то посесор наказував своїм дворовим людям бити селян нагаями, зганяти їх з свого поля до роботи на посесорській землі, а в цей час селянські хліба осипались на корені. Посесор примушував селянських жінок і дітей працювати на полі, а якщо хто намагався увечері піти додому, того страшенно били. До того ж поміщик на свій розсуд збільшував розміри податків натурою. Замість однієї курки посесор відбирав у селянина чотири[1]. Та поданням скарг селяни нічого не добивалися. Намагаючись звільнитись від сваволі поміщика, селяни у 1828 році просили у губернатора дозволу переселитись на казенні землі. Доведені самоуправством поміщика до відчаю, вони в жовтні 1830 року підпалили ліс, що належав поміщикові, і відмовились гасити пожежу. Згоріло 18 десятин лісу. На вимогу поміщика земський суд засудив п'ятьох селян, запідозрених у підпалі[2].

Мало змінила становище селян і реформа 60-х років. Навпаки, вона прискорила обезземелювання селян. Якщо до 1868 року в Секурянах було 89 безземельних господарств, то незабаром їх стало 113, що становило 29 проц. від загальної кількості господарств[3].

В той же час двом поміщикам належало понад 3 тис. десятин землі.

Безземелля і малоземелля примушувало селян орендувати землю у поміщиків. В Секурянах 135 господарств орендували 223,1 десятини землі. Становище орендарів було надзвичайно важким. На це звертав увагу В. І. Ленін, підкреслюючи, що тільки злидні примушували брати землю в оренду з половини або за відробітки і що по Хотинському повіту заробіток селянина-половинщика був нижчий, ніж заробіток поденного наймита[4]. Злидні, зумовлені безземеллям і малоземеллям, доповнювались багатьма поборами властей, яких сільська община Секурян сплачувала у 1897 році на суму близько 6,5 тис. карбованців[5].

Крім цього, 24 проц. наділених землею, 57 проц. безземельних господарств не мали коней, а корів мали тільки 18 проц. наділених землею та 6 проц. безземельних господарств. Таке становище збереглося без змін аж до Великої Жовтневої соціалістичної революції.

В другій половині XIX століття у Секурянах почала розвиватись місцева промисловість. У 60-х роках тут вже працювали гуральня, пивоварний завод, 12 свічкових заводів, 3 водяні млини. Всі вони належали багатіям.

Наприкінці XIX — на початку XX століття у Секурянах з'явились маслоробний завод, 2 підприємства по виготовленню мінеральних і фруктових вод. Швидко розвивалась і лісообробна промисловість. Лісоматеріали були одним із найважливіших предметів торгівлі. Лише в 1860 році у Секуряни було доставлено по Пруту 24 360 штук колод, 182 174 штуки дощок, 67 000 пачок гонти і драниці[6]. Із зростанням промисловості і розширенням торгівлі збільшувалося і населення. З 1771 по 1875 рік кількість дворів збільшилась з 37 до 836[7]. Розвиток торгівлі сприяв виникненню в 1908 році в Секурянах товариства взаємного кредиту.

У другій половині XIX століття сталися зрушення і в галузі освіти. В 1864 році було відкрито початкову школу, в якій навчалося всього 33 учні (27 хлопчиків і 6 дівчаток)[8]. Пізніше, в 1910—1918 роках, вже діяли 2 земські школи та гімназія. Але ці

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 246, арк. 1—3.
[2] Я. Гросул. Крестьяне Бессарабии 1812—1861 гг., стор. 263, 270.
[3] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 11, 62.
[4] Див. В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 164.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 366, оп. 1, спр. 3, арк. 13.
[6] Записки Бессарабского областного статистического Комитета, т. 1, стор. 24.
[7] Бессарабская губерния в 1870—1875 гг. Перечень населенных мест под редакцией А. Н. Егунова. Кишинів, 1878, стор. 88.
[8] Статистические сведения под редакцией Н. А. Поповского. Кишинів, 1917, стор. 42—50.

учбові заклади були доступні тільки для багатих. Діти селян та робітників залишалися неписьменними. В Секурянах діяла одна бібліотека, де налічувалось 500 книг. На той час у селі почав працювати медичний пункт.

Позитивну роль у справі розвитку культури в Секурянах і у волості відіграв прогресивно настроєний М. К. Лішин — син генерала. Під впливом Л. М. Толстого Лішин на власні кошти побудував школу і навчав дітей селян та робітників.

На початку XX століття в Секурянах поширюються соціал-демократичні ідеї. В роки першої російської революції тут діяла організація РСДРП. Вона продовжувала існувати і в 1908 році, мала свою бібліотеку, підтримувала зв'язок з Могилевом-Подільським. Жандарми та охоронний відділ уважно стежили за нею і розгромили її[1].

Під час першої світової війни трудящі села зазнали нових страждань. Багато сімей лишились чоловіків. Збільшились податки, повинності. Зубожілі селянські сім'ї за безцінь продавали куркулям і торговцям худобу, землю, а самі поповнювали ряди пролетаріату, батраків.

Звістка про Лютневу революцію в Росії була сприйнята селянами з радістю. За ініціативою революційних солдатів у Секурянах було створено селянський комітет.

Але перебування далеко від революційних центрів і відсутність на той час більшовицької організації зумовили те, що трудящі Секурян, беручи вперше активну участь в політичному житті, на початку революції ще довірливо ставились до різних дрібнобуржуазних партій. Про труднощі боротьби за завоювання мас більшовиками, викриття антинародного характеру дій дрібнобуржуазних партій та контрреволюції яскраво розповідають у своїх спогадах більшовицькі агітатори, що працювали в той час у Секурянах. Один з них — Румянцев — згадує, що навесні 1917 року в Секурянах не відбувалося ні мітингів, ні демонстрацій. Солдатів муштрували на площах, а поміщики жили під охороною козаків. Змучені імперіалістичною війною, солдати почали вимагати проведення мітингів, просили зробити доповідь про міжнародне становище, про війну і про те, що буде з землею. Такий мітинг був організований представником з Москви Ільїним, представником з Хотина і Румянцевим. Після доповіді солдати особливо цікавились політикою Тимчасового уряду і тим, чи скоро закінчиться війна.

Обмануті Тимчасовим урядом, обурені селяни під впливом революційно настроєних солдатів, які стояли в Секурянах, почали захоплювати землі поміщиків, рубати ліс. З ентузіазмом зустріли мешканці Секурян звістку про Велику Жовтневу соціалістичну революцію. Свою солідарність з новим урядом — Радою Народних Комісарів — вони висловили на мітингах. У грудні 1917 року, за рішенням Секурянського революційного комітету і Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, з лісництв, що були на території волості, були вигнані службовці і заборонено власникам заготовлювати дрова[2]. В розв'язанні земельного питання на користь селян значну роль відіграли солдати 623-го полку 17-го корпусу. Вони допомогли розподілити між селянами поміщицькі землі та майно економій.

В січні 1918 року в Секурянах проголошено Радянську владу. Обраний виконавчий комітет почав запроваджувати в життя рішення Радянського уряду. Велике значення для зміцнення Радянської влади в селах краю мав II-й з'їзд селян Бессарабії, одним з делегатів якого був мешканець Секурян І. В. Очинський. Під впливом революційних сил з'їзд ухвалив, що земля повинна перейти до селян без викупу. Виконуючи рішення з'їзду, мешканці Секурян, Ломачинців, Романківців під керівництвом комітетів конфіскували у поміщика Крупенського і його родичів 9357 десятин землі[3].

---

[1] ЦДІА УРСР, ф. 268, оп. 1, 1908, спр. 282, стор. 5, 6.

[2] Н. В. Березняков. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917—1920 гг., Кишинів, 1957, стор. 65.

[3] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 84.

Та не судилося тоді біднякам скористатися наділеною землею. Незабаром село окупували австро-німецькі війська. Землі, конфісковані Радянською владою, були повернуті поміщикам. Селянам заборонялося вивозити за межі села продовольство, худобу. Всі продукти відбирались на користь окупантів. Порушників цього розпорядження карали штрафом у розмірі до 10 000 крон або ж арештом до 6 місяців.

М. П. Скутельник — уродженець Сокирян, учасник Хотинського повстання 1919 року, пізніше командир ескадрону кавалерійської бригади Г. І. Котовського.

Імперіалістична війна і австро-німецька окупація призвели до крайнього занепаду економіку Секурян. У 1918 році з 2197 десятин селянської землі було засіяно лише 549 десятин. В той же час за рахунок напливу біженців із інших районів країни населення Секурян значно збільшилось і досягло у листопаді 1918 року 11 182 чоловік[1]. Це викликало значні продовольчі труднощі.

У листопаді 1918 року на зміну австро-німецьким прийшли війська королівської Румунії. Жорстока окупаційна політика румунських властей, відкритий грабіж українського і молдавського населення активізували боротьбу трудящих проти інтервентів за національну незалежність. Під керівництвом більшовиків почали виникати військові революційні комітети та бойові загони.

20 січня 1919 року партизанські загони, очолені секурянцями В. Г. Штеплюком і М. П. Скутельником, з'явилися в районі Секурян і, піднявши на повстання місцеве населення, вигнали окупантів з села.

І. М. Скринніков, житель Сокирян, колишній боєць дивізії Чапаєва.

Мешканці навколишніх сіл, почувши про повстання, обеззброювали і проганяли окупантів, а самі йшли на допомогу секурянцям. В районі Турецької долини та станції Секуряни розгорілися жорстокі бої. Незважаючи на слабку озброєність, малочисельність і недостатню організованість, повстанці весь день 20 січня і до ранку 21 січня мужньо билися проти регулярних військових частин окупантів.

Та сили були нерівні. Румуни застосували артилерію, підвели нові сили. Повстання було придушене.

Захопивши Секуряни, каральні загони вчинили над населенням жорстоку розправу. Всіх чоловіків, яких вдалося зігнати на площу, жорстоко били та топтали кіньми. Приміщення примарії та тюрми були забиті арештованими. На кладовищі розстріляли 19 юнаків, з яких вдалося врятуватися М. Ф. Кулію. Багатьох етапом погнали до Бєльців, де їх судив румунський військовий трибунал. Серед засуджених були М. І. Звєрєв, К. Є. Макаров, Панькевич, М. Ф. Кулій та багато інших.

Частина повстанців перейшла на лівий берег Дністра і влилася в ряди 45-ї Червонопрапорної стрілецької дивізії, до складу якої входила кавалерійська бригада Г. І. Котовського. Серед них були сокирянці — І. Г. Багрій, М. Н. Викула, В. Гладкий, В. А. Маковійчук, М. А. Савчук, Б. П. Серебрянський, М. П. Скутельник, М. П. Харабара, В. Г. Штеплюк[2]. За хоробрість у боях проти білогвардійців та інтервентів багато з них були відзначені радянським урядом. М. П. Скутельника — коман-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 153, арк. 67.

[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей. Наукова бібліотека. Ф. А—310, стор. 1—18.

дира ескадрону бригади Г. І. Котовського — за героїзм, виявлений на фронтах громадянської війни, нагороджено двома орденами Червоного Прапора[1].

Налякані повстанням, румунські окупанти встановили ще жорстокіший режим. Населенню заборонялось виходити з будинків після 8-ї години вечора, збиратися групами більш ніж по 3—4 чоловіка і було наказано здати навіть мисливські рушниці. За невиконання цього наказу з винних стягався штраф у розмірі 3000 лей, вони підлягали арешту на 3 місяці, а у разі збройного опору — розстріл без дізнання і арешту. То були роки масових арештів і нечуваних насильств. Однак боротьба трудящих проти окупантів не припинялась. 27 вересня 1922 року партизанський загін Л. Кожухаря (30 чоловік) напав на жандармський пост, забрав зброю і обмундирування.

Панування румунських бояр спричинило до цілковитого занепаду господарства селян. Більшість земельних угідь належала поміщикам та куркулям. Крім землі, багатії мали промислові підприємства, займалися спекуляційною торгівлею. Сільське господарство і дрібновласницька промисловість по суті перебували в стані деградації. Це привело до постійного безробіття.

Румунські окупанти все робили для того, щоб тримати народ у темряві і неуцтві, намагалися румунізувати його. Українська та російська мови заборонялися[2]. На дверях установ висіли таблиці: «Розмовляти тільки по-румунськи». Школи були румунізовані.

Трудящі Секурян не мирилися з таким становищем і на протязі усіх років окупації виступали проти соціального і національного гніту, проти сваволі румунських бояр. Особливо великий вплив на селян і робітників мали члени комуністичної організації, створеної в Секурянах у 1929 році[3]. Тоді до неї входили П. Білоус, А. Волох, А. Горін, С. Грушецький, І. Кормуш, Ф. Мурлік, А. Федорець, І. Шитиков та інші. Секурянська організація мала свої осередки і в сусідніх селах.

Підпільники вели широку політичну роботу серед населення, розповсюджували комуністичну літературу, зокрема працю В. І. Леніна «Держава і революція». Комуністи стали ініціаторами створення ряду масових організацій — Міжнародної організації допомоги борцям революції, молодіжної організації «Школарул рошу» (Червоний школяр), які виникли влітку 1932 року[4]. Більшість членів цих організацій співчували комуністам. Через них комуністи розповсюджували серед населення свою літературу, організовували збір коштів для допомоги репресованим товаришам та на потреби партійної організації.

Позитивне значення для підвищення політичної свідомості трудящих мали сходки селян та нелегальні повітові партійні конференції, які неодноразово проводились у Секурянах в 1935—1936 роках.

З посиленням фашизації Румунії першочерговим питанням для комуністів стало створення єдиного народного фронту. На засіданні в липні 1936 року комуністи Секурян обговорили питання: про становище в Іспанії, про народний фронт у Франції, про відрядження своєї делегації до Хотина для встановлення контакту з партією націонал-царанистів з метою створення народного фронту. В цей же період (1935—1936 рр.) активізує свою діяльність організація «Школарул рошу». На її зборах і засіданнях активну участь брали і представники Секурянської комуністичної організації. Під впливом комуністів та комсомольців трударі Секурян щорічно, починаючи з 1925 року, відзначали ленінські дні з 15 по 25 січня, відомі в історії революційного руху Буковини як «Декада трьох Л» (Ленін, Лібкнехт, Люксембург). Широко було організовано вивчення біографії В. І. Леніна та його творів. З 1937 року ленінські дні проходили під знаком боротьби проти фашизму та проти підготовки нової війни, за

---

[1] Г. И. Котовский. Сборник документов и материалов. Кишинів, 1956, стор. 380.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР, стор. 167, 179.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 1262, оп. 1, спр. 1, арк. 9.

[4] Там же, спр. 4, арк. 5, 9; спр. 5, арк. 2; ф. 1260, оп. 2, спр. 3, арк. 133.

створення єдиного антифашистського фронту. В цей же час проводився збір коштів у фонд допомоги політичним в'язням та Іспанії, що боролася проти фашизму.

У важких умовах доводилось працювати комуністам. Румунські окупаційні власті завдали тяжких втрат Секурянській комуністичній організації в 1929, 1931, 1933 роках. В 1931 році 24 підпільники були засуджені до різних строків тюремного ув'язнення. Одного з керівників повітової організації І. Кукурудзу окупанти засудили до 10 років ув'язнення[1].

У червні 1940 року комуністи Секурян створили штаб і бойові дружини. І коли 28 червня радянські війська форсували Дністер, дружини захопили телеграфну станцію, взяли під охорону підприємства, роззброювали румунських солдатів та поліцаїв[2]. В той же день Секуряни були визволені з-під гніту румунських окупантів.

Хлібом-сіллю зустрічали трудящі своїх визволителів. Червона Армія принесла нове життя в село. Визволення викликало у трудящих радість, політичне і моральне піднесення, високу активність.

На час визволення Секурян більшість мешканців займалася сільським господарством. З 1005 селянських господарств за наявністю землі поділялись так: до 1 га мали 404 господарства, до 3 га — 508, до 5 га — 68 і понад 10 га — 25 господарств. Таким чином, бідняцькі господарства становили 90 процентів. Друга половина населення була зайнята на дрібних підприємствах, у торгівлі і ремісництві.

Після вигнання румунських окупантів Секуряни стали центром однойменної волості у складі Хотинського повіту, а 11 листопада 1940 року — центром району[3].

В перші ж дні після визволення Секурян почали діяти органи Радянської влади. Вже на початку липня приступили до роботи виконкоми секурянських волосної та сільської Рад. Волосний комітет партії очолили О. Х. Хмурець, Д. І. Схабицький, І. Квашенко.

Почалася докорінна перебудова життя. Всі заходи, які проводилися новоствореними партійними та радянськими органами, здійснювались при повній підтримці трудящих.

Конфіскація і поділ поміщицьких земель та майна відбувалися в умовах гострої класової боротьби. В окремих випадках частина поміщицьких земель потрапила не тим, кому належало. Та незабаром ці помилки були виправлені, і земля була поділена між безземельними та малоземельними селянами. Було зміцнено і керівництво Секурянської сільради, головою якої став селянин-бідняк Г. І. Микитюк[4]. Разом з тим у Секурянах були націоналізовані пивзавод, електростанція, лісосклади, мануфактурна крамниця, винний склад, аптека та інші підприємства. Націоналізовані підприємства і торговельні установи поклали початок створенню в Секурянах соціалістичного сектору в промисловості і торгівлі. Вже у 1940 році відновили роботу пивзавод, вальцьовий млин, 2 механічні заводи по виробленню олії з соняшнику тощо[5]. В економічному зміцненні бідняцьких та середняцьких господарств важливу роль відіграла МТС, утворена в Секурянах у 1941 році.

Партійна організація, радянські органи влади проводили серед населення роз'яснювальну роботу про перевагу колективного господарювання. В колгоспи Київської, Харківської та інших областей України виїхали групи селян для ознайомлення з колгоспним життям. Цього ж року в Секурянах виникли супряжні групи і земельні комітети, які були першим кроком на шляху до створення колективних господарств[6].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1260, оп. 2, спр. 3, арк. 31.
[2] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 182.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—3, оп. 1, спр. 36, арк. 1.
[4] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 5, арк. 42.
[5] Там же, спр. 9, арк. 4, 7.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 10, арк. 8.

Значна робота проводилась органами Радянської влади по налагодженню медичного обслуговування населення. Було розширено міську лікарню до 85 ліжок, пологовий будинок до 25 ліжок, налагоджено роботу поліклініки, укомплектовано їх медичним персоналом тощо.

Серйозних заходів було вжито і на культурному фронті. Почали діяти середня і 3 початкові школи з рідною мовою навчання, бібліотеки, хати-читальні, Будинок культури[1].

У мобілізації трудящих на будівництво нового життя головну роль відігравали комуністи, яких на початок 1941 року в Секурянах налічувалося 64. Діяло 7 первинних партійних організацій. На цей же час тут було вже 5 первинних комсомольських організацій. На підприємствах і в установах почали діяти профспілки.

Жителі Секурян активно включилися в громадське і політичне життя. 12 січня 1941 року, в день виборів до Верховних Рад СРСР і УРСР, абсолютна більшість секурянців віддала свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Та фашистська навала перервала будівництво нового життя. 7 липня 1941 року німецькі орди і румунські війська окупували Секуряни[2]. Слідом за військами окупантів повернулись поміщики та капіталісти, які знову загарбали кращі землі, промислові підприємства. Всі народні здобутки перших років Радянської влади були знищені. Знову наступила чорна хмара реакції. В небагатьох уцілілих школах учням забороняли говорити рідною мовою, до них застосовували тілесні кари. Більшість шкіл були зруйновані або перетворені на конюшні; клуби, бібліотеки знищені. Вчителів позбавили громадянства. Румунські окупанти демонстративно спалювали на вулицях книги, підручники, шкільне приладдя. Спалювали окремі будинки та цілі квартали. Секуряни були зруйновані на 70 проц. Арешти і розстріли проводились безперервно.

За роки окупації з Секурян було вивезено в концтабори і на каторгу до Німеччини та Румунії 5700 чоловік, з яких 4800 загинули[3]. В табори смерті зганяли не лише дорослих, а й дітей. Про тяжкі часи неволі згадує А. Ланда: «Разом з багатьма громадянами я була відправлена в концтабір, де гоніння, голод, холод, смерть весь час оточували нас. Мені було лише 12 років, але разом з дорослими нас, дітей, змушували ремонтувати шосейні дороги, носити дрова, возити на ручних тачках каміння і пісок. За невиконання роботи нас чекала смерть»[4].

Масові розстріли громадян почалися вже з кінця липня 1941 року, коли в Секурянах окупанти створили концентраційний табір, куди зігнали з різних районів Чернівецької області понад 20 тис. чоловік. Багатьох з них румунські каральні загони розстріляли. У розкритих в 1945 році 4 великих ямах було виявлено майже 2 тис. знівечених трупів. Експертиза встановила, що багато людей, дорослих і дітей були кинуті до ям і закопані живими. В листопаді 1941 року табір цей було розформовано, а ув'язнених переведено в Могилів-Подільський табір.

Тортури не могли зламати волелюбного духу народу. Вже в перші дні окупації в районі Секурян почав діяти партизанський загін П. Басова. На початку 1943 року в Секурянах виникла підпільна патріотична група, до складу якої входили Гладкий, Горлей, Колдорару, А. Я. Мілевич, Олійник, Руснак, Стелицький, С. Токмак. Підпільники вели антифашистську пропаганду, мали зв'язки з підпільниками інших сіл. Після провалу всі члени групи були репресовані і передані до військово-польового суду.

У дні грізної війни з фашизмом секурянці мужньо боролися за свободу і незалежність інших країн. Серед них була і Е. С. Коган, нині вчителька іноземної мови в Чер-

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 9, арк. 4, 5, 7.

[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Збірник документів і матеріалів, стор. 439.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2099, оп. 1, спр. 18, арк. 25.

[4] Газ. «Оновлене життя», 29 березня 1945 р.

нівецькій 26-й середній школі. Вона брала участь у партизанському русі Франції і Бельгії. Про «маленьку Марі» згадує секретар ЦК Бельгійської комуністичної партії Жак Блюм[1].

Йшов 1944 рік. Боротьба проти окупантів посилювалась. Дорого заплатили фашисти за життя командира групи парашутистів І. К. Примака, комсомолок-радисток В. О. Бірюкової з селища Орла Пермської області, Зої Задорової та інших героїв-партизан, які в складі партизанської групи діяли в районі Секурян. Сокурянці свято бережуть пам'ять про героїв-визволителів, похованих у центрі міста.

І. К. Примак — командир партизанського загону ім. Чапаєва, що діяв у Сокирянському районі. 1943 р.

В. І. Бутенко — комісар партизанського загону ім. Чапаєва. 1944 р.

24 березня 1944 року бійці 163-ї стрілецької дивізії під командуванням Героя Радянського Союзу генерала Ф. В. Карлова о 8 годині ранку визволили від фашистських загарбників Секуряни. Близько 600 жителів поповнили ряди Червоної Армії і мужньо боролись на фронтах Великої Вітчизняної війни. Велику синівську любов до Батьківщини висловлювали вони у своїх листах з фронту до рідних. «Рани мої заживають,— писав у листі до матері Ю. Сенько,— скоро знову зустрінусь з друзями по зброї. Буду бити німців, бо знаю, що перемога над німецьким фашизмом у цій священній війні несе всім народам світу мир, радість і щастя»[2]. За мужність і відвагу, виявлені в боротьбі проти фашизму, понад 200 сокирянців удостоєні урядових нагород. 174 загинули смертю хоробрих.

В дні після визволення серед населення району поширився рух за збір коштів у фонд Червоної Армії. Ці кошти пішли на побудову танкової колони «Радянська Буковина»[3].

Одночасно проводилась робота по підготовці до створення колективних господарств. Розгорнули роботу 5 земельних громад, які об'єднали 1227 господарств, та чисельні супряжні групи для спільного обробітку землі. В липні—жовтні 1947 року було створено 3 колгоспи: «Четверта п'ятирічка» (голова П. М. Забудько), ім. Шевченка (голова М. Ф. Серебрянський) і «Червона зірка» (голова В. І. Швець). Переходячи на колективне господарювання, трудівники села давали рішучу відсіч куркулям, які вороже ставились до заходів Радянської влади і агітували проти колгоспів. На кінець 1949 року колективізація в Сокирянах була завершена. Використання сільськогосподарської техніки МТС дало можливість колгоспам уже в 1948 році зібрати високі врожаї.

В серпні 1950 року два колгоспи — «Четверта п'ятирічка» і «Червона зірка» — об'єдналися в один під назвою «Україна». Господарство організаційно і економічно міцніло. Було відкрито кілька невеликих підприємств. У травні 1951 року в колгоспі почав працювати черепичний цех, а при Сокирянській МТС — електрична та інкубаторна станції. Зростала врожайність, міцніло тваринництво. В 1957 році доярці Г. П. Іваніці рішенням Чернівецького облвиконкому присвоєно звання кращої доярки, а чабану М. М. Швецю — звання кращого чабана; за високі показники

[1] Люди подвигу. Ужгород, 1966, стор. 121—127.
[2] Газ. «Оновлене життя», 1 квітня 1945 р.
[3] Газ. «Оновлене життя», 24 травня 1945 р.

У парку відпочинку, м. Сокиряни. 1968 р.

Прийом до піонерів, м. Сокиряни. 1968 р.

у вирощенні врожаїв та підвищенні продуктивності тваринництва В. Г. Кирилюка та О. Ю. Погребняка нагородили орденом Леніна, а П. А. Добрій і В. Г. Кушнір — орденом Трудового Червоного Прапора. В 1958 році обидва сокирянські колгоспи на Всесоюзній сільськогосподарській виставці одержали диплом 1-го ступеня.

Нині колгосп ім. Шевченка — велике багатогалузеве господарство. Має 3126 га землі, у т. ч. орної — 2550 га, лісу — 22 га, виноградників — 69 га та 116 га саду. Переважна більшість земель засівається пшеницею, кукурудзою, цукровими буряками, соняшником.

Основні роботи на полях і на фермах механізовані. В 1967 році тут налічувалось 26 тракторів, 14 комбайнів. На тваринницьких фермах встановлено автопоїлки, запроваджено електродоїння корів. Використання нової техніки сприяло підвищенню врожайності, збільшенню виробництва продуктів тваринництва. У ювілейному 1967 році колгосп одержав по 22,7 цнт пшениці, а валове виробництво м'яса перевищило 2000 цнт, молока — понад 13 тис. цнт. Грошові прибутки порівняно з 1955 роком зросли майже у 3 рази, а неподільні фонди — у 4 рази.

З перших днів визволення велика увага приділялась налагодженню роботи промислових підприємств. За роки перших післявоєнних п'ятирічок були реконструйовані харчокомбінат, лісокомбінат, кар'єр, промкомбінат. Провідне місце в промисловості Сокирян займає харчова, що базується на переробці сільськогосподарської сировини. Продукція харчокомбінату, який розрісся на базі невеликого пивзаводу, зросла з 1955 року майже в 5 разів, він має автоматизований цех для сушіння фруктів. Харчокомбінат виробляє пиво, ковбасні і хлібобулочні вироби, джеми, компоти, соки, борошно тощо.

З 1945 року почав працювати маслозавод. Завод спеціалізується на виробленні вершкового масла, бринзи, кефіру, козеїну, сиру, морозива. В 1961 році закінчено будівництво нового маслозаводу, де встановлено нову компресорну установку, 2 потужні парові котли, холодильник та інше устаткування, що дає змогу збільшити виробництво масла до 450 кг за годину.

На краще змінилось і життя ремісників. Після визволення Сокирян вони об'єдналися в артіль «Новий побут», яка в 1960 році була реорганізована в комбінат побу-

тового обслуговування. При комбінаті відкриті цехи індивідуального пошиття взуття, ательє мод, столярний та жерстяний цехи.

В 1944 році в Сокирянах засновано лісгосп, з 1960 року — лісокомбінат. Працює він на місцевій сировині. За роки семирічки випуск продукції збільшився у півтора раза.

Значне місце серед промислових підприємств Сокирян посідає кар'єр. За останні роки випуск його продукції зріс у 5 разів. Будівельні матеріали цього підприємства використовуються не тільки в Чернівецькій, але й у багатьох інших областях України.

На підприємствах виросли десятки новаторів і передовиків виробництва. В районі широко відомі імена робітників харчокомбінату Л. Ф. Кирилюка, В. Г. Дімінаца, лісокомбінату — В. С. Лаврентія, С. Н. Солонара, В. Г. Ткача, яким присвоєно почесне звання ударників комуністичної праці. Добру славу має колектив районного побутового комбінату. Бригаді комуністичної праці № 1 цього підприємства напередодні піввікового ювілею Радянської влади присвоєно почесне звання — «Колектив імені 50-річчя Великого Жовтня» і вручено диплом.

Соціалістичні перетворення в промисловості та сільському господарстві відкрили великі можливості для піднесення матеріального добробуту і культурного рівня населення. Свідченням зростання добробуту може бути рівень споживання харчових і промислових товарів. Так, продуктовими і промисловими магазинами Сокирян у 1967 році продано різних товарів на 4666 тис. крб., господарчих товарів — на 412 тис. крб. В місті торговельна мережа налічує 55 точок. До 50-річчя Великого Жовтня став до ладу двоповерховий універмаг «Жовтень». В індивідуальному користуванні трудящих міста 58 легкових автомашин, понад 190 мотоциклів, багато велосипедів. Над будинками височать радіо і телевізійні антени.

За роки Радянської влади змінився зовнішній вигляд Сокирян. Тут широко розгорнуто житлове будівництво. Лише за останні 6 років (1962—1967) зведено 1166 житлових приміщень. В центрі міста виростають 3—4-поверхові багатоквартирні будинки. Впорядковуються вулиці, асфальтуються тротуари, закладаються нові парки і сквери. Діє водопровід.

Великі зміни сталися в організації охорони здоров'я. В Сокирянах є районна лікарня на 125 місць, пологовий будинок, тубдиспансер, в яких працюють 24 лікарі з вищою освітою, фельдшери і медсестри, а всього в районі понад 270 медпрацівників. Багато уваги приділяється дітям дошкільного віку. Нині в місті є 2 дитячі садки на 240 місць та 2 ясел на 260 місць.

Докорінні зміни сталися в галузі освіти і культури. У трьох середніх школах навчається понад 1600 учнів. У ювілейному 1967 році стало до ладу нове типове триповерхове приміщення школи, класи і кабінети якої обладнані найновішими приладами. В школах міста працюють кваліфіковані вчителі, серед них Л. П. Кир'яківська та Н. Г. Лісогор, за багаторічну невтомну працю у навчанні і вихованні молодого покоління нагороджені орденом Леніна. В Сокирянах відкрито музичну школу з класами фортепіано та народних інструментів. Працююча молодь має змогу здобути середню освіту в Сокирянській середній школі робітничої молоді. З 1963 року в місті діє школа механізації сільського господарства, яка готує спеціалістів широкого профілю для колгоспів області.

Нині в Сокирянах працює 187 спеціалістів з вищою освітою, серед них 18 інженерів, 105 вчителів, 28 лікарів, 16 агрономів, 11 зоотехніків.

Пам'ятник полеглим у роки Великої Вітчизняної війни, м. Сокиряни. 1968 р.

Жіночий естрадний ансамбль «Мелодія», м. Сокиряни. 1968 р.

Для культурного дозвілля трудящих створені всі умови. Місцем відпочинку є 2 кінотеатри, районний Будинок культури, в якому часто виступають колективи художньої самодіяльності району, професійні драматичні колективи області та республіки. Крім Будинку культури, в Сокирянах є 3 клуби, Палац піонерів, 6 бібліотек. Книжковий фонд тільки однієї районної бібліотеки для дорослих налічує близько 50 тис. книжок.

Улюбленим місцем відпочинку жителів міста є стадіон та парк культури і відпочинку. На початку 1966 року в місті введено в експлуатацію телевізійний ретранслятор.

Росте і розквітає культура міста. На всю Буковину відомі виступи учасників художньої самодіяльності Будинку культури. В репертуарі драмколективу є вистави класиків і сучасних драматургів у постановці самодіяльного режисера — лікаря райлікарні С. А. Смольницького. Під його керівництвом було здійснено понад 46 вистав. За високу сценічну майстерність драмколективу Будинку культури присвоєно в 1964 році звання народного театру. Пошаною користується вокальний ансамбль «Мелодія», який є лауреатом республіканського фестивалю самодіяльного мистецтва УРСР, присвяченого 50-річчю Радянської влади. Він нагороджений бронзовою медаллю. В місті працюють 4 хорові капели: вчителів, медичних працівників, працівників контори зв'язку. Популярністю користуються твори самодіяльних композиторів. Серед них начальника кар'єру В. С. Давиденко, директора дитячої музичної школи М. В. Мафтуляк.

З Сокирян на широкий творчий шлях вийшов здібний різьбяр І. М. Савченко. Після закінчення Косівського училища він залишився при ньому на посаді викладача і продовжує удосконалюватись в різьбярстві. У творчих пошуках створення нового в декоративно-прикладному мистецтві різьбяр досяг великих успіхів.

Найбільш яскраво розкрився талант І. М. Савченка в роботах, присвячених світлій пам'яті В. І. Леніна. Дванадцять портретів і сюжетно-тематичних композицій з життя та діяльності В. І. Леніна створив талановитий майстер. Серед них таріль з барельєфом В. І. Леніна. П'ять з його творів експонується в Київському музеї українського мистецтва.

Традиційним для сокирянців з прикладного мистецтва є килимарство. Килими (т. зв. пароталі) прикрашаються рослинним орнаментом. Відомим майстром цієї справи є М. Пилипчук.

Розвиток добробуту та культури трудящих Сокирян свідчить про величезні зміни, що могли статися лише за Радянської влади, що є яскравим свідченням торжества ідей марксизму-ленінізму.

С. С. ГЕРМАКОВСЬКИЙ, Е. П. ГОРОДЕЦЬКИЙ,
Є. С. ПРИХОДЬКО

* * *

Сокирянський район розташований у східній частині Чернівецької області в зоні лісостепу і займає північно-східну частину Пруто-Дністровського міжріччя. Межує на заході з Кельменецьким, на півночі — з Кам'янець-Подільським районом Хмельницької області, на сході по річці Дністер — з Могилів-Подільським районом Вінницької області, на півдні — з Молдавською РСР.

Район утворено 11 листопада 1940 року, в сучасних межах з 4 січня 1965 року. Площа — 668 кв. км. Населення — 55,5 тис. чоловік, у т. ч. 8,4 тис. (15,1 проц.) міського і 47,1 тис. (84,9 проц.) сільського. Густота населення — 83 чоловіка на 1 кв. кілометр.

В районі 1 міська Рада (м. Сокиряни) і 19 сільських Рад депутатів трудящих, а всього 29 населених пунктів.

По території району проходить залізниця, яка з'єднує Чернівці з Києвом та Кишиневом. За 3 км від Сокирян розташована однойменна залізнична станція. Автобусним сполученням Сокиряни з'єднані з Чернівцями і селами району, повітряним — з Чернівцями, Хотином, Кам'янцем-Подільським та Кельменцями.

Грунти лісові, переважають сірі (43,9 проц.), темно-сірі (23,5 проц.) та світлосірі (18,1 проц.). Всього сільськогосподарських угідь 46,9 тис. га, у т. ч. 40,2 тис. га орних земель, 3,0 тис. га сіножатей та пасовищ, 3,7 тис. га багаторічних насаджень. Лісових масивів — 13,6 тис. га. Район багатий на камінь-черепашник.

Основна галузь в районі — сільське господарство. В 1967 році воно дало 71 проц. валової продукції всіх виробничих галузей району.

В районі 19 колгоспів. Основний напрямок їх в рільництві — вирощування озимої пшениці, цукрових буряків, кукурудзи, соняшнику. В окремих колгоспах значне місце займають садівництво і виноградарство.

В колгоспах району протягом 1967 року зерновими культурами було засіяно 16,5 тис. га (45,8 проц.), у т. ч. озимою пшеницею 9 тис. га (25,0 проц.), цукрові буряки займали 5,2 тис. га (14,4 проц.), кормові культури — 10,8 тис. га (30,0 проц.). Середньорічна врожайність у 1964—1967 рр. становила: озимої пшениці 24,5 цнт, кукурудзи — 31,9 цнт, цукрових буряків — 229 цнт з гектара. В ювілейному 1967 році зібрано з кожного гектара по 27,1 цнт зернових культур, зокрема озимої пшениці 27,7 центнера. В тому ж році на колгоспних полях працювали 351 трактор, 72 зернових комбайни, 41 кукурудзяний та 58 бурякозбиральних комбайнів, 213 вантажних автомашин.

Другою важливою галуззю господарства є тваринництво. У 1967 році в районі налічувалось 26,9 тис. голів великої рогатої худоби, 25,1 тис. свиней, 22,9 тис. овець та кіз. На кожні 100 га сільськогосподарських угідь колгоспи одержали по 445,1 цнт молока і 83,9 цнт м'яса в живій вазі.

В колгоспах району працює 184 спеціаліста з вищою та середньою освітою. Серед них — 68 агрономів, 43 зоотехніки, 32 ветеринарні робітники, 23 механіки, 18 економістів. За успіхи у виробництві сільськогосподарської продукції урядовими нагородами відзначено 272 чоловіка, у т. ч. 13 чоловік нагороджено орденом Леніна. Двом присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Промисловість району представлена 7 підприємствами. Найбільшими підприємствами є кар'єр по видобуванню каменю-черепашника, маслозавод, харчокомбінат. Завершено будівництво Романковецького плодоконсервного заводу потужністю 8 млн. умовних банок на рік.

Про підвищення матеріального добробуту трудящих свідчать показники житлового будівництва. За післявоєнні роки побудовано в сільській місцевості 6216 будинків і в Сокирянах — понад 450 будинків.

Торговельно-кооперативна мережа району налічує 171 магазин роздрібної торгівлі і 52 підприємства громадського харчування. В 1967 році населенню продано через споживкооперацію понад 1000 велосипедів та мопедів, 585 телевізорів, 117 холодильників, 89 мотоциклів, 211 пральних та 275 швейних машин, 37 пилососів, 9 піаніно, на 544,8 тис. крб. різних будівельних матеріалів та на 73,9 тис. крб. книг.

Населення обслуговують 48 різних лікувальних закладів: 3 дільничні лікарні на 100 місць, районна лікарня на 125 місць, тубдиспансер, 14 пологових будинків, 24 фельдшерсько-акушерських пункти, 1 лікарська амбулаторія, 3 фельдшерсько-оздоровчі пункти. Діють постійні дитячі ясла на 75 місць, в кожному колгоспі — сезонні ясла та дитячі садки. В лікувальних закладах працюють 43 лікарі (з них 6 зуб-

них) та 236 чоловік середнього медичного персоналу. 5 чоловік нагороджено орденами і медалями СРСР. Один з них — орденом Леніна. Почесного звання заслуженого лікаря Української РСР удостоєний один чоловік, 8 — нагороджені значком «Відмінник охорони здоров'я».

В районі 31 загальноосвітня школа, у т. ч. 10 середніх, 14 восьмирічних та 7 початкових. Є одна заочна, 2 школи робітничої молоді, 8 класів та 4 школи сільської молоді. В школах працює 626 вчителів та вихователів. В Сокирянському сільськогосподарському професійно-технічному училищі навчається понад 300 чоловік, працює 11 викладачів та 15 майстрів виробничого навчання. В галузі народної освіти працює 5 чоловік, нагороджених урядовими нагородами, 21 є відмінниками народної освіти.

З культурно-освітніх закладів тут є районний Будинок культури, 16 сільських будинків культури і 12 колгоспних клубів. У них працює 142 гуртки художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 2300 чоловік. 36 бібліотек мають книжковий фонд 263 тис. книг. В районі працює 28 стаціонарних кіноустановок, з яких 14 — широкоекранні, 3 радіовузли з 14 928 радіоточками. При Будинках культури та клубах діють 4 університети культури, які відвідує понад 400 слухачів, відкрито 6 народних музеїв та музейних кімнат. У Сокирянах є дитяча музична школа на 110 учнів з класами фортепіано та народних інструментів. До послуг дітей — районний Будинок піонерів.

У 1968 році населення передплачувало близько 50 тис. примірників газет та журналів. Районна газета «Дністрові зорі» виходить з 1944 року (до 1965 року — «Колгоспне життя»).

Товариство «Знання» об'єднує понад 400 спеціалістів з різних галузей знань. У 1967 році ними прочитано близько 5300 лекцій та доповідей.

46 первинних партійних організацій району об'єднують 1584 комуністи, у 97 профспілкових організаціях налічується 7141 член профспілки. У первинних комсомольських організаціях на обліку 4266 комсомольців.

ВАШКІВЦІ

Вашківці — село, центр сільської Ради. Розташовані за 7 км від шосе та залізничної станції Вашківці і за 38 км від Сокирян.

Населення — 3786 чоловік. Вашковецькій сільраді підпорядковані села Нова Слобода, Струмок, Шишківці.

В письмових джерелах вперше Вашківці згадуються 22 серпня 1651 року. Тоді вже було дано повний опис села. Назва його походить від імені Васко (розмовне — Вашко). Перші поселенці були вихідцями з сусідніх сіл Кормані, Молдови та інших[1], яких привіз сюди поміщик. Та скоро значна частина селян повтікала. В умовах феодального свавілля Вашківці майже не зростали. Через 120 років тут налічувалося всього 37 дворів.

Перші дані про юридичний стан і заняття жителів села стосуються періоду приєднання Бессарабії до Росії. На цей час Вашківці належали поміщикові Казиміру. Після його смерті, скориставшись малоліттям його безпосередніх спадкоємців, свої права на володіння Вашківцями заявили поміщики Балші. Наслідком тривалого судового процесу був поділ вашковецьких земель у травні 1868 року між Балшем і нащадками Казиміра[2].

Вашковецькі селяни на той час належали до категорії царан, становище їх мало чим відрізнялося від кріпаків. Взаємовідносини між поміщиком і царанами регулювались певними традиційно установленими нормами («як це здавна було... в тому цинуті»), тобто залежало від розсуду феодала.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 19, оп. 5, спр. 389, арк. 20.

[2] Там же, ф. 117, оп. 1, спр. 2636, арк. 1.

В 1810 році молдавський диван видав «Пункти» спеціально для Хотинського повіту, куди на той час входили і Вашківці, які узагальнювали і регулювали договірні відносини між поміщиками і селянами. Згідно з «Пунктами», поміщик повинен був «кожному хазяїну дати достатній простір землі орати і сіяти... і цілину, скільки будуть мати потребу...»[1], виділити сінокісних угідь 3—8 фальч залежно від наявності худоби. Більшість повинностей (т. зв. панські дні) селяни мали виплачувати грішми і, крім того, ще давати по 10 левів щорічно. Гроші збиралися також за овець, за колоди бджіл. Натуральні повинності визначались як десятина від усіх посівів, по відру бринзи від кожних ста овець, мітка пряжі тощо.

Визначались повинності і відробіткової ренти: оранка, косіння, збирання хліба, возіння дров тощо. Загалом царанин мав відробити 12 урочних днів. На практиці ж кожний урочний день мав такий обсяг роботи, що селянин міг його виконати не менше ніж за 3—4 дні[2]. За часів поневолення Бессарабії турками селяни повинні були сплачувати ще й їм 16 різних податків.

Найпоширенішою формою протесту були скарги до урядових органів на утиски і сваволю поміщиків та посесорів. У 1823 році під час подорожі Олександра I через Хотинський повіт жителі Вашківців і сусідніх сіл подали йому скаргу на поміщиків. Селяни вказували на те, що у них відбирають землі, сінокоси, скаржились і на обтяження надмірним постоєм. Не зважаючи на «высочайшую волю», скарга розглядалась у різних судових інстанціях до вересня 1829 року і зрештою під тиском місцевих властей і поміщика була покладена «під сукно».

Реформа 60-х років призвела до ще більшого і швидшого обезземелення селянства. Наділи, одержані селянами Вашківців і всього повіту, були найнижчі у Бессарабії, а ціни і повинності за них — найвищі.

Після проведення реформи у 1877 році поміщику Казиміру у Вашківцях належало 2073 десятини орної землі і 518 десятин лісу, в той час як у користуванні 350 селянських дворів лишилось всього 1914 десятин орної землі, а лісу не було зовсім[3].

Це викликало обурення селян. Одним з центрів селянських заворушень у Хотинському повіті стали Вашківці. В травні 1870 року селяни спільно з жителями сусідніх сіл відмовились виконувати різні повинності, вимагали надання їм наділів у необхідних розмірах і негайного переведення з відробіткової повинності на грошову, висловлювали невдоволення тим, що поміщики виділяли їм наділи значно менших розмірів, ніж передбачалось «Положенням». Не підкорились селяни і вимозі генерал-губернатора виконувати розпорядження поміщика і місцевих властей.

Для придушення заворушень у Вашківці прибув батальйон солдатів. Проте і тоді селяни заявили, що вони «нікого слухати не хочуть і відбувати відрядну повинність не будуть». Селяни Вашківців і Селища й далі чинили опір військам. Хотинський повітовий справник повідомляв, що ці села — гніздо заворушень, на які звертають увагу й інші навколишні села. Бессарабський губернатор вказував, що за прикладом сіл Вашківців і Селища в інших селах селяни також залишили роботу не лише на поміщицьких, але й на своїх полях[4]. Збільшивши кількість військ, царський уряд приборкав заворушення вашківчан.

Розвиток капіталістичних відносин сприяв посиленому розшаруванню села, виділенню з середовища селян бідноти і куркульства. В 1883—1884 рр. у Вашківцях з 352 селянських господарств — 114 (32 проц.) залишились безземельними, майже половина не мала власної рогатої худоби[5].

Часто селяни змушені були орендувати землю у поміщиків. За кожну десятину землі доводилося сплачувати надто високу ціну — по 30 карбованців. Та не завжди

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 512, арк. 97.
[2] Феодальные отношения в Молдавии в период XIV—XVIII веков, стор. 217.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 4, арк. 55.
[4] Я. Гросул и И. Будак. Крестьянская реформа 60—70-х гг. XIX в. в Бессарабии, стор. 109, 110, 111, 129.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 4, арк. 55; ф. 42, оп. 1, спр. 80, арк. 56.

селянин міг одержати в оренду землю і по такій ціні. Поміщики намагалися самі обробляти землю, пристосовуючи своє господарство до капіталістичного ринку. Вашковецький поміщик не давав селянам землю в оренду. На кращих її ділянках почав вирощувати цукрові буряки.

В цей час певної перебудови зазнавало і селянське господарство. Значна частина селян почала вирощувати технічні культури, займатися візництвом.

Тяжке економічне становище селян, яке поєднувалось з політичним безправ'ям, примушувало людей кидати свої оселі і йти з рідної землі шукати кращої долі на чужині. На початку XX століття 10 родин з Вашківців кинули свої хати і пішли на заробітки.

Темним і забитим було населення Вашківців за часів царизму. У 1883—1884 рр. із 1780 мешканців лише 30 чоловік вміли читати і писати. Серед жінок не було жодної письменної. В церковнопарафіяльній школі навчалося 18 хлопчиків і жодної дівчинки. У 90-х роках XIX століття у Вашківцях було відкрито змішану початкову школу. Тоді ж почали діяти і т. зв. сільська лікарня, в якій працював лише один фельдшер. Ніяких корінних змін у розвитку освіти та медичному обслуговуванні населення не відбулось і на початку XX століття.

В роки першої світової війни у Вашківцях розміщались найближчі тилові російські військові частини. В 1916 році село опинилось у фронтовій смузі. Тут розмістилися частини 17-го, а потім 18-го корпусів 8-ї армії Південно-Західного фронту[1]. Війна призвела до дальшого погіршення становища селян.

З поваленням самодержавства в Росії у Вашківцях розгорнулася боротьба селян за ліквідацію поміщицького землеволодіння. Почалися розгроми поміщицьких маєтків та куркульських садиб, «викурювання» поміщиків та куркулів із села. У вересні 1917 року голова Хотинського сільськогосподарського товариства скаржився Керенському, що в селах повіту селяни насильно виганяють з економії службовців, захоплюють землі, перешкоджають засівати поля, зростає анархія. Опір селян поміщикам та властям часто перетворювався на збройні сутички. У поміщицькій економії власті Тимчасового уряду організували склад хліба та фуражу, який охороняли військові. Але за допомогою російських революційно настроєних солдатів селяни розгромили маєток, розібрали з складу 1500 пудів жита, 1250 пудів пшениці, вивезли кукурудзу тощо. Водночас селяни відбирали землі і у куркулів, а їх самих виганяли з села[2].

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції ще міцнішою стає дружба революційних солдатів 8-ї армії з селянами. На початку листопада у Вашківцях відбувся з'їзд представників полкових комітетів 18-го армійського корпусу, який прийняв рішення про передачу всіх поміщицьких продовольчих запасів і худоби земельним селянським комітетам. На з'їзді були накреслені заходи щодо повної реквізиції продовольчих запасів в економіях.

В січні 1918 року у Вашківцях було встановлено владу Рад. Однак на перешкоді утвердження Радянської влади в селі стали австро-німецькі загарбники, які наприкінці лютого 1918 року окупували Вашківці. Селянам було наказано повернути поміщикам і куркулям землю, худобу і реманент, які вони одержали від Радянської влади, сплатити «збитки», завдані поміщикам і куркулям. З цього приводу було складено спеціальну «угоду», за якою селян зобов'язували «зжати, звезти, заскирдувати одну третину врожаю як ярих, так і озимих хлібів і впорати протягом п'яти днів подвійну кількість землі в порівнянні з тим, що кожним було захоплено»[3].

Про здирства окупантів свідчить скарга мешканців Вашківців до Хотинської повітової управи від 27 червня 1918 року. В ній зазначалося, що австро-німецькі власті утискують, силують, б'ють, грабують селян, забирають вози та інший госпо-

---

[1] М. С. Френкин. Революционное движение на Румынском фронте. М., 1965, стор. 28.

[2] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 65, 67.

[3] А. Юрченко. Хотинское восстание, стор. 34.

дарський реманент, примушують збирати ріпак на своїх харчах майже за безцінь, виганяють людей на роботу і ввечері, голодних і роздягнених, не пускають додому, а примушують ночувати на полі. Наклали на село контрибуції 10 тис. карбованців і звеліли сплатити її за 24 години. Але оскільки за вказаний строк грошей ніхто не дав, то австро-угорські власті дали ще три години строку. Окупанти загрожували, якщо гроші не будуть внесені, то вони стягнуть примусово з громади ще більшу суму[1].

Та навіть в умовах кривавого терору вашківчани відмовлялися повернути поміщикам землю і засівали її самі[2].

У листопаді 1918 року на зміну австро-німецьким окупантам прийшли румунські. Знову в повній мірі відновився поміщицький гніт. У 1919 році поміщики зосередили в своїх руках 4270 десятин землі, з них орної 3203 десятини, решта — ліс. В той же час 3055 селян мали всього 1886 десятин землі. Зростаюча боротьба селян проти поміщиків примусила румунський уряд провести куцу аграрну реформу. У 1919 році спеціальна комісія прийняла рішення про залишення кожному з 5 вашковецьких поміщиків по 100 десятин землі. Аграрна реформа не ліквідувала поміщицьке землеволодіння, не привела до скільки-небудь відчутного поліпшення становища селян. Поміщики при потуранні румунських властей не виконували рішень комісії. Поміщик В. Казимір замість виділених йому 100 га засіяв травами 173 га та озимими 68 га. Більше ніж належало залишили собі землі також поміщики Н. Крупко та інші. Трудящі Вашківців ніколи не припиняли боротьби проти румунських окупантів. На початку 20-х років у селі виникла революційна організація, ядром якої стала сім'я Главацьких — батько Іван Олексійович і його сини Петро та Олексій. До її складу входили І. Г. Добровольський, Г. А. Добровольський, О. Й. Косінський та інші. Брати Главацькі, не бажаючи служити в румунській армії, в 1921 році втекли. Разом з своїми однодумцями вони зібрали багато зброї, маючи намір підняти повстання. Підпільники розповсюджували антирумунські листівки, радянські газети, проводили нелегальні збори і закликали селян до боротьби. Румунські жандарми вислідили підпільників, оточили хату Главацьких, маючи намір вчинити арешти. Однак братам Петру і Олексію вдалося втекти і перебратись через Дністер на радянську територію. Петро Главацький став радянським розвідником, служив у Червоній Армії. У 1925 році його братові Олексію вдалося таємно перевезти до Радянського Союзу свою сім'ю. Жандарми, схопивши батька Главацьких, піддали його жорстоким тортурам у хотинській в'язниці. Та ніякі репресії не залякали мешканців села. Підпільники розповсюджували листівки та іншу політичну літературу, закликали трудящих відзначати революційні міжнародні свята, день пам'яті В. І. Леніна[3], річницю Великого Жовтня. Революційне підпілля особливо активно почало діяти в 30-х роках.

28 червня 1940 року жителі села хлібом-сіллю зустрічали своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Після визволення Вашківці спочатку були підпорядковані Бричанській волості Хотинського повіту, а пізніше — Сокирянському районові Чернівецької області. У Вашківцях розгорнула роботу сільська Рада депутатів трудящих. Головою Ради жителі обрали колишнього селянина-бідняка І. Г. Добровольського, секретарем І. Миронюка. В життя почали впроваджуватися радянські закони.

З встановленням Радянської влади вся земля як державна власність перейшла у користування селян. До визволення в селі було понад 30 господарств безземельних. Новостворена Рада взяла під охорону посіви, худобу, сільськогосподарський реманент, відібрані у поміщиків і куркулів. Згодом все це було передано селянам-біднякам. Малоземельним і безземельним селянам було роздано 531 га поміщицької землі.

Сталися зміни і в культурному житті та добробуті селян. У селі розпочала роботу

---

[1] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 118.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 856, оп. 1, спр. 1, арк. 9.

[3] Там же, ф. 42, оп. 2, спр. 157, арк. 57.

На одній з вулиць Вашківців. 1968 р.

семирічна школа з рідною мовою навчання, клуб, бібліотека, лікарня з безплатним медичним обслуговуванням.

Значно зросла політична активність мешканців. Незважаючи на провокаційні випади куркулів, сектантів 12 січня 1941 року на виборах до Верховних Рад СРСР та УРСР абсолютна більшість населення віддала свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Та недовго мирно трудилися хлібороби села. Почалася Велика Вітчизняна війна. Довелося змінити мирні професії хліборобів на військові. Близько 350 жителів билися проти загарбників на фронтах війни. 7 липня 1941 року німецько-румунські окупанти вдерлися до Вашківців. Разом з окупантами в село прибула поміщиця Вержбицька, яка наказала повернути їй все добро і землю, що дала біднякам Радянська влада. Фашисти встановили суворий режим. За співчуття Радянській владі в липні 1941 року румуни розстріляли 11 чоловік, серед них 2 комсомольців. Окупанти пограбували у селян 400 коней, 100 корів, 150 свиней і іншу худобу та сільськогосподарський реманент. На мешканців села наклали великі грошові штрафи. Вчителя Д. М. Снігура оштрафували на 500 лей і ув'язнили, а разом з ним і ще 11 активістів села.

Однак загарбникам не вдалося скорити вашківчан. Жадібно слухали жителі передачі з Москви[1], саботували роботи на лісорозробках. Старий селянин Р. М. Балан під час окупації зберігав архів сільської Ради і повернув його після визволення села[2].

27 березня 1944 року частини 42-ї гвардійської Прилуцької ордена Леніна і ордена Богдана Хмельницького Червонопрапорної дивізії під командуванням Героя Радянського Союзу гвардії генерал-майора Ф. О. Боброва визволили Вашківці[3]. Однак 28 березня, зосередивши значні танкові сили, ворогові вдалось потіснити радянські частини і на деякий час знову захопити Вашківці. В районі села зав'язались запеклі бої, які в наступні 2 дні завершилися остаточним визволенням села. До лав армії-визволительки влилось нове поповнення вашківчан. За роки війни на фронтах смертю хоробрих загинуло 223 жителі села. Понад 100 воїнів — жителів села — за мужність і відвагу нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

Зразу ж після вигнання фашистів відновила свою діяльність Вашковецька сільська Рада, на чолі якої став І. Г. Добровольський. Почалася відбудова зруйнованого господарства. За допомогою широкого активу громадськості до кінця року сільська Рада провела велику роботу — організувала супряжні групи, забезпечила швидке проведення весняної сівби, збирання врожаю зернових з площі 1797 га за 16 робочих днів та своєчасну здачу хлібопоставок державі. Мешканці села здали понад план у фонд Червоної Армії 220 тонн хліба. Земельна комісія під керівництвом О. Гуцула першою в районі провела роботу по обліку селянського землекористування.

Значну допомогу сільській Раді в проведенні організаційної і масово-політичної

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 264, арк. 2, 6, 18.
[2] Там же, спр. 245, арк. 18.
[3] Битва за Буковину, стор. 117, 136, 137.

роботи подавала створена у 1944 році сільська комсомольська організація, очолювана вчителькою В. П. Яворською. В її складі налічувалось тоді 6 комсомольців. Комсомольці взяли шефство над дітьми-сиротами, зібрали для них 750 кг хліба, понад 1700 крб. грішми, необхідну кількість білизни тощо. Робота сільської Ради, громадських організацій села була спрямована на подання дійової допомоги фронту та на відбудову розореного окупантами господарства.

Завдяки політико-роз'яснювальній роботі Сокирянського РК КП(б)У та активу села хлібороби Вашківців переконувалися у перспективності колективного ведення господарства. Велике враження на трудящих села справили екскурсії до колгоспів РРФСР та східних областей України. Ознайомившись з досвідом роботи передових колгоспів, учасники екскурсій після повернення додому ділилися своїми спостереженнями й закликали односельчан і в себе організувати колгоспи. До сільради почали надходити заяви від селян-одноосібників з проханням створити колгосп.

У серпні 1947 року почала діяти ініціативна група з тих, хто першим подав заяви. Т. М. Світлий на зборах закликав усіх селян наслідувати його приклад. Головою новоутвореного колгоспу ім. Жданова став І. М. Бірюк. На кінець 1947 року в колгоспі налічувалось 265 осіб працездатного населення.

Усвідомлюючи переваги колгоспного ладу, селяни Вашківців твердо стали на шлях колгоспного життя. За 1948 і 1949 роки в селі виникло ще три колгоспи, і колективізацію було завершено[1]. Новоутворені колгоспи деякий час ще залишалися слабкими. Не вистачало тягла, худоби, реманенту. Адже окупанти дуже пограбували село. Не було ще й досвіду колективного господарювання, не вистачало кадрів.

Та скоро справи значно покращали. Колгоспи одержували допомогу технікою, грошима, кадрами. В 1950 році чотири господарства об'єдналися в одне. До 1963 року об'єднаний колгосп називався ім. газети «Правда», а з 1963 року — «Маяк». Головою його з 1950 року був Л. А. Кащук. Після укрупнення майже у п'ять разів зросли його неподільні фонди. Основною виробничою одиницею в колгоспі стала рільнича бригада. За кожною бригадою закріплено пересічно по 500 га орної землі, тягло та різний сільськогосподарський реманент. На колгоспні поля прийшла могутня сільськогосподарська техніка з Романківської МТС. Разом з тим партійні, радянські та господарські органи приділяли багато уваги організації праці в колективному господарстві, навчанню колгоспників і забезпеченню колгоспу кадрами спеціалістів. В колгоспі запанувала атмосфера трудового піднесення. В селі почали працювати різні курси. Досягнення агрономічної науки впроваджував агроном В. І. Шпанський. Учителька Л. А. Мальченко знайомила колгоспників з ученням Мічуріна, Тімірязєва. Зоотехнік М. М. Мельник керувала зоотехнічним гуртком[2].

З метою покращення керівництва колгоспом районний комітет партії на посаду голови колгоспу у 1954 році рекомендував комуніста, колишнього голову райвиконкому А. І. Дроздова.

Партійна організація і правління колгоспу запровадили в дію принцип матеріальної заінтересованості, всіляко підтримували ініціативу рядових колгоспників. І це дало позитивні наслідки. Колгосп зміцнів. Валовий збір зерна та неподільні фонди в ювілейному році зросли у два рази.

Ветлікар колгоспу «Маяк» А. П. Ходак проводить навчання з доярками. 1968 р.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 28.

[2] Там же, ф. Р—2119, оп. 1, спр. 50, арк. 30.

Нині колгосп «Маяк» — велике, економічно міцне, багатогалузеве господарство. За ним закріплено 5219 га землі, у т. ч. сільськогосподарських угідь (без присадибних ділянок індивідуального користування) — 4366 га, сіножатей — 44 га, пасовиськ — 282 гектари. Колгосп добре технічно оснащений. Він має 33 трактори, 7 зернових, 8 кукурудзозбиральних і 6 бурякозбиральних комбайнів, 22 автомашини. Понад 90 проц. усіх робіт у рільництві механізовано. Неподільні фонди колгоспу дорівнюють понад 2,5 млн. карбованців.

Провідними культурами є озима пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник.

Колгосп «Маяк» спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби, якої тут налічується понад 4 тис. голів. В селі виростає ціле тваринницьке містечко. За останні роки тут споруджено понад 40 капітальних типових приміщень для утримання тварин. На фермі всі види робіт механізовані.

Щороку зростає продуктивність тваринництва. Вже у 1963 році колгосп продав державі м'яса стільки, скільки продав у 1953 році весь Сокирянський район, молока продано понад 9 тис. цнт, майже у 15 разів більше, ніж у 1953 році. За високі показники у сільськогосподарському виробництві, зокрема у тваринництві, колгосп не раз був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Чималу роль у підвищенні продуктивності праці відіграє створення добрих культурно-побутових умов для тваринників. На фермі працює крамниця, їдальня, побутова кімната, бібліотека, червоний куток, є радіо, телевізор.

За ці роки у кілька разів зросла і оплата праці колгоспників. Велике значення у підвищенні організації праці має переведення всіх виробничих ланок колгоспу «Маяк» на госпрозрахунок. Економічна рада щомісяця розглядає підсумки господарської діяльності кожної галузі господарства за минулий місяць. Це вчить кожного колгоспника добре господарювати, берегти кожну копійку, кожний кілограм продукції, пального, добре доглядати за машинами та реманентом.

Є нині в колгоспі багато майстрів високих урожаїв, талановитих організаторів і керівників. Колишній голова колгоспу А. І. Дроздов за значні успіхи в розвитку сільського господарства нагороджений орденом Леніна. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджені свинарка В. Л. Кондрюк, доярка Є. П. Лісничок; орденом «Знак Пошани» — доярка Н. В. Довга, бригадир І. Т. Іващук, агроном А. П. Харитонов[1]. Цими людьми пишається колгосп. Хорошими трудовими показниками відзначили вашківчани ювілейний 1967 рік. Середня врожайність озимої пшениці з га становила 34,4 цнт, кукурудзи на зерно — 55 цнт, соняшнику — 17,3 цнт, цукрових буряків — 256,3 центнера.

Доярка М. Т. Балан надоїла по 3500—3600 кг молока на фуражну корову, телятник В. С. Бендерський добився середньодобового збільшення ваги телят на 950 грамів. Високими виробничими показниками відзначилися і механізатори. Тракторист П. В. Боднар щорічно перевиконує завдання на 130—150 процентів. Своїми трудовими успіхами відзначаються і будівельники, особливо бригада столярів, яку очолює близько 25 років П. І. Добровольський. Майже третина новобудов села — це плоди його рук.

Невпізнанно змінилося і саме село Вашківці за роки Радянської влади. 9 жовтня 1966 року в Чернівцях, виступаючи на мітингу з нагоди святкування Дня працівників сільського господарства, перший секретар Чернівецького обкому КП України О. С. Григоренко сказав: «Багато буковинських сіл до возз'єднання з Радянською Україною були убогими, напівпустими... Це можна, зокрема, сказати й про Вашківці, що в Сокирянському районі. Низенькі хатки, навколо яких ні тину, ні деревця, непролазне болото на покручених вулицях, темрява... А тепер? Як тільки настає вечір, в селі засвічуються електричні вогні. Над дахами будинків колгоспників все густішають антени радіоприймачів і телевізорів»[2]. І це так. Не впізнати нині Вашківці — вони майже повністю перебудовані.

---

[1] Газ. «Колгоспне життя», 9, 12, 14 березня 1958 р.

[2] Газ. «Радянська Буковина», 11 жовтня 1966 р.

На подвір'ї лікарні, с. Вашківці. 1968 р.

Лише за останні 10—12 років на 1280 дворів тут споруджено понад 750 нових житлових будинків, серед яких є чимало двоповерхових, оновлюються вулиці — вирівнюються, озеленюються і замощуються бруківкою. З вересня 1946 року почала діяти шевська майстерня райпромкомбінату, через рік стала до ладу промартіль «Ударник», а згодом — паровий млин. Нині населення Вашківців обслуговують філія зв'язку, сільмаг, 13 крамниць різного призначення, чайна, перукарня, лазня. Відійшли в забуття злидні. Стало заможним і культурним життя трудівників села. В особистому користуванні вашківчан є 7 легкових автомашин, 102 мотоцикли, велика кількість велосипедів, понад 500 радіоприймачів та телевізорів.

На очах односельчан за короткий час змінилася доля колишнього бідняка В. П. Лисая, який не виходив з наймитів за часів румунської окупації. За Радянської влади з дня створення колгоспу він працює на фермі. Його дружина Ганна Петрівна — передова доярка в області, депутат і член виконкому сільської Ради. Чесна праця у своєму колгоспі принесла їм достаток. Родина має добротний новий будинок, мотоцикл, телевізор, радіолу. В хаті повна чаша. Всі діти навчаються в школі. Така ж доля механізатора Ф. П. Собка. Лише чесна праця в колгоспі дала можливість позбутись злиднів, жити в достатках. У власне користування він придбав машину «Москвич».

Сталися зміни і в галузі медичного обслуговування населення. Нині у Вашківцях є дільнична лікарня на 25 ліжок. В ній працює 3 лікарі. Є в селі пологовий будинок, 3 медичні пункти. На кошти колгоспу збудовано приміщення дитячих ясел, в яких виховується понад 200 дітей.

До возз'єднання з Радянською Україною в селі була лише початкова школа, в якій діти навчалися чужою і незрозумілою румунською мовою. З 1945 року у Вашківцях почала працювати семирічна школа, до якої прийшли навчатися рідною мовою всі діти. Нині в центрі села височить двоповерхове приміщення середньої школи. На початок 1967/1968 навчального року в ній навчалося близько 650 учнів і працювало 48 вчителів.

А хто з вашківських селян-бідняків за часів румунської окупації міг послати своїх дітей учитися у вищі або середні спеціальні учбові заклади? Не могла і мріяти жителька В. П. Яворська про те, щоб її діти вчилися в університеті. Ця мрія здійснилась за Радянської влади. Вдовою з трьома дітьми залишилася в роки війни І. М. Гуцул. Та Радянська влада допомогла її дітям стати на ноги. Всі вони здобули спеціальну освіту і працюють за фахом. Софія — в лікарні, Федір — на залізниці, Ніна — в школі. Уродженець села І. І. Жосул закінчив Вищу партійну школу при ЦК КПРС і нині на дипломатичній роботі працює в Радянському посольстві в Румунії. Понад 30 вашківчан у 1968/1969 навчальному році набували освіту і спеціальність у вузах і технікумах.

Заможне, вільне життя мешканців села доповнюється широко розгорнутою культурно-масовою роботою. В селі збудовано чудовий Будинок культури. В численних гуртках художньої самодіяльності беруть участь десятки юнаків і дівчат. Хор Ваш-

У ленінській кімнаті колгоспу «Маяк». 1968 р.

ковецького Будинку культури, очолюваний учителем М. М. Козловським, у 1967 році на районному огляді художньої самодіяльності посів перше місце. Невід'ємними в житті кожного мешканця села стали книга і газета. Завжди людно в сільській бібліотеці, в якій налічується близько 6 тис. книжок. Населення Вашківців передплачує понад 3 тис. примірників газет і журналів.

Нове владно прокладає собі дорогу в побут хліборобів. Іншим змістом заповнились традиційні новорічні колядки. Стали урочистим святом проводи до Радянської Армії юнаків. За сумлінну працю в колгоспі їм вручають цінні подарунки. Весело і змістовно проходять комсомольські весілля, на яких бувають присутніми майже всі жителі села.

Росте і прикрашається з кожним роком радянське село Вашківці. До кінця п'ятирічки стане до ладу ще один навчальний корпус середньої школи на 536 місць, побутовий комбінат, нові житлові, господарські та культурно-побутові приміщення.

Сповнені творчого пафосу, трударі Вашківців своєю працею наближаються разом з усім радянським народом до торжества комуністичного суспільства. Велика заслуга в цьому кращих людей артілі — комуністів, яких більше ста у загальноколгоспній партійній організації. Це передовики виробництва, яких поважають у селі. Уже багато років перебувають в рядах ленінської партії П. Г. Малиновський, В. П. Гелич, І. М. Бідюк та інші. Своїм багатим досвідом вони діляться з молоддю і на своїх ділянках роботи показують приклад. Хорошими показниками відзначаються і молоді комуністи — завідуючий свинофермою П. П. Лісничок та відзначений двома урядовими нагородами бригадир рільничої бригади І. Т. Іващук.

Добру славу батьків помножує молодь, яка працює у багатьох галузях господарства. Близько 200 кращих з них об'єднує комсомольська організація. З пошаною говорять колгоспники про комсомольсько-молодіжну ланку Н. О. Гомяк, яка з честю виконує взяті зобов'язання до 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. Це нові люди, виховані партією, люди, які не шкодують сил для дальшого процвітання рідної Вітчизни.

Д. В. КОВАЛЬ, Є. С. ПРИХОДЬКО

ГВІЗДІВЦІ

Гвіздівці — село, центр сільської Ради. Розташовані за 9 км на південний захід від Сокирян. Шосейним шляхом сполучені з Чернівцями й Сокирянами. Населення — 2595 чоловік.

Місцевість нинішнього села заселялася здавна. Археологічними розкопками виявлено поблизу села, в урочищі Гнила Річка, рештки поселення трипільської культури, а в центрі села, на правому березі річки Вілії та в урочищі Студена Криниця — рештки ранньослов'янського поселення черняхівської культури[1].

Перша згадка про Гвіздівці датується 1432 роком, коли молдавський воєвода Олександр подарував село боярам Івашку Владиченку та Петру Іордашку[2]. Тяжкою

[1] Материалы и исследования по археологии СССР, № 116, стор. 194.

[2] M. Costăchescu. Documente Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. I. Iaşi, 1931, стор. 329.

була доля селян. Гвіздівці багато разів перепродувались. Лише в XIX столітті сім разів змінювалися його володарі, і кожен дбав лише про те, щоб більше пограбувати селян.

Це призводило до того, що село майже не зростало. У 1771 році в ньому налічувалось лише 34 двори[1]. Після приєднання Бессарабії до Росії населення помітно збільшується за рахунок втікачів. У 1859 році тут уже було 160 дворів і 597 мешканців[2].

В умовах розвитку товарно-грошових відносин прагнення поміщиків збільшити прибутковість свого господарства супроводжувалось посиленням феодального визиску й розоренням селян. Це неминуче загострювало антифеодальну боротьбу. У 1823 році жителі Гвіздівців, озброєні косами, відібрали частину землі в сусіднього сербичанського поміщика Ф. Сандулакі, забрали у нього 20 возів, навантажили їх хлібом і відвезли до Гвіздівців[3]. Справа розглядалась у суді протягом 6 років.

Доведені до відчаю постійними здирствами посесора Я. Поповича, селяни у 1826 році поскаржились на нього до суду. «Через цього пана посесора,— писали селяни,— ми повинні втратити шматок хліба, і тоді більш нічого не залишається, як іти жебракувати»[4]. Звичайно, царський суд був на боці посесора; після дворічної тяганини справу передали в архів, нібито через недоведеність вини посесора.

Грабіжницький характер реформи 60-х років XIX століття особливо яскраво виявився в Хотинському повіті, до складу якого входили і Гвіздівці. Селяни одержали тут найнижчі в усій Бессарабії наділи — по 1,9 десятини в середньому на ревізьку душу. Грошова повинність з однієї десятини на користь поміщика була найвищою в усій Бессарабії — 2 крб. 50 копійок. Трудівники одержали значно менші наділи проти передбачених «Положенням про поземельний устрій поселян (царан) Бессарабської області».

Переконавшись у тому, що реформа загрожує дальшим зубожінням, селяни піднімаються на боротьбу. У 1870 році під час впровадження уставних грамот і відведення селянам земельних наділів жителі Гвіздівців відмовились виконувати відробіткові повинності. До села прибув член сокирянського волосного правління, щоб втихомирити «непокірних», примусити виконувати відробіткові повинності та заарештувати призвідників. Та всі його намагання виявилися марними. Працювати на панське поле селяни не вийшли і не дозволили арештів. Всією громадою з'явились вони у волосне правління, вимагаючи скасувати відробіткову повинність та перевести її в грошову. Налякані власті викликали військову команду. Заворушення у Гвіздівцях було придушене. Оскільки переведення царан з відробіткової повинності на грошову затримувалось, то в квітні 1871 року селяни знову відмовились від сплати оброку. Для придушення нового виступу до села прибув батальйон Празького полку. Це заворушення було одним з найбільших у Бессарабії у відповідь на реформу. Щоб остаточно розправитись з повсталими, на вимогу командуючого каральними загонами генерала Рауха в травні 1871 року у Гвіздівцях розквартирувався батальйон царських військ[5].

Реформа 60-х років прискорила процес соціального розшарування селянства. Вже у 1883—1884 рр. 250 жителів Гвіздівців з 1416 залишились без землі. Господарств, що зовсім не мали худоби, було 30, а тих, що мали лише корову, налічувалось 15. Сімей, які не мали навіть власної хати, було 18[6]. В Гвіздівцях нараховувалось 49 дво-

---

[1] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Vol. 11. Iaşi, 1922, стор. 89.

[2] Списки населенных мест Российской империи, ч. III, Бессарабская губерния. СПб, 1861, стор. 62.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 200, арк. 5.

[4] Там же, спр. 292, арк. 10, 11.

[5] Я. Гросул и И. Будак. Крестьянская реформа 60—70-х годов XIX в. в Бессарабии, стор. 112—119.

[6] К. Ермолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 50—52.

рів (225 чоловік) т. зв. дарчих селян. Заборгувавши поміщикові, частина з них змушена була із свого наділу (сім десятин на двір) віддати чотири панові, а решту одержати без викупу. Дарчі селяни не одержали ні сінокосів, ні випасів. 80 проц. з них здавали свою землю в оренду, бо не мали своєї робочої худоби, щоб обробити її. Із 49 господарств 26 здавали поміщиці у довготривалу оренду частину своєї землі, а 7 дарчих господарств здавали всю свою землю. Близько двох третин дорослого населення Гвіздівців змушені були шукати заробітків за межами села.

На початку XX століття землі у селян залишилось ще менше. В 1910 році в Гвіздівцях було 411 господарств, в яких налічувалось 2443 душі. Їм належало лише 1850,8 десятини землі, тобто менше, ніж по 0,8 десятини на душу. А тим часом поміщик володів 750 десятинами орної землі і такою ж кількістю лісу[1].

Місцеве волосне начальство в донесенні Хотинській земській управі змушене було констатувати, що селянські господарства з кожним роком занепадають через нестачу надільної землі та низький рівень культури землеробства[2].

Погіршення становища селян супроводжувалось загостренням класової боротьби. На початку XX століття у Гвіздівцях вів революційну пропаганду, розповсюджував заборонену літературу вчитель О. Костенко, за що був засланий до Сибіру. Проте його діяльність залишила по собі добрі зерна. Після заслання О. Костенка поширення революційної літератури в селі не припинилося[3]. А коли почалася перша російська революція, в селі сталися заворушення. Восени 1905 року селяни спалили хліб на панському току.

Мало що змінилося в культурному житті села і в другій половині XIX і на початку XX століття. У 1883—1884 рр. на 2416 чоловік населення припадало лише 4 письменних. Тільки у 1890 році тут відкрили початкову земську школу. Однак і після цього більшість жителів лишалась неписьменною. У 1901 році з 186 дітей шкільного віку школу відвідувало лише 42[4].

Через погане медичне обслуговування в селі часто спалахували епідемічні захворювання. В 1911 році у Гвіздівцях зареєстровано близько 200 випадків захворювань на дифтерит, коклюш, скарлатину.

В роки першої світової війни Гвіздівці опинились у прифронтовій смузі: почалися реквізиції, примусові мобілізації гужового транспорту тощо. Це ще більше загострювало класові протиріччя на селі.

Після Лютневої буржуазно-демократичної революції на селі посилюється боротьба селян за землю. В зростанні класової боротьби значну роль відіграли революційно настроєні солдати 8-ї армії, окремі частини якої влітку 1917 року були розквартировані у Гвіздівцях. 25 жовтня 1917 року місцеві жителі разом з солдатами вчинили самовільну порубку панського лісу. Власті виявились безсилими, щоб протидіяти цьому.

Велика Жовтнева соціалістична революція переконала селян, що лише партія більшовиків спроможна розв'язати земельне питання в їх інтересах. Ленінський декрет про землю відкрив шлях до революційних дій широких мас. Селяни захопили маєток поміщика Бібера (власник його втік за кордон), поділили землю. На площі, перед поміщицьким будинком, солдати 8-ї армії організували мітинг, на якому промовці закликали захищати права народу, висловлювались за підтримку нового ладу. У січні 1918 року в селі проголошено Радянську владу[5].

Однак першим крокам соціалістичного будівництва перешкодила австро-німецька окупація. Наприкінці лютого 1918 року інтервенти захопили Гвіздівці. Після розпаду Австро-Угорщини в листопаді 1918 року село загарбала боярська Румунія.

---

[1] Отчеты Хотинской земской управы. Хотин. 1913, стор. 262.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 52, арк. 10.
[3] Газ. «Дністрові зорі», 20 травня 1967 р.
[4] Бессарабский календарь-ежегодник, 1910, № 1, стор. 287.
[5] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 58, 78, 95, 96.

Кривавий терор, нещадне пограбування, примусова румунізація — ось що принесли з собою поневолювачі.

Відповіддю на жорстокість окупантів був новий спалах боротьби трудящих за свою соціальну і національну незалежність. Яскрава сторінка її — Хотинське повстання, в якому активну участь брали й селяни Гвіздівців. 8 січня 1919 року на чолі з М. І. Ткачем, А. М. Швецем, М. П. Кострижем, озброєні сокирами, вилами, косами, вони напали на жандармів і захопили кілька гвинтівок. Селяни перепиняли румунські обози з награбованим добром, повертаючи його населенню, знищували тих, хто чинив опір.

Щоб придушити повстання, румунський уряд кинув великі сили. Обстрілюючи село з броневиків, окупанти спалили 25 будинків. Карателі вчинили люту розправу: шість чоловік було розстріляно, а М. П. Кострижа і А. М. Швеця засуджено до 10—15 років ув'язнення. 18 учасникам повстання вдалося переправитись через Дністер на радянську територію. Вони влились у кавалерійську бригаду Г. І. Котовського. Один з них — Марко Шеремет став командиром підрозділу, а Г. Ю. Олійник розвідником дивізіону[1].

Тяжко жилося гвіздівчанам за часів румунської окупації. Як і раніше, вони терпіли через безземелля. У 1919 році на 2445 жителів припадало 1415 десятин землі[2], тобто менш, ніж по 0,6 десятини на душу. В той же час поміщикові Біберу, який повернувся в обозі румунських окупантів, належало 70,5 десятини орної землі, попові — 12, куркулям — 79,5 десятини. Нестатки й злидні нестримно гнали селян у кабалу до багатіїв, а свої клаптики землі їм доводилось обробляти здебільшого вночі примітивним знаряддям. Нічого не змінила на краще аграрна реформа, здійснена румунським урядом.

Лише незначна частина селянських дітей могла навчатись у чотирикласній школі, в якій викладали чужою і незрозумілою румунською мовою.

Протягом всього часу окупації трудящі не припиняли боротьби з румунськими загарбниками та їх прислужниками з числа місцевих багатіїв за возз'єднання з Радянською Україною.

Наприкінці 20-х років у селі створюється підпільна комуністична організація, яка стає на чолі визвольної боротьби трудящих[3]. Комуністи розповсюджували революційну літературу (листівки, прокламації), створювали гуртки, де вивчалися праці В. І. Леніна. Ні жорстокі переслідування, ні знущання румунських жандармів не могли зламати бойового духу підпільників.

Комуністична організація складалася з чотирьох підпільних груп. Її засновником і беззмінним керівником був С. С. Грушецький. Син сільського шевця С. С. Грушецький пройшов школу політичного гарту в роки першої світової війни в російській армії. Зустрічі з революціонерами-солдатами, колишніми пітерськими робітниками, їх розповіді про революційну боротьбу, про партію більшовиків, її вождя В. І. Леніна назавжди визначили його життєвий шлях. Повернувшись до рідних Гвіздівців, він почав революційну пропаганду, став членом Румунської комуністичної партії з 1929 року, членом підпільного райкому з 1931 року, а з 1935 року — членом Хотинського підпільного повітового комітету[4].

Сміливими й відважними підпільниками були також жителі села М. П. Матковський, І. А. Видиш, П. С. Тимчук.

Напередодні 1 Травня 1932 року С. С. Грушецький із своїми бойовими товаришами розповсюдив у селах Романківцях, Гвіздівцях, Клокушній понад 1000 листівок із закликом до боротьби проти гніту окупантів. 1 серпня, у день боротьби проти війни, у Гвіздівцях жителі знаходили листівки на хатах, на парканах і навіть у церкві.

---

[1] Газ. «Колгоспне життя», 1 травня 1962 р.; Газ. «Радянська Буковина», 30 листопада 1966 р.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 157, арк. 57.

[3] К. Г. Ц и п к о. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 166.

[4] Газ. «Колгоспне життя», 1 травня 1962 р.

Комуністична організація працювала в глибокому підпіллі. «Нам, комуністам, — згадує С. Грушецький, — доводилось діяти в глибокій конспірації. Кожний знав лише кілька чоловік. Записів ніяких не вели, різних шпиків навколо нишпорило багато. Сходились разом не часто, більше на ходу удвох, утрьох вирішували те чи інше питання»[1].

Жандармам вдалося натрапити на слід підпільників[2]. Після викриття у 1934 році за допомогою провокаторів комуністичних осередків у Гвіздівцях та інших селах у вересні того ж року в Чернівцях відбувся судовий процес над 150 комуністами та комсомольцями. С. С. Грушецького засуджено до 6 місяців ув'язнення, позбавлення громадянських прав на 10 років і 10 тис. лей штрафу. Ув'язнення відбував у жахливій румунській тюрмі Дофтані, де тримали політичних в'язнів.

Незважаючи на переслідування й розправи над комуністами, революційна боротьба трудящих Гвіздівців не припинялась до 28 червня 1940 року.

В цей день місцеві жителі хлібом-сіллю зустрічали радянських воїнів-визволителів. Розпочалася нова доба в історії села. Розгорнула роботу сільська Рада, першим головою якої став С. С. Грушецький. Під керівництвом районних, партійних та радянських організацій трудящі здійснювали соціалістичні перетворення.

На час визволення у Гвіздівцях проживало 3210 чоловік населення, з яких 3201 українець, 6 молдаван, 1 росіянин та 2 представники інших національностей. Селянам належало 2191,89 орної землі і пасовиськ. Із 853 господарств 85 мали до 1 га землі, 445 — від 1 до 3-х, 255 — від 3-х до 5, а 68 господарств — понад 10 га[3]. Сільська Рада розподілила між найбіднішими господарствами поміщицьку, попівську та частину куркульської землі. Поміщицький будинок було передано під школу, попівський— під сільраду. В селі відкрили клуб, бібліотеку.

Активну участь у здійсненні заходів Радянської влади взяли селяни І. А. Видиш, С. С. Грушецький, І. М. Дячук, М. Г. Матковський, В. С. Олійник, О. М. Остапчук, П. С. Тимчук, Я. О. Швець та багато інших.

В цей же час у селі створюється комсомольська організація. Її фундаторами стали вчителі-комсомольці В. С. Копійка та С. Н. Кумейко. Вечорами молодь слухала їх розповіді про Радянський Союз, Комуністичну партію, разом співали пісень. Першими комсомольцями стали О. С. Грушецька, О. В. Гуцул, М. П. Голяк, Г. Ф. Кучерява, Н. К. Груба, Н. С. Грушецька, В. О. Кучерявий, М. М. Видиш, М. С. Тимчук.

Значну школу політичного виховання пройшли селяни під час підготовки і проведення виборів до Верховних Рад СРСР та УРСР.

В липні 1941 року Гвіздівці захопили німецько-румунські окупанти. Розпочалась жорстока розправа над комуністами й активістами. В перші ж дні після жорстоких тортур були розстріляні П. С. Тимчук, М. П. Матковський та І. А. Видиш. Тіла їх довго лежали просто неба: сім'ям заборонялось ховати загиблих.

Згодом окупанти заарештували 11 місцевих жителів, які зазнали знущань і побоїв. Зрадники видали С. С. Грушецького, однак останньому пощастило врятуватись.

Румунські загарбники дуже пограбували село — вивезли всі товари з державних крамниць, у селян забрали 40 возів, 100 коней, 100 голів великої рогатої худоби, 5 тис. пудів зерна, знищили сільську бібліотеку.

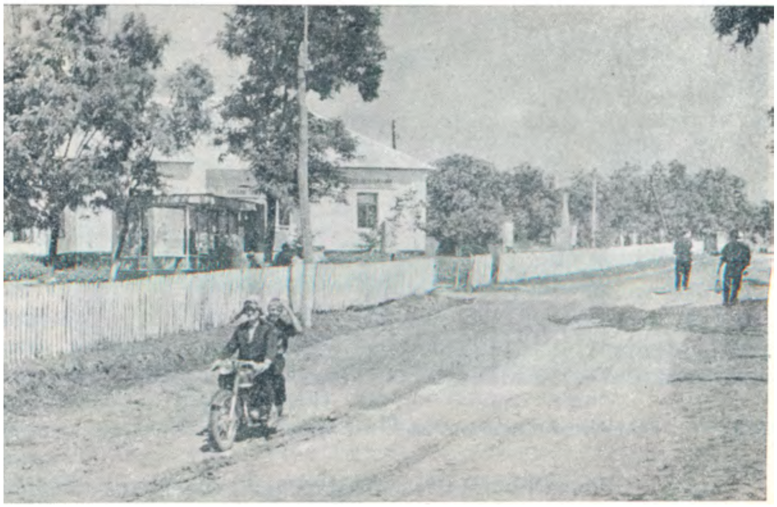
Та ніякі переслідування й репресії окупантів та їх посібників — буржуазних націоналістів — не залякали патріотів: вони продовжували боротьбу — ухилялись від роботи на поміщицькій землі, вели агітацію проти окупантів, саботували розпорядження.

24 березня 1944 року Червона Армія визволила Гвіздівці.

Населення подавало радянським військам всіляку допомогу: підвозило боєприпаси та продовольство, постачало продукти госпіталям тощо.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 9 червня 1957 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 501, оп. 1, спр. 2, арк. 16—19.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 9, арк. 9. 10, 35.

Вулиця у Гвіздівцях. 1968 р.

З початком Великої Вітчизняної війни багато гвіздівчан поповнили лави Червоної Армії. У боях брали участь 173 воїни, більшість з них нагороджені орденами й медалями Союзу РСР. Понад 90 жителів села загинули смертю хоробрих. Серед фронтовиків є учасники оборони Ленінграда й Сталінграда, ті, що визволяли Варшаву й Прагу, штурмували Кенігсберг і Берлін.

Пам'ять про загиблих живе у серцях вдячних гвіздівчан. В селі відкрито пам'ятник воїнам-землякам та селянам-активістам і підпільникам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни. Біля його підніжжя не в'януть живі квіти. Вдячні односельчани не забувають героїв-комуністів. Вони вічно житимуть в їхніх серцях.

З квітня 1944 року відновила свою діяльність Гвіздовецька сільська Рада, її знову очолив С. С. Грушецький. Тоді ж почала працювати й комсомольська організація, секретарем якої стала О. С. Грушецька. Всі свої зусилля молодь спрямовувала на подання допомоги фронту — відправляли бійцям посилки з продовольством і теплими речами, заготовили близько 6 цнт вовни, зібрали 3 тис. крб. на танкову колону, розповсюдили багато квитків грошово-речової лотереї[1].

Комсомольці взяли шефство над сім'ями фронтовиків і загиблих воїнів. Комсомольсько-молодіжна бригада допомогла їм звезти й обмолотити хліб, засіяти їх землі. Лише за серпень — вересень 1944 року для дітей-сиріт було зібрано 80 пудів хліба. Молодь власними силами відремонтувала клуб та бібліотеку.

Відбудова зруйнованого господарства велася на соціалістичній основі. 20 березня 1946 року у Гвіздівцях створено перший колгосп ім. 1 Травня. Головою артілі обрали Я. О. Швеця. До складу правління увійшли П. В. Голяк, Г. Ю. Олійник, М. В. Піживський, М. А. Кучерявий.

13 серпня 1947 року — дата народження другого колгоспу — ім. Г. І. Котовського, який очолив І. О. Барчук.

До кінця 1948 року у Гвіздівцях повністю завершили колективізацію[2]. 13 серпня 1950 року обидва колгоспи об'єдналися в один — ім. Г. І. Котовського[3].

Здійснення соціалістичних перетворень, ліквідація залишків капіталістичного ладу відбувались в умовах класової боротьби. Буржуазно-націоналістичні елементи, куркулі, попи вели ворожу агітацію. Однак ворогам не вдалося звернути трудящих з обраного шляху. Докорінно змінилося життя селян за Радянської влади. Колгоспний лад забезпечив їм вільну працю, заможне й культурне життя.

Колгосп ім. Г. І. Котовського став багатогалузевим, добре оснащеним технікою господарством. Він має 2485 га землі, у т. ч. орної — 1797 га, пасовиськ — 179, садів — 60, виноградників — 6,7, шовковиці — 6 гектарів. Земельні угіддя його щороку поліпшуються. В цьому велику допомогу подає держава. Держава й колгосп дбають про родючість грунтів. Лише в 1967 році здійснено вапнування кислих ґрунтів на площі 330 гектарів. На це держава витратила 5123 карбованці.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 259, арк. 20.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 4, спр. 132, арк. 28.
[3] Газ. «Оновлене життя», 17 серпня 1950 р.

Будинок тваринників колгоспу ім. Г. І. Котовського. 1968 р.

Щороку міцніє матеріальна база колгоспу. В 1967 році тут було 20 тракторів, 11 автомашин, 12 комбайнів. Працює тут і електростанція потужністю 60 квт. В ювілейному 1967 році стали до ладу механічна майстерня та новий гараж.

В колгоспі 7 виробничих бригад.

Провідною галуззю колгоспного виробництва є рільництво. Трудівники села вирощують пшеницю, жито, кукурудзу, горох, цукрові буряки. Всі культури засіваються лише сортовим насінням. Більше половини масиву зайнято високоврожайними сортами пшениці «Миронівська-808», «Безоста-1», «Партизанська місцева». У 1967 році площа під цією культурою становила 405 гектарів, під цукровими буряками — 270. Вирощують також вику, сою, картоплю.

Переважна більшість сільськогосподарських робіт механізована. Хлібороби села сумлінно працюють, щоб бути в числі передових у районі. Механізатори колгоспу — бригадир тракторної бригади А. Потульницький, тракористи І. Ф. Шеремета, І. М. Видиш розробили простий і дешевий метод реставрації дискової борони.

Завдяки застосуванню передових прийомів агротехніки та наполегливій праці постійно збільшуються врожаї. У порівнянні з 1950 роком врожайність пшениці, кукурудзи, овочів та інших культур у 1967 році зросла у 2—4 рази.

За сумлінну працю в колгоспному виробництві урядовими нагородами відзначені — І. В. Пазюк, О. С. Козловська та інші. Г. Ю. Олійник удостоєний Малої срібної медалі Всесоюзної сільськогосподарської виставки. Чималих успіхів досягнуто за цей час і в тваринництві. Зросло поголів'я худоби. Лише корів у 1967 році налічувалось — 880. Поголів'я свиней збільшилось у 5 разів, овець — у 2 рази.

Якщо оглянути тваринницьке містечко з літака, мов на долоні видно під світлими покрівлями нові будівлі. Їх тут чимало. Всі вони покриті черепицею, капітально відремонтовані або недавно зведені. Лише за останні кілька років споруджено новий типовий корівник, два свинарники, птахоферму. В тваринницькому містечку прокладено тротуари, під'їзні шляхи. В приміщеннях — транспортери, механізми для транспортування кормів, автонапувалки, доїльні агрегати. Побудували новий кормоцех з кількома відділеннями, водонапірну башту, автовагу, завантажувальну площадку тощо. Щороку зростає продуктивність тваринництва.

Протягом останніх років, завдяки впровадженню прогресивних зооветеринарних методів роботи, значно підвищилась рентабельність свиноферми. Якщо 1962 року собівартість центнера свинини в колгоспі складала 173 крб., то у 1968 — 78 крб. 19 коп., тобто знизилась більше як удвоє.

Майже у три рази зросли надої молока, з 925 кілограмів на одну корову у 1950 році до 2570 у 1967 році. 1967 року на 100 га земельних угідь вироблено м'яса 56,3 цнт, молока 457 центнерів.

Високих надоїв добились у 1967 році доярки В. І. Гангал та М. В. Видиш (3270—3240 кг на корову). Молода телятниця В. С. Мудрик довела до 700 грамів середньодобовий приріст ваги телят, за що відзначена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Дві інші її сестри після закінчення школи також працюють на фермі.

Правління колгоспу постійно дбає про поліпшення умов праці й побуту колгоспників, зайнятих у тваринництві. Для них споруджено Будинок тваринника. Тут просторо й затишно. В ньому розміщені їдальня, червоний куток, кімната відпочинку, кабінет спеціалістів. У кабінеті багато наочних приладь. Всі тваринники навчаються або в школі передового досвіду, або опановують загальноосвітню програму.

У вільні години їм є де відпочити. В червоному кутку — телевізор, книги, свіжі газети й журнали. Сюди часто навідуються агітатори, лектори, виступають з концертами учасники самодіяльних гуртків. Поблизу Будинку тваринника, на пагорбку, закладено фруктовий сад. Про все це піклуються самі тваринники. Вони вирощують також капусту, помідори, огірки.

В артілі успішно розвиваються нові галузі — виноградарство, ставкове господарство, бджільництво. В семи ставках площею 70 га колгоспники розводять качок, гусей, дзеркального коропа. Артільна пасіка нараховує понад 76 бджолосімей. Перші вдалі кроки зроблено у шовківництві. Є в колгоспі своя олійня, млин, 3 крупорушки, лісопилка, ремонтна майстерня тощо.

Боротьбу трудящих за втілення у життя накреслень Комуністичної партії та Радянського уряду очолює сільська партійна організація, що об'єднує понад 40 комуністів, переважна більшість їх працює в усіх галузях колгоспного виробництва.

Кращі традиції перших членів ВЛКСМ підтримує й примножує комсомольська організація — надійний помічник партійної організації. У 1967 році в ній налічувалось понад 70 членів.

Радянська влада зробила жінок повноправними громадянками, відкрила шлях до культурного й заможного життя. Жінки працюють на всіх ділянках комуністичного будівництва. Виконавчий комітет сільської Ради очолює комуніст О. С. Голяк. Вона є одночасно і депутатом Сокирянської районної Ради.

Гвіздовецька сільрада за рівнем організаційно-масової роботи одна з кращих у районі. В обраній у 1967 році сільській Раді 15 депутатів-жінок. Неодноразово висувались в депутати сільради і з честю виправдовували довір'я виборців Н. М. Бурчаківська, А. Г. Барчук, З. М. Бурченко, Л. І. Бацура. Вони ведуть велику громадську роботу, очолюють побутову та культурно-освітню комісії, є ініціаторами впровадження у побут нових радянських обрядів: реєстрації шлюбів, відзначення новосілля, звіздин, проводів до лав Радянської Армії, зустрічей демобілізованих тощо. З 32 вчителів школи — 20 жінок, 5 жінок працює зв'язківцями, 5 — майстрами побутового комбінату, 3 — продавцями. Серед передовиків колгоспного виробництва жінкам належить почесне місце[1].

За роки Радянської влади змінилось обличчя села. В побуті й на виробництві широко використовується електрика. Густішає ліс телевізійних антен над селом. На місці старих кривих вуличок з'являються нові широкі, впорядковані. Швидкими темпами розвивається житлове будівництво. Лише у 1963 році зведено понад 40 будинків, побутовий комбінат, профілакторій. За останні 15 років споруджено 500 нових котеджів. Солом'яні стріхи на будинках замінено черепицею й шифером. Для будівництва широко використовують місцеві матеріали, зокрема білий камінь. Нові будинки просторі, на 3—4 кімнати з кухнею й верандою.

В селі працюють 6 торговельних точок. Одну з них — сільмаг — відкрито у новозбудованому приміщенні. Стали до ладу медпункт, пологовий будинок і дитячий садок, їдальня. Предметами першої необхідності стали велосипед, мотоцикл, радіоприймач.

В кабінеті політосвіти, с. Гвіздівці. 1968 р.

[1] Газ. «Дністрові зорі», 8 березня 1967 р.

34 9-338

Кожного року група хліборобів лікується в кращих здравницях нашої Батьківщини. Половину витрат щодо оплати путівок бере на себе колгосп.

За роки Радянської влади Гвіздівці стали селом суцільної грамотності. Близько 100 жителів мають середню загальну та спеціальну або вищу освіту, решта — початкову та неповну середню освіту.

Нині тут працюють восьмирічна школа та школа сільської молоді, в яких навчається понад 600 учнів. Юнаки і дівчата не лише здобувають знання, але й оволодівають почесною професією хлібороба. Учнівська виробнича бригада гідно відзначила 50-річчя Ленінського комсомолу. У 1968 році вона зібрала по 25 цнт пшениці з га, по 40 цнт кукурудзи та по 20 цнт соняшнику.

Вчителі шкіл, навчаючи й виховуючи молодь, ведуть також велику громадську роботу. За бездоганну педагогічну й громадську діяльність К. І. Лисогор нагороджена орденом Леніна (працює нині в Сокирянах). Багато зробила для піднесення культури рідного села вчителька М. І. Чекан, дочка бідняка — одного з перших колгоспників у селі.

В селі добре дбають про створення найкращих умов для навчання дітей і роботи вчителів. У ювілейному 1967 році зведено інтернат для учнів та житловий будинок для освітян.

Колишній член Хотинського підпільного повітового комітету КПР, нині пенсіонер С. С. Грушецький серед піонерів с. Гвіздівців. 1968 р.

Молодь на відпочинку, с. Гвіздівці. 1968 р.

Прикладом турбот Радянської влади про сім'ї трудящих може бути сім'я К. П. Гангал. Після загибелі чоловіка на фронті жінка залишилась з трьома малими дітьми. Радянська влада допомогла виховати їх. Один син став кваліфікованим робітником, другий закінчив медінститут і тепер працює головним лікарем, дочка здобула професію медичної сестри.

Активну участь у громадсько-політичному житті села беруть ветерани громадянської і Великої Вітчизняної воєн. Одним з таких ентузіастів є Г. Ю. Олійник. Незважаючи на свій похилий вік (йому вже 70 років), він допомагає виховувати молодь на революційних традиціях, ділиться багатим життєвим досвідом, разом з своїми односельчанами будує нове життя.

Добре налагоджено в селі культурно-масову роботу. В центрі його виріс колгоспний Будинок культури, при ньому працюють хоровий, драматичний, танцювальний, музичний та інші гуртки, які об'єднують десятки юнаків та дівчат.

Участь у художній самодіяльності допомогла знайти своє справжнє покликання жителеві села М. В. Мофтуляку. Він став автором музики до пісень «Марш миру», «Дівчина моя», «Впала смерека», «Я збираю листя яворове», які збагатили репертуар хорових колективів Сокирянського району. Активну участь у художній самодіяльності бере передова доярка В. І. Гангал.

В Будинку культури села часто виступають актори Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Ю. Кобилянської.

Тут відкрито кімнату атеїста. Її обладнано стендами, підібрано бібліотечку наукової та науково-популярної літератури, тут часто відбуваються диспути, вечори запитань та відповідей тощо.

Завжди людно в сільській бібліотеці. В ній налічується понад 12 тис. примірників книг. Книга й газета стали невід'ємними у духовному житті трудівників села. У 1968 році вони передплатили 1300 примірників газет та журналів. На новозбудованому стадіоні молодь села змагається з різних видів спорту. Щороку зростають і упорядковуються Гвіздівці. Відповідно до затвердженого плану в селі закладено сквер, будуються нові дитячі ясла, їдальня, лазня, багатоквартирний житловий будинок для спеціалістів сільського господарства.

Поблизу Гвіздівців починається Радянська Молдавія. Та не знає кордонів дружба братніх народів. Особливо тісні зв'язки у гвіздівчан з жителями сусіднього молдавського села Клокушна. Міцні економічні відносини, взаємна допомога існують між Гвіздовецьким колгоспом ім. Г. І. Котовського й Клокушнянським — ім. С. М. Кірова. Дружба допомагає удосконалювати господарство, колгоспи обмінюються досвідом, насінням. Разом ділять радощі й невдачі. В святкові або вихідні дні відбувається обмін концертами, де линуть пісні «Ляна» і «Черемшина». Звичайним явищем є змішані шлюби. На вулицях Гвіздівців можна завжди почути дзвінке молдавське «Буна зіуа», а в Клокушні — українське «Добрий день». І лунають вони як символ непорушної дружби.

Сповнені пафосу творчої праці, сміливо дивляться трудівники Гвіздівців у своє світле завтра.

В. Г. ФІРСАНОВА, Є. С. ПРИХОДЬКО

РОМА́НКІВЦІ

Романківці — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км на захід від Дністра, за 2,5 км від залізничної станції. Відстань до Сокирян — 21 кілометр. Населення — 5242 чоловіка.

Люди здавна селилися на багатій землі Придністров'я. Про це свідчать рештки слов'янського поселення VIII—X століть, виявлені за 3 км на північний схід від Романківців.

Про виникнення села є кілька легенд. В одній з них говориться, що воно засноване селянином Романом, після однієї битви з турками. Від його імені і виводять назву села. Заснування Романківців відноситься до 1565 року[1].

В умовах феодального свавілля та турецького поневолення село розвивалось дуже повільно. На 1771 рік тут налічувалось лише 39 дворів.

З приєднанням до Росії Бессарабії швидше почали розвиватися і Романківці. Якщо в 1817 році тут проживало 200 чоловік, то в 1859 році вже було 1322 чоловіка. Кількість дворів зросла з 170 у 1832 до 290 у 1859 році[2].

Основним заняттям населення було сільське господарство, лише незначна частина мешканців займалась ремісництвом. Поміщицький гніт і злидні тяжіли над селянами. Вони терпіли через малоземелля і безземелля. У 1832 році на одне господарство припадало менше, ніж по 3,2 фальчі землі і стільки ж сінокосу, тоді як власнику, молдавському боярину В. Росету (Балонеску) лише в Романківцях належало близько 1000 га земельних угідь[3]. Ще гіршою була забезпеченість селян робочою худобою і сільсько-

---

[1] Dicționarul statistic al Basarabiei. Chișinău, 1923, стор. 354, 355.

[2] Списки населенных мест Российской империи, ч. III, Бессарабская губерния, стор. 62.

[3] C. N. Tomescu. Cartagrafia Basarabiei din 1817. Ținutul Hotinului. Chișinău, стор. 10.

господарським реманентом. Майже половина господарств (71 із 170) не мала робочої худоби зовсім, а серед тих, які мали її, лише 5 господарств могли самостійно виставити плуг, решта ж, щоб використати один плуг, мусила спрягатися по 2—3 господарства.

Хоча романковецькі селяни й були царанами, тобто належали до тієї категорії феодальнозалежного селянства, яка була особисто вільною і взаємовідносини якої з поміщиками регулювались угодою, проте їх становище мало чим різнилося від становища кріпаків.

В повинностях селян на користь поміщика переплітались усі три форми феодального визиску — відробіткова, натуральна та грошова ренти. Кожне тяглове господарство повинно було обробити півфальчі панського поля, здійснивши повний цикл господарських робіт, скосити фальч сінокосу, привезти віз дров, давати панові десятину від свого врожаю, по 2 курки, по відру бринзи від ста дійних овець, по мітку пряжі, платити щорічно по 10 левів за т. зв. панські дні, сплачувати від кожної вівці і кожної колоди бджіл по 4 пари (1 пара — 3 деньгам). За право користування панським лісом селяни мали утримувати охоронців лісу, т. зв. побережників[1].

Такий вигляд мали взаємовідносини селян з поміщиками на папері. На практиці ж поміщик самочинно зменшував розміри наділів і сінокосних угідь, збільшував повинності, жорстоко знущався над селянами. Про безмежну експлуатацію і знущання поміщика Росета (Балонеску) свідчить скарга на нього, надіслана 16 травня 1822 року на ім'я намісника Бессарабської області генерал-лейтенанта І. Інзова.

Селяни скаржилися на те, що панщина привела їх до крайнього розорення, що поміщик відбирає останній шматок, яким селяни повинні харчуватися, день у день посилає їх на віддалені сінокоси до інших поміщиків з власною (селянською) робочою худобою, без харчів, і для того, щоб прохарчуватись, селяни змушені брати продукти у інших поміщиків за відробіток[2]. Поміщик примушував селян продати своє майно і найняти за 900 левів у навколишніх селян волів для перевозки 100 куб. саженів каменю на будівництво власного будинку.

Сваволя поміщика переходила всякі межі. Тих, хто не виплачував своєчасно 17 левів (за угодою), взимку роздягали і обливали водою, заковували в кайдани або колодки та по кілька днів водили по кріпості Хотину і нещадно били киями. На скарги селян ніхто не звертав уваги. Не добившись правди «законним шляхом», селяни Романківців відмовились виконувати на користь поміщика різні повинності й сплачувати податки та послали ходаків до Кишинева. Зібравшись у церкві, селяни дали урочисту присягу одностайно виступати проти жандармів і властей, захищати один одного. Домовились нікого не виказувати і твердо дотримуватись того, що буде одному, то хай буде і всім. За їх прикладом проти поміщиків виступили селяни навколишніх сіл Кормані, Шебутинців та інших.

Всі спроби поліції «мирними засобами» примусити селян виконувати феодальні повинності не мали успіхів. Виступи проти поміщиків посилювались і в інших селах Хотинського повіту. Тоді для «приведення неорганізованих умів до належної тиші і спокою» до Романківців прибула військова команда і вчинила екзекуцію. Та ненадовго затихли селяни. Як тільки військові залишили село, вони знову перестали виконувати повинності. Поліція заарештувала 18 чоловік, виділених громадою для ведення переговорів, і під сильним конвоєм відправила їх до Хотина. Чисельна юрба романківських, шебутинських, корманських селян намагалися відбити заарештованих. Та лише через відсутність вогнепальної зброї не змогли здійснити свого наміру. 18 чоловік, ув'язнених у справі заворушення, довго чекали суду.

Придушені і розорені постоями військових команд, частими екзекуціями, уболіваючи за долю своїх ув'язнених товаришів, жителі села змушені були 4 червня 1823 року звернутись з проханням припинити судову справу. Однак тільки 3 лютого 1827 року 17 селян амністували і випустили з в'язниці.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 512, арк. 97—99.

[2] Там же, арк. 77.

Селянські заворушення в Романківцях та сусідніх селах вважались найбільшими у Північній Бессарабії. Характерні їх риси — тривалий, упертий характер опору селян, наявність певних елементів згуртованості і організованості. Це був спільний виступ українських і молдавських трудящих проти феодального гноблення. Серед тих, кого самодержавство ув'язнило як привідців, були українці Матвій Кушнір, Олексій Максимчук, Іван Баланюк (помер у в'язниці 27 квітня 1823 року), Данило Щербатий, Леонтій Шамбра, молдавани Семен, Іван та Григорій Урсули, Діордій Дмитрієв та інші.

У 1830—1832 рр. антифеодальна боротьба вступила у нову фазу. Селяни знову відмовилися виконувати повинності. На цей раз вони вдалися до нової тактики по відношенню урядових властей. Протягом 2-х років ухилялися від явки на суд для розгляду порушеної поміщиком судової справи[1].

Не полегшила селянської долі і земельна реформа 60-х років. В Романковецькій сільській Раді ще й досі зберігається уставна грамота 1868 року. В ній сказано, що з 4960 десятин 623 кв. сажнів землі, яка належала поміщику Крупенському, селянам передавалось у користування лише 1778 десятин 623 кв. сажнів. За цю землю вони мусили сплатити поміщикові 20 тис. крб. та відробити по 40 і більше днів від кожного господарства. Вказана сума з процентами мала бути сплачена протягом 6 років. Така плата за землю була непосильною для багатьох селян, і вони відмовлялися від наділу. Понад 100 сімей не змогли сплатити поміщикові наступні платежі і повернули йому близько 150 десятин землі. Така реформа ніяк не задовольняла селян, і вони знову ставали на захист своїх інтересів. Навесні 1869 року селяни Романківців та навколишніх сіл відмовились відбувати всякі повинності на користь поміщика і вимагали виділити їм повні наділи по 8,5 десятини на сім'ю. За непокору поміщикам і властям селян сікли різками, описували майно і продавали з публічних торгів[2].

Наслідком грабіжницької реформи було дальше обезземелення і зубожіння селян. Вже за переписом 1883—1884 рр. в Романківцях налічувалося 459 господарств (2119 жителів), у т. ч. надільних 321 і безземельних 138 (що становило 30 проц.). Частина дворів зовсім не мала худоби. Таких було серед надільних — 22, серед безземельних— 31. На початку XX століття у всьому селі налічувалось 240 голів великої рогатої худоби, 190 коней, 200 овець, що належали переважно багатіям, а поміщик Крупенський мав 218 голів великої рогатої худоби і 1200 овець[3].

Не кращими були справи з освітою та медичним обслуговуванням на селі. В 1883—1884 рр. з 2119 жителів знали грамоту лише 114 чоловік, з них 10 жінок. В початковій школі навчалося 30 хлопчиків та 5 дівчаток. Стан освіти залишався незмінним протягом десятків років, на передодні світової війни тут була лише однокласна школа, хоч населення збільшилося на третину[4].

Трудящі були позбавлені і медичного обслуговування, на всю волость був лише один фельдшер. Тяжке економічне становище та безправ'я були причиною неоднаразових селянських заворушень. У 80-х і 90-х роках XIX століття в Романківцях та в багатьох селах повіту на базарах прилюдно селяни не раз виступали з погрозами проти царя[5].

В буремні роки першої російської революції та за першої світової війни селяни Романківців слухали більшовиків, знайомилися з подіями в країні. Після Лютневої революції 1917 року в Романківцях виник селянський комітет. Проте до нього увійшли переважно куркульські елементи, які йшли за меншовиками й есерами і всіляко

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 117, оп. 1, спр. 152, арк. 3—75, 96—144.

[2] Положение крестьян и общественно-политическое движение в Бессарабии (1861—1895). История Молдавии. Документы и материалы, т. 4, Кишинів, 1964, стор. 173—175, 228.

[3] Z. A r b o r e. Dicţionarul geografic al Basarabiei. Bucureşti, 1904, стор. 177.

[4] Бессарабский календарь-ежегодник. № 1 за 1910 год, стор. 287.

[5] ЦДІА УРСР ф. 419, оп. 1, спр. 1910, арк. 10.

намагались зберегти старі порядки[1]. Це викликало незадоволення у селян, про що 24 серпня 1917 року писав у своєму листі до Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету Рад солдат 2-го кулеметного полку М. Й. Гончар, який перебував тоді у відпустці в рідному селі Романківцях[2].

Селяни-бідняки все більш рішуче вимагали розподілу поміщицьких і церковних земель. Цю вимогу підтримували революційні солдати армії, яка розташувалася в селах Хотинського повіту. В жовтні 1917 року солдати допомагали селянам провести порубку поміщицького лісу. Та командування армії разом з есерівськими комісарами армійського комітету всіляко намагалися погасити пожежу селянських «самочинних» і «незаконних» виступів. Їхні спеціальні уповноважені їздили по селах, чинили розправу над селянами, брали під захист поміщицькі маєтки, підтримували місцеві земельні комітети, в яких верховодила здебільшого заможна верхівка села. Такий комітет ще з вересня 1917 року діяв і в Романківцях. Всупереч куркульській верхівці, комітет під тиском бідноти склав проект земельної реформи, в якому виявилося прагнення повністю покінчити з поміщицьким та церковним землеволодінням і всю їх землю, майно передати селянам у повне і безплатне користування. Селяни не бажали чекати вирішення земельного питання Установчими зборами і без дозволу земельного комітету проводили експропріацію землі та іншої власності поміщиків і частково куркулів. Класова боротьба загострювалась, відбувався процес більшовизації селянських мас і солдатів 8 армії.

Після перемоги Жовтневого збройного повстання в Петрограді на боротьбу за Радянську владу піднялося і трудове селянство Романківців. В січні 1918 року в селі встановлено Радянську владу[3]. Відразу ж проведено перевибори місцевого волосного земельного комітету, з якого були вигнані куркульські елементи. Земельний комітет за участю контрольної комісії розподілив між селянами землі поміщика Крупенського, який втік з села.

В кінці лютого 1918 року Романківці окупували австро-німецькі війська. Повернувся поміщик Крупенський. Селян примусили повернути йому і куркулям землю, зібрати, звезти, обмолотити і здати врожай з земельних наділів, повернути худобу, реманент, сплатити «збитки», завдані поміщику і куркулям, виплачувати окупантам контрибуцію, нести різні повинності[4]. Окупанти вчинили розправу над комуністами та активістами, вдавалися до масових тілесних покарань селян, провадили загальний обшук і пограбування селян. Було видано наказ, що за захоплення поміщицької землі чи врожаю застосовуватиметься смертна кара.

З розвалом Австро-Угорщини селяни повіту на короткий час відновили Радянську владу. Романківчани знов відібрали у поміщика Крупенського 2 тис. пудів пшениці. Та вже в листопаді 1918 року до села вдерлися румунські війська. Для придушення опору селян загарбники кинули 25-й піхотний полк. Маючи військову перевагу, румуни жорстоко розправилися з повстанцями. З 35 заарештованих селян 18 розстріляли 10 січня 1919 року. Серед них — Г. С. Дзіняка, В. Г. Кузему, Ф. С. Кушніра, С. Д. Майбороду, Д. О. Руснака, С. Ф. Шамбру, В. Ф. Яшана та інших. Тоді ж окупанти розстріляли в Романківцях близько 100 повстанців з сусідніх сіл[5].

Яскравим виявом боротьби трудящих проти румунських окупантів стало Хотинське повстання, в якому взяли участь і селяни Романківців. На короткий час мешканці села знов узяли владу в свої руки. Багатії і поміщики втекли разом з румунами. Та сили були нерівні. Повстання потерпіло поразку. Найбільш активні учасники його

---

[1] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 22—24.

[2] ЦДАЖР СРСР, ф. 6978, оп. 1, спр. 465, арк. 2, 3.

[3] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. Документи й матеріали, стор. 78.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 146, арк. 13, 20, 21.

[5] Чернівецький державний краєзнавчий музей, Інв. № 315, арк. 2.

Іван Добуляк, Феодосій Крияк, Теодор Подоряку, Теодор Яшан, були розстріляні наприкінці січня 1919 року. Частина повстанців романківчан — Микола Щербатий, Іван Гончар, Василь Крайчак, Дмитро Руснак, Василь Щербатий встигли перейти за Дністер[1].

Хоч повстання потопили окупанти в крові, але ворогові не вдалося поставити трудящих на коліна, зламати їх волю до боротьби за соціальне і національне визволення. Партизани ще не раз завдавали ударів окупантам. 21 жовтня 1921 року в районі залізничної станції Романківці відбувся жорстокий бій між загоном партизанів і румунськими окупаційними підрозділами піхоти і кавалерії. Повстанці зруйнували залізничну колію, обстріляли поїзд і висадили в повітря паровоз[2].

Разом з румунськими військами до Романківців повернувся поміщик Крупенський. Окупанти повернули йому 3000 га орної землі, 150 га лісу.

«Аграрна реформа», проведена румунським урядом у 1920-х роках, не підірвала поміщицького і куркульського землеволодіння. Поміщик і куркулі застосовували на обробітку полів трактори і сільськогосподарські машини, розводили продуктивну худобу. Селяни ж обробляли мізерні ділянки своєї чи орендованої землі примітивними знаряддями. Одна сівалка припадала на 150 господарств, а кінний плуг — на 21[3]. Непосильним тягарем на селянина лягали податки і борги. Усе це різко погіршувало його матеріальне становище.

Крім того, румунські окупанти здійснювали румунізацію всього населення, незважаючи на його рішучі протести. В Романківцях діяла одна невелика початкова школа. Навчання проводилося румунською мовою, хоч румунського населення тут було дуже мало, а українці складали більшість. Вчитися могли тільки діти місцевих багатіїв і приїжджих румунських чиновників. Не було в селі ні клубу, ні бібліотеки. Зате діяли церква, окружний сільський суд, примарія, податковий і жандармський пости, корчма.

Поганим було і медичне обслуговування трудящих. В разі необхідності хворий мусив звертатися до приватного лікаря, за що мав платити великі гроші. А якщо хворий потрапляв до земської лікарні, то за кожний день перебування там мав сплачувати по 6 лей[4].

У таких тяжких умовах проводила значну пропагандистську і агітаційну роботу в масах підпільна комуністична організація, яка виникла на початку 1930 року. Керівником її до 1932 року був романковецький бідняк Іван Щербатий[5]. Підпільники мали зв'язок з Сокирянським районним комітетом КПР. Активними підпільниками тих років були Трофан Гончар, Андрій Гускевич, Яків Чайковський, які через своїх родичів, що жили на території Радянської України, одержували політичну літературу і розповсюджували її серед жителів Романківців. В 1933 році жандармам вдалось розкрити підпілля і провести ряд арештів. Та цим вони не спинили трудящих. З 1930 до 1940 року до комуністичного підпілля Романківців увійшло кілька десятків патріотів. Вони збирали кошти на допомогу політичним в'язням, розповсюджували серед населення революційну літературу, видавали листівки, в яких закликали трудящих до боротьби, виготовляли детекторні радіоприймачі, слухали радянські передачі і знайомили з ними селян, в Шебутинському лісі проводили таємні збори.

Боротьба трудового селянства проти румуно-боярського гніту, за возз'єднання з Радянською Україною, не припинялася аж до 28 червня 1940 року.

З великою радістю трудящі Романківців зустріли своїх визволителів-братів.

На початку липня 1940 року в Романківцях почала діяти сільська Рада

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 858, оп. 1, спр. 15, арк. 37, 59.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. Документи й матеріали, стор. 215.

[3] Газ. «Оновлене життя», 30 жовтня 1949 р.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 6, оп. 2, спр. 1, арк. 27.

[5] Там же, ф. 858, оп. 1, спр. 15, арк. 9.

Зустріч голови колгоспу М. Д. Гангала з першою вчителькою села О. П. Артеменко, с. Романківці.

депутатів трудящих, яку очолив комуніст І. В. Марченко[1]. Скоро після цього відбулися загальні збори жителів з приводу розподілу поміщицької і церковної землі та майна серед трудящих. Одержавши землю, селяни почали готуватися до організації сільськогосподарської артілі. Для ознайомлення з колективними господарствами у вересні 1940 року в складі делегації молодої Чернівецької області у колгоспах Дніпропетровщини побував романківчанин С. О. Гандзій. Повернувшись до рідного села, він розповідав про незабутнє враження від колгоспів. Порадившись, селяни вирішили раз і назавжди покінчити з нестатками і об'єднатися в колгосп. 31 січня 1941 року почав діяти колгосп, названий ім. С. К. Тимошенка, Маршала Радянського Союзу. Головою правління обрали бідняка С. О. Гандзія[2]. Артіль швидко зростала. Молодому господарству Радянська влада подавала всебічну підтримку й допомогу.

Ще наприкінці 1940 року в Романківцях почала роботу МТС. У першу колгоспну весну на ланах артілі вже працювало п'ять тракторів.

Справою соціалістичної перебудови села керувала сільська територіальна первинна партійна організація, яка була створена 27 листопада 1940 року, першим її секретарем був Ф. В. Терехов[3]. З січня 1941 року в Романківцях почала діяльність і комсомольська організація, яку очолював учитель Васильєв. У квітні в ній вже налічувалось 18 комсомольців[4].

Профспілкова організація об'єднувала 24 члени.

На кінець 1940 року в Романківцях проживало 5644 чоловіка, з них понад 4600 становили українці.

Трудящі села активно включилися до політичного і громадського життя. 12 січня 1941 року населення вперше брало участь у виборах до Верховних Рад СРСР і УРСР. За кандидатів блоку комуністів і безпартійних одностайно проголосували всі виборці.

Соціалістичні перетворення на селі відбувались в умовах гострої класової боротьби. Різні ворожі елементи — куркулі, служителі церкви, націоналісти протидіяли колективізації сільського господарства.

Організаційно-господарському зміцненню колгоспу значну увагу приділяв Сокирянський райком партії. 24 травня 1941 року на засіданні бюро було розглянуто питання про становище в колгоспі ім. С. К. Тимошенка і вжито заходів до усунення помилок.

Переборюючи труднощі, молодий колгосп міцнів і зростав. Держава допомогла йому насінням, МТС — своєчасно і високоякісно провести весняно-польові роботи.

Багато було зроблено і в культурному будівництві на селі. З вересня 1940 року почала роботу неповна середня школа. Всі діти шкільного віку пішли до школи, в якій навчання велося рідною українською мовою. Розпочато було роботу по ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Перші вчителі О. П. Артеменко, Н. П. Бевз

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 5, арк. 43.
[2] Там же, 119, арк. 28.
[3] Там же, 5, арк. 97.
[4] Там же, 139, арк. 9.

та інші вели значну громадську роботу. При сільському клубі розгорнули роботу гуртки художньої самодіяльності, агрономічний та інші. Почала діяти лікарня на 35 ліжок та пологове відділення.

Селяни жадібно потяглися до книги, до газети. В 1941 році мешканці села передплатили понад 2 тис. примірників газет і журналів[1].

Соціалістичній перебудові села дуже зашкодив злодійський напад на Країну Рад фашистської Німеччини і її сателітів, зокрема королівської Румунії, війська якої 13 липня окупували Романківці.

Почалися чорні дні неволі. Німецько-румунські загарбники відібрали у селян землю і повернули її колишньому поміщикові. Окупанти пограбували майно радянських громадян та колгоспу ім. С. К. Тимошенка. З Романковецької МТС вони вивезли до Румунії все майно — машини, запчастини тощо. З села забрали у фашистське рабство 126 чоловік, багатьох засудили і відправили в табори та до в'язниці за співчуття Радянській владі[2]. Окупанти заподіяли збитків установам, організаціям і громадянам села більш як на 3 млн. 570 тис. карбованців[3].

Та фашистський терор не зламав волі населення до боротьби з ворогом. Один з організаторів антифашистської боротьби в Сокирянському районі В. І. Маковей вів розвідувальну роботу на станції Романківці та в інших місцях, збирав і передавав цінні відомості про розташування й пересування німецько-румунських військ і інші агентурні дані. Патріоти розповсюджували зведення Радянського інформбюро, листівки. Один з учасників цієї групи П. Я. Чайковський нагороджений медаллю «За бойові заслуги».

В ніч на 13 січня 1944 року поблизу Романківців висадилась на парашутах партизанська група із загону ім. Чапаєва № 2. Фашисти помітили партизанів. Три дні продовжувався запеклий бій, в якому загинула радистка Віра Бірюкова, родом з Березників Пермської області. Романківчани свято зберігають пам'ять про відважну партизанку.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти гітлерівських загарбників билися понад 530 чоловік, з них 308 загинули смертю хоробрих. Їх подвиг увіковічений пам'ятником-монументом, встановленим у центрі села. Понад 250 жителів села нагороджено бойовими орденами і медалями. Багато з них брали участь в боях за Прагу, Будапешт, Кенінгсберг і Берлін, а також у війні з Японією.

25 березня 1944 року Романківці були визволені від окупантів. Одразу відновила роботу сільська Рада, головою якої став М. Д. Гангала[4]. Селяни взялися за відбудову села, за ліквідацію тяжких наслідків окупації. Вони організовано провели весняну сівбу. У польових роботах велику допомогу подавала новостворена Романковецька МТС. Водночас селяни всебічно допомагали Червоній Армії, у фонд якої до 15 липня 1944 року вони заготовили 200 тонн хліба та зібрали грішми на військову позику 65 тис. карбованців.

В організації трудівників села на ліквідацію тяжких наслідків фашистської окупації та на соціалістичну перебудову господарства керівну роль відігравала партійна територіальна організація, що відновила свою діяльність в червні 1944 року. До її складу ввійшли комуністи МТС і села, очолював її І. К. Когут. У відбудові зруйнованого господарства активну роль відіграла первинна комсомольська організація, відроджена у серпні 1944 року. Її секретарем на той час був М. К. Вахнован. В січні 1945 року комсомольців налічувалось 25 членів. Вони доклали багато зусиль, щоб допомогти дітям-сиротам, зібрали для них багато хліба, близько 3 тис. крб., необхідний одяг.

Велику допомогу подала трудящим Романківців держава. Лише за 1944 рік мате-

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 5, арк. 5, 20—28, спр. 138, арк. 16; спр. 139, арк. 3.

[2] Там же, спр. 264, арк. 3, 6, 7.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—2099, спр. 16, арк. 1—7, 25, 26.

[4] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 236, арк. 53.

ріальну допомогу одержали 155 осіб, різні пільги — 101 сім'я червоноармійців і 235 сімей престарілих[1].

Тоді ж почалась підготовка до відродження пограбованого окупантами колгоспу. До кінця 1945 року було створено кілька земгромад, які відіграли позитивну роль у підготовці села до суцільної колективізації. Корисною в цьому відношенні була діяльність і супряжних груп. Вони обслужували 950 безкінних селянських господарств. 20 жовтня 1945 року було організовано ініціативну групу, а через тиждень відроджено колгосп ім. С. К. Тимошенка[2].

Переборюючи опір ворожих елементів, тяжкі наслідки великої засухи, що була у 1946 році, та інші труднощі, відновлений колгосп зростав і міцнів. В серпні 1947 року в Романківцях з'явилось ще 3 колгоспи: ім. газети «Правда», «Ленінський шлях» та ім. Крупської. Колективізацію було повністю завершено.

Зростав авторитет партійної організації. Кращі люди села за велику честь вважали стати комуністами. Серед перших комуністів були І. Г. Бабій, М. Д. Гангала, О. М. Кувіла, О. П. Цап та інші. З березня 1941 року до окупації села фашистами і з березня 1946 до серпня 1950 року колгосп ім. С. К. Тимошенка очолював М. Д. Гангала. Радянський уряд нагородив його орденом Трудового Червоного Прапора і медалями. Восьмеро дітей виховав з своєю дружиною цей ветеран праці і організатор колективного господарства. Всі вони тепер працюють в артілі, яку створював батько, примножують громадські багатства. Інші колгоспи очолювали комуністи І. Г. Пастушок, Я. Д. Цитрін, М. П. Щербатий. В листопаді 1950 року партійна організація налічувала вже 16 комуністів, комсомольська організація — близько 50 членів[3].

В серпні 1950 року всі 4 колгоспи об'єдналися в один — ім. С. К. Тимошенка. З листопада 1957 року артіль має назву ім. XX з'їзду КПРС. У 1957—1964 рр. очолював її комуніст О. І. Вольський.

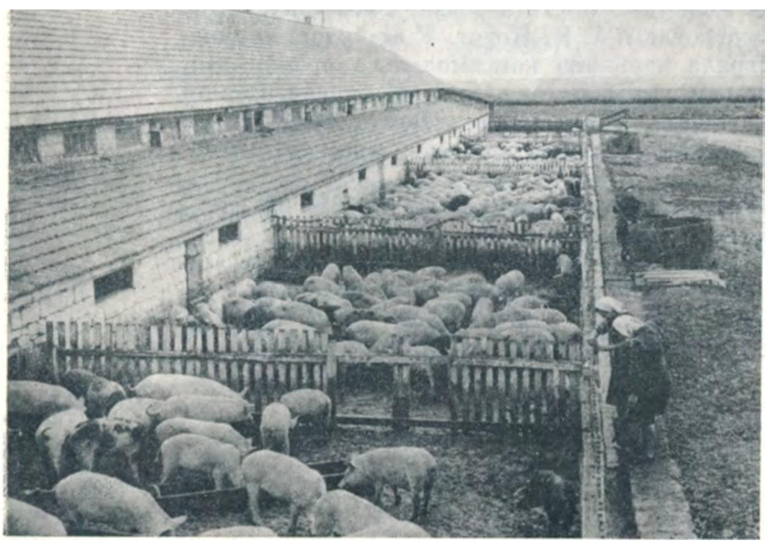
Укрупнений колгосп впевнено розвивався, ставав багатогалузевим господарством. На кінець семирічки на його полях у два рази збільшились врожаї зернових, у три рази зросло поголів'я великої рогатої худоби, в десятеро — поголів'я свиней. Тепер він має добру матеріально-технічну базу: 34 трактори, понад 20 різних комбайнів, 24 вантажні, 1 пожежну і 2 легкові автомашини. За колгоспом навічно закріплено 3971 га сільськогосподарських угідь, з них 3425 га орної землі, 184 га сінокосів, 182 га пасовиськ.

Наполегливо працюють хлібороби Романківців. Дбайливо використовуючи техніку, при добрій організації праці вони добились високих сталих врожаїв. Середня врожайність зернових у ювілейному 1967 році становила близько 34 цнт з га, у т. ч. пшениці по 36,6 центнера.

Значна увага приділялася розвиткові тваринництва.

Щороку міцніє колгосп. Неподільний фонд його на кінець 1967 року перевищив 2 млн. 800 тис. карбованців. З розвитком колгоспу підвищувалась і оплата праці. У порівнянні з 1950 роком оплата людино-дня у 1967 році зросла у 6 разів.

Свинарник колгоспу ім. XX з'їзду КПРС. 1968 р.

Та найбільшим багатством колгоспу є його люди — невтомні трудівники, справжні майстри своєї справи. Кілька десятків хліборобів нагороджено орденами і медалями та були

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 15, оп. 1, спр. 259, арк. 20, 55, 56.

[2] Газ. «Оновлене життя». 8 листопада 1945 р.

[3] Чернівецький облпартархів, ф. 669, оп. 1, спр. 5, арк. 59, 82.

учасниками Всесоюзної виставки досягнень народного господарства. Серед передовиків виробництва — комбайнер комуніст К. Ф. Бельський. У 1967 році він зібрав зернових і технічних культур з 457 га, намолотив 1357 тонн зерна. За самовіддану працю та успіхи в колгоспному виробництві його нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора та двома медалями ВДНГ, а пізніше йому присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. К. Ф. Бельський обирався членом обкому КП України, депутатом обласної Ради депутатів трудящих.

Герой Соціалістичної Праці, комбайнер К. Ф. Бельський серед рідних і друзів, с. Романківці. 1968 р.

Добрими показниками відзначається і комбайнер А. М. Шевчук, який у 1967 році комбайном «СК-4» зібрав урожай з 425 га зернових і технічних культур, намолотивши 1270 тонн зерна. Пошану серед трудівників здобули ланкові — комуністки М. П. Заяць, К. П. Гандзій.

Один з перших колгоспників І. Ф. Хорошенюк керує будівельною бригадою. Зразковою працею відзначається лісничий, комуніст В. І. Танас, він заочно закінчив Львівський лісотехнічний інститут.

В колгоспне виробництво багато праці вкладають агроном М. Ю. Степаненко, зоотехнік Л. І. Побережний, економіст В. К. Дажук, головний бухгалтер І. А. Білоус, механік М. П. Кушнір. Заслуженою повагою користується бригадир комуніст В. В. Гандзій. З року в рік в його бригаді урожай пшениці становить близько 40 цнт з га, картоплі — 170, цукрових буряків понад 300 центнерів.

Колгосп ім. XX з'їзду КПРС не єдине господарство в Романківцях. В селі працює державний млин, є лісництво, відділення «Сільгосптехніка», пункт «Заготзерно», бурякоприймальний пункт, плодоовочева база, хлібозавод.

За роки Радянської влади змінився також і зовнішній вигляд села. На місці старих похилених селянських хаток під солом'яною стріхою з'явилися нові просторі котеджі під бляхою, шифером і черепицею. Окрасою будинків є мереживо з бляхи, яким оторочена покрівля і фігурні димарі. Кожний новий будинок має веранду, рами якої виготовляються у вигляді найрізноманітніших геометричних фігур і нагадують візерунковий килимок. Щороку до ладу стають десятки житлових будинків і допоміжних приміщень. Лише за свої кошти колгосп спорудив 16 культурно-побутових об'єктів, у т. ч. приміщення середньої школи, Будинок культури на 600 місць, побутовий комбінат, лазню, дитячі ясла на 70 місць, 2 будинки для фахівців тощо. По будівництву культурно-побутових об'єктів колгосп ім. XX партз'їзду посідає одне з перших місць в області, за що його в 1967 році відзначено ювілейною медаллю ім. Т. Г. Шевченка.

Відійшли в минуле курний каганець і гасова лампа. Лампочки Ілліча засяяли в громадських установах, в будинках колгоспників, освітили вулиці ще з 1948 року. В побуті широко використовуються газобалонні установки на кухнях. До послуг населення — телефонна станція, відділення зв'язку. В селі діє широка торговельна мережа — 18 магазинів, кіосків, буфетів. Про зростаючий добробут трудящих свідчить і те, що в особистому користуванні їх є 7 легкових автомашин, 220 мотоциклів, понад 1000 велосипедів, 300 телевізорів, 1390 радіоприймачів, 1320 швейних машин.

Докорінно поліпшилося медичне обслуговування населення. Вже в перші роки після визволення в селі було відкрито аптеку. Споруджено нове приміщення лікарні на 50 ліжок, кабінети якої обладнано сучасним устаткуванням. В лікарні працюють 6 лікарів та 25 чоловік середнього медперсоналу.

Швидкими темпами зростав у післявоєнні роки культурний і духовний рівень трудівників села. Особливо яскраво видно це на розвиткові народної освіти. Вже

Біля пам'ятника воїнам, полеглим на фронтах Великої Вітчизняної війни, с. Романківці. 1968 р.

в перший рік після визволення в селі відкрито дві початкові і одну неповну середню школи. У 1951 році в новозбудованому двоповерховому приміщенні відкрито середню школу. Нині в Романківцях є 4 школи, з них 2 середні і 2 початкові, в яких навчається понад 1000 дітей, трудиться 72 учителі.

За роки Радянської влади виріс великий загін місцевої інтелігенції. 50 чоловік здобули вищу освіту — стали вчителями, лікарями, інженерами, спеціалістами сільського господарства, журналістами, офіцерами Радянської Армії, науковими працівниками тощо. Син романковецького селянина К. Ф. Попович став кандидатом філологічних наук, працює в АН Молдавської РСР, є членом Спілки радянських письменників. Він — автор кількох монографій з історії російсько-українсько-молдавських літературних зв'язків та роману «Заграва над Дністром», присвяченого революційним подіям 1917—1920 років на Сокирянщині. Романківчанин І. Д. Самусь — доктор фізико-математичних наук. 90 чоловік з села здобули середню спеціальну освіту, 400 мають загальну середню освіту, 110 — навчаються у вузах і технікумах. Вся молодь села навчається. Прикладом може бути сім'я М. Й. Кашпора, де є десятеро дітей: шестеро з них вже здобули середню або вищу освіту, решта ще навчається в середній школі.

Добре налагоджено культурно-масову роботу. Комсомольці й молодь ще у 1944 році відремонтували і обладнали сільський клуб, створили гуртки художньої самодіяльності. Вже тоді драмгурток на районному огляді художньої самодіяльності зайняв перше місце за постанову п'єси «Бувальщина». Завжди людно у новому Будинку культури та в клубі при відділенні «Сільгосптехніка». В Будинку культури обладнано широкоекранний кінотеатр, працюють драматичний, хоровий, танцювальний та інші гуртки.

Для любителів книг, для тих, хто підвищує свої знання, в селі є 3 бібліотеки із загальним фондом понад 17 тис. примірників книг. Газети і журнали стали невід'ємним елементом духовного життя кожної сім'ї.

Здавна славляться Романківці народним мистецтвом — ткацтвом. Нині традиції старовинного промислу жваво розвиваються. Кращою ткалею є П. Л. Бурдейна. Сотні рушників, доріжок і килимів виткала вона. Кращим її твором є великий килим «Конвалія», витканий на згадку про возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною.

Завжди приваблював молодь села спорт. Новозбудований стадіон став базою для розгортання спортивно-масової роботи.

Організуючою силою трудящих в розгортанні господарського, громадського і культурного життя є партійна організація, яка налічує тепер у своїх лавах близько 100 комуністів. Комсомольців в селі близько 400 чоловік.

Росте й упорядковується село. Перспективним планом намічено розширення капітального будівництва, поступове перетворення Романківців в селище міського типу.

Т. М. КАРУЦЕНКО, Є. С. ПРИХОДЬКО,
П. О. ФОЛЬВАРОЧНИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД СОКИРЯНСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛОУ́СІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км на захід від райцентру, за 8 км від станції Романківці Львівської залізниці. Через село проходить шосейна дорога Сокиряни—Ломачинці. Населення — 3215 чоловік.

В селі — колгосп «Росія», організований 6 лютого 1941 року і відновлений у 1947 році. Має 2625 га землі, у т. ч. орної — 1731 га, саду — 114 га, лісу — 187 га. Основні культури — пшениця, кукурудза, цукрові буряки, соняшник. На фермах понад 3,5 тис. голів худоби та 1,5 тис. штук птиці. За високі надої молока в 1956 році доярку Є. А. Підгірну нагороджено орденом Леніна.

Господарство має млин, пилораму, олійню, столярну майстерню, кузню, електростанцію на 50 квт, 16 тракторів, 11 комбайнів, 9 автомашин.

В селі — середня школа, розміщена в новозбудованому приміщенні, сільська бібліотека відмінної роботи має понад 10 тис. книг. Працюють фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитячі ясла, павільйон побутового обслуговування (швейна і шевська майстерні), відділення зв'язку.

В околицях села виявлено залишки поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), городища доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.). Білоусівка вперше згадується в письмових джерелах у 1447 році. Під час Хотинського повстання 1919 року загін білоусівців розгромив жандармський пост і кілька днів тримав владу в своїх руках.

У Великій Вітчизняній війні брали участь понад 200 жителів села, 136 з них нагороджено бойовими орденами та медалями Союзу РСР.

Комсомольська організація в селі створена у 1945, партійна — у 1949 році.

ВАСИ́ЛІВКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі Дністра, за 12 км на північ від райцентру, за 17 км від станції Сокиряни Львівської залізниці. Населення — 1259 чоловік. Сільраді підпорядковане село Розкопинці.

В селі — колгосп ім. Червоної Армії, організований у 1946 році. Має 2706 га сільськогосподарських угідь, з них 1521 га орної землі, під садом і виноградом — 162 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом. В колгоспі сіють пшеницю, кукурудзу, цукрові буряки, тютюн.

На фермах близько 2300 голів худоби. В 1956 і 1958 роках колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і за високі показники в розвитку тваринництва одержав премію — електродоїльний агрегат. За вирощення високого врожаю тютюну ланковий О. І. Дубчак удостоєний ордена Леніна. Колишній голова колгоспу І. В. Гуцул нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Колгосп має 3 водяні млини, олійницю, 2 кузні, столярну майстерню, електростанцію на 50 квт. Автотракторний парк налічує 16 тракторів, 11 комбайнів, 10 автомобілів.

В селі — восьмирічна школа, бібліотека з фондом близько 8 тис. книг. Діє фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, профілакторій, ветпункт.

Є в селі 3 магазини, 2 їдальні, перукарня, поштове відділення, ощадна каса, майстерня побутового обслуговування, 2 лазні.

За роки Радянської влади споруджено близько 300 нових, відремонтовано, перекрито залізом та черепицею близько 150 житлових будинків.

Село вперше згадується у 1447 році. На його території виявлено пізньопалеолітичні стоянки, рештки поселення трипільської культури, давньоруського селища XII—XIII століть.

Мешканці села брали участь в Хотинському повстанні 1919 року. Під час фашистської окупації жителі села переховували радянських партизанів, за що К. С. Долга в січні 1944 року була засуджена на довічну каторгу.

Комсомольська організація створена в селі у 1940, партійна — у 1953 році.

ВІ́ТРЯНКА — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі Дністра, за 22 км на захід від райцентру, за 5 км від станції Романківці Львівської залізниці. Населення — 1442 чоловіка. Сільраді підпорядковане село Кулішівка.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС. Артіль має 2468 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. орної землі — 1657 га, саду — 78 га. Напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. Основні культури — озима пшениця, кукурудза, цукрові буряки, соняшник і тютюн. На фермах понад 2100 голів худоби. Машинно-тракторний парк налічує 17 тракторів, 12 вантажних автомобілів, 10 комбайнів. Працює млин, олійниця, пилорама.

Вітрянка має восьмирічну школу, Кулішівка — початкову, в обох селах є клуб і бібліотека. Працюють фельдшерсько-акушерський пункт, магазин. Село радіофіковане в 1958 році, електрифіковане в 1963 році. Жителі за післявоєнний період спорудили 235 будинків сучасного типу.

В письмових джерелах Вітрянка вперше згадується у 1771 році. На території сіл Вітрянки і Кулішівки виявлено рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), городища доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.), два поселення черняхівської культури (II—IV століття н. е.), городища і селища часів Київської Русі (X—XIII століття н. е.).

За роки тимчасової окупації села фашисти розстріляли одного з перших організаторів колгоспу І. С. Куляка.

На фронтах Великої Вітчизняної війни проти

фашистів билися 172 жителі села, 137 з них нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу. Серед них — кавалер ордена Костюшка, перший офіцер з жителів села А. В. Редчук.

ВОЛО́ШКОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі Дністра, за 10 км на північний схід від райцентру, за 10 км від станції Окниця Кишинівської залізниці. Населення — 1076 чоловік.

В селі — колгосп «Нове життя», організований у березні 1941 року і відновлений у 1945 році. За ним закріплено 1540 га землі, з них: орної — 905 га, лісів — 147 га, під садом і виноградом — 71 га. Основний напрям господарства зерно-тваринницький. Вирощується пшениця, кукурудза, цукрові буряки, соняшник, картопля. На фермах близько 1,5 тис. голів худоби.

За післявоєнні роки значно оновився житловий фонд. Споруджено нові приміщення восьмирічної школи, медичного пункту, пологового будинку, дитсадка, продовольчого магазину, бібліотеки, книжковий фонд якої перевищує 12 тис. книжок. Сільський клуб має стаціонарну кіноустановку.

На території села виявлено 5 пізньопалеолітичних стоянок (понад 15 тисяч років тому), поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), 3 поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давнє городище. В письмових джерелах вперше село згадується у XVIII столітті.

Під час Хотинського повстання у 1919 році мешканці села вигнали румунських жандармів і тиждень тримали село в обороні. Організаторів виступу Д. Д. Михальчука та І. А. Бабія румунські власті засудили на 10 років каторжних робіт.

На березі Дністра на честь радянських воїнів, які тут 23 березня 1944 року форсували ріку і визволили село від фашистів, встановлено пам'ятник-обеліск.

Комсомольська організація в селі діє з 1945, партійна — з 1950 року.

ГРУ́БНА — село, центр сільської Ради. Розміщена за 37 км від райцентру, за 5 км від залізничної станції Вашківці Львівської залізниці. Населення — 2285 чоловік.

На території села розташований колгосп «800 років Москви», організований у 1948 році. Його земельна площа — 1545 га, з яких 377 га під садами, 828 га орної землі.

Основний напрям господарства — садівництво. Вирощуються також зернові культури. На фермах утримується близько 1500 голів худоби. В 1956 році колгосп був представлений на Всесоюзній сільськогосподарській виставці. За досягнуті виробничі успіхи близько 10 передових колгоспників нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу та бронзовими медалями Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

В Грубні — восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека, що має близько 8 тис. книг. Працюють тут фельдшерсько-акушерський пункт, дитясла, 2 промтоварні і 1 продовольчий магазини, їдальня, відділення зв'язку, ощадкаса. Грубна оновлюється. Тут споруджено понад 370 нових житлових будинків.

В письмових джерелах село вперше згадується у 1771 році.

Комсомольська організація села діє з 1945, партійна — з 1949 року.

КОБОЛЧИ́Н — село, центр сільської Ради. Розташований на річці Кобилча, за 5 км від районного центру, за 7 км від залізничної станції Сокиряни. Через село проходить асфальтоване шосе Сокиряни—Чернівці. Населення — 3044 чоловіка.

Передові люди колгоспу «Ленінський шлях». У центрі — голова правління, Герой Соціалістичної Праці В. Я. Ротар, с. Коболчин. 1968 р.

В селі колгосп «Ленінський шлях», організований у 1946 році. Це передове в районі господарство по врожайності сільськогосподарських культур і розвитку тваринництва. Має млин, олійницю, пилораму, столярну майстерню, кузню, пасіку. Машинно-тракторний парк налічує 12 тракторів, 13 комбайнів, 9 автомашин, понад 40 електромоторів.

Працює тут середня школа. За Радянської влади 45 мешканців здобули вищу і середню спеціальну освіту. Нині в селі працюють 40 спеціалістів з вищою і середньою освітою. Діють в Коболчині Будинок культури, медичний пункт, фельдшерсько-акушерський пункт, зуболікарський та рентгенкабінети, профілакторій, їдальня. Стали до ладу побутовий комбінат, сільмаг, продмаг, чайна, господарський магазин.

За роки Радянської влади в селі споруджено і перебудовано 800 житлових будинків.

Вперше в письмових джерелах Коболчин згадується у 1447 році.

На околицях села виявлено рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та бронзового віку (II тисячоліття до н. е.).

В 1871 році Коболчин став центром селянських заворушень в Сокирянській волості. Виступ селян відбувся і в 1913 році. Жителі села брали активну участь в Хотинському повстанні 1919 року. Румунські бояри розстріляли тут 22 повстанці.

В грудні 1945 року в селі створено комсомольську організацію, а в грудні 1948 — партійну.

КО́РМАНЬ — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі Дністра, за 40 км на північний захід від райцентру, за 14 км від

Тваринницьке містечко колгоспу «Ленінський шлях», с. Коболчин. 1968 р.

найближчої залізничної станції Романківці. Населення — 1913 чоловік.

Колгосп «Зоря», організований у 1941 році і відновлений у 1945-му, має 1730 га землі, з них орної — 1254 га. Вирощується — пшениця, кукурудза, соняшник, цукрові буряки, тютюн. Добре розвинене овочівництво. На фермах понад 1500 голів різної худоби. В господарстві є водяний млин, пилорама, 12 тракторів, 8 автомашин, 5 комбайнів та інша техніка.

В селі — восьмирічна та вечірня середня школи, клуб, бібліотека з фондом 7370 книг. Є тут фельдшерсько-акушерський пункт, працюють продуктовий і промтоварний магазини. В селі 32 спеціалісти з вищою і середньою спеціальною освітою.

Вперше в документах Кормань згадується у XVIII столітті. Околиці села багаті археологічними пам'ятками. Тут виявлені пізньопалеолітичні стоянки (40—12 тисяч років тому), поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та черняхівської ранньослов'янської культури (II—VI століття н. е.).

Жителі Кормані брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. Один з його учасників Ф. М. Дідорак пізніше став бійцем дивізії Г. І. Котовського. Люто розправились румунські окупанти з учасниками повстання, розстріляли Г. А. Люльчака, І. Д. Бучковського.

На фронтах Великої Вітчизняної війни билися проти фашистів 167 жителів села.

Первинні партійна і комсомольська організації в селі створені у 1946 році.

ЛОМА́ЧИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 25 км на захід від райцентру, за 19 км від найближчої станції Романківці Львівської залізниці. Населення — 3007 чоловік.

На території села — колгосп ім. 28 червня. За ним закріплено 2716 га землі, у т. ч. орної — 1874 га. Напрям господарства — зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. На фермах близько 3 тис. худоби. Має млин, пилораму, кузню, олійницю, черепичний цех. В господарстві — 18 тракторів, 11 комбайнів, 12 автомашин.

За роки Радянської влади в селі збудовано дільничну лікарню, дитсад, приміщення сільської Ради, відділення зв'язку, павільйон побутового обслуговування, їдальню, радіовузол. Відкрито 5 магазинів, лазню, споруджено близько 250 житлових будинків.

Школа в Ломачинцях — середня. Є тут клуб, бібліотека з книжковим фондом понад 6 тис. примірників. В селі працює понад 60 спеціалістів з середньою і вищою освітою. Колектив медпрацівників в селі очолює заслужений лікар УРСР Г. Є. Марчук.

Вперше село згадується в документах XVII століття. В околицях його виявлені пізньопалеолітичні стоянки, 3 поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), 2 поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та древньоруське городище VIII—XIII століть.

В роки Великої Вітчизняної війни 127 мешканців села билися на фронтах проти фашистів.

Комсомольська організація діє в селі з 1945, партійна — з 1946 років.

МИХА́ЛКОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 22 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Романківці — 9 км. Населення — 1964 чоловіка.

В селі — центральна садиба колгоспу «Україна». Артіль має сільськогосподарських угідь 3079 га, у т. ч. орної землі — 2694 га. Напрям господарства зерно-буряковий з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом. Вирощуються пшениця, цукрові буряки, кукурудза, соняшник, тютюн, овочі і фрукти. На фермах близько 3,5 тис. голів худоби. В машинно-тракторному парку — 26 тракторів, 13 комбайнів, 18 автомашин та інша техніка.

В Михалковому — середня школа, сільський клуб, бібліотека, народний музей, медичний пункт, пологовий будинок, дитячі ясла, профілакторій.

В околицях Михалкового виявлено рештки 2 поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), одного доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та 2 черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

Село вперше згадується у 1620 році. У березні 1913 року в Михалковому відбулося заворушення селян. Мешканці його брали участь у Хотинському повстанні 1919 року проти румунсько-боярських окупантів.

Боронити свою Батьківщину в роки Великої

Вітчизняної війни пішли близько 100 жителів села, 54 з них загинули, їх імена викарбувані на пам'ятнику-обеліску, що споруджено в центрі Михалкового.

МО́ЛОДОВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі Дністра, за 45 км від райцентру, за 13 км від станції Вашківці Львівської залізниці. Населення — 601 чоловік. Сільраді підпорядковані села Братанівка, Лопатів, Покровка.

Колгосп ім. Дзержинського, організований у 1947 році, має 2379 га землі, у т. ч. орної — 1338 га, саду — 77. Напрям господарства — зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. Основні сільськогосподарські культури — пшениця, кукурудза, цукрові буряки. На фермах понад 2 тис. голів худоби. В машинно-тракторному парку 12 тракторів, 6 комбайнів, 10 автомашин та багато іншої техніки.

В Молодовому — восьмирічна школа, клуб з кіноустановкою, бібліотека з фондом близько 8,5 тис. книжок. Працюють фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитячі ясла, два магазини.

Молодове згадується в документах 1650 року. Околиці села багаті археологічними пам'ятками палеоліту, бронзового та залізного віків. В урочищах Байлова Ріпа і Голий Щовб розкопані рештки жител доби палеоліту (50—40 тисяч років тому), які є найдавніші на території СРСР; у Поливановому яру розкопано поселення трипільської культури. Були виявлені майстерні кам'яних знарядь та оборонні рови трипільського часу.

У Великій Вітчизняній війні із Молодового проти фашистів билися 118 чоловік, багато з них нагороджені орденами і медалями.

Комсомольська організація існує з 1947 року, партійна — з 1950 року.

НЕПОРО́ТОВЕ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 23 км від райцентру. До найближчої станції Романківці Львівської залізниці 20 км. Населення — 1211 чоловік.

В селі комплексна бригада колгоспу «Україна». Загальна земельна площа її 1759 га, з яких 1180 га — орної землі, 28 га — виноградників, 39 га — саду Основні сільськогосподарські культури — пшениця, кукурудза, цукрові буряки, тютюн. Розвинене тваринництво. Бригада має пилораму, млин, 5 комбайнів, 11 тракторів, 7 автомашин, столярну майстерню, кузню.

Тут працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека, в якій налічується понад 8 тис. книг, народний музей. Є в селі фельдшерсько-акушерський пункт, аптека, пологовий будинок, дитячі ясла на 65 місць, продовольчий і промтоварний магазини. Споруджено в селі близько 100 нових житлових будинків.

В письмових джерелах Непоротове вперше згадується у 1447 році. Околиці його багаті археологічними пам'ятками. Виявлено 3 пізньопалеолітичні стоянки (понад 15 тисяч років тому), 2 поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), 1 — доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.) та 2 городища часів Київської Русі (XI—XIII століття).

Восени 1917 року трудівники села революційним шляхом провели розподіл поміщицької землі, а в 1919 році взяли участь у Хотинському повстанні.

В роки тимчасової окупації німецько-румунські загарбники вчинили тяжкий злочин — розстріляли голову колгоспу І. Я. Трача, бригадира Г. Г. Головця, голову сільради В. Ю. Дейбуку і активіста А. Ф. Андруху

З 1947 року в селі існує первинна партійна організація.

ОЛЕКСІ́ЇВКА (до 1947 року — Мендиківці) — село, центр сільської Ради. Розташована за 16 км на захід від райцентру, за 12 км від найближчої станції Романківці Львівської залізниці. Населення — 1018 чоловік. Сільраді підпорядковане село Новоолексіївка.

В селі — колгосп «Більшовик», організований у 1946 році, має 3460 га землі, у т. ч. орної — 2533 га, саду — 95 га, під ставками — 89 га. Основні сільськогосподарські культури — пшениця, кукурудза, цукрові буряки. Напрям господарства зерно-буряковий з розвиненим тваринництвом. На фермах близько 3 тис. голів худоби. В 1956 році колгосп був учасником Всесоюзної виставки досягнень народного господарства і нагороджений медаллю за високу продуктивність тваринництва та врожаї зернових культур. В господарстві є пасіка, млин, столярна майстерня, олійниця, кузня, використовується 31 трактор, 17 автомобілів, 18 комбайнів та інша техніка.

В Олексіївці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працюють фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, промтоварний та господарський магазини, майстерня побутового обслуговування, відділення зв'язку, їдальня, профілакторій.

Мешканці Олексіївки спорудили близько 300 нових житлових будинків. На вулицях прокладено шосе, тротуари.

В письмових джерелах село вперше згадується у 1533 році під назвою «Мендекауци».

При визволенні села від німецько-фашистських загарбників тут загинув смертю хоробрих офіцер Червоної Армії майор Алексєєв. В честь його село назване Олексіївкою.

94 жителі — учасники Великої Вітчизняної війни, нагороджені орденами і медалями СРСР. Партійна і комсомольська організації в селі створені у 1945 році.

О́ЖЕВЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі Дністра, за 18 км від райцентру, за 21 км від станції Сокиряни Львівської залізниці. Населення — 1369 чоловік.

Колгосп «Прапор перемоги» існує з 1945 року. Має землі 1698 га, у т. ч. орної—1016 га, садів— 52 га, виноградників — 27 га. Напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом, культивується тютюн. В господарстві понад 1,5 тис. голів худоби. З допоміжних підприємств в артілі є млин, олійниця, пилорама, кузня, столярна майстерня, цех по ви-

робництву черепиці. На полях використовується 9 тракторів, 5 комбайнів, 5 вантажних автомашин. За післявоєнні роки тут споруджено 250 житлових будинків, Будинок тваринника, їдальню, водокачку, понад 10 господарських приміщень, прокладено водопровід.

Є в Ожевому восьмирічна школа, клуб. Діють фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, 3 магазини, майстерня.

В письмових джерелах Ожеве вперше згадується 14 січня 1447 року під назвою Ожогов. В п'яти місцях поблизу села виявлено палеолітичні стоянки та 2 поселення трипільської культури.

Партійна і комсомольська організації в селі створені у 1947 році.

СЕ́ЛИЩЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 30 км від райцентру, за 5 км від залізничної станції Вашківці. Населення — 2290 чоловік.

На території села є колгосп ім. Жовтневої революції. За ним закріплено 2287 га землі, у т. ч. орної — 1815 га, саду — 82, лісів — 102 га. Напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. Вирощують пшеницю, цукрові буряки, кукурудзу, соняшники. На фермах понад 3 тис. голів худоби. Колгосп має черепичний цех, млин, пилораму, столярну майстерню, кузню, ремонтну майстерню, 50 електромоторів, 18 тракторів, 9 комбайнів, 14 автомашин.

Тут є середня школа, клуб, бібліотека відмінної роботи з книжковим фондом 9,5 тис. примірників. Працюють фельдшерський пункт, пологовий будинок, сільунівермаг, їдальня, 3 продовольчі та господарський магазини, книжковий магазин, відділення зв'язку, ощадна каса, швейна майстерня, лазня. За роки Радянської влади тут споруджено близько 500 житлових будинків.

В письмових документах Селище вперше згадується у XVIII столітті. В околицях його виявлено рештки поселення доби бронзи (II тисячоліття до н. е.), раннього заліза та 2 поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

В роки Великої Вітчизняної війни 317 жителів села билися на фронтах проти фашистів, 297 з них нагороджені орденами і медалями. Імена 190 чоловік, які віддали життя за Батьківщину, викарбувані на пам'ятнику, встановленому в центрі села.

Партійна організація в селі існує з 1946, комсомольська — з 1947 року.

СЕРБИЧА́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км на захід від райцентру, за 4 км від найближчої станції Романківці Львівської залізниці. Біля села проходить шосе Сокиряни — Чернівці. Населення — 1780 чоловік.

Колгосп ім. Леніна існує з 1945 року, має 1915 га землі, у т. ч. орної — 1424 га, саду — 60 га. Напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. Основні сільськогосподарські культури — пшениця, цукрові буряки, кукурудза, соняшники. На фермах близько 2 тис. голів худоби. В господарстві є млин, пилорама, олійниця, столярна майстерня, кузня, 62 електромотори, 14 тракторів, 19 різних комбайнів, 10 автомашин. Колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у 1954, 1955, 1957 роках. За вирощення високого врожаю цукрових буряків у 1965 році відзначено нагородами 5 чоловік, серед них орденом Леніна — голову колгоспу М. П. Антоніка.

За роки Радянської влади в селі відкрито восьмирічну школу, клуб, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, промтоварний, продовольчий і господарчий магазини, їдальню, швейну майстерню, поштове відділення. Сербичани фактично перебудовані; тут зведено близько 400 нових житлових будинків.

В письмових джерелах село вперше згадується у 1632 році. В його околицях виявлено рештки поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.).

У роки Великої Вітчизняної війни проти гітлерівців брали участь 122 жителі. Комсомольська організація в селі існує з 1945, партійна — з 1947 року.

ШЕБУ́ТИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 25 км від райцентру. До найближчої залізничної станції Романківці 8 км. Населення — 1737 чоловік.

На території села розташований колгосп ім. 1-го Травня. Загальна площа його земель 2046 га, з них орної — 1487 га. Виробничий напрям господарства зерно-буряковий з м'ясо-молочним тваринництвом. Машинно-тракторний парк налічує 14 тракторів, 8 комбайнів, 9 автомашин та багато іншої техніки.

В селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека, медпункт, пологовий будинок, дитячі ясла. Працюють 4 магазини, їдальня, побутовий павільйон. За роки Радянської влади побудовано 282 і відремонтовано понад 300 житлових будинків.

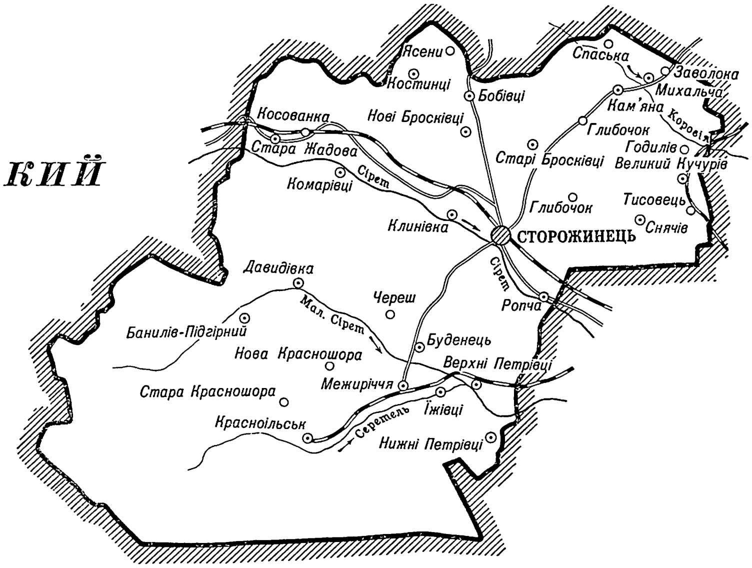
Вперше в письмових документах село згадується у XVII столітті. В його околицях виявлено рештки поселення доби бронзи (I! тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та давньоруського селища XI—XIII століть. В 1871 році тут стався виступ селян проти місцевого поміщика.

В жовтні 1917 року жителі Шебутинців разом з революційними солдатами розподілили між селянами поміщицькі землі і майно. В 1919 році брали активну участь у Хотинському повстанні. Організаторів повстання А. С. Козака, Г. Ф. Харабару, Я. М. Рябого, О. С. Рябого румунські карателі розстріляли.

В центрі села на меморіальних дошках обеліску викарбувано прізвища 100 воїнів-односельчан, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та учасників Хотинського повстання.

Партійна організація в селі створена у 1953 році.

СТОРОЖИНЕЦЬКИЙ РАЙОН

СТОРОЖИНЕ́ЦЬ

Сторожинець — місто районного підпорядкування, центр району. Розташований на лівому березі ріки Сірету, біля підніжжя Карпат, за 20 км на південний захід від Чернівців. Залізнична станція на лінії Берегомет—Чернівці. Має автобусне сполучення з Чернівцями, а також з багатьма селищами й селами району та області. Населення — 10,1 тис. чоловіка.

Назва міста походить від однойменного слова («сторожинець» в давнину — укріплений пункт, де перебувала сторожа). Краєзнавці вважають, що тут розміщався форпост т. з. Шипинської землі[1]. Лісоруби, які почали селитися біля укріплення, і поклали початок існуванню села.

Уперше в історичних джерелах Сторожинець згадується 18 лютого 1448 року, коли молдавський воєвода Роман подарував його якомусь Петру, сину Томи. Рештки поселення того часу виявлені в центрі міста, на лівому березі Сірету, на нинішній території райлікарні.

Як свідчать документи, село розвивалося дуже повільно. На час окупації Буковини Австрією у ньому разом з селом Комарівцями проживало тільки 42 родини. Згідно з законом Г. Гіки, мешканці Сторожинця відбували на поміщика 12 днів панщини, зобов'язані були возити дрова, підтримувати порядок в його садибі та приміщеннях. Крім цього, вони сплачували феодалові десятину з усіх видів зернових культур та фруктів, здавали по одній курці та мітку пряжі[2]. Становище селян після окупації краю Австрією значно погіршилося. Рятуючись від злиднів та зростаючих податків, вони часто кидали обжиті місця. В 1815 році з Сторожинця емігрувало до Молдавії 59 осіб. Почастішали скарги селян на поміщиків. В одній з них мешканці Сторожинця заявили окружному управлінню, що поміщик Г. Совчан вимагав повин-

[1] Ю. О. Карпенко. Топонімія гірських районів Чернівецької області. Чернівці. 1964, стор. 71.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2986, арк. 100, 131.

Головна вулиця м. Сторожинця наприкінці XIX століття.

ностей більших, ніж передбачено законом, що вони через здирства поміщика не мають хліба й посівного матеріалу[1].

Не припинялась і збройна боротьба трудящих проти експлуататорів. Жителі села безперервно поповнювали загони опришків. В 1815—1830 рр. в передгір'ях Карпат діяв загін народних месників, яких очолював сторожинецький селянин Василь Громада[2].

В 1847 році сторожинецьке помістя було поділено на дві рівні частини. Одна — Нижній Сторожинець — належала Г. Флондору, а друга — Горішній Сторожинець — А. Штайнеру. Два феодали володіли 6820 йохами кращої землі, а понад 500 підлеглих їм селянських дворів користувалися лише 3250 йохами значно гіршої землі. Селяни-кріпаки змушені були відробляти на них панщину і сплачувати натуральні повинності. За визнанням самого Г. Флондора, мешканці відбували в цей час 27 видів повинностей, які не передбачалися законом Г. Гіки[3].

Після ліквідації кріпацтва залежність селян Сторожинця від поміщиків не зникла: на них лежали повинності за користування лісами й пасовищами.

З розвитком капіталізму посилюється розшарування селянства та розорення бідноти. Якщо 1847 року було 177 селянських господарств, які мали до 5 йохів землі, то в 1865 році їх стало уже 277. Число халупників відповідно збільшилося з 47 до 60.

В другій половині XIX століття населення Сторожинця швидко зростає. У 1880 році в ньому нараховувалося 5139 жителів.

Виникають промислові підприємства. У 80—90-х роках тут було збудовано цегельний завод, гуральню, водяну лісопилку та залізничну вітку Глибока—Сторожинець—Берегомет. З 1892 року проводяться ярмарки.

Але становище селянства не поліпшується. Тому еміграція не припиняється. Тільки за 1899—1900 рр. із Сторожинця емігрувало до Америки 82, а до Туреччини 7 чоловік[4].

В офіційних джерелах Сторожинець з 1854 року називають містечком, а в 1900 році порушується питання про те, щоб його перевести в розряд міст. Він тоді мав 7 тис. мешканців, 1700 будинків, в т. ч. декілька двоповерхових; п'ять молитовних домів, пошту, й телеграф, аптеку, бойню, пожежну команду. Тут працювали 10 судових і 6 банківських чиновників, 6 адвокатів, 5 лікарів, мешкало багато комерсантів і торговців. 21 травня 1904 року Сторожинець був затверджений містом. В ньому організовуються повітове управління і суд.

Населення міста займалося торгівлею, різними ремеслами і землеробством. За переписом 1910 року, в ньому налічувалося 535 ремісників і 304 торговці[5].

В Сторожинці хазяйнували угорські й румунські поміщики, чиновники, торговці та різні комерсанти. Українці зазнавали жорстокого національного гноблення.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 3054, арк. 83, 91.

[2] Наукові записки Чернівецького державного університету. Серія історичних наук, 1961, т. 54, стор. 5.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 2986, арк. 100—131.

[4] Там же, ф. 3, оп. 2, спр. 18 639, арк. 117.

[5] I. E. Torouţiu. Poporatia si clasele sociale din Bucovina. Bucuresti, 1916, стор. 302, 361.

Першу школу тут засновано 1858 року. На початку XX століття в місті діяли дві шестикласні школи, одна двокласна і одна однокласна. 1905 року засновано також і реміснчу школу. У 1911/1912 навчальному році її закінчило 45 учнів, з них — 30 німців, 6 поляків, 1 румун і лише 8 українців. Шкільна бібліотека мала 38 книжок[1].

У Сторожинці перебував Ю. Федькович (у міському парку йому нині встановлено пам'ятник). Помітну роль у літературному житті Буковини відіграла родина сторожинецького повітового лікаря Атаназія Окуневського, учасника міжнародного медичного конгресу 1897 року в Москві. Його дочка Софія Окуневська (1865—1926), перший лікар з жінок в Австро-Угорщині, була високоосвіченою людиною, знала багато мов. У неї часто гостювали письменниці Н. Кобринська і О. Кобилянська. С. Окуневська мала великий вплив на формування світогляду О. Кобилянської як української письменниці, що засвідчувала сама буковинська орлиця: «Від неї пішло мені те світло, за яким я так тужила, невиразно мріла. Вона заговорила до мене українською мовою, переконуючи мене, що мені треба писати не по-німецьки, а для свого народу — по-українськи...»[2]. Вплив С. Окуневської та її чоловіка В. Морачевського (1867—1950) мав важливе значення і для творчості В. Стефаника. В будинку Окуневських у Сторожинці він написав перші новели «Синьої книжечки», яка принесла йому визнання і літературну славу.

З розвитком промислового виробництва зростає також і чисельність робітників. Зосереджені на дрібних, кустарних підприємствах, вони були ще не досить організовані, але вже починали виступати на захист своїх класових інтересів. У 1896 році в Сторожинці виникла Загальна професійна спілка, яка об'єднувала робітників усіх національностей[3].

Під впливом російської революції 1905—1907 рр. боротьба трудящих міста ставала організованішою. На знак солідарності з російським пролетаріатом у травні 1905 року застрайкували робітники цегельного заводу, а 29 листопада цього ж року в місті відбулося віче і демонстрація з вимогою загального виборчого права.

Під час першої світової війни, у травні 1916 року, російські війська, перейшовши в наступ, визволили Сторожинець від австрійських окупантів. Революційні настрої солдатів передалися населенню. Після Лютневої революції в Росії, наприкінці березня 1917 року, солдати створили Сторожинецьку Раду солдатських депутатів.

І хоч на початку серпня 1917 року російські війська залишили Сторожинець і відійшли за Прут, все ж класова боротьба в місті не згасла. Після звістки про Велику Жовтневу соціалістичну революцію виступи проти соціального й національного гніту набрали особливо гострого характеру. Трудящі розпочали активну боротьбу за встановлення Радянської влади і возз'єднання з Радянською Україною. У жовтні 1918 року в Сторожинецькому повіті розгорнулася збройна боротьба проти австро-німецьких інтервентів. Владу в місті взяли до своїх рук озброєні робітники й селянські загони[4].

Після розвалу Австро-Угорської імперії війська королівської Румунії в листопаді 1918 року окупували Сторожинець.

Трудящі міста чинили запеклий опір румунським загарбникам. У військову комендатуру та жандармерію безперервно надходили повідомлення про те, що населення відмовляється визнавати окупантів. Поневолювачі запровадили «стан облоги з усією суворістю». Будь-які збори трудящих заборонялися. Рух на вулицях міста дозволявся лише від 6 години ранку до 6 години вечора, але не групами. В разі порушення цих «правил» поліції дозволялося застосовувати зброю.

Загарбники посилили наступ на економічне становище трудящих. Підприємці довели робочий день до 16 годин, значно скоротили заробітну плату. Особливо знахаб-

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 23 354, арк. 29—32.
[2] О. Кобилянська. Твори, т. V. К., 1963, стор. 234, 235.
[3] Наукові записки Чернівецького державного університету, 1961, т. 54, стор. 6.
[4] К. Г. Ципко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 102.

нів один з найбільших поміщиків Я. Флондор. Він дійшов до того, що захопив майже всю землю дітей-сиріт, батько яких В. Штирбу загинув на війні, а мати померла[1]. Я. Флондор навіть закрив дорогу, якою селяни гонили до річки худобу на водопій. Коли вони розібрали загорожу, то поміщик викликав до себе примаря та кількох селян. Один з них — Г. Харага заявив Я. Флондору: «Пан, батько мій позичив перед війною грошей у банку Зільцера й заплатив за дорогу, про яку ми сперечаємося зараз. Багато разів майно мого батька продавалося з молотка за невиплату боргу, і він і понині платив по ньому внески. Я, пан, не відступлюсь від старої дороги, хоч би ви і голову відрубали». Поміщик, який щойно виголосив цілу промову перед селянами про людяність та рівність, почувши це, до того розлютився, що накинувся на сміливця, побив його й вигнав із двору.

Окупанти заборонили українську мову в школах і установах міста. Не дозволялося навіть листуватися рідною мовою. Місто Сторожинець румунські власті перейменували на Флондорень, позбавили його трудящих будь-яких політичних прав.

Боротьба проти румунських загарбників дедалі наростала. Трудящі відмовлялися приймати румунське підданство, не з'являлися на призовні пункти. В наступні роки боротьба набрала ще гострішого характеру. В цьому особливу роль зіграло те, що крайовий комітет Комуністичної партії Буковини в 1926 році створив у Сторожинці повітовий партійний комітет, який об'єднав і очолив комуністів міста і навколишніх сіл.

Сторожинецька партійна організація, знаходячись у підпіллі, повсякденно підтримувала тісний зв'язок з масами через профспілки, комсомол та організації МОДРу. Комуністи вели серед трудящих широку агітаційну роботу, займалися пропагандою марксизму, розповсюджували революційну літературу. Вони виховували трудящих у дусі солідарності з пролетаріатом Країни Рад.

Румунські окупанти переслідували комуністів, намагалися розгромити їх організацію. Наприкінці 1926 року їм удалося заарештувати її вожака С. Ю. Лопуляка й засудити його до ув'язнення на 5 місяців і штрафу в 5 тис. лей. 1929 року він був ув'язнений вдруге. Наступного року в Сторожинці та селах повіту було проведено масові арешти. До в'язниці потрапила ціла група комуністів. Через рік поліція склала списки «неблагонадійних» громадян. До них був записаний і С. Ю. Лопуляк.

Але репресії не залякали борців. І. Танащук, С. Захаріас, Л. Полянський, Д. Фурманеску та багато інших жителів мужньо продовжували боротьбу.

15—20 серпня 1930 року в місті було розповсюджено листівки, в яких викривалась антинародна політика румунських бояр, а трудящі маси закликалися до більш активної боротьби за возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною. 24 січня 1932 року комуністи широко відзначали день пам'яті В. І. Леніна, Карла Лібкнехта і Рози Люксембург. У цей день вони поширили листівки в місті та селах повіту. В них розповідалося про життя й діяльність В. І. Леніна, давалася характеристика кризи, яка охопила капіталістичні країни. Тут особливо підкреслювалося, що в СРСР відсутні кризи і пов'язані з ними безробіття та голод. Закінчувалися листівки полум'яними закликами: «Геть фашизм!», «Хай живе світова революція!», «Хай живе робітничо-селянський лад!»[2].

У лютому 1932 року сторожинецька поліція зібрала відомості про центри комуністичних організацій, секцій і осередків, їх чисельність. У матеріалах поліції відзначалося, що особи, занесені в списки «неблагонадійних», у разі війни з СРСР повинні негайно відправлятись у концтабори[3].

Комуністи Сторожинця продовжували викривати антирадянську профашистську політику націонал-лібералів, закликали молодь не йти на службу до румунської армії. «На випадок війни,— підкреслювалося в одній із листівок,— необхідно повер-

[1] Газ. «Glasul Bucovinei», 5 травня 1923 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 132, оп. 1, спр. 28, арк. 26, 48, 59, 136—137.
[3] Там же, ф. 1254, оп. 1, спр. 126, арк. 9—13.

нути зброю проти ворогів трудящих і знищити капіталістичний лад». Відбувалися масові демонстрації. Так, 1 серпня 1934 року жителі міста демонстрували проти фашизму і війни. На багатьох будинках було вивішено червоні прапори.

Трудящі Сторожинця підтримували героїчну боротьбу іспанського народу проти фашистської навали, а уродженець міста Костянтин Бодян брав участь у запеклих боях за Мадрід і в листопаді 1936 року загинув смертю хоробрих, захищаючи прапор Іспанської республіки.

28 червня 1940 року Червона Армія визволила Сторожинець з-під боярського ярма. Населення міста з великою радістю зустріло свою визволительку. 29 червня 1940 року в міському парку відбувся мітинг, на якому з палкою промовою виступили ватажок комуністів-підпільників С. Ю. Лопуляк і робітник шкіряного заводу М. Г. Флоріян.

Трудящі міста включалися в нове життя. Натхненником і організатором соціалістичного будівництва стали районна і міська парторганізації, створені вже в перші дні після визволення. 25 січня 1941 року відбулася перша міська партійна конференція. На цей час у місті налічувалося 8 первинних парторганізацій, які об'єднували 64 члени і кандидати в члени ВКП(б). Почали діяти районна і міська Ради депутатів трудящих, профспілкові, комсомольські та інші громадські організації.

Радянська влада націоналізувала два лісообробні, шкіряний і спиртовий заводи, три друкарні, міську електростанцію, торговельні та інші підприємства. Безземельним і малоземельним селянам було передано 8153 га землі[1].

Після націоналізації промислових підприємств проведено їх реорганізацію. На кінець 1940 року в Сторожинці діяли 7 промислових підприємств і ряд артілей. У налагодженні їх безперебійної роботи велике значення мала допомога коштами, устаткуванням, сировиною, паливом, а також висококваліфікованими кадрами, подана Радянською державою. Було запроваджено 8-годинний робочий день, недавні безробітні одержали роботу[2].

Міські первинні партійні організації провели значну роботу по підготовці та вихованню місцевих кадрів. Тільки протягом півроку з часу визволення міста було висунуто на керівну радянську господарську і громадську роботу 52 буковинці. П. Хорта, який раніше працював електромонтером, було обрано заступником голови виконкому міської Ради.

Партійні, радянські та громадські організації міста приділили значну увагу поширенню радянських методів праці, розгортанню соціалістичного змагання, запровадженню передового досвіду тощо. Внаслідок цього різко зріс випуск промислової продукції. Якщо за перші три місяці після визволення її було випущено на 120 тис. крб., то в три наступні — на 636 тис. крб. План IV кварталу 1940 року підприємства Сторожинця значно перевиконали[3].

Швидко зростала кількість передовиків виробництва. Робітник шкіряного заводу М. Флоріян виконував норми на 190 і 240 проц., робітниці ткацької фабрики Т. Савчук і В. Чоботар — на 120 процентів.

Для забезпечення населення продуктами харчування та предметами першої потреби партійні й радянські організації міста домоглися швидкого розгортання державної й кооперативної торгівлі. Протягом IV кварталу 1940 року завезено й продано жителям міста і району різних товарів на 2 466 700 крб., що становить 125 проц. плану.

Радянська влада звернула велику увагу й на благоустрій міста та народну освіту. Тільки за 6 місяців 1940 року на благоустрій було асигновано понад 50 тис. крб. Робітники й службовці одержали 480 квартир[4]. Почали працювати середня, неповна середня і три початкові школи, Будинок культури, кінотеатр, бібліотека тощо.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 9, оп. 1, спр. 18, арк. 17.
[2] Там же, ф. 8, оп. 1, спр. 45, арк. 16, 21.
[3] Там же.
[4] Там же, ф. 9, оп. 1, спр. 45, арк. 20.

Зростала політична й трудова активність жителів міста. Яскравою демонстрацією цього стали вибори до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради Української РСР, проведені 12 січня 1941 року. В них взяло участь 99,7 проц. усіх виборців. За кандидатів блоку комуністів і безпартійних голосувало 97,6 процента.

Трудящі міста гаряче взялися за виконання виробничих планів 1941 року. Але їх мирну працю було перервано підступним нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз.

Сторожинецька міська партійна організація з перших днів нападу фашистів підпорядкувала свою роботу потребам війни. Вона організувала допомогу прикордонникам у боротьбі з ворогом і забезпеченні радянських військових частин продовольством.

5 липня 1941 року німецько-румунські фашисти окупували Сторожинець. Вони запровадили жорстокий режим. Протягом липня—серпня 1941 року окупанти і їх спільники, українські буржуазні націоналісти, розстріляли понад 200 чоловік.

Трудящі чинили запеклий опір загарбникам. За пропаганду на користь Червоної Армії поліція заарештувала М. Зорю. Він говорив людям, що хоч з Одеси і пішли радянські війська, все-таки вони повернуться і виженуть окупантів. Заарештували й І. Бончака, який переконував земляків, що «маршал Антонеску продав Румунію німецьким фашистам». Обох патріотів віддали до військово-польового суду[1]. Та репресії окупантів не задушили опір трудящих. Частішали невиходи на роботу, неявки на призовні пункти, втеча від насильницької відправки до Німеччини. 2 січня 1942 року поліція повіту повідомляла, що з 340 допризовників на збірні пункти з'явилось лише 80 чол., та й ті під різними приводами категорично відмовлялися воювати проти СРСР[2].

30 березня 1944 року Сторожинець визволено військами 24-ї стрілецької Самаро-Ульяновської Залізної дивізії (командир — генерал-майор Ф. А. Прохоров) та 40-ї гвардійської танкової бригади (командир — полковник С. А. Кошелев), які входили до складу 11-го гвардійського Прикарпатського танкового корпусу (командир — генерал-лейтенант танкових військ А. Л. Гетьман)[3].

У визволенні Сторожинця особливо відзначилися танкісти на чолі з двічі Героєм Радянського Союзу І. Н. Бойком. В архіві Міністерства оборони СРСР зберігається нагородний лист гвардії лейтенанта Г. П. Карюкіна. В ньому написано: «... 28 березня в районі села Глиниця першим форсував річку Прут і, продовжуючи виконувати завдання, вийшов у тил противника на 25 кілометрів. З боєм увірвався в м. Сторожинець, розгромив переважаючі сили противника, перерізав шлях його відходу і шляхи підходу резервів, чим сприяв визволенню м. Чернівців. У районі м. Сторожинця підрозділ т. Карюкіна в складі трьох танків знищив 70 гітлерівських солдатів і офіцерів, 4 танки, 5 гармат, 20 автомашин, 20 кулеметів. Взято в полон 20 німецьких солдатів». Г. П. Карюкіну було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Разом з ним учасниками цих подій були Герої Радянського Союзу гвардії лейтенанти Ф. П. Кривенко і М. В. Чугунін. У братських могилах міста поховано майорів П. Б. Чаплигіна, П. М. Якобошвілі, І. В. Дмитрієва, капітана Г. Ф. Реутова та багато інших радянських воїнів, які загинули в запеклих боях із гітлерівськими загарбниками.

Населення міста свято шанує пам'ять загиблих воїнів, що віддали своє життя за свободу і незалежність Радянської Батьківщини. Ім'я Г. П. Карюкіна присвоєно одній з вулиць Сторожинця. Не забувають трудящі міста й колишнього ватажка сторожинецьких комуністів-підпільників С. Ю. Лопуляка. Евакуювавшись на схід, у лютому 1942 року він пішов на фронт і в червні 1944 року загинув смертю героя.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 30, оп. 74, спр. 19, арк. 424.
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 133, арк. 6.
[3] Краткое описание боевых частей и соединений по освобождению Советской Буковины от немецко-фашистских захватчиков в 1944 г., Чернівці, 1959, стор. 7—20.

Німецько-румунські окупанти завдали величезної шкоди господарству міста: спалили та пошкодили понад 300 будинків житлового і промислово-виробничого призначення, зруйнували чотири великі підприємства (два шкіряні і два спиртові заводи). Вони пограбували і закрили культурно-освітні заклади й установи охорони здоров'я, вивели з ладу водопровід, електростанцію, пошту, телеграф тощо. На час визволення не працювало жодне підприємство.

За період окупації фашисти знищили та пограбували різного майна на 67 млн. крб., розстріляли й замучили 480 чол. мирних радянських громадян і 300 радянських військовослужбовців, що потрапили в полон[1].

Зразу ж після вигнання окупантів відновили свою діяльність партійна та комсомольська організації, а також органи Радянської влади. Під їх керівництвом трудящі взяли активну участь у загальнонародній боротьбі за остаточний розгром ворога й ліквідацію тяжких наслідків війни.

Невелика партійна організація міста (за станом на 10 червня 1944 року вона налічувала 26 комуністів) широко розгорнула масово-політичну роботу. На зборах, мітингах, у бесідах роз'яснювалися політика Комуністичної партії й Радянського уряду, поточні події, міжнародне становище СРСР. Пропагандисти розповідали про перемоги Червоної Армії на фронтах Великої Вітчизняної війни, про героїзм радянських людей на фронті і в тилу. З кожним днем зростала виробнича й громадсько-політична активність трудящих у відбудові народного господарства, у всебічній підтримці боротьби Червоної Армії за остаточний розгром фашистської Німеччини.

Завдяки самовідданій праці робітників стали до ладу і почали давати продукцію два лісопильні, шкіряний і лікеро-горілчаний заводи, промкомбінат, електростанція, ткацький цех Чернівецької фабрики № 1 та інші. Відновили роботу 5 шкіл (середня, неповна середня, три початкові), медичні та культурно-освітні установи.

Трудящі всіляко сприяли наближенню перемоги. Про це свідчать і успішна реалізація Державної воєнної позики, яку в місті було розповсюджено на суму 155 тис. крб.; збирання коштів на танкову колону «Радянська Буковина» (97 тис. крб.) та реалізація білетів грошово-речової лотереї на суму 123 тис. крб. На початку 1945 року жителі міста добровільно здали у фонд Червоної Армії 1050 пудів зерна і 3000 пудів картоплі.

З переможним завершенням Великої Вітчизняної війни і переходом на мирну роботу в центрі уваги партійних, радянських і громадських організацій стала боротьба за дострокове виконання четвертої (першої післявоєнної) п'ятирічки. Комуністи роз'яснювали трудящим поставлені завдання, мобілізуючи їх на успішне виконання і перевиконання виробничих планів. У місті широкого розмаху набрало соціалістичне змагання. Рух за краще використання основних і оборотних засобів підприємств, випуск продукції відмінної якості, боротьба за економію сировини і матеріалів та культуру виробництва, рух москвичів за поліпшення використання виробничих площ — все прогресивне, передове стало надбанням робітників сторожинецьких підприємств.

Невпинно нарощував свої виробничі потужності лісокомбінат. Тут швидко зростала продуктивність праці, ширились ряди передовиків та ударників виробництва, які систематично перевиконували планові завдання. Рух за дострокове виконання четвертої п'ятирічки на цьому підприємстві став масовим. 250 передовиків систематично виконували місячні норми на 150—200 проц., а 36 з них, виконавши свої п'я-

В одному з цехів Сторожинецького лісокомбінату. 1966 р.

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 8, оп. 2, спр. 23, арк. 4; оп. 4, спр. 43. арк. 23.

тирічні плани, з 1 грудня 1949 року почали працювати в рахунок 1951 року. Лісокомбінат виконав свій п'ятирічний план до 1 травня 1949 року (заготівля лісу — на 121 проц., підвезення матеріалів — на 100 проц., вивезення — на 106 проц.). Виняткову роль у забезпеченні виконання планових завдань відігравало систематичне поповнення комбінату новітніми машинами та устаткуванням. Уже на початок 1950 року підприємство мало 57 автомашин, 8 нових трелювальних тракторів, чотири лебідки, чотири паровози і понад 100 вагонів.

Ці успіхи стали можливими завдяки повсякденній масово-політичній роботі комуністів. На лісоділянках систематично працювали чотири червоні кутки, де кожен працівник міг прослухати цікаву лекцію або бесіду, ознайомитися з новинками політичної, наукової й художньої літератури, переглянути нові газети й журнали.

Комуністів було направлено на вирішальні ділянки роботи, де вони показували зразки свідомого ставлення до праці, виступали організаторами змагання за успішне виконання виробничих завдань. З 1955 року Сторожинецький лісокомбінат очолює комуніст О. П. Гданський. Він добре знає лісове господарство, набув значного досвіду керівництва великим підприємством.

У 1958 році в змагання за дострокове виконання виробничих планів включився 831 чол. (з 981). Ряди передовиків виробництва зросли до 271 чоловіка. Згодом кращих виробничників підприємства було відзначено урядовими нагородами, зокрема, В. І. Грабовського і Є. М. Квятковського — орденом Трудового Червоного Прапора.

За роки семирічки комбінат перетворився у велике багатогалузеве підприємство, де трудяться понад 2 тис. робітників та інженерно-технічних працівників. Він веде лісове господарство на території Сторожинецького та Глибоцького районів, забезпечує заготівлі та вивезення лісу, здійснює переробку деревини в Сторожинецькому, Красноїльському та Чудейському цехах по виробництву меблів і стругального шпону (фанери). Тут працюють потомствені меблевики М. Н. Григорчиця, І. К. Парайку та інші. Виробничі процеси провадять з допомогою сучасної техніки. Сумлінною працею всього колективу забезпечено дальше збільшення його виробничих потужностей та виконання планових завдань по всіх техніко-економічних показниках. В середньому щороку колектив комбінату заготовляє 160 тис. куб. м лісу. Меблевий цех наприкінці 1967 року збільшив виробництво продукції майже у три рази порівняно з 1963 роком. Набули значного розвитку і поширення нові форми соціалістичного змагання. Визначне місце серед них посіла боротьба за комуністичне ставлення до праці. В 1963 році нею було охоплено 550 чол., а 42 з них присвоєно почесне звання ударника комуністичної праці. Значних успіхів домоглися комплексні бригади В. Г. Викована і Д. В. Буждуги, які щомісячно виконували свої виробничі плани на 105—110 проц. Уже в 1963 році комуністи А. З. Іщенко, Є. М. Квятковський, А. В. Лазанчук працювали в рахунок 1965 року. З числа передовиків виросли досвідчені керівники. Рядовий робітник, згодом бригадир В. І. Бичек став начальником меблевого цеху. Лісоруб Г. З. Костенко виріс до бригадира комплексної бригади. У 1966 році його обрано делегатом XXIII з'їзду КП України.

Зростала й міцніла партійна організація лісокомбінату. Вона посилювала свій вплив на маси, згуртовувала й виховувала безпартійний актив, поповнювала свої ряди його кращими представниками. Протягом лише 1965 року до лав партії було прийнято 17 кращих активістів, передовиків виробництва. Це М. С. Вітюк, Г. К. Ніколайчук, Ф. І. Бевцик, С. І. Передерчук, Г. П. Кузьменко, В. І. Бичек та інші. На кінець 1967 року партійна організація лісокомбінату налічувала близько 200 комуністів.

Здобула повагу серед колективу підприємства і комсомольська організація, що нараховувала 1965 року близько 200 юнаків і дівчат. Вона провела значну роботу по мобілізації молоді на виконання виробничих планів підприємства. Молодіжно-комсомольська бригада, очолювана Г. І. Сметанюком, починаючи з 1961 року, систематично перевиконує свої планові завдання. Комсомольська організація особливо активізувалася, коли її ватажком було обрано кращу виробничницю, комуністку

Ф. І. Бевцик. Наприкінці 1967 року організація стала однією з кращих в області.

З 1960 року в місті діє лукомеліоративна станція. Оснащена сучасною технікою, вона багато зробила для осушення, освоєння та корінного поліпшення колгоспних земель Сторожинецького, Вижницького та Глибоцького районів. Розгорнула роботу і машинно-лічильна станція, створена в кінці 1964 року. Завдяки їй повністю механізовано облік реалізованої продукції і нарахування заробітної плати на хлібозаводі, обробку техніко-експлуатаційних показників і нарахування зарплати в автопарку, у відділенні «Сільгосптехніка», на оптовій базі райспоживспілки.

Значного розвитку набули також інші підприємства міста. Їх колективи, включившись у соціалістичне змагання, внесли значний вклад в успішне виконання семирічки. Тут теж виросло немало передовиків і новаторів виробництва. Серед них М. Д. Боднарюк, робітник цегельного заводу, який виконав виробниче завдання 1965 року на 115 проц. і домігся економії матеріалів та сировини на 500 крб. Виконують виробничі плани на 120—140 проц. складач друкарні М. Й. Казимирович, слюсар «Сільгосптехніки» Г. Й. Казимирович, швачка побутового комбінату Р. М. Герман, слюсар-наладчик заводу мінводи А. І. Побежан, робітниця маслозаводу М. В. Труфен.

На честь 50-річчя Великого Жовтня та 50-річчя Радянської України робітники й інженерно-технічні працівники всіх промислових підприємств міста виконали виробничі плани на 107 процентів.

На підприємствах міста працює понад 3 тис. робітників. Вони випускають близько ста видів різної продукції.

У вересні 1947 року на околиці міста організовано два колгоспи — ім. Чапаєва і «30 років Жовтня». Через три роки в Сторожинці завершено колективізацію. В колгосп «30 років Жовтня» об'єдналося 202 селянські господарства. Він мав 560 га землі, в т. ч. 349 га орної. Артіль ім. Чапаєва налічувала 312 господарств. Загальна кількість землі, закріпленої за нею, становила 706 га, в т. ч. орної — 483 га. Наприкінці 1950 року обидві артілі об'єдналися. Партійна організація і правління укрупненого колгоспу головну увагу звернули на його організаційно-господарське зміцнення. Виконано значну роботу щодо комплектування бригад, ланок і тваринницьких ферм та добору й розстановці кадрів на важливіших ділянках колгоспного виробництва. На колгоспних зборах і засіданнях правління неодноразово обговорювалися питання раціональнішого використання земельних угідь, впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду. Внаслідок цього зросла врожайність зернових і технічних культур. Підвищилася трудова дисципліна колгоспників, поліпшилась організація праці. Господарство артілі міцніло, зростала продуктивність тваринництва. В 1958 році на площі 210 га зібрано картоплі по 141 цнт., а передова ланка М. В. Возняк — по 220 цнт. з кожного гектара. У цілому в 1959 році врожай зернових становив по 15 цнт з га. Тоді ж вироблено м'яса по 45,8 цнт, молока — по 292 цнт на 100 га угідь.

Партійна організація рік у рік удосконалювала організаційну і масово-політичну роботу серед колгоспних мас. Комуністи працювали агітаторами в бригадах, ланках і на фермах, спрямовували зусилля колгоспників на виконання виробничих планів. Вони очолювали найважливіші ділянки колгоспного виробництва. Комуніст І. К. Тригуб виявив бажання стати на чолі відстаючої бригади. Він виправдав довір'я колгоспників — вивів її у ряди передових. Повагу і авторитет здобули комуністи В. М. Митрик — бригадир рільничої бригади, А. І. Бутенко — бригадир тракторної бригади, ланковий І. І. Кваснюк. Понад 80 проц. складу партійної організації безпосередньо зв'язані з виробництвом. Комуністи працюють механізаторами, на тваринницьких фермах та на інших роботах, де виступають ініціаторами впровадження передового досвіду, використання наявних резервів тощо.

З ініціативи партійної організації в 1964 році за рахунок освоєння нових земель (шляхом проведення меліоративних робіт) посівну площу колгоспу збільшено на

97 га. Впровадження передового досвіду та інтенсифікація сільського господарства забезпечили піднесення врожайності зернових культур до 19,8 цнт з кожного гектара.

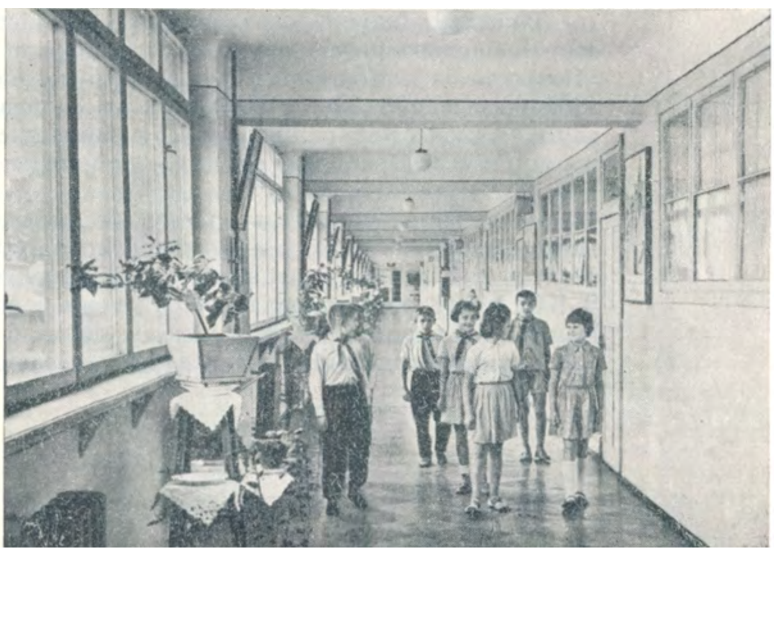
Авангардна роль комуністів і комсомольців сприяла дальшому піднесенню трудової активності колгоспників. Ветерани праці М. М. Бізерко та М. Т. Рибчук працюють ланковими з перших днів організації колгоспу. Очолювані ними ланки кожного року домагаються високих урожаїв цукрових буряків, картоплі, кукурудзи. Д. І. Назарюк — понад 20 років сумлінно працював на фермі, та й пішовши на пенсію, не залишив роботи. В. І. Фошня з 1947 року працював бригадиром рільничої бригади, а з 1959 року — завідуючий тваринницькою фермою. Керовані ним колективи завжди виходили переможцями у соціалістичному змаганні. Великого авторитету і заслуженої пошани здобув П. І. Панцер. Його справедливо називають «Майстер — золоті руки». Під час збирання врожаю — П. І. Панцер за кермом комбайна, на переробці льону — він машиніст льоноагрегату, під час ремонту сільськогосподарської техніки — токар, слюсар, зварювач тощо. Відомий П. І. Панцер і як раціоналізатор. Ним створено шарнірні райборонки для боронування гребенів картоплі до і після її сходів, сконструйовано вловлювач полови на комбайні тощо. 12 передовиків-новаторів виробництва удостоєно урядових нагород, доярку В. М. Григорович — ордена Леніна, ланкову Ф. О. Красовську — ордена «Знак Пошани». Голову колгоспу М. Г. Годуна занесено до ювілейної районної Книги пошани.

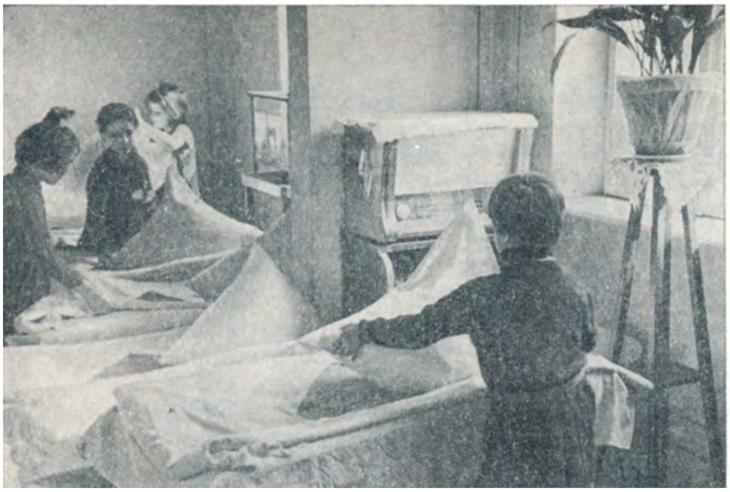
Успішно розвивається громадське тваринництво. На початку 1968 року господарство мало 901 голову великої рогатої худоби (в т. ч. 337 корів) та виробило на кожні 100 га угідь по 287 цнт молока. На полях артілі працювало 22 трактори, 5 комбайнів та інші сільськогосподарські машини.

В 1967 році колгоспники артілі ім. XX партз'їзду достроково виконали свої виробничі плани.

За роки Радянської влади набули дальшого розвитку освіта, культура та охорона здоров'я. Гордістю міста є лісний технікум. Тут обладнані необхідним устаткуванням лабораторії хімії і грунтознавства, ботаніки і дендрології, механізації лісогосподарських робіт, лісних культур та кабінети соціально-економічних дисциплін, лісоводства, лісозахисту та охорони лісу, таксації і лісовпорядкування, економіки лісового господарства, слюсарна та столярна майстерні. Технікум готує кадри для лісового господарства. В 1967/1968 навчальному році стаціонарно й заочно в ньому здобували освіту понад 650 учнів. За час існування (з 1945) технікум підготував понад 2 тисячі висококваліфікованих спеціалістів. Сотні його вихованців працюють у різних районах Радянського Союзу — Хабаровському й Красноярському краях, Вологодській, Ленінградській, Калінінській та в інших областях Російської Федерації, у Молдавській і Туркменській РСР. Багато з них стали досвідченими керівниками, кращих відзначено урядовими нагородами. Директора Чудейського лісозаводу О. С. Козака нагороджено орденом «Знак Пошани», лісничого Гермаківського лісництва Тернопільської області М. Г. Денеку — удостоєно звання заслуженого лісовода Української РСР. Директором Івано-Франківського лісокомбінату працює М. П. Максименко. Кращих випускників технікуму залишено в ньому на викладацькій роботі — Л. К. Гайдука, О. Д. Павлишина, А. С. Ковалюка, О. В. Гетманчука, П. Й. Осипова, Є. В. Руснака, Н. М. Павлишину, Ф. С. Маховського, А. В. Демидюка. 1968 року тут працювало 30 викладачів. Фахівця з таксації

У середній школі м. Сторожинця. 1968 р.

В дитячому садку, м. Сторожинець. 1966 р.

лісу В. А. Процик нагороджено медаллю «За трудову відзнаку». В колективі виросло чимало наукових працівників, серед них К. К. Смаглюк (працює в Івано-Франківському філіалі Українського науково-дослідного інституту лісового господарства), А. Г. Порицький (викладач Української сільськогосподарської академії), І. А. Фадін (колишній викладач, згодом директор технікуму, який, здобувши ступінь кандидата сільськогосподарських наук, став проректором Ленінградського науково-дослідного інституту лісового господарства); Б. М. Лук'янов (теж свого часу викладач і директор технікуму, тепер очолює Міністерство лісового господарства УРСР).

При лісному технікумі є дендропарк — окраса міста. В ньому проведено велику роботу щодо збагачення видового складу парку. На площі 12 га росте понад тисячу видів деревно-чагарникових порід з різних країн світу; в 1967 році додатково висаджено близько 300 нових видів. У парку створено живий куток — є козулі, олені, павичі та інші тварини й птахи. Технікум встановив постійний зв'язок з багатьма ботанічними садами Радянського Союзу та ряду країн світу (НДР, Чехословаччини, Польщі, Канади, Австрії, Португалії, США). З ними провадили обмін досвідом, каталогами й зразками насіння. За розпорядженням Ради Міністрів УРСР дендропарк віднесено до пам'яток природи республіканського значення.

У місті є дві масові, вечірня і заочна середні школи, восьмирічна, дві початкові та школа-інтернат. Школа-інтернат розмістилася у збудованому в 1964 році приміщенні. Це красива й світла чотириповерхова споруда з цегли, металу й скла. В ній просторі й затишні класні кімнати, обладнані навчальні кабінети математики, фізики, хімії та біології, історії та географії, мови та літератури, актовий зал, їдальня, бібліотека з книжковим фондом понад 5 тис. книг. Біля школи — красивий парк площею 8,5 га. Більшість дерев у ньому віком 250—300 років. Доріжки заасфальтовано, навколо школи росте понад 1000 кущів троянд і багато інших квітів. Діють у місті також лісна, музична та спортивна школи, Будинок піонерів, три дитячі дошкільні установи (ясла та садки). В школах міста навчається близько 3 тис. учнів. На ниві народної освіти працюють близько 200 досвідчених учителів. Кращу з них — О. Б. Горбачову нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора, а її прізвище занесено до ювілейної обласної Книги пошани. Улітку в мальовничих місцях поблизу міста відкриваються піонерські табори.

Районна лікарня розрахована на 240 місць. В ній є терапевтичне, хірургічне, оториноларингологічне, акушерсько-гінекологічне, дитяче, туберкульозне, неврологічне та інфекційне відділення. В збудованому за типовим проектом приміщенні 1965 року розмістилася райполіклініка. Здоров'я трудящих охороняють понад 130 лікарів та інших медпрацівників. 27 працівникам лікарні присвоєно звання ударника комуністичної праці. Серед них — комуністи Н. І. Сафригіна, А. Д. Савельєва, Г. І. Кулик та інші.

Значною подією в культурному житті міста було відкриття 1967 року нового Палацу культури. В ньому — великий зал на 600, малий — на 100 місць, методкабінет, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності, машинопису, крою та шиття. З 1967 року тут розпочала роботу дитяча балетна студія (40 хлопчиків та дівчаток). При Палаці працюють п'ять гуртків художньої самодіяльності. Особливою популярністю користується драматичний гурток, організований ще 1947 року. На обласному

огляді «Театральна весна 1964 року» він посів перше місце і здобув кубок, за що йому присвоєно звання народного самодіяльного театру. Славляться також вокальний ансамбль «Пролісок» та естрадно-інструментальний квартет. Палац проводить велику культурно-освітню роботу. До міста приїжджають артисти обласних і столичних театрів, філармоній та інших культурно-освітніх установ. Лише протягом 1967 і 1968 років перед трудящими виступали львівська естрадна група, мордовська естрада «Мелодії дружби», Сибірський, Черкаський і Закарпатський хори, молдавська художня капела «Дойна», артисти Києва, Москви, Ленінграда, Костроми, Брянська, Грузії та Вірменії.

Урок в Сторожинецькій дитячій балетній студії. 1968 р.

У Сторожинці діють два загальноміські клуби,чотири клуби на підприємствах і в організаціях, а також два клуби колгоспу ім. XX партз'їзду. Тут працюють гуртки художньої самодіяльності, агіткультбригади, організовуються тематичні вечори, вечори трудової слави тощо.

Значною культурно-освітньою установою є районна бібліотека. Її фонд становить 32 тис. книг. У місті є також районна дитяча бібліотека і шість бібліотек при клубах підприємств, організацій та колгоспу. В них часто організовуються читацькі конференції, диспути, обговорення книг тощо.

Ювілейного 1967 року здано в експлуатацію приміщення центрального кінотеатру «Жовтень». Крім нього, Сторожинець має два міські кінотеатри та клубні кіноустановки.

Велику допомогу трудящим у підвищенні ідейно-політичного та культурно-освітнього рівня подають філіал Чернівецького університету марксизму-ленінізму, університети культури, охорони здоров'я, торгівлі, сільськогосподарських знань, кілька університетів для батьків, міжрайонна школа промислового активу, районне відділення товариства «Знання».

Розквітає в Сторожинці та навколишніх селах народне образотворче мистецтво. Сторожинчани люблять прикрашати сорочки, скатерті, пояси, рушники й киптарі вишивками зі складним геометричним узором і рослинним орнаментом. Робітник М. Соколовський захоплюється різьбою по дереву, виготовляє художньо оздоблені шкатулки, рамки, дитячі настільні лампи тощо. Біля 100 робіт представили майстри міста на районну виставку самодіяльного народного мистецтва, присвячену 50-річчю Великого Жовтня. Вироби майстра художнього лозоплетіння І. П. Линюка не раз експонувалися не лише на обласній, але й на республіканській виставках.

Невпізнанним за роки Радянської влади стало місто з його світлими й просторими будинками, зеленими вулицями, парками й скверами. Сторожинець сьогодні справжнє місто-сад. Всюди, особливо на вулицях Чернівецькій, Червоноармійській, Радянській та Б. Хмельницького милує зір буйна зелень. На колишньому ярмарковому майдані, раніше запорошеному влітку й покритому непрохідним багном восени, розбиті квітники та висаджено багато різних дерев. Одним з найкрасивіших куточків Сторожинця став парк ім. Федьковича. Тут завжди людно, багато дітвори, для якої збудовано карусель, гойдалки тощо. На околиці міста розкинувся молодий фруктовий сад колгоспу ім. XX партз'їзду (площа 50 гектарів). На кожного мешканця міста припадає в середньому понад 40 кв. м зелених насаджень.

На колишніх пустирях у районі залізничної станції виріс новий квартал. Тут побудовано корпуси і майстерні відділення «Сільгосптехніка», приміщення машинно-лічильної станції, управління по експлуатації гірських рік, «Заготзерно» та ін.

У Сторожинці звели цілий комплекс виробничих приміщень рембуддільниці, міжколгоспбуду, лукомеліоративної станції. Протягом 1967 року завершено будівництво двох корпусів павільйону побутових послуг, гуртожитку лісотехнікуму на 250 місць, приміщення дитячого садка на 140 місць та житлового будинку на 24 квартири. У місті діють водопровід і каналізація, проводиться парове опалення громадських закладів, житлових будинків.

Безпосереднє керівництво господарським і культурним життям Сторожинця здійснює міська Рада. Добре працюють депутати Н. Ф. Подолянська, Ю. П. Данилевич (учасник Хотинського повстання 1919 року), Г. Л. Передерій, А. О. Сидорська, М. В. Лупуляк. Заслуженим авторитетом та глибокою шаною трудящих користується голова міської Ради В. А. Пащенко. Чверть віку працює він в місцевих органах влади. Працює сумлінно, віддаючи цій справі сили, знання і багатий досвід. Постійні комісії міської Ради, спираючись на широкий актив, успішно мобілізують трудящих на розв'язання всіх завдань, накреслених партією та урядом.

В. М. МАЛИШКО

* * *

Сторожинецький район утворений 11 листопада 1940 року, в сучасних межах — з 4 січня 1966 року. Розташований в південно-західній частині області, у передгірній зоні Карпат. Межує на півдні з Соціалістичною Республікою Румунією, заході — з Вижницьким, півночі — з Кіцманським, сході — з Чернівцями та Глибоцьким районами.

Його територія найбільша в області — становить 1160 кв. км. Населення — 80,9 тис. чоловік, у т. ч. 10,1 тис. міського. Густота — 70 чол. на 1 кв. кілометр.

За адміністративним поділом до складу входять 20 сільських і одна міська (Сторожинецька) Ради. Їм підпорядковано 38 населених пунктів.

Місцевість перерізає залізниця Чернівці—Глибока—Сторожинець—Берегомет з відгалуженням з Карапчева на Чудей — Красноїльськ. Найважливіші шосейні шляхи Чернівці—Сторожинець—Красноїльськ, Глибока—Сторожинець—Вижниця та Кіцмань—Дубівці—Сторожинець. На території району протікає річка Сірет з притокою Малий Сірет.

Рельєф — горбиста рівнина, який ускладнюється Чернівецькою височиною, що простягається від Сторожинця до Чернівців. Переважають дерново-підзолисті і глейові супіщані і суглинисті грунти. Значна частина земель заболочена. Ведуться великі культурно-технічні роботи по їх осушенню. Переважають лісо-лучні ландшафти з буковосмерековими та ялиновими лісами.

20 колгоспів спеціалізуються в рослинництві на вирощуванні льону-довгунця, в тваринництві на виробництві м'ясо-молочної продукції. На території району розташована Придністровська дослідна станція садівництва та виноградарства. В районі 54,5 тис. га сільськогосподарських угідь, в т. ч. орної землі — 33,9 тис. га, сіножатей — 8,3 тис. га, пасовищ — 9,9 тис. га, багаторічних насаджень — 2,4 тис. га. Є багато лісу — 52,4 тис. га. В 1967 році під зерновими культурами було зайнято 11,0 тис. га загальної посівної площі, у т. ч. під озимою пшеницею —6,2 тис. га, льономдовгунцем — 1,5 тис. га, картоплею — 1,7 тис. га. Посіви кормових культур на орних землях становлять 10,3 тис. га. На малопридатних землях передгір'я колгоспники одержали у ювілейному році в середньому озимої пшениці по 15,0 цнт, льону-волокна — 4,4 цнт, кукурудзи — 29,1 цнт, цукрових буряків по 253 ц з гектара.

Місце відпочинку трудящих, с. Глибочок. 1967 р.

Значно зросла механізація сільськогосподарського виробництва. На полях

в 1967 році працювало 255 тракторів, 62 комбайни, 228 автомашин. Є лукомеліоративна станція, яка провадить роботи в Сторожинецькому, Глибоцькому та Вижницькому районах.

Однією із важливих галузей господарства є тваринництво. На 1 січня 1968 року в усіх категоріях господарств було 41,9 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. корів — 19,2 тис. голів, 21,6 тис. овець і 11,1 тис. свиней. У громадських господарствах в 1967 році одержано на 100 га сільськогосподарських угідь 247,8 цнт молока, 48,8 цнт м'яса та 52,9 кг вовни.

Кваліфіковане керівництво сільськогосподарським виробництвом здійснюють 138 спеціалістів, значна частина з них мають вищу освіту. За досягнуті успіхи 193 передовики нагороджені орденами і медалями: орденом Леніна — 6 чоловік, Трудового Червоного Прапора — 22, «Знак Пошани» — 36 чоловік.

В районі — 10 підприємств. Домінує продукція лісопереробки. Найбільші з них — Красноїльський деревообробний комбінат та Сторожинецький лісокомбінат. На підприємствах в 1967 році працювало 3334 чоловіка. Виробництво валової продукції сягає 12,6 млн. карбованців.

Широкого попиту набула продукція Будинецького заводу — мінеральна вода «Буковинська».

Проводиться велике будівництво. Протягом 1946—1967 рр. споруджено в місті 674, у селах — 5731 житловий будинок; майже чверть — за останні 5 років.

Є 221 торговельне і 64 підприємства громадського харчування. Ними 1967 року реалізовано товарів на 16 694 тис. крб. В торгівлі працює 48 працівників, нагороджених значком «Відмінник радянської споживчої кооперації».

Про піднесення матеріального добробуту трудящих свідчить також зростання вкладів у ощадні каси. На 1 січня 1968 р. сума їх становила 1,2 млн. крб., або збільшилась проти 1966 року в 2 рази, порівняно з 1960 роком — в 4 рази.

Для медичного обслуговування населення створено 61 лікувальну установу, у т. ч. 9 лікарень на 425 ліжок, 1 тубдиспансер, 11 колгоспних пологових будинків, 37 фельдшерських та фельдшерсько-акушерських пунктів, 2 санаторії на 350 місць та постійно діючі дитячі ясла на 100 місць. Крім того, в кожному колгоспі відкрито сезонні дитячі ясла та садки. В багатьох населених пунктах у літній час в мальовничих місцевостях відкриваються піонерські табори. У медичних установах — 76 лікарів, 333 працівники середньої спеціальної підготовки. Серед них 9 нагороджено значком «Відмінник охорони здоров'я».

В 63 загальноосвітніх школах (14 середніх, 33 восьмирічних, 16 початкових) навчається майже 15 тис. учнів. Для молоді відкрито заочну та 7 вечірніх шкіл. В школах — 956 учителів; 7 кращих педагогів мають урядові нагороди, 38 — відмінники народної освіти. Є середній спеціальний навчальний заклад — Сторожинецький лісний технікум, в якому навчається 665 учнів.

Мережа культурно-освітніх установ налічує 48 клубів та Будинків культури, 57 бібліотек. Крім цього, працює 47 стаціонарних кіноустановок, з яких 22 широкоекранні; 9 народних музеїв, університет культури.

Трудящі на 1968 рік передплатили 57 958 примірників газет та журналів. Лекційну пропаганду проводить районна організація товариства «Знання». Воно об'єднує 615 членів, якими в 1967 році прочитано 4 500 лекцій.

Виходять газети: районна «Радянське село», 3 багатотиражні колгоспні. Районній у 1968 р.— до дня народження В. І. Леніна — присуджено всесоюзну премію ім. М. І. Ульянової. Активну участь у здійсненні народногосподарських планів беруть комуністи і комсомольці. В районі — 61 первинна партійна організація — 1784 комуністи. 151 первинна комсомольська організація налічує 5063 члени ВЛКСМ. В 154 первинних профспілкових організаціях працює 12 548 членів.

БАНИ́ЛІВ—ПІДГІ́РНИЙ

Банилів-Підгірний (до 1946 року — Банила над Сіретом, до 1963 року — Банилів) — село, центр однойменної сільської Ради. Розташований в передгір'ях Карпат, у долині річки Малого Сірету, за 25 км на південний захід від районного центру та за 16 км від найближчої залізничної станції Чудей. Село сполучене автобусним шляхом з районним та обласним центрами. Населення — 4012 чоловік.

В історичних джерелах Банила над Сіретом уперше згадується у грамоті від 17 серпня 1428 року, згідно з якою молдавський господар О. Добрий подарував її боярину Станчулу[1]. Відомості про власників села зустрічаються і в документах XVI—XVII століть.

За часів панування на Буковині молдавських господарів вся орна земля в Банилі над Сіретом перебувала у володінні феодалів, і селяни змушені були відбувати на них найрізноманітніші повинності. До початку XIX століття панщина і натуральні повинності селян регламентувалися т. зв. золотою грамотою Г. Гіки. Пізніше розмір повинностей визначався угодами, які укладали поміщики з своїми підданими. Тексти угод свідчать про безперервне зростання панщини.

Непосильні повинності та знущання панів над селянами загострювали соціальні протиріччя в селі, штовхали селян на збройну боротьбу. Багато банилівців у 40-х роках XVIII століття перебували в рядах опришків Олекси Довбуша. З покоління в покоління в селі передається легенда про те, що на вершині гори Рогізної, в чарівнім лісі Росішному, за 12 км від центру села, О. Довбуш зберігав зброю і разом зі своїми соратниками звідти пішов бити панів. Найбільш примітну і мальовничу скелю на цій горі жителі села називають Довбушевою.

Майже до кінця XVIII століття село було невеликим населеним пунктом і внаслідок тяжкої феодальної експлуатації розвивалося дуже повільно. Так, у 1774 році в ньому мешкало 44 сім'ї, а в 1784 році — 55 сімей[2].

Після загарбання Буковини Австрією становище селян погіршало. Починаючи з 1800 року, до села прибувають польські поселенці, а згодом і німецькі колоністи. В 1830 році на околиці Банили над Сіретом німецькі колоністи заснували поселення Аугустендорф[3]. Поміщики та колоністи поступово заволоділи найкращими землями. У 1847 році 145 поміщикам та колоністам належало 24 620 йохів 580 саженів землі. В той же час 414 селянських господарств мали всього 4239 йохів 777 сажнів малородючої землі. Майже половина селянських господарств мала не більше, ніж по 2 йохи землі, а 14 з них були халупниками.

Після революції 1848 року, яка примусила уряд скасувати панщину, становище селян Банили над Сіретом майже не поліпшилося. Зберігалися значні пережитки феодалізму, ще інтенсивніше йшло класове розшарування. Посилився процес обезземелення селян, збільшилася кількість халупників. За рахунок розорення селян зміцнювалися господарства поміщиків, куркулів та німецьких колоністів. Поміщики захоплювали у селян ліси й пасовиська. Якщо у 1820 році в общинному користуванні селян було 496 йохів і 264 сажні пасовиськ, то в 1860 — всі вони опинились в руках поміщиків. Один лише поміщик М. Гоян мав 8500 йохів пасовиськ та лісу[4].

Все це викликало безперервні скарги й протести банилівців. 23 вересня 1860 року 3 уповноважені від 56 селян звернулися до крайової комісії з вимогою, щоб поміщик М. Гоян повернув общині пасовиська та ліс, які він привласнив. Вони добивалися також права обирати суддів, укладати договори, оскаржувати неправильні рішення

---

[1] T. B ă l a n. Documente Bucovinene. Vol. 1 (1507—1653). Cernăuţi, 1933, стор. 120.

[2] D. W e r e n k a. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1785). Czernowitz, 1895, стор. 12—13.

[3] E. F i s c h e r. Die Bukowina. Czernowitz, 1899, стор. 178, 206.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1317, арк. 24.

властей[1]. У липні 1863 року 6 селян скаржилися, що 30 озброєних охоронців панського лісу пошкодили селянські посіви, відібрали землю і передали її священику, а їм, селянам, залишили тільки пусті хати. Незадоволення селян сваволею поміщиків посилювалося. Лише 17 жовтня 1868 року крайова комісія розглянула 11 скарг із Банили над Сіретом і відхилила їх[2].

З 70-х років XIX століття важливе місце в поміщицькому господарстві посіли лісорозробки. В 1878 році поміщик Грос заснував у селі лісопильний завод, а в 1907 році стає до ладу гуральня. Коли в 1871 році в Банилі над Сіретом проживало 2876, то в 1880 році — 3511 чоловік.

На протязі майже 150-річного панування австрійських загарбників трудящі села були позбавлені можливостей користуватися навіть елементарними здобутками культури. До середини XIX століття село не мало школи. Лише 1860 року для дітей німецьких колоністів було відкрито семикласну школу, в якій працювало 4 вчителі. З 1862 по 1903 рік у селі з'явилося ще 6 шкіл в однокімнатних приміщеннях, здебільшого орендованих. Доступ до освіти дітям українських сімей фактично був закритий, адже навчання велося тільки німецькою або румунською мовами. В 1890 році газета «Буковина» писала, що в селі Банилі над Сіретом при наявності 134 дітей німецької національності, 202 — румунської і 375 — української у школі не було української мови навіть як предмета[3].

В 1906/1907 навчальному році з 727 дітей вчилося лише 108. Неписьменність серед дорослого українського населення була звичайним явищем. Про це яскраво свідчать документи часів австрійського панування, в яких, замість підписів селян, стоять хрестики. Медичного обслуговування в селі не було зовсім.

Обплутані боргами й брехливими обіцянками вербувальників, багато бідняків залишали село й вирушали за океан, до Америки, шукати кращої долі. Тільки на 1913 рік емігрувало 68 чоловік[4].

Особливо погіршилося становище банилівців у роки першої світової війни. Військові власті Австро-Угорщини силоміць забирали у них продукти, сіно, коней. Майже все чоловіче населення було мобілізоване до діючої армії. Це викликало не лише незадоволення та масові скарги, але й упертий опір трудящих села діям властей.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції боротьба трудящих Банили над Сіретом за соціальне і національне визволення значно посилилася. Восени 1918 року селяни зробили спробу забрати панський хліб і поділити поміщицьку землю.

У листопаді 1918 року в село вдерлися румунські загарбники, які встановили тут жорстокий окупаційний режим. Банилівці не визнавали влади румунських окупантів, боролися з ними і вимагали возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною. В 1919 році селянин Яковійчук, виступаючи у млині перед групою односельчан, говорив, що Буковина буде належати до України, а не до «великої Румунії», що король потрібен тільки боярам. 19 березня 1919 року газета «Гласул Буковиней» повідомила, що селяни Банили над Сіретом почали ділити між собою поміщицькі землі. Вона погрожувала селянам і водночас закликала їх спокійно чекати аграрного закону[5].

Але хоч у 20-х роках і відбулася аграрна реформа, однак корінних змін не сталося. Багато селянських господарств мали ділянки по 0,2—0,3 га, один кінь припадав на 5—6 дворів. У пошуках засобів до існування біднота йшла працювати за низьку плату на поміщицькі лісорозробки, лісопильні та спиртовий заводи, в млини.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 292, оп. 1, спр. 1317, арк. 1—12.
[2] Там же, ф. 292, оп. 1, спр 1712, 1714, 1719, 1727, 1729.
[3] Газ. «Буковина», 20 грудня 1890 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 128.
[5] Боротьба трудящих Буковини за соціальне та національне визволення і возз'єднання з Українською РСР, 1917—1941. Документи і матеріали, стор. 169—170.

В період світової економічної кризи 1929—1933 рр. лісорозробки припинилися, підприємства закривалися, внаслідок чого робітники втрачали навіть мізерний заробіток.

Зазнавали банилівці й національного гніту. Їх всупереч бажанню оголошували румунами, позбавляючи права навчатися рідною мовою. Більшість дітей не одержувала навіть початкової освіти. «... Послухайте, якою була колишня «наука»,— згадував старожил села О. В. Рипка.— Віддавали дитину до коваля, кравця або шевця. Перший рік «школяр» пас худобу, на другий — працював у господарстві чи бавив дітей, лише на третій майстер починав учити ремеслу. Не вчив, а калічив. Ото була і вся «школа» для бідняцьких дітей»[1].

Жодної загальнодоступної культурно-освітньої установи на селі не було. Замість них тут діяли 9 церков і 13 корчем.

Погіршення становища трудящих села вело до дальшого посилення їх боротьби проти соціального й національного гніту, за возз'єднання з Радянською Україною. Так, 15—20 серпня 1930 року в селі були розповсюджені листівки із закликом до боротьби проти румунського уряду, проти підготовки війни, за возз'єднання Буковини з Радянською Україною.

Незважаючи на те, що сигуранца вживала суворих заходів до припинення комуністичної пропаганди, розповсюдження листівок у селі продовжувалося. 30 серпня поліція знайшла комуністичні листівки у жителів К. Козьми, братів М. і В. Капчуків. Як з'ясувалося, вони підтримували зв'язок з комуністом Л. Заметом, який служив тоді в румунській армії[2]. Поліцейські обшуки та репресії посилилися. Переслідували і тих мешканців села, які одержували приватні листи від громадян Радянського Союзу. В 1932 році сигуранці вдалося розкрити в селі комуністичний осередок, до складу якого входило 5 чоловік[3]. Але боротьба трудящих села проти румунських окупантів не припинялася аж до возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною.

В перші ж дні після визволення села від румунських загарбників було створено сільську Раду депутатів трудящих на чолі з В. М. Попетою. Було націоналізовано три лісопильні та спиртовий заводи. Селяни одержали в безкоштовне користування землю. Відкрилися медична амбулаторія та лікарня на 25 ліжок. У школах розпочалося навчання рідною мовою.

На лісопильному заводі «Гільча», де працювало 125 робітників, виникла комсомольська організація, що налічувала в своїх лавах 20 юнаків і дівчат.

15 листопада 1940 року в селі створено територіальну первинну партійну організацію. До її складу входило 5 членів та 2 кандидати в члени партії. Секретарем партійної організації було обрано голову сільської Ради В. М. Попету, який 27 січня 1941 року увійшов до складу Сторожинецького райкому КП(б)У.

Партійна та комсомольська організації разом з сільською Радою, опираючись на актив, очолили трудящих Банили над Сіретом у боротьбі за соціалістичну перебудову села й успішне здійснення виробничих планів.

Лісопильний завод «Гільча» план 1940 року виконав на 132 проц. Перевиконані були також плани випуску продукції на двох інших лісопильних заводах села. Селяни Банили над Сіретом успішно завершили посів озимих культур, своєчасно виконали свої зобов'язання перед державою.

Підготовка і проведення 12 січня 1941 року виборів до Верховної Ради СРСР та Верховної Ради Української РСР сприяли дальшому зростанню трудової і політичної активності трудящих. Робітники лісопильних заводів розгорнули змагання за успішне виконання виробничих планів 1941 року. Селяни в стислі агротехнічні строки завершили весняну сівбу, організували старанний догляд за посівами. Сільські вчи-

---

[1] Газ. «Радянське село», 7 листопада 1964 р.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 218, 219; оп. 1, спр. 118, арк. 6.

[3] Там же, ф. 1263, оп. 1, спр. 28, арк. 136.

телі наполегливо працювали по ліквідації неписьменності серед дорослого населення та навчанню дітей в загальноосвітніх школах. Працівники лікарні провели значну роботу щодо ліквідації і профілактики інфекційних захворювань, зокрема туберкульозу. З мешканців села було підготовлено 130 значківців «Готовий до санітарної оборони» І ступеня. Вони стали активними помічниками медичних працівників.

Соціалістичні перетворення в Банилі над Сіретом були перервані віроломним нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. На початку липня 1941 року німецько-румунські загарбники ввірвалися в село. 6 липня вони заарештували 240 жителів села. Серед них були секретар сільської Ради Д. Г. Григорович, активісти С. Бойчук, І. Т. Бойчук та інші. Після довгих катувань було замучено на смерть 20 заарештованих, з них 8 чоловіків, 9 жінок і 3 дітей. Комсомольця Д. Григоровича окупанти відправили в табір для політично небезпечних у м. Садгорі. Німецько-румунські загарбники за період окупації насильно забрали з села на каторжні роботи до Німеччини 896 чол., в т. ч. 218 дітей віком до 16 років. Тільки з січня 1942 року по квітень 1944 року число жителів села зменшилося на 1580 чоловік. Фашистські варвари насильно виганяли робітників і селян на роботу, жорстоко карали тих, хто не підкорявся. Але підневільна праця не могла дати окупантам бажаних наслідків. У 1943 році з 2150 га орної землі було засіяно озиминою лише 50 га. На лісопильних заводах внаслідок опору робітників випуск продукції знизився в декілька разів[1]. Жителі села не виходили на лісорозробки, відмовлялися працювати на поміщиків, не здавали продовольства.

Окупанти намагалися голодом зломити опір населення. Вони забирали худобу, хліб, землю, прирікаючи селян на вимирання. Навіть румунський чиновник у 1942 році змушений був визнати: «Населення страждає від нестачі харчування та одягу»[2].

28 березня 1944 року в село вступили радянські партизани, а 30 березня війська Червоної Армії очистили Банилу над Сіретом від фашистських загарбників. 79 жителів села брали участь у боях радянських військ по завершенню розгрому фашистів. Багато банилівців загинули в боротьбі за Радянську Батьківщину.

Радянські війська ще продовжували громити ворога, а Банила над Сіретом уже ліквідовувала наслідки війни. Відновила роботу сільська Рада. Її активним помічником стала комсомольська організація. 8 березня 1947 року в селі почала знову діяти первинна територіальна партійна організація, до складу якої входило 6 комуністів.

Успішній відбудові господарства села всіляко заважали банди українських буржуазних націоналістів. Вони в 1944 році двічі намагалися зруйнувати приміщення сільської Ради, палили будинки сільських активістів, здійснювали терористичні акти тощо. Тому одним з першочергових завдань сільської Ради, партійної та комсомольської організацій стало подолання оунівського терористичного опору. Комуністи і комсомольці очолили групу молодих патріотів, яка разом з бійцями районного винищувального батальйону боролася з бандитами оунівського підпілля. В її діяльності активну участь брали комсомольці С. О. Рєпка, М. П. Голинський, Д. І. Чорногуз, М. І. Бойчук, В. М. Косован, Т. Ф. Бойчук та інші. В боротьбі проти запроданців українського народу загинули комуніст Д. Г. Григорович, комсомолець С. О. Рєпка та інші односельчани. Похорони комсомольця С. О. Рєпки вилились у яскраву демонстрацію ненависті трудящих села до фашистських прислужників, зрадників Батьківщини. За активну боротьбу проти націоналістичного охвістя ЦК ЛКСМУ в 1947 році нагородив В. М. Косована та Д. І. Чорногуза почесними грамотами.

В умовах жорстокої боротьби проти українських буржуазних націоналістів трудящі села головну увагу приділили відбудові занепалого у роки війни господарства. В селі залишилося 45 коней і 5 волів, а на 1 грудня 1944 року налічувалося 1200 господарств, в користуванні яких було 4468 га земельних угідь. Для організації взаємо-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р-4, оп. 4, спр. 3, арк. 123.
[2] Там же, ф. 410, оп. 3, спр. 42, арк. 4.

допомоги в 1945 році трудящі села створили 5 земельних громад, які існували до 1947 року. Це дало можливість з допомогою Сторожинецької МТС налагодити механізований обробіток землі, поліпшити культуру землеробства. Держава надала допомогу селянським господарствам посівним матеріалом і кредитами. Комуністи, комсомольці й актив села провели велику організаційну та масово-політичну роботу щодо проведення колективізації. В селі було створено кілька ініціативних груп. На їх основі в березні 1947 року виник колгосп ім. Першого травня (перший голова І. Т. Бойчук), а у вересні того ж року — колгосп ім. Кірова (перший голова Д. П. Тунь). На початку 1948 року обидва колгоспи об'єднували 136 селянських господарств. Вони мали 744 га землі (в т. ч. орної 180 га), а також 14 плугів, 17 коней і 6 волів[1]. У вересні того ж року створено ще одну артіль — ім. Жданова (голова С. І. Кошман).

Щодалі, то все більше селяни переконувалися в перевагах колективного господарювання. Цьому в значній мірі сприяли заходи партійної та комсомольської організацій щодо поліпшення масово-політичної роботи на селі. В партійному кабінеті проводилися заняття політшкіл, у клубі та бібліотеках читалися лекції, організовувалися бесіди, колективні читки газет та журналів. Систематично випускалися стінні газети. Проводилися екскурсії до східних областей. Це давало позитивні результати. Розпочався масовий вступ банилівців до колгоспів. Якщо на 1 січня 1949 року було колективізовано 56,3 проц. селянських господарств, то вже в липні того року в колгоспах села об'єднувалися 80 проц. господарств. У січні 1950 року в Банилові завершено колективізацію сільського господарства[2].

Та хутірський тип села ще перешкоджав організаційно-господарському зміцненню колгоспів й піднесенню культурного рівня населення. В зв'язку з цим 1950 року до центру Банилова переселено 11 хуторів. Одночасно колгоспи ім. Першого травня, ім. Кірова та ім. Жданова об'єдналися в одну артіль ім. Кірова.

Укрупнена артіль налічувала 747 селянських дворів. За нею закріплювалося 3282 га землі, в т. ч. орної — 1282 га. Зросло також і поголів'я худоби. На колгоспних фермах утримувалося 534 голови великої рогатої худоби.

Було утворено також і єдину первинну партійну організацію колгоспу, яка налічувала в своїх рядах 10 комуністів. Партійна організація і правління артілі, керуючись рішеннями XX з'їзду КПРС, спрямували зусилля колгоспників на дальше поліпшення культури землеробства та підвищення продуктивності тваринництва як провідних галузей колгоспного виробництва. Особлива увага була звернута на більш раціональне використання техніки, придбаної в 1958 році після реорганізації МТС. Партійна організація колгоспу з кожним роком зростала й міцніла, поліпшувалася організаторська робота серед трудящих, посилювались її зв'язки з трудящими. В 1964 році в її складі було 53 комуністи. Близько 80 проц. їх працювало безпосередньо в колгоспному виробництві. Вони добре справлялися з дорученою справою, були прикладом для колгоспників.

Для посилення впливу на маси партійна організація уміло використовувала багатотиражну газету «Колгоспник Прикарпаття», що виходила тиражем 1000 примірників. На її сторінках висвітлювалися найважливіші політичні та господарські завдання, говорилося про досягнення, викривалися недоліки в роботі та накреслювалися шляхи їх подолання.

Партійні групи та комсомольсько-молодіжні ланки, створені на фермах і в бригадах, очолили змагання за успішне виконання завдань семирічного плану, за комуністичне ставлення до праці. Внаслідок цього підвищилася врожайність полів, зросла продуктивність тваринництва. Розширилися посівні площі технічних культур, особливо льону-довгунця. В 1958 році цієї цінної культури зібрано по 3,7 цнт зерна та по 4 цнт волокна з гектара. Високим для передгірних районів був урожай ячменю (20,5 ц з гектара) та жита (по 15,9 цнт з кожного гектара). На 100 га сільськогоспо-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 740, арк. 1.
[2] Там же, оп. 4, спр. 132, арк. 29.

дарських угідь вироблено по 117 цнт молока. У 1960 році надій молока на одну фуражну корову становив 1700 кілограмів.

Одно з центральних місць у роботі парторганізації посідало питання раціонального використання земельних угідь та розширення посівних площ. Ці питання неодноразово обговорювалися на засіданнях партбюро, відкритих партійних зборах. Комуністи виступали ініціаторами очищення земельних угідь від чагарників. Площа таких земель зростала. Лише у 1964 році проведено очистку від пнів та кущів 400 га під посівні площі, 300 га лук та пасовиськ[1].

Торфорозробки, с. Банилів-Підгірний. 1968 р.

Велика робота ведеться в колгоспі по меліорації земель. З 1960 по 1965 рік в артілі осушували в середньому по 71 га грунтів щороку. Одночасно з цим проводиться вапнування кислих грунтів та збагачення їх шляхом використання торф'яних компостів. Внесення вапна в грунт за той час зросло з 95 до 345 тонн. Лише в 1965 році вапнування проведено на площі 70 гектарів.

Підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію привело до значного зростання грошових надходжень і зміцнення економіки колгоспу. Поступове впровадження господарського розрахунку в бригадах і перехід на гарантовану оплату праці колгоспників сприяли зниженню собівартості продукції й зростанню рентабельності господарства. В 1960 році собівартість центнера яловичини становила 95 крб., в 1965 році — 74 крб., собівартість центнера молока знизилася до 11 крб., а центнера овечої вовни — з 659 крб. до 272 карбованців.

Значні зміни відбулися за семирічку у використанні земельних угідь. Коли 1960 року зерновими і зернобобовими культурами засівалися 372 га, кормовими — 607, то в 1965 році зернові вирощувалися на 666 га, а кормові на 431 га. Передусім розширилася площа посівів такої важливої культури як пшениця, збільшилася і її врожайність. В 1965 році було зібрано по 15,3 цнт з кожного гектара. Це дало можливість збільшити валовий збір зерна й зміцнити кормову базу, що сприяло дальшому розвитку тваринництва.

З кожним роком зміцнювалася економіка колгоспу, його матеріально-технічна база. На початку 1963 року в користуванні артілі ім. Кірова знаходилося 7 тис. га землі, в т. ч. орної — 1311, сіножатей — 1120, пасовиськ — 1016 га. Артілі належить 19 тракторів, 2 комбайни, 12 автомашин, екскаватор С-158 та багато іншої техніки. Вона має млин, 2 лісопильні і деревообробну майстерню, тарний цех, стельмашню, майстерню для ремонту сільськогосподарських машин та устаткування. Крім того — близько 40 га зариблених ставків, пасіку, сад.

Колгосп має свої кваліфіковані кадри. На його ланах працюють понад 30 трактористів-машиністів; 10 спеціалістів з вищою та середньою спеціальною освітою очолюють провідні ділянки колгоспного виробництва. Заслужену шану односельчан здобули новатори виробництва, передовики соціалістичного змагання. Кращі з них удостоєні високих урядових нагород. Ланкову Є. В. Чигак за успіхи, досягнуті у збільшенні виробництва та заготівель льону, нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Вона рік у рік збирає по 7—8 цнт волокна та по 5—6 цнт насіння

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1460, оп. 1, спр. 15, арк. 59.

Випуск чергового номера багатотиражної газети «Колгоспник Прикарпаття», с. Банилів-Підгірний. 1968 р.

льону з кожного гектара. Очолювана нею ланка здає на приймальний пункт волокно 11, 12 і навіть 13 номерами. Старанно працюють члени ланки О. В. Угрин, М. М. Петращук, В. І. Романюк, М. П. Логин та інші. Суворо дотримуючись правил агротехніки, вони проводять сівбу льону у березні — на початку квітня. Крім мінеральних добрив, вносять на гектар по 8—9 цнт органічних добрив, декілька разів пропололюють посіви від бур'янів, не допускають знеосібки в праці.

Правління колгоспу заохочує льонарів. Кожний член ланки одержує по 150—180 крб. додаткової плати. Шанують льонарі механізатора Т. І. Мельничука, який добре готує площу під льон, проводить якісну сівбу, своєчасно вносить добрива тощо. Тракторист Т. І. Мельничук очолив уперше створену в 1968 році механізовану ланку, яка вирощувала картоплю на площі 30 га без затрат ручної праці. За відмінні показники в змаганні на честь 50-річчя Великого Жовтня механізатора Т. І. Мельничука занесено на районну Дошку пошани.

За високі врожаї картоплі орденом «Знак Пошани» нагороджено ланкову П. П. Козьмич, медаллю «За трудову доблесть» доярку Л. К. Бойчук та ланкову А. О. Думитрович, орденом Леніна та медаллю «За трудову доблесть» — голову колгоспу М. М. Креховецького.

Комуніст П. П. Козьмич сумлінно працює ланковою з часу організації колгоспу. Щороку очолювана нею ланка збирає по 130—145 цнт картоплі з кожного гектара. Ланкова користується великою пошаною серед колгоспників.

Л. К. Бойчук протягом багатьох років одержує від кожної закріпленої за нею корови по 2300—2600 кілограмів молока. Свій передовий досвід догляду за коровами вона охоче передає молоді, що працює на фермі. Її приклад наслідує доярка О. І. Коник, яка після закінчення середньої школи свій трудовий шлях починала комсомолкою. В 1968 році вона стала членом КПРС. О. І. Коник зайняла перше місце серед 32 доярок колгоспу по надоях молока в 1968 році. Того ж року О. І. Коник почала змагатись із знатним дояром Мольницького колгоспу ім. Леніна Глибоцького району Дмитром Житарашу. Після ознайомлення з методами роботи на фермі Мольницької артілі доярка О. І. Коник поділилася здобутим у мольницьких товаришів досвідом з доярками свого колгоспу.

Багато теплих слів можна почути в селі про ланкову першої рільничої бригади А. О. Думитрович, яка є справжнім майстром вирощування картоплі, овочів, льону. Крім медалі «За трудову відзнаку», груди ланкової прикрашає орден «Материнська слава». Вона виховала дев'ять дітей. Мати щаслива, що її діти одне за одним радісно прямують у трудове життя. Родіка і Ольга — рядові колгоспниці, Ельза — рахівник артілі ім. Кірова. Аврел — здобуває спеціальність у залізничному училищі, Марія і Лівія — робітниці текстильного об'єднання «Восход». Найменші ж Аркадій та Ніна —навчаються у школі.

В результаті розвитку артільного господарства і зростання грошових надходжень збільшуються відрахування до неподільного фонду. В 1965 році вони становили 104 тис. крб. Для щомісячної гарантованої грошової оплати праці колгоспників створено перехідний фонд у сумі 150 тис. карбованців.

Зростає матеріальний добробут і культура трудящих Банилова-Підгірного. Трудівники села придбали понад 100 мотоциклів, близько 800 велосипедів, сотні ра-

діоприймачів. Дедалі ширше входять у побут селян пральні машини, телевізори, пилососи тощо. Зростає купівельна спроможність колгоспників. У 1965 році в 12 магазинах села тільки понад план продано різних товарів на 59,5 тис. карбованців.

Медичне обслуговування населення провадить стаціонарна лікарня з амбулаторією, фізіотерапевтичним, зуболікувальним та рентгенівським кабінетами і пологовим відділенням; фельдшерсько-акушерський пункт, карета швидкої допомоги. В лікувальних закладах налічується 30 медичних працівників, яких очолює головний лікар П. Ф. Самохвалов, нагороджений орденом «Знак Пошани».

У Банилові-Підгірному працює філія зв'язку і побутовий комбінат, що має майстерні для пошиття одягу і взуття, перукарню, пункт прокату речей домашнього вжитку, є лазня. Село має 5 дитячих дошкільних закладів.

При сільській Раді обладнано кімнати допризовника та реєстрації шлюбів і новонароджених. У жовтні 1967 року банилівці урочисто проводили до лав Радянської Армії групу молодих односельчан. У центральному Будинку культури відбувся вечір-проводи. Майбутніх воїнів Радянської Армії привітали секретар парторганізації, голова виконкому сільської Ради і мати допризовника Миколи Синчука — Г. Г. Синчук. Юнаки, призвані до лав Радянської Армії, поклялися бути вірними військовому обов'язку, пильно стояти на варті радянських рубежів, а якщо треба буде, хоробро битися за нашу соціалістичну Батьківщину. Призовникам вручили цінні подарунки. Потім відбувся концерт художньої самодіяльності.

Перше весілля за новими обрядами відбулося в кімнаті щастя теж у жовтні 1967 року. Завідуючий аптекою В. В. Пашковський і вчителька М. В. Хауляк у кімнаті, обставленій квітами, поклялися бути вірними одне одному й пообіцяли створити міцну, радянську сім'ю. Молоде подружжя привітали представники сільської громадськості. Молодим було вручено цінні подарунки. Всі зичили їм щастя, здоров'я, довгих літ життя.

Влітку 1968 року, після двадцятип'ятирічного перебування на чужині, до своєї тітки Е. М. Давидян прибув у гості колишній житель села М. І. Гойник. В розмові з односельчанами він сказав: «Я дуже здивований, що так усе змінилося на краще. Поля файно засіяні пшеницею, кукурудзою, бараболею, соняшником. Просто не впізнати село. Кожна хата має електричне світло, радіо, прості трударі дивляться вдома телевізійні передачі. Всюди є телефони, файні дороги, магазини, клуби, автобусна станція, багато всілякої техніки. Одним словом, все помолоділо, все ожило. Ті, що пам'ятають мене, колишнього злидаря, кажуть, та й сам я вижу, що живеться добре, все йде як ся має бути. Дуже добрий час настав»[1].

Сповнені віри в ще краще майбутнє, банилівці ніколи не забувають тих, що віддали своє життя за щастя радянських людей. Для увічнення пам'яті односельчан, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від підлих рук українських буржуазних націоналістів, банилівці спорудили пам'ятник. Біля нього буйно піднімаються молоді деревця, різнобарвні квіти. Це місце стало святинею, найдорожчим для банилівців клаптиком рідної землі. Ім'я комсомольця Степана Рєпки — активного борця проти оунівських банд — присвоєно одному з кращих піонерських загонів Банилово-Підгірнівської середньої школи. А його могилу учнівська молодь взяла під особистий догляд.

За останні 4—5 років у селі побудовано багато красивих, добротних споруд. З'явилася тут і нова вулиця. Будинки на ній колгосп спорудив для своїх трудівників. Їх одержали молода доярка Є. Т. Тинкалюк, тракторист С. Т. Гуцуляк, член будівельної бригади А. Г. Шкраба, їздовий М. С. Котомський та інші[2]. Багато зроблено в селі і для упорядкування шляхів.

У поліпшенні побуту трудящих та в піднесенні їх культурного рівня велика роль належить сільській Раді, яку очолює комуніст Л. Г. Пивоварова, працьовита людина,

[1] Газ. «Колгоспник Прикарпаття», 30 серпня 1968 р.
[2] Газ. «Колгоспник Прикарпаття», 26 лютого 1967 р.

Піонери в сільській бібліотеці, с. Банилів-Підгірний. 1968 р.

Піонерський табір, с. Банилів-Підгірний, 1966 р.

що добре знає свою справу. Голова сільради не шкодує часу, щоб разом з головами постійних комісій сільської Ради посидіти над черговими планами, підготувати засідання виконкому чи правильно оформити рішення, дати пораду, як організувати роботу. Важко назвати людину, з якою не зустрічалася б, не говорила вона. Під її керівництвом при сільській Раді добре працюють комісії — мандатна, сільського господарства, бюджетно-фінансова, охорони здоров'я і соціального забезпечення, торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування, шляхового будівництва і благоустрою, народної освіти і культури, соціалістичної законності. На початку 1968 року виконком Сторожинецької районної ради депутатів трудящих та райком профспілки працівників державних установ нагородили Банилово-Підгірнівську сільську Раду депутатів трудящих перехідним Червоним прапором та грамотою за першість у змаганні сільських Рад району в 1967 році. 14 лютого 1968 року Банилово-Підгірнівська сільська Рада нагороджена грамотою облвиконкому та обкому профспілки працівників державних установ.

Значних успіхів досягнуто в селі і в галузі народної освіти. Всі діти шкільного віку охоплені навчанням. Тільки в центральній середній школі налічується близько 700 дітей, 43 вчителі. Школа має 25 класних кімнат, спортивний зал, бібліотеку з фондом понад 9 тис. примірників книг, дві майстерні, 4 навчальні кабінети, автомашину, електростанцію та багато різних наочних посібників.

В школі добре організовано роботу учнівського клубу «Голуб миру», який відіграє велику роль в інтернаціональному вихованні підростаючого покоління. Рада клубу встановила зв'язки з школярами ряду країн соціалістичної співдружності. Юні друзі обмінюються листами, фотокартками, художньо оформленими листівками. Інтернаціоналісти школи відзначають також і пам'ятні дати в житті соціалістичних країн. У квітні 1968 року було проведено місячник радянсько-німецької дружби. Учні випускали стінні газети, читали твори Ернста Тельмана та багатьох німецьких письменників, розучували пісні тощо. Юним тельманівцям міста Лейпціга школярі Банилова-Підгірного написали листа.

Понад 100 банилівців здобувають освіту у середній школі сільської молоді,

50 юнаків та дівчат села навчаються в середніх спеціальних та вищих учбових закладах країни.

З січня 1956 року в селі постійно діє лекторій, де читаються лекції на суспільно-політичні, природничо-наукові та сільськогосподарські теми.

Великого розмаху набрала культурно-освітня робота, яку ведуть 4 клуби, 3 бібліотеки, організація товариства «Знання». В Будинку культури, зал якого вміщує понад 300 чоловік, функціонує стаціонарна широкоекранна кіноустановка. Тут 4—5 разів на тиждень демонструються кінофільми, працюють хоровий, драматичний, танцювальний, музичний та інші гуртки, навколо яких групуються сільські любителі мистецтва. Всього у 20 гуртках художньої самодіяльності бере участь 285 мешканців села.

На рахунку працівників культури села багато хороших справ. В один із зимових вечорів 1967 року молоді й літні люди поспішали до клубу «Поляни». З ініціативи комсомольської організації колгоспу там було влаштовано «Вогник» трьох поколінь. За накритими столами зібралися ті, хто першим брав участь у будівництві нового життя, хто продовжував їх справу і хто щойно став на цей шлях, а також гості. Колишній голова виконкому Сторожинецької районної Ради депутатів трудящих, учасник боротьби за Радянську владу на Далекому Сході, активний будівник соціалістичного суспільства на Буковині Д. Г. Синьогуб запалив символічний вогник трьох поколінь, присвячений 50-річчю Великого Жовтня. З розповіддю про успіхи в колективному господарюванні виступив секретар парторганізації колгоспу М. М. Щербинський. Під звуки урочистої музики колишнім учасникам Великої Вітчизняної війни, нині трудівникам колгоспу, вручено медалі на честь двадцятиріччя перемоги над фашистською Німеччиною. З словом-привітанням до присутніх звернувся член бюро райкому партії В. І. Тарнавський, а поет-початківець С. М. Слюсарчук прочитав вірші, присвячені ветеранові колгоспу І. Т. Бойчуку. Для учасників «Вогника» було дано концерт художньої самодіяльності та продемонстровано художній фільм. Зустріч трьох поколінь назавжди залишиться в пам'яті її учасників.

Люблять банилівці і вечори трудової слави, які часто проводяться у клубах.

Систематично організовуються в селі зустрічі трудящих з заслуженими людьми нашої країни, письменниками, художниками, артистами. Особливо велику популярність серед колгоспників мають виступи поета-початківця, вихованця Чернівецького державного університету С. М. Слюсарчука, твори якого друкуються в журналах «Вітчизні» і «Прапорі», в обласній та республіканській газетах. Він оспівує своїх односельців — трудолюбів, мозолястих романтиків, гідних будівників комуністичного суспільства.

Щиро пишаються банилівці успіхами, здобутими за роки будівництва соціалістичного суспільства. Накреслюючи нові плани, активно включаючись у змагання за дострокове виконання п'ятирічки 1966—1970 років, трудящі Банилова-Підгірного переконані, що під зорею Радянської влади вони здобудуть ще більші звершення.

І. С. КУЛІШ, В. М. МАЛИШКО, І. М. ПУГАЧ

ВЕЛИ́КИЙ КУЧУРІ́В

Великий Кучурів — село, центр сільської Ради. Ярами і балками він розчленований на ряд хуторів: Турлук, Горб, Селище, Кринка, Рудка та інші. Віддаль до Чернівців — 7 км, до Сторожинця — 18 км. З обома центрами село має автобусне сполучення. Через Великий Кучурів проходить залізниця. Населення — 5090 чоловік. Сільраді підпорядковані села Годилів і Тисовець.

У центрі села, на лівому березі річки Дерелуя, знайдено рештки поселень трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), а в урочищах Стінці й Селищі — культури карпатських курганів (III—VI століття).

Герб с. Великого Кучурова.

За археологічними даними, село існує з XIV століття. Вважають, що його заснували вихідці з села Кучурова (нині Малий Кучурів Заставнівського району), які переселилися сюди і на новому місці зберегли назву старого села, що згодом дістало іншу — Малий Кучурів, а нове поселення — Великий Кучурів[1]. Першу згадку про нього знаходимо в історичних джерелах 1422 року, коли молдавський господар О. Добрий подарував Великий Кучурів боярину Богушу[2]. Після цього протягом кількох століть село переходило з рук в руки воєвод і бояр, світських і духовних феодалів, які продавали або дарували його один одному. В 1552 році село знову стало власністю молдавського господаря, який пізніше продав його монастирю Путна за 400 золотих. Пізніше молдавські господарі не раз видавали грамоти, в яких підтверджувалися права монастиря на Великий Кучурів і повинності селян на його користь[3].

Після загарбання Буконини Австрією село в 1782 році було передано релігійному фонду. З приходом австрійських окупантів феодальний гніт ще більше посилився. Крім панщини, розміри якої значно зросли, селяни змушені були відбувати різноманітні натуральні повинності, сплачувати грошові данини на користь феодала, а також платити державні податки. За договором, укладеним 25 червня 1808 року між орендарем маєтку І. Загорським і великокучурівцями, кожний селянин щороку зобов'язаний був відробити на полях орендаря 21 день тяглової і 18 днів пішої панщини, вивезти 8 возів дров до Чернівців і 4 вози орендареві в село, заготовити для орендаря сажень дров, здати десятину зерна і сіна, курку і віз дров, а також брати участь у ремонті всіх будівель орендаря[4]. Феодалам надавалося виключне право мисливства й рибальства; ще з молдавських часів їм належало пропінаційне право і «право млина», за якими селяни повинні були купувати горілку лише в корчмі свого пана, молоти зерно тільки в його млині.

Поміщики й орендарі всіляко утискували селян, захоплювали їх землі, силоміць примушували працювати понад панщинні дні. Поміщик з сусіднього села Кам'янки П. Якубович шляхом насильства й обману захопив 700 фальч лугу і лісу, якими селяни Великого Кучурова користувалися з незапам'ятних часів, силою зброї проганяв їх із землі, погрожував підпалити ліси, якщо селяни не залишать їх. 20-літній судовий процес, скарги селян до крайового управління і наслідного принца були безрезультатними, як заявляли великокучурівці 1847 року. Орендар Ф. Клуг у 1837 році самочинно, порушивши договір, збільшив кількість робочих днів для всіх селян. За його наказом десятки кріпаків були жорстоко побиті. Селянам забороняли пасти худобу в лісі, рубати в ньому дрова.

В 1802 році орендар сусіднього села Кам'яної, всупереч очевидним фактам, вимагав конфіскувати на ринках Чернівців дрова селян Великого Кучурова, як нарубані ніби-то в спірному лісі. Ці домагання навіть власті змушені були визнати «зовсім не обгрунтованими».

Жорстоке економічне й національне гноблення, сваволля місцевих властей і поміщиків викликали глибокий протест селян, часті втечі їх з села. Лише в 1815 році у зв'язку з голодом, що був наслідком неврожаю і тяжких податків, село покинуло 170 сімей[4].

Особливо гострих форм набрала боротьба під час революції 1848 року, коли селя-

---

[1] Матеріали XIX наукової сесії Чернівецького державного університету. Секція філологічних наук, стор. 91—93.

[2] M. C o s t ă c h e s c u. Documente Moldoveneşti înaite de Ştefan cel Mare. Vol. 1. Iaşi, 1931, стор. 151—152.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 6, спр. 151, арк. 14; спр. 20195, арк. 613.

[4] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 5214, арк. 3, 4.

[5] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 8869, арк. 1, 2; спр. 7006, арк. 1.

ни Великого Кучурова і багатьох навколишніх сіл відмовилися виконувати панщину й зажадали у мандатора повернути їм відібрану раніше зброю, мотивуючи свою вимогу тим, що конституція дала їм право на озброєння. Переляканий мандатор мусив видати зброю, яка зберігалась на складі Чудейської домінії.

За скасування панщини та інших феодальних повинностей селяни Великого Кучурова повинні були сплачувати величезний викуп. З 7135 га земельних угідь села 3479 га належали релігійному фондові. За скасування повинностей селян зобов'язали сплатити йому 975 841 флорин. Згідно з підрахунками газети «Буковина», великокучурівці могли розрахуватися з цим боргом тільки в 1944 році[1].

Великокучурівська біднота позбавлялася права користуватися лісами, пасовиськами та іншими угіддями. Навіть невеличкі ділянки в лісі, які селяни Великого Кучурова ще давно розкорчували і використовували під посіви або як пасовиська, релігійний фонд вимагав залишити. Кращі землі й далі перебували в руках релігійного фонду, поступово перетворюючись у новий засіб експлуатації трудящих. Наймаючи ці землі, великі орендарі передавали їх селянам невеличкими ділянками за високу плату, яка до того ж рік у рік підвищувалася. Наприклад, у 1852 році релігійний фонд здав частину своїх володінь у Великому Кучурові за 58,4 тис. золотих ринських, а в 1858 році — за 65,9 тис. золотих ринських[2]. В процесі розвитку капіталізму відбувалось інтенсивне розшарування селянства. Більшість його розорювалася, втрачала землю, а невелика частина — куркулі — багатіла, наживаючись за рахунок бідноти. Вже в 1856 році серед 1298 господарств села було 47 халупників, які зовсім не мали поля і навіть городу, 186 господарств мали менше, ніж по 2 йохи землі, 194 — від 2 до 5 йохів, зате кожному з 86 куркульських господарств належало понад 20 йохів. На кінець XIX століття 40 проц. селянських господарств були безземельними або мали менше як по 0,5 га землі. А куркулі Годованець, Радул та інші зосередили в своїх руках по 40—50 га землі, 10—20 га лісу, 10—30 голів великої рогатої худоби[3]. На 2090 селянських дворів було всього 587 коней.

Зростав податковий тягар. Крім державних, селяни сплачували різного роду крайові та общинні податки, мусили відбувати шляхову повинність, утримувати школу, перевозити рекрутів і військо, будувати мости і прикордонні споруди тощо.

Австрійські окупанти не дбали про розвиток народної освіти в селі. Тільки в 1836 році, після 10-річного листування і переговорів, було відкрито початкову двокласну школу. Та вона свого приміщення не мала, й діти навчалися то в орендованому у попа приміщенні, то в корчмі. Учитель частину зарплати одержував продуктами, які здавали селяни, а решту мав йому видавати піп грошима. Однак під різними приводами ця частина затримувалася або й не видавалася зовсім. З 1000 дітей шкільного віку навчалися тільки одиниці. Вчителі були малоосвіченими[4]. В 1874 році школа була розширена, вона нараховувала уже 6 класів, але й далі більшість селянських дітей не мала змоги її відвідувати.

У 1869 році було закінчено будівництво залізниці Чернівці—Сучава, яка проходила через село, в тому ж році було відкрито станцію Великий Кучурів. Але в перші роки рух по залізниці був незначний. У 1871 році через станцію Великий Кучурів було перевезено 2081 пасажира й 45 163 цнт вантажів.

Друга половина XIX століття характерна дальшим загостренням класових суперечностей. Виступи селян проти тяжкого соціально-економічного гноблення набувають такої гостроти, що в 1854 і 1855 роках власті змушені були вводити в село війська. В 1887 році селяни вбили поміщика сусіднього села Я. Вольчинського[5].

---

[1] Газ. «Буковина», 27 травня 1898 р.

[2] М. М. Кравець. Селянство східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 64.

[3] Газ. «Русская правда», 15 травня 1898 р.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 4, спр. 100, арк. 2—200.

[5] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 167, 173.

Під впливом революції 1905 року в Росії трудящі села посилили боротьбу за соціальне і національне визволення. У Великому Кучурові відбувалися народні віча й демонстрації, на яких селяни вимагали повернення захоплених поміщиками земель і встановлення загального виборчого права. На вічі 24 грудня 1905 року було прийнято рішення: «Українське селянство в Кучурові Великому на Буковині вимагає запровадження загального, рівного, прямого і таємного голосування». Великокучурівські селяни брали також участь у мітингах і демонстраціях, що проходили в Чернівцях під лозунгом боротьби за загальне виборче право[1].

Під час першої світової війни Великий Кучурів опинився в зоні воєнних дій, що принесло трудящим нові злидні. В 1916—1917 роках із 3684 моргів орної селянської землі було засіяно тільки 140 моргів. Австрійські власті посилили терор, жорстоко переслідували українських селян за будь-які стосунки з російськими солдатами. В жовтні 1914 року жандарми вчинили страхітливу екзекуцію над кількома дітьми села. Вони звинуватили 15-річного підлітка Костю Сторощука в тому, що він за 3 крб. і кілька грудочок цукру видав росіянам план розташування австрійських військ поблизу села. Хлопця люто били, вимагаючи зізнання. Та К. Сторощук мужньо спростовував усі «докази». Тоді жандарми вирішили взяти за свідків дев'ятирічного Василя і одинадцятирічного Пантелея Чорногузів. Коли ж діти нічим не змогли підтвердити «шпигунства» Кості, їх почали катувати. Кілька днів тривало це нелюдське знущання, після чого Костю Сторощука повісили в присутності матері і всіх жителів села. За симпатії до росіян були заарештовані і жорстоко покарані цілі сім'ї, селяни О. Пух, В. Пух і М. О. Онуляк засуджені військово-польовим судом до каторги, а Г. Мелянко та І. Стефанович повішені карателями[2].

Перемога Жовтневої соціалістичної революції в Росії і бурхливі події, що розгорнулися під її впливом на Буковині,— все це активізувало боротьбу селян Великого Кучурова. Влітку і восени 1918 року вони рішуче виступали проти реквізиції австрійськими властями худоби й хліба, не виконували розпоряджень властей, приступили до розподілу поміщицьких земель, а в жовтні 1918 року зі зброєю в руках повстали проти австро-німецьких інтервентів[3].

Румунські окупанти, які вступили в село в листопаді 1918 року, розпустили земельний комітет, провели арешти селян. Жителі Великого Кучурова відкрито співчували ідеям Великого Жовтня. З дня на день чекали приходу Червоної Армії. Після поразки повстання 113-го полку в Чернівцях частина повстанців знайшла притулок у Великому Кучурові і була радісно зустрінута селянами. В червні 1920 року сигуранца доповідала, що населення Великого Кучурова і навколишніх сіл «невдоволене румунським пануванням і чекає приходу більшовиків», у народі говорять, «що на бессарабському кордоні йдуть тяжкі бої». 8 серпня 1921 року, як доповідав комендант жандармського батальйону «Молдова», понад 100 чоловіків вийшли на вулицю хутора Годилова з червоними прапорами й почали висловлювати невдоволення існуючим ладом, заявляючи, що «прийшла свобода»[4]. Поліція провела численні арешти серед учасників виступу.

Більшість землі, як і раніше, належала релігійному фондові, поміщику Лукасевичу і сільським глитаям Цикалу, Губці, Годованцю, Радулу, Чепіжці та іншим, на решту селянських дворів припадало в середньому по 0,8 га. Деякі господарства мали всього по 0,05—0,06 гектара.

Аграрна реформа 20-х років не змінила становища трудящих села. Понад 30 селян-бідняків в травні 1922 року просили окружні власті наділити їх землею хоча б

---

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку XX ст., стор. 176.

[2] T. Bălan. Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914—1918. Cernauţi, 1923, стор. 89—91, 117—118, 159—163.

[3] К. Ципко. Боротьба трудящих Буковини за возз'єднання з Радянською Україною, стор. 26.

[4] Чернівецький облдержархів, ф. 1261, оп. 1, спр. 61, арк. 2, 3; ф. 12, оп. 1, спр. 1524, арк. 1.

по 0,5 га на двір, бо місцева аграрна комісія надала землю найбільш забезпеченим селянам. Про глибоке невдоволення великокучурівських селян реформою місцеві власті повідомляли і в 1928 році[1].

Ліс теж майже весь був власністю релігійного фонду. В 1937 році з 2821 га лісу належало фондові 2514 га, або близько 90 проц., державі — 120 га, а індивідуальним власникам, у т. ч. і селянам,— лише 187 гектарів.

Між релігійним фондом і селянами постійно точилася напружена боротьба. Гостра сутичка, наприклад, відбулася між селянами хуторів Годилова та Яблуниці і адміністрацією фонду у травні 1939 року. Адміністрація заборонила жителям цих хуторів ходити дорогою, що проходила через володіння фонду, хоча останні здавна користувалися нею. Коли 4 травня селянин С. Андрохович проходив дорогою, службовець релігійного фонду, проганяючи його звідти, відкрив по ньому стрілянину й почав бити. Таке свавілля викликало глибоке обурення селян, які схопили службовця, роззброїли й побили[2].

Позбавлені землі, селяни наймитували у панів і куркулів за третину врожаю, жили з випадкових заробітків, терплячи страшенні злидні. Сільська біднота несла на своїх плечах і основний тягар різноманітних податків, яких було понад 30. Селяни мусили платити податок навіть за їзду і ходіння по дорогах[3]. В цілому з 1922 по 1931 рік податки на кожний селянський двір зросли з 559 до 2000 лей. «Селяни,— відзначав у 1937 році місцевий претор, — в банках не могли одержати кредиту, терпіли від малоземелля, заощадження мали лише в рідких випадках, але багато боргів, вони не спроможні були сплачувати всі видатки, із-за тяжких умов життя та боргів не могли утримувати школу». В січні 1940 року староста Великого Кучурова доповідав, що харчування селян «дуже погане», що вони постійно харчуються мамалигою, картоплею й овочами[4].

Рятуючись від нужди і голоду як за австрійського, так і за румунського панування, селяни сотнями переселялися в сусідні європейські країни, у США, Канаду, Бразілію. «Гірка нужда і недоля обсіли наш народ,— зазначала газета «Буковина»,— сотні людей покидають рідну землю, аби за морем шукати іншої долі...»[5]. В 1899 році з Великого Кучурова тільки до Канади виїхало 7 чоловік. До 1913 року з нього до різних країн емігрувало понад 460 чоловік. Становище буковинських селян за океаном було трагічним. Характерна з цього погляду доля кучурівського наймита Г. Г. Павловича, який не мав ні коня, ні корови і володів лише 0,5 га землі. В 1911 році він на позичені гроші поїхав до Канади, але позичку повернути не зміг. У 1913 році його дружина і двоє малих дітей лишились на вулиці, а будинок і город продали з молотка. Сім'я була позбавлена будь-яких засобів до життя. Сам Павлович після тяжких поневірянь на залізницях Канади захворів і, повернувшись додому в 1922 році, через рік помер.

Румунські власті всіляко гнітили українську культуру, обмежували прийом українців на роботу, в школи, намагалися насильно румунізувати їх. В школах, установах і навіть на вулиці заборонялося розмовляти українською мовою. Знаряддям гноблення трудящих і румунізації українського населення була церква. Великий Кучурів мав 5 церков і два єврейські молитовні будинки. 11,5 тис. населення общини в 1937 році обслуговував лише один диспансер, що містився у найманому приміщенні, працював у ньому один лікар. Село мало невеличку аптеку. Боротьба з такими хворобами, як туберкульоз, зоб, трахома, сифіліс, майже не велася, а смертність дітей до 5 років у 1934 році досягла 36,8 процента[6].

З метою румунізації українського населення у Великому Кучурові було створено

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 9670, арк. 3, зв.
[2] Газ. «Suceava», 7 травня 1939 р.
[3] Газ. «Боротьба», 20 листопада, 1927 р.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 20 195, арк. 654; спр. 22 436, арк. 60—61.
[5] Газ. «Буковина», 21 січня 1897 р.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 15, оп. 1, спр. 22 436, арк. 60—61; спр. 20 195, арк. 623, 624.

Зустріч воїнів Червоної Армії з населенням Великого Кучурова. 1940 р.

т. зв. осередок румунської культури «Олександр Добрий». Керував ним піп В. Ракоче. Цим же цілям було підпорядковано і школу, де навчання провадилося виключно румунською мовою. Тривалий час селяни домагалися виділення в навчальному плані хоча б однієї години на тиждень для вивчення української мови, але дозволу так і не одержали. З 507 дітей шкільного віку в 1937 році школу відвідував тільки 481 учень, а закінчив її за 1935—1937 рр. 51 випускник. Працювало в школі 12 учителів.

28 червня 1940 року в село вступили радянські війська. З цієї нагоди у Великому Кучурові відбувся багатолюдний мітинг, на якому виступили перший секретар Чернівецького обкому КП(б)У І. С. Грушецький, селяни І. С. Сушинський, П. І. Олійник та інші. Почалося нове життя. Землю поміщиків і церкви передали безземельним і малоземельним селянам. Було створено сільську Раду, до якої ввійшли І. С. Сушинський, С. Г. Бергер, П. І. Олійник, К. Г. Беженар, А. Я. Мороз, К. І. Унгурян та інші[1]. Всі діти дістали можливість навчатися рідною мовою. В селі відкрилися клуб, бібліотека, лікарня. Розгорнулася широка робота по ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Багато уваги було звернуто на підготовку до колективізації одноосібних господарств: проводилися бесіди й читалися лекції про статут сільськогосподарської артілі та досягнення колгоспів у східних районах України; селяни відвідували Всесоюзну сільськогосподарську виставку та передові колгоспи республіки.

Незабаром після возз'єднання до Великого Кучурова надійшов лист. Писали друзі з Поділля, колгоспники артілі ім. Леніна Орининського району. Вони вітали великокучурівців з волею, розповідали про своє велике заможне господарство, добрі врожаї, обіцяли їм допомогу. На загальних зборах великокучурівці уважно слухали кожне слово. А потім спільно, всією громадою склали відповідь. Вони поклялися покінчити з минулим і збудувати нове, колгоспне село.

21 березня 1941 року в селі утворено перший у районі колгосп. Організаторами його були селяни-батраки І. С. Сушинський, обраний першим головою, В. А. Руснак, І. В. Семенюк, П. Г. Крушняк та інші. 49 родин учорашніх батраків першими пішли шляхом, вказаним великим Леніним. На честь дня визволення колгосп назвали ім. 28 червня.

Артіль мала 162 га орної землі, 51 корову, 40 коней[2]. Обробляти землю колгоспникам допомагали Чернівецька МТС та Кузьмінська машинно-прокатна станція. Місцеві партійні та радянські органи подавали всебічну допомогу колгоспові. Йому передано 62 га куркульської землі, 13 голів великої рогатої худоби, 7 коней і 7 свиней та іншу худобу, сільськогосподарський реманент і посівний матеріал. Для забезпечення весняної сівби 1941 року колгосп і бідняки Великого Кучурова одержали за сортообміном 105 цнт і позичково 47 цнт насіння ярих культур. Господарствам колгоспників і бідняків було надано кредит в розмірі 15 688 крб. для придбання корів.

Але 4 липня 1941 року в село вдерлися німецько-румунські війська. Повернулись

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—3, оп. 1, спр. 10, арк. 2.
[2] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 38, арк. 26—29.

багатії та їхні посіпаки. Земля, посіви, реманент, худоба були відібрані у селян. Почалися звірячі розправи: окупанти заарештували голову колгоспу І. С. Сушинського, сільських активістів С. Г. Бергера, Д. Н. Гогуша, О. Д. Георгіцу та інших. Були схоплені і вбиті фашистами Т. М. Губка, сільська активістка К. Г. Беженар, член делегації трудящих Буковини на VII сесії Верховної Ради СРСР П. І. Олійник[1].

Трудящі Великого Кучурова чинили впертий опір загарбникам. Вони ховали продовольство й худобу, зривали відправку молоді на примусові роботи, не визнавали розпоряджень місцевих властей, створених окупантами.

200 громадян села вели боротьбу з фашистами на фронтах Великої Вітчизняної війни. 30 березня 1944 року частини Червоної Армії визволили село від загарбників. Ще понад сотня жителів Великого Кучурова влилася в ряди радянських військ. 51 мешканця села за героїзм, виявлений у боях з гітлерівцями, нагородили орденами й медалями Союзу РСР. 103 чоловіка полягли в боях з німецькими фашистами.

Окупанти завдали величезної шкоди господарству села: повністю знищили колгоспний реманент, пограбували худобу, запаси насіння, селянські господарства. Всього завдано збитків селу на суму понад 5 млн. карбованців.

Після визволення трудящі почали відбудовувати зруйноване німецько-фашистськими окупантами господарство. Відібрана поміщиками земля була повернута селянам. Відновила роботу Чернівецька МТС. Місцеві органи влади допомогли сім'ям радянських воїнів обробити землі, очистити та придбати новий посівний матеріал.

5 квітня 1945 року першим у районі відновив свою діяльність колгосп ім. 28 червня. Організаційні збори прийняли статут артілі, обрали правління і ревізійну комісію, головою колгоспу знову став І. С. Сушинський. Радянська влада подавала всебічну допомогу селянам в організації і зміцненні колективного господарства. Колгосп ім. 28 червня для весняної сівби 1945 року одержав 102 цнт посівного матеріалу та кредити в розмірі 22 911 карбованців.

Вже в перші місяці колективного господарювання старанністю і наполегливістю відзначалися члени артілі М. Д. Ткачук, Д. В. Семенюк, І. Г. Цуркан, які перевиконували норми виробітку під час сівби і збирання врожаю на 120—130 процентів.

У квітні 1948 року в колгоспі утворено кандидатську групу в складі трьох чоловік, яку очолив голова колгоспу І. А. Горчинський. Перші сільські комуністи Г. Я. Янченко, Д. М. Гогуш, Л. М. Пилипенко та інші, спираючись на радянський актив та інтелігенцію, зуміли повести за собою більшість селян по шляху колективізації. У вересні 1948 року в селі організовано ще два колгоспи: ім. Жданова (на хуторі Турлук) і «Червоний прапор» (в Годилові). Через рік колективізація у Великому Кучурові була завершена.

Восени 1950 року три сусідні господарства об'єдналися в колгосп ім. 28 червня. Головою укрупненої артілі обрали сільського активіста, учасника боротьби проти румунських окупантів, комуніста С. Г. Бергера, який і донині очолює колгосп.

Організаційно-господарське зміцнення колгоспу та трудові зусилля членів артілі дали відчутні наслідки. Якщо прибутки трьох дрібних артілей в 1949 році становили 332 841 крб., то в 1951 році вони дорівнювали 1 482 630 карбованців.

Навесні 1951 року 18 кращих майстрів високих урожаїв були удостоєні урядових нагород. Зокрема, ланкову П. Д. Тивилік за вирощення 573 цнт цукрових буряків з кожного га на-

Перший секретар Чернівецького обкому КП(б)У І. С. Грушецький розмовляє з селянами Великого Кучурова. 1941 р.

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 26, арк. 623.

городжено орденом Леніна, а Л. Г. Шкробанець, ланка якої зібрала по 424 цнт буряків, орденом Трудового Червоного Прапора[1]. Колгоспники, що домоглися найкращих успіхів у справі підвищення продуктивності всіх галузей артільного виробництва, були відзначені в 1958 році новими нагородами: 4 чоловіка удостоєно ордена Трудового Червоного Прапора і 4 — ордена «Знак Пошани». Серед нагороджених — голова колгоспу С. Г. Бергер, бригадир тракторної бригади І. О. Крохмаль, ланкова М. І. Губка, бригадир В. П. Сторощук, доярка Є. Н. Братко. За успіхи, досягнуті в 1956—57 роках, колгосп нагороджений дипломом 2-го ступеня ВДНГ СРСР.

Весною 1959 року колгоспи «Радянська Буковина» та ім. Мічуріна з сусідніх сіл Тисовців і Снячева об'єдналися з великокучурівським колгоспом. Утворилось одне з найбільших у передгірській зоні Чернівецької області господарство, що об'єднувало 3 тисячі селянських дворів і мало понад 7 тис. га земельних угідь.

В першому році семирічки члени артілі добилися значних успіхів. Колгосп зібрав по 25,2 цнт зернових, 37 цнт кукурудзи, 123 цнт картоплі, 403 цнт цукрових буряків з кожного гектара. Тваринники виробили на кожних 100 га угідь по 373 цнт молока. Артіль занесли на обласну Дошку пошани.

Важливим засобом піднесення виробництва була механізація основних його галузей, широке використання електроенергії, запровадження передової агротехніки. Наприкінці 1967 року колгосп мав 31 трактор, 8 комбайнів, 40 автомобілів та багато інших сільськогосподарських машин. На різних ділянках виробництва використовувалось 128 електромоторів.

У тракторній бригаді колгоспу, яка виконує понад 90 проц. польових робіт, працює 90 механізаторів. Очолює її з 1953 року колишній головний механік МТС комуніст І. О. Крохмаль, що зарекомендував себе вмілим організатором, пристрастним пропагандистом прогресивних методів праці. Для підвищення загальноосвітнього рівня механізаторів у бригаді працюють змінні класи вечірньої школи, а професійну майстерність трактористи підвищують у місцевому навчальному комбінаті. Більше як половина членів бригади є трактористами-машиністами 1-го і 2-го класів. Приклад наполегливості в підвищенні знань показує бригадир І. О. Крохмаль. Після закінчення місцевої школи сільської молоді він заочно опанував спеціальність механіка у Хотинському технікумі. Без відриву від виробництва здобули середню освіту трактористи П. Д. Жабюк, В. М. Маковій, Т. В. Ураїнець, І. В. Тивилік, В. М. Гонтар та інші.

22 квітня 1960 року в день 90-річчя від дня народження В. І. Леніна колгоспним механізаторам на урочистих зборах було присвоєно почесне звання колективу комуністичної праці. Це була перша на Буковині тракторна бригада комуністичної праці. В дні святкування півстолітнього ювілею Великої Жовтневої соціалістичної революції бригаді за підсумками змагання присвоїли почесне звання колективу ім. 50-річчя Великого Жовтня. Вона також завоювала перше місце в обласному конкурсі на кращий тракторний стан і була нагороджена дипломом і першою грошовою премією.

Містечко механізаторів, що розкинулося на околиці села, стало символом перемоги соціалізму в буковинському селі. Крім механічних майстерень та кузні, гаражів для зберігання техніки та автоматичної заправочної станції, тут є будинок відпочинку, кімната для навчання та ігор, ленінський зал, лазня. На подвір'ї бригади розкинувся великий фруктовий сад з ягідником та виноградником, клумби, розарій, фонтан, альтанки для відпочинку.

Завдяки самовідданій праці механізаторів і всіх колгоспників у 1967 році артіль досягла нових успіхів. На всій площі посіву було зібрано по 27,9 цнт зернових і зернобобових культур з га. Тваринники виробили по 471 цнт молока і 85 цнт м'яса на 100 га угідь. Доярки П. Т. Чорногуз, Л. Г. Цікал, Є. Н. Братко надоїли по 3000 кг молока від кожної корови, а телятниці Л. П. Івануц, С. М. Бодюл, Д. О. Сушинська домоглися 650—700 грамів добового приросту телят.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 8 травня 1951 р.

Неподільні фонди з 1958 по 1967 рік зросли у 4,7 раза. Це дало колгоспові можливість вести значне господарське і культурно-побутове будівництво. За останні три роки артіль побудувала 8 типових тваринницьких приміщень, кормоцех на 100 голів великої рогатої худоби, механічну майстерню для ремонту тракторів, склади для збереження кормів і мінеральних добрив. Зведено Будинок культури, восьмирічну школу. Закінчено електрифікацію далеких хуторів. На цю справу колгосп ім. 28 червня витратив майже 150 тис. карбованців.

Досягнення великокучурівців високо оцінили учасники районних і обласних семінарів, що проводилися в селі, а також закордонні друзі — гості з Польщі, Чехословаччини, Монголії, Болгарії та НДР.

За перше місце, здобуте в змаганні на честь 50-річчя Великого Жовтня, Сторожинецький РК КП України та райвиконком вручили колгоспу пам'ятний Червоний прапор.

В успіхах колгоспу вирішальна роль належить партійній організації. Вона налічує 100 комуністів, які, працюючи на найважливіших ділянках артільного виробництва, ведуть за собою усіх колгоспників. Другу комплексну бригаду очолює комуніст Г. Д. Гордаш, третю — Г. Н. Мінтенко, ферму великої рогатої худоби — О. А. Сушинський, тракторну бригаду — І. О. Крохмаль. Самовіддано працюють комуністи-механізатори М. І. Лопуляк, В. І. Наровський, Д. В. Пантя, Г. Д. Сливоцький, ланковий Г. І. Чепишко, скотар Д. І. Годованець та інші. Вони виховали десятки майстрів колгоспного виробництва, імена яких відомі далеко за межами села. Це ланкова С. В. Маковій, яка на протязі 15 років вирощує більше 500 цнт цукрових буряків з кожного гектара, овочівник І. Г. Якобчук, який щороку одержує по 300 цнт овочів з гектара та багато інших. Бойовими помічниками партійної організації є 300 комсомольців. Члени ВЛКСМ тракторист І. В. Тивилік, ланкова Є. Д. Карча, телятниця Л. П. Івануц є добрим зразком для всієї молоді села.

Швидке зростання колгоспного виробництва — основа поліпшення добробуту трудящих. Різке збільшення прибутків артілі дало можливість значно підвищити заробітну плату колгоспників. Якщо в 1958 році оплата людино-дня становила 1 крб., то в 1967 році вона зросла до 2 крб. 82 коп. Місячний заробіток окремих механізаторів складає: Д. О. Вотька — 146 крб., В. І. Ончуленка — 140 крб., Д. Т. Жабюка — 145 карбованців.

Велику увагу держава приділяє старим, інвалідам, багатодітним матерям. У Великому Кучурові пенсії і грошову допомогу одержують 202 пенсіонери-робітники, 643 колгоспники, 256 багатодітних та одиноких матерів. У дитячих яслах виховуються 250 наймолодших громадян села.

Зростання матеріального добробуту великокучурівців позитивно впливає і на товарообіг сільського споживчого товариства. У 29 торговельних підприємствах в ювілейному році трудящі села придбали товарів на суму 1344 тис. крб. Жителі села мають 39 автомашин, 460 мотоциклів, понад 600 велосипедів, сотні телевізорів і радіоприймачів. У багатьох є газові плити, холодильники, пральні машини.

В 1960 році у Великому Кучурові став до ладу будинок побуту, який має взуттєву майстерню, ательє пошиття чоловічого та жіночого одягу, перукарню, майстерню по ремонту автомобілів та мотоциклів.

На території села міститься лісництво, ветеринарна лікарня, сільське споживче товариство, пошта, пекарня тощо. Тут розташована Придністрянська станція садівництва і виноградарства, де працюють 30 наукових працівників, в т. ч. 4 кандидати наук.

Невпізнанно змінився зовнішній вигляд села. Замість курних хатинок, тепер будуються красиві котеджі під шифером і черепицею. Тільки за останні 7 років зведено 800 нових світлих хат.

До 1940 року у Великому Кучурові був лише один лікар, що брав за кожен прийом хворого по 80—120 лей. Зараз лікування безплатне. Трудящих обслуговують дільнична лікарня на 50 ліжок з терапевтичним, хірургічним та пологовим відділен-

Сільський радіовузол. Великий Кучурів. 1968 р.

нями, фізіотерапевтичним, рентгенівським та зубопротезним кабінетами, а також поліклініка, фельдшерсько-акушерський пункт, санепідемстанція й аптека. В них працює 48 медпрацівників.

У конторі зберігаються заяви про вступ до артілі, де, замість підписів, можна побачити хрестики. Аж до 1940 року так розписувалася переважна більшість селян, які не вміли ні читати, ні писати. Тепер на території сільради діє 5 шкіл, у яких працює 108 учителів і вчиться 1700 дітей. Тільки в 1965 році атестати про закінчення середньої школи одержало понад 100 чоловік. Справжніми майстрами педагогічної праці є вчителі О. П. Гашко, Г. О. Архипчук, М. О. Юкало, І. М. Левицький, Л. Н. Соломко та багато інших.

Останнім часом значно зміцніла матеріальна база Великокучурівської середньої школи: добудовано 10 класних кімнат, обладнано 4 навчальні кабінети, 2 майстерні, спортивний зал. Навчально-виховний процес тісно поєднується з життям країни і господарською діяльністю колгоспу.

Центром поширення загальнотехнічних знань серед хліборобів стала школа сільської молоді, яка в 1959 році була реорганізована в навчальний комбінат. Тільки за останні 7 років 286 чоловік здобули середню, а 220 — восьмирічну освіту без відриву від виробництва. За 5 років у комбінаті опанували спеціальність шофера 106 чоловік, тракториста — 58, будівельника — 75.

Система поєднання загальноосвітньої підготовки з професійною в школі сільської молоді була 1961 року вивчена Міністерством освіти УРСР і узагальнена в інформаційному листі «З досвіду роботи Великокучурівської школи сільської молоді».

В 1962—1964 рр. тут відбувалися практичні заняття республіканських семінарів працівників освіти з питань навчання трудівників села та підвищення їх професійної кваліфікації. Гості з 9 областей України познайомилися з навчально-виховним процесом, побували в тракторній бригаді, автогаражі, майстернях, поцікавились, як освіта допомагає молоді в праці.

В школі прищеплюється смак до науково-дослідної роботи: шість вчителів закінчили аспірантуру і стали кандидатами наук. За завданням Академії педагогічних наук СРСР тут досліджувався вплив морального виховання на піднесення політичної і трудової активності працюючої молоді та ряд інших питань. В 1962—63 рр. вечірня школа була учасником ВДНГ СРСР і одержала диплом 1-го ступеня, а група вчителів і представників громадськості — медалі виставки[1].

Десятки дітей колишніх батраків одержали дипломи різних вузів країни. В родині колись неграмотного колгоспника В. М. Сливоцького є п'ять дочок і один син. Старша з них — Сільва після закінчення університету стала вчителем математики, Галина, здобувши технічну освіту, працює на радіовузлі, Мидорина, випускниця середньої школи — лаборант, решта — продовжують навчання.

У вузах і технікумах навчаються понад 50 великокучурівців.

Нинішній хлібороб-колгоспник не уявляє собі життя без книги, газети, кіно. В селі працює 4 бібліотеки з книжковим фондом понад 25 тис. томів, 2700 читачів користуються ними[2]. Листоноші доставляють у колгоспні двори 6640 примірників газет і журналів. Двічі на місяць виходить багатотиражна газета «Колгоспник», щотижня транслюється сільська радіогазета, працюють 4 кіноустановки.

---

[1] Газ. «Радянське село», 31 березня 1966 р.
[2] Газ. «Радянське село», 26 червня 1965 р

У Будинку культури села Тисовця можна побачити вистави не тільки самодіяльних митців, але й заслужених професіональних колективів. За останні два роки колгоспники подивилися цікаві спектаклі Чернівецького, Кишинівського, Львівського, Вінницького та інших театрів. Великокучурівці тепло зустрічали поетесу Марію Познанську, кобзаря Івана Іванченка, прозаїка Віталія Петльованого та інших діячів літератури й мистецтва.

При Будинку культури працює 8 гуртків. Особливо популярний тут сільський хор, яким керує директор школи К. Т. Кравчук. Життя людей стає заможнішим і красивішим. В побут входять нові радянські обряди: зустріч Нового року з колядками, щедруванням, проводи зими, свято врожаю, проводи до Радянської Армії. Традиційними стали свята тваринників та механізаторів, що відбуваються в лісі, біля озера Глибочка. Цікаво проводять ветеранів праці на пенсію. Їм вручають вітальні адреси й цінні подарунки; бажають щастя й радості.

Трудівники села щорічно відзначають день народження В. І. Леніна. Проводяться ленінські читання, тематичні концерти, виступи гуртків художньої самодіяльності. Молодше покоління великокучурівців приймається до лав комсомолу і піонерів. В сільських клубах відбуваються зустрічі зі старими комуністами, організаторами Радянської влади в селі та районі, активними учасниками Великої Вітчизняної війни.

Особливо урочисто відзначається у Великому Кучурові свято возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною і день народження колгоспу — 28 червня. Цього дня з'їжджаються працівники полів і ферм та гості з сусідніх колгоспів. Під звуки музики піднімається прапор свята, підводяться підсумки змагання, вшановуються переможці, яким вручаються цінні подарунки. Потім влаштовується концерт художньої самодіяльності, відбуваються масові гуляння.

Великокучурівці свято зберігають пам'ять про своїх односельчан, які віддали життя за свободу й незалежність Батьківщини в роки Великої Вітчизняної війни. В 1965 році в селі встановлено монумент Слави загиблим воїнам, а ще раніше, в 1963 році, споруджено обеліск на могилі прикордонників В. Адзарєва, М. Шибакова, С. Тетеріна, що загинули в боях з оунівськими бандитами.

В організаційно-господарському зміцненні колгоспу, культурному будівництві та поліпшенні обслуговування населення велику роль відіграє сільська Рада. З ініціативи виконкому в усіх бригадах і на фермах колгоспу створено депутатські пости, а по місцю проживання колгоспників — вуличні комітети. В селах Тисовці і Годилові організовано сільські комітети. Депутати виступили ініціаторами боротьби за вишукування додаткових резервів виробництва, добудови десяти класних кімнат середньої школи, переведення навчальних закладів на однозмінне навчання, озеленення вулиць та садиб. З їх ініціативи в 1967 році розпочато будівництво Будинку культури на 600 місць та бригадного клубу. Колгоспу ім. 28 червня за широке культурно-побутове будівництво в 1967 році присуджено медаль Т. Г. Шевченка.

Про нове, вільне і щасливе життя сільські трударі складають десятки пісень. Вечорами на вулицях села можна почути співанку «У знаменні дні червневі сонце зійшло з сходу», в якій говориться:

Нехай наші коломийки
почують в столиці,
Бо теплом нас зігрівають
Кремлівські зірниці.

Ой, живемо із Москвою
Ми в одній родині
І сіяє зоря ясна
Нам на Буковині.

Г. ГАБ, Я. КАНОВСЬКИЙ

КРАСНОЇЛЬСЬК

Красноїльськ — селище міського типу (з 1968 р.), центр селищної Ради. Розташований за 25 км від районного центру. Через Красноїльськ протікає річка Сіретель (притока Малого Сірету). До найближчої залізничної станції Чудей — 8 км. Між селищем, районним і обласним центрами існує автобусне сполучення. Населення — 6342 чоловіка. Селищній Раді підпорядковане село Стара Красношора.

Перша письмова згадка про Красноїльськ датується 1431 роком[1]. Згідно з нею, тодішнє село називалося Красною (від слова красна — гарна) і поділялося на дві частини. Нижня, розташована за Сірételем, належала Путнянському монастиреві, а верхня — різним власникам. У 1696 році верхню частину купив поляк із Гродно Олександр Їльський, і вона почала називатися Красною Їльського. Нижня частина мала назву Красна Путна. В 1947 році обидві частини злилися в один населений пункт, який і називається тепер Красноїльськом[2].

Селяни обох частин села терпіли важкий гніт турецьких поневолювачів, відбували панщину та сплачували натуральні повинності феодалам. Після захоплення Буковини австрійськими феодалами земля належала релігійному фонду та поміщикам, а кожний залежний від них селянин, відповідно до закону Г. Гіки, відбував панщину, працював два дні на ремонті поміщицьких млинів, сплачував десятину та державні податки, а також виконував багато інших повинностей. У панщинні дні (4 дні — весною, 4 дні — літом і 4 — зимою) поміщик мав право примусити селянина виконувати будь-яку роботу від зорі до зорі. Якщо той з якихось причин не міг вийти на панщину сам, то повинен був, за згодою поміщика, найняти замість себе когось іншого або заплатити панові певну суму грошей. Визначалася, звичайно, і денна норма виробітку. Здебільшого на її виконання доводилося затрачати два, а то й більше днів[3].

У XVIII столітті до Красноїльська переселилося кілька родин німецьких колоністів. 1793 року вони заснували поблизу села, у лісі, ґуту. На початку XIX століття її розширили, й вона почала виробляти листове та порожнисте скло. Тут працювало 40 скловарів, 3 плавильники, 40 помічників та 18 пакувальників. Продукція гути не лише задовольняла потреби внутрішнього ринку, а й вивозилася до Молдавії, Галичини і навіть Туреччини.

Однак становище основного населення Красноїльська і далі залишалося тяжким — поміщицька експлуатація та політичний гніт не послабились. З умови, складеної між общиною і поміщиком 12 листопада 1824 року, видно, що кожний селянин, крім панщини, мусив возити сіль із села Качика, орати, сіяти і обробляти панську землю, косити та збирати сіно, здавати десятину. Різними способами поміщик збільшував панщину. Зокрема, він підвищував норму виробітку і цим доводив панщину до 46 днів на рік і більше[4].

Селяни несли також і тягар державних податків.

Доведені до відчаю, вони писали скарги на поміщиків у всі урядові установи. Але ті були глухими до них. В зв'язку з цим селяни переходили до більш активних форм боротьби. Вони тікали в Карпати, до Молдавії та інших країн. Тільки 1815 року до Молдавії втекло 11 кріпаків. Жителі села брали участь в опришківському русі. До загону, що діяв під проводом Мирона Штолюка, входило кілька красноїльських бідняків.

Чим далі, то все більше селяни втрачали землю. У 1847 році, наприклад, трьом поміщикам Красноїльська належало 10 093 йохи землі, тоді як 1620 селян користу-

---

[1] M. Costăchescu. Documentele Moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare. Vol. 1. Iaşi, 1931, стор. 317.

[2] Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області, стор. 40.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29 703, арк. 125.

[4] Там же, ф. 292, оп. 1, спр. 2480, арк. 35; спр. 58, арк. 13—20; спр. 7004, арк. 19—20.

валася 2121 йохом, а 25 бідняків не мали жодного йоха[1]. Роки, які передували революції 1848 року, були періодом різкого погіршення становища трудящих Красноїльська, чому, зокрема, сприяв недорід 1847 року. Класові суперечності в цей час ще більше загострилися. Селяни почали захоплювати поміщицькі землі, ліси, пасовиська, відмовилися виконувати панщину. Власті вирішили придушити народний рух збройною силою. Один з військових загонів було надіслано 1848 року до Краснопутни[2]. Однак біднота продовжувала боротьбу далі. В червні 1848 року вона захопила зброю, що зберігалася на складі домінії.

Герб с. Красноїльська.

Після реформи 1848 року основна маса землі залишилась у поміщиків. Процес обезземелення селян навіть посилився. Якщо в 1847 році 28 господарств володіли наділами понад 20 йохів, то в 1865 році їх стало вчетверо менше. Кількість середняцьких господарств, які мали наділи до 20 йохів, тоді ж зменшилася з 8 до 3. Зате кількість господарств, в яких ділянки були менші за 2 йохи, збільшилася з 32 до 50.

Пограбування селян під час реформи призвело до зростання заборгованості їх господарств, що загрожувало їм продажем з молотка. Так, 30 листопада 1866 року рішенням Чернівецького крайового суду було продано господарство В. К. Ісопела, який заборгував 125 флоринів. У користуванні В. Ісопела знаходився будинок та 2 фальчі 60 пражин землі.

З розвитком капіталізму в Красноїльську відкриваються нові підприємства. 1851 року збудовано ще одну гуту, а також поташню. Величезні ліси зумовили розвиток лісопромислів. За деякий час поміщик Стирча встановив дві парові лісопильні рами, на базі яких почала розвиватися деревообробна промисловість. Робочий день на цих підприємствах тривав по 12—14 годин. Проникнення капіталістичних відносин на село прискорювало процес диференціації селянства, основна частина якого переходила в ряди пролетарів і напівпролетарів. 1890 року тут проживало 4194 чоловіка. Більшість селянських господарств мали наділи від 0,2 до 2 га землі, тоді як 4802 га землі перебувало у володінні трьох поміщиків[3].

Безземельні й малоземельні селяни змушені були шукати заробітку за кордоном. 1897 року серед 33 емігрантів, які виїхали з Сторожинецького повіту до Канади, 7 були вихідцями з Красноїльська, а в 1898 році з 8 чоловік, що виїхали з повіту, 3 були уродженцями цього села. До 1913 року звідси емігрувало 77 чоловік.

Залишивши рідні місця, емігранти зазнавали великих бідувань. Про їх становище свідчать листи з Канади. Емігрант К. Геник, наприклад, закликав земляків, щоб вони «не продавали своє господарство і не кидали свій край без докладного знання, куди і на що йдеш. Се добре нехай собі кожний запам'ятає»[4].

Зростала й селянська заборгованість банкам та лихварям, а також недоїмки по державних податках. 1909 року з 896 дворів іпотечні борги мали 298 дворів. Навіть газета «Буковина» в 1918 році визнавала: «Більш, як три чверті селянської землі було обтяжено боргами»[5].

Поміщицька земля оброблялася працею найбіднішого селянства, яке змушене було продавати свою робочу силу заради шматка хліба. За тяжку працю поденщик одержував 30 крейцерів на день. Газета «Буковина» в 1909 році відзначала, що «у нас в цьому смислі, ще й тепер панує панщина, хоч і без батогів, але тим гірше, бо голод і холод б'ють більше ніж батоги».

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 116.
[2] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 176.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 14 711, арк. 49; ф. 1, оп. 1, спр. 3054, арк. 12.
[4] Газ. «Буковина», 7 березня 1901 р.
[5] Газ. «Буковина», 14 червня 1918 р.

Тяжке соціально-економічне становище селян штовхало їх і на активні форми боротьби. Під впливом революції 1905—1907 рр. у Росії виступи проти експлуатації посилюються. 1907 року в Красноїльську відбувся страйк робітників, які вимагали зменшення робочого дня до 10 годин і підвищення заробітної плати. Наступного року спалахнуло заворушення сільської бідноти, яка зажадала, щоб земля належала тим, хто на ній працює[1].

Результатом соціального гніту була і неписьменність жителів села. Першу школу в Красноїльську відкрито ще 1820 року, але навчання в ній проводилося німецькою мовою, тому більшість дітей не відвідувала її.

Відкриття сільської школи австрійські власті всіляко гальмували. 20 років (з 1817 по 1837) велося листування між бюрократичними установами краю про школу з рідною мовою викладання, але успішно розв'язати це питання тоді так і не вдалося. Її було відкрито лише в 1904 році. Та на 160 дітей виділили всього-навсього 2 вчителі[2].

Не зверталось уваги й на охорону здоров'я трудящих. Тут не було жодного медичного працівника. 1871 року весь Сторожинецький повіт обслуговували один лікар і два чоловіка середнього медичного персоналу. Не дивно, що кожна друга новонароджена дитина помирала.

Перша світова війна принесла нові страждання мешканцям Красноїльська. Тому вони виступали проти мобілізації до австрійської армії, ухилялися від будівництва воєнних споруд тощо. Перемога Лютневої революції в Росії посилила антивоєнні виступи. На початку жовтня 1917 року селяни почали захоплювати поміщицький хліб на полі, сіно на луках і розподіляти між собою.

Трудящі села, як і всього краю, вітали перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції.

З приходом румунських окупантів становище селян значно погіршало. Великі податки непосильним тягарем лягли насамперед на бідноту. Господарство, яке мало 3,5 га землі, сплачувало 2200 лей на рік. Газета «Гласул Буковиней» відзначала: «Великі злидні в селах, а податкові агенти продають з торгів майно бідняків: одяг, подушки, єдину корову... народ проклинає уряд і з нетерпінням чекає того часу, коли зможе гнати його в шию»[3].

Злидні й податки змушували селян продавати свій урожай за безцінь. Внаслідок цього ціни на продукти сільського господарства знижувалися, а на промислові товари щороку зростали. Щоб купити кілограм солі, слід було продати 3 кг зерна або 10 яєць. За одну коробку сірників платили 2 леї.

Становище трудящих Красноїльська не поліпшилось і після аграрної реформи 1921—1926 рр. Кращі землі, як і раніше, належали поміщикам і колоністам. За даними 1940 року, тільки німецькі колоністи Красноїльська володіли 213 гектарами[4].

Бідні грунти, недостача сільськогосподарського реманенту й робочої худоби були причиною низької продуктивності селянських господарств. Незважаючи на сприятливі умови для розвитку тваринництва, поголів'я великої рогатої худоби не зростало, а навіть скорочувалося, оскільки більшість пасовиськ і луків теж була в руках поміщиків та колоністів.

У тяжкому становищі перебували й робітники лісопильного заводу, власником якого був німець М. Розенберг. Одержання максимального прибутку він забезпечував шляхом жорстокої експлуатації. Тривалість робочого дня на підприємстві доходила до 14, а на лісорозробках — до 18 годин. Реальна заробітна плата робітників постійно зменшувалася. В 1926 році вона становила 74 проц. від рівня 1913 року. Не-

[1] П. В. Свєжинський. Аграрні відносини на Західній Україні в кінці XIX — на початку XX ст. Львів, ф. 966, стор. 168.

[2] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 114—115.

[3] Газ. «Glasul Bucovinei», 1 листопада 1930 р.

[4] Чернівецький облпартархів, ф. 9, оп. 1, спр. 60, арк. 30.

стерпні умови праці й свавілля власника заводу спричинили страйк деревообробників[1]. У жовтні 1928 року робітники створили касу взаємодопомоги й обрали страйковий комітет. Очолив його І. К. Амброс. Всі до одного припинили вони роботу. Намагаючись зірвати страйк, директор заводу запросив до себе І. К. Амброса і запропонував йому 20 тисяч лей. «Ці гроші,— відповів той,— зароблені нашими мозолястими руками, не зігріють ні мене, ні дітей моїх». Адміністрація змушена була піти на поступки. Робітники добилися восьмигодинного робочого дня. Але власник заводу відповідно скоротив і заробітну плату. Тоді в червні 1929 року деревообробники ще раз застрайкували. Знову погасли парові котли, на воротах стали пікетники. Єдність дій і згуртованість робітників примусили хазяїна й тепер відступити.

Під час світової економічної кризи 1929—1933 рр. деревообробний завод у Красноїльську було продано румунському підприємцеві і поміщикові Н. Маврокордату. Новий власник весь тягар економічної кризи вирішив перекласти на плечі робітників, намагаючись знову знизити заробітну плату й збільшити робочий день.

Погіршення становища трудящих й зростання безробіття вели до нових класових битв.

Не звертали уваги румунські власті й на освіту та медичне обслуговування населення. Переважна більшість дітей зовсім не відвідувала школу, решта — здебільшого кидала її задовго до закінчення строку навчання. Жителі села навіть у разі найтяжчих захворювань не могли звертатися по допомогу до лікарів, адже лише за медичний огляд потрібно було заплатити 500 лей. Лікувально-профілактична робота не провадилася. Це призводило до того, що такі інфекційні хвороби, як дифтерія, висипний тиф та багато інших щороку лютували в селі. Не було тут жодної культосвітньої установи.

Житель Красноїльська С. К. Туняк так розповідає про минуле: «Убогі хатини вгрузли в землю під тягарем злиднів. Крізь маленькі закурені шибки ледве пробивалося сонце. В оселях панувала крайня бідність.

На цьому сумному фоні красувався великий двоповерховий будинок капіталіста Маврокордата. Численні покої прикрашали дорогі меблі, килими. В його володінні було майже 4 тисячі га кращих земель, пасовиськ і лісів.

Ось на цих паразитів-кровопивців і гнули свої спини ті, очі яких не висихали від сліз, ті, кому мізерних заробітків на панському полі не вистачало навіть на їжу. Про одяг нічого й говорити. Постоли та сардак — таку «розкіш» дозволяв собі буковинський селянин. Правда, у крамницях ми бачили і оксамит, і шовк та інші дорогі речі. Та все це було недоступним для простого люду, бо коштувало великі гроші»[2].

З тяжкого становища селян Красноїльська могла вивести лише Радянська влада. Про це мріяли, цього чекали трудівники села.

День 28 червня 1940 року став поворотним у житті красноїльчан. З перших днів визволення, користуючись правами, наданими Радянською Конституцією, селяни почали будувати нове життя, організовувати народні органи управління.

В липні 1940 року в Красноїльську було створено сільську Раду, яку очолив І. Н. Даричук. Сільська Рада виникла і в другій частині села — Краснопутні, головою якої став А. В. Плешко[3]. Активну участь в організації радянських установ на селі брали Н. К. Перчик, В. Г. Деркач, А. І. Герман, К. М. Митрик та інші.

Сільські Ради провели велику роботу щодо виконання Указів Президії Верховної Ради СРСР від 15 серпня 1940 року. На підставі них було націоналізовано деревообробний комбінат, куди входили лісопильний завод і фанерна фабрика.

Споконвіку трудівники села мріяли про землю й боролися за неї. Але ця боротьба раніше була безуспішною. Тепер Радянська влада безплатно передала селянам землю,

---

[1] Газ. «Радянське село», 13 травня 1967 р.
[2] Газ. «Радянське село», 22 грудня 1966 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—3, оп. 1, спр. 40, арк. 15, 17; ф. Р—29, оп. 2, спр. 509, арк. 149, 150.

що належала поміщикам. Восени 1940 року переселено до Німеччини німецьких колоністів. Їх землі теж одержали жителі Красноїльська.

Було проведено реорганізацію промислових підприємств. Велике значення мала допомога коштами, устаткуванням, сировиною, паливом, а також висококваліфікованими кадрами, подана Радянською державою. На час націоналізації деревообробного комбінату тут працювало 252 робітники. Незабаром кількість робітників на лісопильному заводі зросла до 400, а на фабриці — до 420[1].

Докорінно змінилося становище робітників. На комбінаті був встановлений 8-годинний робочий день, трудящі одержали гарантоване право на працю, освіту, матеріальне забезпечення в разі хвороби і втрати працездатності.

Наділення селян землею, допомога тяглом і реманентом, насінням тощо сприяли піднесенню матеріального рівня його трудівників. Проте домогтися крутого піднесення сільськогосподарського виробництва можна було лише на базі колективізації. З цією метою під час весняної сівби 1941 року в Красноїльську було створено 49 супряжних груп. Організація їх сприяла не тільки успішному проведенню сівби та збирання врожаю, а й вихованню селян, прищепленню їм перших навичок колективної праці.

Велика робота проводилася в селі в галузі народної освіти. Після визволення було відкрито дві школи, які охопили навчанням всіх дітей шкільного віку. Крім цього, організували школу для малописьменних селян.

Відкрилися аптека, амбулаторія, а також здоровпункт для робітників деревообробного комбінату. З липня по грудень 1940 року з 4877 жителів Красноїльська кваліфіковану медичну допомогу дістали 1500 чоловік[2].

Кожний день нового, радянського життя приносив трудящим нові й нові успіхи в соціалістичному будівництві, в піднесенні їх матеріального добробуту та культурного рівня.

Напад фашистської Німеччини на Радянський Союз перервав мирне будівництво. 6 липня 1941 року Красноїльськ окупували румунські загарбники. Понад 33 місяці жителі села томились у фашистській неволі. Гітлерівські лакеї чинили нечувані знущання над мирним населенням. Повернулися колишні власники. Загарбники розпочали масове винищення радянських людей. У Краснопутній 7 липня 1941 року окупанти заарештували 18 чоловік. Усіх їх відправлено до Чудейського табору смерті. 3 чоловіка того дня було розстріляно, а одного розірвано конем на шматки. На роботи до Німеччини фашисти забрали 31 чоловіка. У Красноїльську окупанти схопили 23 жителів і теж кинули до Чудейського табору, де вони й загинули. Насильно було вигнано в фашистське рабство 138 чоловік.

Але репресії не могли залякати трудящих. На кожному кроці вони чинили опір загарбникам: саботували накази окупаційних властей, ховали продовольство й худобу, тікали з дороги, коли їх везли на каторгу до Німеччини. 63 мешканці села воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни, 30 з них удостоєні орденів і медалей Союзу РСР. Відступаючи під ударами Червоної Армії, окупанти зруйнували деревообробний комбінат, вивезли 36 залізничних платформ з устаткуванням та продовольством на загальну суму близько 7 млн. карбованців[3].

30 березня 1944 року 138-а стрілецька дивізія 1-го Українського фронту визволила Красноїльськ від окупантів. Ліквідація наслідків війни стала невідкладним завданням трудящих села. Було відновлено органи Радянської влади. Почалася відбудова зруйнованого окупантами господарства, яка проходила в складних умовах. На деревообробному комбінаті, для відбудови якого потрібно було затратити 375 тис. крб., не вистачало кваліфікованих робітників та інженерно-технічних працівників, сировини та електроенергії. Тут 1945 року працювало лише 85 чоловік[4].

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 9, оп. 1, спр. 76, арк. 9, спр. 72, арк. 10.
[2] Там же, ф. 9, оп. 1, спр. 62, арк. 19—21.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—29, оп. 2, спр. 5, арк. 17, 19.
[4] Там же, ф. Р—29, оп. 2, спр. 95; арк. 11, 14.

І. О. Холоменюк. «Лісоруби». Олія. 1963 р. Херсонський краєзнавчий музей.

Плоти на Черемоші. 1967 р.

Проте держава швидко знайшла кошти й високопродуктивне устаткування. Поверталися демобілізовані воїни, і комбінат через короткий час почав справлятися з своїми планами.

Одним з важливих і невідкладних завдань було здійснення соціалістичної перебудови сільського господарства. Районний комітет партії й комуністи села головну увагу звернули на роз'яснювальну роботу. Велике значення надавалося організації супряг та взаємодопомоги. 6 травня 1948 року в Красноїльську було організовано колгосп «Комсомолець України». Трохи згодом виник колгосп і в Краснопутній, він дістав назву «Радянська Буковина».

Засідання правління колгоспу «Радянська Буковина». Виступає голова колгоспу, кандидат сільськогосподарських наук Г. В. Ільєнко. 1968 р.

У вересні того року в селі було створено партійну організацію. Комуністи згуртували міцний актив і повели за собою всіх хліборобів на боротьбу за господарське зміцнення молодих колгоспів.

Переконавшись, що у великому господарстві можна повніше використати техніку й краще застосувати досягнення агробіологічної науки, колгоспники виявили бажання організувати укрупнену артіль. До Красноїльського і Краснопутнянського колгоспів було приєднано артіль ім. К. Є. Ворошилова села Старої Красношори. Укрупнене господарство дістало назву «Радянська Буковина». Йому належало 4636 га землі і 1389 га лісу[1]. Над ним узяв шефство деревообробний комбінат. Він подав значну допомогу в підвезенні насіння, мінеральних добрив і в постачанні будівельних матеріалів. Поступово колгосп зміцнювався, розвивався.

Партійна організація, мобілізуючи колгоспників на дальший розвиток виробництва, подбала про правильну розстановку своїх сил і піднесення авангардної ролі комуністів. Це дало змогу більш по-діловому керувати важливими ділянками колгоспного виробництва, що й зумовило істотні успіхи у виконанні виробничих планів. Якщо в 1961 році від усіх галузей господарства колгосп одержав прибутку 157 тис. крб., то в 1965 році — 300 тис. крб. Неухильно зростала врожайність зернових.

Основним напрямом виробничої діяльності колгоспу є тваринництво. Коли 1961 року тут було 794 голови великої рогатої худоби, то 1965 року їх стало 840. Значно зросла і продуктивність тваринництва. В 1965 році прибуток від нього становив 102,2 тис. крб. проти 62,3 тис. крб. в 1961 році.

1967 року працівники сільського господарства Красноїльська трудилися під девізом: «Ювілейному рокові — високий урожай, більше продуктів землеробства і тваринництва!». Успішному здійсненню цього лозунга сприяли рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. На кінець 1967 року колгосп мав 17 тракторів, 3 зернові комбайни, 10 вантажних автомобілів.

Висока механізація основних землеробських робіт, широке застосування добрив й самовіддана праця колгоспників забезпечили і високий урожай, і зростання поголів'я худоби та підвищення її продуктивності. Славний ювілей було відзначено новими успіхами сільських трудівників. Кількість великої рогатої худоби збільшилася до 851, а овець — до 717 голів. Колгосп одержав 425 тис. крб. прибутку.

Зростання громадського господарства привело до дальшого піднесення матеріального добробуту і культурного рівня трудящих. В 1965 році для оплати праці колгосп-

[1] Газ. «Сталінським шляхом», 10 вересня 1950 р.

Сільська їдальня. Красноїльськ. 1968 р.

ників було відраховано 150 тис. крб., а в 1967 році — 240 тис. крб. На пенсійне забезпечення, культурно-побутові потреби та преміювання відповідно витрачено 12 890 і 14 824 карбованці.

Зростання грошових прибутків дало змогу збільшити відрахування до неподільних фондів і ширше розгорнути колгоспне будівництво. Лише за останні роки споруджено нову тваринницьку ферму, виробничі процеси на якій повністю механізовано. Тут організовано кабінет зооветнавчання, медичний профілакторій, ветаптеку, червоний куток.

Партійна організація та правління колгоспу виховали цілий загін передовиків, які з року в рік добиваються високих врожаїв сільськогосподарських культур. Бригада, якою керує комуніст С. Г. Ісопел, 1967 року виростила по 18 цнт зернових, в т. ч. пшениці по 22 цнт. Комуністи В. З. Амброс і І. І. Даричук виробили по 1400—1600 га умовної оранки на трактор, а комбайнер комуніст В. І. Даричук зібрав 300 га зернових.

За високі показники в розвитку господарства Президія Верховної Ради СРСР відзначила Р. Ф. Зеленко і С. І. Герман — орденом «Знак Пошани», ряд колгоспників — медалями.

Поряд з сільським господарством у Красноїльську швидкими темпами розвивається деревообробна промисловість. Колектив комбінату розгорнув боротьбу за підвищення продуктивності праці й технічний прогрес. Два минулі десятиліття порівняно невеликий строк. Але тут сталися разючі зміни. Побудовано нові цехи з сучасним обладнанням: меблевий, струганої фанери та механічний. Стала до ладу нова котельня продуктивністю 30 тонн пари за годину проти 12 тонн в 1960 році. Будується друга черга меблевого цеху. Підприємство виробляє 11 видів продукції, яка вивозиться до Молдавії, Білорусії, РРФСР та прибалтійських республік. Близько 200 підприємств одержують вироби комбінату.

Значного зростання продуктивності праці деревообробний комбінат досяг у роки семирічки. 1959 року на комбінаті працювало 658 чоловік, а вартість валової продукції становила 24,9 млн. крб. (у старих цінах). Робітники та інженерно-технічні працівники комбінату під керівництвом партійної організації розгорнули дійове змагання за дострокове виконання державних планів і взятих зобов'язань. І семирічне завдання було виконано достроково. В 1965 році комбінат випустив продукції на 4,3 млн. крб. (у нових цінах).

В 1967 році на підприємстві працювало 1132 чоловіка. На честь 50-річчя Великого Жовтня всі вони включилися в змагання за звання колективу комуністичної праці. Деревообробники зустріли славний ювілей достроковим виконанням виробничих планів 1967 року. Вони випустили надпланової продукції на 200 тис. крб., добилися зниження собівартості продукції, що дало прибутку 1,1 млн. крб. За перемогу в змаганні 3 бригадам присвоєно ім'я 50-річчя Великого Жовтня, а 26 передовикам виробництва — звання ударників комуністичної праці. Підприємству було вручено на вічне зберігання прапор райкому КП України та райвиконкому.

В досягненні цих успіхів велика заслуга належить партійній організації комбінату, яка налічує 84 комуністи. В її рядах виросли такі передовики виробництва, як З. В. Гатеж, П. І. Смирнов, Р. Г. Мотреску, А. Л. Кіпчук, П. Д. Чурар та багато інших.

Новітня техніка вимагає від робітників високого рівня загальноосвітньої підготовки та спеціальних знань. На підприємстві працюють 55 чоловік інженерно-технічного персоналу, з них 10 — з вищою освітою, 22 — з середньою спеціальною і 15 — з середньою освітою. 9 чоловік заочно навчаються у вищих і середніх учбових закладах.

Значна увага приділяється на комбінаті науковій організації праці. В лютому 1967 року було створено на громадських засадах 8 творчих бригад, що налічували 52 чоловіка. Ці бригади складаються з інженерно-технічних працівників і передовиків виробництва. Вони розробили понад 30 заходів, що принесло комбінату економічний ефект у 18,83 тис. карбованців.

Технічний прогрес нерозривно зв'язаний з масовим раціоналізаторством і винахідництвом. 1958 року на комбінаті було 5 раціоналізаторів, а економічний ефект від впровадження у виробництво їх пропозицій становив 1,2 тис. крб. В 1966 році ця група зросла до 59 чоловік. Вони впровадили у виробництво десятки пропозицій, що дало підприємству 140 тис. крб. прибутку. Зустрічаючи 50-річчя Великого Жовтня, винахідники реалізували 20 раціоналізаторських пропозицій, економічний ефект яких — 87 437 крб. прибутку. За роки Радянської влади тут виросли чудові майстри, новатори виробництва. Від перших днів заснування на комбінаті працює династія деревообробників Амбросів, родоначальник якої І. К. Амброс очолював в 1928 році страйк красноїльських робітників.

Не знайти на підприємстві дільниці, де б не трудилися представники цього робітничого роду — потомствені лісоруби і деревообробники, верстатники і меблевики.

За високі виробничі показники урядовими нагородами відзначено Л. М. Дурня — орденом Трудового Червоного Прапора, Т. Л. Герман, А. І. Essay Ончу, С. Г. Урсу — орденом «Знак Пошани».

В міру зростання виробництва невпинно підвищується матеріально-культурний рівень життя робітників і колгоспників Красноїльська. 8 автомашин, 80 мотоциклів, 106 телевізорів, 865 радіоприймачів, що знаходяться в особистій власності мешканців селища,— яскраве підтвердження цього.

Велику роботу проводить селищна Рада. Створено 7 постійних комісій: бюджетно-фінансову, охорони здоров'я і соціального забезпечення, торгівлі і громадського харчування, народної освіти і культури, сільського господарства, дотримання соціалістичної законності, шляхового будівництва і благоустрою села. Виконком сільради розробив і провів у життя багато заходів, спрямованих на дальший економічний і культурний розвиток селища, а також підвищення добробуту колгоспників і робітників. За безпосередньою участю селищної Ради в Красноїльську споруджено 540 будинків для робітників і колгоспників. Значно розширено мережу магазинів, підприємств побутового обслуговування і громадського харчування. В селищі працюють 15 магазинів, їдальня, комбінат побутового обслуговування.

Партійна організація та радянські органи багато зробили для ліквідації культурної відсталості селян Красноїльська. Після визволення села від румунських окупантів було відкрито 2 початкові школи, сільський клуб та дитячі ясла, організовано навчання неписьменних та малописьменних. За двадцять повоєнних років сотні юнаків і дівчат здобули середню освіту. Зараз у селі працюють середня

Випускники Красноїльської середньої школи, які стали робітниками ДОКу, клянуться у вірності робітничому класу. 1966 р.

На подвір'ї Красноїльського протитуберкульозного санаторію. 1968 р.

школа, 3 восьмирічні, початкова і школа робітничої молоді, які відвідують 1200 дітей. Навчає і виховує підростаюче покоління великий загін вчителів — близько 100 чоловік. Багато з них — вихідці з Красноїльська, діти колишніх бідарів, які здобули вищу освіту за Радянської влади. Це, зокрема, С. В. Герман, І. С. Скіпор та інші.

Для дошкільнят організовано двоє дитячих ясел та садок. В 1945 році в Красноїльську не було жодної бібліотеки. В 1959 році село мало вже дві бібліотеки з книжковим фондом 8072 томи, які обслуговували 700 читачів. Зараз тут є 8 бібліотек, які налічують 50 тис. томів художньої, суспільно-політичної та наукової літератури. 1959 року збудовано клуб на 350 місць, де працюють хоровий, музичний, драматичний та хореографічний гуртки.

В селищі створено ансамбль пісні і танцю з 70 чоловік. В 1967 році його нагороджено грамотою і дипломом обласного фестивалю самодіяльного мистецтва за високу майстерність у виконанні молдавських народних танців.

На одній з вулиць Красноїльська стоїть будинок, двері якого не зачиняються від ранку до вечора. Це — філіал Сторожинецької дитячої музичної школи. Тут діти пізнають красу музичного мистецтва, опановують нотну грамоту, вчаться грати на улюблених інструментах.

Всю діяльність культурно-освітніх установ села спрямовано на подання всебічної допомоги партійній, комсомольській та громадським організаціям у комуністичному вихованні трудящих.

Радянська влада постійно дбає і про охорону здоров'я населення. 1945 року в селі відкрито фельдшерський пункт. Через п'ять років тут уже працювали лікарсько-амбулаторний, 2 акушерські і 2 фельдшерські пункти, персонал яких налічував 23 чоловіка. Цього ж року почала діяти дільнична лікарня з клініко-діагностичною лабораторією, кабінетом фізіотерапії та зубопротезною лабораторією. Її обслуговують 22 медичні працівники з вищою і середньою спеціальною освітою. Крім лікарні, в селі є три фельдшерсько-акушерські пункти, аптека, два пологові будинки. Всі установи забезпечені необхідним обладнанням та інвентарем.

Медичні працівники Красноїльська — люди неспокійної вдачі й невичерпної енергії. Вони не лише лікують хворих, а й ведуть велику роз'яснювальну роботу серед населення. Лікарі часті гості в культурно-освітніх установах і навчальних закладах, в колгоспі й на підприємствах, в хатах колгоспників і робітників. Їх люблять і поважають усі мешканці села. Велику пошану здобула випускниця Чернівецького медичного інституту В. Б. Островська, що 18 років працює в селі й обіймає посаду заступника головного лікаря протитуберкульозного санаторію. 1961 року за сумлінну працю її нагороджено орденом Леніна, а 1965 року — персональною премією Міністерства охорони здоров'я СРСР.

На початку 50-х років у передгір'ях Карпат, де містилася садиба румунського капіталіста Маврокордата, почав діяти протитуберкульозний санаторій, розрахований на стаціонарне лікування 255 чоловік взимку і 320 — влітку. Він має два рентгенівські та зуболікувальний кабінети, клінічну лабораторію, кабінети лікувальної фізичної культури та фізіотерапії. В ньому організовано кліматолікування.

Величезні перетворення сталися в Красноїльську за Радянської влади. Але тру-

дівники села не заспокоюються на досягнутому. Великі плани у них і на майбутнє. За п'ятирічку передбачається побудувати фабрику, яка буде випускати вітамінізований корм із хвої. Розгортається будівництво спортивного залу, багатоквартирних житлових будинків.

Запорукою успішного виконання цих накреслень є самовіддана праця трудівників села.

П. П. КИТОВСЬКИЙ, В. К. ЛИТВИНОВ, В. М. МАЛИШКО

МЕЖИРІЧЧЯ

Межиріччя (в австро-угорських документах Чудин, до 1946 року Чудей) — село, центр сільської Ради. Розташоване в мальовничій місцевості на схилах Карпат між ріками Малий Сірет і Сіретель, за 16 км від районного центру. Через село пролягає шосейний шлях Чернівці—Красноїльськ. Через Межиріччя протікає маленька річка Чудин, що впадає в Сіретель. Населення — 3579 чоловік. Живуть тут українці, румуни, молдавани, росіяни, поляки, євреї. Сільській Раді підпорядковане село Нова Красношора.

Місцевість, у якій розташоване село, заселялася людиною з давніх часів. Про це свідчить знайдений у висохлому руслі потоку молоток з темно-сірого каменю 9 см завдовжки, який зберігся з часів новокам'яного віку[1].

Про виникнення й назву села існує кілька легенд. В одній з них походження назви пов'язують з невеликим мінеральним джерелом, що є тут, водою якого начебто виліковували хвороби очей. Джерело визнали за «чудо». Згодом тут стали селитися люди. Від його назви і пішла назва поселення Чудей[2].

Перша документальна згадка про Чудей належить до 1707 року. У грамоті поміщиці М. Коміссо зазначено, що село подаровано нею монастиреві Путна[3]. З кінця XVIII століття воно належало православному релігійному фондові.

Тяжкою була доля монастирських селян. Крім численних відробітків та натуральних повинностей, селян примушували працювати ще й на заводі, що виробляв листове скло. Завод почав працювати тут з 1803 року і діяв до початку XX століття. Місцеві селяни повністю залежали від сваволі управителя. Їх зобов'язували привозити з лісу панові за рік від 17,5 до 27,5 сажнів дров, відробляти 5 днів на рік, косити й збирати сіно та виконувати багато інших повинностей[4].

Виснажлива праця на заводі, у володіннях монастиря, натуральні повинності та різні податки вкрай розорювали жителів села. Це викликало неодноразові заворушення. Найбільшим був виступ у 40-х роках XIX століття. До повстання селян під керівництвом Лук'яна Кобилиці, яке почалося в гірських районах Буковини, приєдналися й жителі Чудея[5]. Повсталі селяни не тільки забирали землі і ліси у поміщиків, а й відмовлялися виконувати феодальні повинності, виступали проти уряду.

Скасування панщини не полегшило становища селян. Кращі землі залишились поміщику та церкві. За феодальні повинності, що відмінялися, селяни змушені були платити викуп. З розвитком капіталістичних відносин посилився процес дальшого розорення та зубожіння селян. У Чудеї значно збільшилося число халупників — найбіднішої частини селянства. Якщо 1847 року їх налічувалось 5, то 1865 — вже 75. Загальна кількість господарств збільшувалась, але вони ставали дрібними, економічно занепадали. За 20 років у 4 рази зросла кількість господарств, які мали мінімальний земельний наділ до 2 йохів, у 1847 році їх було 20, у 1865 році стало 85.

---

[1] R. F. K a i n d l. Geschichte der Bukowina. Czernowitz, 1881, стор. 1.
[2] Ю. О. К а р п е н к о. Топоніміка гірських районів Чернівецької області, стор. 46.
[3] T. B ă l a n. Documente Bucovinene. Vol. 3. Cernăuţi, 1937, стор. 134—135.
[4] N. G r a m a d ă. Sătenii şi ţăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848. Cernăuţi, 1934, стор. 86.
[5] Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст. Збірник документів, стор. 189, 221, 222.

Герб с. Межи́річчя.

За тих умов національного і соціального гноблення трудове населення Чудея не мало доступу до знань, до освіти. Перша школа тут відкрита у 1816 році. Вона не задовольняла селян. Намагання ж общини розширити початкову школу зустрічало опір офіційних властей. Понад двадцять років (з 1817 по 1837 рр.) тривало листування селян з урядовими інстанціями про добудову школи. Тільки 1844 року шкільне приміщення було дещо розширено.

На початку XX століття село значно зросло, тут виникли підприємства. Використовуючи чудові навколишні ліси, дешеву робочу силу, багатії відкрили лісопильний завод, різні майстерні, 2 млини, склади.

За перше десятиліття зросла і кількість населення. Якщо 1900 року тут проживало 2594 чоловіка, то 1910 року було вже 3167. Значний прошарок серед них становили робітники лісопильного заводу та інших підприємств і майстерень, а також поденні й сезонні робітники в сільському господарстві. Всі вони існували коштом заробітку. Та не всі могли знайти роботу в своєму селі і змушені були шукати її в інших місцевостях.

Тяжко жилося трудящим Чудея за часів окупації краю боярською Румунією. Родючі землі належали поміщикам та багатіям. У центрі села, в кращому будинку, містився суд, поряд, у такому ж капітальному будинку — тюрма.

З селян стягались великі податки. В селі не було лікарні, а лише невеличка амбулаторія. Медичну допомогу можна було одержати тільки за високу плату. Тільки за огляд хворого доводилось платити 60 лей. Переважна більшість населення залишалась неписьменною. В початковій школі, яка тулилась у невеличкому, мало пристосованому до навчання будиночку, навчалися діти переважно заможних селян. Тим часом у селі було 2 корчми, 2 церкви (православна й католицька), 3 синагоги.

Особливо тяжко жилося вчителям. Низьку заробітну плату вони одержували із запізненням на кілька місяців. Таке становище призводило до того, як про це повідомляла газета «Glasul Bucovinei», що вчителі Чудея змушені були ходити по селу й жебрачити[1].

До погіршання і без того важких умов життя трудящих у 1931 році спричинився ще й голод, що охопив усі гірські та передгірські райони Сторожинецького повіту.

В цих умовах до боротьби за соціальне й національне визволення, що посилювалась на Буковині, приєднувалися і селяни Чудея. Тут розповсюджувались комуністичні газети та брошури.

Всією боротьбою керував комуністичний осередок. Окупанти не змогли викрити підпільників.

28 червня 1940 року, коли мешканці Чудея вже чекали підрозділів Червоної Армії, що йшли із Сторожинця, група підпільників вийшла їм назустріч з червоними прапорами. Та сталося жахливе. В селі Буденці, біля мосту через ріку Малий Сірет, їх перехопив відступаючий загін румунської армії і всіх тут же розстріляв.

Трудове населення з радістю зустріло радянських воїнів-визволителів. Для буковинців почалося нове життя. З встановленням Радянської влади почалося соціалістичне перетворення на селі. Сільську Раду очолив комуніст П. С. Загороднюк.

Багато було зроблено для трудящих Чудея вже за один передвоєнний рік. У безплатне користування держава передала селянам 1746 га лісу, 900 га пасовиськ, різний сільськогосподарський інвентар. Визначено норми одноосібного землекористування: до 10 га — в гірській місцевості, до 7 га в низинах[2]. Цей акт Радянської влади значно підняв бідняцькі господарства.

На території села було утворено дільницю Сторожинецького ліспромгоспу. Тут

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1263, оп. 1, спр. 28, арк. 137.
[2] Там же, ф. Р—4, оп. 4, спр. 5, арк. 2.

працювало 482 робітники, 6 чоловік інженерно-технічних працівників, 17 службовців[1]. Всі безробітні в минулому одержали роботу.

Значні зміни сталися і в підвищенні матеріального добробуту та культурному будівництві.

В селі були відкриті й почали працювати магазини, медичні установи. Всі діти пішли до школи. Розпочали роботу клуб та бібліотека.

Та скоро мирна праця була порушена. На початку липня 1941 року село окупували фашистські німецько-румунські війська. Настали чорні дні окупації.

В Чудеї окупанти та їх спільники влаштували табір для заарештованих радянських громадян. Для цього пристосували тюрму. З Чудейського табору ніхто не виходив живим. За час з 6 липня 1941 року по квітень 1944 в таборі смерті було вбито й замордовано понад 500 місцевих жителів і 634 чоловіка, привезених з навколишніх сіл. В німецьке рабство з Чудея вивезено 476 чоловік.

Безсоромну експлуатацію, безправ'я, знущання та побої довелось терпіти трудящим в умовах фашистської окупації. В цей час економічне становище села було вкрай підірване. Внаслідок систематичних пограбувань селяни навіть не мали чим обробляти та засівати землю. В 1943 році тут засіяли всього 110 га озимих (67 га жита і 43 га пшениці), в особистому користуванні 310 селянських господарств налічувалось всього 26 коней, 120 овець, 160 свиней[2].

Відступаючи, окупанти забрали всю худобу, пограбували бібліотеку, школу, вивезли все, що встигли.

В акті Надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів фашистів зазначається: «В результаті всіх злочинств і пограбувань у селі Чудей залишились руїни житлових будинків, у південній частині, біля стін тюрми,— 6 великих могил, висохлі потоки людської крові. На стінах і підлозі чудейської тюрми збереглись сліди куль»[3]. Розкриття могил відбулось у серпні 1944 року. Із загальної кількості замучених з'ясовано прізвища 130 чоловік.

4 квітня 1944 року Червона Армія визволила Чудей. На 10 квітня 1944 року в селі налічувалось 310 дворів, 1624 мешканці. Одразу ж відновила свою діяльність сільська Рада, а слідом за нею — партійна та комсомольська організації. Від Радянської влади селяни одержали 1248 га землі, 900 га лук, 1746 га лісу та 18 га садів і виноградників. Розпочали свою роботу школи, медичні та культурно-освітні установи. Почалася відбудова підприємств Сторожинецького лісокомбінату — лісозаводу та лісопункту. За допомогою Радянської влади село загоювало рани. Вже через два роки після визволення кількість дворів з 310 збільшилась до 450[4].

Навесні 1945 року почали діяти 2 земельні громади, які стали перехідною ланкою до усуспільнення одноосібних господарств. Так селяни прилучались до колективного господарювання. Вже у перший рік вони спільно обробили 1215 га землі. 5 червня 1948 року на загальних зборах було вирішено організувати колгосп, названий згодом ім'ям генерала М. Ф. Ватутіна[5].

Провідну роль у створенні артілі відіграла територіальна партійна організація села, яку на той час очолював начальник Чудейського залізничного депо В. А. Галушкін.

Першим головою колгоспу став місцевий бідняк.

Соціалістична перебудова здійснювалася в умовах жорстокої класової боротьби трудящих проти українських, румунських та молдавських буржуазних націоналістів. Переборюючи опір запеклих ворогів, трудівники села все більше переконувались у перевагах колективної форми господарювання. Колгосп міцнів, зростало число його членів, збільшувалась земельна площа.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—19, оп. 1, спр. 38, арк. 10.
[2] Там же, ф. Р—4, оп. 4, спр. 3, арк. 123.
[3] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 141, арк. 73—85.
[4] Там же, ф. Р—4, оп. 4, спр. 42, арк. 4.
[5] Там же, ф. Р—1964, оп. 4, спр. 4, арк. 94.

В перші роки доводилось переборювати значні труднощі. Не вистачало насіння, робочих рук, техніки. У 1949 році, наприклад, в колгоспі було лише 20 плугів, 2 сівалки, 19 простих кукурудзосажалок, 2 віялки, 2 соломорізки, 17 возів. Налічувалось 75 голів рогатої худоби, 47 коней тощо[1].

Труднощі перших років ускладнювались також і тим, що не було потрібних кадрів, спеціалістів сільськогосподарського виробництва. Радянська влада подавала всебічну допомогу колгоспові в організаційно-господарському його зміцненні грошима та машинами. І це невдовзі позначилось на результатах.

На початок 1951 року колективізація в селі була завершена[2]. Розширювались колгоспні посівні площі, підвищувалась урожайність, збільшувалося поголів'я громадського тваринництва.

Важливу роль у зміцненні господарства артілі відігравала Сторожинецька МТС.

Вся наступна історія колгоспу — це процес поступового, але неухильного піднесення його господарства, підвищення продуктивності всіх його галузей, їх розширення та зміцнення. Всю господарську й громадсько-політичну діяльність на селі спрямовує територіальна партійна організація, сільська Рада та правління колгоспу. Їх активним помічником є комсомольська організація. Крім виробничих питань, вони приділяли значну увагу найактуальнішим питанням життя на селі — роботі школи, сільського споживчого товариства, бібліотек, клубу, жіночої ради.

У 1952 році восьмирічну школу реорганізовано в середню. Силами комсомольців та молоді було збудовано новий стадіон.

Ще ніколи жителі Межиріччя не виявляли такої турботи про відбудову села. Спорудження нових будинків, впорядкування вулиць, доріг здійснювалось за планом. Позитивну роль у цьому відіграло і новообране у 1951 році правління колгоспу, яке очолив комуніст Ф. М. Герасименко. Він учасник Великої Вітчизняної війни, з боями дійшов до Берліна. За бойові заслуги Радянським урядом нагороджений орденом Слави та медалями.

Багато зусиль доклали хлібороби для зміцнення економіки колгоспу. Вже у 1955 році вони зібрали в передгірських умовах високий врожай цукрових буряків, а ланка М. К. Думитрашкевич виростила по 450 цнт на кожному гектарі. Вона та колгоспниця Р. З. Попеску були учасницями Всесоюзної сільськогосподарської виставки і нагороджені медалями.

Господарство артілі ім. М. Ф. Ватутіна з кожним роком зростало й міцніло. Розширювались посівні площі під найважливіші зернові культури — жито, пшеницю, кукурудзу, овес та технічні культури — цукрові буряки, льон. Добра організація праці, нова техніка, використання органічних і хімічних добрив — все це сприяло підвищенню врожайності колгоспних полів. Дальшого розвитку набувало громадське тваринництво. Вжиті заходи гарантували щорічне збільшення прибутків колгоспу. На кінець 1958 року вони перевищили 1,5 млн. карбованців[3].

Центр Межиріччя. 1968 р.

Партійна організація і правління колгоспу подбали про підготовку кадрів і забезпечення ними всіх ділянок роботи. Вжито заходів щодо підвищення врожайності земель, бо в колгоспі переважають бідні, дерново-підзолисті, оглеєні й сірі лісові грунти. Освоєння та осушення заболочених земель ста-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—4, оп. 9, спр. 960, арк. 71.
[2] Там же, спр. 1233, арк. 181.
[3] Там же, ф. Р—4, оп. 9, спр. 3578, арк. 295.

ло джерелом збільшення посівних площ для вирощення зернових і технічних культур.

Великого поширення набули такі цінні технічні культури, як льон-довгунець та цукрові буряки. Вже у 1958 році колгосп зібрав високий урожай і здав державі 58,3 цнт льону та 6770 цнт цукрових буряків.

В роки семирічки широко запроваджувалися у господарстві прогресивні агротехнічні заходи, більш родючими ставали грунти, підживлювані органічними й мінеральними добривами. Держава забезпечила колгосп потрібною технікою.

Все це сприяло дальшому підвищенню врожайності, збільшенню валових заготівель зерна та зниженню собівартості продукції. На кінець семирічки у 1965 році колгосп значно перевиконав план продажу державі зернових, льоно-волокна, картоплі, м'яса, молока.

Збільшилось і поголів'я худоби, зросла продуктивність тваринництва. Від кожної корови за планом 2500 кг молока було одержано майже 3 тис. кілограмів.

Нині артіль ім. М. Ф. Ватутіна — велике механізоване господарство. Земельна площа її дорівнює 1895 га. З них орної землі — 886 га, сіножатей і пасовиськ 321 га. На фермах понад 1000 голів великої рогатої худоби та овець; є в колгоспі свиноферма, пташник. Худоба і птиця утримується у новозбудованих типових приміщеннях.

Всі трудомісткі процеси колгоспного виробництва механізовані. В артілі є 8 тракторів, 6 автомашин, 2 комбайни, 9 тракторних сівалок, 3 молотарки, 2 льоноагрегати.

Досягнуті успіхи забезпечені зусиллями всіх колгоспників, об'єднаних в шість виробничих бригад,— три рільничі, городню та будівельну. Серед працівників артілі багато передовиків, майстрів своєї справи. Це — доярки М. А. Костинян, Л. І. Думитрашкевич, К. І. Петровська, шофер Г. В. Герман, телятниці В. Д. Биндю, В. І. Петровська, трактористи С. Т. Гінчак, І. Г. Мотреску, Г. В. Булинський та інші. Їх не раз преміював колгосп та відзначали райком партії і райвиконком. Група передовиків колгоспного виробництва була нагороджена орденами і медалями Союзу РСР. Серед них — ордена Трудового Червоного Прапора удостоєний голова колгоспу Ф. М. Герасименко.

Вся організаторська й виховна робота на селі здійснюється під керівництвом комуністів. Партійна організація нараховує 27 комуністів. Вони працюють у бригадах, ланках, на тваринницьких фермах, показуючи зразки самовідданої праці. М. С. Пожога 17 років працює дояркою. Вона щорічно виконує свої планові завдання на 115—120 проц. Високі врожаї льону одержали і ланки, очолювані С. С. Пожогою, Г. В. Скипор. Імена їх не раз заносились на Дошку пошани. Самовіддано працюють і пенсіонери, серед яких перед веде член КПРС Л. Г. Волощук. Вагомим є вклад комуністів у розвиток громадського тваринництва. Значні успіхи має ферма № 2, яку очолює член КПРС В. І. Савчук.

Вірними помічниками парторганізації є комсомольці. Більшість з них — передовики виробництва; серед них особливо відзначаються М. Л. Пожога, І. М. Козачук та інші.

Разом з хліборобами натхненно трудяться робітники й службовці підприємств Межиріччя — лісопункту та лісозаводу.

Тваринницька ферма колгоспу «Іскра». 1968 р.

Обидва вони в роки семирічки перевиконували виробничі плани. На кожному підприємстві є свої передовики. Це, насамперед, члени комплексної бригади Д. І. Карлійчука та В. Т. Грижука, які щомісячно виконували план на 110—120 проц., тракторист Н. І. Мишко. Двом колективам бригад — А. Г. Пожоги та В. Т. Іліуци було присвоєно звання бригад комуністичної праці. Лише в 1964—1965 рр. лісозавод дав понад план валової продукції на суму 74 000 крб. Неухильно зростає продукція лісопункту та лісозаводу. Господарства оснащені сучасною технікою. Тут виробляють меблеві заготовки, будівельні пиломатеріали, хвойно-вітамінне борошно, заготовляють і вивозять деревину. На обох підприємствах зайнято понад 300 робітників та службовців.

Розгорнувши соціалістичне змагання на честь 50-річчя Великого Жовтня та 50-річчя Радянської України, робітники й інженерно-технічний персонал цих підприємств щороку досягали високих показників. Особливо відзначались бригади, якими керували В. Т. Іліуц та В. І. Кучурян. Ці колективи удостоєні звання ім. Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Зміцнення колгоспу і лісового господарства має вирішальний вплив на розвиток села, піднесення добробуту його мешканців. У Межиріччі розгорнулося велике житлове й культурно-побутове будівництво. Лише за час з 1961 по 1965 рік споруджено понад 200 житлових будинків, комбінат побутового обслуговування.

В селі є універмаг, продуктові та промтоварні крамниці, майстерні пошиття та ремонту одягу, столярна і радіомайстерні, перукарня. Стають звичайним явищем у житті колгоспників телевізори, радіоприймачі, легкові машини, мотоцикли. В їх особистому користуванні понад 550 радіоприймачів, близько 150 телевізорів, 6 легкових автомашин, 56 мотоциклів, сотні велосипедів, пральних машин. Електрика широко використовується в побуті і на виробництві.

Про зростання добробуту населення Межиріччя свідчить і товарообіг сільського споживчого товариства, який у 1967 році складав близько 2 млн. 200 тис. крб.

За роки Радянської влади незрівнянно поліпшилось медичне обслуговування населення. В Межиріччі є лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок, амбулаторія. Тут працює 20 лікарів та медичних сестер. Діти колгоспників і робітників виховуються в дитячих яслах та дитячому садку.

Чималі успіхи є і в розвитку освіти. Нині в 4 школах села навчається понад 1100 учнів різних національностей. Їх навчають та виховують 83 вчителі. В школах добре поставлене інтернаціональне виховання молоді. Члени клубів інтернаціональної дружби шкіл села мають тісні зв'язки з однолітками з Польської Народної Республіки, Німецької Демократичної Республіки, Соціалістичної Республіки Румунії, Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Народної Республіки Болгарії. Учні обмінюються листами, кольоровими листівками, діафільмами, піснями тощо. Члени клубу «Дружба» одержали з НДР копію першого номера ленінської газети «Искра», пластинки з записом промови В. І. Леніна, журнали, де вміщено фото станка, на якому друкувалась «Искра».

Учні та молодь села проводять цікаві зустрічі з прикордонниками, які приїжджають до них в гості, спільно обговорюють прочитані книги. За допомогою прикордонників їх юні друзі розшукали і встановили тісні зв'язки з першими прикордонниками 1940 року В. Д. Мезенцевим, О. С. Сейфуліним, С. М. Циганковим та іншими, розшукали могилу героя-прикордонника І. А. Медведєва.

Тут працює також консультаційний пункт Сторожинецької районної заочної середньої школи.

Школи з року в рік зміцнюють свою навчально-матеріальну базу. Тільки за 1963—1965 рр. добудовано 12 класних кімнат, 2 майстерні. Шкільні навчальні кабінети та майстерні добре забезпечені необхідними приладами, багато з яких учні виготовили самі. Учні мають можливість поєднувати теоретичні заняття з практичною роботою.

За благородну працю у навчанні й вихованні підростаючого покоління директора школи-інтернату Д. Д. Думенка удостоєно звання заслуженого вчителя школи УРСР. Значком «Відмінник народної освіти» нагороджені вчителі І. Г. Чиківчук, Р. С. Цинтила, Л. І. Войтенко, Я. Л. Шульман, О. А. Думенко.

Із стін межиріцьких шкіл вийшло багато випускників, всі вони по закінченні вищих та середніх учбових закладів успішно трудяться в промисловості, сільському господарстві, народній освіті. Вчителями стали колишні випускники Г. М. Микайло, Г. Я. Бурла, Ф. О. Попеску, К. Г. Грозаву, інженером-електриком — Б. І. Биндю.

П'ятеро дітей бригадира комуністичної праці Чудейського лісозаводу В. Т. Іліуци здобули вищу і середню освіту або навчаються у вузах. Здобули вищу та середню спеціальну освіту і п'ятеро дітей колгоспника-пенсіонера С. Т. Бурли. Дві дочки вдови Р. О. Попеску вчителюють, а син закінчує десятирічку. Таких прикладів по селу багато. Це стало звичайним явищем.

В усіх школах відкрито кімнати бойової та трудової слави. Тут зберігається багато документів — листів воїнів, фотознімків, посвідчень тощо. На честь 100-річчя від дня народження В. І. Леніна учні і молодь села провадять екскурсії по місцях революційної і бойової слави.

У сільському краєзнавчому музеї, с. Межиріччя. 1968 р.

Все це допомагає виховувати молодь на кращих бойових і трудових традиціях радянського народу, розвиває любов до Батьківщини.

В селі є 2 бібліотеки, їх книжковий фонд становить 13 000 примірників. На читацьких конференціях, літературних вечорах, колективних читаннях художніх творів завжди повно любителів книги.

Місцем відпочинку й масових розваг є Будинок культури, де працюють різні гуртки художньої самодіяльності. Найбільш популярними є гуртки хоровий, танцювальний, бандуристів, художнього читання, в яких беруть участь десятки юнаків і дівчат передовиків виробництва. Глядачі однаково цінують українські, румунські та молдавські пісні і танці. До послуг місцевих фізкультурників — великий стадіон.

Показовим у розвитку культури Межиріччя є інтерес населення до газет та журналів. У 1968 році тут передплачували 4432 примірники газет та журналів. Працівникам Межиріцького відділення зв'язку за успішне розповсюдження преси та відмінну роботу присвоєно звання колективу комуністичної праці, їх нагороджено дипломом обкому профспілки.

Добре організовано політичне навчання в селі. Постійно діють дві школи марксизму-ленінізму. Слухачі шкіл, пропагандисти та всі громадяни завжди можуть одержати потрібну консультацію в кабінеті політичної освіти. Тут є необхідна література, наочне обладнання.

Добру славу має сільський історико-краєзнавчий музей. Його експозиції висвітлюють історію села до встановлення Радянської влади, роки Великої Вітчизняної війни, розповідають про перших організаторів Радянської влади на селі, показують історію колгоспу ім. Ватутіна, подають відомості про розвиток народної освіти та медичне обслуговування населення. Матеріали музею привертають увагу багатьох відвідувачів, вони переконливо свідчать про величні здобутки трудящих села за Радянської влади.

Велику роль у господарському, громадському і культурному житті села відіграє сільська Рада, її депутати. Межиріцька сільська Рада, яку очолює В. С. Черкавська, одна з кращих у районі. Віра Степанівна — член КПРС, має педагогічну освіту, вміло керує роботою всіх ланок Ради. При сільській Раді велику роботу проводять постійно діючі комісії. До роботи в комісіях залучається широкий актив виробничників. За їх участю і контролем за останні роки завершено електрифікацію села, відремонтовано шляхи, здано в експлуатацію житловий будинок для вчителів, закінчено будівництво харчоблоку, дитячого садка, упорядковано вулиці, посаджено 15 тисяч фруктових та декоративних дерев, розбито квітники.

Сільська Рада взяла під контроль ремонт доріг до села, добудову середньої школи, будівництво деревообробного цеху, магазину, збереження і раціональне використання земельних площ. За рішенням сільради додатково було засіяно льоном 50 га колишньої толоки.

Сільрада дбає про створення в селі необхідних побутових умов для трудящих, гідних соціалістичного села.

Зростає і розквітає Межиріччя, виросли його люди, їх культура.

Дедалі більшого поширення набувають нові звичаї та обряди. Особливе місце серед них належить тим, що пов'язані з трудовою діяльністю. Урочисто проходить свято всіх колгоспників — день урожаю, яке щороку відзначають у селі по закінченні жнив. Влаштовують також вечори трудової слави, проводи до лав Радянської Армії, проводи на заслужений відпочинок літніх колгоспників. Звичаєм стають комсомольські весілля, традиційними — зустрічі з ветеранами праці й героями Великої Вітчизняної війни, зі старими більшовиками та першими комсомольцями.

Історія села — яскраве свідчення того, що дала Країна Рад простим трударям. Заможно живуть і натхненно працюють мешканці Межиріччя. Їх сучасне життя є прикладом торжества соціалістичних перетворень на Північній Буковині.

Ф. С. АРВАТ, В. М. МАЛИШКО,
Є. І. ЦИНТИЛА

СТАРА́ ЖА́ДОВА

Стара Жадова — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км від районного центру. Село лежить у мальовничому куточку передгір'я Карпат, на 10 км простягається обабіч берегів Сірету та його притоки Жадівки. Через село проходить шосейна дорога та залізниця. Населення — 2848 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Дібрівка, Косованка і Нова Жадова.

Назва села, за переказами, пов'язується зі словом «жадати», а також із давньою назвою села — «Садова»[1]. Вперше воно згадується у грамоті молдавського воєводи Стефана III від 15 березня 1490 року, де визначається територія Радовецького єпископства: «... поченше от Сучавской волості 1 церков на Лукавиці і с попом, 2 церков жадовска і с попом, 3 церков станковска і с попом, 4 церков на Стороженец і с попом...»[2].

Наступні документальні відомості про Жадову датуються 1620 та 1640 рр., коли село згадується як власність феодала Гояна[3].

До 1775 року Жадова зазнавала неодноразових нападів татарських і турецьких орд. Про татарські й турецькі набіги, про зруйнування села та про його відновлення на іншому місці, за 2—5 км від знищеного, збереглося чимало народних переказів. В їх основу покладено, певно, історичні факти. Справді, за 285 років засвідченої історії, тобто від першої документальної згадки про Жадову і аж до перепису 1775 року,

---

[1] Ю. О. Карпенко. Топоніміка гірських районів Чернівецької області, стор. 68, 69.
[2] I. Bogdan. Documentele lui Stefan cel Mare. Vol. 1. Bucureşti, 1913, грамота CCXIV, стор. 406.
[3] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. 2, Cernăuti, 1934, стор. 111.

село ніби зовсім не розвивалось. За цим переписом, у 1775 році в Жадові проживало 14 родин селян, 5 — дрібної шляхти і 2 родини священиків — усього 21 сім'я[1]. Важко допустити, що в 1490 році кількість селянських сімей була набагато меншою. Безперечно, що на зростання й повільний розвиток села в цілому впливали і руйнівні набіги завойовників, і тяжке економічне становище селян. На 1776 рік Жадова була власністю феодалів Гояна, Влада та Ротопана, частина земельних угідь належала монастиреві[2].

Селянські родини жили на земельних володіннях, що вважалися власністю поміщика. Кріпакам доводилось щорічно відробляти від 72 до 144 днів панщини, віддавати панові десяту частину врожаю з поля і городу, а також десятину від бджільництва, мисливства й рибальства. Крім того, селяни змушені були заготовляти для панського двору паливо, здавати щорічно міток прядива (десятину з льону і конопель), птицю. До того ж, над ними тяжіло т. зв. право млина, за яким їм заборонялось молоти на своїх жорнах, а тільки за плату на панському млині, а також «пропінаційне право», що зобов'язувало селян купувати спиртні напої у панських корчмах.

Нестерпна експлуатація змушувала кріпаків кидати рідні оселі. У 1815 році із Жадови втекло 39 сімей кріпаків.

Селяни Жадови не мирилися з феодальним гнітом. Вони брали участь у антифеодальному повстанні, очолюваному Лук'яном Кобилицею, вимагали скасування панщини, безвикупного наділення землею, відмовлялися працювати на поміщика. У донесенні обласного комісара Векса згадується про скаргу на селян жадівського дідича Гояна. Обласний комісар повідомляв, що він заарештував «бунтівників», яких назвали дідич та православний священик. «Ці бунтівники,— пише він,— у моїй присутності виступили як проводирі-агітатори». Для приборкання селян до Жадови було направлено загін солдатів.

Майже не змінилося становище селян Жадови і після реформи 1848 року. Більшість земельних угідь, як і раніше, залишалася в руках поміщиків. 6 поміщицьких господарств Жадови не тільки зберегли своє право на 9730 йохів 1558 кв. сажнів землі, що були в їх користуванні до скасування панщини, а й привласнили собі 252 йохи 600 кв. сажнів пасовиськ, що до реформи належали громаді[3]. Спроби жадівських селян повернути втрачені землі через суд не дали бажаних наслідків — їх скарги не було навіть взято до уваги. 355 селянських родин Жадови володіли всього 2016 йохами землі, у т. ч. вигонами, пасовиськами та непридатними для обробітку пустирями.

У пореформений період зубожіння селян відбувалося особливо інтенсивно. На 1847 рік у Жадові було тільки 2 сім'ї безземельних, у 1856 році — вже 50, а в 1865 році — 60. Безземельні й малоземельні селяни змушені були орендувати землю у поміщиків. На 1896 рік орендна плата за фальчу орної землі досягла у Жадові 80 золотих ринських; за випас однієї корови на панських пасовиськах треба було платити від 8 до 14 ринських[4]. Якщо ж на оренду землі не вистачало грошей, «вільний», але безземельний селянин повертався до «свого» пана наймитом.

З часом у Жадові починають розвиватись ремесла, що базувалися на найманій праці. На 1861 рік у жадівського різьбяра по дереву працювало 6 робітників. Дещо пізніше з'являються шевські, столярні, кравецькі та інші майстерні; на 1910 рік у Жадові налічувалось вже 39 ремісників[5].

У 1865 році в селі побудували винокурню, що виробляла від 828 до 1703 відер горілки на рік. Тут щорічно відгодовувалось на продаж 50—120 голів великої рогатої

---

[1] Ortschafts-Verzeichnis der Bukowina. Czernowitz, 1893, стор. 10.

[2] D. Werenka. Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1775—1785). Czernowitz, 1895, стор. 120.

[3] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 1, спр. 2808, арк. 116.

[4] М. Кравець. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., стор. 51.

[5] I. E. Toroutiu. Poporaţa şi clasele sociale din Bucovina. Bucureşti, 1916, стор. 273.

худоби. Перед першою світовою війною у селі запрацювала поміщицька лісопильня, де налічувалось близько 100 робітників.

Починаючи з 1886 року в Жадові стали проводитись щотижневі ярмарки, на яких торгували худобою, зерном, фруктами, будівельними матеріалами та різними промисловими товарами. На 1910 рік тут було 46 торговців.

У 1862 році в селі відкрили школу, де працювало 5 учителів. Це було значною подією в історії села, бо аж до 1940 року школа лишалася його єдиним культурним центром. Але ні приміщення для школи, ні кількість учителів не могли охопити всіх бажаючих учитися. З 688 дітей шкільного віку тут навчалося лише 272, для решти ж 416 здобути освіту було недоступним[1].

Злидні, безробіття, голод, особливо в неврожайні роки, змушували селян у пошуках кращої долі емігрувати за океан. У 1889 році з Жадови в Америку виїхало 2 чоловіки, у 1900 році — 8, а на 1913 рік рідне село покинуло вже 217 чоловік[2]. Еміграція до США, Канади, Бразилії тривала і в 1914 році та після першої світової війни. Але й там злидарів чекала така ж доля — підневільна, виснажлива праця, безправ'я, хвороба чи смерть.

Емігранти писали до рідних у Жадову, що доля бідняків усюди однакова, бо «лиш там добре, де нас нема. Американські фермери нічим не кращі за австрійських поміщиків. Три місяці ми поневірялись у пошуках підходящого хомута на шию. Тут не знають, як від своїх робітників відігнатись. Насилу впросили одного фермера, щоб взяв нас до себе робітниками на свинарник. До свиней він ставиться краще, як до людей»[3].

Дехто з емігрантів повертався додому, але його чекав хутір «Америка», що з'явився під Жадовою як зла іронія над долею тих, хто покидав рідні місця і йшов шукати щастя за океаном. Засновником хутора був дід Януш. В молоді роки він спродав усе своє майно, щоб оплатити проїзд за океан. Поневірявся по Америці, а на старість повернувся, щоб хоч померти в ріднім краї. Та за все своє життя Януш не заробив навіть на придбання грунту і житла в самому селі і змушений був поселитись поза межами села, у відлюдному місці. Згодом поряд з ним поселились інші невдахи-заробітчани, що поверталися з Америки знесиленими жебраками. Декого через рік-два після повернення чекала смерть, як це трапилось з родиною Дияконюків, що майже вся вимерла від туберкульозу, «заробленого» на американських цементних заводах[4].

Під час румунської окупації краю майнова нерівність і розшарування селян Старої Жадови стали ще разючішими. Триста селянських господарств лишалися безземельними і майже стільки ж — малоземельними, а кільком поміщикам і куркулям належало 1150 га орної землі. Основна маса нужденних селян змушена була здобувати собі хліб наймами у поміщиків та багатіїв або гнути спину на панській чи куркульській ниві за десяте відро картоплі, дванадцятий сніп чи просто за лісовий хмиз. Багато знедолених селян йшло працювати на лісозаготівлі — добувати паливо для потреб залізниці. Коли ж деревину перестали закуповувати у гірських районах Сторожинецького повіту, замінивши дрова вугіллям, яке завозилося з Польщі, бідняки Старої Жадови втратили і цю можливість мізерного заробітку.

Занедбаною була справа освіти трудящих села. В одному класі навчалися діти різного віку — від 8 до 12 років. Окупанти перетворили школу в знаряддя румунізації — викладання всіх предметів здійснювалось румунською мовою, хоч переважну більшість населення Старої Жадови становили українці. Навіть на перервах і в позаурочний час «шкільні наставники» забороняли дітям говорити рідною мовою. За найменше порушення дітей жорстоко карали. Окупанти всіляко намагалися придушити

---

[1] Bukowiner K. K. Landesschulrat. Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1906. Czernowitz, 1907, стор. 120.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 29703, арк. 125.

[3] Журн. «Советский Союз», 1950, № 9, стор. 25.

[4] «Учительская газета», 5 лютого 1949 р.

національну культуру, силоміць примушуючи селян розмовляти тільки румунською мовою.

Румунські окупанти зовсім не турбувались про охорону здоров'я трудівників. Більша частина населення не одержувала навіть найелементарнішої медичної допомоги, до того ж надто дорогої для бідняків. До лікаря селяни зверталися лише у крайньому випадку. Хворого треба було везти за 20—50 км до Сторожинця або Чернівців. Тільки за приватний огляд лікар брав 200—300 лей. Це означало, що поденний робітник мав працювати цілий місяць, щоб оплатити лише один лікарський огляд. А операція коштувала 1500—2000 лей.

Трудівники Старої Жадови не мирилися з жорстокою експлуатацією, безправ'ям та жандармським режимом, встановленим румунськими окупантами. Боротьбу трудящих очолили комуністи. З 1928 року в селі почала діяти підпільна комуністична група у складі 7 чол. на чолі з І. І. Бабієм[1]. Її учасники розповідали трудящим про першу в світі соціалістичну державу та її творця В. І. Леніна, про ті історичні зміни, які приніс Великий Жовтень народам Радянського Союзу. Підпільники розповсюджували серед селян нелегальну літературу, зокрема комуністичні листівки, які кликали трудящих на боротьбу проти підготовки воєнного нападу на СРСР. Такі листівки закінчувалися гаслами: «Геть фашизм!», «Хай живе світова революція!», «Хай живе робітничо-селянський лад!»[2].

Підпільна організація згуртовувала трудящих на боротьбу за поліпшення життєвих умов. У 1932 році на лісопильні графа Сигвантина вибухнув страйк 123 робітників, які вимагали скорочення робочого дня з 12 до 8 годин. Страйк тривав 6 днів і закінчився перемогою страйкарів.

Споконвічна мрія трудящих Старої Жадови про звільнення від ярма здійснилася 28 червня 1940 року, коли до села увійшли радянські воїни-визволителі. Сотні безземельних і малоземельних господарств безплатно одержали від Радянського уряду близько 2000 га земельних угідь. В селі ширився рух за нове, колективне господарювання, його застрільниками були І. І. Бабій, О. Д. Романюк, Я. Т. Шутак, Д. М. Яровий та інші. Старожадівський колгосп «Більшовик», організований 17 лютого 1941 року, був одним з перших не тільки в районі, але й в усій Чернівецькій області. В ньому об'єдналося 37 селянських господарств. Колгосп мав 300 га орної землі, 20 га лісу, 4 корови, 15 коней, вози, кінні сівалки, плуги та інше сільськогосподарське знаряддя[3].

У 1940 році в Старій Жадові стала діяти дільниця Сторожинецького ліспромгоспу, тут працювало 198 робітників, 5 інженерно-технічних працівників, 12 службовців, 4 чоловіка молодшого обслуговуючого персоналу. У селі відкрилися неповна середня та початкова школи з українською мовою викладання.

1 липня 1940 року вперше за багатовікову історію Старої Жадови в селі створили медичну амбулаторію, у січні 1941 року її персонал складався вже з 4 медпрацівників.

Такий далеко не повний перелік того, що дала Радянська влада трудящим Старої Жадови тільки за один рік. Але напад фашистських загарбників на СРСР затьмарив щастя вільної мирної праці. На початку липня село було окуповано.

У перші ж дні загарбники зруйнували й пограбували господарство артілі «Більшовик». Земля знову стала власністю боярина Сидоровича, графів Скали, Сигвантина та інших. Фашисти вчиняли погроми, центр села перетворили на концентраційний табір, де ув'язнили 130 мирних громадян Старої Жадови та близько 500 чол. з інших місць.

Окупанти переслідували й жорстоко карали кожного, хто поширював серед населення правдиві вісті про хід війни, підтримував віру в неминучу перемогу над фашистами. На початку квітня 1944 року Червона Армія визволила село.

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 132, оп. 1, спр. 28, арк. 136.
[2] Архів Чернівецького державного краєзнавчого музею, А-243, рукопис, стор. 1—3.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р—19, оп. 1, спр. 38, арк. 8, 10.

Зразу ж після визволення на боротьбу з фашистськими окупантами до лав Червоної Армії стало 170 жителів Старої Жадови.

Одразу відновила свою діяльність сільська Рада, очолена Т. Г. Німачуком. Перші її заходи були спрямовані на якнайшвидшу ліквідацію наслідків злочинного «хазяйнування» фашистів. Селянам повернули відібрану в них поміщиками землю. Сільська Рада допомогла органам народної освіти відремонтувати школу, обладнати додаткові приміщення під шкільні класи. Відкрилася медична амбулаторія, вчителі і медпрацівники одержали житло, їх забезпечували паливом.

Особливо багато уваги приділялося весняній сівбі, бо із 1664 га орної землі села восени 1943 року озимими засіяли лише 143 га, а для оранки та засіву решти земельної площі в 630 господарствах Старої Жадови було тільки 32 робочих коней та 16 волів. Сільрада організувала супряги, затвердивши графік оранки і сівби ярих культур. Ці заходи допомогли селянам виконати всі весняні роботи.

У липні 1944 року першим на Буковині відновив свою діяльність Старожадівський колгосп «Більшовик». Активістами відродження колгоспу були Д. В. Ковцун, Д. І. Рибак, Я. Т. Шутак та інші. А головою, як і в 1941 році, обрали Д. М. Ярового.

Становлення нового колгоспу здійснювалось в умовах запеклої боротьби з куркульством та бандами українських буржуазних націоналістів. Бандити палили садиби активістів, зокрема К. О. Бучацького, В. О. Тарнавського, у жовтні 1945 року вони по-звірячому спалили у замкненій хаті всю сім'ю комуніста І. І. Бабія[1]. Та криваві розправи не злякали трудящих, які прагнули жити по-новому. Злочинці зазнали справедливої кари.

Постійну допомогу в організації і зміцненні колгоспу подавали старожадівцям Сторожинецький райком КП України та Сторожинецький райвиконком. У центрі їх уваги завжди була виробнича діяльність артілі, зміцнення її керівними кадрами, поліпшення трудової дисципліни, робота з активом села. З ініціативи та за допомогою райкому партії і райвиконкому 1947 року в селі було відкрито хату-читальню, клуб, бібліотеку.

Велику і плідну політичну роботу серед населення вела сільська інтелігенція, а також створена в 1945 році шкільна комсомольська організація. З комсомольців-випускників школи та колгоспної молоді в 1946 році була створена сільська комсомольська організація.

В 1948 році виникла первинна партійна організація Старої Жадови; спочатку вона складалася з 4 комуністів; її першим секретарем був К. К. Зуєв[2]. Роз'яснювальна робота серед населення, особистий приклад комуністів у повсякденній праці, використання сільськогосподарських машин під час обробітку землі, будівництво в артілі «Більшовик» у 1948 році першої на Буковині колгоспної електростанції — все це переконувало селян у перевагах колективного господарювання над одноосібним. У жовтні 1945 року колгосп «Більшовик» об'єднував менше 9 проц. усіх селянських господарств, на кінець 1948 року — вже 65 проц., а на 1950 рік колективізація в Старій Жадові була повністю завершена. Розширювалися посівні площі, підвищувалась урожайність, зростало громадське тваринництво артілі. В 1950 році колгосп мав 240 голів великої рогатої худоби, 170 свиней, 315 овець, тоді як на початку 1945 року налічувалось лише 50 голів великої рогатої худоби, 16 свиней, 20 овець.

У наступні роки партійна організація, правління колгоспу неослабну увагу приділяли дальшому організаційно-господарському зміцненню артілі. Насамперед були сформовані й остаточно укомплектовані бригади, ланки, закріплено за ними тягло, сільськогосподарський реманент, здійснено добір і розстановку відповідних кадрів, організовано їх навчання. Значно поліпшилась ідеологічна робота серед колгоспників. За бригадами, тваринницькими фермами та ланками було закріплено

[1] Архів Чернівецького державного краєзнавчого музею, А-243, рукопис, стор. 1, 2
[2] Чернівецький облпартархів, ф. 400, оп. 1, спр. 1, арк. 2.

20 агітаторів, більше уваги приділялось стінній пресі тощо. Багато було також зроблено і для переселення сімей колгоспників з хуторів у село, подана їм для цього необхідна допомога.

Неухильно зміцнювалась економіка колгоспу, зростали самі люди, докорінно змінювались їх свідомість, мораль, ставлення до праці. Багато членів артілі стали майстрами колгоспного виробництва. Першорядна роль у цьому належить партійній організації, яка на 1968 рік налічувала 50 комуністів. Відповідно до нових завдань вона переглянула розстановку кадрів. На провідні ділянки виробництва були направлені комуністи. Понад 75 проц. складу партійної організації безпосередньо працювали в колгоспному виробництві. На фермах і в бригадах організовані партійні групи. Спільно з правлінням колгоспу були розроблені заходи по дальшому піднесенню врожайності зернових культур, розвитку і зміцненню кормової бази, переглянуто комплектування бригад, ланок та закріплено за ними відповідні площі під посіви.

Заслужену повагу колгоспників здобула член КПРС М. М. Рибак. Багато років вирощуючи молодняк, вона стала передовою телятницею району. Переймати її досвід приїжджають колгоспники з сусідніх сіл. За багаторічну сумлінну працю М. М. Рибак у 1958 році удостоєна високої урядової нагороди — ордена Леніна. Кілька років працює ланковою В. І. Попович. Її ланка в 1961—1964 рр. одержувала з кожного гектара понад 160 цнт картоплі, близько 55 цнт зерна кукурудзи, по 7,5 цнт волокна льону. Кращими виробничниками зарекомендували себе комуністи М. М. Тодорюк, І. Г. Шевчук, Д. Г. Глибицький, Д. Я. Шутак та інші. Ударно працювали комсомольці-тваринники Ф. О. Романюк, М. О. Табака, доярки Д. М. Трояновська, Н. Г. Вайпан, О. В. Рибак та багато інших.

Особливо добрий урожай виростили хлібороби артілі «Більшовик» у 1968 році. Незважаючи на несприятливі погодні умови, валовий збір зерна становив понад 15 тис. цнт проти 12 тис. цнт у 1967 році.

В артілі заздалегідь робиться все, щоб забезпечити якнайбільший урожай. З цією метою майже всі озимі та ярі культури розміщуються по найкращих попередниках, заправлених органічними добривами. З усього видно, що в Старій Жадові знають їм ціну. Щороку лани все густіше вкриваються буртами з перегноєм. Жоден клаптик поля не лишається поза увагою. Вже стало правилом: одночасно з сівбою класти в рядки добрива.

У роки семирічки багато уваги було приділено збільшенню площі орних земель. У 1960 році розкорчували 16 га чагарників, зрізали купини на площі 99 га та проклали гончарного дренажу на площі 190 га. Всього ж було освоєно 285 га земель.

Чимало зусиль докладають до спільної справи боротьби за високий урожай механізатори артілі. Вони працюють над удосконаленням механізмів, прагнуть зробити якнайбільше, щоб успішно виконати взяті зобов'язання. Серед передових механізаторів колгоспу — Д. Г. Глибицький, М. І. Церковнюк, І. М. Гаврилюк та інші.

Артіль стала багатогалузевим господарством, що має 6042 га земельних угідь, з них 2391 га орної землі, 350 га відведені під присадибні ділянки, 103 га — площа колгоспного фруктового саду, а решта — ліси, сіножаті, випаси тощо. Обробіток землі здійснюється переважно машинами. На 1968 рік у колгоспі налічувалось 19 тракторів, 14 автомашин тощо.

Колгосп «Більшовик» — рослинницьке господарство, але в його економіці з кожним роком все вагоміше місце посідає тваринництво. На початок 1968 року в артілі було 1635 голів великої рогатої худоби (у т. ч. 407 корів), 220 свиней, понад 720 овець. Артіль має пасіку на 120 вуликів. Неухильно

Одна з найстаріших колгоспниць, передова доярка комуніст М. М. Рибак, с. Стара Жадова. 1968 р.

Колгоспники с. Старої Жадови на заняттях з основ марксизму-ленінізму. 1968 р.

Випуск комсомольського «Прожектора», с. Стара Жадова. 1968 р.

зростають надходження від реалізованої продукції. Якщо в 1965 році вони складали 522 тис. крб., то в 1968 році — вже 672 тис. крб., що дало можливість перейти до регулярної щомісячної оплати праці членів артілі.

Лише протягом 1961—1968 рр. у колгоспі збудовано цілий ряд господарських об'єктів, зокрема цегляний свинарник-відгодівельник, свинарник-маточник з механізованим приготуванням кормів та паровим опаленням, чотирирядний корівник і телятник з механізованим прибиранням приміщень, пташник, зерносховище з навісами, кукурудзосховище, капітальну зерносушарку та кукурудзосушарку. Крім того, в артілі є своя пилорама, деревообробна майстерня, гараж на 10 автомашин, майстерня для ремонту сільськогосподарських машин, 3 водяні млини, 4 пункти первинної переробки льону та інші господарські об'єкти.

Виросла і оновилась Стара Жадова. Раніше селянин жив із сім'єю в хатині з маленькими вікнами і навіть без димаря. Тепер у селі зведені гарні, просторі будинки з великими вікнами, світлими верандами, більшість на три або й чотири кімнати. Лише протягом 1966—1968 рр. споруджено 80 нових будинків.

Все красивішою стає Стара Жадова, впорядковуються парки, сквери, вулиці, все більше насаджується фруктових і декоративних дерев. І в цьому значна заслуга сільської Ради, очоленої О. І. Чинківською. Виконком сільської Ради невтомно вишукує нові шляхи дальшого підвищення благоустрою населених пунктів, піднесення творчої активності громадян. Ці питання виносяться на обговорення.

Сільська Рада широко практикує обходи садиб депутатами, членами громадських комісій, провадить естетичну пропаганду серед населення. Трудящі постійно дбають про красу і благоустрій села. Вони подали значну допомогу державній організації, яка проводила асфальтування шляху Сторожинець — Вижниця, що проходить через село.

Протягом 1967—1968 рр. старожадівці власними силами збудували капітальні мости через річки Сірет, Косованку та Міхідру, здали в експлуатацію 3 магазини, дитячий садок на 50 місць. У селі є майстерня побутового обслуговування, лазня, 17 магазинів та підприємств громадського харчування. Постійно зростає товарооборот торговельної мережі — на 1968 рік він становив 1353 тис. крб. Трудящі Старої Жадови купують все більше мотоциклів, велосипедів, радіотоварів, годинників, різних швейних виробів тощо. Музейною рідкістю стали тепер у селі саморобний сардак, вузькі портяниці з полотна домашнього виготовлення, біла до колін сорочка чи постоли.

Жителі села забезпечені висококваліфікованою

медичною допомогою. Тут є амбулаторія, дільнична лікарня на 20 ліжок.

Одним з першочергових завдань культурного будівництва була ліквідація масової неписьменності серед дорослого населення. У селі є середня, 2 восьмирічні школи, в них навчається 820 дітей, працює 56 досвідчених педагогів. Учителі села ведуть велику культурно-масову та виховну роботу серед населення — виступають з лекціями, керують гуртками політичної освіти, беруть участь у роботі гуртків художньої самодіяльності, є ініціаторами запровадження й утвердження нових обрядів тощо. Школи мають добре обладнані навчальні кабінети, свої майстерні, що допомагає прищепити дітям любов до праці. При школі працюють мовно-літературний, історико-краєзнавчий гуртки та гуртки юних натуралістів, фізиків, кіномеханіків. При середній школі є гуртожиток для дітей з віддалених околиць села.

Дитячий санаторій, с. Стара Жадова. 1968 р.

Крім дільничної лікарні, у Старій Жадові є фельдшерський і фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок, аптека. Жителі мають змогу на місці дістати першу медичну допомогу, лікуватися в сільській лікарні. А якщо потрібне втручання або консультація спеціаліста вищої кваліфікації, машина швидкої допомоги доставить хворого до районної чи обласної лікарні. У Ялиновому парку на березі Сірету, у колишньому графському будинку розмістився обласний дитячий протитуберкульозний санаторій. Значно зросли кадри медичних працівників. У селі працюють 4 лікарі, 4 фельдшери, 16 медсестер. Медичні працівники виступають перед населенням з бесідами, ведуть гуртки санітарно-гігієнічної освіти. Для наймолодших жителів села — цілодобові дитячі сезонні ясла, дитячі садки.

У новому двоповерховому приміщенні розташований колгоспний Будинок культури. Він став осередком пропаганди нових обрядів, звичаїв, свят. Тут в урочистій обстановці проходить реєстрація новонароджених, справляються комсомольські весілля, в його стінах посвячують у колгоспники, влаштовують проводи до Радянської Армії, свята врожаю.

При центральному клубі працює бібліотека, книжковий фонд якої постійно зростає — на 1968 рік він налічував 6 тис. книг.

Діяльну роботу проводить і колгоспний кабінет політичної освіти. Він один з кращих у Сторожинецькому районі. Агітатори, лектори, політінформатори завжди знайдуть тут потрібні матеріали про економіку артілі, познайомляться з рекомендованою літературою. Роботу кабінету спрямовує методична рада, у складі якої 7 чоловік. Тут працює група консультантів.

На потреби культурних закладів села в 1965 році було асигновано 1300 крб., а в 1967 році для цієї ж мети артіль витратила 18 347 карбованців.

Тільки на 1969 рік у Старій Жадові передплачено близько 3 тис. примірників газет та журналів. У селі споруджено стадіон, обладнано спортивні майданчики.

Постійна турбота Комуністичної партії і Радянської влади про дальше піднесення матеріального і культурного рівня життя радянських людей запалює колгоспників, робітників та інтелігацію Старої Жадови на нові трудові звершення.

К. М. ЛУК'ЯНЮК, В. М. МАЛИШКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД СТОРОЖИНЕЦЬКОГО РАЙОНУ

БОБІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 14 км на північ від Сторожинця. Через село протікає річка Глинниця (права притока Пруту). Найближча залізнична станція — Сторожинець. Є автобусне сполучення з райцентром. Населення — 2279 чоловік.

В селі — колгосп «Нове життя», створений 30 березня 1947 року. За ним закріплено — 2052 га земель, в т. ч. орної — 701 га, лісу — 227 га. Колгоспники висівають зернові культури та буряки, займаються тваринництвом.

За післявоєнні роки побудовано 221 житловий будинок. Населення обслуговують 2 магазини та універмаг «Ювілейний», 2 фельдшерсько-акушерські пункти, пологовий будинок, дитясла, є середня школа, клуб, в якому відкрито кімнату бойової і трудової слави, кімнату щастя, працює любительська кіностудія.

Вперше село згадується в документах за 1421 рік.

Партійна і комсомольська організації створені в 1948 році.

До 20-річчя перемоги над фашистською Німеччиною в центрі Бобівців споруджено обеліск слави громадянам села, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни та від рук бандерівців.

БУДЕНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км на південь від райцентру. Через село протікає річка Малий Сірет. До найближчої залізничної станції Чудей — 4 км. Населення 950 чоловік. Сільраді підпорядковане село Череш.

В Буденці є колгосп «Іскра», створений у жовтні 1945 року. За ним закріплено землі — 2564 га, в т. ч. орної — 1161 га. Напрям господарства — зерно-тваринницький, вирощуються також льон і цукрові буряки, розвинено овочівництво. На 1 січня 1968 року в колгоспі було великої худоби 709 голів (в т. ч. корів 224), овець — 606.

На території села розташоване Буденецьке лісництво, підпорядковане Сторожинецькому лісокомбінату. Загальна площа лісу 1800 га, в якому переважають буково-ялино-смерекові породи дерева. Лісництво є приписним мисливським господарством, в ньому водяться дикі кози, кабани, зайці, барсуки.

У Буденці розміщується також міжрайонна державна племінна станція, створена в 1965 році. Основне її завдання — поліпшення породності великої рогатої худоби і овець у Путильському, Вижницькому, Сторожинецькому районах і трьох колгоспах Глибоцького району. Розводяться породи корів: симентальська, пінцгау; коней: угорська, орловський і російський рисаки; овець: цигайська і ЦГК (схрещення цигайської з гірсько-карпатською).

В 1961 році в селі відкрито цех Сторожинецького заводу мінеральних вод.

За роки Радянської влади у Буденці перебудовано і споруджено 220 житлових будинків. Жителів обслуговують 2 магазини, відділення зв'язку, ощадна каса, восьмирічна школа з консультпунктом Сторожинецької заочної школи; дитячі ясла, фельдшерський пункт, пологовий будинок.

При клубі працює сільський ансамбль сопілкарів — лауреат республіканського конкурсу, присвяченого 50-річчю Великого Жовтня.

Село вперше згадується у документах 18 жовтня 1435 року.

ВЕ́РХНІ ПЕТРІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 16 км на південь від районного центру і за 46 км від Чернівців. До залізничної станції Петрівці — 3 км. Населення — 3080 чоловік.

За місцевим колгоспом ім. Котовського закріплено 2455 га землі, в т. ч. орної — 1115 га. Основні галузі господарства — тваринництво, вирощування технічних та зернових культур (льон, цукрові буряки, ячмінь, кукурудза, озима пшениця).

На території села міститься фабрика господарських товарів.

У селі розташоване також Верхньо-Петрівецьке лісництво Сторожинецького лісокомбінату, що доглядає 8 тис. га букового, смерекового й дубового лісу. За останні двадцять років у Верхніх Петрівцях збудовано понад 200 нових будинків, відкрито 5 магазинів, їдальню, перукарню, павільйон побутового обслуговування, пошту, ощадну касу, фотоательє. Працює дільнична лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

У Верхніх Петрівцях є 3 школи (початкова, восьмирічна і середня). Працюють також 8—10 класи вечірньої і заочної шкіл. Центрами культурно-масової роботи є сільський клуб і Будинок культури, парк культури і відпочинку, 4 бібліотеки.

Партійна і комсомольська організації створені в 1947 році.

На пагорбі біля села збереглись залишки фортеці XIV ст.

Петрівецькі селяни були причетними до повстання буковинців проти австрійської влади під проводом Лук'яна Кобилиці. Вірний помічник і соратник Лук'яна Кобилиці Юрій Тиміш був родом з села Купки, яке прилягає до східної околиці Верхніх Петрівців. У березні 1849 року в його будинку відбувалися збори однодумців Л. Кобилиці. Верхньо-петрівчани брали участь у масовій демонстрації солідарності з першою російською революцією, що відбулася в Чернівцях 29 січня 1905 року. Селяни силою захопили поміщицьке пасовисько. Австрійські власті надіслали у село загін жандармів, який приборкав селян і захистив поміщика.

В обстановці революційного піднесення 1917

року селяни вимагали переділу поміщицьких земель, встановлення нових порядків. У червні 1917 року в селі було спалено млин і пилораму поміщика Друкмана.

ДАВИДІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 18 км на захід від Сторожинця. Через село протікає річка Малий Сірет. Біля Давидівки проходить шосейна дорога Сторожинець—Банилів-Підгірний. Найближча залізнична станція — Чудей. Населення — 3037 чоловік.

Колгосп «Заповіт Ілліча», що тут знаходиться, створений у квітні 1947 року, за ним закріплено 2479 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. орної землі — 1519 га, лісу — 1032 га. Виробничий напрям — тваринницький. Висівають озиму пшеницю, кукурудзу, картоплю, льон.

У піонерському таборі ім. Ю. О. Гагаріна, с. Давидівка. 1966 р.

В артілі налічується 864 голови великої рогатої худоби, 146 свиней, 529 овець. Артіль має свій цегельний завод.

За роки Радянської влади побудовано і перебудовано 270 житлових будинків. Населення обслуговують 5 сільських магазинів, буфет, їдальня, перукарня, лазня, 2 майстерні по ремонту взуття, швейна майстерня, поштове відділення, ощадкаса, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, пологовий будинок, профілакторій, молочна кухня, 4 сезонні дитячі ясла.

В Давидівці працюють 2 восьмирічні та одна початкова школи, 2 бібліотеки, 3 клуби з стаціонарними кіноустановками, спортивний комплекс з футбольним полем.

На території села розташований піонерський табір ім. Ю. Гагаріна обкому профспілки працівників лісової промисловості, т. зв. «Буковинський Артек», та піонерський табір обласного відділу народної освіти.

Партійна організація створена в 1948 році, комсомольська — в 1944 році.

Село відоме з XVIII століття. Його назва походить від імені першого поселенця.

В Давидівці народився співак з світовим іменем соліст Берлінської опери Й. Шмідт (1904—1942 рр.), який у 1933 році внаслідок расових переслідувань покинув Німеччину і переїхав до Відня, потім перебував у Чехословаччині, Бельгії, Франції. Помер у таборі для переміщених осіб Гіренбад (поблизу Цюріха).

І́ЖІВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані в прикордонній смузі, за 20 км на південний захід від Сторожинця. До залізничної станції Чудей — 4 км. Через село протікає річка Малий Сірет. З райцентром є автобусне сполучення. Населення — 3547 чоловік.

Місцевий колгосп ім. Фрунзе створено в 1947 році. За ним закріплено 3007 га землі, в т. ч. орної — 1074 га, сіножатей — 490 га, пасовищ — 603 га, лісу — 258 га. Виробничий напрям господарства — тваринницький. Основними польовими культурами є озима пшениця, кукурудза, картопля, льон. На фермі колгоспу налічується великої рогатої худоби — 732 (в т. ч. корів 209), овець — 585 штук.

На території села розташоване Іжівське лісництво Сторожинецького лісокомбінату, за яким закріплено 569 га лісу.

За роки Радянської влади в Іжівцях побудовано і перебудовано 408 житлових будинків. Тут є 2 магазини, відділення зв'язку, лазня, чайна, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, пологовий будинок, 2 восьмирічні школи, середня школа працюючої молоді, консультаційний пункт Сторожинецької заочної середньої школи, бібліотека.

В 1966 році споруджено Будинок культури, поблизу якого закладено парк. Є сільський клуб, колгоспний стадіон.

Партійна організація села створена в 1949 році, комсомольська — у 1948 році.

Село вперше згадується 17 серпня 1428 року під назвою Южинці.

КА́М'ЯНА — село, центр сільської Ради. Розташована за 14 км на північний захід від Сторожинця. До найближчої залізничної станції Чернівці 10 км. Через село проходить шосейна дорога Чернівці — Сторожинець, протікає невеличка річка Камена. Населення — 2456 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Глибочок.

В селі є колгосп ім. Леніна, створений у 1947 році. Він має 2127 га землі, з них орної —

Свято проводів зими і зустрічі весни в с. Кам'яній. 1968 р.

650 га, решта — випаси, ліс, сіножаті. Виробничий напрям господарства — тваринницький. Колгоспники вирощують цукрові буряки, картоплю і зернові культури: озиму пшеницю, кукурудзу. На фермі налічується 724 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 239 корів) та 958 овець.

За останні роки збудовано 220 житлових будинків, 5 нових магазинів сільського споживчого товариства, чайну, павільйон побутового обслуговування, лазню, відділення зв'язку, ощадну касу. Жителів села обслуговують фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, колгоспний профілакторій. В селі працюють 2 школи (початкова та восьмирічна), клуб, 2 бібліотеки, є стадіон.

Партійна організація створена в 1949 році, комсомольська — в 1947 році.

Згадується село в документах з XVIII століття. Назва його походить від імені правої притоки річки Коровії — Камени.

У Великій Вітчизняній війні брали участь 88 жителів села, 21 з них нагороджено орденами й медалями Союзу РСР.

КЛИНІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 7 км від райцентру. Через село протікає річка Сірет, проходить залізнична колія Чернівці—Берегомет, шосейна дорога Сторожинець — Вижниця. З райцентром є автобусне сполучення. Населення — 2104 чоловіка.

Колгосп ім. Калініна, створений у 1945 році, з 1962 спеціалізується на виробництві м'яса. За ним закріплено 1674 га землі, в т. ч. орної — 926 га, сіножатей — 83 га, лісу — 209 га, вигонів і пасовищ 123 га. З технічних і зернових, культур висівають льон, озиму пшеницю кукурудзу, вирощують картоплю.

На фермі колгоспу налічується 494 голови великої рогатої худоби, в т. ч. корів 109. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено в 1968 році по 70,9 цнт м'яса.

За роки соціалістичного будівництва споруджено 298 житлових будинків, відкрито 4 магазини, швейну і шевську майстерні, перукарню, лазню, поштове відділення, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, колгоспний профілакторій, сезонні дитясла.

В Клинівці є середня школа, клуб відмінної роботи, 2 бібліотеки, піонерський табір обкому профспілки працівників сільського господарства.

В документах Клинівка згадується за 1428 рік.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 37 жителів села, 17 з яких віддали життя за свободу й незалежність соціалістичної Батьківщини.

Воїнам, що загинули на фронтах та активістам села, замученим бандерівцями, споруджено пам'ятник.

Партійна і комсомольська організації створені в 1949 році.

КОМАРІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані поблизу залізничної станції Комарівці, на правому березі річки Сірет, за 14 км від Сторожинця. Біля села проходить шосейна дорога Сторожинець — Берегомет — Вижниця. Обіч села тягнуться великі масиви лісу. Населення — 1135 чоловік. Сільраді підпорядковані села Зруб Комарівський і Слобода—Комарівці.

У Комарівцях знаходиться колгосп ім. 8 березня, організований в 1947 році. За ним закріплено 5069 га землі, в т. ч. орної — 2112 га. Сільськогосподарські угіддя розташовані по схилах гір.

Напрям господарства — тваринницький. Вирощуються озима пшениця, кукурудза, картопля, цукрові буряки на корм худобі, льон, овочі. Великої рогатої худоби на 1 січня 1968 року було 1629 голів (в т. ч. корів 446), свиней 282, овець 652.

У селі перебудовано старих і зведено нових 320 житлових будинків, а також універмаг, лазню, їдальню, відділення зв'язку. Населення обслуговують фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитсадок, 3 сезонних дитячих ясел. В Комарівцях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, сільський стадіон.

Партійна та комсомольська організації в Комарівцях були створені в 1948 році.

Вперше село згадується в історичних документах за 1610 рік.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 68 чоловік, 60 з них загинули; ті, що повернулись додому, відзначені урядовими нагородами за мужність, виявлену в боротьбі з фашизмом.

В селі народився Філарет Іванович Альбота (Савчук) — один з організаторів комуністичного руху на Буковині. Вмер у вересні 1969 р.

КО́СТИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 16 км від Сторожинця. До найближчої залізничної станції Комарівці — 10 км. Через село протікає річка Глинниця. Населення — 1847 чоловік. Сільраді підпорядковане село Ясени.

Колгосп ім. Мічуріна, що знаходиться у Костинцях, створений в 1947 році. За ним закріплено 2628 га земель, в т. ч. орної — 800 га, саду — 196 га, лісу — 545 га. Основний напрям господарства — тваринницький. В колгоспі висіваються культури — льон, озима пшениця, кукурудза, картопля, цукрові буряки. Розвинене садівництво.

За роки Радянської влади перебудовано і побудовано 497 будинків. В селі є 3 магазини, чайна, побутова майстерня, поштове відділення, ощадкаса, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, дитясла, бібліотека. Школа в Костинцях — середня, є Будинок культури.

Партійна і комсомольська організації створені в 1948 році.

Село вперше згадується за 1608 рік.

МИХА́ЛЬЧА — село, центр сільської Ради. Розташоване за 18 км від райцентру. Біля села проходить шосейна дорога Чернівці — Красноїльськ. Через Михальчу протікає невеличка річка Коровія. Населення — 3916 чоловік. Сільраді підпорядковані села Дубове, Заволока, Спаська.

Колгосп ім. Дзержинського, в якому працюють трудівники села, створений навесні 1946 ро-

ку. За ним закріплено 2306 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. орної землі — 941 га. Напрям господарства — тваринницький. Висівають зернові культури та цукрові буряки.

Жителі села за останні роки побудували й перебудували 220 будинків; село має сільмаг, продмаг, шевську і швейну майстерні, лазню, відділення зв'язку, ощадну касу, лікарню, поліклініку, а також аптечний пункт, лабораторію, пологове відділення, дитячі ясла.

Сільського лікаря О. В. Лебедєву нагороджено орденом Леніна та значком «Відмінник охорони здоров'я».

В селі відкрито гідрокарбонатні джерела, які будуть використані для лікування хронічних захворювань суглобів та м'язів.

У Михальчі є середня школа та консультаційний пункт Сторожинецької заочної середньої школи, клуб, 4 бібліотеки, стадіон.

Вперше село згадується у грамотах 1490 року.

На околиці села в урочищі Перлева виявлено рештки поселення трипільської культури (IV—III тисячоліття до н. е.), в урочищі Селище — ранньослов'янське поселення культури карпатських курганів (II—V століття н. е.).

У 1709 році біля села відбувся бій, під час якого російські війська розгромили шведів, що тікали з України.

77 михальчан брали участь у Великій Вітчизняній війні, 17 з них нагороджено орденами й медалями.

Партійна організація створена в 1946 році, комсомольська — в 1940 році.

НИ́ЖНІ ПЕТРІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі р. Малий Сірет, за 20 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Чудей — 12 км. Населення — 3264 чоловіка.

Місцевий колгосп «Дружба» створено в 1948 році. За ним закріплено 1732 га сільськогосподарських угідь, з яких орної землі — 1075 га. Напрямок господарства — тваринницький, висівають льон, озиму пшеницю, кукурудзу, картоплю, цукрові буряки.

Нижні Петрівці мають 5 магазинів, відділення зв'язку, лазню, 2 фельдшерсько-акушерські пункти, пологовий будинок, стадіон, 3 восьмирічні школи, 4 бібліотеки, Будинок культури.

Партійна і комсомольська організації створені в 1948 році.

Вперше Нижні Петрівці згадуються в історичних документах 11 липня 1610 року.

НОВІ́ БРОСКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 8 км від Сторожинця. Біля села проходить шосейна дорога Сторожинець — Кіцмань. Місцевість гориста, покрита лісами. Населення — 2749 чоловік. Сільраді підпорядковане село Заболоття.

Новобросковецький колгосп «Ленінський шлях» створено в 1947 році; за ним закріплено 3007 га земель, в т. ч. орної — 1313 га.

Напрямок господарства — тваринницький; вирощується льон, озима пшениця, кукурудза, а також картопля і цукрові буряки на корм худобі.

У селі за післявоєнний період побудовано 510 житлових будинків, восьмирічну та початкову школи, 2 шкільні майстерні, фельдшерсько-акушерський пункт, відкрито 4 магазини, побутову майстерню, відділення зв'язку, пологовий будинок, сезонні дитясла, стадіон. У Нових Бросківцях є початкова, 2 восьмирічні, вечірня та заочна школи, 3 бібліотеки, клуб.

Партійна організація створена в 1948 році, комсомольська — у 1946 році.

У с. Заболотті на честь 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції воїнам, що загинули у Великій Вітчизняній війні, та чотирнадцяти активістам, замученим українськими буржуазними націоналістами, споруджено пам'ятник. Біля сільської Ради в Нових Бросківцях встановлено бюст В. І. Леніна.

Нові Бросківці вперше згадуються в XIX столітті.

РО́ПЧА — село, центр сільської Ради. Розташована за 7 км від Сторожинця. Через село протікає річка Сірет, проходить залізнична лінія Чернівці—Берегомет і шосейна дорога Сторожинець—Глибока. Населення — 2726 чоловік.

На території села міститься колгосп «Родина», створений у 1945 році. Виробничий напрямок господарства — тваринницький. Вирощують льон, цукрові буряки, озиму пшеницю, кукурудзу, картоплю. Сільськогосподарських угідь в колгоспі 2255 гектарів. Артіль має свою електростанцію.

У повоєнні роки жителі спорудили 160 житлових будинків, в селі відкрито 4 магазини, відділення зв'язку, ощадну касу, колгоспну їдальню, лазню, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, 4 школи (2 початкові, одну середню і допоміжну школу-інтернат), 2 клуби. Партійну організацію створено в 1946 році, комсомольську — в 1948 році.

Вперше згадується село 18 лютого 1448 року. У 1848 році селяни Ропчої відмовились виконувати панщину і почали захоплювати землю, пасовиська, ліс.

СНЯ́ЧІВ — село, центр сільської Ради. Розташований за 12 км від Сторожинця і 18 км від Чернівців. У південній частині села з заходу на схід протікає невеличка річка Снячовець, на північ від центру села — річечка Клітимній. До найближчої залізничної станції — 7 км. Населення — 2505 чоловік. Сільраді підпорядковане село Глибочок.

У Снячеві розміщено комплексну бригаду колгоспу ім. 28 червня, центральна садиба якого знаходиться в с. Великому Кучурові. За бригадою закріплено 1636 га земельних угідь, в т. ч. орної землі — 629 га, саду — 193 і лісу — 132 га. Напрям господарства — тваринницький, також сіють озиму пшеницю, цукрові буряки, садять картоплю. На фермах бригади налічується 522 голови великої рогатої худоби й 1600 овець.

Жителі Снячева перебудували і збудували 258 житлових будинків, сільмаг, буфет, філію зв'язку. Село має фельдшерсько-акушерський

пункт, пологовий будинок, восьмирічну й 2 початкові школи, 2 бібліотеки.

У Великій Вітчизняній війні брали участь 51 житель села, з яких 11 чоловік нагороджено орденами й медалями.

Партійна організація в селі створена в 1949 році, комсомольська — в 1945 році.

СТАРІ́ БРОСКІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від райцентру. Найближча залізнична станція — Сторожинець. Через село протікає річка Глинниця (лівий приток Пруту). Місцевість гориста. Село дуже розкидане. З райцентром є автобусне сполучення. Населення — 3266 чоловік.

Колгосп «30 років Радянської Армії», що знаходиться у Старих Бросківцях, створений 1947 року. За ним закріплено 3546 га землі, в т. ч. лісу — 1044 га, орної землі — 989 га.

Напрям господарства — тваринницький. Вирощуються озима пшениця, кукурудза, картопля, льон.

За роки Радянської влади тут збудовано 210 нових будинків, відкрито 4 магазини, чайну, шевську і швейну майстерні, відділення зв'язку. Населення обслуговують лікарня, 2 фельдшерсько-акушерські та аптечний пункти. Є дві восьмирічні школи та консультпункт Сторожинецької заочної середньої школи, 3 бібліотеки, 2 клуби.

Село вперше згадується в 1448 році.

У січні 1919 року населення Старих Бросківців виступило проти румунських окупантів, розгромило «національний будинок» — центр румунізації села, знищило портрети румунських королів.

ХОТИНСЬКИЙ РАЙОН

ХОТИН

Хотин — місто районного підпорядкування, центр Хотинського району. Розташований на правому березі Дністра. До найближчої залізничної станції Кам'янець-Подільський — 20 км, до обласного центру — Чернівців — 74 км. Населення — 10,7 тис. чоловік.

На території сучасного міста виявлено археологічні пам'ятки різних епох. В урочищі Грабарня була розташована пізньопалеолітична стоянка; на місці фортеці — поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та ранньозалізного віку (I тисячоліття до н. е.). В східній частині міста проходить Троянів вал (перше століття н. е.). Розкопано також слов'янські поселення VI—VII століть; в урочищі Котелеве — слов'янське поселення VIII—XIII століть[1]. Отже, ймовірно, що Хотин виріс саме із слов'янських поселень. «Град на Днестре реце Хотень», як говориться в одному з літописів, не раз ставав ареною кривавих боїв, часто тут палали пожежі, місто спустошували, але воно знову відбудовувалось, ставало укріпленою фортецею. Саме це середньовічне місто мав на увазі автор Воскресенського літопису, коли у «Списку руських міст дальніх і ближніх», складеному наприкінці XIV століття, назвав «На Днестре Хотень»[2].

У X—XI століттях Хотин був у складі Київської Русі. В другій половині XII століття місто увійшло до Галицького, а з 1199 року — до Галицько-Волинського князівства. У другій половині XIII століття у Хотині збудовано фортецю, яка відіграла важливу роль в боротьбі проти турецьких і татарських завойовників.

У Хотині саме в той час починають розвиватися ремесла, зокрема прядильне, ткацьке, ковальське, гончарне та інші. Великою майстерністю відзначалися місцеві каменярі, про що свідчить споруджена фортеця. З розвитком ремесел та піднесенням господарства місто поступово стає торговим центром.

---

[1] Тезисы докладов XXI научной сессии Черновицкого университета. Чернівці, 1965, стор. 22—24.

[2] Полное собрание русских летописей (ПСРЛ), т. 7, стор. 240.

Хотинська фортеця у XVIII столітті. Гравюра.

У 2-й половині XIV століття, коли було утворено Молдавське князівство, Хотин увійшов до його складу і згодом стає важливим торговельним і митним пунктом на північних кордонах. З XV століття через Хотин проходить торговий шлях з Молдавії у Польщу і Кам'янець-Подільський. У місті було засновано митницю[1]. Жителі міста закуповували в селян вовну, мед, вино, хліб. Все це вивозилось по Дністру до Чорного моря, в Іран, Туреччину та інші країни. У свою чергу, до Хотина прибували товари з інших міст.

В середині XVI століття тут щорічно влаштовували ярмарки. Про розміри торговельних операцій на них свідчить велика сума доходів у казну від митниці (10 тисяч золотих за рік)[2]. Молдавський господар Стефан III (1451—1504) розширив і значно укріпив Хотинську фортецю, яка витримала не одну облогу турецької й польської армій. У 1476 році хотинці відбили напад турецьких військ султана Мухамеда II. В 1538 році фортеця зазнала великих руйнувань від нападу польських військ, але за часів господаря Петра Рареша її відбудовано і значно розширено.

Вигідне розташування, розвиток ремесла і торгівлі сприяли піднесенню культури міста. Про це свідчить рукописне Хотинське євангеліє XV століття, що зберігається в Державній публічній бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна у Ленінграді.

В XVI—XVII століттях Хотин являв собою значне торговельне місто. Але економічний розвиток його супроводився посиленням феодального гніту. Міська біднота, селяни потрапили в залежність від великих землевласників, верхівки ремісничих цехів. Та хотинці ніколи не мирилися з поневоленням, часто повставали на боротьбу за свободу. Вони брали активну участь у селянському русі (1490—1492 рр.) під проводом Мухи. Одному з ватажків повстання Андрієві Борулі бояри у фортеці відрубали голову.

Про антифеодальний рух в околицях Хотина свідчать також події, що відбулися в середині XVI століття. У 1563 році феодали намагалися запровадити нову данину — по золотому з двору. Це викликало гнів селян — 20 тис. чоловік біля Хотина напали на самого господаря й зажадали скасування збору[3].

На рубежі XV—XVI століть Хотин попав у васальну залежність до султанської Туреччини, яка перетворила фортецю на один із своїх військових форпостів[4]. Але населення міста не мирилося з гіркою долею, вело боротьбу проти поневолювачів.

У жовтні 1620 року Хотин знову захопила турецька армія, яка тоді вела війну проти Польщі. В цих умовах польсько-шляхетський уряд звернувся до українських козаків по допомогу, пообіцявши їм нові права і привілеї.

Козацька рада, скликана в Сухій Діброві (Київщина), вирішила взяти участь у боротьбі проти турків. До Дністра вирушило 40-тисячне козацьке військо. У запеклих боях за Хотин, що тривали майже місяць проти 150-тисячної ворожої армії, українські козаки, очолені П. Сагайдачним, який замінив Я. Бородавку, своїм безприкладним героїзмом і мужністю врятували польське військо від розгрому і ліквi-

---

[1] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 87—89.

[2] Н. А. Мохов. Молдавия эпохи феодализма от древнейших времен до начала XIX в., стор. 236.

[3] Н. А. Мохов. Молдавия эпохи феодализма от древнейших времен до начала XIX в., стор. 267.

[4] Г. А. Василенко. Хотинська війна. К., 1960, стор. 95.

дували небезпеку поневолення українського та польського народів турецько-татарськими феодалами.

Зазнавши поразки, султан Осман II змушений був укласти з Польщею 1621 року Хотинський мир. За його умовами, кордон між Туреччиною і Польщею проходив по Дністру; Туреччина і Кримське ханство зобов'язувались не чинити грабіжницьких нападів на Україну і Польщу. З свого боку, Польща передавала Туреччині Хотин і обіцяла заборонити українським козакам судноплавство по Дніпру та не допускати походів запорожців до Криму й Туреччини[1].

Хотинська війна 1621 року набула широкого відгомону в сучасних мемуарах, літописах, народних творах. У стародавніх рукописах збереглась українська пісня:

Ой Хотину, город давній,
На всій землі дуже славний...[2]

Події Хотинської війни становлять зміст відомого твору давньоукраїнської літератури — «Вірш на жалосний погреб козацького гетьмана Петра Сагайдачного», написаного Касіяном Саковичем[3]. Дубровницький поет XVII століття, сучасник подій Іван Гундулич присвятив битві під Хотином поему «Осман». Він пов'язав поразку турків з надіями на майбутнє визволення слов'ян та балканських народів. Український прозаїк Осип Маковей писав про Хотинську битву у повісті «Ярошенко». Ця пам'ятна подія відображена також в двотомному романі «Людолови» української радянської письменниці Зінаїди Тулуб. Події Хотинської війни дістали відображення також у картині художника О. Климка «Бій запорізьких козаків з турками під Хотином у 1621 році».

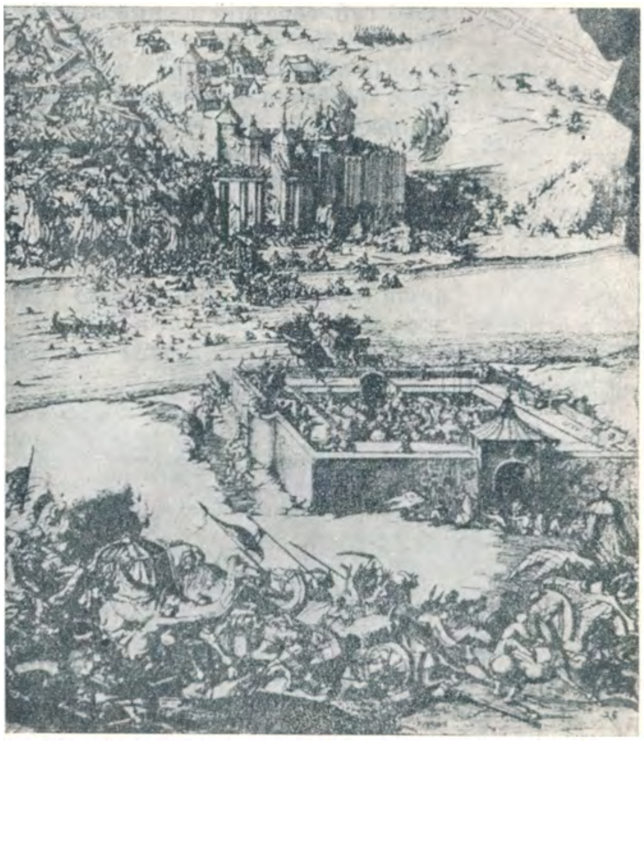
Під час народно-визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького Хотином двічі оволодівали селянсько-козацькі загони в 1650 і 1653 рр. 11 листопада 1673 року польсько-молдавські війська поблизу Хотина завдали поразки турецькій армії. Місто загарбала Польща.

В 1711 році Туреччина знову відвоювала у Польщі Хотин і перетворила його на центр адміністративного району — райю. В 1718 році турецький уряд з допомогою французьких інженерів укріпив Хотинську фортецю: було викопано рови, вимуровано камінням вали з багатьма бастіонами.

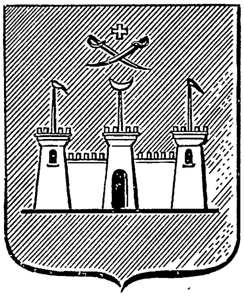
Під час російсько-турецьких воєн XVIII—XIX століть Хотин чотири рази здобували російські війська. 1739 року вони розбили турецьку армію в Ставчанській битві і заволоділи Хотином[4]. Учасником цих подій був тоді й Давид Гурамішвілі — офіцер російської армії, згодом визначний поет, співець дружби російського, українського та грузинського народів.

За Бєлгородським миром 1739 року Хотин було повернуто Туреччині. Під час першої російсько-турецької війни (1768—1774 рр.) російська армія 1769 року знову оволоділа містом. Втретє протягом XVIII століття хотинці вітали своїх братів-визволителів 1787 року.

Штурм Хотинської фортеці російськими військами в 1787 р. Гравюра.

[1] Історія Української РСР, т. 1, стор. 148.
[2] Pamiętnik literackie, Warszawa, 1911, стор. 440—441.
[3] Х. Тітов. Матеріали для історії книжкової справи на Україні в XVI—XVII ст. К., 1924, стор. 37—50.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 1264, оп. 2, спр. 84, арк. 12.

Герб м. Хотина. 1826 р.

Остаточно місто увійшло до складу Росії 16 травня 1812 року за Бухарестським мирним договором.

У XIX столітті Хотин зберігав військово-стратегічне значення, але з 1856 року Хотинська фортеця втратила колишню могутність.

Відзначаючи роль Хотина в середині XIX століття, Ф. Енгельс у статті «Європейська війна» писав, що це місто і Кишинів під час Кримської війни забезпечували російським військам зв'язок з метрополією[1]. В статті «Військові сили Росії» він підкреслював, що основні сили російських військ напередодні Кримської війни концентрувалися на лінії Петербург—Хотин, тобто на західному кордоні[2].

Вихід на широкий російський ринок створив для міста можливості дальшого розвитку. Посилюється його торговельне значення, розвивається судноплавство на Дністрі. Хотин стає річковим портом. Звідси продукти вивозили в інші міста України і через Одесу — на світовий ринок. Натомість сюди надходили мануфактура з Москви, вугілля — з Донбасу, нафта — з Баку. Це сприяло зростанню населення міста. Якщо 1819 року тут мешкало 3,5 тис. чоловік, то 1836 — вже 9 тис., а в 1861 році — 18 тис. Населення міста платило різні податки. Самі лише недоїмки з 1818 по серпень 1825 року становили понад 17 тис. крб. Крім того, були й інші борги — понад 5 тис. крб.[3]. До того ж населення мусило виконувати різні громадські роботи, ремонтувати вулиці, поштові шляхи та інше.

Український і російський письменник О. С. Афанасьєв (літературний псевдонім—Чужбинський), який деякий час мешкав у Хотині, в етнографічній праці «Подорож у Південну Росію» (1863 рік), описуючи місто кінця 50-х років XIX століття, зазначав, що воно має невеликі будиночки, сірі паркани, які є належністю повітових міст, і всюди панує мертвота. Пожвавлення наставало лише під час серпневих ярмарків, коли з навколишніх сіл з'їжджалося багато селян[4].

Селянська реформа, здійснена в липні 1868 року, сприяла дальшому економічному розвиткові міста. Але водночас вона призвела і до різкого погіршення становища деяких категорій населення, особливо селян. Це про них, гноблених, писав В. І. Ленін у праці «Розвиток капіталізму в Росії», що злидні змушують селян брати землю з половини або за відробітки, а натуральні оренди остаточно розоряють селянина і перетворюють його в сільського наймита. «По Хотинському повіту Бессарабської губ. середній денний заробіток половинщика визначають у 60 коп., а поденника літом — 35—30 коп.»,— сказано в цій праці.[5]

Після реформи 60-х років в Хотині виникли перші промислові підприємства, на яких переробляли сільськогосподарську продукцію. До 1899 року тут було кілька водяних млинів[6].

Але життя людей не поліпшувалося. У злиднях і темряві поневірялися трударі. Місцева влада не приділяла уваги і медичному обслуговуванню населення. Місто мало дві лікарні на 45 ліжок, аптеку, але вони були недоступними для трудового люду, бо за подану лікарську допомогу вимагали великої плати.

Повільно ширилася у Хотині і освіта, хоч тут діяли два двокласні повітові училища (чоловіче і жіноче), два чоловічі однокласні училища та одне приватне. Навчалося в них у 1880 році 345 учнів. Але дітей бідноти — робітників і селян, що здобували в них освіту, можна було перелічити на пальцях.

---

[1] К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 10. К., 1962, стор. 5.
[2] Там же, т. 10, стор. 506.
[3] ЦДА МРСР, ф. 123, оп. 1, спр. 25, арк. 198. 199.
[4] А. Афанасьев-Чужбинский. Поездка в Южную Россию, ч. II. Очерки Днестра, СПб, 1863, стор. 81—120.
[5] В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 164.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 55, арк. 12—14.

Серця трудящих клекотіли гнівом і ненавистю до гнобителів. На хотинській землі часто вибухали заворушення. Лише з 1869 по 1872 рік в Хотині й повіті сталось сорок селянських виступів. Під час повстання 1863 року в Польщі хотинці співчували його учасникам. Вони зібрали велику суму грошей, щоб допомогти польським повстанцям. У 1870 році в Хотині селяни відмовилися працювати на поміщиків. 9 травня того ж року генерал-губернатор Бессарабії Е. Гангардт погрожував вдатися до каральних операцій. Вже 30 травня у Хотині було багато карателів.

Піднесення революційного руху в Росії наприкінці XIX — початку XX століття позитивно вплинуло і на розгортання боротьби трудящих міста. На початку XX століття тут виникла соціал-демократична група. Хотин став пунктом, через який переправлялася нелегальна література.

В 1904 році Кам'янець-Подільське жандармське управління дізналося, що з Росії на станцію Ларга прибуде підпільник, щоб через Хотин пробратися за кордон і одержати нелегальну літературу для соціал-демократичних гуртків. Соціал-демократична група у місті розповсюджувала ленінську «Искру», яка надходила з Кишинева. Щоб відвернути народні маси від революційних виступів, влада й поліція організували у Хотині в квітні 1903 року чорносотенні погроми[1].

Під впливом революційних подій 1905—1907 рр. у Росії в Хотині відбулися виступи трудящих. Робітники друкарні, цегельних заводів, гуральні, підмайстри та учні ремісників, що страйкували, вимагали поліпшення умов праці, збільшення заробітної плати, скорочення робочого дня, запровадження вихідного дня. Згодом економічні страйки і демонстрації переросли в політичні виступи. В 1905—1907 рр. на весь повіт пролунав заклик Кишинівського комітету РСДРП «Геть самодержавство!». Про події 9 січня 1905 року в Петербурзі стало відомо робітникам і селянам Хотина й повіту. Революціонери-робітники — брати Андрій і Яків Дудниченки, Андрій і Володимир Горбенки, К. Горальчук, В. Мальська та інші розповсюджували листівки із закликом повалити самодержавство. Про становище у Хотині власті повідомляли до Петербурга Столипіну: «7 квітня 1907 року сталися заворушення в Хотинському повіті, для придушення яких вислано два ескадрони». Багато учасників революційного руху опинилось у тюрмі або на засланні. А. Дудниченка, наприклад, ув'язнено в Одесі.

За першої світової війни в Хотині дислокувалися частини 8-ї російської армії Південно-Західного фронту. 1916 року місто було одним з опорних пунктів російської армії для підготовки і здійснення прориву в напрямку Карпатських гір, внаслідок якого німецько-австрійські війська зазнали поразки.

Тільки-но стало відомо про повалення царизму, як нова хвиля революційної боротьби охопила Хотин. Робітники й селяни радо вітали Лютневу революцію. В березні 1917 року робітники і солдати створили Ради робітничих і солдатських депутатів. У квітні 1917 року ці Ради об'єдналися, заснувавши спільну Раду робітничих і солдатських депутатів, у роботі якої найактивнішу участь брав більшовик Й. І. Волошенко-Мардар'єв[2]. Він народився в м. Кельменцях. Син селянина-бідняка. В 7 років залишився сиротою, рано пізнав злигодні бідняцького життя. Після закінчення педагогічних курсів став працювати вчителем в Новоселиці, де встановив зв'язки з революційною молоддю і допомагав їй переправляти у Росію нелегальну літературу через австро-російський кордон. З 1905 по 1919 рік працював учителем в одній з хотинських шкіл. Двічі жандарми в Хотині притягали Волошенка-Мардар'єва до відповідальності за революційну агітацію

Торгова вулиця Хотина. Кінець XIX століття.

[1] Газ. «Червона зірка», 17 грудня 1966 р.
[2] «Український історичний журнал», 1967, № 12, стор. 26.

серед населення. Після поразки Хотинського повстання Волошенко-Мардар'єв брав активну участь у соціалістичному будівництві на Україні. В останні роки свого життя він був ректором вечірнього робітничого університету в Одесі, де і помер 1935 року.

Під керівництвом більшовиків, які у вересні 1917 року утворили в Хотині свою організацію на чолі з Й. І. Волошенком-Мардар'євим та робітником Л. О. Томахом, у місті відбувалися мітинги — трудящі вимагали передати владу Радам. Очоливши боротьбу за владу Рад, більшовики згуртовували всіх, хто виступав проти контрреволюційного Тимчасового уряду[1]. 30 вересня 1917 року в Хотині відбувся з'їзд представників 33-го армійського корпусу; він обрав делегацію у складі 36 чоловік. Делегати мали виїхати до Петрограда і вручити солдатський наказ Всеросійському Центральному Виконавчому Комітетові з вимогою негайно укласти мир, передати владу Радам; ліквідувати кабальні договори, підписані царським і Тимчасовим урядами; конфіскувати всі приватновласницькі землі; припинити репресії проти робітничого класу [2].

У вересні 1917 року відбулися перевибори Хотинської Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Серед обраних було 8 більшовиків. Більшовицька фракція справляла великий вплив на діяльність Ради. З її ініціативи Рада усунула реакційних членів міської думи, спрямувала свою увагу на боротьбу з спекуляцією і господарською розрухою в краї.

15 жовтня 1917 року скликано повітовий з'їзд Рад. Головою обрали селянина-більшовика С. Бучека, делегатом 2-го Всеросійського з'їзду Рад — робітника-більшовика Л. О. Томаха[3]. Виборці дали делегатові наказ: «Сприяти створенню влади, спроможної припинити війну, здійснити революційні заходи в країні».

Коли в Петрограді було піднято прапор Великого Жовтня, в місті зразу ж відкрився з'їзд солдатських комітетів 33-го армійського корпусу. Делегати ухвалили передати всю владу Радам, не визнавати есеро-меншовицьких «військово-революційних» комітетів, провести перевибори їх. Одночасно з'їзд зажадав усунути від влади комісарів Тимчасового уряду і замінити виборними; обрав більшовицький військово-революційний комітет корпусу[4]. Для координації роботи з Хотинською Радою робітничих, солдатських і селянських депутатів до складу комітету обрали більшовика Й. Волошенка-Мардар'єва[5].

Робітники й селяни міста вважали Раду Народних Комісарів Радянської Росії єдино законною владою. Старосту буржуазної Центральної ради вони вигнали з Хотина. Не визнавали трудящі і бессарабський буржуазно-націоналістичний «Сфатул—Церій».

В одній з резолюцій хотинці писали: «Вітаємо Раду Народних Комісарів як істинних виразників народної волі. Ми повністю підтримуємо і довіряємо владі народних комісарів, яку готові захищати зі зброєю в руках від посягань контрреволюційних сил і чорної раті»[6].

Виражаючи волю трудящих, повітовий селянський з'їзд, що проходив 8—9 (21—22) січня 1918 року, ухвалив: «Запровадити негайно в життя всі декрети, видані Всеросійською Радою селянських, робітничих і солдатських депутатів, засновані по волі

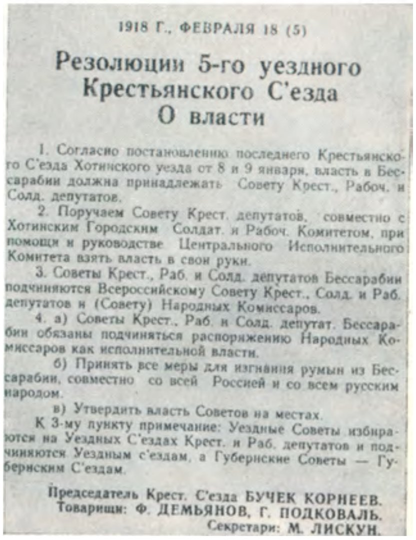
Група політв'язнів у селі Монастирському Єнісейської губернії. Перший зліва — Яків Дудниченко, учасник революційних подій 1905 року в Хотинському повіті.

1 ЦДАЖР, ф. 398, оп. 2, спр. 2, арк. 122.
2 ЦДВІА, ф. 21—38, оп. 1, спр. 11, арк. 812.
3 Второй Всероссийский съезд Советов Р. и С. Д. М., 1928, стор. 137.
4 ЦДВІА, ф. 2244, оп. 1, спр. 567, арк. 526.
5 Журн. «Красная Бессарабия», 1935, № 5, стор. 28.
6 ЦДАЖР, ф. 1235, оп. 1, спр. 9, арк. 9, 10.

всього трудового народу, вважати Бессарабію в складі Радянської Росії»[1].

Втілюючи у життя ленінський декрет про землю, Хотинська Рада робітничих, солдатських і селянських депутатів у січні 1918 року утворила комісію з питань земельної реформи. Водночас здійснювалась націоналізація промислових підприємств.

1918 Г., ФЕВРАЛЯ 18 (5)

Резолюции 5-го уездного Крестьянского С'езда
О власти

1. Согласно постановлению последнего Крестьянского С'езда Хотинского уезда от 8 и 9 января, власть в Бессарабии должна принадлежать Совету Крест., Рабоч. и Солд. депутатов.

2. Поручаем Совету Крест. депутатов, совместно с Хотинским Городским Солдат. и Рабоч. Комитетом, при помощи и руководстве Центрального Исполнительного Комитета взять власть в свои руки.

3. Советы Крест., Раб. и Солд. депутатов Бессарабии подчиняются Всероссийскому Совету Крест., Солд. и Раб. депутатов и (Совету) Народных Комиссаров.

4. а) Советы Крест., Раб. и Солд. депутат. Бессарабии обязаны подчиняться распоряжению Народных Комиссаров как исполнительной власти.

б) Принять все меры для изгнания румын из Бессарабии, совместно со всей Россией и со всем русским народом.

в) Утвердить власть Советов на местах.

К 3-му пункту примечание: Уездные Советы избираются на Уездных С'ездах Крест. и Раб. депутатов и подчиняются Уездным с'ездам, а Губернские Советы — Губернским С'ездам.

Председатель Крест. С'езда БУЧЕК КОРНЕЕВ.
Товарищи: Ф. ДЕМЬЯНОВ, Г. ПОДКОВАЛЬ.
Секретари: М. ЛИСКУН.

Резолюція 5-го повітового селянського з'їзду, який проголосив встановлення Радянської влади в Хотинському повіті.

Знаменною подією в історії міста став 5-й селянський з'їзд Рад 18 лютого 1918 року. У прийнятій резолюції він доручив Раді селянських депутатів разом з Хотинським міським солдатським і робітничим комітетом за допомогою і під керівництвом Центрального Виконавчого Комітету взяти владу до своїх рук.

Та дальшим соціалістичним перетворенням перешкодила інтервенція. 8 березня 1918 року війська австро-німецьких загарбників окупували Хотин. Вони вдалися до масових репресій і терору; розпустили Ради; майно, худобу, продовольство конфіскували. Солдати та офіцери грабували населення, знущалися з нього.

Ненависть народу, його рішучість і незламність виявилися дужчими, ніж насильства й терор грабіжників. Трудящі виступили проти реквізицій, захоплювали врожай з поміщицьких ланів, відмовлялися сплачувати податки, підпалювали панські маєтки.

Боротьба трудящих проти чужинців особливо загострилася восени 1918 року. Нею керували більшовики Й. І. Волошенко-Мардар'єв і В. П. Кандиба. Офіцер одного з каральних загонів доповідав начальству, що ні постріли вгору, ні демонстративні штикові атаки на юрбу уже не впливають. 23 жовтня 1918 року в місті вибухнуло повстання проти інтервентів. У жовтні цього ж року хотинці одностайно відкинули спроби гетьманщини захопити владу. Вони категорично відмовилися визнати новопризначеного старосту міста, поставленого Скоропадським, і заявили, що прагнуть братерського союзу з Радянською Росією.

Тим часом боярська Румунія розпочала окупацію Буковини та Бессарабії. 10 листопада 1918 року її війська окупували Хотин. Знову репресії, терор, контрибуції. Удаючи, начебто шукають приховану населенням зброю, інтервенти заарештовували безневинних, грабували населення. Вони під загрозою смерті заборонили хотинцям після 9-ї години вечора виходити з домівок. Лютували суди, непокірних розстрілювали. Українську та російську мови було заборонено.

Трудящі міста згуртувалися для боротьби проти інтервентів. Керував нею підпільний ревком на чолі з Й. І. Волошенком-Мардар'євим. Ревком вів активну підготовку до повстання. Було розроблено план мобілізації та розгортання бойових дій повстанських загонів у селах повіту; встановлено зв'язки з «Союзом бессарабців», створеним на лівобережжі Дністра, до якого увійшли всі, хто втік з окупованого Хотина, а також з Кам'янець-Подільським підпільним ревкомом.

Наприкінці 1918 року ревком створив повстанські загони у всіх селах, здобув багато зброї та боєприпасів. У Хотині сформували три загони, якими керували В. П. Кандиба, Г. Журавець, Д. Чабан[2].

Вночі 23 січня 1919 року в Хотині почули три гарматні постріли поблизу Рукшина, які сповістили, що повстання почалося. Першими виступили проти інтервентів хотинський і рукшинський загони. Їх підтримали селяни Недобоївців, Ставчан, Долинян, Ширівців та інших сіл.

На ранок 23 січня після запеклого бою румунів вигнали з Хотина. Повстан-

---

[1] А. Юрченко. Хотинское восстание, стор. 118.
[2] Хотин в огне восстания, стор. 34—39, 49—54.

Будинок, де містився штаб Хотинського повстання в 1919 році.

ський комітет звернувся до робітників і селян з відозвою, в якій закликав до боротьби за визволення. У відозві йшлося про відновлення свобод, здобутих завдяки перемозі Великого Жовтня. Повстанці визволили політв'язнів, здійснили ряд заходів для зміцнення Радянської влади.

«Не маючи змоги переносити далі знущання і грубість, котрі румуни чинили у Бессарабії під час окупації,— писала кам'янець-подільська «Робітнича газета»,— народ 23 січня розпочав озброєною силою визволення рідного краю...» 23 січня Директорія — орган революційної влади — видала свій перший наказ про суворе дотримання порядку на визволеній від румунських загарбників території. В цей же день було створено штаб Бессарабської народної армії, а 24 видано наказ про мобілізацію в цю армію повстанців. Було організовано Рукшинський, Анадольський, Данковецький полки, кавалерійський ескадрон, артилерійський дивізіон і багато окремих загонів. Десять днів над Хотином майорів червоний прапор Країни Рад.

Українські буржуазні націоналісти допомагали загарбникам придушувати виступ хотинців. Англійський та французький уряди теж вирішили підтримати свою союзницю — боярську Румунію, щоб розправитись з повсталим народом. І невдовзі румунські війська почали наступ на Хотин; карателі палили села, розстрілювали людей. 31 січня 1919 року інтервенти знову захопили місто[1]. Не маючи боєприпасів і зброї, хотинці змушені були відступити. Понад 40 тис. бійців, їх сімей з боями перейшли замерзлий Дністер, пробиваючись через петлюрівські застави на з'єднання із загонами Червоної Армії[2]. Тут повстанці сформували Перший Бессарабський кінний полк, який згодом у складі прославленої кавалерійської бригади Г. І. Котовського героїчно бився на фронтах громадянської війни проти ворогів революції. За відвагу й хоробрість багато хотинців удостоєно урядових нагород. Орденом Червоного Прапора відзначено начальника кулеметної команди М. В. Сливу, помічника командира ескадрону Л. Х. Воронянського, командира взводу П. М. Величка, командира полку М. П. Скутельника та інших. Героїчні бої хотинців за владу Рад знайшли відображення у творах О. Л. Кундзіча, М. І. Марфієвича (повість «Проти бояр», вірш «Хотин»), спогадах Ф. І. Дубковецького. Герої Хотина після закінчення громадянської війни віддавали всі сили дальшій боротьбі і ніколи не втрачали надії на визволення рідної землі від іноземної окупації. Частина учасників повстання залишилась в Кам'янці-Подільському, де був створений інформаційний центр з метою проведення агітаційної роботи серед трудящих міста Хотина.

Захопивши Хотин, румуни запровадили колоніальний режим; 500 жителів було страчено. Промислові підприємства, крамниці, землю передано до рук панівної верхівки та її прибічників — українських буржуазних націоналістів. Палали села, лилась селянська кров. 5 квітня член Хотинського ревкому Н. Л. Адажій доповідав голові Ради Народних Комісарів УРСР, що околиці Хотина, сіл Рукшина, Недобоївців, Ширівців, Владични, Керстенців, Ставчан, Даньківців і Атак перетворено в руїни, інші села дуже пошкоджено. А загарбники звітували у вищі інстанції: «7 сіл зрівняно з землею, вбито 5 тисяч повстанців... помста наших військ триває». В Хотинському повіті вони знищили понад 11 тисяч чоловік.

[1] «Український історичний журнал», 1967, № 12, стор. 31.
[2] Журн. «Красная Бессарабия», 1935, № 7, 8, стор. 13.

Про занепад міста за окупації свідчить, насамперед, зменшення чисельності його населення. 1915 року тут мешкало 24 тис. чоловік[1], а за переписом 1930 року — тільки 15334[2]. На час визволення 1940 року в місті проживало лише 7 тис. чоловік.

Румунські колонізатори закрили українські школи, заборонили рідну мову. Всі посади в магістраті прибрали до своїх рук представники окупантів. Директор гімназії Бабора попередив батьків, що учні повинні негайно змінити свої прізвища на румунські, бо їх дітей виключать із школи. Не дивно, що за окупації навчалося всього 5,5 проц. населення. У місті не збудували жодної школи. Крім приватного кінотеатру, жодного культосвітнього закладу. Зате 3 православні, вірменська, католицька та інші церкви, 20 синагог були «окрасою» Хотина[3]. Тим-то зрозуміло, чому і всю «медицину» уособлювали лише три лікарі (один на цілий повіт і два міських). Правда, 8 лікарів приймали вдома, але за це доводилось платити дуже дорого. Ось чому і самі хотинці, і навколишні селяни вдавалися до «послуг» шептух, знахарів та інших шахраїв.

Окупанти лишалися байдужими до будь-яких потреб населення. Їх єдиною метою було — тримати людей у покорі, в страху перед неминучою і жорстокою розправою за найменший протест. Хотинця Ф. Казанецького вбили лише за те, що насмілився заперечити жандармові. «Щодня,— писав тоді журнал «Красная Бессарабия»,— до Хотина прибувають партії заарештованих. У багатьох на обличчі синці — сліди жандармських побоїв».

В 1930 році у Хотині створено міську підпільну молодіжну організацію «Червоний школяр». Вона випускала революційні листівки, розповсюджувала комуністичну літературу; була одним з організаторів відзначення революційних свят; збирала серед трудящих кошти у фонд МОДРу і допомоги страйкарям. У створенні й діяльності «Червоного школяра» брали активну участь Ш. А. Кривий, Й. Л. Кліщ, О. І. Лопушанська, П. П. Білоус, Л. І. Трофа, І. Я. Каркавчук, А. Бойчук, І. Горобієвський, Л. В. Грицуник, М. Дончик та інші. В чоловічій та жіночій гімназіях було 100 членів організації.

Вимагаючи возз'єднання Буковини з Радянською Україною, трудящі бойкотували вибори до румунського парламенту. В червні 1931 року журнал «Красная Бессарабия» сповіщав: «В Хотині відбулися справжні повстання, судді та жандармські офіцери через революційні настрої трудящих змушені були кинути виборчі урни й тікати на жандармські пости».

Революційні виступи населення не раз підтримували солдати місцевого гарнізону, особливо коли відзначалися революційні свята — 1 Травня, роковини Великого Жовтня. В 1931 році офіцери гарнізону змушені були «втихомирювати» своїх підлеглих кулеметами. В 1932 році начальник хотинського легіону видав спеціальний наказ про заборону святкувати 15-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції, влаштовувати мітинги на фабриках і заводах, у майстернях, на вулицях.

---

[1] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 499.
[2] Anuarul statistic al României. (1939—1940). Bucureşti, 1940, стор. 108.
[3] Panaitescu-Scurlat. Aspecte economice şi sociale din Basarabia (1920—1926). vol. 1. Chişinău, 1926, стор. 30.

Учасники Хотинського повстання, які воювали на польському фронті в 1920 році у складі 45-ої Червонопрапорної стрілецької дивізії.

Проте ні утиски, ні розправи й терор не зламали трудящих в їх боротьбі за воз'єднання з СРСР. Репресіям не було краю. Газета «Кемпфер ін Кеттен» («Борці в кайданах») 25 червня 1932 року повідомляла, що в Хотині ув'язнено 70 жителів за те, що вони — комуністи.

В 1936 році почалися арешти революційно-настроєних учнів, яких судив військовий трибунал у Чернівцях. Їх було ув'язнено від 5 до 10 років. Незважаючи на терор і переслідування, боротьба молоді проти поневолювачів продовжувалася. Учні гімназії розповсюджували у місті листівки, читали заборонену літературу, збирали гроші для революціонерів.

Жадана свобода прийшла з-за Дністра 28 червня 1940 року. Як рідних братів, зустріли хотинці своїх визволителів — воїнів Червоної Армії. Вони з хлібом-сіллю вийшли на вулиці святково одягненими, з букетами квітів. Відразу було створено міську Раду. Першим головою її став В. Ф. Макаров — старий комуніст, учасник штурму Зимового палацу.

19 серпня 1940 року Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову, за якою в Хотині було націоналізовано дві пивоварні, спиртовий, горілчаний заводи, а також торговельні підприємства[1].

Водночас у поміщиків, куркулів і церкви конфісковано 4010 га землі, яка стала власністю безземельних і малоземельних селян. Бідноті передали також 116 коней, 176 голів великої рогатої худоби, 610 овець[2]. Велику допомогу трудівникам землі подала Хотинська МТС. Міська партійна організація стала душею усіх починань. На початку 1941 року вона об'єднувала 63 члени і 37 кандидатів партії[3]. На підприємствах і установах створювались первинні партійні організації. Комуністи здійснювали націоналізацію, організовували виробництво, налагоджували культурне життя, керували провідними ділянками роботи. До активної громадсько-політичної діяльності залучалися широкі маси трудящих. Наприкінці 1940 року на відповідальні посади з числа місцевих робітників і службовців було висунуто 150 чоловік, з них 26 жінок. Перші соціалістичні перетворення свідчили про перемогу й життєвість нового ладу, що його виборювали покоління хотинців. На спиртовому, пивоварному, горілчаному заводах, міськпромкомбінаті, у промартілях багато робітників стали передовиками виробництва. Про трудове піднесення свідчить і той факт, що завдання 1940—1941 рр. промисловість міста виконувала на 120—130 процентів.

Велика увага приділялася зростанню добробуту й піднесенню культурного рівня трудівників. До 1 січня 1941 року в місті працювало 59 торговельних підприємств, куди завезли товарів на суму понад 8 млн. карбованців. Лише за 6 місяців 1940 року населенню продано товарів більш як на 5,5 млн. крб.— в чотири рази більше, ніж за румунської окупації.

16 вересня 1940 року в школах міста за парти сіло 2285 хлопчиків та дівчаток — вдвоє більше, ніж за румунів[4]. Навчали дітей 94 вчителі. Населення ставало письменним. На підприємствах і в установах працювали спеціальні гуртки по ліквідації неписьменності, де наприкінці 1940 року навчалося 685 чоловік.

Одним з перших заходів було створення закладів охорони здоров'я трудящих: відкрито лікарню для дорослих, дитячу лікарню, поліклініку, пологовий будинок, дитячу консультацію, санітарну станцію, 2 аптеки. Якщо в липні 1940 в міській лікарні налічувалось 60 ліжок, то вже наприкінці року їх стало 145. Безплатну медичну допомогу протягом шести місяців дістали 1577 жителів.

Особливо були значними асигнування держави на упорядкування міста. Лише в 1940 році вони становили 55 тис. карбованців. Почали зводити нові будинки, прикрашати вулиці. Такого піклування про людину раніше хотинці ніколи не знали.

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 6, оп. 1, спр. 1, арк. 10, 13, 14.
[2] Там же, ф. 6, оп. 1, спр. 42, арк. 24.
[3] Там же, ф. 7, оп. 1, спр. 24, арк. 54.
[4] Там же, ф. 7, оп. 1, спр. 24, арк. 66, 68.

Трудівники активно підтримували всі заходи партії і уряду. Про це особливо свідчать вибори до Верховних Рад СРСР і УРСР 12 січня 1941 року. Хотинці одностайно проголосували за кандидатів блоку комуністів і безпартійних — І. С. Грушецького, Т. С. Ганчука і Я. Ф. Чайкуна — селянина з Пригородка, активного учасника революційного підпілля.

Гітлерівці обірвали мирну працю. Німецько-румунські війська намагалися вже з перших днів війни прорватися в напрямку Хотина і Чернівців. Атаки ворога мужньо відбивали частини 17-го корпусу під командуванням генерала Галаніна. 6 липня 1941 року Хотин окупували німецько-румунські загарбники. Кривавим терором вони намагалися поставити хотинців на коліна, зламати їх віру в повернення Червоної Армії. Але забули фашисти, що мають справу з синами й онуками героїв. Виховані на славних революційних традиціях старшого покоління, його естафету прийняли комсомольці Кузьма Галкін, Володимир Манченко, Микола Салтанчук, Олександр Непомнящий, Дмитро Семенчук та їх бойові друзі. В серпні 1941 року вони створили підпільну комсомольську організацію[1]. До неї входили також М. Тамполар, О. Бондарчук, І. Трофа, В. Чоботар, Ю. Решетняк, М. Фостій та інші молоді патріоти.

Підпільники діяли рішуче й сміливо. Осіннього ранку 1941 року на стінах будинків з'явилися листівки: «Не втрачайте надії. Радянська влада до нас повернеться. Не топтати німецько-фашистським гадам нашої землі. Зривайте роботу на фабриках, знищуйте фашистських катів, секретних агентів поліції та інших виродків. ШПО».

ШПО... Ці три загадкові літери жахали поліцаїв і шпиків. Вони казилися від люті, намагаючись розкрити підпілля. Та марно. Тим часом ШПО (штаб підпільної організації для боротьби з фашистськими окупантами) дедалі частіше нагадував про себе. 21 грудня місто струсонув вибух — злетів у повітря армійський склад окупантів. Одного дня спалахнула велика пожежа: горіли казарми карального загону есесівців. Невдовзі хтось серйозно пошкодив телефонний зв'язок з Чернівцями. А скільки надій на швидке повернення рідної армії вселяли у людей червоні прапори, що їх підпільники вивішували з нагоди революційних свят!

«Революційні комуністичні листівки, замах на комісара Сміду, знищення внаслідок пожежі будинку 21 грудня 1941 року, нові диверсії у Хотинському повіті — сміливі акти, свідчення сили комуністичної організації»,— сповіщала таємна поліція своє начальство у Чернівцях[2].

Особливо активізувались підпільники навесні 1942 року, коли вже набули певного досвіду боротьби. День у день поліція, таємні агенти сигуранци полювали на молодих патріотів. Начальник румунської сигуранци в Хотині Сміду обіцяв 20 тисяч лей тому, хто викаже підпілля. На допомогу сигуранці відрядили гестапівського агента — німця. Посилились арешти, терор.

Лише зрада допомогла фашистам. Підпільників виказав мерзотник — син місцевого куркуля. Понад 40 молодих патріотів потрапило до лабет гестапо й сигуранци. Їх судили. 17—18-річних юнаків катували полковники й генерали Румунії. Навіть сам фашистський диктатор країни — маршал Антонеску — і той втрутився, зажадавши розстрілу арештованих. Після донитів в'язнів приносили замученими, непритомними. Мужні герої лишалися непохитними, вірними ідеям комунізму.

Ось що писав Кузьма Галкін матері й сестрі: «Прошу — не стидайтесь, що я у в'язниці, я не злочинець, а потрапив злочинцям у руки. Хоч я буду вбитий, ви не плачте, а пишайтеся своїм сином, який загинув за Батьківщину. Про смерть думати не хочу. Вона не страшна мені»[3]. Його побратим по боротьбі — Володимир Манченко — йшов на розстріл, сповнений непохитної віри в те, що «...сонце свободи світитиме над нашою землею».

---

[1] Чернівецький облпартархів, ф. 1, оп. 24, спр. 133, арк. 4.

[2] Чернівецький облдержархів, ф. 30, оп. 4, спр. 17, арк. 1—10.

[3] Говорят погибшие герои. Предсмертные письма советских борцов против немецко-фашистских захватчиков. М., 1963, стор. 203.

Учасники Хотинської підпільної комсомольської організації, розстріляні фашистами в жовтні 1942 року:

Кузьма Галкін.

Володимир Манченко.

Вісімнадцять страхітливих днів знущалися фашисти з патріотів, але нічого від них не почули. Такими герої й пішли з в'язниці — п'ятеро на смерть: К. Галкін, В. Манченко, О. Непомнящий, М. Салтанчук, Д. Семенчук; решта — у концтабори.

Перед стратою не здригнулися мужні серця. Це змушені були визнати навіть вороги, зокрема сам начальник поліції[1]. Керівника підпільної організації Кузьму Галкіна посмертно удостоєно звання Героя Радянського Союзу[2]. Хотинським комсомольцям-підпільникам присвячено повість В. І. Петльованого «Хотинці», поему Й. Б. Курлата «Кузьма Галкін», багато віршів.

Проти ворогів боролося багато патріотів міста. Лише в партизанському загоні Героя Радянського Союзу О. В. Тканка воювали 50 хотинців. Від їх рук на автомагістралях поблизу Клішківців злітали в повітря фашистські машини. Окупанти змушені були перекрити шосе Чернівці—Хотин, що проходило через ці села. Особливо відзначалися на бойових операціях Д. Н. Баблюк, Д. М. Голішко та інші. Багатьох сміливців нагороджено медалями «За відвагу», «За бойові заслуги»[3]. На околицях Хотина та в районі у лютому—березні 1944 року почали діяти партизанські групи під командуванням Т. Ф. Прокіна та П. Ф. Горченка. Народні месники-прокінці збирали відомості про характер і систему охорони ворога на правому березі Дністра, поширювали зведення Радянського інформбюро.

Перемога, в ім'я якої не шкодували свого життя й хотинці, прийшла 4 квітня 1944 року, коли війська 1-го і 2-го Українських фронтів почали визволяти Буковину від німецько-румунських загарбників. Наступали в напрямі Хотина 133-я Смоленська і 163-я Київська стрілецькі дивізії.

Після бою на вулицях міста лишилося 4650 ворожих трупів. Радянські війська захопили 1250 фашистських солдатів і офіцерів, 40 танків, 20 гармат.

Понад 1100 жителів Хотина брали участь у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками на фронтах Великої Вітчизняної війни. Муляр рембудконтори І. І. Павлюк в роки війни був командиром мінометної батареї 69-го гвардійського механізованого полку. Батарея, якою він командував, визволяла від окупантів польські міста і села, зокрема столицю Польщі — Варшаву. Хотинець С. Г. Дєтков громив фашистів під Кенігсбергом, штурмував Берлін. За мужність, виявлену в боях, він нагороджений орденом Слави 3-го ступеня, медаллю «За відвагу» та іншими нагородами.

Окупанти заподіяли великих збитків господарству. Знищили 3 і пошкодили 5 шкіл, зруйнували 2573 житлові будинки, приміщення міської бібліотеки, спалили

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 217, арк. 47.
[2] Газ. «Правда», 9 травня 1965 р.
[3] Газ. «Радянська Буковина», 26 травня 1965 р.

Олександр Непомнящий.

Микола Салтанчук.

Дмитро Семенчук.

половину книжкового фонду, Будинок піонерів, 9 клубів, 4 пам'ятники, вивезли обладнання кінотеатру. Фашисти зруйнували багато архітектурних пам'ятників. Вони знищили промислові підприємства, лікарню, дитячий будинок. Збитки, заподіяні ними, становлять понад 5 млн. крб. У місті було замучено й розстріляно 1076 громадян, вивезено в рабство до Німеччини 320 чоловік.

Звитяжне знамено, підняте комсомольцями-підпільниками міста, підхопили їх ровесники, всі трудівники Хотина. За короткий час вони відбудували місто, звели нові підприємства, житлові масиви, проклали тротуари, посадили дерева.

Велике значення для населення й промисловості мала відбудована міська електростанція, яка повністю забезпечила місто електроенергією. Міськпромкомбінат почав виробляти гіпс, вапно, цеглу, відкрив ковальську й столярну майстерні, організував виготовлення для потреб населення мила, шкіри, взуття.

Одним з перших заходів міської Ради було також створення державних установ охорони здоров'я трудящих. У Хотині почали діяти дві лікарні, поліклініка, санітарна станція та інші лікувальні заклади.

Значно зросла кількість шкіл, культосвітніх установ. У 1945/46 навчальному році в чотирьох школах було 1244 учні. Багато юнаків і дівчат заповнили аудиторії педагогічного училища.

Обслуговувати населення почали 5 торговельних підприємств і підприємства громадського харчування.

Протягом першої післявоєнної п'ятирічки господарство Хотина не лише відбудували — місто збагатилося новими промисловими підприємствами.

Всі промислові підприємства відбудовано і обладнано новою технікою, введено у дію маслозавод, пекарню, харчокомбінат, фабрику культурно-побутових товарів.

Великим підприємством є фабрика художніх виробів ім. Крупської. Ще в 1940 році, одразу після визволення Північної Буковини, кілька кустарів-килимарів з села Атак, що біля Хотина, об'єднались в артіль. Згодом по всій Буковині пішла слава про хотинські килимарські вироби, розквітчані орнаментами, червоними трояндами. Артіль виросла у фабрику. В 1962 році вона справила новосілля — перейшла в новозбудоване двоповерхове приміщення. На підприємстві працює багато майстрів, ударників комуністичної праці, як-от: комсомольці Л. М. Мерінчик, А. І. Хоменко, Г. М. Лемешев, Н. І. Кудрявцева та інші. Багатьох з них обрали депутатами міської Ради. Л. А. Медвецька була делегатом XXIII з'їзду КПРС.

Фабрика ім. Крупської — перший колектив, де підтримали рух за «українську годину». Ініціаторами всього прогресивного були комуністи М. Половинкін і П. Чекалюк. Їх приклад наслідували інші. Килимарники створили «Фонд комунізму», в 1967 році виробили у його рахунок понад план 2138 кв. метрів килимів. Продукція

Т. Ф. Прокін — командир партизанського загону, що діяв на території Хотинського району в лютому — березні 1944 р.

фабрики здобула популярність у Москві, Тбілісі, Ленінграді, Волгограді, Одесі, Донецьку, Мурманську, Уссурійському краї; її килими експонувалися на міжнародних виставках у Загребі, Лейпцігу, Монреалі. Завдяки запровадженню нової техніки, передових методів підприємство збільшило випуск виробів з 16 700 кв. метрів у 1959 році до 33 138 в 1967 році — на суму 7,3 млн. карбованців.

Хотинські килими відзначаються традиційною орнаментикою у поєднанні з новими темами й сюжетами. Саме ці особливості розкрилися повністю за час, коли на фабриці трудився художник І. О. Пастух. Талановитий митець змалку любив килимарство, успадкував від матері хист і смак. Він створив численні малюнки орнаментів, розробив теми й сюжети до килимів. Всі вони традиційні і водночас оригінальні.

Вшанували килимарники і 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Художники В. Нікуліна, З. Давиденко, Є. Сидак — автори серії ескізів до хотинських килимів. В 1965 році їх побачили на виставках області й республіки. Насамперед привертали увагу такі роботи, як «Реве та стогне Дніпр широкий», «Тополя», «Мені тринадцятий минало», «Титарівна» та інші. В них майстерно розкрито ідейну глибину творів великого Кобзаря[1].

Господарські зв'язки та пасажирські перевезення здійснює Хотинський автопарк. Тут працює 740 робітників і службовців. Серед них чимало передовиків. Г. Д. Катеринчук — шофер I класу — щомісяця перевиконує план перевезення вантажів. Відмінно трудяться Ф. І. Дубняк, Б. Ю. Решетняк, Є. П. Дюг, І. П. Чегодін та інші. В авангарді змагання йдуть комуністи: В. О. Галицький, який щомісячно виконує планові завдання в середньому на 140 проц., В. Е. Ганін — на 127 проц., В. С. Тесленко — на 109 проц. Всі вони — ударники комуністичної праці, утримують свої машини в зразковому технічно-справному стані. Парк систематично поповнюється новими комфортабельними автобусами і легковими таксі, вантажними машинами й самоскидами. Хотин підтримує автобусне сполучення з Києвом, Хмельницьким, Вінницею, Кам'янцем-Подільським, Чернівцями, багатьма містами Молдавії.

Вражають зміни, що сталися в побуті трудящих. Зросли їх свідомість і культура. Одразу після війни відбудували районну лікарню на 200 ліжок, запрацювали поліклініка, пологовий будинок, станція швидкої допомоги. До послуг трудящих 46 кваліфікованих лікарів, чималий медичний персонал середньої кваліфікації, який не тільки лікує, подає допомогу, а й веде профілактичну роботу.

Невпізнанно змінився і зовнішній вигляд міста. За Радянської влади тут споруджено понад 800 житлових будинків. Завдяки неухильному зростанню бюджетних асигнувань Хотин повністю відбудовано, тут з'явилося багато плодових і декоративних дерев. Лише за останні 5 років хотинці одержали 13,8 тис. кв. метрів житла. Напередодні 50-х роковин Великого Жовтня 35 родин міста справили новосілля. Такого будівництва тут досі ще не бачили. У 1968 році на впорядкування міста асигновано понад 87 тис. крб. Вулиці Леніна, Карла Маркса, Шевченка, Франка, Чапаєва освітлено люмінесцентними лампами; відремонтовано дороги, прокладено тротуари на вулицях Кобилянської, Гагаріна та інших.

Не стало в місті неписьменних і малописьменних. 2 середні, восьмирічна, 2 спеціальні, музична й дитяча спортивна школи, вечірня й заочна — заклади, де молоде покоління здобуває освіту, оволодіває знаннями. В цьому їм допомагають 245 педагогів. В 4-й середній школі працює заслужена вчителька школи УРСР М. Н. Кривнюк-Мок-

[1] Журн. «Народна творчість та етнографія», 1967, № 6, стор. 35—41.

ряк, яку нагороджено медаллю А. С. Макаренка. На фортепіанному, струнному та інших відділах музичної школи діти здобувають музичну освіту. На громадських засадах фортепіанним відділом керує досвідчений педагог, нині пенсіонер П. Б. Шевляков. У музичній школі навчається понад 300 дітей; тут близько 30 вчителів. За час свого існування її закінчили більш як 150 учнів. Про рівень підготовки випускників свідчить той факт, що третина їх стає слухачами середніх і вищих спеціальних закладів.

У 1959 році відкрито сільськогосподарський технікум, в якому навчається тепер 1260 учнів, з них 643 — на заочному відділі; з 1966 року при технікумі для колгоспного активу створено народний університет сільськогосподарських знань. У цьому навчальному закладі організовано короткотермінові курси підвищення кваліфікації колгоспних кадрів[1].

Культурні потреби хотинців задовольняють Будинок культури, 3 кінотеатри, народний історико-революційний музей, відкритий 1963 року, клуби. Якщо побуваєте в народному історико-революційному музеї, побачите багато цікавих експонатів. Кожний з них — яскрава сторінка боротьби трудящих повіту за своє соціальне й національне визволення. Музей щороку відвідує 11—12 тис. чоловік. Його працівники ведуть наукову роботу, влаштовують зустрічі з колишніми учасниками Хотинського повстання і громадянської війни, членами Хотинської підпільної комсомольської організації, з передовиками промисловості й сільського господарства.

Масові бібліотеки для дорослих і дітей, бібліотеки робітничих клубів налічують 50 тис. книг. Хотинці щороку передплачують понад 12 тис. примірників періодичних видань. Вони мають 4100 радіоприймачів, 1800 телевізорів. В особистому користуванні трудящих 35 легкових автомашин, 420 мотоциклів та багато іншого.

У Хотині працює великий загін творчої інтелігенції — художники, письменники, композитори. Картини В. С. Курликова, М. Ф. Міняйла експонуються на обласних і республіканських виставках. На фестивалі самодіяльного мистецтва Української РСР, присвяченому 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, Б. С. Курликова нагороджено дипломом першого ступеня, він удостоєний звання лауреата фестивалю за цикл картин «Пейзажі Карпат». П'єса С. О. Снігура «Полум'яні серця» йшла в Чернівецькому українському музично-драматичному театрі ім. О. Ю. Кобилянської, у містах Бєльці та Бендери Молдавської РСР, народних театрах. П'єсу С. О. Снігура «Полум'я» — про Хотинське повстання 1919 року — показав також драматич-

Бій за визволення Хотина від німецько-румунських окупантів. 1944 р.

В цеху Хотинської фабрики художніх виробів ім. Крупської. 1969 р.

[1] Газ. «Червона зірка», (Хотин), 15 березня 1966 р.

ний колектив міського Будинку культури. Друкують свої твори в альманахах, районній та обласній газетах молоді поети Д. А. Деркачук, І. П. Бонар, О. І. Букорос, М. М. Брозницький, О. Г. Довгань та інші.

Славиться Хотин своїм революційним минулим, знатними людьми. У Чернівецькому університеті працює доктор хімічних наук О. І. Лопушанська. Докторами географічних, медичних і сільськогосподарських наук стали три сини Тихона Білозорова — С. Т. Білозоров, О. Т. Білозоров, М. Т. Білозоров, які трудяться в Одесі, Харкові та Красноярську[1]. 20 уродженців міста — кандидати наук. Виходець Хотина С. М. Лисовська була відомим радянським хірургом, доктором медичних наук, професором Ленінградського ім. акад. І. Павлова медичного інституту. За заслуги перед медичною наукою вона удостоєна звання заслуженого діяча науки РРФСР.

Живе у місті нині персональний пенсіонер М. М. Тамполар. Усе життя працював бондарем на пивоварному заводі. Він — один з учасників Хотинського повстання — радо вітав прихід на Буковину Червоної Армії, одразу включився у громадську роботу. У роки Великої Вітчизняної війни його син Микола був членом підпільної комсомольської організації. Трудящі двічі виявляли довір'я Матвієві Михайловичу, обираючи його депутатом Верховної Ради УРСР.

У Хотині живуть і колишні учасники боротьби за возз'єднання Буковини з Радянською Україною — С. І. Туховський, І. С. Кузик, вчителька-пенсіонерка П. І. Січкар, нагороджена орденом Леніна, Герой Соціалістичної Праці С. Рашківська — одна з фундаторів колгоспного руху на оновленій землі.

Часто зустрічаються з молоддю міста та району герої колишнього комсомольського підпілля Іван Трофа, Микола Тамполар, Михайло Фостій, які зараз живуть і працюють тут. Шанують жителі багатьох учасників Хотинського повстання 1919 року, знатних трудівників підприємств, передовиків педагогічної справи, охорони здоров'я, культури, зв'язку. Їх портрети прикрашають районну Дошку пошани.

Важливу роль у господарському і культурному будівництві Хотина відіграє міська Рада. В своїй діяльності її виконком спирається на постійні комісії та громадські організації, такі, як товариські суди, народні дружини, групи народного контролю, жіночі ради, вуличні комітети та інші. Наполегливіше, цілеспрямованіше здійснюють свої функції, зокрема, постійні комісії, яких створено дев'ять. Якнайповніше задоволення культурних запитів та поліпшення побутового обслуговування населення є першочерговим завданням комісій культури й освіти, торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування. В своїй роботі вони розвивають і використовують різні форми громадської самодіяльності.

В центрі уваги виконкому Хотинської міськради і питання підготовки до 100-річного ювілею В. І. Леніна. До цієї знаменної дати розгорнуто діяльну підготовку.

[1] Газ. «Червона зірка», 19 січня 1967 р.

Демонстрація трудящих м. Хотина в день 50-річчя Великого Жовтня. 1967 р.

В 1969—1970 рр. у місті намічено ввести в дію новий килимарний цех на фабриці художніх виробів ім. Крупської, спорудити новий корпус сільськогосподарського технікуму, розпочати будівництво кінотеатру на 600 місць, торгового центру та інших культурних і громадських об'єктів.

В 1969 році трудящі Радянської України урочисто відзначили 50-річчя Хотинського повстання 1919 року. 22 січня в Будинку культури відбулася урочиста сесія Чернівецької обласної і Хотинської районної Рад депутатів трудящих, присвячена цій знаменній даті. На святкування з усіх кінців країни приїхали численні гості—учасники Хотинського повстання, а також делегації Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки, міста Кам'янця-Подільського Хмельницької області, багатьох районів Чернівецької області.

Трудящі міста свято шанують пам'ять героїв комсомольського підпілля в роки Великої Вітчизняної війни. До 50-річчя Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України в 1969 році у Хотині героям-комсомольцям встановлено пам'ятник (автор — архітектор П. Б. Фліт, скульптор — О. К. Єгоров). Ім'ям Кузьми Галкіна названо вулицю, де жив юний герой, міський кінотеатр, середню школу № 4. Безсмертна слава героїв живе і далеко за межами України. У Калініні і Хабаровську є піонерські загони, які носять ім'я Кузьми Галкіна.

Відкриття пам'ятника комсомольцям-підпільникам в м. Хотині. 1969 р.

Розбудовується, зростає старовинний Хотин. У найближчі роки тут спорудять також бавовняно-прядильну фабрику, плодоконсервний завод, підприємство низьковольтної апаратури, комбінат меланжових тканин, швейну фабрику.

Люблять своє місто хотинці, пишаються його славною історією, роблять усе, щоб воно стало ще красивішим.

К. П. РУШКОВСЬКИЙ, Л. І. БАБЧИНІЦЕР,
С. О. СНІГУР, О. В. ГВОЗДОВСЬКА

* * *

Хотинський район створено 11 листопада 1940 року. На заході межує з Заставнівським, на півдні — з Новоселицьким, на сході — з Кельменецьким районами Чернівецької області, на півночі кордон його йде вздовж Дністра. Це вже територія Кам'янець-Подільського району Хмельницької та Мельнице-Подільського — Тернопільської областей.

Площа — 717 кв. км. Населення — 77,9 тис. чол., у т. ч. 10,7 тис. чол. міського. Густота — 108 чол. на 1 кв. км. Міській і 24 сільським Радам підпорядковано 39 населених пунктів.

Територію його перетинає автострада Чернівці — Київ.

Промисловість представлена 11 підприємствами легкої, харчової, деревообробної та інших галузей, на яких працює понад 2 тис. чоловік. Найбільші серед них цукровий, плодоконсервний заводи, лісокомбінат. Підприємства оснащено новітньою технікою; на кожному запроваджено передову технологію.

Головний напрям сільськогосподарського виробництва 23 колгоспів — вирощування цукрових буряків, озимої пшениці, кукурудзи. Значне місце посідають садівництво, м'ясо-молочне тваринництво.

Сільськогосподарські угіддя становлять 48,7 тис. га, у т. ч. 37,7 тис. га орної землі, 1,2 тис. га сінокосів, 3,6 тис. га пасовищ, 6,2 тис. га багаторічних насаджень. Під лісами — 17,3 тис. га. Середньорічна врожайність зернових за 1964—1967 рр. становила по 23 цнт, у т. ч. озимої пшениці — 20 цнт, кукурудзи — 33,5; цукрових буряків — 227 цнт, овочевих культур — 105 цнт з кожного гектара. На ланах працює 330 тракторів, 134 комбайни різних марок, 280 автомобілів та багато інших сільськогосподарських машин.

Поголів'я великої рогатої худоби по всіх категоріях господарств на початок 1968 року становило 30 453 голови, у т. ч. корів 14 661; свиней — 23 339, овець і кіз — 15 918. На 100 га угідь 1967 року вироблено по 350,3 цнт молока та по 74,6 цнт м'яса в живій вазі; 17,3 тис. штук яєць на 100 га зернових культур.

В колгоспах району працюють 216 спеціалістів; серед них 78 агрономів, 47 ветеринарних працівників, 43 зоотехніки, 25 механіків, 23 економісти. За успіхи в сільськогосподарському виробництві 498 передовиків удостоєно урядових нагород, серед них 17 чоловік — ордена Леніна, 46 — Трудового Червоного Прапора, 45 — ордена «Знак Пошани».

Широкого розмаху набрало житлове будівництво. За 1946—1967 рр. в районі споруджено 6 202 будинки. Про зростання добробуту трудящих свідчить число вкладників у ощадних касах. На початок 1960 року сума вкладів становила понад 580 тис. крб., наприкінці 1967 — вона зросла до 2 млн. карбованців.

У селах є 252 торговельні підприємства, 70 — громадського харчування. З 1965 по 1967 рр. обсяг товарообороту зріс з 16 486 тис. крб. до 20 654 тис. крб. Лише за 1967 рік райспоживспілка продала населенню 663 радіоприймачі й радіоли, 878 телевізорів, 200 холодильників, 522 пральні і 333 швейні машини, 11 піаніно, 736 велосипедів, 119 мотоциклів, 52 пилососи, будівельних матеріалів на 517 тис. крб.; книг — на 71,4 тис. крб. та багато інших предметів культурно-побутового призначення.

Трудящих обслуговують 64 лікувальні заклади: 6 дільничних і районна лікарні на 440 ліжок, тубдиспансер, 17 державних та колгоспних пологових будинків, 32 фельдшерсько-акушерські пункти, амбулаторія, 6 оздоровчих пунктів. Працюють 77 лікарів і 348 спеціалістів середньої медичної кваліфікації.

Великих успіхів досягнуто на ниві народної освіти. У 1967/68 навчальному році було 44 школи (12 середніх, 22 восьмирічні та 10 початкових). В них навчалося 13 тис. учнів. Для тих, що здобувають освіту без відриву від виробництва, є 3 школи сільської молоді, 2 робітничої та заочна школи, в яких здобувають освіту 1 842 учні, працює 998 учителів.

Для культурного обслуговування населення району є 2 будинки культури та 42 клуби, в яких працює 197 гуртків художньої самодіяльності, 54 стаціонарні кіноустановки, з них 19 — широкоекранні; 8 народних музеїв та музейних кімнат; 44 бібліотеки мають книжковий фонд у 266,2 тис. книг.

Районна партійна організація (65 первинних партійних організацій) налічує в своїх лавах 2 125 комуністів; 119 комсомольських організацій об'єднують 5966 юнаків і дівчат, а 140 первинних профспілкових організацій — 11 570 членів.

Важливу роль у боротьбі трудящих району за розв'язання завдань комуністичного будівництва відіграє газета «Червона зірка» (з 1940 по 1965 рік вона виходила під назвою «Радянське життя»). Велику ідеологічну роботу проводить організація товариства «Знання», яка налічує понад 580 членів.

ЗАРОЖÁНИ

Зарожани — село, підпорядковане Шировецькій сільській Раді. Розташовані за 20 км на південний захід від районного центру. За 3 км від Зарожан проходить автострада Чернівці—Хотин—Київ. До найближчої залізничної станції Новоселиця — 27 км. Населення — 3619 чоловік.

В урочищі Черет виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

У письмових джерелах село вперше згадується за 1672 рік[1]. У 1771 році в Зарожанах було тільки 11 дворів[2]. В 1802 році володарка Зарожан бояриня Марія Костін подарувала їх усиновленому онукові М. Стратулату[3].

Приєднання Бессарабії до Росії 1812 року позитивно вплинуло на розвиток села; побільшало у ньому людей. 1817 року тут мешкало вже 150 чоловік. Населення займалося землеробством. Але жилося селянам важко. Кращі родючі грунти належали бояринові Миколі Стратулату. В його господарстві було 350 фальч орної землі, 250 — сінокосу, 100 — пасовиськ та 400 фальч інших угідь[4]. Нестатки примушували людей орендувати землю, виконувати різні повинності: відбувати 12 урочних днів панщини, давати десятину від вирощеного врожаю, платити різні податки.

В 60-х роках XIX століття господарем села став Федір Рафалович — великий поміщик, якому належало в повіті 1850 десятин. З 256 селянських господарств 17,5 проц. були безземельними, лише 17 проц. володіли наділами від 3 до 3,5 десятини, а решта — до 2—2,5 десятини. Рафалович 1866 року спорудив у Зарожанах цукроварню, де за копійки працювали місцеві бідняки. Їх трудовий день тривав 12—13 годин. Підприємство діяло більше 50—60 днів протягом сезону.

Не раз повставали знедолені проти гнобителів за знищення феодально-кріпосницьких порядків. В 1865 році зарожанці відмовилися виконувати будь-які обов'язкові роботи, виступили проти феодальних повинностей, вимагали землю без викупу[5].

Мало що змінилося й після реформи. Згідно з «Положенням 14 липня 1868 року» селяни мали одержати по 8 десятин землі на двір, а отримали лише по 3, незалежно від кількості членів сім'ї. Сюди входило 1,6 десятини орної землі, 0,7 десятини садиби, 0,7 десятини толоки. Однак значна частина тих, хто одержали наділи, змушені були відмовитись від землі. Викуп її був непосильним для селян. Ціна десятини становила 30—35 крб. Більшість бідняків змушена була позичати гроші, потрапляючи в тенета нових боргів і процентів. Наділи ставали здобиччю поміщика Рафаловича та інших багатіїв. Лише 1877 року Рафалович прибрав до рук 415 десятин землі і 761 десятину лісу, а 270 селянських господарств мали лише 773 десятини (в середньому по 2,6 на двір)[6]. Становище рік у рік погіршувалось. Через 20 років після реформи 39 селянських господарств (або 13 проц. від усієї кількості) знову залишилися без землі.

Багатії розкошували, а трудовий люд бідував. 1883 року 35 проц. селянських господарств, які мали землю, і 62 проц. безземельних були зовсім без худоби, а 42 проц. не мали корів[7]. Через постійні нестатки понад 60 проц. мешканців села ставали сезонними або постійними батраками економії. Значна частина працювала на цукро-

---

[1] L. T. Boga. Documente Basarabene. Vol. 3. Chişinău, 1928, 89.

[2] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Vol. 11, Iaşi, 1922, 90.

[3] T. Bălan. Documente Bucovinene. Vol. V1. Bucureşti, 1942, 313.

[4] Revista societăţii istorico-archeologice bisericeşti din Chişinău, 1928, 40—41.

[5] Я. С. Гросул, И. Г. Будак. Крестьянская реформа 60—70 годов XIX в. в Бессарабии, стор. 39—46.

[6] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 4, арк. 5.

[7] Е. Ярмолинский. Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии. М., 1886, стор. 12, 13.

Загальний вид с. Зарожан. 1968 р.

варні. Доведені до відчаю селяни йшли шукати щастя в інші місця. З 1868 по 1883 рік переселилися в південні райони Бессарабії більш як 20 родин.

Тим часом населення не зменшувалось, а зростало за рахунок батраків з інших сіл, які йшли на панську економію і цукроварню. На початку XX століття в Зарожанах проживало 2765 чоловік[1].

Злидні й голод призводили до численних захворювань. 1871 року у селі спалахнула епідемія кору і скарлатини, 1872 — холери, 1874— віспи й черевного тифу[2].

В Зарожанах мало було письменних. Двокласне народне училище тут відкрили 1875 року. За вісім років змогли навчитися грамоти лише 37 чоловік. Жодна жінка не мала навіть початкової освіти.

У XX столітті великим землевласником стало Зарожанське промислове товариство, якому в повіті належало 7751 десятина землі. Вже у 1905 році воно володіло 415 десятинами землі і 761 десятиною лісу, а 397 господарств мали 733 десятини сільськогосподарських угідь і 97 десятин садів[3].

Тяжке життя, посилення експлуатації селян були причиною виступів проти поміщиків і царського самодержавства. Ще у квітні 1904 року зарожанці першими в повіті звернулися до промислового товариства, вимагаючи перерозподілу земельних наділів. Адміністрація категорично заперечила. Тоді селяни захопили землю, розподілили її між собою й почали засівати[4]. До них невдовзі приєдналися і жителі навколишніх сіл. Царський уряд силою зброї придушив виступ, а захоплені землі повернув промисловому товариству.

Ще дужче розгорнулась боротьба під впливом першої російської революції. 1907 року в селі вибухнув страйк. Батраки панської економії вимагали збільшення заробітної плати. До економії прибули з Хотина озброєні стражники, заарештували організаторів виступу, багатьох селян побили[5].

Криваві бої, що розгорілися в повіті під час першої світової війни, призвели до нових бідувань. Більшість господарств зазнала спустошень, чоловіків мобілізували в армію. Поля стояли не обробленими. Становище погіршувалось ще й тому, що селяни виконували ряд додаткових повинностей, оплачували велику кількість податків.

Зарожанці вітали звістку про перемогу Великого Жовтня. На мітингу селяни схвалили декрети 2-го з'їзду Рад про мир і землю. Було створено земельний комітет, який відібрав землю у промислового товариства. За ним лишилась тільки та земля, яка потрібна для процесу виробництва. Решту було конфісковано й передано до загального земельного фонду, щоб розподілити серед трудящих. На кожного члена сім'ї припало по десятині. Комітет взяв під свою охорону ліс.

Постановою Хотинського повітового земельного комітету в січні 1918 року Зарожанську цукроварню націоналізували. Представники Хотинської Ради робітничих

---

[1] Бессарабский календарь-ежегодник, 1910, № 1, стор. 286.
[2] Бессарабская губерния в 1870—1875 гг., стор. 78
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 8, арк. 4.
[4] История Молдавии. Документы и материалы, т. V, стор. 261.
[5] Ф. Дубковецький. Здрастуй, завтра! К., 1957, стор. 5.

і солдатських депутатів на чолі з В. П. Лук'янчуком і Н. Л. Адажієм роз'яснили робітникам суть цього рішення. На загальних зборах обрали керівництво підприємства, допомогли скласти план роботи на поточний рік; запровадили нові норми виробітку, визначили тривалість робочого дня (8 годин).

Але наприкінці лютого 1918 року почалась австро-німецька окупація. Загарбники відновили старі порядки. Землю силою зброї відібрали у селян, вона знову стала власністю промислового товариства, повернули землю і поміщикові Есманському.

Після повалення габсбурзької монархії австро-німецькі війська залишили Зарожани. 11 листопада 1918 року тут з'явились нові «господарі» — війська королівської Румунії. Вже другого дня загарбники видали накази, в яких вимагали негайно здати зброю, навіть мисливські рушниці; замінити до 15 листопада всі російські вивіски на румунські. За відмову виконати наказ карали штрафом, тюремним ув'язненням і навіть смертю.

Це були часи тяжкого соціального й національного гноблення. Окупанти вдавались до реквізиції, грабували населення, забираючи одяг, зерно, продукти харчування, худобу, жорстоко розправлялися з непокірними. Одного разу інтервенти зігнали на сільський майдан всіх чоловіків села і розстріляли кожного десятого. Проте ні тюремне ув'язнення і штрафи, ні смертна кара не могли примусити людей примиритися з окупаційним режимом. Коли в січні 1919 року у Хотині вибухнуло повстання проти румунських поміщиків і капіталістів, то всі зарожанці підтримали його. У селі сформувався загін, яким командував робітник цукроварні — колишній солдат російської армії Ф. І. Дубковецький. Сюди йшли місцеві робітники і селяни-бідняки. Найбільш активними бійцями загону були С. В. Гоцуцура, В. Ф. Гончаров, С. Е. Тирон, В. П. Гонцорюк, В. І. Заплітний, В. В. Гуцул та інші. Повстанці заарештували сільських жандармів, взяли під свій контроль цукроварню[1].

За наказом Хотинського штабу зарожанці в складі Рукшинського полку брали участь у визволенні села Жванця та міста Хотина. Десять днів не вщухали бої, вороги панічно відступали. Коли ж повстання зазнало поразки, більшість його учасників рушила за Дністер — на територію Радянської України. Серед них — Ф. І. Дубковецький, І. К. Божик, В. Е. Тирон, С. В. Гоцуцура, Ф. Саханюк та інші. Частина влилась у Другу кавалерійську бригаду Г. І. Котовського і в складі її громила іноземних інтервентів та внутрішню контрреволюцію.

Каральний загін румунів, вдершись у Зарожани 1 лютого 1919 року, нещадно розправився з повстанцями. Карателі загнали в приміщення школи усіх чоловіків і вчинили звірячий допит. На цукроварні бандити згвалтували чотирьох дівчат, потім зв'язали їх, замкнули в хаті й підпалили. Свідок тих подій вчителька О. Галайська писала: «Мене румунський офіцер два рази вдарив шашкою лише за те, що я відмовилася скласти йому свої ж речі, які він грабував»[2]. Не було такого господарства, яке б не зазнало грабунків. Крім того, карателі наклали на кожен двір контрибуцію — сплатити по 120 карбованців.

Село не скорилося. Почалися виступи і проти аграрної реформи, яка відновлювала власність поміщиків на землю, передану селянам Радянською владою. Навесні 1922 року повсталі захопили землі, що належали цукроварні, і самі взялися її обробляти.

Зростали ціни на промислові товари, а продукти сільського господарства дешевшали. 1931 року ціни на цукрові буряки було знижено на третину порівняно з 1929 роком. Це призводило до різкого скорочення купівельної спроможності селянина, занепаду господарства, тому земля оброблялася примітивними знаряддями, а звідси — і низькі врожаї. Сорок процентів господарств не мали худоби.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 23 січня 1949 р.
[2] Хотин в огне восстания, стор. 52.

Розорювала селян також грабіжницька податкова система. Для середнього господарства, яке мало до 3 га землі, податки становили 2200 лей. Щоб сплатити їх, часто доводилося продавати майже весь вирощений урожай. Переважна більшість селян змушена була орендувати її у промислового товариства за третій сніп. Селянин-орендар повинен був обробити ділянку, зібрати урожай і звезти його на поміщицький тік[1]. Чимало людей наймалося до економії, на цукроварню. Заробіток їх тут був мізерним: чоловіки одержували до 25 лей на день, жінки й підлітки — і того менше (15—20 лей)[2].

Ледь животіли робітники цукроварні. Адміністрація запровадила тут режим терору й насильства. Ось що писала 16 травня 1929 року газета «Молодий більшовик» — орган Бессарабського обкому комсомолу — про умови праці: «Завод невеликий. Хазяїн один, а експлуатація звіряча. Гроші на руки не видаються. Видаються вони у власну (Есманського) крамничку. Отже, те, що не вдається здерти на фабриці, здирають у крамничці... Фабрикант на всю округу — цар і бог, а на фабриці — директор. За найменше порушення, а то й просто без причини, він без усякого попередження виганяє»[3].

Каторжна праця й нужденне життя породжували масові захворювання. Населення не діставало медичної допомоги. Доводилось звертатися до амбулаторії сусіднього села Клішківців — єдиної на всі 9 сіл. Тут працювали лікар і фельдшер. Лікування дорого коштувало[4].

Соціальна несправедливість поєднувалася з жорстоким національним гнобленням. Окупанти закрили українську школу, заборонили читати російську та українську літературу, навіть говорити рідною мовою. Майже половина дітей не відвідувала школу. Назву села змінили на Зарожень. Вони намагалися нав'язати не тільки мову, але й приналежність до румунської національності, силоміць примушували жителів села змінювати свої прізвища на румунські.

Але люди зберегли рідну мову й культуру. Всі роки окупації вони вели активну боротьбу проти соціального й національного гніту, за возз'єднання з Радянською Україною.

1920 року в Зарожанах створено комуністичний осередок, який очолив бідняк В. Гоцуцура. В його хаті збиралися члени осередку — читали революційну літературу, добуту на Поділлі, за Дністром; обговорювали плани боротьби в умовах підпілля, тактику революційної роботи серед місцевого населення. В 1924 році осередок було викрито[5]. Проте боротьба не припинилася. Нею керували робітники цукроварні.

Напередодні 15-ї річниці Великого Жовтня, вночі проти 7 листопада 1932 року, на цукроварні — стінах цехів, парканах, вікнах управління підприємством, навіть на дверях будинку головного інженера — були розклеєні листівки, що закликали робітників до боротьби проти сваволі окупантів, за возз'єднання з Радянською Україною[6].

Революційний рух на підприємстві зростав. В 1934 році начальники хотинської поліції і сигуранци змушені були визнати, що з середини 20-х років стало масовим поширення комуністичної літератури серед робітників цукроварні[7].

1940 року вперше люди урочисто святкували перемогу над гнобителями. Мов рідних братів, зустріли жителі воїнів Червоної Армії. В селі було утворено сільську Раду, яку очолив місцевий учитель А. Т. Випрюк. Здійснилася одвічна мрія селян

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 854, оп. 1, спр. 10, арк. 25.
[2] Ф. Дубковецький. Здрастуй, завтра!, стор. 5.
[3] О. Григоренко. Буковина вчора і сьогодні, стор. 17.
[4] Чернівецький облдержархів, ф. 286, оп. 2, спр. 530, арк. 2.
[5] Там же, ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 473.
[6] ЦДІА МРСР, ф. 680, оп. 1, спр. 3720, арк. 32.
[7] Чернівецький облдержархів, ф. 1254, оп. 4, спр. 31, арк. 476.

про землю й щасливу долю. Безземельні й малоземельні селяни одержали родючі землі. Їм також допомогли кіньми, насінням, інвентарем. Щоб якнайкраще розпорядитися природними багатствами, всіма угіддями, сільрада організувала супряжні групи.

Велике патріотичне піднесення панувало і серед робітників цукроварні. Швидко було здійснено облік, налагоджено охорону майна підприємства, проведено ремонтні роботи. Вже у першій половині 1941 року завод дав продукції на 306 тис. крб. Вагомий внесок у відбудову підприємства внесли кадрові робітники І. М. Фейгер, І. В. Тирон, П. І. Пшеславський та інші.

Почалася нова доба. День у день умови життя поліпшувалися. На цукроварні відкрили медпункт. За рік тут побувало понад 2500 пацієнтів. Заможне життя відкрило шлях до нової соціалістичної культури й освіти. Старе приміщення школи відремонтували, завезли підручники, шкільне приладдя. В село прибули кваліфіковані вчителі. У вересні 1940 року 199 учнів вперше почали навчатись рідною мовою. Для ліквідації неписьменності серед дорослого населення створили гуртки, в яких вечорами культармійці вчили людей читати й писати. Керувала культармійцями вчителька Ф. Й. Яценко. Відкрили сільський клуб і бібліотеку.

Тут читали лекції, влаштовували бесіди, виступали колективи художньої самодіяльності. Вперше зарожанці побачили кіно.

Активними організаторами соціалістичних перетворень на селі стали комсомольці М. В. Мусурівська, М. Й. Голик. Комсомольську молодь очолював син бідняка Ф. Ф. Кирияк.

З небувалим піднесенням пройшли 12 січня 1941 року вибори до Верховних Рад СРСР і УРСР. Зарожанці вперше обирали своїх представників до найвищих органів Радянської влади. Вони одностайно віддали свої голоси за кандидатів блоку комуністів і безпартійних.

Війна порушила мирну працю. Зарожанці 22 червня 1941 року на мітингу заявили, що не пошкодують сил, щоб розгромити гітлерівських загарбників. Багато односельчан в перші дні війни здали у фонд оборони хліб, худобу, коней тощо. 6 липня 1941 року німецько-румунські окупанти загарбали село. Вони запровадили фашистський «новий порядок». Всіх українців було офіційно «визнано» румунами[1]. Лютував терор, людей грабували, кидали у в'язниці. 27 жителів села потрапили до тюрми, 30 — опинились на каторзі у Німеччині. Фашисти забирали коней, корів, зерно, борошно, картоплю, овочі. Сума заподіяних збитків становила понад 90 тис. крб.[2] Перед відступом німецько-румунські окупанти вивезли до Румунії заводського обладнання на суму 412 тис. карбованців.

Але зарожанці не корилися ворогові. Вони всіляко саботували заходи фашистів, робили все можливе, аби загарбники не скористалися надбанням радянського народу, брали участь в партизанській боротьбі і підпіллі. В діяльності Хотинської підпільної комсомольської організації брав активну участь електромонтер Зарожанського цукрового заводу Олекса Боднарчук.

На початку березня 1944 року П. Ф. Горченко створив партизанську групу з 27 чоловік, яка діяла в районі сіл Рухотина, Зарожан, Шилівців. За короткий час вона зросла до 50 бійців. Народні месники знищили 37 фашистських солдатів і жандармів, підбили 13 вантажних автомашин, 6 мотоциклів та завдали інших втрат ворогові. Згодом група увійшла до складу партизанського з'єднання О. В. Тканка.

29 березня 1944 року війська 44-ї танкової бригади визволили село від німецько-румунських загарбників[3]. 634 жителі стали воїнами Червоної Армії. В. К. Заплітний, О. С. Тирон, С. С. Осадчук штурмували Берлін. Багато зарожанців за бойові заслуги

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 19, оп. 5, спр. 346, арк. 9.
[2] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 40, арк. 4.
[3] Чернівецький державний краєзнавчий музей, А—289, стор. 2.

на фронтах Великої Вітчизняної війни удостоєно урядових нагород. 194 зарожанці загинули в боях.

Почалася відбудова зруйнованого господарства. Відновила роботу сільська Рада. Її очолив М. П. Ткач — колишній бідняк. Згодом його змінив демобілізований офіцер Червоної Армії В. М. Завадський[1]. У активістів сільради, а також у трьох земельних громад було багато роботи: як краще організувати обробіток землі? Адже бракувало тягла, насіння, реманенту. Допомогу подала держава. У березні 1946 року сільрада одержала додатково 21 цнт насіння, машини для обробітку полів. Зарожанці першими у районі впоралися з польовими роботами. За дострокову весняну сівбу 1946 року сільраду занесено на районну Дошку пошани.

Велику роботу щодо залучення селян до активної участі в розвитку господарства вела і жіноча рада на чолі з О. Заплітною. Вона водночас керувала земельною громадою, яка першою 1946 року закінчила весняну кампанію, успішно зібрала врожай і першою в районі виконала свої зобов'язання перед державою по хлібопоставках. Але селяни розуміли, що подолати одвічні злидні можна лише гуртом. За приклад їм правили колгоспи Задністрянщини, які закликали стати на шлях колективного господарювання. І ось наслідки — перші 16 заяв про вступ до артілі. Липень 1947 року став знаменною датою у житті зарожанців. Було створено першу сільськогосподарську артіль ім. Рокоссовського. У вересні 1948 року артіль уже об'єднувала 407 господарств. За колгоспом було закріплено 667 га угідь.

В грудні 1947 року в Зарожанах організовано другий колгосп — ім. 30-річчя Радянської України. Головою правління обрали бідняка О. С. Тирона.

Перший рік нового життя розкрив невичерпні можливості для вирощення високих урожаїв. Трудівники села чимраз більше переконувались у перевагах колгоспного ладу.

Важливу роль у будівництві нового життя відіграла партійна організація, створена 1948 року. Очолювала її тоді Б. С. Горська. Спочатку вона налічувала лише трьох комуністів, які самовіддано працювали на всіх ділянках. У 1949 році бригада, очолювана членом КПРС І. Я. Мельницьким, виростила 40 цнт кукурудзи з га, 20 цнт пшениці, 285 цнт цукрових буряків. Це були значно вищі показники, ніж у середньому по колгоспу. На липень 1949 року колективізацію у Зарожанах було завершено, а невдовзі трудівники обох артілей об'єднались у колгосп ім. Кірова. Укрупнене господарство очолив П. С. Ткач. Було організовано 4 рільничі, 2 кормодобувні, 2 садівничі й будівельну бригади, ними керували комуністи. Розвиваючи основні галузі господарства — рільництво й тваринництво, колгосп взявся і за допоміжні галузі; запрацювали олійниця, два млини.

Із зростанням економіки колгоспу було розгорнуто велике будівництво. Тут спорудили нові господарські й тваринницькі приміщення; збільшився обсяг сільськогосподарської продукції. Якщо в 1950 році вирощено 15 цнт зернових з га, то в 1959— 24 цнт; цукрових буряків відповідно — 180 і 296. Грошові надходження становили 1,3 млн. карбованців.

Трудові успіхи зарожанців відзначено урядовими нагородами. Ордена Леніна удостоєна ланкова Г. М. Тимчук (зібрала по 520 цнт цукрових буряків з га); ордена Трудового Червоного Прапора — П. С. Нікітчина та інші трудівники.

У грудні 1959 року загальні збори членів артілей ім. Кірова та ім. Дзержинського (село Ширівці), обговоривши питання дальшого розвитку, вирішили об'єднатися в колгосп «Росія». В Зарожанах організували комплексну бригаду, яку очолив комуніст П. М. Тирон.

Господарство розвивається на науковій основі. Воно — наче промислове підприємство. Тут є інженер-механік, спеціалісти усіх галузей. Про заможність бригади, її економічну міць свідчать високі врожаї, грошові прибутки. Рік у рік збирають

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. Р—685, оп. 1, спр. 3; арк. 322.

22 цнт зернових, 300 цнт цукрових буряків. Широко відомі успіхи багатьох трудівників. Майже 20 років очолює ланку заслужений кукурудзовод УРСР Г. Д. Мусурівська. Цей колектив працює сумлінно, вирощуючи на кожному гектарі 300—350 цнт цукрових буряків і по 50—55 цнт кукурудзи.

Механічне розвантаження буряків на приймальному пункті цукрового заводу в с. Зарожанах. 1965 р.

Добре трудяться і доярки В. Г. Рибак, Л. М. Дворська — одержують 2200—2400 кг молока від закріпленої корови; телятниця М. А. Тирон добивається щодобового приросту 700—800 грамів від кожної голови молодняка; будівельники — брати Іван та Свирид Вовківські споруджували усі громадські й тваринницькі приміщення. Змагання стало масовим: воно охопило всі галузі виробництва.

Перед у боротьбі за дальше піднесення ведуть комуністи. Їх у партійній організації — 15. Всюди видно мобілізуючу та спрямовуючу силу діяльності членів партії. Вісім років тому в бригаду прийшла випускниця середньої школи Л. Д. Трач. Незабаром вона очолила ланку, котра згодом стала передовою. Партійна організація прийняла її у члени КПРС. Тепер Трач — заступник бригадира, секретар партійної організації, заочно вчиться у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті.

Добру славу на Буковині здобув цукровий завод. У четвертій п'ятирічці його капіталовкладення становили 11 млн. 900 тис. крб. У 1953—1959 рр. підприємство реконструювали. Змагаючись, виробничники досягли хороших показників у праці. І ось наслідки. У виробничому сезоні 1967—1968 рр. перероблено понад 2,5 млн. цнт цукросировини, виготовлено 420 тис. цнт цукру. Це у 8 разів більше проти 1950 року.

Завод багато разів перемагав у всесоюзному соціалістичному змаганні. У 1965 і 1966 роках йому двічі вручали перехідний Червоний прапор Ради Міністрів СРСР і ВЦРПС.

За досягнуті успіхи багатьох виробничників відзначено урядовими нагородами. Серед них: орденом Трудового Червоного Прапора — В. І. Саранчука і О. Я. Тирона; «Знак Пошани» — М. Г. Бурмей та інших. 19 членам колективу надано почесне звання відмінника соціалістичного змагання Міністерства харчової промисловості УРСР, а трьом бригадам — звання колективів відмінної якості.

Невпинно зростає підприємство, зростають ряди передовиків. І. Ф. Лазаренко пройшов шлях від змінного майстра до директора заводу. Бригадир слюсарів І. Л. Тулюлюк, раціоналізатори І. В. Тирон, М. О. Мостовенко, Л. Я. Бурд та інші продовжують наполегливий пошук резервів дальшого збільшення випуску та здешевлення собівартості продукції. На особистому рахунку тільки І. В. Тирона — 20 пропозицій, впровадження яких дало великий економічний ефект.

Партійна організація заводу об'єднує 102 комуністи. Це — дружний і бойовий колектив, якому під силу будь-які завдання. Кожен комуніст — боєць, зразок у праці й громадському житті.

Оновилося, розбудувалося село за Радянської влади. Понад 500 робітників і колгоспників справили вхідчини. Кожен будинок критий бляхою або шифером, має 3—4 кімнати. У світлиці сяє лампочка Ілліча; трудівники мають швейні та пральні машини, радіоприймачі та інші речі культурно-побутового призначення. Завітаймо хоч би до родини М. С. Мельника. Вона справила новосілля в 1968 році. Оселя має

Дитячі ясла колгоспу «Росія». 1968 р.

Ставок артілі «Росія». 1968 р.

5 кімнат, кухню. У кімнатах — сучасні меблі, телевізор і радіоприймач; на стінах — картини.

Біля заводу виростає робітниче селище, в якому є 8 восьмиквартирних житлових будинків, 100 індивідуальних котеджів, клуб, їдальня, комунальні і торговельні підприємства, дитячий садок, ясла, молодий парк.

Незрівнянно поліпшився добробут трудящих, зріс товарооборот. Якщо 1965 року продано товарів на 286,9 тис. крб., то 1967 — на 389 тис. крб. В особистому користуванні жителів є 36 легкових автомашин, 73 мотоцикли, понад 500 велосипедів, 137 телевізорів, понад 200 радіоприймачів, пральні та швейні машини. 1965 року збудовано лазню.

У Зарожанах постійно дбають про охорону здоров'я трудівників. Тут є лікарня на 45 ліжок, аптека.

Значні зміни сталися і в культурному житті. Зведено нове приміщення середньої школи. Є також вечірня середня школа для сільської молоді. Працюють 35 вчителів.

Все більше людей стають постійними відвідувачами культосвітніх установ. Це зумовлюється всезростаючим рівнем освіченості, культури, політичною активністю трудящих. У селі є два клуби. Тут читають лекції, влаштовують вечори запитань і відповідей, виступають любителі художньої самодіяльності (понад 200 аматорів). За участь у ювілейній естафеті культури хоровий колектив нагороджено Хотинським райкомом КП України та райвиконкомом дипломом 2-го ступеня. Самодіяльні митці виявляють творчу обдарованість. В клубі часто виступають артисти Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Ю. Кобилянської, Буковинського ансамблю пісні й танцю та гастрольні естрадні колективи. Заводський клуб має стаціонарну кіноустановку.

У трьох бібліотеках налічується 20 тис. книг. Жителі в 1969 році передплачували 3500 примірників газет і журналів. Працює відділення зв'язку і ощадна каса.

Невпинне зростання культури зарожанців — наслідок докорінних змін соціальних і матеріальних умов, всього укладу нового життя. Виросла своя інтелігенція: 27 жителів села закінчили вузи, 52 — середні спеціальні учбові заклади. Багато з них працюють у своєму селі: М. А. Коцур — директором школи, П. Д. Мусурівський — головним лікарем, 10 чоловік — учителями , 11 — медиками. 312 чоловік здобули середню освіту, 844 — закінчили восьмирічну школу.

Все більше входять у побут нові обряди, такі, як урочиста реєстрація шлюбу, проводи на пенсію і до Радянської Армії, зорини. Вони здобули загальне визнання. Особливо запам'яталося вшанування ветерана колгоспу — доярки М. К. Гончар. 20 років життя присвятила вона розвиткові громадського тваринництва.

Зарожанці пишаються своїми земляками, знатними людьми країни. Тут народився і жив Ф. І. Дубковецький (1894—1960), активний учасник Хотинського повстання 1919 року і громадянської війни, один із зачинателів колгоспного руху на Україні, двічі Герой Соціалістичної Праці. Був депутатом Верховної Ради СРСР, членом ЦК КП України.

Красивішають, молодіють Зарожани. Трудівники села впевнено торують шлях до нових висот.

Ю. М. БОШЕРНІЦАН

КЛІШКІВЦІ

Клішківці — село, центр сільської Ради. Розташовані на південних схилах Хотинської височини, за 24 км на південний захід від Хотина. Це найбільше село області, в якому мешкає 9020 чол. Сільраді підпорядковано села Млинки та Поляна.

Околиці багаті на археологічні пам'ятки. У Малинецькому яру виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та рештки ранньослов'янських поселень черняхівської культури (II—VI століття н. е.); в центрі теперішнього села (колись — урочище Карвацьке) знайдено сліди давньоруського селища XII—XIII століть. За 4 км на схід розкопано залишки зниклого села Галича (XIII—XVII століття).

В історичних документах Клішківці вперше згадуються у грамоті молдавського господаря від 18 березня 1631 року[1].

Про походження назви існують різні перекази та легенди. Є припущення, що вона пішла від імені Клішко. Легенда твердить, що її утворено від Лисої гори, яка стоїть в центрі села і називається Плішива. Старожили ще й тепер вживають у розмові назву «Плішківці».

З кінця XVIII до середини XIX століть село належало монастиреві Голія[2], а ще пізніше — перебувало у володінні Ватопедського монастиря[3]. Згідно з положенням від 1749 року, селяни за користування землею працювали 24 дні у монастирському маєтку і, крім того, віддавали йому десяту частину свого врожаю.

Відробітки селян з 1766 року визначалися правилами молдавського господаря Григорія Гіки, за якими вони працювали на монастир 12 урочних днів, віддавали десяту частину врожаю і виконували різні повинності. Фактично ж селяни гнули спини до 40 днів та ще й сплачували численні податки до державної казни[4].

Крім того, турецькі феодали позбавляли їх політичних прав, переслідували рідну мову, звичаї, релігію. Але мешканці села, незважаючи на багатовікове гноблення, відзначали українські свята, у побуті дотримувалися своїх, «руських», звичаїв і традицій, розмовляли українською мовою.

В середині XVIII століття село стало ареною воєнних дій між Туреччиною, Ро-

---

[1] L. T. B o g a. Documente Basarabene. t. VII, Chişinău, стор. 13.

[2] Записки Бессарабского статистического областного комитета под редакцией А. Н. Егунова. т. III. Кишинів, 1868, стор. 930.

[3] Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, этнографический, литературный и справочный сборник. М., 1903, стор. 874.

[4] Н. А. М о х о в. Молдавия эпохи феодализма..., стор. 300, 325, 329, 402.

сією і Польщею. 1739 року російські війська генерал-фельдмаршала Мініха за 7 км від Клішківців, біля Ставчан, завдали поразки турецькій армії.

Часті війни, соціальний і національний гніт призвели до занепаду села. На 1771 рік воно мало лише 61 двір[1]. В XIX столітті, коли Клішківці у складі Бессарабії за Бухарестським мирним договором відійшли до Росії, то почали дещо зростати. Якщо в 1817 році тут налічувалося 80 дворів, то у 1861 — 675[2]. Клішківці стали одним з найбільших сіл між Дністром і Прутом. Тут працювали хлібопекарня, бойня, цех по переробці овочів, олійниця, млини (вітряки).

Було побудовано школу, амбулаторію, відкрито невеличку громадську бібліотеку. Трохи поліпшилося і матеріальне становище селян. Але основного лиха — безземелля і безправ'я селяни не позбулися. Про своє тяжке становище вони писали у скаргах. Лише у 1818 році тричі зверталися до Хотинського повітового суду з скаргою на свавілля управителя монастирського маєтку, який виділяв селянам непридатні і малопридатні землі. Шукаючи виходу, частина селян тікала в південні райони Бессарабії.

Не змінила долі селян і аграрна реформа 60-х років XIX століття. Згідно з положенням від 14 липня 1868 року, 675 дворам було наділено на кожний з них по 3,5 десятини[3]. Решта землі та всі ліси лишалися за монастирем (1910 десятин), церквою (114 десятин). Однак високі викупні ціни за землю, відсутність тяглової сили й реманенту, непосильні податки призвели до того, що 150 дворів змушені були продати свої наділи куркулям, поповнити армію наймитів. Серед господарств 40 проц. не мали коней, а 220 (тобто кожний третій двір) — великої рогатої худоби.

Широкого розвитку досягли товарне садівництво і виноградарство, яким здебільшого займалися багатії. Так, у 1870 році 80 господарств мали 4 тис. кущів винограду. Врожай садів і виноградників продавався на корені, а біднота наймалася на роботу — збирати плоди та сушити фрукти. Поміщицькі й куркульські господарства мали підприємства по переробці сільськогосподарської сировини, зокрема зерна. В селі працювало 30 невеликих водяних млинів і 3 вітряки.

Одночасно економічне становище більшої частини населення села дедалі погіршувалося. 1000 селянських дворів мали лише 2400 десятин, а понад 200 родин були без землі. Щоб якось прожити, люди змушені були брати в оренду монастирську і поміщицьку землю, за яку в 1906 році доводилося платити по 22 крб. за десятину. За право орендувати землю точилися жорстокі бійки і сварки між селянами Клішківців і сусідніх сіл. Багато селян йшли на заробітки до Бессарабії, на Зарожанську цукроварню, виїжджали до Канади, Аргентіни, Уругваю, Бразілії. В 1903 році Клішковецька волость видала паспорти на виїзд з села 20 проц. населення чоловічої статі. Але люди, яких доля загнала за океан, поверталися додому, як і були — злидарями. В рідному селі були ті ж самі злидні й горе, відбувалися судові процеси, людські трагедії, суперечки за землю. В 1908 році селянина Г. Ткача вбив син Георгій, боючись, що батько не наділить його землею. М. Сосевич позбавив життя І. Єленюка, Д. Карвацький судився з сусідом за межу протягом 15 років, а коли програв справу, то збожеволів.

Наближався 1905 рік. У село дедалі частіше долинав відгомін повстань з центральних областей Росії. До Клішківців поверталися демобілізовані солдати і матроси. Вони приносили революційні вісті, закликали селян до боротьби з класовим ворогом. У звіті Бессарабському єпархіальному управлінню священик Романчук 1906 року писав: «До села прийшло 70 чоловік із армії і стають бунтівниками». Матрос М. Галичанський, котрий повернувся з Порт-Артура, організував виступ 200 безземельних

[1] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene, vol. 11, Iaşi, 1922, стор. 90.

[2] C. N. Tomescu. Cartagrafia Basarabiei din 1817 (Ţinutul Hotinului), Chişinău, стор. 40—41.

[3] Я. С. Гросул, И. Г. Будак. Крестьянская реформа 60—70 годов XIX в. в Бессарабии, стор. 73.

селян. 11 квітня 1907 року в урочищі Галичі вони захопили 200 га монастирської землі і поділили її між собою. Управитель монастирських маєтків Тексула повідомляв повітове начальство про селянські виступи. Довідавшись про це, губернатор Бессарабії Харузін наказав «утихомирити» їх. До Клішківців негайно прибули стражники з Хотина і драгуни з Новоселиці. Саме тоді, коли селяни працювали в полі, їх оточили карателі і оголеними шаблями, прикладами та нагаями вигнали з панських ланів. Понад 40, з них п'ятеро тяжко поранених, було відправлено до Хотинської в'язниці.

Освіту й культурне життя села теж було занедбано. Першу однокласну земську школу відкрито тільки у 1876 році. Та навчались в ній самі лише діти заможних родин. Навіть у 1901 році, коли почали працювати дві початкові школи, то їх відвідувала лише четверта частина дітей шкільного віку (163 з 725), з них — 11 дівчаток[1]. В 1905 році заснували церковнопарафіяльну початкову школу, при якій була бібліотека. В ній налічувалося 147 книг і журналів, але переважно релігійного змісту. Також існувало училище бондарів і ковалів на 20 осіб, організоване земством.

1883 року в селі відкрито волосну лікарню на 3 ліжка. У ній працював лікар, фельдшер і акушерка. 1889 року земство Хотинського повіту на вимогу лікаря Струминського побудувало нову лікарню, яка мала 6 ліжок.

Великий вплив на свідомість селян зробила російська армія під час першої світової війни. Лінія фронту у 1914—1917 рр. проходила поблизу Клішківців. Агітатори-більшовики з військових частин 8-ї армії, які проводили роз'яснювальну роботу, закликали трудящих боротися за визволення від соціального і національного гноблення.

З поваленням царського самодержавства в лютому 1917 року революційний рух посилювався. Селяни виступали проти свавілля поміщиків, випасали худобу на їхніх луках, відмовлялися вносити орендну плату. Весною 1917 року клішківчани разом з робітниками села Зарожан та селянами навколишніх сіл розігнали адміністрацію цукрового заводу і засіяли землю, що належала підприємству. Вони захоплювали і ділили між собою монастирську та поміщицьку землі[2].

24 вересня 1917 року в Клішківцях відбувся мітинг солдатів 165-ї дивізії. Командування намагалося заборонити його, але солдати не підкорилися. На мітингу прийнято резолюцію з вимогою припинити війну[3].

Населення палко вітало перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, одностайно підтримало декрети 2-го Всеросійського з'їзду Рад про мир і землю. Як і в усьому повіті, 8—9 (21—22) січня 1918 року в селі проголошено Радянську владу. Було створено земельний комітет для розподілу колишньої поміщицької землі. Очолив його Д. В. Томін. Безземельні селяни одержали на душу по десятині землі.

Будувати нове життя перешкодили іноземні інтервенти. Наприкінці лютого 1918 року в село вдерлися австро-німецькі окупанти, які відновили старі порядки, жорстоко розправлялися з революційно настроєними селянами, грабували хліб і худобу, накладали контрибуцію.

На зміну австро-німецьким загарбникам у листопаді 1918 року прийшли війська боярської Румунії. Зайнявши село, румунські солдати реквізували худобу, зерно та інші сільськогосподарські продукти. Грабункам і знущанням не було краю. Кожного дня у жандармерії зазнавали побоїв 15—20 чоловік.

Було створено повстанський комітет, який очолювали колишні солдати С. В. Палагнюк та С. С. Багачик. У глибокому підпіллі йшла діяльна підготовка до збройного повстання. Комітет організував загін у складі 400 чоловік. В той час у селі було багато демобілізованих солдатів і матросів. Вони утворили ядро повстанського загону, на чолі якого, крім керівників комітету, були К. Чабан, М. Чорнобров, В. Хри-

---

[1] Z. Arbore. Dicţionarul geografic al Basarabiei. Bucureşti, 1904, стор. 69.

[2] К. Г. Цинко. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад і возз'єднання з Радянською Україною, стор. 64.

[3] «Український історичний журнал», 1967, № 12, стор. 27.

па. Загін мав також 2 шестидюймові гаубиці і 50 снарядів, що їх залишили солдати російської армії[1].

Коли вночі проти 23 січня 1919 року штаб повстанців подав сигнал до виступу, то клішковецькі селяни захопили префектуру і жандармський пост, випустили арештованих, роззброїли і знищили 16 жандармів, організували оборону села. Найбільш активну участь в повстанні брали З. Бобик, Ф. Пислар, Г. Чабаник, П. Чабан, А. Коваль, Д. Палагнюк, Г. Кравець, П. Бобик, В. Буревський, Григорій та Микита Кравці, Є. Вірста, М. Чорнобров з братом Касяном і батьком та інші. До останньої кулі не затихали кулемети на клішковецьких горбах, до останнього подиху стояли повстанці. Лише деяким сміливцям вдалося через Малинівський ліс і яри дістатися до Дністра і крізь петлюрівські застави пробратися до червоних бійців.

Після придушення повстання румунські окупанти вчинили у Клішківцях криваву розправу: 50 учасників розстріляли, серед них К. Ткача, С. Вірсту та інших, їхнє майно розграбували, а будівлі спалили. Загарбники наклали на село контрибуцію в сумі 150 тис. лей. Розправа тривала й далі. В. І. Буревського було засуджено у 1921 році на 7 років, П. М. Бобика і З. Ф. Бобика — на 6 років. Рятуючись від переслідувань, багато селян втекло до Бессарабії, Аргентіни і Канади.

Період боярсько-румунської окупації — одна з найстрашніших сторінок історії села. Загарбники створили нестерпні умови для населення; забрали у селян землю, худобу, реманент, обкладали їх непосильними податками. Не поліпшила становища і «аграрна реформа», проведена в 20-х роках. Згідно з офіційним звітом, одержали землю лише 106 господарств, яким було наділено 165 га, тобто пересічно по 1,5 га на селянський двір. Як і раніше, селяни задихалися від безземелля і малоземелля.

Румунський уряд нічого не зробив для піднесення освітнього рівня населення. За переписом 1930 року 80 проц. мешканців були зовсім неписьменними, серед жінок неписьменність становила 95 проц. У школах, які існували в селі, окупанти заборонили викладати українською мовою, вимагали навчати і розмовляти тільки по-румунськи. Для наведення «порядку» румунські власті утримували в селі понад 40 жандармів і поліцаїв.

Трудящі не корилися тяжкій долі, вони чинили опір окупантам. Особливо розгорнулася боротьба проти соціального і національного утиску в 30-х роках, коли у Клішківцях виник комсомольський осередок. До нього входили І. О. Дьордійчук, П. К. Дьордійчук, Г. Т. Чабаник. Закликаючи селян боротися проти окупантів, за возз'єднання з Радянською Україною, комсомольці організували збори трудящих, на яких засуджували терор, насильство і грабіж властей, висловлювали протест проти закриття українських шкіл. У боротьбі проти гнобителів їм допомагали члени Хотинської підпільної молодіжної організації «Червоний школяр» — Й. Кліщ та Є. Виноградов, які мешкали у Клішківцях.

Багатовічна мрія трудящих про визволення здійснилася 28 червня 1940 року, коли трудящі села радо зустрічали червоних бійців. Дар'я Мельник, вітаючи на мітингу воїнів-визволителів, говорила про великі права жінки в Радянській державі. На другий день створено сільську Раду, яку очолив Т. М. Сєриков, а згодом — Т. І. Рашківський. Заступниками стали Х. К. Гаврилян і Г. Т. Чабаник. Новостворена Рада конфіскувала 815 га землі у багатіїв і наділила нею бідноту.

Весною 1941 року в Клішківцях засновано колгосп ім. Леніна. Організаторами його були Г. Т. Чабаник, С. С. Недорубан, Х. К. Гаврилян, Д. А. Мельник, І. Ф. Палагнюк. Держава передала новоствореній артілі майно багатіїв та тих, хто втік до Румунії. До колективного господарства вступило 64 бідняцькі родини. За колгоспом було закріплено 174 га сільськогосподарських угідь, 3 трактори, 52 коней, 57 корів[2].

---

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 734, оп. 1, спр. 5, арк. 18.
[2] Там же, ф. Р—653, оп. 1, спр. 9, арк. 1—3, 5.

Значну роль в організації і зміцненні артілі відіграла комсомольська організація, яку створено наприкінці 1940 року. До її складу ввійшли В. Я. Ченківський (секретар), А. К. Григораш, С. С. Чорнобров, Г. В. Романюк, Г. О. Дьордійчук, М. Ф. Мотуляк. Весною 1941 року комсомольська організація налічувала вже 70 членів. В квітні того ж року організовано партійний осередок, який складався з 6 членів партії та 4 кандидатів.

Сільська Рада за допомогою партійного осередку і комсомольської організації налагодила культурно-освітню роботу. Восени 1940 року вперше в історії села всі діти сіли за парти. Почали працювати 3 школи (семирічна та 2 початкові) з рідною мовою викладання. Напередодні Жовтневих свят було відкрито клуб. Тут почали працювати кінопересувка, хата-читальня, гуртки художньої самодіяльності.

Та недовго сяяло над визволеними Клішківцями сонце волі й щастя. Гітлерівські орди розв'язали війну. В селі 22 червня 1941 року відбувся мітинг, на якому селяни, як і всі радянські люди, висловили гнів і ненависть до загарбників, готовність відстояти незалежність Країни Рад. До лав Червоної Армії влилося понад 100 добровольців, селяни здали до фонду оборони країни 49 голів великої рогатої худоби і 250 овець[1].

6 липня 1941 року румуно-боярські війська окупували Клішківці. Уже в перший день їхнього приходу почались грабунки, розправа з активістами. Було заарештовано та віддано польовій жандармерії 38 сільських активістів, над котрими довго знущались, а згодом відправили до концтабору. За найменшу провину селян жорстоко карали. Чоловіче населення поголовно було мобілізовано на шляхові роботи.

Загарбники проводили в селі політику примусової румунізації українського населення. Працювала лише початкова школа з викладанням румунською мовою. Розмовляти або звертатися письмово в установи українською мовою заборонялося. Префектура Хотинського повіту видавала патенти на заснування млинів та інших промислових підприємств і майстерень тим селянам, котрі разом з заявою на їх відкриття приносили документи про приналежність до румунської національності або «бажання» належати до неї.

Але трудящі не корилися гнобителям, не приймали їх подачок. В серпні 1941 року шеф поліції повідомляв, що жителі мріють про швидке повернення Червоної Армії на Буковину. В 1942 році у Клішківцях почали діяти підпільні патріотичні групи опору, одним з організаторів яких був Д. Н. Баблюк, нині голова Клішковецької сільради. Організовано виступали проти загарбників робітники-лісоруби Клішковецького лісництва, які зривали доставку будівельних матеріалів до Німеччини[2].

Активні бойові дії розгорнули народні месники під командуванням лейтенанта Т. Ф. Прокіна. У березні 1944 року вони базувалися в районі Клішківців. Згодом окупанти виявили партизанів і оточили Малинецький ліс. Фашисти вигнали населення, щоб, прикрившись ним, знищити партизанів. Ті підпустили карателів якомога ближче і впритул розстрілювали їх. Понад 70 фашистів було вбито, близько 100 поранено. Ворог кинув у наступ нові сили. У цьому бою загинули командир загону Т. Ф. Прокін, комісар І. М. Біленко, розвідниця-радистка О. Степанова та інші. Лише трьом пощастило вирватися з оточення. Тіла вбитих партизанів привезли до Клішківців, де селяни потай поховали їх. Після війни останки загиблих було перевезено до Хотина.

Весною 1944 року партизанське з'єднання під командуванням Героя Радянського Союзу підполковника О. В. Тканка розгромило тут загін карателів. У цій операції брали участь і мешканці села. Під керівництвом Г. Т. Чабаника (нині персональний пенсіонер) і З. Ф. Бобика місцеві загони (понад 400 чоловік) виконували важливі

---

[1] Газ. «Радянське життя», 26 червня 1941 р.

[2] Наукові записки Чернівецького державного університету, т. 36, 1967, стор. 66, 73, 77, 78.

завдання командування партизанського з'єднання: розробляли і здійснювали диверсії проти фашистських військ (висадили кілька мостів), вели підготовку до зустрічі воїнів Червоної Армії, організували регулярне постачання продовольства для партизанського з'єднання, були за провідників і розвідників. Відважною розвідницею з'єднання стала Х. М. Бодалій — уродженка Клішківців.

Наприкінці березня 1944 року трудящі села хлібом-сіллю зустрічали воїнів-визволителів. У перші дні до їх лав вступило 1047 селян. За бойові подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни 130 чоловік нагороджено орденами і медалями, 363 односельці віддали життя за свободу і незалежність Вітчизни[1]. В селі було відновлено сільську Раду, яку очолив Г. Т. Чабаник, а згодом І. О. Дьордійчук.

Німецько-румунські окупанти заподіяли господарству Клішківців великої шкоди. Майже з кожного двору забрано реманент, насіння, корми, продукти, будівельні матеріали, худобу, птицю. Колгосп дочиста пограбовано. Збитки обчислювалися в 3 млн. 790 тис. карбованців[2].

Нелегке завдання стояло перед трудівниками села: підняти розорене окупацією господарство. Активісти сільської Ради за короткий час відновили роботу торговельних підприємств, школи, клубу, бібліотеки.

В січні 1946 року створено територіальну партійну організацію (4 члени і 3 кандидати в члени партії), секретарем якої обрано Є. М. Очеретяного. Тоді ж відновила діяльність і комсомольська організація села, яку очолив Д. П. Мотуляк.

Влітку 1947 року організовано колгосп ім. Леніна, його головою став Г. Чабаник. Перші успіхи колективного господарювання, роз'яснювальна робота комуністів і сільського активу зумовили швидке зростання артілі. Наприкінці 1948 року створено ще три колгоспи, які об'єднували 1837 дворів (90 проц. селянських господарств). Навесні 1949 року суцільну колективізацію села завершено.

Велику матеріальну допомогу молодим артілям подавала держава. В 1946—1947 рр. вони одержали 1900 цнт зерна для сівби, племінну худобу, автомашини, позику на придбання добрив, будівельні матеріали для спорудження тваринницьких ферм тощо. Із східних областей України прибули спеціалісти сільського господарства. Допомогу артілям подала і Клішковецька МТС, створена 1949 року.

В лютому 1950 року місцеві колгоспи об'єднано в господарство, назване іменем Леніна. За артіллю закріплено 4475 га угідь, у т. ч. 2340 га орної землі. Господарство рік у рік зростало. Прибутки 1950 року становили понад 1 млн. крб., тоді як раніше — у 1948 році — лише 146 тис. крб. В 1951 році, виростивши по 300 цнт цукрових буряків з гектара, трудівники здобули нову перемогу. Уряд високо оцінив успіхи буряководів, 84 з них нагороджено орденами і медалями.

Швидко зростала продуктивність громадського тваринництва. 1956 року надій на фуражну корову становив 2086 кг молока. На 100 га орної землі одержано 24,7 цнт свинини. За здобуті успіхи велика група тваринників була учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР.

У 1959 році до колгоспу ім. Леніна приєднано артіль «Росія» села Поляни. Відтоді за ним закріплено на вічне користування 5514 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 2978 га орної землі. Провідна галузь виробництва — цукрові буряки (дає чверть усіх прибутків). Серед зернових основне місце посіла пшениця.

В роки семирічки артіль ще більше зросла. Грошові надходження збільшилися у 2,5 раза, оплата праці — у 2,1 раза. На честь 50-річчя Великого Жовтня та 50-річчя встановлення Радянської влади на Україні трудівники артілі, незважаючи на несприятливі погодні умови, виростили по 26 цнт пшениці, 28 цнт кукурузи, 275 цнт цукрових буряків, 123 цнт картоплі з гектара. Надій молока (1967 р.) становив 2856 кг на корову. На 100 га угідь вироблено по 350 цнт молока, 88 цнт м'яса; одержано 197 яєць на курку-несучку.

---

[1] Газ. «Радянська Буковина», 6 серпня 1965 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 9, арк. 1—3, 5.

Краєвид у Карпатах. 1968 р.

На звороті: Зразки народного мистецтва Північної Буковини.

Учні Вижницького училища прикладного мистецтва на відпочинку. 1968 р.

Підготовка до виходу в поле, с. Клішківці. 1966 р.

Основні роботи механізовано. Артіль має 42 трактори, 15 комбайнів, 26 вантажних автомобілів, багато інших машин. У господарстві працюють 14 агрономів, 30 техніків, інженерів, 200 механізаторів. Крім того, на кошти артілі здобувають освіту — у вузах 6 чоловік, 9 — у технікумах.

Село славиться багатьма знатними людьми, число яких рік у рік збільшується. Доярка Л. Ф. Гордаш удостоєна ордена Леніна. За невтомну працю завоювали нагороди також ланки Г. Д. Ленківської, Л. М. Кирилюк, М. М. Цимбалистої, Л. К. Бугай, Є. П. Яловеги, Л. О. Никифорчук; тваринники — К. І. Присяжнюк, Л. С. Берсан, Т. М. Кирияк; бригадири, що працюють з першого року організації колгоспу,— Н. Г. Романюк, С. С. Попов; комуніст Д. С. Фуркал, заслужений садовод України; механізатори Д. Г. Гайдамащук, С. М. Фуркал, С. І. Бондар, І. П. Іваничик; коваль П. Г. Кирияк та багато інших. Своєю звитяжною працею вони примножують багатство колгоспу.

У плодоконсервному цеху колгоспу ім. Леніна. 1966 р.

Клішковецьку ремонтно-технічну станцію після реорганізації перетворено на відділення «Сільгосптехніка». Це справжнє механізаторське містечко, яке має потужну виробничу і ремонтну базу, пересувні автомайстерні. Тут працюють 180 механізаторів, з них 28 чоловік інженерно-технічного персоналу. У 1958 році 6 працівників колишньої МТС нагороджено орденами і медалями.

В селі є дві кооперативні плодоовочеві бази, які переробляють фрукти й овочі. 1965 року став до ладу новий механізований консервний цех, який за добу випускає 10 тис. банок плодоконсервів[1]. Його продукція йде до різних міст Радянського Союзу. На території Клішківців розташовано лісозаготівельний пункт Хотинського ліспромгоспу. На ньому зайнято 170 чоловік.

Комуністи колгоспної партійної організації, яка налічує в своїх рядах 116 членів КПРС і 10 кандидатів у члени КПРС, допомагають трудівникам максимально використати свої можливості в досягненні успіху, проявляють ініціативу і творчість у збагаченні духовного життя, дбають про благо людей. Безпосередньо на виробництві зайнято 82 комуністи.

Підвищується рік у рік добробут хліборобів Клішківців. Вартість людино-дня в 1967 році порівняно з 1959 роком збільшилась майже в 2,5 рази. Певну частину особистих матеріальних потреб трудівники села задовольняють за рахунок прибутків, що надходять від власного господарства.

Всі люди пенсійного віку забезпечені колгоспною пенсією, понад 100 багатодіт-

[1] Газ. «Радянська Буковина», 17 листопада 1965 р.

них матерів одержують щомісячну грошову допомогу від держави. М. Г. Балахтар та П. Р. Буревська удостоєні високого звання «Мати-героїня».

Показником поліпшення добробуту селян є житлове будівництво. Лише за 1960—1969 рр. колгоспники спорудили 827 світлих, просторих будинків. Для спеціалістів сільського господарства колгосп спорудив 6 двоквартирних будинків. Всього за післявоєнний період понад 1000 родин справили новосілля. Не дивина в селі газові плити, холодильники, пилососи. В 220 світлицях голубіють екрани телевізорів. У власному користуванні селян — 30 легкових автомашин, понад 100 мотоциклів.

Сьогоднішні Клішківці — це яскрава сторінка чудесного оновлення. В селі працюють 26 торговельних підприємств, 6 підприємств громадського харчування.

Значні зміни сталися і в побуті людей. Клішківці повністю електрифіковано і радіофіковано, працюють автоматична телефонна станція, телеграф, павільйон побутового обслуговування, де можна пошити новий костюм або полагодити одяг, взуття.

Разючі зміни відбулися і в галузі охорони здоров'я трудящих. Лікарня має 50 ліжок; побудовано нову амбулаторію, пологовий будинок, аптеку. 1967 року в лікарні працювало 6 лікарів, 26 працівників середнього медичного персоналу і санітарок. При відділенні «Сільгосптехніка» є пункт невідкладної медичної допомоги, а на тваринницьких фермах — профілакторій. Кращий хірург П. Г. Пасічник своїми золотими руками зробив сотні операцій. Він невтомний пропагандист медичних знань, редактор сільського радіомовлення.

Радянська влада відкрила широкі можливості і до культурного життя. За перші післявоєнні роки в Клішківцях повністю ліквідовано неписьменність та малописьменність. Ентузіастами в цій справі були вчителі, нині пенсіонери Ф. Канасевич, О. Яловега, М. Палагнюк. У 1944 році в селі почали працювати початкова, семирічна і середня школи. В 1947 році відбувся перший випуск десятикласників. В 1967/68 навчальному році тут працювали 4 загальноосвітні та музична школи. В них трудиться понад 100 вчителів, серед них — 5 відмінників народної освіти, заслужена вчителька республіки В. Г. Мельникова. Вони навчають 1316 дітей. У восьмирічній школі, сумлінною працею відзначається вчителька-комуністка М. М. Ганжала. Вона не тільки талановитий педагог, а й редактор колгоспної стінгазети «Хлібороб», агітатор. При школі працює драматичний гурток вчителів, який на обласних оглядах районних клубів двічі завойовував перехідний вимпел. В музичній школі щорічно навчається 70 дітей.

850 синів і дочок колгоспників здобули вищу і середню освіту. 8 чоловік працюють у вищих учбових закладах Чернівців, Львова, Києва. Клішківці дали понад 100 вчителів, 54 медичні працівники, 34 інженери і техніки, 85 працівників культури, 112 працівників торгівлі, 14 спеціалістів сільського господарства, 10 офіцерів Радянської Армії. Серед них: кандидат економічних наук Ф. І. Городенський працює в інституті економіки АН УРСР; Ш. П. Садовник — кандидат філологічних наук, доцент Чернівецького університету, В. Г. Штилик — кандидат фізико-математичних наук, трудиться у Львівському політехнічному інституті; Є. Я. Павлюк — викладач філологічного факультету Чернівецького університету; П. П. Мотуляк — музикознавець, закінчив Київську державну консерваторію і тепер завідує кафедрою музичного виховання в Київському педінституті ім. Горького.

В школі передового досвіду 30 спеціалістів та передовиків землеробства діляться досвідом роботи, знайомляться з новими формами

На занятті в школі підвищення кваліфікації доярок колгоспу ім. Леніна. 1967 р.

веденння сільськогосподарського виробництва, науковою організацією праці.

Для культурного дозвілля трудящих є літній і зимовий кінотеатри, бібліотека, фонд якої налічує 35 тис. книг. Колгоспники Клішківців одержують 8520 примірників газет і журналів. При сільському клубі, котрим керує А. Г. Ісопчук, працюють хоровий і драматичний гуртки, хореографічний ансамбль. Керівник хору — самодіяльний композитор Ф. К. Фукшук — написав пісні «Моя Хотинщина», «Наддністряночка». Клішковецькі аматори своєю талановитою грою, майстерністю не раз завойовували призові місця на обласному огляді художньої самодіяльності. Митці підготували велику програму до 100-річчя від дня народження В. І. Леніна, в якій — нова вистава за сценарієм І. Кутеня, нові пісні про Хотин і Клішківці, про революційне минуле і квітуче сучасне буковинського краю.

С. Я. Побережник — уродженець с. Клішківців, учасник боїв з фашистами в Іспанії (1936—1939 рр.).

Герой руху опору Франції в 1943 році Й. Кліщ, який народився в с. Клішківцях.

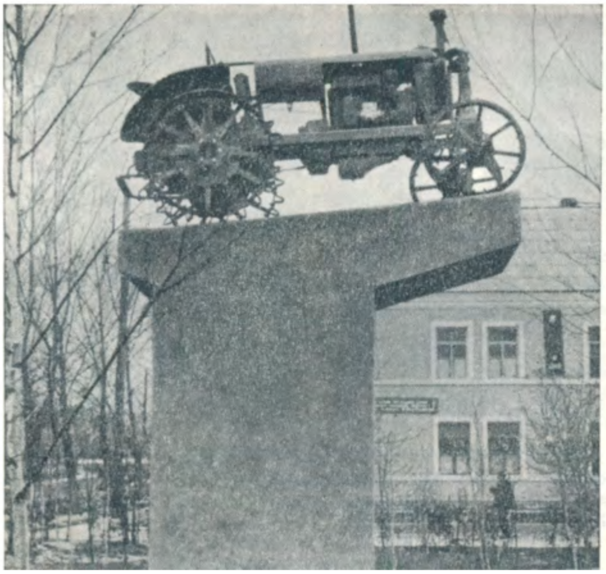
Клішківці пишаються своїми героями-земляками, що боролися за волю і щастя народне. Син селянина-бідняка С. Я. Побережник, втікаючи від призову до королівського війська у 1919 році, завербувався на роботу до Канади, а звідти — у США. В Америці за участь у страйковому русі його було засуджено на 7 місяців ув'язнення. Після вислання в 1932 році з американського «раю» він вступив у члени Комуністичної партії Бельгії. Як учасника першотравневої демонстрації матросів у Антверпені (1933 рік) С. Я. Побережника було заарештовано. Восени 1935 року він виїхав до Парижа, де продовжував революційну боротьбу. Тут його й захопили події, що сталися в Іспанії. У червні 1936 року Побережник, тоді член Французької комуністичної партії, разом з 12 добровольцями пробрався через Піренеї і взяв участь в боях за Мадрід, на річці Харамі, під містом Гвадалахарою проти фашистських заколотників й італо-німецьких інтервентів у складі 12-ї Інтернаціональної бригади, якою командував угорський письменник-комуніст Мате Залка (псевдонім — генерал Лукач). На своїй машині водій Побережник вивіз смертельно пораненого комбрига і з ним — його військового радника — полковника Червоної Армії П. І. Батова, що носив тоді конспіративне ім'я Пабло.

На початку лютого 1968 року в Клішківцях відбулася хвилююча зустріч: в гості до колишнього свого шофера прибув генерал армії — двічі Герой Радянського Союзу Батов. Поздоровити побратимів прийшли колгоспники. Героїв привітали також школярі, побажали їм доброго здоров'я та щастя[1].

Героїчне життя прожив Йосип Кліщ — один з керівників комсомольського підпілля на Хотинщині в 30-х роках, член Комуністичної партії Румунії. За революційну діяльність його у вересні 1937 року було засуджено військовим трибуналом до 5 років тюремного ув'язнення. Але Й. Кліщу пощастило втекти до Франції, і тому вирок йому оголосили заочно.

З Франції Йосип Кліщ намагався потрапити в Іспанію, де уже другий рік точилася національно-визвольна війна іспанського народу. Але перебратися через Піренеї йому не вдалося, і він залишився у Франції. Коли гітлерівські загарбники окупували Париж, то Кліщ став на боротьбу проти фашистів. Він одним з перших приєднався до французьких партизанів, був активним учасником руху опору. Під кличкою «Альберт» його знали як сміливого і відважного бійця, умілого командира. 3 липня 1943 року він геройськи загинув, виконуючи важливе завдання Головного партизанського штабу. Стікаючи кров'ю, кілька годин один бився проти 100 есесів-

[1] Газ. «Радянська Буковина», 1 травня 1968 р.

Трактор, яким починали розорювати одноосібницькі межі в с. Клішківцях.

ців. Останнього патрона залишив для себе. Це сталося на околиці Парижа. «Один проти ста» — так було названо спеціальний маніфест, виданий Національним комітетом франтирерів (партизанів Франції), що оповів людям про подвиг буковинця клішківчанина Йосипа Кліща. У передмісті Парижа є вулиця, названа його ім'ям; на фасаді будинку, біля якого він загинув, встановлено меморіальну дошку. Одна з вулиць рідного села також носить це славне ім'я.

Велику і багатогранну роботу серед трудівників проводить Клішковецька сільська Рада, до якої обрано 50 депутатів. Майже всі вони безпосередньо зайняті в колгоспному виробництві, борються за те, щоб зміцнювати економіку сільськогосподарської артілі, поліпшувати роботу лікарні, клубу, бібліотеки, побутових майстерень. І в кожній великій чи малій справі є частка їхньої праці.

Значну увагу приділяють депутати сільської Ради питанням поліпшення побуту. Адже життя тут невпинно наближається до рівня міського. З ініціативи самої Ради, правління та партійного комітету колгоспу у 1968 році проведено збори трудящих з порядком денним: «Естетика колгоспного життя». На зборах виступили: архітектор, художники-модельєри одягу, кулінари, лікарі, вчителі, приїхало сюди багато людей і з інших сіл та сусідніх районів.

Збори надовго запам'яталися їх учасникам. Вони розв'язали важливі питання, що цікавлять і хвилюють колгоспників. Адже, наприклад, не всі можуть самі раціонально розпланувати кімнати та підсобні служби у новому будинку. Треба знати, як оздобити фасад свого будинку, щоб і собі та іншим людям приємно було на нього дивитися. А кому не згодяться поради: як умеблювати кімнати з урахуванням старих традицій і сучасної моди; як сервірувати святковий стіл; як одягатись до роботи, на концерт чи вечір у клубі? Збори в Клішківцях поклали початок колективним роздумам про значне поліпшення сільського побуту[1].

Невпізнанним стало село за роки Радянської влади. Замість приземкуватих хаток — красиві будинки, в які незабаром буде проведено воду і газ; широкі освітлені вулиці. На кожному кроці видно великі зміни. «Ось що таке Радянська влада»,— з захопленням заявляють колишні уродженці Клішківців, що багато років поневірялися за океаном, а тепер повернулися з американського «раю» додому.

Ще красивішим стане воно у майбутньому. В центрі села споруджується Палац культури на 600 місць, який разом з новою двоповерховою школою на 1000 учнів створить архітектурний центр.

Під щасливою зорею Жовтня оновлюється життя, втілюються в життя ленінські заповіти. Запорукою цьому — дружна праця всіх трудівників, які прагнуть примножити свої здобутки. Така наша радянська дійсність.

М. О. КУНИЦЯ, М. Т. ЛУЦЕНКО

---

[1] Газ. «Известия», 3 жовтня 1968 р.

НЕДОБОЇВЦІ

Недобоївці — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від районного центру. Через село проходить автострада Кам'янець-Подільський —Хотин—Чернівці. До найближчої залізничної станції Новоселиця — 27 км. Населення — 3570 чоловік. Сільраді підпорядковане село Чепоноси.

Перша письмова згадка про село належить до 1572 року[1]. Як розповідає легенда, назва Недобоївці походить від прізвища Недоба — власника земельних володінь, на яких поселилися перші жителі. Тривалий час це поселення було дуже малим — налічувало до десяти дворів. Навіть 1771 року мало лише 28 хат[2].

Протягом майже 300 років Недобоївці переходили від одного поміщика до іншого. У грамотах за 1629, 1630 і 1632 рр. зазначено, що село було власністю поміщика М. Катарджі[3].

Розташоване на шляху, котрим проходили війська різних країн, село зазнавало спустошень. Чимало лиха завдала йому російсько-турецька війна (1735—1739 рр.), особливо напередодні і під час Ставчанської битви (серпень 1739 рік). Турецька армія під командуванням сераскера Валі-паші стояла біля Недобоївців і завдала йому великих руйнувань, пограбувала населення.

Чужоземний гніт гальмував зростання Недобоївців. Становище трудового люду було тяжким. Поміщики вдавалися до тілесних покарань, самовільно судили селян і кидали їх до в'язниці. Терпіли вони і жорстокий економічний тягар, сплачуючи шістнадцять видів різних податків[4].

Розвиток села дещо прискорився лише після приєднання Хотинського повіту до Росії в 1812 році за Бухарестським мирним договором. Сталися зміни в його економіці, почало збільшуватися населення. За 1817—1883 рр. воно зросло у 8 разів і становило 1666 чоловік[5]. Крім зернових культур, селяни вирощували й технічні: аніс, цукрові буряки; розводили велику рогату худобу, розвивали вівчарство. Але більшість селян задихалася від безземелля і змушена була орендувати землю навіть по навколишніх селах; половину волів і корів віддавати на випас до поміщиків.

В першій половині XIX століття Недобоївці належали поміщикові Баяшу. Село мало 950 га сільськогосподарських угідь. Більшість селянських наділів становили від 0,5 до 2,5 га.

Після скасування кріпацтва посилився процес зубожіння селян, прискорилось класове розшарування. Щоб внести викуп, придбати тяглову силу, вони змушені були продавати свої наділи. Уже в 1883—1884 рр. 71 господарство лишилося безземельним. Значна частина надільних родин не мала робочої худоби, а про безземельних — годі й казати. В 1886 році поміщикові належало 667 десятин, а всі селяни мали лише 1273 десятини[6]. 1900 року співвідношення в розподілі землі стало ще більш несправедливим. Поміщик уже володів 1150 га, а селяни — лише 833. В його господарстві були паровий і водяний млини, молотарка, винокурня, а також млин у Хотині.

Дальший розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві сприяв збільшенню кількості господарств, які почали вирощувати технічні культури. У 1883—1884 рр., крім поміщика, цукрові буряки і аніс сіяли 225 селянських дворів, 166 господарств мали сади, продукція яких ішла на ринок. Це розширило торгові зв'язки села не тільки з місцевим ринком, а й Подільською губернією і навіть з Австрією.

---

[1] Dicţionarul statistic al Basarabiei. Chişinău, 1923, стор. 322.
[2] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Vol. XI. Iaşi, 1922, стор. 90.
[3] Gh. G. Bezviconi. Boerimea Moldovei dintre Prut şi Nistru. Bucureşti, 1940, стор. 187.
[4] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 416.
[5] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 14.
[6] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 13, арк. 2.

На початку XX століття Недобоївці помітно зростають. 1904 року в селі налічувалося 392 двори, а в 1910 році — 516, в яких мешкало 2407 чоловік. Але трудящі, як і до того, були позбавлені достатньої кількості землі. Селяни мали лише 1313 га. Тому змушені були її орендувати. Багатії постійно збільшували плату, яка в 1910 році становила до 20 крб. за фальчу[1]. Таку суму міг сплатити не кожний, тому безземельні змушені були батракувати, йти на заробітки.

Значна частина людей наприкінці XIX століття шукала кращої долі за океаном — в Канаді, Бразілії та США. Більшість з них не повернулася на Буковину, бо померла від важкої праці на чужині. Серед них І. В. Гаврилюк, М. М. Пестружак, М. П. Старчук, І. М. Старчук, В. С. Шляхта та інші. На початку XX століття з Недобоївців емігрувало 20 селян[2].

Революційна хвиля 1905—1907 рр. докотилась і до Недобоївців. У квітні 1907 року селяни напали на маєток поміщика Шора, забрали у нього зерно, почали ділити землю. А коли влітку 1907 року застрайкували робітники Зарожанської цукроварні, вимагаючи підвищення заробітної плати й скорочення робочого дня, то мешканці Недобоївців підтримали їх. Викликані з міста Хотина драгуни оточили селян, коли вони ділили землю. Керівника виступу І. М. Боднарюка та 37 найбільш активних учасників було заарештовано і ув'язнено в м. Хотині.

Низьким був і освітній рівень села. В Недобоївцях з 1881 року існувала школа (вірніше, кімната в селянській хаті), де працював один учитель. 1884 року тут навчалося лише 13 учнів. Майже 97 проц. дітей залишилося поза школою. Тому-то в селі було тільки 17 чоловік, що вміли читати й писати[3]. Політика царського уряду спрямовувалась на те, щоб тримати селян у темряві, гальмувати зростання їх класової свідомості. Місцеві урядовці посилалися на те, що, мовляв, передчасно буде, якщо запровадити загальну початкову освіту, бо це спричинить перевитрати земського бюджету. Зате було виділено потрібні кошти на спорудження кам'яної церкви, двох корчем.

Під час першої світової війни становище селян стало нестерпним. Всіх чоловіків мобілізували в армію. Родини мобілізованих були приречені на повне зубожіння і розорення.

Лютнева революція 1917 року в Росії знайшла відгук серед трудящих Недобоївців. Революційні солдати VIII російської армії, що перебували у селі, провели мітинг, вимагаючи припинення імперіалістичної війни, зажадали розподілу поміщицької землі тощо. Селяни почали випасати худобу на луках, що належали поміщикам, відмовлялися виходити на примусові роботи. А весною 1917 року недобоївчани разом з мешканцями Зарожан, Долинян, Ставчан розігнали адміністрацію Зарожанської цукроварні, поділили та засіяли землю, що належала підприємству.

Починаючи з весни 1917 року, в селі дедалі посилювалося невдоволення Тимчасовим урядом. Майже щотижня відбувалися мітинги й збори, на яких обговорювалися питання про землю, війну і мир. Неодноразово виступали перед трудівниками і солдати-більшовики — Будов, Хохлов, Вихревський[4].

Трудящі села радо зустріли перемогу Великого Жовтня, одностайно підтримали декрети 2-го Всеросійського з'їзду Рад про мир і землю. 10 січня 1918 року в Недобоївцях було встановлено Радянську владу. В той же день відбулися вибори земельного комітету, який здійснив розподіл землі. Кожна родина одержала по десятині на душу. Завдяки перерозподілу землі, що стала власністю селян, кількість її збільшилась з 833 до 1276 десятин, тобто на 53 проценти.

Але Недобоївці знову поневолили чужоземні загарбники. 28 лютого 1918 року

---

[1] Бессарабский календарь-ежегодник, 1910, № 1, стор. 287.
[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. 12883, арк. 1.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 2, спр. 13, арк. 117.
[4] К. Г. Ц и п к о. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Радянською Україною, стор. 64, 65.

сюди вдерлися австро-німецькі інтервенти. Вони примусили повернути поміщикам й багатіям землю, худобу, реманент, а також протягом доби сплатити «збитки». Окупанти силоміць забирали у селян хліб, майно, за найменший опір били, загрожували смертною карою.

Місце поблизу Недобоївців, де в 1919 році стався бій між повстанцями і румуно-боярськими окупантами.

В листопаді 1918 року село окупували війська королівської Румунії. Інтервенти запровадили режим нестерпного гніту, особливо жорстоко караючи тих, хто виступав за Радянську владу. Грабування населення, катування стали звичайним явищем. Та трудящі не схилили голови. Вони брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. В селі було створено підпільний революційний комітет. До його складу входили також Д. І. Боднарюк, Д. П. Адажій, А. П. Заньковський. Він організував загін, який налічував 450 чоловік. Коли почалося повстання, селяни Недобоївців вирушили на допомогу хотинцям.

Відступаючи під натиском повстанців з Хотина, румунські війська у січні проходили через Недобоївці. Розлючені солдати підпалювали хати, грабували і вбивали селян. За один день в селі було вбито 53 чоловіка. Жертвами звірячих розправ стали родина Ватаманюків (4 чоловіка), І. Манюк, В. Софонюк, М. Заньковський та інші. Акт про ці злочини було підписано комісією, в яку входили член Хотинської повітової земської управи Є. Бояркін, мировий суддя П. Воскресенський, представник англійської військової місії, старший лейтенант британського флоту М. Мак Лорен[1].

24 січня Рукшинський полк вигнав румунів із Недобоївців та Динівців. Діставши поповнення, румунські війська розпочали наступ великими силами. Повстанці разом з іншими загонами хоробро билися, але сили були нерівні, і вони мусили з боями відійти до Хотина. Окупанти жорстоко розправлялись з населенням Недобоївців. Вони по-звірячому вбили понад 200 чоловік, спалили половину села.

Після поразки повстання багато селян перейшло через Дністер на Поділля і там продовжували боротьбу в лавах Червоної Армії. Серед них І. П. Пестружак, П. С. Бурдейний, І. П. Щербатий (загинув у 1920 році в бою з білополяками), В. Ю. Майданський, В. П. Давній, С. М. Мусурівський та інші[2].

Окупанти запровадили в селі жорстокий режим насилля й терору. Селяни задихались від безземелля й малоземелля, потрапляли в кабалу до сільських багатіїв. За несплату боргів 6 травня 1923 року продано з молотка майно І. Урси і Ф. Заньковського[3]. Щоб врятуватися від голодної смерті, недобоївчани залишали рідну оселю й тікали в промислові райони Румунії, виїжджали до Канади й США. На початку тридцятих років значна частина господарств села залишилась без чоловіків.

Загарбники поставили собі за мету румунізувати населення. Вони заборонили розмовляти українською мовою в усіх офіційних закладах. У школі навчання велось лише румунською мовою. Політика румунізації набирала потворних форм. Префектура в 1919 році заборонила вести будь-яку кореспонденцію російською мовою. Службовців, що не знали румунської мови, звільняли з роботи. Згідно з положенням про аграрну реформу, земельний наділ міг одержати українець лише при умові, що він водночас дістане й румунське підданство. В разі відмови наділ відбирали. В Недобоївцях було 19 таких родин.

---

[1] Красные книги, вып. 2. X., 1921, стор. 84, 85; Хотин в огне восстания, стор. 101—103.
[2] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. 12883, арк. 2.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. 19, оп. 1, спр. 7, арк. 491.

День визволення від румунського панування (28 червня 1940 року) став великою радістю для трудящих. У селі відбувся мітинг, на якому виступили бідняки А. Ф. Манюк, Й. М. Куделько. Вони висловили вдячність Радянському урядові і Червоній Армії за свободу й незалежність. Тоді ж у селі організовано сільську Раду, яку очолив Й. П. Тодосійчук. Одним з перших заходів нової влади була націоналізація землі та передача її в користування безземельним селянам. Бідняцькі родини одержали також 40 корів, інвентар тощо.

Навесні 1941 року держава подбала про найбідніших селян: допомогла в оранці й насінням, подала довготермінову грошову позику для придбання худоби. У селі почали працювати клуб, бібліотека, амбулаторія, акушерський пункт, споживча кооперація. Подбала Радянська влада і про дітей. 16 вересня 1940 року вперше відкрила свої двері початкова школа з українською мовою навчання. 1940/41 навчального року здобувало освіту 175 учнів, працювало 4 вчителі.

Жителі села дістали право обирати свої органи державної і місцевої влади. 12 січня 1941 року вони одностайно проголосували за народних посланців до Верховних Рад СРСР та УРСР. День виборів став всенародним святом.

Та не встигли здійснити своїх задумів трудівники села: фашистська Німеччина почала війну проти СРСР. Одразу ж 46 молодих хлопців влилися добровольцями до лав Червоної Армії.

6 липня 1941 року німецько-румунські фашисти вдерлися у Недобоївці. Першого ж дня окупанти арештували 27 активістів Радянської влади. Після жорстоких катувань їх кинули до концтабору[1]. В селі лютував терор. За найменшу провину штрафували й били. Фашисти завдали великих збитків Недобоївцям. Вони пошкодили багато житлових будинків, пограбували зерно, худобу, одяг — на 222 тис. карбованців[2].

Наприкінці 1943 — на початку 1944 року, з наближенням Червоної Армії, біля села в лісі висадилися радянські розвідники. Вони встановили зв'язок з місцевими патріотами, не раз мали у них притулок, діставали від селян відомості про пересування ворожих військ. Недобоївчани брали участь у партизанському загоні, очолюваному П. Ф. Горчаком[3].

30 березня 1944 року частини 1318-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії визволили село[4]. Люди з великою радістю знову зустрічали армію-визволительку. На мітингу, що відбувся того ж дня, учасник Хотинського повстання 1919 року І. І. Легун, висловлюючи думи селян, заявив, що настав довгожданий день, про який мріяли його односельчани всі чорні роки окупації. В перші ж дні 412 уродженців села стали воїнами Червоної Армії. 38 чоловік було нагороджено бойовими орденами й медалями. Смертю хоробрих на фронтах загинуло 163 чоловіка. В центрі села встановлено пам'ятник воїнам-визволителям.

В історії села відкрилася сторінка славного літопису будівництва нового життя. Відновила свою діяльність сільська Рада. Перед нею постали складні й невідкладні завдання. Бракувало тягла, сільськогосподарських машин, частина селянських господарств не мала посівного матеріалу. Але трудівники з притаманною їм завзятістю взялися до роботи. Як і в 1940 році, одним з перших заходів Радянської влади було повернення селянам 240 га землі, відібраної під час окупації. Більшість з них одержали наділи по 1—3 гектари[5]. Велику матеріальну допомогу біднякам подала держава — на пільгових умовах забезпечила насінням, тракторами й сівалками з МТС для обробітку полів. Багатодітним родинам, зокрема О. І. Заньковській, у 1946 році було видано одноразову допомогу — 5370 карбованців.

---

[1] Чернівецький державний краєзнавчий музей, ф. 12833, арк. 3.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. Р—653, оп. 1, спр. 40, арк. 4.
[3] Там же, ф. 501, оп. 1, спр. 42, арк. 8.
[4] Битва за Буковину, стор. 85, 128.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. Р-4, оп. 4, спр. 4, арк. 22.

Відбудовуючи господарство, селяни проявили трудовий героїзм. В дуже важких умовах проходила перша повоєнна весняна сівба. Значну частину сільськогосподарських робіт селяни виконували тягловою силою корів, організувавши 220 супряг.

Радянська влада відкрила селянам широкий шлях до науки, знань, культури. У селі відновили свою роботу школа, клуб, бібліотека, амбулаторія. Соціалістична культура нестримно проникала в усі сфери життя недобоївчан — у виробництво, взаємини між людьми, у побут, формувала нову людину — людину комуністичного світогляду.

Селяни все більше усвідомлювали: щоб поліпшити своє життя, треба переходити до колективної праці. Такий напрям думок і настроїв ставав загальним. Територіальна партійна і комсомольська організації розгорнули пропагандистську роботу серед селян, крок за кроком прокладали шлях до колективного життя. Важливим у цьому був приклад трудівників східних областей України, всього селянства Країни Рад, що стало на шлях соціалізму. Але відразу зробити цей приклад надбанням у Недобоївцях було нелегко. Багато людей вагалися і навіть негативно ставилися до колективної праці під впливом ворожої агітації.

Та час зробив своє: найактивніші незаможники у липні 1946 року створили ініціативну групу, яка 6 жовтня 1946 року ухвалила на своїх зборах організувати колективне господарство, його назвали «Червона Буковина». Це — символ нового життя в оновленому селі. Зачинателями і організаторами артілі були М. І. Палій (очолив колгосп), К. В. Давній, В. А. Куделько, В. Ю. Легун, Й. І. Сливінський, В. І. Тодосійчук та інші. Значну роль в організації колективного господарства відіграли 4 земельні громади, створені на початку 1946 року. Вони були першим кроком нової влади, яка ліквідувала старі порядки. Громада «Владова» охоплювала 153 селянські двори. В колгоспі 1947 року об'єдналося 45 родин, усуспільнивши 143 га сільськогосподарських угідь. Перший рік спільного господарювання розкрив перед хліборобами великі можливості. Було вирощено високі врожаї і одержано грошові прибутки. В артілі виросли нові тваринницькі й громадські будівлі.

Організатором і вихователем колгоспних мас стала партійна організація, створена в січні 1947 року. Комуністи доклали чимало зусиль, щоб подолати перші, найбільші труднощі. Потрібно було проявити великі організаторські здібності та подати особистий приклад, щоб довести до свідомості колгоспників важливість і значення впровадження передового досвіду, нових методів праці, запалити в людях прагнення трудитися на повну силу. І з цими завданнями комуністи завжди справлялися.

В березні 1948 року в селі організовано другу артіль — ім. Н. К. Крупської, головою якої обрали бідняка І. А. Мельника. Весною того ж року Недобоївці стали селом суцільної колективізації. На загальних зборах колгоспників 24 серпня 1950 року було ухвалено — об'єднати обидві артілі в господарство «Червона Буковина». Головою обрали комуніста Т. І. Рашковського. Економіка новоутвореного колгоспу зросла.

За високі врожаї зернових і цукрових буряків та піднесення продуктивності тваринництва артіль 6 років (1951—1956 рр.) була учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР, а також нагороджена багатьма медалями, премійована

Агроном колгоспу «Радянська Буковина», Герой Соціалістичної Праці М. П. Вакарюк оглядає дорідний урожай. 1967 р.

легковою машиною «Победа», 5 вантажними автомобілями, радіоприймачем та цінними подарунками. 1951 року демонструвала свої успіхи на виставці в Москві ланка М. П. Вакарюк, яка виростила по 456 цнт цукрових буряків з гектара. За трудові здобутки ланкову було удостоєно звання Героя Соціалістичної праці. Членів ланки — Н. О. Давню — нагороджено орденом Леніна, орден Трудового Червоного Прапора вручено А. М. Вакарюк та В. Р. Ковальовій, а медаль «За трудову доблесть» — А. В. Семенюк, І. В. Мусурівській, Г. Р. Щербатій, Є. І. Хилюк та іншим трудівницям.

Колишній бідняк П. М. Вакарюк навіть не мріяв, що його донька стане знатною ланковою. Адже він і сам працював усе життя, а винагородою за це були злидні й приниження, яких зазнавав від багатіїв. За Радянської влади дівчина пройшла шлях від рядової трудівниці до агронома. 1963 року вона закінчила Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут. М. П. Вакарюк є членом пленуму радянської секції Всесвітньої ради жінок, була делегатом VII Всесоюзного з'їзду кооператорів.

Змагаючись за дальше піднесення всіх галузей господарства, колгоспники бачили, що використано не всі наявні резерви для вирощення високих урожаїв, одержання високих надоїв молока, збільшення виробництва м'яса, а значить — грошових прибутків. Невпинно зростала й технічна оснащеність, зміцнювалася енергетична база, а простір для використання машин лишався обмеженим. Тому було вирішено 20 лютого 1959 року об'єднатися з артіллю ім. Г. І. Котовського, що в сусідньому селі Чепоносах. Укрупнене господарство назвали «Радянська Буковина». Головою обрали В. Ю. Легуна. За колгоспом закріпили на вічне користування 3334 га землі, у т. ч. 2197 га орної. На фермах налічувалося 1020 голів великої рогатої худоби, у т. ч. 438 корів; 729 свиней, 311 овець, 153 коней; на пасіці — 85 бджолосімей. Провідне місце (50 проц.) належить озимій пшениці. Технічні культури займають 410 га. Найбільш вигідною галуззю рослинництва є цукрові буряки, від яких щорічно до колгоспної каси надходить 45 проц. всіх прибутків. Грошові доходи колгоспу 1959 року перевищили 1 млн. 300 тис. крб. і порівняно з 1950 роком зросли майже у 7 разів.

Колгосп «Радянська Буковина» міцнів і зростав. Завдяки наполегливій роботі партійної організації і правління, самовідданій праці всіх трудівників села він досяг значних успіхів за роки семирічки. З 1959 по 1965 рік врожайність пшениці зросла на 69 проц., кукурудзи — на 24 проц., цукрових буряків — на 16 проц., виробництво м'яса — на 36 проц., молока — на 21 проц. Грошові прибутки збільшилися у 2,2 раза, а оплата праці — майже в 2 рази.

Особливо високих успіхів артіль добилася у ювілейному 1967 році. Незважаючи на несприятливі погодні умови, господарство одержало 30 цнт пшениці, 48 цнт кукурудзи, 285 цнт цукрових буряків, 115 цнт картоплі з гектара. Зросла продуктивність тваринництва. В 1967 році надій молока на корову становив 2749 кг. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 486 цнт молока, 94 цнт м'яса (в забійній вазі). Знизилася собівартість продукції; 1959 року центнер зерна коштував 6,4 крб., цукрових буряків — 3,88 крб., а 1967 року — відповідно 4,03 крб. і 1,78 карбованця. В 1967 році на ланах господарства працювало 22 трактори, 8 комбайнів, 15 вантажних автомобілів та багато інших машин.

Прийом до комсомолу телятниці колгоспу «Радянська Буковина» Надії Миронець. 1968 р.

У керівництві колгоспним виробництвом партійною організацією, яка налічує в своїх рядах 65 комуністів, особливо важливе значення має роз-

становка членів партії. Завжди в центрі уваги комуністів усе нове, передове. Вони діють, переконують особистим прикладом. Наскільки успішно комуністи здійснюють авангардну роль, свідчать досягнення артілі. Найбільш помітним показником її зростання є високі темпи будівництва. За повоєнні роки у селі споруджено ціле тваринницьке містечко: корівники, свиноферми, кормокухню, польовий стан тракторної бригади, майстерню, де виконують складний ремонт сільськогосподарських машин; гаражі для техніки, сховища для збереження добрив, зерна та інші об'єкти.

Голова Недобоївської сільради В. І. Балук зустрічає демобілізованих воїнів. 1965 р.

Розквіт колгоспної економіки сприяє зростанню людей — передовиків виробництва. П. С. Руснак у 1964 році виростила по 80 цнт кукурудзи з гектара, за що їй вручили Велику срібну медаль Виставки досягнень народного господарства СРСР. Рільнича бригада, очолювана І. Н. Мельником, в 1966 році виростила по 47 цнт пшениці з гектара. Високих результатів добилася доярка М. І. Голяндіна, надоївши у 1967 році 3 тис. літрів молока від корови. За повоєнні роки 42 трудівники нагороджено орденами й медалями.

Молодь села Недобоївців у гостях в колишнього учасника Хотинського повстання 1919 року Т. І. Рашковського. 1967 р.

Зростають грошові прибутки, неподільні фонди, оплата праці. В 1967 році до колгоспної каси надійшло 912 тис. карбованців. Неподільні фонди на початок 1968 року становили 1 326 878 крб. (у порівнянні з 1959 роком збільшились в 6 разів). Вартість людино-дня за цей час зросла в 2,7 раза. Крім того, видано колгоспникам у додаткову оплату понад 77 тис. карбованців.

Зміцнення економіки колгоспу забезпечило перехід на гарантовану грошову оплату праці, допомогло запровадити з січня 1967 року пенсії, які одержує 142 ветерани праці. Крім основних доходів, певну частину своїх матеріальних потреб колгоспники задовольняють за рахунок власного господарства. У 1968 році в особистому користуванні вони мали 270 корів, 320 свиней, понад 300 овець, близько 5 тис. штук птиці.

Про поліпшення добробуту селян свідчить і зростання їх заощаджень. З 1958 по 1968 рік сума їх збільшилася в 4 рази.

Значні зміни сталися і в побуті людей. У селі працюють павільйон побутового обслуговування,. універмаг, їдальня. В 1965 році село підключено до державної електромережі. Товарооборот Недобоївського ССТ за 1959—1967 рр. зріс у 2,6 раза.

Заможність трудівників села характеризують також інші показники. Тут споруджено понад 400 будинків. Усі світлиці обставлено сучасними меблями, одягаються колгоспники не гірше міських жителів.

Поліпшується медичне обслуговування населення. В Недобоївцях є пологовий будинок, амбулаторія. Працівники охорони здоров'я систематично здійснюють профілактичні заходи: рентген, щеплення проти хвороб. Під постійним наглядом сільських лікарів перебувають діти.

Зріс освітній рівень людей. У вересні 1944 року всі діти сіли за парти семирічної школи. В 1949 році відкрито середню школу. В 1967/68 навчальному році було 610 учнів, працювало 34 вчителі. Шанують селяни заслужену вчительку школи Української РСР, викладача хімії Н. М. Тофанчук, її колег — Є. Г. Гуменюк,

Г. П. Томіна, Л. Л. Іванес та інших педагогів, котрі багато років трудяться на ниві народної освіти. Багато уродженців села стали знатними людьми, вченими. Д. І. Чопчик — кандидат медичних наук, працює в Інституті підвищення кваліфікації лікарів у Києві; І. Н. Веренчук — кандидат хімічних наук, доцент Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту. В Недобоївцях трудяться випускники Чернівецького університету Н. М. Тофанчук, І. П. Пестружак. Колишні учні школи працюють вчителями, лікарями, агрономами в багатьох містах і селах України, Росії, Казахстану. Середню освіту здобули 587 дітей колгоспників, вищу — 40 юнаків і дівчат.

Значну агітаційно-масову роботу веде сільський клуб; тут працюють гуртки художньої самодіяльності, відбуваються лекції та бесіди, часто виступають професіональні артисти — Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Ю. Кобилянської, Чернівецької філармонії та інші. Центром культурного дозвілля є і 2 бібліотеки, їх книжковий фонд становить 8250 книг. Жителі села одержують 2562 примірники періодичних видань.

Коли знайомишся з Недобоївцями — селом, що впевнено крокує в завтрашній день, розмовляєш з його привітними людьми, то кожного разу переконуєшся: за Радянської влади тут сталися більші зміни, ніж за всю багатовікову історію.

Я. І. ГРОЗА, М. Г. ТОФТУЛ, М. Г. ІГНАТЕНКО

РУКШИ́Н

Рукшин — село, центр сільської Ради Хотинського району, розташоване за 6 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Кам'янець-Подільський — 26 км. Населення — 3705 чоловік.

На території села виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.) та доби раннього заліза (I тисячоліття до н. е.).

В історичних документах, зокрема на карті Гійома-Левассера Боплана, французького військового інженера, автора записок про Україну, Рукшин уперше згадується за 1650 рік[1]. Вчені висловлюють припущення, що назва його пішла від слов'янського імені Рукша.

Першими поселенцями були селяни з-за Дністра — Галичини та Поділля, котрі тікали сюди від панського гноблення й утисків. Підтвердженням цього є ряд прізвищ мешканців, утворених від назв задністрянських сіл, наприклад, Трубчак — село Трубчин, Білівський — село Білівці.

У XVII—XVIII століттях, за турецького панування, село належало до Хотинської райї; було воно невеликим. У 1771 році Рукшин налічував лише 7 дворів[2]. Розвиткові села перешкоджали часті війни. Особливо дуже потерпів Рукшин під час російсько-турецької війни 1768—1774 рр., коли тут проходила лінія облоги Хотина. Як свідки слави й доблесті російських воїнів у Рукшині збереглися земляні укріплення, звані у народі «шанцями».

Рукшин був власністю багатьох феодалів. Місцеві селяни вирощували жито, кукурудзу, ячмінь, городину, займалися садівництвом. Розводили також корів, коней, овець. Земля повністю належала феодалам. За користування нею люди відробляли панові, виконували різні повинності. У другій половині XVII століття рукшинські селяни-кріпаки працювали у панському маєтку 44 дні на рік[3]. Крім того, від кожного двору сплачували 16 видів податків у державну казну[4]. Часті війни Османської імперії лягали тягарем на плечі селянина.

---

[1] В. Г. Ляскоронский. Иностранные карты и атласы XVI и XVII вв., относящиеся к южной России. К., 1898, №№ 3, 4.

[2] Gh. Ghibănescu. Documente Basarabene. Vol. XI, Iaşi, 1922, стор. 90.

[3] Н. А. Мохов. Молдавия эпохи феодализма..., стор. 402.

[4] История Молдавской ССР, т. 1, стор. 416.

Посилювався феодальний гніт, дедалі більшим ставало національне гноблення. Турки силували переходити до них на службу, переймати мусульманську віру. Але мешканці зберегли рідну мову, звичаї, релігію, обряди, жили своїм укладом.

Турецьке ярмо, нестерпне економічне становище — всього зазнав Рукшин тоді. Лише після російсько-турецької війни (1806—1812 рр.) село почало швидко зростати. В 1817 році воно мало 39 дворів, а проживало тут 197 чоловік. Через 50 років кількість населення зросла вдесятеро. У 1817 році Рукшин став волосним центром Хотинського повіту Бессарабської області Росії.

Загальний вид с. Рукшина. 1968 р.

Але найбільшого лиха — безземелля — селяни не позбулися і після цього. Кращі угіддя належали поміщикові й державі. У 1817 році пан володів 1600 фальчами землі. 1500 фальч було власністю російського міністерства державних маєтків[1].

Не стало краще і після аграрної реформи 60-х років XIX століття. Поміщики залишили собі родючі грунти. Селяни ж, навпаки, одержали клаптики. Кожен двір наділили в середньому 3 десятинами[2].

Реформа прискорила процес класового розшарування. Майже $^1/_5$ частина усіх дворів не змогла сплатити викупу за землю, і тому селяни продавали свої наділи. А тим часом кілька родин багатіїв, серед них і поміщик Рафалович, скуповували землю, багатшали. Третина надільних господарств не мала робочої худоби[3]. У 1870 році на 386 господарств припадало лише 170 коней, 350 голів великої рогатої худоби. Через п'ять років кількість коней зменшилася вдвоє. Рогатої худоби залишилося 100 голів — на кожні 5 дворів — корова[4]. У 1884 році в селі було 476 господарств, з яких 14 не мали садиб; 61 родина жила без худоби, 164 — без коней, 93 — були безземельними.

Кращі землі належали багатіям: на 476 селянських дворів припадало 1114 десятин, а поміщик Рафалович мав 549 десятин орної землі і 134 — лісу[5]. Великими маєтками володіли князь Адамешків та поміщик Прожевирський.

Експлуатуючи бідноту, багатії посилювали гніт, впроваджували на полях нові культури. З 1868 року в сівозмінах полів провідними стали цукрові буряки[6]. Товарного розвитку набувають садівництво й городництво, зокрема вирощування капусти: її возили на продаж до Хотина і навіть Кам'янця-Подільського[7].

У другій половині XIX століття третина селян стала орендарями. Злидні примушували бідняків працювати на лісорозробках, переселятися на «казенні» землі Криму й Кавказу — тут шукали порятунку від злиднів тисячі знедолених людей. Бессарабський губернатор 1861 року повідомляв, що «царани» Рукшина заради переселення на Амур та до Криму «продають своє майно і відмовляються працювати, виступають проти багатіїв».[8]

[1] Записки Бессарабского областного статистического комитета, т. 1, стор. 231.
[2] Я. С. Гросул, И. Г. Будак. Крестьянская реформа 60—70 годов XIX в. в Бессарабии, стор. 73.
[3] Сборник статистических сведений по Хотинскому уезду Бессарабской губернии, стор. 11, 12.
[4] Бессарабская губерния в 1870—1875 гг., стор. 76.
[5] Чернівецький облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 2, арк. 1.
[6] Там же, ф. 42, оп. 2, спр. 13, арк. 12, 14.
[7] П. П. Нестеровский. Бессарабские русины. Варшава, 1905, стор. 71.
[8] Положение крестьян и общественно-политическое движение в Бессарабии. История Молдавии, т. 4. Документы и материалы, стор. 20.

Нужда гнала селян і в чужі краї — до Канади, США, Бразілії, Аргентіни, Уругваю. За 14 передвоєнних років емігрувало 36 чоловік. Люди гнули спину на плантаціях, терпіли від безробіття, вмирали. 1910 року до Канади виїхав бідняк Л. А. Шишківський. Йому пощастило знайти роботу на вагонобудівному заводі. Працював 13—14 годин на добу. Він ледь назбирав грошей на квиток і через 4 роки повернувся до рідного села таким же бідним, як і поїхав звідти.

Царська влада не тільки не дбала про українську культуру та освіту, а й штучно гальмувала її розвиток. На утримання початкової земської школи вона асигнувала мізерні кошти. Не пристосовані для навчання класи, розміщені у звичайній хаті,— типові явища того часу. Діти залишали школу через матеріальні нестатки. У 1883/84 навчальному році її відвідувало лише 16 учнів. Тому в Рукшині 1884 року було тільки 35 чоловік письменних. Зате спорудили кам'яну церкву, корчму, приміщення для податкового агентства, жандармського поста.

Селяни чинили опір насильству властей, поміщиків та чиновників. У 1871 році вони відмовилися виконувати контракт, укладений з паном, вимагали замість натуральних повинностей сплачувати податки. Жандарми й поліція придушили виступ.

Значним був вплив першої російської революції (1905—1907 рр.) на зростання свідомості трудового люду. Я. Гайсенюк, І. Квасньовський, І. Кравецький, А. Ступак були організаторами виступу селян, під час якого палили поміщицькі економії, скирди панського врожаю.

Перша світова війна завдала господарству величезних спустошень. Різко зменшилась кількість працездатного населення, бо майже всіх чоловіків мобілізували в армію. Рукшин був прифронтовим. У ньому дислокувалися військові частини, які реквізували продовольство, фураж, худобу, виганяли людей на примусові роботи. Більшість мешканців голодувала, а багатії та спекулянти наживалися на війні.

Незважаючи на складні обставини, населення продовжувало боротьбу проти гнобителів. Тільки-но стало відомо про перемогу Лютневої буржуазно-демократичної революції, в селі відбулися збори селян спільно з солдатами, їх учасники вітали повалення царського самодержавства. Було вигнано з села царських урядовців. Весною 1917 року рукшинці разом з селянами сусідніх сіл Клішківців і Недобоївців та робітниками Зарожанської цукроварні засіяли землю, що належала власникові підприємства Рафаловичу[1]. Слідом за поміщицькою селяни під керівництвом земельного комітету відбирали та розподіляли казенну, куркульську і церковну землі, рубали державні й поміщицькі ліси[2].

Рукшинці радісно зустріли і звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. До села повернулися солдати з фронту, настроєні по-більшовицькому. Під їх керівництвом селяни в січні 1918 року встановили Радянську владу, яка розподілила поміщицьку землю. Кожна безземельна родина одержала по десятині на душу.

Австро-німецькі інтервенти в лютому 1918 року зробили все, щоб силою відновити власність поміщика й багатіїв. Непокірних карали, стягували з населення контрибуцію, арештовували активістів.

У листопаді цього ж року в Рукшин прийшли війська боярської Румунії. Все підлягало реквізиції — хліб, худоба, городина. Тих, хто не виконував розпоряджень окупантів, жорстоко карали. На жандармському посту, створеному тут, щодня катували за найменшу провину.

Терор румунських інтервентів не зламав волі рукшинців. Вони брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. В Рукшині створили революційний повстанський комітет, очолюваний К. С. Єремецьким. Комітет згуртував загін з 200 чоловік, який було поділено на дві групи. Командиром першої було призначено В. І. Дов-

---

[1] Хотин в огне восстания, стор. 49.

[2] К. Г. Ц и п к о. Велика Жовтнева соціалістична революція і боротьба трудящих Буковини за владу Рад та возз'єднання з Ралянською Україною, стор. 64, 65.

ганюка. До неї входили революційно настроєні селяни Г. Д. Варварюк, Я. А. Вівчарук, Г. І. Благодушко, С. В. Пушкар, П. Ф. Саранчук, Ю. І. Цвик та інші. Другу бойову групу очолив Ф. П. Шестобуз. До неї одними з перших влилися В. П. Кривий, Ф. І. Шинкарюк, П. В. Варварюк, С. М. Кравецький, В. М. Білівський та багато інших.

22 січня в селі відчувалося небувале пожвавлення. Сюди зібралися всі повстанці — одні зі зброєю, інші з сокирами. Вони вбили шефа жандармерії, пошкодили зв'язок на лінії Гордівці—Хотин. А коли по дорозі з Хотина в село стали наближатися румунські кіннотники, повстанці силою зброї примусили їх відступити. Рукшинці одними з перших виступили проти окупантів. Вони успішно розгромили підрозділ румунів, що охороняв міст в селі Атаках, і захопили тут три кулемети, тридцять гвинтівок, багато боєприпасів. У цьому бою загинули Д. І. Окіпняк та В. Н. Палеванюк.

Захопивши міст, повстанці з'єдналися з загоном хотинців, яким керував Н. Л. Адажій. Рукшинський загін виріс у полк, який героїчно бився за визволення від румунських окупантів. Керував ним син рукшинського селянина К. С. Єремецький. Він був на війні серед тих солдатів, котрі підняли свою зброю проти експлуататорів. Весною 1918 року повернувся до рідного села, де його обрали волосним писарем. Єремецький в цей час встановив тісні зв'язки з Хотинським ревкомом і за його допомогою підготував рукшинців до повстання[1].

Після придушення повстання частина цього полку перейшла Дністер, щоб продовжувати боротьбу за Радянську владу на фронтах громадянської війни. Смертю хоробрих поліг К. С. Єремецький. У кавалерійській бригаді Г. І. Котовського мужньо воювали рукшинці В. М. Білівський, Ю. І. Цвик, С. М. Кравецький. Ю. І. Цвик згодом виріс до полковника; воював проти німецько-фашистських загарбників і загинув на фронті у Білорусії.

Захопивши Рукшин, румунські окупанти вчинили тут, як і по інших селах повіту, жорстоку розправу. Було спалено до 300 хат. Карателі катували й грабували людей, гвалтували жінок. Учасників повстання і тих, хто їм співчував, розстрілювали, забороняли ховати їх тіла. Було вбито понад 200 чол., серед них М. Бражанюка, І. Бражанюка, О. Гермаківського, М. Калиняка, О. Шишківського та інших[2].

Терор і репресії стали масовим явищем. Людському стражданню не було меж. Селяни задихалися від безземелля і малоземелля, викупних платежів, лихварських процентів. Аграрна реформа, проведена у 20-х роках, ніскільки не поліпшила тяжкого становища селян. Одержана земля могла стати їх власністю лише після сплати викупних платежів. Коли ж селянин не сплатив два останніх піврічних внески, її відбирали. Податки поглинали майже увесь прибуток від господарства. Бідняки животіли у вічних боргах.

Румунська влада чинила всілякі перешкоди і розвиткові української культури. В селі була лише одна початкова школа з румунською мовою навчання, де було всього 75—80 учнів, тут працювало два вчителі.

Селяни звертали свої погляди за Дністер, до радянських братів. Млин Ф. Галюка став місцем, де вони збиралися і читали періодичні видання, що виходили в Країні Рад, щоб якнайбільше дізнатися про Радянську владу.

Група російських солдатів — уродженців Хотинського повіту. Перший зліва: К. С. Єремецький — колишній учасник Хотинського повстання 1919 року, командир загону повстанців с. Рукшина.

[1] Газ. «Червона зірка», 10 грудня 1968 р.

[2] Боротьба трудящих Буковини за соціальне й національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. 1917—1941. Документи й матеріали, стор. 161, 162.

Невтомну роботу здійснював комсомольський осередок, створений 1927 року. Комсомольці читали й розповсюджували підпільну літературу та листівки, співали революційних пісень, вели агітацію серед селян, вселяли у них віру, що Радянська влада прийде й до них. Заборонену літературу й листівки вони діставали у Клішківцях, Хотині. Осередок довгий час очолювали П. Г. Пушкар та Г. В. Пушкар. Взимку 1929—1930 рр., під час розповсюдження листівок, їх було заарештовано. 1931 року члени комсомольського осередку В. Гермаківський, А. Гикавий, Н. Олійник, П. Шишківський привселюдно співали на весіллі у односельчанина С. Варвюка партійний гімн «Інтернаціонал» та пісню «Сміло у ногу рушайте». За доносом провокатора їх теж було ув'язнено.

Зерна, посіяні молодими патріотами-комсомольцями, впали на родючий грунт. Сміливці піднімали на боротьбу сотні юнаків і дівчат. Про силу впливу агітації комсомольців свідчить такий факт: у 1932 році 78 рекрутів з Рукшина до Хотина прямували з революційними піснями та червоними пов'язками. Жандармів, які намагалися перешкодити молоді, юнаки побили. Слідство в цій справі тривало 5 років. Не лише самих рекрутів, а й їх рідню переслідували і катували[1].

Королівсько-румунські окупанти називали Рукшин червоним, бо в цьому селі під їх ногами горіла земля, панувала атмосфера ненависті до гнобителів.

Давня мрія віками гноблених селян збулася 28 червня 1940 року, коли в Рукшині завирувало нове життя, яке принесли червоні бійці зі Сходу. День визволення Рукшина перетворився на велике свято. В центрі села відбувся мітинг, на ньому зі словами глибокої подяки Червоній Армії і Радянському урядові за визволення від румунського панування виступили колишні бідняки В. С. Рачук, Ф. Я. Горбатюк та інші. «Нарешті і над нами засяяла зірка свободи, нарешті й ми стали повноправними людьми»,— говорив В. С. Рачук.

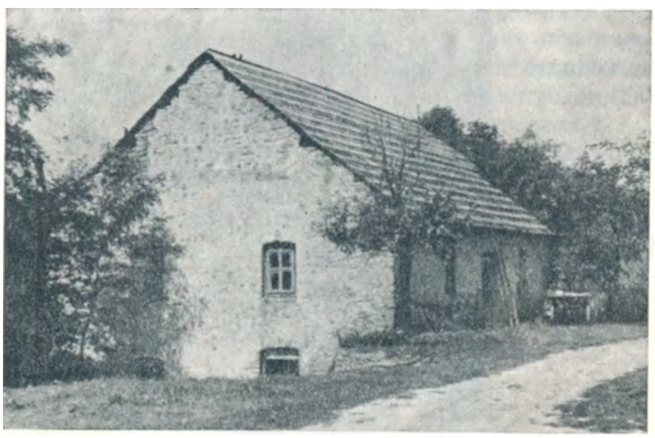
На мітингу створили новий орган влади — сільську Раду, до якої увійшли С. Г. Банар, Ф. Я. Горбатюк, І. І. Гермаківський, І. В. Кривий, В. С. Рачук, П. Г. Шишківський та інші селяни. Рукшинську сільраду очолив колишній бідняк І. І. Гермаківський. Першим своїм законодавчим актом сільська Рада і земельний комітет розподілили між біднотою землю багатіїв і поміщика. 290 господарств одержали від Радянської влади 715 га землі.

Восени 1940 року рукшинські селяни створили ініціативну групу, яка у лютому 1941 року організувала колективне господарство. В ньому об'єдналося 80 найбідніших дворів, що мали 82 гектари землі і 19 коней. Першим головою артілі обрали Ф. М. Шинкарюка[2]. Зачинателями колгоспного руху були Д. І. Браженюк, С. О. Гайсенюк, І. І. Гермаківський, І. Ф. Горбатюк, С. В. Куделько, Г. М. Онофрійчук та інші. Східні області України подали братню допомогу молодій буковинській артілі. Колгоспні лани обробляли новими машинами МТС. Радянська держава асигнувала 1941 року рукшинському колгоспові для придбання тягла, на будівництво та інші потреби довготермінові й короткотермінові кредити в сумі 11 350 крб.; 93 цнт насіння[3].

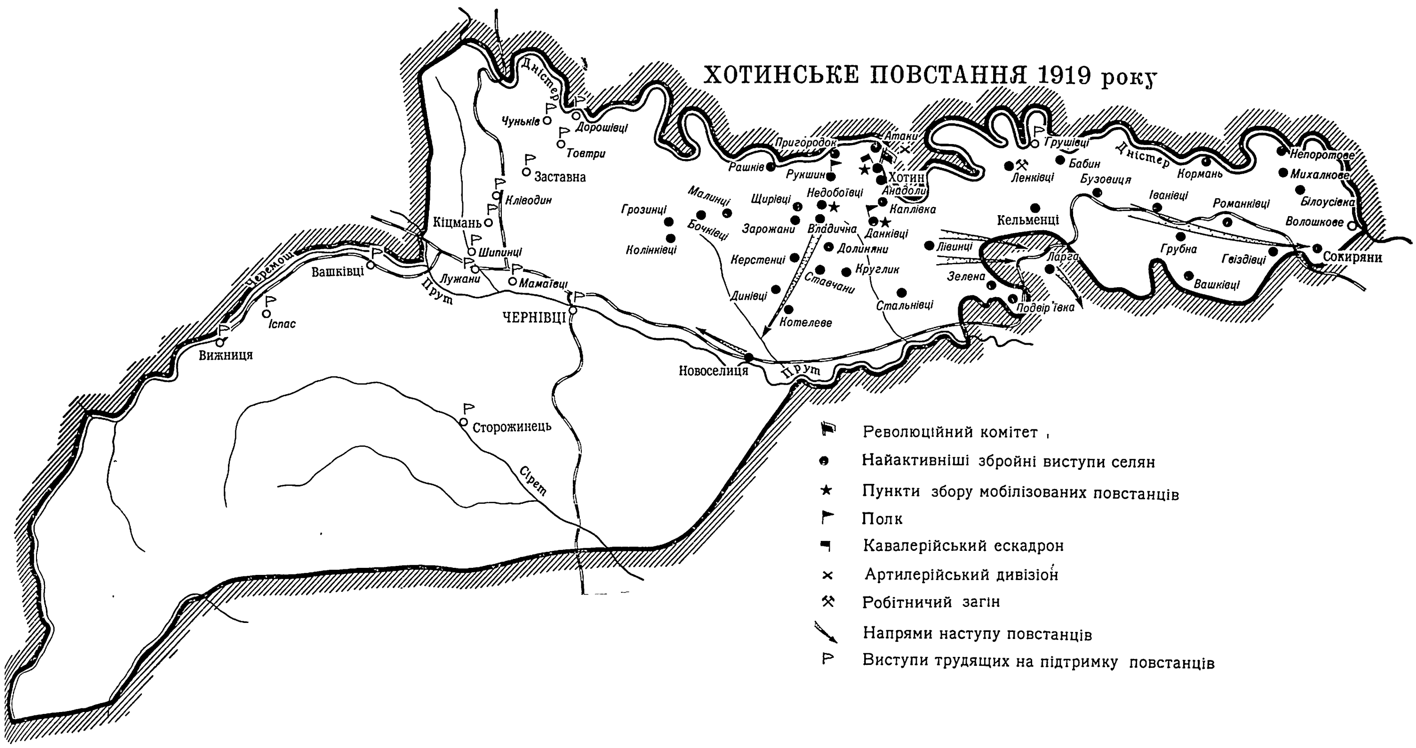
Велику роль у піднесенні колективного господарства, культурно-освітньої роботи на селі відіграла комсомольська організація, заснована в Рукшині 1940 року. Весною 1941 року вона налічувала 56 членів, яких очолював секретар Н. П. Галюк. У березні в Рукшині організовано партійну групу, до її складу входили 3 члени партії і 2 кандидати.

Восени 1940 року уперше в історії села всі діти трудівників дістали можли-

Млин, у якому відбувались наради підпільного штабу Хотинського повстання. 1967 р.

[1] Газ. «Радянське життя», 29 жовтня 1958 р.
[2] Чернівецький облдержархів, ф. 1, оп. 5, спр. 280, арк. 1.
[3] Чернівецький облпартархів, ф. 6, оп. 1, спр. 101, арк. 67, 68.

вість сісти за шкільні парти і навчатись рідною мовою. В 1941 році у Рукшині працювало 2 школи; в них налічувалось 800 учнів. 389 чоловік дорослого населення було охоплено лікнепом. Педагогічний колектив шкіл поповнили посланці східних областей УРСР досвідчені вчителі — С. В. Якимчук, Л. І. Кейсерман, З. Д. Райлян та інші.

До Жовтневих свят відкрили клуб, хату-читальню. Вечорами тут дивилися кінофільми. Обрії нового, світлого життя постали перед селянами. Але багато задумів і планів не судилося здійснити: 6 липня 1941 року Рукшин окупували німецько-румунські війська, які запровадили жорстокий режим, кривавий терор. Увесь колгоспний актив, сільських комсомольців було заарештовано. Голову сільради І. І. Гермаківського засудили на 25 років каторги. Понад 40 чоловік ув'язнили у концтаборі, серед них В. Гермаківського, А. Гикавого, М. Гуцуляка, Г. Пушкара, С. Якимчука.

Окупанти здійснювали політику примусової румунізації. Від жителів села вимагали «записуватись у румуни», українські прізвища замінювали румунськими: наприклад, Боднарюк на Боднару, Гловатинський на Главатян, Кравецький на Краєску, Панівський на Паунеску, Шишківський на Шишкою та інші[1]. Про ці знущання розповідає в своєму листі житель села Г. Д. Фостій: «Привели мене до примарії і почали пропонувати різні роботи, вимагаючи стати на румунське підданство. Коли ж я відмовився разом з групою інших селян (українців), то потрапив до робочого табору, де тримали каторжників. Ці табори були розташовані в селі Тірол поблизу м. Тімішоари. Я поневірявся тут до вересня 1944 року, аж поки не визволила Червона Армія»[2].

Але селяни не скорилися окупантам, не склали зброї. М. Д. Фостій, уродженець Чепоносів, який працював у Рукшинській примарії, був членом підпільної комсомольської організації, що діяла в Хотині. Він за завданням організації розмножував на шапірографі і друкарській машинці листівки, інформував підпілля про зміст сек-

[1] Чернівецький облдержархів, ф. 669, оп. 2, спр. 320, 754, арк. 2, 27, 68.
[2] Газ. «Радянська Буковина», 24 жовтня 1962 р.

ретних документів. Після арешту членів організації М. Д. Фостія було засуджено на довічну каторгу.

3 квітня 1944 року бійці 1318-го стрілецького полку 163-ї стрілецької дивізії визволили Рукшин від фашистської окупації[1]. Зразу ж відновлено діяльність сільської Ради, яку очолив Т. М. Корчовий. Під її керівництвом селяни відбудовували зруйноване господарство. Хоч спочатку було чимало труднощів, у повоєнні роки рукшинці працювали з потроєною енергією.

У кожну селянську хату прийшли нова радість, щастя. Гостинно відчинили двері школа, новий клуб на 200 місць, фельдшерсько-акушерський пункт. Багато сімей справили новосілля.

500 рукшинців воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни. 210 уродженців села за бойові заслуги удостоєні урядових нагород.

Лютий 1946 року — дата утворення сільської первинної партійної організації. Секретарем її був А. А. Кравченко. В тому ж місяці засновано комсомольську організацію (секретар В. І. Рачук).

На селі точилася жорстока класова боротьба. Вороги чинили шалений опір всьому новому. У травні 1945 року бандерівці зруйнували будівлі сільради, школи, пошти, кооперації. Та це не спинило трудівників села, не завадило їм гаряче взятися до діла. У листопаді 1947 року в Рукшині було відновлено колективне господарство ім. Жданова[2]. В жовтні того ж року створено другий колгосп — ім. Кірова[3], а в 1948 році — артіль ім. Шверника[4]. Рукшин став селом суцільної колективізації. Фундаторами артільного господарства були В. І. Гермаківський, І. Ф. Горбатюк, В. П. Кучер, О. П. Одайний, Г. В. Придрик, В. С. Рачук та інші активісти Радянської влади.

Держава подала в 1947—1949 рр. артілям допомогу — 1450 цнт зерна для посіву, 65 голів племінної худоби, 2 автомашини, добрива, цемент, грошову позику для будівництва тваринницьких ферм. Зі східних областей України для роботи в колгоспах прибули агрономи, механіки та інші спеціалісти. За перші роки існування колгоспів основні виробничі фонди збільшилися вдвоє, грошові надходження — в 2,6 раза.

1950 року всі рукшинські артілі об'єднано в один великий колгосп ім. Шверника, якому згодом було надано ім'я Хотинського повстання. За господарством закріплено 3031 га угідь, у т. ч. 1976 га орної землі. Провідними галузями стали землеробство, зокрема вирощування цукрових буряків, і тваринництво. Грошові прибутки колгоспу вже протягом першого року господарювання порівняно з 1948 збільшилися майже у два рази. Колгосп виростив по 300 цнт цукрових буряків з га. За високі врожаї цієї культури понад 30 хліборобів нагороджено орденами й медалями.

Багато попрацювали й тваринники. У 1950 році на кожну корову надоєно 899 кг молока, в 1955 році — 1870 кг. Зростають і грошові надходження. 1956 р. від тваринництва було одержано лише близько 20 проц. усіх грошових прибутків колгоспу, а в 1960 році питома вага цієї галузі складала 37 проц. При цьому загальна сума грошових доходів зросла з 1956 по 1960 рік майже у 2,5 раза.

Завдяки повсякденній роботі партійної організації колгоспу і його правління, свідомій праці колгоспників артіль ім. Хотинського повстання за роки семирічки стала передовим господарством. Врожайність зернових зросла на 72 проц., цукрових буряків на 28 проц. Виробництво м'яса збільшилось на 38 проц. Грошові надходження зросли у 2,4 раза, а оплата праці більш як у два рази.

А ось здобутки в ювілейному — 1967 році. На круг вирощено 23,6 цнт зернових, у т. ч. 54 цнт кукурудзи; 281 цнт цукрових буряків, 134 цнт картоплі. І це в той час, коли 1967 році погодні умови були несприятливими.

---

[1] Битва за Буковину, стор. 163.
[2] Газ. «Радянське життя», 16 листопада 1947 р.
[3] Чернівецький облдержархів, ф. Р-4, оп. 7, спр. 630, арк. 13.
[4] Газ. «Радянське життя», 7 квітня і 9 червня 1948 р.

Стара хата і новий будинок колгоспника П. Шишківського. 1967 р.

Радують успіхи і тваринників. Колгосп має 865 голів великої рогатої худоби, у т. ч. 364 корови. Згадаємо для порівняння, що в 1950 році колгосп мав лише 36 корів. Чималі досягнення і в підвищенні продуктивності худоби. 1967 року виробили на 100 га угідь пс 484 цнт молока, 87 цнт м'яса (в забійній вазі). Різко знизилась собівартість продукції. В 1965 році центнер зерна колгоспу обійшовся в 6,8 крб., цукрових буряків — в 3,8 крб., у 1967 році — відповідно — в 4,2 і 1,96 карбованця.

Сільгоспартіль має всі машинні знаряддя, потрібні для впровадження колгоспної механізації. На артільних ланах працює 13 тракторів, 9 комбайнів, 10 автомобілів, багато інших сільськогосподарських машин, якими виконується понад 90 проц. усіх робіт. В колгоспі — 50 механізаторів широкого профілю, 20 шоферів. Досягнення артілі в рільництві й тваринництві — результат широкого впровадження механізації, використання електроенергії в усіх ланках виробництва. Технічне оснащення колгоспу докорінно змінило погляди селян на працю, підвищило їх загальний культурний рівень, поліпшило добробут, розширило світогляд.

Трудові перемоги здобуто також і завдяки тому, що колгосп виховав багатьох передовиків виробництва. Бригада О. П. Одайного рік у рік одержує високі врожаї зернових і картоплі. Майстрами сталих урожаїв є ланка О. В. Чинчик, комбайнер І. С. Шишківський, ланки М. Я. Білівської, В. Ф. Зварич, а ударниками серед тваринників — Н. П. Рачук, П. З. Білівська, Г. І. Варварюк та багато інших. Вони — гордість колгоспу, показують зразки високопродуктивної праці. Наприклад, доярка К. П. Гикава рік у рік надоює по 2300—2500 кг молока.

Поліпшується добробут колгоспників. Всі вони користуються оплаченими відпустками, багато з них одержують пільгові путівки до кращих здравниць країни. Для тваринників організовано їдальню, дві кімнати для відпочинку. Краще стали жити колгоспники, зросла продуктивність їх праці.

У всіх хороших ділах перед ведуть комуністи. Колгоспна парторганізація, створена 1950 року, налічує 58 членів КПРС. Комуністи є прикладом у боротьбі за технічний прогрес.

Парторганізація має багато помічників. Це завзяті й невгамовні комсомольці. Їх у колгоспі 60 чоловік. Всі члени ЛКСМУ славляться своїми ділами на весь район.

Оновився, невпізнанним став за роки Радянської влади Рукшин. За румунів у селі протягом року будували 3—4 хати, а тепер за цей же час зводять до 40 будинків. Всього після возз'єднання в Рукшині споруджено понад 300 житлових приміщень. У кожному будинку добротні меблі, радіоприймачі, телевізори, швейні і пральні машини.

В Рукшині є лікарня. З 1958 року тут функціонує пологовий будинок, аптечний пункт, трудяться кваліфіковані спеціалісти. За часів румуно-боярського панування у Рукшині щороку помирало 80—100 чоловік, тепер смертність — рідкісне явище. Лікарі, середній медичний персонал приділяють велику увагу підростаючому поколінню, багатодітним матерям. В Рукшині багато жінок, які народили й виховали по 9—10 дітей. Їх удостоєно урядових нагород. Орденом «Материнська слава» 1-го ступеня нагороджено Я. Я. Співак, П. І. Мельничук, К. І. Щербату та інших матерів. Вони одержують від держави грошову допомогу.

Розширилась торговельна мережа. До послуг рукшинців 7 магазинів, павільйон побутового обслуговування. Зростає купівельна спроможність. Лише за 1960—1967 рр. товарообіг зріс у 2,2 раза. Все більший попит на меблі, пральні машини, одяг та інші речі.

У селі працює пошта, є ощадна каса, лазня, чайна.

Освіченими, культурними людьми ростуть юні рукшинці. В селі є середня й початкова школи, вечірня середня школа сільської молоді. В них навчаються 800 дітей та дорослих, працюють 45 вчителів.

Культурні запити населення задовольняють клуб, бібліотеки. В них відбуваються тематичні вечори, концерти гуртків художньої самодіяльності: тут можна подивитися кінофільм, послухати лекцію, зустрітися з учасниками Хотинського повстання, передовиками виробництва. Три бібліотеки села налічують понад 10 тис. книжок. Їх послугами користуються понад 3 тис: чоловік. Жителі села особливо цікавляться творами В. І. Леніна, спогадами про нього.

Колгоспники добре усвідомлюють, що Радянська держава — це вони самі, радянські люди — трударі землі, інтелігенція, робітники. У Рукшинській сільраді працюють 40 народних обранців, які беруть участь у роботі 6 постійних комісій. З 1954 року виконком сільради очолює комуніст І. С. Гайсенюк.

Істотні зміни сталися в економіці й культурі села за роки Радянської влади. Та ще світлішим вимальовується майбутнє Рукшина. Вже розроблено план його генеральної реконструкції. Село прикрасять нові житлові будинки, школа, стадіон. Молодітиме Рукшин, ще краще житимуть його люди — трудівники, творці достатку й щастя.

Ю. О. КАРПЕНКО, Я. С. ГАЙСЕНЮК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СІЛЬСЬКИХ РАД ХОТИНСЬКОГО РАЙОНУ

БІЛІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 18 км від районного центру, за 17 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 1340 чоловік.

У Білівцях розміщений колгосп «Червона зірка», створений у 1947 році. Господарство має 1760 га землі, в т. ч. 1290 га орної, близько 60 га садів та виноградників. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. З допоміжних підприємств є виноробний цех. Колгосп був учасником ВДНГ.

В селі є середня школа, Будинок культури на 450 місць, бібліотека. За роки Радянської влади з Білівців вийшло 30 вчителів, 4 лікарі, 6 агрономів, 4 інженери та багато інших спеціалістів; за цей час зведено понад 350 добротних будинків.

Перша згадка про село є в документі 1552 року.

В 1917 році мешканці Білівців обрали комітет, який розділив між бідняками поміщицьку землю.

БОЧКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 29 км від районного центру, за 21 км від залізничної станції Магала. Через село проходить шосе. Населення — 2162 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Шилівці.

Бочківський колгосп «Червоний партизан» — багатогалузеве господарство. Він має 2207 га землі, в т. ч. 1060 га орної, 173 га садів та виноградників. З допоміжних підприємств наявні пилорама, вальцьовий млин, цехи плодоконсервний, овочепереробний та безалкогольних напоїв.

В 1967 році колгосп «Червоний партизан» нагороджено медаллю Т. Г. Шевченка за проведене будівництво культурно-побутових об'єктів. 18 трудівників колгоспу нагороджено орденами Радянського Союзу. Серед них Л. В. Молдаван, яка в 1959 році організувала ланку з випускників школи. Ця ланка систематично одержує високі врожаї кукурудзи. Нині Л. В. Молдаван працює агрономом, вона член ЦК ВЛКСМ.

У Бочківцях є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 600 місць.

Вперше Бочківці згадуються в документі від 2 березня 1652 року.

Під час Великої Вітчизняної війни 260 мешканців села перебували в лавах діючої армії. Жителька села Х. М. Бадалій була розвідницею партизанського загону О. В. Тканка.

Доярка А. А. Мулик була делегатом XXII з'їзду КП України.

ГРО́ЗИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 31 км від районного центру, за 19 км від залізничної станції Магала. Населення— 2014 чоловік.

В селі розміщений колгосп ім. газети «Правда». Господарство — рільничо-тваринницького напряму. Артіль має 1190 га землі, в т. ч. понад 700 га орної, 117 га садів. Трудівники артілі досягли найвищих у районі надоїв молока — на 100 га сільгоспугідь 518,5 цнт. В господарстві щорічно вирощується племінний молодняк для колгоспів району.

У Грозинцях є восьмирічна школа, Будинок культури відмінної роботи, бібліотека; лікарня на 50 ліжок. За радянських часів споруджено близько 350 добротних будинків.

Вперше Грозинці згадуються в писемних джерелах 1652 року.

Під час Великої Вітчизняної війни понад 400 мешканців села боролися з фашистами на різних фронтах, а Д. М. Голішко, І. Є. Тодоріко, І. І. Ткач, Ф. Х. Бейлишин, В. В. Горошов, В. К. Тодоріко, В. П. Білик, Д. Н. Баблюк — у партизанських загонах.

Уродженець села А. Г. Фуга — кандидат сільськогосподарських наук, доцент.

На території села виявлені поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), ранньослов'янської черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та слов'янське городище (IX—X століття н. е.).

ДАНКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 8 км від районного центру, за 20 км від залізничної станції Мамалига. Через село проходить шосе. Населення — 1174 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Ворничани.

В Данківцях міститься центральна садиба колгоспу «Прапор перемоги». Виробничий напрям його зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом. Артіль має 2912 га землі, в т. ч. понад 2070 га орної, 74 га садів. Є допоміжні підприємства: млин, олійниця, консервний цех.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 400 місць. За радянських часів зведено близько 300 будинків.

Вперше Данківці згадуються в документі 1656 року.

Близько 350 мешканців села брали участь у Хотинському повстанні 1919 року. Протягом 10 днів над Данківцями майорів червоний прапор з лозунгом «Вся власть Советам!» Особливо відзначилися повстанці Л. П. Руснак (організатор загону), Є. Гураль, Т. Леваднюк, М. Дралюк, Є. Коханов, М. Бих. Після придушення повстання більшість його учасників боролася в лавах Червоної Армії на фронтах громадянської війни.

На території с. Ворничанів виявлено поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.).

ДАРАБА́НИ — село, центр сільської Ради. Лежать на правому березі ріки Дністра, за 6 км від районного центру, за 35 км від залізничної станції Кам'янець-Подільський. Населення — 653 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Анадоли.

В Дарабанах розташована центральна са-

диба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС. Артіль має 1533 га землі, в т. ч. 1290 га орної, 40 га садів. Є млин, столярна майстерня. Господарство — рільничо-тваринницького напряму. Працівники свиноферми колгоспу були учасниками ВДНГ.

У Дарабанах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 220 місць.

Перша згадка про село є в документі 1656 року.

В околицях села виявлені 2 пізньопалеолітичні стоянки, 3 поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), 2 поселення доби раннього заліза (IX—III століття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та 2 городища давньоруських часів (XII—XIII століття н. е.).

Під час Хотинського повстання в с. Анадолах був сформований полк, яким командував М. В. Просвирін. Пізніше він воював у бригаді Г. І. Котовського, нагороджений орденом Червоного Прапора.

ДОЛИНЯ́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 11 км від районного центру, за 34 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1825 чоловік.

За місцевим колгоспом «Маяк» закріплено 1578 га землі, в т. ч. 1250 га орної, 152 га садів. Господарство — рослинницько-тваринницьке.

У Долинянах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи. При клубі відкрито постійну виставку кращих робіт сільських вишивальниць і ткаль. Із 600 будинків села 500 зведено за роки Радянської влади.

Вперше село згадується в писемних джерелах 1450 року.

Мешканці села брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. Організатори повстанського загону брати Х. С. та Г. С. Дикі ще й тепер живуть у Долинянах.

В околицях села виявлено поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), черняхівської культури (II—VI століття н. е.). Розкопано курган доби раннього заліза (VI століття до н. е.).

КАПЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 6 км від районного центру, за 22 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 1775 чоловік.

В Каплівці міститься колгосп «Нове життя», організований у 1941 році. Господарство — рільничо-тваринницького напряму. Артіль має 1510 га землі, в т. ч. 1284 га орної, 88 га садів. Є млин, пилорама, ремонтна майстерня, механізований тік, кормопереробний цех, пасіка (90 бджолосімей).

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, якій присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи. За післявоєнні роки зведено близько 300 будинків.

Вперше Каплівка згадується в писемних джерелах XVIII століття.

В жовтні 1917 року селяни Каплівки розгромили поміщицький маєток.

Мешканці села брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. Одним з організаторів повстанського загону був політкаторжанин М. Дралюк. В. О. Чабан після поразки повстання воював на фронтах громадянської війни; в бригаді Г. І. Котовського він командував артилерійським підрозділом. О. І. Савчук пізніше став полковником, загинув на фронті Великої Вітчизняної війни. Житель села М. С. Дудка — кавалер ордена Слави трьох ступенів.

М. С. Дудка — кавалер ордена Слави трьох ступенів, с. Каплівка. 1968 р.

В околицях села виявлені 3 поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.) та черняхівської (II—VI століття н. е.) культур.

КЕ́РСТЕНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 20 км від районного центру, за 24 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1637 чоловік.

Колгосп в Керстенцях створено в 1947 році. За артіллю ім. XXII з'їзду КПРС закріплено 1643 га землі, в т. ч. 1167 га орної. Господарство — зерно-тваринницького напряму. В 1967 році тут вироблено на 100 га сільгоспугідь 98,6 цнт м'яса, 463 цнт молока.

У Керстенцях є восьмирічна школа, клуб на 350 місць, бібліотека. Лише за останні 10 років колгоспники звели близько 130 будинків. Урочисто в селі відзначається день урожаю.

Вперше село згадується в грамоті 1433 року.

У 1834 році відбувся виступ селян проти поміщиків.

Селяни Керстенців брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. До загону повстанців входили В. Л. Наговичко, С. Герасимчук, М. Г. Шлей, В. Касіян, П. Кравчук, Л. Палагнюк, С. Никорюк, О. Вакарюк, Г. Кравчук, Ю. Шлей та багато інших, очолював загін П. С. Павлюк. Після запеклих боїв загін змушений був перейти за Дністер, де влився в бригаду Г. І. Котовського. П. С. Павлюк став начальником кінної розвідки бригади. В. Л. Наговичко за участь у ліквідації банди Антонова нагороджений орденом Червоного Прапора.

В 30-х роках XX століття в Керстенцях утворилося кілька комуністичних осередків. Першими комуністами були І. Я. Каркавчук, В. М. Грищук, Д. С. Голубан, І. В. Герасимчук, О. А. Фіщук, М. І. Снігур та ін. В 1935 році виникли і комсомольські осередки.

З Керстенцями пов'язане життя родини Хиждеу, з якої вийшло кілька видатних людей. Один із її родоначальників — Гаврило, був сподвижником Івана Підкови, Тадей — польським письменником. Сини Тадея — Александр Хиждеу — молдавський письменник і фольклорист, просвітитель, Болеслав Хиждеу (1812—1866) — письменник, фольклорист, етнограф. Син Александра Хиждеу — Богдан Петрічейку Хашдеу

(Хиждеу) — молдавський і румунський письменник і вчений, академік Румунської (з 1877 р.), член-кореспондент Петербурзької (з 1883 р.) академій наук.

КОЛІНКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 36 км від районного центру, за 16 км від залізничної станції Магала. Через село проходить шосе. Населення — 5135 чоловік.

В селі розміщений колгосп ім. Чапаєва, створений у 1947 році. За ним закріплено 2457 га землі, в т. ч. 1800 га орної, 210 га садів. Господарство — зерно-бурякового напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

У Колінківцях є середня і восьмирічна школи, бібліотека, клуб; лікарня на 25 ліжок. За післявоєнні роки зведено понад 350 просторих будинків.

В писемних джерелах село вперше згадується в 1771 році, назва походить від прізвища Колінко.

Уродженець села В. С. Прокопчук — кандидат медичних наук.

Поблизу села виявлені поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.) і черняхівської (II—VI століття н. е.) культур та давньоруське (XII—XIII століття н. е.).

КРУ́ГЛИК — село, центр сільської Ради. Розташований за 16 км від районного центру, за 30 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1923 чоловіка.

У Круглику міститься колгосп «Більшовик», організований в 1945 році. За ним закріплено 1386 га землі, в т. ч. 945 га орної, 110 га садів та виноградників. Господарство — багатогалузеве, передове в районі. Колгосп кілька разів був учасником ВДНГ, премійований 7 автомобілями.

В селі є середня школа, бібліотека, Будинок культури на 500 місць, народний краєзнавчий музей; лікарня на 35 ліжок. За радянських часів побудовано понад 500 будинків.

Вперше Круглик згадується в грамоті 1436 року.

Мешканці села І. П. та Г. П. Бобики, П. М. Величко, О. В. Долинський, Т. С. Скакун та інші брали активну участь у Хотинському повстанні 1919 року. П. М. Величко воював у бригаді Г. І. Котовського, був нагороджений 2 орденами Червоного Прапора. Загинув на фронті під час Великої Вітчизняної війни.

В 1935 році в селі була створена підпільна комуністична організація.

Колишній голова колгоспу В. М. Величко обирався депутатом Верховної Ради СРСР 3 та 4 скликань.

На території села виявлено поселення трипільської культури, доби раннього заліза (III та I тисячоліття до н. е.), зарубинецької (II—I століття до н. е.) та черняхівської (II—VI століття н. е.) культур. Розкопано курган доби бронзи (II тисячоліття до н. е.).

КРУТЕ́НЬКИ (до 1952 р.— Толбуряни) — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від районного центру, за 15 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 1462 чоловіка.

За колгоспом «Прогрес» закріплено 1212 га землі, в т. ч. 1010 га орної. Господарство — рільничо-тваринницького напряму. Артіль має пилораму та олійницю.

У Крутеньках є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Вперше село згадується в документах 1602 року.

В околицях села досліджені поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.) та черняхівської (II—VI століття н. е.) культур.

МА́ЛИНЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 26 км від районного центру, за 45 км від залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 2538 чоловік.

У Малинцях є колгосп ім. Івана Франка та міжколгоспний цегельний завод потужністю 3 млн. штук цегли на рік. Артіль має 1916 га землі, в т. ч. 1450 га орної, 128 га садів. Господарство — багатогалузеве. Колгосп славиться в районі найбільшою пасікою, має також вальцьовий млин, пилораму.

У селі — восьмирічна школа, клуб на 300 місць, якому присвоєно звання клубу відмінної роботи, бібліотека. Є в Малинцях колгоспний профілакторій, пологовий будинок, дільнична ветеринарна лікарня. За післявоєнні роки зведено близько 300 будинків. В селі працюють 78 спеціалістів з вищою і середньою освітою.

Перша згадка про село є в документі 1437 року. В Малинцях здавна розвинутий гончарний промисел.

Близько 400 малинських бідняків брали участь у Хотинському повстанні 1919 року. Загін повстанців, очолений Д. Т. Чекмаком та О. Поповичем, 10 днів утримував владу. Після поразки повстання загін перейшов через Дністер і влився в Червону Армію. Д. Т. Чекмак став командиром полку, був нагороджений двома орденами Червоного Прапора. За участь у повстанні румунські окупанти розстріляли О. Г. Грошовича, П. А. Доника, Ф. М. Лазаретного, М. Н. Микитюка, М. Н. та П. Н. Пернаїв, О. Д. Рогожу, П. І. Стадника та Ф. Е. Чекмака.

В березні 1944 року поблизу села діяв партизанський загін О. В. Тканка.

На території села виявлені рештки поселення зарубинецької культури (II століття до н. е.— II століття н. е.) та слов'ян (VI—VII століття н. е.).

Д. Т. Чекмак — командир загону повстанців с. Малинців та командир 398-го полку бригади Г. І. Котовського.

ПАШКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 13 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 1427 чоловік.

Пашківський колгосп «Комунар» має 1884 га землі, в т. ч. 1370 га орної. Господарство — рільничо-тваринницького на-

пряму. Є допоміжні підприємства: пилорама, пересувна електростанція, пасіка.

У Пашківцях є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки споруджено понад 300 будинків.

Вперше село згадується в документі 1655 року.

ПЕРЕБИ́КІВЦІ — село, центр сільської Ради. Лежать на правому березі Дністра, за 50 км від районного центру, за 60 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 2147 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Зелена Липа.

В селі розташована центральна садиба колгоспу ім. Б. Хмельницького. Його створено в 1947 році. Артіль має 1870 га землі, в т. ч. 1136 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий.

У Перебиківцях є середня школа, бібліотека, клуб на 450 місць; дільнична лікарня на 25 ліжок, пологовий будинок.

В писемних джерелах село вперше згадується в 1598 році.

В 1941 році румунські окупанти розстріляли сільських активістів І. М. Марчука та М. Ф. Тихохода.

В околицях села виявлені поселення доби неоліту та раннього заліза (V та I тисячоліття до н. е.), а також ранньослов'янські поселення: черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та VII—VIII століть; городище та 2 давньоруські поселення XII—XIII століть н. е.

ПРИ́ГОРОДОК — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 6 км від районного центру, за 29 км від залізничної станції Кам'янець-Подільський. Населення — 1006 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Атаки та Орестівка.

В селі розташована центральна садиба колгоспу ім. 28 Червня. Артіль має 2140 га землі, в т. ч. 1285 га орної, 220 га пасовиськ. Господарство — зерно-бурякового напряму з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

У Пригородку є восьмирічна та вечірня школи, консультаційний пункт заочної середньої школи, бібліотека, клуб на 200 місць.

В писемних джерелах село вперше згадується в 1771 році.

В 1905—1907 рр. в селі діяла підпільна революційна група, очолювана І. Миронюком та М. С. Рибаком. Активним членом цієї групи був Я. Ф. Чайкун, якого в 1941 році було обрано депутатом Верховної Ради СРСР.

Академік ВАСГНІЛ Ю. Ф. Лискун, уродженець с. Атак.

Під час Хотинського повстання, 23 січня 1919 року в с. Атаках повстанці розгромили загін румунських окупантів і захопили переправу через Дністер.

В с. Атаках народився Ю. Ф. Лискун (1874—1958), дійсний член ВАСГНІЛ, заслужений діяч науки і техніки РРФСР, лауреат Державної премії.

В околицях Пригородка виявлені пізньопалеолітичні стоянки (понад 15 тисяч років тому), поселення трипільської (III тисячоліття до н. е.) та черняхівської (II—VI століття н. е.) культур, а також слов'янські поселення VII—VIII та X—XIII століть.

РА́ШКІВ — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 18 км від районного центру, за 64 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1513 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Гордівці.

В селі розташована центральна седиба колгоспу «Радянська Армія». Господарство створено в 1947 році. Артіль має 1200 га землі, в т. ч. 900 га орної. Виробничий напрям — зерно-буряковий з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

У Рашкові є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури; дільнична лікарня на 25 ліжок. За післявоєнні роки зведено понад 280 житлових будинків.

В писемних джерелах село вперше згадується в 1453 році.

Під час Хотинського повстання 1919 року в Рашкові був сформований повстанський загін з 60 чоловік на чолі з І. Г. Громиком.

В 1941 році румунські окупанти розстріляли радянських активістів М. В. Довганюка, В. І. Громик, Х. П. Леваднюк, А. М. Швеця.

РУ́ХОТИН — село, центр сільської Ради. Лежить на правому березі Дністра, за 27 км від районного центру, за 55 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 645 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Блищадь та Гринячка.

В селі розташована комплексна бригада колгоспу ім. Івана Франка, за якою закріплено 1075 га землі. Основний виробничий напрям — рільництво. Бригада щорічно відгодовує близько 300 голів молодняка великої рогатої худоби.

У Рухотині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Лише за останні 5 років споруджено понад 250 будинків.

Село згадується в писемних джерелах другої половини XVIII століття.

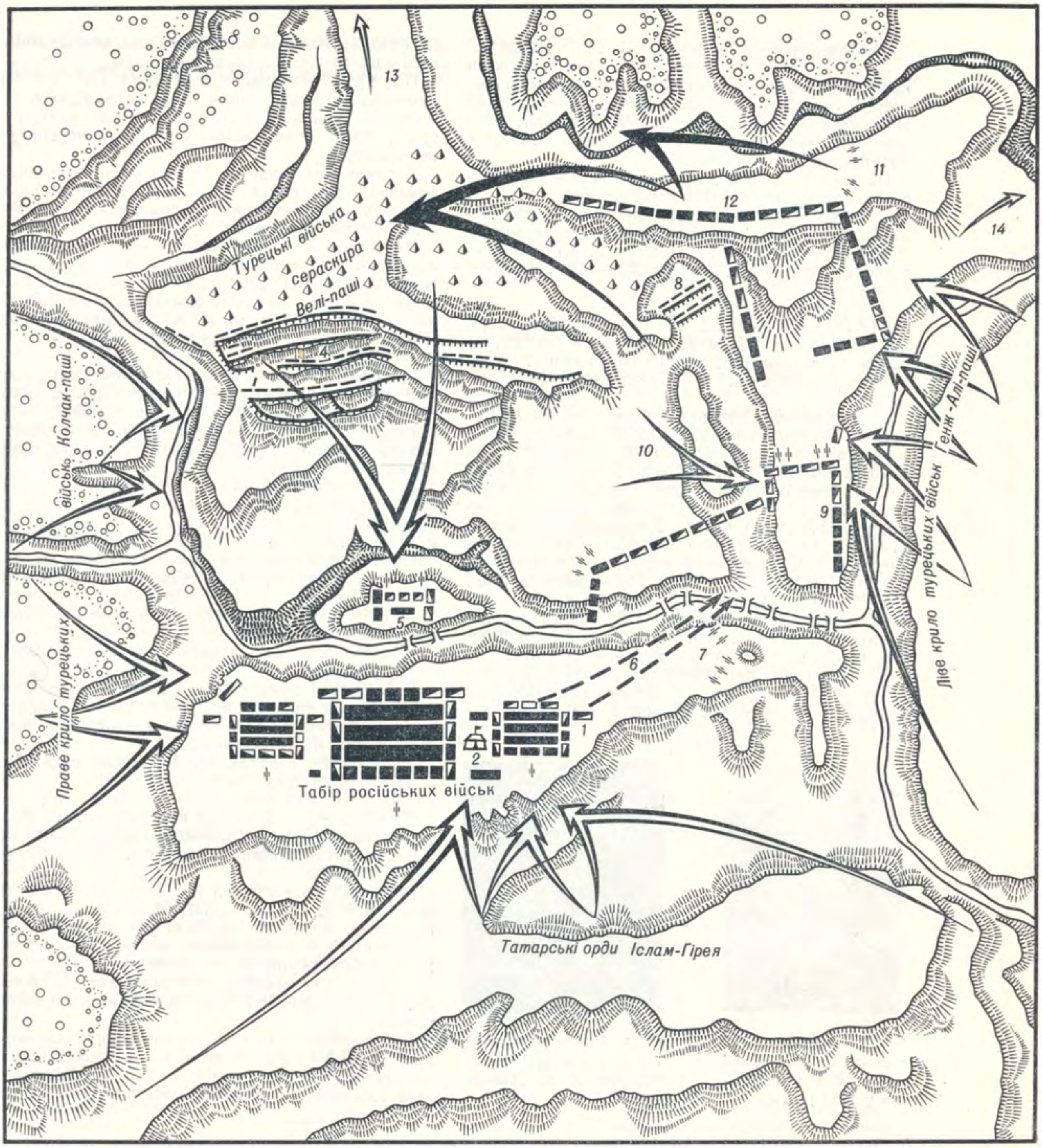
На території села виявлено поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та 2 давні городища. На городищі Замчище знайдено речі скіфських часів (II—V століття до н. е.).

САНКІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради. Розташовані на правому березі річки Рингача, за 29 км від районного центру, за 18 км від залізничної станції Новоселиця. Населення — 1246 чоловік.

За колгоспом ім. Дзержинського закріплено 1213 га землі, в т. ч. 1033 га орної, 42 га саду, 22 га ставків. Виробничий напрям — зерновий та овоченасіннєвий. Артіль забезпечує насінням кормових буряків огірків, редиски та ін. всі колгоспи області.

У Санківцях є восьмирічна школа, клуб на 250 місць, бібліотека. За післявоєнні роки споруджено понад 250 будинків.

БИТВА при СТАВЧАНАХ 1739 р.

Цифрами на карті позначено: 1. Праве крило російських військ, на якому вночі проти 17 серпня було атаковано квартирмейстерів. 2. Ставка генерал-фельдмаршала Б. Мініха. 3: Донські козаки. 4. Турецькі укріплення. 5. Загін генерала Левендаля, що був призначений для демонстрації. 6. Марш російських військ до переправ через р. Шуланець. 7. Дві бригади російської артилерії, які вогнем прикривали переправу російських військ через р. Шуланець. 8. Нові батареї та укріплення, що їх збудували турецькі війська після переправи російських військ. 9. Праве крило російських військ, що його атакували турецькі війська. 10. Атаки яничарів. 11. Дві бригади російської артилерії, що обстрілювали війська Генж-Алі-паші. 12. Бойовий порядок російських військ після розгрому турецьких військ. 13. Втеча сераскира Велі-паші. 14. Втеча Іслам-Гірея

Село згадується в документі 1437 року.

В березні 1869 року мешканці села виступали проти неправильного проведення земельної реформи. Заворушення було придушено солдатами Модлінського піхотного полку. У червні 1903 року відбувся виступ селян проти місцевих властей.

На території села виявлені 3 поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.). Розкопано поховання доби бронзи (II тисячоліття до н. е.), відкрито поселення черняхівської культури (II—VI століття н. е.) та 2 слов'янські селища (IX—XI та XII—XIII століття н. е.).

СТАВЧА́НИ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 15 км від районного центру, за 32 км від залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 2500 чоловік.

В Ставчанах містяться колгосп ім. Г. І. Котовського, організований у 1945 році, та млин Хотинського харчокомбінату. Артіль має 1700 га землі, в т. ч. 1120 га орної, 60 га садів, 30 га ставків. Виробничий напрям — рільництво. З першого дня створення колгоспу тут працює ланковою О. А. Хавруняк, яка нагороджена двома орденами Леніна та орденом Трудового Червоного Прапора, золотою медаллю ВДНГ СРСР. Вона ж — мати-героїня.

В селі є восьмирічна школа, професійно-технічне училище, що готує механізаторів сільського господарства, клуб, бібліотека, якій присвоєно звання бібліотеки відмінної роботи.

Перша згадка про село в документі 1437 року.

В серпні 1739 року під Ставчанами відбулася велика битва між російською і турецькою арміями.

Н. Л. Адажій — керівник Ставчанського загону повстанців у 1919 році.

О. А. Хавруняк— ланкова колгоспу ім. Котовського, с. Ставчани. 1968 р.

В 1917 році сільська біднота розгромила поміщицький маєток і захопила землю.

Під час Хотинського повстання 1919 року в Ставчанах був створений загін на чолі з Н. Л. Адажієм, учасником жовтневих боїв у Петрограді. Загін брав участь у боях за переправу на Дністрі.

В Ставчанах живе Т. І. Кантемир — учасник революційних подій 1917 року в Петрограді, Хотинського повстання, громадянської та Великої Вітчизняної воєн.

На території села виявлено 4 поселення трипільської культури (III тисячоліття до н. е.), розкопано 4 кургани доби бронзи (II тисячоліття до н. е.), виявлено поселення зарубинецької (II—I століття до н. е.) та черняхівської (II—VI століття н. е.) культур.

ШИРІВЦІ́ — село, центр сільської Ради. Розташовані за 18 км від районного центру, за 34 км від залізничної станції Новоселиця. Через село проходить шосе. Населення — 1397 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Владична і Зарожани.

В 1947 році в Ширівцях організовано колгосп «Росія». Він має 2478 га землі, в т. ч. 1940 га орної, 302 га садів, 34 га ставків; понад 1340 голів великої рогатої худоби. Господарство — багатогалузеве. Колгосп видобуває також близько 30 тис. тонн торфу, поклади якого залягають поблизу села.

В селі є восьмирічна школа, клуб на 175 місць, бібліотека.

Ширівці вперше згадуються в документі 1476 року.

В 1919 році румунські окупанти в лісі поблизу Ширівців спалили живцем близько 60 жінок і дітей. Активним учасником хотинського повстання був Я. І. Капустін.

Уродженець села М. Ф. Пастушак став кандидатом технічних наук.

ЯРІ́ВКА — село, центр сільської Ради. Розташована за 19 км від районного центру, за 13 км від залізничної станції Мамалига. Населення — 1415 чоловік.

Місцевий колгосп ім. Шевченка має 1260 га землі, в т. ч. 1035 га орної, 40 га саду. Є млин, пилорама. Артіль не раз була учасником ВДНГ.

В Ярівці є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури на 450 місць.

Село вперше згадується в документі 1619 року. В XVII столітті було відоме виробництвом щитів.

В околицях села є пам'ятки ранньозалізного віку (VII—VI століття до н. е.) та черняхівської культури (II—VI століття н. е.). Знайдено також кам'яного дволикого слов'янського ідола.

СЛОВНИК МІСЦЕВИХ ТА ІНШОМОВНИХ ТЕРМІНІВ, ЯКИМИ КОРИСТУВАЛИСЯ НА БУКОВИНІ

А

Арнау́ти (білотурки) — турецька назва жителів Албанії. Арнаути-албанці служили воїнами і гінцями при дивані молдавського господаря. Під час австро-французької війни 1809 року на Буковині були сформовані ополченські загони, які називалися «арнаутськими».

Б

Бербени́ця — довгаста конічна дерев'яна посудина-бочівочка — для зберігання бринзи, масла, сметани, кислого молока, меду, вина та інших продуктів. Також міра ємкості (меду).

Бук — поширена на Буковині лісова порода дерев. У місцевих українських говірках — палиця, кий, різка (бучина).

Бу́рса — каса, фонд, гаманець, стипендія. У середні віки — гуртожиток-інтернат для бідних студентів. На Україні бурса вперше була заснована в 1632 році при Києво-Могилянській академії. На Буковині вони виникли у XIX столітті при Чернівецькій духовній семінарії, українських гімназіях у Чернівцях, Вижниці та Кіцмані. У дореволюційні часи бурсами називали ще духовні школи.

В

Вері́тка — рядно, плахта, якими покривають постіль, лаву або підлогу.

Ві́денська валю́та — паперові гроші (вимінні або викупні білети), які були введені Австрією в обіг у 1811 році як наслідок девальвації попередніх паперових грошей — банкоцетлів та мюнццетлів. Нову державну валюту назвали віденською, вона проіснувала до 1 вересня 1858 року.

Війт, дві́рник, ста́роста — керівник місцевого самоврядування. Виборна посада. До його компетенції входило: розв'язування цивільних, кримінальних та податкових справ, а також проведення рекрутського набору. На Буковині посади війтів існували з кінця XVIII до початку XX століття.

Вістя́р, злота́ш — державний скарбник, один із вищих чинів при молдавському дивані або міському самоврядуванні.

Воло́ське пра́во — за цим правом жила основна маса вільних селян феодальної Молдавії. Починаючи з XV століття селяни, які жили за «волоським правом», поділилися на дві групи: державні і приватновласницькі. Перші залежали від господаря, а другі — від світського або церковного феодала. Державні селяни в певних рамках мали більше прав і свободи, ніж поміщицькі. «Волоське право» збереглося на Буковині до 1786 року.

Во́рник — вищий придворний боярський чин, член боярської ради — дивану, управитель палацу молдавського воєводи, а також головний суддя. Паралельна назва ісправника, війта, старости. Виборна посада, що її, як правило, займали представники сільської та міської знаті.

Г

Га́зда — хазяїн, господар на Буковині та в Молдавії.

Гайду́ки́ — невеликі загони повстанців, які вели боротьбу проти татарського, турецького та боярського гніту. Гайдуцький рух на території Українських Карпат мав назву опришківства.

Гара́га — перекладка (бантина) в приміщенні або на подвір'ї для сушіння зібраних кущів квасолі, гороху, бобу та інших городніх культур.

Гарнц, га́рнець — міра об'єму сипучих тіл (3,262 л). Нею користувалися до запровадження в 1876 році метричної системи мір.

Гіпоти́чна по́зика (іпоте́кова) — кредит, що його видавали під заставу нерухомого майна (земля, будинки тощо) іпотекові банки, з поступовою виплатою за процент. Із 1867 року іпотекові позики почала видавати Чернівецька філія Галицького іпотекового банку, з 1882 року — Буковинський земельний банк.

Глей — вогка, в'язка глина.

Голла́ндський дука́т — стародавня золота або срібна грошова одиниця, яку почали карбувати в Австрії з 1753 року. На території Молдавії золоті дукати були в обігу до середини XIX століття.

Гонт — див. Драниця.

Го́рботка — одна або дві плахти з домотканого вовняного матеріалу, що її селянки Буковини носять як спідницю-обгортку.

Гу́льден — срібна монета (0,805 г), яка з 1753 року карбувалася в Австрії та інших європейських країнах. Гульденами ще називали: флорини, ринські, леви, золоті та інші.

Д

Дараба́ни — піхотинці особистої гвардії молдавського господаря, які набиралися з селян.

Дві́рник — див. Війт.

Декре́т — назва законодавчої постанови придворної канцелярії імператорів Австрії у XVIII — першій половині XIX століття.

Десяти́на, ди́жма — державна та феодальна повинність, що її виконували селяни й міщани як постійний прямий податок та як орендну плату за право користування державною, поміщицькою або церковною землею. Вперше десятина згадується в грамоті молдавського воєводи Олександра

Доброго від 1 листопада 1429 року. Цей податок сплачували грішми або натурою (десята частина від збору врожаю зернових, городніх та садових культур, від поголів'я худоби і птиці, вилову риби, видобутку меду, воску або від вулика бджолосім'ї).

Крім державної та феодальної десятини, збиралися десятини також і на користь церкви — маріяші, з купців— натуральне і грошове мито за провіз або торгівлю іноземними товарами.

Дива́н — вища рада при султані або великому візирі в Стамбулі за часів Османської імперії, з XVI століття — також боярська рада при господарі Молдавії.

Ді́дич — поміщик, спадкоємець поміщицького маєтку (дідизни), шляхтич. Після окупації в 1774 році Буковини Австрією місцева феодальна знать з часом була прирівняна до галицької шляхти та австрійського дворянства.

Домі́нія — державний (камеральний), придворний або церковний маєток. Прибутки від цих маєтків надходили до державної скарбниці на утримання імператорського двору та монаршої сім'ї, до каси православного релігійного фонду Буковини.

Домініями часто називалися і великі приватні маєтки. Очолювали управління домінійй мандатори чи управителі. До запровадження на Буковині в 1850 році повітових управ домініальні управління виконували адміністративні, судові, податкові та поліцейські функції на підвладних їм територіях (мандаторіальні повіти).

Після окупації Буковини королівською Румунією державні домінії стали власністю державної скарбниці Румунії та королівської сім'ї. З часу возз'єднання Північної Буковини з Радянською Україною на території Чернівецької області маєтки всіх доміній були націоналізовані й передані колгоспам та радгоспам.

Дофта́на — політична в'язниця за часів королівської Румунії (100 км від м. Плоєшти).

Дрань́ця, дра́нка, гонт—тонкі дощечки розміром 10×40 см і більше для покривання будинків, стодол, криниць, кошниць, огорож тощо.

Духо́вний регла́мент — декрет австрійського уряду від 1781 року, в якому були викладені основи організації православної церкви Буковини. Згідно з цією програмою уряд здійснив секуляризацію маєтків православної церкви Буковини і створив із них православний релігійний фонд. Православна церква Буковини прислуговувала австрійському урядові.

Е

Екзеку́ція — судове стягнення несплачених податків та боргів, яке супроводилося продажем майна з молотка.

Епітро́п — старший церковний брат, староста або голова правління церковної общини. Як правило, обирався зі знаті. Через епітропа церковна община підтримувала відносини з іншими церковними, адміністративними та мирськими установами.

З

Запа́ска — жіночий одяг з вовняного домотканого матеріалу (плахта).

Зарі́нок — рівне місце біля річки, де випасають худобу; збирається сільська молодь на гуляння.

Земля́ни, цара́ни — кріпосні селяни-землероби, позбавлені права переходу від одного поміщика до іншого. Вперше згадуються у грамоті молдавського господаря від 13 грудня 1421 року як землеробське населення Молдавії під назвою «земляни». 1586 року з'явилося нове визначення — царани.

Згодом до царанів стали належати селяни, які вважалися юридично вільними й орендували поміщицьку або монастирську землю. Заможних селян-царан називали фронташами, середняків — мішлоками, бідняків — кода, циган і татар — робі.

Золоти́й — паралельна назва флоринів, гульденів, талерів, дукатів, що карбувалися із золота й срібла.

І

Іспра́вник — староста цинуту (волості), з 1741 року — і міста у феодальній Молдавії.

Й

Йох — ярмо, нижньоавстрійська (віденська) міра площі угідь, якою користувалися на Буковині з 1 серпня 1856 до 1 січня 1876 року. Звичайний йох дорівнював 0,4316 га, кадастровий — 0,576 га.

К

Калара́ші — кіннота молдавського господаря, а також охоронці кордонів та громадського порядку. Крім охорони кордонів, вони збирали мито за проїзд через мости, броди, шляхи, охороняли ярмарки, боролися з контрабандистами, наглядали за еміграцією, охороняли ліси від самовільної вирубки.

Камера́льний — походить від слова камера, комора, де зберігаються цінності держави, королівської сім'ї. Згодом маєтки держави або короля стали називати камеральними.

Киче́ра — вершок гори.

Кла́ка — спільна безплатна робота (толока). Після закінчення роботи господар частує всіх учасників святковим обідом, з музикою і танцями, чим висловлює людям свою подяку.

Кла́ня — 30 снопів.

Коли́ба — чабанський, рибальський, лісорубський курінь чи намет, складений з дрюків, укритих гіллям.

Консисто́рія — орган вищої церковної влади. На чолі консисторії стояв єпіскоп або митрополит.

Конскри́пція — перепис чоловічого населення призовного віку.

Контрибу́ція — державний податок XVIII — першої половини XIX століття, який стягувався з населення Буковини на утримання військової та цивільної адміністрації.

Кому́на — найнижча адміністративно-територіальна одиниця за часів буржуазної Румунії. Комуни підпорядковувались волосним управлін-

ням, які, в свою чергу, входили до складу повітів (Радівецький, Сторожинецький, Хотинський і Чернівецький).

Ко́рець — міра сипучих тіл, була поширена у XVIII—XIX століттях. Також міра ваги (100 кг).

Коро́на, кро́на — золота, срібна або паперова австро-угорська грошова одиниця. Одна корона дорівнює 100 гелерам.

Крайове́ управлі́ння — вищий орган державної влади на Буковині (1854—1918 рр.) з безпосереднім підпорядкуванням міністерству внутрішніх справ Австрії, а з 1867 року — Австро-Угорщини. На чолі цього управління стояв крайовий президент, канцелярію якого називали — «Президія крайового управління Буковини». Крайове управління проіснувало до жовтня 1918 року.

Кре́йцер — дрібна австрійська монета, яку карбували з монетного срібла й міді.

В гуцульських говірках окремі розмінні монети мали такі назви: 25 крейцерів — гроник, 20 — подвійка, 10, 20 — дудик, дудочка, 4 — галган, 1 — грейцер новий.

Криміна́л — в'язниця.

Л

Лев — монета, починаючи з XV століття карбувалася з срібла в Богемії. На монеті було зображено герб цього королівства — лев. Також назва турецької і молдавської грошових одиниць. У 1918—1940 рр. в українських говірках — назва румунських леїв. З обігу вони були вилучені з 1 вересня 1940 року.

Липова́ни — релігійні секти росіян-старообрядців, які виникли в кінці XVII — на початку XVIII століття. Старообрядці жили ізольовано, общинами в селах і містах. Постійне переслідування з боку держави та офіційної церкви спричинилося до еміграції їх за кордон. На Буковину липовани прийшли з Молдавії та Бессарабії в 70-х роках XVIII століття. Перша липованська колонія була заснована в квітні 1784 року з дозволу австрійського уряду на землях монастиря Путна в селі Варниці — пізніше перейменованому на Білу Криницю. Липовани оселялися і в інших місцях Буковини. Тут вони займалися городництвом, садівництвом, бджільництвом, земляними роботами, транспортними перевозами, роздрібною торгівлею.

Лі́коть — міра довжини, віддаль між ліктем та кінчиком середнього пальця руки. Молдавський лікоть дорівнює 0,637—0,682 м, австрійський — 0,777 м, російський — 0,7112 м.

Ліцита́ція — прилюдний продаж конфіскованого майна за несплату боргів.

Логофе́т — вища боярська посада при дворі імператора Візантії. Логофети завідували державними та військовими скарбницями, маєтками імператора, зовнішнім політичним управлінням держави. У молдавському дивані ця посада була на протязі XIV—XIX століть.

М

Магістра́т — орган міського самоуправління, що діяв на основі магдебурзького права. Початки створення на Буковині міських самоуправлінь належать до 1781—1782 рр. У 1918 році замість магістрату було запроваджено міське комунальне управління — примарію.

Мази́ли — дрібні привілейовані землевласники, відставні чиновники. Цієї назви удостоювали і осіб з нижніх верств населення. З свого середовища мазили обирали капітана (старосту) строком на 3 роки.

Манда́тор — управитель мандаторіального (домініального) повіту. Цю посаду було запроваджено на Буковині з 1794 року. Мандаторіальні управління в 1850 році перейменували на повітові управи.

Маріяші — церковні й феодальні повинності, які виконували члени релігійних общин. Маріяш — також дрібна угорська монета.

Ми́ля — міра довжини. Одна географічна миля дорівнює 7,42 км, морська — 1,85 км, австрійська поштова — 7,586 км, молдавська — 7,407 км.

Міто́к — міра кількості пряжі (2 м).

Мо́рва — шовковиця.

Морг — міра площі угідь. Молдавський морг дорівнював 0,5784 га.

О

Оди́на, одая́ — кошара, вівчарня, загін для худоби.

О́ка — молдавська міра сипучих тіл і рідини (1,278 кг, 1,52 літра).

О́кіл — адміністративно-територіальна одиниця, яка входила до складу цинуту.

Окружне́ управлі́ння — в 1787—1854 рр. вищий адміністративний орган управління Буковини з підпорядкуванням галицькому губернаторові. Очолював управління капітан округи з середовища місцевої шляхти або австрійського дворянства.

Опри́шки — народні повстанці-месники, які гуртувалися у невеликі озброєні загони. Карпатське опришківство — антифеодальний рух селян. Опришки діяли протягом XVI—XIX століть.

П

Па́смо — міток пряжі в 10 чисниць. Одна чисниця має 3 нитки.

Пате́нт — декрет, указ австрійського уряду або імператора у XVIII — першій половині XIX століття.

Переміт́ка — верхня жіноча селянська одежа.

Пиркала́б — комендант фортеці, староста цинуту чи міста. Призначався тільки з числа бояр.

Плай — гірська стежка, поляна серед лісу, полонина.

Пла́са — волость за часів буржуазної Румунії. Згідно з політико-адміністративною реформою, проведеною румунським урядом у 1924 році, Буковину як провінцію поділено на повіти, волості й комуни.

Пога́рник, сто́льник, ча́шник — придворний боярський чин у феодальній Молдавії, який керував постачанням господарському дворові продовольчих товарів, забезпечував збір натуральних по-

датків державі, наглядав за князівськими виноградниками. Пізніше погарник — одна з посад в дивані молдавського господаря, здійснював управління сільськогосподарським виробництвом у державі.

Полонúна — пасовисько в горах.

Портянúці — літні селянські домоткані штани з лляного або конопляного полотна.

Правослáвний релігíйний фонд — створений внаслідок секуляризації 267 церковних і монастирських маєтків православної церкви Буковини. Прибутки фонду йшли на покриття витрат єпископії, виплату жалування служителям церкви, утримання шкіл тощо. Фонду належало $^{2}/_{3}$ земель та лісів краю. В 1939 році він був власником 8307 га орної землі, 231 648 га лісу, 26 заводів і фабрик, 248 будинків, 194 км залізниць, 179 млинів, 18 ставів, 5 курортів. Фонд припинив своє існування 15 серпня 1940 року.

Пражúна — молдавська лінійна міра довжини і площі угідь. Довжина: 5,886 м, площа — 129,4668 кв. м.

Прашевáння — перше та друге просапування кукурудзи, буряків та городніх культур.

Печéптор — службовець румунської податкової установи.

Префектýра — повітове управління за часів королівської Румунії.

Примáрія — міська або сільська управа за часів буржуазної Румунії.

Примпрéтор — перший заступник голови волосної управи під час румунської окупації.

Пропінáція — право на виробництво та продаж спиртних напоїв.

Р

Рáтуша — будинок магістрату, міської управи.

Рáйя — стадо, зневажлива турецька назва підданих султана не мусульман. Також назва фортець та їх околиць, що перебували у володінні Османської імперії.

Резéші — юридично вільні, без привілеїв, державні селяни; вони жили общинами і спільно володіли державною землею. В їхньому особистому користуванні теж були землі: сади, виноградники, присадибні ділянки тощо. Податки, повинності та різні побори розподілялися серед членів общини на сільському сході. Основною повинністю була участь у військових походах молдавського господаря.

Рейхсрáт — австрійська державна рада.

Руптáш — привілейована верства населення за часів феодальної Молдавії, яка допомагала збирати до державної скарбниці податки, виконувати різні повинності на користь держави та господаря.

Рустикáльний — селянський. На підставі імператорського патенту поміщицькі землі, які перебували у користуванні селян за станом на 1 листопада 1786 року, закріплялись за селянськими господарствами, їх передавали у спадкове користування. Реформа ця мала на меті створити стабільні джерела прибутків у вигляді податків для державної скарбниці при збереженні феодально-кріпосницьких відносин. Селянські землекористування стали називати рустикальними, а поміщицькі, які не були у спадковому користуванні селян, церковні, державні — домініальними землеволодіннями.

Рýський Кимполýнг, Довгопíлля, óкіл — окрема середня адміністративно-територіальна одиниця в гірських районах Буковинських Карпат (теперішній Путильський район). Цей окіл проіснував до 1850 року, до утворення Путильського повіту.

С

Сáжень — російська лінійна міра довжини (213,36 см).

Секуляризáція — перетворення церковної і монастирської власності на державну.

Сераскúр, сераскíр — турецький військовий чин, головнокомандуючий військами, згодом у султанській Туреччині — військовий міністр.

Сервітýтне прáво — право селян на часткове користування поміщицькою власністю (лісом, пасовищами тощо).

Сардáк — гуцульський верхній одяг з домотканої вовни.

Сигурáнца — служба державної безпеки буржуазної Румунії, політична поліція, охранка.

Скит — місце перебування монахів, невеличкий монастир. Ще — назва селянської липованської общини.

Сойм, сейм — назва станово-представницьких органів у колишній Галичині (1775—1845 рр.), до яких у 1787 році входили і представники шляхти Буковини.

Компетенцією сойму було: розподіл податків відповідно до існуючих положень, призначення станових посадових осіб, завідування шляхетською метрикою, шкільними справами. Головою комітету сойму — виконавчого органу — вважався губернатор Галичини, а на Буковині — президент краю.

Спатáр — мечоносець, охоронець зброї молдавського господаря, командуючий калараšами. Спатарел — малий мечоносець, командуючий підрозділами молдавського війська.

Стáроста — див. Війт.

Стóльник — див. Погарник.

Стражéр — член румунської молодіжної монархічної організації (бойскаут).

Сýржиця — суміш пшениці й жита.

Т

Тáлер — монета, що мала поширення в країнах Європи починаючи з XVI століття. Походить від назви срібної монети, яку вперше почали карбувати з чистого срібла, згодом випускали й золоті талери. Один талер дорівнював 60 копійкам.

Толóка — громадське пасовисько; місце гуляння молоді.

Топорéць — гуцульський ціпок з головкою-ручкою у формі сокири.

Трáйстра — торбина з домотканої кольорової тканини.

Тривіáльна шкóла — початкова школа, де навчали писати, читати і рахувати.

Трембíта — гуцульський конічний музичний інструмент завдовжки 2—4 м. Її виготовляють з тонких смерекових

дощечок, які обмотують пасмами лика. Трембіти сурмлять під час значних подій: нападу ворога, коли справляють весілля, похорон, виганяють отари на полонини тощо.

Ф

Фа́льча — молдавська міра площі угідь (1,358—1,421 га).

Фло́рин — золота монета, яку карбували до XVI століття у Флоренції, пізніше — назва срібної монети в європейських країнах. Дорівнював австрійському гульденові.

Х

Халу́пник — убогий малоземельний селянин доби феодалізму.

Хіта, маржи́на — гуцульська назва худоби.

Холо́пське пра́во — право, за яким жили кріпаки, цигани й татари (переважно військовополонені). На відміну від вільних селян кріпаків позбавляли всіх громадянських прав.

Хри́зов — грамота, декрет молдавського господаря.

Ц

Цара́ни — див. Земляни.

Цари́на — засіяне або оброблене поле, сінокіс, поляна в лісі або в горах.

Цину́т — округа, в слов'янських документах зустрічається також паралельна назва «держава» та «волость». На території Північної Буковини було 2 цинути: Чернівецький та Хотинський. Цинутами управляли намісники господаря: старости, пиркалаби, ісправники.

Ч

Ча́шник — див. Погарник.

Четве́рик — російська міра ємкості (26,1, а з 1835 року — 26,209 літра).

Ш

Ша́рварок — примусова державна робота — ремонт доріг, мостів, гребель та інших об'єктів.

Ши́піт — невеличкий водопад, стрімка вода в гірських районах Буковинських Карпат.

Шо́па — клуня, великий сарай.

Щ

Щи́тник — посада при дивані молдавського господаря, квартирмейстер воєводи.

Уклав *Б. Й. СИДОР*

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Б

*Прізвища, позначені зірочкою, в посиланнях подано російською або іноземними мовами.

В

Г

Д

Е

Є

Ж

З

І

Ї

Й

К

Л

М

Н

О

П

Р

С

 44 9-338

У

Ф

Х

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Г

Д

Е

Є

Ж

З

Л

М

Н

У виявленні та доборі документів, матеріалів, ілюстрацій, використаних у нарисах і довідках, подавали допомогу: Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР, Центральний державний військово-історичний архів СРСР, Центральний державний архів кінофотофонодокументів СРСР, Центральний державний архів Радянської Армії, Архів Інституту історії партії ЦК КП України, Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР, РАТАУ, відділи та партархів Чернівецького обкому КП України, відділи та управління виконкому обласної Ради депутатів трудящих, Чернівецький обласний державний архів, Чернівецька обласна бібліотека для дорослих, Чернівецький державний університет, Чернівецький державний краєзнавчий музей, Чернівецький обласний будинок народної творчості, Військово-наукове товариство при Чернівецькому гарнізонному Будинку офіцерів, поточні архіви підприємств, установ і організацій.

У збиранні та опрацюванні матеріалів авторам і редколегії тому активно допомагали працівники організацій і установ: Інституту історії партії ЦК КП України — П. І. Павлюк; Чернівецького обкому КП України — І. А. Бурковський, М. І. Іванеско, І. П. Северчук; Чернівецького облвиконкому — М. Ф. Бєлов, Г. І. Волхова, Т. П. Герцюк, О. Л. Гетьманенко, А. П. Грищенко, С. І. Дідик, Д. Л. Летюченко, В. Г. Лутаєв, Н. О. Набока, В. П. Рагушин, Г. П. Якушева; Чернівецького міськкому КП України — М. С. Коптєв; Ленінського райкому КП України м. Чернівців — А. С. Пономар; Чернівецького обласного партійного архіву — О. П. Потапова, О. І. Ємельянова; Чернівецького обласного державного архіву — В. Г. Андрусяк, Е. В. Глейзер, А. М. Євтухов, Р. Г. Копилович, Б. Й. Сидор, Є. Л. Яблокова; наукової бібліотеки Чернівецького державного університету — В. А. Бойко, М. І. Дереворіз, Г. А. Пенюк; обласної бібліотеки для дорослих — Ф. М. Дудко, С. М. Нішенко; Військово-наукового товариства при Чернівецькому гарнізонному Будинку офіцерів — П. С. Світко; кабінету кафедри історії СРСР та УРСР Чернівецького державного університету — Т. І. Бушина, Г. Х. Халфіна; обласного Будинку народної творчості — А. Ф. Яківчук.

Цінні поради і допомогу авторам нарисів та редколегії подали активні учасники революційного підпілля на Буковині в роки окупації краю румунськими загарбниками — П. П. Білоус, Б. Ш. Кац, М. В. Павлюк, Д. М. Руснак, К. І. Терлецький, а також пенсіонери — М. Д. Гаврилюк, Я. В. Нусбаум, С. Ф. Тимчук, О. Є. Шевчукевич та О. І. Шевчукевич.

У виявленні й виготовленні ілюстрацій до тому активну участь брали оператор обласної студії телебачення В. О. Григор'єв, консультант обласного Будинку політичної освіти Чернівецького обкому КП України С. Б. Силін, художники — В. С. Жила, Г. І. Малий, П. А. Мінський і Є. Т. Удін, фотографи — В. І. Балацький, Р. Б. Бреславець, М. А. Вільдавер, А. П. Горбатюк, Л. Г. Гулянський, Б. М. Злочевський, В. О. Карлов, Н. С. Кацман, Г. Г. Коган, В. А. Кошовий, М. А. Місюра, А. Г. Михайлов, М. А. Ревуцький, І. М. Розумій, В. О. Смолянінов, В. П. Ткаченко та Г. Ф. Шевчук.

В доборі матеріалів по окремих селах, містах і районах активну участь брали: **Вижницький район:** Й. В. Блисенко, Б. М. Гунько, І. С. Назаренко, Н. А. Скакун, Г. М. Штурба — вчителі, О. А. Авраменко — працівник бібліотеки, В. І. Ковбас — завідуючий відділом РК КП України, Л. П. Яворський — секретар РК КП України, М. П. Ковальчук — голова виконкому райради депутатів трудящих, В. І. Передерій — кандидат філософських наук. **Глибоцький район:** Г. П. Бабенко, О. Т. Панцир, Г. Л. Пую, Ю. М. Столярський — учителі, І. П. Коваленко — секретар парторганізації колгоспу «Маяк», В. І. Левицький — викладач Чернівецького державного університету, С. П. Нечаєв — старший викладач Чернівецького державного університету, В. П. Ністрян — секретар РК КП України, І. І. Темченко — зав. кабінетом полі-

тичної освіти РК КП України, М. О. Шелудько — доцент Чернівецького державного університету; **Заставнівський район:** М. І. Гнеп, В. І. Дідух, І. М. Кирилюк, М. С. Кравченко, Ю. І. Мигайчук, В. М. Приймак, А. С. Щербина — учителі, Г. П. Донець — доцент Чернівецького державного університету, В. М. Мельниченко — секретар РК КП України, І. М. Середенко — зав. відділом РК КП України; **Кельменецький район:** В. М. Білоус, І. О. Добоній, Н. Л. Паращук, П. Є. Лакуста, В. Ф. Трикуз, І. С. Лисак, В. І. Смичок — учителі. Л. П. Поліщук — секретар РК КП України, Ю. Г. Скиба — доцент Чернівецького державного університету, С. В Хільчевський — зав. відділом пропаганди і агітації РК КП України; **Кіцманський район:** С. О. Адамов, В. М. Гарас, Л. Г. Гойхман, Р. Й. Дуб, Г. Д. Жанківський, Д. І. Завадюк, Н. Л. Леонченко, К. М. Мельник, М. Г. Талаш, О. В. Цибульська — вчителі, М. В. Гаврилов, М. В. Загайний — доценти Чернівецького державного університету, А. М. Маковецький — лаборант кафедри філософії Чернівецького державного університету, Р. А. Кирилюк — редактор районної газети, П. В. Найда — голова райвиконкому, Н. І. Філіпчук — секретар РК КП України; **Новоселицький район:** З. Б. Браславський, Є. І. Гельман, Д. М. Григоруца, Д. Г. Кодиця, М. Ф. Когут, Б. Н. Предидкевич, О. І. Риндюк, Т. І. Руснак, М. Й. Фломенбойм, Д. М. Холявко — вчителі, П. П. Коваленко — секретар РК КП України, М. П. Максимич — викладач Чернівецького державного університету, І. С. Оплачко — зав. кабінетом політичної освіти РК КП України; **Путильський район:** Г. І. Горобець — секретар райкому КП України, Є. С. Космачева — секретар парторганізації колгоспу «Зоря Карпат», М. І. Кондрашина, Н. І. Насіловський — зав. відділами РК КП України, В. Я. Ландін, Г. К. Рубан, О. Л. Смирнова, Г. О. Темченко, М. М. Томків, П. Ю. Тонієвич, Б. М. Червінський — учителі; **Сокирянський район:** В. А. Беглий, А. Т. Гевлич, Г. В. Дроган, М. І. Калин, О. М. Тимчук, Ф. С. Харчевников — учителі, Ю. М. Радянський — старший викладач Чернівецького державного університету, В. І. Соцький — зав. відділом райкому КП України, З. Д. Юдіна — секретар райкому КП України, Л. І. Юзефович — завідуючий райВНО; **Сторожинецький район:** Д. В. Боднарюк, Л. Н. Ліскар, В. П. Попеску — вчителі, П. П. Козій — секретар райкому КП України, Т. Д. Мартинець — доцент Чернівецького державного університету, С. В. Маковійчук — викладач Чернівецького державного університету, В. П. Пащенко — голова виконкому міськради, М. С. Пентеску — голова сільради, Г. Я. Сарабанська — зав. кабінетом політичної освіти райкому КП України; **Хотинський район:** П. А. Боршуляк інструктор райкому КП України, В. І. Гулько, В. О. Єпішева, М. А. Коцур, В. Ф. Лісничий, А. М. Лоточинський, В. Г. Мельников, К. О. Рожко, М. Т. Стадник, Ф. О. Синогач, Б. В. Топорівський, І. В. Угрин — вчителі, О. В. Віхляєв, В. І. Кузнецов, М. І. Юрійчук — доценти Чернівецького державного університету, І. М. Кушнір — секретар райкому КП України, В. П. Чубенко — зав. відділом райкому КП України.

Довідки про населені пункти, центри селищних і сільських Рад склали зав. відділом обласної газети «Зоріле Буковіней» М. І. Брофман, літпрацівник обласного радіомовлення Л. А. Смолдирєва, старший викладач Чернівецького державного університету кандидат історичних наук Б. О. Тимощук і старший науковий працівник Чернівецького державного краєзнавчого музею О. О. Тимофєєва; характеристики районів — викладач Чернівецького державного університету кандидат економічних наук М. Ю. Видалко.

Карти складені доцентом Чернівецького державного університету Я. І. Жупанським за матеріалами, зібраними й опрацьованими Б. О. Тимощуком, М. І. Брофманом та О. О. Тимофєєвою.

Літературну редакцію тому здійснювали журналісти: М. І. Бурбак, К. К. Валігура, П. М. Василиненко, В. С. Волівач, В. К. Воронюк, А. Ф. Дєдул, А. Г. Донець, Ф. Д. Драченко, В. Ф. Калиниченко, І. П. Кирилюк, В. І. Ключников, В. Д. Колодій, В. С. Кушнір, В. І. Михайловський, В. А. Мягкий, Д. М. Степанюк, Г. Л. Шабашкевич.

Науково-методичне керівництво підготовкою тому здійснювали наукові співробітники відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР: А. А. Кондрацький, Ю. О. Курносов, О. П. Лола, Д. І. Мишко, Л. В. Олійник, О. А. Парасунько, І. М. Шекера, наукові співробітники Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР О. І. Кудін, Інституту археології АН УРСР Є. В. Махно, Інституту мовознавства імені О. О. Потебні І. П. Чепіга, науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил УРСР при Президії АН УРСР Г. К. Макаренко.

В рецензуванні тому брали участь доктор історичних наук А. З. Барабой та В П. Татаренко.

Консультації по добору ілюстративного матеріалу здійснював Ю П. Кривцін

ЗМІСТ

ИСТОРИЯ ГОРОДОВ И СЕЛ УССР

Черновицкая область

(На украинском языке)

Зав. редакцією «Історії міст і сіл УРСР» *В. М. Кулаковський.*

Редактори; *О. П. Вержбицька, О. У. Верховний, І. Г. Дурнєв, В. Х Косян* (керівник редакційної групи), *В. М. Солоненко, В. І. Улянич.*

Літературні редактори: *М. П. Базилівський, І. М. Кофман, П. П. Сіпачов.*

Художник *В. І. Юрчишин*

Художній редактор *Ю. С. Яхніс.*

Технічний редактор *Л. О. Петронюк.*

Редагування карт: *Є. В. Мержвинський.*

Коректори: *В. Г Безпальча, В. А. Вечеря, В. М. Поліщук, А. П. Складана.*

В томі вміщено 300 фотоілюстрацій, 16 карт, 12 кольорових вклейок (31 ілюстрація). Том здано до набору 13.VIII 1969 р., підписано до друку 3.XII 1969 р. БФ 35139. Тираж 15 000. Формат 84 × 108$^{1}/_{16}$, фіз. друк. арк. 45 + 1,5, арк. вклейок. Умовн. друкарських арк. 78,12, обліково-видавничих арк. 80,10. Замовлення № 9-338.
Ціна в оправі 3 крб. 60 коп.

Набрано і надруковано Харківською книжковою фабрикою ім. М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів Української РСР. Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.